

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov

Zborník príspevkov
z 11. medzinárodnej vedeckej konferencie
doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov

EKONOMICKÉ, POLITICKÉ A PRÁVNE OTÁZKY
MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV 2012

Ekonomická univerzita v Bratislave
30. máj 2012

Conference Proceedings
11th International Scientific Conference
of Doctoral Students and Young Scholars

ECONOMIC, POLITICAL AND LEGAL ISSUES
OF INTERNATIONAL RELATIONS 2012

University of Economics in Bratislava
May 30, 2012

Vydavateľstvo EKONÓM
2012

Usporiadateľ konferencie:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave v spolupráci so
Západomaďarskou univerzitou v Šoproni

Recenzenti: prof. Ing. Vít'azoslav Balhar, CSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

Zostavovatelia zborníka: Ing. Ján Bocora, Ing. Viliam Pajtinka, Ing. Marián Šabo

Technická spolupráca: Ing. Matej Buzinkai, Ing. Petra Gabrielová, Ing. Milan Lukáč,
Ing. Mgr. Monika Satková, Ing. Silvia Draková, Ing. Michal Polgár, Ing. Laura Meričková

Medzinárodný vedecký výbor:**Predseda:**

Dr.h.c. prof. Ing. Ludmila Lipková, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Členovia:

prof. Ing. Vít'azoslav Balhar, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

prof. Dr. Csaba Székely, DrSc.

Západomaďarská univerzita Šoproň

prof. PhDr. Peter Kulašik, PhD.

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. Yulia N. Nesterenko, DrSc.

Ruská štátna humanitárna univerzita Moskva

prof. Olga B. Veretennikova, DrSc.

Uralská štátna ekonomická univerzita
Jekaterinburg

PhDr. Bohumil Fiala, PhD.

Slezská univerzita v Opave

doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc. mim. prof.

Ekonomická univerzita v Bratislave

JUDr. Peter Rusiňák, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Ladislav Lysák, DrSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. Dr. Attila Fábián, PhD.

Západomaďarská univerzita Šoproň

prof. Ing. Vít'azoslav Balhar, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

prof. Dr. Csaba Székely, DrSc.

Západomaďarská univerzita Šoproň

prof. PhDr. Peter Kulašik, PhD.

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Organizačný výbor:**Predseda:**

Ing. Ján Bocora

Členovia:

Ing. Viliam Pajtinka

Ing. Michal Polgár

Ing. Matej Buzinkai

Ing. Mgr. Monika Satková

Ing. Petra Gabrielová

Ing. Marián Šabo

Ing. Lukáš Holas

Ing. Laura Meričková

Ing. Milan Lukáč

Ing. Silvia Draková

Za obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

Vydavateľstvo EKONÓM, 2012

ISBN 978-80-225-3271-6

OBSAH

Program konferencie/Conference Program	1
Mgr. Silvia ADAMCOVÁ <i>Nové technológie v diplomatickej komunikácii</i>	5
Ing. Ján BOCORA <i>Regionálne energetické komplexy</i>	9
Mgr. Michaela BOHÁČIKOVÁ <i>Kríza v eurozóne, fiškálna reformra a budúcnosť Európskej integrácie</i>	21
Ing. Mgr. Katarína BROCKOVÁ, PhD. <i>Je odvolacie konanie riešením niektorých problémov investičnej arbitráže?</i>	29
Mag. Markus Leopold BUERGER, MBA <i>International market trends - certification of management systems</i>	36
Ing. Matej BUZINKAI <i>Teoretické východiská pre skúmanie ekonomického rozvoja Čínskej ľudovej republiky</i>	43
Mgr. Tomáš CÁR, MSc., MBA <i>Asset management and asset allocation approaches</i>	50
Ing. Mária ČALFOVÁ <i>Postavenie Brazílie vo svetovej ekonomike</i>	58
Ing. Mikuláš ČERNOTA, PhD. <i>Globálne vplyvy degradačných činiteľov životného prostredia</i>	66
Ing. Mgr. Soňa DANIŠOVÁ <i>Euro – vývoj a kolaps spoločnej európskej meny</i>	79
Ing. Denis DOROCHOV <i>Prístup ku štruktúrálnej analýze následkov vstupu Ruskej federácie do WTO</i>	87
Ing. Denis DOROCHOV <i>Následky vstupu Ruskej federácie do WTO na odvetvie ťažby a spracovania medi</i>	94
Ing. Silvia DRAKOVÁ <i>Aktuálny vývoj ekonomických vzťahov medzi Albánskom a EÚ</i>	104
PaedDr. Et Mgr. Miroslava ĎURKOVIČOVÁ <i>Cultural policy of the European Union</i>	116
Ing. Hynek DUŠEK <i>Udržitelný rozvoj v stredoevropském prostredí</i>	125
Ing. Petra GABRIELOVÁ <i>Sociálno-ekonomické dopady ozbrojených konfliktov na západnom Balkáne</i>	133
Mgr. Martina GOČÁLOVÁ <i>Somaliland – problematika jeho ne/uznania</i>	141

Mgr. Eva GODOVIČOVÁ <i>Súčasné bezpečnostné hrozby: otázka ľudskej bezpečnosti</i>	148
Ing. Martin GRANČAY, PhD. <i>Využívanie facebooku ako komunikačného nástroja novej generácie svetovými aerolíniami</i>	155
Mgr. František HAJDUK <i>Problémy arktickej oblasti z pohľadu hlavných aktérov medzinárodných vzťahov</i>	164
PaedDr. Darina HALAŠOVÁ <i>Kapitálový trh v ČR a SR</i>	171
Ing. Ľubica HARAĽOVÁ, PhD. <i>Pozícia nových členských krajín EÚ v rámci novej podoby SPP</i>	175
Ing. Katarína HAVIERNIKOVÁ, PhD. <i>Klaster v regiónoch Slovenskej republiky a Českej republiky</i>	183
Ing. Lukáš HOLAS <i>Vybrané aspekty rusko-čínskych hospodárskych vzťahov</i>	193
Ing. Petra HOLZEROVÁ <i>Vplyv EÚ na vývoj vzťahov medzi Srbskom a Kosovom po jednostrannom vyhlásení nezávislosti</i>	201
Ing. Jaroslav HRIC <i>Sociálne a ekonomické problémy súčasnej Botswany</i>	210
Ing. Margita HULMANOVÁ <i>Komparácia vybraných prístupov k riešeniu problematiky nezamestnanosti mladých ľudí v EÚ</i>	220
Mgr. Ladislava IVANČOVÁ <i>Comparative analysis of policies applied to ethnic minorities in Slovakia and the USA</i>	230
Mgr. Eduard JAMBOR <i>Analytické východiská pre výskum europeizácie a jej dopadov na energetickú politiku v Česku a na Slovensku</i>	240
JUDr. Rudolf KASINEC <i>Kríza prameňov práva v podmienkach európskej kultúry</i>	248
Maria Sofia KITTLER M.Sc. <i>Management: Best practice</i>	253
Mgr. Jiří KOHOUTEK <i>The Eurasian Union</i>	257
Ing. Marcel KORDOŠ, PhD., Ing. Boris JANSKÝ <i>Environmentálne problémy v rámci globalizácie svetovej ekonomiky</i>	263
Mgr. Aisulu KOZHABAYEVA <i>Osobitosti realizácie jazykových politík v ázijských krajinách postsovietského priestoru (na príklade jazykovej politiky Kazachstanu)</i>	273

Ing. Karol KRAJČO <i>Význam priamych zahraničných investícií v SR</i>	285
Ing. Peter KUBA <i>Inovačná politika v súvislosti so súčasnou situáciou v európskom automobilovom priemysle</i>	292
PhDr. Lucia KUŽMOVÁ <i>Jazyková príprava na Slovensku a požiadavky pracovného trhu v Nemecku a Rakúsku</i>	295
Ing. Juraj LAZOVÝ <i>Nárast multipolarity v novej globálnej ekonomike</i>	303
Ing. Milan LUKÁČ <i>Český a slovenský automobilový priemysel</i>	313
Mag. Ján MATUŠKA <i>Liberalizácia trhu železničnej dopravy v EÚ</i>	320
Ing. Laura MERIČKOVÁ <i>Postavenie medzinárodných organizácií v súčasnej svetovej politike</i>	326
Ing. Růžena MÍKOVÁ, LL.A. <i>Implementace efektivního systému řízení zásob do výrobního podniku</i>	335
Ing. Růžena MÍKOVÁ, LL.A. <i>Výsledky průzkumu z dotazníkového šetření</i>	347
Mgr. Ivana ODALOŠOVÁ <i>Perspektíva začlenenia Bosny a Hercegoviny do Európskej únie</i>	359
Ing. Viliam PAJTINKA <i>Zahraničné vzťahy Somálska</i>	365
PhDr. Bc. Barbara PAVLÍKOVÁ <i>Pramene európskeho správneho práva (s akcentom na Európsku úniu)</i>	374
Ing. Natália PIKUSOVÁ <i>Súčasný stav kanadskej ekonomiky</i>	384
JUDr. Ing. Jozef PORTAŠÍK <i>Analýzy aplykované pri obchodovaní na medzinárodnom menovom trhu FOREX</i>	394
Mgr. Michal RAŠKOVSKÝ <i>Nástup nových prístupov k skúmaniu bezpečnosti v Slovenskej a Českej republike</i>	401
Ing. Peter RUSIŇÁK <i>Kvalita alebo kvantita v prípade malých štátov?</i>	405
Ing. Mgr. Monika SATKOVÁ <i>Arabská jar a migrácia: Líbya</i>	411
Ing. Chalotorn SINPROH <i>Global imbalances and the aspects of foreign currency exchange</i>	421

Ing. Marek STRAKA <i>Využitie internetu vo vedeckej práci</i>	432
Mgr. Ján STRELINGER <i>Globalizačné trendy a interkultúrna komunikácia</i>	438
Ing. Angelika STUPKOVÁ <i>Reforma svetového finančného systému, regulácia bánk – Basel III</i>	443
Mgr. Svetluša SUROVÁ, PhD. <i>Národné menšiny a právo na samosprávu – prípad Srbska</i>	453
Erika SZABÓ <i>Zámerná činnosť prostredia v prevádzke kúpeľov a rekreačného centra Bük</i>	465
Ing. Nóra SZIKOROVÁ <i>Charakteristika čínskych priamych investícií v zahraničí</i>	473
Ing. Ondřej ŠABATA, Ing. Vladimíra HLAVÁČKOVÁ <i>Predikce vývoje ceny diamantů</i>	483
Ing. Marián ŠABO <i>Socio-ekonomické súvislosti integrácie v Latinskej Amerike</i>	489
Ing. Mária TURČANOVÁ <i>Globálny hodnotový reťazec a nemajetkové metódy medzinárodnej produkcie</i>	499
Judr. Martin URMINSKY <i>Uznanie a výkon cudzích rozhodcovských rozhodnutí v Slovenskej republike</i>	508
Ing. Diana VASILENKOVÁ <i>Rola malých štátov v Európskej únii. Analýza pozície Rakúska</i>	517
Mgr. Andrej VAŠČÍK <i>Súčasnú iránsko –izraelské vzťahy z pohľadu sociálneho konštruktivismu</i>	523
Ing. Miriama VAŠKOVÁ <i>Trendy v tokoch externých zdrojov kapitálu v najmenej rozvinutých krajinách sveta</i>	533
Mgr. Marek VRBINČÍK <i>Význam Slovenskej republiky po predčasných voľbách 2012 v politike krajín V4</i>	545

PROGRAM KONFERENCIE

Miesto konania: Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov. Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Dátum konania: 30. máj 2012 (streda)

Časový harmonogram:

8:30 – 9:00	Registrácia účastníkov
9:00 – 9:30	Otvorenie konferencie
9:30 – 11:00	Rokovanie v sekciách
11:00 – 11:30	Prestávka
11:30 – 13:00	Rokovanie v sekciách
13:00 – 14:00	Obed
14:00 – 15:30	Rokovanie v sekciách
15:30 – 16:30	Čaša vína

Rokovacie sekcie konferencie

- 1) Európska únia a európska integrácia
- 2) Aktuálne otázky svetovej ekonomiky
- 3) Aktuálne otázky svetovej politiky
- 4) Aktuálne právne, kultúrne a sociálne otázky medzinárodných vzťahov

SEKCIA 1 EURÓPSKA ÚNIA A EURÓPSKA INTEGRÁCIA SECTION 1 EUROPEAN UNION AND EUROPEAN INTEGRATION

Moderátori: Ing. V. Fodorová, PhD., Ing. M. Ščepán, PhD.

PaedDr. Ďurkovičová Miroslava
Kultúrna politika a činnosť Európskej únie

Ing. Hulmanová Margita
Komparácia vybraných prístupov k riešeniu problematiky nezamestnanosti mladých ľudí v EÚ

Ing. Gabrielová Petra
Socio-ekonomické dopady ozbrojených konfliktov na západnom Balkáne

Ing. Harakaľová Lubica, PhD.
Pozícia nových členských krajín EÚ v rámci novej podoby SPP

Mgr. Jambor Eduard
Europeizácia v energetickej politike v ČR a SR

Ing. Havierníková Katarína, PhD.
Klastre v regiónoch SR a ČR

PaedDr. Halašová Darina
Comparison of Capital Markets in the Czech and Slovak Republics

Ing. Kuba Peter
Inovačná politika v súvislosti so súčasnou situáciou v európskom automobilovom priemysle

Mgr. Boháčiková Michaela
Kríza v eurozóne, fiškálna reforma a budúcnosť európskej integrácie

Mgr. Odalošová Ivana
Perspektíva začlenenia Bosny a Hercegoviny do EÚ

Ing. Draková Silvia
Aktuálny vývoj ekonomických vzťahov medzi Albánskom a EÚ

Ing. Krajčo Karol
Význam priamych zahraničných investícií v SR

Szabó Erika
Činnosť zameraná na ochranu životného prostredia v kúpeľoch Bük

Mgr. Kužmová Lucia
Pracovný trh v Nemecku a Rakúsku v kontexte jazykovej prípravy na Slovensku

SEKCIA 2 AKTUÁLNE OTÁZKY SVETOVEJ EKONOMIKY

SECTION 2 CURRENT ISSUES OF WORLD ECONOMY

Moderátori: doc. Ing. T. Dudáš, PhD., doc. Ing. M. Grešš, PhD.

Ing. Lazový Juraj
Nárast multipolarity v novej globálnej ekonomike

Ing. Kordoš Marcel, PhD., Ing. Janský Boris
Environmentálne problémy v rámci Globalizácie svetovej ekonomiky

Ing. Sinproh Chalotorn
Globalne nerovnováhy a aspekty devízového kurzu

Ing. Vašková Miriama
Vývojové trendy externých kapitálových tokov v LDC

Ing. Stupkova Angelika
Reforma svetového finančného systému. Regulácia bank

Ing. Bocora Ján
Regionálne energetické komplexy

Ing. Buzinkai Matej
Transformačné procesy v ekonomike ČLR

Ing. Szikorová Nóra
Charakter čínskych priamych investícií v zahraničí

Ing. Holas Lukáš
Vybrané hospodárske aspekty rusko-čínskych vzťahov

Ing. Dorokhov Denys
Prístup ku štrukturálnej analýze následkov vstupu Ruskej federácie ku WTO

Ing. Pikusová Natália
Súčasný stav kanadskej ekonomiky

Ing. Lukáč Milan
Český a slovenský automobilový priemysel

Ing. Šabo Marian
Socio-ekonomické súvislosti integrácie v Latinskej Amerike

Ing. Čalfová Mária
Postavenie Brazílie v svetovej ekonomike

Ing. Hric Jaroslav
Sociálne a ekonomické problémy súčasnej Botswany

Ing. Dušek Hynek
Udržitelný rozvoj v střeoevropském prostředí

Ing. Puškárová Paula
Technologické prelievanie v endogénnej teórii rastu

SEKCIA 3 AKTUÁLNE OTÁZKY SVETOVEJ POLITIKY

SECTION 3 CURRENT ISSUES OF WORLD POLITICS AND INTERNATIONAL RELATIONS

Moderátori: PhDr. R. Kucharčík, PhD., PhDr. S. Chuguryan, PhD.

Kittler Maria, MSc.
Management: Best Practice; Leadership & Motivation

Mgr. Satir Bilgesu, Phd.
Democratization Process and Progress in Turkey and European Union Accession Process

Mag. Bürger Markus Leopold, MBA
International Market Trends - Certification Management Systems

Mgr. Cár Tomáš, MSc. MBA
Modern Asset Allocation Approaches

Ing. Holzerová Petra
Vývoj vzťahov medzi Srbskom a Kosovom pojednostrannom vyhlásení nezávislosti

Mgr. Vaščík Andrej
Súčasnú iránsko - izraelské vzťahy z pohľadu sociálneho konstruktivismu

Ing. Černota Mikuláš
Globálne vplyvy degradačných činiteľov životného prostredia

Ing. Pajtinka Viliam
Zahraničné vzťahy Somálska

Mgr. Gočálová Martina
Somaliland - problematika jeho ne/uznania

Mgr. Hajduk František
Problémy Arktického regiónu z pohľadu kľúčových aktérov medzinárodných vzťahov

Mgr. Kohoutek Jiří
Vladimir Putin's "Eurasian Union"

Ing. Polgár Michal
Menia sa niektoré funkcie štátu v súčasných medzinárodných procesoch?

Ing. Rusiňák Peter
Kvalita alebo kvantita v prípade malých štátov?

Mgr. Godovičová Eva
Súčasnú bezpečnostnú hrozbu: Otázka ľudskej bezpečnosti

Mgr. Matis Ján
Budúcnosť amerického konzervativizmu

Ing. Mgr. Satková Monika
Arabská jar a migrácia

**SEKCIA 4 AKTUÁLNE PRÁVNE, KULTÚRNE A SOCIÁLNE OTÁZKY
MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV**

**SECTION 4 CURRENT LEGAL, CULTURAL AND SOCIAL ISSUES OF INTERNATIONAL
RELATIONS**

Moderators: Mgr. K. Pyteľová, PhD., Ing. M. Grančay, PhD.

Mgr. Strelinger Ján

Globalizačné trendy a interkultúrna komunikácia

Mgr. Adamcová Silvia

Súčasná tendencie v diplomatickej komunikácii

Ing. Meričková Laura

Multilaterálna diplomacia

Ing. Reľkovský Peter

Historické perspektívy kultúrnej genézy v Latinskej Amerike

Ing. Grančay Martin, PhD.

Využívanie Facebooku ako komunikačného nástroja novej generácie svetovými aerolíniami

Mgr. Surová Svetluša, PhD.

Národnostné menšiny a právo na samosprávu- prípad Srbska

Ing. Pintová Eva

How much does our way of life cost us?

Ing. Turčanová Mária

Globálny hodnotový reťazec a nemajetkové metódy medzinárodnej produkcie

Mgr. Leško Erik

Globalizácia ako politika depolitizácie. Ku kritike reifikácie v (post)marxizme

Mgr. Kozhabayeva Aisulu

Osobitosti realizácie jazykovej politiky v ázijských štátoch postsovietského priestoru (na príklade Kazachstanu)

JUDr. Urminský Martin

Uznanie a výkon cudzích rozhodcovských rozhodnutí v SR

JUDr. Kasinec Rudolf

Kríza prameňov práva v podmienkach európskej kultúry

Mgr. Ivančová Ladislava

Comparative analysis of policies applied at ethnic minorities in Slovakia and the USA

JUDr. Pyteľová Klaudia, PhD.

Právne postavenie Európskej investičnej banky

Ing. Mgr. Brocková Katarína, PhD.

Apelačný systém ako možnosť riešenia niektorých problémov medzinárodnej investičnej arbitráže

Mgr. Silvia ADAMCOVÁ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

NOVÉ TECHNOLOGIE V DIPLOMATICKEJ KOMUNIKÁCI

Abstrakt

Nasledujúci príspevok poukazuje na niektoré dôležité aspekty využitia „nových médií“ v diplomatickej komunikácii. Hlavným opisovaným médiom je internet a využitie internetových portálov, stránok a weblogov, ako sú napríklad „facebook“ a „twitter“. Rýchly prístup k informáciám je často kľúčovým aspektom diplomatickej praxe. Preto je využitie internetu v súčasnosti populárne, ba až nevyhnutné v určitých špecifických situáciách.

Kľúčové slová: internet, weblog, prezidentské voľby, facebook, chat

Abstract

The following article analyses the most important aspects of utilizing „new media“ in diplomatic communication. The main sources of information include the internet, internet portals, websites, weblogs such as „facebook“ and „twitter“. In diplomatic practice fast access to information can be crucial, therefore the internet has become an inevitable tool of diplomacy in specific situations.

Key words: the internet, weblog, presidential elections, facebook, chat

1 Úvod

Už niekoľko rokov sa etabloval internet ako pevná súčasť každodennej mediálnej komunikácie. Nakoľko táto problematika nebola podľa našich informácií doteraz rozsiahlejšie skúmaná v spojitosti s jazykom diplomacie, pokúsime sa v ďalšej časti našej práce poukázať nielen na jej vplyv, ale aj na pozitíva a negatíva.

2 Charakteristika internetovej komunikácie v odbornom diplomatickom jazyku

Nové aplikácie a nové on-line služby so svojimi čoraz kratšími a dômyselnejšími spôsobmi vyvíjajú na informačnú a technologickú oblasť stále väčší tlak. Ide o takzvanú multimedialnú a interaktívnu konvergenciu televízie, rozhlasu, internetu a mobilu, ktorých pôsobnosť sa rozširuje na mnoho oblastí. V zamestnaní a vo voľnom čase sa stáva využitie webu každodenným informačným a komunikačným médiom. Počítač, internet a mobil patrí v súčasnosti k samozrejmemu vybaveniu každého jednotlivca. Z tohto pohľadu je zřejmé, že internet nie je iba informačné, ale aj interaktívne komunikačné médium, ktoré poukazuje na aktuálnu situáciu v politických, hospodárskych, vzdelávacích a profesionálnych vzťahoch. Z toho vyplýva, že aj kvalifikácia diplomata je ovplyvnená digitalizáciou a pozmenená vplyvom týchto technických komunikačných štruktúr. Pod vplyvom nasadenia nových

technológií a využitia internetu sa mení priemysel, hospodárstvo, vzdelávanie, obchod a politika na informačnú a poznatkovú spoločnosť. V tomto procese je taktiež zrejme nezastupiteľná úloha štátu a politiky.

„Aufgabe des Staates ist es dabei, auf die Herausforderungen der Globalisierung der Informations- und Kommunikationstechnologie durch eine Modernisierung der rechtlichen und technischen Rahmenbedingungen und eine gezielte Förderung zu reagieren“ (Moraldo 2009: 11).

Z citátu vyplýva, že umožnenie participácie obyvateľstva na využití internetu je povinnosťou štátu ako zabezpečovateľa demokracie, vzdelávania a zrovnoprávnenia.

Pre hospodárstvo a politiku je internet vďaka „e-commerce“, „e-democracy“ a „e-learning“ globálnym prekladiskom pre tovar, služby a mobilitu. Pomocou týchto faktorov sa zvyšuje produktivita, zamestnanosť a ďalšie vzdelávanie. V súčasnosti zohráva kľúčovú úlohu pre firmy a organizácie za účelom získavania nových zákazníkov a odbytu takzvaný internetový blog, prípadne informačná web stránka, ktorá umožňuje v maximálne rýchlej miere zorientovať sa v ponuke firmy, možnosti kontaktu a zamestnania.

Internet sa stáva vďaka jeho „feedback“ - schopnostiam neodmysliteľným pomocníkom aj pre demokratické elity štátu – mimovládne organizácie, svojpomocné skupiny, nadácie, sociálne organizácie a iné, ktoré často krát nahrádzajú úlohy štátu.

Nové tendencie internetovej komunikácie ako je „chat“, „twitter“, „facebook“, „blog“ a „wikis“ sú vo svojej podstate sociálne siete, ktoré sú stredobodom mediálnych diskusií v súčasnosti. V prvopočiatkoch „world wide webu“ možno pozorovať niekoľko nových formátov, medzi ktoré patria online denníky a komentované súbory linkov. Jednou z najrozšírenejších foriem internetového fóra je tzv. „weblog“, ktorého vznik možno datovať od roku 2005. Formálne ho možno definovať ako relatívne pravidelne aktualizovanú web stránku, na ktorej sa jednotlivé príspevky zobrazujú v chronologickom poradí. Každý príspevok môžu užívatelia komentovať. Tieto komentáre ako aj prepojenia medzi weblogmi a inými online prameňmi umožňujú vznik hustej siete pospájaných ponúk (tzv. blogosféra).

Weblogy reprezentujú vlastne komunikáciu, ktorú sprostredkúva počítač a pozostávajú :

- a) z osobnej internetovej stránky, na ktorej publikujú ľudia informácie o sebe
- b) z diskusného fóra.

Presný počet weblogov na svete a v rámci jednotlivých krajín nie je možné exaktne určiť, pretože neexistuje centrálné vedený zoznam všetkých ponúk. Špecializované hľadače našli v roku 2008 ca. 110 miliónov weblogov na svete, pričom dominujúcimi jazykmi sú japončina a angličtina. Nakoľko ich popularita neustále narastá, túto službu využíva čoraz viac firiem, politikov, diplomatov a vedcov. Je to v súčasnosti jeden z najrelevantnejších spôsobov komunikácie.

Zvýšenú pozornosť vyvolal tento fenomén po prvý krát počas prvej irackej vojny (2003) a počas prezidentských volieb v USA (2008), keď sa rozširovali pomocou weblogov názory a informácie, ktoré neboli publikované v klasických masovo-komunikačných médiách v USA. Ďalšími kľúčovými udalosťami boli katastrofálne povodne a tsunami v Ázii, ako aj bombové atentáty v Londýne (obe v roku 2005), pretože weblogy slúžili záujemcom, ale aj profesionálnym žurnalistom ako zdroje správ očitých svedkov a zdroje pre autentické hodnotenia situácií. Týmto sa weblogy zaradili do skupiny alternatívnych foriem a praktík profesionálneho žurnalizmu. Čo sa týka sociálno-demografického využitia blogov možno konštatovať, že v tejto oblasti vzniklo niekoľko empirických štúdií, ktoré sú orientované na motivačné využitie weblogov, ako aj na socio-demografické údaje užívateľov. Z týchto štúdií vyplýva, že aktívnymi blogermi sú tendenčne mladší užívatelia z vyšším vzdelaním, čo zodpovedá generálnemu profilu celkovej skupiny priekopníkov inovatívnych komunikačných technológií. Väčšina užívateľov využíva špecializované „provideri“, čo predpokladá určité

technické znalosti a zručnosti (najmä čo sa týka inštalácie a modifikácie programov). V oblasti motivácie dominujú osobné intencie ku ktorým patrí zručnosť v písaní, ako aj kreativita, nápaditosť a tendencia zachytiť vlastné idey, ciele a zážitky.

Ako konkrétny príklad popularity weblogov by sme chceli uviesť prípadovú štúdiu o vplyve internetových blogov na voľby prezidenta. Ich vplyv na výsledok hlasovania z roka na rok rastie. Internet katapultoval na vedúcu pozíciu jedného z kandidátov na prezidenta USA v roku 2008, Baracka Obamu tým, že mu umožnil osloviť a ovplyvniť milióny ľudí a zorganizovať si štáb, aký nemá obdoba. Obama si najal pre web najlepších odborníkov, pretože pomocou nich ako prvý objavil silu online–produktov pre modernú kampaň. Členom jeho tímu bol aj spoluzakladateľ „facebooku“, ktorý mu rozpracoval celú štruktúru vlastnej internetovej sociálnej siete. Prostredníctvom tohto komunitného portálu mohlo komunikovať viac ako 1,5 miliónov ľudí. Tí sa postarali o propagáciu B. Obama – zorganizovali množstvo akcií súvisiacich s volebnou kampaňou, uskutočnili tisíce stretnutí, presviedčali ľudí o podpore kandidáta. Prostredníctvom internetu bol menovaný kandidát aj finančne najúspešnejší, pretože jeho priaznivci mohli prispieť na jeho kampaň iba pár dolármi, ale celkovo oslovil týmto spôsobom vyše 3 milióny podporovateľov a získal tak ca 600 miliónov dolárov. Jeho starší súper John McCain, ktorý nakoniec vo voľbách neuspel, zaostal aj v online kampani. Hoci paradoxne to bol práve on, ktorý už koncom 90tych rokov využíval internet v boji proti Georgeovi Bushovi. McCain využil vo voľbách „Facebook“ a „Youtube“ (internetový video-kanál), nakoľko nemal dostatok financií, aby si platil reklamy v televízii, zužitkoval práve silu „Youtube“. Vyrábala tak nákladné reklamy pre televízne vysielanie, ale uploadoval ich iba na populárnu webstránku. Vedel, že ak budú dobré a zaujímavé, televízne stanice ich aj tak budú dostatočne vysielat' vo svojich spravodajských reláciách. Tak sa aj stalo. Nakoniec to však jeho kampaň nezachránilo.

Podľa posledných prieskumov sa od roku 2004 (od prezidentských volieb G. Busha jr.) strojnásobil počet ľudí, ktorý internet v kampani považujú za kľúčový zdroj informácií: web ako primárne médium teda dobieha televíziu. Dnes ho pre kampaň sleduje 33 percent ľudí. Lídrom síce stále ostáva televízia, ale na rozdiel od internetu jej vplyv nerastie. Ako príklad uvádzame článok blogu www.theobamadiary.com, v ktorom istá Američanka napísala článok na podporu prezidenta Obamu a dostala naň tisícky reakcií : súhlasných aj kritických. Jej článok mal aj preto taký ohlas, lebo ho prišla ako link vo verejnej diskusii na oficiálnu stránku prezidenta Obamu.

Obrázok 1 Oficiálna internetová stránka amerického prezidenta B. Obamu.

Zdroj: <http://www.barackobama.com/?source=action-bar>

Americké prezidentské voľby 2008 netvorili iba jednotlivé volebné tímy, ale aj ostatné online stránky. Internetový portál „Youtube“ sa spojil s televíznym kanálom CNN a spoločne zorganizovali diskusie k prezidentskej kampani. Otázky tak mohli klásť priamo z videa

užívateľia služby. Americký televízny kanál ABC News sa v diskusiách spojil s Facebookom, MySpace zorganizoval vlastné diskusie. Barack Obama sa spomínal v 500 miliónoch blogových príspevkoch, John McCain v 150 miliónoch. Na internetovom portáli MySpace mal Obama 850 000 priateľov, McCain 220 000, na Facebooku Obama 3 milióny, McCain 600 000. Na Youtube videli surferi Obamu približne 85 miliónkrát, McCaina 22 (por. Ondrášik 2008).

Podobný fenomén sa vyskytol na Slovensku pri voľbách slovenského prezidenta v roku 2006. Prvým kandidátom, ktorý svoju kampaň odštartoval v sociálnej sieti Facebook, je Iveta Radičová. Používatelia tejto sociálnej siete jej pravidelne písali a založili jej podpornú skupinu, v ktorej bolo 3000 ľudí. Pomocou Facebookových správ vyzývali ostatných, aby sa pridali, alebo pomohli vyzbierať peniaze na neoficiálnu kampaň.

3 Záver

Uvedenou exemplifikáciou sme chceli dokázať, že internet je v súčasnosti najdôležitejším komunikačným zdrojom a prostriedkom, ktorý v mediálnej oblasti predbehol v ostatných rokoch iné obľúbené médiá. Tento druh médií je prístupnejší, lacnejší a rýchlejší ako printové médiá a ich nárast je na celom svete značný. Internet teda v čoraz väčšom rozsahu spája ľudí na celom svete. Tento fakt vo veľkej miere ovplyvňuje aj súčasnú diplomaciu tým, že jej pomáha riešiť problémy neinvazívnym spôsobom, t. j. mierovou cestou i negociáciami, ktoré prebiehajú rýchlejšie ako pri osobných stretnutiach. Dokonca veľké medzinárodné spoločnosti čoraz častejšie organizujú stretnutia, diskusné fóra a web-konferencie pomocou tohto média. Jednoznačnou výhodou internetu je aj v tomto prípade jeho neobmedzený dosah a obrovský vplyv na užívateľov. Každý politik, verejný činiteľ a diplomat chápe silu tohto média a aktívne ju využíva.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BERNARD, C.: *Language Universals and Linguistic Typology*. Chicago : The University of Chicago Press. 1978. ISBN 0226556174
- [2] BLANK, G. : *Amoklauf von Winnenden: Das Internet verplappert sich*. In: stern.de, 12. marec 2009, online: www.stern.de/digital/online/amoklauf-von-winnenden-das-internet-verplappert-sich-657495.html
- [3] HYMES, D.: *On communicative competence*. In: Pride, J. B. – Holmes, J.: *Sociolinguistics : Selected Readings*. Harmondsworth : Penguin Books. 1972.
- [4] MORALDO, S. M.: *Internet.kom*. Rom : Aracne. 2009 281 s. ISBN 978-88-548-2919-0
- [5] ONDRÁŠIK, B. : *Volby vyhrál Obama.com*. Sme, 12.11.2008 In: <http://pocitace.sme.sk/c/4171512/volby-vyhral-obamacom.html>
- [6] SPITZMÜLLER, J.: *Chat-Kommunikation: Interaktion im virtuellen Raum als multidisziplinäres Forschungsfeld*. In: *Internet.kom*. Band 1. 2009. s. 71-108 ISBN 978-88-548-2919-0

Kontaktná adresa:

Mgr. Silvia Adamcová

Fakulta aplikovaných jazykov, Katedra jazykovedy a translatológie

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava

mail: silvia.adamcova@euba.sk

Ing. Ján BOCORA

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

REGIONÁLNE ENERGETICKÉ KOMPLEXY

Abstrakt

Cieľom práce je predstaviť modifikovaný analytický koncept energetickej bezpečnosti, ktorý vychádza z existujúcich teórií regionalizmu a regionálnych konceptov bezpečnosti. Sústredíme sa najmä na analýzu vybraných teórií regionálnej bezpečnosti, z ktorých sa pokúsime izolovať hlavné premenné pre definovanie energetických komplexov. Za využitia analýzy koncentrácie svetových zdrojov ropy a zemného plynu sa pokúsime špecifikovať jednotlivé regionálne energeticko-bezpečnostné komplexy, ktoré predstavujú osobitný rámec pre výskum súčasných problémov energetickej bezpečnosti. Výsledkom bude teda náčrt energeticko-bezpečnostných konštruktov ako samostatných analytických celkov pre ďalšie štúdium celej problematiky.

Kľúčové slová: Región, energetická bezpečnosť, energetické komplexy, ropa, zemný plyn

Abstract

The aim of this paper is to present a modified analytical concept of energy security based on existing theories and concepts of regionalism and regional security. We will focus mainly on the analysis of the selected theories of regional security and the identification of the main variables for defining energy security complexes. Using an analysis of the concentration of global resources of oil and natural gas, we will try to specify individual regional energy security complexes, which represent a specific framework for the research on current problems of energy security.

Key words: Region, energy security, energy complex, oil, natural gas

1 Teoretické východiská regionálneho prístupu štúdia bezpečnosti

V súčasnej etape vývoja medzinárodných vzťahov sme svedkami čoraz intenzívnejších snáh štátov o regionálny prístup k formovaniu politických, ekonomických a bezpečnostných vzťahov. Je to výsledkom jednak nového mocenského usporiadania po konci studenej vojny, ktoré sa profiluje smerom od unipolarity, s dominantným postavením USA, k multipolárnemu poriadku, ktorý je výsledkom rýchleho hospodárskeho ako aj vojensko-politického vzostupu štátov ako Rusko, Čína, India alebo Brazília ako aj rastúcimi iniciatívami v oblasti regionálnej integrácie v Latinskej Amerike alebo Ázii. Regionálny prístup k chápaniu medzinárodných vzťahov umožňuje detailnejší pohľad na celú problematiku vývoja politických, ekonomických, kultúrnych, bezpečnostných alebo energetických vzťahov, pretože práve na regionálnej úrovni dochádza k omnoho intenzívnejším spätným väzbám ako na úrovni globálnej, teda celosystémovej. V súčasných podmienkach možno taktiež badať rastúcu vzájomnú konkurenciu štátov v politickom, ekonomickom alebo bezpečnostnom priestore, ktorá sa najčastejšie prejavuje v zmenách regionálnej dynamiky. Vznikajú tak špecifické bezpečnostné komplexy štátov, ktoré sú navzájom previazané spoločnými druhmi rizík a hrozieb a v rámci ktorých aktéri uplatňujú systémové ako aj nesystémové normy a pravidlá.

Regionalizmus teda vytvára predpoklady pre efektívnejšie uplatňovanie systémových noriem, ktoré sa prispôbia lokálnym podmienkam a potrebám a na druhej strane vytvára základ pre formovanie regionálnych politických, ekonomických a bezpečnostných organizácií a inštitúcií s cieľom presadzovať spoločné záujmy v rámci danej oblasti.¹

Regionálny rámec pre analýzu medzinárodných vzťahov a bezpečnosti nevytvára nový teoretický prístup. Nepopiera realistické ani neorealisticke koncepty, ide skôr o modifikovaný prístup k analýze globálnych procesov, kedy sa systém rozloží na menšie celky – regióny, v rámci ktorých sa skúmajú jednotlivé procesy a vzťahy. Tento postup tak podáva konkrétnejší a podrobnejší náhľad na problematiku formovania nového globálneho systému, v ktorom dominuje konkurenčný boj v politickej a ekonomickej oblasti viacerých subjektov – štátov, regiónov a nadnárodných inštitúcií.

Problematike regionálneho rámca pre výskum medzinárodných vzťahov a bezpečnosti sa z teoretického hľadiska venuje veľké množstvo autorov. Významné sú práce nie len predstaviteľov kodanskej školy ako Buzan, Weaver a de Wilde, ktorý nadväzujú na konštruktivistický prístup k chápaniu medzinárodných vzťahov a definujú regionálne hľadisko ako jeden zo základných rámcov pre skúmanie problematiky bezpečnosti, ale aj analytické koncepty Väyryna, Hurrela, Thompsona, Lakea, Morgana, Lemkeho, Katzensteina, Frazia alebo Kellyho, ktorý prinášajú alternatívne pohľady na vymedzenie regionálnej úrovne medzinárodných vzťahov a medzinárodnej bezpečnosti. Regióny sú dôležitou súčasťou skúmania celej problematiky medzinárodných vzťahov. Nejedná sa o nový objekt v rámci ich štúdia, predstavujú skôr historickú kategóriu a sociálny konštrukt, ktorý je výsledkom pôsobenia špecifických faktorov. Na jednej strane predstavujú regióny akýsi obranný mechanizmus voči rozširujúcim sa procesom globalizácie a internacionalizácie, ktorých výsledkom je stieranie regionálnych špecifik a vytváranie jednoliateho politického, ekonomického a kultúrneho poriadku. Na druhej strane tvoria regióny špecifický analytický rámec pre podrobnejšie skúmanie globálnych procesov.

V rámci teoretických prác o význame regionálneho konceptu narážame na rozličné postoje a koncepty. Názory sa odlišujú už len v samotnom vymedzení regiónov, ich charakteru a základných definičných znakov. Kelly, Buzan a Thompson považujú za jeden z hlavných určujúcich faktorov geografickú blízkosť a teritoriálnu ohraničenosť. Regióny sú teda vonkajšími hranicami vymedzené územia, v ktorých dochádza k vzájomným interakciám na základe intenzity vzťahov, ktoré sú v tomto prípade dané vzájomnou vzdialenosťou.² Hurrell a Väyrynen vo svojich prácach poukazujú na prekonanie geografických komplexov. Región nie je určený na základe blízkosti alebo vzdialenosti, ale na základe funkčných vzťahov, čiže prevládajúcej agendy vo vzájomných vzťahoch medzi štátmi. Podľa Väyryna, regióny možno rozdeliť na dve kategórie – fyzické a funkčné. Fyzické regióny sú definované na základe určitého teritória, v rámci ktorého môžeme identifikovať konkrétne vojenské alebo ekonomické štruktúry. V súčasnosti je však vhodnejšie zamerať sa na funkčné vzťahy, ktoré vymedzujú regióny podľa faktorov ako kultúrna identita, trhové faktory alebo environmentálne špecifiká.³ Lake a Morgan sa snažia o definíciu regiónov na základe tzv. „bezpečnostných externalít“. Rozhodujúca nie je vzájomná vzdialenosť, ktorá je eliminovaná technologickým pokrokom, ale charakter regionálnych hrozieb, ktoré vyplývajú jednak zo správania a konania jedného alebo viacerých aktérov v danom regióne, alebo z objektívnych

---

¹ HURRELL, A.: One World? Many Worlds? The place of regions in the study of international society. In *International Affairs*. Roč. 83, č. 1, 2007. ISSN 0020-5850

² KELLY, R.E.: Security Theory in the „New Regionalism“. In *International Studies Review*. Roč. 9, č. 2, 2007. S. 197-229. ISSN 1468-2486

³ VÄYRYNEN, R.: Regionalism: Old and New. In *International Studies Review*. Roč. 5, č. 1, 2003. S. 25-51. ISSN 1521-9488

skutočností, ktoré zároveň predstavujú ohrozenie záujmov ostatných štátov.⁴ Takto možno definovať bezpečnostné komplexy tvorené štátmi, ktoré za najväčšiu hrozbu považujú zmeny klímy, ochranu spoločných kultúrnych hodnôt alebo bezpečnosť dodávok energetických zdrojov. Lemke vo svojej teórii vytvára model podobný kodanskej škole, pričom kladie dôraz na faktory ako geografická blízkosť, existencia regionálnych hierarchií a pôsobenie menších štátov v globálnom systéme. Na základe týchto premenných skonštruoval Lemke 23 regionálnych komplexov usporiadaných do pyramídy podľa ich mocenského postavenia na čele s jediným hegemonom. Vzťahy sa odvíjajú od záujmu najsilnejších subjektov, pričom čím nižšie sa v hierarchii región nachádza, tým slabšie väzby má s dominantnými regiónmi. Výhodou tohto modelu je, že berie do úvahy všetky subjekty medzinárodných vzťahov a pripisuje im určitý význam a váhu oproti iným aktérom.⁵

Regionálny prístup, či už definovaný na základe geografického alebo funkčného princípu, vytvára návod pre dôkladnejšiu analýzu všetkých problémových oblastí sveta. Či už sa jedná o medzištátne konflikty alebo integračné snahy, následky globalizačných neoliberalných tendencií alebo toky energetických surovín, analýza regionálnych súvislostí dáva jasnejšiu odpoveď na hľadanie konkrétnych riešení. Výhodou regionálneho rámca je, že nezovšeobecňuje skúmanú problematiku. Dopady zmeny klímy, migrácia, udržateľnosť výroby a spotreby je potrebné analyzovať v rámci bližšie určeného regionálneho bloku, ako z celosvetového hľadiska. Dôležitým elementom je existencia vnútornej dynamiky. Každá problematika v rámci štátu, regiónu alebo systému sa neustále vyvíja, mení svoje podoby a implikácie. Preto je dôležité, aby v rámci každého regiónu bola zachovaná špecifická dynamika, ktorá daný región kvalitatívne neustále mení. V momente, kedy sa tento pohyb zastaví, región sa stane súčasťou vyššieho celku, teda globálnej úrovne. Zachovanie dynamiky, či už vo forme obchodnej, energetickej, informačnej alebo bezpečnostnej predstavuje základný koncept pre tvorbu regionálnych komplexov.

Na základe spomenutých argumentov prichádzame k záveru, že regionálny prístup je konkrétnejší, analyticky presnejší a konštruktívnejší ako systémové hľadisko. Je preto potrebné vyčleniť ho z klasického vnímania medzinárodných vzťahov a ich systémového charakteru. Región teda predstavuje vhodnú úroveň pre hlbšiu analýzu medzinárodných vzťahov, nakoľko berie do úvahy špecifický charakter a vývojové tendencie v jednotlivých oblastiach sveta ako aj intenzitu vzťahov a väzieb, ku ktorým dochádza v omnoho väčšom počte ako na globálnej úrovni. Regionálna dynamika je omnoho pestrejšia a ponúka viac príležitostí pre výskum medzištátnych vzťahov ako aj celej agendy bezpečnosti.

2 Energeticko-bezpečnostné komplexy

Energeticko-bezpečnostné komplexy predstavujú abstraktné štruktúry, skupiny štátov, ktoré zdieľajú spoločné hodnoty v oblasti rozvoja energetických vzťahov a budovania energetickej bezpečnosti. Energetickú bezpečnosť možno chápať dvojakým spôsobom. V prvom rade sa spája s bezpečnosťou dodávok zdrojov, teda stabilným množstvom a cenou energetických surovín, ktoré sú potrebné pre zabezpečenie nepretržitého chodu hospodárstva. Tento pohľad sa spája najmä s krajinami, ktoré nedisponujú dostatkom vlastných zdrojov, teda s odberateľmi zdrojov. Druhý pohľad na problematiku energetickej bezpečnosti vychádza z potrieb hlavných producentov zdrojov, ktorých prioritami je bezpečná produkcia, spracovanie a preprava na miesta spotreby a spoľahlivosť platieb za dodávané zdroje, ktoré predstavujú veľmi významnú, ak nie jedinou položku štátnych príjmov. Na základe stanovených determinantov tak získame dva druhy energeticko-bezpečnostných komplexov, jeden založený na dominancii producentov a druhý s rozhodujúcou úlohou spotrebiteľov

⁴ KELLY, R.E.: Security Theory in the „New Regionalism“

⁵ Ibid.

energií. Medzi týmito dvoma typmi dochádza k veľmi častým a významným interakciám, ktoré ovplyvňujú bezpečnosť oboch celkov.

V súčasnej dobe patria medzi najvýznamnejšie výzvy v oblasti energetickej bezpečnosti vysoká koncentrácia zdrojov a dopytu a rastúca vzájomná závislosť na tokoch energií. Vysoká koncentrácia zdrojov sa prejavuje v rastúcom geopolitickom napätí v medzinárodných vzťahoch. Najväčšie zásoby najvýznamnejších energetických surovín, ropy a zemného plynu, sa nachádzajú v malom počte regiónov, ktoré sú navyše poznačené turbulentným politickým vývojom. To na druhej strane predstavuje rastúce riziko pre odberateľov týchto zdrojov, teda štáty a regióny, ktoré predstavujú centrá hospodárskej a finančnej moci, ale ktoré nemajú dostatok vlastných zdrojov. Tento vývoj vedie k rastúcej závislosti na dovoze energetických surovín, čo pre štáty môže znamenať značné bezpečnostné riziko, najmä v súvislosti s povahou dodávateľov a ich mocenskými ambíciami. Energeticko-bezpečnostné komplexy sa teda pokúsime vymedziť na základe regionálnej koncentrácie zdrojov, predovšetkým ropy a zemného plynu.

2.1 Regionálna koncentrácia zdrojov a dopytu ako determinant pre definovanie regionálnych energeticko-bezpečnostných komplexov

Základným predpokladom pre vymedzenie energeticko-bezpečnostných komplexov je fakt, že globálne energetické zdroje ako aj produkcia a spotreba týchto zdrojov sú koncentrované vo vybraných regiónoch. To ovplyvňuje súčasný charakter globálnej energetickej bezpečnosti, dynamiku svetového obchodu s energetickými surovinami ako aj celkovú konšteláciu v medzinárodných vzťahoch. Rastúci dopyt po energii v krajinách južnej a východnej Ázie spôsobuje dynamickú zmenu energetických tokov vo svete. Dochádza nie len k zvýšeným obavám o bezpečnosť a udržateľnosť svetových zásob konvenčných zdrojov energií, ale aj k vzniku nových hrozieb pre energetickú bezpečnosť štátu spojených najmä s ekonomickou stránkou rozvoja nových druhov energie ako aj s politickými a technologickými faktormi súvisiacimi so zmenou doterajších vzorcov spotreby. Nová regionálna dynamika výrazne ovplyvňuje vývoj vzťahov medzi hlavnými producentmi a spotrebiteľmi energií, čo môže mať za následok vznik nového energetického a bezpečnostného poriadku v globálnom rámci. Pre bližšie definovanie celej problematiky je v prvom rade potrebné vykonať analýzu súčasného stavu zásob a spotreby energií, pričom sa zameriame na dve hlavné energetické suroviny – ropu a zemný plyn. Na základe tejto analýzy poukážeme na výraznú koncentráciu jednak na strane ponuky zdrojov a jednak na strane ich spotreby.

2.1.1 Regionálna koncentrácia svetových zásob ropy a zemného plynu

Ropa predstavuje v súčasnosti neodmysliteľnú súčasť hospodárskeho a spoločenského rozvoja každého štátu. Stala sa základom priemyselnej výroby, najmä v oblasti chemického, farmaceutického a vojenského komplexu, dopravy a poľnohospodárskej produkcie. Celkové svetové zásoby tejto suroviny sa podľa Medzinárodnej energetickej agentúry (IEA) odhadujú na približne 1350 miliárd barelov.⁶ Podobné údaje vykazuje aj Organizácia krajín vyvážajúcich ropu (OPEC) s odhadom 1330 až 1460 miliárd barelov⁷ a britská ropná spoločnosť British Petroleum (BP), ktorá vo svojich štatistikách vykazuje ropné zásoby na

---

⁶ INTERNATIONAL ENERGY AGENCY: World Energy Outlook 2010. Paris: OECD/IEA, 2010. ISBN 978 92 64 08624 1

⁷ OPEC Annual Statistical Bulletin 2010/2011. Vienna: OPEC, 2011. ISSN 0475-0608. Dostupné na internete [online]: http://www.opec.org/opec_web/en/publications/202.htm

úrovni 1380 miliárd barelov.⁸ Experti sa však zhodujú na tom, že predpokladané zásoby ropy nemusia zodpovedať realite. Owen vo svojej práci poukazuje na fakt, že súčasné odhady o stave svetových zásob ropy sú výrazne nadhodnotené politickými a finančnými motívmi. V skutočnosti je treba počítať so zásobami nie väčšími ako 850 až 900 miliárd barelov.⁹ Významnú úlohu pri ďalších prognózach o vývoji zásob ropy zohrajú aj nové nekonvenčné ložiská tejto suroviny. Dôležitejšie ako celkové odhady o stave zásob ropy vo svete je pre nás ich geografická koncentrácia. Tento faktor zahráva významnú úlohu pri realizácii bezpečnostnej a energetickej politiky väčšiny významných štátov, najmä spotrebiteľov ropy.

V súčasnej dobe môžeme identifikovať niekoľko oblastí s významnými zásobami ropy. Dominantným regiónom je oblasť Perzského zálivu, kde sa nachádza 50 až 55 % svetových zásob ropy. Len v Saudskej Arábii sa nachádza približne 260 miliárd barelov ropy, čo predstavuje takmer jednu pätinu svetových zásob.¹⁰ Od roku 1990 sa však podiel regiónu Perzského zálivu na svetových zásobách ropy výrazne znížil. Kým začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia krajiny Perzského zálivu disponovali takmer dvoma tretinami svetových dokázaných zásob ropy, v dôsledku nových nálezísk, predovšetkým nekonvenčných zásob v Kanade a Venezuele ako aj nových ložísk v západnej Afrike, tento podiel postupne klesal na 63 % v roku 2000 až na súčasných 50 %.¹¹ Región Perzského zálivu však naďalej zostáva oblasťou s dominantným postavením na trhu s ropou. Päť krajín, konkrétne Saudská Arábia, Irán, Irak, Kuvajt a Spojené Arabské Emiráty disponujú podľa odhadov Oil and Gas Journal viac ako 710 miliardami barelov, čo predstavuje polovicu svetových zásob ropy.¹² Tento výrazný fenomén dáva predpoklad pre vznik prvého regionálneho energetického komplexu, ktorý je založený na viacerých spoločných záujmoch štátov, najmä v oblasti rozvoja svojho nerastného bohatstva a ovplyvňovania svetových cien. Druhý významný blok krajín bohatých na ropu je región Spoločenstva nezávislých štátov, kde dominantnú úlohu zohráva Ruská federácia. Spolu s Azerbajdžanom a Kazachstanom disponujú viac ako 120 miliardami dokázaných zásob ropy, čo predstavuje necelých 8 % celosvetových zásob.¹³ Tretím významným regiónom s bohatými zásobami ropy je Afrika, kde možno identifikovať dva osobitné sub-regióny - severná a západná Afrika. Štáty severnej Afriky, najmä Alžírsko, Líbya, Egypt, Južný Sudán a Sudán, disponujú zásobami v celkovom odhadovanom objeme 70 miliárd barelov.¹⁴ Západná Afrika a oblasť Guinejského zálivu je v posledných rokoch jedným z najväčších nálezísk nových ropných polí. Celkovo sa odhaduje, že v tomto regióne sa nachádzajú zásoby v objeme viac ako 60 miliárd barelov.¹⁵ Podľa odhadov Amerického geologického ústavu sa však na africkom kontinente nachádza ďalších viac ako 70 miliárd barelov doteraz neobjavenej ropy.¹⁶ To by mohlo v budúcnosti urobiť z afrických štátov jedných z najvýznamnejších producentov a vývozcov ropy, a tak výrazne ovplyvniť

---

⁸ BP Statistical Review of World Energy. June 2011. Dostupné na internete [online]:

http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2011.pdf

⁹ OWEN, N.A. - INDERWILDI, O.R. – KING, D.A.: The status of conventional world oil reserves. Hype or cause for concern? In Energy Policy. Vyd. 38, č. 8, August 2010, s. 4743–4749. Dostupné na internete [online]: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421510001072>

¹⁰ BP Statistical Review of World Energy. June 2011

¹¹ Ibid.

¹² RADLER, M. – KOOTTUNGAL, L.: OGJ 100 companies report higher 2010 earnings, output. Dostupné na internete [online]: <http://www.ogj.com/articles/print/volume-109/issue-40/general-interest/special-report-ogj150-100/ogj100-companies-report-higher.html>

¹³ BP Statistical Review of World Energy. June 2011

¹⁴ OPEC Annual Statistical Bulletin 2010/2011

¹⁵ BP Statistical Review of World Energy. June 2011

¹⁶ New Rules for Tapping Africa's Abundant Oil. Dostupné na internete [online]: http://www.businessweek.com/magazine/content/10_44/b4201018226924.htm

geopolitické vzťahy medzi týmto regiónom a zvyškom sveta. Významnými zásobami disponujú aj individuálne štáty v Severnej a Latinskej Amerike, najmä Kanada a Venezuela, jedná sa však o nekonvenčné zásoby sústredené v roponosných pieskoch a bridliciach, ktorých ťažba je technologicky, finančne ako aj environmentálne veľmi náročná. Podľa údajov Oil and Gas Journal, disponuje Kanada zásobami v objeme vyše 175 miliárd barelov, čo z nej robí krajinu s tretími najväčšími zásobami ropy na svete.¹⁷ Z toho viac ako 95 % pochádza z nekonvenčných zdrojov ako sú dechtové piesky a bridlice v štáte Alberta.¹⁸ Venezuela je podľa štatistík štátom s druhými najväčšími zásobami ropy. Okrem 78 miliárd konvenčných zásob, disponuje krajina podľa odhadov vyše 235 miliardami barelov nekonvenčných zásob, z ktorých je reálne vyťažiteľných asi 140 miliárd barelov.¹⁹

Zemný plyn predstavuje v súčasnosti najrýchlejšie rastúci zdroj energie na svete. V prvom rade je to v dôsledku obrovských novoobjavených zásob tejto suroviny, ktorej zásoby sa v priebehu posledných dvoch desaťročí zvýšili o viac ako jednu tretinu a ich využiteľnosť sa odhaduje na ďalších 60 až 80 rokov. Druhým argumentom je relatívne nízky podiel emitovaných emisií pri spaľovaní zemného plynu vo výrobe elektrickej energie alebo tepla v porovnaní s uhlím a ropou. Ďalším argumentom je rozvoj technológií na skvapalnenie zemného plynu, vďaka čomu sa zemný plyn postupne stáva čoraz viac globálne obchodovateľnou komoditou. Podľa štatistík IEA sa vo svete nachádzajú konvenčné zásoby zemného plynu v celkovom objeme 184 biliónov metrov kubických,²⁰ pričom nekonvenčné zásoby sa odhadujú na ďalších viac ako 900 biliónov metrov kubických.²¹ Podobne ako pri zásobách ropy, aj pri zemnom plyne je badateľná značná regionálna koncentrácia zásob. Tri štáty sveta, Ruská federácia, Irán a Katar disponujú 54 % svetových konvenčných zásob zemného plynu.²² Ak si danú situáciu rozoberieme z regionálneho hľadiska, tak možno identifikovať dva dominantné regióny. Prvým je priestor Spoločenstva nezávislých štátov, kde je hlavným hráčom Ruská federácia s vôbec najväčšími konvenčnými zásobami zemného plynu v objeme viac ako 46 biliónov metrov kubických, čo predstavuje takmer jednu štvrtinu celosvetových zásob plynu.²³ Významnými zásobami disponujú aj Turkmenistan, Kazachstan, Uzbekistan a Azerbajdžan, ktorých potenciál zatiaľ nebol plne využitý. V Turkmenistane boli v roku 2006 objavené obrovské ložiská zemného plynu v oblasti Južný Iolotan, ktoré sa odhadujú na viac ako 21 biliónov metrov kubických, čím by sa Turkmenistan stal krajinou s druhými najväčšími zásobami zemného plynu a celý región SNŠ by sa tak stal oblasťou vôbec s najväčšími zásobami plynu na svete.²⁴ Druhým regiónom je oblasť Perzského zálivu, ktorý disponuje v súčasnosti najväčšími zásobami zemného plynu na svete v objeme viac ako 78 biliónov metrov kubických, čo predstavuje viac ako 40 % svetových zásob konvenčného zemného plynu.²⁵

S postupným rastom spotreby plynu, ktorý, ako sa ukázalo, predstavuje čistejšiu a lacnejšiu alternatívu na výrobu energie v porovnaní s ropou, uhlím alebo jadrovou energiou,

¹⁷ RACHOVICH, D.: World's Top 22 Proven Oil Reserves Holders. Dostupné na internete [online]: <http://petroleuminsights.blogspot.com/2011/02/top-22-proven-oil-reserves-holders-jan.html>

¹⁸ CANADIAN ASSOCIATION OF PETROLEUM PRODUCERS. Canada's Petroleum Resources. Dostupné na internete [online]: <http://www.capp.ca/energySupply/canadaPetroleumResources/Pages/default.aspx>

¹⁹ ALVAREZ, C.J. – HANSON, S.: Venezuela's Oil-Based Economy. Council on Foreign Relations. Dostupné na internete [online]: <http://www.cfr.org/economics/venezuelas-oil-based-economy/p12089>

²⁰ INTERNATIONAL ENERGY AGENCY: World Energy Outlook 2010

²¹ HOLDITCH, S.A. et al: Unconventional gas. Working Document of the NPC Global Oil & Gas Study. Dostupné na internete [online]: http://www.npc.org/study_topic_papers/29-ttg-unconventional-gas.pdf

²² INTERNATIONAL ENERGY AGENCY: World Energy Outlook 2010

²³ OPEC Annual Statistical Bulletin 2010/2011

²⁴ OIL AND GAS JOURNAL. Turkmenistan's Iolotan gas field is world's second-largest. Dostupné na internete [online]: <http://www.ogj.com/articles/2011/10/gca-turkmenistans-iolotan-gas-field-is-worlds-second-largest.html>

²⁵ OPEC Annual Statistical Bulletin 2010/2011

dochádza k rozvoju množstva projektov zameraných na lokalizáciu nových potenciálnych ložísk zemného plynu, najmä v jeho nekonvenčnej forme. V posledných rokoch sme preto boli svedkami rozvoja nových nálezísk, ktoré zmenili geopolitické rozloženie energetických záujmov. Prvým regiónom, v ktorom boli objavené veľké zásoby nekonvenčných zásob zemného plynu a následne aj využité na komerčné účely sú Spojené štáty, ktoré disponujú zásobami viac ako 24 biliónov metrov kubických.²⁶ V súčasnosti sa rozvoj ložísk bridlicového zemného plynu dostáva do pozornosti viacerých štátov sveta. Podľa informácií spoločnosti PetroChina, Čína disponuje doposiaľ najväčšími objavenými zásobami nekonvenčného plynu v objeme viac ako 36 biliónov metrov kubických.²⁷ Komerčný rozvoj týchto zásob môže ČLR pretransformovať na nové plynárenské svetové centrum podobne, ako sa to stalo v Spojených štátoch. Významné zásoby tejto suroviny sa nachádzajú aj v Argentíne (21,9 bil. m³), Mexiku (19,2 bil. m³), Saudskej Arábii (18,2 bil. m³), Juhoafrickej republike (13,7 bil. m³), Kanade (11 bil. m³) ako aj Líbyi, Alžírsku, Brazílii, Poľsku a Francúzsku.²⁸ Rozvoj týchto nálezísk by mohol vytvoriť úplne novú situáciu na svetovom trhu s energetickými zdrojmi a definovať nové regionálne usporiadanie energetických vzťahov. Rozhodujúcim faktorom bude najmä technická dostupnosť týchto zásob, nakoľko súčasné technológie používané na ťažbu bridlicového zemného plynu sú finančne veľmi náročné a majú negatívne environmentálne následky, čo brzdí nie len rozvoj ťažby tejto formy plynu, ale aj politickú podporu pre nové projekty.

2.1.2 Regionálna koncentrácia spotreby ropy a zemného plynu

Moderné svetové hospodárstvo a jeho kontinuálny rast a rozvoj je založený na rastúcej spotrebe energií. Energia sa stala hybnou silou priemyselnej výroby, rozvoja dopravy a nových technológií. Podobne ako pri analýze zásob energetických surovín, tak aj pri spotrebe týchto zdrojov možno badať značnú regionálnu koncentráciu. V súčasnosti sa vo svete spotrebuje približne 87 miliónov barelov ropy denne. Najväčším konzumentom je už dlhodobo USA, ktorých denná spotreba sa pohybuje na úrovni 19 miliónov barelov, čo predstavuje takmer 22 % celosvetovej spotreby.²⁹ Ďalším významným centrom spotreby ropy je Európska únia, ktorej 27 členských štátov spotrebuje približne 14 miliónov barelov denne, čo zodpovedá 16 % celosvetového dopytu.³⁰ Čína sa v dôsledku svojho enormného hospodárskeho rastu stala najväčším spotrebiteľom energie vôbec. Spotreba ropy v krajine rástla za posledných 20 rokov v priemere o 5 až 7 % za rok. Kým v roku 1990 čínsky dopyt po ropy predstavoval 2,3 milióna barelov za deň, na rok 2012 sa odhaduje celková denná spotreba na úrovni 9,9 milióna barelov, čo vytvára nové geopolitické situácie najmä s ohľadom na udržateľnosť čínskeho ekonomického rastu a spotreby energií v krajine, ako aj s ohľadom na schopnosť najväčších producentov ropy pokrývať rýchly rast dopytu zo strany ázijských krajín.³¹

---

²⁶ BLOOMBERG NEWS. Saudis May Have Fifth-Largest Shale Reserves, Baker Hughes Says. Dostupné na internete [online]: <http://www.businessweek.com/news/2012-04-10/saudis-may-have-fifth-largest-shale-reserves-baker-hughes-says>

²⁷ FINANCIAL TIMES. PetroChina finds shale gas reserves. Dostupné na internete [online]: <http://www.ft.com/cms/s/0/b76c54d6-20d5-11e1-816d-00144feabdc0.html#axzz1s21U9hR7>

²⁸ WOLF, M.: Fracking could lead to golden age of gas. Energy Delta Institute. Dostupné na internete [online]: <http://www.energydelta.org/mainmenu/edi-intelligence-2/our-services/latest-energy-news/fracking-could-lead-to-golden-age-of-gas>

²⁹ BP Statistical Review of World Energy. June 2011.

³⁰ Oil Consumption by EU-Member States, 2007-2010. Dostupné na internete [online]: <http://petroleuminsights.blogspot.com/2011/04/oil-consumption-by-eu-member-states.html>

³¹ China oil demand growth seen easing in 2012. Dostupné na internete [online]: <http://www.reuters.com/article/2012/02/09/china-oil-cnpc-idUSL4E8D914I20120209>

Táto koncentrácia má za následok vysokú dovoznú závislosť vybraných regiónov, nakoľko samy nedisponujú významnými zásobami ropy. Spojené štáty importujú denne viac ako 11 miliónov barelov a ich závislosť na dovozoch ropy zo zahraničia je na úrovni 58 %.³² Vysoká spotreba ropy a ropných produktov v USA ako aj vysoká dovozná závislosť sú príčinou politických, ekonomických a bezpečnostných hrozieb. Preto je pre USA bezpečnosť hlavných centier produkcie ropy zároveň otázkou národnej bezpečnosti a ekonomického rozvoja. Taktiež Európska únia, Čína a Japonsko vykazujú značnú importnú závislosť. Kým Čína bola ešte v roku 1993 sebestačná v produkcii ropy, do roku 2015 sa má závislosť na zahraničných dovozoch zvýšiť na 60 až 70 %.³³ Japonsko, ako ostrovny štát s minimálnymi domácimi zásobami ropy, je už tradične veľmi vysoko závislé na zahraničných dovozoch. Import ropy pokrýva až 99 % domácej spotreby.³⁴ Európska únia je taktiež región s veľmi vysokou dovoznou závislosťou. Vzhľadom na nedostatok vlastných zdrojov a klesajúcu produkciu v Severnom mori, importná závislosť Únie neustále rastie. V súčasnosti musí EÚ uspokojovať viac ako 84 % spotreby ropy dovozmi zo zahraničia.³⁵

Zemný plyn predstavuje najrýchlejšie rastúci zdroj energie vo svete. Od roku 2009 rástla spotreba plynu v priemere o viac ako 7,5 %, čím sa dostala na svoju rekordnú úroveň 3,17 bilióna metrov kubických.³⁶ Tento dynamický rast bol zapríčinený najmä rozvojom výroby elektrickej energie v južnej a východnej Ázii, najmä v Číne, Indii, Južnej Kórei a Taiwane, kde dopyt po zemnom plyne vzrástol len medzi rokmi 2009 a 2010 o viac ako 20 %.³⁷ Najväčším spotrebiteľom však ostávajú USA s ročnou spotrebou viac ako 680 miliárd metrov kubických, čo predstavuje viac ako jednu pätinu svetového dopytu.³⁸ Druhým významným spotrebiteľským centrom je Európska únia s ročnou spotrebou na úrovni 520 miliárd metrov kubických.³⁹ Ruská federácia, ako krajina s najväčšími zásobami plynu a druhou najväčšou produkciou na svete, je zároveň tretím najväčším spotrebiteľom s dopytom viac ako 410 miliárd metrov kubických za rok. Regionálna koncentrácia spotreby zemného plynu bude pravdepodobne v najbližších rokoch narastať, pričom možno očakávať, že sa vyprofilujú tri hlavné regióny, ktoré budú zodpovedať za tri štvrtiny celosvetového dopytu po zemnom plyne – Severná Amerika, ktorá ale bude schopná uspokojovať dopyt domácimi zdrojmi, Európska únia a Rusko, ktoré budú prehlbovať vzájomnú závislosť, a južná a východná Ázia, kde sa očakáva výrazný nárast spotreby, uspokojovanej z domácich ako aj importovaných zdrojov.

Na základe analýzy globálnych zdrojov ropy a zemného plynu a dopytu po týchto surovinách, môžeme odvodiť nasledovné závery:

- Koncentrácia je značná nie len na strane ponuky zdrojov, ale aj na strane dopytu;

³² U.S. ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION. How dependent are we on foreign oil? Dostupné na internete [online]: http://www.eia.gov/energy_in_brief/foreign_oil_dependence.cfm

³³ ZHANG, J.: China's energy security: Prospects, challenges and opportunities. The Brookings Institution. Center for Northeast Asian Policy Studies. 2011. Dostupné na internete [online]: http://www.brookings.edu/papers/2011/07_china_energy_zhang.aspx

³⁴ JAPAN BANK FOR INTERNATIONAL COÖPERATION: Energy and mineral resources. Dostupné na internete [online]: <http://www.jbic.go.jp/en/special/resource/001/index.html>

³⁵ EUROSTAT. Energy production and imports. September 2011. Dostupné na internete [online]: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Energy_production_and_imports#Imports

³⁶ WORLDWATCH INSTITUTE: Global Natural Gas Consumption Regains Momentum. Dostupné na internete [online]: <http://www.worldwatch.org/global-natural-gas-consumption-regains-momentum-0>

³⁷ Ibid.

³⁸ BP Statistical Review of World Energy. June 2011.

³⁹ EUROGAS: Natural Gas Consumption in the EU27 and Switzerland in 2010. Dostupné na internete [online]: <http://www.eurogas.org/uploaded/11P192%20-%20Press%20release%20on%20Evolution%20of%20Gas%20Consumption%202010.pdf>

- Viac ako polovica svetových zásob ropy sa nachádza v piatich krajinách Perzského zálivu, ktorí zároveň predstavujú aj najväčších producentov a exportérov ropy s celkovou výrobnou kapacitou viac ako 22 miliónov barelov za deň;⁴⁰
- Z prvých 15 krajín s najväčšími zásobami ropy, sú len Kanada, USA a Brazília považované za krajiny so stabilným demokratickým režimom, čo vytvára značné riziká spojené so stabilitou dodávok pre najväčšie odberateľské centrá;⁴¹
- Tri štáty disponujú viac ako polovicou svetových konvenčných zásob zemného plynu;
- Najväčšie centrá spotreby plynu sa nachádzajú v troch regiónoch, a to Európska únia, USA a južná a východná Ázia s najrýchlejšie rastúcimi centrami spotreby energie na svete – Čínou a Indiou;
- Spojené štáty a EÚ spotrebujú takmer dve pätiny celkovej produkcie ropy a zemného plynu na svete, pričom prevažnú väčšinu dopytu musia uspokojovať dovozmi z iných regiónov.

2.2 Vymedzenie energetických komplexov na základe regionálnej koncentrácie zdrojov

Vychádzajúc z teoretických konceptov regionálneho prístupu k definovaniu medzinárodných vzťahov a medzinárodnej bezpečnosti a analýzy svetových zásob ropy a zemného plynu ako aj spotreby týchto zdrojov, môžeme pristúpiť k identifikácii regionálnych energetických komplexov. Ak za rozhodujúce faktory analýzy budeme považovať geografickú blízkosť, vybavenosť zdrojmi a koncentráciu dopytu a ponuky, môžeme definovať sedem energetických komplexov:

- *Severná Amerika* – zahrnuje tri štáty, a to USA, Kanadu a Mexiko, ktoré sú nie len významnými producentmi ropy a zemného plynu s kapacitou 13,8 milióna barelov za deň (16,6 % svetovej produkcie) respektíve 820 miliárd metrov kubických za rok (26 % svetového outputu), ale aj najväčším centrom spotreby s dopytom v objeme vyše 23 miliónov barelov ropy za deň, respektíve 950 miliárd metrov kubických zemného plynu za rok, čo predstavuje viac ako jednu štvrtinu celosvetovej spotreby týchto surovín.⁴²
- *Európa* – zahrnuje 27 štátov Európskej únie ako aj ďalšie európske krajiny, ktoré v súčasnosti predstavujú druhé najväčšie zoskupenie z pohľadu spotreby ropy a zemného plynu, kde sa koncentruje viac ako 17 % celosvetovej spotreby týchto zdrojov. Tento región vyčleňujeme z geografického hľadiska a hľadiska koncentrácie spotreby energie samostatne napriek tomu, že väčšinu zdrojov musí EÚ dovážať z iných regiónov. Jediným významným producentom je Nórsko, ktorého produkcia však dlhodobo klesá. EÚ navyše zodpovedá inštitucionálnemu modelu regionálnych komplexov, pričom disponuje vlastnou energetickou politikou a stratégiou energetickej bezpečnosti zameranou na vnútornú energetickú sebestačnosť, rozvoj domácich obnoviteľných zdrojov a infraštruktúry.

⁴⁰ BP Statistical Review of World Energy. June 2011

⁴¹ ECONOMIST INTELLIGENCE UNIT: Democracy Index 2010. Democracy in retreat. Dostupné na internete [online]: http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf

⁴² BP Statistical Review of World Energy. June 2011

- *Južná a východná Ázia* – sem zaraďujeme štáty ako India, Čína, Japonsko, Južná Kórea a krajiny juhovýchodnej Ázie. Rozhodujúcim poznávacím znakom je rýchly rast spotreby ropy a zemného plynu ako aj vysoká tendencia rastu dovoznej závislosti. Napriek tomu, že región disponuje aj vlastnými zdrojmi, najmä obrovskými zásobami uhlia, nekonvenčnými zásobami plynu v Číne alebo ložiskami ropy v Juhočínskom mori, ktoré však zatiaľ neboli komerčne využité, väčšina spotreby energie v regióne je uspokojovaná dovozmi z oblasti Perzského zálivu alebo Afriky. V súčasnosti sa v regióne spotrebuje takmer 30 % celosvetovej produkcie ropy a 17 % zemného plynu.⁴³
- *Perzský záliv* – tento región predstavuje oblasť s najväčšími ložiskami ropy a zemného plynu na svete. Ide o geograficky ucelený priestor, kde sa koncentruje viac ako 50 % celosvetových zásob ropy a 40 % konvenčných zásob zemného plynu. Zároveň región zastrešuje najväčších producentov a exportérov ropy s dennou kapacitou vyše 21 miliónov barelov, čo predstavuje jednu štvrtinu svetovej produkcie.⁴⁴ V dôsledku rozvoja technológií na skvapalňovanie zemného plynu sa oblasť Perzského zálivu zároveň stáva jedným z najväčších svetových exportérov plynu.
- *Rusko a stredná Ázia* – tento komplex tvorí päť štátov, z ktorých dominantným subjektom z politického, ekonomického ako aj energeticko-bezpečnostného hľadiska je Ruská federácia. Rusko disponuje najväčšími konvenčnými i nekonvenčnými zásobami zemného plynu na svete, je najväčším producentom ropy, druhým najväčším producentom a zároveň najväčším exportérom zemného plynu na svete. Z hľadiska vybavenosti energetickými zdrojmi sú významné aj štyri štáty strednej Ázie - Kazachstan, Turkmenistan, Azerbajdžan a Uzbekistan.
- *Severoafrický región* - nachádzajú sa tu významné zásoby ropy v objeme približne 70 miliárd barelov a zásoby plynu v objeme okolo 8 biliónov metrov kubických, čo predstavuje asi 5 % svetových zásob.⁴⁵ Tie sú koncentrované najmä v Alžírsku, Líbyi a Egypte, ale aj Južnom Sudáne. Tento región je významný najmä z pohľadu uspokojovania dopytu v Európe.
- *Západoafrický región* - oblasť Guinejského zálivu disponuje zásobami ropy v objeme asi 60 miliárd barelov, pričom pravdepodobne rovnaký objem zdrojov zostal v oblasti zatiaľ neobjavený. Vzhľadom na fakt, že väčšina ťažby prebieha v pobrežných oblastiach ako aj na šírom mori, dokážu štáty ako Angola, Nigéria alebo Gabon exportovať svoju produkciu takmer do celého sveta.
- *Latinská Amerika* – významnými zásobami ropy a zemného plynu disponuje len Venezuela a Brazília, preto je ťažké identifikovať spoločné znaky pre celý región. Napriek tomu, že aj ďalšie krajiny regiónu ako Ekvádor, Argentína alebo Kolumbia disponujú značným potenciálom v rozvoji produkcie a exportu energetických zdrojov, nepovažujeme celý región Latinskej Ameriky za ucelený energetický komplex, kde dochádza k významným spätným väzbám medzi jeho členmi.

⁴³ BP Statistical Review of World Energy. June 2011

⁴⁴ OPEC Annual Statistical Bulletin 2010/2011

⁴⁵ BP Statistical Review of World Energy. June 2011

Koncentrácia zdrojov energetických surovín ako aj koncentrácia ich spotreby vytvára značnú nerovnováhu v politickom ako aj ekonomickom rozpoložení súčasných medzinárodných vzťahov. Najväčší konzumenti nedokážu uspokojovať svoj dopyt z domácich zdrojov, preto sú odkázaný na dovozy z iných regiónov. To má za následok rastúce nároky na budovanie nových prepravných sietí a spracovateľských kapacít ako aj ich ochranu.

3 Záver

Výsledkom analýzy teoretického prístupu regionálneho konceptu bezpečnosti ako aj globálnej alokácie zdrojov ropy a zemného plynu a ich spotreby je identifikácia regionálnych centier, ktorých spoločným znakom je posilnenie energetickej bezpečnosti, a to jednak z pohľadu hlavných producentov ako aj najvýznamnejších konzumentov fosílnych energetických zdrojov. Regionálne energetické komplexy tak slúžia ako podrobný analytický koncept na skúmanie hlavných väzieb a vzťahov v oblasti energetických vzťahov. Nami použité geografické hľadisko predstavuje elementárny rámec pre analýzu globálnej energetickej bezpečnosti, pretože iniciuje fyzické rozloženie zdrojov a pomáha nám vyčleniť relevantné subjekty pre ďalšiu analýzu celej problematiky.

Zoznam použitých zdrojov,

- [1] ALVAREZ, C.J. – HANSON, S.: Venezuela's Oil-Based Economy. Council on Foreign Relations. Dostupné na internete [online]: <http://www.cfr.org/economics/venezuelas-oil-based-economy/p12089>
- [2] BLOOMBERG NEWS. Saudis May Have Fifth-Largest Shale Reserves, Baker Hughes Says. Dostupné na internete [online]: <http://www.businessweek.com/news/2012-04-10/saudis-may-have-fifth-largest-shale-reserves-baker-hughes-says>
- [3] BP Statistical Review of World Energy. June 2011. Dostupné na internete [online]: http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2011.pdf
- [4] CANADIAN ASSOCIATION OF PETROLEUM PRODUCERS. Canada's Petroleum Resources. Dostupné na internete [online]: <http://www.capp.ca/energySupply/canadaPetroleumResources/Pages/default.aspx>
- [5] ECONOMIST INTELLIGENCE UNIT: Democracy Index 2010. Democracy in retreat. Dostupné na internete [online]: http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf
- [6] EUROGAS: Natural Gas Consumption in the EU27 and Switzerland in 2010. Dostupné na internete [online]: <http://www.eurogas.org/uploaded/11P192%20-%20Press%20release%20on%20Evolution%20of%20Gas%20Consumption%202010.pdf>
- [7] EUROSTAT. Energy production and imports. September 2011. Dostupné na internete [online]: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Energy_production_and_imports#Imports
- [8] FINANCIAL TIMES. PetroChina finds shale gas reserves. Dostupné na internete [online]: <http://www.ft.com/cms/s/0/b76c54d6-20d5-11e1-816d-00144feabdc0.html#axzz1s21U9hR7>
- [9] HOLDITCH, S.A. et al: Unconventional gas. Working Document of the NPC Global Oil & Gas Study. Dostupné na internete [online]: http://www.npc.org/study_topic_papers/29-ttg-unconventional-gas.pdf
- [10] HURRELL, A.: One World? Many Worlds? The place of regions in the study of international society. In *International Affairs*. Roč. 83, č. 1, 2007. ISSN 0020-5850

- [11] China oil demand growth seen easing in 2012. Dostupné na internete [online]: <http://www.reuters.com/article/2012/02/09/china-oil-cnpc-idUSL4E8D914I20120209>
- [12] INTERNATIONAL ENERGY AGENCY: World Energy Outlook 2010. Paris: OECD/IEA, 2010. ISBN 978 92 64 08624 1
- [13] JAPAN BANK FOR INTERNATIONAL COOPERATION: Energy and mineral resources. Dostupné na internete [online]: <http://www.jbic.go.jp/en/special/resource/001/index.html>
- [14] KELLY, R.E.: Security Theory in the „New Regionalism“. In *International Studies Review*. Roč. 9, č. 2, 2007. S. 197-229. ISSN 1468-2486
- [15] New Rules for Tapping Africa's Abundant Oil. Dostupné na internete [online]: http://www.businessweek.com/magazine/content/10_44/b4201018226924.htm
- [16] OIL AND GAS JOURNAL. Turkmenistan's Iolotan gas field is world's second-largest. Dostupné na internete [online]: <http://www.ogj.com/articles/2011/10/gca-turkmenistans-iolotan-gas-field-is-worlds-second-largest.html>
- [17] Oil Consumption by EU-Member States, 2007-2010. Dostupné na internete [online]: <http://petroleuminsights.blogspot.com/2011/04/oil-consumption-by-eu-member-states.html>
- [18] OPEC Annual Statistical Bulletin 2010/2011. Vienna: OPEC, 2011. ISSN 0475-0608. Dostupné na internete [online]: http://www.opec.org/opec_web/en/publications/202.htm
- [19] OWEN, N.A. - INDERWILDI, O.R. – KING, D.A.: The status of conventional world oil reserves. Hype or cause for concern? In *Energy Policy*. Vyd. 38, č. 8, August 2010, s. 4743–4749. Dostupné na internete [online]: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421510001072>
- [20] RADLER, M. – KOOTTUNGAL, L.: OJG 100 companies report higher 2010 earnings, output. Dostupné na internete [online]: <http://www.ogj.com/articles/print/volume-109/issue-40/general-interest/special-report-ogj150-100/ogj100-companies-report-higher.html>
- [21] RACHOVICH, D.: World's Top 22 Proven Oil Reserves Holders. Dostupné na internete [online]: <http://petroleuminsights.blogspot.com/2011/02/top-22-proven-oil-reserves-holders-jan.html>
- [22] U.S. ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION. How dependent are we on foreign oil? Dostupné na internete [online]: http://www.eia.gov/energy_in_brief/foreign_oil_dependence.cfm
- [23] VÄYRYNEN, R.: Regionalism: Old and New. In *International Studies Review*. Roč. 5, č. 1, 2003. S. 25-51. ISSN 1521-9488
- [24] WOLF, M.: Fracking could lead to golden age of gas. Energy Delta Institute. Dostupné na internete [online]: <http://www.energydelta.org/mainmenu/edi-intelligence-2/our-services/latest-energy-news/fracking-could-lead-to-golden-age-of-gas>
- [25] WORLDWATCH INSTITUTE: Global Natural Gas Consumption Regains Momentum. Dostupné na internete [online]: <http://www.worldwatch.org/global-natural-gas-consumption-regains-momentum-0>
- [26] ZHANG, J.: China's energy security: Prospects, challenges and opportunities. The Brookings Institution. Center for Northeast Asian Policy Studies. 2011. Dostupné na internete [online]: http://www.brookings.edu/papers/2011/07_china_energy_zhang.aspx

Kontaktná adresa:

Ing. Ján Bocora
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Dolnozemska cesta 1/b
 852 35 Bratislava
 Email: jan.bocora@euba.sk

KRÍZA V EUROZÓNE, FIŠKÁLNA REFORMA A BUDÚCNOSŤ EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE

Abstrakt

Príspevok sa zameriava na analýzu Zmluvy o stabilite, koordinácii a správe v HMÚ z 2. marca 2012, ktorá predstavuje významný posun v supranacionalizácii Európskej únie a poskytuje bázu na kreovanie fiškálnej únie. Nakoľko Hospodárska a menová únia (HMÚ) dnes predstavuje doposiaľ najvyšší integračný stupeň dosiahnutý v rámci integračného pôsobenia v podmienkach EÚ, článok, v kontexte krízy eurozóny, poskytuje i projekciu budúcich možných scenárov vývoja európskej integrácie.

Kľúčové slová: eurozóna, integrácia, kríza, fiškálna reforma

Abstract

In the margins of the European Council meeting on 1st and 2nd March 2012, 25 European leaders signed the Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union (TSCG); also known as the Fiscal Compact. The TSCG may be considered a last significant step towards the EU as a supranational entity and provides a solid base for a fiscal union. Since the Economic and Monetary Union, nowadays, represents the highest stage achieved in the European integration process, the article provides a projection of the European integration future possible scenarios.

Key words: Euro area, integration, crisis, fiscal reform

1 Dlhová kríza v eurozóne

Zmluva o Európskej únii alebo tzv. Maastrichtská zmluva o Európskej politickej, hospodárskej a menovej únii, z roku 1992, zaviedla súbor kritérií, ktorých splnenie je predpokladom zavedenia eura v konkrétnom členskom štáte. Tieto nesú označenie *nominálne konvergenčné kritériá* a ich význam tiež spočíva v garantovaní stability menovej únie.

- **Kritérium cenovej stability** – miera inflácie v členskom štáte nesmie prekročiť priemernú mieru inflácie v troch členských krajinách s najnižšou mierou inflácie o viac ako 1,5% .
- **Kritérium stability menového kurzu** – členský štát je minimálne 2 roky členom mechanizmu ERM II a národná mena nebola počas tohto obdobia devalvovaná.
- **Kritérium verejného dlhu** – verejný dlh členského štátu nesmie prevýšiť 60% HDP.
- **Kritérium rozpočtového deficitu** – deficit štátneho rozpočtu členského štátu nesmie prevýšiť 3% HDP.
- **Kritérium úrokovej miery** – dlhodobé úrokové miery členského štátu nesmú prevýšiť priemerné úrokové miery troch členských krajín s najnižšou mierou inflácie o viac ako 2%. (EÚ – Konsolidované znenia Zmluvy o EÚ a Zmluvy o založení ES, 2006)

Konvergenčné kritériá predpokladajú vzájomné ekonomické priblíženie sa členských štátov ašpirujúcich na vstup do HMÚ. Ak by tomu tak nebolo, potom všeobecne platí, že „neadekvátny priebeh konvergenzie by síce nemal cestu k EMÚ znemožniť úplne, ale mohol by viesť ako k prehĺbeniu ekonomických ťažkostí neodpovedajúcim podmienkam menovej únie, tak i k politickým problémom ich dosiahnutia a obzvlášť ich udržania.“ (Zahradník, 2003, s. 147)

Spomedzi členských krajín eurozóny sa v prvej polovici roku 2010 stáva Grécko, krajina produkujúca len 2% HDP Európskej únie, prvým štátom žiadajúcim o finančnú pomoc. V novembri 2010 dochádza k schváleniu finančnej pomoci aj pre Írsko. V snahe predísť bankrotu sa v prvej polovici roku 2011 k recipientom finančnej pomoci pripája Portugalsko. EÚ je vo vzniknutej situácii nútená prijať sériu opatrení na zmiernenie dopadov krízy v krajinách eurozóny, zároveň intenzívne pracuje na tvorbe mechanizmov finančnej stabilizácie a prevencie vzniku kríz v budúcnosti. Napriek tomu, že preventívne mechanizmy sú od roku 2010 kontinuálne zavádzané do praxe, štáty s eurom, ale aj EÚ ako celok naďalej čelia vysokému fiškálnemu deficitu a verejnému dlhu členských krajín, prekračujúc tak limity stanovené Maastrichtskou zmluvou a Paktom stability a rastu (viď Tabuľka č.1/Mapa č.1 a Graf č. 1/Mapa č. 2).

Zatiaľ čo rozpočtový deficit eurozóny (EÚ 17) a EÚ 27 v roku 2011, v porovnaní s rokom 2010, poklesol, verejný dlh vzrástol tak v EÚ 17, ako aj v EÚ 27. Štatistické zistenia Eurostatu uvádzajú, že v eurozóne deficit rozpočtu medziročne poklesol z 6,2% (2010) na 4,1% (2011) a v EÚ 27 zo 6,5% (2010) na 4,5% (2011). Verejný dlh eurozóny vzrástol z 85,3% (2010) na 87,2% (2011) a verejný dlh EÚ 27 z 80,0% (2010) a 82,5% (2011). (Eurostat, 2012)

Tabuľka 1 Verejný dlh členských štátov EÚ 27 v roku 2011

		Government debt				
		Millions of national currency		% of GDP		Difference in pp of GDP. Q4/2011 compared with Q3/2011
		Q3/2011	Q4/2011	Q3/2011	Q4/2011	
Belgium	euro	361 139	361 735	98.6	98.0	-0.5
Bulgaria	BGN	11 377	12 293	15.0	16.3	1.3
Czech Republic	CZK	1 522 463	1 567 799	40.1	41.2	1.1
Denmark	DKK	877 336	830 891	49.2	46.5	-2.7
Germany	euro	2 084 035	2 088 472	81.6	81.2	-0.4
Estonia	euro	942	965	6.0	6.0	0.0
Ireland	euro	162 324	169 264	104.5	108.2	3.7
Greece	euro	347 215	355 617	158.8	165.3	6.5
Spain	euro	707 069	734 961	66.0	68.5	2.4
France	euro	1 692 472	1 717 256	85.4	85.8	0.4
Italy	euro	1 882 759	1 897 179	119.3	120.1	0.8
Cyprus	euro	11 862	12 720	66.9	71.6	4.7
Latvia	LVL	6 059	6 028	44.2	42.6	-1.6
Lithuania	LTL	38 725	40 837	37.5	38.5	1.0
Luxembourg	euro	7 839	7 786	18.5	18.2	-0.3
Hungary	HUF	22 957 841	22 691 955	82.8	80.6	-2.2
Malta	euro	4 471	4 600	70.2	72.0	1.7
Netherlands	euro	387 830	392 506	64.5	65.2	0.7
Austria	euro	214 236	217 399	71.6	72.2	0.6
Poland	PLN	839 121	858 931	56.3	56.3	0.0
Portugal	euro	189 612	184 291	110.2	107.8	-2.4
Romania	RON	182 822	192 851	32.7	33.3	0.7
Slovenia	euro	16 060	16 954	44.9	47.6	2.6
Slovakia	euro	28 784	29 911	42.2	43.3	1.1
Finland	euro	89 760	93 030	47.4	48.6	1.2
Sweden	SEK	1 274 260	1 341 110	36.6	38.4	1.8
United Kingdom*	GBP	1 262 973	1 292 632	84.4	85.7	1.3

Zdroj: Eurostat, 2012

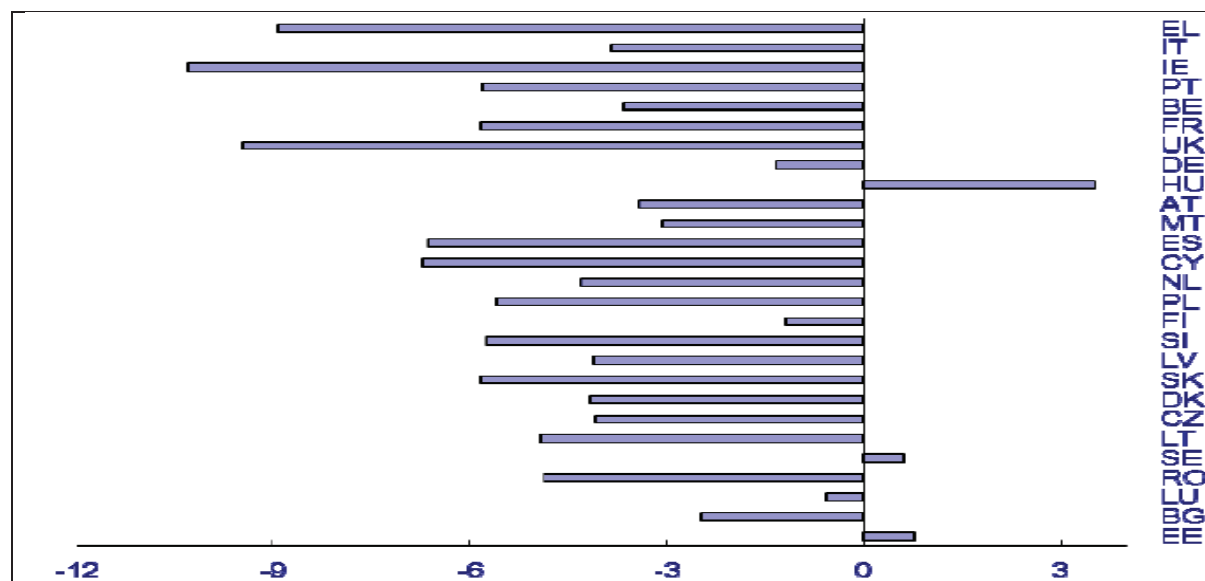

Mapa 1 Teritoriálne rozmiestnenie verejného dlhu členských štátov EÚ 27 v roku 2011

Zdroj: *The Economist*, 2012

Graf 1 Rozpočtový deficit členských štátov EÚ 27 v roku 2011

Zdroj: *European Commission*, 2011

Mapa 2 – Teritoriálne rozmiestnenie rozpočtového deficitu členských štátov EÚ 27 v roku 2011

Zdroj: *The Economist*, 2012

2 Hospodárske riadenie v EÚ

Napriek tomu, že *Zmluva o fungovaní EÚ* nevyklučuje vzájomnú pomoc medzi krajinami eurozóny prostredníctvom pôžičiek, v článku 125(1) explicitne zakazuje členským štátom, aby ručili alebo prevzali ich záväzky. (Konsolidované znenie *Zmluvy o fungovaní EÚ*, 2010) Z uvedeného vyplýva, že EÚ nedisponovala žiadnou formou tzv. „záchranného mechanizmu“, prostredníctvom ktorého by mohla rýchlo a efektívne zasiahnuť a zaistiť stabilitu eurozóny a EÚ – ako tomu bolo v súvislosti s vypuknutím krízy v Grécku. Ku kreovaniu prvých mechanizmov finančnej stabilizácie dochádza až *ex post*. Ide o:

- ***Európsky finančný stabilizačný mechanizmus***
- ***Európsky finančný stabilizačný nástroj***
- ***Európsky stabilizačný mechanizmus***
- ***Pakt euro plus***
- ***Revidovaný Pakt stability a rastu***
- ***Zmluva o koordinácii, správe a riadení v HMÚ***

9. mája 2010 predložila Európska komisia návrh stabilizačného mechanizmu a nariadením Rady ECOFIN-u bol zriadený *Európsky finančný stabilizačný mechanizmus (EFSM)*, ktorý nachádza svoje opodstatnenie v súčinnosti s článkom 122(2) *Zmluvy o fungovaní EÚ*¹ a medzivládnych dohodách členských štátov. 7. júna 2010 bol v rámci mechanizmu, členskými krajinami eurozóny, vytvorený i *Európsky finančný stabilizačný fond/nástroj (EFSF)* so sídlom v Luxemburgu.

EFSF funguje na princípe *société anonyme*, ktorej akcionármi sú všetky členské krajiny eurozóny. Tieto zároveň s EFSF uzavrujú rámcovú ručiteľskú zmluvu. Finančná pomoc sa má poskytovať vo forme *zmlúv o finančnej pomoci*. Finančná pomoc bude poskytnutá vo forme úverov, preventívnej pomoci, pomoci pri financovaní rekapitalizácie finančných inštitúcií

¹ Článok 122 ods. 2 *Zmluvy* predpokladá možnosť, aby sa členskému štátu, ktorý sa nachádza v ťažkostiach alebo mu hrozia závažné ťažkosti spôsobené výnimočnými udalosťami, ktoré sú mimo jeho kontroly, poskytla finančná pomoc únie. (Konsolidované znenie *Zmluvy o fungovaní EÚ*, 2010)

v členskom štáte eurozóny, pomoci na nákup dlhopisov na sekundárnych trhoch alebo pomoci na nákup dlhopisov na primárnych trhoch. (Oznámenie MZV SR č. 328/2011, 2011).

EFSF má od júla 2012 nahradiť *Európsky stabilizačný mechanizmus (ESM)* so sídlom v Luxemburgu. ESM predstavuje permanentný protikrizový nástroj, zaisťujúci finančnú stabilitu v eurozóne, ktorý sa bude zameriavať na prevenciu, udržateľnosť a redukcii pravdepodobnosti vzniku krízy v budúcnosti. (Conclusions of the Heads of State or Government of the Euro Area of 11 March 2011 : Annex II, 2011). ESM bude pri poskytovaní finančnej pomoci kooperovať s Medzinárodným menovým fondom (MMF), zároveň by mal predstavovať samostatný menový fond eurozóny.

ESM bude poskytovať finančnú pomoc vtedy, keď o to požiada členský štát eurozóny, a to v prípade, že táto intervencia bude nevyhnutná na zabezpečenie stability celej eurozóny. Rozhodnutie o poskytnutí pomoci sa prijme jednomyselne, avšak „pravidlá hlasovania v ESM sa zmenia tak, aby zahŕňali postup v naliehavých prípadoch.“ To znamená, že „pravidlo o vzájomnej dohode sa nahradí 85-percentnou kvalifikovanou väčšinou v prípade, že Komisia a ECB dospejú k záveru, že je potrebné naliehavo rozhodnúť o finančnej pomoci, pretože je ohrozená finančná a hospodárska udržateľnosť eurozóny.“ (Vyhlásenie hláv štátov alebo predsedov vlád eurozóny z 9. decembra 2011, 2011, s. 6) Úverová kapacita ESM je výsledkom kombinácie *splatného kapitálu a kapitálu na požiadanie*.

Počas konania mimoriadneho summitu Európskej rady 4. februára 2011 bol z iniciatívy Nemecka a Francúzska neformálne predstavený *Pakt pre posilnenie konkurencieschopnosti*, ktorý bol následne predsedom Európskej Rady Hermanom Van Rompuyom vypracovaný v podobe dokumentu s názvom *Pakt pre posilnenie koordinácie hospodárskych politík a konkurencieschopnosti a konvergenie v eurozóne*. Pakt známy aj pod označením *Pakt pre euro (Pakt euro plus)* bol formálne schválený 24. marca 2011. Pakt vychádza zo štyroch základných pravidiel:

- A) Pakt bude v línii posilnenia existujúceho hospodárskeho vládnutia v EÚ
- B) Pakt bude orientovaný na prioritné politické oblasti nevyhnutné pre posilnenie konkurencieschopnosti a konvergenie.
- C) Na stretnutí hláv štátov alebo vlád budú každoročne posudzované konkrétne národné záväzky.
- D) Pakt bude plne rešpektovať integritu jednotného trhu EÚ a spoločných politík (Conclusions of the Heads of State or Government of the Euro Area of 11 March 2011 : Annex I, 2011)

13. decembra 2011 vstúpil do platnosti revidovaný *Pakt stability a rastu* (spolu so šiestimi legislatívnymi nariadeniami, tzv. *six pack*) stanovujúci limity pre verejný dlh na úrovni 60% HDP a pre rozpočtový deficit na úrovni 3% HDP. Jeho úloha spočíva v posilnení hospodárskeho riadenia s cieľom predísť krízam v budúcnosti. Posilnený Pakt stability a rastu zavádza systém automatických sankcií.

3 Integrácia v kontexte fiškálnej zmluvy

2. marca 2012 podpísalo 25 lídrov z členských štátov EÚ *Zmluvu o stabilite, koordinácii a správe v HMÚ (Fiškálny kompakt)*, ktorá predstavuje bázu na kreovanie fiškálnej únie. Fiškálnu zmluvu môžeme považovať za zatiaľ posledný najvýznamnejší krok v supranacionalizácii EÚ od prijatia Lisabonskej zmluvy.

Význam Zmluvy spočíva v posilnení ekonomického piliera HMÚ a koordinácii hospodárskych politík v rámci eurozóny, a to za účelom silnejšieho hospodárskeho rastu v EÚ, podpory zamestnanosti, konkurencieschopnosti a sociálnej súdržnosti, prostredníctvom zabezpečenia stability eurozóny ako celku, udržateľnosti verejných financií a zabránenia nadmerného deficitu verejnej správy. Zmluva implementuje *pravidlo o vyrovnanom rozpočte*

spolu s automatickým mechanizmom na zavedenie korekčných opatrení. Nakoľko sa jedná o medzivládnu zmluvu, jej schválenie a prijatie nevyžaduje zmenu zakladajúcich zmlúv. Fiškálna zmluva bude záväzná pre krajiny, ktorých menou je euro. Zatiaľ čo Česká republika a Veľká Británia odmietli zmluvu podpísať, ostatné zmluvné strany budú zmluvou viazané až vtedy, keď euro zavedú ako spoločnú menu a stanú sa tak súčasťou eurozóny alebo v prípade, že si tak prajú, aj skôr. Zmluva nadobudne účinnosť 1. januára 2013 za predpokladu, že ju ratifikuje najmenej dvanásť zmluvných strán, ktorých menou je euro. V Írsku prebehlo 1. júna 2012 o Zmluve národné referendum. Zmluva taktiež legalizuje *samity eurozóny*, ktoré sa majú konať podľa potreby, avšak najmenej dvakrát ročne.

Najdôležitejšie pravidlá Zmluvy sú obsiahnuté v Hlave III. s označením *Rozpočtová dohoda (Fiscal Compact)*. Rozpočtová pozícia verejnej správy zmluvnej strany má byť vyrovnaná alebo prebytková, a to tak, že ročné štrukturálne saldo verejnej správy nepresiahne špecifický strednodobý cieľ, ktorý je vymedzený v revidovanom Pakte stability a rastu, pričom dolná hranica štrukturálneho deficitu je 0,5% HDP. Zmluvné strany sa môžu od ich príslušného strednodobého cieľa vychýliť len za výnimočných okolností.² Ak je pomer dlhu verejnej správy k HDP výrazne nižší ako 60% a ak v súvislosti s dlhodobou udržateľnosťou verejných financií existujú nízke riziká, môže dolná hranica strednodobého cieľa dosiahnuť štrukturálny deficit najviac 0,1% HDP. Ak dôjde k odchýleniu sa od strednodobého cieľa alebo postupu úpravy, automaticky sa uplatní korekčný mechanizmus. V prípade, že pomer dlhu verejnej správy zmluvnej strany k HDP presiahne povolenú hodnotu 60%, táto zmluvná strana zníži toto presiahnutie tempom, ktoré v priemere zodpovedá hodnote 1/20 ročne. Zmluvná strana uplatňuje postup pri nadmernom deficite a zavedie program rozpočtového a ekonomického partnerstva spolu so štrukturálnymi reformami na účely korekcie nadmerného deficitu. (TSCG, 2012)

Ak sa zmluvná strana na základe vlastného hodnotenia alebo hodnotenia EK domnieva, že iná zmluvná strana neprijala opatrenia potrebné na dosiahnutie súladu s rozsudkom Súdneho dvora, môže požadovať uloženie finančných sankcií. Súdny dvor môže dotknutej zmluvnej strane uložiť paušálnu pokutu alebo penále, a to vo výške do 0,1% jej HDP. Sumy uložené zmluvnej strane, ktorej menou je euro, sa uhrádzajú do ESM, v ostatných prípadoch sa platby uhrádzajú do všeobecného rozpočtu EÚ. (TSCG, 2012)

Fiškálna strohosť, ktorú so sebou Zmluva prináša zavádza systém automatických sankcií voči rozpočtovým hriechom. M. Feldstein napriek tomu považuje Zmluvu za príliš jemnú, keď tvrdí, že jej skutočný efekt spočíva len v tom, aby umožnila politickým lídrom eurozóny vzniesť nárok na vytvorenie fiškálnej únie a posunúť tak Európu bližšie k politickej únii, ktorá je pre nich najvyšším a konečným cieľom. (Feldstein, 2012) Podobne aj D. Gros vníma Fiškálny kompakt ako „prvý krok smerom k fiškálnej a politickej únii.“ (Gros, 2012)

V súčasnosti sme svedkami intenzívnejšieho posilňovania nadnárodnej úrovne v EÚ. Ekonomický zmätok a finančné nerovnováhy prinášajú riešenia výlučne späté s transferom kompetencií z rúk národných štátov smerom k novému ekonomickému riadeniu v EÚ. V najbližšej dekáde budeme zrejme svedkami ďalšej supranacionalizácie EÚ v podobe vytvárania základov fiškálnej únie. Samotní európski lídri podporujú smerovanie k hlbšej integrácii. Angela Merkel zdôrazňuje nutnosť postupnej *européizácie* politickej moci v Európe a transformáciu EÚ na „tesnejšiu“ federáciu, v opačnom prípade by rozpad menovej únie a cena opätovnej re-nacionalizácie bola neúnosná. Jej slová potvrdzuje aj stály predseda Európskej rady, ktorý solidaritu označuje ako stratu suverenity pre všetkých, pričom je potrebná koherencia politik a inštitúcií práve na európskej úrovni.

---

² Výnimočné okolnosti sa vzťahujú na nezvyčajnú udalosť mimo kontroly dotknutej zmluvnej strany, ktorá má veľký vplyv na finančnú pozíciu verejnej správy alebo obdobie prudkého hospodárskeho poklesu, a to za predpokladu, že dočasné odchýlenie sa dotknutej zmluvnej strany od jej strednodobého cieľa neohrozí fiškálnu udržateľnosť v strednodobom horizonte. (TSCG, 2012)

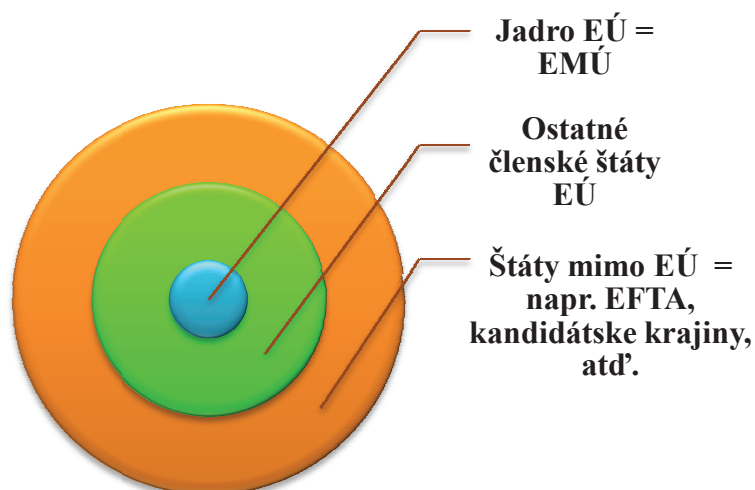

4 Budúcnosť európskej integrácie

Odpoveďou EÚ na krízu eura je vytváranie mechanizmov finančnej stabilizácie (EFSM, EFSF, ESM, Pakt euro plus), revidovanie a posilnenie už existujúcich mechanizmov (Pakt stability a rastu) a smerovanie k vyššej forme integrácie (Fiškálny kompakt). Súčasný stav vo vnútri eurozóny so sebou prináša viacero variant budúceho smerovania integračného procesu na európskom kontinente. Na jednej strane môžeme konštatovať prehlbovanie integračných tendencií, a to vo forme budovania základov fiškálnej únie (s tendenciou vzniku politickej únie), na strane druhej sa intenzívne prezentuje model prípadnej dezintegrácie, či už v podobe viacrýchlostnej EÚ, vystúpenia členského štátu z eurozóny, prípadne jeho vystúpenia z EÚ. Aj keď v súčasnosti neexistuje legislatívny postup, na základe ktorého by členská krajina z eurozóny mohla vystúpiť, nie je vylúčené že sa takáto možnosť v budúcnosti formálne uzákoni. Až ďalší vývoj v kontexte riešenia dopadov súčasnej krízy ukáže, akým smerovaním sa bude európska integrácia uberať.

V intenciách teórie medzinárodnej ekonomickej integrácie B. Balassa platí, že menová únia má byť len ďalšou etapou smerujúcou k politickej únii EÚ. Nie je vylúčené, že momentálne futuristické prognózy nájdu svoje vyjadrenie v dlhodobom horizonte. Podľa Goňcovej je z dlhodobého hľadiska pre integrovanú EÚ prospešné utvorenie jadra štátov, ktoré sa vyznačujú politickou vôľou k vyššiemu stupňu integrácie (nad rámec Lisabonskej zmluvy). Spolu so štátmi mimo EÚ, ktoré by boli viazané ďalekosiahlou asociačnou dohodou, by integrovaná únia predstavovala model *trojrýchlostnej Európy*. K jadrú EÚ zákonite patria štáty, ktoré sú zároveň členskými štátmi EMÚ. „EÚ budovaná okolo takéhoto európskeho jadra by zodpovedala „modelu Saturn“ s obrovskou centrálnou planétou obklopenou prstencami, ktoré sa skôr či neskôr zbehnú v centre planéty. Vonkajšie prstence predstavujú štáty s prechodnými ekonomikami, zatiaľ čo prstence okolo stredu symbolizujú členské štáty EÚ, ktoré odmietajú vstúpiť do EMÚ alebo nespĺňajú všetky podmienky. Umiestnenie štátov Únie do prstencov okolo jadra bude mať prechodný charakter, pričom cieľom by bolo uľahčiť celkovú konvergenciu.“ (Goňcová, 2008, s. 117-118)

Diagram 1 – Európa „sústredených kružníc“

Spracované podľa: Goňcová, 2008

Zoznam použitej literatúry

- [1] *Conclusions of the Heads of the State or Government of the Euro Area of 11 March 2011*. 2011. [online]. 2011. Rada Európskej únie. [cit. 30.05.2012]. Dostupné na internete: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/119809.pdf>
- [2] EUROPEAN COMMISSION. 2011. Annex Macro-Economic Report to the Annual Growth Survey 2012. [online]. 2011. In *EUROPEAN COMMISSION* [cit. 27.05.2012]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/ags2012_annex4_en.pdf>.
- [3] *European Economy Guide* [online]. 2012. The Economist [cit. 29.05.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2012/05/european-economy-guide>>.
- [4] *Európska únia – Konsolidované znenie Zmluvy o EÚ a Zmluvy o založení ES*. 2006. [online]. 2006. EUR-Lex [cit. 27.05.2012]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/sk/oj/2006/ce321/ce32120061229sk00010331.pdf>>.
- [5] EUROSTAT. 2012. Provision of deficit and debt data for 2011 – first notification. In *Newsrelease Euroindicators 2012* [online]. EUROSTAT [cit. 30.05.2012]. Dostupné na internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2-23042012-AP/EN/2-23042012-AP-EN.PDF>.
- [6] FELDSTEIN, M. 2012. Europe's Empty Fiscal Compact. In *Project Syndicate* [online]. Project Syndicate [cit. 30.05.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.project-syndicate.org/commentary/europe-s-empty-fiscal-compact>>.
- [7] GOŇCOVÁ, M. 2008. *Evropa 21. stololetí : rozmanitosť a soudržnosť?* Brno : Masarykova univerzita, 2008. 356 s. ISBN 978-80-210-4766-2.
- [8] GROS, D. 2012. The Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union (aka Fiscal Compact). In *Archive of European Integration: CEPS Commentary* [online]. University of Pittsburgh [cit. 30.05.2012]. Dostupné na internete: <http://aei.pitt.edu/33834/1/DG_Fiscal_Compact.pdf>.
- [9] *Konsolidované znenie zmluvy o fungovaní Európskej únie*. 2010. [online]. 2010. EUR-Lex [cit. 27.05.2012]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0047:0200:sk:PDF>>.
- [10] *Oznámenie MZV SR č. 328/2011*. 2011. [online]. 2011. Elektronická zbierka zákonov. [cit. 28.05.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.zbierka.sk/Default.aspx?sid=15&PredpisID=210426&FileName=zz2011-00328-0210426&Rocnik=2011&AspxAutoDetectCookieSupport=1>>
- [11] *Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union*. 2012. [online]. European Council [cit. 30.05.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.european-council.europa.eu/media/579087/treaty.pdf>>.
- [12] *Vyhlasenie hláv štátov alebo predsedov vlád eurozóny z 9. decembra 2011*. 2011. [online]. 2011. Európska Rada [cit. 27.05.2012]. Dostupné na internete: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/SK/ec/126681.pdf>
- [13] ZAHRADNÍK, P. 2003. *Vstup do Evropské unie – přínosy a náklady konvergence*. Praha: C. H. Beck, 2003. ISBN 80-7179-472-4.

Kontaktná adresa:

michaela.bohacikova@umb.sk

Ing. Mgr. Katarína BROCKOVÁ, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

JE ODVOLACIE KONANIE RIEŠENÍM NIEKTORÝCH PROBLÉMOV INVESTIČNEJ ARBITRÁŽE?

Abstrakt

Medzinárodná investičná arbitráž sa v ostatných dvoch desaťročiach stala preferovaným spôsobom riešenia medzinárodných investičných sporov. Vďaka typickým črtám arbitrážneho konania ako sú napríklad finalita, rýchlosť a dôvernosť tohto spôsobu riešenia sporov však relatívne často dochádza k situáciám, kedy viaceré arbitrážne tribunály dospejú k nekonzistentným rozhodnutiam v obdobných veciach. Z dôvodu vysokej citlivosti daného druhu konania najmä kvôli účasti štátov v konaní a významných dôsledkov arbitrážnych rozhodnutí na štátny rozpočet dotknutého štátu sa tento problém stal jedným z kľúčových tém v súvislosti s reformou systému medzinárodnej investičnej arbitráže. Hoci existujúci systém poskytuje určité spôsoby pre limitovanie daného problému, apelačné konanie sa javí ako jediný spoľahlivý spôsob pre odstránenie negatívnych následkov existujúcich kontradiktórnych rozhodnutí v medzinárodnej investičnej arbitráži.

Kľúčové slová: Medzinárodná investičná arbitráž, kontradiktórne rozhodnutie, konsolidácia paralelných arbitrážnych konaní, predbežný nález, anulovacie konanie, apelačné konanie

Abstract

In the last two decades, international investment arbitration became the preferred manner of resolving international investment disputes. The typical features of arbitration proceedings, such as finality, time-effectiveness and confidentiality led to situations in which several arbitration tribunals came to inconsistent decisions in similar matters. The high sensitivity of this type of proceedings, specifically due to the involvement of states and the arbitration award's impact on the host state's budget, the contradictions in arbitral decisions became one of the key issues with respect of the discussed reform of international investment arbitration system. Despite the fact that the existing system provides certain means limiting this problem, the only reliable manner of eliminating the negative effects of existing contradictory decisions appears to be the introduction of an appellate procedure.

Key words: International investment arbitration, contradictory decision, consolidation of parallel arbitration proceedings, preliminary ruling, annulment proceeding, appellate proceeding

Výrazný nárast počtu medzinárodných investičných arbitrážnych konaní od polovice deväťdesiatych rokov 20. storočia¹ je dôkazom nespochybniteľných výhod, ktoré takýto druh riešenia medzinárodných investičných sporov so sebou prináša. Popri pozitívnych aspektoch medzinárodnej investičnej arbitráže, ku ktorým nesporne patrí pomerne rýchle, flexibilné a dôverné riešenie sporov, rapídny nárast sporových konaní však poukázal i na nedostatky systému v jeho aktuálnej podobe.

Jedným z najzávažnejších aktuálnych problémov systému medzinárodnej investičnej arbitráže je výskyt rozporných a nekonzistentných rozhodnutí jednotlivých investičných tribunálov. Hoci príležitostné rozdiely v rozhodnutiach súdnych orgánov možno očakávať a určitá miera rôznorodosti názorov je považovaná viacerými autormi za „vlastnú ktorémukoľvek právnemu systému a nie netolerovateľnú“², skutočnosť, že vďaka princípu finality arbitrážnych rozhodnutí je takmer nemožné dosiahnuť nápravu stavu, ktorý je dôsledkom rozporných arbitrážnych rozhodnutí, je považovaná za alarmujúcu. Negatívne implikácie má tento problém najmä v medzinárodnej investičnej arbitráži, kde býva sporovou stranou štát a predmetom konania často otázky verejného záujmu. Výška finančného odškodnenia priznaná zahraničnému investorovi v prípade rozhodnutia tribunálu o porušení medzinárodných štandardov ochrany investícií zo strany hostiteľského štátu dosahuje nezriedka sumy stoviek miliónov USD majúce významný negatívny dopad na finančnú stabilitu hostiteľského štátu. Existencia rozporných arbitrážnych rozhodnutí vo všeobecnosti vyvoláva skepticizmus ohľadne dôveryhodnosti existujúceho systému riešenia sporov. Slovam Susan D. Franck:

„Nekonzistentnosť signalizuje chyby, naznačuje nespravodlivosť, vytvára neefektívnosť a spôsobuje ťažkosti v súvislosti s koherenciou, najmä nedostatkom predvídateľnosti, spoľahlivosti a jasnosti.“³

Vzhľadom na neustály vývoj medzinárodného investičného práva rozlišujeme niekoľko úrovní kontradikcií v rozhodnutiach investičných tribunálov. Rozpory v arbitrážnych rozhodnutiach môžu spočívať v rozdielnej interpretácii rovnakých alebo podobných právnych otázok upravených vo viacerých medzinárodných dohodách, ako napríklad rozsah pôsobnosti doložky najvyšších výhod alebo zastrešujúcej doložky (kontradikcie *lato sensu*), avšak môže ísť i o priame a zjavné kontradikcie v prípadoch, kedy sú viacerými arbitrážnymi tribunálmi posudzované obdobné fakty a vychádzajú pritom z obdobnej právnej úpravy (kontradikcie *stricto sensu*). Hoci skôr spomínané kontradikcie *lato sensu* možno vysvetliť odlišnými okolnosťami každého jednotlivého prípadu, prípadne môžu byť nakoniec i konsolidované a vyústiť do zjednoteného pravidla, kontradikcie *stricto sensu* sú podstatne nežiadúcejším javom a vyvolávajú potrebu zamyslieť sa nad revíziou existujúceho systému arbitrážneho riešenia medzinárodných investičných sporov.

Nemožno opomenúť, že nekonzistentné, či dokonca kontradiktórne rozhodnutia napriek svojim zjavným negatívnym účinkom do určitej miery prispievajú k vývoju medzinárodného investičného práva. Nezriedka práve pod vplyvom vzniku divergentných právnych názorov dochádza k rozpútaniu odbornej diskusie na rozporuplné právne témy. Pozornosť sa tak upriami na otázky vyžadujúce hlbšie preskúmanie a konfrontáciou viacerých názorových prístupov sa konštruktívnym spôsobom možno priblížiť k všeobecne akceptovanému právnemu stanovisku.

---

¹ Podľa Štatistiky nápadu prípadov ICSID (ICSID Caseload Statistics) k 30 júnu 2011 bolo na ICSID zaregistrovaných 351 sporov podľa Pravidiel ICSID a ICSID Additional Facility, z ktorých 313 spadajú do obdobia 1997-2011.

² Kaufmann-Kohler, G.: Is Consistency a Myth?, in Precedent in International Arbitration, str. 143, dostupné na <http://www.lk-k.com/data/document/consistency-myth.pdf>

³ Franck, S.D.: The Nature and Enforcement of Investor Rights Under Investment Treaties: Do Investment Treaties Have a Bright Future, U.C. Davis Journal of International Law and Policy, Roč. 12, č. 47, 2005

Na strane druhej, ako uvádza profesorka Gabriela Kaufmann-Kohler, popredná odborníčka v oblasti medzinárodného investičného práva,

„Je zrejmé, že investičné právo je v ranej fáze svojho vývoja a preto vyžaduje konzistentnosť. (...) Potrebujeme konzistentnosť, aby mohla byť dosiahnutá vláda práva.“⁴

Vzhľadom na akútnosť rozoberaného problému je aktuálne v odbornej literatúre pomerne často skloňovaná potreba revízie existujúceho systému, ako aj prípadné zmeny, ktoré sa javia ako nevyhnutné na dosiahnutie nápravy spomínaných nedostatkov.

Najprv však niekoľko poznámok k faktorom, ktoré prispievajú k výskytu kontradiktórnych rozhodnutí v medzinárodnej investičnej arbitráži. Princíp finality, rýchlosti, dôvernosti konania, výskyt paralelných konaní v súvisiacich veciach, absencia pravidla precedentu ako i absencia odvolacieho mechanizmu sa nepochybne podieľajú na vytváraní jedinečného charakteru medzinárodnej investičnej arbitráže a predstavujú i mnohé jej výhody, zároveň však umožňujú vznik situácií, ktoré dôveryhodnosť celého systému arbitrážneho riešenia investičných sporov spochybňujú.

Princíp finality, rýchlosti i dôvernosti investičnej arbitráže na jednej strane zvyšuje atraktivnosť tohto druhu konania v porovnaní s inými možnosťami, akými je napríklad riešenie investičných sporov pred vnútroštátnymi súdmi v hostiteľskom štáte, na strane druhej však v určitých prípadoch dochádza i k spochybneniu týchto výhod najmä, ak vďaka anulovaciemu procesu (v arbitráži podľa pravidiel ICSID) alebo v prípade žaloby o zrušenie arbitrážneho rozsudku (napríklad v prípade rozsudku v konaní podľa pravidiel UNCITRAL) dochádza k neúmernému predlžovaniu celého procesu riešenia sporu, pričom v prípade zrušenia predmetného rozsudku nezostáva poškodenej strane iná možnosť, len iniciovať arbitrážne konanie odznova. Vďaka absencii zásady precedentu je síce podporená nezávislosť rozhodovania jednotlivých arbitrážnych tribunálov, a hoci sa jednotlivé arbitrážne tribunály v praxi spravidla odvolávajú na predchádzajúce rozhodnutia iných arbitrážnych tribunálov v obdobných veciach, nie je to písaným pravidlom a preto v prípade odklonu od argumentácie použitej v predchádzajúcom obdobnom prípade nie sú tribunály povinné sa s takouto skutočnosťou vysporiadať a prípadné rozhodnutie, ktoré je v rozpore s predchádzajúcim rozhodnutím v obdobnej veci je i vďaka absencii odvolacieho mechanizmu len ťažko napravitel'né zo strany dotknutého účastníka arbitrážneho konania. Výskyt paralelných konaní v medzinárodnej investičnej arbitráži⁵ je spôsobený najmä vyžadovaním dodržiavania striktných formálnych podmienok pre aplikáciu všeobecných princípov ako sú *lis pendens*⁶ alebo *res judicata*⁷, ktoré vo väčšine vzájomne súvisiacich arbitrážnych konaní nie sú splnené.

Výskyt kontradiktórnych arbitrážnych rozhodnutí sa však s postupným nárastom počtu investičných sporov zvyšuje a je mu preto v odbornej literatúre venovaná čoraz väčšia pozornosť. Za možnosti obmedzenia výskytu tohto fenoménu možno považovať zavedenie inštitútu konsolidácie paralelných arbitrážnych konaní, zavedenie určitej oklieštenej formy odvolacieho konania, no v odbornej literatúre je navrhované i zavedenie inštitútu obdobného rozhodovaniu o predbežných nálezoč v európskom práve, ktoré by znamenalo menej radikálny zásah do existujúceho systému investičnej arbitráže než napríklad zrušenie princípu finality arbitrážneho konania.

⁴ Kaufmann-Kohler, G.: Is Consistency a Myth? Precedent in International Arbitration, str. 145, dostupné na internete

⁵ Napríklad často skloňované prípady paralelných arbitrážnych konaní voči Českej republike: CME Czech Republic B.V. v. Česká republika a Ronald S. Lauder v Česká republika

⁶ viac k aplikácii princípu *lis pendens* v medzinárodnom arbitrážnom konaní pozri dokument ILA „Final Report on *Lis Pendens* and Arbitration“, Závery 72. Konferencie, Toronto, 2006, str. 38, dostupné na internete: <http://www.ila-hq.org>

⁷ viac k aplikácii princípu *res judicata* v medzinárodnom arbitrážnom konaní pozri dokument ILA „Res judicata and Arbitration“, Závery 71. Konferencie, Berlín, 2004 (Dočasná správa), str. 27, dostupné na <http://www.ila-hq.org>

Konsolidácia paralelných arbitrážnych konaní je inštitútom, ktorý sa v relevantných inštrumentoch upravujúcich pravidlá medzinárodnej investičnej arbitráže vyskytuje len ojedinele. Najkomplexnejšia úprava tohto inštitútu sa nachádza v kapitole 11 Dohody NAFTA (článok 1126) a v niektorých bilaterálnych investičných dohodách a dohodách o voľnom obchode, ktorých zmluvnou stranou sú USA alebo Kanada⁸. Vzorom pre tieto ustanovenia je článok 33 modelovej bilaterálnej investičnej dohody USA⁹. Konsolidácia súvisiacich konaní upravená v týchto dokumentoch umožňuje spojenie viacerých konaní do jedného v prípade, ak sú splnené viaceré prísne podmienky. V praxi je však táto možnosť využívaná len zriedkavo, najmä z dôvodu vysokej citlivosti informácií a údajov, ktoré bývajú v obdobných konaniach predkladané najmä investormi. Vzhľadom na to, že účastníkmi paralelných konaní sú často najväčší konkurenti v odvetví, uprednostnia často oddelené vedenie konaní a tým sa vyhnú komplikáciám spojeným so zachovaním svojho obchodného tajomstva i za cenu rizika, že výsledky daných konaní budú protichodné.

V tejto súvislosti je potrebné podotknúť, že konsolidácia konaní môže prebehnúť i pri absencii formálnej úpravy takejto možnosti, ak sa na tom všetky zúčastnené strany dohodnú. Neformálne spojenie súvisiacich konaní možno dosiahnuť napríklad výberom rovnakých členov arbitrážneho tribunálu. V praxi sú však k dispozícii prípady, ktoré naznačujú, že voľba rovnakých členov arbitrážneho tribunálu ešte nezaručuje rovnaký výsledok konania¹⁰.

Ďalším navrhovaným spôsobom na zabezpečenie vyššej miery konzistentnosti arbitrážnych rozhodnutí je zavedenie inštitútu predbežných nálezov podľa vzoru článku 267 Zmluvy o fungovaní Európskej únie, ktorý sa využíva v prípade potreby výkladu Zmlúv EÚ alebo jej aktov.¹¹ V rámci EÚ nachádza tento inštitút uplatnenie v prípade, ak vnútroštátne súdy v rámci konania stoja pred otázkou vyžadujúcou interpretáciu niektorého ustanovenia európskeho práva. V takom prípade môžu, a v niektorých prípadoch musia, požiadať Európsky súdny dvor o vydanie predbežného nálezu vo veci interpretácie sporného ustanovenia európskeho práva. Takýto predbežný nálež je pre vnútroštátny súd, ktorý oň požiadal, záväzný. Uvádzaná metóda zabezpečuje preventívnym spôsobom jednotnú interpretáciu otázok európskeho práva vnútroštátnymi súdmi členských štátov EÚ. Analogicky bolo preto navrhnuté zavedenie tohto inštitútu i pre účely zjednotenia výkladu niektorých ustanovení medzinárodného investičného práva. Je všeobecne známe, že ustanovenia mnohých bilaterálnych a multilaterálnych investičných dohôd sú takmer zhodné a touto metódou by sa mohla zabezpečiť jednotná interpretácia určitých otázok upravených v investičných dohodách (i) v prípade, že arbitrážny tribunál stojí pred problémom nejednoznačného významu určitého dôležitého ustanovenia, (ii) v prípade, keď tribunál má v úmysle odkloniť sa od predchádzajúceho rozhodnutia v obdobnej veci alebo (iii) v prípade, ak existujú vo veci výkladu určitého ustanovenia už kontradiktórne rozhodnutia. Okrem inštitucionálnych a procesných otázok, ktoré by museli byť vyriešené skôr, než by daná idea mohla byť aplikovaná v praxi¹², treba poznamenať, že v prípade existencie kontradiktórneho rozhodnutia v určitej veci alebo v aplikácii určitého ustanovenia medzinárodného

⁸ napríklad článok 33 BIT medzi USA a Uruguayom (2005), článok 15.24 Dohody o voľnom obchode medzi USA a Singapurom alebo článok G-27 Dohody o voľnom obchode medzi Kanadou a Chile.

⁹ Modelová BIT USA (2012), dostupné na internete:

http://www.bilaterals.org/IMG/pdf/BIT_text_for_ACIEP_Meeting.pdf

¹⁰ Napríklad rozhodcovia Sudca Francisco Rezek a professor Albert Jan van den Berg, ktorí rozhodovali v súvisiacich prípadoch investičnej arbitráže pred ICSID (prípady CMS v Argentína, LG&E v. Argentína a Enron v. Argentína), rozhodli v jednotlivých prípadoch odlišne

¹¹ pozri bližšie napríklad Schreuer, Ch.: Preliminary Rulings in Investment Arbitration, dostupné na internete: http://www.univie.ac.at/intlaw/prel_rul_article.pdf

¹² bolo by nevyhnutné vyriešiť otázky súvisiace s kreovaním inštitúcie, ktorá by takúto interpretáciu vykonávala a taktiež by muselo dôjsť k zmene procesných pravidiel aktuálne aplikovaných v prípadoch vedenia investičnej arbitráže

investičného práva by prípadný predbežný nález vyššej autority mohol zabezpečiť jednotnú aplikáciu daného ustanovenia alebo inštitútu len pre budúce prípady. Existujúce skoršie kontradiktórne rozhodnutie, ktorým je jedna zo sporových strán poškodená a voči ktorému nie je v zmysle aktuálne platných pravidiel investičnej arbitráže možné sa odvolať, však takýmto spôsobom rektifikované byť nemôže. V prípadoch investičnej arbitráže, kde ako bolo spomínané v úvode, ide často o odškodnenia v sumách s významným dopadom na štátny rozpočet hostiteľského štátu, ktorý takýto spor prehral v dôsledku nepresvedčivého kontradiktórneho rozhodnutia. Prostredníctvom systému predbežných náleзов by teda mohli byť do budúcnosti vyriešené niektoré sporné otázky investičného práva, no zväčša sa na určité ustanovenie nahliada ako na sporné až v prípade, keď k nemu existuje viacero protichodných rozhodnutí. Samotná existencia týchto protichodných rozhodnutí takto vyriešená byť nemôže.

Arbitrážne konanie ako také, investičnú arbitráž nevynímajúc, sa vyznačuje svojou finalitou, teda jednotstupňovým spôsobom konania. Odvolacie konanie je teda neprípustné. Hoci táto zásada má v rozhodcovskom konaní svoje opodstatnenie, existujú však určité možnosti, ako za určitých úzko vymedzených okolností možno dosiahnuť zrušenie arbitrážneho rozsudku. Hoci výsledkom prípadného zrušenia rozsudku je jeho zrušenie od počiatku a „pokračovať“ v spore možno len podaním nového arbitrážneho návrhu, v praxi sa čoraz viac – najmä v systéme ICSID¹³ – využíva tento inštitút na dosiahnutie zrušenia rozhodnutí, ktoré sú sporné nielen po formálnej, no i materiálnej stránke. V odbornej literatúre sa dokonca v súvislosti s nárastom počtu rozhodnutí o anulovaní arbitrážnych rozsudkov hovorí o tzv. štvrtej generácii anulovacích konaní¹⁴, ktoré sa vyznačujú značne benevolentným posudzovaním splnenia podmienok na zrušenie existujúceho arbitrážneho rozsudku. Hoci je tento prístup vehementne kritizovaný¹⁵ možno predpokladať, že dôvodom takéhoto prístupu je aspoň čiastočne snaha o sanovanie stavu investičnej arbitráže, ktorý nastal v dôsledku výskytu viacerých kontradiktórnych arbitrážnych rozsudkov.¹⁶

Hoci sa už takmer 10 rokov v odborných kruhoch skloňuje možnosť zavedenia apelačnej inštalácie v medzinárodnej investičnej arbitráži¹⁷¹⁸, konsenzus sa zatiaľ nenašiel. Zostáva mnoho nezodpovedaných otázok, počínajúc spochybnením základných princípov arbitrážneho konania, ako je jeho rýchlosť a finalita, no i ďalších praktických problémov, ako je personálne obsadenie a fungovanie prípadného odvolacieho orgánu, rozsah odvolacích dôvodov, ako i otázka vytvorenia jednotného odvolacieho orgánu pre všetky investičné arbitrážne konania, t.j. nielen podľa pravidiel ICSID, ale i napríklad podľa pravidiel UNCITRAL. Spôsob právnej úpravy odvolacieho konania tiež zostáva nevyriešený, nakoľko

---

¹³ k dôvodom pre anulovanie arbitrážneho rozsudku pozri bližšie článok 52 Konvencie ICSID

¹⁴ NAIR, P. – LUDWIG, C.: ICSID Annulment Awards: the fourth generation? Ročník 5, číslo 5, *In Global Arbitration Review* (október 2010), dostupné i na internete na http://www.herbertsmith.com/NR/rdonlyres/27B56F98-0515-4CDB-942A-61CA137F0EB5/18034/8878_ICSIDAnnulmentAwardsthefourthgeneration_d3.pdf

¹⁵ Schreuer, C.: From ICSID annulment to appeal: Halfway Down the Slippery Slope, in *The Law and Practice of International Courts and Tribunals* 10 (2011) str. 211-225, dostupné na internete: http://www.univie.ac.at/intlaw/wordpress/pdf/lape_010_02_211_225.pdf

¹⁶ O štvrtej generácii anulovacích rozhodnutí sa hovorí najmä v súvislosti s anulovacími rozhodnutiami v prípadoch investičných arbitráží proti Argentíne (napríklad v niekoľkých paralelných prípadoch LG&E v Argentína, CMS v Argentína, Sempra v. Argentína, Enron v. Argentína)

¹⁷ Tams, C.J.: An Appealing Option? The Debate about a ICSID Appellate Structure, *In Essays in Transnational Economic Law*, č. 57/ jún 2006, dostupné na internete: <http://www.telc.uni-halle.de/sites/default/files/altbestand/Heft57.pdf>

¹⁸ ICSID Secretariat: Possible Improvements of the Framework for ICSID Arbitration, 22. október 2004, dostupné na internete:

http://icsid.worldbank.org/ICSID/FrontServlet?requestType=CasesRH&actionVal=OpenPage&PageType=AnnouncementsFrame&FromPage=NewsReleases&pageName=Archive_%20Announcement14

napríklad v prípade revízie Konvencie ICSID by bol potrebný súhlas všetkých jej vyše 150 členských štátov. Pri poslednej úprave Konvencie v roku 2006 sa takýto konsenzus nenašiel.

Napriek uvedeným problémom však možnosť zavedenia apelačného systému zostáva naďalej otvorená. Nielen preto, že ide o jediný spoľahlivý spôsob, ktorým možno úplne odstrániť dôsledky kontradiktórnych rozhodnutí rozhodcovských orgánov, t.j. nielen v prípade budúcich rozhodnutí, ako je to možné pri uplatnení ostatných vyššie uvedených spôsobov, no zároveň tým prispieť k zvýšeniu dôveryhodnosti celého systému investičnej arbitráže. Čo sa týka predpokladaných negatív apelačného systému, ako je napríklad deklarované predĺženie doby riešenia sporov, možno argumentovať vývojom v ostatných rokoch nasledovne: percento arbitrážnych rozhodnutí podľa pravidiel ICSID, ktoré sú anulované v následnom anulovacom konaní, dosahuje 50%. Výsledkom anulovacieho konania môže byť len zrušenie pôvodného arbitrážneho rozsudku na rozdiel od výsledku odvolacieho konania, ktorého výsledkom môže byť nové rozhodnutie, ktoré je konečné. Pokiaľ ide o dĺžku trvania anulovacieho konania, priemerná dĺžka trvania anulovacích konaní napríklad v prípadoch investičných arbitráží proti Argentíne¹⁹ presiahla dva roky. Systémom riešenia sporov, ktorý sa charakterom a komplexnosťou prípadov najviac ponáša na riešenie investičných sporov formou medzinárodnej arbitráže, je systém riešenia sporov vo WTO. Tu však v roku 1995 po revízii celého systému riešenia sporov bola zavedená apelačná inštitúcia. Priemerná doba trvania apelačného konania vo WTO v roku 2011 bola 7.5 mesiaca. Je potrebné pripomenúť, že výsledkom odvolacieho konania býva finálne, záväzné rozhodnutie, nie je preto potrebné ako v prípade výsledku anulovacieho konania iniciovanie úplne nového arbitrážneho konania. Je teda zrejmé, že nahradenie anulovacieho konania apelačným nemusí automaticky znamenať predĺženie doby riešenia sporov oproti existujúcej situácii. Apelačné konanie sa však javí ako jediný spoľahlivý spôsob pre odstránenie negatívnych následkov existujúcich kontradiktórnych rozhodnutí v medzinárodnej investičnej arbitráži.

Zoznam použitej literatúry:

1. BROWNLIE, I. (2008): *Principles of Public International Law*. Oxford University Press, 2008. 784 s. ISBN 978-0-19-921770-0.
2. DOLZER, R. – SCHREUER, CH. (2008): *Principles of International Investment Law*. Oxford University Press, 2008. 433 s. ISBN 978-0-19-921176-0.
3. Franck, S.D.: The Nature and Enforcement of Investor Rights Under Investment Treaties: Do Investment Treaties Have a Bright Future, U.C. Davis Journal of International Law and Policy, Roč. 12, č. 47, 2005
4. ILA „Final Report on Lis Pendens and Arbitration“, Závery 72. Konferencie, Toronto, 2006, str. 38, dostupné na internete: <http://www.ila-hq.org>
5. ILA „Res judicata and Arbitration“, Závery 71. Konferencie, Berlín, 2004 (Dočasná správa), str. 27, dostupné na <http://www.ila-hq.org>
6. Kaufmann-Kohler, G.: Is Consistency a Myth?, in Precedent in International Arbitration, str. 143, dostupné na <http://www.lk-k.com/data/document/consistency-myth.pdf>
7. Nair, P. – Ludwig, C.: ICSID Annulment Awards: the fourth generation? Ročník 5, číslo 5, In Global Arbitration Review (október 2010), dostupné i na internete na http://www.herbertsmith.com/NR/ronlyres/27B56F98-0515-4CDB-942A-61CA137F0EB5/18034/8878_ICSIDAnnulmentAwardsthefourthgeneration_d3.pdf
8. Schreuer, Ch.: Preliminary Rulings in Investment Arbitration, dostupné na internete: http://www.univie.ac.at/intlaw/prel_rul_article.pdf

---

¹⁹ ICSID Case No. ARB/02/16, ICSID Case No. ARB/01/3, ICSID Case No. ARB/02/1, ICSID Case No. ARB/01/8.

9. Schreuer, C.: From ICSID annulment to appeal: Halfway Down the Slippery Slope, in *The Law and Practice of International Courts and Tribunals* 10 (2011) str. 211-225, dostupné na internete: http://www.univie.ac.at/intlaw/wordpress/pdf/lape_010_02_211_225.pdf
10. Tams, C.J.: An Appealing Option? The Debate about a ICSID Appellate Structure, In *Essays in Transnational Economic Law*, č. 57/ jún 2006, dostupné na internete: <http://www.telc.uni-halle.de/sites/default/files/altbestand/Heft57.pdf>

Mag. Markus Leopold BUERGER, MBA

FACULTY OF ECONOMICS AND BUSINESS
PANEUROPEAN UNIVERSITY BRATISLAVA

INTERNATIONAL MARKET TRENDS CERTIFICATION OF MANAGEMENT SYSTEMS

Abstract

In recent years, the increasing introduction of management systems and their certification has been observed in business enterprises. The implementation and especially the certification of such systems, in order to establish them sustainably within the company organisation, have a considerable impact on competitiveness, corporate quality and long-term, positive economic development. Globally, approx. 1,500,000 ISO certificates have been awarded in a wide variety of fields. Quality management and environmental management are at the top of the list, due to the increasing importance being given to their implementation and certification all over the world.

Key words: International Organization for Standardization (ISO), management system, standards, quality management, certification

1 International Market Trends - Certification of Management Systems

Management systems significantly contribute to the development and enhancement of structures and processes in business enterprises and organisations. They play a fundamental role in guaranteeing the competitiveness of a business enterprise in a global market.

Certification serves the purpose of establishing a management system sustainably within the company organisation.

A business duty, an act of faith or an opportunity to enter a market – the motives for obtaining certification are manifold.

One of the main advantages of a certified management system is the international recognition of a body of norms. Irrespective of where companies manufacture their products or provide their services, they comply with the same rules and regulations if they have obtained certification based on a globally valid standard. This way, equal quality requirements as a basis of business activities and trustworthy cooperation at the highest level are to be guaranteed.

1.1 Reasons for certification

The reasons motivating an organisation or a business entity to have its management system certified may thus be both extrinsic (external pressure to adapt: legal requirements, market entry, competitive pressure, etc.) or intrinsic (internal efficiency considerations/optimisation of corporate processes) (Fritsch, Ch. 2005).

1.1.1 Advantages and disadvantages of management system certification

On the basis of the various motives, certification of management systems brings a number of advantages, which may be summed up as follows (the list does not claim to be exhaustive):

Advantages:

- Certification makes an objective, independent statement about the management system implemented within an organisation/business enterprise
- Certification offers potential for implementing a series of internal objectives:
  - Process enhancements due to increased transparency/documentation of business processes
  - Cost savings due to the exploitation of rationalisation potential
  - Reduction of weak points
  - Optimisation of corporate processes/uniform processes and organisations (Certification may help the organisation/business enterprise improve its structures and organisations.)
  - Staff motivation (strengthening the internal focus on quality by identifying the standard achieved; increasing awareness for the quality of structures and processes)
  - Faster job familiarisation of new staff members
- There are also various advantages at the external level:
  - High level of public awareness/internationally recognised standard for numerous certificates (e.g. ISO-9001 certificate)
  - Improvement of competitive position/image/marketing (in the past: competitive edge/distinction from competitors; nowadays: often a basic requirement)
  - Confidence-building measure/signal of quality and excellence to the outside (banks/public authorities/customers)
  - The business enterprise may use the quality management system for the following: evidencing compliance with its due diligence obligation/legal certainty and potential exoneration in the event of claims for damages/reduction of exposure to liability (a certificate may help provide counter-evidence required under liability provisions)
  - Expansion of potential clientele: prerequisite for market entry (legal requirements/necessary precondition for customers); in many countries and for many customers certification is the basis for market entry and/or the main selection criterion. It creates a certain level of legal certainty.
  - However, apart from these advantages there are also numerous disadvantages to be considered by the business enterprise/organisation:

Disadvantages:

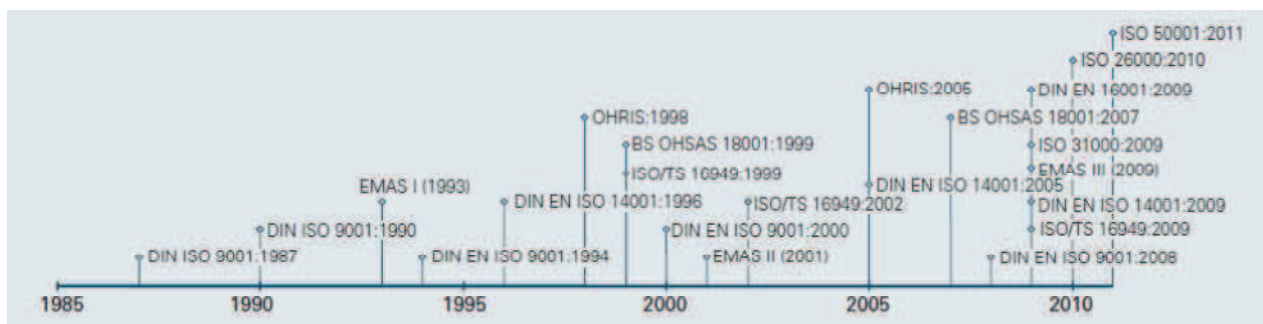
- Costs (preparation, consulting, training, etc. incl. running/recurring costs)
- Time factor: work and organisational efforts during introduction and implementation – lack of necessary resources/staff capacities (e.g. in SMEs)
- Risk of insufficient flexibility/bureaucracy/strong formalisation of work processes/administrative complication of simple processes (restraint of creativity, rigidity of workflows, etc.)
- Risk of resistance within the company: low staff acceptance, reluctance on the part of the management, etc.
- A certification (such as ISO) does not prove the actual ability of a business enterprise to produce quality, but merely confirms that the formal minimum requirements have been met (certification only confirms that the institution follows certain prescribed processes that, in principle, are suitable for achieving a certain level of quality).
- The language used in standards is often hard for staff to understand.

Moreover, it must be stated that the size (e.g. SME) and type of institution or business enterprise (e.g. producing business) matters as well. For some types of business enterprises,

certification (and, for instance, the resulting augmentation of process standardisation) may be advantageous while for others it may also bring disadvantages (see, for instance, lack of flexibility). This means that for a business enterprise which requires and has already installed highly standardised processes, certification is an asset, while for enterprises with simple/manageable processes it might be detrimental (bureaucracy, restraint of creativity, etc.).

The global success of various types of certification in the field of management systems is closely linked with the globalisation process of Western economies. Multinational and international groups are a driving force in this context. The diversity of these supporting management systems has been rising steadily during the past 25 years and today comprises a broad spectrum of management systems such as, for instance, quality, environment, occupational health and safety, energy efficiency, risk management, etc.

Figure 1 Chronology of development of management system standards

Source: STMWIVT BAYERN (2011)

Quality management and environmental management are at the top of the list, due to the increasing importance being given to their implementation and certification all over the world. In the meantime, however, additional standards offering solutions for topical or industryspecific problems have been established and introduced.

1.2 Global development of the number of ISO certificates

At the end of 2010, a total of approx. 1,500,000 ISO certificates had been awarded globally in a wide variety of fields. This corresponds to an increase of more than 6 percent compared to the previous year, with the largest increases in the number of ISO certificates, namely approx. 34 percent and 21 percent, being recorded in the fields of food safety (ISO 22000:2005) and information security (ISO/IEC 27001:2005), respectively.

According to the latest edition of the annual ISO Survey, ISO 9001 remains the world's most successful standard. In 2010, the number of ISO 9001 certificates had increased by 4 percent (45,120 certificates) compared to 2009. All in all, 1,109,905 certificates under the ISO 9001 standard have been awarded in a total of 178 countries all over the world.

The majority of these certificates is still to be found in China, followed by Italy and Russia (these three countries also recorded the largest growth in quality management certifications in 2010). Europe and the Far East taken together accounted for 86 percent of all ISO 9001 certificates. Germany, as in 2009, ranked sixth.

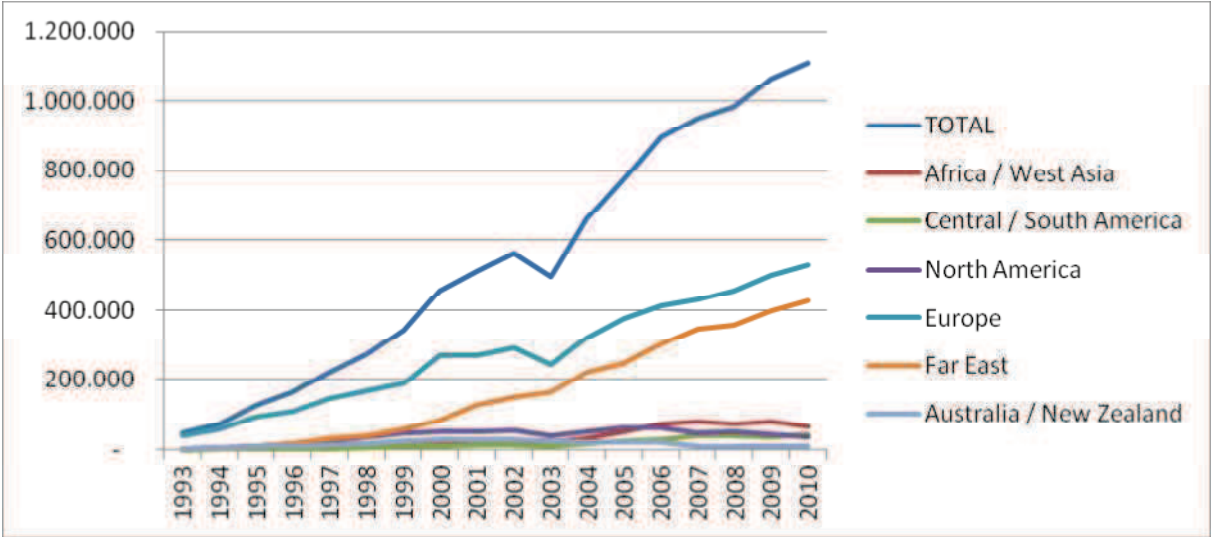
According to a survey conducted by Franceschini et al., the development of the number of ISO 9000 certificates within a country generally follows a life cycle consisting of three phases, similar to those of the traditional product life cycle. During the first phase, the growth phase, the number of certifications is continuously on the rise. The business enterprises implement certified quality management systems because of their advantages (as listed above). In the next phase, the maturity phase, the number of valid certificates remains more or

less constant. At the end of the maturity phase, the saturation level is reached. The third phase, the decline phase, is characterised by a growing reduction of existing certificates over the course of time.

Corresponding to the corporate life cycle, during the growth phase business enterprises aspire to implement an elementary quality management system which is then realised through ISO 9000 certification. For business enterprises with good quality management systems already firmly in place, the introduction of an ISO 9000 standard often only means additional costs with no extra benefit.

Markets with a longstanding certification tradition are marked by a higher share of businesses with well-implemented quality management systems, many of which have no further interest in certification. In general, it is also assumed that there is a contagious effect, across borders, of quality management certification. Competition and competitive pressure trigger a chain reaction, which also impacts business enterprises in neighbouring countries.

Figure 2 Growth of quality management systems: ISO 9001

Note: Presentation – author
 Source: <http://www.iso.org/iso/iso-survey2010.pdf>

The annual growth in ISO 9001 certificates has slowed down slightly in recent years, and since 2007, one-digit percentage growth rates have been recorded only. (The falloff in growth recorded in 2003 was due to the transition from the ISO version 9000:1994 to the ISO 9000:2000 version.) In 2010, Central and South America (11 percent), the Far East (8 percent) and also Europe (6 percent) were slightly above the average growth rate of 4 percent. In Central and South America, the recorded increase of 11 percent compared to the previous year was primarily due to Brazil, which recorded growth of approx. 4,000 certificates and hence ranked fourth in the top-ten list of growth countries in 2010.

1.3 Certification cycles of quality management certification in Europe

All in all, the number of ISO 9000 certifications in Europe has been rising continuously. In a comparison of continents and regions, according to the latest ISO Survey, Europe is at the top of the list when it comes to the number of ISO 9000 certificates awarded. At the same time, Europe’s share in the total number of certificates is consistently decreasing due to the stronger growth recorded in the countries of the “Far East”. A glance at the

development patterns in the market for ISO 9000 certificates in the individual European countries sheds light on their current statuses within the certification life cycle.

In general, with a view to ISO 9000 certification, all larger Eastern European countries as well as Italy and the Iberian Peninsula are currently in the growth phase. Slight declines during the last period analysed (2007) were only recorded in Hungary, Slovenia, the Czech Republic and Portugal. The group of countries in the maturity phase is composed of the majority of Western and Central European economies and Scandinavia (in addition to Austria, this group includes Germany, France, Sweden, Switzerland, Finland, Belgium, Netherlands, Norway and Luxemburg). In contrast, Denmark, Iceland and the United Kingdom are in a decline phase. In these countries, the number of existing ISO 9000 certificates started to decline around 2002. This degeneration intensified in the following years when the versions of the standard changed from ISO 9000:1994 to ISO 9000:2000. (Franceschini et al. 2010, p. 568f)

1.4 Further development of management system certification

In the course of time, the general cross-sector bodies of QM standards have been developed further in line with the requirements and specifics of individual economic sectors. The EN ISO 22000 standards, for instance, are used to certify management systems for the food industry; ISO 28000 is used as a certifiable management system for supply chains in the transport industry. Businesses in the petrol, petrochemical and natural gas industries may certify their quality management systems under ISO 29001; those in the automotive industry may do so under ISO TS 16949. Quality management systems for learning services in the field of education and further training are certifiable under ISO 29990. (This list merely gives some examples and does not claim to be exhaustive.)

Besides the creation of sector-specific quality management certificates, management systems and hence also cross-sector management system certificates are consistently being further developed. In the field of environmental management, certification of (cross-sectoral) energy management systems was introduced a few years ago (e.g. EN 16001: 2009 and ISO 50001: 2011). Since 1998, occupational health and safety systems have been certified under the OHRIS Occupational Health and Risk Management System in Bavaria (http://www.stmas.bayern.de/fibel/sf_o007.php), and on an international level the OHSAS 18001 (Occupational Health and Safety Assessment Series) was published in 1999, with the most recent version from 2007 focusing more strongly on health protection. Additional certifiable management system standards exist in the fields of information security (ISO/IEC 27001, issued in 2005 by ISO in cooperation with IEC (International Electrotechnical Commission) and risk management (ONR 49001, particularly in Austria). Regarding the latter, the ISO has also come up with an internationally recognised risk management standard (ISO 31000) which, however, is not certifiable.

1.5 Standardisation bodies

As there is no global regulation institution for the creation, implementation and enforcement of standards and regulations, regional non-governmental organisations have assumed this important role. They are influenced by the international development of standards and regulations, the pressure exercised by the industrial sector and the economy to meet high demands in terms of the quality and safety of products and services and by stakeholders. In addition, there is undoubtedly also a certain amount of public interest. National standardisation bodies take over numerous European (EN) and international standards (ISO) which are then (also) published as national standards.

The International Organisation for Standardisation, abbreviated as ISO, is the world's largest

body developing voluntary international standards and regulations. Information on international developments in the field of management system certification is published annually in the “ISO Survey” and is based on officially published figures.

2 Integrated Management Systems

In practice, however, the simultaneous introduction of various management systems requires great effort in terms of both labour and time resources within an organisation. For some time now, for reasons of efficiency, more and more process-oriented integrated management systems capable of meeting the requirements of different standards have been introduced. With standards-based management systems, the business enterprises’ main interest was to obtain evidence in the form of certificates. During the past few years, economic, ecological and social aspects (such as innovation capability and staff motivation) have also been gaining importance – these three pillars have to be established within the business enterprise’s management as fixed components.

Hot topics defined by the International Organisation for Standardisation (ISO)

With a view to (new) aspects of future relevance in the field of management system certification, the International Organisation for Standardisation (ISO) has listed so-called “hot topics” of international concern that might represent new areas for certifiable standards. These hot topics include, among others, the following: (http://www.iso.org/iso/hot_topics.htm)

- Accessibility
- Climate change
- Energy
- Health informatics
- Nanotechnology
- Social responsibility
- Sustainable development

3 Conclusion

An increase in inquiries to consultants and certification bodies from business enterprises regarding certification options is to be expected in the next one to three years. Interim results of an ongoing survey by the author on this topic already indicate the development of different (sector) trends, e.g. in the health care sector. In addition to patient safety, proof of quality and risk minimisation have been topics of special attention and importance in the past three to five years, from the point of view of hospitals but also due to the pressure of public scrutiny. Proving to patients that efforts are being made to achieve quality is becoming more and more important. These factors, amongst others, are also leading to an increasing demand for sustainable quality management through certification.

Additional research has shown that large business enterprises take into account so-called basic certifications when determining their strategies to obtain a long-term and lasting benefit such as customer satisfaction, while smaller business enterprises pursue short-term objectives, such as quick market entry, when obtaining certification.

References

- [1] FRANCESCHINI, F./GALETTO, M./MAISANO, D./MASTROGIACOMO, L. (2010).
- [2] Clustering of European countries based on ISO 9000 certification diffusion, International Journal of Quality & Reliability Management Vol. 27 No. 5, 2010, pp. 558-575

- [3] FRITSCH, CH. (2005). Kennzeichnung und kritische Analyse der Zertifizierung des Qualitätsmanagements in kleinen und mittleren Unternehmen (KMU) anhand theoretischer und empirischer Erkenntnisse, München
- [4] STMWIVT BAYERN (2011), Aktuelle normierte Managementsysteme, München
- [5] THE ISO SURVEY OF CERTIFICATIONS (2010)
- [6] STMWIVT BAYERN (2011), Aktuelle normierte Managementsysteme, München
- [7] <http://www.iso.org>
- [8] http://www.iso.org/iso/hot_topics.htm (27.2.2012)
- [9] <http://www.iso.org/iso/iso-survey2010.pdf> (13.03.2012)
- [10] http://www.stmas.bayern.de/fibel/sf_o007.php (20.2.2012)
- [11] <http://www.iso.org/iso/pressrelease.htm?refid=Ref1491> (20.2.2012)

Contact address:

Magister Markus Leopold Bürger, MBA
Dominikanerbastei 17/Top 13
A-1010 Wien - AUSTRIA
Tel (mobil): +43(0) 676 343 5010
markusbuerger@hotmail.com
Evidenznummer:
BEEP090545/P

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ PRE SKÚMANIE EKONOMICKÉHO ROZVOJA ČÍNSKEJ ĽUDOVEJ REPUBLIKY

Abstrakt

V prezentovanom príspevku predstavujeme teoretické východiská z ktorých budeme vychádzať pri ďalšom skúmaní ekonomického rozvoja Čínskej ľudovej republiky. V prvej kapitole popisujeme jednotnú teóriu rastu a vymedzujeme jednotlivé fázy ekonomického rozvoja. V druhej kapitole sa zaoberáme ekonomickým rozvojom krajiny do priemyselnej revolúcie, v rámci maltuziánskej rovnováhy. V tretej kapitole analyzujeme rozdiely v rozvoji po priemyselnej revolúcii v západných krajinách a v krajinách Východnej Ázie. Príspevok sa zaoberá ekonomickým rozvojom krajiny až po vyčerpanie klasických zdrojov rastu, teda po dosiahnutie lewisovského bodu obratu.

Kľúčové slová: jednotná teória rastu, Čínska ľudová republika, maltuziánska rovnováha, lewisovský bod obratu

Abstract

In the presented paper we introduce the theoretical basis that we will use in future analysis of economic development of People's republic of China. In the first chapter we describe the unified growth theory and define the individual phases of economic development. In the second chapter we address the economic development until the industrial revolution sets in, thus within the malthusian equilibrium. In the third chapter we analyse the differences in development after the industrial revolution between the western countries and East Asia. The paper deals with economic development of a country until the classical sources of growth are depleted, thus until the reaching of the lewisian turning point.

Key Words: unified growth theory, People's republic of China, malthusian equilibrium, lewisian turning point

1 Úvod

Pri skúmaní ekonomických a spoločenských zmien prebiehajúcich v rozvojových krajinách je nevyhnutné vychádzať z určitých teoretických východísk. Vo svojich ostatných prácach sa venujeme predovšetkým analýze transformácie ekonomiky Čínskej ľudovej republiky z nízkopríjmovej, silne agrárnej krajiny na modernú priemyselnú krajinu, ktorá má budúcnosti potenciál stať sa tiež jedným z technologických centier svetového hospodárstva.

Podobne ako v prípade všetkých krajín pred priemyselnou revolúciou, aj ekonomika Číny bola po tisícročia založená prevažne na poľnohospodárstve, kde pracovala podstatná časť populácie. Po víťazstve komunistickej strany v občianskej vojne v roku 1949 sa Mao Ce-tung pokúšal z krajiny vytvoriť modernú priemyselnú krajinu zavádzaním politik po vzore Sovietskeho zväzu, s dôrazom na rozvoj ťažkého priemyslu. Napriek tomu do konca 80.

rokov patrila Čína stále do skupiny nízkopríjmových prevažne agrárnych ekonomík. Zavedením hospodárskych a spoločenských reforiem po nástupe Teng Siao-pchinga k moci vstúpila Čínska ľudová republika do novej fázy svojho ekonomického rozvoja, počas ktorej dochádzalo k výrazným štrukturálnym zmenám v ekonomike a krajina od 80. rokov dosahovala priemerný rast HDP na úrovni približne 9 %.¹ Krajina ťažila predovšetkým z komparatívnej výhody lacnej pracovnej sily, ktorú jej zabezpečila dlhodobo nevyčerpatelná rezerva vidieckej pracovnej sily, ktorá sa postupne presúvala z poľnohospodárskeho sektora do sektora ľahkého priemyslu v mestách.

V súčasnosti sa objavujú správy o postupnom vyčerpaní rezervy pracovnej sily a mzdy v spracovateľskom sektore krajiny od začiatku 21. storočia rastú.² Tieto skutočnosti môžu poukazovať na dosiahnutie tzv. lewisovho bodu obratu, ktorý podrobnejšie vysvetlíme v predkladanej práci. O tom, či ČĽR dosiahla lewisov bod obratu sa v súčasnosti v akademickej obci vedú pomerne rozsiahle diskusie a neexistuje jednotný názor, medzi zástancov tejto teórie patrí najmä Cai,³ k oponentom sa radí napríklad Yao⁴ a vysvetliť diskrepancie medzi jednotlivými štúdiami sa pokúšajú Knight a Deng.⁵ Bez ohľadu na dosiahnutie, či nedosiahnutie lewisovského bodu obratu sa domnievame, že samotné zvyšovanie miezd a záujem odborných kruhov dokazujú, že ekonomika ČĽR je na prahu vstupu do novej fázy svojho ekonomického rozvoja. Aby sme mohli analyzovať ekonomický a spoločenský vývoj rozvojovej ekonomiky, akou je napríklad Čínska ľudová republika, je potrebné identifikovať rozdielnosť podmienok, z ktorých vychádza daná ekonomika v jednotlivých rozvojových fázach.

2 Jednotná teória rastu

Teoretickú bázu, z ktorej vychádza naša analýza, nám poskytujú predovšetkým teórie rozvojových ekonómov a teórie ekonomického rastu. V našej práci sa v podstate stotožňujeme s jednotnou teóriou rastu (z angl. unified growth theory), ktorú zaviedol ekonóm Oded Galor.⁶ Jednotná teória rastu sa pokúša vysvetliť ekonomický rast ľudských spoločností od začiatku histórie, pričom hovorí, že v rozdielnych obdobiach sa ekonomický rast určitej oblasti odohráva v rozdielnych podmienkach. Teória vlastne zjednocuje doteraz známe teórie ekonomického rastu, pričom sa snaží identifikovať jednotlivé obdobia, v ktorých sa ekonomika riadi klasickými, či neoklasickými, exogénnymi, či endogénnymi teóriami rastu.

Na definíciu jednotlivých fáz rozvoja sme použili prácu Aokiho z roku 2011, v ktorej definuje päť fáz ekonomického rozvoja krajín Východnej Ázie. Prvá fáza, tzv. fáza M, predstavuje rozvoj agrárnej krajiny v podmienkach maltuziánskej pasce, počas ktorej nedochádza k rastu príjmu na obyvateľa. Druhá fáza predstavuje obdobie štátom indukovanej industrializácie s miernym rastom HDP na obyvateľa a postupným presúvaním pracovnej sily do priemyslu. Keďže ide o industrializáciu podporovanú vládou, autor ju pomenoval fázou G (z angl. government). Tretia fáza je spojená s nárastom populácie v produktívnom veku, prudkým rastom HDP na obyvateľa a výraznou transformáciou štruktúry ekonomiky. Nazýva ju fázou K, podľa ekonóma Simona Kuznetsa, ktorý sa venoval štrukturálnemu presunu pracovnej sily z poľnohospodárstva do ostatných sektorov ekonomiky. Keď sa vyčerpajú

¹ Výpočet autora podľa International Monetary Fund: *World economic outlook database April 2012*. [cit. 12.6.2012]. Dostupné na internete < <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/weoselgr.aspx> >

² Cai, F. – Du, Y: Wage increases, wage convergence, and the Lewis turning point in China. 2011. In *China economic review*. p. 602

³ ibid.

⁴ Yao, Y.: *No, the Lewisian turning point has not yet arrived*. 2010. [cit. 12.6.2012]. Dostupné na internete <<http://www.economist.com/node/21008551>>

⁵ Knight, J. – Deng, Q. – Li, S.: The puzzle of migrant labour shortage and rural labour surplus in China. 2010. In *China Economic Review*. p. 585-600

⁶ Galor, O.: Stagnation to Growth: Unified Growth Theory. 2005. In *Handbook of economic growth*. p. 171-293

špecifické možnosti fázy K, ďalší rast priemerných príjmov je možný len vďaka zvyšovaniu celkovej produktivity výrobných faktorov pomocou investícií do ľudského kapitálu, preto je štvrtá fáza označovaná ako fáza H (z angl. human capital). Posledná fáza je obdobím poklesu rastu populácie a starnutia obyvateľstva, preto ju Aoki pomenoval post-demografickou fázou, alebo fázou PD.⁷ V predkladanom príspevku sa budeme zaoberať prvými tromi fázami, teda pokiaľ ekonomika krajiny rastie podľa klasickej teórie rastu – pridávaním dodatočných jednotiek výrobných faktorov. Ekonomický rozvoj krajiny po prechode na moderný udržateľný ekonomický rast založený na raste celkovej produktivity výrobných faktorov a na investíciách do ľudského kapitálu budeme rozoberať v našich nasledujúcich prácach.

3 Ekonomický rozvoj krajiny pred priemyselnou revolúciou

Do priemyselnej revolúcie, ktorá ako prvá prebehla vo Veľkej Británii a v Západnej Európe, bol sa ekonomický rast a zavádzanie nových technológií takmer vôbec nepremietali do rastu priemernej životnej úrovne obyvateľov. Štatistiky historického ekonóma Angusa Maddisona ukazujú, že od začiatku nášho letopočtu⁸ do roku 1820⁹ sa rast HDP na obyvateľa vo všetkých regiónoch sveta blížil k nule.¹⁰ Všeobecne akceptovanou teóriou, ktorá opisuje ekonomický rozvoj krajín v období predindustriálnej spoločnosti, je klasická teória ekonomického rastu reprezentovaná teóriou ekonomického rastu Thomasa Malthusa, ktorý ju uviedol vo svojom diele Esej o princípe populácie v roku 1798.

Malthus vyjadril myšlienku, že k zvyšovaniu populácie dochádza vtedy, keď príde k zvýšeniu životného štandardu širších vrstiev obyvateľstva. Populačný nárast v spojitosti so znižujúcim sa hraničným produktom práce následne spôsobí, že výsledky ekonomického rastu krajiny sú prerozdelené medzi vyšší počet obyvateľov. K zvýšeniu životnej úrovne širokých vrstiev tak dochádza len krátkodobo, kým zvýšené množstvo zdrojov nie je opäť rozptýlené medzi väčšiu populáciu.¹¹ Počas období kedy nedochádza k technologickému pokroku, či objaveniu nových zdrojov a rozloha pôdy je limitovaná, je rast obyvateľstva konštantný, rovnako ako rast príjmu na obyvateľa. V období keď je zavedená nová technológia, sú objavené nové prírodné zdroje, alebo sa zvýši ponuka pôdy, dôjde ku krátkodobému zvýšeniu životnej úrovne. Tento nárast je motiváciou k vyššiemu populačnému rastu, keďže obyvatelia sú schopní zabezpečiť obživu pre väčší počet potomkov. Objavenie nových zdrojov, či technológií tak povedie k väčšej, no nie bohatšej populácii.

Autori Ashraf a Galor dokázali, že na prelome nášho letopočtu a v rokoch 1000 a 1500 nášho letopočtu sa vyššia produktivita pôdy a vyššia technologická úroveň premietli do vyššej hustoty zaľudnenia danej oblasti, no ich efekt na príjmy obyvateľstva sa blíži k nule. Zaujímavým zistením je aj fakt, že v období do roku 1500 bol determinantom vyššej technologickej úrovne určitej oblasti skorší nástup Neolitickej revolúcie, ktorá v rozdielnych oblastiach prebehla v rôznych časových intervaloch približne od roku 10 000 pred našim letopočtom. Skorší prechod od spoločnosti lovcov a zberačov k agrárnej spoločnosti viedol ku skoršiemu vytvoreniu vrstvy obyvateľov, ktorá sa nepodieľala na získavaní obživy a bola kľúčová pre technologický pokrok, budovanie miest a vedenie vojny.¹²

⁷ Aoki, M.: The Five-Phases of Economic Development and Institutional Evolution in China and Japan. 2011. [cit. 13.6.2012]. Dostupné na internete <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1893285>

⁸ Podľa nášho názoru je však obdobný výsledok možné rozšíriť aj na obdobie pred našim letopočtom od Neolitickej revolúcie.

⁹ Rok 1820 si Maddison zvolil ako prelomový bod vo vývoji svetového hospodárstva, súvisiaci nástupom priemyselnej revolúcie vo viacerých krajinách Európy.

¹⁰ Maddison, A.: *The World Economy Volume 1: A Millennial Perspective Volume 2: Historical Statistics*. 2007. p. 30.

¹¹ Malthus, T.R.: *An Essay on the Principle of Population*. 1826. 535 p.

¹² Ashraf, Q. – Galor, O.: Dynamic and Stagnation in the Malthusian Epoch. 2011. In *American Economic Review*. p. 2003-4.

Obdobie pred priemyselnou revolúciou, kedy je akékoľvek zvýšenie životnej úrovne z dlhodobého hľadiska vyrovnané nárastom populácie, sa nazýva aj obdobím maltuziánskej rovnováhy, či maltuziánskej pasce. Je tiež charakteristické vysokým podielom zamestnanosti v poľnohospodárstve, predovšetkým na subsistenčnej úrovni, a Aoki za takéto obdobie v prípade ekonomického rozvoja Číny považuje neskoré obdobie vlády dynastie Čching.^{13,14} Krajina sa v „začarovanom kruhu chudoby“ bude nachádzať aj napriek technologickému pokroku, pretože je potrebné tzv. „kritické minimálne úsilie“, či „veľký posun“, t. z. revolučný pokrok v technológii.¹⁵ Podľa autorov Hansen a Prescott „prechod od stagnujúcej k rastúcej životnej úrovni nastáva vtedy, keď firmy maximalizujúce zisk odpovedajú na technologický pokrok začnú zavádzať produkciu menej náročnú na pôdu, ktorú síce mali k dispozícii aj minulosti, no nebolo ziskové ju používať.“¹⁶ V tomto momente ekonomického rozvoja nastáva priemyselná revolúcia, ktorá spôsobuje presúvanie výrobných faktorov do mestských priemyselných centier. Keďže rastúca populácia napomáha technologickému pokroku,¹⁷ maltuziánska fáza ekonomického rozvoja, napriek stagnácii životnej úrovne, môže poskytovať dobré podmienky pre vytvorenie „veľkého posunu“, ktorý ekonomiku v konečnom dôsledku vyvedie zo „začarovaného kruhu chudoby“.¹⁸ Keďže sa vo svojej práci venujeme predovšetkým ekonomickému rozvoju Číny, považujeme za potrebné spomenúť aj tzv. Needhamov paradox. Britský vedec a sinológ Joseph Needham pri skúmaní histórie čínskeho technologického pokroku vyslovil otázku, prečo sa priemyselná revolúcia nezačala v Číne, keďže táto krajina mala dostatočnú populáciu a technologickú úroveň storočia pred Západnou Európou. V akademickej obci napriek širokej diskusii neexistuje všeobecne prijímaná odpoveď na tento paradox.

Vďaka technologickému pokroku v medicíne, ktorý je spojený s priemyselnou revolúciou, dôjde k zníženiu detskej úmrtnosti a k nárastu populácie v produktívnom veku. Podiel pracujúceho obyvateľstva narastá aj so zvyšujúcou sa imigráciou do krajiny, ktorá ponúka nové príležitosti. Zvýšenie podielu pracujúcej populácie na celkovej populácii prináša výrazný nárast v príjmoch na obyvateľa, ktorý sa nazýva aj demografickým darom.¹⁹ Tento demografický prechod ďalej spôsobuje preferenciu rodičov mať menej detí, keďže dôraz sa kladie skôr na ľudský kapitál, ako na množstvo pracovnej sily. Keď sa silné populačné ročníky presunú z kategórie produktívneho obyvateľstva do post-produktívneho veku, demografický dar sa vytráca a je potrebné, aby rast príjmov na obyvateľa bol daný zvyšovaním ľudského kapitálu a rastom celkovej produktivity výrobných faktorov.

4 Ekonomický rozvoj krajiny v podmienkach industrializácie

V predchádzajúcej kapitole sme predstavili krajinu, ktorá sa dostala z obdobia maltuziánskej rovnováhy, v rámci ktorej sa jej ekonomika rozvíjala v podstate od Neolitickej revolúcie. Revolučný technologický posun spôsobil, že sa začali využívať výrobné postupy menej náročné na pôdu a intenzívnejšie vo využívaní technológií a krajina tak vstúpila do

¹³ Aoki, M.: The Five-Phases of Economic Development and Institutional Evolution in China and Japan. 2011. [cit. 13.6.2012]. Dostupné na internete <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1893285>

¹⁴ Dodávame, že na základe historických štatistík Angusa Maddisona považujeme za fázu M ekonomického rozvoja zároveň celú históriu čínskej civilizácie predtým.

¹⁵ Cai, F.: Is There a „Middle-income Trap“? Theories, Experiences and Relevance to China. 2012. In *China & World Economy*. p. 58

¹⁶ Hansen, G. D.– Prescott, E. C.: Malthus to Solow. 2002. In *American Economic Review*. p. 1205.

¹⁷ Boserup, E.: *The Conditions of Agricultural Growth: The Economics of Agrarian Change under Population Pressure*. 1965. p. 123

¹⁸ Ashraf, Q. – Galor, O.: Dynamic and Stagnation in the Malthusian Epoch. 2011. In *American Economic Review*. p. 2038

¹⁹ Bloom, D. E. – Williamson, J. G.: Demographic Transitions and Economic Miracles in Emerging Asia. 1998. In *World Bank Economic Review*. p. 429

priemyselnej revolúcie. Ekonomický rozvoj po úniku z maltuziánskej pasce bol však vo Východnej Ázii diametrálne odlišný od vývoja v krajinách Západu. Aoki ako dôvod uvádza odlišnosti v spoločenskom a ekonomickom usporiadaní Číny a Japonska na jednej strane a Západnej Európy na strane druhej.²⁰ Pokiaľ v západných krajinách rástla priemerná životná úroveň postupne približne od konca 18. storočia, krajiny Východnej Ázie prešli tzv. „hospodárskym zázrakom“ s veľmi vysokými tempami rastu HDP na obyvateľa počas kratšieho obdobia približne 30 rokov. V krajinách Východnej Ázie bolo prvé obdobie po vymanení sa z maltuziánskej pasce, teda fáza G, charakteristické industrializáciou pod striktnou kontrolou štátu, v ČĽR je teda ohraničená rokmi 1952 a 1977. V Číne to bolo práve vyhlásenie Čínskej ľudovej republiky, sformovanie ľudových komún a vytvorenie nerovnej výmeny medzi poľnohospodárskym vidieckym sektorom a priemyselným mestským sektorom, ktoré vytvorilo podmienky pre industrializáciu krajiny.²¹

Štrukturálna transformácia krajiny a presun obyvateľstva z vidieka do miest bol navyše striktno obmedzovaný vládou pomocou systému *hukou*. Koncom 80-tych rokov sa k moci postupne dostával Teng Siao-pching, pod ktorého vedením boli v ČĽR zavedené ekonomické a spoločenské reformy, ktoré priniesli krajine dlhotrvajúce obdobie vysokého rastu HDP. Jednou z kľúčových reforiem bolo aj graduálne uvoľňovanie bariér pre pracovnú mobilitu, ktoré postupne umožnilo presúvanie obyvateľov z vidieka do miest a urýchlilo štrukturálnu transformáciu hospodárstva. Ekonomika ČĽR tak nadobudla charakteristiky duálnej ekonomiky lewisovského typu, ako ju definoval ekonóm Arthur Lewis. Vo svojom diele *Economic Development with Unlimited Supplies of Labor* z roku 1954 opísal ekonomický rozvoj ekonomiky s nevyčerpatelným množstvom pracovnej sily.

Ekonóm vytvoril model duálnej rozvojovej ekonomiky, ktorá sa skladá z moderného sektora, rozvíjaného predovšetkým v priemyselných mestských centrách, a z tradičného vidieckeho sektora, ktorého základom je poľnohospodárstvo, často na subsistenčnej úrovni. Ekonomický rast danej rozvojovej krajiny je založený na presúvaní lacnej a nekvalifikovanej pracovnej sily, ktorá migruje zo zaostalých vidieckych častí krajiny do prudko sa rozvíjajúcich priemyselných oblastí. Napriek prudkému rastu HDP sa mzdy udržiavajú na nízkej úrovni aj v dlhom období, keďže celá ekonomika a predovšetkým priemyselný sektor má možnosť čerpať dodatočnú lacnú pracovnú silu z vidieka, spomedzi roľníkov, ktorí obrábajú pôdu pre vlastnú obživu, malých obchodníkov a vidieckych žien. Pri vzniku moderného sektora je v tradičnom sektore zamestnaná väčšina populácie, no zvyšovaním efektivity poľnohospodárstva a vstupom ďalších obyvateľov na pracovný trh príde k uvoľneniu veľkého množstva pracovnej sily. Uvoľnená pracovná sila potom postupne prúdi do miest a pre mestský moderný sektor je ponuka práce aj počas dlhého obdobia zdanlivo nevyčerpatelná. Ako náhle je rezerva vidieckej pracovnej sily vyčerpaná, čo môže vzhľadom na veľkosť vidieckej populácie danej krajiny trvať pomerne dlhý čas, mzdy v priemyselnom sektore začnú prudko rásť.²²

Keďže moderný sektor môže ťažiť z komparatívnej výhody lacnej pracovnej sily, ekonomika krajiny sa bude orientovať na vývoz produktov náročných na množstvo pracovnej sily. Ekonomický rast sa môže udržať na veľmi vysokej úrovni na pomerne dlhý čas, ako je to v prípade ČĽR, pričom značnú časť tejto dynamiky tvorí práve štrukturálna transformácia ekonomiky. Cai odhaduje, že presun pracovnej sily z menej efektívneho poľnohospodárstva

---

²⁰ Aoki, M.: The Five-Phases of Economic Development and Institutional Evolution in China and Japan. 2011. [cit. 13.6.2012]. Dostupné na internete <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1893285>

²¹ Aoki, M.: The Five-Phases of Economic Development and Institutional Evolution in China and Japan. 2011. [cit. 13.6.2012]. Dostupné na internete <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1893285>

²² Lewis, A. W.: Economic Development with Unlimited Supplies of Labor. 1954. In *Manchester School*. pp. 139-191

do iných sektorov s vyššou produktivitou práce prispelo až 21 % k rastu HDP Čínskej ľudovej republiky v období 1978 – 1998.²³ Aoki z tohto dôvodu nazval toto obdobie ekonomického rozvoja fázou K, pomenovanou po ekonómovi Simonovi Kuznetsovi, ktorý sa zaoberal štrukturálnou transformáciou ekonomiky. Hypotetický bod, v ktorom sa na vidieku nenachádza žiadna ďalšia pracovná sila, ktorá by bola motivovaná presunúť sa do moderného sektora, a v ktorom začnú mzdy v spracovateľskom sektore rásť, nazývame lewisovským bodom obratu (z angl. Lewisian turning point). V súčasnosti sa vedú diskusie možnom prekročení tohto bodu v ekonomickom rozvoji ČĽR, čo by mohlo krajinu pripraviť o komparatívnu výhodu, na ktorej bol postavený jej vysoký ekonomický rast od zavedenia trhových reforiem z roku konca 80. rokov.

Po prekročení lewisovského bodu krajina vyčerpala možnosti rastu prostredníctvom jednoduchého pridávania dodatočných jednotiek výrobných faktorov, najmä teda práce a kapitálu. Pokiaľ podľa klasickej ekonomickej teórie je ekonomický rast spôsobený dodávaním ďalších jednotiek výrobných faktorov do produkčnej funkcie, neoklasický model rastu podľa Solowa je založený na zvyšovaní celkovej produktivity výrobných faktorov. Rast celkovej produktivity výrobných faktorov je výsledkom technologického pokroku a zvyšovania ľudského kapitálu. Pokiaľ mzdy nekvalifikovaných pracovníkov v ČĽR nebudú viac fixované na nízkej úrovni, krajina bude musieť investovať do ľudského kapitálu a do zvyšovania kvalifikácie a produktivity týchto pracovníkov, aby si udržala ekonomický rast.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Aoki, Masahiko. 2011. The Five-Phases of Economic Development and Institutional Evolution in China and Japan. Presidential Lecture at the World Congress of International Economic Association, Beijing. [online]. 22.7.2011. [cit. 13.6.2012]. Dostupné na internete <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1893285>
- [2] Ashraf, Quamrul – Galor, Oded. 2011. Dynamic and Stagnation in the Malthusian Epoch. In *American Economic Review*. ISSN 0002-8282, 2011, vol. 101, no. 5, pp. 2003-41.
- [3] Bloom, David E. – Williamson, Jeffrey G. 1998. Demographic Transitions and Economic Miracles in Emerging Asia. In *World Bank Economic Review*. ISSN 1564-698X, 1998, vol. 12, no. 3, p. 419-455.
- [4] Boserup, Ester. 1965. *The Conditions of Agricultural Growth: The Economics of Agrarian Change under Population Pressure*. Chicago: Aldine Publishing, 1965. 124 pp. ISBN 0-415-31298-1.
- [5] Cai, Fang – Du, Yang. 2011. Wage increases, wage convergence, and the Lewis turning point in China. In *China economic review*. ISSN 1043-951X, 2011, vol. 22, no. 4, pp. 601-610.
- [6] Cai, Fang. 2011. Hukou System Reform and Unification of Rural-urban Social Welfare. In *China & World economy*. ISSN: 1749-124X, 2011, vol. 19., no. 3, pp. 33-47.
- [7] Cai, Fang. 2012. Is There a „Middle-income Trap“? Theories, Experiences and Relevance to China. In *China & World Economy*. ISSN: 1749-124X, 2012, vol. 20, no. 1, p. 49-61.
- [8] Galor, Oded. 2005. From Stagnation to Growth: Unified Growth Theory. In *Handbook of economic growth*. ISBN: 978-0-444-52041-8, 2005, vol. 1, part A, p. 171-293.

---

²³ Cai, F.: *Hukou System Reform and Unification of Rural-urban Social Welfare*. In *China & World economy*. 2011. p. 35

- [9] Hansen, Gary D. – Prescott, Edward C. 2002. Malthus to Solow. In *American Economic Review*. ISSN 0002-8282, 2002, vol. 92, no. 4, pp. 1205-17.
- [10] International Monetary Fund. 2012. World economic outlook database April 2012. In: International Monetary Fund. [online]. April 2012. [cit. 12.6.2012]. Dostupné na internete <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/weoselgr.aspx>>
- [11] Knight, John – Deng, Quheng – Li, Shi. 2011. The puzzle of migrant labour shortage and rural labour surplus in China. In *China Economic Review*. ISSN 1043-951X, 2011, vol. 22, no. 4, p. 585-600
- [12] Lewis, Arthur W. 1954. Economic Development with Unlimited Supplies of Labor. In *Manchester School*, ISSN: 1467-9957, vol.22, no. 2, 1954, pp. 139-191. [online]. Dostupné na internete: <<ftp://ftp.uic.edu/pub/depts/econ/wpaper/cchis/old%20docs533%20S07/Economic%20Development%20with%20Unlimited%20Supplies%20of%20Labour%20-%20Arthur%20Lewis.pdf>>
- [13] Maddison, Angus. 2007. *The World Economy Volume 1: A Millenial Perspective Volume 2: Historical Statistics*. Indian edition. New Delhi: Academic Foundation, 2007. 654 p. ISBN-10 81-7188-613-2.
- [14] Malthus, Thomas Robert. 1826. *An Essay on the principle of population*. 6. vydanie. London: John Murray, Ablemarle Street, 1826. 535 p.
- [15] Yao, Yang. 2010. No, the Lewisian turning point has not yet arrived. In: *The Economist*. [online]. 16.7.2010. [cit. 12.6.2012]. Dostupné na internete <<http://www.economist.com/node/21008551>>

Mgr. Tomáš CĀR, MSc., MBA

FACULTY OF ECONOMICS AND BUSINESS
PANEUROPEAN UNIVERSITY

ASSET MANAGEMENT AND ASSET ALLOCATION APPROACHES

Abstrakt

Správcovské spoločnosti predstavujú významnú časť v sprostredkovaní tokov finančných prostriedkov v komplexnom systéme finančných trhov, pretože smerujú prostriedky od veriteľov k dlžníkom. Veľkosť aktív v správe týchto spoločností v porovnaní so svetovým HDP ukazuje, že správcovské spoločnosti hrajú dôležitú úlohu vo financovaní národných ekonomík ako aj poskytovaní likvidity rôznym subjektom trhu. Predošlý výskum o technikách asset alokácie neponúka jasnú odpoveď na otázku, či aktívna správa portfólia je horšia ako pasívna správa, pretože sa ukazuje, že pri hodnotení výkonnosti portfólia sú významné aj iné faktory (napr. behaviorálne aspekty...). V každom prípade aktívne riadené fondy môžu plniť stále dôležitú sociálnu úlohu, aj keď ich absolútne alebo relatívne výkonnosti nemusia byť najlepšie.

Abstract

Asset management companies represent an important part of the flow of funds in the complex system of financial markets, as they channel funds from lenders to borrowers. The size of the assets under management of these companies compared to world's GDP shows that the asset management companies play important role in financing economies and providing liquidity to various subjects. The research on asset allocation techniques does not offer a clear answer to a question whether active portfolio management is inferior to passive portfolio management, because there are also other factors (e.g. behavioral...) that need to be taken into consideration when evaluating portfolio performance. In any case, actively managed funds can still have an important social role even if they do not perform very well in absolute or relative terms.

Key words: asset management, asset management companies, asset allocation, portfolio management, market timing, security selection, benchmark, index funds

1 Introduction

Professional asset managers are in charge of almost 40 trillion EUR assets under management worldwide, which represent substantial part of the world's GDP (data from end of 2009). According to EFAMA¹ (2011), of the total world's assets under management, 12.4 trillion EUR was managed in Europe (UK, France and Germany comprise 65% of the total European assets under management). The European ratio of AuM to the GDP was quite high, as it reached 97% in 2009. These numbers document how big the asset management industry is and how important it is to think about its impact on the world's economy. It becomes clear that decisions about investment strategies and tactics made in the asset management industry can have a

---

¹ European Fund and Asset Management association

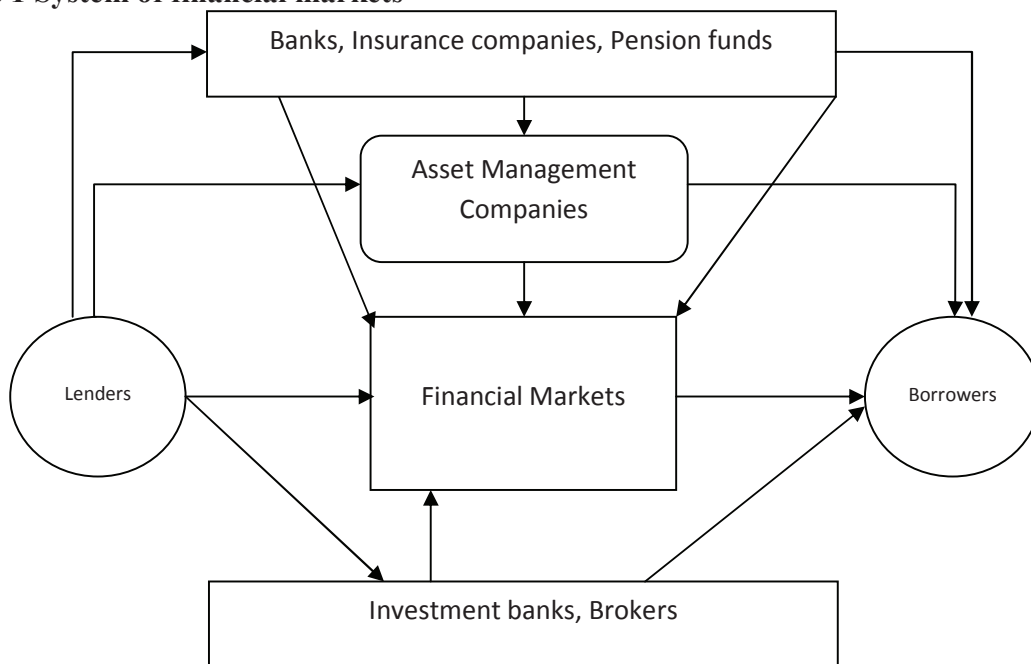

profound impact on the global economy. But before we look at specific decisions made in the asset management industry, it is very important to identify the role that asset managers play in our society, who they actually serve and what is their added value.

2 The Role of Asset Management in society

The primary role of an asset manager in a society is to intermediate funds between individuals or groups. As Mishkin (2008) puts it, one of the primary functions of asset managers is to channel funds from those who are in surplus to those who are in a need of funds. As we can see in the Figure 1, financial markets are a place where lenders meet with borrowers. They can exchange funds directly or through intermediaries. The main three types of intermediaries are banks, insurance and pension companies and asset management companies. Each of the three intermediaries differ in their purpose, as banks mainly collect funds from borrowers so they can further offer loans, pension companies collect savings and invest them in longer term investments and asset management companies pool funds from many individuals into larger investment vehicles (e.g. mutual funds) that make it possible for individual investors to participate at investing in many assets that would be normally unattainable for individuals.

Figure 1 System of financial markets

Asset management companies function as agents for their clients (individual investors) and are supposed to manage their investments in their best interest. That is why they get paid. In return clients get broader diversification, ample liquidity and relatively low transaction expenses. All these goals sound interesting, but we should probably say it loud and clear one more time. Investors pay asset managers in order to get professional care of their money. Investors rely on asset managers whose investment decisions are supposed to help increase their wealth.

According to EFAMA (2011) there were two main sources of the assets under management of asset management companies in Europe. First, investment funds that serve mainly retail and institutional clients represented 50.1% and, second, discretionary mandates that

are designed especially for high net worth individuals or institutional clients represented the other half in 2009. These two big groups of investors represent the most important lenders of capital, which is by the help of financial intermediaries – asset management companies channeled to borrowers. Who are these borrowers? These borrowers can be governments, banks and corporations that need to fulfill their short-term funding needs and long-term capital requirements. According to Delbecque (2012)², investment funds domiciled in the Eurozone could held approximately 25% of the outstanding debt of the Eurozone countries and 31% of the European shares and other equity in 2009. Moreover, these shares held by the European asset managers comprise 52% of the European shares that were tradable at the end of 2009. These numbers only support the idea of asset managers working as financial intermediaries, as they embody vital financial players that finance the global economy. Previous research³ has been done on a relationship between financial sector and economic growth suggesting that the more developed financial system, the more liquid equity markets or the bigger the banking sector, the better future economic growth can be typically expected. How big could be the effect of the asset management industry on the economic growth would be a definitely interesting point of research, but for now, because of the lack of data, we can only assume, but not confirm, that there is some (positive) relationship between the size of the asset management industry and the economic growth. This topic deserves further theoretical and especially empirical research, as there might be other factors (e.g., concentration of the asset management industry, phase of the economic growth...etc.) that can better explain the relationship between asset management industry and economic growth.

The previous paragraphs document the importance of asset management companies. On the one hand, investors rely on them when they entrust the asset managers with their money, on the other hand, borrowers with the need of capital search and target asset managers with available funds. This system of financial markets with flow of funds works how it is supposed to, but only the recent financial crisis showed us how vulnerable this system could be. Things became much more interconnected and complex, which led to interdependency between countries' governments, interdependency between banking sectors and governments and interdependencies between various sectors together. Not anymore can we think of economies as isolated islands that could be perceived independent. Now it is all about relations with and effects on other subjects on markets. The asset management industry is not an exception. Borders between countries slowly cease to mean anything and this can be translated into world of finance and asset management as well. Although the asset management companies are already under a strong regulation, the European Union introduced a set of European Union directives, UCITS (Undertakings for Collective Investment in Transferable Securities) that are supposed to allow collective investment schemes to operate freely within the EU on a basis of an authorization from one member state. This activity only supports the trend of the globalization and greater interdependency even in the world of finance and asset management and in many countries (Slovakia included) it will lead to even greater and more accurate financial regulation and oversight.

To sum it up, asset management companies embody a vital part of the financial system as financial intermediaries between lenders and borrowers, often represent major providers of

---

² Bernard Delbecque: Key functions of asset management <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/7686> accessed on May 28th, 2012

³ For example Levine, Ross (2005), "Finance and growth: Theory, evidence, and mechanisms", in Philippe Aghion and Steven N Durlauf (eds.), *The Handbook of Economic Growth*, Amsterdam: North-Holland.

capital to governments and, hence, have big influence on financing economies. As everything around us, even asset management industry is getting more interconnected and standardized, although it can still keep its differences at a national level. Therefore, it is crucial for us to have a viable and responsible oversight of this industry, so that it is ready to face difficult economic downturns that might be just around the corner, again.

3 Asset allocation approaches

We already introduced asset management companies and their basic role, which is besides providing capital to borrowers also offering investment opportunity to lenders. We also already know that there are two main ways how the asset managers provide their services to clients - via investment funds and discretionary accounts. The asset managers are first expected to advise clients what investment fund would best suit their needs, constraints and even wishes. Asset managers also provide clients with general asset allocation recommendations based on their view of the current state of the economy and its prospects in the future. How much are these professional recommendations worth and how big added value do they bring? Once the asset management companies collect funds from their clients, they are in charge of deciding about asset allocation and fulfilling investment strategy of a fund. Again we have to ask the same question – how much is this professional asset management worth and how big added value does it offer to a client? In the following lines I will try to go through basic asset allocation principles and previous research about portfolio management techniques.

The origins of asset allocation date back to historic concept about not putting all your eggs into one basket. This concept that we currently label as diversification was already mentioned by economists as Adam Smith or John Maynard Keynes in their works. But Harry Markowitz (1952) was the first economist that put this concept together with mathematical and statistical precision. He was able to define key variables that would describe a security and a portfolio as well, expected return and expected standard deviation capturing the risk of a portfolio. The key concept of this modern portfolio theory lies in a diversification, where, paradoxically, adding a riskier (with a greater standard deviation than other securities in the portfolio) security to a portfolio can have a diminishing effect on the overall portfolio's volatility. The answer to this illogically-looking situation is correlation. What Markowitz's modern portfolio theory allowed us was that by keeping the risk of a portfolio constant we were able to optimize for the highest return or from the other side, by keeping the return constant, we were able to minimize the standard deviation by choosing the optimal share of securities. Despite numerous objections and objective shortfalls of this concept, the modern portfolio theory still remains a widely acknowledged theory, of which at least some parts are still being used in current quantitative approaches.

Asset allocation remains at the center of attention of many scholars and practitioners. Some of them argue, that actually nothing else better explains portfolio performance than asset allocation (here under asset allocation we understand investment decisions whether to invest in broad asset categories – cash, bonds or equities). In other words, it is not important what specific securities you possess in your portfolio to determine the portfolio performance. Instead, the most important factor explaining portfolio performance should be an asset class category of each security in the portfolio. Brinson, Hood and Beebower (1986) did research on determinants of portfolio performance of 91 pension plans and came to a conclusion that more than 90 percent of the portfolio performance could be explained only by asset allocation. They brought a useful concept of analyzing portfolio performance, where besides asset allocation they check for active

portfolio management – market timing and stock or manager selection. In their research they do not completely rule out active portfolio management - it turned out to be important, but explained far less of a portfolio's return than its investment policy (asset allocation).

Coggin, Fabozzi and Rahman (1993) also examined performance of the US pension funds that were invested in equities. They also remind that compared to research about mutual funds performance, little research has been done in the area of pension fund performance (although there are ten times more pension fund managers than mutual fund portfolio managers). They shed more light on models of market timing and selectivity, which are in a direct contradiction with the efficient market theory that says that any form of active portfolio management is useless and the only rational choice would be sticking to a passively managed index portfolio. According to this theory, portfolio managers are unable of beating market with their timing or selection abilities and, therefore, a rational investor should not be willing to pay for their (expensive) active portfolio management. They define the security selection skill as an ability to identify individual security that is under- or overvalued on the market, whereas market timing skill they see as an ability of a portfolio manager to predict the return of a market portfolio and to readjust the portfolio manager's investments accordingly. In their research the authors scrutinize 71 US equity pension fund managers and arrive at a conclusion that there is some evidence of a positive security selection skill and negative market timing skill. At the same time they add that there is some sensitivity of their results especially to the choice of benchmarks and, most importantly, they admit that their research still does not answer the question why some portfolio managers are able to provide positive active portfolio management, while most cannot.

Jensen (1968, 1969) in his early research examined security selection ability (see Equation 1) of portfolio managers of 115 mutual funds in a 10-year period 1955-64 and concluded that he did not find any evidence of a superior forecasting ability of a future performance of individual securities with professional asset managers, despite their broad and deep knowledge and access to all kinds of needed information. He goes even further and claims that based on his sample, active portfolio managers were not able to beat performance of portfolios that could have been built by a) random selection process or b) combined investments in the market portfolio and a risk-free instrument. Based on his findings, Jensen recommends that mutual funds maintain low management fees (that could be perceived as undeserved) and do not trade excessively, rather hold on to a buy-and-hold strategy as close as possible. Interestingly enough, Jensen also offers possible explanations why active portfolio managers could have had problems with underperforming. Besides other restrictions, he points at so called institutional frictions, where rigid decision making structures could make the investment process slow and unable to utilize small market imperfections that are needed when selecting individual stocks. Another practical problem as the need to hold some part of a portfolio in cash prevents the portfolio manager from achieving best return on that portfolio. Jensen in his conclusion, however, states that results from his research cannot lead to a false claim that mutual funds are generally unable to forecast performance of individual securities. Also, he did not want to undermine other social roles of the asset management companies, which they certainly possess, even if they underperform some benchmarks in a selected period of time.

$$(1) \quad R_p = \alpha_p + \beta_p R_M + \varepsilon_p,$$

where R_p is the portfolio return minus the risk-free rate, α_p signifies a measure of security selection skill, β_p stands for sensitivity of the portfolio to the market return and ε represents a random error.

Henriksson (1984) focused on statistical testing of market timing ability of mutual fund managers, when he evaluated 116 mutual funds in the period 1968-80. Based on his research, mutual fund managers were unable to time the market returns and subsequently earn a superior return. Blake, Lehmann and Timmermann (1998) in their work support the idea that strategic asset allocation accounts for the best part of the variation in portfolio's return. They arrived at this conclusion after a conducted analysis on pension funds in the UK. However, they bring some new insights into this topic by pointing out several interesting facts that need to be considered in a big picture view. First, UK pension fund managers are not motivated to add value in their active portfolio management. Suddenly, we have to take behavioral aspects into account when evaluating portfolio performance. Second, pension fund managers earn their rewards based on the size of the assets under their management and not based on their relative performance versus a benchmark or a peer group. These reasons can actually explain why the active portfolio management did not work in this data sample. It is rather strange that the reasons might be linked to some behavioral aspects rather than professional misjudgments of active portfolio managers.

Baks, Metrick and Wachter (2001) also support the idea that investors would be better off if they invest in a passively managed rather than in an actively managed fund. They found out that actively managed funds underperform their benchmarks, especially after taking their fees into consideration. However, their statistical conclusions cannot significantly reject their null hypothesis that no active manager has a superior selecting skill. But to offset contrarians of active managers a bit, the authors admit that some research has also shown that the future abnormal alfa (security selection skill) can be forecasted by previous fund performance, inflows or even characteristics of a manager such as age, education...etc. Given this it is essential to take as many things into consideration as possible, ranging from behavioral aspects of fund managers through their motivation to add value or a way they are remunerated to their past performance and experience. Needless to say choosing the right benchmarks for portfolio performance evaluation is of key importance, as the whole results depend on it.

4 Practical exercise

In the following short practical exercise I followed an example of Jensen (1968) – see Equation 1, where I compared two actively managed mutual funds in Slovakia to their benchmarks. I collected daily data from the beginning of 2009 and ran a simple regression of market returns on portfolio returns. This very simple exercise wants to find an answer to a question whether active portfolio management brings added value compared to passively managed index fund.

Table 1

Fund 1	coeff	st. error	Fund 2	coeff	st. error
α	-0.000074*	0.000032	α	0.00019	0.000216
β	0.971774*	0.004765	β	0.528506	0.020132

The results are shown in Table 1. The regression results capturing the first mutual fund are statistically significant suggesting negligible negative active management performance. Also, the sensitivity to market portfolio returns is significant at 0.97. In the case of the second mutual fund, the results show no statistically significant conclusions. Based on this naïve empirical exercise we cannot conclude that active portfolio managers of these two mutual funds underperform their benchmarks, and if they do, then by a negligible amount that is very close to zero. The conclusions from this practical exercise, however, should be taken carefully, as there

are many limitations linked to the lack of data or even the data itself might need to be cleared of various biases. This will certainly be focus of my further research, in which I would like to take more practical point of view and conduct deep and thorough empirical data analysis.

To sum up the practical exercise, the actively managed mutual funds did not show a sign of statistically significant better nor worse performance when compared to their benchmarks. This goes in line with the idea of investing in benchmark portfolio and not worrying about the active portfolio management. However, my practical exercise got me to realize that it is not the case that the benchmarks are fully replicable and hence investable every time. Sometimes, especially, when it pertains illiquid markets, benchmarks can exist but only on a PC screen or a paper. There might not be any real passively managed index funds tracking these benchmarks. In that case, mutual funds provide added value not necessarily via outperforming benchmark, but also via offering this specific kind of investment and an opportunity to gain exposure to this particular kind of market or individual securities.

5 Conclusion

To sum it up all, the role of asset management companies is very important in our society, as they intermediate funds between lenders and borrowers. The size of the assets under management compared to the European GDP showed us how important the asset management industry is in financing economies, providing liquidity to governments, banks and other borrowers. Institutional recommendations about asset allocation and other investment related decisions of asset management companies have been under thorough research for the past years. Although, the empirical results suggesting that the active compared to the passive portfolio management does not pay off, seem to be more prevalent in the literature, we have to say that there are also numerous studies documenting superior security selection or market timing ability of some portfolio managers. Interestingly, it has also been said that not only professional judgments and analyses of financial markets, but also behavioral and motivational aspects need to be taken into consideration, when evaluating portfolio performance. The conclusion from the short practical exercise has also its point, where it states that mutual funds managed actively can actually provide value to clients by simply enabling investors investing into less liquid instruments, which cannot be replicated by investing in a benchmark (in other words, it would be hard to construct such a synthetic index portfolio).

References

- 1) Baks, K., Metrick, A. and Wachter, J. 2001. Should investors avoid all actively managed mutual funds? A study in Bayesian performance evaluation. In: *Journal of finance* 56 (1), p. 45 – 85.
- 2) Blake, D., Lehmann, B., and Timmermann A. 1998. Performance clustering and incentives in the UK pension fund industry. London School of Economics: Discussion paper 294, Financial Markets Group.
- 3) Brinson, G.P, Hood, L.R. and Beebower, G.L. 1986. Determinants of portfolio performance. In: *Financial analysts journal*, July – August, p. 39 – 48.
- 4) Coggin, T.D., Fabozzi, F.J., and Rahman, S. 1993. The investment performance of US equity pension fund managers: An empirical investigation. In: *Journal of finance* 48, p. 1039 – 1055.
- 5) Delbecque, B.: Key functions of asset management
<http://www.voxeu.org/index.php?q=node/7686> accessed on May 28th, 2012

- 6) EFAMA Asset Management in Europe – Facts and Figures. 2011. 4th Annual Review, May. Also available at http://www.efama.org/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=1412&Itemid=-99
- 7) Henriksson, R.D. 1984. Market timing and mutual fund performance: An empirical investigation. In: *Journal of business* 57, p. 73 – 96.
- 8) Jensen, M.C. 1968. The performance of mutual funds in the period 1945-1964. In: *Journal of finance* 23, p. 389-416.
- 9) Jensen, M.C. 1969. Risk, the pricing of capital assets, and the evaluation of investment portfolios. In: *Journal of business* 42, p. 167 – 247.
- 10) Levine, R. 2005. Finance and growth: Theory, evidence, and mechanisms. In Philippe Aghion and Steven N Durlauf (eds.). *The Handbook of Economic Growth*. Amsterdam: North-Holland.\
- 11) Markowitz, H. 1952. Portfolio selection. In: *Journal of Finance*, Vol. 7, p. 77-91.
- 12) Mishkin, F. S. (2007). *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*. Person International Edition, Eight edition.
- 13) Prati, R.S. 2004. The comparative value of institutional asset allocation recommendations: A comprehensive study and direct analysis. Electronic theses, treaties and dissertations, Paper 428. Also available at <http://diginole.lib.fsu.edu/etd/428>

Contact

Tomáš Cár
 PhD. student at Paneurópska vysoká škola
 Faculty of Economics and Business
 Email: tomascar@yahoo.com

POSTAVENIE BRAZÍLIE VO SVETOVEJ EKONOMIKE

Abstrakt

Brazília je jedna z najrýchlejšie sa rozvíjajúcich ekonomík vo svete. Podľa makroekonomických ukazovateľov, každým rokom spoločne s krajinami BRICS dosahuje vysokú mieru hospodárskeho rastu a v súčasnosti jej patrí celosvetovo šieste miesto. Predbehla Veľkú Britániu a radí sa priamo za Francúzsko. Pomohla jej k tomu globálna kríza, ktorá najväčšmi zasiahla krajiny G7, proexportná politika prírodného bohatstva a posilnenie brazílskeho reálu voči americkému doláru, čo na 50% zabezpečilo rast hrubého domáceho produktu, ktorý je meraný v USD, najmä v rokoch 2009 a 2010. Aj týmito ukazovateľmi pozícia, na ktorej sa nachádza, Brazílii ešte z ďaleka nezabezpečuje takú životnú úroveň ako v rozvinutých krajinách sveta. Má pred sebou výzvy a ciele, ktoré jej chcú zabezpečiť trvalo udržateľný rozvoj a prvenstvo v svetovej ekonomike.

Kľúčové slová: Brazília, makroekonomické ukazovatele, svetová ekonomika, poľnohospodárstvo, trh práce, etapy v hospodárstve, BRICS

Abstract

Brazil is one of the most accelerating economies in the world. Together with the BRICS countries, a year by year due to macroeconomic indicators continues to advance up the ladder of global economic elite and nowadays ranks the sixth position. Brazil overtakes UK's economy and currently it's behind the US, China, Japan, Germany and France. Its position growth was caused by global economic crisis which hits mostly G7 countries, pro-export led policy of the natural resources and appreciation of Brazilian Real versus US dollar, which causes at 50% GDP growth measured in USD, mostly in 2009 and 2010. This positions does not guarantee a higher living standard than in the developed countries. Brazil has challenges and goals in front which could ensure sustainable development and its lead position in the world economy.

1 Brazília v svetovom hospodárstve

"Nesta terra, tudo o que se planta, dá".
(Pero Vaz de Caminha)¹

"Všetko, čo sa v tejto krajine zaseje, prinesie úrodu" – takto popísal svoje dojmy v liste² portugalskému kráľovi Manuelovi portugalský spisovateľ Pero Vaz de Caminha, ktorý sa plavil s flotilou Pedra Álvaresa Cabrala v apríli 1500. Ten náhodou, nepriazňou počasia, 22. apríla 1500 objavil pevninu a nazval ju Ostrov Vera Cruz (Pravý kríž). Neskôr, po príchode Portugalcov, ktorým podľa Tordesilskej zmluvy (Tratato de Tordesilhas) so Španielmi z roku 1494 patrila

---

¹ http://pt.wikipedia.org/wiki/Pero_Vaz_de_Caminha

² List kráľovi Manuelovi o objavení Brazílie (A Carta a el-rei D. Manuel sobre o achamento do Brasil) – poslaný 1. mája 1500, známy pod názvom: Carta de Pero Vaz de Caminha sa stala prvým písomným dokumentom zaznamenávajúcím históriu Brazílie a prvým literárnym dielom Brazílie. Od roku 2005 tento list je zapísaný v Svetovom dedičstve národov UNESCO.

novoobjavená zem, ju nazvali Brasil, podľa stromu pao-brasil³ (brasílske drevo). Vyskytoval sa v lesoch na pobreží Atlantického oceánu (známych ako Mata Atlantica). Tvrdé drevo z pao-brasil bolo prvým hlavným prírodným zdrojom bohatstva krajiny, ktorým sa Brazília preslávila vo vtedajšom svete. Ťažba bola však po stáročia tak intenzívna, že v súčasnosti je tento strom chráneným druhom.

Brazília je plná rôzností a kontrastov. Má veľké bohatstvo ale nízku efektivitu práce. Má veľký potenciál ale viac než 11 miliónov ľudí žijúcich vo favelas. Jej postavenie v svetovej ekonomike sa postupne formovalo a od jej objavenia po súčasnosť bolo ovplyvnené rôznymi politicko-ekonomickými faktormi.

2 Etapy v hospodárstve Brazílie

1500-1808: obdobie „Zákazu“⁴

Táto etapa sa vyznačovala ťažbou dreva pao-brasil a jeho vývozom do Portugalska a následne do celej Európy. Brazília, keďže bola portugalská kolónia, mala „zakázané“ priamo obchodovať. Veľká Británia napríklad nakupovala brazílske zlato od Portugalska, pretože brazílske prístavy boli otvorené a slúžili výhradne Portugalcom. Stavali sa továrne kde pracovali domorodí Indiáni.

1808-1930 s dvomi fázami: 1808-1850 a 1850-1930

Toto obdobie je známe otroctvom domorodcov a ich primitívnou prácou pestovania a obrábania plodín. Domorodí ľudia vytrhnutí z ich usadlého spôsobu života neboli naučení ťažko pracovať, preto Portugalci začali do Brazílie dovážať otrokov z Afriky.

V roku 1808 celá portugalská kráľovská rodina utiekla pred Napoleonom do Ria de Janeiro, nového sídla kráľa. Prítomnosť kráľa spôsobila v krajine rýchly obrat. Prístavy sa otvorili pre obchodovanie s celým svetom. Británia začala nakupovať zlato priamo z Brazílie, nastúpil rozmach vedy, techniky a kultúry. Rio de Janeiro sa stalo hlavným mestom Brazílie.

7. septembra 1822 bola Brazília vyhlásená za nezávislú krajinu od Portugalska. Pedro I. sa okrem prvého cisára Brazílie vyhlásil za imperátora. Po jeho neslávnom odchode z krajiny roku 1831 bolo obdobie regenstva, bez cisára. Bolo to obdobie vzbúr, chaosu a ekonomického úpadku. Syn Pedra I. Pedro II sa ako 15 ročný ujal žezla a stabilizoval krajinu.

Aj napriek otvoreniu prístavu pre zahraničný obchod, bola miera priemyselneho rastu veľmi malá kvôli konkurenčným tovarom najmä z Anglicka. Dôvodom bola slabá colná politika, dovoz bol zaťažovaný iba 16% clom. Aj po jeho zvýšení na 30% to krajine nepomohlo, pretože jej pracovná sila nebola konkurencie schopná: otroctvo ako neplatená sila nedokázalo formovať silný spotrebiteľský trh.

Toto obdobie je význačné pestovaním a vývozom cukrovej trstiny. Zakladali sa plantáže na jej pestovanie. Stavali sa prvé cukrovary poháňané zvieratami.

V roku 1850 sa zákonom⁵ zrušil dovoz otrokov z Afriky a peňažné prostriedky sa začali využívať na rast priemyslu a na verbu nových slobodných prisťahovalcov z Európy. Tí priniesli nové techniky výroby, predstavovali špecializovanú pracovnú silu a formovali spotrebiteľský trh.

Roku 1880 bolo dekrétom zrušené otroctvo. Pozostatky otroctva ostali však skryté dodnes. Roku 1889 bolo zrušené cisárstvo a vznikla republika. O túto zmenu za zaslúžila armáda. Do čela krajiny sa namiesto cisára postavil prezident, ktorý v roku 1891 vytvoril federatívnu ústavu. Provincie sa zmenili na štáty a cisárske symboly na štátnej vlajke boli zmenené na Ordem e

³ Slovo *brasil* je odvodené od portugalského slova *brasa*, čo znamená žeravé uhlie. Pao-brasil svojím sfarbením pripomínal objaviteľom práve farbu žeravého uhlia, z ktorého sa extrahovaním červenej substancie vyrábala farba na farbenie textílii.

⁴ [2] s. 219

⁵ http://pt.wikipedia.org/wiki/Eusébio_de_Queirós: Zákon o zrušení dovozu otrokov z Afriky sa stal známym ako Zákon Eusébio de Queirós, pomenovaný podľa vtedajšieho ministra spravodlivosti, ktorý tento návrh podal.

Progresso. K tomu ich inšpiroval francúzsky filozof, zakladateľ sociológie Auguste Comte⁶, ktorý vo svojich spisoch píše: Láska ako princíp, poriadok ako základ a progres ako cieľ.

Zmena myslenia neprichádza so zmenou systému.

Za vlády prezidenta Afonsa Penu sa vybudovali prístavy, komunikačné siete v krajine a prepojila sa Amazónia s Rio de Janeirom prostredníctvom telegrafu.

1930-1956 je obdobím “Priemyselnej revolúcie“

Prví prezidenti v rokoch republiky pochádzali len z dvoch ekonomicky najsilnejších štátov Brazílie: Sao Paulo a Minas Gerais. Tieto štáty sa vyznačovali najväčšou produkciou kávy a mlieka. Toto obdobie prezidentovania sa do histórie zapísalo ako obdobie Caffé com Leite - kávy a mlieka. V 30. rokoch svetová hospodárska kríza vypukla a zasiahla aj Brazíliu. Export kávy na svetové trhy rapidne poklesol do tej miery, že nemohol byť naďalej motorom rastu brazílskej ekonomiky. Krajina sa dostala do ekonomickej krízy, nevyhla sa štrajkom, armáde hrozil rozklad a politika Caffé com Leite bola viac neopodstatnená. V roku 1930 nastala revolúcia a prezidentom sa stal Getúlio Vargas, ktorý ovplyvnený fašizmom Hitlera a Mussoliniho sa vyhlásil za diktátora. Napriek jeho filozofii sa stal populistickým prezidentom a nechal sa osloviť “pãĩ dos pobres” – otec chudobných. Krajinu rozvinul a industrializoval. Investoval do energetiky a založil: Národnú radu pre ropu (1938), Národnú hutnícku spoločnosť (1941), Hydroelektrárenskú spoločnosť. Jeho projekty boli postavené na vlastníctve štátu⁷. V roku 1929 zahraniční vlastníci kontrolovali 29% kapitálu, v roku 1950 tento podiel klesol na 7,5%.⁸ Napriek jeho veľkej industrializačnej snahe bolo v Brazílii v pomere k jej rozlohe stále málo tovární aj tie len na výrobu bežnej domácej spotreby.

Dve svetové vojny oslabili export Brazílie. Prezident Eurico Gaspar Dutra prijal selektívnu politiku dovozu, aby sa tak vyhol nerovnováhe v platobnej bilancii. Začali sa v krajine ťažiť minerály, kovy a hutnícky priemysel začal vyrábať oceľ.

Druhá polovica 50. rokov bola poznačená nedostatkom elektrickej energie, poklesom ťažby ropy, nepostačujúcou dopravnou a komunikačnou sieťou, čo sťažovalo ďalší rozvoj priemyslu. Do prezidentského kresla znova zasadol Getúlio Vargas, ktorý založil hydroelektrárenskú spoločnosť Sao Francisco, vodnú elektrárňu a spoločnosť Petrobras. Zvyšovala sa zahraničná aj vnútorná zadlženosť krajiny, ktorá sa jej stala na niekoľko desaťročí osudnou.

1956 – po súčasnosť: Internacionalizácia

Po dvojnásobnom vládnutí prezidenta Vargasa bol zvolený prezident českého pôvodu Juscelino Kubitschek, ktorý krajine otvoril nové možnosti aj tým, že uprostred zeleného lesa vo vnútrozemí krajiny postavil nové hlavné mesto Brazílie, Brazíliu. Podporoval sektor dopravy a energetiky. Tempo hospodárskeho rastu sa zvýšilo aj vďaka reštrukturalizácii ekonomík vojnou zničených krajín. Ich obnovou sa obnovovala aj brazílska ekonomika. Súčasne sa však krajina zadlžovala neustálym deficitným financovaním štátneho rozpočtu a zahraničnými pôžičkami z MMF a Svetovej banky.

V roku 1964 vládu nad krajinou prevzala pučom armáda. Rozbehla produkciu elektrickej energie, ocele, petrochemického priemyslu a začala budovať diaľnice.

Od roku 1969 do roku 1973 nastal v krajine “ekonomický boom”. Priemysel sa začal koncentrovať medzi dvomi hlavnými štátmi republiky Sao Paulom a Rio de Janeirom a lákal emigrantov z chudobných regiónov, predovšetkým zo severovýchodu. Na predmestiach veľkomiest začali vznikať chudobné štvrte “favelas“. Priemysel nedokázal absorbovať silnú ponuku práce. Na úpätí vrchov miest si prisťahovalci začali stavať obydlia z rôznych odpadových materiálov.

Hneď za veľkým ekonomickým zázrakom nasledovalo obdobie tzv. strateného desaťročia⁹, keď sa dôsledkom ropnej krízy Brazília dostala do obdobia menovej nestability, poklesu tempa rastu a hyperinflácie, ktorá sa denne menila. Vystupovala až na 300, 500, 1000, 2000%. Toto

---

⁶ [6] s. 174

⁷ [2] s. 223

⁸ [4] s. 183

⁹ [4] s. 184

obdobie je význačné aj rýchlym rastom obyvateľstva pre ktorého trh práce bol nedostatočný a nepružný. Vzdelávanie bolo nedostatočné a analfabetizácia v krajine vystúpila nad 30%¹⁰. Prezidenti republiky najprv plánom pre “cruzado” ale bez úspechu a potom plánom pre “real” získali infláciu opäť pod kontrolu a do krajiny začali opäť prichádzať investori. Novou podmienkou USA a MMF pre získanie nových úverov bola nutnosť privatizácie štátnych podnikov.

3 Súčasné makroekonomické ukazovatele a postavenie vo svetovej ekonomike

Medzi súčasné ciele krajiny s otvorenou ekonomikou a prezidentským systémom vládnutia patrí zníženie úrokových sadzieb, zníženie chudoby, zlepšenie zdravotníckej starostlivosti, udržanie makroekonomickej stability a nízkej inflácie.

O úrokových sadzbách rozhoduje centrálna banka Brazílie - Banco Central de Brasil (BCB), ktorá pred nedávnom svoj úrok šiesty raz po sebe znížila. Pomaly sa jej základná sadzba dotýka historického minima (8,75 %) a nemala by na ňu mať vplyv globálna ekonomika, tvrdí BCB. V súčasnosti sa úroková sadzba pohybuje na úrovni 9% (viď tab.č.2), v auguste 2011 to bolo 12,5 %, kedy sa započal cyklus uvoľňovania menovej politiky.¹¹

BCB uviedla ako argument znižovania úrokovej sadzby pozitívne výhliadky globálnej ekonomiky, takže chcela by splniť svoj tohtoročný inflačný cieľ na úrovni 4,5 %. Minulý rok bola inflácia najvyššia od roku 2004 a to na úrovni 6,5 % a je vyššia ako priemerná inflácia vo svete (viď tab.č.1).

V krajine žije v súčasnosti 11 425 644 ľudí v tzv.favelas, čo tvorí 6% celkovej brazílskej populácie. Prostredníctvom vládneho programu Bolsa Família¹², zameraného na zlepšenie situácie v zdravotníctve, vzdelávaní a bývaní, sa pomáha ľuďom v extrémnej chudobe. Táto forma asistenzializmu rieši krátkodobý, nie však dlhodobý problém s chudobou. Je potrebná reštrukturalizácia trhu práce a zákonníka práce, ktorý je platný od roku 1930.

Brazílsky hrubý domáci produkt by sa podľa BCC mal tohto roku zvýšiť o 3,5 %. Medzinárodný menový fond ho odhaduje na 3%, trh na 3,2% a vládny odhad je najoptimistickejší až o 4,0 %. Viď tab.č.2. Oproti krajinám BRIC rastie pomalšie, je však zhodný s priemerom rastu HDP vo svete (viď tab.č.1 a graf č.1). Podľa MMF bude brazílska ekonomika pod priemerom Latinskej ameriky (3,6%) a ostatných rozvíjajúcich sa krajín (5,4 %). V roku 2011 to bolo zvýšenie o 2,7 % a v roku 2010 až o 7,5 %.

¹⁰ <http://goo.gl/Ec3Lt>, <http://www.dieese.org.br/>

¹¹ <http://www.businessinfo.cz/cz/sti/brazilie-ekonomicka-charakteristika-zeme/4/1000631/>

¹² <http://www.mds.gov.br/bolsafamilia>

Tabuľka 1 Rast HDP v krajinách BRICS

	2009	2010	2011	2012	2011				2012			
					Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4
Real GDP Growth (yoy%)												
Brazil	-0.6	7.5	4.5	4.0	4.2	4.8	4.1	4.9	3.6	4.1	4.3	4.0
China	9.2	10.3	9.4	9.2	9.7	9.7	9.4	8.9	8.9	9.2	9.3	9.3
India	8.0	8.5	7.5	7.8	7.7	7.6	7.4	7.5	7.9	7.9	7.6	7.7
Russia	-7.9	4.0	5.3	5.6	3.7	4.4	6.0	6.6	6.3	5.9	5.3	5.2
BRICs	5.0	8.7	7.6	7.6	7.5	7.7	7.6	7.6	7.5	7.7	7.6	7.6
World	-1.8	4.3	3.6	4.0	3.5	3.3	3.4	3.6	3.8	4.0	4.0	3.9
Inflation (yoy%)												
Brazil	4.9	5.2	6.6	6.5	6.3	6.6	6.9	6.5	6.0	5.7	6.1	5.9
China	-0.7	3.3	4.7	3.0	5.0	5.4	5.0	3.6	3.0	2.8	2.9	3.2
India	3.8	9.6	8.1	5.1	8.8	8.9	8.2	6.3	5.2	5.0	5.0	5.4
Russia	11.7	6.8	8.9	6.5	9.5	9.6	8.8	7.7	6.7	6.6	6.4	6.2
BRICs	2.6	5.1	6.2	4.4	6.4	6.8	6.4	5.1	4.3	4.1	4.2	4.4
World	1.2	2.7	3.9	3.1	3.4	4.0	4.0	3.6	3.1	2.7	2.8	2.9
Exchange Rate (eop)												
Brazil	1.74	1.66	1.62	1.85	1.63	1.55	1.60	1.62	1.70	1.75	1.80	1.85
China	6.83	6.62	6.26	5.87	6.55	6.45	6.36	6.26	6.17	6.07	5.97	5.87
India	45.14	44.70	47.00	47.00	46.00	46.20	47.00	47.00	47.00	47.00	47.00	47.00
Russia	30.24	30.54	26.04	24.85	28.22	28.31	27.69	26.04	25.40	25.25	24.85	24.85
Policy Rate (eop)												
Brazil	8.75	10.75	13.25	13.25	11.75	12.25	12.75	13.25	13.25	13.25	13.25	13.25
China	5.31	5.81	6.56	6.56	6.06	6.56	6.56	6.56	6.56	6.56	6.56	6.56
India	5.00	6.75	8.00	7.50	7.25	7.50	8.00	8.00	8.00	7.75	7.50	7.50
Russia	6.25	5.00	6.00	7.25	5.25	5.50	5.50	6.00	6.25	6.50	6.75	7.00
Nominal GDP per Capita (USD)												
Brazil	8389	10697	12996	13193								
China	3739	4394	5226	6230								
India	1194	1440	1640	1812								
Russia	8777	10412	13268	14814								
BRICs	3238	3873	4582	5269								
EM	3517	4164	4904	5534								
DM	38274	39510	43009	44998								
World	12062	12764	14135	15068								

Source: GS Global ECS Research

Zdroj: GS Global Research

Graf 1 Vývoj rastu HDP v krajinách BRICS, 2002 - 2011

Zdroj: <http://www.economist.com/node/21555583>

Tabuľka 2 Hlavné ekonomické ukazovatele Brazílie 2010, 2011, odhad 2012

	2010	2011	2012
HDP (%)	7,5	2,7	3,7
HDP (USD mld.)	2.141,9	2.468,7	2.568,8
Poľnohospodárstvo (%)	6,3	3,9	1,5
Priemysel (%)	10,4	1,6	2,2
Služby (%)	5,5	2,7	3,7
Spotreba súkromného sektora (%)	6,9	4,1	5,5
Spotreba verejného sektora (%)	4,2	1,9	3,9
Investície (%)	21,3	4,7	8,3
Nezamestnanosť (%)	6,7	6,0	5,5
Export tovarov a služieb (%)	11,5	4,5	8,3
Import tovarov a služieb (%)	35,8	9,7	12,0
Zahraničný obchod (% HDP)	17,9	19,5	19,9
Základná úroková miera Selic	10,75	11,00	9,0
Inflácia (%)	5,9	6,5	5,4
Deficit bežného účtu (% HDP)	- 2,27	- 2,13	- 2,89

Odhad: Banco Bradesco, <http://www.businessinfo.cz/cz/sti/brazilie-ekonomicka-charakteristika-zeme/4/1000631/>

4 Brazília - veľmoc v poľnohospodárstve

Brazília, rozlohou piaty najväčší štát sveta (173,6 krát väčší než SR, 8 514 876 km²) je na 67% pokrytý lesom, 19% pastvinami. 8% z jeho rozlohy sa využíva ako orná pôda - 681 190, 08 km², čo je takmer 14 krát viac než je samotná rozloha SR.

Paradoxom Brazílie je fakt, že napriek jej kapacite byť celosvetovou zásobárňou obilia je druhým najväčším dovozcom obilia. Vyváža len to, čo nedokáže spracovať, predovšetkým do severnej Afriky.

Brazília je druhým najväčším vývozcom sóje. Hlavne do Číny a na Stredný východ.

Je na štvrtom mieste na svete vo výrobe a druhým vo vývoze kukurice. Kukurica sa pestuje na 1/5 ornej pôdy Brazílie.

Cukrová trstina je nielen vhodná na výrobu cukru ale aj ako palivo-etanol, ktorý je v krajine považovaný za "zelený" benzín. Z celkovej plochy ornej pôdy pestovania cukrovej trstiny zaberá 1/10. Z celkového množstva cukrovej trstiny sa z roka na rok takmer 1/2 spracováva na cukor a 1/2 na etanol. Vývoz predstavuje 5 mld litrov etanolu a 20 miliónov ton cukru. Z prvotriedneho hnedého cukru, ktorý je určený na melasu vznikajú alkoholické nápoje, ako je cachaça a rum¹³.

Brazília je na piatom mieste v pestovaní kávy a jej najvýznamnejšími producentmi sú Minas Gerais, Espírito Santo a Sao Paulo. 1/3 celosvetového vývozu kávy patrí práve Brazílii.

Pomarančová šťava je ďalšou exportnou komoditou a prináleží jej 60% zo svetového vývozu, na svetovej produkcii sa podieľa 80%. Pomaranče však tvoria 1/2 brazílskeho ovocia z celkového množstva. Do druhú 1/2 tvoria banány, mango, papája, kešu, ananás, citrusy, jablká a iné.

1/3 výroby kuracieho mäsa je určená na export, čo robí Brazíliu prvou vo vývoze. Je tiež svetovým vývozcom a druhým najväčším producentom hovädzieho mäsa, až 4/5 smeruje na vlastnú spotrebu. Národné stádo má zruba toľko miliónov kusov, koľko obyvateľov, približne 205 miliónov. Podiel vývozu do EU klesol z 30 na 5% pod vplyvom nových opatrení a predpisov o dokazovaní pôvodu dobytka. Bravčové mäso stavia Brazíliu na štvrté miesto svetových výrobcov aj exportérov. Brazília zastáva druhé miesto vo výrobe a prvé vo vývoze tabaku a je významným producentom bavlny, ryže a fazuľe, manioky.

Brazília sa stala veľmocou v poľnohospodárstve vďaka Brazílskemu podniku pre

¹³ <http://www.businessinfo.cz/cz/sti/brazilie-ekonomicka-charakteristika-zeme/4/1000631/>

poľnohospodársky výskum Empresa Brasileira de Pesquisa Agropecuária – EMBRAPA, ktorá je najvýznamnejšou svetovou inštitúciou v oblasti výskumu tropického poľnohospodárstva. Vznikla, počas vojenského režimu, podľa ktorého bola štátna dotácia poľnohospodárstva neudržateľná. Ako výsledok tohto prístupu bola štátna subvencia do poľnohospodárstva len 6% z HDP oproti iným štátom OECD (26%). Podnik však má za sebou úspech premeny savany na ornú pôdu, vyšľachtenie sóje pre tropické podmienky, rovnako ako trávy pre pastviny.¹⁴

5 Charakteristika brazílskeho trhu práce

Brazília je krajina s nesmierne vysokou mierou byrokracie a tým nízkej miery investícií. (viď tab.č.2.) Nízka konkurencie schopnosť brazílskeho priemyslu, vysoké náklady na pracovnú silu s rigidným pracovným trhom sú dôvody, pre ktoré zvyšovanie HDP v krajine klesá z roka na.

Brazílsky inštitút geografie a štatistik (IBGE)¹⁵ nameral v januári len 5,5% nezamestnanosť (viď tab.č.2), čo predstavuje najnižšiu za dlhé historické obdobie. Štatistika, ktorú udáva IBGE, neznamena zároveň automatické zlepšenie reality v krajine. Fakt, že sa Brazília stala šiestou krajinou v globálnej ekonomike, neznamena v praxi veľa: životná úroveň krajín s lepšími číslami nemusí zodpovedať výške životnej úrovne v danej krajiny, poznamenáva brazílsky politológ Thiago Borges.¹⁶

Čísla, ktoré brazílsky inštitút predstavuje, môžu byť podľa odborníkov výsledkom iných faktorov a nie jednoduchého zvýšenia pracovných miest. Tvrdia, že štatistiky, ktoré uvádza IBGE sa referujú na mieru nezamestnanosti, čiže ľudí, ktorí si aktívne hľadajú prácu, čo však zďaleka nevystihuje „nezamestnanosť“ v krajine, ktorá podľa Ústavu štatistiky a socio-ekonomických štúdií (DIEES)¹⁷ bola v januári tohto roku nie, 5,5% ale 9,5%, keďže do svojich výpočtov zahŕňa aj skrytú nezamestnanosť, ktorá je v krajine vysoká. Pod pojmom skrytá nezamestnanosť sa ukrýva skracovanie pracovného času, vyplácanie nižšej mzdy, nedostatočná práca počas pracovného času, ale aj neformálne pracovné miesta, dočasné, či náhodné práce.

Vyššie spomenuté faktory sa netýkajú len Brazílie, ale celej Južnej Ameriky. Medzinárodná organizácia práce¹⁸ vyzýva vlády tohto južného kontinentu, aby si uvedomili, že najväčší podiel na trhu práce sú neformálne práce. Čiže práce, ktoré nie sú deklarované. Ide o zamestnanie prevážne v domácnostiach, starostlivosť o starších ľudí, o dom, prevážne vykonávanými ženami, nelegálnymi migrantmi. Ide o prácu, ktorej pracovný čas i plat sú pod minimálnou hranicou, sú príležitostné alebo krátkodobé¹⁹.

Úrokové sadzby a daňové zaťaženie (najvyššie vo svete, v súčasnosti 36%) firiem pri zamestnaní nového pracovníka sú vysoké, daňový systém veľmi komplexný. Tlakom sú aj ázijské krajiny, predovšetkým Čína, ktorá svojimi prisťahovalcami, lacnou pracovnou silou vytláča z trhu formálnu prácu. Táto situácia neprospieva výrobnému sektoru. Brazílska ekonomika sa preto upriamila na služby a export komodít. Tento prístup zaručil Brazílii šieste miesto v globálnej ekonomike, no v skutočnosti to ničí jej budúcnosť.

ANTD-Agenda Nacional do Trabalho Decente - Národný program pre dôstojnú prácu má vytýčené ciele, ktorých naplnenie dokáže krajine zabezpečiť trvalo udržateľný rozvoj a zaručiť jej stabilne prvé miesta v globálnej ekonomike. Niektoré ciele nie sú na „stole“ prvýkrát a sú hrozbou pre krajinu: otrocká práca, nelegálna, neformálna práca, detská práca.

¹⁴ [2] s. 240

¹⁵ <http://www.ibge.gov.br/home/>

¹⁶ [3] s.12

¹⁷ <http://www.dieese.org.br>: Departamento Intersindical de Estatística e Estudos Socioeconômicos je vytvorené brazílskym odborovým hnutím, v roku 1955, aby sa rozvíjal výskum, ktorého centrom pozornosti sú pracujúci.

¹⁸ http://sk.wikipedia.org/wiki/Medzinárodná_organizácia_práce: Medzinárodná organizácia práce (ILO, International Labour Organization) je špecializovaná agentúra OSN zaoberajúca sa prácou.

¹⁹ www.scss.sk/dvd_lpp_0384_09_2010/.../slovník_pojmov.doc

Zoznam použitej literatúry

- [1] Kolektív autorov: História do Brasil – Os 500 anos do país em uma obra completa ilustrada e atualizada. 2.vydanie. São Paulo: Folha de S.Paulo, 1997. 320 s. ISBN 85-86103-01-2
- [2] Koláriková, A.-Hanzelyová, E-Habanová K: Brasil - Brázília. 1.vydanie. Bratislava: Leblon, 2011. 450 s. ISBN 978-80-970777-5-4
- [3] Borges, T: Mais emprego com mais decência, Cidade Nova: Fraternidade em Revista. Vargem Grande Paulista SP, 50 s. ISSN 0103-2518
- [4] Lipková, L: Svetová ekonomika. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2009. s.183-192. ISBN 978-80-225-2744-6
- [5] Bruchke K: História do Brasil – audionahrávka, 2010.
- [6] Dutru, I.,B.: L'utopia in azione – Francois Nveux, imprenditore economicamente scorretto. Roma: Città Nuova Editrice, 2010. 280 s. ISBN 978-88-311-6083-4
- [7] http://pt.wikipedia.org/wiki/Pero_Vaz_de_Caminha
- [8] <http://sk.wikipedia.org/wiki/BRICS>
- [9] http://pt.wikipedia.org/wiki/Eusébio_de_Queirós
- [10] <http://www.embrapa.br/>
- [11] <http://goo.gl/Ec3Lt>
- [12] <http://www.dieese.org.br>
- [13] <http://noticias.uol.com.br/cotidiano/ultimas-noticias/2011/12/21/mais-de-11-milhoes-vivem-em-favelas-no-brasil-diz-ibge-maioria-esta-na-regiao-sudeste.htm>
- [14] <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/brics/brics-reports-pdfs/brics-remain-in-the-fast-lane.pdf>
- [15] <http://www.economist.com/node/21555583>
- [16] <http://ekonomika.sme.sk/c/6344288/brazilia-opat-znizila-urokove-sadzby.html#ixzz1vbqilgo7>
- [17] <http://www.businessinfo.cz/cz/sti/brazilie-ekonomicka-charakteristika-zeme/4/1000631/>
- [18] <http://www.ibge.gov.br/home/>
- [19] http://www.scss.sk/dvd_lpp_0384_09_2010/.../slovník_pojmov.doc

Kontaktné údaje:

Ing. Mária Čalfová
Ekonomická univerzita v Bratislave
Email: maria@calfa.sk

Ing. Mikuláš ČERNOTA, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

GLOBÁLNE VPLYVY DEGRADAČNÝCH ČINITEĽOV ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA

Abstrakt

Štúdia vychádza z podmienok, v ktorých sa nachádza životné prostredie v 21. storočí. V najuznávanejších odborných časopisoch sa začínajú objavovať články, ktoré hodnotia kapacitu planéty a na základe znižujúcej sa výmery lesov a poľnohospodárskej pôdy a súčasného rastu počtu obyvateľstva predpovedajú isté stupne kolapsu podporného systému života na Zemi. Sústreďujeme sa hlavne na aplikačnú úroveň dopadu degradácie prírodných zdrojov na človeka a týmto na vysvetľovanie pôvodu hlavných hrozieb, ktoré v súčasnosti vyplývajú zo stavu ekosystémov na Zemi. Téma klimatických zmien, ktorá momentálne je v popredí všetkých komentárov a úvah o životnom prostredí, tvorí len jeden prvok celej problematiky. Tieto zmeny sa považujú za multiplikátor už prebiehajúcich zmien, čiže znásobujú ich účinok, avšak aj keby klimatické zmeny hneď prestali pôsobiť, stále tu zostane veľa problémov v životnom prostredí, ktoré zapríčinila činnosť človeka. Ďalším dôležitým bodom tohto štúdia je porozumenie vzťahu populácie človeka a prírodných zdrojov. Vzájomná interakcia môže mať mnoho podôb a nikdy nenastáva stav, keby boli obe zložky od seba nezávislé.

Kľúčové slová: prírodné zdroje, biodiverzita, životné prostredie, rozvoj

Abstract

The study derives from the conditions of the global environment in 21st century. The most cited journals are publishing studies on the capacity of Earth based on the decreasing of forest cover and agricultural soil extent as well as demographic development with increased intensity of warnings of the possible collapse of supporting system of ecosystem services providing conditions of life on the planet. We focus mostly on the application level of the impact of degradation on natural resources to the human population by explaining their origins. The topic of climate changes which records prime interest in most studies of the environment is actually representing only partial element of the entire degradation issue. These changes are considered as the multiplier of already running changes, so solutions should be focused to the reduction of direct human impacts to the environment.

Keywords: natural resources, biodiversity, environment, development

1 Úvod

21. storočie je obdobím, do ktorého populácia človeka vstupuje v počte 7 miliárd¹ ľudí. Tento počet sa ďalej zvyšuje a nárokuje si svoje základné požiadavky na zdravie, miesto na bývanie

---

¹ UN NEWS CENTRE (2011): As world passes 7 billion milestone, UN urges action to meet key challenges. UN News Centre, 31.10.2011, [cit. 2012-06-02] Dostupné na internete: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=40257>

a životné prostredie poskytujúce služby pre podporu života. Do prostredia obmedzených zdrojov sa v nedávnej dobe pridali aj ďalšie fenomény klimatických zmien. Bez ohľadu na to, či je spôsobený človekom alebo patrí do prirodzeného cyklu procesov planéty Zem, ovplyvňuje v čoraz väčšej miere aj populáciu človeka. Zosumarizovaním tohto vplyvu by sa dala vyjadriť téza, že zmena vzorcov pôsobenia meteorologických činiteľov spolu s pokračujúcim tlakom človeka na prírodné zdroje má vplyv aj na medzinárodnú migráciu a v neposlednej miere aj výskyt konfliktov. Efekty pôsobenia klimatických zmien nie sú úplne objasnené, ale dôsledky činnosti človeka poznáme dôkladne.

V súčasnom svete veľkých rozdielov medzi severom a juhom sú tieto efekty ešte viac viditeľné. Prispôbenie sa tomuto trendu zmeny prostredia bude mať kľúčový význam doslovne pre prežitie na niektorých miestach planéty. Všetky krajiny sa budú musieť prispôbiť – adaptovať. Otázkou zostáva koľko z nich disponuje dostatočnými prostriedkami na nevyhnutné opatrenia potrebné pre ochranu svojich obyvateľov v nových podmienkach. V rozvinutom svete je tento proces v súčasnosti už na úrovni rýchlo sa rozvíjajúceho priemyselného odvetvia. Predpovede, že pri absencii opatrení adaptácie v dnešnej dobe môžu náklady do 10. rokov narásť dvojnásobne a do 60. rokov až osemnásobne, nenecháva vlády ani priemysel nečinnými. Situácia v rozvojovom svete je však odlišná. Kapacita štátov nestačí pokrývať nároky rapídne rastúcich populácií a do konkurencie o miesto na súši sa pridali efekty klimatických zmien, ktoré znásobujú už existujúce tlaky človeka na zdroje.

Hľadiac na globálne vplyvy pôsobenia environmentálnych zmien, krajiny sveta sú prirodzene vedené k spolupráci z hľadiska morálnej zodpovednosti, pragmatického prístupu k účinnosti cezhraničného druhu opatrení a snahe aspoň čiastočne zvrátiť tento proces ohrozovania veľkého počtu ľudí. V súčasnej dobe sa nachádzame v štádiu, kedy sa už vyskytli prípady presídlenia skupín ľudí z dôvodu neobývateľnosti ich miest pôvodu, čo vyžaduje tvorbu nových mechanizmov pre manažment masových pohybov interného alebo medzinárodného charakteru. Takmer každá oblasť organizácie ľudskej spoločnosti je týmito zmenami zasiahnutá. V práci sa venujeme hlavne problematike prírodných zdrojov a stupni ich poškodenia a následného vzniku migrácie obyvateľstva. Výzvy ako medzinárodné zdieľanie bremena, strata zdrojov pitnej vody, zatopenie územia štátu alebo prudký nárast intenzity búrok patria medzi niektoré témy, ktorých riešenie sa musí hľadať na medzinárodnej úrovni.

2 Degradácia životného prostredia

2.1 Kauzálne prepojenie migrácie, klimatických zmien a degradácie prostredia

Analýza degradácie životného prostredia sa v súčasnej odbornej literatúre sústreďuje hlavne na oblasti rozvojového sveta. Je to hlavne z dôvodu množstva ohrozenej populácie ľudí, ktoré po desaťročia čelili ničeniu prostredia a v poslednom desaťročí sa k tomu pridali účinky klimatických zmien. Tieto zmeny v prvom rade predstavujú multiplikátor súčasných aj minulých hrozieb. Predikcie dôsledkov týchto najnovších zmien, ktoré sú indukované hlavne zmenami podnebia sú spracované vo forme scenárov vývoja. Vedecké práce sa väčšinou zameriavajú na detailnejšie sprítomňovanie predikovaných dôsledkov na základe komparácie vybraných scenárov vývoja podnebia a stavu prírodných zdrojov v danej oblasti.

Napríklad, zmena životného prostredia môže zapríčiniť zdravotné problémy a potravinový nedostatok, ktorý následne spustí migráciu. V takýchto prípadoch je identifikácia „primárneho dôvodu“ migrácie pravdepodobne nemožná, keďže všetky príčiny môžu vzájomne zintenzívňovať svoju magnitúdu. Faktory životného prostredia môžu tiež hrať významnú úlohu, ak sa objavia v kontexte istých politických, demografických, ekonomických a sociálnych pnutí. Klimatické zmeny vtedy budú predstavovať dodatočné bremeno, ktoré bude mať multiplikačný efekt. Inými slovami, nie je pravdepodobné, že klimatické zmeny spustia migráciu v bohatých a demokratických spoločnostiach, čo potvrdzuje výskum Sena o hladomoroch, podľa ktorého tieto javy sú menej

dôsledkom faktorov životného prostredia, ako skôr dôsledkom chorých a chybných politických rozhodnutí.²

Prepojenie medzi životným prostredím a migráciou je dvojcestný proces: mimo náhlych alebo pomaly nastupujúcich environmentálnych katastrof, ktoré vedú k interným aj cezhraničným pohybom, môže masívna migrácia ovplyvniť životné prostredie pôvodu, cieľovej destinácie ako aj tranzitné cesty. K týmto prípadom dochádza hlavne pri situáciách vysokých koncentrácií ľudí, ktorí sú nútení hľadať si úkryt v ďalších ekologicky zraniteľných oblastiach.³ V tomto kontexte sú osobitne zraniteľné pohraničné oblasti rozvojových štátov, v ktorých dochádza ku koncentrácii obyvateľstva v prípade civilných konfliktov alebo katastrof. Známe sú prípady degradácie prostredia v okolí susedných štátov Somálska, hranica Indie s Bangladéšom alebo jasný rozdiel medzi lesnatosťou Haiti a Dominikánskej republiky. Existuje aj iný prípad, kedy izolácia priestoru mala za následok jedinečnú prírodnú sukcesiu, ako je hraničná demilitarizovaná zóna medzi Kóreami alebo kontaminované územie v okolí Černobyľu. Obe oblasti sú objektom veľkého záujmu biológov, kvôli jedinečným pozorovaniam nerušeného vývoja miestnych ekosystémov.

2.2 Globálne faktory degradácie krajiny

2.2.1 Dezertifikácia

Dôležitým spúšťačom migrácie obyvateľstva a celkovej degradácie prostredia je dezertifikácia, definovaná Rámcovým dohovorom OSN o boji s dezertifikáciou (UNCCD) ako „degradácia krajiny v arídnych, semiarídnych a suchých subhumídnych oblastiach, ktorá vyplýva z viacerých faktorov vrátane variability podnebia a aktivít človeka“⁴. Odhady podielu dezertifikáciou postihnutých alebo ohrozených regiónov ukazujú závažnosť problému hlavne v rozvojovom svete. Afrika je veľmi ohrozená týmto problémom, približne 43 % jej suchých oblastí je buď postihnutých alebo náchylných na tento jav. Ázia je najhoršie postihnutým kontinentom, kde 65 % suchých oblastí Západnej Ázie je náchylných na degradáciu krajiny a rozširovanie púští. Podobné údaje platia pre teritórium Číny a viac ako 50 % suchých oblastí Strednej Ázie. 25 % oblastí Latinskej Ameriky a Karibiku je tiež náchylných na rozširovanie púští.⁵ Svet stráca 60 000 km² produktívnej krajiny každý rok ako dôsledok procesu dezertifikácie a 1 % všetkých zavlažovaných plôch kvôli vyčerpaniu vodných zdrojov a salinizácii⁶.

Ako hlavnú príčinu rozširovania púští identifikuje viacero nezávislých výskumných skupín rastúce populačné tlaky chudobných, a z toho vyplývajúcu nadmernú pastvu, odlesňovanie a neudržateľné poľnohospodárske postupy. Táto teória je však založená na domnienke, že len chudobná časť obyvateľstva a ich rastúca miera populácie zapríčiňuje degradáciu životného prostredia. Chýba jej vplyv reťazového efektu medzinárodného obchodu a hospodárskej praxe, ktorej výsledkom sú nízke ceny poľnohospodárskych komodít a hovädzieho mäsa pre južnú ploguľu a taktiež politické záťaž ako dlhy, ktoré krajinu tlačia propagovať praktiky využívania krajiny pre zisk devízových zdrojov. V zjednodušenej reakcii štátu krajiny západu volia postup

---

² SEN, A. K. (1981): Poverty and famines: an essay on entitlement and deprivation. Oxford, Clarendon Press. / Zdroj: PIGUET, E., PÉCOUD, A., DE GUCHTENEIRE, P. (2010): Migration and Climate Change: an Overview, Working Paper no.79, Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford

³ COUNCIL OF EUROPE (2008): Environmentally induced migration and displacement: a 21st century challenge, Parliamentary Assembly, Document 11785, Report Committee on Migration, Refugees and Population, Strasbourg

⁴ UNITED NATIONS (1994): United Nations Convention to Combat Desertification in those countries experiencing serious drought and/or desertification, particularly in Africa, Art. 1(a), A/AC.241/27 Zdroj: MILAN, A., AREIKAIT, S., AFIFI, T. (2011): Environmentally Induced Migration and Sustainable Development, Background paper, UN DESA/DSD and UNU-EHS

⁵ UNITED NATIONS (2008), Report of the Secretary General on “Review of implementation of Agenda 21 and the Johannesburg Plan of Implementation: desertification”, E/CN.17/2008/7./Zdroj: MILAN, A., AREIKAIT, S., AFIFI, T. (2011): Environmentally Induced Migration and Sustainable Development, Background paper, UN DESA/DSD and UNU-EHS

⁶ MYERS, N. (1995): Environmental Exodus: An emergent crisis in the global arena, Cimate Institute, Oxford

poskytovania potravín, najprv prostredníctvom pomoci a asistencie, potom propagovaním zvýšenej poľnohospodárskej produkcie. Problém stále zostáva, čo ukazuje, že riešenie je omnoho komplexnejšie.⁷

2.2.2 Topenie ľadovcov

Ďalší z „push“ faktorov súvisiaci s klimatickými zmenami a degradáciou životného prostredia je roztápanie ľadovcov. V regióne Himalájí môže strata ľadu viesť k zvýšeniu environmentálnej migrácie v Afganistane, Bangladéši, Bhutáne, Číne, Indii, Barme, Nepále a Pakistane. Ako sa ľadovce topia, zvyšuje sa riziko záplav a toto potom ovplyvňuje obývané oblasti v deltách riek. Najviac postihnutým sektorom je poľnohospodárstvo, keďže zavlažovanie krajiny závisí od vody prúdajúcej z ľadovcov počas leta. V roku 2000, povodia riek, ktoré pramenia v pohorí Himalájí (Indus, Ganga, Brahmaputra, Irrawady, Salween, Mekong, Yangtze a Huang He) zabezpečovali vodu pre 1,4 mld. ľudí, teda takmer štvrtinu svetovej populácie.⁸ Problematike roztápaniu vysokohorských ľadovcov sa venuje v literatúre čoraz viac pozornosti. Pokiaľ v Európe to znamená hlavne stratu potenciálnych ziskov z turizmu, oblasti Ázie alebo Južnej Ameriky v tomto riziku majú komplex nadchádzajúcich hrozieb. Bezprostredne pri topení ľadovcov sa tvoria tzv. ľadovcové jazerá, ktoré sa po naakumulovaní sa istého objemu vody môžu vyliatť a zatopiť celé údolia pod sebou. Doliny Himalájí, Pamíru, ŤanŠanu alebo Ánd sú týmito javmi v súčasnosti ohrozené, ale napríklad v roku 2010 sa podobný úkaz stal na ľadovci pod Mont Blancom vo Francúzsku, kde museli naakumulovanú vodu spod ľadovca odčerpávať, aby predišli katastrofe, ktorá sa už raz stala v roku 1892 a zapríčinila stratu 175 ľudských životov.

2.2.3 Nákazy prenášané vektormi

Veľká pozornosť sa venuje zmenám v štruktúre nákaz prenášaných vektormi v súvislosti so zmenou klímy. Medzivládny panel o zmene klímy (IPCC) predpokladá, že zmena klímy povedie k zmenám v prenose infekčných chorôb vektormi, ako sú komáre a kliešte, ako výsledok zmien v ich geografickom rozšírení, obdobiach ich aktivity a veľkosti ich populácie⁹, pričom zmeny vo využívaní pôdy a sociálno-ekonomické činitele (napr. správanie ľudí, pohyb ľudí a tovaru) budú naďalej tiež dôležité. Prostredníctvom viacerých modelov sa zisťoval možný nárast rizika malárie v určitých častiach Európy. Hoci je v súčasnosti ťažké formulovať presné predpovede, existuje zhoda v tom, že celkové riziko prenosu malárie v súvislosti s miestnou zmenou klímy je veľmi malé, predovšetkým v tých častiach, kde fungujú primerané zdravotnícke služby a dobré riadenie kontroly počtu komárov¹⁰. Podľa IPCC bude veľa nepriamych vplyvov zvýšenia teploty na ľudské populácie¹¹ ako vyššie úrody plodín v studených oblastiach a znížené úrody v teplejších oblastiach. Zvýšené množstvo kalamitných výskytov škodcov môže tiež ovplyvniť plodiny a ľudské zdravie. Výskyt škodcov bude čoraz častejší vo všetkých druhoch biotopov na Zemi, aj tam, kde studené podnebie, zemepisná šírka alebo nadmorská výška slúžili ako prirodzená ochrana. V krajinách postihnutých maláriou bude väčší výskyt tejto choroby v horských oblastiach a náhorných plošinách, ktoré boli predtým viac menej nedotknuté. V subsaharskej Afrike bolo veľa miest ako napr. Nairobi alebo Kigali vybudovaných vo vyšších nadmorských výškach kvôli lepšej mikroklimu

⁷ CSE (1999). Green Politics: Global Environmental Negotiations 1. New Delhi, Centre for Science and Environment

⁸ COOPERATIVE FOR ASSISTANCE AND RELIEF EVERYWHERE, INC.(CARE), WARNER, K.; ERHART, C., SHERBININ, A. (2008): In Search of Shelter: Mapping the Effects of Climate Change on Human Migration and Displacement. CARE, Dostupné na internete: http://ciesin.columbia.edu/documents/clim-migr-report-june09_media.pdf

⁹ CONFALONIERI, U. *et al.* (2007) Human health. In: Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [M.L. Parry *et al.* (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, U.K., and New York, N.Y., U.S.A

¹⁰ EEA/JRC/WHO Report (2008) Impacts of Europe's changing climate – 2008 indicator based assessment EEA, European Communities, Copenhagen, ISBN 978-92-9167-372-8

¹¹ IPCC, 2007. *Climate change 2007: impacts, adaptation and vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change.* Cambridge University Press, Cambridge

a ochrane proti malárii. Zvýšenie teploty o jeden stupeň korešponduje približne 150 metrovému prevýšeniu, čo robí niektoré oblasti extrémne citlivé na malé zmeny. Ak teplota prekročí istý prah, čo napríklad umožní rozširovanie malárie, životné podmienky môžu prejsť drastickou zmenou.¹² Vektory, prenášajúce nákazy majú svoj životný cyklus úzko naviazaný na výskyt dažďov a suchých období.

2.2.4 Zvyšovanie hladiny mora

V porovnaní s environmentálnymi faktormi ako sú tropické cyklóny, silné dažde, povodne, suchá a dezertifikácia, je prepojenie medzi zvyšovaním hladiny mora a migráciou omnoho priamejšie. Zvyšovanie hladiny mora je tiež v centre najdramatickejších a najpublikovanejších manifestov klimatických zmien, vrátane možného zmiznutia (zatopenia) malých ostrovných štátov. Dôsledky zvyšovania hladiny mora môžu byť viac menej spoľahlivo predpovedané a lokalizované, pretože konfiguráciu pobrežných oblastí, ich nadmorskú výška a veľkosť populácie je jednoduché integrovať do geografického informačného systému (GIS), ktorý umožní simuláciu a projekciu. Je preto možné kalkulovať na globálnej úrovni, počet osôb žijúcich v nízko položených pobrežných zónach a zároveň ohrozovaných stúpajúcou hladinou vody, vysokým prílivom a vlnám stále viac zasahujúcim do krajiny, salinizáciou alebo pobrežnou eróziou.¹³

Súčasný zvyšovanie hladiny mora je konzistentné so zvyšovaním teploty. Globálny priemer v stave vodnej hladiny sa zvyšoval o 1,8 mm na rok od roku 1961 a o 3,1 mm za rok od roku 1993.¹⁴ Tento fenomén je zapríčinený tak termickou expanziou (čiže teplejšia voda je rozťažná do väčšieho objemu) a tiež topením ľadovcov. Topenie ľadovcov bolo v predchádzajúcich obdobiach meteorologických predpovedí pre 21. storočie do istej miery podcenené, čo vysvetľuje ich rozdiel od projekcií publikovaných od roku 2007. Rozloha vysokohorských ľadovcov a snehovej pokrývky sa zredukovala na oboch hemisférach a toto ich roztápanie z časti prispelo k zvýšenému objemu morskej vody. Zvýšenie hladiny pozorované od konca 20. storočia je hlavne spôsobené zvýšeným roztápaním ľadovcov v Grónsku a Antarktíde.¹⁵ Okrem toho sa dlho myslelo, že Antarktický polostrov vydrží nedotknutý omnoho viac rokov. Nedávne štúdie ukázali stratu veľkého objemu ľadovej masy medzi rokmi 1992 až 2006 s intenzitou straty ľadu zvýšenou o 75 % za 10 rokov¹⁶. V Arktickej oblasti bola strata 10 % počas poslednej dekády v porovnaní s 3 % stratou v dekáde predchádzajúcej.¹⁷ Správa IPCC predpovedá 7 m zdvihnutie morskej hladiny (mediiným spôsobeným roztopením Grónskeho ľadovca), ale k tomuto javu dôjde pravdepodobne za niekoľko storočí alebo tisícročí. Väčšiu starosť robí scenár budúcich emisií uhlíka založený na pokračujúcom ekonomickom raste s regulovaným využitím fosílnych palív (scenár AIB IPCC), ktorý predpovedá

¹² REBETEZ, M. (2011): The main climate change forecast that might cause human displacement, In: PIGUET, E., PÉCOUD A., DE GUCHTENEIRE eds. (2011) : Migration and Climate Change, Cambridge University Press, UNESCO, New York

¹³ PIGUET, E., PÉCOUD, A., DE GUCHTENEIRE, P. (2010): Migration and Climate Change: an Overview, Working Paper no.79, Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford

¹⁴ IPCC, 2007. *Climate change 2007: impacts, adaptation and vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change.* Cambridge University Press, Cambridge

¹⁵ RICHARDSON, K. (2009): Climate change, global risks, challenges on decisions. University of Copenhagen, Copenhagen

¹⁶ RIGNOT, E., BAMBER, J., L., VAN DE BROEKE, M., R., DAVIS, C., LI, Y., H., VAN DE BERG, W., J., VAN MEIJGAARD, E. (2008): Recent Antarctic ice mass loss from radar interferometry and regional climate modeling. *Nature Geoscience*, VI. 1, No. 2 / Zdroj: REBETEZ, M. (2011): The main climate change forecast that might cause human displacement, In: PIGUET, E., PÉCOUD A., DE GUCHTENEIRE eds. (2011) : Migration and Climate Change, Cambridge University Press, UNESCO, New York

¹⁷ ZHANG, X., D., SORTEBERG, A., ZHANG, J., GERDES, R., COMISO, J. C. (2008): Recent radical shifts of atmospheric circulations and rapid changes in Arctic climate system. *Geophysical Research Letters*, Vol. 35, I.22701

zvýšenie hladiny mora o 0,3 až 0,8 m do roku 2030.¹⁸ Ešte horšie odhady ukazujú, že tento proces môže prebehnúť oveľa rýchlejšie ako sa prv predpokladalo. Toto veľké zvýšenie, ktoré nebolo možné doteraz predpovedať bude mať vážne dôsledky pre populácie človeka. Ďalší poznatok je, že toto zvyšovanie rok 2100 nezastaví. Zvyšovanie teploty morskej vody spolu so stratou ľadu v Grónsku a Antarktíde bude mať vplyv na zvyšovanie hladiny najmenej do obdobia niekoľkých storočí.¹⁹

Migrácia spôsobená zvyšovaním hladiny mora získala asi najväčšiu pozornosť v diskusii o environmentálnej migrácii, pravdepodobne preto, že prepojenie medzi vplyvom hladiny oceánov a nútenou migráciou je veľmi jasný a priamy. Najnovšie prípady nútenej migrácie z dôvodu zvyšovania hladiny mora sú z Tulun (Carteret) a Takuu (Papua Nová Guinea) s celkovým počtom presídlencov 2400. Toto číslo môže v nasledujúcich dekádach exponenciálne narásť, keďže ďalších 146 miliónov ľudí je vystavených podobnému riziku. Sú to hlavne populácie v oblastiach s nadmorskou výškou menej ako 1 meter nad morom. Krajiny ako severná skupina Cookových ostrovov, Kiribati, Tuvalu, Tokelau, Mikronézske federálne štáty, Maršalove ostrovy a Maledívy sú v súčasnosti vysoko ohrozené zvyšujúcou sa hladinou oceánu a ich populácie môžu zanedlho čeliť riziku nútenej migrácie.²⁰

Bangladéš a ostrovy Carteret v Papue Novej Guiney už oznámili oficiálnu prítomnosť „utečencov klimatických zmien“. Viac ako 500 000 obyvateľov ostrova Bhola v Bangladéši stratilo svoje domovy, keď bol ostrov permanentne zatopený záplavami v roku 2005. Väčšina z týchto ľudí teraz prebýva v slumoch Dháky, kde sústavne prichádzajú migranti zo záplavových území. Niektoré štúdie predpovedajú, že celá populácia Bangladéša sa môže stať utečeneckou ku koncu storočia, ak hladina mora bude naďalej stúpať, čo následne môže spôsobiť bezprecedentné migračné tlaky sa susednú Indiu.²¹ Bangladéš čelí viacerým prírodným katastrofám každoročne a jeho populácia je považovaná za „učiacu sa“ prispôsobovať sa zmenám podnebia. Predstavuje model krízového manažmentu, ktorý bol vybudovaný zdola, miestnymi organizáciami, ktoré dôkladne poznali hrozby podnebia a reakcie obyvateľstva.

V Správe OSN o svetových veľkých mestách sa uvádza, že 3 351 veľkých miest sa nachádza na území nazývanom nízko položená pobrežná zóna, čiže oblasti s nadmorskou výškou nižšou ako 10 m nad morom. Aj keď tieto oblasti tvoria iba 2, 2 % suchozemského povrchu, nachádza sa nich v súčasnosti domov 10,5 % svetovej populácie, teda asi 602 miliónov ľudí. Z tohto množstva žije 438 miliónov v Ázii a 246 miliónov v najchudobnejších podmienkach po celom svete.²² Anthoff poskytuje o niečo nižšie počty – 397 miliónov ľudí, čo vôbec neznižuje urgentnosť a závažnosť problému.²³ UN Habitat uvádza, že hladina mora stúpala za minulé storočie o 17 cm. Konzervatívne globálne predpovede hovoria o ďalšom zvýšení hladiny o 22-34 cm pre obdobie rokov 1990-2080. V prípade zvyšovania hladiny mora sa môže 400 miliónov ľudí dostať do nebezpečenstva

¹⁸ IPCC, 2007. *Climate change 2007: impacts, adaptation and vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press, Cambridge

¹⁹ REBETEZ, M. (2011): The main climate change forecast that might cause human displacement, In: PIGUET, E, PÉCOUD A., DE GUCHTENEIRE eds. (2011) : *Migration and Climate Change*, Cambridge University Press, UNESCO, New York

²⁰ ANTHOFF, D., NICHOLLS, R.J., TOL, R.S.J. and VAFFEIDIS, A.T. (2006): *Global and regional exposure to large rises in sea-level: a sensitivity analysis*. Norwich, UK, Tyndall Centre for Climate Change Research

²¹ CHHABARA, R. (2008): Climate change refugees a new international deal – dopln Chhabara, R. (2008): Policy: Climate Change Refugees seek a new international deal, Climate Change Corp, ClimateChangeCorp-Climate News for Business, 27.12. 2008, [cit. 2012-02-04] Dostupné na internete: <http://www.climatechangecorp.com/content.asp?ContentID=5871>

²² MACGRANAHAN, G., BALK, D., et al. (2007). The rising tide: assessing the risks of climate change and human settlements in low elevation coastal zones." *Environment and Urbanization* 19(17), 17. doi:10.1177/0956247807076960

²³ ANTHOFF, D., NICHOLLS, P. et al. (2006). "Global and regional exposure to large rises in sea-level: a sensitivity analysis." Tyndall centre for climate change research - Working Paper(96), Tyndall Centre for Climate Change Research, Norwich

presídlenia.²⁴ Na tejto analýze môžeme vidieť, že viacero autorov sa nezávisle od seba zhoduje v kalkuláciách a zároveň potvrdzujú tézu, že zvyšovanie hladiny mora predstavuje v súčasnosti najväčšiu klimatickú hrozbu pre populácie človeka.

Tabuľka č 1 Predpokladané vplyvy zvýšenia hladiny mora o 0,5 m do roku 2050

Skupiny krajín	Počet krajín	Populácia pod hrozbou zvyšovania hladiny mora v miliónoch	Podiel dotknutých z celkovej populácie v %
Regióny			
Arabské štáty	20	8,9	2,6
Vých. Ázia a Pacifik	22	63,1	3,3
Európa a Stredná Ázia	17	4,4	1,2
Lat. Amerika a Karibik	31	7,0	1,3
Južná Ázia	6	38,9	2,4
Sub-saharská Afrika	30	10,2	1,9
Malé ostrovné štáty	35	1,7	3,4
Skupiny podľa HDI			
Veľmi vysoký	41	41	16,0
Vysoký	42	15	4,5
Stredný	38	84,6	0,4
Nízky	32	30,8	9,4
Svet	153	171,4	2,7

Zdroj: UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (2011): Human Development Report 2011, Sustainability and Equity: A Better Future for All, New York

2.2.6 Deforestácia

Odlesňovanie patrí medzi hlavné témy v degradácii životného prostredia nielen priamo v dotknutých krajinách, ale takisto aj v globálnej perspektíve už niekoľko desiatok rokov. Stupeň medzinárodnej pozornosti k odlesňovaniu je úmerný úlohe lesov v globálnych, národných aj miestnych ekosystémoch.²⁵ Prepojenie medzi degradáciou lesa a zraniteľnosťou na katastrofy zrejme dostalo najväčšiu pozornosť v roku 1998, po hurikáne Mitch, ktorý spôsobil stratu 18 000 ľudských životov a spôsobil odhadované škody približne 4 miliardy USD.²⁶ Počas obdobia kratšieho ako jeden týždeň, spadol takmer ročný úhrn zrážok na odlesnené vrchy Strednej Ameriky, čo spôsobilo vyliatie riek, bleskové povodne, zosuvy bahna a pôdy. Dekády poľnohospodárskej expanzie a rastu v ľudských osadách vyničili vegetáciu potrebnú k absorpcii vody a spevneniu pôdy počas intenzívnych zrážok. Vedecké štúdie uskutočnené po hurikáne v Hondurase, Nikarague a Guatemale ukázali, že farmy, ktoré uplatňovali agroekologické praktiky vrátane agrolesníctva,

²⁴ ROWLING, M. (2008): Experts call for better data on climate change migrants, Reuters AlertNet, A Thomson Reuters Foundation Service, Dostupné na: <http://www.trust.org/alertnet/news/experts-call-for-better-data-on-climate-change-migrants/>

²⁵ MARCOUX, A. (2000): Population and deforestation, Population and the environment: a review and concepts for population programmes. Part III: Population and deforestation, FAO population programme service, FAO, Rim

²⁶ HAMMIL, A., BROWN, O., CRAWFORD, A. (2005): Forests, Natural Disasters and Human Security, [cit. 2012-04-06]. Dostupné na internete: http://www.iisd.org/pdf/2005/security_arborvitae27.pdf

vydržali vplyv búrky lepšie, ako tie s konvenčnými poľnohospodárskymi metódami. Pozemky obhospodarované udržateľne si udržali viac vrchnej vrstvy pôdy aj jej vlhkosť, zaznamenali menšiu eróziu a menšie ekonomické straty ako susedné pozemky.²⁷ Ďalšie zvýšenie pozornosti na vplyv lesa zmiernovať dôsledky prírodných katastrof prišlo po tsunami v Indonézii a Thajsku, kedy boli odhalené dlhoročné straty mangrovových lesov okolo pobrežia, ktoré mohli časť energie z mohutných prílivových vln zachytiť.

Na Haiti znížilo odlesňovanie kapacitu pôdy absorbovať vodu. Napriek len miernemu dažďu voda rýchlo stekáva po obnažených odlesnených svahoch a tým pádom sa dostane mimo dostupnosti pre poľnohospodárske plodiny, alebo len jej malý objem bude efektívne zachytený rastlinami. Výsledkom tohto procesu je sucho napriek normálnym zrážkam. Tento jav je jasne vidieť na satelitných snímkach, kde je takmer geometrická línia medzi zeleným lesom a hnedou odlesnenou krajinou na hraniciach Haiti a Dominikánskej republiky. Podobne aj v rovinatých oblastiach – ryžových poliach na Filipínach bolo „pseudosucho“ zapríčinené odlesňovaním, ktoré malo za následok tradičné poľnohospodárstvo uplatňovaním systému „vyčaziť a spáliť“. Nadmerná pastva, nadmerná kultivácia a nevhodné použitie mechanizovaných poľnohospodárskych prostriedkov tiež prispievalo k cyklu erózie a sucha. Katastrofa v USA nazývaná „dust bowl“ v 30. rokoch minulého storočia prišla po tom, ako boli Veľké pláne - prérie v Oklahome transformované na obilninové farmy. V bývalom Sovietskom zväze, viedla substitúcia cereálnych plodín namiesto prirodzenej rastlinnej pokrývky stepí Strednej Ázie v 50. rokoch k dezertifikácii a suchu v polovici 60. rokov minulého storočia. V africkej oblasti Sahel, nadmerná pastva, odlesňovanie a nešetrná kultivácia zredukovala hornú vrstvu pôdy a ostávajúcu vrstvu ubila a zhutnila, čo viedlo k rýchlemu povrchovému odtoku vody, ktorú pôda nestihla absorbovať. To znamená, že výsledkom tohto procesu, bolo podobne ako na Haiti sucho resp. „pseudosucho“ zapríčinené činnosťou človeka.²⁸

Prezident Brazílie Luiz Iácio Lula da Silva sa zúčastnil na Amazonskom summite, ktorého výsledkom bola deklarácia, vyzývajúca priemyselné krajiny prispieť finančnými prostriedkami k snahám zastavenia odlesňovania. Prezident Lula da Silva povedal: „Nechcem, aby od nás žiadny gringo chcel, aby sme nechali zahnúť obyvateľa Amazonu od hladu pod stromom. Chceme (lesy) chrániť, ale oni budú musieť zaplatiť túto ochranu, pretože my sme nikdy nezničili naše lesy, tak ako oni svoje pred storočím.“ Slovo „gringo“ v Brazílii znamená všeobecne každého zo severnej pologule.²⁹ Neudržateľné ekonomické praktiky môžu mať pôvod v politickej exklúzii a následkom odmietnutí marginalizovaných záujmov na jednej strane a sile prevládajúcich záujmov na strane druhej. Praktická marginalizácia pôvodných obyvateľov v mexickom Chiapas je napríklad jeden z dôvodov absencie lobingu pri ochrane dažďových lesov od extenzívnej ťažby veľkými obchodnými spoločnosťami. Odlesňovanie malo za následok veľké zosuvy pôdy počas výnimočne výdatných dažďov, ktoré pochovali malé dediny práve obývané pôvodnými obyvateľmi.³⁰ V prípade provincie Vnútorne Mongolsko hrali kultúrne normy svoju úlohu pri dezertifikácii pastevných území. Zvýšená reprodukcia dobytky vnímaná miestnymi obyvateľmi ako znak prosperity viedla k nadmernej pastve a následnej degradácii pôdy kvôli nedostatočným zrážkam³¹.

Priemerná lesnatosť je podobná v krajinách s veľmi vysokým a tiež nízkym stupňom HDI (28 - 29 %). Pokým krajiny s veľmi vysokým stupňom HDI zvýšili celkovú rozlohu lesov o cca 1 % od roku 1990, krajiny s nízkym HDI stratili plochu lesov cca o 11 %. Najvyššiu stratu zaznamenal

²⁷ HAMMIL, A., BROWN, O., CRAWFORD, A. (2005): Forests, Natural Disasters and Human Security, [cit. 2012-04-06]. Dostupné na internete: http://www.iisd.org/pdf/2005/security_arborvitae27.pdf

²⁸ KREIMER, A, MUNASINGHE, M. (2003): Managing environmental degradation and natural disasters: an overview

²⁹ ASSOCIATED PRESS, THE GUARDIAN (2009): Brazilian president says 'gringos' must pay to protect Amazon, THE GUARDIAN 27.9.2009, [Cit. 2012-04-02], Dostupné na internete: <http://www.guardian.co.uk/world/2009/nov/27/lula-gringos-pay-protect-amazon>

³⁰ ALSCHER, S. (2008): Environmental factors on Mexican migration: The cases of Chiapas and Tlaxcala. Mexico case study report: Environmental Change and Forced Migration Scenarios (EACH-FOR)

³¹ ZHANG, Q. (2008): China (Inner Mongolia) case study report: Environmental Change and Forced Migration Scenarios (EACH-FOR)

región Latinskej Ameriky a Karibiku, Sub-saharská Afrika a Arabské štáty. Sedem rozvojových krajín (Bhután, Čína, Čile, El Salvador, India a Vietnam) zvrátili vývoj z deforestácie na reforestáciu za pomoci národných aj medzinárodných programov. Existujú však domnienky, že týmto krokom niektoré krajiny len prehodili odlesňovanie do iných rozvojových krajín, takže na každých 100 ha zalesňovania, importujú ekvivalent 74 ha drevných produktov. Simulácie ukazujú, že EÚ premiestni 75 m³ dreva na každých 100 m³ zníženej ťažby do rozvojových krajín, hlavne trópov. Austrália a Nový Zéland 70 m³ a USA 40 m³. Pre pochopenie trendov v zmenách globálnej plochy lesov je nutné analyzovať aj spotrebu, výmenu tovarov a produkciu.³²

2.2.7 Vzťah degradácie lesov a prírodných katastrof

Zahrnutím environmentálnej dimenzie zraniteľnosti do nášho chápania ľudskej bezpečnosti by mohlo pomôcť zamerať pozornosť verejnosti, politikov a fondov na dlhodobé hodnoty ochrany lesa a udržateľného hospodárenia. V takmer 100% prípadoch bývajú lesy hodnotené v krátkodobom meradle a primárne len ako zdroj drevných surovín. Toto podhodnotenie znamená, že skutočné náklady odlesňovania a deštrukcie mangrovových lesov nie sú brané do úvahy v politických rozhodnutiach, ktoré povoľujú ťažbu v horných častiach povodí riek, expanzii fariem pre produkciu kreviet alebo rozvoji turizmu v pobrežných oblastiach, čiže v zónach citlivých na výskyt katastrof. Po údere prírodnej katastrofy sú tieto dlhodobé a ťažko merateľné náklady zjavné a najväčšie bremeno ich znášania leží na miestnej populácii.³³ Vzťah medzi lesnými ekosystémami a ľudskou bezpečnosťou je recipročný. Pokým degradácia lesných zdrojov prispieva k znižovaniu ľudskej bezpečnosti, opačne to funguje tiež. Neistota vo forme chronickej chudoby, občianskej vojny alebo masového pohybu interne vysídlených osôb môže zničiť ekosystémy a ako na zdroje bohaté, multifunkčné systémy, lesy sú vždy prvým zdrojom, ktorý je atakovaný.³⁴

Je jasné, že počet ovplyvnených obyvateľov pri výskyte prírodnej katastrofy je výsledkom komplexných interakcií rôznych faktorov. Socioekonomické faktory sú zvyčajne rozhodujúce, ale pri absencii dôležitých prvkov životného prostredia sa ich úloha znižuje. Niekedy je zníženie stupňa lesnatosti zároveň funkciou degradácie kvality spoločenských faktorov ako napríklad na Haiti. Rozdiely v pôsobení lesov na krajinu je tiež možné pozorovať pri rozdielnych geografických typoch, kedy v krajinách s prevládajúcim horským reliéfom je účinok straty lesnej pokrývky markantnejší ako v rovinatých oblastiach. Tento vzťah však nie je absolútny, pretože štáty položené v deltách riek sú zase zraniteľné na riziko záplav prípadne na vlny tsunami pri strate pobrežných lesov. Všeobecne sa strata magrovových porastov považuje za jeden z najvýznamnejších degradačných činiteľov pri pobrežných oblastiach, čo má za následok zníženie stavu populácie rýb a vyššiu zraniteľnosť na riziko tsunami. Tento vzťah sa naplno prejavil pri katastrofe v Indonézii a Thajsku, kde boli niektoré pobrežné komunity silno zasiahnuté vlnami, pokým v iných častiach s prítomnosťou magrovových porastov sa nestalo takmer nič. S deforestáciou sa spájajú aj iné stresory. Napríklad výskyt extrémnych teplôt v krajine alebo zosuvy pôdy. Najviac skúmaným vzťahom je výskyt lesa v horných častiach povodí veľkých riek a intenzita záplav v dolných častiach. Štáty sa veľakrát obviňujú navzájom o neudržateľnom manažmente územia a z toho vyplývajúcich následných povodní v dolných častiach riek. Najznámejším prípadom je Himalájsky mýtus z Číny a Nepálu, ale podobnému problému sa nevyhlo ani Slovensko pri regulácii odtoku do Maďarska.

³² UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (2011): Human Development Report 2011, Sustainability and Equity: A Better Future for All, New York

³³ HAMMIL, A., BROWN, O., CRAWFORD, A. (2005): Forests, Natural Disasters and Human Security, [cit. 2012-04-06]. Dostupné na internete: http://www.iisd.org/pdf/2005/security_arborvitae27.pdf

³⁴ HAMMIL, A., BROWN, O., CRAWFORD, A. (2005): Forests, Natural Disasters and Human Security, [cit. 2012-04-06]. Dostupné na internete: http://www.iisd.org/pdf/2005/security_arborvitae27.pdf

S pokračujúcou deforestáciou môže dôjsť aj k migrácii obyvateľstva, keď zlyhajú základné podporné časti ekosystému. Ak v takej oblasti už existuje sezónna alebo cirkulačná migrácia, tak sa môže stať, že sa zmení sa permanentnú v momente, kedy náklady migrácie návratu presiahnu hodnotu udržiavania životnej úrovne v miestnych podmienkach. Vo výsledkoch práce sa nám tento kauzálny vzťah potvrdil a dokázal komplexnosť systému, v ktorom sme ukázali iba jeden súvis a prepojenie ekologickej kostry prostredia na civilné procesy a naopak. Znalosť tohto prepojenia je užitočná pre plánovanie využívania krajiny a taktiež pri predikcii vývoja prírodných zdrojov, v súčasnosti hlavne v rozvojových krajinách. Odstrašujúci príklad Haiti sa pri absencii preventívnych mechanizmov korupcie pri súčasnom náraste populácie môže zopakovať v inej časti sveta. Medzinárodné spoločenstvo vtedy už nemusí byť schopné zvrátiť vývoj, keďže degradácia môže prebehnúť veľmi rýchlo, ale obnova ekosystémov trvá desiatky rokov. Môžeme takisto pozorovať aj pozitívny vývoj. Krajiny ako Čína, India, Filipíny, Bhután alebo Vietnam zaviedli masívne programy zalesňovania buď starých plôch alebo nových oblastí. Tento krok prišiel, ale po desiatkach rokov deforestácie a následných úderoch prírodných katastrof, ktoré si tieto krajiny museli vytrpieť. Avšak aj v tomto pozitívne nastavenom trende musíme byť veľmi opatrní pri hodnotení stupňa environmentálnej výkonnosti. V niektorých tropických štátoch síce dochádza k zalesňovaniu, avšak často ide o komerčné plantáže eukalyptu alebo olejovej plamy. Tieto porasty majú len málo niečo spoločné s biodiverzitou. Sú vysádzané kvôli existujúcemu priemyslu na výrobu papiera alebo palmového oleja a predstavujú len veľmi krátkodobé riešenie. Po prvej až druhej generácii dochádza k ďalšej degradácii pôd z dôvodu toxického opadu týchto drevín a situácia sa môže ešte zhoršiť. Je teda nutné od začiatku procesu obnovy a intervencie v miestnej oblasti hľadať udržateľné riešenia, čo osobitne platí pre ekosystém lesa, pretože krátkodobé riešenia sa v dlhodobom meradle môžu ukázať ako veľké chyby. Pri správnom nastavení obnovy sa v priebehu rokov môže odolnosť miestneho prostredia obnoviť na mieru, kedy je možné vrátiť úroveň zdravia populácie na obývatel'nú úroveň a následné zvýšenie kvality života. S týmto súvisia služby zabezpečenia pitnej vody a zadržania zrážok, eliminácie škodcov, riadenie mikroklimy prostredia, krytia pôdy a poskytovania drevnej suroviny. Medzinárodné intervencie pre boj s dezertifikáciou, ochrana biologickej diverzity aj adaptácia na klimatické zmeny zahŕňajú problematiku odlesňovania vo svojich agendách. Uvedomenie si vzájomnej prepojenosti socioekonomických a ekologických faktorov bude možné implementovať opatrenia na záchranu a obnovu lesov do sektorov zdanlivo nesúvisiacich s prírodnými zdrojmi, avšak kriticky dôležitých pre ich zachovanie.

Proces odlesňovania na medzinárodnej úrovni patrí do agendy viacerých medzinárodných dohovorov, avšak citlivosť tejto témy sa odzrkadľuje na absencii priamej konvencie o lesoch, ktorej tvorba zlyhala už na summite Zeme v Riu de Janeiru a v súčasnej dobe sa očakáva určitý pokrok na konferencii Rio plus 20. Deforestácia ako fenomén ostáva naďalej jednou z najurgentnejších ekologických výziev v súčasnosti. Riešenie nie je jednosmerné ani jednosektorové. Zahŕňa aspekty regulácie medzinárodného obchodu, regionálneho rozvoja, biodiverzity, spotrebných vzorcov rozvinutého sveta a vôle medzinárodného spoločenstva zdieľať bremeno a financovať programy na jeho zastavenie. Najnovšie snahy posilniť úlohu lesov ako zásobární uhlíka v pôde a biomase a s tým súvisiace iniciatívy financovania sa stretli s pozitívnym ohlasom zo strany rozvojových krajín. Kľúčom pri tomto procese bude vzájomný vzťah donora a prijímateľa. Zo strany prijímateľov to bude nutnosť transparentného reportovania stavu prírodného zdroja a garancia jeho pretrvania po dobu financovania a zo strany donorov zaistenie dostatočných finančných prostriedkov dlhodobého využitia.

Použitá literatura

- [1] ABDELNOUR, S., BRANZEI, O. (200): Competing for Development: A Case Study of Fuel Efficient Stoves for Darfur, University of Western Ontario, Ontario
- [2] ALSCHER, S. (2008): Environmental factors on Mexican migration: The cases of Chiapas and Tlaxcala. Mexico case study report: Environmental Change and Forced Migration Scenarios (EACH-FOR)
- [3] ANTHOFF, D., NICHOLLS, P. et al. (2006). "Global and regional exposure to large rises in sea-level: a sensitivity analysis." Tyndall centre for climate change research - Working Paper(96), Tyndall Centre for Climate Change Research, Norwich
- [4] ANTHOFF, D., NICHOLLS, R.J., TOL, R.S.J. and VAFEIDIS, A.T. (2006): *Global and regional exposure to large rises in sea-level: a sensitivity analysis*. Norwich, UK, Tyndall Centre for Climate Change Research
- [5] ASSOCIATED PRESS, THE GUARDIAN (2009): Brazilian president says 'gringos' must pay to protect Amazon, THE GUARDIAN 27.9.2009, [Cit. 2012-04-02], Dostupné na internete: <http://www.guardian.co.uk/world/2009/nov/27/lula-gringos-pay-protect-amazon>
- [6] CAMILL, P. (200): The Deforestation of the Amazon: A Case Study in Understanding Ecosystems and Their Value, Northfield, National centre for case study teaching in science
- [7] COLETTE, A. KISHORE, R. et al. (2007): Case studies on Climate Change and World Heritage, UNESCO World Heritage Centre
- [8] CONFALONIERI, U. et al. (2007) Human health. In: Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [M.L. Parry et al. (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, U.K., and New York, N.Y., U.S.A
- [9] COOPERATIVE FOR ASSISTANCE AND RELIEF EVERYWHERE, INC.(CARE), WARNER, K.; ERHART, C., SHERBININ, A. (2008): In Search of Shelter: Mapping the Effects of Climate Change on Human Migration and Displacement. CARE, Dostupné na internete: http://ciesin.columbia.edu/documents/clim-migr-report-june09_media.pdf
- [10] COUNCIL OF EUROPE (2008): Environmentally induced migration and displacement: a 21st century challenge, Parliamentary Assembly, Document 11785, Report Committee on Migration, Refugees and Population, Strasbourg
- [11] CSE (1999). Green Politics: Global Environmental Negotiations 1. New Delhi, Centre for Science and Environment
- [12] EEA/JRC/WHO Report (2008) Impacts of Europe's changing climate – 2008 indicator based assessment EEA, European Communities, Copenhagen , ISBN 978-92-9167-372-8
- [13] ENVIRONMENTAL INVESTIGATION AGENCY (2010): Enforcement not extinction – zero tolerance on tiger trade, Environmental Investigation Agency , London
- [14] HALDORSEN, K. (2011): 42 million displaced by sudden natural disasters in 2010, Norwegian Refugee Council, 6.6.2011, N [cit. 2012-01-09] Dostupné na internete: <http://www.nrc.no/?did=9570125>
- [15] HAMMIL, A., BROWN, O., CRAWFORD, A. (2005): Forests, Natural Disasters and Human Security,[cit. 2012-04-06]. Dostupné na internete: http://www.iisd.org/pdf/2005/security_arborvitae27.pdf
- [16] HOLMES, J. (2006): The need for collaboration, Forced Migration Review, Issue 31
- [17] CHHABARA, R. (2008): Climate change refugees a new international deal – dopln Chhabara, R. (2008): Policy: Climate Change Refugees seek a new international deal, Climate Change Corp, ClimateChangeCorp-Climate News for Business, 27.12. 2008, [cit. 2012-02-04] Dostupné na internete: <http://www.climatechangecorp.com/content.asp?ContentID=5871>

- [18] IPCC, 2007. *Climate change 2007: impacts, adaptation and vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press, Cambridge
- [19] KAHN, J. YARDLEY, J (2007): As China roars, pollution reaches deadly extremes, *The New York Times*, 26.08.2007
- [20] KALTENBORN, B. P., NELLEMAN, C., VISTNES, I. I. (Eds). (2010): High mountain glaciers and climate change – Challenges to human livelihoods and adaptation. United Nations Environment Programme, GRID-Arendal,
- [21] KREIMER, A, MUNASINGHE, M. (2003): Managing environmental degradation and natural disasters: an overview
- [22] MACGRANAHAN, G., BALK, D. , et al. (2007). The rising tide: assessing the risks of climate change and human settlements in low elevation coastal zones." *Environment and Urbanization* **19**(17), 17. doi:10.1177/0956247807076960
- [23] MARCOUX, A. (2000): Population and deforestation, Population and the environment: a review and concepts for population programmes. Part III: Population and deforestation, FAO population programme service, FAO, Rím
- [24] MINISTRY OF ENVIRONMENT AND TOURISM OF REPUBLIC OF NAMIBIA (Briefing notes: History of conservation in Namibia, , Dostupné na <http://www.met.gov.na/Documents/Briefing%20Notes%20%20History%20of%20Conservation.pdf>
- [25] MYERS, N. (1995): *Environmental Exodus: An emergent crisis in the global arena*, Climate Institute, Oxford
- [26] PIGUET, E., PÉCOUD, A., DE GUCHTENEIRE, P. (2010): *Migration and Climate Change: an Overview*, Working Paper no.79, Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford
- [27] REBETEZ, M. (2011): The main climate change forecast that might cause human displacement, In: PIGUET, E, PÉCOUD A., DE GUCHTENEIRE eds. (2011) : *Migration and Climate Change*, Cambridge University Press, UNESCO, New York
- [28] REUTERS (2009): Disasters quadruple over last 20 years: Oxfam, [cit. 2012-02-08] Dostupné na internete: <http://www.reuters.com/article/2007/11/25/us-britain-climate-oxfam-idUSL2518480220071125>
- [29] RIGNOT, E., BAMBER, J., L., VAN DE BROEKE, M., R., DAVIS, C., LI, Y., H., VAN DE BERG, W., J., VAN MEIJGAARD, E. (2008): Recent Antarctic ice mass loss from radar interferometry and regional climate modeling. *Nature Geoscience*, VI. 1, No. 2 / Zdroj: REBETEZ, M. (2011): The main climate change forecast that might cause human displacement, In: PIGUET, E, PÉCOUD A., DE GUCHTENEIRE eds. (2011) : *Migration and Climate Change*, Cambridge University Press, UNESCO, New York
- [30] RICHARDSON, K. (2009): *Climate change, global risks, challenges on decisions*. University of Copenhagen, Copenhagen
- [31] RICHTER, B. (2009): *Environmental Challenges and the Controversy about Palm Oil Production – Case Studies from Malaysia, Indonesia and Myanmar*, Friedrich Ebert Stiftung, FES Singapore
- [32] ROWLING, M. (2008): Experts call for better data on climate change migrants, Reuters AlertNet, A Thomson Reuters Foundation Service, Dostupné na: <http://www.trust.org/alertnet/news/experts-call-for-better-data-on-climate-change-migrants/>
- [33] SAMSON J., BERTEAUX, D., MCGILL, B.J., HUMPHRIES, M.,M. (2011): Geographic disparities and moral hazards in the predicted impacts of climate change on human populations, *Global Ecology and Biogeography*, DOI: 10.1111/j.1466-8238.2010.00632.x, Blackwell Publishing Ltd.

- [34] SEN, A. K. (1981): Poverty and famines: an essay on entitlement and deprivation. Oxford, Clarendon Press. / Zdroj: PIGUET, E., PÉCOUD, A., DE GUCHTENEIRE, P. (2010): Migration and Climate Change: an Overview, Working Paper no.79, Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford
- [35] SHAW, R., TAKEUCHI, Y. (2012): East Japan Earthquake and Tsunami . Key lessons for education sector, Kyoto university and UNESCO Bangkok
- [36] UN NEWS CENTRE (2011): As world passes 7 billion milestone, UN urges action to meet key challenges. UN News Centre, 31.10.2011, [cit. 2012-06-02] Dostupné na internete: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=40257>
- [37] UNITED NATIONS (1994): United Nations Convention to Combat Desertification in those countries experiencing serious drought and/or desertification, particularly in Africa, Art. 1(a), A/AC.241/27 Zdroj: MILAN, A., AREIKAIT, S., AFIFI, T. (2011): Environmentally Induced Migration and Sustainable Development, Background paper, UN DESA/DSD and UNU-EHS
- [38] UNITED NATIONS (2008), Report of the Secretary General on “Review of implementation of Agenda 21 and the Johannesburg Plan of Implementation: desertification”, E/CN.17/2008/7./Zdroj: MILAN, A., AREIKAIT, S., AFIFI, T. (2011): Environmentally Induced Migration and Sustainable Development, Background paper, UN DESA/DSD and UNU-EHS
- [39] UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (2011): Human Development Report 2011, Sustainability and Equity: A Better Future for All, New York
- [40] ZHANG, Q. (2008): China (Inner Mongolia) case study report: Environmental Change and Forced Migration Scenarios (EACH-FOR)
- [41] ZHANG, X., D., SORTEBERG, A., ZHANG, J., GERDES, R., COMISO, J. C. (2008): Recent radical shifts of atmospheric circulations and rapid changes in Arctic climate system. Geophysical Research Letters, Vol. 35, I.22701

Kontaktné údaje:

Ing. Mikuláš Černota

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Email: mikulas.cernota@euba.sk

Ing. Mgr. Soňa DANIŠOVÁ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA

EURO – VÝVOJ A KOLAPS SPOLOČNEJ EURÓPSKEJ MENY

Abstrakt

Hospodárstvo Eurozóny závisí predovšetkým od toho, ako všetkých 17 členov EMÚ spolu navzájom kooperuje a ako dodržiavajú Pakt stability a rastu (PSR). Vždy existovali určité obavy, či bude euro schopné udržať sa ako stabilná mena slúžiaca záujmom všetkých svojich členov. Od vzniku eura, trhy boli voči tejto jednotnej mene obozretné, obzvlášť keď mnoho členov EMÚ malo problém dodržiavať pravidlá PSR. Mene sa darilo až do roku 2008, kedy prepukla globálna hospodárska kríza. Ekonomiky celého sveta za ťažko otriasli, najviac však slabšie tzv. „krajiny PIGS“, ktoré neboli schopné splácať svoje dlhy, čo spôsobili stratu dôvery voči euru. Situácia v Eurozóne sa zhoršila v roku 2010, kedy Grécko zasiahla finančná kríza. Napriek počiatočnej nevoli, krajiny eurozóny sa zložili na € 80 miliardovú pôžičku pre Grécko. Na oplátku bolo Grécko nútené radikálne znížiť verejné výdavky a umožniť euroaudítorm nahliadnuť do účtovníctva a posúdiť stav ich financií. Dnes sa svet prizera na ich možný odchod z Eurozóny.

Kľúčové slová: Euro, Európska únia, eurozóna, menová únia, menová integrácia, európska integrácia, hospodárska kríza, členské štáty EÚ, členské štáty EMÚ.

Abstract

The Euro economy relies on all 17 EMU members cooperating with one another, and obeying the rules of the Stability and Growth Pack (SGP). There has been scepticism about the ability of the Euro to remain a stable currency serving the interests of all its members. Since the Euro was set up, the markets have been cautious about the single currency, especially as many members have failed to stay within the SGP rules. The currency had performed well until a global economic downturn began in 2008. Many countries worldwide suffered badly, in particular weaker “PIGS economies“ struggled to repay their debts, which damaged confidence in the Euro. The situation in the Eurozone worsened in 2010 when Greece suffered a financial crisis. Despite initial reluctance, Eurozone countries gave €80 billion worth of loans to Greece. In return Greece had to cut its public spending and allow EU auditors to assess its finances. Today the world is watching it slowly turning into Grexit.

Key Words: Euro, European Union, eurozone, monetary union, monetary integration, european integration, economic crisis, EU member states

1 Vznik hospodárskej a menovej únie

História Hospodárskej a menovej únie (HMÚ) siaha až do roku 1988, kedy Európska rada, zložená z najvyšších predstaviteľov jednotlivých členských štátov a vlád, potvrdila cieľ jej postupného vytvorenia. Európska rada následne poverila výbor vedený vtedajším prezidentom Európskej komisie Jacquom Delorsom vypracovať správu ako výsledok prieskumu všetkých možností a navrhnúť konkrétne kroky, ktoré by k takejto únii viedli. Keďže však nejde o krátkodobý proces, táto správa navrhovala, aby sa HMÚ dosiahla v troch samostatných etapách. V prvej fáze správa navrhovala, že by sa mali liberalizovať kapitálové pohyby v rámci EÚ a taktiež zblížiť menové politiky jednotlivých štátov. V druhej fáze sa na úrovni únie plánovala vytvoriť autorita na kontrolu jednotlivých menových pohybov a taktiež sa mali zaviesť opatrenia na postupné zblížovanie jednotlivých národných mien. V poslednej fáze sa plánovali docieľiť, aby sa neodvolateľne fixovali výmenné kurzy medzi menami zúčastnených štátov a vykonávanie menovej politiky sa malo preniesť na úroveň Európskej únie. Poďme sa teda bližšie pozrieť na to, akou dlhou cestou musela ujsť HMÚ, kým uzrela svetlo sveta.

1.1 Prvá etapa budovania HMÚ

- *1. júl 1990 – 31. december 1993: Zrušenie obmedzení pohybu kapitálu v EÚ*

V júni 1989 rozhodla Európska rada na základe Delorsovej správy, že prvá etapa HMÚ sa začne 1.7.1990. V tomto období už boli zrušené de facto všetky obmedzenia pohybu kapitálu medzi členskými štátmi. Výbor guvernérov centrálnych bánk členských štátov Európskeho hospodárskeho spoločenstva (EHS) v tom čase už malo omnoho viac kompetencií, po novom i poskytovanie poradenských služieb členským štátom v oblasti menovej politiky a podpora spolupráce v tejto oblasti s cieľom dosiahnutia cenovej stability. Hlavnou náplňou tejto etapy bolo vypracovať pracovný program do konca roka 1993 a podľa toho definovať mandáty pracovných výborov a podvýborov zriadených pre tento účel. Súčasťou prvej etapy bolo tiež príprava druhej a tretej etapy, na realizáciu ktorých bolo potrebné novelizovať Rímsku zmluvu – Zmluvu o založení EHS, a to tak, aby sa vytvorila požadovaná inštitucionálna štruktúra. V roku 1991 sa konala nielen medzivládna konferencia o HMÚ, ale aj o politickej únii a rokovania z nich vyústili do Zmluvy o EÚ. Bola podpísaná v Maastrichte 7.2.1992 a do platnosti vstúpila 1.11.1993.

1.2 Druhá etapa budovania HMÚ

- *1. január 1994 – 31. december 1998: Zriadenie Európskeho menového inštitútu (EMI) a Európskej centrálnej banky (ECB)*

Dňa 1.1.1994 bol zriadený EMI, čo možno považovať ako začiatok druhej etapy HMÚ. Jeho dočasná existencia odrážala vtedajší stav menovej integrácie v európskom spoločenstve. EMI však nezodpovedal za výkon menovej politiky v Európskej únii (táto zostala doménou domácich orgánov), ako ani nemal kompetencie na výkon devízových intervencií. Jeho hlavnými úlohami bolo predovšetkým posilniť spoluprácu medzi centrálnymi bankami v oblasti menovej politiky. Bolo tiež nevyhnutné urobiť prípravy potrebné na to, aby sa v tretej (poslednej) etape mohol zriadiť Európsky systém centrálnych bánk (ESCB) zodpovedný za výkon jednotnej menovej politiky. Aj tento proces bol veľmi náročný a zdĺhavý a preto poskytoval EMI na dosiahnutie týchto cieľov fórum pre konzultácie a výmenu názorov a informácií o menovo-politických otázkach a vytvoril tak regulačný, organizačný a logistický rámec potrebný na výkon úloh ESCB v tretej etape.

Samotný názov pre spoločnú európsku menu „euro“ uzrel svetlo sveta až po uznesení Európskej rady v decembri 1995. O rok nato predložil EMI Európskej rade správu, ktorá sa stala základom rezolúcie Európskej rady z júna 1997 o zásadách a základných prvkoch nového mechanizmu výmenných kurzov (ERM). EMI mal totiž za úlohu vykonať prípravné

práce v oblasti budúcich menových a kurzových vzťahov medzi eurozónou a ostatnými krajinami EÚ. Euro bankovky a niekoľko sérií ich návrhov boli teda Európskej rade i verejnosti už známe a do obehu mali byť uvedené 1.1.2002. Na doplnenie a spresnenie ustanovení Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva vo vzťahu k HMÚ prijala Európska rada v júni 1997 Pakt stability a rastu a jeho dve nariadenia, ktorých cieľom je zaistiť v HMÚ rozpočtovú disciplínu.

Po tom, ako sa 2.5.1998 Európska rada jednomyseľne rozhodla, že 11 členských štátov EÚ (*Belgicko, Fínsko, Francúzsko, Holandsko, Írsko, Luxembursko, Nemecko, Portugalsko, Rakúsko, Španielsko a Taliansko*) spĺňa podmienky pre prijatie jednotnej meny k 1.1.1999, a dal im teda zelenú do tretej etapy formovania HMÚ, ministri financií členských štátov prijímajúcich jednotnú menu spolu s guvernérmi ich národných centrálnych bánk, Európskou komisiou a EMI sa dohodli, že v tom čase platné bilaterálne výmenné kurzy mien týchto účastníckych členských štátov (hodnota stred) sa použijú na stanovenie neodvolateľných výmenných kurzov voči euru. Od 1.6.1998 sa vlády týchto 11 členských krajín dohodli na zložení Výkonnej rady ECB, čo de facto znamenalo zriadenie ECB a ukončenie úlohy EMI. Následne národné centrálné banky účastníckych členských štátov a spolu s ECB vytvorili Eurosystem, ktorý v tretej etape HMÚ určuje a definuje jednotnú menovú politiku.

1.3 Tretia etapa budovania HMÚ

➤ od 1. januára 1999: Stanovenie neodvolateľných výmenných kurzov

Od roku 1999 sa v členských krajinách naďalej platilo v hotovostnom styku národnými bankovkami, avšak v bezhotovostnom styku zaúradovalo euro a nahradilo tak všetky národné meny. V tomto roku sa Grécko stalo členom EÚ a o dva roky neskôr v roku 2001 splnilo všetky konvergenčné kritéria podmieňujúce vstup do EMÚ. Dnes už vieme, že tuto niekde tkvie zárodok dnešných problémov eurozóny. Od 1.1.2002 sa teda spoločná mena euro stala jediným zákonným platidlom v týchto dvanástich členských štátoch EÚ: *Belgicko, Fínsko, Francúzsko, Grécko, Holandsko, Írsko, Luxembursko, Nemecko, Portugalsko, Rakúsko, Španielsko a Taliansko*. Členské krajiny EÚ, ktoré vtedy neboli a dodnes nie sú členmi EMÚ, nakoľko si ponechali svoje národné meny (koruny a libry), boli tieto tri európske monarchie: *Dánsko, Švédsko a Veľká Británia*. Majú však osobitný štatút s možnosťou rozhodovania o zavedení eura, nezdá sa však, že by čo i len zvažovali túto možnosť a vsadili na stabilitu a historický význam svojich národných mien. Krajiny ako *Monako, San Marino či Vatikán* síce nie sú členmi EÚ ani EMÚ, ale po podpísaní formálnych dohôd s EÚ môžu používať Euro ako ich oficiálnu menu, avšak nemajú ani zastúpenie ani v ECB, ani v pracovnej skupine Euro Group.

Ďalším rozšírením EÚ bol vstup doposiaľ najväčšieho počtu nových členských štátov do EÚ – 1.5.2004 vstúpili nasledovné krajiny: Cyprus, Česká republika, Estónsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Poľsko, Slovensko a Slovinsko. Euro ako spoločnú menu prijalo zatiaľ iba 5 z nich, a to v nasledujúcom poradí: od roku 2007 *Slovinsko*, od roku 2008 *Cyprus* a *Malta*, od roku 2009 *Slovensko* a ako zatiaľ posledná pridružená krajina od roku 2011 je *Estónsko*. V čase keď Estónsko nastúpilo na potápajúcu sa loď s názvom Eurozóna už hospodárska kríza v Európe vrcholila a podľa prieskumu verejnej mienky v 2010 už Estónci neboli celkom presvedčení o tom, či je vhodné za takýchto nepriaznivých okolností do EMÚ vstúpiť, tak hlboko, ako keď sa o splnenie konvergenčných kritérií iba snažili. Avšak prístupové procesy sú samozrejme veľmi komplexným a najmä dlhodobým procesom a do takto rozbehnutého vlaku už bolo nutné iba naskočiť. Ďalšou špecifickou krajinou je *Andorra*, ktorá rovnako ako *Monako, San Marino či Vatikán*, ktoré nie sú členmi EÚ ani EMÚ, môže od júna 2011 používať Euro ako svoju oficiálnu menu a približne v polovici roku 2013 by podľa všetkého mohla rovnako ako tieto tri mini štátiky raziť aj svoje vlastné mince so svojou vlastnou rubovou stranou. *Kosovo* a *Čierna Hora* sa tiež rozhodli používať Euro ako svoju

menu, avšak bez oficiálnej formálnej dohody a preto nemajú práve svoje vlastné mince aj raziť. Čo sa však týka ďalšieho rozširovania Eurozóny, tu sa dá ťažko predpokladať jeho ďalší vývoj – do EMÚ si dve pobaltské krajiny a dve balkánske krajiny ešte pár rokov dozadu trúfali vstúpiť okolo roku 2014, ich prístupenie do EMÚ ako aj ďalších krajín je dnes však ešte otázne.

Obyvateľom členských štátov vstupujúcich do Eurozóny bolo v rámci prípravných opatrení potrebné prízvukovať, že prechod na spoločnú menu neznamená menovú reformu, no iba čisto menovú konverziu. Keďže menovú politiku EÚ určuje ECB, je viac než logické že je aj jej prioritným cieľom udržiavanie stability jej meny, pričom ECB je prakticky nezávislá. Keďže hlavným predpokladom zavedenia jednotnej meny v členskej krajine EÚ je splnenie všetkých konvergenčných („maastrichtských“) kritérií, pokrok jednotlivých členských štátov pri prípravách je pod drobnohľadom európskych komisárov, čiže eventuálny pokrok je monitorovaný Európskou komisiou a Európskou centrálnou bankou v ich pravidelných konvergenčných správach. V prípade splnenia všetkých týchto podmienok rozhodne Rada EÚ na návrh Európskej komisie, ktoré členské štáty spĺňajú predpoklady dosiahnutia vysokého stupňa hospodárskej konvergenencie, ako aj súladu s požiadavkami konvergenencie v legislatívnej oblasti, a následne zruší ich výnimku (derogáciu). Rada EÚ tiež rozhodne, k akému dátumu sa členský štát pripojí do EMÚ a takisto fixuje výmenný kurz medzi národnou menou a eurom. Právomoc vykonávať nezávislú menovú politiku prejde na ECB až v deň prijatia eura.

V rámci Európskeho menového systému (EMS) bol hneď od začiatku tretej etapy HMÚ nahradený pôvodný kurzový mechanizmus novým mechanizmom ERM II, v ktorom sú meny členských štátov EÚ mimo eurozóny viazané na euro so štandardným fluktuáčnym pásmom +/-15%. Aj napriek predpokladu, že v rámci tretej etapy HMÚ všetky krajiny EÚ vstúpia do ERM II, účasť v novom kurzovom mechanizme je dobrovoľná. Zmluva o EÚ totiž stanovuje povinnosť dodržiavať fluktuáčne pásmo kurzového mechanizmu bez značného napätia aspoň počas dvoch rokov pred hodnotením krajiny Európskou komisiou a ECB pre zavedenie eura, čo de facto znamená predchádzajúcu dvojročnú účasť v ERM II.

2 Euro a Slovensko

Slovenská republika podpísala Prístupovú zmluvu k EÚ dňa 16.4.2003 v Aténach a tým sa zaviazala k vstupu do HMÚ a k zavedeniu spoločnej meny – eura. Ako tomu je aj u iných kandidátskych krajín do EMÚ, prípravy na zavedenie eura na Slovensku sa začali ešte pred vstupom Slovenskej republiky do EÚ. Tento proces bol komplikovaný a aj časovo náročný. Ako aj pre každú inú kandidátsku krajinu, aj pre Slovensko bolo podmienkou pre vstup do eurozóny bolo splnenie štyroch konvergenčných, tzv. *maastrichtských kritérií*:

1. *Verejné financie*: Kritérium pre hospodárenie verejných financií zahŕňa v sebe 2 oblasti. Verejný deficit za posledný rok pred hodnotením nesmie presiahnuť 3 % HDP a verejný dlh nesmie presiahnuť 60 % HDP.
2. *Inflačné kritérium*: Priemerná inflácia za posledných 12 mesiacov, meraná podľa harmonizovaného indexu spotrebiteľských cien, nesmie presiahnuť priemer troch krajín EÚ s najlepšimi výsledkami v oblasti cenovej stability o viac ako 1,5 percent bodu.
3. *Stabilita dlhodobých úrokových sadzieb*: Priemerná dlhodobá úroková sadzba za posledných 12 mesiacov nesmie presiahnuť priemer dlhodobých úrokových sadzieb troch krajín EÚ s najlepšimi výsledkami v oblasti cenovej stability o viac ako 2 percentuálne body.
4. *Stabilita výmenného kurzu*: Dva roky pred hodnotením musí byť národná mena zapojená do mechanizmu výmenných kurzov (ERM II). Počas tohto obdobia nesmie krajina menu jednostranne devalvovať, mena nesmie vybočiť z dohodnutého

fluktuálneho pásma, musí sa pohybovať blízko centrálnej parity a pri vývoji kurzu sa nesmú vyskytnúť vážne napätia.

Dňa 16.7.2003 schválila vláda SR Stratégiu prijatia eura v SR a spoločný postup vlády SR a NBS pri vstupe SR do EMÚ. Rok nato 8.9.2004 schválila vláda Konkretizáciu stratégie prijatia eura v SR a o ďalší rok bol slovenskou vládou 6.7.2005 schválený Národný plán zavedenia eura v SR, s neskoršími aktualizáciami na jar 2007 a 2008. Národný plán zavedenia eura predstavoval plán jednotlivých krokov, ktoré bolo potrebné uskutočniť pre bezproblémové a úspešné zavedenie eura v celom hospodárstve SR. V zmysle Národného plánu zavedenia eura v SR bol zriadený Národný koordinačný výbor, ktorý bol najvyšším riadiacim a koordinačným orgánom pri príprave zavedenia eura na Slovensku. V Národnom pláne zavedenia eura v SR sú tiež stanovené základné zásady zavedenia eura v SR, na ktorých boli postavené pripravované právne predpisy a ostatné detaily prechodu na euro.

Slovenská koruna vstúpila do mechanizmu výmenných kurzov ERM II dňa 28.11.2005. Centrálna parita koruny voči euru bola stanovená na úrovni trhového kurzu 38,4550 EUR/SKK. Slovenská koruna využívala v ERM II štandardné fluktuálne pásmo ± 15 percent okolo centrálnej parity, čo znamenalo že výmenný kurz sa mohol pohybovať v rozpätí 32,6868 SKK/EUR až 44,2233 SKK/EUR. Od 1.6.2006 do 9.8.2006 bol vo funkcii splnomocnenca vlády SR pre zavedenie eura činný Ivan Štefanec a od 15.2.2007 bol v tejto istej funkcii Igor Barát. Dňa 19.3.2007 centrálna parita slovenskej koruny v ERM II revalvovala a nová centrálna parita koruny voči euru bola stanovená na úrovni 1 EUR = 35,4424 SKK. Spodná hranica pre povinné intervencie bola 30,1260 SKK/EUR a horná hranica 40,7588 SKK/EUR. Generálny zákon o zavedení eura v SR bol vládou SR schválený 26.9.2007. Ďalšia revalvácia centrálnej parity slovenskej koruny v ERM II sa udiala dňa 29.5.2008, keď revalvovala o 17,6472% a nová centrálna parita koruny voči euru bola stanovená na úrovni 1 EUR = 30,1260 SKK. Spodná hranica pre povinné intervencie bola 25,6071 SKK/EUR a horná hranica 34,6449 SKK/EUR.

Veľkým dňom pre Slovenskú republiku bol 3.6.2008, kedy ministri financií členských krajín EÚ na zasadnutí Rady EÚ pre ekonomické a finančné otázky (ECOFIN) v Luxemburgu odporučili vstup Slovenska do eurozóny k 1.1.2009 a naše prijatie definitívne prijala 20.6.2008. Rada EÚ na úrovni ministrov financií členských štátov EÚ (ECOFIN) stanovila neodvolateľný prepočítavací koeficient medzi eurom a slovenskou korunou (konverzný kurz) na úrovni 1 EUR = 30,1260 SKK dňa 8.7.2008. Konverzný kurz bol určený ako koeficient so 6 číslicami. Všetky ceny sa prerátali stanoveným 6-miestnym kurzom, žiadne zaokrúhľovanie konverzného kurzu nebolo dovolené. Dňa 24.8.2008 začalo povinné duálne zobrazovanie cien a finančných hodnôt a toto povinné zobrazovanie skončilo 31.12.2009 (odporúčané duálne zobrazovanie bolo ukončené až 30.6.2010). Ako v poradí 16. krajina eurozóny vstúpila SR dňa 1.1.2009 do EMÚ – Slovensko teda konečne zaviedlo euro a tento kalendárny deň slávime ako „Deň Eura“. Išlo de facto o tzv. „Veľký tresk“, nakoľko euro sa u nás zaviedlo naraz v hotovostnom aj bezhotovostnom režime. Slovenské koruny popri eurách kolovali v obehu iba niečo vyše dvoch týždňov a obdobie duálneho hotovostného obehu bolo dňa 16.1.2009 ukončené. Krátky duálny (dvojité) obeh na Slovensku trval 16 dní, menej ako v prvých dvanástich krajinách eurozóny, kde bolo toto obdobie až dvojmesačné. Skúsenosti totiž ukázali, že dvojmesačné obdobie je zbytočne dlhé a nákladné. Veľká väčšina hotovosti sa totiž vymenila pravdepodobne už v priebehu prvého týždňa roku 2009. Kontinuita kontraktov bola zachovaná, všetky zmluvy ostali v platnosti, t.j. od 1.1.2009 sa čiastky splatné v korunách uhradili v eure, prepočítané konverzným kurzom. Taktiež nebolo možné jednostranne vypovedať zmluvu iba z dôvodu zavedenia eura, na druhej strane zmluvná voľnosť nebola obmedzená a po dohode mohli strany zmluvu zmeniť na explicitne eurové hodnoty. Toto pravidlo bolo na európskej úrovni (Nariadenie Rady ES 1103/97 o určitých ustanoveniach týkajúcich sa zavedenia eura) a týka sa teda všetkých zmlúv v krajinách EÚ,

nielen zmlúv podliehajúcich slovenskému právu. V roku 2009 neskôr postupne odzvonilo možnosti výmeny v komerčných bankách tak korunovým minciam (30.6.2009), ako i bankovkám (31.12.2009). Posledná možnosť výmeny obehových korunových mincí v NBS je stanovený na 31.12.2013. Po tomto dni sa budú dať zameniť v NBS iba bankovky.

Medzi ďalšie zásady zavedenia eura patria aj pravidlá zaokrúhľovania, ktoré obsahuje Nariadenie Rady ES 1103/97 o určitých ustanoveniach týkajúcich sa zavedenia eura. Zákony alebo iné normy môžu určiť kedy musí byť prepočet s presnosťou na viac desiatinných miest. Finančné hodnoty vyjadrené v korunách, ktoré bolo potrebné prepočítať či zaplatiť v eurách, sa prepočítali konverzným kurzom a zaokrúhlili na najbližší eurocent, exaktne podľa bežných matematických pravidiel. Dosť prízvukovanou zásadou bola zásada nepoškodenia občana, ktorej sa hlavne obávali seniori a občania z sociálne nižších či znevýhodnených skupín. Táto spočívala v tom, že štát zaokrúhľuje v prospech občanov. V praxi to teda znamená, že všetky platby, ktoré štát poukazoval občanom, fyzickým osobám (napr. dôchodky, sociálne dávky), sa zaokrúhľovali smerom nahor a naopak, všetky platby, ktoré občan platil štátu (napr. dane či miestne poplatky) sa zaokrúhľovali smerom nadol. Všetky sumy sa spravidla zaokrúhľovali na eurocenty, mohlo sa však vykonať aj väčšie zaokrúhlenie v prospech občana – presnejšie na najbližších 10 centov. Náklady na zavedenie euromeny by mali byť tiež čo najnižšie, čo podporuje aj zásada minimalizácie nákladov. Preto boli napr. prijaté rozhodnutia o zavedení eura systémom „Veľkého tresku“ alebo o krátkom duálnom obehu, ako sme spomínali už vyššie. I ďalšie pravidlá v zákonoch upravujúcich zavedenie eura alebo v iných normách boli nastavené tak, aby nevznikli zbytočne vysoké náklady. Za to, aby náklady na zavedenie eura boli čo najnižšie, boli však v konečnom dôsledku zodpovední tí, ktorí ich vynaložili. Každá organizácia má byť tiež zodpovedná za svoje vlastné prípravy na euro a sama si má pokryť svoje náklady na zavedenie eura, nie ich premietat' do zvýšenej ceny – veď predsa „Meníme menu, nie cenu!“.

3 Kolaps Eura

Grécko je prvou krajinou eurozóny, ktorá nezvládla svoje dlhy a bola nútená požiadať o zahraničnú pomoc. Podľa všetkého sa najlepším riešením krízy Eurozóny javí odchod Grécka z Eurozóny. Ak sa tak však stane, pod tlak sa okamžite dostanú aj ostatné južanské krajiny – Portugalsko, Španielsko i Taliansko. Ľudia by mohli z obáv z odchodu aj ich krajín masívne vyberať svoje peniaze z domácich bánk, pričom takéto nájazdy na banky budú také veľké, že ECB nebude schopná efektívne konať. Investori budú predávať dlhopisy južanských krajín a ECB ich bude musieť nakupovať. Ďalšou možnosťou by bolo ešte počkať, kým Gréci pod tlakom Bruselu nezavedú všetky škrty, na ktorých sa dohodli s veriteľmi. Mohlo by sa tiež stať, že Grécko odmietne reformy, ktoré vyžaduje tzv. „trojka“ – čiže Európska komisia (EK), Medzinárodný menový fond (MMF) a Európska centrálna banka (ECB), a tým pádom by prišlo k prerušeniu medzinárodnej finančnej pomoci. Spomínaná trojica inštitúcií dohliada na to, či a ako Atény plnia dohodnuté podmienky úveru.

Vystúpenie Grécka z Eurozóny by Európu stálo spolu 347 miliárd eur, pričom tieto náklady by nevznikli, ak by mohlo Grécko zbankrotovať hneď na začiatku. Eurozóny by teda ušetrila (mimo miliárd eur na zúčtovací systém Target) 72 miliárd eur, ktoré išli na prvú pomoc, 77,2 miliárd eur, ktoré išli do druhého záchranného programu, 48 miliárd eur pri ručení MMF, ale aj 45 miliárd eur na nákup dlhopisov ECB. Len také Francúzsko by jeho vystúpenie stálo 66,4 miliardy a bankový systém krajiny by musel odpísať úvery za 20 miliárd eur. Nás bude stáť „Grexit“ (ako sa dnes bežne hovorí konceptu, kedy by Grécko EMÚ opustilo) 2,3 miliardy a keď si to rozrátame, každý z nás na Grécko zloží 420 eurami.

Ďalší problém sa môže objaviť po 17. júni 2012, pretože ak v Grécku vyhrajú voľby napr. komunisti či iní radikáli a bolestivé ekonomické reformy teda budú zastavené, Grécku v EMÚ nadobro odzvoní. V takejto zostave vlády by ešte pripadalo do úvahy „Geuro“ –

paralelná mena k Euru, ktorú by Grécko muselo zaviesť, aby mohla grécka vláda plniť svoje záväzky aj bez toho, aby jej medzinárodní veritelia ďalej poskytovali finančnú pomoc. Grécko by tak mohlo znehodnotiť svoju menu bez toho, aby vystúpilo z eurozóny. Táto nová mena by sa skladala z dlhopisov gréckej vlády, ktoré by sa mohli ďalej predávať, avšak na začiatku by sa voči euru prudko prepadla. „Geuro“ by potom mohlo posilniť jedine solídnu rozpočtovou politikou a premysleným úsporným hospodárením, a ak by spoločne s ním vláda zrealizovala aj štrukturálne reformy, Grécko mohla by si otvoriť dvere naspäť do eurozóny.

4 Záver

Aj keď je Eurozóna formálne otvorená všetkým kandidátskym krajinám, ako náhle tieto splnia všetky potrebné kritéria pre vstup, prístupová zmluva zatiaľ nezakotvuje žiadne podmienky či situácie, za ktorých môžu či musia toto zoskupenie opustiť. Dnes však už členské štáty EMÚ na čele s Holandskom volajú po akútnej náprave – zakotviť v zmluve podmienku, že krajina, ktorá je dlhodobo zadlžená a nie je ochotná alebo schopná tento dlh splácať, respektíve sa odmieta podrobiť reformám hospodárskej politiky EÚ. Každú krajinu opúšťajúcu eurozónu by mohli po jej opustení čakať dva nasledujúce scenáre. Ak by chcela EMÚ opustiť dobrovoľne, mohla by nastať situácia, že by jej staronová mena, ktorá by nahrádzala euro, devalvovala a očakával by sa obrovský odlev peňažných prostriedkov z tejto krajiny. Druhým scenárom by po dobrovoľnom odchode krajiny z EMÚ mohlo byť výrazné posilnenie staronovej meny, čo by logicky znamenalo prílev investícií do krajiny, hoci treba mať na zreteli, že rapídne posilňujúca mena by poškodila export tejto krajiny. V opačnom prípade – keď by bola krajina nútená opustiť eurozónu nedobrovoľne – by krajine hrozil riadený bankrot, ktorý podľa mňa nie vždy nevyhnutne znamená katastrofu. Veď predsa len samotné Grécko už cca 350 rokov pred našim letopočtom absolvovalo svoj prvý bankrot a odvtedy ešte nespočetne mnohokrát a vždy mal takýto likvidačný scenár prevažne ozdravný charakter. Takýto scenár by preto mohol byť efektívnym riešením aj dnes.

Podľa niektorých politológov či euroskeptikov, kríza z roku 2007/2008 nepriniesla zatiaľ nič pozitívne. Hoci si mnohí uvedomili, čo je to deficit, že euro vyvoláva nerovnováhy, že deficit platobnej bilancie môžu byť ešte horšie, ako samotný deficit verejných financií, že súkromné dlhy sú pre ekonomiku rovnako zlé ako verejné dlhy, že vysoká úroveň verejných dlhov vedie štát do záhuby, že vysoké dane iba zhoršujú ekonomické prostredie, zatiaľ to nič konštruktívne neprinieslo. I keď vám väčšina opýtaných toto všetko potvrdí, i napriek tomu si volíme tých, ktorí toto všetko spôsobujú. Práve týmto ponaučením operujú tí pozorovatelia, ktorí poukazujú na to, že kríza má aj svoje pozitíva. Minimálne v tom, že sme sa v mnohom priučili, otázka však znie, či sa z nových poznatkov aj ponaučíme. Dnes už vďaka kríze vieme nielen to, že sledovať verejný dlh bez súkromného dlhu je hazardom, ale aj to že ignorovať nerovnováhy bežných účtov platobných bilancií sa taktiež nevypláca. Vieme tiež, že nízka konkurencieschopnosť krajín na periférii EÚ a neschopnosť hospodáriť či dlhodobo plánovať by mala byť alarmujúca skôr, ako sa tieto krajiny zadlžia. Je treba akútne vychytať muchy európskej politickej integrácie, zväžiť možno konečne prerod EÚ v podobu akýchsi tzv. „Spojených štátov európskych“ – na báze federácie s väčšou centralizáciou, štrukturálnymi reformami, ale i bankovou, fiškálnou a politickou úniou. Je tiež vhodné tiež sa zamyslieť na fatálnymi rozhodnutiami z posledného desaťročia. Veď EÚ by sa pokojne mohla práve vďaka všetkým nespočetným finančným transferom pokojne premenovať na Európsku transferovú úniu. Diskutabilná je tiež možnosť nakupovania štátnych dlhopisov Európskou centrálnou bankou (ECB). Nerešpektovali sa základné pravidlá na ktorých stávala eurozóna a teraz sa čudujeme, že ako sa to všetko na nás zosypalo a a chytáme sa za hlavu. Ďalším problémom je podľa mňa aj vysoký stupeň heterogenity EMÚ z pohľadu kultúrnych, sociálnych, etnických či náboženských aspektov. Je teda konečne na mieste začať sa aktívne riešiť túto situáciu prijatím veľmi prísnych zákonov v oblasti verejných financií, kapitálovej primeranosti bánk,

či investovania na burzách. Kým v tomto nepríde k zmene, tak je pozitívny efekt z poučenia zo situácie v Grécku nulový.

Zoznam použitej literatúry:

- [1] BAGUS, PHILIPP. 2011. *Tragédia Eura*. Prvé vydanie. Bratislava : Jaga Group, 2011. 159 strán. ISBN 978-80-8076-093-9.
- [2] DĚDEK, OLDŘICH a kolektív. 2008. *Historie evropské měnové integrace : od národních měn k euru*. Prvé vydanie. Praha : C.H.Beck, 2008. 260 strán. ISBN 978-80-7400-076-8.
- [3] KŮNIG, PETR a kolektív. 2009. *Rozpočet a politiky Evropské unie : příležitost po změnu*. Druhé vydanie. Praha : C.H.Beck, 2009. 260 strán. ISBN 978-80-7400-011-9.
- [4] LACINA, LUBOR a kolektív. 2007. *Měnová integrace : náklady a přínosy členství v měnové unii*. Prvé vydanie. Praha : C.H.Beck, 2007. 260 strán. ISBN 978-80-7179-560-5.
- [5] NOVOTNÝ, PAVEL. 2012. *Rokovania zlyhali. Grécko čakajú nové voľby*. 15.5.2005. Dostupné na internete: <http://finweb.hnonline.sk/c1-55799000-grecko-nepustime-odkazuje-brusel>

Kontaktná adresa:

Soňa Danišová
Podlučinského 11, Bratislava 82103, SR
Email: sona.danisova@euba.sk

Ing. Denis DOROCHOV

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

PRÍSTUP KU ŠTRUKTURÁLNEJ ANALÝZE NÁSLEDKOV VSTUPU RUSKEJ FEDERACIE DO WTO

Abstrakt

Štúdium problému vstupu Ruska do WTO vyžaduje podrobnú analýzu tohto zložitého procesu, ktorý odráža otázky právnej orientácie, tarifnej regulácie, dotácií, antidumpingových vyšetrovaní atď., t.j. pravidiel medzinárodného obchodu, daných dohodami WTO. Základnou metodikou, používanej na svete pri hodnotení vplyvu liberalizácie na medzinárodný obchod sú výpočty všeobecnej rovnováhy. Napriek tomu, na účely analýzy vstupu Ruska do WTO je vhodné používať prístup čiastočnej rovnováhy, brať do úvahy súčasný stav vývoja globálnej ekonomiky, skúmať modely zahraničnoobchodnej politiky, špecifika fungovania WTO a pod.

Kľúčové slova: Právne orientácie, tarifná regulácia, dotácií, antidumpingové vyšetrovania, výpočty všeobecnej rovnováhy, prístup čiastočnej rovnováhy, modely zahraničnoobchodnej politiky.

Abstract

Study the problem of Russia's accession to the WTO requires a detailed analysis of this complex process, which reflects the orientation of the legal issues, tariff regulation, subsidies, anti-dumping investigations etc., which are international trade ruled by the WTO agreements. The basic worldwide methodology is used to evaluate the impact of liberalization of international trade are Computable General Equilibrium. However, for analysis of Russian accession to WTO is the appropriate use of partial equilibrium approach, taking into account the current state of the global economy, examine models of foreign policy, the specifics of the functioning of the WTO and so on.

Key words: Legal orientation, tariff regulation, subsidies, anti-dumping investigations, calculations of the general equilibrium, approach of partial equilibrium, models of foreign policy.

Súčasnú medzinárodnú vzťahy sú charakterizované zintenzívnením ekonomického rozvoja a hospodárskej spolupráce medzi krajinami, ekonomickou integráciou. Tento trend je spôsobený vzájomnými výhodami medzinárodného obchodu, ktorý maximalizuje celkovú svetovú výrobu a zvyšuje sociálny blahobyt.

Vďaka liberalizácii zahraničného obchodu, vzhľadom na pristúpenie Ruska do WTO, bude čiastočne sa meniť štruktúra hospodárstva, čo vyžaduje osobitnú pozornosť pri rozvoji účinnej stratégie zahraničnoobchodnej politiky štátu, najmä v prvom desaťročí po vstupe do organizácie.

Preto, štúdium problému vstupu Ruska do WTO vyžaduje podrobné preskúmanie tohto procesu, ktorý, ako skúsenosť pristupujúcich krajín ukazuje, je zložitým a rozporuplným. Preto, každá pristupujúca krajina by mala starostlivo preskúmať obsah a

funkcie dohôd v rámci WTO, pochopiť mechanizmus fungovania tejto organizácie, využívať práva a dodržiavať povinnosti, ktoré členstvo ponúka.

Vzhľadom k tomu, že v roku 1991 prezidentom Ruskej federácie vo forme nariadenia boli povolené všetky formy zahraničnoobchodnej činnosti pre všetkých právnických osôb, ruské firmy a spoločnosti po vstupe krajiny do WTO budú zapojené do konkurenčného boja o svoje ekonomické záujmy na medzinárodnom trhu. Spolu s tým, je dôležité vypracovať metodicky prístup, ktorý by umožnil spoločnostiam posúdiť pripravenosť rôznych odvetví hospodárstva ku práci v podmienkach, prijatých štátom počas rokovacieho procesu, t.j. s ohľadom na príležitosti a hrozby, ktoré sa stanú skutočnosťou po pristúpení Ruska k tejto medzinárodnej organizácie.

Problém "WTO a Rusko," má viac informačné teoretický charakter, odrážajúci otázky právnej orientácie, tarifnej regulácie, dotácií, antidumpingových vyšetrovaní atď., t.j. pravidiel medzinárodného obchodu, daných dohodami WTO, riešenie ktorých spadá do kompetencie štátu.

Väčšina z prác, tykajúcich sa pristúpenia Ruska do WTO až do nedávnej doby boli obmedzene buď kvalitatívnymi hodnoteniami následkov vstupu alebo odporúčaniami o podmienkach vstupu, metodika hodnotenia ktorých nebola objasnená podrobne. Dva hlavné empirické prístupy, ktoré môžu byť použité na kvantifikáciu účinkov pristúpenia Ruska do WTO - prístup všeobecnej rovnováhy (Computable General Equilibrium, CGE) a analýza čiastkovej rovnováhy. Pričom z metodického z hľadiska, práce používajúce analýzu čiastočnej rovnováhy možno rozdeliť do dvoch tried: tie, ktoré používajú čistý prístup čiastočnej rovnováhy, a tie, ktorí používajú prístup čiastočnej rovnováhy v kombinácii s makroekonomickými modelmi alebo modelmi medziodvetvovej bilancie.

Základnou metodikou, používanou na svete pri hodnotení vplyvu liberalizácie na medzinárodný obchod sú výpočty všeobecnej rovnováhy (CGE-model). Oni umožňujú vypočítať dlhodobé účinky, ktoré sa vyskytnú po tom ako výrobná štruktúra ekonomiky sa prispôsobila ku zmenám v zahraničnoobchodnej politike. Modely všeobecnej rovnováhy sú založené na ekonomickej teórii všeobecnej rovnováhy, zodpovedajúcej zákonu Walrasa.

Na rozdiel od modelov čiastočnej rovnováhy, modelov všeobecnej rovnováhy berú do úvahy skutočnosť, že z dlhodobého hľadiska obchodná bilancia musí byť vyvážená, a preto rast dovozu, spôsobený znížením sadzieb musí byť kompenzovaný rastom vývozu. Takým spôsobom, v týchto modeloch celkový pokles výroby nie je možný. Navyše podľa teórie zahraničného obchodu, liberalizácia obchodu v týchto modeloch vždy vedie k čistému zvýšeniu blahobytu. Presne takéto modely sa používali napríklad na posúdenie vplyvu prijatých rozhodnutí v rámci Uruguajského kola a vstupu Číny do WTO.

Vplyv pristúpenia Ruska do WTO na základe špeciálne vyvinutého pre Rusko výpočtového modelu všeobecnej rovnováhy predpovedaný v práci J. Jensen, T. Rutherford a D. Tarr «Economy-Wide Effects of Russia's Accession to the WTO»¹. V nej sa analyzuje vplyv tak na zmenu colnej politiky, ako aj na liberalizáciu sektora služieb. Preskúmaný scenár počíta s 50% znížením colných bariér a plnou liberalizáciou sektora služieb pre zahraničné investície. Predpokladaný vplyv realizácie tohto scenára je nasledujúci: v strednodobom horizonte zvýšenie blahobytu bude predstavovať 8,1% zo spotreby alebo 3,8% HDP. Väčšia časť zisku (6,8% spotreby) bude sa vzťahovať na liberalizáciu sektora služieb, nie na zmeny v ruskej colnej politike alebo zlepšenie podmienok pre ruský vývoz. Okolo 5,5% kvalifikovanej a 4,8% nekvalifikovanej pracovnej sily bude musieť zmeniť zamestnanie. Z hľadiska odvetvových efektov, budú mať prospech

---

¹ Jensen, J., Economy-Wide Effects of Russia's Accession to the WTO [Text] / J. Jensen, T. Rutherford, D. Tarr. Washington : Worldbank, 2003.

železné a farebne hutníctvo, chemický priemysel, drevový, papierový a celulózový priemysel. Najväčšie škody zaznamenávajú ruské firmy, poskytujúce služby pre obchodníkov. V dlhodobej perspektíve sa predpokladá v tejto štúdií zvýšenie blahobytu od vstupu do WTO vo výške 61,8% zo spotreby, alebo 28,8% HDP.

Napriek tomu, že modely všeobecnej rovnováhy sú výkonným nástrojom pre zmeny v hospodárskej politike, majú niektoré nevýhody. Po prvé, modelový všeobecnej rovnováhy predpokladajú použitie veľkého množstva dát. Problém sa stáva vážnejším v Rusku, kde sa údaje prevažne nachádzajú v papierovej forme a metodika ich zberu nie je transparentná. Preto, na účely tejto štúdie, je vhodné používať prístup čiastočnej rovnováhy.

Štandardná metóda pre štúdium obchodných reforiem a ich dopad na výrobcov, spotrebiteľov a všeobecné na blahobyt obyvateľstva sa uvádza v práci Gaisforda a Kerra (1998) o vplyve WTO na odvetvie poľnohospodárstva, Rosenberga, Ruocco a Wiegarda (1999) o dotáciách v Uzbekistane, Portera (1997) o dotáciách prírodných zdrojov a obchode atď.

Iba v druhej polovici roka 2002 sa objavili prvé práce, ktoré poskytujú číselné odhady následkov a efektov o pristúpení Ruska do WTO na základe prístupu čiastočnej rovnováhy v kombinácii s makroekonomickými modelmi alebo modelmi medziodvetvovej bilancie.

Jednou z prvých štúdií tohto typu bola správa Národnej investičnej Rady (NIS), v ktorom poskytujú odhady odvetvových a regionálnych následkov od pristúpenia do WTO na priemyselne, rovnako ako na nepriemyselne sektory ekonomiky². Pri výpočte následkov pre priemysel, NIS používalo nasledujúcu metodiku. Vychádzalo sa z predpokladu, že všetky zmeny v objeme výroby v krajine po roku 1998 došli v dôsledku devalvácie rubľa, a že zmena sadzieb bude mať rovnaký vplyv na ceny, ako devalvácia. Na základe tohto predpokladu sa vypočítava účinok zníženie taríf na output. Výsledkové elasticity boli použité pre výpočet konečnej následkov na základe modelu medziodvetvovej bilancie. V práci sa uvádzajú výsledky výpočtov odvetvových účinkov podľa dvoch scenárov: 1) zvýšenie taríf do začiatkovej úrovne zaviazania v čase vstupu do WTO s nasledovným ich znížením, a 2) jednoduché zníženie taríf od ich súčasnej úrovne do konečnej úrovne zaviazania. Nakoľko v skutočnosti realizácia druhého scenára je viac pravdepodobná, uvádzame výsledky len tohto scenára.

Podľa tohto scenára, celkový pokles HDP okamžite po vstupe bude predstavovať menej ako 1%, pričom najväčší pokles bude pozorovaný v odvetví spracovateľského priemyslu- vo výrobe televízorov (3,2%), odevov (1,2), obuvi (0,7), vína (10), alkoholických nápojov (4,6%). Autori projektu projektujú pokles v priemysle na regionálnej úrovni a dospievajú ku záveru, že žiadny z regiónov neznamená z dôvodu vstupu do WTO kritickú situáciu ani v zamestnanosti, ani v objeme výroby. Okrem kvantifikačného hodnotenia dopadov na priemysel, práca obsahuje niektoré kvalitatívne posúdenia liberalizácii sektora služieb. Hlavným záverom tejto štúdie je, skutočnosť že členstvo vo WTO môže viesť k minimálnym stratám, pokiaľ ide o priemysel a ku významnému pokroku v rozvoji sektora služieb, čo pozitívne ovplyvní celú ruskú ekonomiku.

Ďalší pokus použiť makroekonomický model a model medziodvetvovej bilancie pre hodnotenie vplyvov vstupu Ruska do WTO bol vykonaný v správe Vysoké školy Ekonomickej v príslušnom grante Ministerstva pre hospodársky rozvoj a obchod Ruskej federácie³. Táto práca taktiež predpovedá minimálne rozdiely v makroekonomickej výkonnosti medzi základným scenárom, podľa ktorého Rusko nevstúpi do WTO, a rôznymi

² *Народнохозяйственные последствия вступления России в ВТО / Национальный инвестиционный совет [Электронный ресурс].* Режим доступа : <http://www.wto.ru>.

³ *Отчет о научно-исследовательской и опытно-конструкторской работе : разработка прогнозов социально-экономических последствий вхождения России в ВТО [Текст] / М-во экон. развития и торговли РФ ; ГУ-ВШЭ. М., 2002.*

scenármi vstupu do WTO. Odvetviami, citlivými ku tarifnej politike, podľa tejto práce sú potravinársky, farmaceuticky, automobilový, mikrobiologický priemysel a výroba traktorov.

V súčasnosti najväčšie diskusie v Rusku rozoberajú otázku o tom, aký bude efekt od vstupu do Svetovej obchodnej organizácie na výstupy, zamestnanosť a úroveň miezd v ruských podnikoch. Vyjadrujú sa obavy, že WTO môže viesť k významnému, aj keď dočasnému, poklesu výroby so všetkými nasledovnými dôsledkami. Z nášho pohľadu, celkový pokles vo výrobe v súvislosti so vstupom do WTO je malo pravdepodobným. V dôsledku značnej liberalizácie zahraničného obchodu, ku ktorej došlo v polovici 1990, ruská ekonomika zažila obdobie počiatočného poklesu, ktorý bol sprevádzaný reštrukturalizáciou ekonomiky v dôsledku zmien relatívnych cien. Avšak, tým, že reštrukturalizácia ekonomiky v Rusku ešte zďaleka nie je kompletná, tak po vstupe do WTO možno očakávať značný preliv pracovných síl z jedného odvetvia do iného, čo za podmienok malej mobility pracovnej sily môže spôsobiť určitý pokles výroby. Odpoveď na otázku, aké odvetvia v dlhodobej perspektíve získajú zo vstupu a ktoré prehrajú, môže dať iba model všeobecnej rovnováhy. Avšak, v dôsledku nízkej mobility pracovnej sily krátkodobé následky sa môžu líšiť od dlhodobých.

Analýza tohto problému je rozoberaná v modeli čiastkové rovnováhy, spracovanom Yudaeva K. (2002). Autori skúmajú, v akom odvetvi alebo regióne, môžeme očakávať najvýznamnejšie zmeny v produkcii, zamestnanosti v krátkom časovom horizonte. V rámci danej práce autori odhadujú elasticitu produkcie, zamestnanosti a miezd s ohľadom na zmeny úrovni taríf. Taktiež, v vyvinutých regresiách autori skúmali ako elasticita taríf sa líši v závislosti od federálneho okruhu, na ktorých sú umiestnene priemyselné podniky. Pre odhad elasticity boli použité údaje o činnosti podnikov v období rokov 1997-2000. Pri použití týchto údajov na hodnotenie následkov od vstupu Ruska do WTO, implicitne sa predpokladá, že kvalitatívne správanie podnikov v budúcnosti nebude zmenené a môže byť popísané rovnakými zákonitosťami ako v rokoch 1997-2000, čo do istého stupňa je príčinou kritického vnímania zistených výsledkov.

Väčšina zo získaných koeficientov regresii boli buď zanedbateľné, alebo značne alebo pozitívne. Tento výsledok naznačuje, že zmeny v tarífach nemajú významný vplyv na rozhodovanie firiem ohľadom objemov výroby, zamestnanosti a miezd. Faktory, účinok ktorých nie je započítaný do regresie (napr. vzťah podnikov s miestnymi orgánmi alebo technologický stav podniku), majú výrazne väčší vplyv než zmeny taríf. Aj napriek nedokonalkej kvalite údajov, mnohé zo získaných autormi koeficientov dávajú intuitívne správnu predstavu o tom, aké odvetvia a v ktorých regiónoch môžu byť najviac ohrozené v dôsledku zmien zahraničnoobchodnej politiky.

Analýza flexibility produkcie a zamestnanosti ukazuje, že malé zmeny taríf nevedú ku žiadnemu závažnému negatívnemu vplyvu na produkciu a zamestnanosť nielen v dlhodobom horizonte, ale aj v krátkodobom.

Nespochybnujúc vedecké a praktické hodnoty týchto štúdií a zhrňujúc ich výsledky, sme sa presvedčili, že problém modelovania následkov od vstupu Ruska do WTO ešte nie je úplne vyčerpaný. Je veľmi dôležitá, podľa nášho názoru, analýza scenárov vývoja ekonomickej situácie pre exportne orientovaných a importne nahradzujúcich odvetvi v súvislosti so vstupom Ruska do WTO. Rozpracovane metódy empirickej analýzy neumožňujú jej uskutočnenie bez naloženia ďalších obmedzení.

Aby vyriešiť tento problém sme rozpracovali metodicky prístup, ktorý je založený na štruktúrálnej analýze následkov od vstupu Ruska do WTO na konkrétne skúmané odvetvie.

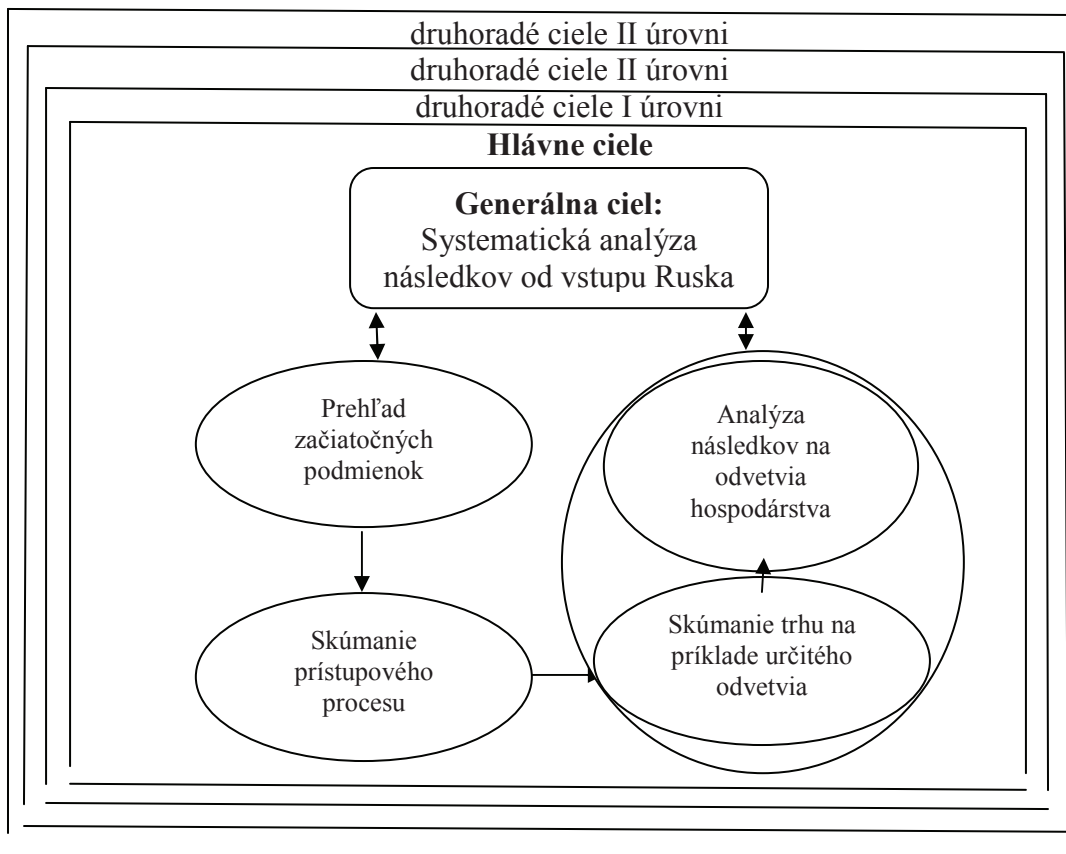
V priebehu výskumu a získania vedeckých výsledkov sa používa metóda systémovej a logicky štruktúrálnej analýzy, ktorá predstavuje jediný analytický -syntetický proces, kde z metodického hľadiska je vhodné rozlišovať dva vzájomne súvisiace a vzájomne závislé aspekty. Prvým z nich je štúdia problémov, spojených so vstupom Ruska do WTO. Ich

riešenie sa vykonáva na štátnej úrovni, a výsledok bude prijatý na makro úrovni. Druhý aspekt - určenie pozitívnych a negatívnych dopadov na konkrétne odvetvie v súvislosti s dohodami prijatými v priebehu rokovacieho procesu. Pričom druhý aspekt hrá podradnú rolu vo vzťahu k prvému.

Systémovej analýze objektu výskumu predchádza rozpracovanie koncepčného modelu (strom cieľov) a podrobná analýza východiskovej polohy odvetvia, pokiaľ ide o určenie dopytu po výrobkov tohto odvetvia na domácom a zahraničných trhoch (pozri 1.6).

Obrázok 1 Schéma koncepčného modelu analýzy a výberu perspektívnych možností rozvoja odvetvia pri vstupe Ruska do Svetovej obchodnej organizácii (ďalej len strom cieľov)

Základom postupného riešenia otázok, stanovených v strome cieľov, je štruktúrácia systému ich vyriešenia pre dosiahnutie generálneho cieľa. Logika tohto prístupu sa objasňuje skutočnosťou, že stanovené úlohy riešenia otázok na makroekonomickej úrovni sa nachádzajú v blízkej dialektickej vzájomnej závislosti. Vybrané štátom nástroje zahraničného obchodu zásadne určujú strategické správanie podnikov pri prijímaní rozhodnutí v zahraničnej ekonomickej aktivite, čo nasledovne má významný vplyv na zahraničnoobchodnú politiku štátu, ako celku. Preto, bude táto situácia mať iteračný charakter.

Využitie metódy systémovej analýzy, najmä stromu cieľov sa vysvetľuje tým, že to je jedným z najrozvinutejších nástrojov, ktorý umožňuje zmodelovať situáciu ako systém, približujúci sa svojimi parametrami ku budúcej situácii, založenej na jeho prvkoch.

Navrhnutý na princípoch cieľové orientovaného prístupu, strom cieľov umožňuje sa zamerať nie iba na aktuálne každodenné problémy fungovania odvetvia ale aj sa zaoberať

otázkami predpokladaného rozvoja strategického sa správania podnikov s ohľadom na dosiahnuté v rokovacom procese podmienky, t.j. ohľadom na úlohy a ciele vyššieho rádu.

Metóda stromu cieľov ako spôsob štruktúracie poskytuje logickú, koherentnú, zahŕňajúcu rad perspektívnych a aktuálnych problémov predstavu, podriadenú konečnému cieľu.

V celku systém má svoju štruktúru nezamknutého grafu. Každá úroveň stromu, v závislosti od stanovenej úlohy môže byť realizovaná buď ako samostatný lokálny problém, alebo v spojení s inými úrovňami.

Generálny cieľ -štruktúrna analýza následkov od vstupu Ruska do WTO na príklade vybraného odvetvia. Generálny cieľ sa delí na niekoľko ďalších podriadených cieľov, ktoré sa môžu vykonávať logickým postupom.

V prvej fáze štúdie sa preberá základná situácia v hospodárstva Ruska, t.j. za akých podmienok a nakoľko je hospodárstvo štátu pripravené na určený postup liberalizácie v súlade s dohodami WTO, ktoré sa stanú súčasťou zahraničnoobchodnej politiky Ruska po ratifikácii zákona o vstupe. V druhom kroku sa vykonáva výskum a analýza dohôd dosiahnutých v priebehu rokovacieho procesu. Tretia fáza sa zaoberá analýzou trhu na príklade vybraného odvetvia hospodárstva a nasledovnými výstupnými následkami na hospodárstvo ako celok.

Takže, pri analýze následkov vstupu Ruska do WTO vo vyššie uvedenom prístupe je potrebné brať do úvahy nasledujúce skutočnosti:

1. Súčasný stav vývoja globálnej ekonomiky je charakterizovaný intenzifikáciou procesov medzinárodnej ekonomickej integrácie, základnou črtou ktorej je prejav zvyšujúcej sa vzájomnej závislosti národných trhov a hospodárstiev. Integračné procesy majú vplyv na vznik, rozvoj a prevádzku jednotlivých sektorov národného hospodárstva ale aj odvetvovej štruktúry svetovej ekonomiky ako celku.

2. Výskum modelov strategickej zahraničnoobchodnej politiky ukazuje, že obchodné vzťahy medzi dvoma krajinami sa môžu vyvíjať podľa troch scenárov: jednostranné zavedenie obchodných bariér, obchodná vojna a vzájomná dohoda o liberalizácii. Najväčší užitočný efekt krajiny dosiahnu v dôsledku vzájomnej dohody o liberalizácii obchodu. Hlavnou metódou realizácie zahraničnoobchodnej politiky v súčasnom stave vývoja globálneho ekonomického systému je liberalizácia zahraničného obchodu.

3. Charakteristickou črtou integračného procesu v rámci liberalizácie zahraničnoobchodnej činnosti je existencia dvoch protichodných tendencií. Prvou tendenciou je tvorba priaznivých podmienok pre prístup na svetový trh tovarov a služieb a faktorov výroby pre spoločnosti, liberalizáciou obchodu; druhou – je v dôsledku prvej - zvýšenie konkurencie medzi nimi (subjektmi medzinárodného obchodu – štátmi). S prehĺbujúcou sa integráciou a zvýšením jej subjektov sa výrazne rozširuje rozsah hospodárskej konkurencie a medzinárodná konkurencia sa stáva intenzívnejšou v porovnaní s konkurenciou v podmienkach domáceho hospodárstva. Takým spôsobom, integrácia procesov vytvára nielen nové príležitosti pre národné hospodárstvo, ale i nové hrozby pre všetky zúčastnené v nej spoločnosti.

4. Medzinárodnou organizáciou, stimulujúcou a kontrolujúcou hospodársku integráciu vo svetovej ekonomike je Svetová obchodná organizácia WTO. WTO reguluje obchodné a hospodárske vzťahy zúčastnených štátov na základe záväznej multilaterálnej dohody, ktorej predmetom je liberalizácia zahraničného obchodu. Hospodárska integrácia WTO sa vyznačuje zrýchleným znížením administratívnych a ekonomických prekážok pre obchod s tovarom, službami a výrobnými faktormi, harmonizujúc a unifikujúc vnútroštátne právne predpisy za účelom čo len najpriaznivejšej interakcie hospodárskych subjektov.

5. Všetky krajiny, vrátane rozvojových krajín získavajú výhody od globálnej integrácie v rámci Dohody o WTO. Vnútri krajiny členstvo vo WTO podporuje autonómne

snahy o liberalizáciu obchodu, podporujú exportné aktivity. Avšak, v niektorých štátoch prísnejšie a vylepšené postupy prijaté krajinami - členmi WTO, nechávajú niektoré rozvojové krajiny v nevýhode a vytvárajú ťažkosti vládam týchto krajín. Členstvo vo WTO - je rovnováha určitých ústupok a záväzkov. Liberalizácia obchodu sa dosahuje predkladaním niektorých pohľadávok a záväzkov vo vzťahu k metóde zahraničnoobchodných politik. Takým spôsobom, sa vytvára predvídateľné právne prostredie na domácom a zahraničných trhoch, čo zvyšuje obchodný obrat medzi krajinami.

6. Po vstupe do WTO krajiny odovzdávajú značnú časť kompetencii v oblasti hospodárstva organom ekonomickej integrácie (v tomto prípade - orgánom WTO), a tým zosilňujú metódy nadnárodného riadenia procesmi hospodárskej integrácie.

7. Väčšina z prác o prístupní Ruska do WTO až do nedávnej doby boli zamerané na kvalitatívne hodnotenie dôsledkov vstupu alebo na odporúčania podmienok vstupu, metodika hodnotenia, ktorých sú podrobne nerozoberala. Dvoma hlavnými empirickými prístupmi, ktoré môžu byť využité na kvantitatívne testovanie účinkov od prístupní Ruska do WTO - prístup všeobecnej rovnováhy (Computable General Equilibrium, CGE) a analýza čiastkovej rovnováhy. Navyše z metodického hľadiska použitie analýzy čiastkovej rovnováhy možno rozdeliť do dvoch tried: tie, ktoré používajú čistý prístup čiastkovej rovnováhy, a tie, ktoré používajú prístup čiastkovej rovnováhy v kombinácii s makroekonomickými modelmi alebo modelmi odvetvovej rovnováhy. Tieto prístupy neumožňujú skúmať dôsledky vstupu Ruska do WTO na odvetvia hospodárstva z dôvodu obmedzení, stanovených ekonomickou teóriou.

8. Pre vyriešenie tohto problému, sme vybrali metodicky prístup, ktorý je založený na systematickej analýze možných následkov od vstupu Ruska do WTO na konkrétne skúmané odvetvie. Konceptný model (strom cieľov) umožňuje vykonať ucelenú systematickú analýzu pôvodnej polohy a určiť najúčinnější predpokladané varianty ďalšieho rozvoja jednotlivých odvetví za podmienok prijatých krajinou, v súlade s dohodami WTO. Novinka tohto prístupu z hľadiska metodiky je v tom, že kombinuje analýzu odvetvových (sektorových) trendov na trhu a štruktúrne modelovanie (rozklad hospodárstva do blokov).

Zoznam použitej literatúry

[1] *JENSEN, J.*, 2003., Economy-Wide Effects of Russia's Accession to the WTO [Text] / J. Jensen, T. Rutherford, D. Tarr. Washington : Worldbank,.

[2] *НАЦИОНАЛЬНЫЙ ИНВЕСТИЦИОННЫЙ СОВЕТ* : *Народнохозяйственные последствия вступления России в ВТО* / Dostupne na internete : <http://www.wto.ru>

[3] Ministerstvo hospodárskeho rozvoja a obchodu Ruskej federácie (ГУ-ВШЭ. М.), 2002.: *Отчет* о научно-исследовательской и опытно-конструкторской работе : разработка прогнозов социально-экономических последствий вхождения России в ВТО.

Kontaktná adresa:

Ing. Denis Doročov

tel.: +421917998864.

034 83 Bešeňova, 136

Email: dorochov@besenovanet.sk

Ing. Denis DOROCHOV

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

NÁSLEDKY VSTUPU RUSKEJ FEDERACIE DO WTO NA ODVETVIE ŤAŽBY A SPRACOVANIA MEDI

Abstrakt

Ruský priemysel ťažby a spracovania medi funguje v spoločnom svetovom systéme hospodárskych vzťahov, preto jeho stav do značnej miery závisí od vývojových trendov vo svetovom medenom priemysle. Dynamika výroby medi prešla v priebehu 15 rokov významnými zmenami. Podiel Ruskej federácie na svetovej produkcii medi v roku 2008 predstavoval 5,3 %. V exportnej štruktúre ruských podnikov dominujú výrobky nízkej pridanej hodnoty. Ruský priemysel medi disponuje celým radom konkurenčných výhod: prítomnosť veľkých nevyvinutých ložísk, obmedzenie prístupu zahraničných spoločností k strategickým oblastiam, relatívne nízke náklady na elektrickú energiu a prácu, schopnosť zapojenia prostriedkov Investičného fondu do infraštruktúry.

Abstract

Russian industry of copper mining and processing is operated in a common global system of economic relations, that is why it's state largely depends on trends in the global copper industry. Over 15 years dynamics of copper production has undergone changes. The share of the Russian Federation on the world copper production in 2008 was 5.3%. In the structure of russian export firms dominate the low value added products. Russian copper industry has a number of competitive advantages: the presence of large undeveloped deposits, limiting access of foreign companies on strategic areas, relatively low cost of energy and work, involving capacity of investment fund to infrastructure.

Ruský priemysel ťažby a spracovania medi funguje v spoločnom svetovom systéme hospodárskych vzťahov, preto jeho stav do značnej miery závisí od vývojových trendov vo svetovom medenom priemysle.

Za účelom zistenia vplyvu pristúpenia Ruska do WTO pre sektor medi je potrebné analyzovať situáciu na svetovom trhu s meďou a stav ruského sektora medi v súčasnosti.

Ekonomické výkyvy (cykly) charakterizujú dynamiku trhových procesov, preto štúdium trhu s meďou sa zameriava na analýzu tendencií významných zmien trhových premenných, ako sú výroba, dopyt a spotreba tovaru, medzinárodný obchod a ceny. Preto, je potrebné rozpracovať dlhodobé a krátkodobé odhady trhu medi. Do úvahy berieme hlavné oblasti spotreby medi a jej spotrebiteľské vlastnosti.

Podľa údajov US Geological Survey, svetové zdroje medi tvoria 1,6 miliardy ton ale v súčasnosti realizovateľné zásoby (ktorých spracovanie je možné pri súčasnej úrovni techniky a technológii) predstavujú 470 miliónov ton¹. Vďaka svojim fyzikálno-chemickým vlastnostiam (hlavne elektrická vodivosť) sa približne 3/4 objemu vyťaženej medi využíva na

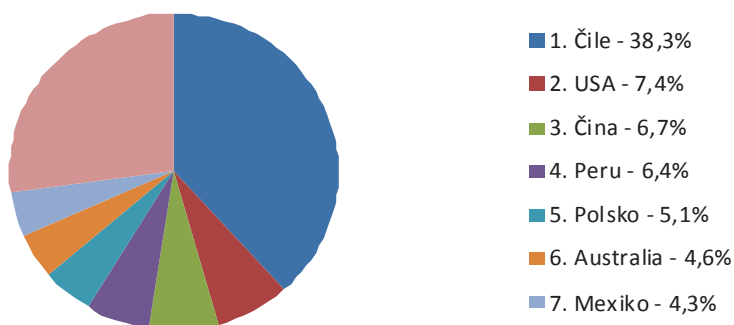
---

¹ Geologická služba USA: <http://www.usgs.gov/science/science.php?term=724>

výrobu elektrických a technických zariadení. Konečnými spotrebiteľmi medi sú tiež rýchlo sa rozvíjajúce stavebníctvo a vysoko technologické odvetvia priemyslu.

Počas posledných troch desaťročí sa geografia ťažby a spracovania medi výrazne zmenila. Na miesto tradičných miest ťažby (Zair, Zambia, Papua - Nová Guinea), kde sú priemyselné zásoby takmer vyčerpané a ich ďalší rozvoj nie je ekonomicky výhodný, prišli noví regionálni výrobcovia, predovšetkým z Južnej Ameriky a Austrálie. Latinskoamerické krajiny, ako sú Čile a Peru, majú najväčšie zásoby medenej rudy a blízkosť morských ciest im umožňuje aktívne predávať surovinu s nízkymi nákladmi na dopravu. Preto, sa v tejto oblasti nachádza vysoká investičná aktivita veľkých výrobcov medi, čo vedie k zvýšeniu produkcie a exportu suroviny.

Graf 1 Percentuálny podiel preskúmaných zásob medi

Zdroj: spracovanie na základe <http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/mcs/>

V preskúmaných a dokázaných zásobách je lídrom Čile, kam smerujú nákupcovia suroviny z celého sveta, na druhom mieste sú Spojené štáty. Z celkových preskúmaných zásob medenej rudy, Čile disponuje 360 miliónmi ton, USA 70 miliónmi ton a Čína 63 miliónmi ton. V Ruskej federácii objem preskúmaných zásob predstavuje 30 miliónov ton (3,2 % svetových zásob)².

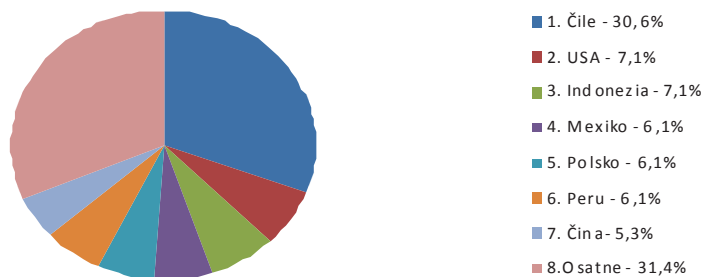
Geologicky preskúmaných zásob je takmer polovica z preukázaných - 470 miliónov ton. Svetovými lídrami v ekonomicky a technicky vyťažených zásobách sú Chile (150 miliónov ton), Spojené štáty (35 miliónov ton), Indonézia (35 miliónov ton). V RF objem dokázaných zásob predstavuje 20 miliónov ton (4,1 % dokázaných svetových zásob)³.

² *Mineral Commodity Summaries* [Electronic resource] / US Geological Survey. Washington, 2009. <http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/mcs>

³ Spracované na základe: *Mineral Commodity Summaries* [Electronic resource] / US Geological Survey. Washington, 2009. <http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/mcs>

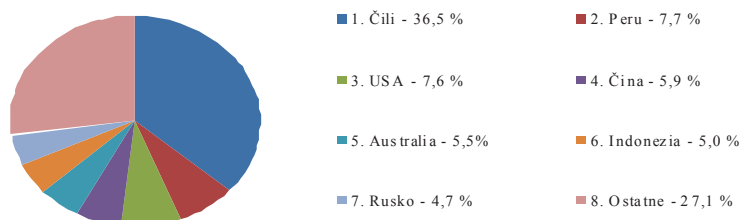
Graf 2 Percentuálny podiel dokazaných zásob medi

Zdroj: vlastne spracovanie na základe <http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/mcs/>

Svetová ťažba medi v roku 2008 predstavovala 15,4 mil. ton. Najviac sa ťaží v Čile (5,7 mil. ton; 36,5 % celkovej svetovej ťažby), na druhom mieste sa nachádza Peru (1,2 mil. ton), na treťom Spojené štáty americké (1,19 milióna ton). Ruská federácia sa nachádza na siedmom mieste v rebríčku najväčších výrobcov so 730 tisícami tonami (4,7 % svetovej produkcie) (obr. 3.2)⁴.

Graf 3 Regionálna štruktúra ťažby medi v %

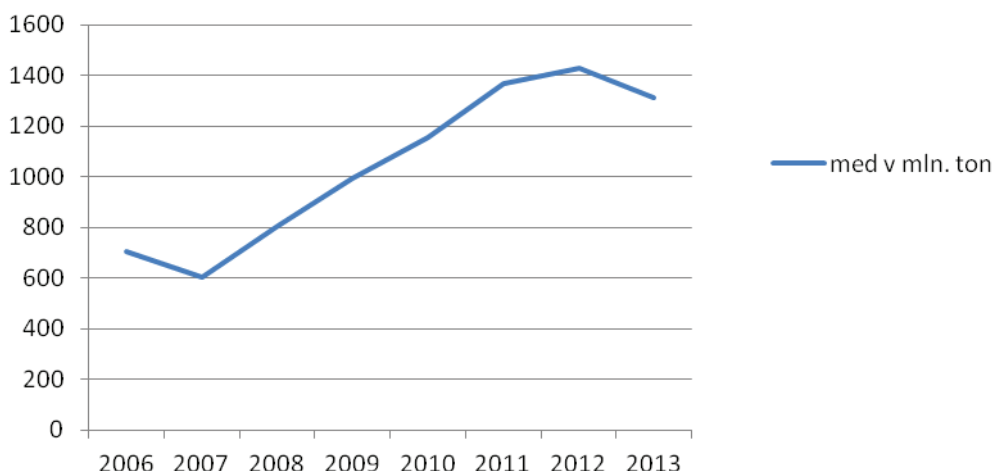
Zdroj: vlastné spracovanie na základe <http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/mcs/>

V RF sa neustále objavujú nové ložiská na Urale, ktoré zrejme prispievajú k rastu surovinovej bezpečnosti. Predpokladá sa, že sa začne dolovanie Udokanského ložiska a prvá fáza sa uvedie do prevádzky v roku 2015. Závod na spracovanie udokanskej medi sa uvedie do prevádzky v roku 2019 s kapacitou 100 ton rafinovanej medi. Okrem toho došlo

⁴ Spracované na základe: *Mineral Commodity Summaries* [Electronic resource] / US Geological Survey. Washington, 2009. <http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/mcs>

k investíciám do ťažby medenej rudy aj v Európe a Latinskej Amerike⁵. Podľa predpovede ABARE vzrastú preskúmané zásoby medi dvojnásobne v porovnaní s rokom 2007 (Graf 11)⁶.

Graf 4 Predpoveď ABARE - svetové zásoby medi

Zdroj: Vypočítané na základe agentúry ABARE: predpoveď vývoja na trhu kovov do roku 2013.2008⁷

V roku 2008 podľa Medzinárodnej skupiny skúmajúcej meď bolo vo svete vyrobených 18,2 mil. ton rafinovanej medi, opotrebovaných o 200 ton menej. Výrobné kapacity pritom boli zaťažené na 82%, prebytok medi v roku 2008 predstavoval 225 tisíc ton (tabuľka 1.).

Tabuľka 1 Kľúčové charakteristiky svetového trhu medi v mln. ton

Ukazovateľ	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Ťažba	13,6	13,8	14,6	14,9	15,0	15,5	15,4	15,9	16,0	16,0
Výrobná kapacita	15,1	15,3	16,0	16,8	17,1	18,1	18,8	19,5	19,8	20,3
Výroba rafinovanej medi	15,4	15,3	15,9	16,6	17,3	17,9	18,2	18,2	19,0	19,6
Výrobná kapacita rafinovanej medi	18,3	18,8	19,2	20,2	20,6	21,6	22,6	23,5	23,8	24,6
Spotreba	15,2	15,7	16,8	16,7	17,1	18,2	18,0	18,0	19,3	19,8

Spracované: *International Copper Study Group*, Dostupné na internete: http://www.icsg.org/images/stories/table_1.pdf

Dynamika výroby medi prešla podľa objemu a teritoriálnej štruktúry v priebehu 15 rokov významnými zmenami. V roku 1992 boli absolútnym lídrom USA, ktorých produkcia rafinovanej medi predstavovala 19,1 % svetového trhu medi (2,14 miliónov ton), ďalej sa nachádzalo Čile (1,24 miliónov ton), Japonsko (1,16), Čína (659 tisíc ton), RF (575,4 tisíc ton). V roku 2000 sa na 1. mieste nachádzalo Čile, ktoré vyprodukovalo 2,67 milióna ton rafinovanej medi, čo predstavovalo 17,9 % svetovej produkcie, na 2. mieste sa umiestnili Spojené štáty americké (1,8 milióna ton), na treťom Japonsko (1,4 mil. ton). Čína obsadila 4. miesto s objemom 1,37 miliónov ton. V roku 2008 boli vedúcimi producentmi medi Čína s 16,7 % podielom, Čile (15,5 %), Japonsko (8,5 %), RF až na 5. mieste s podielom (5,4 %) ⁸.

⁵ Основные параметры прогноза социально-экономического развития РФ: приложение к Концепции долгосрочного социально-экономического развития РФ. 2008. Москва

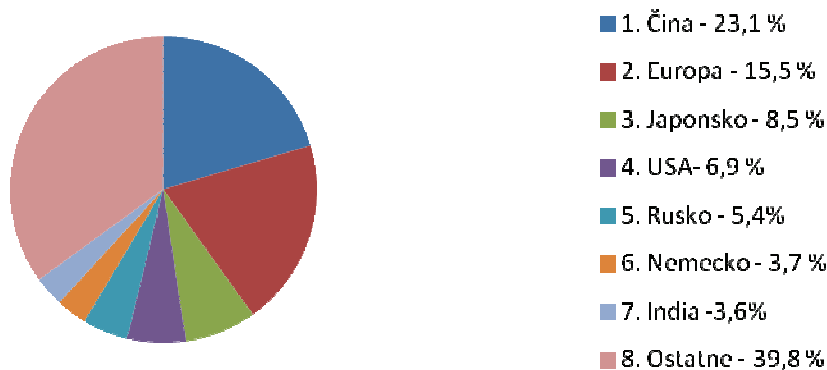
⁶ Dostupné na internete: <http://www.infogeo.ru/metall/news/?act:=showv&news=25598>

⁷ ABARE : прогноз развития мирового рынка металлов до 2013 г.[Текст] // *Металлург*, бюл. 2008.

⁸ U.S. Geological Survey. 2009. Dostupné na oficiálnej stránke geologickej služby USA: <http://minerals.usgs.gov>

Regionálna štruktúra výroby a spotreby medi je prezentovaná v nižšie uvedených grafoch 3.4 a 3.5. Ako je znázornené, základná časť spotreby medi je sústredená v Číne, Európe (EÚ) a USA. Potreby týchto krajín a rast ich ekonomík budú určovať trendy v spotrebe a výroby medi a následne aj úroveň

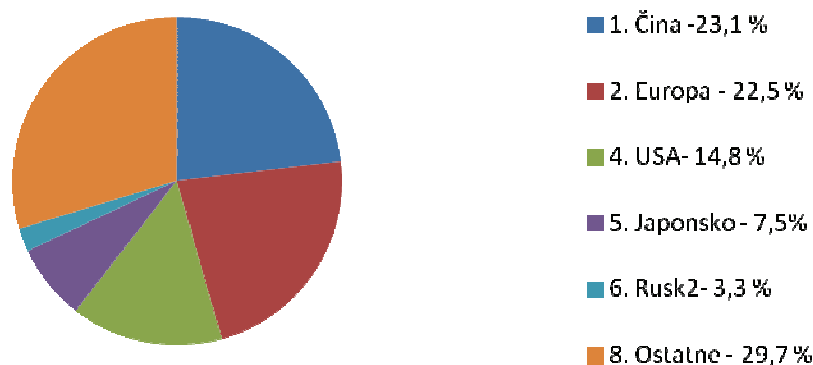
Graf 5 %, regionálna štruktúra výroby rafinovanej medi, 2008

cien.

Zdroj: vlastné spracovanie na základe <http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/mcs/>

Graf 6 %, regionálna štruktúra spotreby rafinovanej medi, 2008

Zdroj: vlastne spracovanie na základe <http://www.coppercouncil.org/>

Celosvetová spotreba medi v roku 2008 bola predstavovala 18,14 miliónov ton. Najväčším spotrebiteľom bola Čína (25,2 %; 4,58 miliónov ton) (obr. 3.5). Na druhom mieste sa nachádza Európa (jej západná a východná časť) - 20,2 %, ďalej nasleduje USA (13,1 %). Podiel RF v roku 2008 predstavoval 0,4 % svetovej spotreby (v roku 2007 to bolo 0,45 % svetovej spotreby). Domnievame sa, že rozvoj globálneho trhu medi v krátkodobom časovom horizonte významne ovplyvní rastúce hospodárstvo Číny a preto je potrebné brať do úvahy vývoj čínskeho priemyslu medi⁹.

V roku 2008 najväčší producenti medi na svete vyrobili 8,8 milióna ton rafinovanej medi. Nachádza sa medzi nimi aj ruská spoločnosť Norilsk Nickel, ktorá obsadila 11. miesto na svete¹⁰. Odborníci úradu pre ekonomický výskum v poľnohospodárstve a energetike pri

[gov/minerals/pubs/commodity/copper/mybl-2008-coppc.xls](http://www.minerals.usgs.gov/minerals/pubs/commodity/copper/mybl-2008-coppc.xls)

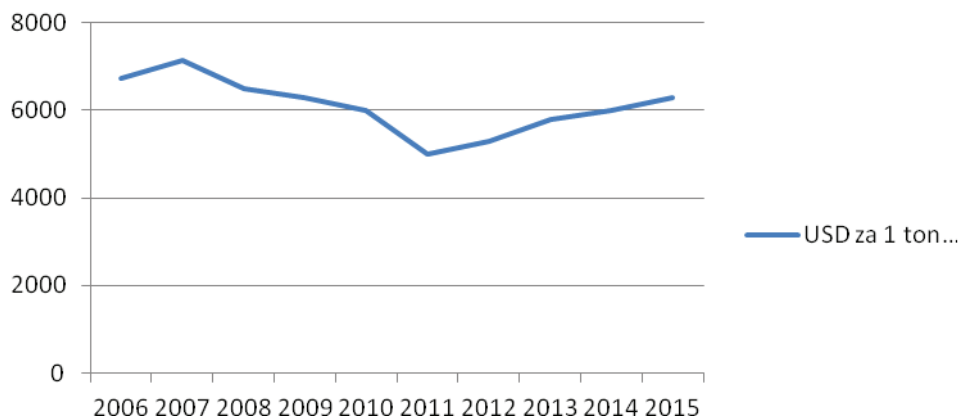
⁹Vypočítané na základe International Wrought Copper Council- oficiálnej internetovej stránke Medzinárodného výboru spracovania medi: <http://www.coppercouncil.org/>

¹⁰Vypočítané na základe International Copper Study Group - oficiálnej internetovej stránke výskumu medi: <http://www.icsg.org/markets/Table1.pdf>

vláde Austrálie (ABARE) naznačujú, že v najbližších 5-6 rokoch bude ponuka mierne prevyšovať dopyt, takže med' zostane atraktívna z hľadiska reálneho sektora (výroby) aj z hľadiska akciového trhu. Podľa prognózy ABARE bude rásť svetovej spotreby o 5 % vzhľadom na vysoký dopyt najmä v Číne (zároveň ale na svetom trhu bude stále zaznamenaný prebytok)¹¹.

Spotreba medi v USA, ako sa očakáva, sa zníži v súvislosti s následkami krízy na trhu s nehnuteľnosťami. Na výstavbu jedného domu je potrebných približne 180 kg medi. V súčasnej dobe medzi odvetviami najviac spotrebúvajúcimi med' patria stavebníctvo (37 %), elektronická technika (26 %), inžinierstvo (15 %). Na základe zovšeobecnenia údajov¹² na svetovom trhu o výrobe a spotrebe medi predkladáme prognózy cenových zmien rafinovanej medi do roku 2015 (obr. 3.6).

Graf 7 Predpoveď ABARE - svetové ceny medi

Zdroj: vlastne spracovanie na základe <http://www.coppercouncil.org/>

Jednou z tendencií spoločností spracovávajúcich med' v posledných rokoch je snaha o postupný prechod do výrobkov z medi s vyššou úrovňou pridanej hodnoty, čo umožňuje získať dve výhody:

- 1) vyšší výnos z obchodu s medziproduktmi v porovnaní s obchodom s rafinovanou med'ou, najmä obsahujúcimi drahé legujúce prvky;
- 2) stály príjem, pretože ceny poloproduktov sú stabilnejšie v porovnaní s cenou rafinovaného kovu.

Pre zníženie nákladov na výrobu medi sa tiež stále vo väčšej miere využívajú metódy extrakcie (kyseliny alebo bakteriálne lúhovanie s nasledovnými fázami extrakcie a elektrolýzy). Približne 19 % vyťaženej medi vo svete sa spracováva touto metódou.

Výstup s vyššou pridanou hodnotou môže byť dosiahnutý tak tvorbou novej výroby, ako aj spôsobom vertikálnej integrácie podnikov pozdĺž technologického reťazca výroby. Svetový priemysel medi nie je vertikálne integrovaný, len 4 % spoločností sú plne integrované. Najčastejšie sa stretávame s integráciou v baníckych a hutníckych podnikoch. Je potrebné poznamenať, že v priemysle medi USA a Japonska je rozšírená vertikálna integrácia ťažby, tavenia a rafinérií prostredníctvom spojenia do nadnárodných korporácií. V Európe dominuje integrácia rafinujúcich a kovoobrábacích spoločností. Hlavnými dôvodmi pre vertikálnu integráciu sú racionalizácia výrobných činností, zníženie nákladov vďaka synergickým efektom, zníženie transakčných nákladov a konsolidácia investičných prostriedkov. Hutníctvo neželezných kovov je jedným z najviac konkurencieschopných

¹¹ABARE : predpoveď rozvoja svetového trhu s kominami do 2013 r.

¹²Vypočítané na základe International Copper Study Group - oficiálnej internetovej stránky výskumu medi: <http://www.icsg.org/markets/Table1.pdf>

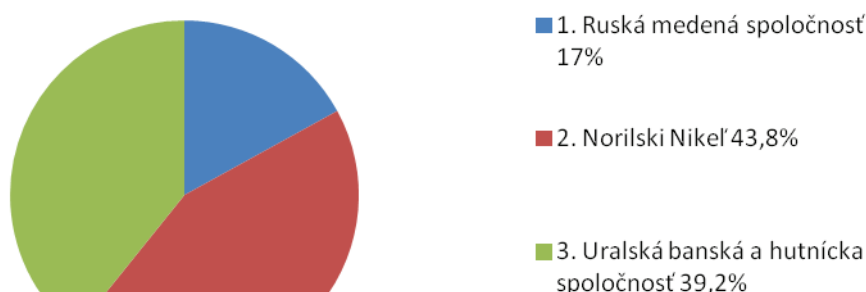
sektorov ruského priemyslu napriek tomu, že výroba väčšiny neželezných kovov v 90. rokoch výrazne klesla, ale následne rástla rýchlejšie ako priemyselná výroba v celku.

Ťažba medi v roku 2008 predstavovala v Ruskej federácii 965,2 tisíc ton¹³. Podiel Ruskej federácie na svetovej produkcii medi v roku 2008 predstavoval 5,3 %¹⁴. Za posledných 5 rokov bol nárast výroby 12 % a spotreby 60 %. Export sa v uplynulých rokoch znížil, kumulatívny pokles za posledných 5 rokov predstavoval 58,4 %, čo je dôsledok rastúceho dopytu na domácom trhu.

Jedným z najzávažnejších problémov priemyslu neželezných kovov Ruska je obmedzenosť preskúmaných zásob surovej rudy a zvýšený vývoz druhotných surovín. Väčšina najväčších svetových baníckych spoločností získava prevažnú časť výnosov zo segmentu výroby, nie zo spracovania neželezných kovov a preto osobitný význam majú rudné zásoby, ich kvalita a výrobné podmienky. V RF sa nachádzajú ložiská prakticky všetkých neželezných kovov, ale množstvo zásob, kvalita rudy a rozvojové podmienky v období nízkych cien kovov na svetovom trhu nespĺňajú kritériá efektívnosti nákladov, ktorým čelia ruské hutnícke spoločnosti. V posledných rokoch sa situácia zmenila: zvýšenie svetových cien kovov, zlepšenie finančného stavu ruských spoločností a podmienok zapojenia úverových prostriedkov (okrem finančnej a hospodárskej krízy v rokoch 2008-2009) umožnili realizáciu významných projektov.

Trh výroby medi je v Ruskej federácii riadený tromi spoločnosťami: "Banská a hutná akciová spoločnosť" Norilsky Nickel (NN), "Uralská banská a hutnícka spoločnosť, s.r.o (UBHS). a "Ruská medená spoločnosť" a.s.(RMS). Na Urale bolo "Uralskou banskou a hutníckou spoločnosťou a "Ruskou medenou spoločnosťou " v roku 2008 vyrobených 462,7 tisíc ton rafinovanej medi. Podiel spoločností na výrobe sa prakticky nemení v priebehu posledných niekoľko rokov (obr. 3.7).

Graf 8 Podiel ruských spoločností na výrobe medi

Zdroj: „Uralelektromed, s.r.o.: Výkaz za rok 2007. s. 3.

Norilsky Nickel je najväčším výrobcom paládia a niklu na svete, jeden z popredných výrobcov platiny a jeden z najväčších producentov medi (Tabuľka). Ako príklad, rozoberieme špecifiká a charakteristické črty tejto spoločnosti v súvislosti so stúpajúcou konkurenciou, najmä po auguste 2012, kedy vláda RF ratifikuje zákon o vstupe do Svetovej obchodnej organizácie.

¹³ Ročný výkaz akciovej spoločnosti Uralelektromed (za rok 2008). st.3

¹⁴ Vypočítané na základe ročného výkazu akciovej spoločnosti Uralelektromed (za rok 2008), str.3

Tabuľka 2 Dynamika výroby akciovej spoločnosti Norilski Nikel¹⁵

Ukazovateľ	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2011
Výroba niklu, tisíc ton	217	223	218	239	243	243	250	350
Výroba medi, tisíc ton	413	471	450	451	447	452	426	560

Zdroj: Spracovane na základe: Odvetvová štúdia: Farebné kovy Ruskej federácie 2006-2013. 2006

Ako je vidieť z tabuľky 2. od roku 2002 je viditeľný trvalý nárast produkcie niklu a medi, ale musíme poznamenať, že v roku 2004 došlo k poklesu vo výrobe týchto kovov. Avšak, v období rokov 2005 - 2008 môžeme pozorovať stabilizáciu výroby, ktorá sa má v roku 2011 významne zvýšila.

Základná úroveň výroby kovov s výnimkou možného potenciálu obohatenia a zvýšenia objemu spracovania v súlade so stratégiou tak predstavuje zvýšenie ťažby niklu o viac ako 260 000 ton ročne; zachovanie výroby medi na úrovni 420 tisíc ton za rok; čo sa týka kovov platinovej skupiny, plánuje sa zachovať výrobu na úrovni približne 114 ton za rok. Na zabezpečenie potrebného objemu kovovýroby sa plánuje nasledovná realizácia činností:

1. modernizácia a zvýšenie kapacity Talnachskej obohacujúcej fabriky na polostrove Taimyr od 7 do 10,5 milióna ton rudy ročne;
2. rekonštrukcia závodu "Pechenganikel" na Kolskom polostrove.

Kapitálové investície do rozvoja banského a hutníckeho priemyslu v období rokov 2007 -2010 tvorili približne 800 000 USD za rok, z toho na rozvoj ťažby na polostrove Taimyr bolo vyčlenených 450 - 470 miliónov USD za rok, na ukončenie výstavby bane "Severny – Hluboky“ približne 50 miliónov USD za rok. Podľa odborníkov je stratégia rozvoja spoločnosti Norilsky Nikel do roku 2015 pomerne konzervatívna v dôsledku zhoršenia kvality rudnej základne¹⁶.

Zo všetkých spoločností sektoru medi je štruktúra aktív Norilsky Niklu najviac podobná najväčším banským spoločnostiam na svete. Uralská banská a hutnícka spoločnosť a Ruská medená spoločnosť sa stretávajú v procese vývoja s mnohými problémami, vrátane morálneho a fyzického opotrebenia výrobných kapacít hutníckych podnikov. Druhý problém vývoja Uralskej banskej a hutníckej spoločnosti a Ruskej medenej spoločnosti je podmienený štruktúrou ich produkčnej kapacity. Základná časť tržieb najväčších svetových firiem sa obyčajne formuje vo fáze ťažby a obohacovania rúd, nie v štádiu tavenia a rafinácie. Preto sa väčšina veľkých svetových výrobcov čiernej a rafinovanej medi špecializuje na výrobu medenej rudy. Vznik týchto spoločností sa uskutočňoval na základe ťažobných a spracovateľských výrobných kapacít s nasledujúcim zriadením výrobných zariadení pre tavenie a rafináciu medi. V dôsledku toho sú dobre zabezpečené surovinovou základňou a často predávajú prebytok koncentráту čiernej a rafinovanej medi. Komplexné riešenie problému zabezpečenia ruskej základne medených surovín môže byť dosiahnuté rozvojom Udokanskeho, Činejskeho a Bystrinského ložiska.

V rokoch 2005-2008 prešli ruské podniky farebnej metalurgie od stratégie modernizácie hutníckych výrobných kapacít ku komplexnému alebo dokonca predbiehajúcejmu rozvoju baníctva a rozšírenia zdrojových ložísk. Podľa odborníkov, je to podmienené zvýšením svetových cien kovov v rokoch 2000-2008 a zmenou štruktúry príjmov spoločností neželezných kovov (zvýšením podielu segmentu ťažby a spracovania), ako aj dokončením procesu konsolidácie.

Energetická bezpečnosť je hlavným cieľom domácich výrobcov, čo je čoraz aktuálnejšia otázka, pretože ceny energií pre ruských výrobcov neustále rastú. Odvetvie čelí

¹⁵Odvetvová štúdia: Farebné kovy Ruskej federácie 2006-2013. 2006. Dostupné na internete : <http://www.infoline.spb.ru/upload/iblock/d34/zvetmet.pdf>

¹⁶Odvetvová štúdia: Farebné kovy Ruskej federácie. Dostupné na internete : <http://www.infoline.spb.ru/upload/iblock/d34/zvetmet.pdf>

d'alším problémom, ako sú problémy s personálnym obsadením, aj keď slabá surovinová základňa a nedostatok energie sú hlavnými problémami. V štruktúre konečnej spotreby medi v podobe výrobkov dominuje strojárstvo a výroba elektrickej energie. V tabuľke je vidieť štruktúra konečnej spotreby medi.

V rokoch 2010-2012 spotreba medi v ekonomike vzrástla o 7-10 %, čo je menej ako tempo rastu produkcie rafinovanej medi a medených prútov ruskými spoločnosťami. V dôsledku toho môžeme dospieť k záveru, že exportná orientácia priemyslu medi by sa mala v strednodobej perspektíve posilniť. V exportnej štruktúre ruských podnikov dominujú výrobky nízkej pridanej hodnoty: rafinovaná meď a medené prúty, čo tvorí silnú závislosť na dynamike svetových cien.

Vysoké svetové ceny medi, nízka hodnota primárnych kovov, rovnako ako aj konkurencia najväčších svetových spoločností nevytvárajú predpoklady pre vznik a rozvoj ruských podnikov s vysokým stupňom pridanej hodnoty. Okrem toho, približne 90 % vývozu medi tvoria krajiny¹⁷, ktoré sú členmi Svetovej obchodnej organizácie, pričom lídrami sú USA, krajiny EÚ a Čína. Zároveň sú hlavnými výrobcami a dovozcami produktov z medi odkiaľ vyplýva silná konkurencia s využitím noriem WTO (obmedzujúce kvóty, prohibičné clá, antidumpingové vyšetrovania, technické požiadavky a pod.) voči krajinám, ktoré nie sú členmi WTO.

Ruský priemysel medi disponuje celým radom konkurenčných výhod: prítomnosť veľkých nevyvinutých ložísk, obmedzenie prístupu zahraničných spoločností k strategickým oblastiam, relatívne nízke náklady na elektrickú energiu a prácu, schopnosť zapojenia prostriedkov Investičného fondu do infraštruktúry. Ruskí výrobcovia medi potrebujú hľadať varianty ekonomickej expanzie. Rozšírenie trhu sa môže v súčasnosti, a najmä po ratifikácii vstupu do WTO, uskutočniť smerom do každej geografickej oblasti: Čína, juhovýchodná Ázia, východná a západná Európa.

Zároveň, však vysoká úroveň svetových cien medi, nízke náklady na produkciu rafinovanej medi, nedostatok konkurencie na domácom trhu, konkurencia zo strany popredných medzinárodných spoločností a čínskych výrobcov a aktívny rozvoj výroby produktov s vysokou pridanou hodnotou nevytvárajú predpoklady pre rozvoj ruských firiem s výrobou produkcie s vyššou pridanou hodnotou. Nie je vylúčené, že ruský trh bude za niekoľko rokov cieľom pre čínskych predajcov medi, keďže sa predpokladá, že Čína sa stane čistým vývozcom rafinovanej medi a na nej založenej produkcie.

V dôsledku uskutočnenej analýzy svetového a ruského trhu s meďou identifikujeme najvýznamnejšie faktory, ktoré ovplyvnia priemysel medi pri vstupe RF do WTO. K negatívnym faktorom patria:

1. Zrušenie alebo zníženie ciel na vývoz šrotu; tempo rastu taríf na nákladnú dopravu (unifikácia domácich a medzinárodných sadzieb);

2. Nedostatok dostupných výrobných kapacít potrebných na zabezpečenie efektívnej činnosti nových a modernizovaných hutníckych kapacít v niektorých oblastiach pre realizáciu projektov z hľadiska priaznivých podmienok a faktorov a nulové vyhliadky na ich prítomnosť v krátkodobom horizonte (roky 2012-2014);

3. Posilnenie úlohy štátu v hutníckom sektore, ktorá obmedzí investičnú aktivitu veľkých podnikov;

4. Nadobudnutie aktív v zahraničí zo strany najväčších ruských hutníckych spoločností, čo môže viesť k prerozdeleniu investícií a zníženiu podielu investícií do rozvoja ruských sektorov hospodárstva.

Medzi hlavné pozitívne faktory patrí:

---

¹⁷ Vypočítané na základe International Wrought Copper Council- oficiálnej internetovej stránke Medzinárodného výboru spracovania medi: <http://www.coppercouncil>

1. Zachovanie svetových cien medi v krátkodobom horizonte (roky 2012-2014) na relatívne vysokej úrovni, čo umožní ruským spoločnostiam zhromažďovať finančné prostriedky na výstavbu a modernizáciu výrobných kapacít;

2. Zvýšenie investícií do surovín, čo umožní zvýšiť úroveň dostupnosti vlastných surovín. Okrem toho, vývoj vlastnej surovinovej základne umožní ruským spoločnostiam znížiť podiel šrotu v štruktúre surovín využitých pre tavenie; exportné clá po vstupe RF do WTO budú výrazne znížené, čo nevyhnutne povedie k zvýšeniu vývozu;

3. Možnosť získať finančné prostriedky investičného fondu na rozvoj infraštruktúry (najmä dopravy a energetiky), projektov výstavby oceliarní, baní a baníckych závodov; trvalý nárast spotreby neželezných kovov ruským priemyslom a stavebníctvom;

4. Zachovanie obchodných prekážok pre zahraničné oceliarne v krátkodobom horizonte (niekoľko rokov po vstupe do WTO);

5. Absencia významných colných bariér po vstupe do WTO, ktoré by mohli výrazne znížiť účinnosť vývozu ruských neželezných kovov a perspektíva ich výskytu v krajinách dovozu;

6. Zníženie alebo odstránenie ciel na technologické, stavebné a výskumné zariadenia; konsolidácia ruského metalurgického priemyslu, čo zvýši konkurencieschopnosť ruských spoločností na svetovom trhu a pomôže mobilizovať dodatočné finančné prostriedky pre investičné projekty.

Zoznam použitej literatúry:

- [1] Mineral Commodity Summaries [Electronic resource] / US Geological Survey. Washington, 2009. <http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/mcs>
- [2] Основные параметры прогноза социально-экономического развития РФ: приложение к Концепции долгосрочного социально-экономического развития РФ. 2008. Москва
- [3] ABARE : прогноз развития мирового рынка металлов до 2013 г.[Текст] // Металлург, бюл. 2008.
- [4] Oficialna stránka Medzinárodnej skupiny vyskumu medi. Dostupné na internete: <http://www.icsg.org/>
- [5] ABARE : predpoveď rozvoja svetového trhu s kominami do 2013 г.
- [6] Odvetvová štúdia: Farebné kovy Ruskej federácie 2006-2013. 2006. Dostupné na internete : <http://www.infoline.spb.ru/upload/iblock/d34/zvetmet.pdf>

Kontaktná adresa:

Ing. Denis Doročov
Nobelova 18, 831 02 Bratislava
tel.:+421917998864

Ing. Silvia DRAKOVÁ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

AKTUÁLNY VÝVOJ EKONOMICKÝCH VZŤAHOV MEDZI ALBÁNSKOM A EÚ

Abstrakt

Predmetom príspevku je analýza aktuálneho vývoja ekonomických vzťahov medzi Albánskom a Európskou úniou. Príspevok je rozdelený na dve hlavné časti – prvá časť príspevku identifikuje najvýznamnejšie medzníky vo vývoji ekonomických vzťahov medzi Albánskom a Úniou so zreteľom na vstup Stabilizačnej a asociačnej dohody do platnosti a postupný proces vytvárania oblasti voľného obchodu. Druhá časť príspevku prináša analýzu vývoja vzájomných ekonomických vzťahov medzi Albánskom a EÚ. Pozornosť je venovaná najmä vzájomnej zahranično-obchodnej výmene, jej komoditnej štruktúre, tokom priamych zahraničných investícií a perspektívam ďalšieho rozvoja vzájomných ekonomických vzťahov.

Kľúčové slová: Albánsko, EÚ, zahranično-obchodná výmena, komoditná štruktúra, PZI, perspektívy

Abstract

The subject of the paper is the analysis of current development of economic relations between Albania and the European Union. The article is divided into two main parts - the first part is devoted to identification of the most important milestones in the development of economic relations between Albania and the EU with regard to the entry of the Stabilisation and Association Agreement into force and the gradual process of creating a free trade area. The second part presents an analysis of the development of mutual economic relations between Albania and the EU. Attention is focused mainly on mutual foreign trade, its commodity structure, on flows of foreign direct investment and prospects for further development of mutual economic relations.

Key words: Albania, EU, foreign trade exchange, commodity structure, FDI, perspectives

1 Úvod

Albánsko patrí medzi najmenšie a najchudobnejšie¹, zároveň však aj medzi najtajomnejšie európske štáty. Napriek rozporuplnej komunistickej minulosti, nepriaznivej hospodárskej a sociálnej situácii a medzinárodnej izolácii sa vydalo v 90. rokoch 20. storočia na cestu boja proti úpadku a hlbokkej ekonomickej zaostalosti. Spustený bol proces tzv. duálnej transformácie, v rámci ktorej bola postupná demokratizácia krajiny sprevádzaná transformáciou ekonomiky z centrálne plánovaného hospodárstva na hospodárstvo trhové, a za jednu z kľúčových priorít zahraničnej politiky bola stanovená integrácia do Európskej únie. Albánsko sa zameralo na nadväzovanie stykov so zahraničím a rozvíjanie obchodnej

---

¹ Rozloha Albánska je 28 748 km², počet obyvateľov je 3,1 miliónov, priemerná výška HDP na obyvateľa Albánska v období rokov 2005 - 2009 bola 2 471 €. Podrobnejšie údaje poskytuje Štatistický úrad Albánska: INSTAT: Institute of Statistics Albania [online], dostupné na internete: <<http://www.instat.gov.al/>>.

spolupráce s novými partnermi. Predpokladom vymanenia sa z vážnych hospodárskych problémov a chudoby sa stala liberalizácia zahraničného obchodu, skvalitňovanie podnikateľského a podpora konkurenčného prostredia, rozvoj sektora služieb a najmä turistického ruchu, či lákanie zahraničných investícií. Zavádzané reformy však boli úspešné len v prvých rokoch implementácie. Druhá polovica 90. rokov 20. storočia priniesla nielen rozkvet šedej ekonomiky, korupcie, organizovaného zločinu a hospodárskej kriminality, ale taktiež ďalšiu ekonomickú krízu, sociálne nepokoje a chaos. Vývoj ekonomických vzťahov Albánska a Európskej únie v tomto období stagnoval a v podstate kopíroval vnútorný vývoj v krajine - prehlbujúce sa problémy ústili do poklesu vzájomnej obchodnej a investičnej výmeny, i ďalšej perspektívy rozvoja vzájomných vzťahov. Zavíšenie demokratizácie Albánska, ekonomickej transformácie a jeho členstva v Únii sa tak ukázali ako veľmi ambiciózne ciele, ktorých dosiahnutiu predchádza nesmierne komplikovaný a najmä zdĺhavý proces stabilizácie krajiny, jej ozdravenia a ďalšieho rozvoja.

Začiatok 21. storočia sa v Albánsku niesol v znamení ďalšej zmeny vývojovej trajektórie a do vzájomných vzťahov medzi Albánskom a Európskou úniou vniesol nový impulz. Aj napriek pretrvávajúcim politickým, ekonomickým, sociálnym, bezpečnostným či environmentálnym problémom a nedôverčivému postojú zahraničia sa začali prejavovať priaznivé výsledky upokojenia politickej a sociálnej situácie i viacerých uplatňovaných reforiem, a krajina začala vykazovať vysoký potenciál hospodárskeho rastu, začala sa stále viac zapájať do medzinárodného obchodu a upútala pozornosť zahraničných investorov. Stabilizácia krajiny sa odzrkadlila vo vývoji vzťahov medzi Albánskom a Európskou úniou, ktorý vyústil dňa 28. apríla 2009 do oficiálneho predloženia albánskej žiadosti o členstvo. A aj keď je v súčasnosti Albánsko stále len potenciálnou kandidátskou krajinou na vstup do Únie, vďaka spustenému integračnému procesu zaznamenáva zmenu svojho postavenia na medzinárodnej politickej scéne, postavenia vo svetovej ekonomike i zmenu každodenného života albánskych občanov.

Rozvoj ekonomických vzťahov medzi Albánskom a Európskou úniou ako súčasť integračného procesu môže prispievať k celkovému rozvoju krajiny a prekonávaniu ekonomických problémov. Cieľom príspevku je preto analýza aktuálneho vývoja týchto vzťahov. V príspevku je v snahe zhodnotiť, či Albánsko dostatočne využíva potenciál ekonomickej spolupráce s Úniou, a pri zohľadnení rozsahového obmedzenia, zameraná pozornosť na vývoj zahranično-obchodnej výmeny medzi krajinou a EÚ, toky priamych zahraničných investícií a na perspektívy rozvoja vzájomných ekonomických vzťahov.

2 Najvýznamnejšie medzníky vo vývoji ekonomických vzťahov medzi Albánskom a EÚ

Za oficiálny začiatok formálnych väzieb medzi Európskym spoločenstvom a Albánskom možno považovať podpísanie *Dohody o obchode a spolupráci* v roku 1992, aj keď vzájomné diplomatické vzťahy boli nadviazané ešte v roku 1991. V roku 1992 začalo Spoločenstvo Albánsko zároveň oficiálne podporovať - krajina získala oprávnenie na čerpanie finančných prostriedkov z predvstupového fondu PHARE², ktorý bol pôvodne určený na obnovu ekonomiky Maďarska a Poľska, no neskôr bola jeho pôsobnosť rozšírená aj na ostatné potenciálne členské štáty. V roku 2001 bol program pre krajiny Západného Balkánu nahradený programom CARDS a v roku 2007 bol CARDS nahradený jednotným predvstupovým nástrojom IPA, ktorý zjednotil dovtedy existujúce predvstupové fondy EÚ. Finančná pomoc zo strany Únie bola pritom nezanedbateľná - od roku 1991 do roku 2000

² Vysvetlivky skratiek: PHARE = *Poland and Hungary: Assistance for Reconstruction of their Economies*; CARDS = *Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation*; IPA = *Instrument for Pre-Accession Assistance*.

prijalo Albánsko z programu PHARE celkovo 631,5 mil. EUR³, od roku 1999 do roku 2006 z programu CARDS 259,6 mil. EUR⁴ a od roku 2007 do roku 2010 z nástroja IPA 306,1 mil. EUR⁵. Hlavným cieľom finančnej podpory Albánska zo strany EÚ bolo a je pripraviť krajinu na zapojenie do štruktúr Únie - európske finančné prostriedky smerujú najmä: na podporu demokratických reforiem v krajine, na budovanie právneho štátu a inštitúcií, na zavádzanie acquis EÚ, tvorbu a implementáciu legislatívy, zlepšovanie sociálno-ekonomických podmienok, rozvoj ľudského kapitálu a rozvoj vidieka, na reštrukturalizáciu a obnovu hospodárstva, obnovu a budovanie všetkých druhov infraštruktúry, na ochranu životného prostredia a prírodných zdrojov, ale taktiež na podporu regionálnej spolupráce a prekonanie pretrvávajúcich problémov Albánska.

V polovici 90. rokov 20. storočia boli vzájomné vzťahy medzi Európskym spoločenstvom a Albánskom nepriaznivo ovplyvnené vnútornou politickou, ekonomickou, bezpečnostnou a sociálnou situáciou v Albánsku. V krajine došlo ku kumulácii komplexu problémov – rástlo podozrenie a prejavy uplatňovania nedemokratických praktík vládnucej strany, podnikateľské prostredie sa začalo výrazne zhoršovať. Korupcia zaznamenala prudký rozkvet rovnako, ako šedá ekonomika, organizovaný zločin či hospodárska kriminalita. Krach pyramidových schém vyvolal hystériu, chaos, sociálne nepokoje, vážnu ekonomickú krízu a pád vlády. Až po stabilizácii komplikovanej situácie sa mohlo Albánsko opäť sústrediť na svoje zahranično-politické ciele - na ďalšie významné medzníky vo vzájomných ekonomických vzťahoch s EÚ si muselo počkať až na začiatok 21. storočia, kedy došlo k upokojeniu napätej situácie v krajine, uplatňované reformy sa pretavili do politickej stabilizácie, naštartovania ekonomického rastu, rastu zahranično-obchodnej výmeny i prílevu zahraničných investícií.

V roku 2000 odštartovala Únia pre balkánske krajiny, vrátane Albánska, **Stabilizačný a prístupový proces**. Albánsko taktiež získalo preferenčný prístup na trh EÚ, ktorý viedol k postupnému rozšíreniu vzájomnej hospodárskej spolupráce. V roku 2006, s platnosťou od 1.4.2009, bola podpísaná medzi Európskym spoločenstvom, jeho členskými štátmi a Albánskom **Stabilizačná a asociačná dohoda (SAA)**, ktorá je kľúčovým elementom SAP a zakladá pridruženie (od roku 2006 do roku 2009 bola v platnosti *Dočasná dohoda o obchode a obchodných záležitostiach medzi EÚ a Albánskom*).⁶ Medzi ciele SAA pritom okrem podpory demokratizácie a posilňovania právneho štátu v Albánsku; inštitucionálnej, politickej a ekonomickej stabilizácie krajiny i regiónu, a rozvoja vzájomných politických vzťahov a regionálnej spolupráce patria tiež podpora rozvoja harmonickej medzinárodnej hospodárskej spolupráce Albánska, úspešné zavŕšenie jeho ekonomickej transformácie a postupné vytváranie oblasti voľného obchodu medzi Albánskom a Európskou úniou. V článku 16 Hlavy IV: Voľný pohyb tovaru bolo stanovené, že „*Spoločenstvo a Albánsko postupne, v období maximálne desiatich rokov od dátumu nadobudnutia platnosti tejto dohody, v súlade s ustanoveniami Všeobecnej dohody o clách a obchode (GATT) z roku 1994 a pravidlami WTO*“⁷ vytvoria oblasť voľného obchodu,“⁸ pri zohľadnení stanovených požiadaviek a na základe vzájomne dohodnutých podmienok.

³ EMA – EUROPEAN MOVEMENT ALBANIA: *Albania's EU Membership Process* [online], [cit. 17.5.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.em-al.org/?fq=artikuj&gj=gj2&kid=20&bir=26>>.

⁴ EURÓPSKA KOMISIA. 2010. *Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu a Rade: Stanovisko Komisie k žiadosti Albánska o členstvo v Európskej únii* [online]. 2010, strana 5 [cit. 17.5. 2012]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/al_opinion_2010_sk.pdf>.

⁵ Tamtiež.

⁶ Ďalšie významné dokumenty: v 2004 prijala Rada prvé európske partnerstvo pre Albánsko, nové partnerstvo potom v 2008; v 2008 vstúpila do platnosti *Dohoda o uľahčení udeľovania víz medzi EÚ a Albánskom* a Komisia predstavila cestovnú mapu pre liberalizáciu vízového režimu s Albánskom.

⁷ Albánsko je členským štátom Svetovej obchodnej organizácie od 8. septembra 2000.

Dovozné a vývozné clá, poplatky so zodpovedajúcim účinkom, množstevné obmedzenia a opatrenia s podobným účinkom vo vzájomnom obchode s albánskymi **priemyselnými výrobkami** a výrobkami Spoločenstva medzi Albánskom a EÚ sa zrušili dňom nadobudnutia platnosti SAA. Clá vybraných priemyselných výrobkov Spoločenstva vyvázaných do Albánska, ktoré sú uvedené v Prílohe I, sa znižujú postupne⁹. Všetky vzájomné množstevné obmedzenia a opatrenia so zodpovedajúcim účinkom na dovoz stanovených **poľnohospodárskych výrobkov a produktov rybného hospodárstva** zrušili EÚ aj Albánsko dňom nadobudnutia platnosti SAA. Únia zároveň zrušila clá a poplatky s podobným účinkom na dovoz vybraných albánskych poľnohospodárskych výrobkov (okrem uvedených v položkách 0102,0201,0202,1701,1702 a 2204 kombinovanej nomenklatúry) a produktov rybného hospodárstva (okrem uvedených v prílohe III¹⁰ - dovoz tých podlieha ďalej uvedeným koncesiam). Albánsko zrušilo clá len na dovoz poľnohospodárskych výrobkov Spoločenstva uvedených v prílohe IIa); znižuje clá na výrobky uvedené v prílohe IIb), a to obdobným spôsobom ako pri priemyselných výrobkoch¹¹; a v limite colnej kvóty zrušilo dovozné clá na výrobky uvedené v prílohe IIc) – konkrétne na mäkkú pšenicu a súraž na siatie, a špaldu, mäkkú pšenicu a súraž (okrem súraže na siatie) s kvótou 20 000 ton, a clá na produkty rybného hospodárstva (okrem uvedených v prílohe III). Dovoz a vývoz vín a liehovín je upravený osobitne. Stabilizačná a asociačná dohoda však nevylučuje v závažných a stanovených prípadoch zavádzanie ochranných a iných vhodných opatrení (ako reakcia na dumping, vyrovnávacie subvencie, kritický nedostatok a pod.), zákazov alebo obmedzení dovozu, vývozu či tranzitu v súlade s dohodnutými podmienkami.

V Hlave V, Kapitole III zaväzuje Stabilizačná a asociačná dohoda strany pokračovať v procese liberalizácie **poskytovania služieb** - konkrétne stanovuje záväzok strán: „*prijat potrebné kroky, ktorými sa umožní postupne zaviesť poskytovanie služieb spoločnosťami Spoločenstva alebo albánskymi spoločnosťami, alebo príslušníkmi, ktorí sa usadili na území inej strany, ako je tá, ktorej príslušníkom je osoba, ktorej sú služby určené,*“¹² a to päť rokov odo dňa nadobudnutia platnosti dohody. Poskytovanie jednotlivých druhov dopravných služieb je upravené osobitne. Stabilizačná a asociačná dohoda ďalej upravuje oblasť **pohybu pracovníkov** a ich pracovných podmienok, **usadzovania sa** (osôb a spoločností), **bežných platieb a slobodného pohybu kapitálu**, aproximácie a presadzovania práva a oblasť hospodárskej súťaže. Strany sa zaväzujú rešpektovať a chrániť hospodársku súťaž, zabezpečovať transparentnosť poskytovania štátnej pomoci a nediskrimináciu a reciprocitu v oblasti zadávania verejných objednávok. Albánsko sa navyše zaviazalo garantovať do

⁸ ÚRADNÝ VESTNÍK EURÓPSKEJ ÚNIE. 2009. *Stabilizačná a asociačná dohoda medzi Európskymi spoločnosťami a ich členskými štátmi na jednej strane a Albánskou republikou na strane druhej* [online]. s. 171 [cit.: 17.5.2012]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:107:0166:0502:SK:PDF>>.

⁹ Znižovanie prebieha nasledovným spôsobom: základné clo – teda dovozné clo uplatňované v deň predchádzajúci podpisu SAA, sa dňom nadobudnutia platnosti dohody znížilo na 80% svojej výšky, 1. januára nasledujúceho kalendárneho roka sa znížilo na 60% svojej výšky, 1. januára ďalšieho kalendárneho roka na 40%, ďalšieho 20% a 1. januára štvrtého roka na 10% svojej výšky. 1. januára piateho roka dôjde napokon k zrušeniu zvyšných dovozných ciel. Urýchlenie znižovania ciel na priemyselné výrobky zo strany Albánska nie je vylúčené.

¹⁰ V prílohe č. III sú uvedené nasledovné druhy rýb spracované rôznym spôsobom: pstruhy, kapry, morské pražmy, ryby druhu *Dicentrarchus labrax* a upravené alebo konzervované sardinky a ančovičky.

¹¹ Znižovanie prebieha nasledovným spôsobom: ku dňu nadobudnutia platnosti SAA došlo zníženiu dovozného cla na 90% základného cla, 1. januára nasledujúceho roka na 80% jeho výšky, a ďalšie roky: 60%, 40% a nakoniec 1. januára štvrtého roka na 0% základného cla.

¹² ÚRADNÝ VESTNÍK EURÓPSKEJ ÚNIE. 2009. *Stabilizačná a asociačná dohoda medzi Európskymi spoločnosťami a ich členskými štátmi na jednej strane a Albánskou republikou na strane druhej* [online]. s. 182 [cit.: 18.5.2012]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:107:0166:0502:SK:PDF>>.

štyroch rokov odo dňa nadobudnutia platnosti dohody ochranu práv duševného, priemyselného a obchodného vlastníctva na úrovni podobnej tej v Spoločenstve. So snahou Albánska o skvalitňovanie podnikateľského prostredia, dokončenia transformácie ekonomiky a dosahovania hospodárskeho rastu súvisí aj Hlava VII: *Spravodlivosť, sloboda a bezpečnosť*, v ktorej je pozornosť venovaná otázkam posilňovania inštitúcie a právneho štátu; ochrane osobných údajov; spolupráci v oblasti pohybu osôb, v trestných veciach, v oblasti prania špinavých peňazí, boja proti terorizmu a proti nezákonným drogám. Hlava VIII: *Politiky spolupráce* následne rozoberá ciele vzájomnej spolupráce Spoločenstva a Albánska v rôznych oblastiach života spoločnosti a Hlava IX vzájomnú finančnú spoluprácu.

Od roku 2009 možno medzi kľúčové udalosti vo vzťahu medzi Albánskom a EÚ – a teda aj z hľadiska rozvoja vzájomných ekonomických vzťahov, zaradiť nasledovné:

- dňa 28. apríla 2009 predložilo Albánsko žiadosť o členstvo v Európskej únii;
- 16. 11. 2009 požiadala Rada Komisiu o predloženie stanoviska k albánskej žiadosti;
- v apríly 2010 odovzdalo Albánsko odpovede na dotazník Európskej komisie;
- 9. novembra 2010 oznámila Komisia svoje stanovisko k albánskej žiadosti o členstvo v EÚ Európskemu parlamentu a Rade EÚ;
- reakciou albánskej vlády bolo v júni 2011 prijatie *Akčného plánu* na odstránenie pretrvávajúcich nedostatkov a zabezpečenie napredovania v procese integrácie do EÚ;
- a od 15.12.2010 je medzi EÚ a Albánskom bezvízový režim.

3 Aktuálny vývoj ekonomických vzťahov medzi Albánskom a EÚ

3.1 Zahranický obchod medzi Albánskom a EÚ

Najvýznamnejším obchodným partnerom Albánska je Európska únia ako celok – a to najmä vďaka uplatňovaniu preferenčných opatrení. Po Únii nasledujú na základe údajov Európskej komisie Čína, Turecko a Švajčiarsko, ďalej Srbsko, Čierna hora a Macedónsko. Obchod Albánska s EÚ predstavoval v roku 2010 konkrétne 70,3% z celkového zahraničného obchodu krajiny; obchod s Čínou 6,6%, s Tureckom 6,1% a so Švajčiarskom 2,4%. Import do Albánska z EÚ predstavoval v roku 2010 68,6% celkového importu, export do Únie predstavoval 75,4% exportu krajiny.¹³ Medzi najvýznamnejších obchodných partnerov Albánska spomedzi členských štátov EÚ patria: Taliansko, Grécko, Nemecko a Bulharsko.¹⁴

Európska únia teda predstavuje pre Albánsko bez pochyb najvýznamnejšieho obchodného partnera. Naopak to však neplatí. S pomedzi najdôležitejších obchodných partnerov EÚ sa Albánsko v roku 2011 nachádzalo až na 66. mieste.¹⁵ Import do EÚ z Albánska pritom nepredstavuje ani 0,1% z celkového importu do Únie a export z EÚ do krajiny predstavuje približne 0,1% z celkového exportu Únie.

Obchodná bilancia Albánska je vo všeobecnosti dlhodobo pasívna, ako prejav výraznej importnej orientácie krajiny. A to platí aj vo vzájomnom obchode s EÚ. Od roku 2007 do roku 2011, ako vyplýva na základe údajov Eurostatu z tabuľky č. 1, dosahuje Albánsko vo vzájomnom obchode s Úniou deficit obchodnej bilancie. A zatiaľ čo v roku 2000 dosahoval hodnotu 576,6 mil. EUR, stabilizácia politicko-ekonomickej situácie, naštartovanie prístupového procesu krajiny do Únie, zlepšovanie vzájomných vzťahov a rast vzájomnej

¹³ Všetky číselné údaje v odseku sú dostupné na: EUROPEAN COMMISSION. 2011. *Albania* [online]. 21.3. 2012, s. 6 [cit.: 15.5.2012]. Dostupné na internete: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113342.pdf>.

¹⁴ BANK OF ALBANIA. 2009. *2009 Balance of Payments Bulletin* [online]. 52 s. [spracované: máj 2012]. Dostupné na: <http://www.bankofalbania.org/web/2009_Balance_of_Payments_Bulletin_5942_2.php>.

¹⁵ Tamtiež.

zahranično-obchodnej viedli k rastu deficitu na 1 176,9 mil. EUR v 2007. Aj od roku 2007 do roku 2011 deficit rástol, k jeho poklesu došlo len v roku 2010 na hodnotu 1 169,0 mil. EUR.¹⁶

Import do EÚ z Albánska aj export z EÚ do Albánska výraznejšie vzrástli pri porovnaní rokov 2000 a 2007. Od roku 2007 do roku 2011 následne rástli v každom roku, okrem roku 2009 – a to najmä v pod vplyvom prepuknutia svetovej finančnej a hospodárskej krízy. V roku 2011 dosahoval import do EÚ z Albánska hodnotu 942,5 mil. EUR, hodnota exportu z Únie do Albánska dosahovala 2 290,1 mil. EUR. Obchodný deficit Albánska vo vzájomnom obchode s EÚ teda v roku 2011 dosiahol hodnotu 1 347,6 mil. EUR.¹⁷

Tabuľka 1 Obchodná výmena medzi EÚ a Albánskom v roku 2000, 2004 a 2007 - 2011¹⁸

Rok	Import	Export	Saldo	Obrat
	EÚ←AL (mil. €)	EÚ→AL (mil. €)	Albánska (mil. €)	(mil. €)
2000	297,3	873,9	-576,6	1 171,2
2004	398,0	1 275,9	-877,9	1 673,9
2007	625,6	1 802,5	-1 176,9	2 428,1
2008	686,5	2 002,4	-1 315,9	2 688,9
2009	652,5	1 969,4	-1 316,9	2 621,9
2010	894,3	2 063,3	-1 169,0	2 957,6
2011	942,5	2 290,1	-1 347,6	3 232,6

Prameň: Európska komisia – Eurostat: ComExt a vlastné spracovanie¹⁹

3.2 Komoditná štruktúra zahraničného obchodu medzi Albánskom a EÚ

Analýza vývoja komoditnej štruktúry vzájomného zahraničného obchodu medzi Európskou úniou a Albánskom vychádza z klasifikácie tovaru podľa Organizácie spojených národov SITC – teda *Standard International Trade Classification* v jej 4 revízií, pričom všetky použité číselné údaje sú čerpané z databáz Eurostatu.

Najväčšiu časť **importu do EÚ z Albánska**, ako vyplýva z tabuľky č. 2, predstavoval od roku 2007 do roku 2011 rôzny priemyselný spotrebný tovar, ktorého dovezená hodnota od roku 2008 postupne rástla, až na 456,5 mil. EUR v roku 2011 (teda 48,4% celkového dovozu z Albánska v danom roku). Po ňom nasledovali minerálne palivá, mazivá a príbuzné materiály (18,3% celkového dovozu z Albánska v 2011), priemyselné výrobky triedené podľa materiálu (13,1%) a surové materiály, nepoživatelné s výnimkou palív (10,0%).²⁰ Ako ďalej vyplýva z údajov Eurostatu a databázy ComExt, Európska únia importovala z Albánska v roku 2011 v dominantných kategóriách najviac nasledujúcich produktov²¹: priemyselný spotrebný tovar

¹⁶ EUROPEAN COMMISSION – EUROSTAT. 2012. *ComExt: DS-018995 - EU27 Trade Since 1988 By SITC* [online], [cit. 20.5.2012]. Dostupné na: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/newxtweb/submitopopensavedextraction.do?extractionId=6272557&datasetID=DS-018995&keepsessionkey=true>>.

¹⁷ Tamtiež.

¹⁸ Importom a exportom sa rozumie: import do EÚ (27) z Albánska a export z EÚ (27) do Albánska.

¹⁹ EUROPEAN COMMISSION – EUROSTAT. 2012. *ComExt: DS-018995 - EU27 Trade Since 1988 By SITC* [online], [cit. 18.5.2012]. Dostupné na: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/newxtweb/submitopopensavedextraction.do?extractionId=6272557&datasetID=DS-018995&keepsessionkey=true>>.

²⁰ Všetky číselné údaje v odseku sú dostupné na: EUROPEAN COMMISSION – EUROSTAT. 2012. *ComExt: DS-018995 - EU27 Trade Since 1988 By SITC* [online], [cit. 20.5.2012]. Dostupné na: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/newxtweb/submitopopensavedextraction.do?extractionId=6272557&datasetID=DS-018995&keepsessionkey=true>>.

²¹ EUROPEAN COMMISSION – EUROSTAT. 2012. *ComExt: DS-018995 - EU27 Trade Since 1988 By SITC* [online], [cit. 20.5.2012]. Dostupné na:

- obuv, odevy a odevné doplnky a rôzne ďalšie výrobky; minerálne palivá, mazivá a príbuzné materiály - ropa, ropné výrobky a elektrický prúd; priemyselné výrobky triedené podľa materiálu - kovové výrobky, železo a oceľ a výrobky z nekovových nerastov; surové materiály, nepoživatelné s výnimkou palív - kovové rudy a odpad, suroviny živočíšneho a rastlinného pôvodu, surové hnojivá a nerasty. V rámci kategórie potraviny a zvieratá dominovali v importe z Albánska do EÚ v roku 2011 ryby, kôrovce, mäkkýše, vodné bezstavovce a produkty z nich. Kategórii nápoje a tabak dominovali nápoje; kategórii chemikálie a príbuzné výrobky dominovali plasty v prvotnej forme a vonné silice a vonné materiály; a nakoniec v rámci strojov a dopravných prostriedkov importovala EÚ najviac strojov a zariadení na výrobu energie a telekomunikačných zariadení.

Tabuľka 2 Vývoj komoditnej štruktúry obchodu EÚ a Albánska v rokoch 2007 - 2011

SITC / Rok	Hodnota importu do EÚ z Albánska v mil. EUR (EÚ←AL)					Hodnota exportu z EÚ do Albánska v mil. EUR (EÚ→AL)				
	2007	2008	2009	2010	2011	2007	2008	2009	2010	2011
SITC - CELKOVO	625,6	686,5	652,5	894,3	942,5	1802,5	2002,4	1969,4	2063,3	2290,1
0 Potraviny a zvieratá	24,3	27,2	27,4	32,7	32,7	161,6	205,0	184,1	197,1	213,2
1 Nápoje a tabak	2,6	0,7	1,4	1,4	0,3	60,1	84,5	95,4	99,4	88,9
2 Surové materiály, nepoživat. s výnimkou palív	72,3	81,8	43,1	72,5	94,4	25,9	27,1	30,8	41,3	40,4
3 Minerálne palivá, mazivá a príbuzné materiály	65,8	69,9	69,2	194,4	172,7	179,6	76,9	59,9	195,8	420,8
4 Živoč. a rastlinné oleje, tuky a vosky	0,0	:	0,0	0,0	0,0	17,4	22,5	12,2	13,5	17,0
5 Chemikálie a príbuz. výrobky inde nešpecifik.	1,6	2,2	2,1	3,1	2,4	190,0	207,6	226,0	233,6	237,0
6 Priemyselné výrobky triedené p.materiálu	75,5	122,1	78,3	108,6	123,2	446,9	500,3	515,2	520,9	520,9
7 Stroje a dopravné prostriedky	28,7	37,5	80,2	60,3	57,2	435,6	568,5	559,9	471,5	457,1
8 Rôzny priemyselný spotrebný tovar	335,6	335,3	348,2	417,9	456,5	269,0	293,9	263,3	277,0	280,7
9 Tovar a transakcie nešpecifik. inde v SITC	2,1	1,8	2,5	3,3	3,1	8,6	9,6	14,1	7,5	9,0

Prameň: Európska komisia – Eurostat: ComExt²²

Najväčšiu časť **exportu z EÚ do Albánska** (tabuľka č. 2) predstavovali priemyselné výrobky triedené podľa materiálu (22,7% celkového exportu z EÚ do Albánska v roku 2011), stroje a dopravné prostriedky (20,0%), minerálne palivá, mazivá a príbuzné materiály (18,4%) a rôzny priemyselný spotrebný tovar (12,3%). Na základe údajov Eurostatu a databázy ComExt ďalej možno zhodnotiť, že EÚ exportovala do Albánska v roku 2011 v dominantných kategóriách najviac nasledujúcich produktov²³: priemyselné výrobky triedené podľa materiálu - kovové výrobky, textilná priadza, tkaniny, zhotovené výrobky a výrobky

<<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/newxtweb/submitpensavedextraction.do?extractionId=6274064&datasetID=DS-018995&keepsessionkey=true>>.

²² EUROPEAN COMMISSION – EUROSTAT. 2012. *ComExt: DS-018995 - EU27 Trade Since 1988 By SITC* [online], [cit. 18.5.2012]. Dostupné na: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/newxtweb/submitpensavedextraction.do?extractionId=6272557&datasetID=DS-018995&keepsessionkey=true>>.

²³ EUROPEAN COMMISSION – EUROSTAT. 2012. *ComExt: DS-018995 - EU27 Trade Since 1988 By SITC* [online], [cit. 20.5.2012]. Dostupné na: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/newxtweb/submitpensavedextraction.do?extractionId=6274064&datasetID=DS-018995&keepsessionkey=true>>.

z nekovových nerastov; stroje a dopravné prostriedky - cestné vozidlá, elektrické zariadenia, prístroje a spotrebiče a elektrické časti, a priemyselné stroje a zariadenia; minerálne palivá a mazivá - ropa, ropné výrobky a zemný plyn; a priemyselný spotrebný tovar - odevy a odevné doplnky, obuv a rôzne ďalšie výrobky. V rámci kategórie potraviny a zvieratá dominovali v exporte z EÚ do Albánska v roku 2011 obilniny a obilné produkty, zelenina a ovocie; kategórii nápoje a tabak dominovali nápoje. Kategórii surové materiály, nepoživatelné dominovali kovové rudy a kovový odpad, korok a drevo a textilné vlákna a ich odpad; kategórii chemikálie a príbuzné výrobky liečivá a farmaceutické výrobky; a nakoniec kategórii živočíšne a rastlinné oleje, tuky a vosky: nevysychavé rastlinné tuky a oleje – surové, rafinované alebo frakcionované.

3.3 Priame zahraničné investície

Toky a stav priamych zahraničných investícií (PZI) smerujúcich do Albánska a z Albánska sú v rozhodujúcej miere ovplyvňované vývojom vnútroštátnej a ekonomickej situácie v krajine. K ich rastu teda došlo vo významnejšej miere až začiatkom 21. storočia, kedy sa začali prejavovať priaznivé výsledky upokojujúcej politickej a sociálnej situácie i uplatňovaných ekonomických reforiem. V súčasnosti garantuje albánska vláda ochranu zahraničných investícií a pokračuje v tvorbe vhodných podmienok na ich vstup do krajiny a pre zabezpečenie priaznivého podnikateľského prostredia.

Celkovo je však ročná hodnota PZI smerujúcich do a z Albánska stále nízka – aj napriek rastúcej tendencii. V roku 2009 smerovali do krajiny PZI v hodnote 705 mil. EUR, hodnota PZI v Albánsku v danom roku bola 2 692 mil. EUR. Albánske investície v zahraničí dosahovali 131 mil. EUR.²⁴

Podľa Centrálnej banky Albánska bola väčšina PZI v krajine od roku 2004 do roku 2008 pritom pôvodom z Európskej únie – v rámci členských štátov dominovali Grécko, Taliansko, Rakúsko a Nemecko. Grécke investície boli umiestnené najmä do sektora telekomunikácií a finančného sprostredkovania, rakúske PZI do bankového sektora (*Raiffeisen International* odkúpilo *Savings Bank of Albania* a stalo sa najväčšou bankou v krajine) a talianske do priemyslu a stavebníctva. Druhým najväčším investorom z hľadiska stavu PZI v Albánsku bolo Turecko (najmä v nefinančných aktivitách), z krajín mimo EÚ nasledovali Spojené štáty americké a Libanon. Najviac albánskych PZI bolo naopak umiestnených v susedných krajinách: v Kosove a Macedónsku (FYROM).²⁵

Tabuľka 3 Toky a stav priamych zahraničných investícií medzi EÚ a Albánskom

	2004	2007	2008	2009	2010
Toky PZI z EÚ do Albánska v mil. EUR	134	377	192	560	2 275
Toky PZI z Albánska do EÚ v mil. EUR	0	6	12	-1	21
Stav PZI EÚ v Albánska v mil. EUR	394	1 002	1 206	1 393	1 845
Stav albánskych PZI v EÚ v mil. EUR	29	81	114	143	-162

Prameň: Eurostat²⁶

Ako vyplýva z tabuľky č. 3, stav PZI v Albánsku pôvodom z EÚ od roku 2004 do roku 2007 vzrástol takmer trojnásobne (číselné údaje sú v databázach Eurostatu dostupné len

²⁴ MINISTRY OF ECONOMY, TRADE AND ENERGY. 2010. *Report on Foreign Direct Investment in Albania 2010* [online]. s. 11, 22 [cit. 29.5.2012]. Dostupné na internete: <http://www.mete.gov.al/upload/fdi_report_2010.pdf>.

²⁵ Tamtiež, s. 25.

²⁶ EUROPEAN COMMISSION – EUROSTAT. 2012. *EU direct investments - Main indicators*, aktualizované k 24.5.2012 [online], [cit. 24.5.2012]. Dostupné na internete: <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupModifyTableLayout.do>>.

od roku 2004) z 394 mil. EUR na 1 002 mil. EUR, od roku 2007 následne vzrástol na 1 845 mil. EUR v roku 2010. Tok PZI z EÚ do Albánska bol najskôr v roku 2008 nižší v porovnaní s rokom 2007, no od roku 2008 do roku 2010 sa jeho hodnota v každom roku zvyšovala. Stav PZI v EÚ pôvodom z Albánska a toky albánskych PZI do Únie dosahujú dlhodobo veľmi nízke hodnoty (tab. č. 3).

3.4 Perspektívy ekonomických vzťahov medzi Albánskom a EÚ

Albánsko predstavuje pre Európsku úniu z hľadiska rozvoja vzájomných obchodno-ekonomických vzťahov perspektívny trh a perspektívneho obchodného partnera. Únia naopak predstavuje pre Albánsko nové exportné príležitosti a investičné výzvy, možnosť vymaniť sa z ekonomických problémov a úspešne zavŕšiť proces demokratizácie a ekonomickej transformácie a dosahovať trvalý ekonomický rast. Medzi **potenciálne oblasti spolupráce** pritom možno na základe štúdia literatúry zaradiť napríklad nasledovné:

- *dodávka strojov a dopravných zariadení* – Albánsko má záujem o stroje a zariadenia pre chemický, petrochemický, textilný, obuvnícky, potravinársky priemysel a pod., pre poľnohospodárstvo; na budovanie dopravnej infraštruktúry; o dopravné prostriedky; obrábacie stroje, zdravotnícke zariadenia či farmaceutické výrobky;
- *telekomunikačný a informačno-komunikačný sektor* – do roku 1990 nebol v Albánsku vybudovaný takmer vôbec, v súčasnosti však patrí medzi najrýchlejšie sa rozvíjajúce a jeho ďalšia liberalizácia a rast spoľahlivosti poskytovaných služieb vytvárajú priestor napríklad pre vstup ďalších mobilných operátorov;
- *energetický sektor* - Albánsko je závislé na dovoze elektrickej energie; realizácia spoločných energetických projektov; možnosť podieľať sa na budovaní ropovodov a plynovodov v Albánsku; potrebné je tiež v vyriešiť problém so zlým technickým stavom rozvodných sietí krajiny - v dôsledku preťaženia tu dochádza často k výpadkom prúdu a k strate elektrickej energie;
- *ťažobný sektor* – Albánsko disponuje rozsiahlym prírodným a nerastným bohatstvom (má vysoký hydrologický potenciál; ložiská chrómovej, medenej a železníkovvej rudy, ropy, zemného plynu, prírodného asfaltu a solí; potenciál pre ťažbu vápencov a rôznych druhov dekoračných kameňov, ale aj keramických surovín);
- *realizácia infraštruktúrnych investičných projektov* - keďže infraštruktúra v Albánsku je v kritickom stave a predstavuje jednu z najvážnejších výziev, ktorým musí krajina čeliť, existuje priestor na spoluprácu v oblasti:
  - o budovania *dopravnej infraštruktúry*, najmä výstavby cestnej siete, rozvoja mestskej dopravy, modernizácie a rekonštrukcie železničnej, lodnej i leteckej infraštruktúry (existuje priestor na rozšírenie funkčného prepojenia železničných tratí na medzinárodnú sieť);
  - o budovania *zavlažovacích systémov*;
  - o dobudovania, rekonštrukcie a modernizácie *kanalizačnej a vodovodnej siete*, (napr. výstavba čističiek odpadových vôd), riešenie problémov odpadového hospodárstva (výstavba spaľovní a pod.);
- *rozvoj cestovného ruchu* v Albánsku, ktorý v krajine až do pádu komunistického režimu prakticky takmer neexistoval, no dnes patrí medzi najperspektívnejšie odvetvia krajiny – existuje priestor na výstavbu rekreačných zariadení, zábavných parkov, reštauračných zariadení a pod. (turisticky atraktívnymi sú najmä Albánska riviéra, pobrežie pozdĺž Jadranského a Iónskeho mora);
- *stavebníctvo* – patrí v súčasnosti medzi dynamicky sa rozvíjajúce albánske odvetvia.

Z hľadiska perspektív vývoja ekonomických vzťahov medzi EÚ a Albánskom možno ďalej predpokladať, že krajina sa bude pokúšať znížiť vysoký **deficit obchodnej bilancie** vzájomného obchodu. V snahe dosiahnuť uvedený cieľ by sa pritom mala zamerať na

- ďalšiu liberalizáciu obchodu;
- podporu exportu, teda presadzovanie proexportnej politiky podporujúcej prienik albánskych tovarov na trh Únie;
- rozsiahlu modernizáciu priemyselného sektora, najmä kľúčových exportných odvetví a rozširovanie úzkej exportnej základne;
- dobudovanie a skvalitňovanie zastaranej infraštruktúry;
- a odstraňovanie pretrvávajúcich problémov, ktoré pôsobia vo vzájomnej previazanosti a ovplyvňujú ekonomický vývoj krajiny a vývoj jej ekonomických vzťahov.

Medzi **pretrvávajúce problémy a nedostatky Albánska**, ktoré priamo podmieňujú stav podnikateľského prostredia v krajine, jej ekonomickú výkonnosť, zahraničné vzťahy a investície – teda aj rast obchodného obratu s EÚ a vzájomnú ekonomickú spoluprácu, možno zaradiť v súlade so stanoviskom k albánskej žiadosti o vstup do EÚ²⁷, ktoré oznámila Komisia dňa 9. novembra 2010 Európskemu parlamentu a Rade, nasledovné:

- neschopnosť dokončiť *implementáciu viacerých kľúčových reforiem*, plne implementovať zákony či dlhodobú vládnú politiku;
- často absentujúci dialóg medzi politickými stranami, nedostatočná stabilita inštitúcií;
- pretrvávajúce *klanové usporiadanie a intenzívne rodinné väzby*, ktoré sú základom politiky, obchodu aj kriminálnej činnosti; rešpekt občanov voči štátu ako inštitúcii je nízky; neschopnosť vlády efektívne kontrolovať celé územie Albánska;
- *rezervy fungovania súdneho systému* – justíciu nemožno označiť za plne nezávislú, zodpovednú ani transparentnú; rozhodnutia súdov často nie sú rešpektované a finančné a ľudské zdroje sú v tejto oblasti neprimerané;
- *vysoká kriminalita a korupcia* (najmä netransparentné financovanie politických strán, korupcia v justícii a úplatkárstvo v zdravotníctve);
- *prekvitajúci organizovaný zločin a šedá ekonomika*;
- ďalšími dlhodobými pretrvávajúcimi problémami sú: nedostatky v oblasti dodržiavania ľudských práv a diskriminácia, vysoká chudoba, vysoká emigrácia, vysoká nezamestnanosť, problémy s uznávaním majetkových práv a zastaraná infraštruktúra.

4 Záver

Európska únia predstavuje pre Albánsko najvýznamnejšieho obchodného partnera, naopak to však neplatí - Albánsko predstavuje pre EÚ najmä perspektívneho obchodného partnera a perspektívny trh. V súčasnosti prebieha medzi stranami na základe Stabilizačnej a asociačnej dohody kreácia oblasti voľného obchodu, ktorá prispieva ku kontinuálnemu rastu vzájomného zahranično-obchodného obratu na jednej strane, na strane druhej k rastu deficitu obchodnej bilancie Albánska. Najväčšiu časť importu do EÚ z Albánska a z EÚ do Albánska pritom tvoria priemyselné produkty a minerálne palivá, mazivá a príbuzné materiály. Z hľadiska tokov a stavu PZI smerujúcich medzi Albánskom a EÚ došlo vo významnejšej miere k rastu hodnoty až začiatkom 21. storočia, v súčasnosti však dosahujú väčšie hodnoty len európske PZI v Albánsku. Medzi najväčších investorov v krajine patria Grécko, Turecko, Rakúsko a USA, medzi investične najzaujímavejšie sektory patrí sektor služieb (telekomunikácie a finančné sprostredkovanie), priemysel a stavebníctvo. Najviac albánskych PZI je umiestňovaných do susedných krajín.

²⁷ EURÓPSKA KOMISIA. 2010. *Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu a Rade: Stanovisko Komisie k žiadosti Albánska o členstvo v Európskej únii* [online]. 2010, s. [sprac. 22.5.2012]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/al_opinion_2010_sk.pdf>.

Záverom analýzy aktuálneho vývoja ekonomických vzťahov medzi Albánskom a Európskou úniou možno konštatovať, že Albánsko nevyužíva dostatočne potenciál ekonomickej spolupráce s Úniou. Obrat vzájomného zahraničného obchodu síce neustále rastie, no vzájomné toky PZI a ich stav sú nízke. Perspektívne oblasti spolupráce vymedzené v príspevku navyše naznačujú, že kooperácia neprebíha pri využití všetkých existujúcich príležitostí, pričom uvedenému napomáhajú aj pretrvávajúce problémy a nedostatky krajiny.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BANK OF ALBANIA. 2009. *2009 Balance of Payments Bulletin* [online]. 52 s. [spracované: máj 2012]. Dostupné na internete: <http://www.bankofalbania.org/web/2009_Balance_of_Payments_Bulletin_5942_2.php>.
- [2] BOGDANI, M. – LOUGHLIN, J. 2009. *Albania and the European Union: The Tumultuous Journey towards Integration and Accession (Library of European Studies)*. London, New York: I. B. Tauris, 2009. 208 p. ISBN 978-1-84511-308-7
- [3] EMA – EUROPEAN MOVEMENT ALBANIA: *Albania's EU Membership Process* [online], [citované 17.5.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.em-al.org/?fq=artikuj&gj=gj2&kid=20&bir=26>>.
- [4] EUROPEAN COMMISSION. 2011. *Albania* [online]. 21.3. 2012, 11 s. 6 [spracované: máj 2012]. Dostupné na internete: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113342.pdf>.
- [5] EUROPEAN COMMISSION – EUROSTAT. 2012. *ComExt: DS-018995 - EU27 Trade Since 1988 By SITC* [online], [cit. 18.5.2012]. Dostupné na internete: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/newxtweb/submitopensavedextraction.do?extractionId=6272557&datasetID=DS-018995&keepsessionkey=true>>.
- [6] EUROPEAN COMMISSION – EUROSTAT. 2012. *ComExt: DS-018995 - EU27 Trade Since 1988 By SITC* [online], [cit. 20.5.2012]. Dostupné na: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/newxtweb/submitopensavedextraction.do?extractionId=6274064&datasetID=DS-018995&keepsessionkey=true>>.
- [7] EUROPEAN COMMISSION – EUROSTAT. 2012. *EU direct investments - Main indicators*, aktualizované k 24.5.2012 [online], [cit. 24.5.2012]. Dostupné na internete: <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupModifyTableLayout.do>>.
- [8] EURÓPSKA KOMISIA. 2010. *Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu a Rade: Stanovisko Komisie k žiadosti Albánska o členstvo v Európskej únii* [online]. 2010, 12 strán [spracované: máj 2012]. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/al_opinion_2010_sk.pdf>.
- [9] HOFFMAN, J. *Integrating Albania: the Role of the European Union in the Democratization Process*. 2006. In *Albanian Journal of Politics: 2005*. Chapel Hill: Globic Press, 2006, vol. 1, s. 56 – 75. ISBN 0-9776662-2-0.
- [10] INSTAT: Institute of Statistics Albania [online], dostupné na internete: <<http://www.instat.gov.al/>>.
- [11] MINISTRY OF ECONOMY, TRADE AND ENERGY. 2010. *Report on Foreign Direct Investment in Albania 2010* [online]. 63 s. [spracované: máj 2012]. Dostupné na internete: <http://www.mete.gov.al/upload/fdi_report_2010.pdf>.
- [12] ÚRADNÝ VESTNÍK EURÓPSKEJ ÚNIE. 2009. *Stabilizačná a asociačná dohoda medzi Európskymi spoločenstvami a ich členskými štátmi na jednej strane a Albánskou republikou na strane druhej* [online]. 337 s. [spracované: máj 2012]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:107:0166:0502:SK:PDF>>.
- [13] ZASTUPITEĽSKÝ ÚRAD V TIRANE. 2012. *Souhrnná teritoriální informace Albánie* [online]. 2012, 51 strán [spracované: máj 2012]. Dostupné na internete: <<http://services.czechtrade.cz/pdf/sti/albanie-2012-04-01.pdf>>.

Kontaktná adresa:

Ing. Silvia Draková
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1 852 35 Bratislava
Slovenská republika
Email: silvia.drakova@euba.sk

PaedDr. et Mgr. Miroslava ĎURKOVIČOVÁ

RÍMSKOKATOLÍCKA CYRILOMETODSKÁ BOHOSLOVECKÁ
FAKULTA
UK V BRATISLAVE, TI BANSKÁ BYSTRICA - BADÍN

CULTURAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION

Abstrakt

Európska únia nie je len ekonomickým zoskupením a obchodnou veľmocou, ale aj jedinečným sociálnym a kultúrnym spoločenstvom, ktorého kultúrne bohatstvo a rozmanitosť sú úzko prepojené s jej úlohou a vplyvom vo svete. Ochrana a podpora kultúrnej rozmanitosti, ktorá je aj celosvetovým fenoménom, je pre EÚ prioritná. Ako zmluvná strana Dohovoru UNESCO o ochrane a podpore rozmanitosti kultúrnych prejavov si uvedomuje, že kultúrna rozmanitosť predstavuje spoločné dedičstvo ľudstva a že by sa mala ctíť a chrániť v prospech všetkých. Kultúrne bohatstvo Európy sa stáva čoraz viac významným prínosom v dnešnej spoločnosti, ktorá je založená na vedomostiach a poznaní. Európsky kultúrny sektor je dynamickým iniciátorom ekonomických činností a spolutvorcom pracovných miest. EÚ podporuje širokú škálu kultúrnych programov. Zameriava sa na podporu dodržiavania ľudských práv a základných slobôd, ako aj práva menšín a sociálne slabších občanov. Svojim občanom vytvára a ponecháva priestor pre budovanie kultúrneho povedomie, sociálnu výchovu, jazykové vzdelávanie, chráni slobodu náboženského vierovyznania.

Kľúčové slová: Európska únia, kultúra, politika, rozmanitosť, program

Abstract

The European Union is not only an economic bloc or a trading power, but also an unprecedented social and cultural body, and its cultural richness and diversity is closely linked to its role and influence in the world. Support for the protection and promotion of cultural diversity as an element of international governance is very important to the EU. As a party to the UNESCO Convention on the Protection and the Promotion of the Diversity of Cultural Expression, the EU is conscious that cultural diversity forms a common heritage of humanity and should be cherished and preserved for the benefit of all. Europe's cultural richness is an increasingly important asset in today's knowledge-based society, and the European cultural sector is a dynamic trigger of economic activities and jobs. The EU supports a wide variety of cultural programmes. At the same time, the EU focuses on supporting human rights and fundamental freedoms, as well as the rights of minorities and socially marginalized people. The EU identifies avenues to help build cultural awareness, protects religious freedom, social education and foreign language skills among its citizens.

Key words: The European Union, culture, policy, diversity, programme

1 The EU and culture

“ If Europe were to be reconstructed, I would begin with culture ”
Jean Monnet

In Europe, culture occupies a special place. Cultural activities are not considered the same as commercial goods and services; rather, they play an important role in conveying European identity and values. Cultural diversity is strengthened by the free flow of ideas and nurtured by constant exchanges and interaction among Europeans. Even though culture is said to be so fundamentally important, EU cultural policies could be describe with certain type of ambiguous attitudes. On one hand, there has been continuous lobbying from cultural activists and policy-makers to recognize the special role and the importance of culture and to give culture a more prominent place; on the other hand, EU member states have had some difficulties to achieve a consensus on how to make policies about culture at the EU level. Defining this role of culture in society is also linked with the fact that the word culture is difficult to define and thus it is difficult to define the field of cultural policy.¹ However, the European Agenda for Culture is designed to foster intercultural dialogue; to promote culture as a catalyst for creativity in the framework of growth and jobs; to develop a new and more active cultural role for Europe in international relations; and to integrate the cultural dimension as a vital element in Europe’s dealings with partner countries and regions.

1.1 United in Diversity: Cultural Policy in the European Union

From a historical viewpoint, the Council of Europe was the first European organization to take on the responsibility of developing cultural cooperation across the European continent. As early as 1954, member countries adopted the European Cultural Convention, marking the beginning of European cultural cooperation. During the 1960s, a concept of cultural democracy, embraced through numerous initiatives, promoted a model of cultural development based on socio-cultural animation, decentralization, participation and later democratization, as well as intersectorial cooperation. In Oslo in 1976 the first Council of Europe conference of ministers of culture of the member states was held. By this time most member countries had ministers of culture, and the Council had adopted numerous documents referring to culture. For the purposes of this study, however, the Council’s most interesting initiative was the European programme of national cultural policy reviews, which started in 1985. These reviews analyzed the cultural situation in individual countries and helped them to devise cultural strategies. More importantly the project has highlighted some serious methodological, practical and political problems, which have not only made comparative research of cultural policies in Europe difficult, but have also inhibited the development of common cultural policy of the European Union. The first reports were about France and Sweden, two countries which already had well-developed systems of monitoring cultural policies. For many countries that undertook this exercise in the following years, writing a national report represented the first attempt systematically to describe all cultural sectors and all policies. In the extremely valuable study analyzing the results and achievements of the programme, Gordon² identified several limitations and obstacles that appeared during this process and listed the most important topics of this research as defined by the Council of Europe:

- decentralization
- support for creativity

---

¹ Williams, Raymond.: A vocabulary of culture and society, Oxford university press. New York 1976, p.87

² Gordon –Mundy: European Perspectives on Cultural Policy. UNESCO Publishing, Paris, 2001. p.13-28

- cultural identity and diversity
- access and participation
- cultural minorities and fundamental rights
- cultural industries.

They could only attempt to assess the effectiveness of policies based on the criteria of the public authorities which had formulated and implemented them.

From political and legal context of cultural policy within the EU, thanks to *the Treaty of Maastricht* implemented in November 1993, culture had been designated as coming within the EU's legal competence. Article 128 in the Maastricht Treaty³ calls for:

- contributions to the flowering of the cultures of the member states and respect for diversity,
- encouragement of cooperation,
- support and supplementing of actions of member states,
- fostering cooperation with third countries.

Numerous papers and studies after 1992 included analysis and reflections on the importance of the inclusion of Article 128 in the Maastricht Treaty that provided the general legal cover for culture that was missing. Cultural communities, European cultural networks and professional organizations supported the inclusion of this Article and, generally speaking, were in favour of the new developments.

*The Charter of Fundamental Rights of the EU*⁴ includes several articles that have general relevance for this topic:

• **Article 11-Freedom of Expression and Information**

1. Everyone has the right to freedom of expression. This right shall include freedom to hold opinions and to receive and impart information and ideas without interference by public authority and regardless of frontiers.

2. The freedom and pluralism of the media shall be respected.

• **Article 22-Cultural, Religious, and Linguistic Diversity**

The Union shall respect cultural, religious and linguistic diversity.

• **Article 25- The Rights of the Elderly**

The Union recognises and respects the rights of the elderly to lead a life of dignity and independence and to participate in social and cultural life.

The Council of the European Union, in November 2004, authorised the Commission to participate, on behalf of the Community, in negotiations at the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (UNESCO) concerning a Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, hereinafter referred to as the "UNESCO Convention". The Commission participated in these negotiations, together with the Member States. The UNESCO Convention was adopted at the General Conference of UNESCO in Paris on 20 October 2005. The UNESCO Convention constitutes a relevant and effective pillar for promoting cultural diversity and cultural exchanges, to which both the Community, as reflected in Article 151(4) of the Treaty, and its Member States, attach the greatest importance. It contributes towards ensuring mutual respect and understanding between cultures at world level. Both the Community and its Member States have competence in the fields covered by the UNESCO Convention. In Article 1 the UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions is hereby approved on behalf of the Community. In convention on the protection and promotion of the diversity of cultural expressions The General Conference of the United Nations Educational, Scientific

³ later to become Article 151 in the Treaty of Amsterdam, the first Article explicitly relating to culture

⁴ done at Nice on the seventh day of December in the year two thousand in http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

and Cultural Organization, meeting in Paris from 3 to 21 October 2005 at its 33rd session: *affirming* that cultural diversity is a defining characteristic of humanity, *conscious* that cultural diversity forms a common heritage of humanity and should be cherished and preserved for the benefit of all, *being aware* that cultural diversity creates a rich and varied world, *recalling* that cultural diversity, flourishing within a framework of democracy, tolerance, social justice and mutual respect between peoples and cultures; *celebrating* the importance of cultural diversity for the full realization of human rights and fundamental freedoms proclaimed in the Universal Declaration of Human Rights and other universally recognized instruments, *emphasizing* the need to incorporate culture as a strategic element in national and international development policies, *taking into account* that culture takes diverse forms across time and space, *recognizing* the importance of traditional knowledge as a source of intangible and material wealth, and in particular the knowledge systems of indigenous peoples, *recognizing* the need to take measures to protect the diversity of cultural expressions, *emphasizing* the importance of culture for social cohesion in general being aware that cultural diversity is strengthened by the free flow of ideas, and that it is nurtured by constant exchanges and interaction between cultures, *reaffirming* that freedom of thought, expression and information, as well as diversity of the media, enable cultural expressions to flourish within societies, *recalling* that linguistic diversity is a fundamental element of cultural diversity, and *reaffirming* the fundamental role that education plays in the protection and promotion of cultural expressions, *taking into account* the importance of the vitality of cultures, *emphasizing* the vital role of cultural interaction and creativity, *recognizing* the importance of intellectual property rights in sustaining those involved in cultural creativity, *being convinced* that cultural activities, goods and services have both an economic and a cultural nature.⁵

It clearly demonstrates that The European Union is not only an economic bloc or a trading power, but also an unprecedented social and cultural body, and its cultural richness and diversity is closely linked to its role and influence in the world. Support for the protection and promotion of cultural diversity as an element of international governance is very important for the EU. As a party to the UNESCO Convention on the Protection and the Promotion of the Diversity of Cultural Expression, the European Union includes a cultural dimension in its relations with non-EU countries and regions. As part of the EU's public diplomacy efforts, EU Delegations frequently cooperate with the cultural institutions and diplomatic missions of EU Member States to develop programs that convey important messages to non-EU countries about Europe EU Cultural Programs in the USA, its identity, and its experience of building bridges among different cultures.

---

⁵ The Council of the EU decision on the conclusion of the Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions
<http://eurlex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=sk&ihmlang=sk&lng1=sk,en&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=430439:cs&page=>

1.2 Culture sector in Europe and global market

The cultural sector in Europe often laments the lack of any coherent European Union cultural policy and its general impotence in the field. EU cultural programs have had only marginal impact because general investment in cultural infrastructure has been much greater.⁶ European governments gradually take a careful look at cultural diversity because it is a powerful political statement with future implications in domestic and global context. In addition to being important to employment and trade, culture is also vital to individual and national identity. The EU has been struggling with the dilemma of how to fight to strengthen Europe's corner in world trade and at the same time protecting legitimate space for cultural specificity and minority language production. Heritage, like trade, is now increasingly implicated in national and international regulations and legislation.

With industry in decline and high streets dominated by Far Eastern imports, Europe has discovered a secret economic weapon: culture. The arts and creative industries now earn more than double the cash produced by European car-makers and contribute more to the economy than the chemical industry, real estate or the food and drink business. An independent study commissioned by the European Commission has underlined the changing way in which Europeans earn their living. Throughout the continent people are now much more likely to work in a sector including TV, fashion or other "niche" jobs. The sector employs no fewer than 5.8 million people - more than the working population of Greece and Ireland combined. While jobs disappeared overall in the EU between 2002-2004, they actually rose by 1.85% in the culture and creative sectors. The former European Commissioner for Education, Training and Culture, Ján Fígel, emphasized that the arts and culture were far from economically marginal and that creativity, broadly defined, had been increasingly providing the engine for social and economic innovation. Following Romania's and Bulgaria's accession in January 2007, the EU's twenty-seven member states now have a combined population more than 490 million. The EU is the second-largest democratic unit in the world with the biggest economy and the third most populous political unit, after China and India. However, a crisis over the proposed new EU Constitution in 2005 openly raised questions about the mistrust or dislike with which the somewhat remote union and its institutions were regarded by its citizens, causing the politicians in several member states and the directly elected European Parliament to raise the possibility of culture helping and to provide more human face to the apparently remote and abstract political and administrative institutions.

2 The contemporary and future European Programmes for Culture

Europe is proud of its cultural diversity – in language, literature, theatre, cinema, dance, broadcasting, art, architecture and handicrafts, to name but a few. With European cultural and creative industries, important sources of revenue and jobs (over 8 million people), the EU runs support programmes for some cultural industries, encouraging them to grasp opportunities offered by the integrated EU market and digital technologies. In addition, there is a cultural component in many EU policy areas, such as education (including language-learning), scientific research, support for IT and communications technologies, social policy and regional development as part of its regional policy. The EU helps pay for music schools, concert halls and recording studios. It also funded the restoration of historic theatres.⁷

The aim of Culture Programme 2007-2013 (the multi-annual Programme) is to encourage and support cultural cooperation within Europe in order to bring the European common cultural heritage to the fore. The Programme proposes funding opportunities to all cultural sections

---

⁶ The united EU response to UNESCO's Declaration on Cultural Diversity.

⁷ including the *Teatro del Liceu* in Barcelona and the *Fenice* in Venice, both damaged by fire in the 1990s.

and all categories of cultural operators contributing to the development of cultural cooperation at European level, with a view to encouraging the emergence of European citizenship.

The Programme mainly promotes: trans national mobility of cultural players; trans national circulation of artistic and cultural works and products; intercultural dialogue and exchanges.

The Programme is aimed at three specific objectives:

- promotion of the trans-national mobility of people working in the cultural sector;
- support for the trans-national circulation of cultural and artistic works and products;
- promotion of inter-cultural dialogue.

With a total budget of 400 million EUR for 2007 – 2013 the Programme allows to co-finance around 300 different cultural actions per year.

2.1 The new programme for culture (2014-2020)

In June 2010 European Commission for Culture and media launched a public consultation on a future EU programme for culture, which will replace the current one from 2014 onwards. The new culture programme will help achieve the objectives of the “Europe 2020.” One of the starting points for preparing a future programme in the field of culture lie in the EU Treaty, the Charter of Fundamental Rights of the European Union and the European Union’s obligations as a Party to the UNESCO Convention on the protection and promotion of the diversity of cultural expressions, which all stress the importance of protecting and promoting Europe’s cultural and linguistic diversity. Furthermore, the European Agenda for Culture - the EU’s strategy for culture adopted in 2007 – also includes the promotion of cultural diversity and intercultural dialogue as one of its strategic objectives, along with the promotion of culture as a catalyst for creativity, growth and jobs, as well as the promotion of culture as a vital element of international relations. While the processes of globalisation, which have been facilitated by the rapid development of information and communication technologies, afford unprecedented conditions for enhanced interaction between cultures, they also represent a challenge for cultural diversity, namely in view of risks of imbalances between poor and rich countries, as well as small and large ones as well as risks of standardisation.

Europe’s rich cultural diversity is an asset, but it also results in fragmentation, which limits the emergence of a critical mass that is needed to make full use of the opportunities that global and digital developments offer. One illustration of this is that just in terms of language, the European Union has 23 official languages, 3 alphabets and approximately 60 officially recognised regional and minority languages. Globalisation and the digital shift mean that the cultural sector must operate in an international and rapidly changing environment. They are having a massive impact on the sector, introducing new art forms, influencing how art is made, promoted, marketed, disseminated and how cultural organisations must manage themselves. Digitisation is also opening up new perspectives in terms of broadening access to culture (for example to opera, concerts, theatre performances), both within national populations as well as across borders. Equally, it opens up new possibilities for making our cultural heritage (e.g. cultural heritage sites or museum collections) more accessible across borders, yet the sector is lacking the means to optimise this potential. Often expertise is fragmented and geographically dispersed and therefore it is a crucial need to share know-how through exchanges at the international level, which enable more rapid learning and critical mass, as well as more efficient use of resources through the economies of scale resulting from international cooperation.

A future Culture programme should take account of this potential but also the challenges being faced by the cultural sector in Europe. This consultation is taking place against the backdrop of difficult global economic circumstances, with cuts in public funding taking place in many countries. It is therefore more important than ever that EU funding

ensures the greatest possible structuring and multiplier impact and European added value. Furthermore, in order to prioritise spending on projects themselves rather than on administration, the programme design will also need to be as streamlined and cost effective as possible.

The objectives of the new programme are summarized below:

- Promotion of the transnational circulation of cultural works and products;
- Widening access to culture and participation in culture for disadvantaged groups;
- Professional development and capacity-building of artists or cultural operators in an international context;
- Protection and promotion of cultural and linguistic diversity;
- Widening access to European heritage and cultural works;
- Promotion of urban and regional development through culture;
- Promotion of cultural co-operation with third country operators⁸.

3 Cultural and religious policy of the European Union

The formation of a common European identity requires that a transcendent community of values, beliefs, principles and aims be recognised by the majority of the *populus*. The Community is obliged to respect national religions which have become an important part of national identity over the centuries. The established churches, religious communities and organisations of faith have a very important role to fulfil and encourage positive attitudes towards European society as a whole, preventing hateful and intolerant feelings, drawing attention to the higher values in the process of mainly economic and political integration while simultaneously catering for the spiritual needs of the churchgoers. The importance of religion has finally been acknowledged by the actors on the European political scene. The Treaty establishing a Constitution for Europe contained a number of provisions concerning religion and the spiritual well-being of the citizens of the Union itself. The importance of the divine was especially prominent during the disagreement concerning the possible inclusion of the *invocatio Dei* ("call on God" as a reference to God in a legal text) clause into the Treaty. Constitutionally, European nations display characteristic richness. As a matter of positive constitutional law, all members of the EU, under the tutelage of the European Convention on Human Rights, are committed to the principle of the "Agnostic or Impartial State," which guarantees both freedom of religion and freedom from religion. The truest pluralism is embodied by states that can, on the one hand, effectively guarantee both religious freedom and freedom from religion. The state has changed, and the church has changed even more. In this area, as in many others, Europe can lead by example and offer an alternative to American (and French) constitutional separationism. It can be a living illustration that religion is no longer afraid of democracy and that democracy is no longer afraid of religion. Vivid testimony of the effectiveness of this approach is defined in Article 52 of the European Constitution (ARTICLE I-52: Status of churches and non-confessional organizations, Treaty establishing a Constitution for Europe, October 2004). The constitutional legislators have obliged the Union to respect the national laws concerning churches, religious associations and other organisations of common belief; to foster and maintain understanding with them; finally, to combat any discrimination based on religion or belief. Churches and religious communities established diversified umbrella-organisations and special offices in order to have a representation towards the EU institutions. Two of the most important players are COMECE (Commission of Bishops' Conference of the EC) and CEC-KEK (Conference of

---

⁸ http://ec.europa.eu/culture/our-programmes-and-actions/doc/culture/summary-results-consultation-culture_en.pdf

European Churches). The first one represents the Catholic Church, the second one represents over 120 non-Catholic churches in Europe, which means that it unites different Protestant and Orthodox churches. There are other organisations (offices, entities), inter alia the Muslim Council for Cooperation in Europe and the Conference of European Rabbis. Some other entities like Caritas Europa, Eurodiaconia, and Evangelische Kirche in Deutschland created their own offices. Commission of The Bishops' Conferences of The European Community (COMECE); A fellowship of Orthodox, Protestant, and Old Catholic European Churches (CEC-KEK) along with some associated and other religious institutions observe the work of European institutions and prepare different documents and statements. It would take too much space to mention all of them, so just to name the priorities of their work: human rights, migration, bio-ethic, civic society, education, legal affairs. It is necessary to take into consideration social facts, historical background, the status of religions, churches and culture, labour law within the religious communities, financing of the churches, religious assistance in public institutions, the legal status of priests and members of the religious orders, matrimonial and family law, criminal law and religion.

Zoznam použitej literatúry

- [1] CORNISH, PAUL - EDWARDS, GEOFFREY.: *The strategic culture of the European Union: a progress report*. International Affairs; Jul2005, Vol. 81 Issue 4, s.801-820, 20s.
- [2] DROBNÁ, DANIELA.: *História, kultúra, jazyky - dôležité prvky európskej integrácie a európskej identity*. 1.vyd.FPVaMV: Univerzita Mateja Bela, 2009. 141 s ISBN9788080838249 (brož.)
- [3] EICHLER, JAN.: *Bezpečnostní a strategická kultura USA, EU a ČR*. 1.vyd.Praha: Karolinum, 2011. 214s. ISBN9788024619569 (brož.)
- [4] GBÚROVÁ, MARCELA (et al.): *Evropská integrace: budování nové Evropy?* 1.vyd.Brno: Masarykova univerzita, 2009. Masarykova univerzita , 2009. 214 s. ISBN 9788021050181 (brož.)
- [5] GORDON, CHRISTOPHER.: Culture and the European Union in a Global Context. *Journal of Arts Management, Law & Society*, Spring2007, Vol. 37 Issue 1, s.11-30, 20s.
- [6] KARACA, BANU.: *Governance of or through culture? Cultural policy and the politics of culture in Europe*. Focaal; 2009, Vol. 2009 Issue 55, s27-40, 14s
- [7] ŠABÍK, VINCENT.: *Európska kultúrna politika, obavy a nádeje*. Literárny (dvoj)týždenník . Roč. XVII, č. 26-27 (2004), s. 10-11.- 0862-5999
- [8] TUŽINSKÝ, JÁN.: *Identita v mnohoznačnosti*. Literárny (dvoj)týždenník .Roč. XXI, č. 9-10 (2008), s. 1 a 11. - 0862-5999
- [9] VARBANOVÁ, LIDIA.: The European Union Enlargement Process: Culture in between National Policies and European Priorities. *Journal of Arts Management, Law & Society*; Spring2007, Vol. 37 Issue 1, s.48-64, 17s.
- [10] ZÁGORŠEKOVÁ, MARTA B.: *Kultúry v medzinárodných vzťahoch*. 1.vyd. Bratislava:Ekonom, 2009.160s.9788022527125 (brož.)
- [11] Catholics For a Free Choice – Europe: *Article 52 of the European Constitution* <http://www.seechange.org/what%27s%20new/article52briefingreport.htm>
- [12] European Commission: *Education, audiovisual and Culture executive agency Programme 2007-2013*. http://eacea.ec.europa.eu/culture/programme/about_culture_en.php
- [13] OBULJEN, NINA.: Why we need European cultural policies. http://www.encatc.org/pages/uploads/media/2004_cpri_publication.pdf

- [14] RYNKOWSKI, MICHAL.: *Remarks on Art. I-52 of the Constitutional Treaty: New Aspects of the European Ecclesiastical Law?*
http://www.germanlawjournal.com/pdfs/Vol06No11/PDF_Vol_06_No_11_1719-1730_Special%20Issue_Rynkowski.pdf
- [15] ŠUCHA, JOZEF.: *Politika kultúrou: O budúcnosti Slovenska v Európe*. Kultúra . Roč. XI, č. 1 (2008), s. 12 . - 1336-3470. <http://www.kultura-fb.sk/new/old/archive/pdf/kult0108.pdf>
- [16] *United in diversity: Cultural policy in the European Union*.
<http://www.eurunion.org/eu/images/stories/euinsight-cultpol-dec2010.pdf>
- [17] WEILER, JOSEPH.: *Invocatio Dei and the European Constitution*
<http://www.project-syndicate.org/commentary/invocatio-dei-and-the-european-constitution>

Kontaktná adresa:

PaedDr et Mgr. Miroslava Ďurkovičová
RKCMBF –TI
Banská 28
976 32 Banská Bystrica-Badín

UDRŽITELNÝ ROZVOJ V STŘEDOEVROPSKÉM PROSTŘEDÍ

Abstrakt

Příspěvek se zabývá historickým vývojem problematiky udržitelného rozvoje v krajinách seskupených ve Visegrádské 4 za období od konce osmdesátých let po současnost. Dále popisuje možnosti vzájemné spolupráce v problematice udržitelného rozvoje v rámci V4.

Klíčová slova: udržitelný rozvoj, Visegrádská 4, enviromentalistika,

Abstract

The paper deals with the historical development of sustainable development in the countries grouped in Visegradsk 4 for the period from the late eighties to the present. It also describes the possibility of their mutual cooperation in the aspect of sustainable development within the V4.

Key words: sustainable development, Vysegradska 4, enviromental,

"Země poskytuje dost na uspokojení potřeb každého, ale ne dost na ukojení jeho nenasytosti"

Mahátmá Ghándí

1 Úvod

Problematika vztahu člověka k jeho okolí je stará jako lidstvo samo. Ve svém vývoji začalo lidstvo čím dále více podmaňovat své okolí ve svůj prospěch ale zároveň existovalo a ve spojení s přírodou a ctilo její zákonitosti. Mnohé náboženství mají ve svých základech zapsanou určitou výzvu k „udržitelnosti“. V podstatě zde existovala přirozená udržitelnost a zejména u takzvaných „přírodních národů“ se toto spolužití s přírodou zachovalo dodnes. V historické době nebyl počet obyvatel na Zemi tak velký, aby mohl způsobit výraznější negativní změny na své okolí. Vztah člověka ke svému okolí má ve středoevropském prostoru svůj vlastní vývoj závislý od způsobu obhospodařování půdy a podle toho, která řemesla, byla v té které oblasti rozšířena. Problematika udržitelnosti ve vztahu k poškozování okolí začala být zjevná po nástupu průmyslové revoluce, kdy zejména v oblasti Čech, Moravy a Slezska začali vznikat první zárodky „průmyslu“. Oblasti Maďarska a Slovenska, vyjma bankských měst, byla většinou zemědělská a tím byly zásahy do okolního prostředí minimální. Rozvoj měl na jedné straně pozitivní dopad na ekonomiku a zároveň se začal čím dál tím víc projevovat jeho negativní dopad na životní prostředí a zdraví lidí. Další rozvoj průmyslu v této oblasti byl zaznamenán v poválečných letech, kdy zejména v bývalé Československé republice se začal rozvíjet průmysl na území Slovenské republiky. Tento průmysl byl většinou prvotně zpracující (např. VSŽ Košice, Hlinikáreň v Žiaru nad Hronom). Tento rozvoj měl jak pozitivní, tak i negativní dopady. K pozitivním patří tvorba pracovních míst a stabilizace obyvatelstva, no na druhé straně se začali projevovat negativní dopady na okolní životní prostředí.

První projevy zájmu o životní prostředí se na našem území objevují již v průběhu dvacátých a třicátých let minulého století, kdy chemik, fyziolog a biolog Julius Stoklasa začal upozorňovat na možné negativní dopady exhalátů na porosty lesů v Krušných horách. Větší zájem o životní prostředí se objevuje v polovině osmdesátých let minulého století, kdy se vláda v tehdejší Československu začala touto problematikou ochrany životního prostředí zabývat.

K výraznějšímu obratu v problematice ochrany životního prostředí a uplatňování principů udržitelného rozvoje došlo v krajinách dnešní V 4 až po rozpadu tzv. východní bloku sdruženého v Radě vzájemné hospodářské pomoci, která byla podřízena SSSR. To se projevilo i účastí zemí V3 na konferenci Organizace spojených národů o životní prostředí, „Summit Země“, která se konala v roce 1992 Rio de Janeiro, kde byly přijaty základní. Zde se dostal do širšího povědomí pojem udržitelný rozvoj (Sustainable Development). Vyhlášením principu udržitelného rozvoje účastníky první konference Organizace spojených národů o životním prostředí konané v brazilském Rio de Janeiro ve dnech 3. až 14. června 1992 vyvrcholila jedna z důležitých etap vývoje vztahu člověka k životnímu prostředí. Stále častěji se začínaly naplňovat přístupy, o kterých se v Evropských společenstvích začalo diskutovat zhruba od přelomu padesátých a šedesátých let minulého století. V počátcích to byla výměna názorů izolovaná zejména na vědecké kruhy a různé aktivisty „hnutí zelených“.

Principy schválené na konferenci v Rio de Janeiro dokládají skutečnost, že koncepce „udržitelného rozvoje“ je založena na zásadách tzv. mezigenerační solidarity zdůrazňujících, že se environmentální politika neuskutečňuje pouze v zájmu stávajících, nýbrž i budoucích generací. Vlastní koncepce udržitelného vychází ze tří hlavních rozměrů, z ekonomického, sociálního a ekologického.

Ekonomický rozměr vychází z nutnosti zachovat při veškeré hospodářské činnosti základní kapitál a využívat jen vyprodukovaného zisku. Týká se kapitálu vyrobeného, lidského i ekologického.

Sociální rozměr se týká nejen lidí jako jednotlivců ale i celé společnosti. Lidský rozvoj umožňuje odstraňování chudoby, zlepšování zdravotní péče a tím zlepšení zdravotního stavu a prodloužení délky života lidské populace. Dále sem patří rozvoj vzdělanosti, slušné životní podmínky, osobní mezinárodní bezpečnost. Společenský rozvoj se týká především institucí demokracie, zabezpečení lidských práv a svobod i spravedlivého společenského uspořádání.

Ekologický rozměr poukazuje na to, že hospodářská činnost a celkový civilizační rozvoj probíhá v širším okruhu přírodních podmínek. Lidstvo a jeho činnost je součástí zemské biosféry, a je na ní bytostně závislé.

Této konferenci se zúčastnili i zástupci tehdy ještě V3 - Československo, Maďarsko a Polsko. Závěry summitu poskytli i vhodnou platformu pro vzájemnou spolupráci těchto zemí v střeoevropském regionu.

Představitelé zemí V4 úzce spolupracují v globálních i regionálních otázkách. Jejich ministři, do jejichž resortu patří problematika udržitelného rozvoje a životního prostředí se minimálně jednou ročně setkávají na oficiálních mítincích, kde úzce spolupracují na řešení problematiky udržitelného rozvoje v tomto regionu. Krajiny V4 se shodli, že pokud chtějí obhájit společná zájmy a prosadit společnou politiku v rámci jednotlivých oblastí, musí být více aktivní a jednotní v prosazování svých zájmů v rámci Evropské unie, o tvorbě příslušných kapitol rozpočtu EU, Lisabonské strategii 2020 a pod.

2 Česká republika

Strategie udržitelného rozvoje se začala připravovat až pět let po Riu a její třetí verze byla přijata vládou České republiky až v roce 2004. První verze měla své kořeny v projektu UNDP „K udržitelnému rozvoji České republiky: vytváření podmínek“ Tento projekt sestával z pěti hlavních oblastí:

1. Vytvoření široké institucionální a expertní základny pro udržitelný rozvoj.
2. Příprava podkladů pro státní politiku životního prostředí a strategii udržitelného rozvoje.
3. Integrovaní principů udržitelného rozvoje do vybraných odvětvových politik.
4. Vzdělávání a vytváření vědomí o otázkách udržitelného rozvoje.
5. Vytváření podmínek pro aktivní účast České republiky v mezinárodním úsilí o udržitelný charakter hospodářského a civilizačního vývoje. [3, s.287]

První návrh národní strategie udržitelného rozvoje byl dlouho byl vypracován v roce 2001 a byly navrhnuté čtyři široce pojatá témata udržitelnosti:

1. Kvalita lidského života
2. Krajina
3. Využívání přírodních služeb, zdrojů a propadů

Druhý návrh strategie udržitelného rozvoje České republiky – „Od ekonomického růstu k udržitelnému rozvoji“ byl urychleně vypracován na základech první strategie v roce 2002 a byly zde identifikované následující cíle:

1. Trvalý sociální a ekonomický rozvoj, založený na nové hospodářsko-politické strategii oddělování ekonomického růstu od dopadů na životní prostředí a přizpůsobování ekonomických procesů potřebám zachování a obnovy zdravých ekosystémů.
2. Integrace aspektů životního prostředí do ekonomického systému, zachování rozumné vysoké míry ekonomické soběstačnosti podporou vlastního hospodářství před zbytečnými dovozy.
3. Přejít k udržitelnému systému hospodaření s energií, co největší podíl recyklace materiálu, preference využívání obnovitelných zdrojů a ponechání co největších zásob surovin budoucím generacím.
4. Podpora přírodě blízkého hospodaření v krajině, včetně návratu vhodných částí území přírodě, s obnovou základních životadárných funkcí přírodních ekosystémů.
5. Zachování a rozvíjení harmonické, plošně úsporné sídelní struktury, zvýšení podílu veřejné dopravy, zvýšení podílu železnice na nákladní dopravě oproti dopravě silniční.
6. Podpora místním Agendám 21 (MA21), demokratickým a participativním formám rozhodování ve společnosti, včetně vhodné reformy státní správy.
7. Integrace vzdělávání, výchovy a osvěty k udržitelnému rozvoji do společenského systému, obnova celostního interdisciplinárního vzdělávání.

Ani tato strategie nebyla nakonec vládou České republiky přijata, na rozdíl od Polska (2002), Slovenska (2002) a Maďarska (2003). [3, s.288]

Třetí návrh národní strategie udržitelného rozvoje České republiky, byl schválen Vládou ČR v prosinci 2004. Struktura výsledné národní strategie je následující:

1. Situace České republiky
  - 1.1 Ekonomický pilíř
  - 1.2 Environmentální pilíř
  - 1.3 Sociální pilíř
  - 1.4 Výzkum a vývoj, vzdělávání
  - 1.5 Evropský a mezinárodní kontext
  - 1.6 Správa věcí veřejných
  - 1.7 Shrnutí
2. Východiska a principy strategie udržitelného rozvoje
3. Součásti strategie
  - 3.1 Ekonomický pilíř: posilování konkurenceschopnosti ekonomiky
  - 3.2 Ekonomický pilíř: posilování konkurenceschopnosti ekonomiky
  - 3.3 Sociální pilíř: posílení sociální soudržnosti a stability
  - 3.4 Výzkum a vývoj, vzdělávání

- 3.5 Evropský a mezinárodní kontext
- 3.6 Správa věcí veřejných
- 4. Financování
- 5. Monitoring a aktualizace [5]

Aktualizace Strategie udržitelného rozvoje České republiky. Strategie udržitelného rozvoje by se měla aktualizovat v tříletém cyklu, no tato aktualizace byla se uskutečnila až v roce 2009. V dokumentu byla vymezena klíčová témata a problémy udržitelného rozvoje. V dokumentu jsou stanoveny následující prioritní osy a jejich klíčová témata:

Prioritní osa 1: Společnost, člověk a zdraví

- 1.1 Zlepšování podmínek pro zdravý život
- 1.2 Zlepšování životního stylu a zdravotního stavu populace
- 1.3 Přizpůsobit politiky a služby demografickému vývoji a podpořit mezigenerační a rodinnou soudržnost

Prioritní osa 2: Ekonomika a inovace

- 2.1 Podpora dynamiky národní ekonomiky a posilování konkurenceschopnosti (průmyslu a podnikání, zemědělství, služeb)
- 2.2 Zajištění energetické bezpečnosti státu a zvyšování energetické a surovinové efektivity hospodářství
- 2.3 Rozvoj lidských zdrojů, podpora vzdělávání, vědy a výzkumu

Prioritní osa 3: Rozvoj území

- 3.1 Upevňování územní soudržnosti
- 3.2 Zvyšování kvality života obyvatel území
- 3.3 Účinněji prosazovat strategické územní plánování

Prioritní osa 4: Krajina, ekosystémy a biodiverzita

- 4.1 Ochrana krajiny jako předpoklad pro ochranu druhové diverzity
- 4.2 Odpovědné hospodaření v zemědělství a lesnictví
- 4.3 Adaptace na změny klimatu

Prioritní osa 5: Stabilní a bezpečná společnost

- 5.1 Posilování sociální stability a soudržnosti
- 5.2 Efektivní stát, kvalitní veřejná správa a rozvoj občanského sektoru
- 5.3 Zvyšování připravenosti ke zvládnání dopadů globálních a jiných bezpečnostních hrozeb a rizik a posilování mezinárodních vazeb.[6]

3 Slovenská republika

Národní strategie udržitelného rozvoje Slovenské republiky vznikla v letech 1999 – 2001 a v roce 2001 byla přijata vládou a v roce 2002 Parlamentem Slovenské republiky.

První dlouhodobá priorita: Upevnění Slovenska mezi rozvinutými demokratickými zeměmi v rámci světového společenství

Cíl 1: Posílení mezinárodního postavení a kreditu Slovenské

Cíl 2: Využití pozitivních trendů a eliminace rizik globalizace

Druhá dlouhodobá priorita: Vybudování dlouhodobé fungování moderního státu a systému veřejné správy

Cíl 3: Rozvoj demokracie, politického pluralitního systému, právních nástrojů a institucí

Cíl 4: Zlepšení fungování státu, jeho hlavních institucí a veřejné správy

Cíl 5: Podpora nevládních organizací, zájmových sdružení a veřejnosti v účasti na rozvoji společnosti

Třetí dlouhodobá priorita: Vytvoření a dlouhodobý rozvoj občanské společnosti

Cíl 6: Posílení právního vědomí, změna hodnotových orientací obyvatel, výchova a osvěta

- Cíl 7: Rozvoj kultury, kulturně-historického a národního povědomí
 Cíl 8: Vybudování moderního a kvalitního školského systému, podpora vědy a výzkumu
- Čtvrtá dlouhodobá priorita: Dosažení vyváženého území a regionálního rozvoje
 Cíl 9: Dosažení vyváženého rozvoje sídelního prostředí a integrace plánovacích činností
 Cíl 10: Přednostní rozvoj problémových (okrajových, marginálních) regionů
 Cíl 11: Podpora výstavby a údržby stavebního fondu a ochrana historických struktur v krajině
- Pátá dlouhodobá priorita: Dosažení dlouhodobé a vysoké kvality lidských a společenských zdrojů
 Cíl 12: Dosažení příznivých trendů a vyvážené demografické struktury
 Cíl 13: Zlepšení zdravotního stavu obyvatelstva a zdravotní péče, zkvalitnění životního stylu
 Cíl 14: Zmírnění sociálních rozdílů ve společnosti, snížení míry nezaměstnanosti, ukončení transformace systému sociálního zabezpečení a podpora politiky zaměstnanosti
 Cíl 15: Zvýšení podpory pro sociálně ohrožené skupiny obyvatel a rodinu
 Cíl 16: Komplexní zlepšení postavení romské menšiny
 Cíl 17: Minimalizace výskytu sociálně patologických jevů
- Šestá dlouhodobá priorita: Vybudování a dlouhodobé fungování nového modelu ekonomiky
 Cíl 18: Úspěšné ukončení celkové transformace ekonomiky
 Cíl 19: Zlepšení hlavních ekonomických ukazatelů v souladu s principy udržitelného rozvoje
 Cíl 20: Rozvoj integrovaného modelu zemědělství
 Cíl 21: Úspěšné ukončení restrukturalizace, modernizace a ozdravení výrobního sektoru
 Cíl 22: Zlepšení dopravní a technické infrastruktury, rozvoj cestovního ruchu v souladu s principy udržitelného rozvoje
 Cíl 23: Úspěšná restrukturalizace a modernizace bankovního sektoru
- Sedmá dlouhodobá priorita: Dosažení a udržování vysoké kvality životního prostředí, ochrana a racionální využívání přírodních zdrojů
 Cíl 24: Snížení energetické a surovinové náročnosti a zvýšení efektivity hospodářství Slovenské republiky
 Cíl 25: Snížení podílu využívání neobnovitelných přírodních zdrojů při racionálním využití obnovitelných zdrojů
 Cíl 26: Snížení environmentálního zatížení prostředí
 Cíl 27: Zmírnění následků globální změny klimatu, narušení ozónové vrstvy a přírodních katastrof
 Cíl 28: Zlepšení kvality životního prostředí v regionech Slovenska. [7]

U každého z 28 cílů byly vypracované podrobně charakteristiky dosavadního vývoje a současného stavu, předpokladů a trendů budoucího vývoje a nakonec stanovení cesty a prostředků potřebných k dosažení daného cíle.

4 Polská republika

Strategie udržitelného rozvoje je vypracovaná do roku 2025. Tato strategie bere do úvahy:

- Územní a environmentální bezpečnosti v zemi,
- Zachování suverenity státu,
- Ochrana zdraví a dobrých životních podmínek pro každého občana,

- Práva a povinnosti vyplývající z Ústavy,
- Respektování a dodržování stávajícího právního řádu a musí splňovat povinnosti podle uzavřených mezinárodních dohod

Polsko ve své strategii udržitelného rozvoje do roku 2005 přijato jen některé ze zásad přijatých v Riu. Je to z důvodu, že Polsko patří do skupiny ekonomicky vyspělých zemí, které již zásady udržitelného rozvoje uplatňují delší dobu:

Zásada č. 1: Lidské bytosti stojí v centru zájmu o udržitelný rozvoj. Mají právo na zdravý a produktivní život, který je v souladu s přírodou, ze zásadami udržitelného rozvoje.

Zásada č. 2: V souladu s Chartou Organizace spojených národů a s principy mezinárodního práva mají státy plné právo využívat své vlastní zdroje ve shodě s vlastní environmentální a rozvojovou politikou, a zároveň jsou zodpovědné za to, aby činnosti, které spadají pod jejich jurisdikci anebo kontrolu, nepoškozovaly životní prostředí jiných států anebo území, která nespadají pod jejich státní jurisdikci.

Zásada č. 3: Právo na rozvoj musí být naplňováno tak, aby odpovídalo rozvojovým a environmentálním potřebám současných a budoucích generací

Zásada č. 4: V zájmu dosažení udržitelného rozvoje musí ochrana životního prostředí tvořit integrální součást procesu rozvoje a nemůže být chápána izolovaně.

Zásada č. 5: Všechny státy a národy jsou povinné spolupracovat na plnění základního úkolu: odstranění chudoby, což je neodmyslitelným předpokladem udržitelného rozvoje, a to tak, aby se snižovaly rozdíly v životní úrovni a aby se v celosvětovém měřítku více vycházelo v ústřety potřebám většiny obyvatel.

Zásada č. 7: Státy jsou povinny spolupracovat v duchu globálního partnerství tak, aby bylo možno zachovat, chránit a obnovovat zdraví a integritu ekosystémů na planetě. Vzhledem k odlišné míře, jakou státy přispívají ke globální degradaci životního prostředí, mají tyto společnou, ale diferencovanou zodpovědnost. Vyspělé země by si měly uvědomit svou odpovědnost za zabezpečování udržitelného rozvoje, a to s ohledem na tlaky, které jejich společnosti vyvíjejí na globální životní prostředí a na technologie a finanční zdroje, jimiž disponují.

Zásada č. 8: K tomu, aby by dosaženo udržitelného rozvoje a lepší kvality života pro všechny obyvatele, státy by měly zredukovat a eliminovat neudržitelné modely výroby a spotřeby a uplatňovat vhodná demografická opatření.

Zásada č. 10: Otázky životního prostředí se nejlépe řeší na příslušných úrovních za účasti všech zainteresovaných občanů. Na národní úrovni musí mít každý jednotlivec řádný přístup k informacím o životním prostředí, jimiž disponují úřady. Rovněž musí mít možnost podílet se na rozhodovacím procesu. Státy jsou povinny ulehčit a vytvářet podmínky rozvoje vědomí a účasti veřejnosti tím, že v široké míře zpřístupní informace a zabezpečí efektivní přístup k právním a administrativním aktům.

Zásada č. 11: Státy jsou povinny vytvořit účinné environmentální právo. Environmentální normy, cíle a priority řízení péče o životní prostředí by měly odrážet ony souvislosti životního prostředí a rozvoje, ke kterým se vztahují. Normy používané v jedněch zemích nemusí být vhodné pro jiné státy, především pro rozvojové země, neboť jim mohou způsobit nečekané ekonomické a sociální výdaje.

Zásada č. 13: Státy jsou povinny vytvořit vlastní právní systém týkající se závazků a náhrad poskytovaných obětem znečištění anebo jiných environmentálních škod. Státy taktéž musí urychleně a rozhodnějším způsobem spolupracovat na dalším rozvíjení mezinárodního práva týkajícího se závazků a náhrad za negativní účinky environmentálních škod, způsobených oblastem mimo jurisdikci těchto států aktivitami realizovanými v rámci jejich vlastní jurisdikce anebo kontroly.

Zásada č. 16: Státní úřady by měly usilovat o to, aby výdaje na životní prostředí braly v úvahu mezinárodní souvislosti, aby byly využívány ekonomické nástroje a aby se dodržovalo pravidlo, že náklady, související se znečištěním má v zásadě nést znečišťovatel; přitom by se měl brát ohled na veřejný zájem a neměly by být narušovány mezinárodní obchodní vztahy a investiční aktivity.

Zásada č. 17: Posuzování vlivů na životní prostředí (EIA), jako nástroj uplatňovaný na celostátní úrovni, se musí aplikovat na takové navrhované aktivity, jež by pravděpodobně mohly mít závažný negativní dopad na životní prostředí, a které jsou předmětem rozhodování příslušných státních orgánů.

Zásada č. 27: Státy a národy musí v dobré víře a v duchu partnerství spolupracovat na plnění zásad zakotvených v této Deklaraci a na dalším rozvíjení mezinárodního práva v oblasti udržitelného rozvoje.

Další pravidla se vztahují přímo k rozvojovým zemím a jejich vztahu k rozvinutým ekonomikám a proto nejsou v tomto dokumentu uvedeny.[8]

5 Maďarská republika

Na základě procesů a trendů ohrožujících udržitelnost, lze identifikovat priority, které mají vliv na více než jednu problémovou oblast a usnadnit tak pozitivně ovlivňuje klíčové procesy směřující k udržitelnosti. Tyto priority nejen stanoví směr a úkoly pro státní orgány a orgány místní samosprávy, jejich provedení vyžaduje úzkou spolupráci ze strany státu a ekonomických a občanských partnerů na dosažení požadovaných cílů.

První prioritou je vytvoření udržitelnou populační politiky, která bude podporovat, nárůst porodnosti, bude zajišťovat, že děti budou vyrůstat ve vhodném prostředí, a stanoví požadavky na harmonické soužití různých generací a národností. Druhou prioritou je zlepšit zdravotní stav občanů, aby Maďaři žili co nejdéle a v dobrém zdraví.

Třetí prioritou je posílení sociální soudržnosti a zvýšení zaměstnanosti. Sociální soudržnost je základem udržitelného rozvoje.

Čtvrtou prioritou je chránit přírodní hodnoty. Zachování funkčnosti národních ekosystémů je základním předpokladem pro udržitelnost jak ekonomiky, tak i společenského života. Pátou prioritou je boj proti změně klimatu. Je třeba snížit emise skleníkových plynů a přizpůsobit se měnícímu se klimatu.

Šestou prioritou je udržitelné hospodaření s vodou. Mezi problémy životního prostředí, tento problém je v Maďarsku zvláště závažný, protože voda je zásadní požadavek, jak pro společnost (např. zdravá pitná voda pro všechny), tak pro hospodářství. Sedmou prioritou je posílení konkurenceschopnosti udržitelným způsobem. Konkurenceschopnost ekonomiky může být posílena v dlouhodobém horizontu, pouze v případě, že integruje koncepci, základní principy a cíle udržitelného rozvoje. Osmou prioritou je posílení udržitelné výroby a spotřebitelských návyků. Snížení náročnosti výroby na přírodní zdroje je v Maďarsku jedním z východisek pro udržitelnost společnosti a ekonomiky, protože spotřebováváme více přírodních zdrojů, než je Země schopna reprodukovat.

Devátou prioritou je transformovat maďarskou energetickou ekonomiku. Vybudovat energetický systém, který nevytváří skleníkové plyny, a uspokojuje rostoucí poptávku po energii z obnovitelných zdrojů - nejlepší lokálních.

Desátou prioritou je vytvořit udržitelné mobility a prostorové struktury. Dopravní síť plní funkce vyplývající z poptávky po mobilitě, zabezpečení dostupnosti, posiluje soudržnost, při minimálních nákladech z hlediska použitého prostoru a zatížení životního prostředí. Jedenáctou prioritou je využít prostředky ekonomických nástrojů v zájmu udržitelného rozvoje. Pokud dokážeme s ekonomickými nástroji vytvořit zpětnou vazbu pro hospodářské

subjekty a povzbuzovat je, aby pracovali více udržitelným způsobem, můžeme pozitivně ovlivňovat téměř všechny trendy ohrožující udržitelnost a jejich příčiny.[9]

6 Závěr

Z výše uvedených skutečností vyplývá, že země Vysegradského uskupení jsou plně zapojeny do procesu uplatňování zásad udržitelného rozvoje, tak jak byly schváleny účastníky Summitu Země v Rio de Janieru v roce 1992 a jak vyplývá i z požadavků Evropské unie. V současném globalizovaném světě je potřebné důsledné dodržování zásad udržitelného rozvoje nejen krajinami V4, EU ale všemi státy světa tak aby byly dodrženy všechny aspekty racionálního přístupu životnímu prostředí.

Použité zdroje:

- [1] BLAŽEJ, A.; Udržitelný rozvoj – základná rozvojová paradigma 21. storočia. Bratislava: Sevt a.s. 2005 pre Úrad vlády SR . 88 s. ISBN 978-80-88707-70-6
- [2] MOLDAN, B.; Podmaněná planeta. Praha: CAROLINUM 2009. 419 s. ISBN978-80-246-1580-6
- [3] NOVÁČEK, P; Udržitelný rozvoj. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2011, 2. vyd.. 430 s. ISBN 978-80-244-2795-9
- [4] VAČKÁŘ, D. – editor; Ukazatele změn biodiverzity. Praha: ACADEMIA 2005, 298 s. ISBN 80-200-1386-5
- [5] STRATEGIE UDRŽITELNÉHO ROZVOJE ČESKÉ REPUBLIKY, Praha 2004 [online]. [cit. 2012-05-24]. Dostupné na WWW: <[http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFHDHBNA/\\$FILE/SUR_CR_FINAL_2004.pdf](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFHDHBNA/$FILE/SUR_CR_FINAL_2004.pdf)>
- [6] STRATEGICKÝ RÁMEC UDRŽITELNÉHO ROZVOJE ČR [online]. [cit. 2012-05-24]. Dostupné na WWW: <<http://psur.mmr.cz/CMSPages/GetFile.aspx?guid=f3ca84ce-8ffd-4224-9518-581eabcc076c>>
- [7] *Akčný plán trvalo udržateľného rozvoja v SR 2005 – 2010* [online]. [cit. 2012-05-25]. Dostupné na WWW: <<http://www.tur.vlada.gov.sk/data/files/7168.pdf>>
- [8] STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU POLSKI DO ROKU do roku 2025 [online]. [cit. 2012-05-26]. Dostupné na WWW: <http://www.nape.pl/Portals/NAPE/docs/akty_prawne/strategie/strategie/Strategia_zrownowazonego_rozwoju_2025.pdf>
- [9] NATIONAL SUSTAINABLE DEVELOPMENT STRATEGY GOVERNMENT OF THE HUNGARIAN REPUBLIC June 2007[online], [cit.2012-05-25]. Dostupné na WWW: <www.ff3.hu/upload/NFFS_20070629_en1.doc>

Kontaktní údaje:

Ing. Hynek Dušek
Evropský polytechnický institut, s.r.o.
Osvobození 699, 686 04 Kunovice
Tel. 00420 572 54 90 18
Email: dusek@edukomplex.cz

Ing. Petra GABRIELOVÁ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

SOCIÁLNO-EKONOMICKÉ DOPADY OZBROJENÝCH KONFLIKTOV NA ZÁPADNOM BALKÁNE

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá sociálno-ekonomickými dopadmi ozbrojených konfliktov na západnom Balkáne, ktoré prebiehali v 90-tych rokoch 20. storočia v juhovýchodnej Európe v súvislosti s rozpadom bývalej Juhoslávie. V prvej časti rozoberáme historický vývoj regiónu západného Balkánu od samotného vzniku Juhoslávie, cez postavenie krajiny v období studenej vojny až po rozpad mnohonárodnej Juhoslávie a následné vojnové konflikty, ktoré vypukli v súvislosti so vznikom nových nezávislých štátov. Druhá časť sa venuje konkrétnym dopadom týchto historických súvislostí na ekonomiku a obyvateľstvo bývalej Juhoslávie. Dôraz je kladený tak na základné ekonomické ukazovatele (HDP, nezamestnanosť, inflácia, verejný dlh), ako aj na kľúčové faktory a hlavné dôsledky sociálnej krízy (kríza hodnôt, migrácia, chudoba,...)

Kľúčové slová: rozpad Juhoslávie, ozbrojené konflikty, sociálna kríza, ekonomický vývoj

Abstract

The paper deals with socio-economic impacts of the armed conflicts in the Western Balkans, which took place in the 90's of the 20th century in South-Eastern Europe in context of the dissolution of former Yugoslavia. The first part discusses the historical development of the Western Balkan region since the creation of Yugoslavia, through the position of the country during the Cold War to the disintegration of multinational Yugoslavia and subsequent war conflicts that erupted in the context of the emergence of new independent states. The second part focuses on specific impacts of this historical context on the economy and population of the former Yugoslavia. The emphasis is put on the main economic indicators (GDP, unemployment, inflation, public debt), as well as on key factors and main consequences of the social crisis (crisis of values, migration, poverty ...)

Key words: disintegration of Yugoslavia, armed conflicts, social crisis, economic development

1 Historické súvislosti vývoja regiónu západného Balkánu

Historické prepojenie krajín západného Balkánu v jeho súčasnom ponímaní sa spája primárne s obdobím po prvej svetovej vojne. Na základe výsledkov medzinárodných rokovaní z roku 1918 vtedy vznikla v regióne juhovýchodnej Európy mnohonárodná krajina južných Slovanov - Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov. Jej územie pokrývalo takmer celé územie dnešného regiónu západného Balkánu s výnimkou Albánska. Tento nový štátny útvar bol vnútorne nesúrodý a jeho fungovanie bolo poznačené etnickými i politickými spormi, ktoré zväčšia vyplývali z multietnickej štruktúry monarchie a z privilegovaného postavenia srbského obyvateľstva. Kráľovstvo bolo v roku 1929 premenované na Juhosláviu a zaniklo v roku 1941 v dôsledku územnej expanzie štátov Osi. V priebehu druhej svetovej vojny bolo

teda územie Juhoslávie pod fašistickou nadvládou. Chorvátsko vytvorilo nezávislý štát, ktorý bol pod značným vplyvom fašistického Talianska a zvyšná časť krajiny bola anektovaná Nemeckom, Talianskom, Maďarskom a Bulharskom. Po skončení druhej svetovej vojny vznikla v roku 1945 Socialistická federatívna republika Juhoslávia (SFRJ), ktorá pozostávala zo šiestich rovnocenných republík: Bosny a Hercegoviny, Čiernej Hory, Chorvátska, Macedónska, Slovinska a Srbska. V rámci Srbska sa nachádzali do roku 1989 aj dve autonómne oblasti - Kosovo a Vojvodina. Územie Juhoslávie takmer úplne kopírovalo hranice bývalej monarchie a spájalo viac ako desať národov, ktoré sa od seba odlišovali aj náboženskou príslušnosťou či zahranično-politickou orientáciou.

1.1 Juhoslávia počas studenej vojny

Vývoj v Juhoslávii sa počas studenej vojny značne líšil od vývoja v západnej Európe. Kým európske štáty budovali svoje postavenie v období bipolarity prostredníctvom integračných procesov za výraznej podpory Spojených štátov amerických, Juhoslávia sa rozhodla pre neutralitu, ktorá sa opierala o sebaobranu bez vonkajších záruk. ES sa v tomto období stalo jedným z najvýraznejších konfrontačných pásiem medzi západom a východom, čo Juhoslávia ideologicky i politicky zásadne odmietala a stala sa zakladajúcim členom Hnutia nezúčastnených (Non-Aligned Movement), ktoré vzniklo v roku 1961 v Belehrade. Základnou zásadou Hnutia nezúčastnených bolo, že „politika krajiny musí byť nezávislá, založená na princípoch mierového spolužitia a nezúčastnenosti, alebo musí mať k takejto politike aspoň pozitívny vzťah. Krajina musí podporovať hnutie za národné oslobodenie, nesmie sa pripojiť k akémukoľvek kolektívnemu vojenskému bloku, nesmie vstúpiť do dvojstranného spojenectva so žiadnou mocnosťou a nesmie žiadnej mocnosti dať súhlas na vybudovanie vojenských základní na vlastnom území.“¹ Hnutie nezúčastnených pôsobilo až do konca studenej vojny. Kritici si s ohľadom na vytvorenie hnutia kládli otázku, či rozhodnutie krajín o neutralite nesúviselo hlavne s výhodami, ktoré postavenie mimo hlavnej línie konfliktu veľmocí prinášalo. Vzhľadom na túto teoretickú debatu treba konštatovať, že v prípade Juhoslávie vytvárala neutrálna pozícia krajiny priaznivé podmienky pre jej ďalší rozvoj. Juhoslávia totiž so svojou strategickou polohou, vojenskou silou (tretia najpočetnejšia armáda) a stabilným ekonomickým rozvojom predstavovala oblasť záujmu tak západu ako aj východu a práve jej účasť v Hnutí nezúčastnených znamenala pre Juhosláviu možnosť udržiavania vzťahov s oboma stranami studenej vojny.

Neutrálne postavenie v období bipolarity vytvorilo veľmi priaznivé podmienky i v ekonomickej oblasti a zahraničný obchod Juhoslávie v tomto období prekvital práve s ohľadom na ekonomickú spoluprácu s východom i západom. Pred druhou svetovou vojnou bola Juhoslávia prevažne agrárnou krajinou s nízkym stupňom industrializácie v oblasti textilného a potravinárskeho priemyslu, avšak po roku 1945 došlo k značnému rozvoju priemyslu či turizmu. Rozvoj cestovného ruchu bol spojený hlavne s politikou otvorených hraníc pre východ i západ, čo prinieslo nové možnosti prímorským krajinám, hlavne Chorvátsku ale i Čiernej Hore či Slovinsku. Rýchly rozvoj industrializácie zároveň zabezpečil nové obchodné príležitosti, a teda i priestor pre ďalší ekonomický rozvoj. Špecifická forma juhoslovanského socializmu priniesla do tradičného socialistického systému väčšiu ekonomickú slobodu, viac priestoru pre trhové riešenie produkcie, či určitý druh konkurenčného prostredia. Tým si krajina zabezpečila neobyčajne vysokú životnú úroveň v porovnaní s ostatnými krajinami socialistického bloku.²

Veľká Juhoslávia pretrvala na mape Európy takmer pol storočia (47 rokov). Na jej rozpad začiatkom deväťdesiatych rokov malo vplyv viacero faktorov, pričom za prvotný

¹ KREJČÍ, O. 2001. *Mezinárodní politika*. 2. vydanie. Praha : EKOPRESS, 2001. S. 114. ISBN 80-86119-45-9

² STOJAROVÁ, V. et al. 2010. *Security Perspectives on the Western Balkan countries*. 1st edition. Brno: Centre for the Study of Democracy and Culture, 2010. 123 p. ISBN 978-80-7325-232-8

impulz mnoho historikov považuje smrť J. B. Tita v roku 1980. Krajina totiž stratila spoločného vodcu a medzi jednotlivými národmi sa začali vyostrováť vzájomné dlho potláčané národnostné a náboženské spory. Konflikty medzi krajinami sa však začali prejavovať aj pod vplyvom rastúcich vzájomných ekonomických rozdielov. Ekonomicky rozvinutejšia západná časť Juhoslávie, hlavne Slovinsko a Chorvátsko, sa cítila byť brzdená časťami ako Kosovo či Macedónsko, ktoré patrili medzi najchudobnejšie oblasti bývalej Juhoslávie. Tieto faktory spolu s rozpadom východného bloku spôsobili, že sa v Juhoslávii začali prejavovať výrazné nacionalistické a dezintegračné tendencie. V januári 1990 sa rozpadol Zväz komunistov Juhoslávie a v jednotlivých zväzových republikách postupne prebehli pluralitné voľby, ktoré spustili vlnu separatistických tendencií.

V tomto období začali jednotlivé národy a národnostné menšiny v štátoch bývalej Juhoslávie sledovať svoje vlastné ekonomické a politické záujmy, pričom tieto boli často v rozpore so záujmami susedných štátov či národov. Pre Chorvátsko bolo primárnym cieľom získanie samostatného národného štátu, prostredníctvom ktorého by dosiahlo i spravodlivejšie prerozdelenie ekonomických zdrojov či sporné územia. Chorvátsko ako ekonomicky rozvinutá krajina trpela centralizovaným ekonomickým systémom, na základe ktorého boli prostriedky rozdeľované Belehradom medzi všetky krajiny bývalej Juhoslávie. Muselo totiž tým pádom finančne podporovať zaostalejšie časti federácie, čo išlo na úkor ďalšieho rozvoja. Na druhej strane sa však srbskí predstavitelia na čele so Slobodanom Miloševićom usilovali o zachovanie integrity čo najväčšej časti Juhoslávie, samozrejme pod svojim vedením. Srbsko pod zámienkou ochrany srbského obyvateľstva mimo svojho územia neváhalo využiť ani zapojenie Juhoslovanskej národnej armády či podporu separatistických snáh miestnych srbských lídrov v ostatných krajinách federácie. Albánske menšiny sa za výraznej podpory Albánska snažili o posilnenie svojho postavenia v Macedónsku a Kosove. Aktivity UČK v Kosove zamerané na dosiahnutie nezávislosti pritom značne ohrozovali srbskú menšinu. Situácia v Bosne a Hercegovine bola najzložitejšia vzhľadom na koexistenciu troch etník, ktoré pre seba vzájomne predstavovali existenčnú hrozbu.³ Všetky tieto faktory boli prítomné počas rozpadu bývalej Juhoslávie a do značnej miery ovplyvňovali samotný priebeh vzniku jednotlivých nových štátnych útvarov na jej území. Vyústením daných národnostných, politických a ekonomických podmienok v regióne západného Balkánu bol vznik situácie, v ktorej bolo takmer nemožné pokojné a mierové rozdelenie krajiny. Proces získania nezávislosti však prebiehal v jednotlivých krajinách značne rozdielne, a to v závislosti od ich ekonomickej situácie, národnostného zloženia, ale i angažovanosti medzinárodného spoločenstva na ich území.

1.2 Rozpad Juhoslávie a boje za nezávislosť

Slovinsko a Chorvátsko vyhlásili nezávislosť v júni 1991 a stali sa prvými zväzovými krajinami, ktoré sa oddelili od Juhoslávie. Slovinsko, ako etnicky takmer homogénnu a ekonomicky rozvinutú republiku, minuli krvavé národnostné konflikty a už v januári 1992 dosiahlo medzinárodné uznanie. Chorvátsko malo s osamostatnením väčšie problémy kvôli historickému etnickému sporu medzi Chorvátmi a Srbmi a početnej srbskej menšine na svojom území. Etnické konflikty medzi Chorvátmi a Srbmi vyvrcholili v lete 1991, kedy sa do začínajúceho ozbrojeného konfliktu zapojila federálna armáda podporujúca srbskú menšinu. Do situácie sa v tomto období rozhodlo zasiahnuť OSN, ktoré prostredníctvom svojho vyslanca, bývalého ministra zahraničných vecí USA Cyrusa Vancea, dosiahlo prijatie mierového plánu zo strany Chorvátska i Srbska. Vanceov plán bol založený na vytvorení demilitarizovaných pásiem a rozmiestnení mierových síl OSN, ktoré začali svoju misiu v roku

---

³ MADER, M. 2012. Úzus tvrdej a mäkkej bezpečnosti (prípádová štúdia Balkán). In *Crisis & Conflict Monitoring Network*. [online]. Bratislava: Project ARES. Január 2012 [Cit. 2012-2-2]. ISSN 1337-9585. Dostupné na [www: http://www.projectares.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=1343&Itemid=52](http://www.projectares.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=1343&Itemid=52)

1992 pod názvom UNPROFOR. Po týchto krokoch vojna v Chorvátsku výrazne utíchla, aj keď boje pretrvávali i naďalej až do roku 1995, kedy už dobre vyzbrojená chorvátska armáda v dvoch ráznych ofenzívnych operáciách (Blijesk a Oljuna) obnovila integritu štátu. Chorvátsko tak získalo späť tretinu svojho územia, ktoré kontrolovali Srbi už od roku 1991.

Príklad Slovinska a Chorvátska nasledovala v roku 1991 aj Bosna a Hercegovina, ktorá je etnicky a nábožensky najpestrejšou krajinou bývalej Juhoslávie. Jej obyvateľstvo je totiž tvorené Chorvátmi s prevažne katolíckym vyznaním, Srbmi s pravoslávnu vierou a Bosniakmi vyznávajúcimi Islam. Chorváti a bosniacki moslimovia v obave z vytvorenia Veľkého Srbska vyhlásili v októbri 1991 nezávislosť Bosny, na čo Juhoslávia reagovala vyhlásením mobilizácie vojsk teritoriálnej obrany na území Bosny a Hercegoviny. Aj napriek prítomnosti Juhoslovanskej národnej armády sa ešte na začiatku roku 1992 zdalo, že sa Bosne a Hercegovine podarí vyhnúť ozbrojeným konfliktom vďaka vytvoreniu konfederatívneho štátu zloženého z troch autonómnych častí podľa vzoru švajčiarskych kantónov. Vytýčenie vzájomných hraníc medzi týmito časťami však bolo problematické a bosniacki Srbi čoraz častejšie prezentovali zámer vystúpenia z pripravovanej konfederácie, keďže chceli zostať v jednom zväzku so svojimi krajanmi zo Srbska. Prezídium Bosny a Hercegoviny zložené len z predstaviteľov Chorvátov a Moslimov zorganizovalo na jar 1992 referendum o nezávislosti, ktoré bosniacki Srbi bojkotovali a ešte pred vyhlásením výsledkov referenda proklamovali v severovýchodnej časti krajiny vlastnú Srbskú republiku Bosny a Hercegoviny s hlavným mestom Banja Luka. Niekoľko dní na to sa v krajine rozpútala občianska vojna. Krátko na to bola Bosna a Hercegovina uznaná ES, USA a v máji 1992 bola i prijatá za člena OSN. Pod nátlakom medzinárodného spoločenstva sa z územia Bosny a Hercegoviny stiahla juhoslovanská armáda, avšak táto bola nahradená armádou bosniackych Srbov pod velením generála Ratka Mladiča. Začiatkom roka 1994 eskalovalo napätie na území Bosny a Hercegoviny v dôsledku masakra na trhovisku v Sarajeve. Vtedy sa do konfliktu zapojilo NATO, keď pri svojom prvom vojenskom zásahu vôbec zostrelilo nad Bosnou štyri stíhacie lietadlá bosniackych Srbov. Následné mierové rokovania síce priniesli dohodu o ukončení vojenských akcií, avšak žiadna z bojujúcich strán v konečnom dôsledku prímerie nedodržiavala. V roku 1995 celá situácia vyvrcholila srbskými útokmi na Srebrenicu. Na tento útok zareagovalo NATO rozsiahlymi leteckými útokmi, ktoré umožnili obrat vo vojne a následne prímerie, ktoré zabezpečilo definitívne ukončenie vojnového konfliktu uzavretím Daytonskej mierovej zmluvy v decembri 1995. Podľa tejto dohody zostala Bosna a Hercegovina zachovaná ako jednotný štát zložený z dvoch autonómnych entít, z Federácie Bosna a Hercegovina (51%) a Republiky srbskej (49%). Tieto dve časti boli od seba oddelené zónou širokou 4 km a dlhou 1030 km. Dodnes však toto politické rozdelenie nezaručuje stabilitu a vyžaduje si prítomnosť medzinárodného spoločenstva na tomto území. Otázkou zostáva, či boli snahy Európskej únie a USA o udržanie integrity Bosny a Hercegoviny aj za cenu krvavých bojov a nefunkčnosti štátu v záujme samotnej krajiny alebo skôr odrážali obavy mocností z ďalších dezintegračných tendencií v regióne.⁴

Macedónsko vyhlásilo nezávislosť v septembri 1991. Vojská juhoslovanskej národnej armády vtrhli na jeho územie, avšak už v roku 1992 sa stiahli z krajiny a boli tu rozmiestnené mierové zbory OSN. Hlavným dôvodom pokojného priebehu macedónskeho osamostatnenia od Juhoslávie bola hlavne neprítomnosť početnej srbskej menšiny, ktorá by aktivity Juhoslávie podporovala zvnútra, ako to bolo v prípade Chorvátska a Bosny a Hercegoviny. Macedónsko však pocítilo negatívne dôsledky balkánskej krízy po leteckej operácii NATO proti Juhoslovanskej zväzovej republike v roku 1999. Krátko po bombových útokoch prišli do Macedónska tisíce albánskych utečencov, pričom táto utečenecká vlna spôsobila krajine značné problémy. Zostávajúce krajiny Juhoslávie, teda Srbsko a Čierna Hora, vytvorili v roku

⁴ ŠKVRNDA, F. 2004. *Svetová politika I, Medzinárodné vzťahy v Európe na prelome 20. a 21. storočia*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2004. Str. 110. ISBN 80-255-1793-3.

1992 Zväzovú republiku Juhoslávia, ktorá sa až do svojho zániku v roku 2003 často označovala aj ako „nová Juhoslávia“ V roku 2002 sa predstavitelia oboch krajín dohodli na voľnejšom štátovom usporiadaní pod názvom Srbsko a Čierna Hora. Súčasťou dohody bola možnosť oboch republík vyhlásiť po troch rokoch referendum o nezávislosti. V máji 2006 sa v Čiernej Hore uskutočnilo referendum, v ktorom sa národ vyslovil za rozdelenie zväzku so Srbskom, čím bol proces rozpadu Juhoslávie dokončený.⁵

2 Sociálno-ekonomické dopady ozbrojených konfliktov

Od začiatku 90-tych rokov, kedy sa bývalá Juhoslávia začala rozpadat', došlo k vlne deštruktívnych procesov ústiach do krízy, občianskej vojny a chaosu. Obyvateľstvo na území bývalej Juhoslávie tak bolo poznačené početnými trvalými a akumulovanými stresmi a dopadmi chronickej krízy. Belehradskí sociológovia opisujú juhoslovanskú spoločnosť v období 90-tych rokov ako zničenú spoločnosť, na ktorej vývoj konštantne vplývali vlny dezintegrácie, migrácie, nacionalizmu a „etnickej schizmy“ vo vnútri krajiny, ako aj medzinárodná izolácia a ekonomické sankcie uvalené na krajinu v dôsledku ozbrojených konfliktov. Toto všetko doviedlo veľkú časť obyvateľstva do situácie, kedy prišlo o všetko a muselo čeliť každodennému boju o prežitie.⁶ Sociálno-ekonomická kríza v bývalej Juhoslávii v 90-tych rokoch 20. storočia vznikla na základe komplexnej a deštruktívnej kombinácie viacerých interných (juhoslovanských) a externých (medzinárodných) faktorov a ich vzájomného pôsobenia⁷:

Interné premenné juhoslovanskej krízy

- Sociálne faktory – nárast kriminality, násilia, organizovanej zločinnosti a korupcie na všetkých úrovniach spoločnosti, kolaps právneho systému, migračné toky
- Politické a ideologické nepokoje – totalitný systém, vzory masového a kolektívneho správania, pravicový a ľavicový extrémizmus namiesto formálneho pluralizmu, „juho-nostalgia“, štátna kontrola médií a informačná blokáda, masová propaganda
- Ekonomické faktory – hyperinflácia, nerovnomerné rozdelenie bohatstva a zánik strednej triedy, nízke príjmy a neuspokojenie základných životných potrieb, šedá ekonomika
- Národnostné/Etnické faktory – superpatriotizmus a národnostný šovinizmus, konflikty
- Náboženské faktory – aktivácia starých konfliktov medzi ortodoxným, katolíckym a moslimským obyvateľstvom
- Hodnotový a morálny systém – posun morálnych hodnôt, agresívne a asociálne správanie sa stáva akceptovateľným, či dokonca normálnym
- Historické špecifiká – národ bojovníkov bojujúcich po storočia o nezávislosť a slobodu

Externé premenné – vplyv medzinárodného spoločenstva

- Neadekvátne, neefektívne a kontraproduktívne riešenia – riešenie sa stalo problémom

2.1 Vybrané sociálno-ekonomické dopady balkánskej krízy

Ekonomická situácia sa už pred vypuknutím vojnových konfliktov vyznačovala značným poklesom ekonomického rozvoja a mnohými štrukturálnymi problémami, ktoré úzko súviseli s nerovnomerným vnútroštátnym ekonomickým rozvojom, vysokým zadlžením krajiny či neadekvátnou hospodárskou politikou. Po páde železnej opony bol ekonomický vývoj juhoslovanských krajín negatívne ovplyvnený jednak dopadmi ekonomickej transformácie z centrálne plánovanej na trhovú ekonomiku a procesom dezindustrializácie, a

⁵ HURBANOVIČ, M. 2001. *Prierez vývojom Balkánu*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2001. Str. 64.

⁶ BOLČIĆ, S. – MILIĆ, A. 2002. *Srbija krajem milenijuma: razaranje društva, promene i svakodnevni život*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, 2002. 476 s. ISBN 86-802696-2-0

⁷ GAČIĆ, B. et al. 2004. Family functioning in societal context of chronic crisis in Yugoslavia. In *The challenges of families and family therapists in the Balkan transition*. Beograd: Centar za porodicu, 2004. S. 20. ISBN 86-906535-0-3

jednak stratou trhov v rámci Juhoslávie a východného bloku. Juhoslávia navyše stratila svoje popredné postavenie vo svetovom hospodárstve, ktoré vyplývalo z geopolitickej situácie vo svete v období studenej vojny. Väčšina krajín strednej a východnej Európy sa začala orientovať na Európske spoločenstvo a západoeurópske štáty stratili záujem na udržiavaní strategických vzťahov s Juhosláviou, z čoho vyplývalo i postupné obmedzenie ich obchodnej spolupráce a hospodárskej pomoci smerovanej na Balkán. Vláda v tejto situácii nebola schopná adekvátne reagovať na vzniknutú situáciu správnou hospodárskou politikou a namiesto štrukturálnych reforiem riešila vysoký verejný dlh emisiou nekrytých peňazí, čo spôsobilo postupný nárast inflácie, ktorá dosiahla v rokoch 1992-1994 úroveň hyperinflácie. To malo enormný dopad na negatívny vývoj rozdelenia bohatstva v krajine, kedy došlo k obohacovaniu úzkeho kruhu osôb pri moci a naopak k ochudobňovaniu všetkých ostatných sociálnych vrstiev, v dôsledku čoho došlo nakoniec až k zániku strednej vrstvy obyvateľstva.⁸

Po prepuknutí ozbrojených konfliktov sa ekonomická kríza v jednotlivých krajinách začala ešte viac prehľbovať. Ekonomiku Juhoslovanskej zväzovej republiky tvrdlo zasiahlo uvalenie medzinárodného ekonomického embarga zo strany OSN, Macedónsko sa dostalo do problémov vzhľadom na grécke dovozné embargo na všetky macedónske produkty a vývoj Chorvátska a Bosny a Hercegoviny bol značne ovplyvnený vojnami prebiehajúcimi na ich území. Počas vojnových rokov bola v týchto krajinách zničená ekonomická infraštruktúra – fabriky, elektrické vedenia, mosty a budovy, avšak omnoho závažnejšie boli sociálne dopady týchto konfliktov v podobe vyst'ahovania obyvateľstva. V Chorvátsku išlo o viac ako pol milióna obyvateľov a v Bosne a Hercegovine dokonca o jeden milión obyvateľov, čo predstavovalo polovicu populácie krajiny. Pri identifikácii hlavných dôvodov, ktoré viedli a stále vedú k tak vysokej miere migrácie, je možné vyčleniť tri základné faktory. Na začiatku deväťdesiatych rokov bola prevažujúcim faktorom migrácie etnická otázka a konflikty s ňou spojené. Ďalšími dvoma príčinami emigrácie obyvateľstva bola politická situácia v krajinách pôvodu a ekonomické faktory ako vysoká miera nezamestnanosti, nízky príjem na obyvateľa alebo nerovnomerné rozdelenie bohatstva v krajine. Osobitým problémom bolo, že najväčší podiel emigrantov predstavovalo mladé vzdelané obyvateľstvo, ktoré vo svojej krajine nevidelo životnú perspektívu a nebolo ochotné akceptovať život na úrovni boja o prežitie, za stále aktuálnej hrozby vojenskej mobilizácie. Priemerný mesačný plat v niektorých krajinách totiž dosahoval v rokoch 1991-1994 iba 50\$, čo uviedlo veľkú časť obyvateľstva do stavu hmotnej núdze. Navyše bol v dôsledku vojnových konfliktov a medzinárodnej izolácie nedostatok základných tovarov ako potraviny, lieky a mnohé spotrebné tovary.

Sankcie medzinárodného spoločenstva uvalené na bývalú Juhosláviu však neovplyvnili iba jej ekonomický vývoj, ale podnietili aj rozšírenie organizovaného zločinu a korupcie. Najväčším problémom však bolo priame prepojenie týchto dvoch fenoménov s politickou elitou a najvyššími predstaviteľmi krajín. Špecifickým ekonomickým problémom vo všetkých krajinách regiónu sa v tejto súvislosti stal nekoordinovaný privatizačný proces, ktorého charakteristickými črtami boli rodinkárstvo a korupcia. Súkromníci prepojení na štátne orgány získavali štátne podniky za extrémne nízke ceny a následne ich predávali za oveľa vyššie sumy, čím vznikali elitné skupiny podnikateľov. Napriek tomu, že s podobným vývojom mala v privatizačnom procese problém väčšina postkomunistických krajín, situácia na západnom Balkáne bola predsa len špecifickejšia. V jednotlivých krajinách bola totiž privatizácia riadená smerom k jedinej osobe, najvyššiemu politickému predstaviteľovi v krajine, čím dochádzalo k nevýslovnej, takmer autokratickej, koncentrácii bohatstva a moci. V Chorvátsku išlo o Franja Tudjmana, v Srbsku o Slobodana Miloševiča, v Albánsku o Salihho Berishu a v Čiernej Hore o Mila Djukanoviča.

---

⁸ GRANČAY, M. – SZIKOROVÁ, N. 2012. *Integrácia západného Balkánu a Turecka do Európskej únie: kniha 2 – Individuálny aspekt*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. S. 11. ISBN 978-80-225-3374-4

Čierny trh a šedá ekonomika teda v tomto období v dôsledku nedostatku tovarov, vysokej nezamestnanosti a nízkych príjmov často predstavovali pre obyvateľstvo jediný spôsob obživy, resp. jediný spôsob uspokojenia ich základných existenčných potrieb. Tu môžeme badať i negatívny posun v systéme hodnôt, morálnych noriem a štandardov. B. Gačić (2004) vo svojom článku *Family functioning in societal context of chronic crisis in Yugoslavia* uvádza na margo tejto problematiky, že „čo bolo v spoločnosti ráno nemysliteľné sa na obed stalo prípustným a večer normálnym“⁹. Extrémne, asociálne či dokonca agresívne správanie sa tak stalo všeobecne akceptovateľným, a tým sa ešte viac prehĺbovala sociálna kríza v dotknutých krajinách. Špecifické postavenie a značný vplyv na sociálnu krízu mala hlavne politická situácia v novovzniknutých krajinách. V prvých slobodných voľbách sa vo všetkých krajinách vyprofilovali národnostne orientované politické strany, ktoré neprispievali k uvoľneniu vzniknutých národnostných konfliktov, práve naopak, prostredníctvom masovej propagandy a manipulácií podnecovali k etnickému šovinizmu, a tak vyostrovali vzájomné konflikty medzi majoritným obyvateľstvom a minoritnými národnostnými skupinami. Vládne strany regulovali prostredníctvom štátom vlastnených médií informácie poskytované verejnosti, pričom často dochádzalo k podsúvaniu dezinformácií či informačnej blokáde.

Celkový dopad ozbrojených konfliktov na ekonomiky ako aj na obyvateľstvo jednotlivých krajín bývalej Juhoslávie bol teda enormný. Ekonomika Juhoslávie zaznamenala už v roku 1989, teda ešte pred prepuknutím ozbrojených konfliktov, viac ako 5%-ný pokles ekonomickej výkonnosti oproti roku 1980.¹⁰ Po rozpade Juhoslávie a následných ozbrojených konfliktoch sa ekonomická situácia ešte zhoršila. V roku 1990 zaznamenala Juhoslávia pokles HDP o 7,5% a v roku 1991 sa ekonomika dostala do stavu hlbokkej recesie s poklesom HDP o 15%. Priemyselná výroba klesla o 21%, pričom bolo viac ako 1100 juhoslovanských spoločností nútených vyhlásiť bankrot. To malo enormný vplyv na rast nezamestnanosti, ktorá dosahovala viac ako 20%-nú úroveň. V roku 1989, teda už v období značného poklesu ekonomickej výkonnosti, sa vláda na podnet Medzinárodného menového fondu rozhodla zmraziť všetky mzdy, čo v kombinácii s rastúcou infláciou spôsobilo už v prvom polroku roku 1990 pokles reálnych miezd o 41%. V roku 1991 dosiahla inflácia v Juhoslávii rekordnú úroveň 140%, čím sa juhoslovanský dinár stal vysoko nestabilnou menou. Tento faktor prispel k prvotnému rozdeleniu bývalých krajín Juhoslávie v ekonomickej sfére. V Čiernej Hore bol napríklad v tejto súvislosti zavedený systém duálnej meny, kedy popri dinári v ekonomike začali kolovať i nemecké marky, ktoré sa neskôr stali jedinou oficiálnou menou krajiny. Aj mnohé ďalšie krajiny začali zavádzať svoje vlastné hospodárske a menové politiky, oddelené od juhoslovanských, centrálnie riadených z Belehradu. Zlá ekonomická situácia spojená s dlhodobou zakorenenými medzietnickými konfliktami tak nakoniec vyústila až do rozpadu federácie a následných bojov o nezávislosť. Po vypuknutí prvých ozbrojených konfliktov na území bývalej Juhoslávie v roku 1992 uvalilo medzinárodné spoločenstvo na krajinu ekonomické embargo, čo uviedlo jej ekonomiku do ešte krízovejšieho stavu s hyperinfláciou a nezamestnanosťou na úrovni 70%. Vojny v bývalej Juhoslávii teda so sebou nepriniesli iba straty na ľudských životoch, ale zanechali za sebou aj rad sociálno-ekonomických dopadov, ktoré boli citeľné počas celej stratenej dekády 90-tych rokov 20. storočia a mnohé z nich vplývajú na vývoj krajín západného Balkánu do dnešných dní.¹¹

⁹ GAČIĆ, B. et al. 2004. *Family functioning in societal context of chronic crisis in Yugoslavia*. In *The challenges of families and family therapists in the Balkan transition*. Beograd: Centar za porodicu, 2004. S. 20. ISBN 86-906535-0-3

¹⁰ MILLS, K.. GDP in Yugoslavia: 1980-1989, *Making the History of 1989*. Item no. 671. [Cit. 2012-5-27] Available online: <http://chnm.gmu.edu/1989/items/show/671> [Cit. 2012-5-27]

¹¹ ENGDAHL, W. 2004. *A Century of War: Anglo-American Oil Politics and the New World Order*. London: Pluto Press, 2004. P. 238-241. ISBN 0-7453-2310-3.

Krvavé konflikty, ktoré sprevádzali rozpad Juhoslávie sú svedectvom o tom, aké ťažké je udržať krehkú stabilitu multietnického a multikultúrneho regiónu západného Balkánu. Ten nepredstavuje homogénny priestor, naopak ide o región s komplexnými vzťahmi, kde každý štát a etnikum má svoje historické, ekonomické a sociálne špecifiká. Zmena politického systému a vojnové konflikty prebiehajúce na území západného Balkánu značne ovplyvnili široký rad oblastí fungovania krajín tohto regiónu. Politické, ekonomické a právne inštitúcie v mnohých krajinách západného Balkánu neplnia svoje primárne funkcie, na základe čoho sú tieto krajiny považované za krehké či dokonca hybridné štáty. V dôsledku nepriaznivej situácie v krajinách regiónu bojujú ekonomiky regiónu s viacerými problémami ako je vysoká nezamestnanosť, korupcia v štátnych inštitúciách, organizovaný zločin či tieňová ekonomika. V poslednom období však možno pozorovať príklon k demokracii, postupnú implementáciu reforiem a ekonomickú obnovu regiónu.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BOLČIĆ, S. – MILIĆ, A. 2002. *Srbija krajem milenijuma: razaranje društva, promene i svakodnevni život*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, 2002. 476 s. ISBN 86-802696-2-0
- [2] ENGDAHL, W. 2004. *A Century of War: Anglo-American Oil Politics and the New World Order*. London : Pluto Press, 2004. P. 238-241. ISBN 0-7453-2310-3.
- [3] GAČIĆ, B. et al. 2004. Family functioning in societal context of chronic crisis in Yugoslavia. In *The challenges of families and family therapists in the Balkan transition*. Beograd : Centar za porodicu, 2004. S. 20. ISBN 86-906535-0-3
- [4] GRANČAY, M. – SZIKOROVÁ, N. 2012. *Integrácia západného Balkánu a Turecka do Európskej únie: kniha 2 – Individuálny aspekt*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. S. 11. ISBN 978-80-225-3374-4
- [5] HURBANOVIČ, M. 2001. *Prierez vývojom Balkánu*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2001. Str. 64.
- [6] KREJČÍ, O. 2001. *Mezinárodní politika*. 2. vydanie. Praha : EKOPRESS, 2001. S. 114. ISBN 80-86119-45-9
- [7] MADER, M. 2012. Úzus tvrdej a mäkkej bezpečnosti (prípadová štúdia Balkán). In *Crisis & Conflict Monitoring Network*. [online]. Bratislava : Project ARES. Január 2012 [Cit. 2012-2-2]. ISSN 1337-9585. Dostupné na www: http://www.projectares.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=1343&Itemid=52
- [8] MILLS, K.. GDP in Yugoslavia: 1980-1989, *Making the History of 1989*. Item no. 671. [Cit. 2012-5-27] Available online: <http://chnm.gmu.edu/1989/items/show/671> [Cit. 2012-5-27]
- [9] STOJAROVÁ, V. et al. 2010. *Security Perspectives on the Western Balkan countries*. 1st edition. Brno : Centre for the Study of Democracy and Culture, 2010. 123 p. ISBN 978-80-7325-232-8
- [10] ŠKVRNDA, F. 2004. *Svetová politika I, Medzinárodné vzťahy v Európe na prelome 20. a 21. storočia*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2004. Str. 110. ISBN 80-255-1793-3.

Kontaktná adresa

Ing. Petra Gabrielová

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

petra.gabrielova@euba.sk

Mgr. Martina GOČÁLOVÁ

FAKULTA POLITICKÝCH VIED A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
UNIVERZITA MATEJA BELA, BANSKÁ BYSTRICA

SOMALILAND – PROBLEMATIKA JEHO NE/UZNANIA

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá aktuálnou, no často krát nie veľmi diskutovanou problematikou Somalilandu, jednostranne vyhláseného štátu na území Somálska. Autorka sa snaží stručne načrtnúť vývoj udalostí, ktoré viedli k vyhláseniu nezávislosti v roku 1991 ako aj nasledujúce obdobie budovania akejsi empirickej štátnosti. Pozornosť je však predovšetkým venovaná teoretickým východiskám vzniku a uznania štátu ako kľúčového subjektu medzinárodného práva a ich aplikácii na Somaliland a príčinám súčasného stavu, teda Somalilandu neuznaného medzinárodným spoločenstvom.

Kľúčové slová: Somaliland, vznik štátu, uznanie štátu, *de facto* štátnosť

Abstract

The paper deals with the current, but still not very discussed issue of Somaliland, unilaterally declared State in the territory of Somalia. The author tries to briefly describe the development of situation that led to the declaration of independence in 1991 and the following period of building a kind of empirical statehood. The attention is paid to theoretical basis of the creation and recognition of State as the key subject of international law and its application on the case of Somaliland. Furthermore, the article deals with causes of current situation that is Somaliland not recognized by international community.

1 Úvod

Somaliland je región rozprestierajúci sa na severe Somálska, ktoré predstavuje tzv. africký roh. Jeho rozloha je viac ako 137 tisíc km², počtom obyvateľov 3,5 milióna však patri medzi riedko obývané oblasti, čo je spôsobené predovšetkým faktom, že väčšiu časť územia zaberá púšť. Na juhu a západe susedí s Etiópiou, na severozápade s Džibutskom, zo severu ho obmýva Adenský záliv a z východnej strany je jeho susedom autonómny región Puntland. Somaliland je neuznaným štátom, svoju nezávislosť vyhlásil v roku 1991. Zo strany medzinárodného spoločenstva je však stále považovaný za autonómny región, ktorý je súčasťou Somálska.

Pokiaľ ide o jeho historický vývoj, koncom 19. storočia sa Somaliland stal britským protektorátom. Svoju nezávislosť vyhlásil 26. júna 1960; pár dní neskôr, 1. júla 1960, sa spojil s talianskym Somalilandom – predošlým poručenským územím a na základe Zákona o únii (*Act of Union*) vytvorili Somálsku republiku. V roku 1961 bola prijatá nová ústava a v roku 1969 sa v krajine uskutočnil vojenský prevrat, kedy sa k moci dostala armáda a nový režim pretrval až do začiatku 90. rokov. Obyvatelia Somalilandu už v referende, ktoré sa uskutočnilo tesne po zjednotení britského a talianskeho Somalilandu, vyjadrili nesúhlas voči spoločnému štátu so Somálskom. Po rokoch útokov zo strany režimu Said Barrého¹ ako aj v dôsledku hladomoru, ktorý vypukol, sa rozhodli klany obývajúce Somaliland vystúpiť z únie,

---

¹ Generál Said Barré sa dostal k moci po už spomínanom vojenskom puči v roku 1969. Počas obdobia jeho vlády dochádzalo k marginalizácii severných oblastí krajiny, a naopak k zvýhodňovaniu klanov a oblastí, z ktorej pochádzala Barreho rodina.

došlo k odštiepeniu od Somálska a 17. mája 1991 bola jednostranne vyhlásená nezávislá Republika Somaliland. Hlavné mesto bolo presunuté do Hargeisy, niekdajšieho centra britského protektorátu.

V nasledujúcom období bola v roku 1997 prijatá dočasná ústava a po uskutočnení referenda v máji 2001 aj konečná, dodnes platiaca ústava Somalilandu. Už v jej prvom článku je uvedené: „*Krajina, ktorá získala nezávislosť od Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska 26. júna 1960 a bola známa pod názvom protektorát Somaliland, a ktorá sa 1. júla 1960 spojila so Somálskom a vytvorili Somálsku republiku, a následne obnovila svoju nezávislosť Deklaráciou prijatou konferenciou klanov Somalilandu², ktorá sa uskutočnila od 27. apríla 1991 do 15. mája 1991 v Burao, sa mení v súlade s touto Ústavou a stáva sa suverénnym a nezávislým štátom s názvom Republika Somaliland.*“ (Crawford, 2006, s. 414) Ako je ďalej v Ústave uvedené, hranice nového štátu sa zhodujú s hranicami bývalého protektorátu Somaliland.

Populácia Somalilandu je zložená z pastierov (tvoria viac ako 50% celkovej populácie) a zvyšok predstavuje mestské a vidiecke obyvateľstvo. Územie je rozdelené do 6 regiónov – Severovýchodného, regiónu Awdal, Sahil, Togdheer, Sannag a Sool, ktoré sa ďalej administratívne delia na 30 okresov. Hlavným mestom je Hargeisa, najväčšie mesto Somalilandu, v ktorom sa nachádzalo britské koloniálne centrum od roku 1941. V spoločnosti zastávajú významné miesto klany a klanové zhromaždenia, pričom v samotnom Somalilande medzi tie najväčšie klany patria Isaaq, Darod/Harti a Dir. Zhromaždenia slúžia ako akási platforma na riešenie konfliktov v krajine. Na základe Ústavy má republika Somaliland zmiešanú formu vlády, má klasickú del'bu moci medzi tri zložky. Prezident je volený na päťročné funkčné obdobie, predsedá vláde a zároveň menuje jej členov. Legislatívnu zložku moci predstavuje dvojkomorový parlament, členov hornej komory, Rady starších (*Guurti*) menujú klany, zatiaľ čo členovia dolnej komory, Snemovne reprezentantov, sú priamo volení na 6 rokov. Poslednú zložku moci predstavuje nezávislé súdnictvo. (Mesfin, 2009, s. 2)

Od jednostranného vyhlásenia nezávislosti Somalilandu prešlo už viac ako 20 rokov, počas ktorých jeho politickí predstavitelia dali medzinárodnému spoločenstvu jasne najavo, že dané územie nie je súčasťou Somálska a odmietali návrhy jednej vlády nad celým územím.

2 *De facto* štátnosť Somalilandu

Pokiaľ chceme rozobrať *de facto* štátnosť Somalilandu, je potrebné si ozrejmiť niektoré pojmy s tým súvisiace. Vznik štátu ako taký je právnym inštitútom, s ktorým medzinárodné právo spája určité právne následky³. O vzniku štátu je možné hovoriť v prípade, že novovzniknutý politický útvar má atribúty štátnosti. Montevidejská konvencia amerických štátov⁴ hovorí o štyroch konštitutívnych prvkoch štátnosti - vymedzené územie, stále obyvateľstvo, výlučná moc a schopnosť nadviazať oficiálne styky s ostatnými štátmi. Hoci nie je formálnym kritériom štátnosti inštitút uznania štátu, pre novovznikajúci štát predstavuje významnú skutočnosť. Ako konštatuje **L. Tokár** (2009), z medzinárodnoprávnej perspektívy je možné uvažovať aj o uznaní novej entity za štát zo strany medzinárodného spoločenstva ako o ďalšom kritériu štátnosti, predovšetkým najmä z dôvodu významu

² *The Grand Conference of the Northern People*, zúčastnili sa jej lídri Somálskeho národného hnutia (*Somali National Movement*), ktoré sa sformovalo v priebehu 80. rokov ako opozícia voči vojenskému režimu, a predstavitelia klanov obývajúcich severozápad Somálska.

³ Ide najmä o nasledujúce skutočnosti: a) už svojim vznikom sa stáva subjektom medzinárodného práva – pokiaľ ide o jeho práva a povinnosti; b) nadobúda plnú medzinárodnoprávnu spôsobilosť a nesie zodpovednosť za porušenie medzinárodného práva; c) má výlučnú a plnú jurisdikciu na svojom území; d) je povinný dodržiavať pravidlá všeobecného medzinárodného práva voči existujúcim štátom (a to bez ohľadu na to, či ho konkrétne štáty uznali).

⁴ Montevidejská konvencia (neskrátený názov - Dohovor o právach a povinnostiach štátov) bola prijatá na 7. Medzinárodnej konferencii amerických štátov v Montevideu v roku 1933.

a dôležitosti, ktorú mu prikladajú jednotlivé, už existujúce štáty. Práve tie svojím uznaním konštituujú nový štát ako jedného zo seba samých, ako člena medzinárodnej komunity štátov.

V tomto zmysle **R. Jackson** (1989) rozlišuje medzi empirickou štátnosťou (*empirical statehood*) a právnou štátnosťou (*juridicial statehood*)⁵. Medzi oboma podobami existuje určité napätie; jedna podoba môže existovať bez druhej a naopak. V praxi môžeme preto identifikovať štáty, ktoré sú uznávané za štáty aj medzinárodným spoločenstvom, napriek tomu, že im chýbajú atribúty empirickej štátnosti, či už v podobe reálnej kontroly územia alebo vlády. Takéto štáty je možné označiť pojmom kvázi-štáty, krehké štáty alebo zlyhávajúce štáty. Ide o prípady, kedy sú síce štáty akceptované ostatnými členmi medzinárodného spoločenstva, hoci v nich neexistuje efektívna vláda, resp. vláda existuje, ale nie je schopná poskytnúť obyvateľstvu základné služby. Na druhej strane existujú štáty, ktoré síce dosahujú všetky prvky štátnosti (dosahujú empirickú štátnosť), avšak z rozdielnych dôvodov ich neuznáva medzinárodné spoločenstvo, prípadne len niektoré štáty. V tomto zmysle môžeme hovoriť o rozpore medzi existenciou štátnosti *de iure* (právná bez empirickej) a štátnosťou *de facto* (empirická bez právnej). Štáty so štátnosťou *de iure*, teda tzv. kvázi-štáty, či štáty zlyhávajúce predstavujú zjavné bezpečnostné riziko a problém pre medzinárodné spoločenstvo, keďže vzhľadom k tomu, že im chýba efektívna kontrola nad územím/obyvateľstvom, existuje tu nebezpečenstvo nekontrolovaného násillia, porušovania ľudských práv, genocídy, pričom môže dôjsť aj k ich šíreniu za hranice toho -ktorého štátu a tak k narušeniu stability v ostatných regiónoch sveta. Príkladom zlyhávajúceho štátu je napríklad Somálsko. Naopak štáty s *de facto* štátnosťou existujú v určitom právnom vákuu, pretože z dôvodu medzinárodnoprávneho neuznávania zo strany ostatných štátov, si nemôžu nárokovať všetky práva, ktoré prislúchajú riadnym, a teda uznaným štátom. (Tokár, 2009)

Pokiaľ hovoríme o Somalilande, jeho štátnosť môžeme definovať ako empirickú a teda *de facto*. Má síce všetky atribúty štátnosti uvedené v už spomenutej Montevidejskej konvencii z roku 1933, no zo strany medzinárodného spoločenstva vidieť nechotu vybudovať s ním oficiálne styky, hoci Somaliland má schopnosť nadviazať takéto formálne vzťahy s ostatnými štátmi.

3 Argumenty podporujúce a odmietajúce uznanie Somalilandu

Je zrejmé, že problém s uznaním Somalilandu nie je možné jednoznačne spájať s nechotou zo strany ostatných štátov z dôvodov nedostatku, resp. nenaplnenia predpokladov štátnosti. Ide tu už výlučne o politický problém, kedy argumenty štátov sú rozdielnej povahy a rôzneho pôvodu.

Hlavným argumentom pre uznanie Somalilandu *de iure* zo strany medzinárodného spoločenstva je už raz uznaná nezávislosť od Veľkej Británie v roku 1960. V tomto roku, ešte predtým než došlo k spojeniu so Somálskom, bola existencia nového štátu uznaná 35 štátmi – medzi nimi napríklad Izraelom, ktorý bol prvým uznávajúcim štátom, Egyptom či všetkými 5 stálymi členmi Bezpečnostnej rady OSN (Spojené štáty, Veľká Británia, Francúzsko, Rusko, Čína). Pokiaľ ide o Africkú úniu, v jej prípade je argumentom nemennosť hraníc. Pri svojom vzniku v roku 1963 (vtedy ešte ako Organizácia africkej jednoty) sa africkej štáty v Charte Organizácie zaviazali rešpektovať podobu hraníc z obdobia získania nezávislosti. Somaliland však v skutočnosti neporušuje koloniálne hranice,⁶ keďže si nárokuje len to územie, ktoré v minulosti patrilo Britom, a v ktorého hraniciach bolo uznané ako nezávislý štát v roku 1960. (Rudincová, 2010) Taktiež fakt, že do únie s bývalým talianskym Somalilandom vstúpilo

⁵ Empirická štátnosť je v podstate totožná s deklaratórnou teóriou uznania – podstatné sú empirické predpoklady štátnosti a teda v zmysle tejto teórie štát vzniká už okamihom svojho vzniku. Naopak v prípade právnej štátnosti (a aj v prípade konštitutívnej teórie) je zdôraznený konštitutívny rozmer uznania za štát – uznanie ako faktor, ktorý je rozhodujúci pre samotný vznik štátu.

⁶ Tie boli stanovené ešte v roku 1897 na základe anglo-etiópskej dohody.

dobrovoľne, predstavuje uznanie možnosti z takejto únie vystúpiť a teda presvedčivý právny základ uznania dnešného Somalilandu. Predstavitelia Somalilandu odmietajú tvrdenie, že išlo o odštiepenie sa, naopak, išlo o dobrovoľné vystúpenie z únie dvoch entít, ktoré predtým predstavovali nezávislé štáty. Dôležitým argumentom je aj tvrdenie, že Somaliland si vlastne uplatňuje len svoje právo na sebaurčenie.⁷

Situácia v Somalilande taktiež nasvedčuje tomu, že medzi obyvateľmi prevláda postoj podporujúci nezávislosť ich krajiny a sú proti federácii so Somálskom, ktoré predstavuje v súčasnosti prípad zlyhávajúceho štátu. V podstate aj referendum týkajúce sa prijatia Ústavy v roku 2001 predstavovalo aj vyjadrenie súhlasu so samostatnosťou a nezávislosťou Somalilandu, keďže za sa vyjadrilo 97% obyvateľov. (African Game..., 2011) Ako ďalší argument sa často spomína odlišná koloniálna minulosť britského Somalilandu a talianskeho Somalilandu. Od konca 19. storočia, kedy sa obe časti dostali pod správu európskych štátov, prešli rozdielnym vývojom – spoločenským, politickým, hospodárskym. V tomto zmysle mnohí poukazujú na podobnosť s prípadom Eritrey.⁸ Ako možné pozitívum, ktoré by prípadné uznanie Somalilandu mohlo priniesť, sa spomína aj stabilizácia regiónu, „vzor“ na urovanie situácie a usporiadanie si pomerov v samotnom Somálsku.

Na druhej strane existujú aj tvrdenia, ktoré sú proti uznaniu nezávislého Somalilandu. Nejde len o argument Somálska, že ide o jeho výsostné územie a argument neporušiteľnosti hraníc, ktorý sa africké štáty zaviazali rešpektovať (a taktiež aj medzinárodné spoločenstvo). Podľa niektorých nie je Somaliland schopný fungovať ekonomicky nezávisle od ostatného sveta.⁹ Okrem toho by jeho uznanie mohlo predstavovať precedens pre región, ale aj pre celú Afriku. Predovšetkým Africká únia sa obáva, že by to mohlo byť aktivujúcim prvkom secesionistických aspirácií v iných problémových, už spomenutých zlyhávajúcich štátoch. Existujú aj obavy z možných budúcich snáh o odtrhnutie sa Puntlandu, polo-autonómneho regiónu Somálska. Faktorom, ktorý taktiež podporuje odporcov uznania Somalilandu je jeho východná časť, ktorá ostáva do dnešných dní spornou otázkou. Ide o oblasti Sannag a Sool, o ktoré sa sporí s Puntlandom. Viacerí sa obávajú, žeby prípadné uznanie nezávislosti viedlo k narušeniu úsilia o mier v Somálsku, ako aj k prípadnému konfliktu medzi Somalilandom a Somálskom.

4 Možný budúci vývoj Somalilandu

Budúcemu uznaniu Somalilandu za plnohodnotného člena medzinárodnej komunity bránia viaceré faktory. Jednak je to nechota Somálska vzdať sa časti „svojho“ územia a uznať Somaliland podľa vzoru Sudánu či Zjednotenej arabskej republiky. Tu je dôležité pripomenúť situáciu, v akej sa v súčasnosti nachádza Somálsko. Ako píše autori štúdie „*African Game Changer? Somaliland's International (Non)Recognition*“ (2011), nejde o dočasné zrútenie verejných inštitúcií, ani o kolaps verejného poriadku; Somálsko nie je možné charakterizovať ani ako *failed state* – jednoducho tu nie je štát, ktorý by bolo možné nazvať neúspešným, zlyhávajúcim. Práve v prípade Somálska, na rozdiel od Somalilandu, nie je možné hovoriť o naplnení všetkých atribútov štátnosti. Od roku 1991, kedy bol zvrhnutý vojenský režim Said Barreho, existuje bez fungujúcej centrálnej vlády, ktorá by kontrolovala celé územie a vykonávala by výlučnú moc nad ním a obyvateľstvom nachádzajúcim sa na

⁷ V tomto zmysle je spornou otázkou vzťah príncípu územnej celistvosti existujúceho štátu (Somálsko) a práva národov na sebaurčenie (Somaliland) – ktorý z nich prevláda, resp. ktorý je preferovaný.

⁸ Eritrea sa taktiež vyvíjala nezávisle od Etiópie približne 60 rokov ako talianska kolónia. V 90. rokoch 20. storočia sa v Eritrei uskutočnilo referendum ohľadom vyhlásenia nezávislosti a následne bola uznaná *de iure* medzinárodným spoločenstvom a prijatá za člena OSN.

⁹ Vo všeobecnosti však prevláda názor, že Somaliland je vysoko sebestačná a inštitucionálne fungujúca krajina, napriek tomu, že nemá žiadny prístup k zahraničným pôžičkám a podpore z inštitúcií ako sú Medzinárodný menový fond či Svetová banka.

tomto území. Taktiež konštatujú, že v podstate neexistuje efektívny „materský“ štát, ktorý by uznal odtrhnutie sa Somalilandu.

Za najväčšiu regionálnu prekážku uznania Somalilandu je považovaná Saudská Arábia, ktorá má značné výhrady voči uznaniu takejto sekulárnej a v podstate demokraticky fungujúcej krajiny. Okrem toho je tradičným spojencom Somálska, ktoré (napriek tomu, že nie je arabskou krajinou) je členom Ligy arabských štátov a Saudská Arábia podporuje finančne aj politicky prechodnú federálnu vládu.

Hoci Somaliland nie je oficiálne uznaný žiadnym štátom, určité politické kontakty udržiava s viacerými. Jedným z nich je Etiópia, s ktorou má spoločnú juhozápadnú hranicu. Po vzniku Eritrey prišla Etiópia o prístup k moru a na základe dohody so Somalilandom má právo využívať prístav Berbera nachádzajúci sa na pobreží Adenského zálivu. Okrem toho má Etiópia v Hargeise, hlavnom meste Somalilandu, svoj konzulárny úrad. Obdobne, aj Dánsko má svoju kanceláriu v Hargeise, a svoje úrady tu otvorili aj niektoré agentúry OSN (príkladom je Rozvojový program OSN). Hoci Spojené štáty americké a Európska únia vyhlásili, že Somaliland uznajú len v prípade, že jeho nezávislosť bude uznaná Africkou úniou, udržiavajú so somalilandskou vládou veľmi dobré vzťahy a spolupracujú s ňou. Somaliland bol viackrát prijatý predstaviteľmi vlád aj ministerstiev v iných štátoch, vrátane Veľkej Británie a Spojených štátov. Okrem toho má Somaliland svoje úrady vo viacerých mestách sveta – v Addis Abebe, Džibuti, Londýne, Sane, Nairobi, Washingtone, Bruseli, či Osle a pasy vydávané Somalilandom uznáva Juhoafrická republika, Keňa, Džibutsko a Etiópia. V marci 2012 bol minister zahraničných vecí Somalilandu, M. Omar prijatý na rokovaní zahraničného výboru Európskeho parlamentu, kde hovoril o prioritách vlády zvolenej v roku 2010 a o potrebe podpory EÚ v boji proti terorizmu, predovšetkým v súvislosti s aktivitami teroristickej organizácie al-Shabaab. (AFET Exchange..., 2012)

Somaliland nepredstavuje prvý africký štát, ktorý by vstúpil dobrovoľne do štátneho zväzku s iným štátom a následne by z nej vystúpil. Príkladom je už spomínaná Zjednotená arabská republika (Egypt a Sýria), spoločná federácia Senegal a Mali, či Senegambia (Senegal a Gambia). Je zrejmé, že únia so Somálskom, ktoré v súčasnosti nie je schopné zabezpečiť potreby svojim obyvateľom a reálne kontroluje len malé územie okolo hlavného mesta, je pre predstaviteľov (a aj občanov) Somalilandu neprípustná. Pri pohľade na situáciu na africkom rohu sa Somaliland javí ako neobyčajne pokojný, stabilný a relatívne bezpečný štát v rámci nie príliš stabilného regiónu – či berieme do úvahy konfliktnú hranicu medzi nedávno vytvoreným Južným Sudánom a Sudánom, medzinárodne izolovanú Eritreu, klanovo rozdelené Džibutsko, či už spomínané nefunkčné Somálsko. Pre Somaliland však v súčasnosti existujú dve možnosti - jeho uznanie, alebo zachovanie *status quo* a teda jeho fungovanie ako *de facto* štátu bez medzinárodnoprávného uznania. Pritom problémom nie je nedostatok legitímnosti jeho štátnosti, ale skôr nevôľa a neochota zo strany tých štátov, ktoré majú reálny vplyv na to, aby bol Somaliland prijatý za plnohodnotného člena medzinárodného spoločenstva.

Zoznam použitej literatúry

- [1] *AFET Exchange of views with Somaliland Minister of Foreign Affairs*. [online] 2012. Unrepresented Nations and Peoples Organizations. [cit. 2012-25-03] Dostupné na internete: <<http://www.unpo.org/article/14065>>
- [2] *African Game Changer? The Consequences of Somaliland's International (Non) Recognition*. [online] 2011. The Brenthurst Foundation. [cit. 2012-18-03] Dostupné na: <http://www.thebrenthurstfoundation.org/Files/Brenthurst_Commissioned_Reports/BD-1105_Consequences-of-Somalilands-International-Recognition.pdf>
- [3] CRAWFORD, J. 2006. *The Creation of States in International Law*. New York: Oxford University Press, 2006. 870 s. ISBN 978-0-19-922842-3.

- [4] EGGERS, A. K. 2007. When is a State a State? The case for recognition of Somaliland. In *Boston College International and Comparative Law Review*. ISSN 0277-5778, 2007, roč. 30, č. 1, s. 211-222.
- [5] *Charta Organizace spojených národů a Statut Mezinárodního soudního dvora*. [online] 2005. Informačné centrum OSN v Praze. [cit. 2012-18-02] Dostupné na internete: <<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojnych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf>>
- [6] GOČÁLOVÁ, M. – RAŠKOVSKÝ, M. 2012. Secesia – právny či politický problém? In *Bezpečnostné fórum 2012. Zborník príspevkov z V. medzinárodnej vedeckej konferencie. I. Zväzok*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, UMB Banská Bystrica, 2012. ISBN 978-80-557-0331-2 s. 42-46.
- [7] ISMAIL, E. A. 2008. „Uznání Somalilandu brání neznalost jeho historie.“ In *Mezinárodní politika*. ISSN 0543-7962, 2008, roč. 32, č. 4, s. 17-19.
- [8] JACKSON, R. H. 1987. Quasi-states, dual regimes, and neoclassical theory. *International jurisprudence and the third world*. In *International Organization*. 1987, roč. 41, č. 4, s. 519-549.
- [9] KAŠČÁKOVÁ, D. 2010. Normatívno-právne a bezpečnostné implikácie zlyhávania štátu. In *Bezpečnostné fórum 2010. Zborník príspevkov z III. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, UMB Banská Bystrica, 2010. ISBN 978-80-8083-980-2 s. 172-183.
- [10] MESFIN, B. 2009. The Political Development of Somaliland and its Conflict with Puntland. In *ISS Paper 200*. ISSN 1026-0404, september 2009, 16 s.
- [11] *Montevideo Convention on Rights and Duties of States*. [online] 2012. Institute for Palestine Studies. [cit. 2012-18-02] Dostupné na internete: <<http://www.palestine-studies.org/files/montevideo.pdf>>
- [12] ROSPUTINSKÝ, P. 2007. Vybrané medzinárodnoprávne aspekty riešenia budúceho postavenia Kosova. [online] In *Center of Nations Slovakia Analyses*. [cit. 2012-11-02] Dostupné na internete: <<http://www.fpvmmv.umb.sk/kmvd/storage/File/Clenovia/Gallo/Kosovo.pdf>>
- [13] RUDINCOVÁ, K. 2010. Postavení Somalilandu v rohu Afriky a možnosti jeho uznání. In *Geografie pro život ve 21. století: Sborník příspěvků z XXII. Sjezdu České geografické společnosti pořádaného Ostravskou univerzitou v Ostravě 31. srpna – 3. září 2010*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010. ISBN 978-80-7368-903-2, s. 830-832.
- [14] SCHEU, H. CH. 2008. Vznik státu a jeho uznání v mezinárodním právu. In *Mezinárodní politika*. ISSN 0543-7962, 2008, roč. 32, č. 4, s. 4-6.
- [15] *Somaliland Profile*. [online] 2012. News Africa. [cit. 2012-23-03] Dostupné na internete: <<http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14115070>>
- [16] TANNOCK, CH. 2009. Stabilizing the Horn. [online] In *Project Syndicate – a World of Ideas*. [cit. 2012-03-10] Dostupné na internete: <<http://www.project-syndicate.org/commentary/stabilizing-the-horn>>
- [17] TOKÁR, L. 2009. Kedy vznikajú nové štáty? In *Bezpečnostné fórum '09*. Banská Bystrica: UMB, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2009. ISBN 978-80-8083-790-7, s. 77-84.
- [18] ZÁHOŘÍK, J. 2012. Somaliland – paradox Afrického rohu. In *Mezinárodní politika*. ISSN 0543-7962, 2012, roč. 36, č. 4, s. 13-15.

Kontaktná adresa:

Mgr. Martina Gočálová

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB

Kuzmányho 1

974 01 Banská Bystrica

Email: martina.gocalova@umb.sk

Mgr. Eva GODOVIČOVÁ

FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED
UNIVERZITA SV. CYRILA A METODA, TRNAVA

SÚČASNÉ BEZPEČNOSTNÉ HROZBY: OTÁZKA ĽUDSKEJ BEZPEČNOSTI

Abstrakt

Bezpečnosť a jej vnímanie sa počas uplynulých desaťročí značne transformovala. Optimizmus, ktorý so sebou priniesol koniec studenej vojny, dlho netrval. Bezpečnostné prostredie sa zmenilo, tak ako sa zmenili medzinárodné vzťahy samotné. Práve tieto zmeny v charaktere medzinárodného bezpečnostného prostredia mali za následok posun od tradičného vnímania bezpečnosti v intenciách štátu k vnímaniu bezpečnosti z hľadiska jednotlivcov. Príspevok prezentuje pohľad na aspekt ľudskej bezpečnosti ako na súčasť analyzovania súčasného bezpečnostného prostredia a bezpečnostných hrozieb. Otázkou hodnou skúmania tiež zostáva fakt, či môže byť teoretický koncept ľudskej bezpečnosti nápomocný pri praktickom riešení súčasných bezpečnostných problémov a otázok.

Kľúčové slová: bezpečnostné hrozby, ľudská bezpečnosť

1 Úvod

Rozpad bipolárneho usporiadania sveta so sebou priniesol množstvo zmien. Mnohé z nich možno charakterizovať ako pozitívne – napríklad nárast počtu demokratických krajín, prehlbujúca sa ekonomická spolupráca krajín a z toho vyplývajúca spolupráca na nadnárodnej úrovni. Medzi tie menej pozitívne sprievodné javy konca studenej vojny a obdobia po ňom patrí aj nárast počtu vnútroštátnych konfliktov, ako dôsledok meniaceho sa usporiadania sveta. Neblahými dôsledkami vnútroštátnych konfliktov sú najmä populácie dotknutých krajín trpiace hladom, chudobou, mnoho ľudí bolo v dôsledku dlhotrvajúcich vojen a konfliktov vysídlených a žijú v nevyhovujúcich podmienkach. Problémy ako proliferácia zbraní hromadného ničenia a terorizmus sa stali bežnou súčasťou súčasných medzinárodných vzťahov.

Ľudská bezpečnosť je koncept zameraný na jednotlivca na rozdiel od “tradičnej” bezpečnosti, ktorá je zameraná na bezpečnosť štátov a ich ochranu pred vonkajšími bezpečnostnými hrozbami. Obhajcovia konceptu ľudskej bezpečnosti tvrdia, že najviac hrozieb pre jednotlivca pochádza z vnútroštátnych konfliktov či dokonca zo štátu samotného (Newman, 2010). Preto ľudská bezpečnosť ako koncept spochybňuje privilegovanosť tradičného ponímania bezpečnosti, a preferuje individuálne skúsenosti a deprivácie. Zjednodušene možno povedať, že: “tradičný koncept štátnej bezpečnosti je nevyhnutná, ale nie dostatočná podmienka ľudského blahobytu” (Newman, 2010:79).

Berúc do úvahy súčasné bezpečnostné problémy a výzvy opísané vyššie, ktorých dopad pociťujú často najmä jednotlivci a koncept ľudskej bezpečnosti zameraný na jednotlivca, otázkou je, či je ľudská bezpečnosť, resp. zabezpečenie potrieb jednotlivca a jeho ochrana pred hrozbami (či už sú to hrozby pochádzajúce z vnútra štátu, ako následok konfliktu alebo vonkajšia hrozba) môže byť prerekvizitou na zabezpečenie rozvoja v zmysle odstránenia nerovností a tým prispieť

k zníženiu pravdepodobnosti vzniku ďalších konfliktov či inklinácií k terorizmu. Táto otázka však vyžaduje podrobné skúmanie, na ktoré tento príspevok neposkytuje dostatok priestoru, preto sa zameriava na definovanie samotného konceptu ľudskej bezpečnosti a tiež na možné východiská pre jeho ďalšiu praktickú aplikáciu. Keďže si koncept vyslúžil aj mnoho kritických ohlasov, príspevok sa bude venovať aj týmto.

2 Súčasné bezpečnostné hrozby

Koniec studenej vojny priniesol zásadné zmeny v oblasti vnímania medzinárodnej bezpečnosti. Zaužívaný spôsob vnímania bezpečnosti cez prizmu štátu bol čoraz viac nahrádzaný pohľadom na bezpečnosť nielen štátu, ale aj neštátnych aktérov (jednotlivcov, skupiny či globálnu spoločnosť). Samotný termín „medzinárodná bezpečnosť“ bol spochybnený, keďže evokuje bezpečnosť medzi národmi, čo nevystihuje súčasný multidimenzionálny charakter bezpečnosti vo svete (Bilgin, 2003). Zmenil sa aj pohľad na hrozby ako také – podľa toho, kto je referenčným objektom, sa analyzujú rozličné hrozby a ponúkajú rozličné riešenia. Napríklad z pohľadu USA po 11. septembri 2001 sa primárnou hrozbou pre bezpečnosť stali tzv. „failed states“¹. Tieto poskytujú materiálnu a psychologickú podporu medzinárodnému terorizmu (Bilgin, 2003).

Medzi najzávažnejšie bezpečnostné hrozby súčasnosti patria nepochybne medzinárodný terorizmus, proliferácia zbraní hromadného ničenia, regionálne konflikty, zlyhávajúce štáty a organizovaný zločin. Hrozby možno deliť do viacerých kategórií (Eichler, 2004). Z geopolitického hľadiska sú to priame a nepriame hrozby. Priame hrozby sú tie, ktorým je vystavená naša krajina, nepriame sú také, ktoré sa dotýkajú spojencov alebo regionálnej či svetovej stability. Sem možno zaradiť napríklad nárast svetovej chudoby, diktátorské režimy a regionálne či vnútroštátne ozbrojené konflikty. Z hľadiska časového ide o hrozby naliehavé a latentné, ktoré síce nevyžadujú okamžitú reakciu, ale mohli by sa stať naliehavými, ak by sme ich zanedbali. Z hľadiska pôvodcu možno hrozby deliť na zámerné (agresia, terorizmus a pod.) a nezámerné (nie priamy výsledok ľudskej činnosti – povodne, sucho a neúroda, epidémie či pandémie). Posledným hľadiskom kategorizácie hrozieb je sektorové, čiže delenie na vojenské, politické, kultúrne, ekonomické, ekologické a sociálne. Ďalšou kategóriou sú hrozby označované ako hybridné. Tento pojem označuje hrozby, ktoré „označujú celé spektrum rozličných aspektov, ktoré okrem konvenčných schopností zahŕňajú asymetrické, povstalecké a teroristické činy, spôsoby a metódy činnosti“ (Kubeša, Spišák, 2011:6). OSN vo svojom dokumente *A more secure world: Our shared responsibility* (2004:14) tiež zdôrazňuje, že hrozby dnešného sveta sú viac ako kedykoľvek predtým vzájomne prepojené. Teroristický útok kdekoľvek v rozvinutej časti sveta môže mať katastrofálne dopady na životy miliónov v krajinách tretieho sveta. Zlyhávajúce a slabé štáty sú ideálnym útočiskom pre páchatel'ov medzinárodného terorizmu, resp. tieto nie sú schopné zabezpečiť adekvátnu ochranu svojho územia a tak umožňujú neštátnym aktérom tranzit nukleárneho materiálu a technológií. Chudoba, environmentálna degradácia a riziko vojnových konfliktov sú často prepojené. Podľa údajov dostupných z výskumu Humphreysa z Kolumbijskej univerzity, založeného na dátach poskytnutých

---

¹ Zlyhávajúce štáty – tento termín označuje štáty, ktoré možno charakterizovať znakmi ako „transnacionálna kriminálna sieť, zbadačovanie obyvateľstva, preferovanie tých „svojich“ v konkrétnych regiónoch alebo vrstvách populácie, ďalej podpora nezlyhávajúcich (autoritatívnych a totalitných) štátov vrátane medzinárodnej podpory na pôde OSN.“ Medzi zlyhávajúce štáty možno zaradiť napríklad Somálsko, Sudán, Haiti, Sierra Leone. Pozri aj: Samson, I., 2004: Terminológia strategických doktrín: negativizácia nepriateľa. [cit. 27.5.2012] Dostupné online na: <http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/analyza/terminologia-strategickyh-doktrin-negativizacia-nepriateľa>

Svetovou bankou, Ústavom pre výskum mieru a konfliktov na univerzite v Uppsale a Medzinárodným inštitútom výskumu mieru v Osle sa pravdepodobnosť vzniku občianskej vojny zvyšuje pri krajinách s nízkym HDP. (OSN, 2004)

Z uvedeného vyplýva, že v súčasnosti existuje celé spektrum hľadísk, ktoré je nutné zvažovať pri analýze bezpečnosti a bezpečnostného prostredia. Bezpečnostné riziká nie sú viazané výlučne na štát ako aktéra, ale viažu sa aj k jednotlivcom či globálnej spoločnosti ako celku. Je teda pochopiteľné, že aj pohľad na bezpečnosť všeobecne prešiel transformáciou. Táto transformácia smerom k ľudskej bezpečnosti bude opísaná ďalej v príspevku.

3 Ľudská bezpečnosť, jej definovanie a praktická implementácia

Komisia pre ľudskú bezpečnosť (CHS)² vo svojej záverečnej správe *Human Security Now* definuje ľudskú bezpečnosť ako ochranu základných životných slobôd, ktoré sú nevyhnutnou súčasťou života. Je to ochrana ľudí pred vážnymi či dlhotrvajúcimi hrozbami (CHS, 2003). Hlavnými znakmi ľudskej bezpečnosti (Human Security in Theory and Practice, 2009) sú nasledujúce charakteristiky:

- orientovaná na človeka
- multi-sektorálna
- komplexná
- vzťahujúca sa ku špecifickému kontextu
- orientovaná na prevenciu

Z uvedeného vyplýva, že v centre záujmu je jednotlivec - človek. Multisektorálny charakter ľudskej bezpečnosti znamená, že zahŕňa veľký rozsah možných neistôt, resp. hrozieb (ekonomické, politické, environmentálne...). Komplexnosť ľudskej bezpečnosti znamená dôraz na spoločné jednanie všetkých tých, ktorí sa zaoberajú bezpečnosťou, rozvojom a ľudskými právami. Ľudská bezpečnosť je koncept, ktorý uznáva, že neistoty a hrozby sa vzhľadom ku konkrétnemu prostrediu môžu meniť a je preto potrebné hľadať konkrétne riešenia konkrétnej situácie. Zameranie sa na riziká a prvotné príčiny existencie hrozieb pre ľudskú bezpečnosť má za následok sústredenie sa na ochranu a posilnenie (Human Security in Theory and Practice, 2009).

Ľudská bezpečnosť je považovaná za normatívny koncept v zmysle etickej zodpovednosti orientovať bezpečnosť na jednotlivca (Newman, 2001). J. P. Burgess (2008:49) ďalej uvádza, že „ľudská bezpečnosť je ako epistemologický nástroj slúžiaci na opis reality, ale je to tiež normatívny koncept, ktorý poukazuje na to, ktorým smerom by sa mal svet uberať a kde sú potrebné zmeny.“ Ľudská bezpečnosť je tiež vnímaná ako „odpoveď na globálny chaos“ (Kienscherf, 2011: 521). Mnohí kladú za vinu súčasnému globalizačnému procesu, že oslabuje komunity, ohrozuje jedinečné ekonomické zvyky a má za následok sociálne nerovnosti. (Newman, 2001).

Ľudská bezpečnosť ako taká však nie je jednotným a koherentným myšlienkovým prúdom. Existuje množstvo uhlov poňatia ľudskej bezpečnosti. Oné známe „freedom from

---

² CHS bola založená v roku 2001 z iniciatívy japonskej vlády – ako odpoveď na výzvu vtedajšieho generálneho tajomníka OSN, ktorý na miléniovom summite v r. 2000 volal po svete kde by sa ideál ľudskej bezpečnosti naplnil. Samotná komisia sa skladala z 12 významných medzinárodných osobností. Činnosť komisie bola v roku 2003 ukončená, jej nástupcom sa stal „Poradný výbor pre ľudskú bezpečnosť“. Viac informácií na: <http://ochaonline.un.org/TheHumanSecurityUnit/tabid/2212/Default.aspx>

fear“ a „freedom from want“³ môže slúžiť ako „dáždnik“ pod ktorým sa nachádza množstvo tém súvisiacich s ľudskou bezpečnosťou. Aj Hynek (2009) uvádza, že liberálna doktrína ľudskej bezpečnosti zahŕňa rôzne tematické a konceptuálne prístupy. Hynek (2009) rozoznáva tri – prvým je už vyššie spomínaný prístup OSN, ďalšími sú kanadský a japonský prístup. Kanadský prístup sa zameriava na prvú časť prístupu OSN, čiže na oslobodenie sa od strachu z násilia japonský zase na druhú časť - oslobodenie sa od strachu z nedostatku. (Hynek, 2009) Newman (2001) píše o 4 typológiách, ktoré dohromady tvoria koncept ľudskej bezpečnosti. Sú to základné ľudské potreby, prístup ktorý prezentuje aj UNDP.⁴ Patrí sem bezpečnosť ekonomická, potravinová, zdravotná, osobná, environmentálna, komunitná a kultúrna. Samotný už spomínaný *Human Development Report* z roku 1994 uvádza, že viac ľudí v súčasnosti trpí problémami bežného života ako strachom z prevratnej udalosti vo svete. Druhou typológiou o ktorej Newman píše je dôraz na intervenciu. Jadrom tohto prístupu je tvrdenie, že „bezpečnosť štátu... nemusí nutne znamenať aj bezpečnosť jeho obyvateľov“ (Newman, 2001: 244). Do tejto oblasti spadá otázka humanitárnej intervencie. Napr. v prípade Kosova bola humanitárna intervencia NATO praktickým vyjadrením princípov ľudskej bezpečnosti. Ďalším uhlom nazerania na ľudskú bezpečnosť môže byť dôraz na rozvoj. Hoci je tento prístup podobný s tým, ktorý hovorí o naplnení základných ľudských potrieb, Newman (2001: 245) zdôrazňuje potrebu ich rozlíšenia. Rozvojový prístup skúma hlbšie súvislosti ako naplnenie základných životných potrieb. Znamená tiež, že rozvoj a rast samotný by mali byť predpokladom pre ďalší rozvoj ľudského blahobytu – materiálny, kultúrny aj intelektuálny. Posledným hľadiskom pre Newmana je „nová bezpečnosť“ – interpretácia, ktorá sa zameriava na netradičnú bezpečnosť, resp. na problémy ako epidémie (najmä AIDS), terorizmus, drogy, obchod s bielym mäsom. Proces globalizácie umožňuje aj týmto negatívnym javom využívať možnosti dnešného sveta a tak ohrozovať demokraciu, rozvoj a bezpečnosť (Newman, 2001).

Možno teda zhrnúť, že ľudská bezpečnosť je koncept, ktorý odráža potreby, ktoré nikdy nie sú tie isté, menia sa od osoby k osobe. Ak by sa koncept ľudskej bezpečnosti odrážal rovnaké potreby pre všetkých, už by to nebola ľudská bezpečnosť. (Burgess, 2008). Jednou zo základných charakteristík ľudskej bezpečnosti je jej aplikácia na jednotlivca, a zabezpečenie jeho individuálnych potrieb. Jednotlivci sa tak stávajú koncovým prijímateľom rozvoja, nielen prostriedkom na zvýšenie ekonomickej produktivity (Alkire, 2003) .

Určujúcou vlastnosťou ľudskej bezpečnosti je politická relevantnosť tohto konceptu (Newman, 2010). Popularitu si koncept ľudskej bezpečnosti v 90-tych rokoch získal najmä vďaka činnosti UNDP a ďalších organizácií OSN ako napr. UNESCO.⁵ Ďalšími iniciatívami zo strany vládami sponzorovaných organizácií boli napríklad spomínaná Komisia pre ľudskú bezpečnosť (CHS), Medzinárodná komisia pre intervenciu a bezpečnosť štátu (International Commission on Intervention and State Security - ICISS)⁶ či Sieť ľudskej bezpečnosti (Human Security Network - HSN).⁷

---

³ Definícia ľudskej bezpečnosti ako oslobodenie sa od strachu z násilia (freedom from fear) a oslobodenie sa od strachu z nedostatku (freedom from want), ktorá bola prvýkrát použitá v dokumente UNDP *Human Development Report* z roku 1994

⁴ UNDP – United Nations Development Programme, program OSN zameraný na rozvoj, viac na www.undp.org

⁵ UNESCO je organizácia OSN ktorá „pracuje na vytvorení podmienok pre dialóg medzi civilizáciami, kultúrami a národmi, založenom na rešpekte k spoločne zdieľaným hodnotám“ viac na www.unesco.org

⁶ ICISS bola založená v roku 2000 z podnetu kanadskej vlády. Jej úlohou bolo podnietiť debatu na medzinárodnej úrovni o témach spojených s intervenciou a bezpečnosťou a tiež nájsť spôsob ako preniesť polemiku do praxe na

OSN však má nie veľmi pozitívnu skúsenosť so zapracovaním konceptu ľudskej bezpečnosti (hoci OSN od predstavenia konceptu v roku 1994 v *Human Development Report* fungovala ako jeden z najvýznamnejších advokátov konceptu) do vlastnej činnosti. V roku 2005 sa pri predstavovaní Správy o reforme OSN termín „ľudská bezpečnosť“ úplne vytratil z hlavnej agendy OSN (Martin, Owen, 2010). Kľúčové štáty tiež presunuli svoju pozornosť z konceptu ľudskej bezpečnosti na zodpovednosť chrániť (responsibility to protect⁸). Toto zlyhanie konceptu ľudskej bezpečnosti v rámci OSN možno pripísať na vrub týmto trom faktorom: nejasná deliaca línia medzi ľudskou bezpečnosťou a rozvojom, prekryvanie sa ľudskej bezpečnosti a ľudských práv a konceptuálny presah (Martin, Owen, 2010:216).

Európska únia sa k téme ľudskej bezpečnosti postavila odlišným spôsobom. Kombinujúc fyzickú ochranu a materiálnu bezpečnosť ju zasadila do rámca krízového manažmentu a riešenia konfliktov. Dôraz je pritom na integrácii rozvojových perspektív do Európskej zahraničnej politiky. Ľudská bezpečnosť je tak „nástrojom mobilizácie zahraničnej politiky EÚ chopiť sa nedostatočného rozvoja a neistoty“ (Martin, Owen, 2010:219) Martin and Owen vo svojom článku uzatvárajú (2008), že EÚ má šancu na reálnu zmenu spôsobu akým sa vykonáva bezpečnosť. Je však nutné, aby EÚ predstavila jasnú a zrozumiteľnú konceptualizáciu ľudskej bezpečnosti a aby vytvorila špecifický politický naratív, ktorým sa jasne stanoví, akým spôsobom bude ľudská bezpečnosť implementovaná do konkrétnych politík.

Ako možno vyčítať už z vyššie uvedeného, postoj teoretikov a akademikov zaoberajúcich sa otázkami bezpečnosti k otázke ľudskej bezpečnosti nie je jednoznačný. Koncept je predmetom rozsiahlych diskusií medzi obhajcami konceptu, ktorí „zdôrazňujú pridanú hodnotu normatívnej, na ľudí orientovanej tvorby politiky a kritikmi, ktorí zdôrazňujú, že holistický, ambiciózný koncept ľudskej bezpečnosti je pre prax nepoužiteľný.“ (Chandler, 2008: 428). Chandler vo svojom článku „Human Security: The Dog that Didn't Bark“ (2008) uvádza tri príčiny, ktoré mohli viesť k integrácii ľudskej bezpečnosti do hlavného prúdu súčasnej bezpečnostnej agendy. Prvou z týchto príčin je podľa Chandlera „zveličovanie bezpečnostných hrozieb obdobia po studenej vojne“ (2008:435). Druhou z príčin je podľa Chandlera umiestnenie (lokácia) týchto hrozieb do rozvojových krajín. Koncept ľudskej bezpečnosti stavia na predpoklade, že najchudobnejšie krajiny sveta sú zároveň najväčšou hrozbou pre Západ. Tretím dôvodom pre inkorporáciu ľudskej bezpečnosti do hlavnej bezpečnostnej agendy je umožnenie krátkodobých politických riešení namiesto dlhodobej vízie zahraničnej politiky (Chandler, 2008: 436). Prístup ľudskej bezpečnosti tvrdí, že „kauzálne vzťahy sú vo vzájomne prepojenom svete nemožné, a tým pádom je pre vlády omnoho ľahšie vyhnúť sa zodpovednosti očakávaním chvály za dobré úmysly, namiesto toho aby boli braní na zodpovednosť za dôsledky svojich rozhodnutí“ (ibid).

---

vytvorenie akcie v rámci medzinárodného systému a najmä prostredníctvom OSN. Viac informácií na <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>

⁷ Human Security Network – Sieť ľudskej bezpečnosti: Bolo to voľné zoskupenie Kanady, Nórska a Švajčiarska a zahŕňalo tiež Čile, Jordánsko, Rakúsko, Írsko, Mali, Grécko, Slovensko, Thajsko, Holandsko a Juhoafrickú republiku (ako pozorovateľa). Úlohou tejto skupiny mal byť boj s chudobou a snaha o udržanie trvalého rozvoja, podpora ľudských práv a medzinárodného humanitárneho práva. In: KRAUSE, K.: *Building the agenda of human security: policy and practice within the Human Security Network*. In: *International Social Science Journal*, Vol. 59, 2008, no.1, ISSN 0020-8701, s. 65-79(15)

⁸ „Responsibility to protect“ – je pravidlo medzinárodnej bezpečnosti a ľudských práv, ktoré sa zaoberá zlyhaním medzinárodnej komunity pri riešení a prevencii genocíd, vojnových zločinov, etnických čistiek a zločinov proti ľudskosti. Viac na.: <http://www.responsibilitytoprotect.org/>

4 Záver

V čase po páde železnej opony sme sa stali svedkami mnohých prudkých zmien na medzinárodnej scéne. Zmenil sa charakter bezpečnostného prostredia, do popredia sa dostali nové hrozby a nové výzvy pre medzinárodné spoločenstvo. 11. september 2001 je ďalším medzníkom v dejinách medzinárodnej bezpečnosti. Hrozby ako terorizmus a proliferácia zbraní hromadného ničenia sa stali všeobecne diskutovanou témou, spolu s ďalšími nevojenskými hrozbami ako je environmentálna degradácia, šírenie chorôb, chudoba a jej dôsledky. Všetko toto malo tiež za následok posun vo vnímaní bezpečnosti ako takej. Tradičné poňatie bezpečnosti v zmysle (ne)existencie vonkajšieho ohrozenia pre štáty sa transformovalo na bezpečnosť viazanú na jednotlivca a zabezpečenie jeho potrieb. Koncept ľudskej bezpečnosti tak má, napriek kritikom, svoje opodstatnenie. Kritici hovoria o prílišnej nejednoznačnosti konceptu, príliš širokom spektre možných hrozieb, čo fakticky znemožňuje praktické využitie konceptu. Ľudská bezpečnosť je často považovaná za normatívny a teda neperspektívny koncept. Dokáže teda koncept ľudskej bezpečnosti ponúknuť nejaké riešenia súčasných bezpečnostných problémov?

Z informácií uvedených aj v tomto príspevku je zrejmé, že koncept ľudskej bezpečnosti má využiteľný potenciál. Ako rámec pre analýzu možných rizík ohrozujúcich jednotlivcov a ich bezpečnosť a tiež ako základ pre analýzu vzťahu medzi existenciou neistôt a eskaláciou napätia v krajinách, kde obyvatelia pociťujú dôsledky či už chudoby, vojnových konfliktov alebo environmentálnej degradácie. Je ale nevyhnutné jasne si definovať koho bezpečnosť a z akého hľadiska sledujeme, keďže inak nie je možné zabezpečiť objektivitu výsledkov. Taktiež je nevyhnutné stanoviť si jasný rámec praktického implementovania konkrétnych riešení vyplývajúcich z analýzy ľudskej bezpečnosti.

Ľudská bezpečnosť tak môže slúžiť ako nástroj orientácie tvorcov politik nielen k potrebám štátov, ale aj k potrebám jednotlivcov v nich žijúcich.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ALKIRE, S., 2003: *A Conceptual Framework For Human Security*. Crise Working Paper, University of Oxford. [cit.27.5.2012] Dostupné na internete: <http://www.crise.ox.ac.uk/pubs/workingpaper2.pdf>
- [2] BILGIN, P., 2003: *Individual and Societal Dimensions of Security*. In: *International Studies Review*, vol.5(2), pp.203-222, ISSN 1468-2486
- [3] BURGESS, J.P., 2008: *The ethical challenges of human security in the age of globalisation*, UNESCO. [cit.27.5.2012] Dostupné na internete: http://jpeterburgess.com/wp-content/uploads/publications/2009/Burgess_%282008%29_The_ethical_challenges_of_human_security.pdf
- [4] COMMISSION OF HUMAN SECURITY, 2003: *Human Security Now*. New York, 168p., ISBN 0-9741108-0-9
- [5] EICHLER, J. 2004: *Jak vyhodnocovat bezpečnostní hrozby a rizika dnešního světa*. In: *Obrana a Strategie*, vol.2, pp.13-18, ISSN 1802-7199
- [6] HUMAN SECURITY UNIT (UN), 2009: *Human Security in Theory and Practice: Application of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security*. [cit.27.05.2012] Dostupné na internete: http://hdr.undp.org/en/media/HS_Handbook_2009.pdf
- [7] HYNEK, N.: 2009: *Nevládní organizace v oblasti lidské bezpečnosti na pozadí (neo)liberálního řádu*. In: *Mezinárodní vztahy*, vol.4, pp. 9-34, ISSN 0323-1844

- [8] CHANDLER, D., 2008: Review essay: *Human Security: The Dog That Didn't Bark*. In: *Security Dialogue* vol. 39(4), pp. 427-438, ISSN 1460-3640
- [9] ICISS – INTERNATIONAL COMMISSION ON INTERVENTION AND STATE SOVEREIGNTY, 2001: *The responsibility to protect* (report). Ottawa, 108 p., ISBN 0-88936-960-7
- [10] KIENSCHERF, M. 2011: A programme of global pacification: US counterinsurgency doctrine and the biopolitics of human (in)security. In: *Security Dialogue*, vol.42(6), pp.517-535, ISSN 1460-3640
- [11] KRAUSE, K., 2008: *Building the agenda of human security: policy and practice within the Human Security Network*. In: *International Social Science Journal*, Vol. 59(1), , pp. 65-79, ISSN 0020-8701
- [12] KUBEŠA, M., SPIŠÁK, J., 2011: *Hybridní hrozby a vývoj nové operační koncepce NATO*. In: *Obrana a Strategie*, vol.2, pp. 5-15, ISSN 1802-7199
- [13] MARTIN, M., OWEN, T., 2010: *The second generation of human security: Lessons from the UN and EU experience*. In: *International Affairs* vol.86(1), pp. 211-224, ISSN 1468-2346
- [14] NEWMAN, E., 2010: *Critical human security studies*. In: *Review of International Studies*, vol.36, pp.77-94, ISSN 0260-2105
- [15] NEWMAN, E., 2001: *Human Security and Constructivism*. In: *International Studies Perspectives*, vol.2, pp. 239-251, ISSN 1528-3585
- [16] SAMSON, I., 2004: *Terminológia strategických doktrín: negativizácia nepriateľa*. [cit.27.5.2012] Dostupné online na: <http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/analyza/terminologia-strategicky-ch-doktrin-negativizacia-nepriateľa>
- [17] UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (UNDP), 1994: *Human Development Report*. Oxford: Oxford University Press.
- [18] UNITED NATIONS, 2004: *A more secure world, our shared responsibility*. Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change, 143p., ISBN 92-1-100958-8

Kontaktná adresa:

Eva Godovičová
 Fakulta sociálnych vied Univerzity sv. Cyrila a Metoda
 Bučianska 4/A
 917 01 Trnava
 eva.godovicova@ucm.sk

Ing. Martin GRANČAY, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

VYUŽÍVANIE FACEBOOKU AKO KOMUNIKAČNÉHO NÁSTROJA NOVEJ GENERÁCIE SVETOVÝMI AEROLÍNIAMI

Abstrakt

V predkladanom článku sa zaoberáme fenoménom sociálnych médií a jeho významom pre komunikačné a distribučné kanály aerolínií. Vykonávame prieskum facebookových profilov 63 vybraných aerolínií a poukazujeme na významné rozdiely v uplatňovanej komunikačnej stratégii. Tvrdíme, že pre imidž aerolínií nie je dôležitá ich prítomnosť v sociálnych médiách, ale kvalita tejto prítomnosti.

Kľúčové slová: nové médiá, sociálne médiá, Facebook, aerolínie, komunikačná stratégia, komunikačný kanál, odbytový kanál, marketing

Abstract

The paper focuses on the phenomenon of social media and their role for communication and distribution channels of airlines. We analyze Facebook pages of 63 selected large airlines and notice significant differences between their communication strategies. We conclude more important than airline's engagement with social media is the quality of such engagement.

Key words: new media, social media, Facebook, airlines, communication strategy, communication channel, sales channel, marketing

1 Úvod

Medzinárodné civilné letectvo je jedno z najinterdependentnejších odvetví vo svetovej ekonomike. Na jednej strane samotná existencia leteckej dopravy významným spôsobom zmenila hospodárske podmienky vo svete, zvýšila rýchlosť produktového cyklu, umožnila lepšie využitie just-in-time metód v manažmente zásob, zvýšila konkurenčnosť trhov a viedla k výraznej akcelerácii globalizácie svetového hospodárstva. Zároveň je však letecká doprava v istom zmysle „obeťou svojho úspechu“ a jej vývoj závisí od schopnosti reagovať na zmeny vo svetovom hospodárstve, ktorých zrýchlenie sama vyvolala. Vzhľadom na fakt, že dopyt po leteckej doprave je v zásade vždy nepriamy, význam schopnosti rýchlej reakcie na zmenené podmienky je na trhu leteckej dopravy kľúčový a predstavuje rozdiel medzi ziskovými a bankrotujúcimi aerolíniami. Úspešné aerolínie môžu byť z dlhodobého hľadiska iba tie, ktoré sledujú najnovšie trendy v komunikácii so zákazníkmi a neustále inovujú svoje odbytové kanály. Kým pred niekoľkými desaťročiami postačovalo mať kamenné predajne leteniek v centre

významných miest, jedno call centrum a koncom 20. storočia sa stala nutnosťou vlastná web stránka, moderné aerolínie dnes využívajú oveľa širšiu sieť odbytových kanálov.

Cieľom predkladaného článku je poskytnúť základnú analýzu klasifikácie distribučných a komunikačných kanálov moderných aerolínií so špecifickým zameraním na rolu sociálnych sietí. Skúmame komunikačné a odbytové stratégie vybraných 63 aerolínií na Facebooku a poukazujeme na významné rozdiely medzi nimi.

2 Nové komunikačné a distribučné kanály aerolínií

Sieť komunikačných a distribučných kanálov aerolínií prešla za uplynulé desaťročia významnými zmenami. Rozvoj tzv. nových médií koncom minulého storočia a sociálnych médií v uplynulých piatich rokoch nenávratne zmenil model, ktorý si v priebehu dlhých desaťročí zachovával vysokú mieru stability.

Nové médiá možno podľa van Dijka¹ definovať pomocou troch charakteristík: (1) integrujú telekomunikácie, dátové komunikácie a masovú komunikáciu do jedného nosiča, (2) ich obsah je interaktívny a (3) sú dostupné v digitálnej podobe. Nové médiá štandardne zahŕňajú web stránky, internetové aplikácie, CD a DVD nosiče, PC hry a pod. Ich šírenie začalo v 80. rokoch 20. storočia a obrovská akcelerácia nastala predovšetkým na začiatku 21. storočia.

Sociálne médiá sú podskupinou nových médií. Ich charakteristickou črtou je mediálny obsah tvorený užívateľom, ktorý je ukladaný a zdieľaný na internete s ľahkým prístupom pre ďalších užívateľov.² Neexistuje všeobecne prijímaná klasifikácia sociálnych médií, ale možno sa stotožniť s typológiou Xiang a Gretzela, ktorí ich rozdeľujú na 5 skupín:³ (1) virtuálne komunity, (2) hodnotenia, (3) blogy, (4) sociálne siete a (5) zdieľanie médií.

Virtuálne komunity sú online miesta, kde si skupina ľudí vymieňa skúsenosti o predmete spoločného záujmu, napríklad o cestovaní, varení, liečbe chorôb, chove zvierat a pod. *Hodnotenia* sú online stránkami zameranými na poskytovanie referencií o konkrétnom mieste, produkte, službe atď. Zaraďujeme sem napríklad cestovateľské hodnotiace stránky ako tripadvisor.com. *Blogy* sú v doslovnom preklade z angličtiny webové zápisníky, na ktorých zväčša jeden autor publikuje svoje zážitky a postrehy. Prvá *sociálna sieť* – sixdegrees.com – vznikla už v roku 1997, no s ich rozšírením do celého sveta je spojená až druhá polovica prvého desaťročia 21. storočia. Ide o médiá, ktoré umožňujú jednotlivcovi vytvoriť verejný alebo poloverejný profil v rámci istého ohraničeného systému, zadefinovať zoznam užívateľov, s ktorými budú vytvorené spojenia a prezerat' zoznam spojení iných užívateľov v systéme.⁴ Najznámejšími sociálnymi sieťami sú Facebook, Twitter, MySpace, LinkedIn či Hi5. Posledná kategória je zameraná na *zdieľanie médií* a patria sem služby ako YouTube alebo Picasa.

Z hľadiska významu pre komunikačnú stratégiu aerolínií možno sociálne médiá klasifikovať do troch skupín:

- *Sociálne médiá umožňujúce aktívnu dvojstrannú komunikáciu klienta s aerolíniami.* – Typickým príkladom je Facebook a Twitter, ktoré umožňujú

¹ VAN DIJK, J.: The Network Society, 2006, s. 6-12.

² XIANG, Z. – GRETZEL, U.: Role of Social Media in Online Travel Information Research, 2010, s. 180.

³ Ibid, s. 184.

⁴ BOYD, D. M. – ELLISON, N. B.: Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship, 2007, s. 211.

užívateľom pridať obsah na stránku aerolínií a leteckému dopravcovi odpovedať naň. Aerolínie často robia chybu, keď neodpovedajú na príspevky užívateľov, čo vyvoláva dojem arogancie. V prípade, ak dopravca nie je schopný zabezpečiť dostatočné personálne pokrytie pre monitoring príspevkov užívateľov, je lepšie nepovoliť užívateľom pridávanie obsahu vôbec.

- *Sociálne médiá umožňujúce jednostrannú komunikáciu od aerolínií ku klientovi.* – Ide o médiá z prvej skupiny, kde administrátor zablokoval užívateľom možnosť pridávania obsahu, čím tieto médiá de facto umelo stratili svoj sociálny charakter. V niektorých prípadoch ale naďalej existuje možnosť dvojstrannej komunikácie formou súkromných správ. Aerolínie môžu využívať aj formu blogov, kanálov na YouTube či iné platformy pre zdieľanie médií.
- *Sociálne médiá umožňujúce jednostrannú komunikáciu od klienta k verejnosti.* – Patria sem všetky sociálne médiá, ktoré umožňujú užívateľovi vytvoriť obraz o leteckom dopravcovi bez toho, aby ten mal možnosť priamo a viditeľne pridať svoju reakciu na daný príspevok. Ide o blogy, stránky venované hodnoteniu aerolínií, virtuálne komunity aj rôzne platformy pre zdieľanie médií. Úlohou komunikačného oddelenia leteckého dopravcu musí byť monitorovať tieto sociálne médiá a v prípade identifikovania príspevku vytvárajúceho silnú negatívnu publicitu uskutočniť potrebné kroky ako napr. skontaktovať autora príspevku súkromnou správou a pokúsiť sa vyriešiť vzniknutý problém, resp. reagovať na príspevok inou vhodnou formou na inom médiu.

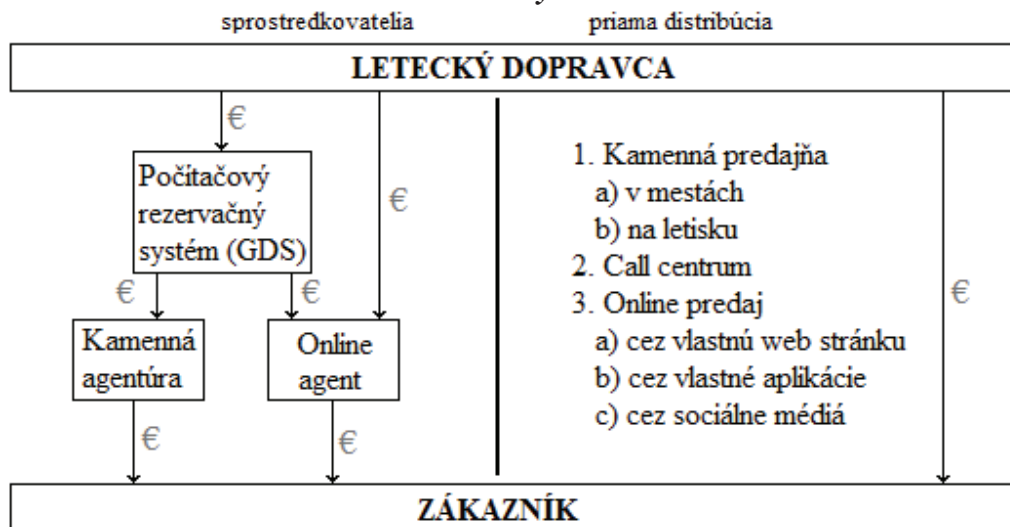
Prostredníctvom správne zvolenej komunikačnej stratégie v sociálnych médiách dokážu leteckí dopravcovia s nízkymi finančnými nákladmi zabezpečiť vysokú mieru pozitívnej publicity. Naopak, zanedbanie sociálnych médií môže viesť k dlhodobo negatívnej publicite na internete.

Distribučné kanály aerolínií prešli v uplynulých dvoch dekádach ešte rozsiahlejšími zmenami ako komunikačné kanály (schéma 1). Pôvodne predávali letenky priamo aerolínie resp. nimi poverené cestovné agentúry v kamenných predajniach. Každý letecký dopravca mal svoj vlastný centrálny rezervačný systém, najskôr vedený v papierovej forme, neskôr ako počítačový program. Koncom 80. rokov 20. storočia založili konzorciá leteckých spoločností globálne distribučné systémy (GDS), ktoré majú k dispozícii celý inventár sedadiel niekoľkých desiatok leteckých dopravcov a predaj sa tak štandardizoval a zjednodušil.⁵ Cez GDS rezervujú letenky cestovné agentúry aj iní sprostredkovatelia. Koncom uplynulého storočia ale začali byť niektoré aerolínie nespokojné s výškami poplatkov pre GDS a začali spúšťať vlastné internetové rezervačné platformy. Éra internetu, drahej ropy a silná konkurencia nízkonákladových dopravcov zintenzívnili úsilie aerolínií o znižovanie nákladov. Platí jednoduchá rovnica: čím menej sprostredkovateľov, tým vyššia možnosť zisku pre aerolínie, a zároveň tým nižšia cena pre pasažiera. Aerolínie ako Ryanair či Southwest preto predávajú takmer 100 % leteniek cez vlastnú web stránku.

---

⁵ PRUŠA, J. a kol.: Svet leteckej dopravy, 2008, s. 250.

Schéma 1: Tradičné a nové distribučné kanály aerolínií

Prameň: Vlastné spracovanie s použitím PEOPLES, J. (ed.): Pricing Behaviour and Non-Price Characteristics in the Airline Industry, 2012, s. 110.

Popri jednoduchom predaji leteniek cez vlastnú web stránku aerolínie neustále hľadajú nové distribučné kanály, ktoré im umožnia ďalej zvýšiť podiel leteniek predaných bez použitia služieb sprostredkovateľov. Rozširuje sa predaj leteniek cez mobilné zariadenia a niektoré aerolínie už ponúkajú aj možnosť rezervácie priamo cez sociálne siete.

V ďalšej časti článku sa budeme venovať najpopulárnejšej sociálnej sieti súčasnosti – Facebooku – a stratégiám, ktoré aerolínie uplatňujú v komunikácii a distribúcii prostredníctvom tohto kanálu.

3 Najvýznamnejšie svetové aerolínie a Facebook

Facebook má v súčasnosti viac ako 850 miliónov aktívnych používateľov, čo ho robí najväčšou medzinárodnou sociálnou sieťou na svete. K jeho popularite medzi užívateľmi prispela predovšetkým jednoduchosť, prehľadnosť, ľahká ovládateľnosť a dostupnosť. Medzi podnikateľskými subjektmi je Facebook obľúbený z dôvodu (1) vysokého počtu účastníkov, (2) možnosti získavania údajov o nich a (3) vďaka veľkej variabilite aplikácií, ktorá ho robí vhodným ako komunikačný aj ako distribučný kanál.

Väčšina veľkých svetových aerolínií má dnes na Facebooku svoj profil (tab. 1). V aerolíniách ako KLM, ktoré sú na sociálnych sieťach dlhodobo dobre etablované, sa o túto formu komunikácie so zákazníkmi stará tím 40 zamestnancov.⁶ Iní dopravcovia zamestnávajú na obsluhu FB stránky jedného alebo dvoch zamestnancov.

⁶ THOMAS, A.: Social Whirl, 2012, s. 30.

Tabuľka 1: Indikátory prítomnosti 63 vybraných aerolínií na Facebooku

<i>Letecký dopravca</i>	<i>Región</i>	<i>FB</i>	<i>Link</i>	<i>Akt.</i>	<i>Post</i>	<i>Book</i>	<i>App.</i>	<i>Serv.</i>	<i>Mood</i>	<i>Likes</i>
Ethiopian Airlines	Afrika	✗								
Kenya Airways	Afrika	✓	✓	✓	✗	✗	✗		✗	20000
South African Airways	Afrika	✓	✓	✓	✗	✗	✓		✗	5000
Air China	Ázia	✗								
Air Asia	Ázia	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	1500000
All Nippon Airways	Ázia	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✗	+	160000
Asiana Airlines	Ázia	✓	✗	✓	✓	✗	✓	–	✗	70000
Cathay Pacific	Ázia	✓	✗	✓	✓	✗	✓	✓	–	140000
Cebu Pacific	Ázia	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✗	✗	530000
China Airlines	Ázia	✓	✗	✓	✓	✗	✓	✗	✗	40000
China Eastern Airlines	Ázia	✗								
China Southern Airlines	Ázia	✗								
Garuda Indonesia	Ázia	✓	✗	✓	✗	✗	✗		✗	190000
Hainan Group	Ázia	✗								
Japan Airlines	Ázia	✓	✗	✓	✗	✗	✗		✗	390000
Jet Airways	Ázia	✓	✓	✓	✗	✓	✓		✗	410000
Korean Air	Ázia	✓	✓	✓	✓	✗	✓	–	✗	50000
Lion Air	Ázia	✗								
Malaysia Airlines	Ázia	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✗	480000
Shenzhen Airlines	Ázia	✗								
Singapore Airlines	Ázia	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✓	+	140000
Thai Airways Int'l.	Ázia	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✗	✗	22000
El Al	Blízky V.	✓	✓	✓	✓	✓	✓	–	✗	100000
Emirates Airline	Blízky V.	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✗	✗	360000
Qatar Airways	Blízky V.	✓	✗	✓	✗	✗	✓		✗	230000
Saudi Arabian Airlines	Blízky V.	✓	✓	✓	✗	✓	✓		✗	20000
Turkish Airlines	Blízky V.	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	+	280000
Aeroflot	Európa	✗								
Air Berlin Group	Európa	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓✓	✗	90000
Air France	Európa	✓	✓	✓	✗	✓	✓		✗	620000
Alitalia	Európa	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	+	580000
Austrian Airlines	Európa	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	–	90000
British Airways	Európa	✓	✓	✓	✗	✗	✓		✗	220000
easyJet	Európa	✓	✗	✓	✓	✓	✓	–	✗	90000
Iberia	Európa	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓✓	✗	130000
KLM	Európa	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓✓	+	1100000
Lufthansa	Európa	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓✓	✗	810000
Norwegian	Európa	✓	✗	✓	✓	✗	✓	✓	✗	170000
Ryanair	Európa	✓	✗	✗	✓					150000
SAS Scandinavian	Európa	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓✓	✗	180000
Swiss	Európa	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	110000
TAP Portugal	Európa	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓✓	✗	190000
Wizz Air	Európa	✓	✗	✓	✗	✗	✓		✗	50000
Aeromexico	Lat. Am.	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓✓	–	190000
Avianca	Lat. Am.	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	60000
Gol Linhas Aereas	Lat. Am.	✓	✓	✓	✗	✗	✗		✗	660000
LAN Airlines	Lat. Am.	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✗	240000
TAM Linhas Aereas	Lat. Am.	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	110000
Air New Zealand	Pacifik	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✓	✗	190000
Jetstar	Pacifik	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓✓	–	140000
Qantas	Pacifik	✓	✓	✓	✓	✓	✗	–	–	140000

<i>Letecký dopravca</i>	<i>Región</i>	<i>FB</i>	<i>Link</i>	<i>Akt.</i>	<i>Post</i>	<i>Book</i>	<i>App.</i>	<i>Serv.</i>	<i>Mood</i>	<i>Likes</i>
Virgin Australia	Pacifik	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✗	110000
Air Canada	Sev. Am.	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✓✓	✗	90000
AirTran Airways	Sev. Am.	✓	✗	✗	✓					60000
Alaska Airlines	Sev. Am.	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓✓	+	170000
American Airlines	Sev. Am.	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓✓	✗	270000
Delta Air Lines	Sev. Am.	✓	✓	✓	✓	✓	✓	–	✗	300000
Hawaiian Airlines	Sev. Am.	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✗	140000
JetBlue Airways	Sev. Am.	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓✓	✗	570000
Southwest Airlines	Sev. Am.	✓	✓	✓	✓	✗	✓	–	+	2100000
United Continental	Sev. Am.	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✗	–	340000
US Airways	Sev. Am.	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✗	–	40000
WestJet	Sev. Am.	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✓✓	✗	200000

Pozn.: FB – Existuje oficiálna stránka aerolínie na Facebooku? (áno ✓, nie ✗)

Link – Je na web stránke aerolínie na viditeľnom mieste link na jej FB stránku?

Akt. – Je FB stránka aerolínie aktívna?

Post – Môžu užívatelia pridávať obsah na FB stránku aerolínie?

Book – Je na FB stránke aerolínie aplikácia na rezerváciu leteniek?

App – Existujú na FB stránke aerolínie iné aplikácie rôzneho druhu? (hry a pod.)

Serv. – Ak môžu užívatelia pridávať obsah na stránku, odpovedajú pracovníci stránky aerolínie na tento obsah? (rýchlo ✓✓, priemerne ✓, pomaly –, nie ✗)

Mood – Aká je dominujúca nálada na stránke? (pozitívna +, negatívna –, žiadna ✗)

Likes – Počet fanúšikov FB stránky aerolínie.

Údaje boli zbierané v mesiacoch február – apríl 2012.

Prameň: Vlastný výskum.

Zoznam aerolínií, ktoré nemajú oficiálnu stránku na Facebooku sa postupne znižuje. V marci 2012 objavili túto sieť aj Emirates a v zozname najväčších svetových dopravcov tak bez zastúpenia na Facebooku zostávajú iba čínske aerolínie. Je nutné podotknúť, že v Číne je prístup na Facebook blokový, preto uvedený fakt nie je prekvapivý.

Väčšina skúmaných aerolínií má na domovskej web stránke jasne viditeľný link na svoju oficiálnu FB stránku. Niektoré aerolínie (napríklad KLM, LAN či Thai) majú dokonca niekoľko oficiálnych stránok v rôznych jazykových mutáciách, určených pre rôzne geografické segmenty zákazníkov. Všeobecne je jazykom komunikácie domáci jazyk dopravcu a angličtina. KLM, LAN, SAS a niektorí iní dopravcovia komunikujú s užívateľmi vo viacerých svetových jazykoch.

Viditeľnosť stránky na Facebooku možno merať prostredníctvom štyroch indikátorov: (1) počtom tzv. „likov“, čiže fanúšikov, (2) počtom tzv. „share“, čiže zdieľaní príspevkov inými užívateľmi, (3) počtom interakcií s užívateľmi a (4) ukazovateľom dosahu („reach“), ktorý predstavuje počet ľudí, ktorým sa za dané časové obdobie zobrazila na monitore informácia o konkrétnej aktivite danej stránky. Podľa počtu fanúšikov sú dlhodobo najpopulárnejšími aerolíniami na Facebooku nízkonákladové Southwest Airlines, Air Asia a sieťové KLM a Lufthansa. Ich pozícia je dominantná aj v oblasti počtu zdieľaní a iných interakcií. Napríklad marketingové kampane Air Asia zverejnené na Facebooku dokážu generovať tisíce zdieľaní a aj bez podrobnej analýzy ich úspechu je jasné, že táto bezplatná publicita vedie k významnému zvýšeniu tržieb. Pomerne razantný vstup na Facebook zaznamenali

dubajské aerolínie Emirates, keď len za prvý mesiac prevádzkovania svojej stránky získali takmer 400-tisíc priaznivcov a každý nový pridaný obsah generuje stovky „likov“ a zdieľaní.

So zohľadnením nízkych nákladov a vysokej efektivity komunikácie prostredníctvom Facebooku je prekvapivé zistenie, že tento nástroj zatiaľ nepoužíva Ryanair. Napriek tomu, že ich FB stránka má 150-tisíc priaznivcov, jej prevádzkovateľ nepridáva žiaden obsah. Očakávame pritom, že zverejnenie výpredajov leteniek na Facebooku by malo podobný virálny efekt ako v prípade Air Asia, čo by pre Ryanair generovalo začnú publicitu.

V otázke konkrétnej formy používania Facebooku na komunikáciu so zákazníkmi zvolili aktívne aerolínie 3 rôzne prístupy:

- *Jednostrannú komunikáciu od aerolínií k zákazníkovi* – užívatelia nemajú právo pridávať príspevky priamo na FB stránku aerolínií. Stránka slúži výlučne na generovanie publicity pre aerolínie vo forme získania čo najviac „likov“, komentárov a zdieľaní pre prevádzkovateľom pridaný obsah. Túto formu zvolili napríklad Emirates, South African Airways alebo Japan Airlines.
- *Jednostrannú komunikáciu od aerolínií k zákazníkovi s umožnením pridávania príspevkov* – túto stratégiu, ktorá spočíva v nereagovaní na príspevky užívateľov, zvolili napr. United-Continental a US Airways. Jej úspech je otáznym, keďže nereagovanie na sťažnosti zákazníkov (a to aj pri explicitnom upozornení na to, že cez Facebook spoločnosť reagovať nebude) vedie k množstvu negatívnych komentárov a všeobecne k negatívnej nálade na stránke.
- *Dvojstrannú komunikáciu medzi aerolíniami a zákazníkom* – zvolila väčšina skúmaných aerolínií. Užívatelia majú právo pridávať obsah na stránku a zamestnanci aerolínií naň reagujú. V tejto skupine ale existujú veľké rozdiely v úrovni poskytovaných online služieb. Spomedzi skúmanej vzorky iba American Airlines, KLM, Lufthansa a TAP Portugal poskytujú služby 24 hodín denne. Zo 41 aerolínií 13 odpovedá na príspevky užívateľov expresne (do 2 hodín), 16 pomalšie a 6 iba zriedkakedy. Ďalších 6 aerolínií neodpovedá vôbec a uplatňujú tak stratégiu jednostrannej komunikácie s umožnením pridávania príspevkov.

Najčastejšie typy obsahu, ktorý aerolínie pridávajú na svoje FB stránky, sú zaujímavosti a novinky o danej spoločnosti, fotografie spojené so spoločnosťou, informácie o aktuálnej prevádzke letov, informácie o vybraných destináciách a rôzne typy kvízov.

Asi tretina aerolínií ponúka na Facebooku aj aplikáciu na zakúpenie leteniek. Väčšinou ide o jednoduchý spôsob rezervácie, ktorý v neskorších krokoch automaticky otvorí web stránku dopravcu a dokončí rezerváciu na nej. Výnimkou je napríklad Delta, ktorá používa špeciálny rezervačný modul vyvinutý pre Facebook. Ďalšími populárnymi aplikáciami na stránkach dopravcov sú hry, kvízy a rôzne animácie. Azda najzaujímavejšou je aplikácia „Meet and Seat“, ktorá umožňuje pasažierom KLM vybrať sedadlo v lietadle podľa dostupných informácií z Facebooku spolucestujúceho (ktorý tiež musí byť zaregistrovaný v aplikácii).

4 Záver – sociálne médiá ako dvojsečná zbraň

Sociálne médiá sa zo spoločenského fenoménu využívaného pôvodne takmer výlučne na komunikáciu medzi súkromnými osobami postupne transformujú na významné platformy marketingových a odbytových aktivít podnikateľských subjektov. Napriek tomuto vývoju nemožno tvrdiť, že firma, ktorá nekomunikuje s potenciálnymi zákazníkmi prostredníctvom sociálnych médií, bude neúspešná. Rozhodnutie o využití alebo nevyužití sociálnych médií musí zohľadňovať všeobecnú marketingovú stratégiu firmy a obraz, ktorý chce firma vytvoriť o svojej značke a musí im byť plne podriadené.

Prikláňame sa k názoru teoretikov, ktorí tvrdia, že v súčasnosti nie je dôležitá prítomnosť aerolínií na sociálnych médiách, ale kvalita tejto prítomnosti.⁷ Dôležitý je monitoring správ (videí, statusov, tweetov, feedov atď.) a schopnosť včasnej reakcie na ne. Rovnako, ak aerolínie majú vlastné konto napríklad na Facebooku a umožnia návštevníkom stránky pridávať naň komentáre, bezpodmienečne musia vybudovať tím, ktorý ho bude spravovať, reagovať na tieto komentáre, prípadne odstraňovať nevhodné príspevky, a to najlepšie 24 hodín denne. Ako sme videli v predchádzajúcej časti, iba málo aerolínií tak zatiaľ koná. Kým napríklad na stránke KLM je bežné, že administrátori reagujú na príspevky používateľov do jednej hodiny, a to tak na pozitívne, negatívne i neutrálne (ak napríklad niekto pridá na profil novú fotografiu s lietadlom KLM), na stránkach Dely a United sú takmer všetky komentáre používateľov bez reakcie, čo spolu s ich obsahom prispieva k negatívnej celkovej atmosfére stránky. Takáto prítomnosť aerolínií na sociálnej sieti je podľa našej mienky kontraproduktívna a aerolíniám radšej odporúčame zakázať užívateľom možnosť pridávania komentárov.

Na záver uveďme niekoľko príkladov nezvládnutej negatívnej publicity aerolínií na sociálnych médiách:

- V júli 2009 zverejnil kanadský hudobník D. Carroll na YouTube video s piesňou, kde spieva „asi som mal ísť s niekým iným alebo autom, pretože United rozbíjajú gitary“. Išlo o reakciu na negatívnu skúsenosť počas letu s United Airlines, keď prekladači batožiny rozbili jeho gitaru a United mu odmietli vyplatiť kompenzáciu. Video sa stalo hitom, zaznamenalo viac ako 10 miliónov návštevníkov, tisíce zdieľaní na sociálnych sieťach a United utrpeli silnú negatívnu publicitu.
- Snehová búrka v októbri 2011 zapríčinila odklonenie lietadla spoločnosti Jet Blue na letisko v Hartforde. Pasažierom aj napriek platnosti zákona obmedzujúceho pobyt naložených osobných lietadiel na pozemných dráhach a parkovacích plochách na maximálne 3 hodiny nebolo umožnené vystúpiť z lietadla po dobu 7 hodín. I keď vina nebola výlučne na strane leteckej spoločnosti, Jet Blue nezvládla efektívne reagovať na virálne statusy pasažierov na Twitteri a video na YouTube a utrpela poškodenie imidžu.
- V novembri 2011 austrálske Qantas vyhlásili na Twitteri súťaž, v ktorej mali účastníci definovať, čo pre nich znamená luxus na palube lietadla. Zlé načasovanie súťaže – necelý mesiac po zrušení tisícok letov spoločnosti z dôvodu zlyhania vnútrofirmerného sociálneho dialógu a v deň ďalšieho štrajku – spôsobilo obrovský prílev negatívnych príspevkov, ako napr. „luxus je lietadlo Qantas, ktoré naozaj lieta“ a neúspech tejto kampane.

---

⁷ THOMAS, A.: Social Whirl, 2012, s. 30.

Naopak, príklady pozitívnych kampaní prostredníctvom sociálnych médií zahŕňajú Air Asia, Southwest Airlines či KLM. S úspechom v sociálnych médiách sa stretli aj nekonvenčné bezpečnostné videá Delta Airlines či filipínskych Cebu Pacific.

Je zjavné, že sociálne médiá hrajú pre obraz jednotlivých značiek aerolínií čoraz významnejšiu rolu, a tieto by ich preto nemali brať na ľahkú váhu. Zdá sa, že viaceré aerolínie si to uvedomujú a – ako sme videli v časti 3 – ich prítomnosť na Facebooku a iných médiách postupne rastie. Väčšina aerolínií si ale zatiaľ nevybudovala silný tím marketingových administrátorov sociálnych médií a účinok tejto prítomnosti je preto obmedzený. To predstavuje pre aerolínie so silnou prítomnosťou na sociálnych médiách možnosť nadobudnutia významnej konkurenčnej výhody do budúcnosti.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BOYD, D. M. – ELLISON, N. B. 2007. Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. In: *Journal of Computer-Mediated Communication*, 2007, roč. 13, č. 1, s. 210-230. ISSN 1083-6101.
- [2] PEOPLES, J. (ed.) 2012. *Pricing Behaviour and Non-Price Characteristics in the Airline Industry*. Bingley: Emerald Group, 2012. 323 s. ISBN 978-1-78052-468-9.
- [3] PRUŠA, J. a kol. 2008. *Svet leteckej dopravy*. Praha: Galileo CEE ČR, 2008. 321 s. ISBN 978-80-8073-938-6.
- [4] THOMAS, A. 2012. Social Whirl. In: *Airline Business*, 2012, č. 3, s. 30-31. ISSN 0268-7615.
- [5] VAN DIJK, J. 2006. *The Network Society*. 2. vyd. Londýn: Sage Publications Ltd., 2006. 292 s. ISBN 1-4129-0867-1.
- [6] XIANG, Z. – GRETZEL, U. 2010. Role of Social Media in Online Travel Information Research. In: *Tourism Management*, 2010, roč. 31, č. 2, s. 179-188. ISSN 0261-5177.

Kontaktná adresa:

Ing. Martin Grancay, PhD.
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
85235 Bratislava
E-mail: martin.grancay@euba.sk

Mgr. František HAJDUK

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH

PROBLÉMY ARKTICKEJ OBLASTI Z POHĽADU HLAVNÝCH AKTÉROV MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

Abstrakt

Tento príspevok sa zaoberá hraničnými spormi z pohľadu medzinárodných mechanizmov v Arktickej oblasti, ktoré sú výsledkom postupujúceho globálneho otepľovania. Dopady týchto zmien sú najväčšie práve v Arktíde, kde sa priemerné teploty takmer zdvojnásobili počas posledných štyroch desaťročí. V reakcii na tieto zmeny arktické štáty začali znovu preskúmať svoje vojenské schopnosti v reakcii na ochranu svojich záujmov. Pokračujúcim trendom sa stáva sezónne miznutie ľadu a tento fakt priviedol aktérov k zvýšenému záujmu a investícií do ropy a zemného plynu, prepravy a rybolovu v Arktíde. Rovnako aj multilaterálne organizácie aj nearktické štáty hľadajú svoje postavenie k tejto oblasti. Politika vychádzajúca z dôsledkov zmien v klíme Arktickej oblasti preukazuje skutočné zmeny aj v národnej a medzinárodnej bezpečnosti medzinárodného prostredia.

Kľúčové slová: Arktická oblasť, globálne otepľovanie, politika, záujmy

Abstract

This Note discusses the territorial disputes in the Arctic, which are becoming increasingly contentious as a result of the Arctic melt, and the potential resolutions through the mechanisms of international law. Impacts and rates of change are greatest in the Arctic, where temperatures have been increasing at about twice the global rate over the past four decades. In response to these changes, many of the Arctic states have begun to re-examine their military capabilities to operate their interests in the Arctic region. And to the trend toward seasonally open waters is driving increased interest and investment in oil and gas exploration, shipping, and fishing in the Arctic. Multilateral organizations and non-Arctic states are also looking for new roles in the Arctic. Policy developments arising from the effects of climate change on the Arctic commons demonstrate that climate change is indeed a national and international security interests in the traditional international environment.

Key words: Artics, Artic melt, environmnet, interests, policy.

1 Úvod

V geografickom priestore Arktickej oblasti proti sebe navzájom pôsobí príroda a spoločnosť. Príroda predstavuje rámec a možnosti ako sa ľudská spoločnosť pohybuje a odkiaľ čerpá energiu na zaistenie vlastnej existencie. Tento príspevok smeruje do problematiky medzinárodných vzťahov Arktickej oblasti a kladie si za úlohu aktualizovať protichodné záujmy spoločnosti s cieľom akcentovať aj na environmentálny rozmer, ktorý môže mať globálne následky. Pri písaní alebo čítaní odborného textu o Arktickom regióne môže dôjsť k mylnému pochopeniu terminológie týkajúcej sa vymedzenia regiónu a aktérov. V literatúre sa stretávame s pojmami ako Arktída, oblasť okolo Severného pólu, Arktická zóna, sub-arktická zóna alebo územia okolo Severného ľadového oceánu. Pri definovaní

tohto regiónu sa väčšinou v literatúre objavuje dvojaké vymedzenie. Prvý opis zaraďujeme ako geografický, no druhý je považovaný za klimatický:

1. Jedná sa o oblasť za tzv. polárnym kruhom. Ide o rovnobežku na 66° 33' severnej šírky. Polárny kruh ohraničuje plochu 21,2 miliónov km².
2. Jedná sa o oblasti vo vyšších rovinách zemepisnej šírky, kde priemerná letná denná teplota nepresahuje + 10° C. V tejto definícii sa tak hovorí o územnej ploche 26,5 miliónov km², pričom cca 70 % tohto územia je voda.

Medzi aktérmi v regióne rozlišujeme terminológiu ako Severské štáty¹, Arktická päťka², pobrežné arktické štáty³ alebo štáty G5⁴. Okruh záujmov a problematika regiónu v týchto prípadoch potom môže získavať stále nový rozmer.

2 Vstup do problematiky regiónu

Klimatické zmeny v posledných desaťročiach a „hľad“ po nerastných surovinách priviedol záujem veľmocí k Arktickej oblasti. Dnešná otázka už neznie, či bude niekedy možné ťažiť nerastné bohatstvo ukryté pod ľadom alebo využívať nové námorné cesty, ale kedy sa tak stane. Dnes už môžeme potvrdiť, že záujem o tieto aktivity priamoúmerne rastie s pokračujúcim globálnym otepľovaním [1]. Už v auguste 2008 oznámilo americké Národné centrum pre údaje snehu a ľadu, že polárna čiapka v Arktíde je najmenšia od čias, keď sa začal merať tento údaj. Odvtedy je Severozápadná cesta okolo kanadského *Archipelaga*⁵ otvorená v letných mesiacoch už od roku 2007 a Severná cesta pozdĺž pobrežia Ruska sa tiež roztápa každoročne v lete od roku 2008 [2].

Roztápajúce sa arktické ľady neodhaľujú iba nové dopravné trasy, ale aj obrovské nedotknuté zásoby ropy a zemného plynu. Záujem okolitých krajín rastie, vedecký výskum ide ruka v ruke s geopolitikou [3]. Začiatkom roku 2000, vzbudili záujem vedecké štúdie, napríklad materiál Geologického prieskumu Spojených štátov (USGS), ktorý hodnotil potenciál neobjavených a v prípade nezamrznutého mora aj technicky dostupných a získateľných nerastných bohatstiev. Po nej nasledovala spoločná štúdia Dánska a Grónska (GEUS) a v roku 2007 ďalší prieskum USGS zameraný na potenciál ropných ložísk v Arktíde, konkrétne vo východnom Grónsku. Tento materiál bol prvou systematickou a komplexnou analýzou neobjavených ropných ložísk vo verejnom vlastníctve v arktickej polárnej oblasti. Je teda logické, že o náleziská na Severnom póle prejavuje najmä osem arktických štátov ale aj ďalšie, vrátane Japonska, Južnej Kórey, Indie, Brazílie a Číny. Ozvala sa aj Európska únia. Pre Európu predstavuje Arktída budúcnosť EÚ v oblasti energetickej bezpečnosti⁶ a je aj priestorom na rozširovanie vzťahov medzi EÚ a Ruskom [4]. Interakcia medzi aktérmi sa teda neobmedzuje len na krajiny Severu, ale ozývajú sa aj rozvíjajúce krajiny Juhu a mocnosti ako napríklad skupina G5.

Najviac pozornosti teda priťahujú rozhovory o dlhodobých možnostiach využitia pravdepodobne obrovských zásob ropy a zemného plynu v arktickej oblasti. Podľa očakávaní sa v tomto regióne nachádza až 25% celosvetových zásob uhl'ohydrátov (podľa US Geological Survey). S rastúcim dopytom po ropy a zemnom plyne, a správami o postupnom vyčerpávaní ložísk na Blízkom a Strednom východe, tak región prirodzene priťahuje stále viac pozornosti veľkých ťažobných spoločností [5]. Problematika ťažby nerastného bohatstva

¹ Rovnako sa tiež používa názov Nordické štáty, medzi ktoré radíme Dánsko, Fínsko, Island, Nórsko, Švédsko.

² Toto pomenovanie sa vzťahuje na štáty ako USA, Kanada, Ruská federácia, Nórsko a Dánsko.

³ V tomto vymedzení ide o štáty ako USA, Kanada, Nórsko, Rusko a Dánsko.

⁴ Ide o rozvíjajúce sa štáty, ktoré sú „hladné“ po nerastných surovinách. Konkrétne ide o štáty ako Čína, India, Brazília, Mexiko a Juhoafrická republika.

⁵ Arktické Archipelago leží severne od Kanadskej pevniny a pozostáva z 94 väčších ostrovov (rozlohou viac ako 130km²) a 36 469 menších ostrovov, ktoré sa rozprestierajú na rozlohe 1,4 milióna km².

⁶ V rokoch 2015-2020 by mal podľa predstaviteľov EÚ narásť vývoz zemného plynu z Nórska do Únie z 85 miliárd metrov kubických na 120 miliárd.

tu však naráža na problematiku hraničných a teritoriálnych sporov medzi štátmi a súčasne tu akcentuje aj environmentálny pohľad na takéto zásahy do oblasti. Je preto potrebné vyjasnenie vlastníckych vzťahov a pravidiel prístupu a produkcie na jednej strane a vytvorenie širšej medzinárodnej dohody zameranú na environ-ekonomickú udržateľnosť, na strane druhej.

3 Medzinárodné právo a teritoriálne spory

Z Arktického regiónu sa vplyvom dynamického vývoja posledných 20. rokov stal región nielen v geografickom, ale aj v politickom a ekonomickom zmysle, ktorý sa do kvantity alebo kvality vzájomných interakcií nijako nevyníma s ostatnými regiónmi sveta. Stretávajú sa tu záujmy lokálne, regionálne aj globálnej povahy, taktiež tu pôsobí kompletne spektrum aktérov medzinárodných vzťahov. Na základe prebiehajúcich vzťahov na bilaterálnej aj multilaterálnej rovine, potom prirodzene dochádza k situáciám nahrávajúcim kooperáciám, ale aj k okamihom, kde môže dôjsť k stretu záujmov a v najhoršom prípade aj hrozba vypuknutia konfliktu.

Z tohto dôvodu význam medzinárodného práva pre túto problematiku celej arktickej oblasti sa stal prioritný. Medzinárodné právo ohraničuje správanie sa jednotlivých aktérov, ktorí sa práve na základe neho snažia presadzovať svoje záujmy a to z dôvodu legitimacy nadobudnutých nárokov. V arktickej oblasti ide predovšetkým o nároky smerujúce k teritoriálnemu vymedzeniu s cieľom kontrolovať oblasti bohaté na nerastné suroviny, teritória bohaté na rybolov a vhodné na kontrolu námorných trás.

Otázke týchto teritoriálnych nárokov je potrebné venovať pozornosť v relevantnej právnej úprave. V súčasnosti v Arktickej oblasti už nejde o štátne územie v zmysle pevniny ale o jurisdikciu nad časťami svetového oceánu. Kľúčové sú hlavne ustanovenia o morskom práve. Jadro morského práva tvorí zmluva UNCLOS (zmluva OSN o morskom práve), ktorá ustanovuje, akým spôsobom majú byť spravované vody oceánu a ich prírodné zdroje. Režim správy potom mimo UNCLOS tvoria aj ďalšie zmluvy regulujúce rybolov, námornú dopravu a otázky kontinentálnych šelfov. UNCLOS upravuje aj zásadnú otázku Arktickej oblasti vyhradených ekonomických zón (ďalej EEZ). Hranice EEZ stanovujú, kam až siaha priama kontrola územia a jurisdikcia morských štátov. V rámci EEZ má štát výsostné práva na reguláciu rybolovu, námornej dopravy, exploatacie nerastného bohatstva a na ustanovenie pravidiel ochrany životného prostredia. Za hranice EEZ (medzinárodné vody) stále platia uvedené zásady a jurisdikcia štátu sa obmedzuje len na lode plávajúce pod jeho vlajkou. Nerastné bohatstvo hlbokomorského dna spravuje Medzinárodný úrad pre morské dno⁷ (ISA). UNCLOS tiež rozlišuje medzi vodným stĺpcom a morským dnom. Zatiaľ čo v prípade morského stĺpca je jurisdikcia štátu obmedzená hranicou 200 nm (370km) od pobrežia. V prípade morského dna sa môže právo štátu vzťahovať aj na územie za touto hranicou. Stane sa tak v prípade, že danou hranicu presahuje kontinentálny šelf. Inak sa suverenita štátu vzťahuje ak na oblasť kontinentálneho šelfu za hranicou EEZ. Kľúčové je preto určiť, čo je a čo nie je kontinentálny šelf. Aj v prípade kontinentálneho šelfu existujú limitné hranice pod priamou kontrolou štátu. Teoreticky tak štát môže kontrolovať územie s hranicou vo vzdialenosti 350 nm od pobrežia alebo v vzdialenosti 100 nm od isobáty 2500 metrov. UNCLOS k vymedzovaniu kontinentálneho šelfu a hraníc EEZ stanovuje procedúru, v rámci ktorej štáty predkladajú nazhromaždené data potvrdzujúce ich nároky zriadené Komisiou pre vymedzenie kontinentálneho šelfu⁸ (CLCS). Komisia na základe poskytnutých dát vydá odporúčenie, v ktorom sa vysloví buď za alebo proti novom ustanoveniu hraníc EEZ. Problém samozrejme nastáva vo chvíli, kde sa nároky dvoch alebo viac štátov prekrývajú. V takom prípade je vecou sporných strán ako konflikt vyriešia[6].

⁷ ISA, International Seabed Authority

⁸ CLCS, the Commission on the Limits of the Continental Shelf

Posledný bod relevantných právnych otázok súvisí s delimitáciou námorných hraníc štátov. V prípade konkurujúcich si nárokov prichádza väčšinou na rad vyjednávanie a riešenie na báze dohody. Ďalší z dôležitých dohôd – Dohoda o pevninskom šelfe ustanoví, že obecným pravidlom delimitácie má byť mediánový prístup, ktorý určuje hranicu ako strednú vzdialenosť medzi najbližšou pevninou oboch štátov. Hranica však môže byť vytyčená aj inak, pokiaľ to vyžadujú zvláštne okolnosti daného prípadu a zásada ekvity⁹. Potom Medzinárodný tribunál pre morské právo na základe UNCLOS alebo arbitrážneho konania reprezentujú spôsoby, ktoré môžu štáty využiť k urovnaniu vzniknutých sporov.

V súčasnosti môžeme identifikovať niekoľko sporov ohľadom delimitácie hraníc:

- a) USA vs. Rusko v Beringovom mori
- b) USA vs. Kanada v Baufortovom mori
- c) Kanada vs. Dánsko (časť Grónska), spor v Lincolnovom mori a Hansov ostrov

Zmluva rieši aj ďalšiu, pre Arktickú oblasť zásadnú otázku. Jedná sa o problematiku statusu úžin, ktoré sú významné z pohľadu medzinárodnej námornej prepravy. V súčasnosti identifikujeme dva existujúce spory:

- a) Kanada vs. USA a spol. v otázke úžiny Severovýchodnej námornej cesty
- b) Rusko vs. ostatní v otázke statusu niekoľkých úžin Severovýchodnej námornej cesty[7].

Momentálna medzinárodná situácia sa vyvíja od spoločnej dohody medzi Ruskom a Nórskom, ktorí sa po takmer 40. rokoch dohodli na vymedzení hraníc v arktickej námornej oblasti tzv. „šedej zóny“ s rozlohou 175.000 km². Optimisti vidia v rusko-nórskej dohode príklad vhodný nasledovania, iní zase podozrievajú Moskvu ako pri ďalších nárokoch odstaviť Nórsko alebo zabezpečiť si jeho podporu. Rusko sa chystá podniknúť v OSN druhý pokus o zmenu hraníc v Arktíde na základe tvrdení, že Lomonosovov chrbát, tiahnuci sa pod hladinou Severného ľadového oceánu k severnému pólu, je pokračovaním ruského kontinentálneho šelfu a teda na jeho zdroje si nemôžu vzťahovať nárok ani Kanada ani Dánsko [8]. To logicky vyústilo do situácie kedy ostatné krajiny odkladajú vlastné spory a snažia sa Rusko zabrzdiť. Prví tak urobili USA a Kanada, keď odsunuli svoj vlastný spor o asi 12 000 km² dna v Baufortovom mori severne od yukonsko-aljašskej hranice a spojili sa proti moskovskému prenikaniu [3]. S postupne sa zvyšujúcim počtom „hráčov“, ktorí sa snažia zo všetkých síl si odkrojiť svoj diel z arktického koláča, bolo len otázkou času, kedy sa NATO rozhodne dať najavo svoju dôležitosť v Arktíde. Stalo sa tak už v januári 2009 na konferencii v islandskom Reykjavíku, kde sa stretli velitelia hlavných zložiek NATO so zákonodarcami, aby prerokovali svoju predstavu prítomnosti NATO v Arktíde [9]. V marci roku 2012 už NATO uskutočnilo prvé cvičenie s názvom Cold Response 2012. Zúčastnilo sa na ňom 16 000 vojakov zo 14 krajín NATO spolu s neutrálnym Švédskom¹⁰. Oficiálnou témou manévrov bolo nacvičenie akcií v podmienkach konfliktu. Toto cvičenie samozrejme pripomenulo súperenie z čias studenej vojny ako odpoveď na plány Ruska umiestniť dve nové arktické brigády¹¹, ktoré majú pohotovo pôsobiť v ľubovoľnej oblasti Arktídy [10]. Následne od 1. februára 2012 začalo Rusko budovať v lodeniach nové vojnové lode v rámci obnovy Severnej flotily. Napriek týmto snahám militarizovať priestor v oblasti sa objavila aj iniciatíva nevládných organizácií z Dánska a Nórska vytvoriť bezjadrovú zónu v spolupráci s USA

⁹ V súčasnej dobe zásada ekvity zodpovedá pravidlám, akými sú dobré mravy, zásady poctivého obchodu, obchodné zvyklosti, zákaz zneužitia práva apod. Jedná sa o mimoprávne pravidla napomáhajúce humanizácii realizácie práva. Právo sa nesmie chápať samoúčelne, akákoľvek dokonalá právna norma sa nesmie uplatňovať či vykonávať len prísne formálne, doslovne a striktné, pretože by to nemuselo viesť k žiadúcim a spoločensky únosným výsledkom.

¹⁰ Ako dôkaz nepriaznivým klimatických a extrémnych pomerov v Arktíde si cvičenie vyžiadalo aj svoje obeť, keď piati nórski vojaci zahynuli pri leteckom nešťastí.

¹¹ Nový arktický pluk by mal sídliť v meste Pečenga na poloostrove Kola neďaleko fínskych a nórskeho hraníc.

a Ruskom v auguste 2009. Výsledkom sa stali doporučená aj pre nearktické štáty o bezjadrovom statusu v tejto oblasti [10].

4 Environmentálny pohľad a dopady

Medzinárodné diskusie vedené so zreteľom na ekonomické výhody otvorenia arktického regiónu zatlačujú do pozadia environmentálne riziká spojené s globálnym dopadom na životné prostredie. Práve dramatický vývoj v posledných rokoch môže mať za následok drastickú premenu zatiaľ neporušených ekosystémov Severného ľadového oceánu. V tomto bode bolo načrtnutých niekoľko možných dopadov na svetový ekosystém;

- Miznúca ľadová plocha Severného ľadového oceánu absorbuje viac slnečného svetla, ktorá sa prevedie na teplo, čo bude mať za následok urýchlenie procesu globálneho otepľovania.
- Arktída v súčasnosti odstraňuje CO₂ z atmosféry, avšak strata morského ľadu spôsobí uvoľňovanie CO₂ a metánu (veľmi silný skleníkový plyn) do ovzdušia, čo zosilní globálne oteplenie.
- Atmosférická cirkulácia vzduchu medzi tropickými a polárnymi oblasťami ovplyvní životodarne zrážky a naopak prinesie ničujúce búrky ako dôsledok zmeny ochladzovania sa vzduchu.
- Teplejší a tým pádom Severný ľadový oceán bez ľadu, bude obsahovať viac sladkej vody ako dôsledok roztopenia sa snehu a ľadu. Tento fakt môže znamenať zmenu prúdenia teplej vody v Atlantickom oceáne. Výrazne sa tým zmení aj ochladzovanie nielen Európy ale aj ostatných častí sveta. Tieto udalosti by drasticky zmenili a zničili morské ekosystémy bohaté na rybolov a súčasne by to ovplyvnilo aj sezónne počasie na celom kontinente.
- Zosilňujúce otepľovanie pozemského ľadu by zvýšilo výšku morskej hladiny, čím by sa zmenšila pevninská časť zemského povrchu [2].

Najväčšou hrozbou pre Arktídu je, že neexistuje komplexný právny mandát na riadenie rozvoja tejto oblasti, vďaka ktorému by sa zmiernila aj budúca environmentálna devastácia. Následná environmentálna katastrofa by mohla ohroziť celú oblasť a vyvolať závažné vojenské akcie v regióne.

4.1 Riadenie, spolupráca a možnosti súčinnosti

V súčasnosti Arktída nemá svoj regionálny zákonodarný orgán. Ozývajú sa hlasy, že na zvládnutie arktických záležitostí stačí UNCLOS. No mnohí namietajú, že táto konvencia nestačí na komplexné zvládnutie rizík, ktorým čelí Arktída. UNCLOS ponúka predbežný rámec na rozdelenie vôd v arktickom oceáne a základné nástroje riadenia vrátane Dohody OSN o rybolove, Konvencie OSPAR¹² a IMO¹³. Podľa autorky Shadian však Arktída potrebuje vlastný komplexný plán rozvoja, aby bolo možné v plnej miere riešiť záležitosti, ktoré sa špecificky týkajú tohto regiónu. Je potrebné vytvoriť orgán, ktorý by sa zaoberal manažmentom tohto regionálneho ekosystému a riešil by otázky biodiverzity, morskej fauny a flóry, miestnych obyvateľov, rýchlych zmien spôsobených klimatickými zmenami aj otázky zvýšenej spotreby a rozvoja [9].

Jednou z možností ako z právnej stránky spravovať Arktídu je pôsobenie Arktickej rady. Organizácia vznikla v roku 1996 a vytvorili ju predstavitelia ôsmich „arktických“ štátov spolu s Radou Inuitov, Sámskou radou a s Ruskou organizáciou pôvodných obyvateľov Arktídy. Rada je unikátna, nijaká organizácia s podobným režimom neexistuje, lebo ponúka (momentálne šiestim) pôvodným skupinám obyvateľov Arktídy oficiálne miesto pri stole.

¹² Konvencia pre ochranu morského životného prostredia severovýchodného Atlantiku (OSPAR, The Convention for the Protection of the marine Environment of the North-East Atlantic)

¹³ Medzinárodná námorná organizácia (IMO, the International Maritime Organization)

Podobne arktický oceán spadá pod mandát UNCLOS pre štáty, ktoré spolupracujú na presadzovaní svojich práv priamo, alebo cez zodpovedajúcu regionálnu organizáciu. Arktická rada, ktorá funguje skôr na báze konsenzu než legislatívy, ponúka už existujúci základ na vytvorenie manažment plánu pre ekosystém v Arktíde. Ozývajú sa však hlasy, že zatiaľ najväčším úspechom Arktickej rady boli jej vedecké hodnotenia. Arktická rada, ktorá stojí uprostred medzi vedou a politikou, je kompetentná inštitúcia, ktorá by sa dala ľahko pretvoriť na riadiaci orgán priamo pod záštitou UNCLOS[9].

Výzvou pre Arktickú radu pred desiatimi rokmi bolo, že o nej nikto nevedel. Výzvou dnes je ako zvládnuť všetok tento záujem, ako to zorganizovať. Mnoho krajín žiada o štatút trvalého pozorovateľa, ale výber sa uskutoční podľa kapacity záujemcov angažovať sa v aktivitách fóra, vrátane environmentálneho správčovstva [12].

5 Záver

V Arktickej oblasti sa so zvyšujúcimi aktivitami zvyšuje aj ľudská aktivita a záujem o jednotlivé odvetvia, ktoré tento región poskytuje. Jeho budúci vývoj a výslednú podobu však môžeme len odhadovať. Najpravdepodobnejší scenár v tejto oblasti sa zrejme bude odohrávať okolo štátov tzv. Arktickej päťky a ich nároky na využívanie arktických vôd a podložia morského dna sa budú ďalej upresňovať. Ostatné otázky Arktídy potom budú riešené s ohľadom na záujmy týchto štátov. Vytváraním tohto Arktického statusu sa budú snažiť ovplyvňovať aj iní aktéri medzinárodných vzťahov, ktorí doteraz hrali len okrajovú úlohu. Nové arktické príležitosti ako nerastné suroviny, rybolov, plavby námornými cestami ale aj hrozby týkajúce sa znečisťovanie životného prostredia a klimatické zmeny, motivovali k aktivite aj hráčov ako je NATO a Európska únia. Z hľadiska medzinárodných vzťahov sa často zabúda pri prognózovaní vývoja v tejto oblasti na menšie štáty. Práve tie prostredníctvom organizácií ako je NATO a EÚ môžu presadzovať svoje záujmy a rovnako meniť vývoj v regióne. Tento vývoj však môže relatívne prekážať štátom tzv. Arktickej päťky a prinúti ich svoje protichodné záujmy, čo najskôr vyriešiť.

Zoznam použitej literatúry

- [1] JARASHOW, M. 2006. *UNCLOS and the Arctic: The Path of Least Resistance*. [online] 2012, Fordham International Law Journal. Volume 30, Issue 5. 2006. Article 9. [cit. 29.05.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2077&context=ilj>>
- [2] HUEBERT, R., H. EXNER-PIROT, A. LAJEUNESSE, J. GULLEDGE. 2012. *Climate change & international security: The Arctic as a Bellwether*. Arlington [online] 2012, Virginia: Center for Climate and Energy Solutions. [cit. 29.05.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.c2es.org/publications/climate-change-international-arctic-security/>>
- [3] *Zápas o Arktídu*. [online]. 2008, Článok informačného servera Euroactiv. [cit. 28.05.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://www.euractiv.sk/energetika/clanok/zapas-o-arktidu> >
- [4] VOLNER, Š. 2007 *Klasická a nová geopolitika, EÚ - geopolitický aktér 21. storočia*. IRIS: Bratislava: 2010. 495 s. ISBN 978- 80-89241-13-2
- [5] *Nádeje EÚ upreté na arktické ropné rezervy*. [online]. 2006, Článok informačného servera Euroactiv. [cit. 29.05.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.euractiv.sk/cl/124/6802/Nadeje-EU-uprete-na-arkticke-ropne-rezervy>>
- [6] CHRÁŠŤANSKÝ, F. 2009. *Arktída: konfliktní potenciál regiónu*. [online], Brno: Masarykova Univerzita: Katedra mezinárodních vzťahů a evropských studií. [cit. 27.05.2012]. Dostupné na internete [online]: <[http:// is.muni.cz/th/144243/fss_m/](http://is.muni.cz/th/144243/fss_m/) >

- [7] HOŘEŠOVÁ, T., JANSKÝ, B., VLKOVÁ, V., ŠÍR, J. 2010. Význam arktické oblasti v mezinárodních vztazích pro zájmy ČR. Vědecký projekt Ministerstva zahraničních věcí ČR, RM 03/02/10. [cit. 29.05.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://www.mzv.cz/file/625949/RM_03_02_10_Arkticka_oblast.pdf>
- [8] *Barentsovo more vydá ďalšie bohatstvo*. [online], 2011, Článok týždenníka Trend. [cit. 29.05.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://ekonomika.etrend.sk/svet/barentsovo-more-vyda-dalsie-bohatstvo.html>>
- [9] SHADIAN, J. 2009. *Hon na Arktídu*. In Zahraničná politika 1/2009. SFPA Bratislava. [cit. 28.05.2012] Dostupné na internete [online]: <<http://http://www.zahranicnapolitika.sk/?id=768&id=753>>
- [10] TRÁVNÍČKOVÁ, Z., CIBULKOVÁ, P., HAVLOVÁ, R., KNOTKOVÁ, V. 2010. *Arktická politika Evropskej únie v mezinárodnom kontextu*. Současná Evropa [online] 2010, roč. XV, č. 1, s. 3–30. ISSN 1804-1280. [cit. 29.05.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://ces.vse.cz/wp-content/travnickova-arktida+1.pdf>>
- [11] ARISTOV, M. 2012. *Vojenské hry v Arktíde*. [online] Článok rozhlasovej stanice Hlas Ruska, 2012. [cit. 29.05.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://slovak.ruvr.ru/2012_03_12/68226979/>
- [12] *EÚ by mala posunúť svoju mentálnu mapu k Arktíde*. [online]. 2012, Článok informačného servera Euroactiv. [cit. 29.05.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.euractiv.sk/zivotne-prostredie/clanok/eu-by-mala-aktualizovat-svoju-mentalnu-mapu-018919>>

Kontaktná adresa:

František Hajduk

Lidické Námestie 9

Košice 040 22

PaedDr. Darina HALAŠOVÁ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA v BRATISLAVE

KAPITÁLOVÝ TRH V ČR A SR

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá položením základov kapitálového trhu v bývalej ČSFR. Všíma si najmä úlohou kupónovej privatizácie v procese transformácie štátom riadeného hospodárstva na trhové. Porovnáva fungovanie kapitálového trhu po rozdelení spoločného štátu a analyzuje niektoré z príčin súčasných rozdielov.

Kľúčové slová: kupónová privatizácia, DIK, investičné privatizačné fondy, burza cenných papierov, likvidita, free float, IPO, IPF, duálny listing

Abstract

The contribution deals with laying the foundations for the capital market in the former Czechoslovak Federal Republic. It pays special attention to the role of the so called voucher privatization in the process of transformation from the state managed economy to the market one. It compares functioning the capital markets after devision of common state and analyzes some reasons of the present differences.

1 Historicko-politické predpoklady vzniku kapitálového trhu v ČR a SR po 1989

Po spoločensko-politických zmenách v bývalej ČSSR v roku 1989 nasledovali postupne zmeny v hospodárskom živote krajiny. Bolo potrebné začať čo najskôr s transformáciou nevykonných štátnych podnikov na akciové spoločnosti najprv v 100 % vlastníctve štátu a následne vytvoriť predpoklady pre ich postupnú privatizáciu. Okrem štandardných spôsobov privatizácie (v tzv. malej privatizácii – dražby, priamy predaj investorom), českí ekonómovia Václav Klaus, Tomáš Ježek a Dušan Tříška (pracovníci Prognostického ústavu ČSAV) pripravili projekt tzv. kupónovej privatizácie, v ktorej štát ponúkol občanom ČSFR vlastníctvo akcií 2031 bývalých štátnych podnikov. Jeden z rozhodujúcich privatizačných zákonov tzv. zákon o veľkej privatizácie (Zákon č. 92/1991 Zb. o podmienkach prevodu majetku štátu na iné osoby) prijala federálna vláda ČSFR v 1991. Dôvodov použitia tejto neštandardnej metódy bolo viac, predovšetkým však nedostatok domáceho i zahraničného kapitálu a potreba rýchlej transformácie veľkého množstva subjektov.

Kupónová privatizácia mala prebehnúť v dvoch vlnách. Dňa 1.11.1991 začala prvá vlna kupónovej privatizácie ešte v spoločnom štáte – občania, ktorí dovŕšili v tom čase 18 rokov, sa mohli zaregistrovať na 650 registračných miestach po celej ČSFR. Obdržali na nich kupónovú knižku obsahujúcu 1000 investičných kupónov (stála 1000 Kčs + 35,-Kčs registračný poplatok). Do kupónovej privatizácie sa zapojilo viac ako 8 milióna občanov vtedajšej ČSFR. Za pridelené kupóny mohli zaregistrovaní občania (DIK-ovia tj. držiteľia investičných kupónov) nakupovať od mája 1992 akcie vybraných podnikov. Podniky do 1. vlny kupónovej privatizácie pripravovali Fond národného majetku ČR a Fond národného majetku SR. Bilančná hodnota majetku pre 1. vlnu a počty akciových spoločností, ktorých akcie mohli občania za kupóny nadobudnúť uvádza tabuľka 1.

Tabuľka 1 Prehľad objemu majetku a počet podnikov vyčlenených pre 1. vlnu KP

	Hodnota majetku pre 1.vlnu KP (v mld. Kčs)	Počet podnikov pre 1. vlnu KP
ČR	206,42	943
SR	90,11	487
Spolu	296,53	1430

V Čechách sa zaregistrovalo 5 942 851 DIK-ov, na Slovensku 2 579 327, v priemere teda pripadol v 1. vlne kupónovej privatizácie na jedného občana majetok v účtovnej hodnote 34 796 Kčs.

Koncom roka 1991 sa začali v médiách objavovať reklamy prvých investičných fondov, ako nástroja pre kolektívne investovanie. Slabý počiatkový záujem o registráciu, po masívnej reklamnej kampani IPF, vystriedal nečakaný nápor občanov oboch častí republiky na registračné miesta. V prvej vlne sa nakoniec zúčastnilo 264 investičných privatizačných fondov a občania ich prostredníctvom preinvestovali až 71,8% z investovaných kupónov. Možno teda konštatovať, že IPF zohrali v procese privatizácie väčšiu úlohu, ako sa očakávalo; väčšina ponúkaného majetku skončila v rukách IPF, a nie u individuálnych investorov. Prvá vlna KP bola ukončená koncom 1992.

Druhá vlna kupónovej privatizácie sa už uskutočnila oddelene, po rozdelení ČSFR v 1993, v ČR a SR, za odlišných podmienok. Zatiaľ čo česká vláda pokračovala v trende začatom v 1. vlne a do 2. vlny (uskutočnila sa v 1994) pripravila majetok v objeme asi 25 160 Kč na jedného DIKa. Do 2. vlny sa zaregistrovalo síce až 353 investičných fondov, prostredníctvom nich však občania preinvestovali už iba 64% svojich investičných bodov a zúčastnilo sa jej 6,16 miliónov občanov ČR.

Druhá vlna kupónovej privatizácie v samostatnej SR sa začala pripravovať v rovnakom čase ako 2. vlna KP v ČR. Takisto sa na ňu pripravovali aj IPF. Politický vývoj v samostatnej SR však nakoniec viedol k zrušeniu 2. vlny kupónovej privatizácie a jej nahradeniu dlhopisovou metódou. Z plánovaného predaja 610 podnikov v hodnote 137 miliárd SK zišlo, a namiesto toho vtedajšia vláda V. Mečiara zvolila štandardné metódy privatizácie – napr. priame predaje vopred spriazneným osobám s cieľom vytvoriť tzv. „domácu kapitálotvornú vrstvu“. Občanom, ktorí sa zaregistrovali do 2.vlny KP, boli vyplatené v 1995 dlhopisy v sume 10 000,-SK plus úroky na občana (DIKa).

2 Inštitucionálny základ kapitálového trhu

V bývalej ČSFR (ČSSR) neexistoval žiadny kapitálový trh. V predchádzajúcej časti sú stručne zhrnuté spoločensko-politické predpoklady pre jeho opätovné utvorenie. Výsledkom kupónovej privatizácie bolo o.i. aj vyše 8 miliónov akcionárov – majiteľov akcií bývalých štátnych podnikov pretransformovaných na akciové spoločnosti. Evidenciu majetkových účtov akcionárov vykonávali Stredisko cenných papírů v Čechách (pre akcionárov podnikov na území ČR (v roku 2010 prešla evidencia cenných papierov v ČR pod Centrálni depozitář CP), a na Slovensku Stredisko cenných papierov (neskôr Centrálny depozitár CP) pre akcionárov slovenských podnikov. Väčšina dnešných účtov v oboch inštitúciách pochádza z kupónovej privatizácie. Aby mohli akcionári s nadobudnutými akciami podnikov alebo akciami IPF obchodovať vznikli v ČR a SR burzy.

3 Podobnosť BCPP, a.s. a BCPB, a.s.

Burza cenných papierov Praha, a.s. vznikla na základe prijatia zákona o burze a 6.4.1993 sa uskutočnili prvé obchody, v ten istý deň sa začalo obchodovať aj na slovenskej burze. Za oficiálny dátum vzniku Burzy cenných papierov Bratislava, a.s. sa považuje 15.

marec 1991- dátum jej zápisu do Obchodného registra. Reguláciu a dohľad nad burzou vykonávala v ČR Komsia pre cenné papiere do roku 2006. Potom prešli jej právomoci na ČNB. Podobne aj v SR, kde túto úlohu zabezpečoval najprv Úrad pre finančný trh od roku 2000. V roku 2006 prešli jeho právomoci na NBS. Obe burzy sa v 2004 stali tiež právoplatnými členmi Európskej federácie búrz.

Obe republiky bývalej ČSFR majú teda burzy ako dôležitú súčasť kapitálového trhu každej vyspelej trhovej ekonomiky. Ich burzy sú si podobné v mnohých aspektoch. Majú podobnú organizačnú štruktúru; v oboch prípadoch ide o právnické osoby – akciové spoločnosti, ktorých najvyššími orgánmi sú valné zhromaždenia. Obchodovanie na oboch burzách je založené na členskom princípe, teda uzatvárať obchody môžu iba členovia burzy – t.j. právnické osoby spĺňajúce podmienky členstva a ktorým bolo udelené povolenie na obchodovanie s cennými papiermi (napr. obchodník s cennými papiermi alebo správcovská spoločnosť). Napriek mnohým podobným črtám, v súčasnosti je medzi oboma burzami veľký rozdiel.

4 Rozdiely medzi BCPP, a.s. a BCPB, a.s.

O príčinách rozličného fungovania oboch búrz bolo uverejnených viacero článkov v dennej tlači, pokúsím sa tu zhrnúť aspoň niektoré z nich. Zatiaľ, čo pražská burza aspoň čiastočne pripomína funkčné burzy vyspelých európskych krajín - nemá problém s likviditou tj. kupujúci alebo predávajúci môžu kedykoľvek nakúpiť alebo predat' akékoľvek množstvo akcií, na bratislavskej burze nie sú výnimkou dni, keď sa nezobchoduje ani jedna akcia. Hlavným rozdielom teda je likvidita oboch búrz.

V roku 2000 sa na bratislavskej burze ešte pomerne čulo obchodovalo s atraktívnymi akciami viacerých podnikov; podniky ako VSŽ, Slovnaft, Železiarne Podbrezová, Nafta Gbely, VÚB, Tatrabanka a niekoľko ďalších tvorili kostru bratislavskej burzy. Kupónovou privatizáciou vznikol dostatočne veľký počet tzv. free floatu (voľne obchodovateľných akcií), tento sa však postupne zmenšoval prostredníctvom úspešných verejných ponúk emitentov na odkup týchto akcií. Ďalší úbytok obchodovateľných akcií spôsobil odchod niektorých kľúčových podnikov z burzy a ich prechod na listinné akcie. V polovici roku 2005 sa ukončilo obchodovanie na burze s akciami Nafty Gbely, v roku 2007 to boli Železiarne Podbrezová. Ďalšiu decimáciu burzovej ponuky akcií predstavovali bankroty podnikov ako Slovenské lodenice, Tesla Piešťany, OFZ a mnoho ďalších.

Burza CP v Bratislave je, ako miesto zhodnocovania kapitálu, neatraktívna pre investorov z dôvodu veľmi nízkej likvidity. Neláka ani podniky ako miesto, kde by mohli získať potrebný kapitál pre ďalší rozvoj. Od začiatku obchodovania v roku 1993 neprilákala žiadnych nových emitentov, neuskutočnila sa žiadna prvotná verejná ponuka (IPO). Akcie firmy Asseco, registrované na Slovensku, sa obchodujú na varšavskej a nie na bratislavskej burze.

Situácia na českom kapitálovom trhu sa v súčasnosti odlišuje od situácie na Slovensku. Pre porovnanie nám postačí všímať si burzový trh. Okrem členov burzy môže na burze zo zákona obchodovať aj ČNB, Česká konsolidačná agentúra a Ministerstvo financií ČR. Hoci od začiatku sa aj na českej burze obchodovalo viac s dlhopismi (podobne ako dodnes na bratislavskej burze), ako vidno z tabuľky č. 2, rozdiel medzi zobchodovanými akciami a dlhopismi nie je veľmi výrazný. Jedným z dôvodov je dostatočne atraktívna ponuka pre investorov v podobe akcií podnikov sídlacích v ČR ako sú ČEZ, Komerční banka, Unipetrol, Telefonica (Telekom), AAAauto, ale aj akcií Erste Bank so sídlom v Rakúsku. K atraktivite BCPP prispel aj príchod nových emisií – napr. ORCO, CETV, AAAuto, alebo Fortuna.

Tabuľka 2 Objemy obchodov na BCPP, a.s.

	2001	2002	2003	2004	2005*	2012
Akcie + podielové listy	128,8	197,4	257,4	479,7	916,3	559,6
Dlhopisy	1858,4	1595,7	1110,1	692,5	442,6	916,4
Spolu	1987,2	1793,1	1367,5	1172,1	1358,9	1476,0

*1.-10.měsíc roku 2005

Zdroj: BCPP, Burza cenných papírů Praha, a.s. [citováno 16. listopadu 2005]. Dostupný z: <http://www.pse.cz>.

5 Záver

Kapitálové trhy oboch štátov vznikli odlišným spôsobom ako tomu bolo v ostatných ekonomicky vyspelých krajinách. Vznikli v čase transformácie štátom riadeného hospodárstva na trhové hospodárstvo, čo malo a má nemalý vplyv na ich súčasné fungovanie. Aj keď vlády prijali najnevyhnutnejšiu legislatívu potrebnú na fungovanie kapitálového trhu, nedostatok skúseností, a rozsah majetku, ktorý bolo potrebné transformovať v krátkom čase, spôsobil mnohé nevratné chyby. Na burzu boli uvedené podniky, ktoré by v tradičných trhových ekonomikách, na burze vôbec neboli. Mnohé firmy boli ovládnuté investičnými fondmi a neskôr vďaka nedostatočnej legislatívnej ochrane, ale i prílišnej rozdrobenosti akcionárskej štruktúry, vytunelované. Akcionármi sa stalo vyše 8 milióna ľudí s minimálnymi alebo žiadnymi teoretickými vedomosťami alebo praktickými skúsenosťami s fungovaním kapitálového trhu, ktorí neboli schopní uplatňovať si svoje akcionárske práva a vytvoriť tak určitú bariéru proti možnosti beztretno sa zmocniť ich majetku. Na rozdiel od situácie v ČR, ani jedna politická reprezentácia na Slovensku nevenovala rozvoju kapitálového trhu patričnú pozornosť. Po zrušení druhej vlny kupónovej privatizácie sa na Slovensku uprednostnili štandardné metódy privatizácie, najmä predaj domácim, neskôr zahraničným investorom.

Obchodovanie na slovenskom kapitálovom trhu v budúcnosti možno oživí zavedenie duálneho listingu s Českou republikou. Duálny listing umožňuje kótovanie toho istého cenného papiera na oboch trhoch, čo môže mať pozitívny vplyv na pražskú i bratislavskú burzu cenných papierov.

Zoznam použitej literatúry

- [1] PARMA. 2006. Analýza kapitálového a peňažného trhu se zaměřením na kolektivní investování. Dostupné na internete [online]: http://s.muni.cz/th/65613/pravf_mdiplovma_prace.
- [2] BAJUS.2008. Vývoj kapitálového trhu v SR. In Biatec. Bratislava: NBS, 24.11.2008, s. 15-18. ISSN 1335-0900
- [3] VLACHYNSKÝ.1995. Podnikanie na kapitálovom trhu. Bratislava: Firma&Trh, 1995.144s.
- [4] MIKLOŠ. 1995. Riziko korupcie v procese privatizácie. Bratislava,1995

Kontaktná adresa:

darina.halasova@euba.sk

POZÍCIA NOVÝCH ČLENSKÝCH KRAJÍN EÚ V RÁMCI NOVEJ PODOBY SPP

Abstrakt

Od najväčšieho rozšírenia EÚ v roku 2004 resp.2007 sa vedú diskusie o pozícii novopristupujúcich členských krajín v rámci SPP. V súčasnosti sa kritika stupňuje vzhľadom na novú podobu SPP pre roky 2014 -2020. Nové členské štáty snažia spoločným postupom najmä v otázke priamych platieb dosiahnuť rovnaké podmienky ako členské krajiny EÚ – 15. Nové členské krajiny odmietajú zastropovanie a degresivitu platieb. Takisto tzv. zelené poľnohospodárstvo prináša pre poľnohospodárov nových členských krajín vyššie náklady na produkciu bez nároku na kompenzáciu. Cieľom príspevku je sumarizácia kritizovaných bodov novej podoby SPP zo strany EÚ – 12.

Kľúčové slová: Spoločná poľnohospodárska politika, nové členské krajiny, priame platby, „zelené poľnohospodárstvo“, nová podoba SPP,

Abstract

Since the biggest EU enlargement in years of 2004 and 2007 there have been debates regarding the position of new entering member states within the CAP. At present times the critique is raising because of new CAP shape for years of 2014 -2020. New member states try to achieve the identical conditions as old EU member states of EÚ–15 by means of common procedure regarding the direct payments issue. New member states refuse the method of degressive payments and limitation. In addition to so called green farming brings to farmers from new member states higher expenses for production without any possible compensation claim. The aim of the article is to summarize the criticized points of a new CAP shape from the view of EU–12.

Key words: Common agriculture policy, new member states, direct payments, „green farming“, new shape of CAP.

K 1. máju 2004 došlo k historicky najväčšiemu rozšíreniu EÚ. Desať nových členských štátov strednej, východnej Európy a Stredomoria - Cyprus, Česká republika, Estónsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Poľsko, Slovensko a Slovinsko boli, v porovnaní s jestvujúcimi členmi, ekonomicky zaostalé. Poľnohospodárstvo zohrávalo v ich ekonomikách väčšiu úlohu ako v EÚ – 15. HDP tvorené poľnohospodárstvom k celkovému HDP krajiny pred vstupom do EÚ bolo 1,5 – 2 - násobné oproti priemeru EÚ – 15, pričom v Bulharsku a Rumunsku tvorilo HDP poľnohospodárstva k celkovému HDP krajiny 8,2 resp. 12,2 %. Sú to krajiny, kde je nižšia cenová úroveň a aj nižšia podpora poľnohospodárstva. Následne 1.1.2007 sa novými členskými krajinami stalo Bulharsko a Rumunsko, čím sa počet členských krajín EÚ z pôvodných 15 (do roku 2004) členov zvýšil na 27. Po pristúpení 12

nových členov k EÚ v roku 2004, resp. v roku 2007 má v súčasnosti jednotný trh takmer 500 miliónov spotrebiteľov, čo je viac ako počet obyvateľov USA a Ruska spolu.

Rozšírenie EÚ o 12 nových členských štátov znamenal zvýšenie objemu ornej pôdy na území členských štátov EÚ o 70 mil. ha, zdvojnásobenie počtu zamestnaných v poľnohospodárstve a okolo 100 mil. nových spotrebiteľov. Vnútorý trh sa rozšíril o tento počet spotrebiteľov, rozšíril sa počet priemyselných a poľnohospodárskych výrobcov a prevádzkovateľov rôznych služieb, zvýšil sa počet spotrebiteľov, zväčšil sa objem poľnohospodárskej pôdy, zvýšil sa počet producentov, rozšíril sa trh s poľnohospodárskou produkciou, zvýšil sa okruh prijímateľov finančnej podpory, atď.

Tabuľka 1 Vybrané štatistické ukazovatele novopristupujúcich členských krajín pred vstupom do EÚ

Krajina	Obhospodarovaná poľnohospodárska pôda (v tis. ha)	Počet fariem (v tis.) v r.2003	Zamestnanosť v poľnohospodárstve (v tis. osôb)	Zamestnanosť v poľnohosp./celkový počet zamestnancov (v %)	HDP tvorený poľnohosp./HDP krajiny (v %)
EÚ 25	162393	9871,00	9653	5,00%	1,60%
EÚ 15	128989	6239,00	6208	3,80%	1,60%
Česko	3631	45,80	208	4,40%	1,40%
Estónsko	770	36,90	32	5,50%	2,20%
Cyprus	158	45,20	17	5,10%	2,50%
Litva	1642	126,60	136	13,30%	2,60%
Lotyšsko	2604	272,10	234	16,30%	2,90%
Maďarsko	5862	773,40	205	5,30%	3,10%
Malta	10	11,00	3	2,30%	1,30%
Poľsko	16301	2172,20	2409	17,60%	3,10%
Slovinsko	491	77,10	91	9,70%	1,90%
Slovensko	1935	71,70	109	5,10%	2,00%
Bulharsko*	5331	665,50	319	10,70%	8,20%
Rumunsko*	14324	4484,90	3024	32,60%	12,20%

Zdroj: Eurostat¹

*rok pristúpenia 2007

V niektorých ukazovateľoch boli značné rozdiely medzi jednotlivými novými členskými krajinami vzájomne a zároveň v porovnaní s priemernými hodnotami EÚ – 15, resp. EÚ – 25. Najväčšie rozdiely boli v porovnaní s počtom zamestnaných v poľnohospodárstve a podielom HDP tvoreným poľnohospodárstvom k celkovému HDP krajiny. V období transformácie ekonomík nových členských krajín a následne po vstupe do EÚ práve tieto ukazovatele zaznamenali najväčšie zmeny.

V čase pristúpenia nových členských štátov veľké rozdiely v štruktúre fariem, ich veľkosti a produktivity práce, veľkosti príjmov, cien a celkového významu poľnohospodárstva. Čo sa týka veľkosti fariem, prevládali vo väčšine kandidujúcich krajín veľké farmy ako dôsledok kolektivizácie.

Špecifické postavenie v rámci nových členských štátov tzv. východného bloku má Poľsko, ktoré má v EÚ vážnosť nielen veľkosťou územia a počtom obyvateľov, ale najmä

¹Európska komisia: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/agriculture/introduction>

svojim postojom pri ochrane svojich národnoštátnych záujmov. Bolo to Poľsko, ktoré presadilo pre všetky nové členské štáty dorovnanie priamych podpôr z fondov EÚ z národných rozpočtov.

Tabuľka 2 Štruktúra fariem prístupujúcich krajín v roku ich prístúpenia do EÚ

Krajina	Počet fariem (v tis.)	Počet fariem (v tis.) < 5 ha	Počet fariem 5< 20 (v tis.)	Počet fariem 20< 50 (v tis.)	Počet fariem > 50 (v tis.)
EÚ 27	15 021	10 959	2 538	835	698
Bulharsko	493	511	16	3	6
Česko	46	27	9	4	6
Estónsko	37	19	13	3	2
Cyprus	45	40	4	1	0
Litva	127	64	50	9	4
Lotyšsko	272	169	86	12	5
Maďarsko	773	693	55	14	11
Malta	11	11	0	0	0
Poľsko	2 172	1 445	619	90	18
Rumunsko	3 931	3 531	256	16	14
Slovinsko	77	44	30	2	0
Slovensko	72	66	2	1	2

Zdroj: Eurostat²

Štruktúra a veľkosť fariem má význam pri stanovení výšky podpôr z rozpočtu SPP, čo je často kritizovaný spôsob subvencovania. V praxi to znamená, že čím väčšia farma, tým väčšia výška podpory. Dochádzalo k javu, že 80% podpôr smerovalo do 20 % poľnohospodárskych podnikov.

V prístupových rokovaníach a aplikácie ich výsledkov sa od začiatku uplatňoval jednoznačne diskriminačný prístup voči novo prístupujúcim krajinám. Nikdy predtým sa pri rozširovaní ES/EÚ podobný diskriminačný princíp voči vstupujúcim krajinám neuplatňoval. Neodôvodnenou podmienkou týchto diskriminujúcich pozícií pre poľnohospodárov z nových členských štátov, mal byť ich neúmerný nárast príjmov pri rovnakých podmienkach prijímaných podpôr. Avšak už zo vstupných údajov v otázke ich príjmov je jasné, že pri takých nízkych mzdách, ich príjmové pozície s poľnohospodármi pôvodnej EÚ -15 by sa možno len vyrovnali. Na mieste je otázka prečo? Domnievame sa, že úlohou takéhoto postoja bolo rozvrátenie systému poľnohospodárstva v nových členských krajinách, získanie odbytkiska lacných (a menej kvalitných) potravín v rámci spoločného trhu EÚ – čo bol presný opak, prečo sa oficiálne zdôvodňovali diskriminačné podmienky zo strany EÚ, skupovanie znehodnotených fariem zahraničnými investormi a vytvorenie závislosti nových členských krajín v otázke potravinovej bezpečnosti resp. sebestačnosti.

Najväčšie disproporcie sa prejavili v otázke priamych platieb, stanovenia kvót, uplatňovania princípu modulácie, otázka krížového plnenia atď.

Historický model stanovenie priamych podpôr pre poľnohospodárov z nových členských krajín bol nevýhodný. Výška priamych podpôr pre nové členské štáty sa vypočítala

² www.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/agriculture/data/main_tables

za referenčné obdobie (roky 2000 – 2002), kedy bolo poľnohospodárstvo v týchto krajinách v úpadku, kedy úroda dosahovala najnižšie hodnoty.

Tabuľka 3 Nárast priamych platieb v nových členských krajinách v rokoch 2004-2013 (%)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Fondy EÚ	25	30	35	40	50	60	70	80	90	100
Národný zdroj	+30	+30	+30	+30	+30	+30	+30	+20	+10	-

Zdroj: Európska komisia

Ďalšou spornou oblasťou pre nové členské štáty bola otázka stanovenie kvót, keď niektoré parametre kvót nemôžu byť naplnené z dôvodu nízkych výrobných kapacít a naopak, tie ktoré nový členský štát by mohol vyrábať, jeho produkcia je obmedzená nízko stanovenou kvótou.

Zavedenie krížového plnenia pre nové členské štáty bola predčasná, pretože na splnenie prísnych štandardov spojených s produkciou nové členské štáty nemali ani technické ani personálne kapacity.

Otázka modulácie je spojená s nízkymi vstupmi do I. piliera SPP v nových členských krajinách a tým pádom aj nízke vstupy v II. pilieri SPP. Ak vo vidieckych regiónoch nebude prosperovať poľnohospodárstvo, nemožno očakávať ani rozvoj vidieka.

Pre EÚ - 15 bolo schválené, že sa zvyšuje povinná modulácia (presun finančných prostriedkov z I. do II. piliera) o 2% v roku 2010, ďalšie 1% každý rok až do roku 2013, kedy dosiahnu celkovo 10%. Pre nové členské krajiny bude platiť povinná modulácia v roku, keď výška priamych platieb bude na rovnakej úrovni ako je výška v EÚ – 15.

V apríli 2010 vyzvala EK všetkých zainteresovaných občanov a organizácie, aby sa zapojili do diskusie o budúcnosti SPP EÚ.

Skupina niektorých nových členských štátov (Cyprus, Bulharsko, Estónsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Poľsko, Rumunsko a Poľsko) deklarovali už na začiatku roka 2010 svoju predstavu o budúcnosti SPP po 2013. Každopádne sa neodkláňajú od pôvodných zásad a cieľov SPP, ktoré boli vytýčené pri jej vzniku. Jedná sa najmä o zaistenie potravinovej bezpečnosti, čo môžeme považovať za modifikovaný cieľ potravinovej sebestačnosti. Požiadavka pre farmárov zabezpečiť stabilný príjem bez vysokej volatility je jeden z pôvodných cieľov SPP, v súčasnosti sa k tejto požiadavke pridružuje potreba právneho rámca na zabezpečenie stability životnej úrovne farmárov.

Solidarita pri financovaní SPP je zdôraznená vzhľadom na časté požiadavky (najmä čistých prispievateľov) na znižovanie úrovne rozpočtu na SPP. Najmä nové členské štáty pociťujú diskrimináciu pri pridelovaní finančnej pomoci. Disproporcie vznikli najmä z dôvodu použitia historického princípu v súvislosti vyplácaním priamych podpôr. Stanovením špecifických opatrení je možné prostredníctvom kompenzačných platieb riešiť individuálne problémy farmárov a tak sa finančná pomoc dostane tam, kde je potrebná. Vzhľadom na rastúcu konkurenciu z tretích krajín, je potrebné v EÚ vytvoriť mechanizmy na stabilizáciu trhu. Uvedené krajiny pripúšťajú možnosť kreovania krízového manažmentu, ktorý by takúto krízu riešil pred jej vznikom.

Rozvoj vidieka je naďalej považovaný pre tieto členské štáty ako možný spôsob urýchlenia štrukturálnych zmien na vidieku a znižovaniu rozdielov medzi členskými štátmi. Je tiež zrejmé, že všetky členské štáty sa nezhodnú na detailoch budúcej vízie SPP, ale očakávalo sa, že v priebehu rokov 2011 a 2012 sa tieto diskusie zintenzívnia.

3. marca 2010 predstavil prezident EK José Manuel Barroso návrhy týkajúce sa stratégie Európa 2020. Uviedol ciele v oblasti zamestnanosti a investícií a vyzdvihol potrebu, aby

budúce rozpočty EÚ brali do úvahy prechod EÚ k dynamickej vedomostnej spoločnosti. Prekvapením bolo to, že odvetvie poľnohospodárstva a celkovo SPP v tomto materiáli absentovalo. Objavili sa názory, či takýto postoj k SPP nenaznačoval, že rozpočet na SPP bude v ďalšom finančnom rámci značne redukovaný.

Súčasný komisár pre poľnohospodárstvo Dacian Ciolos žiadal podstatnejšie začlenenie poľnohospodárstva do novej ekonomickej stratégie. Španielsko vypracovalo dokument pod názvom Horizont 2020 ako reakciu na novú stratégiu, v ktorom sa poukazuje, že úloha poľnohospodárstva v EÚ bude stále významnejšia pre stabilný ekonomický rast a zamestnanosť a bude zohrávať stále dôležitejšiu úlohu v oblasti technológií, inovácií a ekológie.

Aj Európska rada reagovala, že všetky spoločné politiky EÚ vrátane SPP musia byť v stratégii podporované. Udržateľné, produktívne a konkurencieschopné odvetvie poľnohospodárstva bude dôležitým prínosom k novej stratégii, aj vzhľadom k potenciálu rastu a zamestnanosti vo vidieckych oblastiach, ak bude zabezpečená spravodlivá konkurencia. Najväčšie diskusie politikov a poľnohospodárov sa týkajú otázky priamych platieb. Systém priamych platieb sa pretransformuje na paušálnu platbu vo všetkých členských štátoch do roku 2020 s možnosťou pre krajiny, ktoré uplatňujú platby na historickom základe, uskutočniť prechod ich vlastným tempom. Takýto spôsob môže v budúcnosti znamenať drastické zníženie podpôr (napr. pre Grécko) alebo naopak neprimerané navýšenie priamych platieb (napr. v Lotyšsku až o 200%). Takisto by sa mohla týmto spôsobom narušiť rovnováha medzi jednotlivými odvetviami v rámci poľnohospodárskeho sektoru.

Ďalším prvkom v otázke priamych podpôr je ich stanovenie tak, že by odrážali paritu kúpnej sily v každom členskom štáte. Aj tento spôsob by mohol priniesť neobhájiteľné rozdiely.

Najvýraznejšie sa rozdiely v otázke priamych platieb prejavujú medzi novými členskými štátmi (najmä tzv. východoeurópskymi – Česká republika, Bulharsko, Estónsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Poľsko, Rumunsko a Slovenská republika) a starými členskými štátmi. Napr. aj neúčastou najreprezentatívnejšej organizácie zastrešujúcej poľnohospodárov v EÚ – COPA na konferencii nevládných poľnohospodárskych organizácií v Českej republike v marci 2011 sa prejavila tzv. „dvojsmernosť SPP“.

Nové členské štáty zásadne trvajú na zrušení historického modelu pri pridelovaní priamych platieb a zároveň tieto platby považujú za prioritný nástroj SPP. Nedoporučujú, aby tieto platby boli znižované, modulované alebo zastropované. Priame platby musia byť od 1. januára 2014 aplikované rovnakým spôsobom vo všetkých členských krajinách EÚ. Dôvodom takýchto postojov môže byť okrem istej nespravodlivosti systému priamych platieb, aj zvyšujúce sa sebavedomie nových členských štátov. Pre nové členské štáty je dôležité, že budúci systém priamych platieb znamená odklon od historického modelu pridelovania, ale bude sa spájať s objektívnymi kritériami.

Nové členské krajiny kladú dôraz na rovnosť podmienok a stabilnú cenovú úhradu pre všetky členské krajiny. SPP musí vytvárať, vzhľadom na rastúcu rozkolísanosť cien na trhu a rastúcemu počtu krízových situácií a rizík, právny rámec k prijatiu nových nástrojov podpory poistenia, predovšetkým u komerčne nepoistiteľných rizík v poľnohospodárstve. Poľnohospodárstvo, ako najslabší článok potravinového reťazca, by malo byť chránené pred monopolným postavením spracovateľov a obchodnými reťazcami. Poľsko prezentuje názor, že poľnohospodárstvo potrebuje nástroje trhu, ktoré zodpovedajú cyklickej povahe poľnohospodárskych cien.

Naprieč všetkými názormi zainteresovaných, zaznieva požiadavka značného zjednodušenia administrácie SPP revidovaním príslušnej legislatívy.

EK považuje za hlavné prvky budúcej reformy SPP : prispôsobenie jednotnej platby na farmu tak, aby bola spravodlivejšia, vysporiadanie sa SPP s trhovou krízou a zvýšenie efektívnosti politiky rozvoja vidieka.

Parlamentný výbor pre poľnohospodárstvo a rybolov otvoril 17. marca 2010 verejnú diskusiu o budúcej podobe SPP.

Budúcnosť SPP začína čoraz viac ovplyvňovať sebavedomý postoj nových členských krajín a to najmä v otázke priamych platieb. Komisár Ciolos potvrdil, že historický model pridelovania nebude po roku 2013 uplatňovaný. Z ekonomického hľadiska sú priame platby málo flexibilné k potrebám rozvoja vidieka, sú málo efektívne, nie sú rovnomerne rozdeľované a ich koncepcia je neopodstatnená. V budúcnosti by mali byť preorientované od historicky viazaných platieb na produkciu k zabezpečeniu dostatku potravín, rozvoju ekonomiky vidieka a ochrane životného prostredia.

EK zverejnila v októbri 2011 návrh SPP po roku 2013 čo je po prvý krát, kedy sa na rozhodnutí o reforme SPP podieľa EP a súčasne aj Rada EÚ. Predložili spoločný orientačný harmonogram legislatívnych úprav SPP po roku 2013, ktorého začiatok sa predpokladá na jar 2012. Vzhľadom na to, že reformovaná SPP by mala začať po 1. januári 2014 sa tento proces považuje za ambiciózny vzhľadom na skutočnosť, že prípadná neschopnosť dohody v ktorejkoľvek otázke SPP by tento dátum mohla značne posunúť.

Diskusie o budúcnosti SPP EÚ a jej novej podobe po roku 2013 majú stále väčšiu frekvenciu rokovaní na multilaterálnych aj bilaterálnych rokovaníach. Väčšina diskusií zotrváva na názore, že budúca SPP by mala byť rovnako dotovaná, menej regulovaná, menej byrokratická a hlavne spravodlivejšia. Častým príkladom je podoba „mladého, malého a zeleného farmára“.

Medzi základné opatrenia novej reformovanej podoby SPP EÚ patria:

- väčší dôraz na spravodlivejšie, jednoduchšie a účelnejšie poskytovanie podpôr ,
- pomoc poľnohospodárom prispôbiť sa rýchlym zmenám cien dopytu,
- vyčlenenie 30% prostriedkov SPP pre poľnohospodárov, ktorí využívajú technológie zohľadňujúce životné prostredie,
- väčší dôraz na výskum a inovácie,
- posilnenie postavenia farmárov.

Zmena poskytovania dotácií sa bude týkať doterajšieho systému, ktorý má byť nahradený „systémom platobných nárokov“, ktorý je administratívne náročnejší ako súčasný. V rozpore s deklaráciami, že nová podoba SPP bude legislatívne a administratívne jednoduchšia, faktom zostáva, že rámec SPP zostáva príliš zložitý. Napr. ciele a kvalitatívne a kvantitatívne výsledky krížového plnenia (cross – compliance) nie sú dostatočne definované a nie sú jasné požadované výsledky, čo spôsobuje nejednoznačnosť plnenia požadovaných kritérií pre získanie subvencií. Pri zmene režimu priamych platieb sa predpokladá nárast režijných nákladov o 15 %. Nejasné definície niektorých pojmov by mohlo viesť k stavu, že niektoré podpory sa stanú nedostupnými. Najviac postihnutí by mohli byť poľnohospodári nových členských krajín z dôvodu nedostatku skúseností a zručností so získavaním podpôr.

Najdiskutovanejšou problematikou po vstupe nových členských štátov bola otázka priamych platieb. Prijatie historického modelu pridelovania priamych platieb poľnohospodárom týchto krajín bolo jednoznačne diskriminujúce.

Plán EP pre redistribúciu priamych platieb na roky 2014 – 2020 zaznamená najväčšie zmeny. Nové členské krajiny by mali podľa návrhu EP zaznamenať nárast priamych platieb, naopak Nemecko a Francúzsko by malo dostať menej (spolu o 327 mil. EUR). Nárast

priamych platieb by malo zaznamenať 19 členských krajín, medzi nimi aj Slovensko (nárast o 1,9%).

Diskriminácia poľnohospodárov nových členských krajín, ktorá platí od ich vstupu do EÚ, by mala skončiť po roku 2013. Mali by skončiť značné rozdiely medzi priemernými dotáciami na hektár medzi poľnohospodármi EÚ – 15 a EÚ - 12. Silným odporcom vyrovnania vyplácania dotácii medzi starými a novými členskými štátmi sú Nemecko a Francúzsko. Ich hlavným argumentom sú nižšie výrobné náklady na produkciu v EÚ – 12.

Všetko závisí od schválenia rozpočtu EÚ nielen na nasledujúci rok, ale aj schválenie finančného rámca na roky 2014 – 2020. Prijatím Lisabonskej zmluvy sa proces schvaľovania rozpočtu predĺžil a takisto reformu SPP na roky 2014 – 2020 schvaľuje EP. Rada síce prijala kompromisný návrh zvýšenia rozpočtu na SPP o 0,6 %, ale predpokladá sa, že EP neprijme návrh Rady.

Kritickým miestom zostáva aj tzv. zastropovanie priamych platieb pre veľké farmy. Jedná sa o progresívne krátenie priamych platieb pre poľnohospodárske podniky – tzv. capping. Zasiahlo by to hlavne väčšie farmy, ktoré by mali nárok na väčšie dotácie, ktoré by sa podľa novej SPP mali krátiť. To znamená, že farma, ktorá by podľa súčasných pravidiel mala dostať 300- tisíc EUR, nedostane žiadnu podporu prostredníctvom priamych platieb a bude odkázaná len na vlastné príjmy. Farma, ktorá dostala dotáciu vo výške 600 – 700 tis. EUR podľa nových pravidiel dostane len 300 tis. EUR. Takisto podporu nedostanú tie farmy, ktoré sa účelovo rozčlenili na menšie subjekty po 12. októbri 2012.

Nakoľko Nemecko má identický problém vo východnej časti krajiny s problémami niektorých nových členských krajín (najmä Česko, Slovensko a Rumunsko), našli niektoré nové členské krajiny zhodu v tejto otázke spolu s Nemecko, Talianskom a Veľkou Britániou. Hlavným argumentom je diskriminácia väčších podnikov v rámci EÚ a znemožnenia vyššej globálnej konkurencieschopnosti poľnohospodárstva v EÚ. V otázke krátenia dotácii došlo k zmierneniu pôvodného návrhu a to tak, že farmy si môžu odpočítať náklady na pracovnú silu, t.j. dane a odvody za predchádzajúci rok a v prípade poskytnutia ubytovania, aj tieto náklady môžu byť prepojené na náklady na pracovnú silu.

Tabuľka 4 Progresívne znižovanie platieb veľkým farmám

Nároky na dotácie (v tis. €)	Ich krátenie (v %)
od 150 do 200	20
od 200 do 250	40
od 250 do 300	70
nad 300	100

Ďalším rizikom novej podoby SPP je tzv. greening – „ozelenenie“ SPP. Na projekty a technologické postupy zamerané na zlepšenie klímy a životného prostredia by malo ísť až 30 % z celkových priamych platieb. Nové členské štáty požadujú zníženie tohto podielu na úroveň 10 %. Takisto sa má striedať výsev plodín a je potrebné vyčleniť pôdu na úhorovanie, ochranné pásma a zalesňovanie.

Na základe prebiehajúcej diskusie nad novou podobou reformovanej SPP možno konštatovať, že pozície nových členských krajín sa v jednotlivých prerokovávaných oblastiach posilnila oproti predvstupovému obdobiu. V kľúčových otázkach sa im dokonca podarilo získať na svoju stranu aj významných prispievateľov do rozpočtu EÚ zo strany členských štátov EÚ – 15.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Baldwin, R., Wyplosz, Ch. 2008. *Ekonomie evropské integrace*. Prague: Grada Publishing, 2008.
- [2] Lipková, Ľ. et al. 2011. *Európska únia*. Bratislava: Sprint dva, 2011. In Slovak.
- [3] European Commission. 2010. *Directorate general for agriculture and rural development, Brussels*. 2010. Subject. Standard of living and economic growth in rural areas and their main determinants by type of regions [cit. 2011-8-15]. Available: <http://ec.europa.eu/agriculture/analysis/markets/gdp-rural-areas-2010_en.pdf>.
- [4] Európska Komisia. Eurostat: *Financial programming and Budget: Funds by member state*. Dostupné na internete [online]: <http://ec.europa.eu/budget/biblio/multimedia/interactive/fundsbymemberstates/index_en.cfm>.
- [5] Baco, P. 2012. *Poľnohospodárska politika EÚ v 2035 - budúcom dvadsaťročí* [cit. 2012-05-05]. Dostupné na internete [online]: <http://www.peterbaco.sk/wp-content/uploads/Prednáška-Zlín-3.5.2012.doc>.
- [6] Eurostat. 2011. *Statistics*. Dostupné na internete [online]: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/National_accounts_%E2%80%93_GDP#Sector_accounts.
- [7] *Oznámenie EK „SPP do roku 2020 – zvládnutie budúcich výziev v oblasti potravín, prírodných zdrojov a území*. Dostupné na internete [online]: <http://europa.eu/rapid/pressReleaseAction.do?reference=IP/101527>
- [8] Európska komisia. *„Spoločná poľnohospodárska politika smerom k roku 2020: riešenie výziev súvisiacich s potravinami, prírodnými zdrojmi a územiami“*. Dostupné na internete [online]: http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/communication/slide-show_sk.pdf
- [9] European policy brief. *„The CAP post 2013: more equitable, green and market – oriented?“* Dostupné na internete [online]: <http://www.egmontinstitute.be/papers/11/eur/EPB5.pdf>

Kontaktná adresa:

Trenčianska univerzita A.Dubčeka
Študentská 2
911 50 Trenčín
Email: lubica.harakalova@tnuni.sk

Ing. Katarína HAVIERNIKOVÁ, PhD.

FAKULTA SOCIÁLNO-EKONOMICKÝCH VZŤAHOV
TRENČIANSKA UNIVERZITA A. DUBČEKA V TREŇČÍNE

KLASTRE V REGIÓNOCH SLOVENSKEJ REPUBLIKY A ČESKEJ REPUBLIKY

Abstrakt

Príspevok analyzuje stav klastrov v regiónoch Slovenskej a Českej republiky. Hlavným cieľom je určiť rozdiely v úrovni klastrovej politiky v oboch štátoch. Pre naplnenie cieľa je v prvej časti príspevku spracovaná literárna rešerš, ktorá sa zaoberá problematikou definovania klastrov a klastrových iniciatív. V ďalšej časti je uskutočnená analýza klastrov v jednotlivých krajoch SR a ČR, prístupe štátu ku klastrovej politike a v poslednej časti sme formou komparácie poukázali na rozdiely v úrovni klastrov v SR a ČR.

Príspevok je súčasťou riešenia Interného grantového projektu riešeného na FSEV s názvom Problémy merania efektívnosti klastrov.

Kľúčové slová: klaster, klastrová iniciatíva, región, kraj, Slovenská republika, Česká republika

Abstract

The paper analyzes the status of clusters in regions of the Slovak republic and the Czech Republic. The main objective is to identify differences in the level of cluster policies in both countries. To meet the goal in the first part of paper is the literature review, which deals with the definition of clusters and cluster initiatives. The next part of paper is the analysis made of clusters in different regions of the Slovakia and the Czech Republic, access to the cluster state policy. In the last section we have shown by comparison of the differences in the level of clusters of the Slovakia and the Czech Republic.

The paper is the part of the internal grant of Faculty of social and economic relations called The problems of measuring the effectiveness of clusters.

Key words: cluster, cluster initiative, region, The Slovak republic, The Czech republic

Úvod

Problematika klastrovania sa v EÚ dostala do popredia najmä v súvislosti s cieľmi Lisabonskej stratégie, ktorej hlavným zámerom bolo aby sa EÚ stala najkonkurencieschopnejšou a najdynamickejšou znalostnou ekonomikou, schopnou udržať hospodársky rast a zamestnanosť. Ako uvádza Skokan (2004): pokiaľ chce EÚ dosiahnuť záväzky prijaté v Lisabone, nezostáva jej iné, než prijať výzvu ostatných najvyspelejších štátov sveta, ktoré dávajú rozvoju klastrov prioritu. Klastre sa tak stávajú významným prvkom konkurencieschopnosti na regionálnej, štátnej a medzinárodnej úrovni.

Klastrovanie je neoddeliteľnou súčasťou inovačného procesu. Na vysvetlenie pojmu inovácia existuje viacero definícií a vymedzení. Najstaršiu definíciu nájdeme v práci rakúskeho ekonóma Josepha Schumpetera z 30 rokov 20. storočia, ktorý rozlíšil 5 aspektov inovácií od uvedenia produktu na trh až po nové formy konkurencie, súperenia, ktoré vedú k reštrukturalizácii daného odvetvia. Porter rozšíril definíciu inovácií tak, že inovácie vznikajú nielen zo znalostí organizácie ale aj formálneho výskumu a vývoja.

Podľa PRO INNO Europe® inovačná výkonnosť štátov je hodnotená prostredníctvom súhrnného inovačného indexu, na základe ktorého sú členské štáty EÚ rozdelené do štyroch skupín: 1. **Innovation leaders**: lídri v oblasti inovácií: Švédsko, Dánsko, Fínsko a Nemecko, ktoré vykazujú výsledky vysoko nad priemerom EÚ-27. 2. **Innovation followers**: tzv. nasledovníci inovácií: Spojené kráľovstvo, Belgicko, Rakúsko, Holandsko, Írsko, Luxembursko a Francúzsko, ktoré sú v oblasti priemeru, ale neprevyšujú ho o viac ako 60% a štáty. Cyprus, Slovinsko, Estónsko, ktoré sú v oblasti 50% Únie, prípadne na hranici priemeru. 3. **Moderate innovators**: štáty so strednou mierou inovácií: Portugalsko, Taliansko, Česká republika, Španielsko, Grécko, Malta, Maďarsko, Poľsko a Slovenská republika, kde úroveň inovačnej výkonnosti je pod priemerom EÚ27. 4. **Modest innovators**: štáty s nízkou mierou inovácií: Rumunsko, Lotyšsko, Bulharsko a Litva, kde inovačná výkonnosť je hlboko pod EÚ-27.

Za hlavnú príčinu nízkej úrovne investičnej výkonnosti štátov sa vo všeobecnosti považuje najmä nízka úroveň výdavkov verejného i súkromného sektora na výskum a vývoj. V súčasnosti však mnohí autori zdôrazňujú fakt, že výskum a vývoj predstavujú iba jeden z krokov, ktoré sú potrebné pre úspešný rozvoj a marketing nového alebo vylepšeného výrobku. Jednou z výhod, ktoré inovačné procesy v podniku prinášajú je práve zvýšenie konkurencieschopnosti. Nie všetky podniky sú však schopné inovovať. Zapojenie do klastra dáva podnikom, najmä malým a stredným možnosť získať prístup k inováciám.

1 Vymedzenie pojmov

V posledných rokoch sa stretávame s narastajúcim záujmom v oblasti klastrov, ktorý vychádza z dôležitosti miestnych a regionálnych zdrojov pre schopnosť posilniť inovácie a konkurencieschopnosť podniku.

1.1 Klaster a klastrová iniciatíva

Pri vymedzení pojmu klaster nachádzame viacero definícií, ktoré nevznikli ucelene a naraz, ale v rámci historického vývoja prispievali k jeho vymedzeniu rôzni autori, ekonómovia a odborníci v oblasti konkurencieschopnosti.

Základy vymedzenia podstaty klastrov môžeme nájsť napríklad v dielach Davida Ricarda (1817), svedčí o tom jeho obchodný model komparatívnych výhod. Ucelenejší koncept poskytol nemecký ekonóm Johann H. von Thunen, ktorý v knihe *Izolovaný štát* (1826), kde vysvetľuje ako v poľnohospodárstve dochádza k užívaniu pôdy pri aglomerácii alebo špecializácii v kruhoch okolo jedného sídla. K definovaniu podstaty klastrov významne prispel aj Alfred Marshall, ktorý v knihe *Základy ekonomiky* (1890) poukázal na pozitívne dopady koncentrácie priemyselných odvetví a upozornil na geografickú blízkosť a prosperity, ktorá z nej plynie. Michael Porter, americký ekonóm a odborník na konkurencieschopnosť rozpracoval koncept klastrov podrobnejšie a ucelenejšie.

Podľa Portera z roku 1998 v časopise *Harvard Business review* „Klastre a nová ekonomika súťaže“: *Klastre sú miestne koncentrácie vzájomne prepojených firiem a inštitúcií v konkrétnom odbore. Klastre zahŕňajú skupinu previazaných priemyslových odvetví a ďalších subjektov dôležitých pre hospodársku súťaž. Obsahujú napr. dodávateľov špecializovaných vstupov, ako sú súčasti, stroje a služby a poskytovateľov špecializovanej infraštruktúry. Klastre sa často rozširujú smerom dole k odbytovým kanálom a spoločnostiam v priemyslových odvetviach príbuzných z hľadiska znalostí, technológií alebo spoločných vstupov. Mnoho klastrov zahŕňa vládne či iné inštitúcie – ako napr. univerzity, normotvorné agentúry, výskumné tímy, či obchodné asociácie, ktoré poskytujú špecializované školenia, vzdelávanie, informácie, výskum a technickú podporu.* (Vítková a kol., 2005). V dielach M.E. Portera má významné miesto úloha vlády v celom procese rozvoja klastrov.

Podľa OECD sú klastre lokálne združenia horizontálne alebo vertikálne prepojených

firiem, ktoré sa špecializujú na podobné oblasti obchodu, spolu s podporovanými organizáciami.

Európska komisia definovala klastre ako „skupiny nezávislých firiem a pridružených inštitúcií, ktoré medzi sebou spolupracujú a súťažia, sú miestne koncentrované v jednom či niekoľkých regiónoch, aj keď tieto klastre môžu mať globálny rozsah, sú špecializované v konkrétnom priemyselnom odvetví sprevádzanom spoločnými technológiami a schopnosťami, sú buď znalostné alebo tradičné.“ (Vítková a kol., 2005)

K ďalším pojmom, ktoré je potrebné uviesť v súvislosti s klastrovaním sú klastrové iniciatívy a klastrová organizácia. Podľa Sölvella a kol. (2003) klastrové iniciatívy predstavujú formu organizovaného úsilia pre zvýšenie rastu konkurencieschopnosti klastrov v regióne, ktorá zahŕňa firmy v klastrí, zástupcov verejného sektora (vlády), výskumnú a vzdelávaciu inštitúciu a ďalšie spolupracujúce inštitúcie.

V dokumente *Národní klastrová stratégie 2005 – 2008* je klastrová iniciatíva definovaná ako podpora vlády už existujúcich alebo rozvoj nových klastrov.

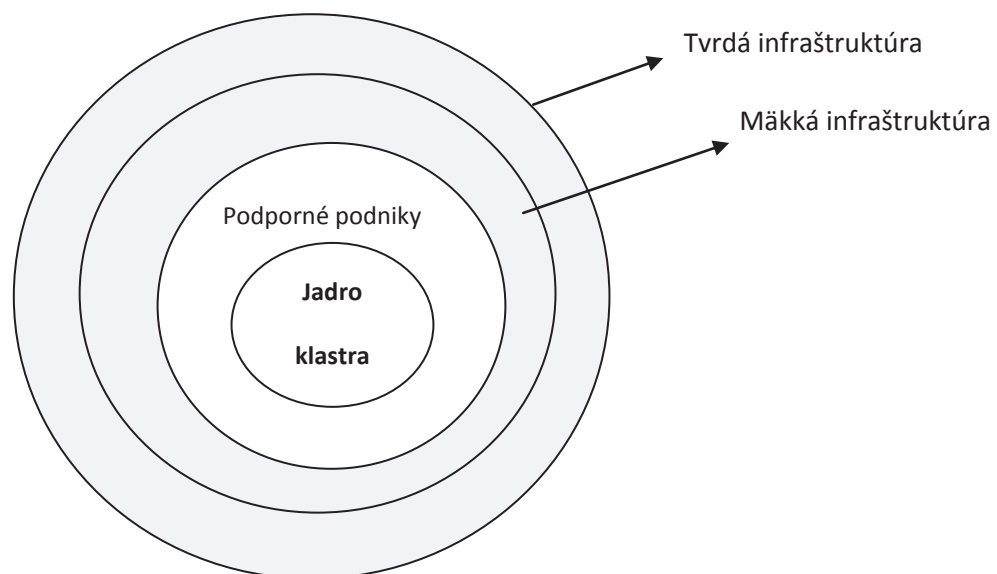
Podľa Pavelkovej a kol. (2009) sa pojem klastrová iniciatíva používa tiež k označeniu projektu na rozvoj klastra alebo klastrovej organizácie. Klastrové iniciatívy môžu mať formu rôznych organizačných zoskupení, ktoré zahŕňajú predstaviteľov firiem klastra, regionálnych a lokálnych orgánov verejnej správy, zástupcov z oblasti vedy, výskumu a vzdelávania.

1.2 Typológia klastrov

Ak sa pozrieme bližšie na reálne fungujúce klastre zistíme, že medzi jednotlivými klastrami existujú vzájomné rozdiely. Spoločné majú niektoré prvky ako štruktúra klastra, životný cyklus, inovácie a pod.. Podľa Bielej knihy klastrových politík ide o 7 základných prvkov, ktoré charakterizujú klastr. Ide o: miestnu koncentráciu, jadro klastra a jeho špecializáciu, účastníkov klastra, dynamiku a väzby v klastrí, kritické množstvo subjektov, životný cyklus klastra a inovácie.

Štruktúru klastra môžeme všeobecne znázorniť nasledovnou schémou.

Schéma č.1: Štruktúra klastrov

Zdroj: Vlastné spracovanie

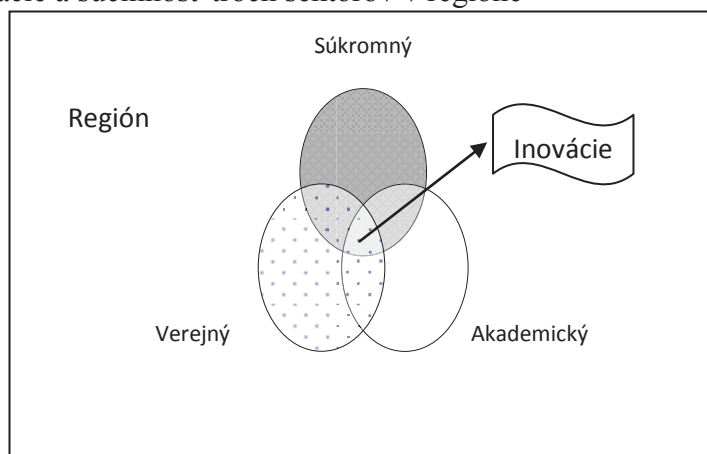

Klaster tvoria 4 okruhy, ktoré pozostávajú z/zo:

1. *jadra klastra*, ktoré tvoria špecializované firmy, ktoré pôsobia v rovnakom odbore podnikania a tieto firmy sú ako konkurentmi tak aj partnermi.
2. *špecializovaných podporných firiem, kam zaraďujeme*: dodávateľov služieb, strojov, surovín a pod., ale taktiež firmy z oblasti účtovníctva, financií, práva a pod.
3. *mäkkej infraštruktúry*, ktorá zahŕňa verejnú správu, školstvo, vedecko-technické parky, inkubátory, rizikový kapitál a profesijné združenia.
4. *tvrdkej infraštruktúry*, kam v súlade s Juskovou (2009) zaraďujeme cestné komunikácie, prístavy, letiská, nakladanie s odpadmi, komunikačné spojenie a pod.

Pre založenie úspešného klastra v regióne je potrebná súčinnosť troch sektorov: verejného, akademického a súkromného. V ekonomických teóriách je rozpracovaný tzv. Triple helix model pomenovaný Etzkowitzom a Leydesdorffom (Etzkowitz, Leydesdorff, 1997) ktorý ho navrhli ako model transformačného procesu vo vzťahu medzi univerzitami, priemyslom a verejnou správou.

Schéma č. 2: Inovácie a súčinnosť troch sektorov v regióne

Zdroj: vlastné spracovanie na základe Etzkowitz, H. - Leydesdorff, L., 1997

Podľa Zelenej knihy klastrových iniciatív (2003) sa klastre skladajú zo spoločne umiestnených a vzájomne prepojených priemyselných odvetví, vlády, akademickej obce, finančných inštitúcií a inštitúcií pre spoluprácu.

Klastre môžeme členiť podľa viacerých hľadísk

- Podľa účastníkov klastra (napríklad zapojenie malých a stredných podnikov, zapojenie malých, stredných a veľkých podnikov, zapojenie verejného, súkromného a akademického sektora a pod.)
- Podľa šírky záberu klastra (napr. geografická koncentrácia odvetví).
- Podľa stavu rozvoja (rozvoj existujúceho klastra, rozvoj a podpora novovznikajúceho klastra).
- Podľa odvetvovej štruktúry (horizontálne, vertikálne a laterálne klastre).
- Podľa prevládajúcich ekonomických aktivít v regiónoch.
- Podľa konkurenčnej pozície na trhu.
- Podľa inovačnej schopnosti.
- Podľa druhu vykonávaných aktivít a pod.

2 Analýza klastrov v krajoch SR a ČR

Existencia klastra v konkrétnom regióne vplýva na podporu regionálneho rozvoja prostredníctvom niekoľkých faktorov: úrovňou vedecko-výskumnej základne a prístupu k výskumným inštitúciám a zariadeniam v regióne, druhom podnikateľskej kultúry zúčastnených firiem, blízkosťou trhov, úrovňou dopravnej infraštruktúry a materiálovo technologického zabezpečenia, dostupnosťou kvalifikovaných pracovných síl, dostupnosťou a schopnosťou financovania, surovinovou dostupnosťou a dostupnosťou vstupov, dostupnosťou a úrovňou potenciálnych účastníkov klastra a dostupnosťou zahraničných trhov.

V nasledujúcej časti príspevku analyzujeme prístup štátu ku klastrovej politike a stav a úroveň klastrov v krajoch SR a ČR.

2.1 Klastre v krajoch SR

Súčasťou a trendom do budúcnosti sa stáva budovanie klastrových iniciatív nielen v EÚ ale aj v jednotlivých regiónoch SR. Ako je uvedené v materiáli Inovačná politika na roky 2011 – 2013 v pôsobnosti Ministerstva hospodárstva SR, základným zámerom inovačnej politiky je vytváranie podporných mechanizmov pre vznik a rozvoj inovačných štruktúr, inovatívnych podnikov, partnerstva a spolupráce podnikov, univerzít a výskumných ústavov v oblasti výskumu, vývoja a inovácií a vytváranie podmienok pre zvýšenie konkurenčnej schopnosti Slovenska.

V inovačnej politike sa podmienkam na podporu vzniku a rozvoja klastrových iniciatív venuje **Priorita č. 1.:** Vysoko kvalitná infraštruktúra a efektívny systém pre rozvoj inovácií a v rámci nej je *Opatrenie č. 1.:* Podpora inovatívnych priemyselných klastrových organizácií. Cieľom opatrenia je zvýšenie konkurencieschopnosti priemyslu prostredníctvom podpory vybraných aktivít priemyselných klastrových organizácií s cieľom podporiť združené priemyselné aktivity vo vybraných oblastiach.

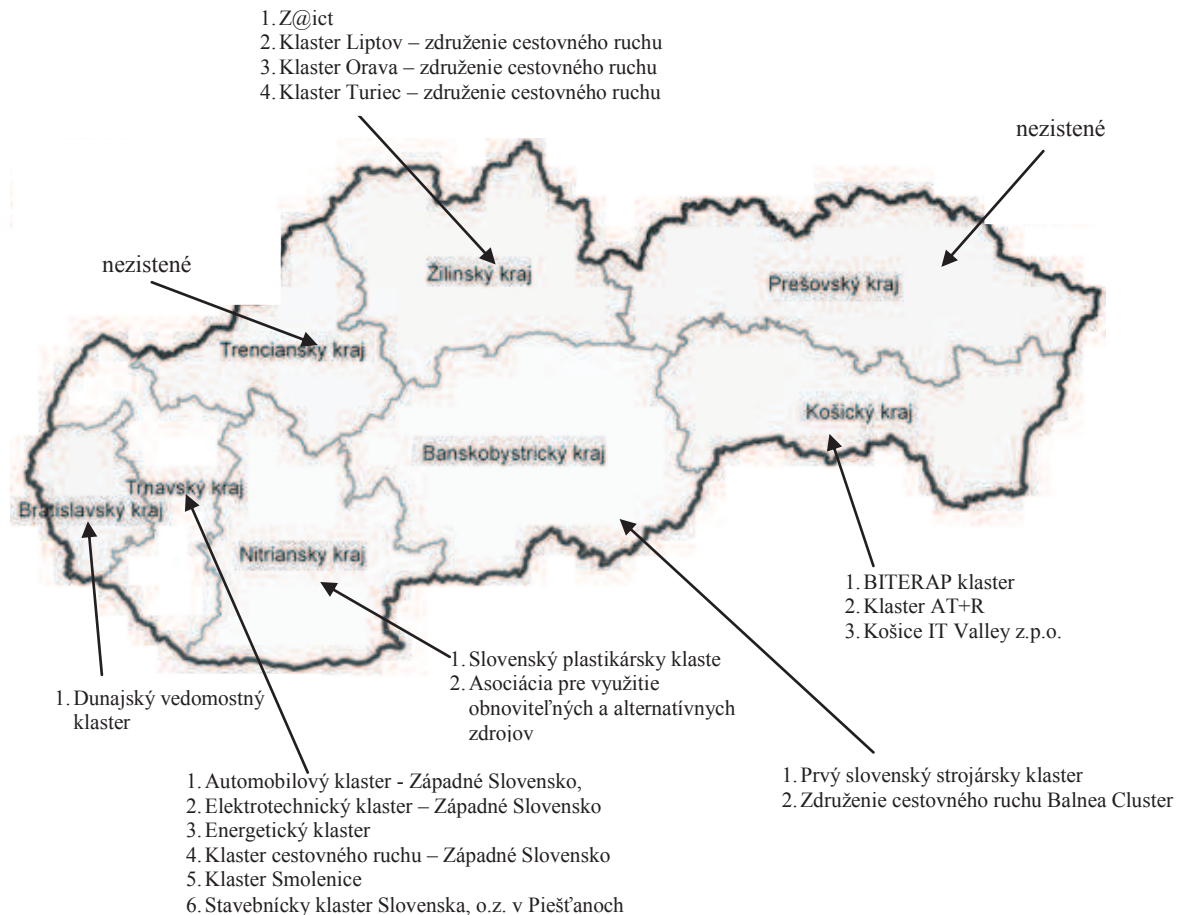
V Inovačnej stratégii SR na obdobie rokov 2007až 2013 sa oblasti klastrov venuje **Opatrenie 3.2:** Podpora spoločných služieb pre podnikateľov, kde cieľom je zlepšenie inovatívneho prostredia. Súčasťou opatrenia bude i rozvoj klastrov, prostredníctvom ktorých sa vytvoria podmienky pre spoluprácu podnikateľského sektora s univerzitami, podnikateľskými a inovačnými centrami v určitých odvetviach priemyslu a službách v nadväznosti na rozvojový potenciál v regiónoch. Pre implementáciu inovačnej stratégie SR budú na realizáciu Opatrenia 3.2 poskytnuté zdroje zo *štátneho rozpočtu, štrukturálnych fondov* - Európsky fond regionálneho rozvoja a *CIP* - komunitárny Program pre konkurencieschopnosť a inovácie Toto opatrenie Inovačnej stratégie je tematicky a finančne prepojené s OP konkurencieschopnosť a hospodársky rast v rámci Opatrenia 1.2: Podpora spoločných služieb pre podnikateľov

Z realizovaných zistení vyplýva, že v Slovenskej republike bolo založených 17 klastrov a 1 asociácia, z toho najviac v Trnavskom (6) a Žilinskom kraji (4). V Trenčianskom a Prešovskom kraji neboli doposiaľ oficiálne evidované klastrové aktivity, aj napriek skutočnosti, že v rámci Regionálnych Inovačných Stratégií (RIS) sa so vznikom klastrov uvažovalo. V niektorých prípadoch však prebiehajú rokovania medzi potenciálnymi partnermi klastra, prípadne je možné, že klastre existujú, ale nie sú o nich známe relevantné informácie.

Najpoužívanejšou právnou formou klastrov v Slovenskej republike je záujmové združenie právnických osôb, s výnimkou klastra Združenie cestovného ruchu Balnea Cluster v Banskobystrickom kraji a Stavebníckeho klastra Slovenska v Piešťanoch v Trnavskom kraji, kde právnou formou je Občianske združenie. Schéma č. 3 znázorňuje počty klastrov v krajoch SR. Podľa Analytickej štúdie Klastre na podporu rozvoja inovácií z roku 2009,

ktorú spracovala Slovenská inovačná a energetická agentúra v spolupráci s expertmi z akademickej oblasti pre Ministerstvo hospodárska SR sa v tomto období klastrové iniciatívy v krajoch SR členili na dve skupiny: technologické klastrové iniciatívy a klastrové iniciatívy cestovného ruchu. V uvedenej štúdií bolo analyzovaných celkovo 7 klastrových iniciatív, z toho technologických klastrových iniciatív bolo 5.

Schéma č. 3: Klastre v krajoch SR

Zdroj: vlastné zistenia, mapa: <http://www.cdb.sk/sk/Vystupy-CDB/Mapy-cestnej-siete-SR/Mapy-krajov.alej>

V roku 2010 bol v Bratislavskom kraji založený Dunajský vedomostný klaster, čím klastrové iniciatívy môžeme rozšíriť o ďalší typ. Tento klaster bol založený ako posledný v krajoch SR. Prvým založeným klastrom bol BITERAP klaster v Košickom kraji (2004). Najviac klastrov (7) vzniklo v roku 2008. Na klastrových iniciatívach sa najviac podieľa Trnavský (31,25%), Žilinský (25,0%) a Košický kraj (18,75%).

Klastrové iniciatívy technologického charakteru predstavujú v SR 62,5% podiel na celkovom počte klastrov, iniciatívy v oblasti cestovného ruchu sa na celkovom počte klastrov v SR podieľajú 37,5%.

Najviac rozvinuté klastre sú najmä v Trnavskom kraji, pričom niektoré z nich sú zapojené aj do cezhraničnej a nadnárodnej spolupráce napr. Automobilový klaster - ZS. Podobne je to aj v prípade klastra Liptov v Žilinskom kraji.

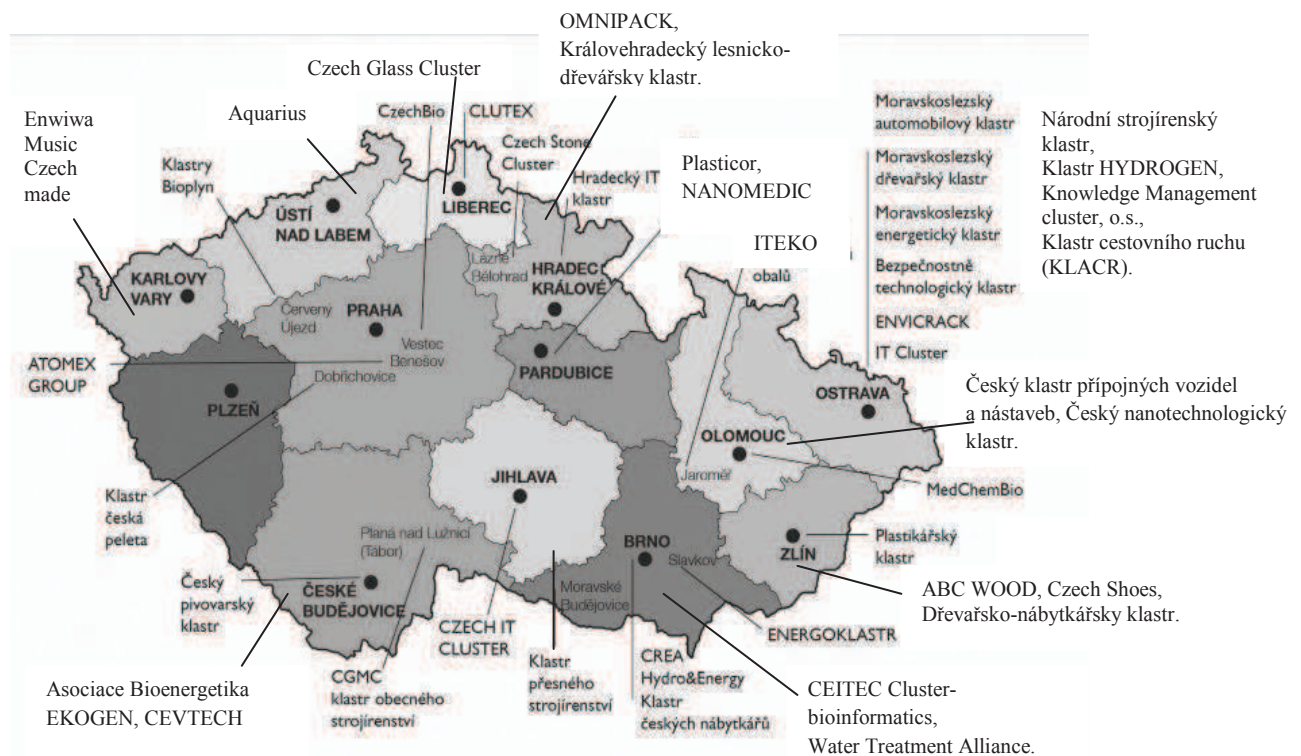
2.2 Klastre v krajoch ČR

V roku 2005 vláda Českej republiky schválila Národnú klastrovú stratégiu na roky 2005 až 2008, ktorú pripravilo Ministerstvo priemyslu a obchodu v spolupráci s agentúrou

Czechinvest a bola v súlade so Stratégiou hospodárskeho rastu ČR, Národnou inovačnou stratégiou a Koncepciou rozvoja malého a stredného podnikania na obdobie 2007 až 2013. Na obdobie rokov 2007 až 2013 bol prijatý Program Spolupráce, ktorý je súčasťou OP Podnikanie a inovácie a svojim charakterom nadväzuje na program Klastre (2004 - 2006). Uvedený program je zameraný na podporu projektov identifikácie, zakladania a rozvoja klastrov.

Podľa realizovaných zistení, v súčasnosti v Českej republike je registrovaných 39 klastrov, pričom u 34 z nich je známa právna forma a sú považované za fungujúce. Ich lokalizáciu znázorňuje schéma č. 4.

Schéma č. 4: Klastre v krajoch ČR

Zdroj: czechinvest, vlastné zistenia

Podľa akademického združenia MAGNANIMITAS existuje v Českej republike až 51 rôznych klastrov, nemajú však webové stránky a nie sú o nich dostupné informácie.

Najviac klastrov (10) je situovaných v Moravskoslezskom kraji. Za ním nasledujú kraje Zlínsky a Olomoucký kraj, pričom v každom sú situované 4 klastre. Juhomoravský, Královohradecký a Juhočeský kraj vykazujú 3 klastre. Ostatné kraje (Karlovarský, Pardubický, Liberecký) majú po dva klastre. V Ústeckom kraji a kraji Vysočina je po jednom klastri a v Plzenskom a Stredočeskom kraji nie sú zatiaľ evidované klastre, iba klastrové iniciatívy.

V Českej republike sú používané nasledovné právne formy klastrov: všeobecne prospešná spoločnosť(1), akciová spoločnosť (1), záujmové združenie právnických osôb (6), družstvo (9) a občianske združenie (18). Ako prvý vznikol v ČR Moravskoslezský strojársky klastar (Moravskoslezský kraj) v roku 2003, ktorý bol v roku 2008 premenovaný na Národní strojírenský klastar. Klastre technologického charakteru v krajoch ČR predstavujú až 96,5 % z celkového počtu klastrov, pričom iba jeden klastar je zameraný na cestovný ruch (KLACR v Moravskoslezskom kraji).

3 Komparácia klastrov v SR a ČR

3.1 Stav klastrov v krajoch SR a ČR

Posledná časť príspevku sa zaoberá komparáciou fungovania, podpory a rozvoja klastrov v krajoch SR a ČR. Medzi Slovenskou a Českou republikou existujú značné rozdiely v systéme podpory klastrov, aj napriek tomu, že oba štáty sú súčasťou EÚ, ktorá sa snaží o zvyšovanie konkurencieschopnosti EÚ ako celku, k čomu prispievajú aj klastre, preto v podporných programoch EÚ majú svoje nezastupiteľné miesto. Sumár rozdielov v niektorých ukazovateľoch znázorňuje tabuľka č. 1.

Tabuľka č. 1: Komparácia klastrov v SR a ČR

Ukazovateľ	Slovenská republika	Česká republika
Počet obyvateľov	5,4 mil.	10,5
Rozloha (km ²)	49 036	78 867
Počet podnikov (2010)	143 001 (153 881 v roku 2011)	2 637 551
Počet krajov	8	13 + hl. mesto Praha
Počet klastrov	18 z toho 1 asociácia	35 + 19 technologických platforiem
Počet klastrov na mil. obyvateľov	3,3	3,7
Počet podnikov na 1 klaster	7 944,5	67 629,5
Najviac klastrov v krajoch	Trnavský (6)	Moravskoslezský (10)
Kraje bez klastrov	2 (Trenčiansky a Prešovský kraj)	2 (Plzeňský, Stredočeský)
Právne formy klastrov	záujmové združenie právnických osôb občianske združenie	všeobecne prospešná spoločnosť, občianske združenie, družstvo a záujmové združenie právnických osôb, a.s.
Typy klastrov	3	2
Počet odvetví	9	29
Agentúry zodpovedné za implement. programov zo ŠF EÚ - určené pre podnikateľov a verejný sektor.	Slovenská inovačná a energetická agentúra (SIEA)	CZECHINVEST - Agentura pro podporu podnikání a investic
Ministerstvá zodpovedné za implementáciu programov	Ministerstvo hospodárstva SR	Ministerstvo průmyslu a obchodu
Dokumenty na podporu klastrov	Inovačná politika a Inovačná stratégia SR	Národní klastrová strategie

Zdroj: Vlastné spracovanie

V ČR žije takmer dvojnásobný počet obyvateľov ako v SR na území, ktoré je o 1,6 násobne väčšie ako je Slovenská republika.

V Českej republike na km² pripadá 33,4 podnikov čo je o 11 krát viac ako v Slovenskej republike (3 podniky). Pomerne vysoký podiel vidíme aj v počte klastrov (SR - 18, ČR – 39). Ako vyplýva z prepočtov, tento rozdiel sa odzrkadľuje aj na počte podnikov, ktoré pripadajú na 1 klaster. V SR a ČR existujú rozdiely aj v počte a štruktúre krajov, v Č sa ku krajom radí aj hl. mesto Praha. Kým v SR sú len dve právne formy klastrov, v Českej republike sa využíva až 5 typov, čo je spôsobené aj jestvujúcou legislatívou, ktorá upravuje fungovanie klastrov v ČR, zatiaľ čo legislatíva v SR chýba. Z hľadiska odvetvového zamerania sú v ČR klastre orientované napríklad na: drevársky priemysel, automobilový priemysel, informačné a komunikačné technológie, plasty, stavebníctvo a stavebné materiály, vodárenské technológie, výroba nábytku, nanotechnológie, biotechnológie, recyklácie a ďalšie. V Slovenskej republike prevládajú z hľadiska odvetvia klastre cestovného ruchu a odvetvia ako informačné technológie, automobilový priemysel, energetika, elektrotechnika atď.

Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že orientácia klastrov je daná historickým vývojom konkrétneho regiónu a klastre sa teda orientujú na odvetvia, ktoré v regióne prevládajú.

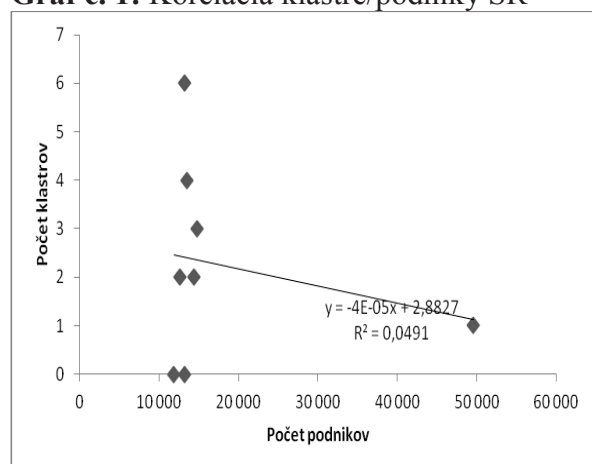

Záver

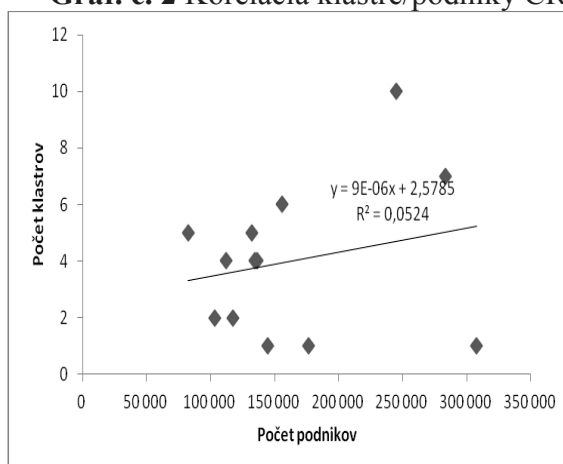
Klastre predstavujú významnú súčasť regionálneho rozvoja. Prostredníctvom inovácií a zvyšovaním konkurencieschopnosti firiem podporujú hospodársky rast ako v regióne tak i v ekonomike štátu. V Slovenskej a Českej republike fungujú desiatky klastrov, ktoré sú prevažne zamerané na rôzne technológie. Klastre v Českej republike sa orientujú na viacero odvetví ako strojársky priemysel, nábytkársky, IT, plast a podobne ako klastre v Slovenskej republike, tie sú prevažne zamerané na strojársky, elektrotechnický a automobilový priemysel. V Slovenskej republike majú významné zastúpenie aj klastre v oblasti cestovného ruchu.

Ako ďalej vyplýva z uskutočnenej korelačnej analýzy, ktorú prezentujú grafy č. 1 a 2. medzi počtom podnikov a počtom klastrov neexistuje zatiaľ vzájomný vzťah, preto by bolo vhodné zamerať sa úroveň rozvoja klastru, ktorá zahŕňa viacero faktorov, nielen absolútny počet klastrov.

Graf č. 1: Korelácia klastre/podniky SR

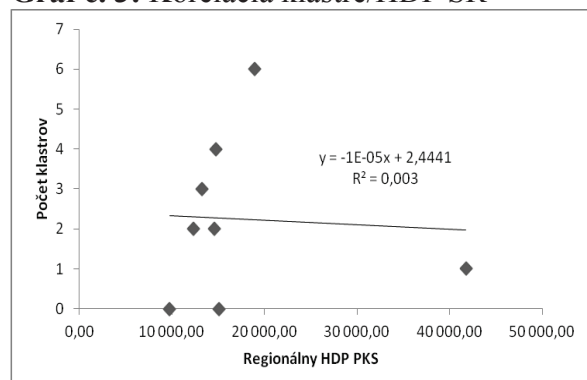
Graf č. 2 Korelácia klastre/podniky ČR

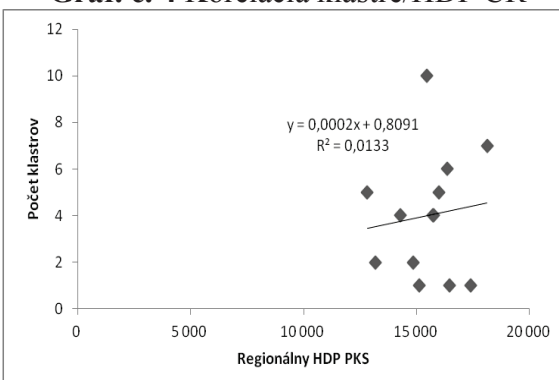
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR a ČSÚ

Grafy č. 3 a 4, poukazujú na skutočnosť, že počet klastrov nemá momentálny vplyv ani na úroveň tvorby regionálneho HDP. Závislosť medzi týmito ukazovateľmi je veľmi nízka a teda aj štatisticky nevýznamná.

Graf č. 3: Korelácia klastre/HDP SR

Graf č. 4 Korelácia klastre/HDP ČR

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR a ČSÚ

Zoznam použitej literatúry

- [1] JÁČ, I., RYDVALOVÁ, P., ŽIŽKA, M.. 2005. *Inovace v malém a středním podnikání*. Brno: Computer Press, a.s.. ISBN 80-251-0853-8.
- [2] JUSKOVÁ, M.. 2009. *Klastre – cesta k rozvoju regiónov*. In: Zborník vedeckých prác katedry ekonómie a ekonomiky ANNO (Ed.: Kotulič, R.). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2009, s. 119 – 126. ISBN 978-80-555-0005-8 dostupné na internete: <http://www.pulib.sk/elpub2/FM/Kotulic10/index.html>
- [3] KETELS, CH., LINDQVIST, G., SÖLVELL, Ö. 2008. *Clusters an Cluster Initiatives*. Stockholm: Center for strategy and competitiveness, Stockholm School of Economics,
- [4] pg. 9. dostupné na internete: http://www.europe-innova.eu/c/document_library/get_file?folderId=148901&name=DLFE-9310.pdf
- [5] KOLEKTÍV AUTOROV: *Klastre na podporu rozvoja inovácií, analytická štúdia*, Slovenská inovačná a energetická agentúra, 2009
- [6] PAVELKOVÁ, D.: *Klastry a jejich vliv na výkonnost firem*. Praha: Grada Publishing, a.s 2009. str. 268. ISBN 978-80-247-2689-2.
- [7] PORTER, M. E.: *Location, Clusters, and Company Strategy* (chapter 13) in *The Oxford Handbook of Economic Geography*, Oxford: Oxford University Press 2000. ISBN 9780198234104, pg. 253 – 274
- [8] SKOKAN, K.: *Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionalnim rozvoji*. Ostrava: Repronis, 2004. 159 s. ISBN 80-7329-059-6.
- [9] SÖLVELL, Ö., LINDQVIST, G., KETELS, CH.: *The Cluster Initiative Greenbook*, Stockholm 2003, 93 str. ISBN 91-974783-1-8.
- [10] VÍTKOVA, R.; VOLKO, V.; VÁPENÍČEK, A. *Konkurenceschopnost malých a středních podniků v aliancích (Clusters)*.1. vyd. Praha: Národní informační středisko pro podporu jakosti, 2005. 115 s. ISBN 80-02-01772-2.
- [11] INOVAČNÁ STRATÉGIA SR DO ROKU 2013
- [12] INOVAČNÁ POLITIKA NA ROKY 2011 AŽ 2013
- [13] Ministerstvo průmyslu a obchodu. Neužilová, I.. 2005. *Národní klastrová strategie 2005 – 2008* dostupné na internete: <http://www.mpo.cz/dokument6216.html>
- [14] OECD: *Local Economic and Employment Development. Business Clusters: Promoting enterprise in Central and Eastern Europe*. OECD 2005. ISBN -92-64-007105

Kontaktná adresa:

Ing. Katarína Havierniková, PhD.
Katedra ekonómie a ekonomiky
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne
Študentská 3, 911 50 Trenčín
Tel: 032 7 400 433
Email: katarina.haviernikova@tnuni.sk

VYBRANÉ ASPEKTY RUSKO-ČÍNSKYCH HOSPODÁRSKYCH VZŤAHOV

Abstrakt

Predmetom príspevku je analýza dvoch tradičných sektorov rusko-čínskych hospodárskych vzťahov po skončení studenej vojny: obchodu so zbraňami a energetickej spolupráce. Príspevok je rozdelený do dvoch častí podľa každého zo skúmaných sektorov. Za cieľ si stanovuje poukázať na limity spolupráce Ruska a Číny v týchto oblastiach v 21. storočí, čo môže prispieť k destabilizácii ich vzájomných vzťahov v budúcnosti.

Kľúčové slová: Rusko, Čína, vojenská spolupráca, obchod so zbraňami, energetická spolupráca, limity

Abstract

The paper is aimed at analysis of two traditional sectors of russian-chinese economic relations after the end of the Cold war: trade in arms and energy cooperation. It is divided into two parts, each of which examines one of the specified sectors. The paper is trying to highlight limitations of cooperation between Russia and China in these areas, what might lead to destabilization of their mutual relations in the future.

Key words: Russia, China, military cooperation, trade in arms, energy cooperation, limitattions

1 Úvod

Vzťahy Ruskej federácie a Číny, dvoch regionálnych respektíve globálnych mocností a stálych členov OSN, výrazným spôsobom ovplyvňujú súčasné medzinárodnopolitické dianie. V dôsledku viacerých historicky podmienených spoločných znakov a zhody v kľúčových otázkach svojich zahraničných politík pôsobia na politickej scéne vo väčšine prípadov jednotne. Na prvý pohľad bezproblémovú kooperáciu však narúšajú viaceré faktory, ktoré sa často kladú čelnými predstaviteľmi oboch krajín do úzadia. Ide predovšetkým o kvalitu a stagnujúci trend rozvoja hospodárskych vzťahov medzi Ruskom a Čínou, a to ako v tradičnom obchode s vojenskou technikou, tak aj v obchode s palivovými zdrojmi a priemyselnými produktami.

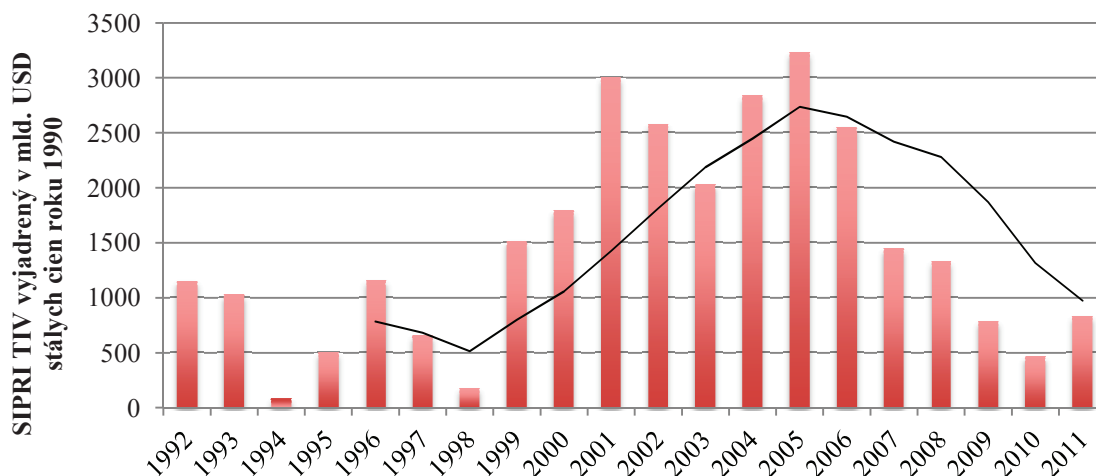
2 Vojenská spolupráca a obchod so zbraňami

Vojenská spolupráca a obchod so zbraňami patria k tradičným sféram bilaterálnej spolupráce skúmaných aktérov. Počiatočná etapa exportu ruských zbraní do Číny bola prerušená v 60. rokoch 20. storočia kvôli ideologickému a politickému rozkolu medzi ZSSR a Čínou. Znovuobnovenie spolupráce v tejto oblasti sa spája s rusko-čínskym detente po nástupe M. Gorbačeva. Po páde ZSSR tvoril obchod so zbraňami kľúčovú zložku vzájomných

ekonomických vzťahov, keďže v Rusku mala vojenská výroba už dlhodobú tradíciu a Čína mala záujem o zväčšenie a modernizáciu svojich vojenských spôsobilostí. Vezmúc do úvahy dlhodobé napätie na rusko-čínskych hraniciach až do roku 1989, liberalizmom ovplyvnené rozhodnutie M. Gorbačeva o pokračovaní obchodu s vojenskou technikou možno považovať jednak za prejav ruskej dôvery Číne a neskôr i za prejav politického zblíženia oboch krajín. Z pragmatického pohľadu je vojenská spolupráca Moskvy a Pekingu podmienená najmä dvoma navzájom súvisiacimi skutočnosťami. Interdependencia bezpečnostných záujmov oboch štátov spôsobuje spoločnú prioritizáciu udržiavania stability ako v rusko-čínskom pohraničí, tak aj medzi krajinami ako takými. Prípadná nestabilita vojenských vzťahov by vyústila do zníženia regionálnej bezpečnosti na Ďalekom východe a následne by bola oslabená pozícia oboch skúmaných krajín v ich prioritných bezpečnostných oblastiach¹. Vzhľadom na nepriechodnosť myšlienky vojensko-politickej aliancie Ruska a Číny, ich vzájomná vojenská spolupráca sa uskutočňuje vo forme transferu zbraní a know-how, spoločných vojenských cvičení, výmeny personálu a vo forme stretnutí ministrov obrany a náčelníkov generálnych štábov oboch krajín².

Pri pohľade na graf 1 zisťujeme, že vývoj objemu rusko-čínskeho obchodu so zbraňami po roku 1992 viac-menej kopíruje kvalitu vzťahov skúmaných subjektov (vo väčšej miere však Ruskej federácie) so USA a NATO. Počiatočné obdobie prozápadnej orientácie ruskej zahraničnej politiky spojené s poklesom hodnoty exportovaných zbraní vystriedali v roku 1994 hrozby vyplývajúce z prvého kola rozširovania NATO. V dôsledku podpisu Zakladajúceho aktu medzi Ruskou federáciou a NATO v roku 1997 nasledovalo krátkodobé zníženie obchodu s vojenskou technikou. Markantný nárast transferu zbraní zaznamenávame po vojne v Kosove v roku 1999. Uvedený trend vystriedalo obdobie rokov 2001 až 2003, ktoré sa nieslo v znamení spolupráce Ruska a Číny s USA v boji proti medzinárodnému terorizmu. Na rozdiel od prvej polovice 90. rokov minulého storočia však daný pokles nebol relatívne vyšší, nakoľko ruské ani čínske konanie po roku 2001 nebolo vedené západne

Graf 1 Vývoj exportu ruských zbraní do Číny v období 1992 – 2011

Poznámka: Stĺpcový graf zobrazuje ročné hodnoty. Liniový graf zobrazuje kľúčové priemery za predchádzajúcich päť rokov. TIV je špeciálna merná jednotka Štokholmského inštitútu pre výskum medzinárodného mieru (SIPRI), ktorá vykazuje hodnotu prevedených zbraní a nie ich predajnú cenu.

Zdroj: Vlastné spracovanie autora na základe údajov z SIPRI Arms Transfer Database

¹ V prípade Ruskej federácie by išlo o oslabenie pozície pri ďalších kolách rozširovania NATO. Postavenie Číny by sa zhoršilo v súvislosti s mocenskou rovnováhou v ázijsko-tichomorskom priestore, čím by sa zlepšili pozície Japonska, Kórei a Taiwanu, a teda aj USA.

² TROUSH, S.: *Russia's Response to the NATO's Expansion: China Factor*. 1999. Dostupné na internete: <http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/troush.pdf>

ale pragmaticky. Od kritiky americkej vojenskej intervencie v Iraku v roku 2003 zo strany Moskvy a Pekingu do roku 2005 vojenská obchodná výmena rástla. Rok 2005, na rozdiel od predchádzajúcich bodov obratu, nesúvisel so zmenou kvality vzťahov skúmaných krajín s USA respektíve NATO. Hoci spúšťačom poklesu objemu obchodu s vojenskou technikou bola neúspešná dodávka zbraní zo strany Ruska, v jej pozadí stáli najmä limity týchto obchodných vzťahov.

Za prvý limit ďalšieho rozvoja obchodných vzťahov Ruska a Číny vo sfére vojenských technológií možno označiť veľkosť kvalitatívnej technologickej medzery v danej oblasti a tempo jej zmien. Čína vstupovala do obchodu s ruskými zbraňami s cieľom modernizácie svojej armády. Vychádzajúc z neexistencie úplnej dôvery medzi danými štátmi a v dôsledku oprávnených ruských obáv, že Čína by mohla nelegálne prevziať ruské technológie (čo by sa prejavilo na ďalšom poklese dopytu zo strany Pekingu), Moskva nie je ochotná exportovať do Číny najmodernejšie ruské vojenské systémy. Vzhľadom na nedostatok investícií v ruskom hospodárstve je tiež otáznne, do kedy bude Ruská federácia schopná uspokojovať modernizačné potreby čínskej armády.

Druhým významným faktorom obmedzujúcim rusko-čínsku obchodnú výmenu zbraní je prítomnosť konkurencie, a to tak z pohľadu ich dovozu do Číny, ako aj vývozu. Keďže vďaka embargu na dovoz zbraní z USA a EÚ z roku 1989 nemôže Peking oficiálne dovážať z týchto regiónov vojenskú techniku, za najväčších konkurentov Ruska v tejto obchodnej sfére možno považovať Ukrajinu a stredoázijské krajiny. Navyše, i napriek embargu sa Číne darí zvyšovať kvalitu svojich ozbrojených síl aj vďaka obchodným stykom s Európou, najmä s Francúzskom, Nemeckom a Veľkou Britániou, pomocou nákupu technológií dvojakého použitia³. Na druhej strane, s postupným procesom modernizácie čínskej armády a preberaním technológií sa Čína stáva konkurentom pre Ruskú federáciu aj v kontexte exportu vojenskej techniky. K prípadným konfliktom ich záujmov môže dôjsť v prípade snahy expanzie jedného či druhého skúmaného aktéra najmä v oblasti severnej Afriky, islamských krajinách širšieho Blízkeho východu a Indočíne⁴.

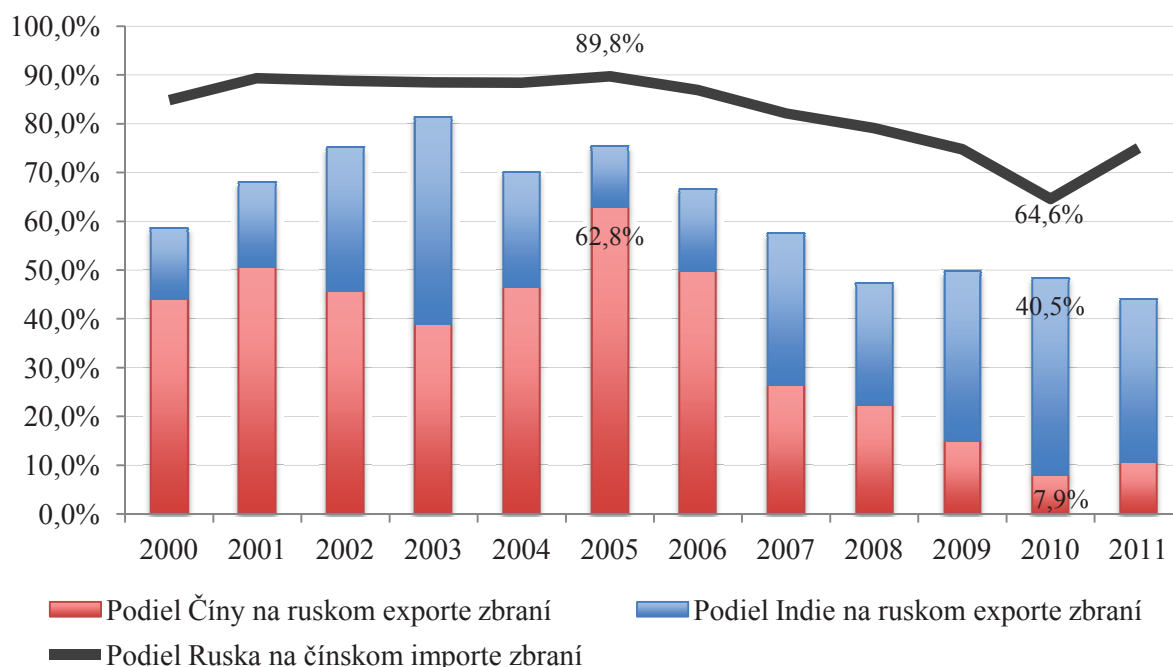
S nedostatkom vzájomnej dôvery súvisí aj tretia prekážka ďalšieho prehlbovania rusko-čínskej spolupráce v obchode s vojenskou technikou: ruský záujem zachovania súčasnej bezpečnostnej rovnováhy v ázijsko-pacifickom priestore. Neprimerané rozširovanie spôsobilostí čínskej armády vďaka ruskému vývozu by sa mohlo odraziť na už spomínanej obnove pretekov v zbrojení v Ázii a Tichomorí, čo by negatívne zasiahlo zahraničnopolitické záujmy Ruska aj Číny. Ruská federácia sa z uvedených dôvodov začala orientovať viacej na Indiu, ktorá od roku 2007 vystriedala Čínu na pozícii najväčšieho dovozcu ruskej vojenskej techniky. Odklon Ruska od Číny v prospech diverzifikácie svojho exportu zbraní, predovšetkým do Indie, je navyše oveľa markantnejší ako zníženie dopytu Pekingu po ruskej vojenskej technike. Kým v roku 2005 predstavoval objem prevedeného tovaru 62,8 % celkového ruského exportu zbraní a 89,8 % celkového čínskeho importu zbraní, v roku 2010 tieto podiely klesli na 7,9 % z pohľadu Ruska a 64,6 % z pohľadu Číny (pozri graf 2). Uvedený trend vývoja, v ktorom význam Číny v ruskom zbrojnom priemysle klesá v prospech Indie má teda potenciál pôsobiť ako destabilizujúci prvok v bilaterálnych rusko-čínskych vzťahoch v budúcnosti.

³ JAKOBSON, L. et al.: China's Energy and Security Relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties. In *SIPRI Policy Paper No. 29*. 2011. s. 17

⁴ V oblasti severnej Afriky boli v roku 2011 najvýznamnejšími partnermi Ruska v obchode so zbraňami Alžírsko, Egypt a Sudán. Čína v roku 2010 exportovala najmä do Egyptu a Alžírska. V regiónoch širšieho Blízkeho východu a Indočíne sa Rusko v roku 2011 zameralo na Indiu (ktorá bola v danom roku s 33,4 %-ným podielom na ruskom exporte zbraní najväčším importérom), Mjanmarsko, Irak a Afganistan. Čína, naopak, vyviezla v roku 2011 najviac zbraní do Pakistanu (66,2 %), Bangladéšu, Iránu a Mjanmarska. *SIPRI Arms Transfer Database*. 2012. Dostupné na internete: <http://www.sipri.org/databases/armstransfers>

Graf 2 Vývoj obchodu so zbraňami medzi Ruskom, Čínou a Indiou v období 2000 – 2011

Zdroj: Vlastné spracovanie autora na základe údajov z SIPRI Arms Transfer Database

Okrem vyššie uvedených faktorov môžu ďalší vývoj obchodu so zbraňami mierne negatívne ovplyvniť aj úvahy o tom, do akej miery je ruská výhoda vlastníctva zbraňových systémov kompenzovaná čínskou výhodou počtosti armády. Pred realizáciou konečného riešenia otázok rusko-čínskeho pohraničia musela mať ruská strana navyše na zreteli hrozby, ktoré by jej export armádnej techniky Číne mohol vyvolať i na jej vlastných hraniciach.

Inapriek uvedeným obmedzeniam a stretom záujmov by bolo mylné tvrdiť, že v súčasnosti hrá vzájomný obchod s vojenskou technikou podružnú funkciu v rusko-čínskych bilaterálnych vzťahoch. S pomaly sa zvyšujúcim objemom obchodu s energetickými zdrojmi tvorí stále dve najdôležitejšie oblasti hospodárskej spolupráce medzi skúmanými štátmi.

3 Spolupráca v oblasti energetiky

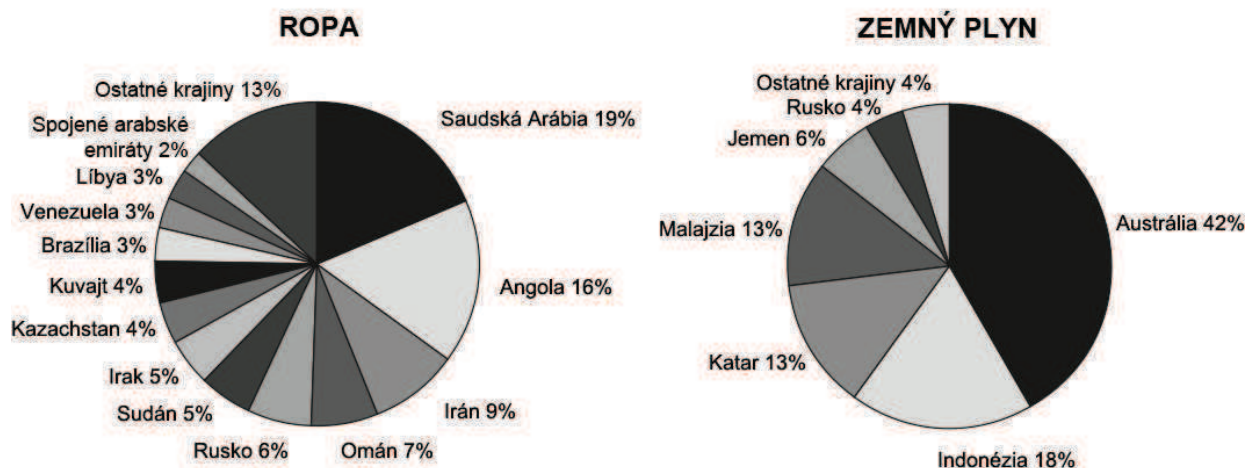
Popri obchode s vojenskou technikou predstavuje spolupráca Ruska a Číny v sektore energetiky druhú kľúčovú oblasť ich hospodárskych vzťahov. Obe krajiny majú na rozvoj týchto vzťahov najlepšie predpoklady. V prvom rade, ich energetické záujmy sú značne komplementárne. Na jednej strane, Rusko disponuje 8. najväčšími zásobami ropy a najväčšími zásobami zemného plynu, ktorých ťažba tvorila v období rokov 2000 až 2008 v priemere 20 až 25 % ruského HDP⁵. Na druhej strane vystupuje Čína, najväčší svetový spotrebiteľ energií, ktorá v záujme udržania svojho rapidného ekonomického rastu posledných dvoch dekád potrebuje včasné dodávky energonosičov v dostatočnom objeme. Strategickým cieľom oboch štátov je taktiež diverzifikácia svojich importných respektíve exportných partnerov. Žiaľ čo Ruská federácia má záujem o zníženie svojej závislosti na exporte ropy a zemného plynu na západ, Čína sa usiluje o diverzifikáciu svojho importu energetických surovín, čím by sa znížila jej závislosť na dodávkach z Blízkeho východu. Okrem vzájomnej tvorby ponuky a dopytu sú podmienky rusko-čínskej energetickej spolupráce zjednodušené geografickou blízkosťou ložík ruských nerastných surovín k Číne a tradičnou stabilitou vo vzájomných vzťahoch.

⁵ Porovnaj: Economic and Social Indicators of the Russian Federation. In *CIDOB International Yearbook*, 2010. a World Bank Data

Napriek uvedeným skutočnostiam rozvoj spolupráce Moskvy a Pekingu nenapreduje želaným tempom, keďže od začiatku úvah o rusko-čínskej energetickej spolupráci v roku 1994 bolo prijatých len niekoľko dohôd, čoho dôsledkom bol v roku 2010 len 6 %-ný podiel Ruska na celkových dodávkach ropy a 4 %-ný podiel na celkových dodávkach zemného plynu do Číny (pozri graf 3). Dôvody, prečo táto kooperácia stále nedosiahla svoj potenciál môžeme rozdeliť do dvoch navzájom súvisiacich skupín. Prvá skupina príčin súvisí so všeobecnými podmienkami dodávok ruských energonosičov do Číny. Druhá je úzko spojená s technickým zabezpečením prepravy predmetných fosílnych palív. Okrem uvedených skupín je rusko-čínska spolupráca v tejto oblasti značne ovplyvnená energeticko-mocenskými záujmami oboch skúmaných aktérov v regióne strednej Ázie.

Všeobecné príčiny vyplývajú z protichodných predstáv oboch zmluvných partnerov ohľadne ceny obchodovaných komodít, ich množstva, včasnosti a kvality. Záujmy Ruskej federácie a Číny narážajú aj v otázke čínskych investícií do ruského ťažobného priemyslu. Technické dôvody slabej úrovne vzťahov v oblasti obchodu s energiami sa v prípade ropy týkali do januára roku 2011 stavby ropovodného potrubia z ruskej Sibíri do severovýchodnej

Graf 3 Teritoriálna štruktúra importu ropy a zemného plynu do Číny v roku 2010

Zdroj: JAKOBSON, L. et al.: China's Energy and Security Relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties. In *SIPRI Policy Paper No. 29*. 2011. s. 28

Číny. Priame potrubné prepojenie medzi Ruskom a Čínou na prepravu zemného plynu ešte postavené nie je. Pôvod slabého tempa rozvoja energetickej spolupráce tkvie okrem iného aj v dlhodobom protichodnom rozhodnutí Pekingu a Moskvy dovážať respektíve vyvážať fosílnu palivá. Kým do konca 20. storočia nebola Čína nútená riešiť otázky energetickej bezpečnosti a rokovania o stavbe potrubí odkladala s cieľom zlepšiť cenové podmienky obchodu, jej rýchly ekonomický rast po roku 2000 v kombinácii s rastúcimi cenami energií stimuloval čínske úsilie o prehlbovanie energetickej kooperácie s Ruskom, pri stálom tlaku na udržiavanie relatívne nízkych cien fosílnych palív. Na druhej strane, Ruská federácia kládla dôraz na zefektívnenie obchodu s energonosičmi s Čínou do roku 2000 v súvislosti s nízkymi cenami ropy a zemného plynu v danom období, čo sa odrážalo na nedostatku ruských finančných prostriedkov alokovaných nielen v energetickom priemysle a jeho modernizácii, ale aj hospodárstve ako takom. Od začiatku 21. storočia sa však rozhodnutie Moskvy exportovať fosílnu palivá do Číny znížilo, a to najmä v dôsledku rastúcich mocenských záujmov Číny a geopolitických implikácií daného trendu, využitia dodávok palív ako nástroja ruskej zahraničnej politiky a snahy udržiavať vysoké ceny energonosičov vo svojich obchodných vzťahoch.

Súčasný stret názorov v otázke ceny ropy a zemného plynu má základy v nesúhlase Číny platiť ruským energetickým spoločnostiam ceny, ktoré účtuje Rusko európskym krajinám. Svoj postoj odôvodňuje predovšetkým nižšími transportnými nákladmi⁶. Rusko, na druhej strane, požaduje ceny aktuálne platné na svetových trhoch, aby jednak zabránilo Číne diktovať si podmienky importu a jednak zabezpečilo dostatočnú výnosnosť novopostavených ropovodných a plynovodných potrubí⁷. V súvislosti s poklesom exportu zbraní od roku 2006, následným ruským obchodným deficitom s Čínou a strategickým cieľom ruskej zahraničnej politiky diverzifikovať svoju komoditnú štruktúru exportu navyše Moskva podmieňovala vývoz fosílnych palív do Číny záväzkom Číny importovať ruské priemyselné výrobky. Vzhľadom na špecializáciu a komparatívne výhody Číny vo výrobe širokej škály priemyselných výrobkov je pochopiteľné, že čínska strana danú podmienku dlhodobo odmieta. V pozadí ruskej argumentácie teda možno badať využitie energetickej karty ako nástroja zahraničnej politiky Moskvy. Z dôvodu všetkých spomenutých čínskych výhrad zvažovala Moskva do roku 2009 v otázke dovozu ropy aj výstavbu jedinej vetvy východného ropovodu medzi východnou Sibírou a Tichým oceánom – tzv. ropovod ESPO, ktorý by cez ruský Ďaleký východ obchádzal čínske územie a bol by ukončený v Japonsku a Južnej Kórei. K zmene ruského prístupu došlo v roku 2009, kedy v dôsledku globálnej ekonomickej krízy a nedostatku likvidity podpísala Moskva s Pekingom dohodu o výstavbe ropovodu do čínskej rafinérie Daqing a 20-ročných dodávkach ropy do Číny v objeme 15 miliónov ton ročne výmenou za pôžičku 25 mld. USD proti hospodárskej recesii⁸. K rozšíreniu tejto metódy spolupráce v energetickej oblasti prispela tiež dohoda „Ropa za úvery“ podpísaná v septembri roku 2010, opäť v kontexte svetovej hospodárskej krízy. Pri pohľade na podmienky, za ktorých Ruská federácia súhlasila s výstavbou potrubí a dodávkou ropy do Číny, sa možno domnievať, že za normálnych okolností by Moskva nebola ochotná ustúpiť zo svojich pozícií, čo možno považovať za faktor obmedzujúci úroveň energetickej spolupráce medzi skúmanými štátmi.

Hoci bolo sprevádzkované čínskej vetvy ropovodu ESPO medzi ruským Skovorodinom a čínskym Daqingom v januári roku 2011 považované za míľnik rusko-čínskej kooperácie, nevyriešilo všetky s tým súvisiace otázky. Za zmienku stoja predovšetkým obavy Pekingu z nedodržiavania včasnosti a dohodnutého objemu dodávok ropy z Ruskej federácie, ktoré vychádzajú predovšetkým z vyčerpatelnosti východosibírskych ložísk a prenosovej kapacity ropovodu ESPO (vezmúc do úvahy, že jeho druhá vetva bude končiť v Kozmine s napojením na Japonsko)⁹. Keď vezmeme do úvahy všetky zásadné ruské argumenty v kontexte exportu ropy do Číny a čínske obavy z neobdržania včasných dodávok v dostatočnom množstve, nie je prekvapujúce, že Peking rozvíja energetickú spoluprácu aj s krajinami strednej Ázie.

Na rozdiel od rokovaní o transporte ropy, negociácie týkajúce sa dodávok zemného plynu z Ruska do Číny ešte nedosiahli významnejší úspech. Za zmienku stojí len plánovaná výstavba plynovodov z ruského Taishentu do provincie Xinjiang v západnej Číne (tzv. projekt „Altaj“) a z oblasti ruského Sachalinu do provincií severovýchodnej Číny. Realizáciu oboch uvedených projektov však môže spomaliť viacero exogénnych ako aj endogénnych faktorov, nakoľko uvedenie západného plynovodu do prevádzky sa očakáva najneskôr v roku 2015 a východného plynovodu najskôr v roku 2015¹⁰. Situáciu nezjednodušuje ani skutočnosť, že

---

⁶ JAKOBSON, L. et al.: China's Energy and Security Relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties. In *SIPRI Policy Paper No. 29*. 2011. s. 34-35

⁷ BELLACQUA, J.A.: *The Future of China-Russia Relations*. 2010. s. 152, 279

⁸ JAKOBSON, L. et al.: China's Energy and Security Relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties. In *SIPRI Policy Paper No. 29*. 2011. s. 29

⁹ *ibid*, s. 30-31

¹⁰ *ibid*, s. 34

Ruská federácia a Čína doposiaľ nedospeli ku konečnej dohode o zvýšení objemu dodávok zemného plynu¹¹.

Relatívnu stagnáciu vývoja vzájomných energetických vzťahov využíva vo svoj prospech najmä Čína. Majúc na zreteli primárny záujem čínskej zahraničnej politiky jednak v sfére energetiky (diverzifikáciu importérov energonosičov) a jednak v regionálnom meradle (stať sa mocnosťou v strednej a severovýchodnej Ázii), Čína spolupracuje s Mjanmarskom od roku 2011 pri výstavbe spoločného plynovodu, so stredoázijskými republikami otvorila plynovod z Turkmenistanu v roku 2009 a s Kazachstanom v roku 2005 sprevádzkoval ropovod obchádzajúci ruské územie. Pozíciu Číny ešte zosiluje ruská kapitálová podvyživenosť, ktorá komplikuje nevyhnutnú modernizáciu ruskej techniky a výskum nových ložísk fosílnych palív. Bez prílevu zahraničných investícií a dlhodobých zmlúv na dodávky ropy a zemného plynu, okrem iných aj z Číny, nebude pre Ruskú federáciu rentabilné budovať ďalšie prepravné potrubia. Uvedená skutočnosť však naráža na využívanie energetickej politiky ako nástroja presadzovania ruských národných záujmov v zahraničí. Keďže energetika, ako nástroj ruskej zahraničnej politiky, ešte má potenciál ovplyvňovať vzájomné vzťahy oboch skúmaných aktérov aj v iných oblastiach, Moskva vytvára svojim konaním prekážky čínskym ropným a plynovým spoločnostiam investovať v ruskom energetickom sektore, a to najmä v jeho ťažobnej sfére¹².

Na pokles prioritizácie vzťahov s Čínou v ruskom ťažobnom priemysle, neochotu ohroziť energetiku ako prostriedok dosahovania národných záujmov Ruska a na prevažujúcu orientáciu daného aktéra na Západ jasne poukazuje aj dohoda o strategickom partnerstve medzi najväčšou ruskou ropnou spoločnosťou Rosneft a americkou spoločnosťou Exxon Mobil z augusta roku 2011. Všeobecné formulácie prvotnej zmluvy boli značne skonkretizované dohodou z dňa 17. apríla 2012, kedy sa obe spoločnosti dohodli na spoločných výskumných projektoch a ťažbe fosílnych palív z Arktického oceánu, Čierneho mora, Kanady, Texasu a Mexického zálivu. Súčasťou dohody je aj počiatočné financovanie operácií spoločnosťou Exxon Mobil, ktoré môže byť navýšené v prípade priaznivých výsledkov spolupráce¹³. Pri pohľade na predmet zmluvy a ochotu Moskvy prijať investíciu do ťažobného priemyslu (teda takú, s ktorou nesúhlasí v prípade Číny) je badať odlišnosť prístupu Ruska k Číne a USA. Uprednostnenie americkej spoločnosti pred spoluprácou s Čínou nepriamo potvrdzuje vyššie analyzovanú relatívnu stagnáciu v rusko-čínskych energetických vzťahoch a následné úsilie Moskvy hľadať zdroje zahraničných investícií do skúmaného odvetvia inde, predovšetkým v regiónoch, v ktorých by využitie energetickej karty nebolo účinným prostriedkom dosahovania svojich záujmov. Uvedené strategické partnerstvo medzi korporáciami Rosneft a Exxon Mobil môže tiež slúžiť ako príklad hospodárskej a investičnej orientácie Ruskej federácie na Spojené štáty a Západ, ktorý má do istej miery potenciál pôsobiť ako prekážka ďalšieho prehlbovania rusko-čínskej spolupráce v oblasti energetiky.

---

¹¹ Rokovania dodnes zlyhávajú najmä kvôli nesúladu Ruska a Číny v otázke ceny zemného plynu. Aktuálnym predmetom negociácií je najmä kontrakt na dodávky plynu počas 30 rokov s hodnotou cca. 1 mld. USD.

UPADHYAY, D.: Putin Resets Russia-China Relations Ahead of His Return to Presidency. In *Russia&India Report*. 2011. Dostupné na internete: http://indrus.in/articles/2011/10/26/putin_resets_russia-china_relations_ahead_of_his_return_to_presidenc_13167.html

¹² Za hlavné prekážky zvyšovania objemu čínskych investícií v ruskom ťažobnom priemysle označujú Han Lihua, profesor Univerzity medzinárodného podnikania a obchodu v Pekingu, a Hu Renxia, profesor Jilin University, nasledovné: neistota týkajúca sa ruskej legislatívy, nedostatočná transparentnosť, nezrovnalosti medzi federálnym právnym poriadkom a regionálnymi právnymi poriadkami, pravdepodobnosť neočakávaných zmien v relevantných zákonoch a požiadavka zachovania ruskej kontroly nad riadením podnikov.

JAKOBSON, L. et al.: China's Energy and Security Relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties. In *SIPRI Policy Paper No. 29*. 2011. s. 32

¹³ Exxon a Rosneft chystajú ťažbu v Arktíde. In *Sme*. 2012. Dostupné na internete: <http://ekonomika.sme.sk/c/6344059/exxon-a-rosneft-chystaju-tazbu-v-arktide.html>

4 Záver

Analýza vývoja rusko-čínskych vzťahov preukázala, že k ich prehĺbovaniu dochádzalo najmä v obdobiach, kedy obe skúmané krajiny vystupovali proti unilaterálnemu pôsobeniu USA a NATO. Destabilizujúci článok daného prístupu tvoria hospodárske vzťahy a previazanosť Číny, respektíve závislosť Ruska na jednej strane na USA na strane druhej. Obe skúmané krajiny totiž uprednostňujú ich ekonomickú spoluprácu s USA pred vzájomnou obchodnou výmenou. Hospodárske prepojenie Ruska a Číny pritom tvorí najslabší článok ich vzťahov, a to i napriek ich pevným historickým základom v podobe obchodu s vojenskou technikou. Hoci majú obchod s vojenskou technikou a energetická spolupráca stále dôležité miesta vo vzájomných vzťahoch oboch aktérov, pri kontinuálnom pôsobení uvedených tendencií to môže viesť k stagnácii či destabilizácii ich strategického partnerstva.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BELLACQUA, J.A. 2010. *The Future of China-Russia Relations*. Lexington : The University Press of Kentucky, 2010. 360 s. ISBN 978-0-8131-2563-3
- [2] Economic and Social Indicators of the Russian Federation. In *CIDOB International Yearbook 2010* [online]. Barcelona : CIDOB, 2010. ISSN 1133-2743. Dostupné na internete: http://www.cidob.org/en/content/download/25727/313727/file/Rusia_INDICADORES+ECONOMICOS+RUSIA_ANG.pdf
- [3] Exxon a Rosneft' chystajú ťažbu v Antarktíde. In *SME* [online]. 19. apríl 2012. [cit. 20.4.2012]. Dostupné na internete: <http://ekonomika.sme.sk/c/6344059/exxon-a-rosneft-chystaju-tazbu-v-arktide.html>
- [4] JAKOBSON, L. et al. 2011. China's Energy and Security Relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties. In *SIPRI Policy Paper No. 29*. October 2011, ISBN 978-91-85114-66-5 Dostupné na internete: <http://books.sipri.org/files/PP/SIPRI29.pdf>
- [5] *SIPRI Arms Transfer Database*. Stockholm : SIPRI, 2012. [cit. 15.4.2012]. Dostupné na internete: <http://www.sipri.org/databases/armstransfers>
- [6] Svetová banka. 2012: *GDP Growth (Annual %)* [online]. Databáza Svetovej banky. 2012. [cit. 20.4.2012]. Dostupné na internete: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/countries/1W?page=3&display=default>
- [7] TROUSH, S. 1999. *Russia's Response to the NATO Expansion: China Factor*. Moscow : NATO Democratic Institutions Fellowship, 1999. 34 s. Dostupné na internete: <http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/troush.pdf>
- [8] UPADHYAY, D. 2011. Putin Resets Russia-China Relations Ahead of His Return to Presidency. In *Russia&India Report* [online]. 26. október 2011, [cit. 2012-04-02]. Dostupné na internete: http://indrus.in/articles/2011/10/26/putin_resets_russia-china_relations_ahead_of_his_return_to_presidenc_13167.html

Kontaktná adresa

Ing. Lukáš Holas
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
852 35 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: lukas.holas@euba.sk

Ing. Petra HOLZEROVÁ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

VPLYV EÚ NA VÝVOJ VZŤAHOV MEDZI SRBSKOM A KOSOVOM PO JEDNOSTRANNOM VYHLÁSENÍ NEZÁVISLOSTI

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá analýzou vzťahov medzi Srbskom a Kosovom po jednostrannom vyhlásení nezávislosti. Kľúčový je pohľad z pozície Srbska, pričom dôraz kladieme na konflikt medzi ambíciou urýchliť integračný proces do Európskej únie a cieľom udržať teritoriálnu integritu štátu. V úvode sa venujeme genéze kosovského konfliktu a krokom, ktoré predchádzali jednostrannému vyhláseniu nezávislosti. Následne sa zameriavame na analýzu troch udalostí, ktoré považujeme za prejav podrobenia záujmov v Kosove cieľu napredovať v procese európskej integrácie. Napriek pozitívnemu vplyvu, ktorý Európska únia má na normalizáciu vzťahov s Kosovom, vyriešenie napätej situácie a prípadné uznanie nezávislosti Kosova zo strany Srbska považujeme v súčasných podmienkach za nereálne, nakoľko objektívnou prekážkou nie je len nedostatok politickej vôle, ale aj verejná mienka.

Kľúčové slová

Srbsko, Kosovo, nezávislosť, Európska únia, EULEX

Abstract

The paper deals with the relations between Serbia and Kosovo after the unilateral declaration of independence. In the centre of our analysis is the position of Serbia. We focus on the two main Serbia's goals: acceleration of integration process into the European Union and preserving of territorial integrity. First part of the paper is devoted to the Kosovo conflict and the steps that preceded the unilateral declaration of independence. Consequently we identify and analyze three events and acts that we consider to be a result of giving priority to European union over Kosovo. We come to the conclusion that despite of the positive impact that European Union demonstrates in the process of normalization of relations between Serbia and Kosovo, resolving of tense situation as well as recognition of Kosovo independence by Serbia is under the current circumstances impossible. Main obstacles are lack of political will and public opinion.

Key words

Serbia, Kosovo, independence, European union, EULEX

Úvod

Otázka nezávislosti Kosova siaha do obdobia federálnej Juhoslávie, v ktorej malo Kosovo štatút autonómnej oblasti. Hoci Titov režim sprevádzala idea „bratstva a jedinstva“, etnické napätie predovšetkým medzi Srbmi a kosovskými Albáncami však existovalo aj v tomto období. Prvé masové demonštrácie v Prištine a iných mestách, ktorých ústredným heslom bolo „Kosovo republikou“, prepukli v novembri 1968. Napätie mala zmierniť ústava z roku 1974, ktorá zmenila charakter štátu a posilnila právomoci juhoslovanských republík. Autonómne oblasti Kosovo a Vojvodina boli transformované na štátne provincie s takmer nezávislou vládou a ich status sa

svojím charakterom priblížil statusu republiky. Hlavný rozdiel medzi autonómiou a štatútom republiky spočíval v tom, že autonómna provincia nemala právo oddeliť sa od federácie a nebola nositeľom juhoslovanskej suverenity a zvrchovanosti. Posilnenie postavenia nebolo pre kosovskú reprezentáciu, ktorá požadovala štatút zväzovej republiky, postačujúce. Proti novej ústave vystupovali aj srbskí disidenti, ktorí upevňovanie moci a vplyvu albánskej komunistickej nomenklatúry považovali za hrozbu pre kosovských Srbov a prvý krok k secesii a pripojeniu Kosova k Albánsku.¹ V roku 1986 vydal denník *Vecernje Novosti* Memorandum o pozícii Srbska v Juhoslávii, ktoré pripravili intelektuáli Srbskej akadémie vied a umení (SANU). Nacionalisticky orientovaní intelektuáli akadémie v ňom tvrdili, že Srbsko je v rámci Juhoslávie politicky a ekonomicky diskriminované a ako jediný štát federácie nemá plnú suverenitu nad svojim územím.² Predstavitelia SANU apelovali na srbské elity, aby prijali razantné opatrenia, ktoré by skoncovali s utláčaním Srbov v Kosove. Srbské vedenie Memorandum oficiálne odmietlo, no od roku 1987 začalo presadzovať jeho základné myšlienky. Udalosti viedli k vzostupu srbského nacionalizmu, pričom kľúčovou osobou sa stal Slobodan Milošević. Srbské úrady od roku 1989 začali prijímať sériu legislatívnych opatrení na obmedzenie autonómie Kosova. Následne v júni 1990 bol štatút autonómnej oblasti Kosovu odňatý a v novovytvorenom ústavnom rámci sa Kosovo stalo integrálnou súčasťou Srbska

Po strate štatútu autonómnej oblasti začalo Kosovo ignorovať vedenie v Belehrade a budovať vlastné tieňové štruktúry. 2. júla 1990 poslanci albánskej národnosti v parlamente prijali Deklaráciu o suverenite Kosovskej republiky. Tieňová vláda na čele s predstaviteľom Demokratickej ligy Kosova Ibrahimom Rugovom bola vytvorená v apríli 1991. V septembri 1991 sa uskutočnilo referendum zorganizované tieňovou vládou, v ktorom 98% Albáncov vyslovilo súhlas s vyhlásením samostatnej Kosovskej republiky a vytvorením vlastných na Belehrade nezávislých, paralelných štátnych štruktúr. V roku 1992 sa v Kosove uskutočnili ilegálne parlamentné a prezidentské voľby, v ktorých zvíťazil Ibrahim Rugova. Politika nenásilného odporu, ktorú presadzoval však väčšina kosovských Albáncov nepovažovala za dostatočnú. V tomto období začal narastať význam Kosovskej oslobodeneckej organizácie (UÇK) – spočiatku malej, nie veľmi dobre organizovanej skupiny radikálnych Albáncov, z ktorých väčšina pochádzala z regiónu Drenica. K intenzívnym útokom začalo dochádzať po podpise Daytonskej zmluvy, čo vyvolalo odvetné opatrenia zo strany Srbska.

V dôsledku eskalácie napätia v oblasti bola vo februári 1999 v Parížskom predmestí Rambouillet zorganizovaná konferencia s účasťou delegácie Srbska, kosovských Albáncov (na čele s Hasimom Thacim) ako aj ministrov zahraničných vecí Francúzska a Veľkej Británie – Huberta Vedrina a Robina Cooka a splnomocnencov Kontaktnej skupiny. Jej cieľom bolo diplomatickými prostriedkami prinútiť Srbsko, aby ukončilo útoky v Kosove. Po neúspechu mierových rokovaní NATO rozhodlo o začatí leteckej operácie. Vojenská akcia nebola schválená BR OSN, čo vyvolalo otázku oprávnenosti náletov a ich precedenčného efektu v medzinárodnom práve. Základom pre konanie NATO v Kosove sa stala doktrína humanitárnej intervencie. Ide o vojnu v mene istej ideologickej konštrukcie, no jej jednoznačná definícia stále chýba. Ani tá však nie je výnimkou z ustanovenia Charty OSN hovoriacej o zákaze použitia sily a tak došlo k morálnej dileme medzi pravidlami medzinárodného práva a snahou zastaviť hrubé porušovanie ľudských práv. Letecké útoky mali splniť radu cieľov: donútiť Miloševiča prijať zmluvu z Rambouillet, zabrániť humanitárnej katastrofe v Kosove, oslabiť Miloševičovu moc a zastaviť šírenie konfliktu za hranice Kosova. Letecká operácia NATO sa skončila 9. júna 1999, kedy Miloševič akceptoval podmienky a potvrdil odchod juhoslovanských síl z Kosova podpísaním zmluvy v Kumanove.

¹ Sell, L.: *Slobodan Milošević and the destruction of Yugoslavia*. s. 77

² Serbian Academy of Arts and Sciences: *Memorandum*. 24.9.1986. [cit. 15.11.2011]. Dostupné na internete: http://www.trepca.net/english/2006/serbian_memorandum_1986/serbia_memorandum_1986.html

1 Vznik nezávislého Kosova

Po ukončení leteckej kampane prijala Bezpečnostná rada OSN rezolúciu č. 1244 o politickom riešení kosovskej krízy, ktorá zastrešovala vojenskú a civilnú prítomnosť v Kosove pod záštitou OSN. Rezolúciou, ktorá garantuje teritoriálnu celistvosť bývalej Juhoslávie Kosovo formálne zostalo autonómnu oblasťou v rámci Srbska, no výkon suverenity nad oblasťou bol Srbsku ako nástupníckemu štátu bývalej Juhoslávie pozastavený. Zväzky so Srbskom sa fakticky popretrhávali a oficiálna srbská správa fungovala len v srbskej enkláve v severnej časti oblasti. Rezolúcia BR OSN 1244 však definovala úlohy misie len vágne, pričom vôbec nedefinovala konečnú cieľovú stanicu pôsobenia misie ani nespomínala nijaký časový horizont. Kombinácia všetkých faktorov spôsobila, že misia - odhliadnuc od diskusie o spôsobe vykonávania jej mandátu či kredibility jednotlivých rozhodnutí a ich problematickej implementácie - od začiatku permanentne zápasia s nedostatkom vízie.³ Problém nejasného smerovania sa čiastočne podarilo prekonať formulovaním postupu „štandardy pred statusom“, ktorý spočíval v stanovení podmienok, ktorých plnenie zo strany Kosova bolo nevyhnutným predpokladom pre otvorenie rokovaní o budúcom štatúte provincie.

Začiatkom júna 2005 ustanovil Generálny tajomník OSN Kofi Annan stáleho zástupcu Nórska pri NATO Kaia Eideho ako svojho osobitného vyslanca, ktorého úlohou bolo spracovať komplexné zhodnotenie pokroku Kosova. Jeho správa sa mala zameriavať predovšetkým na stav politického vývoja, ako i na predpoklady začatia procesu určenia konečného postavenia Kosova. Základom zhodnotenia bola implementácia a dosiahnutý pokrok pri plnení „štandardov pre Kosovo“. Eide vo svojej súhrnnej správe poukázal na nevyváženosť dosiahnutého pokroku pri plnení stanovených štandardov. Napriek konštatovaniu, že problémy v kosovskej spoločnosti stále pretrvávajú, jej hlavným poslanstvom bolo odporúčanie na začatie politického procesu, ktorý mal viesť k určeniu konečného postavenia Kosova. Na základe týchto záverov BR OSN dňa 9. 11. 2005 schválila vymenovanie bývalého prezidenta Fínska M. Ahtisaariho za zvláštneho predstaviteľa GT OSN pre rokovania o budúcom štatúte Kosova.

Rozhovory medzi Belehradom a Pristinou pod patronátom Marttiho Ahtisaariho nepriniesli kompromisné riešenie a potvrdili neoblomné pozície rokujúcich strán. Kým kosovskí Albánci bezpodmienečne požadovali nezávislosť, Belehrad ponúkal „čokoľvek“, ale nezávislosť odmietal. Na tlačovej konferencii po stretnutí na najvyššej úrovni, ktorým sa ukončil viac ako 14 mesiacov trvajúci proces hľadania riešenia pre budúce usporiadanie Kosova Martti Ahtisaari vyjadril ľútosť, že strany nedokázali upustiť od svojich už skôr deklarovaných pozícií. „Dúfal som a uprednostňoval, aby tento proces viedol k dohode. Ale zostal som bez pochybností, že pozície rokujúcich strán ku štatútu Kosova neobsahujú žiaden spoločný základ pre dosiahnutie dohody. Nezmenia to ani ďalšie rokovania. Je to môj pevný záver, že potenciál rokovaní je vyčerpaný“⁴ Na základe tohto konštatovania Ahtisaari vyhlásil, že Bezpečnostnej rade OSN predloží vlastný návrh statusu, ktorý definoval ako „realistický kompromis“.

Ahtisaari predložil BR OSN finálny balík plánu pre Kosovo vo forme dvoch dokumentov: 4-stranovú Správu špeciálneho zástupcu generálneho tajomníka pre budúci status Kosova a 63-stranový Súhrnný návrh pre dohodu o statuse Kosova 26. marca 2007. Vyslanec OSN vo svojej správe konštatoval, že vzhľadom na nedávnu kosovskú históriu, súčasnú realitu Kosova a rokovania zúčastnených strán je nezávislosť pod medzinárodným dohľadom jedinou schodnou cestou. Po tom, ako Rusko odmietlo odobriť dané riešenie na pôde BR OSN, bolo rozhodnuté o dodatočných 120 dňoch rokovaní sprostredkovaných medzinárodnou Trojkou reprezentovanou Wolfgangom Ischingerom (EÚ), Alexandrom Bocan-Charčenkou (Rusko) a Frankom Wisnerom (USA). Ani tieto rozhovory však nevedli k prekonaniu protichodných postojov Srbsov a kosovských Albáncov

³ Sláviková, E.: *Kosovské odpočítavanie. Štandardy a štatút Kosova*. s.87

⁴ UNOSEK: *Vienna High-level meeting concludes 14 months of talks on the future status process for Kosovo*. [cit. 13.9.2011]. Dostupné na internete: <http://www.unosek.org/unosek/en/press.html>

a ďalší vývoj jednoznačne smeroval k vyhláseniu nezávislosti Kosova – a to aj bez odobrenia BR OSN.

Ako deň nezávislosti Kosova sa do dejín zapísal 17. február 2008, kedy kosovský premiér Hasim Thaçi na pôde kosovského parlamentu predniesol: „My demokraticky zvolení lídri nášho ľudu prostredníctvom tejto deklarácie vyhlasujeme Kosovo za nezávislý a suverénny štát.“ Nezávislosť Kosova má však svoje hranice. V deklarácii o nezávislosti sa totiž uvádza, že Kosovská republika "bude usporiadaná na základe plánu Marttiho Ahtisaariho", ktorý predpokladá nezávislosť pod medzinárodným dohľadom, pričom hlavnú úlohu by mala zohrávať EÚ.

2 Vplyv Európskej únie na spoluprácu Srbska s Kosovom

Vyhlásenie nezávislosti Kosova vo výraznej miere ovplyvnilo politický vývoj v Srbsku. Postoj srbských koalíčných strán k otázke, či sa vydať cestou európskej integrácie za každú cenu alebo podmieniť integráciu Srbska teritoriálnou integritou nebol jednotný. Demokratická strana Srbska premiéra Koštunicu sa usilovala v parlamente presadiť rezolúciu, na základe ktorej by Srbsko zastavilo integračný proces, až kým by EÚ nestiahla svoju podporu samostatného Kosova. Tadičova Demokratická strana, ktorá plne podporuje smerovanie Srbska do Európskej únie, taký krok odmietla. V marci 2008 preto premiér Koštunica podal demisiu, čím padla celá vláda. Predčasné parlamentné voľby sa konali v máji, pričom najsilnejšia strana víťaznej koalície Za európske Srbsko, Demokratická strana, dosiahla volebný úspech proklamáciou dvoch cieľov: urýchlenie európskej integrácie a zachovanie teritoriálnej integrity Srbska. Jej predseda, prezident Boris Tadić vyhlásil, že „Srbsko bude pokračovať v svojom legitímnom boji mierovými a demokratickými prostriedkami a opäť otvorí otázku štatútu“.⁵ Uvedomujúc si destabilizačný potenciál riešenia štatútu Kosova, Európska únia po vytvorení novej vlády vysielala signály, že Kosovo a európska integrácia sú paralelné, ale oddelené procesy.⁶ Uznanie nezávislosti Kosova preto nebolo formulované ako nová požiadavka pre približovanie EÚ a uplatňovanie kondicionality⁷ prebiehalo nepriamo. EÚ bez požadovania uznania nezávislosti bývalej provincie de jure vytvárala tlak na Srbsko s cieľom rozmiestniť misiu EULEX, otvoriť rozhovory s Kosovom o technických otázkach a normalizovať vzájomné vzťahy. Kondicionalita EÚ voči Srbsku v otázke Kosova sa tak formuje na princípe uznania de facto a riešenia praktických problémov koexistencie dvoch susediacich entít. Na základe analýzy krokov prijatých zo strany EÚ a rozhodnutí srbskej vlády identifikujeme tri kľúčové udalosti, ktoré považujeme za prejav podrobenia sa kondicionalite EÚ: povolenie rozmiestnenia misie EULEX, harmonizáciu rezolúcie o Kosove s požiadavkami EÚ a následný dialóg o technických otázkach ako aj eliminovanie paralelných štruktúr v Kosove.

2.1 Rozmiestnenie misie EULEX v Kosove

Prvý ústupok zo strany Srbska sa týkal misie EULEX, ktorá je najväčšou civilnou misiou EÚ pozostávajúcou z približne 2000 policajtov, sudcov, prokurátorov, colníkov a súdnych úradníkov pomáhajúcich pri budovaní inštitúcií právneho štátu v Kosove. Podľa Ahtisaariho plánu mala misia prebrať povinnosti od civilnej misie OSN UNMIK v priebehu 120 dní od vyhlásenia nezávislosti. Srbsko podporované Ruskom však v dôsledku absencie rezolúcie BR OSN považovalo misiu za nelegálnu a odmietalo jej rozmiestnenie. Prezident Tadić vyhlásil, že rekonfigurácia

⁵ B92: *Tadić: New status negotiations sooner or later*. [cit. 23.4.2011]. Dostupné na internete: http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2008&mm=06&dd=19&nav_id=51223

⁶ B92: *Rehn calls for "conditions to be met"*. [cit. 23.4.2011]. Dostupné na internete: http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2008&mm=07&dd=14&nav_id=51894

⁷ Nástroj zahraničnej politiky Európskej únie, na základe ktorého dochádza k podmieňovaniu odmeny splnením určitých, vopred stanovených podmienok.

medzinárodnej prítomnosti v Kosove je možná len zo súhlasom Srbska.⁸ Tento postoj vážne ohrozoval záujmy a plány EÚ, v dôsledku čoho sa Srbsko dostalo pod medzinárodný tlak. Kompromis bol dosiahnutý až v novembri 2008, kedy generálny tajomník OSN Ban Ki-moon predstavil tzv. šesťbodový plán, ktorý stanovil, že prítomnosť misie EULEX v Kosove je definovaná voči štatútu Kosova neutrálne a funguje paralelne s obmedzenou prítomnosťou UNMIK. Takéto riešenie považovala srbská vláda za úspech svojej diplomacie. Opozícia však namietala, že ide o prvý krok pre uznanie Kosova de facto, keďže misia EULEX je vyjadrením európskej podpory teritoriálnej integrity Kosova, legitímnosti kosovských orgánov a integrácie kosovských Srbov v novom štáte.⁹

2.2 Harmonizácia rezolúcie s požiadavkami EÚ

Ďalší ústupok zo strany Srbska sa týka rezolúcie prijatej po vydaní stanoviska Medzinárodného súdneho dvora. Od nadobudnutia mandátu sa vláda usilovala o obnovenie rozhovorov o štatúte Kosova. Prostriedkom pre dosiahnutie tohto cieľa bola proaktívna kampaň ministra zahraničných vecí Vuka Jeremića zameraná na získanie väčšiny hlasov členských štátov Valného zhromaždenia OSN pre podporu iniciatívy, aby Medzinárodný súdny dvor vydal nezávislý právny názor na unilaterálne vyhlásenia nezávislosti Kosova. Vzhľadom na spôsob rozhodovania na pôde Valného zhromaždenia OSN, kde každý štát disponuje jedným hlasom a skutočnosť, že väčšina členských štátov Kosovo stále neuznáva bol daný návrh podporený. Uznesenie podporilo 77 štátov, 74 sa zdržalo a len USA a Albánsko hlasovali proti. Najdôležitejšou časťou posudku, ktorý MSD vydal koncom júla 2010 je veta: „Medzinárodné právo neobsahuje aktívne ustanovenie, ktoré obmedzuje vyhlásenia nezávislosti, preto kosovské vyhlásenie nezávislosti neporušuje medzinárodné právo“.¹⁰ Deklarácia nezávislosti je podľa MSD kompatibilná s normami medzinárodného práva, súd však nezodpovedal logicky súvisiacu otázku, aké sú dôsledky takéhoto vyhlásenia samostatnosti a či ich výsledkom je alebo nie je nadobudnutie štátnosti. V neprospech Srbska vyznieva aj konštatovanie, ktoré oslabuje význam rezolúcie č. 1244, ktorú Srbsko vníma ako garanciu územnej integrity a svojej suverenity nad Kosovom. Súd je toho názoru, že rezolúcia neobsahuje žiadne ustanovenie, ktoré by jednostranné vyhlásenie nezávislosti zakazovalo a prvoradým zmyslom tejto rezolúcie bolo ustanoviť dočasnú správu a nie definovať konečný status Kosova. Rozhodnutie súdu síce nie je právne záväzné ani vynútiteľné, má však značnú morálnu a odbornú váhu a predstavovalo vážne oslabenie srbskej pozície. Stratégia Srbska však zostala nezmenená a v priebehu týždňa parlament odsúhlasil znenie novej rezolúcie, ktorá bola zaslaná Valnému zhromaždeniu. Odvolávajúc sa na to, že MSD nepotvrdil právo kosovských Albáncov odtrhnúť sa od Srbska, prvá verzia rezolúcie obsahovala ustanovenia o otvorení nových rozhovorov s cieľom nájsť riešenie akceptovateľné pre obe strany. Rezolúcia konštatovala, že "jednostranné odtrhnutie nie je prijateľným riešením územných sporov".¹¹

EÚ a USA na kroky srbskej vlády reagovali ostrou kritikou a zintenzívnením diplomatického nátlaku. Prejavom snáh o zvrátenie srbského postupu bola návšteva ministra zahraničných vecí Nemecka Guida Westerwelleho, ktorý tlmočil požiadavky EÚ ako aj konzekvencie v prípade ich nedodržania. Westerwelle vyhlásením, že „mapa juhovýchodnej Európy bola dokončená“ zdôraznil, že EÚ nemá záujem opätovne prerokovávať otázku nezávislosti Kosova

⁸ B92: *Tadić: UNMIK reconfiguration illegitimate*. [cit. 23.4.2011]. Dostupné na internete: http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2008&mm=07&dd=01&nav_id=51541

⁹ Council of EU: *Council Joint Action 2008/124/CFSP*. [cit. 5.5.2011]. Dostupné na internete: http://www.eulex-kosovo.eu/en/info/docs/JointActionEULEX_EN.pdf

¹⁰ ICJ: *Accordance of international law of unilateral declaration of independence in respect of Kosovo*. [cit. 5.11.2011]. Dostupné na internete: http://www.mepoforum.sk/media/0231/Poradny_Posudok_Eng_Sum.pdf

¹¹ B92: *Serbia submits Kosovo draft to UN GA*. [cit. 10.5.2011]. Dostupné na internete: <http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?mm=7&dd=28&yyyy=2010>

a naznačil, že Srbsko nemôže vstúpiť do EÚ, ak nezaujme kooperatívny postoj.¹² Nemecký minister vyzval na dialóg, ktorý by nemal prebiehať v New Yorku, ale v Bruseli. Stiahnutie srbskej rezolúcie odporúčil aj britský minister zahraničných vecí William Hague, ktorý navštívil predstaviteľov Srbska o 5 dní neskôr. Hague pri rozhovore s prezidentom Tadićom poukázal na to, že ani prípadné schválenie rezolúcie by nebolo pre Srbsko prínosné kvôli zhoršeniu vzťahov s EÚ.¹³ Výsledkom tlaku bola skutočnosť, že Srbsko v poslednej chvíli pristúpilo na podmienky a harmonizovalo text rezolúcie s návrhom EÚ. Na základe spoločnej rezolúcie, ktorú Valné Zhromaždenie odsúhlasilo jednodhlasne, boli otvorené rokovania o technických otázkach medzi Srbskom a Kosovom, ktoré však vylučujú obnovenie rozhovorov o politickom štatúte Kosova.¹⁴ Rozhovory sa pod záštitou zástupcu EÚ Roberta Coopera začali v marci 2011, pričom ich obsah sa týka slobody pohybu, vydávania identifikačných preukazov, uznávania univerzitných diplomov, matriky, katastra nehnuteľností, voľného obchodu a colnej správy.

2.3 Postoj k paralelným štruktúram na severe Kosova

Od jednostranného vyhlásenia nezávislosti Srbsko efektívne zvyšuje svoj vplyv na severe Kosova, kde dominuje srbské obyvateľstvo. V máji 2008 Srbsko zorganizovalo v štyroch kosovských municipalitách Leposavić, Zubin Potok, Zvečan a Mitrovica komunálne voľby, na základe ktorých boli vytvorené politické štruktúry so silnou srbskou prítomnosťou. Rozpočet Srbska týkajúci sa výdavkov na severe Kosova predstavuje každoročne približne 200 miliónov EUR, z ktorých takmer polovica je alokovaná na financovania školstva vrátane Univerzity v Kosovskej Mitrovici.¹⁵ Záujem Srbska udržať si kontrolu nad oblasťou vyplýval zo snahy presadiť rozdelenie provincie.¹⁶ Kosovo sa na druhej snaží o dosiahnutie zvrchovanosti nad celým svojím územím. To však naráža na odpor kosovských Srbov, ktorí odmietajú podrobiť sa autorite Prištiny. Situácia vedie k eskalácii napätia a konfliktov v oblasti.

Symbolom krízy, ktorá je symptómom hlbšieho sporu ohľadom suverenity nad územím sa stali colné priechody na administratívnej hranici Jarinjé a Brnjak. Keď v júli kosovské orgány rozhodli o rozmiestnení polície na týchto priechodoch, kosovski Srbi ich obkľúčili a prinútili k odchodu, pričom jeden z úradníkov bol zabitý. Pokračovanie rozhovorov o technických otázkach, ktoré boli naplánované na koniec mesiaca boli zrušené a Kosovo zaviedlo zákaz importu zo Srbska ako recipročné opatrenie. K opätovnému rozmiestneniu kosovských policajtov došlo v septembri za priamej asistencie príslušníkov EULEX. Stalo sa tak na pokyn Catherine Ashtonovej, ktorá sa odvolávala na implementáciu dohody medzi Kosovom a Srbskom. Srbsko súhlasilo s uznávaním kosovských colných pečiatok, ktoré neobsahujú zmienku o štátnom zriadení ani štátne symboly, avšak rozmiestnenie kosovských policajtov odmietlo a kroky EULEX označilo za podvod. Kosovskí Srbi následne na znak protestu začali stavať barikády a útočiť na vojakov KFOR usilujúcich sa o ich zbúranie. Konflikty trvali niekoľko týždňov, pričom najväznejší sa stal koncom novembra, kedy boli postrelení dvaja nemeckí a zranení ôsmi rakúski príslušníci jednotiek KFOR. Udalosti ovplyvnili nielen postoj týchto krajín pri rozhodovaní o udelení štatútu kandidátskej

¹² B92: *Top officials meet with German FM.* [cit. 10.5.2011]. Dostupné na internete: http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2010&mm=08&dd=26&nav_id=69298

¹³ B92: *British FM favors withdrawal of resolution.* [cit. 10.5.2011]. Dostupné na internete: <http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?mm=8&dd=31&yyyy=2010>

¹⁴ B92: *Serbia to harmonize resolution with EU.* [cit. 13.5.2011]. Dostupné na internete: http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2010&mm=09&dd=08&nav_id=69562

¹⁵ ICG: *North Kosovo – dual sovereignty in practice.* [cit. 12.2.2012]. Dostupné na internete: [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/kosovo/211%20North%20Kosovo%20---%20Dual%20Sovereignty%20in%20Practice.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/balkans/kosovo/211%20North%20Kosovo%20---%20Dual%20Sovereignty%20in%20Practice.pdf)

¹⁶ Zimonjic, V.P.: *Balkans: Serbia promoting partition of Kosovo.* [cit. 13.2.2011]. Dostupné na internete: <http://ipsnews.net/news.asp?idnews=56093>

krajiny Srbsku na summite 9. decembra 2011, ale aj formuláciu nových požiadaviek podmieňujúcich progres v integračnom procese.

Jasný odkaz, že politika „EÚ aj Kosovo“ dosiahla svoje limity zanechala koncom augusta počas svojej návštevy Belehradu Angela Merkelová. Na stretnutí s prezidentom Tadićom prvýkrát verejne komunikovala podmienky, ktorých plnenie ovplyvní rozhodnutie o štatúte kandidátskej krajiny: normalizovať vzťahy s Kosovom, umožniť misii EULEX pohyb po celom území Kosova a zrušiť paralelné inštitúcie na severe Kosova.¹⁷ Kooperatívny postoj zaujalo Srbsko až pod tlakom rozhodovania o štatúte kandidátskej krajiny. Po útokoch na nemeckých vojakov predstavitelia Nemecka naznačovali, že napriek odporúčaniam EK Srbsku štatút udelený nebude. V snahe zvrátiť vývoj začal Tadić začiatkom decembra vyzývať kosovských Srbov na odstránenie barikád. Zároveň na stretnutí sprostredkovanom EÚ 2. decembra Srbsko pristúpilo na dohodu o spoločnej kontrole hraníc, na základe ktorej budú všetky spoločné hraničné priechody kontrolované príslušníkmi srbskej i kosovskej polície a misiou EULEX. Ústupky zo strany Srbska však prišli neskoro a nevedli k zmene postoja Nemecka. Udelenie štatútu bolo odložené na marec, pričom výsledok sa stal závislý od pokroku v implementovaní dosiahnutých dohôd a dosiahnutí kompromisu v otázke reprezentácie Kosova na regionálnych fórach.

Podmieňovanie odmeny vo forme štatútu kandidátskej krajiny viedlo Srbsko k redefinovaniu stratégie. Cieľ dosiahnuť oddelenie severnej od južnej časti Kosova bol nahradený 4-bodovým plánom, ktorý požaduje špeciálny štatút severného Kosova, bezpečnostné záruky pre Srbov, ktorí žijú v enklávach na juh od rieky Ibar, reguláciu srbského majetku v Kosove a správu srbských pravoslávnych kostolov. Kosovskí Srbi, ktorých sa politické plány dotýkajú najviac takéto riešenie odmietajú a požadujú integráciu so Srbskom. V polovici februára 2012 bolo zorganizované kontroverzné referendum, v ktorom sa kosovskí Srbi na otázku, či akceptujú inštitúcie tzv. Republiky Kosovo takmer jednohlasne vyjadrili proti kosovským autoritám. Politická reprezentácia v Srbsku sa od referenda dištancovala a prezident Tadić ho označil za protiústavné a škodlivé pre presadzovanie srbských národných záujmov. Potvrdením ochoty zohľadňovať požiadavky kladené na Srbsko vo vzťahu k severnému Kosovu je skutočnosť, že Srbsko nebolo ochotné vyhlásiť parlamentné a komunálne voľby, ktoré sa konali v máji 2012, v tejto oblasti bez súhlasu EÚ a OBSE. Napriek pozitívnemu trendu vo vývoji regionálnej spolupráce po dosiahnutí dohody v otázke reprezentácie Kosova na medzinárodných a regionálnych fórach, na základe ktorej bol Srbsku udelený štatút kandidátskej krajiny, situácia na severe Kosova aj naďalej zostáva napätá a oblasť zostáva potenciálnym ohniskom ďalších konfliktov.

Záver

Z výsledkov prieskumu verejnej mienky Gallup monitor vyplýva, že podpora udržania Kosova, ktoré Srbi považujú za kolísku svojej štátnosti a významný faktor kreovania národnej identity je stále vysoká. Až 73% respondentov má pocit, že sa ich otázka Kosova osobne dotýka, 71% je presvedčených, že Kosovo musí zostať súčasťou Srbska a 64% tvrdí, že Srbsko nikdy neuzná Kosovo. Až 70% Srbov nie je ochotných vzdať sa Kosova kvôli európskej integrácii.¹⁸ Odmietavý postoj k uznaniu nezávislosti Kosova pretrváva aj na politickej scéne v Srbsku. Európsku integráciu a uznanie Kosova v súčasnosti otvorene podporujú len dve politické strany LDP a SPO združené pod hlavičkou Preokret (Obrat). Najsilnejšie politické strany, Demokratická strana a Pokroková strana Srbska, bez ktorých nie je možné zostaviť vládu po voľbách, ktoré sa uskutočnili 6. mája 2012, podporujú vstup do EÚ len v prípade, ak nebude podmienený uznaním

¹⁷ B92: *Serbian state officials meet with German chancellor*. [cit. 15.2.2012]. Dostupné na internete: http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2011&mm=08&dd=23&nav_id=76033

¹⁸ Gallup Balkan Monitor: *Focus on Kosovo's independence*. 2010. Dostupné na internete: http://www.balkan-monitor.eu/files/Gallup_Balkan_Monitor-Focus_On_Kosovo_Independence.pdf

Kosova. Požadovanie uznania Kosova zo strany EÚ by v tejto situácii z hľadiska udržania podpory pre európsku integráciu malo kontraproduktívne účinky a mohlo by viesť k opätovnej radikalizácii a polarizácii politickej scény v Srbsku. Súčasný stav však považujeme z dlhodobého hľadiska za neudržateľný a je nevyhnutné nájsť riešenie, ktoré by bolo prijateľné pre obe strany. Berúc do úvahy realitu, že Srbsko nemá kontrolu nad územím Kosova južne od rieky Ibar a naopak odmietanie kosovských Srbov podrobiť sa autorite Prištiny ako aj neochotu medzinárodného spoločenstva opätovne otvoriť otázku hraníc, sa domnievame, že najvhodnejším riešením danej situácie by bolo udelenie severnému Kosovu štatút autonómnej oblasti v rámci Kosova.

Zoznam použitej literatúry

- [1] B92: *British FM favors withdrawal of resolution*. [online]. 31.8.2010 [cit. 10.5.2011]. Dostupné na internete: <http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?mm=8&dd=31&yyyy=2010>
- [2] B92: *Rehn calls for "conditions to be met"*. [online]. 14.7.2008 [cit. 23.4.2011]. Dostupné na internete: http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2008&mm=07&dd=14&nav_id=51894
- [3] B92: *Serbia submits Kosovo draft to UN GA*. [online]. 28.7.2010 [cit. 10.5.2011]. Dostupné na internete: <http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?mm=7&dd=28&yyyy=2010>
- [4] B92: *Serbia to harmonize resolution with EU*. [online]. 8.9.2010 [cit. 13.5.2011]. Dostupné na internete: http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2010&mm=09&dd=08&nav_id=69562
- [5] B92: *Serbian state officials meet with German chancellor*. [online]. 23.8.2011 [cit. 15.2.2012]. Dostupné na internete: http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2011&mm=08&dd=23&nav_id=76033
- [6] B92: *Tadić: New status negotiations sooner or later*. [online]. 19.6.2008 [cit. 23.4.2011]. Dostupné na internete: http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2008&mm=06&dd=19&nav_id=51223
- [7] B92: *Tadić: UNMIK reconfiguration illegitimate*. [online]. 1.7.2008 [cit. 23.4.2011]. Dostupné na internete: http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2008&mm=07&dd=01&nav_id=51541
- [8] B92: *Top officials meet with German FM*. [online]. 26.8.2010 [cit. 10.5.2011]. Dostupné na internete: http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2010&mm=08&dd=26&nav_id=69298
- [9] Council of EU: *Council Joint Action 2008/124/CFSP*. [online]. [cit. 5.5.2011]. Dostupné na internete: http://www.eulex-kosovo.eu/en/info/docs/JointActionEULEX_EN.pdf
- [10] Gallup Balkan Monitor: *Focus on Kosovo's independence*. [online]. 2010. [cit. 5.10.2011]. Dostupné na internete: http://www.balkan-monitor.eu/files/Gallup_Balkan_Monitor-Focus_On_Kosovo_Independence.pdf
- [11] ICG: *North Kosovo – dual sovereignty in practice*. [online]. Pristina/Mitrovica/Brussels: 14.3.2011. [cit. 12.2.2012]. Dostupné na internete: <http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/balkans/kosovo/211%20North%20Kosovo%20---%20Dual%20Sovereignty%20in%20Practice.pdf>
- [12] ICJ: *Accordance of international law of unilateral declaration of independence in respect of Kosovo*. [online]. [cit. 5.11.2011]. Dostupné na internete: http://www.mepoforum.sk/media/0231/Poradny_Posudok_Eng_Sum.pdf

- [13] Pelikán, J. et al.: *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. ISBN: 978-80-7106-375-9
- [14] Ramet, S.P.: *Serbia since 1989*. Seattle: University of Washington Press, 2005. ISBN 0295986506
- [15] Sell, L.: *Slobodan Milosevic and destruction of Yugoslavia*. London: Duke University Press, 2002. ISBN 0822328550
- [16] Serbian Academy of Arts and Sciences: *Memorandum*. [online]. 24.9.1986. [cit. 15.11.2011]. Dostupné na internete: http://www.trepca.net/english/2006/serbian_memorandum_1986/serbia_memorandum_1986.html
- [17] Sláviková, E.: *Kosovské odpočítavanie. Štandardy a štatút Kosova*, In: *Medzinárodné otázky*, 2005, č. 2, s. 80-105
- [18] UNOSEK: Vienna High-level meeting concludes 14 months of talks on the future status process for Kosovo. [online]. 10.3.2007 [cit. 13.9.2011]. Dostupné na internete: <http://www.unosek.org/unosek/en/press.html>
- [19] Zimonjic, V.P. (2011). *Balkans: Serbia promoting partition of Kosovo*. [online]. Belgrade: 15.6.2011 [cit. 13.2.2011]. Dostupné na internete: <http://ipsnews.net/news.asp?idnews=56093>

Kontaktná adresa:

Autor príspevku: Ing. Petra Holzerová
Univerzita: Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta: Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra: Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Adresa: Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5
E-mail: petra.holzerova@euba.sk

Ing. Jaroslav HRIC

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

SOCIÁLNE A EKONOMICKÉ PROBLÉMY SÚČASNEJ BOTSWANY

Abstrakt

Pred získaním nezávislosti bolo územie Botswana územím s biednou infraštruktúrou, slabou ekonomikou a bolo zásobárňou lacnej pracovnej sily pre Juhoafrickú republiku. Politické elity orientujúce sa na vidiecke obyvateľstvo, bez sklonom k nacionalizmu a vyvolávaníu etnického napätia, otvorenosť voči svetu a centralizácia zabezpečila politickú stabilitu, a spolu s nájdenými ložiskami diamantov aj ekonomický rast. Rozumné investovanie bohatstva do infraštruktúry, školstva a ľudského kapitálu urobilo z Botswany svetlý príklad rozvoja afrických krajín. Botswana však súčasnosti čelí výzvam v podobe nutnej diverzifikácie ekonomiky, epidémie HIV/AIDS, sociálnemu napätíu a environmentálnym problémom.

Abstract

The territory of Botswana had a poor infrastructure, weak economy and was a reservoir of cheap labour force, before gaining independence. The political elites, which were oriented towards the rural population, without inclination to nationalism and provoking ethnic tensions, their openness to the outside world and centralization brought political stability, and in connection with found diamond deposits brought economic growth. Rational investments into the infrastructure, education and human capital made of Botswana a good example for development of African countries. Today, Botswana has to deal with challenges in for of needed diversification of economy, HIV/AIDS epidemic, social tensions and environmental problems.

Kľúčové slová:

Botswana, diamanty, ekonomický rast, centralizácia, politická stabilita, DeBeers, otvorená ekonomika, nerovnosť

Úvod

Štátny znak Botswany je skutočným symbolom krajiny a charakterizuje nie len jej súčasnosť, ale spája minulosť so želanou budúcnosťou. V strede sa nachádza štít kmeňových bojovníkov na ktorom sú tri modré zvlnené pásy reprezentujúce vodu, tri ozubené kolesá reprezentujúce priemysel a snahu o industrializáciu krajiny a býčia hlava reprezentujúca tradičný chov dobytka. Štít držia dve zebry. Ľavá zebra podopiera i slonovinový kel, symbolizujúci minulosť krajiny, kde sa obchodovalo so slonovinou a pravá podopiera klas ciroku, rastliny dôležitej pre miestne poľnohospodárstvo. Okrem toho, že zebra je národným zvieratom Botswany, ich čierno biele páskovanie má symbolizovať zmier medzi jednotlivými etnikami krajiny.

V súčasnej dobe, druhej dekády počiatku 21. storočia, silne poznačenej finančnou a hospodárskou krízou ako i rôznymi zmenami v globálnom prostredí a svetovej politike, čelí Botswana po desaťročiach veľmi priaznivého rozvoja novým výzvam, pričom pripravenosť

krajiny na ich úspešné zvládnutie je otázna a vyvoláva pochybnosti v mnohých uhloch pohľadu na partikulárne oblasti vývoja. Botswana napriek nepriaznivým podmienkam, v ktorých sa historicky nachádzala, či to bolo jednak z dôvodu geografických daností jej územia alebo na druhej strane z dôvodu jej postavenia periférie v koloniálnych záujmoch európskych mocností sa dokázala vymaniť zo začarovaného kruhu chudoby. Diamanty ako hlavné nerastné bohatstvo krajiny boli motorom jej rastu a na rozdiel od iných krajín sa nestali jej prekliatím. Vďaka politickej stabilite a rozumnému vládnutiu začala rozkvítať infraštruktúra, sociálny systém i školstvo. Napriek chvále a pozitívnym ohlasom, ktoré vedúce politické elity dlhé roky žali sa v súčasnosti ukazujú i príležitosti, ktoré boli premárnené. Čoraz viac sa skloňuje nie to čo sa urobilo, ale to čo viac sa ešte mohlo urobiť. Život v Botswane je naďalej, v porovnaní s inými africkými krajinami, životom na vyššej kvalitatívnej úrovni. Krajina však stojí pred výzvami ako pandémie HIV/AIDS, environmentálnymi problémami, ekonomickými problémami štrukturálneho charakteru a sociálnym napätím medzi obyvateľmi. Pre ich lepšie pochopenie si v tejto stati uvedieme reálie prostredia Botswany, jej postupný vývoj od koloniálnych čias až po súčasnosť a pokúsime sa zhodnotiť súčasné sociálne a ekonomické problémy tejto africkej krajiny.

1 Základné reálie Botswany

1.1 Geografia

Botswana leží na juhu afrického kontinentu. Je vnútrozemskou krajinou o veľkosti 600 tisíc km², čo je pre porovnanie veľkosť Francúzska alebo Texasu. Krajina hraničí s Namíbiou (1 360 km spoločnej hranice), Juhoafrickou republikou (1 840 km) a Zimbabwe (813 km). Hraničí i so Zambiou a to v jedinom bode na severovýchode krajiny. Terén je prevažne rovinný s mierne zvlhčenými pahorkami. Na juhozápade sa nachádza púšť Kalahari, ktorá pokrýva až 84% územia krajiny, pričom podnebie je prevažne suché s teplými zimami a veľmi horúcimi letami. Suchá a postupujúca púšť ohrozujú i časti krajiny využívané na pasienky a ornú pôdu, pričom práve orná pôda tvorí v súčasnosti menej než 1% územia Botswany. Intenzívne využívanie pôdy na pasenie dobytku a znečisťovanie vzácnych zdrojov pitnej vody umocňujú znižovanie rozlohy využiteľnej pôdy.

Medzi nerastné bohatstvo Botswany patria najmä diamanty, ale vyskytuje sa tu i meď, nikel, čierne uhlie a menšej miere i rôzne soli, hypermangán, železná ruda a striebro.

1.2 Obyvateľstvo

V krajine žije 2,1 milióna obyvateľov, najmä kmeňového obyvateľstva, a to predovšetkým z kmeňov Tswana (Setswana, 79%), Kalanga (11%), Basarwa (3%) a ostatné etniká vrátane bielych obyvateľov predstavujú 7% obyvateľov. Pôvodnými obyvateľmi územia dnešnej Botswany však boli bušmeni, krováci a sanovia. Dnes najpočetnejší kmeň Tswanov sa v regióne udomácnil v priebehu 18. storočia. Začiatkom 19. storočia začali na územie dnešnej Botswany prenikať aj ďalšie kmene zo susednej Južnej Afriky, ktoré tu hľadali útočisko pred búrskou expanziou a militantnými kmeňmi Zulu. Každý z kmeňov hovorí vlastným jazykom, ale prierezovo sa dorozumievajú angličtinou, ktorá je popri jazyku Tswana jedným z dvoch oficiálnych jazykov vyučovaných i na školách. 72% obyvateľov je kresťanov, avšak na druhej strane sa až 20% obyvateľstva nehlási k žiadnemu náboženstvu. Obyvateľstvo sa koncentruje na východe krajiny, v oblasti priaznivejších prírodných podmienok ako i transkontinentálnych dopravných tepien. Hlavným a zároveň najväčším mestom je Gaborone, v ktorom žije 196 tisíc obyvateľov. 61% obyvateľstva žije v mestách, pričom urbanizácia krajiny kontinuálne rastie a treba podotknúť, že v roku 1965 žili v mestách len 4% obyvateľov. Krajina je veľmi riedko osídlená čo je determinované jej geografickými danosťami.

Priemerný vek obyvateľov je 22,3 roka a očakávaná dĺžka života je 58 rokov u žien i mužov. S týmto ukazovateľom je Botswana na chvoste svetového rebríčka, čo je výrazne ovplyvňované vysokým výskytom ľudí s vírusom HIV, respektíve chorobou AIDS. Botswana obsadila smutné druhé miesto v rebríčku najvyššieho výskytu tejto choroby, predstihla ju len malá africká krajina Svazijsko. 24,8 percenta, čiže štvrtina celého obyvateľstva s HIV/AIDS predstavuje pre Botswanu najväčší problém budúceho rozvoja rovnako aj veľkú finančnú záťaž. Už dnes putuje na zdravotnú starostlivosť viac než 10% HDP krajiny. Prístup k pitnej vode má napriek nehostinným prírodným podmienkam väčšina obyvateľov. Rovnako zdravotná starostlivosť je na pomery Afriky nadštandardná.

Až 8,9% HDP investuje krajina do školstva a kým v 60. rokoch bola prevažná väčšina obyvateľov negramotná v súčasnosti sa gramotnosť pohybuje na úrovni 84%, pričom pre mladšie generácie je takmer neznámym pojmom.

1.3 Politické a ekonomické zriadenie

Botswana je od získania nezávislosti parlamentnou republikou. 30. september 1966, kedy krajina získala nezávislosť od Veľkej Británie, je každoročne oslavovaný ako Deň Botswany. Hlavným mestom je Gaborone. Administratívne je republika delená na 9 administratívnych dištriktov a 5 miest.

Zákonodarným orgánom je Národné zhromaždenie pozostávajúce z 57 poslancov volených na 5 rokov vo všeobecných voľbách. Doposiaľ boli všetky voľby v krajine boli označené pozorovateľmi za demokratické. Členmi Národného zhromaždenia sú okrem poslancov aj prezident, generálny prokurátor, štyria poslanci menovaní prezidentom. V krajine existuje aj druhá komora parlamentu, ktorá má však len funkciu poradného orgánu. Je ňou Snemovňa kmeňových náčelníkov, ktorá pozostávajúca z 35 členov, náčelníkov najplyvnejších kmeňov. Výkonná moc je v rukách prezidenta, ktorého v Národnom zhromaždení volia poslanci na 5 rokov. Prezident menuje vládu a zároveň jej predsedá. Súčasným prezidentom je Ian Khama, syn prvého botswanského prezidenta Seretse Khamu. Zvolený bol v roku 2009 na 5 ročné funkčné obdobie.

Oficiálnou menou je Botswanská pula (BWP)

2 Politický a ekonomický vývoj územia dnešnej Botswany pred získaním nezávislosti

Odpoveď na otázku prečo práve Botswana, na rozdiel od iných afrických krajín, dokázala vytvoriť efektívne politické zriadenie, fungujúce inštitúcie a stabilné hospodárske prostredie tkvie v jej historickom vývoji dávno pred, a krátko po získaní nezávislosti, a paradoxne aj v jej nevýhodných geografických danostiach.

Na rozdiel od mnohých iných afrických krajín neexistovalo v prípade Botswany veľa predpokladov pre priaznivý vývoj. Práve naopak. Je to vnútrozemská krajina, na ktorej sa v prevažnej miere rozprestiera púšť Kalahari a v čase odchodu britských kolonizátorov v roku 1966 mala len 22 absolventov univerzity a necelú stovku občanov s ukončenou strednou školou. Nachádzali sa tu len dve stredné školy s vyučovacím procesom nízkej kvality a čo do počtu žiakov príliš veľkými triedami, pričom len malá časť týchto žiakov školu reálne aj ukončila. Krajinu síce pretínala železnica, ale na túto nadväzovalo len 12 kilometrov spevnených ciest. Krajina bola silne závislá od dovozu, poľnohospodárstvo nedokázalo zabezpečiť ani základné potraviny. Miestny obyvatelia boli považovaní za zásobu lacnej pracovnej sily pre Juhoafrickú republiku. Ako platidlo bol používaný juhoafrický rand, keďže neexistovala vlastná mena. 84% povrchu tvorí púšť Kalahari a obyvateľstvo je sústredené v pásme na východe krajiny pozdĺž železnice spájajúcej Juhoafrickú republiku a Zimbabwe,

ktorá bola ešte v časoch kolonizácie vybudovaná Rhodesovou britskou juhoafrickou spoločnosťou (BSAC). Súčasný majoritný kmen Tswanov prišli do krajiny v osemnástom storočí z územia dnešného východu Juhoafrickej republiky a podmanili si, v súčasnosti minoritný, kmen Sanov.

V období pred kolonizáciou umožňovalo kmeňové zriadenie na území dnešnej Botswany pomerne širokú participáciu všetkých obyvateľov. Kolonizácia síce zaviedla správu Britského impéria, avšak táto bola pomerne vlažná ku krajine a jej obyvateľom, nakoľko toto nehostinné územie neposkytovalo Britom žiadne príležitosti pre hospodárske obohatenie, a bolo len zdrojom dobytky pre ďalšie spracovanie v iných častiach koloniálnej ríše. Získaním nezávislosti nedošlo k výrazným sociálnopolitickým pohybom ale moc si udržali skupiny okolo kmeňových vodcov a veľkochovateľov dobytky.

„Kmeňové zriadenie na území dnešnej Botswany umožňovalo pomerne širokú participáciu všetkých obyvateľov. Pozemky boli kolektívne, vlastnené kmeňmi, súkromné vlastníctvo sa obmedzovalo na dobytok. Povaha inštitúcií kmeňov Tswana bola relatívne pozitívne naklonená k integrovaniu iných subjektov a nedostatok koloniálnej moci je tak pravdepodobne príčinou dnešnej homogenity Botswany.“¹ V kontexte búrskeho voja, vzrastu vplyvu Nemecka v Afrike, ale i prvými objavmi zlata a diamantov rástol i význam územia dnešnej Botswany. V roku 1885 vytvorili Briti kolóniu Bečuánsky protektorát, ktorá bola až do roku 1962 spravovaná z územia dnešnej Juhoafrickej republiky. Kolonializmus položil prvé základy ekonomiky západného typu na území Bečuánskeho protektorátu – v roku 1899 bola na miestne obyvateľstvo prvá daňová povinnosť. Vláda zdedila od britských kolonizátorov veľmi štíhlu verejnú správu a dokázala ju pretvoriť na neskorumpovaný a efektívny systém správy. Daň sa platila doslova od prístrešku („hut tax“) čo prinútilo obyvateľov byť ekonomicky aktívny, zapojiť sa do trhu práce. V tom čase však biedna úroveň hospodárstva spojená s nezáujmom kolonizátorov o jeho ďalší rozvoj viedla k masívnemu odchodu za prácou. V období druhej svetovej vojny až polovica mužov z Bečuánska pracovala v na území dnešnej Juhoafrickej republiky.

3 Vývoj Botswany po získaní nezávislosti

Napriek veľkým očakávaniam nepriniesla dekolonizácia africkému kontinentu očakávaný rozmach a prosperitu, ale naopak, vývoj slobodných afrických krajín je poznamenaný stagnáciou, a v niektorých prípadoch, úplným rozvratom spoločnosti. Na nepokojnom kontinente existuje i výnimka. Botswana, ktorá nastúpila od svojho osamostatnenia cestu prosperity je v mnohom svetlým príkladom nielen v africkom priestore ale vo viacerých ukazovateľoch i vo svetovom meradle.

Diamanty, z ktorých pochádza značná časť bohatstva krajiny, sa stali, rovnako ako i ostatné nerastné bohatstvo, pre mnohé krajiny skôr prekliatím než požehnaním. Nerastné bohatstvo viedlo mnohých krajinách k výrazným bojom o jeho ovládnutie, v Angole, Zaire (Kongu), Sierra Leone či Nigérii to vyústilo do dlhotrvajúcich občianskych vojen. Objavenie diamantov krátko po získaní nezávislosti umožnilo trvale vytvárať dostatok bohatstva nielen pre politické elity ale pre všetko obyvateľstvo. Zároveň treba zdôrazniť, že toto by nebolo možné bez rozvážneho vládnutia v prospech širokého spektra obyvateľstva, ktorému výraznú pečať, vo forme dlhodobých politických rozhodnutí, zanechali prví prezidenti krajiny Seretse Khama a Quett Masire. Títo dvaja prezidenti postupne oklieštili kmeňové práva v prospech

---

¹ ACEMOGLU, D. et al. 2011. *An African Success Story: Botswana* [online]. [cit. 29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.colby.edu/economics/faculty/jmlong/ec479/AJR.pdf>>, s.10

novovzniknutého štátu a zároveň veľmi dobre nastavili hospodársku politiku štátu a prerozdelenie bohatstva.

V roku 1960, v období čoraz intenzívnejších snáh afrických krajín o nezávislosť, vznikla v Bečuánskom protektoráte prvá politická strana – Bečuánska ľudová strana, ktorá sa neskôr premenovala na Botswanskú ľudovú stranu. Táto strana bola inšpirovaná juhoafrickými kruhmi bojujúcimi proti apartheidu a zaujímala radikálne protikoloniálne postoje. Ako protiváha vznikla viac umiernená Botswanská demokratická strana. Jedným zo zakladateľov bol aj neskorší prvý prezident nezávislej Botswany Seretse Khama. Kým Botswanská ľudová strana sa snažila osloviť mestské obyvateľstvo a robotníkov, čo bola v tom čase pomerne úzka skupina botswanského obyvateľstva, Botswanská demokratická strana si kládla za cieľ osloviť vidiecke obyvateľstvo a získať si aj elitu obyvateľstva, čo boli v tom čase kmeňoví vodcovia, učitelia a administratívni pracovníci. Sám Seretse Khama bol náčelníkom najväčšieho kmeňa Tswanov. Práve prepojenie na tradičné štruktúry v krajine, čiže kmeňových vodcov a príslušníkov kmeňov na vidieku, zabezpečilo úspech Botswanskej demokratickej strane.

„Od roku 1965 vyhrala Botswanská demokratická strana všetky voľby a vždy si udržala rozhodujúcu väčšinu v Národnom zhromaždení. Počas tohto obdobia nie sú dôkazy o volebnom podvode. Napriek tomu, že Botswanská demokratická strana vládla nepretržite, je zjavné, že vnímali a reagovali na nebezpečenstvo straty moci viacerými reformami.“² Prvý prezident, zároveň náčelník jedného z najvplyvnejších kmeňov Tswanov, Seretse Khama úspešne vybudoval v prvých rokoch nezávislosti silný centralizovaný štát, ktorý nebol ovplyvňovaný kmeňovými záujmami. Ako absolvent Oxfordu poznal život na Západe a trendy akými sa uberá svet. Uvedomoval si, že ak chce krajina uspieť musí byť otvorená svetu a odolať ceste nacionalizmu, ktorý sa začal šíriť Afrikou spolu s vlnou nezávislosti. Na rozdiel od väčšiny afrických krajín si Botswana ponechala cudzích štátnych príslušníkov v štátnej správe a prizývala si k riešeniu problémov aj zahraničných poradcov. Vláda pozvala zahraničné ťažobné spoločnosti aby preskúmali krajinu. Výsledkom týchto prieskumov bolo nájdenie zásob medi, niklu a uhlia, ale i menej významných ložísk diamantov. Až v roku 1975 sa ukázalo, že zásoby diamantov sú obrovské. V tomto smere bol jedným z najdôležitejších a najprezieravejších krokov vlády v roku 1967 prijatý bankový zákon (Mines and Mineral Act), ktorý prisúdil podzemné bohatstvo krajiny do rúk štátu na úkor kmeňov. V spomínanom roku 1975 otvorila vláda pôvodnú zmluvu s ťažobnou spoločnosťou DeBeers, ktorá je dlhodobo najväčším svetovým dobytateľom, spracovateľom a predajcom diamantov zároveň. Vláda dokázala vyjednať priam neveriteľný, 50%, podiel na ziskoch z ťažby botswanských diamantov. Vznikla tiež joint venture spoločnosť Debswana, ktorá má monopol na ťažbu diamantov v štyroch botswanských náleziskách - Orapa, otvorenom 1971, Letlhakane, otvorenom 1975, Jwaneng, otvorenom 1982 a Damtshaa, otvorenom 2003

Vláda orientovala svoje aktivity aj na chovateľov dobytka. Bolo to z viacerých dôvodov. Jednak išlo tradičné odvetvie a na druhej strane väčšina politických reprezentantov bola zároveň aj chovateľmi dobytka. Netreba zabudnúť ani na to, že veľkochovateľmi boli aj kmeňoví vodcovia, ktorých bolo treba upokojiť, resp. nejako podplatiť, po predchádzajúcich krokoch, ktoré im ubrali na moci, ako bola centralizácia štátu, ale i na ekonomickej sile akým bol už spomínaný bankový zákon. Vláda preto investovala veľa prostriedkov do rozvoja infraštruktúry a taktiež otvorila podmienky zmlúv Juhoafrickej colnej únie (South African Customs Union) a vyjedнала lepšie podmienky pre chovateľov dobytka.³ Následne sa v roku

² ACEMOGLU, D. et al. 2011. *An African Success Story: Botswana* [online]. [cit. 29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.colby.edu/economics/faculty/jmlong/ec479/AJR.pdf>>, s.15

³ SACU. 2011. *History of SACU* [online]. [cit. 29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.sacu.int/about.php?id=394>>

1975 podarilo vyjednať v rámci Dohody z Lomé, dohody medzi Európskym hospodárskym spoločenstvom a 75 krajinami Afriky, Karibiku a Pacifiku, zníženie ciel na hovädzí dobytok, čo zabezpečilo vyššie zisky exportérom dobytka do krajín EHS⁴.

V polovici 70. rokov minulého storočia sa dostal štátny rozpočet do prebytku. V roku 1976 uzrela svetlo sveta vlastná mena Botswany – botswanská pula (BWP, „pula“ pritom v jazyku Tswana znamená dážď). Vláda trvale podporovala prílev zahraničného kapitálu, posilňovala ochranu vlastníckych práv, budovala inštitúcie a smerovala zisky z predaja diamantov do budovania infraštruktúry, školstva, zdravotníctva, ale i armády. V prípade armády je potrebné uviesť, že táto bola budovaná napriek tomu, že Botswana nemala žiadne vnútorné konflikty ani konflikty s okolitými štátmi. Politické strany sa vždy vyhýbali vyvolávaniu napätia medzi jednotlivými etnickými skupinami a kmeňmi. Odborníci oceňujú prezieravý krok prezidenta Seretse Khama odobrať, krátko po získaní nezávislosti a vzniku republiky, kmeňovým vodcom politickú moc ale i právo na nerastné bohatstvo v prospech štátu, čím predišiel napätiu a možným bojom o zdroje medzi jednotlivými kmeňmi. Botswanskej demokratickej strane sa takýmto šikovným a prezieravým vládnutím podarilo byť nepretržite od nezávislosti vládnuou stranou v demokratickom systéme viacerých strán bez potreby manipulovania volieb.

4 Výzvy ďalšieho rozvoja Botswany 21.storočí

Napriek mnohým pozitívnym ukazovateľom čelí Botswana aj mnohým negatívnym celospoločenským javom. Najvýraznejším problémom s výrazným dopadom i na budúcnosť krajiny je epidémia AIDS, kde skoro tretina obyvateľov je nakazená vírusom HIV. Napriek dlhodobému silnému hospodárskemu rastu pretrvávajú obrovské sociálne rozdiely a nezamestnanosť a to najmä pri porovnaní mestského a rurálneho obyvateľstva. Nezamestnanosť je problémom najmä mladých ľudí a vidieckeho obyvateľstva. Prejavuje sa rovnako i diskriminácia niektorých skupín obyvateľstva, napríklad členov kmeňa San. V budúcnosti sa problémom môže stať aj príliš stabilné politické zriadenie, kedy od získania nezávislosti vládne jediná strana a zároveň neexistuje reálna politická či občianska opozícia.

Korupcia je v Botswane na najnižšej úrovni spomedzi afrických štátov a je dokonca nižšia ako u mnohých európskych štátov. Podľa Transparency International bola v roku 2011 Botswana na 32 mieste (index CPI 6,1 pričom 10 je najlepšie hodnotenie) v rebríčku indexu vnímania korupcie. Pre porovnanie Slovensko sa nachádza na 66 mieste.⁵

„Pretrvávajú tu však vysoké a pretrvávajúce nerovnosti, chudobné a opomenuté vidiecke oblasti, vysoká miera nezamestnanosti, zlyhávanie pri obmedzení epidémie AIDS, diskriminácia minoritných skupín akými sú napríklad Sanovia a slabá občianska spoločnosť.“⁶ Napriek pozitívnym dopadom investícií do infraštruktúry a ľudského kapitálu ostáva zdroj a štruktúra pôvodu týchto investícií dlhodobo nezmenená. Je ním primárny sektor ťažobného priemyslu, vysoko náchylný na výkyvy svetového trhu s diamantmi. Tento fakt sa výrazne odzrkadlil na negatívnom vývoji HDP v krízových rokoch 2008-2009. „Nanešťastie ťažobný priemysel zamestnáva len 4% pracovnej sily, nie je dopĺňaný ostatnými odvetvami priemyslu a nepodnietil ani nepodporil technologický pokrok prostredníctvom buď

---

⁴ HILLBOM, E. 2008. *Diamonds or development? A structural assessment of Botswana's forty years of success* [online]. London : Cambridge university press, 2008. [cit. 29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://relooney.info/0_NS4053_40.pdf> s.198

⁵ tamtiež s.193

⁶ UNDP. 2000. *Botswana human development report 2000*. Gaborone : United Nations Development Programme, 2000. 90s. ISBN 99912-0-355-9.

importovaných technológií alebo domácich inovácií.“⁷ Podľa mnohých všetky vládne programy na diverzifikáciu priemyslu zlyhali a za viac než 40 rokov nedošlo k rozvoju žiadneho nového odvetvia v čom sa Botswana ukázala byť podobná ostatným africkým susedom. Práve diverzifikácia hospodárstva ako i podpora miestnych malých a stredných podnikov je v súčasnej dobe stabilným pilierom každej ekonomiky. Malé a stredné lokálne podniky sú svojou podstatou naviazané na daný región a preto nie sú náchylné presúvať svoje výrobné kapacity do výhodnejších destinácií, vytvárajú hodnoty a vykonávajú ekonomickú aktivitu v priestore daného štátu a tým sú oporou HDP a zamestnanosti v tej ktorej krajine. Zároveň ich produkcia nie je, alebo je len veľmi málo, náchylná na výkyvy na svetových trhoch a na rozdiel od nadnárodných spoločností netransferujú zisky von z krajiny.

V Botswane sa od osamostatnenia prudko zmenila aj urbanizácia krajiny. Pôvodne vidiecka krajina sa čoraz viac urbanizuje. Mestá priťahujú pracovnú silu a Botswana dlhodobo čelí vysokej nezamestnanosti blížiacej sa k 18%. Ľudia z vidieka migrujú do miest hľadajúc prácu v štátnej správe, službách, či obchode. Nie všetci sú však úspešní čo vytvára tlak aj na rast nezamestnanosti u mestského obyvateľstva. Veľkou výzvou je i riešenie nezamestnanosti mladých. Stagnácia v riešení tejto otázky vyústila v mnohých krajinách v politickú nestabilitu a v spoločenské zmeny, ktoré majú globálny dopad.

„Empirické dôkazy z väčšiny surovínovo bohatých krajín za posledných 30–40 rokov zahŕňajú skorumpovaných lídrov rozpredávajúcich prírodné zdroje a privlastňujúcich si zisk, bohatnúcich jednotlivcov a bohatnúce nadnárodné spoločnosti, v chudobe zotrávajúce vlády a finančné politiky neschopné kontrolovať menové kurzy a infláciu. Teoreticky je hojnosť prírodných zdrojov stále predpokladom ekonomického rastu ale od 90. rokov 20. storočia prebieha živá debata zameraná na ich negatívne aspekty akými sú kliatba nerastného bohatstva a holandská choroba“⁸ Botswanským vládam sa podarilo vďaka dlhodobým plánom využívania zásob diamantov a rozumným investovaním podarilo zabrániť ako holandskej chorobe, tak i kliatbe nerastného bohatstva. Podľa viacerých zdrojov sa podobný úspech podarilo dosiahnuť len Mauríciu a Malajzii. Ellen Hillbom v štúdií *Diamanty alebo rozvoj (Diamonds or Development)* zároveň tvrdí, že Botswana netrpí holandskou chorobou vďaka tomu, že priemyselná výroba je príliš zanedbateľná, čím sa následne znižuje dopad odlevu kapitálu do dominantného sektora. Rovnako nemôže mať vplyv ani epidémia AIDS, keďže v ťažobnom priemysle, ktorý tvorí najvýznamnejšiu časť HDP, pracuje len 8000 zamestnancov.

Od získania nezávislosti v roku 1966 sa tu nepretržite konali slobodné voľby za účasti viacerých politických strán. „Požehnaním bol výborný zakladateľ, prezident Seretse Khama, nasledovaný tromi rozumnými lídrami, pričom posledný je jeho syn Ian Khama, ktorý bol ľahko zvolený v októbri 2009.“⁹ Hospodárska a finančná kríza vo svete zmrštila botswanské diamantové odvetvie a zároveň aj HDP krajiny o jednu desatinu. *The Economist* v rozsiahlom článku o novom prezidentovi charakterizoval Iana Khamu, bývalého vojenského veliteľa ako nekompromisného ale starostlivého, abstinenta, pre ktorého nikdy nebol spoločenský život prioritou. Naopak, on sám jeho štýl vládnutia charakterizuje „piatimi D“, podľa anglických slov *democracy, dignity, development, discipline, delivery*, čiže demokracia, dôstojnosť, rozvoj, poriadok a odovzdanosť. Jedným z jeho prvých krokov po nástupe prevzatí moci od bývalého prezidenta Festusa Moagaeho, ktorý vládol v rokoch 1998 až 2008, bolo

⁷ HILLBOM, E. 2008. *Diamonds or development? A structural assessment of Botswana's forty years of success* [online]. London : Cambridge university press, 2008. [cit. 29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://relooney.info/0_NS4053_40.pdf> s.196

⁸ tamtiež s.201

⁹ THE ECONOMIST. 2009. A good example [online]. [cit. 29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.economist.com/node/14699869>>

zvýšenie dani na alkohol na 30% a skrátenie otváracích hodín v baroch. Toto opatrenie mu vyslúžilo kritiku za prílišnú snahu o poriadok, autoritárske črty a slabé ohľady voči občianskym právam. Naopak, mnohé jeho opatrenia sú vnímané ako boj s príliš rozsiahlou štátnou správou plnou lenivých a nekompetentných zamestnancov.

Diamanty produkované a predávané spoločnosťou Debswana (joint venture Botswany a ťažobnej spoločnosti DeBeers) tvoria tretinu HDP krajiny, zisky z tohto predaja pokrývajú až polovicu príjmov štátneho rozpočtu a zároveň sú dôležitým spôsobom získavania devíz. V minulosti spoločnosť DeBeers, a to najmä z dôvodu ich politiky vysokých cien diamantov, akumulovala pri nízkych trhových cenách diamantov spracované drahokamy a nedodávala ich na trh, čím spôsobila opätovný nárast cien. Táto politika však bola Svetovou obchodnou organizáciou vyhodnotená ako zneužívanie postavenia spoločnosti DeBeers a tak v súčasnosti, v prípade ak ceny diamantov na svetovom trhu klesajú namiesto nedodávania diamantov na trh zastaví ťažbu spoločnosť Debswana. V roku 2009 boli kvôli kríze na pol roka zatvorené všetky štyri botswanské bane, čo však negatívne ovplyvnilo štátny rozpočet Botswany kedy príjmy klesli o 40% a ekonomika zaznamenala 10% pokles úrovne HDP. Ďalším rizikom „diamantového priemyslu“ je vyčerpanie zásob diamantov. Podľa odhadov budú ložiská v Botswane vyčerpané v roku 2030. Napriek dlhoročným deklaráciám sa diverzifikácia ekonomiky a odpútanie sa od závislosti na diamantoch nepodarila žiadnej vláde. Nový prezident kladie priority pri diverzifikácii ekonomiky na budovanie komerčných fariem a podporu cestovného ruchu. Do akej miery bude táto politika zostáva nateraz otázne.

V septembri 2011 oznámili Financial Times, že Gaborone sa začlení k Antverpám, Tel Avivu a Londýnu a stane sa ďalším centrom obchodovania s diamantami. Krajina bola síce dlhé roky najväčším producentom diamantov, finálne brúsenie a obchodovanie sa však konalo ďaleko za jej hranicami. Vlode sa však v rámci protikrizových opatrení podarilo vyrokovať s DeBeers ďalšiu, pre krajinu výhodnú, podmienku. Botswana sa zaviazala obnoviť licenciu na predaj botswanských diamantov, ťažených spoločným podnikom Debswana, DeBeers sa však okrem iného musela zaviazat' presunúť predaj diamantov z Londýna do Gaborone, hlavného mesta Botswany. Celý komplex triedenia, skladovania a distribúcie diamantov sa bude odohrávať v novovybudovanom areáli v tesnej blízkosti medzinárodného letiska v Gaborone, pričom tu nájde prácu stovka kvalifikovaných ľudí. Nová dohoda navyše obsahuje klauzulu, že Botswana má právo nezávisle obchodovať s 10% diamantov vyťažených spoločnosťou Debswana.¹⁰ Doteraz bola výhradným obchodníkom botswanských diamantov už spomínaná spoločnosť DeBeers.

Ekonomická nestabilita posledného obdobia sa v Botswane pomaly pretavuje aj do sociálnej nestability a spoločenského nepokoja. V roku 2011 došlo k udalosti, ktorá je v mnohých európskych krajinách bežným javom, ale v Botswane sa odohrala vôbec po prvý krát v histórii. V marci 2011 vstúpili zamestnanci verejného sektora do prvého celonárodného štrajku, ktorý bol ukončený až zásahom polície. Policajti, ktorí sú v Botswane, po vzore niekdajšieho kolonizátora Veľkej Británie, bežne neozbrojení, museli použiť slzotvorný plyn a gumené projektily. Dôvodom eskalácie štrajku bol odmietavý postoj vlády k 16% nárastu miezd vo verejnom sektore, ktorý požadovali novosformované celonárodné odbory. Tento nárast mal nasledovať po trojročnom zmrazení platov z dôvodu celosvetovej krízy, pričom vládny návrh bol 5%. Štát je pritom najväčší zamestnávateľ kedy až 40% zamestnancov

---

¹⁰ MACNAMARA, W. 2011. Botswana moves from dirt to dealer [online]. Financial Times, 2011. [cit. 29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://blogs.ft.com/beyond-brics/2011/09/22/botswana-moves-from-dirt-to-dealer/#axzz1iRXSJ5T>>

pracuje vo verejnom sektore. Po potlačení násilností museli odbory pristáť na vládou zrevidovaný nárast miezd len o 3%.

Záver

Botswana sa tešila v uplynulých desaťročiach výnimočnému rastu a rozvoju celej spoločnosti. Nález obrovských zásob diamantov dokázala, kvôli stabilnej a prezieravej politike vlády, využiť vo svoj prospech. Otvorenosť Botswany, vyjednanie priaznivých podmienok s ťažobnými spoločnosťami a centralizácia, ktorá nespôsobila etnické nepokoje, bola kľúčom, ktorý umožnil využiť získané prostriedky v prospech rozvoja celej krajiny, najmä v oblastiach rozvoja infraštruktúry a ľudského kapitálu. Napriek tomu sa na začiatku 21. storočia skloňujú i premárnené príležitosti, ktoré zvýraznila svetová finančná a hospodárska kríza. Ak chce Botswana naďalej ostať svetlým príkladom medzi africkými krajinami a zabezpečiť ďalší ekonomický rozvoj a sociálny zmier bude musieť efektívnejšie využívať získané prostriedky najmä na diverzifikáciu ekonomiky, podporu lokálnych podnikov a zvládnuť environmentálne problémy spôsobené rozširovaním púšte a úbytkom zdrojov pitnej vody a problémy, ktoré prinesie šírenie vírusu HIV medzi miestnym obyvateľstvom. Musíme podotknúť, že i keď ide o problémy závažné, doterajší vývoj poskytol krajine výhodnú pozíciu pre ich riešenie a Botswana môže dokázať, že je mnohým nasledovateľným príkladom.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ACEMOGLU, D. et al. 2011. *An African Success Story: Botswana* [online]. [cit. 29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.colby.edu/economics/faculty/jmlong/ec479/AJR.pdf>>
- [2] BEAULIER, S. 2004. *Explaining Botswana's Success: The Critical Role of Post-Colonial Policy* [online]. [cit. 29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://mercatus.org/sites/default/files/publication/Explaining_Botswanas_Success.pdf>
- [3] ECONSULT. 2006. *The Economic Impact of HIV/AIDS in Botswana* [online]. Gaborone : Econsult, 2006. [cit. 29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://www.gov.bw/Global/NACA%20Ministry/HIV_AIDS_Economic_Impact.pdf>
- [4] HILLBOM, E. 2008. *Diamonds or development? A structural assessment of Botswana's forty years of success* [online]. London : Cambridge university press, 2008. [cit. 29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://relooney.info/0_NS4053_40.pdf>
- [5] MACNAMARA, W. 2011. Botswana moves from dirt to dealer [online]. Financial Times, 2011. [cit. 29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://blogs.ft.com/beyond-brics/2011/09/22/botswana-moves-from-dirt-to-dealer/#axzz1iIRXSJ5T>>
- [6] SACU. 2011. *History of SACU* [online]. [cit. 29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.sacu.int/about.php?id=394>>
- [7] THE ECONOMIST. 2009. *A good example* [online]. [cit. 29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.economist.com/node/14699869>>

[8] TRANSPARENCY INTERNATIONAL. 2011. *Corruption perception index 2011* [online]. [cit. 29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://cpi.transparency.org/cpi2011/results/>>

[9] UNDP. 2000. *Botswana human development report 2000*. Gaborone : United Nations Development Programme, 2000. 90s. ISBN 99912-0-355-9.

Kontaktná adresa:

Autor príspevku: Ing. Jaroslav Hric
Univerzita: Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta: Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra: Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Adresa: Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5

KOMPARÁCIA VYBRANÝCH PRÍSTUPOV K RIEŠENIU PROBLEMATIKY NEZAMESTNANOSTI MLADÝCH ĽUDÍ V EÚ

Abstrakt

Článok porovnáva situáciu mladých ľudí v dvoch štátoch EÚ - Holandsku a Grécku, ktoré stoja na opačných póloch v miere nezamestnanosti mladých ľudí. Holandsko patrí medzi tri krajiny EÚ s najnižšou mierou nezamestnanosti mladých ľudí, zatiaľčo Grécko je štátom s najvyššou hodnotou tohto ukazovateľa v EÚ. Článok na základe komparácie prijatých opatrení a faktorov, ktoré viedli k súčasnému stavu poukazuje na účinné riešenia tejto problematiky a ponúka odporúčania na zlepšenie situácie mladých ľudí na trhu práce.

Kľúčové slová:

miera nezamestnanosti mladých ľudí, holandský zázrak zamestnanosti, flexibilita

Abstract

The article compares the situation of young people in the labour market of two EU member states - the Netherlands and Greece. Taking the youth unemployment rate into consideration, the two countries stand on the opposite poles, the Netherlands being one of the three countries with the lowest youth unemployment rate in the EU and Greece with the highest youth unemployment rate in the EU. Based on the comparison of the adopted measures and factors leading to the current situation in both countries, the article highlights the effective solutions to the problem of youth unemployment and offers recommendations for improvement of the situation of young people in the labour market.

Key words

youth unemployment rate, Dutch employment miracle, flexicurity

1 Holandsko

Holandsko patrilo aj v predkrízovom desaťročí podľa správy OECD¹ medzi najlepšie prosperujúce krajiny, charakteristické vysokou dynamikou trhu práce pre mladých ľudí s nadpriemernými mierami zamestnanosti a veľmi nízkym výskytom dlhodobej nezamestnanosti.² Okrem toho sa Holandské kráľovstvo často spomína v súvislosti s „Holandským zázrakom zamestnanosti“ („Dutch employment/jobs miracle“). Nazýva sa tak spôsob, akým sa dostalo z obdobia 80. rokov s vysokou nezamestnanosťou³ medzi krajiny s najlepšimi výsledkami v tomto indikátore v EÚ. Za týmto úspechom stojí viacero faktorov⁴:

- moderácia rastu miezd – od začiatku 80. rokov bol rast miezd miernejší ako by mohol byť

---

¹ OECD 2010: Off To a Good Start? Jobs for Youth 2010

² OECD 2010: Off To a Good Start? Jobs for Youth 2010. s.15

³ V prvej polovici 80. rokov, bola nezamestnanosť mladých ľudí v Holandsku vážnym problémom, vzhľadom na to, že medzi nezamestnaných patrila každý štvrtý mladý človek. Zdroj: SALVERDA, W. 1992. *Youth Unemployment: Dynamics of the Dutch Labour Market 1955-1988*. Wolters-Noorhoff, Groningen, 1992.

⁴ BLANCHARD, O. 2000. The Dutch Jobs Miracle. Dostupné na internete: <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-dutch-jobs-miracle>

vd'aka dosiahnutému technologickému pokroku. Vd'aka tomu mohli rásť zisky firiem, ktoré následne viedli k novým investíciám a tvorbe nových pracovných miest.

- Faktormi umožňujúcimi umiernený rast miezd bola reforma poistenia v nezamestnanosti, motivujúca nezamestnaných ľudí akceptovať dostupné pracovné ponuky (do šiestich mesiacov nezamestnanosti museli prijať len „porovnateľnú“ pracovnú ponuku, po 18 mesiacov už akúkoľvek, inak by stratili nárok na podporu).
- skrátenie týždenného pracovného času, podpora práce na čiastkový úväzok, ktorá motivovala vyššiu mieru participácie aj medzi ľuďmi, ktorí si nemohli dovoliť pracovať na plný úväzok
- spolupráca sociálnych partnerov. Bázu tejto zlepšenej spolupráci dala Wassenaarska dohoda z roku 1982 medzi odbormi a zástupcami zamestnávateľov a vlády, ktorá stanovila akčný plán na zlepšenie situácie na trhu práce, s prvkami ako miernejší rast miezd za cenu uvoľnenia možností skrátenia týždenného pracovného času, del'by pracovného miesta a práce na čiastkový úväzok a predčasného odchodu do dôchodku.⁵

Vd'aka týmto opatreniam, ako aj ekonomickému rozmachu sa situácia na konci 90. rokov výrazne zlepšila. Problém sa však vrátil od roku 2002, nielen kvôli hospodárskemu poklesu, ale aj kvôli zvyšujúcemu sa počtu mladých ľudí bez základných zručností a kvalifikácie potrebnej v ekonomike založenej na znalostiach. Holandská vláda tentokrát bez meškania vytvorila plán opatrení na zamedzenie masovej nezamestnanosti mladých ľudí. V roku 2004 bola vytvorená pracovná skupina pre nezamestnanosť mladých ľudí, ktorá mala na starosti implementáciu plánu a pozostávala zo šiestich expertov spomedzi zamestnávateľov, zo sektoru vzdelávania a z odborových zväzov.⁶ V roku 2005 tvoril podiel mladých vo veku 15 až 24 rokov 17,7% populácie v produktívnom veku, čo je dôkazom klesajúcej tendencie, napomáhajúcej Holandsku udržiavať nízke hodnoty ukazovateľa miery nezamestnanosti mladých ľudí.⁷ Ekonomický rast sa podieľal aj na rapídnom zvyšovaní miery zamestnanosti mladých ľudí počas posledných dvadsiatich rokov, pričom Holandsko so 64% mierou zamestnanosti mladých ľudí v roku 2006 výrazne prekonal priemer krajín OECD (43%).⁸ Fungovanie trhu práce dnes v Holandsku patrí k najlepším v Európe, pričom v miere nezamestnanosti mladých ľudí (9,4%) je na treťom mieste v EÚ po Nemecku a Rakúsku.⁹

1.1 Problém mladých ľudí na holandskom trhu práce a ciele protipatrenia

Za hlavný problém pri transfere zo vzdelávacieho systému na pracovný trh je v Holandsku považovaný fakt, že množstvo mladých ľudí opúšťa vzdelávací systém priskoro. Potvrdzujú to štatistické údaje, podľa ktorých v roku 2004 takmer 13% mladých ľudí opustilo vzdelávací systém bez dosiahnutia vyššej strednej kvalifikácie (tzv. „startkalficatie“), ktorá je považovaná za minimum pri snahe o zaradenie sa na trh práce.¹⁰ Ako reakciu na tento problém navrhlo v roku 2006 Ministerstvo pre vzdelávanie, kultúru a vedu (OCW) desať opatrení na boj proti predčasnému ukončovaniu vzdelania, z ktorých najpodstatnejšie zahŕňali:

⁵ SCIARRA, S.- DAVIES, P.L. - FREEDLAND, M.R. 2004. Employment Policy and the Regulation of Part-Time Work in the European Union. The Netherlands. Cambridge University Press, 2004. s.197. ISBN13 978 – 0-511 –21 044-1.

⁶ <http://jeugdwerkloosheid.szw.nl>. OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 120

⁷ OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 37

⁸ OECD, 2008. *Jobs for Youth: Netherlands*. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 9

⁹ Eurostat. Euro area unemployment rate at 11%. 81/2012, 1.6.2012. s.3-4. Dostupné na internete [online]: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-01062012-AP/EN/3-01062012-AP-EN.PDF>

¹⁰ Podľa Lisabonskej agendy. OECD, 2008. *Jobs for Youth: Netherlands*. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 s. 9

1. kwalificatieplicht¹¹ - povinnosť navštevovať denné vzdelávanie vo veku od 16 do 18 rokov, v prípade, že mladý človek nezískal minimálnu kvalifikáciu pre vstup na trh práce. V praxi to znamená predĺženie povinnej školskej dochádzky pre ľudí, ktorí v rámci klasického obdobia povinnej školskej dochádzky (do 16. roku veku) nezískali potrebnú minimálnu kvalifikáciu.
2. Leerwerkplicht - povinnosť študovať alebo pracovať pre mladých od 18 do 27 rokov, ktorí nezískali minimálnu kvalifikáciu (startskalficatie). V prípade odmietnutia tejto povinnosti je mladým ľuďom krátená sociálna podpora.
3. Vytvorenie tímu pre poradenstvo ohľadne uplatnenia na trhu práce študentom na každej škole vyššieho sekundárneho vzdelávania. V čase prijímania tohto opatrenia takého tímy existovali na menej ako dvoch tretinách škôl.
4. Podpora mentoringu a koučovania študentov

Programom, zameraným na mladých predčasne opúšťajúcich vzdelávací systém, je „Blits on drop-outs“, ktorý zakladá väčšiu zodpovednosť odborným stredným školám za to, kde sa umiestnia ich absolventi po skončení povinnej školskej dochádzky vo veku 16 rokov. Ďalším vládou navrhovaným opatrením bola požiadavka, aby mladí ľudia počas štúdia absolvovali trojmesačný pracovný pobyt v neziskovej alebo dobrovoľníckej organizácii, aby získali skúsenosť z praxe.¹² Zároveň boli vyvinuté akčné plány na riešenie identifikovaných dvanástich najzávažnejších problémov týkajúcich sa mladých ľudí, pričom zahŕňali spoluprácu rôznych ministerstiev, rôznych úrovní samosprávy a iných partnerov a organizácií.¹³

Relevantné ministerstvá a sociálni partneri sa spolupodieľajú na tvorbe, evalvácií a aktualizácii školských osnov pre odborné školy. Vytvorili zároveň národnú schému certifikácie kompetencií s popisom jednotlivých kompetencií, ktorá môže slúžiť ako príklad dobrej praxe pre ostatné krajiny EÚ pri tvorbe odborných programov vzdelávania.¹⁴ Do formulácie potrebných profesionálnych kompetencií, ktoré mladí ľudia potrebujú nadobudnúť pre ich lepšiu zamestnateľnosť sú pritom priamo zapojení predstavitelia priemyslu.¹⁵ Predpovedaním potrieb trhu práce sa zaoberá Centrum výskumu vzdelávania a trhu práce (ROA) na univerzite v Maastrichte. Každoročne vypočítava, ktoré skupiny zamestnania môžu v nasledujúcich štyroch rokoch zaznamenať nedostatok pracovných síl.¹⁶

1.2 Odborné vzdelávanie v Holandsku

Odborné vzdelávanie tvorí podstatnú časť holandského vzdelávacieho systému vzhľadom na to, že vyše 60% mladých vo veku 15 rokov navštevujú programy s praktickým odborným zameraním (VMBO)¹⁷, napriek tomu však majú príležitosť získať kvalifikáciu ekvivalentnú terciárnemu stupňu vzdelania.¹⁸ Časť žiakov navštevujúcich VMBO sa vo veku 16 rokov, ktorý predstavuje vekovú hranicu povinnej školskej dochádzky, priamo vstupujú na trh práce, druhá časť obvykle pokračuje na MBO (Middelbaar Beroeps Onderwijs – nadstavbové vzdelávanie po ukončení stredného odborného vzdelania) MBO ponúka odborné programy trvajúce od jedného do štyroch rokov, charakteristické výrazným praktickým zameraním a relatívne silnou orientáciou na potreby trhu práce.¹⁹ Hoci systém sťaží nie je v Holandsku tak vyvinutý ako v Nemecku, mladí ľudia systematicky trávajú jeden deň v týždni vo firmách. Dôkazom vysokej prepojenosti

¹¹ Zákon o kwalificatieplicht bol implementovaný od augusta 2007

¹² OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 85

¹³ OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 83

¹⁴ OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 88

¹⁵ OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 97

¹⁶ OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 79

¹⁷ OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 12

¹⁸ OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 59

¹⁹ OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 86

holandského systému vzdelávania s potrebami trhu práce je fakt, že s 87% mladých absolventov, ktorí si našli prácu do roka po ukončení vzdelania, patrí Holandsko medzi nadpriemerne úspešné krajiny, vysoko prevyšujúce európsky priemer 60%.²⁰ Pri analýze tohto ukazovateľa podľa stupňa dosiahnutého vzdelania sú na tom najlepšie mladí ľudia s ukončeným terciárnym vzdelaním, z ktorých rok po ukončení vzdelávania pracujú takmer všetci (97%); s ukončeným vyšším stredným vzdelaním má prácu 85% mladých absolventov, v porovnaní so 72% absolventov bez ukončeného vyššieho stredného vzdelania.²¹ V poslednej skupine je 10% nezamestnaných a 18% neaktívnych na trhu práce.²²

Historicky je holandský systém vzdelávania charakteristický množstvom poskytovateľov vzdelávania a veľkým výberom škôl, pričom množstvo z nich je súkromných s relatívne vysokou mierou autonómie ohľadne osnov a obsahu vyučovania.²³ Jednota systému je udržiavaná rešpektovaným systémom celonárodných štandardov.²⁴ Výdavky na vzdelávanie prestavovali v roku 2004 v Holandsku 5,1% HDP, čo je o niečo nižšie ako priemer krajín OECD (5,7%).²⁵

1.3 Systém podminimálnej mzdy pre mladých ľudí

V roku 1974 bola v Holandsku zavedená posuvná minimálna mzda pre mladých ľudí, odstupňovaná podľa veku. Vo veku 22 rokov má mladý človek nárok na minimálne 85% oficiálnej minimálnej mzdy, vo veku 21 rokov na 72,5%, vo veku 20 rokov na 61,5%, v 19 na 52,5%, v 18 na 45,5%, v 17 na 39,5%, v 16 na 34,5% a vo veku 15 rokov na 30%.²⁶ Rizikom, ktoré tento systém minimálnych miezd prináša a ktoré sa prejavuje aj v Holandsku, je tzv. „prahový efekt“ („threshold effect“). Spočíva v tom, že keď sa mladí ľudia dostanú na hranicu 23 rokov, odkedy by mali poberať plnú výšku mzdy, zamestnávateľ ich nahradí mladšími pracovníkmi, ktorým je oprávnený platiť nižšiu minimálnu mzdu.²⁷

V problematike realizácie myšlienky flexiistoty je Holandsko lídrom s najvyšším pomerom pracujúcich na čiastočný úväzok vo všetkých vekových kategóriách a v oboch pohlaviach spomedzi OECD krajín. Hoci sa zamestnanie na čiastočný úväzok považuje za atypické a často je spájané s nízkou mierou ochrany zamestnanca, nie je to prípad Holandska. Pracovné miesta na čiastkový úväzok sú tu často uzatvárané na dobu neurčitú s rovnakou sociálnou a právnou ochranou a výhodami (proporcionálne vyjadrené) ako trvalé miesta na plný úväzok.²⁸ Väčšina foriem dočasného zamestnania sa teda v Holandsku nestáva pascou, ale naopak slúži ako odrazový mostík k stálemu zamestnaniu. Dočasné zmluvy sú medzi mladými ľuďmi mimoriadne rozšírené a ich podiel rastie. V roku 2006 pracovalo na dočasnú zmluvu 43% pracovníkov vo veku od 15 do 24 rokov a 10% pracovníkov vo veku od 25 do 54 rokov.²⁹ Dôležitým ukazovateľom v tomto smere je dĺžka času, koľko trvá absolventom získanie stálej práce. V porovnaní s Dánskom, ktoré je na čele Európy v tomto ukazovateli, vykazujúcim menej ako 2 roky (21 mesiacov), v Holandsku zostáva toto obdobie relatívne dlhé, priemerne 3 roky a 7 mesiacov.^{30,31} Zamestnanie na čiastkový úväzok má medzi mladými mužmi aj ženami silnú tradíciu a významné zastúpenie aj medzi mladými, ktorí ešte navštevujú školu. V roku 2001 bola navyše v Holandsku miera prechodu z dočasných zmlúv na

²⁰ OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 47

²¹ OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 47

²² OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 47

²³ OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 61

²⁴ OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 62

²⁵ OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 69

²⁶ OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 102

²⁷ OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 13

²⁸ OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 112

²⁹ OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 14

³⁰ Údaj z roku 2002, v porovnaní s rokom 1995 sa nezmenil.

³¹ Quintini et al., 2007. In OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 46

trvalé 40%, čo je o 14% vyššia hodnota ako priemer EÚ.³²

Holandsko venuje špeciálnu pozornosť vzájomnému pôsobeniu aktivácie nezamestnaných a systémom podpory, pričom aplikuje systém tzv. „obojsmerných záväzkov“³³. Mladý človek má nárok na podporu v nezamestnanosti len za predpokladu, že minimálne 6 mesiacov pracoval. Mladí ľudia s menej ako štvorročnou pracovnou skúsenosťou podporu dostávajú len počas obdobia troch mesiacov.³⁴ Po šiestich mesiacoch, počas ktorých mladý človek dostával podporu v nezamestnanosti alebo sociálnu podporu, sa môže zúčastniť trojmesačnej stáže (JOP). Dostáva počas nej podporu a zároveň od zamestnávateľa má nárok na mzdu 450 EUR mesačne. Podľa ministerstva sociálnych vecí a zamestnanosti sa efektivita tejto schémy osvedčila pri pomoci dlhodobo nezamestnaným mladým ľuďom pri začlenení do zamestnania. Neexistuje však dôkaz, že zamestnávateľia po skončení stáže ponúkajú mladým ľuďom zamestnanie.

Systém podpory v nezamestnanosti sa transformoval z centralizovaného modelu na vysoko decentralizovaný systém, v ktorom je implementácia politiky zamestnanosti delegovaná na súkromné agentúry.³⁵ Od roku 2004 je každej samospráve pridelovaný jeden rozpočet na výplatu sociálnych podpôr a jeden na úhradu reintegračných aktivít pre nezamestnaných. Platí pritom pravidlo, že si samospráva môže zvyšné peniaze po výplate všetkých podpôr nechať na svoje ďalšie aktivity, ak však je potrebné zaplatiť viac, musí rozdiel samospráva zaplatiť zo svojich zdrojov.³⁶ Vzniká tak silná motivácia na zredukovanie počtu poberateľov štátnych podpôr, pričom je kladený dôraz na aktiváciu klientov, podporu ich samostatnosti pri hľadaní práce a verejnú súťaž v poskytovaní efektívnych služieb zamestnanosti.³⁷ Prvotná registrácia na úrade práce (CWI) je zároveň sprevádzaná interview a využitím nástrojov profilácie uchádzača o zamestnanie na vyhodnotenie pravdepodobnosti jeho úspešného zamestnania počas nasledujúcich 6 mesiacov.³⁸

2 Grécko

V období od konca 90. rokov do roku 2008 sa situácia mladých ľudí na gréckom trhu práce zlepšovala, o čom svedčia aj klesajúce miery nezamestnanosti z vyše 30% na 21%, zníženie miery dlhodobej nezamestnanosti z 52% na 39% a pokles podielu mladých, ktorí neboli ani zamestnaní, ani sa nevzdelávali (NEET - not in education, employment or training) z 18% na 13%.³⁹ Od roku 2008 však opätovne došlo k zhoršovaniu situácie v dôsledku hospodárskej krízy, ktorá odhalila niekoľko zásadných štruktúrnych problémov nielen gréckych verejných financií, ale aj gréckeho trhu práce. V posledných mesiacoch sa podmienky na trhu práce pre mladých ľudí v Grécku výrazne zhoršili, o čom svedčí aj miera nezamestnanosti mladých ľudí, ktorá prekonalala hranicu 50%.⁴⁰ Aj kvôli úsporným opatreniam gréckej vlády sa zlepšenie v krátkodobom horizonte neočakáva.

Napriek spomínaným zlepšeniam bolo v roku 2008 Grécko v dôležitých ukazovateľoch naďalej na chvoste Európskej únie i krajín OECD. Miera nezamestnanosti mladých v Grécku presahovala priemer OECD o 7 percentuálnych bodov, dlhodobá nezamestnanosť bola dvojnásobne vysoká a miera zamestnanosti mladých ľudí bola o 20 percentuálnych bodov nižšia ako priemer

³² OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 111

³³ Z anglického „mutual obligations approach“. Zdroj: OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 15

³⁴ OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 1

³⁵ OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 128

³⁶ Tergeist and Grubb, 2006. In OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 129

³⁷ Martin and Grubb, 2001. In OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 129

³⁸ OECD: Jobs for Youth: Netherlands. Paris, 2008. [cit. 2012 – 03-07]. ISBN-978-92-64-04128-8 str. 130

³⁹ OECD. 2010. Jobs for Youth: Greece. s. 11. ISBN 978-92-64-08210-6 (PDF)

⁴⁰ TASR. 10.3.2012. Dostupné na internete <http://www.tasr.sk/25.axd?k=20120310TBA00926>

krajín OECD.⁴¹ Keďže len malá časť mladých Grékov získava počas štúdia aj pracovné skúsenosti, prechod zo vzdelávania do práce predstavuje naďalej dlhý a obtiažny proces, dokonca aj pre mladých ľudí s vysokou kvalifikáciou. Napriek tomu, že priemerná doba nájdenia si prvého zamestnania po skončení školy je v Európe 17 mesiacov, v Grécku sa tento priemer pohybuje na úrovni dvoch rokov.⁴² Zťažený je aj prechod z prvotného nízkooplateného zamestnania do lepšie ohodnotenej práce, obzvlášť pre menej kvalifikovaných mladých ľudí. Mladí ľudia v Grécku sú často zamestnaní na dočasné pracovné zmluvy.

2.1 Problém mladých ľudí na gréckom trhu práce

Problémom gréckej politiky trhu práce je slabé prepojenie vzdelávacieho systému s trhom práce, o čom svedčia aj obmedzené možnosti praktického vzdelávania na pracovisku v kombinácii so školských vyučováním. Odborné vzdelávanie navyše v Grécku nemá vysokú prestíž. Spolupráca so súkromným sektorom v tejto oblasti na zostavovaní osnov, aby sa zabezpečilo prepojenie s potrebami miestneho trhu práce a poskytovanie príležitosti k praxi na pracovisku, je zriedkavá. Možnosť kombinácie teoretického učenia v škole s praktickým učením priamo vo firme je v gréckom vzdelávacom systéme prakticky neprítomná. Na školách síce učitelia poskytujú poradenstvo, nemajú však dostatočné informácie a školenie o reálnych potrebách trhu na adekvátne poradenstvo ohľadom budúcich možností uplatnenia v danom obore.⁴³

V roku 2006 bola zreformované vyššie stredné vzdelávanie s cieľom podporiť odborné vzdelávanie s praktickejším zameraním na trh práce, v rámci ktorého sa vytvorila možnosť prepojiť teoreticky zamerané vyššie stredné vzdelávanie (Lykeio - Λύκειο) s odborným vzdelávaním (Technika Epangelmatika Ekpedeftiria - Τεχνικό Επαγγελματικό Εκπαιδευτήριο - TEE). Keďže mnohí mladí Gréci si neúmerne predlžujú vysokoškolské štúdium, zaviedli sa limity na maximálnu dĺžku štúdia. Neprimerane nízke požiadavky pri zápise na vysokoškolské vzdelávanie vedie neskôr k zvýšenému počtu študentov, ktorí počas vzdelávania nedokončia. To im má zabrániť zavedenie prísnejších prijímacích pravidiel.⁴⁴

Atypická je štruktúra nezamestnanosti podľa vzdelania. Miera nezamestnanosti absolventov vysokej školy je totiž prekvapivo vyššia ako miera nezamestnanosti mladých ľudí bez kvalifikácie a táto schéma sa mení až po dvoch – troch rokoch.⁴⁵ Tento paradox je dôsledkom časového nesúladu študijných programov s potrebami trhu práce a nezvyku pracovať už počas štúdia. Vyriešiť tento problém by mohla väčšia podpora stáží a odborných centier zamestnanosti na univerzitách.⁴⁶ Pretrvávajúca fenomenálna prevzdelanosť, obrazom ktorého sú vysokoškolsky vzdelaní mladí ľudia predávajúci v obchodoch a vykonávajúci prácu, na ktorú nepotrebojú terciálne vzdelanie.

Ďalším závažným problémom je vysoká miera mladých ľudí predčasne opúšťajúcich vzdelávací systém. V roku 2007 až 12% mladých vo veku 15-24 rokov opustilo školu bez dosiahnutia vyššieho stredného vzdelania, ktoré sa považuje za minimum pre úspech na trhu práce.⁴⁷ Na tento problém grécka vláda zareagovala zavedením povinného predškolského dňa pre 5-ročné deti. Paradoxne pritom povinná školská dochádzka v Grécku trvá len do veku 14,5 roka, zatiaľ čo v väčšine krajín OECD je hranicu vek 16 rokov. Dômnievame sa, že grécka vláda by sa mala skôr zamerať na to, aby skupina školských detí blízko hrovej vekovej hranici, ktorí v prípade neintervencie sú najpriamejšie ohrození nezamestnanosťou, opúšťala školu s adekvátnou kvalifikáciou pre trh práce. Viaceré zdroje totiž poukazujú na to, že ani podmienek povinného

⁴¹ OECD. 2010. Jobs for Youth: Greece. s. 11. ISBN 978-92-64-08210-6 (PDF)

⁴² OECD. 2010. Jobs for Youth: Greece. s. 12. ISBN 978-92-64-08210-6

⁴³ OECD. 2010. Jobs for Youth: Greece. s. 16. ISBN 978-92-64-08210-6

⁴⁴ OECD. 2010. Jobs for Youth: Greece. s. 14. ISBN 978-92-64-08210-6

⁴⁵ OECD. 2010. Jobs for Youth: Greece. s. 12. ISBN 978-92-64-08210-6

⁴⁶ OECD. 2010. Jobs for Youth: Greece. s. 17. ISBN 978-92-64-08210-6

⁴⁷ OECD. 2010. Jobs for Youth: Greece. s. 12. ISBN 978-92-64-08210-6

navštevovania školy do 14,5 roka nie je adekvátne kontrolovaná a vymáhaná, prípadne postihovaná v prípade jej nesplnenia. Dôkazom toho je fakt, že 3,3% detí sa po dokončení základného vzdelávania nezapíšu ani na nižší stredný stupeň vzdelávania a ďalších 3,2% sa síce zapíše, ale opustia ho bez dosiahnutia kvalifikácie a dokončenia povinnej školskej dochádzky.⁴⁸ Napriek tomu, že existujú programy ďalšieho vzdelávania aj pre mladých, ktorí predčasne opustili vzdelávací systém, nie sú vyvíjané špeciálne aktivity na ich motiváciu k prihláseniu sa na tieto programy, takže sú využívané len tými najaktívnejšími a mladí ľudia najťažšie umiestniteľní na trhu práce zostávajú ponechaní v inaktivite.

Prekážky na strane dopytu po pracovnej sile sú umocnené pomerne vysokými minimálnymi mzdami, vysokou cenou práce a vysokým odstupným pri prepúšťaní, ktoré zamestnávateľov odrádzajú od najímania mladých ľudí bez pracovnej histórie.⁴⁹

2.2 Opatrenia gréckej vlády

Reformy cielené na zlepšenie situácie mladých ľudí na trhu práce, navrhované bývalým premiérom Georgeom Papandréouom ustúpili do úzadia pri snahe o riešenie problémov gréckeho dlhu. V danej situácii bola však väčšina navrhovaných opatrení, okrem iného postupné zvýšenie podpory v nezamestnanosti z 55% minimálnej mzdy na 70% pre všetky vekové skupiny, nerealistické vzhľadom na obrovský nápor na verejné financie. Výška minimálnej mzdy v Grécku je navyše v medzinárodnom porovnaní neprimerane vysoká. Napríklad 17-ročný Grék pri najnižšej možnej mzde zarába 51% strednej hodnoty mzdy⁵⁰ v porovnaní s 36% v krajinách, kde je zavedená podminimálna mzda pre mladých pracovníkov.⁵¹ Ako už bolo v práci spomínané v samostatnej podkapitole, príliš vysoké minimálne mzdy môžu vážne ohrozovať šance mladých ľudí na získanie zamestnania a zároveň môžu pôsobiť kontraproduktívne motivačne pre mladých ľudí, ktorí predčasne opustia vzdelávací systém, aby namiesto vzdelávania začali pracovať.

V období od roku 2006 do 2008 bolo zavedených viacero programov na pomoc k rýchlejšej integrácii mladých ľudí na trh práce, vrátane tréningu na začatie vlastného podnikania, podpory praktického odborného vzdelávania, ako aj finančného príspevku a možnosti konzultácií pri začínaní podnikania.⁵² V roku 2009 bolo zavedené opatrenie na podporu zamestnanosti mladých nezamestnaných od 18 do 30 rokov s minimálne vyšším stredným vzdelaním v malých firmách prostredníctvom subvencovaných miezd v prípade poskytnutia pracovného miesta osobám z tejto cieľovej skupiny. Tieto subvencie, predstavujúce približne štvrtinu bežnej mzdy, boli vyplácané počas 21 mesiacov z minimálne 24 mesiacov trvajúceho pracovného vzťahu.⁵³ Druhý program bol zameraný na NEET (neither in employment, education or training) skupinu mladých ľudí od 16 do 25 rokov, ktorí síce ukončili povinnú školskú dochádzku, ale nedosiahli vyššiu ako základnú kvalifikáciu. Mladí ľudia mali možnosť rozhodnúť sa pre plne dotovanú päťmesačnú prax, tréning informačných a komunikačných zručností a integrované poradenstvo alebo tréning v hľadaní práce.

Programy gréckych reforiem na trhu práce sú typicky spojené s vysokými dotáciami a náporom na verejné financie, nie s radikálnou zmenou systému v problematických oblastiach. Pritom krajina na neustálom pokraji neriadeného bankrotu nemôže uvažovať s rozšírením programov financovaných z verejných zdrojov. Dôraz mal byť pritom viac kladený na komplexné, dobre štrukturované opatrenia s dokázanou efektivitou a následne monitorovacie aktivity, ktoré by vynútili reálne presadenie reformy. V súčasnej situácii sa v oblasti boja proti enormnej nezamestnanosti mladých ľudí treba zamerať predovšetkým na možnosti, ktoré ponúka čerpanie

⁴⁸ OECD. 2010. Jobs for Youth: Greece. s. 16. ISBN 978-92-64-08210-6

⁴⁹ OECD. 2010. Jobs for Youth: Greece. s. 12. ISBN 978-92-64-08210-6

⁵⁰ Stredná hodnota mzdy (median wage) je hodnota, pri ktorej 50% ľudí zarába viac a 50% menej. V snahe o zobrazenie reality trhu práce má podľa autorky väčšiu výpovednú hodnotu ako priemerná mzda.

⁵¹ OECD. 2010. Jobs for Youth: Greece. s. 20. ISBN 978-92-64-08210-6

⁵² OECD. 2010. Jobs for Youth: Greece. s. 13-14. ISBN 978-92-64-08210-6

⁵³ OECD. 2010. Jobs for Youth: Greece. s. 13. ISBN 978-92-64-08210-6

eurofondov. Žiaľ aj v schopnosti ich čerpania Gréci preukazujú značné zaostávanie. Konanie si vyžadujú predovšetkým tri problematické oblasti: zabezpečiť, aby mladí ľudia opúšťali vzdelávací systém aspoň s minimálnou kvalifikáciou, odstrániť bariéry na strane zamestnávateľov - dopytu po pracovnej sile a zamerať sa na radikálnu a komplexnú aktivizáciu nezamestnaných mladých ľudí prostredníctvom vytvorenia možností získania praktickej skúsenosti alebo návratu do niektorej formy vzdelávania či ďalšieho vzdelávania.

Zamestnávaniu mladých ľudí v Grécku bráni okrem spomínaných nedostatkov aj jedna z najvyšších mier ochrany zamestnania v Európe prostredníctvom mimoriadne vysokého odstupu, do súčasných reformných snáh až niekoľkonásobne presahujúceho priemer v krajinách OECD.⁵⁴ Výpovedná lehota v dĺžke 2 mesiace je naopak pri stálych pracovných zmluvách kratšia ako je obvyklé⁵⁵, čo tiež znižuje motiváciu zamestnávateľov k najímaniu nových pracovníkov, ktorých výkonnosť je neistá, keďže za sebou nemajú ešte žiadne pracovné referencie.

Medzi najvyužívanejšie aktivačné programy patrí vďaka dostupnosti finančnej podpory na začatie vlastného podnikania podnikateľský tréning, zatiaľčo vzhľadom na výsledky a náklady najefektívnejšie opatrenie – tréning hľadania práce – je málo navštevované.⁵⁶

Jeden zo zásadných problémov vidíme v absolútnom nedostatku monitoringu a evalvácie efektivity aktivačných programov, kombinovanom s chýbajúcim systémom vzájomných obligácií, ktoré by určovali uchádzačovi o zamestnanie povinnosť hľadať si prácu a zúčastňovať sa aktivačných opatrení pod hrozbou krátenia podpory v prípade nespolupráce. V Grécku sú tieto aktivity na báze dobrovoľnosti, prípadne existujúce sankcie nie sú vôbec aplikované, okrem iného z dôvodu, že veľká časť nezamestnaných nepoberá podporu v nezamestnanosti a tým pádom chýba motivačný prvok finančných postihov.

3 Záver

V prvom rade treba poznamenať, že neexistuje žiadny univerzálny spôsob na dosiahnutie plnej zamestnanosti. Každý členský štát EÚ má svoje národné špecifiká v rôznych oblastiach, rozdielne ekonomické štruktúry a politicko-historické dedičstvo, ktoré priamo či nepriamo vplyvajú na miery nezamestnanosti mladých ľudí a ich perspektívy na trhu práce. Týmto špecifikám musia byť prispôsobené všetky opatrenia, nie je možné ich len automaticky preberať napriek tomu, že zaznamenali úspech v inej krajine.

Je nutné pozorovať vývoj situácie mladých na trhu práce v krajine a včas zasiahnuť, aby sa množstvo nezamestnaných mladých ľudí nestalo nezvládnuteľným pre ekonomiku a sociálny systém. Správne načasované intervencie zabránia tiež nezamestnanosti mladých ľudí prerásť do dlhodobej nezamestnanosti mladých s negatívnymi následkami, ako strata pracovných návykov a zručností, neaktivita.

Rozhodujúci vplyv v boji proti nezamestnanosti mladých ľudí má ekonomický rast. Možno usudzovať, že štáty s vysokou životnou úrovňou a výškou HDP na obyvateľa lepšie zvládajú riešiť problém nezamestnanosti mladých ľudí. Proces odborného vzdelávania, ktorý sa uskutočňuje priamo na pracovisku, značne uľahčuje mladým ľuďom prechod zo vzdelávania do zamestnania.⁵⁷

3.1 Odporúčania

Z komparácie situácie nezamestnanosti mladých ľudí a prostriedkov na jej potlačanie v dvoch vybraných krajinách, ale i ďalších krajín EÚ môžeme usudzovať, že pre boj s nezamestnanosťou mladých ľudí a zabezpečenie ich dlhodobého adekvátneho uplatnenia na trhu

⁵⁴ OECD. 2010. Jobs for Youth: Greece. s. 21. ISBN 978-92-64-08210-6

⁵⁵ OECD. 2010. Jobs for Youth: Greece. s. 22. ISBN 978-92-64-08210-6

⁵⁶ OECD. 2010. Jobs for Youth: Greece. s. 23. ISBN 978-92-64-08210-6

⁵⁷ Van der Velden - Wolbers 2001, OECD 1998. In: Halvorsen, K. How to combat unemployment? Dostupné na internete <http://www.socsci.auc.dk/cost/Conference/Keynote-speakers/Knuthalvorsen.PDF> s.15

práce sú kľúčové nasledujúce prvky:

1. Je nevyhnutná politická vôľa a záväzok pre politiku plnej zamestnanosti, ako aj konsenzus v tejto otázke medzi sociálnymi partnermi ohľadne priority rastu zamestnanosti nad rastom miezd. Realizácia takejto politiky je zjavne jednoduchšia v malých a/alebo do veľkej miery homogénnych krajinách,⁵⁸ v ktorých má účinný sociálny dialóg dlhšiu tradíciu.
2. Koordinovaná fiškálna, mzdová a monetárna politika v členských krajinách EÚ.
3. V niektorých krajinách s nízkou mierou nezamestnanosti mladých ľudí, ako napríklad v Nórsku, Rakúsku a Holandsku je možné odpozorovať korporalistické politiky stanovovania mzdy za účelom udržania medzinárodnej konkurencieschopnosti. Tvorba týchto politik zahŕňa dialóg so sociálnymi partnermi a vládou.
4. Podpora nevyhnutných štrukturálnych zmien prostredníctvom inovácií a modernizácie s cieľom zachovania si konkurencieschopnosti v globálnej ekonomike.
5. Kombinácia štedrej, ale krátkodobej podpory v nezamestnanosti za predpokladu adekvátne nastavených práv a povinností nezamestnaného a vysokej flexibility trhu práce.⁵⁹
6. Niektorí odborníci⁶⁰ navrhujú aplikáciu úspešných opatrení ako work-sharing⁶¹ (delenie sa o jedno pracovné miesto viacerými pracovníkmi), kombinovanie work-sharing s efektívnejším využívaním produkčnej kapacity⁶², skrátenie štandardných pracovných týždňov (čo však môže narušiť nedostatok pracovnej sily v dôsledku starnutia populácie a zvyšovania ukazovateľa závislosti), rodičovské, sabatické⁶³ a vzdelávacie dovolenky a väčšia flexibility pracovného času a pre starších pracovníkov schémy predčasného odchodu do dôchodku. Tieto opatrenia sú založené na predpoklade, že nezamestnanosť je do veľkej miery problémom prerozdelenia existujúcich pracovných príležitostí.
7. Tvorba nových pracovných príležitostí vo verejnom sektore a ďalších stratégií služieb má byť financovaná prostredníctvom daní. Iné subvencované služby by mohla zahŕňať finančne dostupná denná starostlivosť o deti. Dobrou cestou sa ukazuje byť aj využívanie daňových úľav a benefitov, ktoré zamestnávateľovi znížia náklady na prácu a tým pádom zvýšia pravdepodobnosť rozšírenia súkromného sektora.
8. Včasná aktivácia nezamestnaných a zameranie sa na obzvlášť znevýhodnené skupiny prostredníctvom subvencovania miezd, zvýšenia spoločenskej zodpovednosti súkromných zamestnávateľov, ktorej súčasťou je odstránenie diskriminácie voči etnickým menšinám, ženám, starším pracovníkom a ľuďom s postihnutím. Je potrebné podporiť lokálne iniciatívy zamerané na tvorbu pracovných miest.⁶⁴
9. Iniciácia prospešných aktivít mimo formálneho zamestnania, zameraných na spoločnosť alebo jednotlivcov.

---

⁵⁸ HINRICHS 2000:14. In: Halvorsen, K. How to combat unemployment? Dostupné na internete <http://www.socsci.auc.dk/cost/Conference/Keynote-speakers/Knuthalvorsen.PDF> s.16-17

⁵⁹ Hinrichs 2000, Goul Andersen 2000. In: Halvorsen, K. How to combat unemployment? Dostupné na internete <http://www.socsci.auc.dk/cost/Conference/Keynote-speakers/Knuthalvorsen.PDF> s.16-17

⁶⁰ Ormerud 1998. In: Halvorsen, K. How to combat unemployment? Dostupné na internete <http://www.socsci.auc.dk/cost/Conference/Keynote-speakers/Knuthalvorsen.PDF> s.16-17

⁶¹ Koncept work-sharingu rozpracovali okrem iných napríklad: Weinkopf 1999, Suoranta 1999. In: Halvorsen, K. How to combat unemployment? Dostupné na internete <http://www.socsci.auc.dk/cost/Conference/Keynote-speakers/Knuthalvorsen.PDF> s.16-17

⁶² Olsson 1999. In: Halvorsen, K. How to combat unemployment? Dostupné na internete <http://www.socsci.auc.dk/cost/Conference/Keynote-speakers/Knuthalvorsen.PDF> s.16-17

⁶³ Nätti 1999. In: Halvorsen, K. How to combat unemployment? Dostupné na internete <http://www.socsci.auc.dk/cost/Conference/Keynote-speakers/Knuthalvorsen.PDF> s.16-17

⁶⁴ Hinrichs 2000, Mikkonen 1999. In: Halvorsen, K. How to combat unemployment? Dostupné na internete <http://www.socsci.auc.dk/cost/Conference/Keynote-speakers/Knuthalvorsen.PDF> s.16-17

Pochopiteľne, spomínané elementy treba zasadiť a upraviť v závislosti do inštitucionálneho kontextu jednotlivých krajín. Problém krajín s vysokou mierou nezamestnanosti mladých ľudí spočíva aj vo fakte, že hoci správne identifikovali svoje hlavné problémy, prijaté opatrenia nie sú presne cieleňé na ich riešenie. Celkovým problémom je nízka miera monitoringu a evalvácie účinnosti a efektivity vzhľadom na náklady jednotlivých opatrení aktívnej politiky trhu práce.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BLANCHARD, O. 2000. The Dutch Jobs Miracle. 6.7.2000. [cit.1.2.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.project-syndicate.org/commentary/the-dutch-jobs-miracle> >
- [2] Eurostat. Euro area unemployment rate at 11%. 81/2012, 1.6.2012. [cit.2.6.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-01062012-AP/EN/3-01062012-AP-EN.PDF>
- [3] HALVORSEN, K. 2001. *How to combat unemployment?* Conference Social Policy, Marginalisation and Citizenship. Aalborg University, Aalborg, Denmark. 2.-4.11. 2001. [cit.3.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.socsci.auc.dk/cost/Conference/Keynote-speakers/Knuthalvorsen.PDF>>
- [4] OECD. 2010. *Jobs for Youth: Greece*. Paris, 2010. 183 s. ISBN 978-92-64-08208-3
- [5] OECD. 2008. *Jobs for Youth: Netherlands*. Paris, 2008. 153 s. ISBN-978-92-64-04128-8
- [6] OECD. 2010. *Off to a Good Start? Jobs for Youth*. 2010. 158 s. ISBN 978-92-64-09607-3
- [7] SALVERDA, W. 1992. *Youth Unemployment: Dynamics of the Dutch Labour Market 1955-1988*. Wolters-Noorhoff, Groningen, 1992.
- [8] SCIARRA, S.- DAVIES, P.L. - FREEDLAND, M.R. 2004. *Employment Policy and the Regulation of Part-Time Work in the European Union. The Netherlands*. Cambridge University Press, 2004. s.197. ISBN 13 978 – 0-511 –21 044-1.
- [9] TASR. 10.3.2012. [cit.1.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.tasr.sk/25.axd?k=20120310TBA00926>>

Kontaktná adresa:

Ing. Margita Hulmanová
Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
margita.hulmanova@euba.sk

Mgr. Ladislava IVANČOVÁ

FAKULTA APLIKOVANÝCH JAZYKOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

COMPARATIVE ANALYSIS OF POLICIES APPLIED TO ETHNIC MINORITIES IN SLOVAKIA AND THE USA

Abstract

This article is devoted to the analysis of the policies the resident countries (Slovakia, former Czechoslovakia and the USA) used when dealing with the matters of their ethnic minorities. It proves that although the measures were in both cases discriminatory, they varied by far. This was probably due to divergent political systems implemented in both countries after the WWII - communism and capitalism. Examined are the effects and results the implemented policies had on the societal position, economic situation and national awareness of the Romanies and African-Americans. The analysis of the policies shows that after the Civil Rights movement and its gains, the Afro-Americans were able to use new opportunities it offered and so, in great numbers, get rid of poverty. The Romanies, on the other hand, after the fall of communism have found themselves at the edge of deprivation.

Abstrakt

Autorka sa v príspevku venuje komparatívnej analýze riešenia problému etnických menšín Rómov na Slovensku a Afro-Američanov v Spojených štátoch amerických na politickej úrovni. Analýza politických riešení prijatých voči obom národnostným menšinám dokazuje, že aj napriek spoločnému diskriminačnému charakteru tieto prístupy k riešeniu národnostných menšín sa značne líšili, zodpovedajúc ekonomickému usporiadaniu krajín v ktorých vznikli – komunizmus vs. kapitalizmus, čo malo za následok protichodné výsledky úsilia o začlenenie týchto menšín do prijímajúcej kultúry. Kým hnutie za rovnoprávnosť v USA pomohlo Afro-Američanom emancipovať sa v každom smere, pád komunizmu v bývalom Československu a nekonceptná politika zo strany vlád uvalila Rómov do nebezpečnej priepasti chudoby.

Key words:

romanies, policy, ethnic minorities, Afro-Americans, the USA, Civil rights movement, gypsies, assimilation,

1 The life and assimilation measures taken on the Romanies in the post-war Czechoslovakia (Slovakia)

From the beginning of the 1950's local and regional authorities concentrated on "re-shaping the Gypsy behaviour," which the 1952 edition of the *Dictionary of the Czech Language* described: "gypsy"- a member of a wandering nation, a symbol of mendacity, theft, wandering ... jokers, liars, imposters and cheaters".¹ An effort was expended on improving Gypsy health care and housing needs. New allowances for the poorest social layers of the

---

¹ Crowe, D.M., (1995) A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia. I.B. Tauris & Co. Ltd., p. 56

² Crowe, D., p. 56

³ Říčan, P., p. 27

population were introduced which provided; good salaries for non-qualified workers, social care, compulsory preventive medical programmes, adult education and cultural-educational work. There were new roads built in the East of Slovakia to help the Romanies, as well as, efforts aimed at improvement of sanitary conditions and elimination of illiteracy. Free work places, accommodation coupled with the possibility to increase the cost of living caused the removal of the Romany people into the Czech lands in great numbers. They were accepted positively by the majority and the racist aversion, if existed, was weak. What disconcerted the then government was their unsettleness. In 1956, authorities spoke of a Gypsy crisis in Czechoslovakia that was linked to their continued nomadism. According to an article in *Zemědělské Noviny* (Agricultural Newspaper) in 1957, only "40 percent of the Gypsy population has settled down." Their lifestyle exacerbated public feelings toward them, which the Slovak journal *Smena* (Direction) "likened ... to the discrimination against the Negro in the United States." These problems and attitudes, coupled with the size of the Rom community, prompted the Communist Party to approve a resolution on April 8, 1958, that demanded an unconditional solution to the Gypsy question. The resolution called for a "mass campaign addressed to both the Gypsies and white bigots, for lifting the Gypsies' extraterritorial immunities and punishment of nomadism."² In October 17, 1958, in anticipation of Law No. 74, an Act on Permanent Settlement of Nomadic People was passed. A nomad was defined as an individual who, in groups or individually, wanders from place to place, avoids serious work or obtains his livelihood by doubtful means although he is registered in some community as its permanent member. If such person, despite the offer of help, persisted this lifestyle, he would be punished by imprisonment from six months to three years. Though the Rom is not mentioned in the regulation, there is no doubt that they (especially the country's 6,000 nomadic Olach Gypsies) were its main target. Although they were forced to settle through the assignment of precious housing, many nomadic Romanies found ways to escape punishment for their lifestyle. In the meantime, relationships between the Czechoslovaks and the Romanies started to change – to wrong. By the rest of the population they were perceived as a special, privileged caste recognizing their rights but no duties. The growing resentment increased as the public supposed they were misusing their status. The regime that blocked the right for sovereignty of culture and lifestyle, in contrary provided the Romany citizens decent habitation (although sometimes only on the paper) and a stable employment. Their salaries for non-qualified work were often higher than those of teachers' or doctors'. The regime, responsible for the education of their children, ensured regular school presence and supported their high school and university education.³ However, it could hardly cover-up a growing gap between the socio-cultural level of the Romanies and the Czechoslovaks. Moreover, their population was on the sharp upgrade in number. In the mid-sixties, over 1000 Gypsy hamlets were counted in Slovakia, where Gypsies continued to live with no plumbing or sanitation. Consequently, in 1965, the Communist Party ordered local officials to gather background data on Gypsy population and to prepare a universal, long-range assimilation plan. The plan which resulted in Ordinance No. 502 of June 1965 concentrated on full-employment of able-bodied Gypsies as a precondition of a decent living standard, liquidation of Gypsy hamlets and dispersal of these people throughout the republic. No more than 5% of Romanies could live in each village.⁴ A new government body, the National Council for Questions of the Gypsy Population, was created to coordinate the program.⁵ By the 1968 one-third of Gypsy settlements in Slovakia unfit for living were razed their tenants were moved to the Czech lands, where local governments, aided by national subsidies, were responsible for their housing and employment. The atmosphere that emerged after the Prague Spring in 1968 boded well for Czechoslovakia's Rom. Official data from the end of 1967 showed a Gypsy population with 164,526 in Slovakia, and 59,467 in the Czech lands to be one of the largest Roma population in the Soviet bloc. While in the 1958 the claim

from the side of the Romany intelligence to accept their ethnic sovereignty and admit the statute of nationality was rejected by the supreme party body unanimously, during the period of 1968-1969 even the representatives of scientific circles were against. At least the Romanies in Slovakia were permitted to form their first official organization, the Union of Gypsy-Romanies, followed by a similar Czech organization. Later they joined together into one organization with two branches. The aims of the Union were to elevate the social and economic levels of the Gypsies in the country and to improve the majority population's relations and understanding of Gypsy culture. Unfortunately, after the Soviet invasion of Czechoslovakia on August 21, 1968, the government of Gustáv Husák introduced an era of 'normalization' that quickly blemished many of the gains achieved in the Prague Spring. In April 1973, the government disestablished the Union of Gypsy-Romanies and outlawed other Gypsy organizations because they had "failed to fulfill their integrative function". The actual reason was probably the request of the Rom to accept the Rom nationality. The emancipation effort was unsuccessful but at least the concept of assimilation and the policy of dispersal were abandoned. What followed was a long-time generation plan of 'aculturation', which was in fact another term for assimilation, coupled with a new scheme of sterilization aimed at reducing high Gypsy birth rates. On February 29, 1972, the Ministry of Health issued the Decree on sterilization, designed to reduce the 'high unhealthy' Romany population. Consequently, a very high number of Romany women were sterilized, which often meant violation of their rights to non-discrimination on the basis of ethnicity or sex. Charter 77, a Czechoslovak dissident group, protested this practice in its document of 1979, claiming that it violated Article No. 259 of the state penal code, which dealt with genocide. Further, this document undersigned also by Václav Havel, condemned such practices of government like halting of nomadism and encouraging integration and assimilation, since the ethnicity of Rom was not admitted. The gradual increase in the size of the Rom population caused the government's fear from the complex social and economic problems that accompanied such Rom increases. Census figures for 1970 showed Rom population in Czechoslovakia of over 300.000, which made up 0,61% of Czech population, while in Slovakia Gypsies accounted for 3,51% of its population. Rom growth rates in Slovakia averaged 3,71% from 1970 to 1980.¹ Warning was also the gap between the national and the Rom childbirth rate. The aversion towards the Romanies was stronger in Slovakia than in the Czech lands. According to a research conducted in 1971, 21% of Czechs and 36% of Slovaks would be in favour of expulsion of the Romanies if it was possible.¹ Another part of assimilation process were the resolutions No.231 of 1972 and No.29 of 1976, which focused on employment of all able-bodied Rom citizens, education of their youth as well as re-education of the adult Romanies. The process also included the solution of housing problems and elimination of increased crime. Despite all resolutions and laws passed, the government felt that it would be harder to improve the quality of Gypsy life because they were depended and left for solution of the government. The lack of nationality status for the Rom, officially referred as citizens of Gypsy origin, deprived them of the possibility to decide for themselves when solving their complicated situation. On the other hand, some local officials, particularly in Slovakia, encouraged Rom ethnicity. Another incontestable fact that prevented the Rom from integration into the main stream of society was a growing body of prejudice that accompanied their increasing numbers and official attention. According to the Czech-American gypsiologist Otto Ulč, post-1968 Czechoslovakia became a "less tolerant, more impatient, and egoistic society." Increasingly, he observed, the public saw Gypsies as "beneficiaries of a host of privileges." Furthermore, Czechoslovaks became "thoroughly uninhibited about making racial slurs and expressing racist prejudice of the old-fashioned vintage." They saw the Rom

---

⁶Crowe, 59.

⁷Řičan, P., p. 26

as "'dirty,' 'lazy,' 'dishonest,' 'primitive,' 'parasitic,' and 'inferior.'"² Such a perception of Rom was, inter alia, affected by increasing Rom crime which in the 1980s created 20% of all crimes committed. This unfriendly, suspicious climate for the Rom prevailed in Czechoslovakia as the system that dominated the nation since 1948 was about to collapse.

2 1989 - A shift to reality – Introduction

The fall of communism in Europe together with the decline of the power of Russia brought new hopes to our nations. In the wake of the Velvet Revolution many changes have been implemented and these have been aimed towards building the foundations of a new human democratic society. The acquired freedom was seen as an opportunity to establish the democracy by the western model. Unfortunately, the sudden "democracy" caused that the freedom of an individual was above the responsibility, the market above morals, economy above the law. The overall call of order was weakened. However the period after the November 17, 1989, brought new options for our people, it was soon seen that the Romanies are still not able to use them. What is more, their situation did not get better, conversely a flagrant deterioration occurred. In the lives of Czechoslovakia's Rom the changes of 1989 meant the freedom to use their own language and to express their culture. Václav Havel, a big humanist and the man who fought and suffered also for the freedom of the Romanies, became the president. During this period a number of Gypsy associations and political parties evolved, including the Party of the Democratic Romany Union, the Party of the Integration of the Romany People in Slovakia, and the most important was the Romany Civic Initiative which attracted a membership of over 70,000 and held its first national meeting in the spring of 1990 in Prague.

With the help of many romists the reader for the first-grade pupils in the Romany language was issued, the state financed their press, and TV broadcasts, arranged various culture events, the Romany language and culture studies were established at universities. On the contrary to the opportunities the democracy brought, the new problems emerged. Especially for the Rom, non qualified, incapable, left for the state to care, as it had been for the last forty years, the new age was connected with; unemployment, crime, racism, availability of attractive wrongs, pillory of media and short-sighted policy. Soon a sharp increase in the number of the Rom population excited open, virulent expressions of prejudice toward the Rom. In 1988, the government estimated that there were 391,000 Rom in Czechoslovakia, a 35,6% increase over 1980 figures. According to the data from the registry of state administration from 1989, the Rom population had 253 943 persons (4,8% of total population).¹ Some perceived these figures to be a new threat, and the newspaper *Express* warned in an article on July 2, 1990, "that the Gypsy fertility may mean a 'tragedy,' that within a century the country may well to be renamed the *Romany republic*."² The fear of overpopulation of the Rom, which was in deep contrast to the birth rate of the general population, combined with deep-rooted prejudice yet culminated as the Rom crime rate raised. A society accustomed to traditionally low crime rates was shocked by the epidemic proportions the crime number reached by 1990. In Slovakia, the crime rise between 1988 and 1989 made 17,7%. Much of this increase was attributed to Gypsies, who as early as 1987 had been blamed by Czechoslovakian television for 38% of Bratislava's crimes and 40% of those committed in eastern Slovakia. Further, 44,2% of all crimes in Czechoslovakia were ascribed to Gypsies 18 years old or younger, but this exaggerated figure later proved to be no more than 7,5-11%. In 1993 it was stated that almost 40% of all crimes in Slovakia were committed by Roma, with a range of 40 to 50% for

---

⁸ Crowe, D., p. 56

⁹ Buček, J., (1999) www.os.hu

¹⁰ Crowe, 64.

all youth cases in Slovakia.¹ However, these numbers may be overestimated. The reason of these crime cases undoubtedly stems from unemployment which reached from 50 to 90% in certain areas. In effort to ensure higher income, many of them got caught up to mafia or prostitution. In addition, the drug dependence applies to Roma very frequently. Another problem, unexperienced through the communist era, has been open antagonism and skinhead attacks on Roma, sometimes quietly encouraged by onlookers. According to Dimitrina Petrova, a journalist who works for ERRC², four countries should be singled out for inadequately addressed and currently ongoing skinhead violence against Roma in Europe, since 1989: Bulgaria, Yugoslavia, the Czech Republic and Slovakia.³ An exacerbated situation in the Czechoslovak federal republic made Prime Minister Petr Pithart to call for "peaceful coexistence with our fellow citizens of Gypsy origin," while Deputy Prime Minister Ján Čarnogurský insisted on "tougher action against those skinheads who had attacked the Gypsies." Though admirable, these positive but rare attitudes could not prevent many racially motivated deaths in both republics since then. Nor could they do so, while the most responsible - politicians often present inappropriate thoughts on public, which naturally encourages racism among people. As an instance can serve a speech given by the then Prime Minister Vladimír Mečiar on September 4, 1993, in Spiš, where Gypsies made up 13% of the population, which said it "was necessary to curtail the 'extended reproduction of the socially unadaptable and mentally backward population' by decreasing family allowances." Later the speech, which created an uproar, was said to had been reported "out of context" by the media and a new official version was released.⁴ In addition, not only inappropriate attitudes of government officials but also their unwillingness to solve the Roma question completely and correctly. The reason of such a behaviour of politicians originates probably in their determination to be elected, which is subordinated to voters (public), who traditionally are not praising to the Romanies. Consequently, the Roma question is being postponed which makes the situation more and more aggravated. Finally, when we realize the power that media have today and their influence on public opinion, we cannot wonder that much of what is happening around.

3 Segregation

Though slavery was destructed in the Civil War, the image of a Negro at the end of the 19th century, as an uncivilized, savage native in the minds of conservative Southerners was so strong that they enforced a rigid social segregation and tolerated racial violence. The Supreme Court's decisions of that time prove racial bias and great prejudice even of its members. The Supreme Court virtually encouraged practicing of segregation in nearly all aspects of social life in its infamous decision of *Plessy v. Ferguson*, of 1896, which allowed segregation as "a valid exercise of the legislative power" and established the doctrine of "separate but equal" as the fundamental Constitutional principle governing the color line in American law.⁵ This decision became valid until the half of the 20th century. Separated were public accommodations, such as buses, trains, restaurants, theaters, schools, hospitals, even cemeteries were segregated. To break any of the segregation measures meant imprisonment or often death for an Afro-American. It is reported that in the 1890's an average of 150 blacks a year were killed by the white policemen.⁶ Soon the segregation principle appeared even in

---

¹¹ Crowe, D. p. 66

¹² (ERRC) European Roma Rights Centre

¹³ Petrova, D., (1998), "Spotlight on civilian violence." In : Roma Rights: Newsletter of the European Roma Rights Centre, Spring 1998, p. 4

¹⁴ Crowe, 66

¹⁵ Robertson, p. 101

¹⁶ O'Callaghan, p. 57

those areas of life where it was not admitted by law. A Justice John Marshall Harlan wrote in his dissent to the Court's decision that, "The destinies of the two races in this country are indissolubly linked together," and that nothing could "more certainly arouse race hate," he argued, than a decision "that colored citizens are so inferior and degraded that they cannot be allowed to sit in public coaches occupied by white citizens." He added that "the thin disguise of 'equal' accommodations ... will not mislead anyone."³

But many black Americans accepted segregation and tried to improve their living standard within its limits. They supported the alternative logics, a program of self-help ideology presented by Booker T. Washington, the most prominent black leader of the late 19th and early 20th century. Washington, who accepted separation, was concerned in founding of purely black institutions where blacks became leaders, he encouraged blacks to acquire habits required for success in a materialistic society and to focus on modest economic goals. In his famous Atlanta Exposition address in 1895, he wrote, "No race can prosper till it learns that there is as much dignity in tilling a field as in writing a poem." He advised to be patient and work hard without expecting social equality among the two races, "It is at the bottom of life we must begin, and not at the top. Nor should we permit our grievances to overshadow our opportunities." He said, "No race that has anything to contribute to the markets of the world is long in any degree ostracized."¹

Other African Americans who did not approve of Washington's moderate scheme, followed the black intellectual W.E.B. Du Bois, who wanted to challenge segregation through political action. Du Bois insisted on immediate, direct struggle for achievement of legal and political influence and a full integration into American society. He stood at the establishment of The National Association for the Advancement of Colored People (NAACP), in 1909, which objective was "to promote equality of rights and eradicate caste or race prejudice ... to advance the interests of colored citizens; to secure for them impartial suffrage; and to increase their opportunities for securing justice in courts, education for their children, employment according to their ability; and complete equality before the law."² However, due to white indifference and black helplessness, the association's aims remained only a dream for the first half of a century.

Although, the reconstruction did not wipe the color line in American society and its gains was hard to keep, it provided the basements for the Civil Rights movement in the 1950's and 1960's, and gave a confidence to other generations of Afro-Americans to win their battle for rights and acceptance in the white community.

3.1 Origins of the Civil Rights movement

Black Americans became remarkably restless in the postwar period. Millions of them had left for the North or California in search for better-paid job in industrial cities of the North. They hoped for an escape from the great poverty but primarily from segregation and humiliations in the South. After the Second World War, when black workers were working alongside whites and black servicemen fought alongside white fellows, black servicemen, that challenged discrimination in the war, assumed that the time for racial equality has come. President Truman, who was aware of black urban vote, was interested in the civil rights movement. After being informed about lynchings and mob violence in the South, in 1946, he asked the federal government to secure the rights guaranteed to all citizens. In 1948, he issued an executive order restricting discrimination in federal employment, directed equal treatment in the armed forces and set up a committee to desegregate armed forces. But, although over 1

---

¹⁷ Robertson, p. 102

¹⁸ Washington, B. T., (1895), "The Atlanta Exposition Address." In: United States Information Agency: A nineteenth-century American reader. Washington, (1987), p. 410

¹⁹ Sittkoff, H., (1993), *The Struggle for Black Equality*, New York : Hill & Wang, p. 8

million black soldiers fought in the WWII, those who came from the South yet could not vote. The life of black Americans in the South was a life of 'second class' citizens, still full of segregation and violence.

3.2 Desegregation

In 1954, an important event happened, the decision in a legal case *Plessy v. Ferguson* that allowed "separate but equal" facilities for blacks, was overturned by another Supreme Court decision in the case *Brown v. Topeka*, which announced that segregated schools were illegal and that black children could attend previously white school. But when in 1957 black children in Little Rock, Arkansas tried to do so, President Eisenhower had to resolve the complicated situation by sending federal troops there to ensure that black rights were protected. And so the desegregation process started – with soldiers in the classrooms.

Another legal turning point in black struggle occurred in 1956, when after a year's bus boycott in Montgomery, led by a young clergymen Martin Luther King Jr., the Supreme Court ruled that bus segregation was unconstitutional. This significant victory gave rise to more powerful Civil Rights movement in the 1960's and found its most powerful and remarkable leader in Martin Luther King Jr.

In 1957, Eisenhower in cooperation with Lyndon B. Johnson helped to pass the Civil Rights Act which "authorized federal intervention in cases where blacks were denied the chance to vote."¹ Another Civil Rights Act released in 1960, provided tougher penalties for obstructions at voting but ceased to entitle federal officials to register black voters and so ensure all blacks in the South the right to vote.

3.2.1 From the Civil Rights movement to the present

"There comes a time, when people get tired ... of being kicked about by brutal feet of oppression."

Martin Luther King Jr.

The success of the 1950's caused that blacks acted together against segregation in many other spheres.

Foundation of groups like Student Nonviolent Coordinating Committee (SNCC), Southern Christian Leadership Conference (SCLC), supported peaceful way of struggle for equality. From the 1960, the civil rights workers and students of both, white and black color, organized the so called "freedom rides," in which they travelled to the places where public accommodations did not serve colored people and with the presence of media they confronted the situation. They also arranged mass-meetings, among the largest was the "March on Washington" in 1963, where more than 200,000 people gathered in demand for full racial equality. The most cited speech of Martin Luther King Jr., comes from this mass demonstration: *"I have a dream that one day this nation will rise up and live out these truths that all men are created equal. I have a dream that one day on the red hills of Georgia the sons of former slaves and the sons of former slaveholders will be able to sit down together at the table of brotherhood. I have a dream that my four little children will one day live in a nation where they will not be judged by the color of their skin but by the content of their character."*

But these persuasive words at first failed to make President Kennedy to put the votes of white Southerners at risk. Shortly, after he sent Congress a new civil rights bill ensuring the integration of public places, President Kennedy was murdered. His successor, Lyndon B. Johnson, helped to pass the law soon after he was elected. The 1964 Civil Rights Act, which

---

²⁰ United States Information Agency, (1994), p. 301

forbade by law any discrimination in all public places, was supplied by Voting Rights Act of 1965, which "authorized the federal government to appoint examiners to register voters where local officials made black registration impossible."¹ Further, in 1968, the Congress passed the law that banned discrimination in housing.

Despite the roaring success of the Civil Rights movement, even when many Afro-American saw improvement in the material aspects of their lives, their expectations, in comparison to cost of life of whites, were not fulfilled. The result was angry, aggressive way of protesting, the way far alienated from that non-violent of Martin Luther King's. The loss of Martin Luther King Jr., robbed the nation of its last best hope for fundamental change, without violence and hatred. After his death in 1968 many blacks turned to the Black Power Movement, that argued for isolation of blacks from white majority and preached that the only way for blacks to get justice was to fight for it. Many of them followed Malcolm X's ideology that power has to be acquired by whatever means. But on the other hand, since King's reform helped mainly to middle class African-Americans, the Black Power movement was concerned more about the position of lower classes and the root of their plight, it drew attention to restructuralization of the nation's economic and political organizations as well as realising of Afro-American culture's value.

After Richard Nixon became the President, his administration took every opportunity to diminish its responsibility for civil rights. During his time in bureau, the Supreme Court in 1974, annulled efforts to transfer inner-city black students to suburban schools that were predominately white, which practically meant the return to segregation. Moreover, during his era, the media highlighted the activities of only the most vengeful blacks, and thus created the stereotypes of blacks as lazy, irresponsible, prone to violence and criminality. The sympathy for black movement became to grow weaker, and the president of the NAACP lamented: "For the first time since Woodrow Wilson we have a national administration that can rightly be characterised as anti-Negro."¹ At that time, even those white Northerners who supported the Civil Rights movement, were against preferential treatment of minorities and affirmative actions.

Disagreement against racial quotas and preferential treatment for minorities culminated in 1978, when the Supreme Court ordered officials at Davis Medical School, University of California to accept Alan Bakke, a white man, who had scored higher on the entrance examinations than any black applicant and yet was denied entrance because of the University's racial quotas system. Such a ruling of the Court was widely perceived by some whites as a victory against "reverse discrimination". Justice Thurgood Marshall, a former NAACP attorney and long-time civil rights advocate protested such a practice saying: "Without such a policy, blacks will continue to suffer the consequences of that past discrimination."² But the vision that preferential treatment for blacks is going to compensate people for past wrongs was not approved by many blacks. "A Gallup poll of March 1977 supports this statement: it found that only 27 % of none whites favoured "preferential" over "ability as determined by test scores", while 64 % preferred the latter and 9 % were undecided."³

In the 1970's and 1980's it was obvious that the position of Afro-Americans had improved incomparably since the 1960's. Most blacks realized that the most effective way to take care of their affairs and to improve their position is to vote. The number of African-American officeholders at state and local levels extended to some five thousand in the 1980's, still in every occupation and at every educational level, the median African-American income

---

²¹ United States Information Agency, (1994), p. 320

²² Sittkoff, H., (1993), p. 213

²³ Marshall, T., (1978), "The Case for Racial Quotas," p. 319

²⁴ *ibid*, p. 330

is lower than for whites. Also the standards of health and education are low among those African-American who lack the skills and qualification to acquire better-paid jobs. Those are African-Americans who were affected by the competition from immigrants to the US offering lower-paid labor. The life in the inner city ghettos is much more dangerous than it was in the 1960's. The changes in the economy since 1970's caused sharp heightening in joblessness, poverty, female-headed families and welfare dependency. These social problems of urban life in the US are, in large measure, effects of racial inequality. According to Wilson, "the Negro community is dividing between a stable middle-class group that is steadily growing stronger and more successful, and an increasingly disorganized and disadvantaged."¹

A sharp rise occurred in the number of black families headed by women, in 1965 nearly 25 % of all black families were headed by women, and by 1980 43 % were: partly as a result, welfare dependency among poor has extended.² According to Sittkoff, in the 1990, the percentage of African-American families headed by a female jumped to 56,2% (compared to 17,2 % of white families).³ Another problem of the blacks in American society is a growing number of young black ghetto males turning to crime, gang warfare, drug addiction, and HIV positives. The reason for that may stem probably from frustration and hopelessness caused by low income, no chance of bettering the job situation and improving their societal status and appreciation.

Today, more than hundred years after abolition of slavery, and 30 years after the Civil Rights movement had ended, the color line has not been completely removed. When asked about the situation of racism in America, a law student, who is also black, wrote; ..."the racism has vanished from sight but has not disappeared ... There are civil rights laws and commissions set up to take care of that problem. However, racism still exists. It could be anything from a policeman who pulls you over because you are black, also there are policemen who shoot first and ask questions second. Not good. Another example is that blacks and minorities are more likely to get harsher penalties for the same crimes. What this means is two people who do the same thing should be punished equally. It is proven that Whites get lighter sentences."⁴ As it is obvious, many whites still keep prejudice towards blacks, blaming them for their misery, demand more prisons and longer jail sentences and blame the government's efforts to solve the difficult question of black underclass for encouraging the violent criminality of ghetto dwellers.

Jesse Jackson, a former assistant of Martin Luther King's, once said:

In so many ways, so many ways, have we been bred into insecurity. Du Bois, you know, talked about the burden of double consciousness of being black in America. You belong and yet you don't. You free but yet you are not. It's your place but yet you kept separated from it. You there but yet you ain't. Though it's more difficult trying to make it under that double role and double burden, once you survive it you have double muscles. But it's like we have almost to be superior just to be equal.

References

- [1] Crowe, D. (1995) *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia* I. B. Tauris&Co Ltd
- [2] Marshall, T. *The Case for Racial Quotas*, 1978. In: *Regents of University of California v. Bakke*, 1978
- [3] Petrova, D.: *Spotlight on civilian violence*. In: Roma Rights: Newsletter of the European Roma Rights Center, Spring 1998, Budapest, Hung.
- [4] Říčan, P. (1998) *S Romy žít budeme - jde o to jak Praha*, Portál
- [5] Robertson, J. (1980) *American myth / American Reality* New York, Hill&Wang
- [6] Sitkoff, H. (1993) *The Struggle for Black Equality* New York, Hill&Wang

---

²⁵ Wilson, W., (1987), *The Truly Disadvantaged*, Chicago : The University of Chicago Press, p. 20

²⁶ *ibid*, p. 21

²⁷ Sittkoff, H. p. 227

²⁸ Verdiner, D., "Situation of racism in America." Personal e-mail (16 Nov. 2000)

- [7] United States Information Agency (1994) *An Outline of American History* Washington, UISIA
- [8] Washington, B. T. *The Atlanta Exposition Address*, 1896. In: *A Nineteenth-Century American Reader* (1987) Washington, United States Information Agency
- [9] Wilson, W. (1990) *The Truly Disadvantaged* Chicago; London, The University of Chicago Press

Contact details:

Mgr. Ladislava Ivančová
Faculty of Applied Languages
University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1
Bratislava
Email: ladislava.ivancova@euba.sk

Mgr. Eduard JAMBOR

FAKULTA SOCIÁLNYCH A EKONOMICKÝCH VIED
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

ANALYTICKÉ VÝCHODISKÁ PRE VÝSKUM EUROPEIZÁCIE A JEJ DOPADOV NA ENERGETICKÚ POLITIKU V ČESKU A NA SLOVENSKU

Abstrakt

Predkladaná štúdia vychádza z doterajších výsledkov realizácie teoretickej časti dizertačného projektu, ktorého témou je „Europeizácia v energetickej politike v Česku a na Slovensku.“ Výstupom je analytický rámec pre výskum a porovnanie vplyvu europeizácie na určité aspekty a súčasti vnútornej dimenzie energetických politik oboch štátov.

Na začiatku práca rozoberá fenomén europeizácie a s ním súvisiace koncepty. Taktiež vymedzuje energetickú politiku a jej pre výskum zásadné delenie na vnútornú a vonkajšiu dimenziu. Dôležitým výstupom analytického rámca je vymedzenie a odvodenie tzv. konceptu štúdia aktérov a konceptu štúdia politických (vládných) nástrojov.

Kľúčové slová: Česká republika, energetická politika, europeizácia, implementácia, transpozícia, Slovenská republika

Abstract

Study is based on the actual results of the theoretical part of the dissertation project. The topic of the dissertation is “Europeanization in the Energy Policy in Czech Republic and Slovakia.” The outcome is an analytical framework for the research and comparison of the europeanization impact on certain aspects and components of the inner dimension of energy policies in both countries.

Initially, we analyze the phenomenon of europeanization and its related concepts. There are also definitions of the energy policy and its major division on the internal and external dimension. The important outcome of the analytical framework is the definition and derivation of the concept for study of policy actors and concept for study of political (governmental) implementation tools.

Key words: Czech Republic, energy policy, europeanization, implementation, transposition, Slovak Republic

1 Úvod

Energetická politika a bezpečnosť patria aktuálne medzi najviac diskutované témy domácej i zahraničnej politiky v rovine celej EÚ a jej členských štátov. Majú strategickú dimenziu a pomáhajú pri dosahovaní veľkého množstva cieľov, ktoré zabezpečuje súčasná moderná spoločnosť. Na viacerých úrovniach prebieha živá debata o v minulosti marginálnych otázkach interdependencie medzi dodávateľmi a odberateľmi primárnych energetických surovín, politických a ekonomických dôsledkoch klimatických zmien, nastavení energetického mixu a iných. Z politologického hľadiska si to vyžaduje dôslednú reflexiu, pričom sa objavujú texty zaoberajúce sa problematikou z rozličných perspektív.

Predkladaná práca sa snaží nadviazať na tieto zámery a prehĺbiť ich o spracovanie problematiky dopadov europeizácie na vnútropolitickú rovinu, respektíve konkrétny typ verejnej politiky v Česku a na Slovensku. Napriek platnému princípu subsidiarity je domáci vplyv Únie v oblasti energetickej politiky v oboch krajinách zrejмый. Daný fakt pritom doposiaľ nebol podrobený rozsiahlejšiemu sociálne-vednému výskumu. Zároveň platí, že v prípade ak nie sme schopní dostatočne analyticky uchopiť a porozumieť jej vytváraniu, vplyvom a ich dôsledkom pre energetickú politiku ČR a SR na domácej úrovni, je napríklad vecná debata a schopnosť obhajovať národné energetické záujmy krajín na pôde EÚ reálne nemožná (Černocho, Zapletalová, Vlček, s. 256). Predkladaný text sa snaží zaplniť jednu z medzier súčasného politologického bádania a poskytnúť analytické východiská pre skúmanie energetickej politiky v daných štátoch a jej vzájomného porovnávania.

2 Fenomén europeizácie a jeho adaptácia

Europeizácia je módnym, často analyzovaným konceptom. Používa sa pri vysvetľovaní zmien v súvislosti s vplyvom Európskej únie (EÚ). Sústreďuje sa napríklad na dosah európskych politík a integrácie na vytváranie národných politík členských štátov (Töller, 2004, s. 1). Olsen ani Radaelli nepovažujú europeizáciu za teóriu, ale fenomén alebo vývojový proces (Bulmer, 2007, s. 47). Nepomenúva konečný stav vecí. Vysvetľuje sa prostredníctvom rozličných teoretických rámcov (Olsen, 2002, s. 923). Existuje niekoľko akceptovaných, vo výskumnej praxi aplikovaných teoretických konceptov rozoberajúcich daný pojem. Viacero z nich možno využiť pri výskume zmien v národných energetických politikách.

Autor	Definícia konceptu pri výskume vplyvov europeizácie na domácu energetickú politiku
Robert Ladrech (1994)	Europeizácia je procesom zmeny smeru a tvorby politík do takej miery, že sa európske politické a ekonomické dynamiky stávajú súčasťou organizačnej logiky národných politík a ich vytvárania. Národné politiky sa potom prispôbujú meniacemu sa prostrediu. Vyžaduje si to preberanie procedúr z úrovne EÚ.
Thomas Lawton (1999)	Europeizácia znamená prenos suverenity z členských štátov na úroveň EÚ. Predstavuje proces del'by moci medzi centrálnymi vládami a Európskou úniou.
Tanja A. Börzel (1999)	Europeizácia skúma aké sú dopady prenosu kompetencií a moci na Brusel. Domáce politiky sa stávajú subjektom európskeho vytvárania politiky. Europeizácia je spojená s prenikaním európskej dimenzie do národných politických arén.
Claudio M. Radaelli (2000)	Europeizácia pozostáva z procesov konštrukcie, rozšírenia a inštitucionalizácie formálnych pravidiel, procedúr, paradigiem a spôsobov „robenia vecí,“ ktoré sú najskôr konsolidované v EÚ procese vytvárania politiky a potom začlenené do logiky domáceho diskurzu, politických štruktúr a verejných politík.
Johan P. Olsen (2002)	Fenomén europeizácie v sebe zahŕňa a ovplyvňuje viacero javov. Možno ich rozdeliť do piatich základných oblastí: zmeny vonkajších hraníc spoločenstva, rozvoj európskych inštitúcií, prenikanie EÚ do národných systémov vlád, export foriem politickej organizácie, projekt politickej unifikácie.

Všetky definície zdôrazňujú zmeny v domácom politickom prostredí, spôsobované európskymi dynamikami. Naznačujú, že europeizácia môže viesť k zmenám v domácich

inštitúciách, procesoch a z pohľadu výskumu primárne v konkrétnych politikách európskych krajín v súvislosti s procesom európskej integrácie. Je vnímaná ako adaptatívny proces a kontinuum, vďaka ktorému sú domáce politické systémy stále viac narušané a ovplyvňované politikou EÚ (Radaelli, 2004, s. 30). V tejto súvislosti zmieňuje Radaelli europeizáciu verejnej politiky. Fenomén tu podľa neho môže nadobúdať veľa foriem. Ovplyvňuje predovšetkým základné súčasti verejnej politiky, ktorými sú jej aktéri, zdroje a nástroje (Radaelli, 2002, s. 10). Energetická politika je druhom verejnej politiky.

Sférami vplyvu europeizácie sa rovnako ako Radaelli zaoberá aj Olsen. Definoval päť hlavných oblastí pre výskum tohto javu. Z hľadiska zamerania štúdie považujem za primárne prenikanie EÚ do národných systémov vlád. Predstavuje deľbu moci a zodpovednosti v rámci rozličných úrovní vládnutia. Tieto viacúrovňové systémy by za istých okolností mali vytvárať rovnováhu a kompromisy medzi centrálnou koordináciou a lokálnou autonómiou. Europeizácia tu zahŕňa prispôsobovanie sa národných a subnárodných systémov vlád európskemu politickému centru a normám (Olsen, 2002, s. 924). Olsen sa v koncepcii orientuje najmä na inštitucionálne premeny, no zároveň zdôrazňuje aj možnosť analýzy zmien v národných, respektíve verejných politikách.

Vplyv europeizácie na tvorbu a formovanie verejných politík je predmetom výskumu aj u Tanji A. Börzel a Thomasa Risseho. Europeizáciu popisujú ako dvojstranný proces, v ktorom odlišujú tzv. bottom-up (zdola-hore) a top-down perspektívu (zhora-dole). Bottom-up sa sústreďuje na schopnosť členských krajín presadzovať svoje záujmy a priority v procese formovania politík (nariadenia, normy) na úrovni EÚ. To v konečnom dôsledku ovplyvňuje domáce štruktúry, procesy a záujmy členských štátov spoločenstva. Top-down perspektíva predstavuje adaptáciu členských štátov na európske normy a dôsledky ich implementácie (Börzel, Risse, 2000, s. 1 – 2).

Jedným z cieľov predkladaného projektu je nadviazať na prebiehajúcu diskusiu ohľadom reálneho vplyvu a dopadov europeizácie na formovanie rôznych druhov domácich verejných politík. Nevenuje sa jej bottom-up perspektíve, čiže schopnosti skúmaných krajín presadiť (uploading) zásady a nastavenia svojej energetickej politiky na európskej úrovni. Úspech štátov v „uploadovaní“ totiž z veľkej miery závisí od ich vyjednávacích schopností, postavenia, urbanizácie, industrializácie či ekonomickej vyspelosti. Vo väčšine prípadov sú „uploadermi“ predovšetkým staré, ekonomicky najrozvinutejšie členské štáty s vybudovaným systémom regulačných politík. Tie sa potom snažia presadzovať na úroveň EÚ. Noví členovia, kam sa zaraďuje aj Česko a Slovensko, nemali a v mnohých prípadoch dodnes nemajú adekvátne funkčné a časom overené regulačné mechanizmy, ani kapacitu na úspešný uploading (Börzel, 2002, s. 196 – 197). Chýbajú im prostriedky a nástroje na formuláciu vlastných politík, a preto je pre ne jednoduchšie prebrať ich od skúsenejších partnerov. Z týchto dôvodov sa práca venuje top-down perspektíve alebo sťahovaniu („downloadingu“) z európskej na domácu úroveň.

3 Energetická politika ako typ verejnej politiky

V prenesenom význame by mal tento analytický rámec pomáhať pri popise, porovnávaní a vysvetľovaní dopadov európskych nariadení a noriem z oblasti energetiky na domácu sféru dvoch konkrétnych členských štátov. Zameriava sa na energetickú politiku ako špecifický druh verejnej politiky. Andrea Prontera odvodil určitý koncept alebo postup umožňujúci jej skúmanie z tohto hľadiska (Prontera, 2009, s. 8). Z veľkej miery je využiteľný aj pre potreby tohto výskumného zámeru.

Sústredí sa na správanie sa rozličných typov aktérov, nástroje policy, procesy a arény. Oddeluje vonkajšiu a vnútornú dimenziu energetickej politiky. Podľa Prontera sú to dva aspekty jedného cyklu, ktoré sa spájajú s rozdielnymi aktérmi, nástrojmi, procesmi a arénami. Obe dimenzie charakterizujú rôzne problémy vzťahujúce sa na manažment v sektore

energetiky. Vonkajšia sa dotýka predovšetkým rozhodnutí ohľadom bezpečnosti dodávok energií zvonku, respektíve garancie adekvátneho množstva energie na zabezpečenie ekonomického a sociálneho rozvoja krajiny dovozom zo zahraničia. V prípade vnútornej ide predovšetkým o schopnosť urobiť energiu dostupnou pre občanov a firmy, organizovanie, manažovanie a regulovanie domáceho energetického trhu, či snahu o zvyšovanie efektívnosti (Prontera, 2009, s. 16 – 23).

Výskum využívajúci tento analytický rámec by sa mal prevažne zaoberať vplyvom europeizácie na vnútornú dimenziu energetickej politiky so zameraním na správanie sa aktérov a jeho dôsledky pri transpozícii a implementácii európskych smerníc, a takisto na porovnanie nástrojov tejto verejnej politiky v určených štátoch. Má to niekoľko príčin. Vnútorná dimenzia tejto politiky patrí z hľadiska odborného sociálne-vedného výskumu k výrazne zanedbávaným. Snaha členských štátov o zachovanie si suverenity pri rozhodovaní vo sfére energetiky sa dotýka najmä oblastí zásobovania energiami a bezpečnosti ich dodávok, ktoré sa zaraďujú do vonkajšej dimenzie. Nie EÚ ako aktér a ňou stanovené normy, ale vzájomné bilaterálne vzťahy medzi národnými štátmi sú dodnes hlavným princípom a základom interakcií pri riešení problémov súvisiacich s bezpečnosťou dodávok. Istá miera vplyvu europeizácie tu samozrejme nemôže byť a ani nie je autorom vylúčená, no aj posledná verzia Zmluvy o EÚ a fungovaní EÚ (Lisabonská zmluva) pripomína a garantuje v tejto oblasti zachovávanie princípu subsidiarity. Ďalším dôvodom je, že vonkajšia dimenzia energetickej politiky je stabilnejšia, odolnejšia voči externým vplyvom, ktorým europeizácia nepochybne je, má väčšiu kontinuitu a zmeny v nej sú pomalšie a menej badateľné v porovnaní s vnútornou. Rovnako európske smernice a normy, z ktorých porovnanie vychádza sa sústreďia primárne na vnútornú dimenziu. Či sa to týka liberalizácie trhu so zemným plynom a elektrickou energiou (distribúcia, predaj), zvyšovania podielu OZE na národnom energetickom mixe (produkcia), či zlepšovania energetickej efektívnosti (šetrenie energiou). V neposlednom rade táto voľba vychádza vzhľadom na šírku skúmanej problematiky z istej nevyhnutnej miery selektívnosti.

4 Koncepty štúdia aktérov a nástrojov energetickej politiky

Zameranie štúdie si pri výskume určených krajín vyžaduje využitie konceptov z oblasti analýzy politiky (policy analysis), štúdií verejnej politiky, prípadne formovania a presadzovania organizovaných záujmov. Vychádzať bude preto z už spomínaného teoretického modelu orientovaného špeciálne na výskum energetickej politiky ako verejnej politiky, ktorého autorom je v práci „Energy Policy: Concepts, Actors, Instruments and Developments“ Andrea Prontera (Prontera, 2009). Druhým východiskom bude model Oldřicha Krpce definovaný v knihe „Národní zájmy v moderní demokracii – Česká republika“ (Krpec, 2009). Posledným teoretickým základom najmä pre výskum nástrojov, ale aj aktérov verejnej politiky nájdeme v diele Michaela Howletta a M. Ramesha, „Studying Public Policy: Policy Cycles and Policy Subsystems“ (Howlett, Ramesh 1995).

4.1 Koncept štúdia aktérov

Krpecov model vytvárania (národných) záujmov definuje tri roviny alebo arény relevantné pre výskum záujmov, respektíve správania sa aktérov. Sú nimi rovina politickej reprezentácie, organizovaných záujmov (záujmové skupiny) a verejnej reflexie (verejnosť) (Krpec, 2009, s. 85). Verejnosť je uňho vnímaná ako heterogénny, nesystematicky kooperujúci, nezameraný a nekonfliktný aktér. V prípade, že sa občania snažia o presadenie partikulárneho záujmu, prestávajú byť jej súčasťou a činia tak prostredníctvom skupín organizovaných záujmov.

Podľa Howletta a Ramesha predstavuje kategória aktérov pre viacerých analytikov jedinú relevantnú oblasť výskumu verejnej politiky. V procese jej vytvárania zohrávajú spolu

s inštitúciami rozhodujúcu úlohu (Howlett, Ramesh, 1995, s. 50 – 52). Tvoria samostatný subsystém politiky, akési diskusné fórum, v rámci ktorého sa zaoberajú problémovými otázkami, vyjednávajú a snažia sa presadiť vlastné záujmy. Môžu to byť rozličné individuá alebo skupiny. Pre zjednodušenie ich rozdeľujú do piatich kategórií na volených predstaviteľov, menovaných predstaviteľov, záujmové skupiny, výskumné organizácie a médiá.

Tretí, Pronterov špecializovaný model, vymenúva z pohľadu vnútornej dimenzie energetickej politiky relatívne veľký počet relevantných aktérov. Hlavné postavenie má rovnako ako u oboch predchádzajúcich konceptov vládna moc. Jej úlohou je formulovať, vytvárať a implementovať energetickú politiku danej krajiny. Špeciálny status v rámci vlády zastávajú ministerstvá alebo ústredné orgány štátnej správy zodpovedné za vymenované úlohy pri tomto druhu verejnej politiky (Prontera, 2009, s. 20).

Analytický koncept pre výskum záujmov a správania sa aktérov bude pre potreby tejto práce vychádzať a zároveň spájať všetky tri definované teoretické modely. Prvou, ktorú tiež obsahujú všetky tri koncepty, bude rovina politickej reprezentácie. Podľa Howlettovho/Rameshovo príkladu sa bude deliť na volených (exekutíva a legislatíva) a menovaných zástupcov (byrokratické organizácie). Možno sem zaradiť aj Pronterove authority regionálnej a miestnej samosprávy. Novou zložkou, ktorá sa nenachádza ani v jednom z modelov budú v rámci tejto roviny predstavovať relevantné politické strany, ich záujmy a postoje v oblasti implementácie európskych energetických politík v oboch štátoch. Napriek centrálnemu postaveniu vlády, ministerstiev či vypracovaným strategickým koncepciami sú totiž rozhodnutia a prístupy k vytváraniu energetickej politiky často podmienené politickou príslušnosťou členov kabinetu.

Samostatnou skupinou sú tzv. nezávislé authority, v našom prípade regulačné úrady,¹ ktoré ako uvádza Prontera, vykonávajú nezávislý dohľad a regulujú ceny energií.

Rovina organizovaných záujmov (záujmové skupiny) spája Krpcov a Howlettov/Rameshov model. V jej rámci možno združiť a čiastočne doplniť viacero typov aktérov, ktorých pomenoval Prontera. Konkrétne pôjde o veľké producentské, distribučné či dodávateľské spoločnosti pôsobiace v sektore energetiky spolu s organizáciami obhajujúcimi ich záujmy. Na druhej strane to budú najväčší priemyselní odberatelia energií spolu so svojimi záujmovými združeniami. Doplnkom v súvislosti s odberateľmi budú organizácie zastupujúce záujmy malých spotrebiteľov², ktorých miera vplyvu je otázna a preto bude dôležité zistiť, akým spôsobom a či vôbec sa v predmetnej oblasti účinne angažujú. Rovnako sem môžu patriť výskumné organizácie, ktoré Howlett vymedzuje samostatne. Relevancia médií, ako integrálnej súčasť tejto roviny je do značnej miery otázna. Sami Howlett/Ramesh o nej nie sú presvedčení, keď priznávajú že názory na ich vplyv sa pohybujú medzi stupňami „rozhodujúci“ až po „marginálny“ (Howlett, Ramesh 1995, s. 59). Autor sa z hľadiska predmetu a charakteristík transponovaných politík prikláňa viac na stranu marginálneho významu. Aj z tohto dôvodu médiá nebudú súčasťou analytického konceptu.

Pronterova rovina expertov nepredstavuje pre potreby tejto práce ucelenú samostatnú skupinu. Prítomnosť odborníkov je samozrejme v rámci rôznych definovaných skupín nezastupiteľná (byrokracia, výskumné organizácie a iné druhy záujmových skupín). Práve vzhľadom na ich rôznorodé pôsobenie ich však nemožno združiť do jednej homogénnej množiny aktérov. V priebehu výskumu je však komunikácia s nimi v rámci rôznych skupín aktérov veľmi dôležitá.

Súčasťou konceptu nebude ani Krpcova rovina verejnej reflexie alebo verejnosti. Dôvodom je jej značná heterogénnosť, slabá angažovanosť a neinformovanosť. Pre zjednodušenie budeme vychádzať zo zásad zastupiteľskej demokracie, podľa ktorých by

¹Úrad pre reguláciu sieťových odvetví (ÚRSO) v SR, Energetický regulačný úrad (ERU) v ČR

²Napríklad Združenie slovenských spotrebiteľov (ZSS) alebo Sdružení českých spotřebitelů (SČS)

záujmy a postoje širokej verejnosti mali byť dostatočne reprezentované prostredníctvom jej legitímne zvolených zástupcov v príslušných voľbách.

Politická reprezentácia	Volení zástupcovia	Exekutíva (vláda)
		Legislatíva (jedno alebo dvoj komorový parlament)
		Regionálne a miestne authority
	Menovaní zástupcovia (byrokratické organizácie, nevolené orgány štátnej a verejnej správy)	
	Relevantné politické strany	
Nezávislé authority	Regulačné úrady – Úrad pre reguláciu sieťových odvetví (ÚRSO) SR, Regulační úřad ČR	
Skupiny organizovaných záujmov	Veľké producentské, distribučné a dodávateľské spoločnosti a ich záujmové združenia	
	Najväčší priemyselní odberatelia energií a ich záujmové združenia	
	Organizácie zastupujúce záujmy malých spotrebiteľov	
	Výskumné organizácie (think-thanky, univerzity a iné výskumné organizácie zaoberajúce sa problematikou energetiky)	

(Zdroj: Pozmenené a doplnené autorom na základe Howlett – Ramesh 1995, Prontera 2008, Krpec 2009)

4.2 Koncept štúdia politických (vládných) nástrojov

Politické (vládne) nástroje sú prostriedky, ktorými vlády implementujú verejné politiky, respektíve ich uvádzajú do praxe. Znamená to, že exekutíva ako rozhodujúci aktér nielen rozhodne, čo by sa malo v konkrétnych oblastiach života a politiky udiat, ale aj akým spôsobom budú jej rozhodnutia realizované a prenesené do praxe. G. Bruce Doern a Richard W. Phidd sú autormi schémy klasifikácie politických nástrojov podľa úrovne ich donucovania. Samoregulácia ako najslabší a naopak, štátne vlastníctvo ako najsilnejší donucovací prostriedok (Doern, Phidd, 1992, s. 96 – 98). Howlett/Ramesh túto klasifikáciu oceňujú a to z dôvodu, že prichádza s potrebou analýzy politických nástrojov prostredníctvom vzťahov medzi štátom a spoločnosťou. Nástroje vládnutia tak možno posudzovať skrze mieru štátnej prítomnosti v ich rámci, pri tvorbe tovarov a služieb, ktoré sú výsledkom implementácie politik. Vzniká tým taxonómia rozlišujúca nástroje verejnej politiky na báze dobrovoľnosť – donútenie (Howlett, Ramesh, 1995, s. 81).

Howlett/Ramesh ich rozdeľujú na dobrovoľné, zmiešané a donucovacie. Pre dobrovoľné je charakteristická slabá prítomnosť štátu. Vláda nie je priamo aktívna pri riešení vybraných verejných problémov. Donucovacie nástroje dovoľujú vládam robiť pre dosiahnutie želaných výsledkov politik takmer čokoľvek, samozrejme v rámci stanovených ústavných limitov. Ich cieľom je naprávať možné zlyhania trhu. Zmiešané kombinujú vlastnosti predošlých dvoch. Poskytujú vláde možnosť v rôznej miere sa zúčastňovať na

rozhodovaní neštátnych aktérov, zatiaľ čo konečný verdikt ponecháva na nich (Howlett, Ramesh, 1995, s. 86 – 92).

Analýza používaných nástrojov pri implementácii energetických politík bude využívať čiastočne upravený Howlettov/Rameshov koncept dobrovoľných, zmiešaných a donucovacích nástrojov. Z hľadiska charakteru energetickej politiky vynechá niektoré ich súčasti, ktoré je možné nájsť a využiť skôr pri implementácii iných typov politík. Týka sa to predovšetkým kategórie dobrovoľných nástrojov, kde autor nepredpokladá výraznejšie využívanie rodiny, komunity, dobrovoľníckych spolkov a organizácií. V tejto sfére sa preto bude zameriavať najmä na uplatnenie trhu.

Dobrovoľné nástroje	Trh
Zmiešané nástroje	Finančná podpora (dotácie)
	Aukcia vlastníckych práv určitých druhov komodít
	Informácie a nabádanie zo strany vlády
	Dane a poplatky
Donucovacie nástroje	Regulácie
	Štátne vlastníctvo
	Priame poskytovanie

(Zdroj: Pozmenené a doplnené autorom na základe Howlett – Ramesh, 1995)

5 Záver

Predkladaná štúdia ponúka analytický rámec pre výskum a porovnanie vplyvu fenoménu europeizácie na dva aspekty energetickej politiky v Česku a na Slovensku. Je využiteľný predovšetkým pri empirickom výskume zameranom na interpretáciu a pokiaľ možno aj vysvetlenie správania sa a presadzovania záujmov relevantných aktérov v reakcii na podnety a zmeny, ktoré prináša implementácia európskych pravidiel v predmetnej oblasti a porovnávanie využívania politických (vládných) nástrojov v procese tejto implementácie.

Prispieva tým k naplneniu ambície nadviazať na debatu ohľadom možného vplyvu europeizácie na formovanie rozličných druhov verejných politík individuálnych štátov. Rozhodujúcim výstupom analytického rámca je definovanie konceptov štúdia aktérov a politických (vládných) nástrojov. Odvođený koncept štúdia aktérov v sebe obsahuje najvýznamnejšie skupiny organizovaných záujmov pôsobiacich v oblasti vnútornej dimenzie energetickej politiky. Koncept štúdia politických (vládných) nástrojov zase najčastejšie používané implementačné nástroje v predmetnej oblasti.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Börzel, T. A.: Pace – Setting, Foot – Dragging, and Fence – Sitting: Member States Responses to europeanization, JCMS 2002, Volume 40, Number 2
- [2] Börzel, T. A. – Risse, T.: When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change, 2000, dostupné z: <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2000-015.pdf>
- [3] Bulmer, S.: Theorizing Europeanization, 2007, dostupné z: http://ceses.cuni.cz/CESES-93-version1-4_2_1.pdf
- [4] Černoch, F. – Zapletalová, V. – Vlček, T.: Energetická politika ČR v rozhodování politických stran: agregace a artikulace zájmů z hlediska jejich intenzity a konzistence, CEPSR, Brno, 2010, dostupné z: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=421>

- [5] Dančák, B. – Fiala, P. – Hloušek, V.: Evropeizace: Pojem a jeho konceptualizace, in: Dančák, B. – Fiala, P. – Hloušek, V (eds): Evropeizace – nové téma politologického výskumu, IIPS, MU Brno, 2005
- [6] Doern, G. B. – Phidd, R. W.: Canadian Public Policy: Ideas, Structure, Process, 2nd ed.; Scarborough: Nelson Canada, 1992
- [7] Howlett, M. – Ramesh, M: Studying Public Policy: Policy Cycles and Policy Subsystems, Oxford University Press, 1995
- [8] Krpec, O.: Národní zájmy v moderní demokracii – Česká republika, IIPS MU, Brno, 2009
- [9] Ladrech, R.: Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France, JCMS 1994, Volume 32, Issue 1
- [10] Lawton, T.: Governing the Skies: Conditions for the Europeanisation of Airline Policy, Journal of Public Policy 1999, Volume 19, Issue 1
- [11] Olsen, J. P.: The Many Faces of Europeanization, JCMS 2002, Volume 40, Number 5
- [12] Prontera, A.: Energy Policy: Concepts, Actors, Instruments and Recent Developments, World Political Science Review 2009, Volume 5, Issue 1
- [13] Radaelli, C. M.: Europeanization: Solution or Problem?, 2004, dostupné z: <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2004-016.pdf>
- [14] Radaelli, C. M.: The Europeanization of Public Policy, in Featherstone, K., Radaelli, C. M (eds): The Politics of Europeanization, Oxford University Press, 2002
- [15] Radaelli, C. M.: Whither Europeanization? Concept stretching and substantive change, 2000, dostupné z: <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2000-008.pdf>
- [16] Töller, A. E.: The Europeanization of Public Policies – Understanding Idiosyncratic Mechanisms and Contingent Results, 2004

JUDr. Rudolf KASINEC

PRÁVNICKÁ FAKULTA
UNIVERZITA KOMENSKÉHO

KRÍZA PRAMEŇOV PRÁVA V PODMIENKACH EURÓPSKEJ KULTÚRY

Abstrakt

Súčasná práva sa vyznačuje neustálymi zmenami, ktoré sú spôsobené rozmanitými faktormi, ako je globalizácia, právny pluralizmus, ekonomická kríza, súperenie národov a mnoho ďalších. Európska právna kultúra, ktorej tradícia siaha až do starovekých Atén, sa výrazne transformovala a prispôsobila sa novým podmienkam. Európska právna kultúra tvorí ideologické východisko, na ktorom je postavený kontinentálny systém práva, ktorého opornými bodmi sú pramene práva. Pramene práva sú v súčasnosti súčasťou krízy európskej kultúry, ktorá preniká do všetkých oblastí spoločenského života. Nasledujúci príspevok vznikol za podpory Grantu UK 582/2012.

Kľúčové slová: prameň práva, právna kultúra

Abstract

Contemporary law is characterized by constant changes caused by variety of factors like globalization, legal pluralism, economic crisis, rivalry of nations and many more. European legal culture whose tradition dates back to ancient Athens adapts to new conditions and transforms greatly. European legal culture forms ideological basis on which continental system of law, with its sources of law as building blocks, is built. Sources of law are currently part of the crisis of the European culture that permeates in all areas of social life. The following contribution came into being thank to the Grant UK 582/2012.

Key words: source of law, legal culture

1 Úvod

Pramene práva sú základom, na ktorých je budovaný kontinentálny právny systém. Z pohľadu prameňov práva je dôležitý ich historický vývoj a zmeny, ktoré nastali počas tohto vývoja. Súčasná európska právna kultúra si prešla historickým vývojom od jej počiatkov v gréckych mestských štátoch, cez zlatý vek rímskeho práva, temný stredovek, obdobie národných revolúcií, dve svetové vojny, rozdelenie kontinentu na dva politické celky, až po jej opätovné zjednotenie a vytvorenie Európskej únie. Všetky tieto míľniky sa významne dotkli všetkých európskych štátov a výrazne sa vryli do súčasného vzhladu európskej právnej kultúry. Existenciu krízy v európskych štátoch a Európskej únii v oblasti ekonomickej, politickej, kultúrnej, ale i právnej, nemôže dnes nik spochybňovať. Všetci máme však povinnosť prispieť pri odstraňovaní možných následkov, ale i príčin, ktoré ku kríze viedli.

2 Kultúra a právo

Pojem kultúra z antropologického hľadiska má svoj etymologický pôvod v antickom staroveku. Vznikol z latinského „colo“, resp. „colere“¹. S novým pohľadom na daný pojem prišiel rímsky filozof Marcus Tullius Cicero (106-43 p. n. l.), keď v Tuskulských hovoroch (45 p. n. l.) nazval filozofiu kultúrou ducha. Tým položil základ ponímania kultúry ako charakteristiky ľudskej vzdelanosti. V stredoveku mal pojem kultúra silný náboženský obsah. Nástup renesancie a humanizmu znamená znovuzrodenie antického významu pojmu kultúra. Počas 18. stor. sa pojem kultúra šíri do diel osvietených filozofov a historikov. Kultúra je chápaná ako oblasť ľudskej existencie, stojaca v protiklade s prírodou.² „Samotné slovo kultúra (culture) je v angličtine považované za jedno z dvoch alebo troch najzložitejších slov. Clyde Kluckhohn a Alfred Kroeber (1952) uviedli 161 rôznych definícií kultúry. Nie je možné, aby sme sa zaoberali väčšinou z nich, a okrem toho mnohé sú našťastie dosť podobné. Definujme si teda kultúru ako tie schopnosti, predstavy a formy správania, ktoré si ľudia osvojili ako príslušníci spoločnosti.“³

Podrobným štúdiom pojmu kultúra sa, ako jeden z prvých, zaoberal priekopnícky anglický antropológ Edward Burnett Tylor vo svojej knihe *Primitive Culture* (1871). Jeho antropologické vymedzenie pojmu kultúra- „Kultúra alebo civilizácia .... je komplexný celok, ktorý zahŕňa poznanie, vieru, umenie, právo, morálku, zvyky a všetky ostatné schopnosti a obyčaje, ktoré si človek osvojil ako člen spoločnosti.“⁴ Táto definícia sa stala východiskom pre väčšinu teórií o kultúre. Pre kultúru sú typické 2 momenty:

1. kultúra nie je produktom človeka ako jednotlivca, ale ako člena určitého spoločenstva.
2. kultúra nie je ľudstvu vrodená, ale naučená a každý jednotlivec si ju musí sám osvojiť.

Význam kultúry v historickom vývoji bol vždy dôležitý. „Kultúrne dedičstvo, do ktorého sa človek rodí, pozostáva z komplexu postupov alebo pravidiel správania, ktoré prevládli, pretože priviedli skupinu ľudí k úspechu, ktoré však neboli prijaté preto, že by sa vedelo, že by mohli žiaduce výsledky priniesť. Človek jednal skôr ako myslel a nechápal skôr než jednal.“⁵ Kultúra sa neustále mení, vyvíja a posúva ľudskú spoločnosť dopredu.

Kultúra ako aj právo pôsobia na určitom geografickom území. Toto územie je vytvárané štátmi, ktoré sa vzájomne ovplyvňovali počas historických období. Európska kultúra si prešla zložitým historickým vývojom na poli dobytých, náboženských a vlasteneckých vojen⁶. V Európe sa odohral i nevídaný kultúrny a politický rozmach, ktorý sa v období kolonizácie šírili do väčšiny krajín sveta. „Európska kultúra má však aj nadnárodné dimenzie, hlboko zakotvené spoločné duchovné hodnoty, vrátane právnych, ktoré sú oveľa jednotnejšie, integrovanejšie ako konkrétnejšia rovina Európy štátov.“⁷ Právna kultúra má taktiež svoje historické i geografické dimenzie. Európske štáty prešli spoločenským vývojom⁸, ktorý sa stal súčasťou európskej kultúry.

¹ Tento pojem bol pôvodne spájaný s obrábaním pôdy (agri cultura).

² <http://2pe3.webnode.sk/news/definicie-kultury/>, dostupné 25.5.2012

³ Eriksen, H. E.: Sociální a kulturní antropologie. 2008, s. 13

⁴ Tylor, E. B.: *Primitive Culture*. 1920, s. 1

⁵ Hayek, F. A.: Právo, zákonodárství a svoboda. 1994, s. 26

⁶ Vojny vznikali ako riešenie určitých civilizačných protirečení alebo dynastických sporov a pod.

⁷ Ottová, E.: Úvahy k vzťahu práva a morálky, In: Právna kultúra a význam právnického vzdelávania v súčasnosti na Slovensku. 2002, s. 102

⁸ V staroveku tu existovalo otrokárske spoločenské zriadenie. Nasleduje zmena spoločenských pomerov po rozpade Západorímskej ríše. Najskôr sa vývoj spomalil a pomery sa vrátili do obdobia kmeňových spoločenstiev, a až po roku 800 sa začínajú vytvárať feudálne spoločenské vzťahy, vzniká lénny systém-Feudalizmus (ranný, rozvinutý, stavovský, absolutistický štát).

2.1 Európska právna kultúra

Myšlienky európskej právnej kultúry sa vyvíjali v búrlivom prostredí kontinentálnej Európy. Európska právna kultúra sa formuje od počiatku právnych dejín Európy. Výsledkom jej zhmotnenia je kontinentálny systém práva, ktorý je postavený na posolstve tradičnej európskej právnej kultúry a jej neskorších podobách. „Charakteristické pre kontinentálny systém je to, že je to systém práva písaného (lex scripta), vo vzťahu ku ktorému sú eventuálne iné pramene práva (najmä obyčajové právo) iba prameňmi subsidiárnymi, a ktorý vo svojej podstate vylučuje sudcovskú tvorbu práva. Sudca podľa tohto systému právo iba nachádza, avšak ho nevytvára.“⁹ Každý právny systém sa vyznačuje špecifickou skupinou znakov, ktorá ho odlišuje od ostatných a začleňuje konkrétny právny poriadok štátu do jedného zo svetových právnych systémov- kontinentálneho, angloamerického a náboženského¹⁰ (tradičného).

Právna kultúra je tvorená všetkými zložkami, ktoré charakterizujú právo v určitom štáte alebo geografickej oblasti. Každý štát ma svoju vlastnú právnu kultúru, ktorá odráža špecifiká daného národa, jeho kultúru, politiku, náboženstvo i ekonomiku. Kontinentálna európska právna kultúra pozná tri široké oblasti práva: súkromné právo, verejné právo a medzinárodné právo. Právna úprava je základnou jednotkou každej z týchto oblastí práva. Efektivita pri vytváraní novej právnej úpravy sa vyvinula v kontinentálnej európskej právnej kultúre. Všetky oblasti spoločenského života sa riadia pravidlami obsiahnutými v právnych ustanoveniach. Život nám ukazuje stále zložitejšiu povahu súčasnej reality a sprievodným javom je potreba neustáleho vytvárania nových právnych predpisov. Môžeme sa len domnievať, či uspokojenie tejto potreby naozaj prinesie pozitívny výsledok, ktorým je požadovaný vzor ľudského správania a zabezpečenie určitej úrovne jeho kvality. Na druhú stranu, príprava právnych predpisov má svoje problémy. Rozpory v zákonoch a opakovanie ich obsahu sa môžeme objaviť v základných stavebných kameňoch každého právneho poriadku.¹¹

3 Kríza európskej kultúry

Hospodárska kríza, ktorá postihla celú Európu, pramení zo súčasného spôsobu života obyvateľov európskych štátov a zlého hospodárenie samotných štátov. Väčšina ekonomík štátov funguje na základe financií, ktoré získali prostredníctvom pôžičiek, ktorými zadlžujú štát. Finančné záväzky neustále narastajú, ekonomika funguje len za účelom splácania dlhov a brania nových pôžičiek. Štáty, ale aj ich obyvatelia, ktorí začali fungovať na rovnakom princípe, sa ocitli v bludnom kruhu.

Ak sa k dlhom prirátajú i neustále rastúce ceny fosílnych palív, obmedzenie hospodárskej produkcie prísnyimi európskymi normami, pomalé reagovanie orgánov EÚ na vzniknuté problémy môžeme povedať, že kríza tu už bola a len sa naďalej prehľbuje. Rozličnými opatreniami ako finančné injekcie, podpora jednotlivých ekonomík, spoluprácou medzi štátmi sa darilo krízu na čas tlmieť (zakrývať). Ak sa však k už existujúcim problémom pridalo falšovanie údajov a nečinnosť zodpovedných orgánov, dopad krízy sa prehľbuje.

Všetky tieto dôvody prispeli k finančnej kríze, ktorá je prepojená i s krízou európskej právnej kultúry. Tradičné hodnoty, ktoré sa z generácie na generáciu prenášajú už od obdobia staroveku a pretrvali do dnes, sú v ohrození. Posolstvá našich predkov ostali zabudnuté pod ekonomickými problémami. Myšlienky demokracie, mravnosti a spravodlivosti, ktoré sú

⁹ Knapp, V.: Velké právní systémy- Úvod do srovnávací právní vědy. 1996, s. 112

¹⁰ Niektorí autori nezaraďujú k náboženským právnym systémom Islamský právny systém, ale začleňujú ho do samostatnej skupiny, ktorú vytvára.

¹¹ Narits R.: Systematisation of Objective Law: From Codification to Reformation of Law. In : Juridica international X/2005, s. 161 (<http://www.juridicainternational.eu/systematisation-of-objective-law-from-codification-to-reformation-of-law>), dostupné 28.5.2012

súčasťou našej právnej kultúry, sa pomaly vytrácajú. Učenie gréckych filozofov je považované za zbytočné, výučba rímskeho práva na vysokých školách je vytlačaná pozitívno-právnymi predmetmi a ušľachtilé poslanstvo Nového zákona je nahradzované liberálnymi prúdmi myslenia. Európska kultúra sa odcudzila sama sebe a najmä svojim tradíciám.

Európske ideály sa dostali do rozporu s konzumným spôsobom života. Myšlienky spravodlivej demokratickej spoločnosti sa dostávajú do kolízie so záujmami mocných finančných skupín, ktorých jediným cieľom je dosiahnutie zisku bez ohľadu na následky. Právo nie je schopné účinne zakročiť voči danému stavu. Pramene práva sa nachádzajú v období stagnácie. Jediný primárny prameň práva nie je schopný vyrovnat' sa s množstvom zmien, ktoré sú typické pre súčasné právo.

3.1 Kríza prameňov práva

Kríza európskej právnej kultúry sa týka najmä jej prameňov ako stavebných prvkov kontinentálneho systému práva. Od obdobia staroveku trvajúce formovanie systému prameňov práva sa za posledných 200 rokov výrazne nezmenilo. Časté vojnové konflikty lokálneho i svetového charakteru v 19. a 20. storočí spomalili rozvoj v oblasti prameňov práva. Druhá polovica 20. storočia sa niesla v znamení politického napätia, ktoré trvalo až do rozpadu Sovietskeho zväzu, po ňom nasledovalo obdobie politickej stabilizácie. Je načas vykonať dôležité reformy v oblasti prameňov práva.

Postupne ubúda zarytých zástancov právneho pozitivizmu, ktorí vidia východisko zo súčasnej krízy prameňov práva v náraste zákonnej tvorby práva. Je dôležité si uvedomiť, že Európa je typická návratom k starým tradíciám, ktoré mali za následok výrazné spoločenské zmeny a naštartovanie pokroku. Podobný bol aj osud písaného práva ktoré zažilo etapy svojho rozkvetu v Starovekom Ríme, úpadku v období stredoveku a jeho následnej obrody počas obdobia novoveku. Impulzom, ktorý viedol k presadeniu zákonnej tvorby práva boli spoločenské zmeny, ktoré prebiehali v Európe počas celého 19. storočia a vyústili v buržoáznom a národnooslobodzovacom boji európskych národov, ktorý trval až do konca 1. svetovej vojny. Následne môžeme tieto etapy postavenie prameňov rozdeliť¹²:

1. V predštátnej spoločnosti neexistovali pramene práva v dnešnom chápaní.
2. Obdobie staroveku- vznik prvých formálnych prameňov- zákon, právna obyčaj, právne princípy a precedensy.
3. Obdobie stredoveku- úpadok prameňov, prevládala právna obyčaj.
4. Obdobie novoveku- reforma na poli prameňov, zákon získava nadradené postavenie.
5. Obdobie od pol. 20. storočia- dochádza k stagnácii na poli prameňov, je potrebná reforma.

Spoločenských vývoj sa oproti obdobiu stredoveku výrazne zrýchlil. Súčasná spoločnosť ďaleko predbehla spoločenského vzťahu panujúce počas obdobia francúzskej revolúcie. Európa sa však dostala do obdobia recesie, či už na poli ekonomiky, kultúry, ale i práva. Nastala tretia kríza európskej právnej kultúry. Pramene práva sa od veľkých zmien, ktoré nastali na počiatku novoveku výrazne nezmenili. Zákon sa stal v kontinentálnom právnom systéme primárnym prameňom práva, ktorý zatlačil do úzadia všetky ostatné pramene práva.

Problém krízy prameňov práva nastal vo všetkých štátoch patriacich do kontinentálneho systému práva. Napredovanie v práve podobne ako v ostatných oblastiach spoločenského života stagnuje. Žijeme len z odkazov našich predkov a neprodukuje žiadne trvalé hodnoty, ktoré by pretrvali stáročia. Kríza, v ktorej sa ocitlo i právo je produktom dnešnej konzumnej spoločnosti. Proces zmien v právnych poriadkoch európskych štátov si vyžaduje mnoho úsilia.

¹² Jednotlivé etapy vývoja ľudskej spoločnosti sa rozdeľujú na ďalšie úseky a toto je len autorovo stručné zovšeobecnenie pre účely vývoja prameňov práva v prostredí európskej právnej kultúry.

4 Záver

Východisko z daného stavu sa podľa viacerých súčasných odborníkov z teórie práva nachádza v reforme systému prameňov práva a s týmto názorom sa stotožňujeme. Po dôkladnej analýze sme dospeli k záveru, že stabilita v oblasti prameňov sa dosiahla vždy zavedením nových alebo staronových formálne záväzných prameňov. Za najperspektívnejšie pokladáme precedensy a právne princípy, ktoré sa osvedčili v Európe ako záväzné pramene už počas obdobia starovekého Ríma a sú súčasťou záväzných prameňov práva i v angloamerickom systéme práva. Riešenie sa podľa nášho názoru nachádza v rozšírení okruhu primárnych prameňom práva, a to najmä o precedensy a právne princípy. Oba pramene práva sa osvedčili v angloamerickom systéme práva, kde sa stali neoddeliteľnou súčasťou právnych poriadkov štátov patriacich do toho systému práva. Ostáva len dúfať, že obdobie krízy európskej právnej kultúry spočívajúcej v kríze jej prameňov práva sa podarí rýchlo prekonať a bude nasledovať obdobie pokoja a prosperity.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ERIKSEN, H. E. 2008. Sociální a kulturní antropologie. Praha : Portal, 2008. 408 s. ISBN 978-80-7367-465-6.
- [2] TYLOR, E. B. 1920. Primitive Culture. Sixth Edition. London : John Murray, Albemarle Street, 1920, 502 p.
- [3] HAYEK, F. A. 1994. Právo, zákonodárství a svoboda. Praha : Academia, 1994. 415 s. ISBN 80-200-0241-3.
- [4] OTTOVÁ, E. 2002. Úvahy k vzťahu práva a morálky. In Právna kultúra a význam právnického vzdelávania v súčasnosti na Slovensku. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 100-102 s. 2002. ISBN 80-7160-166-7.
- [5] KNAPP, V. 1996. Velké právní systémy : Úvod do srovnávací právní vědy. Praha : C. H. Beck, 1996. 248 s. ISBN 80-7179-089-3.
- [6] Narits R.: Systematisation of Objective Law: From Codification to Reformation of Law. In : Juridica international X/2005, s. 161 (<http://www.juridicainternational.eu/systematisation-of-objective-law-from-codification-to-reformation-of-law>), dostupné 28.5.2012
- [7] <http://2pe3.webnode.sk/news/definicie-kultury/>, dostupné 25.5.2012

Kontaktná adresa:

JUDr. Rudolf Kasinec
Právnická fakulta Univerzity Komenského
Katedra teórie práva a sociálnych vied
Šafárikovo námestie č.6
P.O.BOX 313
810 00 Bratislava 1
Email: rudolf.kasinec@flaw.uniba.sk

Maria Sofia KITTLER M.Sc.

PANEUROPÄISCHE HOCHSCHULE
FAKULTÄT ÖKONOMIE UND UNTERNEHMENSFÜHRUNG

MANAGEMENT: BEST PRACTICE

Abstract

"People don't leave companies, people leave managers", this sentence should make every Manager rethink his/her responsibility he/she has every day. When managers start thinking everything is as it is supposed to be, there is already something going on, which needs their immediate attention. Innovations are a must have, if you want to keep your business alive. This article is a little summary of how to think and behave out of the box, to show best practice Management.

Key words: Revolution, Speed, Outinnovate, Management, Leadership, Fulfillment, Best Practise, Management, Be different

1 Management: Best Practice

This article will offer some practical tips and tricks on how to become a Manager of the 22nd century and is going to answer the following key questions: "What is the true responsibility of management, and how to become an innovative leader?"

1.0 The Manager

Lets start with the manager him- or herself. The manager is according to Daniel Goleman (2003), the actualiser of the human potential and caretaker of the environment in which people either grow or diminish. Only a productive person gets a fulfilled feeling at the end of the day. John Chaffee, Ph.D (1998) states, that the manager is a noble person, because he is able to give the people the road of enrichment. And never forget: "people don't leave companies, people leave managers!"

1.1 The Managerial Effectiveness

The Managerial Effectiveness is nothing else then getting things done with the help of both people and technology. The base managerial skills are planning, organising, staffing, directing (including motivation and leadership) and control.

1.1.1 Knowledge

Of course a Manager should have the knowledge of the work his team is trying to accomplish, however he must not be the expert, therefore he has his staff and experts on the subject. It is also important, that the employees have their moment in the spotlight and the manager is standing in the background like a father figure, to teach and protect. Having fun at work should always be a big part when managing others.

1.1.2 Skills

A Manager should continuously communicate with their employees. As Watzlawick (1996) already said: "One can not - not communicate. As it is not possible not to communicate, one must be careful on how to communicate, even if no words are said. Problems have to be analyzed and

solutions discussed and realized. As well decision making is a vital point of each manager.

1.1.2. Style

The style a manager has will lead to the success or the failure of a company or division. This article will demonstrate a basis of revolutionary new thinking of what the manager's style should be.

2 Forces that influence the evolution of the new manager

2.1 Ability to handle change

Peter M. Senge (1992), analysed in the 90s that competitive thinking will lead to success. He states that the quality game is not the right game anymore. You must have good quality, but you are not going to become the best just because of the quality. It is more important to become better, faster, you must “outinnovate the competition”. Thomas Berry (1999), wrote that a manager must get a little bit better every day, this is the permanent revolution.

2.2 Borderless management

“You make your money on the last meters. Give people the chance to make decisions”: Stephen R. Covey (2004). This sentence was a modernization, as it told the managers to let their staff be innovative, to let them think and influence processes and the product itself.

2.3 Respect for culture and tradition

Living in a very revenue driven world, some companies (actually their managers) have forgotten that the market they are trying to sell to is mostly build on culture and tradition. Managers must be able to adapt their behaviour, communication and style to the cultural trends which can be understood by their employees and the market.

2.4 Proficient with technology

Technology is developing very fast, therefore it is vital to adapt to all possibilities a team is given by the technology the company offers. If you stop you lose. Keep Walking. It is very important to be, or to have, experts in innovation through technology.

Of course there are many more forces that influence managers these days, however the limited wording of this article will only allow to name a few:

Behaviour Driven Management, Blending Functional Skills, Think like a Strategist, Business Thinking a.m.m.

3 The seven habits of highly effective people

Coming back to Stephen R. Covey (2004), lets review his seven habits of highly effective people. A manager should keep these points in mind for him-/ herself as well as for their team.

3.1 Be Proactive

“Your are responsible for your life. Decide what you would do, and get on with it”, Stephen R. Covey (2004). Waiting for something to happen will bring a manager nowhere. Move, Keep moving, Move faster. If you think everything is OK, you are too slow.

3.2 **Begin with the End in Mind**

If you think how you want to be remembered at your funeral, then you know how to behave every day. Without being able to define a goal, communicate the goal and set the team on achieving this goal your company will go nowhere.

3.3 **Put first things first**

Devote more time to what's important but not necessarily urgent.

Managers are not supervisors.

Formulate => Manager

Interpret => Supervisor

Implement => Line Stuff

3.4 **Think Win – Win**

The managers responsibility is not only creating revenue, but to ensure, that he/she has an abundance mentality to seek solutions that benefit all parties if possible.

3.5 **Seek first to understand, then to be understood**

A Manager must spend quite a lot of time with listening. Important is not to dive into a conversation, but to listen until one has truly understood the other person. One should not be scared to ask questions, even if they seem dumb.

3.6 **Synergize**

The Manager must analyse and evaluate his team and everybody around his team, to be able to synergize potentials. These potentials will exponentiate the outcome and maybe even the innovation of the company. Finding ways to cooperate with everyone, and make the most out of the differences between people is a vital task of good management.

3.7 **Sharpen the saw**

According to Senge (1992), a manager must constantly exercise and renew four elements of him-/ herself: *Physical, mental, emotional-social and spiritual*. These four elements must not be destroyed by diving too deep into operational habits or vanish in the every day problems.

4 **The ten Commandments for managing the 22nd Century**

Rule number one is **not playing by the old dominant competitive rules of your industry**. Creating new competitive space, this will make your company or team the leading one. Zero-Sum battles over strategic markets are yesterday's game.

The second rule is about **promoting consistent innovation**. The best companies kept innovating and surpassing themselves constantly. So “*Get innovative or get Dead*”. Many people don't know how to become “suddenly” innovative. Here are some points which help to become innovative: **Be Ready; *If it ain't broke, break it; *Hire people not being specialised in your industry; *Ask dumb questions; *Pursue failure; *Lead-follow – or get out of the way; *Spread confusion; *Ditch your office; *Read odd stuff; *Avoid moderation*.

Re-examine the company for hidden strategic assets. After finding them the manager should exploit them. Exceptional companies find valuable potentials others overlook them.

Creating a bias for speed & action, is very important in the fast moving times of today. A manager must keep in mind “These days it is far better to be 80% and quick than 100% right and 3 month late”.

Being proactive and experimental, is rule number five. The days of opportunities falling out of

the skies, because of corporate size and/or reputations are definitely over. You need to go out and make things happen.

Virtual Clouds and Virtual Companies are dismantling the internal barriers that separate people and departments, as well as the external ones between themselves and their suppliers and customers. A Manager of today must follow rule number six: **Break barriers.**

Rule number seven explains, that managers must **use all of their people, all of their skills, and all of the time** it takes to do so. Schoolteachers call it empowerment. Normal human beings call it: Given both, authority and resources to their front line people and letting them get on with it.

A Manager should always keep their minds open for perspectives and knowledge. Nearly no company can only live in one country, even if the international way is a virtual one.

Turn organizational learning into a corporate religion. The only true sustainable advantage is the ability to learn faster and better than your competitors.

Develop strategic performance measurement tools, is the last of the ten rules. Anyone can measure profits, but those are yesterday's news. Instead concentrate on key strategic and profitability drivers, and focus your energy on what really drives your business.

5 Conclusion

This article has shown different ways of best practise management. By becoming faster, quicker and more innovative a company or a team can be lead to success through good management.

References

- [1] Thomas Berry (1999), "The Great Work", Bell Tower
- [2] John Chaffee, Ph.D. (1998), "The Thinkers Way", Little Brown
- [3] Daniel Coleman (2003), "Primal Leadership", HBS Press
- [4] Stephen R. Covey (2004), "The 7 Habits of highly effective people", Simon & Shuster
- [5] Peter M. Senge, (1992), "The Fifth Discipline", Doubleday
- [6] Paul Watzlawick (1996), mit Janet H. Beavin/Don D. Jackson: "Menschliche Kommunikation – Formen, Störungen, Paradoxie". Huber, Bern

Mgr. Jiří KOHOUTEK

ACADEMIA RERUM CIVILIVM –
VYSOKÁ ŠKOLA POLITICKÝCH A SPOLEČENSKÝCH VĚD, KOLÍN, ČR

THE EURASIAN UNION

Abstrakt

Text se zabývá návrhem a prvními kroky vedoucími k realizaci Eurasijské unie, jak ji navrhl tehdejší předseda vlády Ruské federace (a následný prezident RF) Vladimír Putin. Projekt Eurasijské unie je v textu zasazen do historického kontextu vybraných integračních seskupení v postsovětském prostoru.

Klíčová slova: Eurasijská unie, integrace, postsovětský prostor, Ruská federace, Bělorusko, Kazachstán, EurAsEC, Celní unie

Abstract

Text deals with the concept and first steps leading to the establishment of Eurasian Union as proposed by the then Prime Minister of the Russian Federation (and President-to-become) Vladimir Putin. The project of the Eurasian Union is set in the historical context of selected integration projects in the post-Soviet area.

Keywords: Eurasian Union, integration, post-Soviet area, Russian Federation, Belarus, Kazakhstan, EurAsEC, Customs Union

1 Introduction

The Eurasian Union is the newest developing integration project in the post-Soviet area. Though the concept had been proposed earlier by the president of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev (in his speech at Moscow University in 1994), the idea has been developed by the Russian Prime Minister of that time (and today's President) Vladimir Putin in his text for the Russian daily *Izvestia*.¹ The presidents of the Russian Federation, Kazakhstan and Belarus, D. Medvedev, N. Nazarbayev and A. Lukashenko signed an agreement creating a roadmap to establishing the Eurasian Union by 2015 on 18 October 2011².

2 Existing integration projects

The concept of the Eurasian Union builds upon several previous integration projects in the post-Soviet space. The idea of Eurasianism has been present in Russian political and geopolitical thought for nearly 90 years. We can trace its origins to the works of Russian geographer P. N. Savitskii (1859-1968).³ In the form of Neo-eurasianism, the concept has also been developed by L. Gumilev (1912-1992) and A. Dugin (b. 1962). The Eurasianists

---

¹ Putin, V. (2011). *Новый интеграционный проект для Евразии — будущее, которое рождается сегодня*. *Izvestia*, 3.10.2011. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.izvestia.ru/news/502761#ixzz1w3P50XTr>>.

² *Russia sees union with Belarus and Kazakhstan by 2015*. BBC News, 18.11.2012. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-15790452>>.

³ Savitskii's bibliography has been put together by M. Beisswenger. See Beisswenger, M. (2008). *Petr Nikolajevič Savickij (1895-1968) : bibliografija opublikovannyh rabot*. 1st ed. Praga : Nacional'naja biblioteka Češskoj republiky, Slavjanskaja biblioteka, 2008. 111 p. ISBN 978-80-7050-543-4. In Czech language is available: Savickij, P. N. (1933). *Šestina světa: Rusko jako zeměpisný a historický celek*. 1st ed. Praha : Melantrich, 1933.

generally say that Russia is neither a part of Europe nor of Asia and that it is an special organic entity different from those two continents. Its role should be to balance the European and Asian antagonisms.⁴

2.1 Commonwealth of Independent States (CIS)

Together with the break-up of the USSR in 1991 a successor entity was formed, the Commonwealth of Independent States (CIS).⁵ Originally, all former USSR members were to become members of the CIS with the exceptions of the Baltic states, which did not want to enter the Commonwealth. Today, there are 10 member states of the CIS,⁶ when Georgia left first the military structures of the CIS in 2006⁷ and then left the CIS in 2009 after the 2008 war with Russia in South Ossetia.⁸ Ukraine, which chose not to ratify the CIS Charter and does not consider itself a member, participates in the CIS as a “country-participant”.⁹

2.2 Eurasian Economic Community (EAEC/ EurAsEC)

Building upon the framework of the CIS, Russia, Belarus and Kazakhstan decided to form a customs union in 1995. On 10 October 2000 in Astana, Presidents A. Lukashenko of Belarus, N. Nazarbayev of Kazakhstan, A. Akayev of Kyrgyzstan, V. Putin of Russia, and E. Rakhmonov of Tajikistan signed the treaty on the establishment of the Eurasian Economic Community.¹⁰ Among the main aims of the EurAsEC are forming the customs union of the contracting parties and creating a Single Economic Space.¹¹ EAEC merged with former Organization of Central Asian Cooperation in 2006. Uzbekistan applied also for membership in EurAsEC, but later in 2008 suspended its membership.¹²

2.3 Common Economic Space

On 23 February 2003, agreement was announced about the creation of a common economic space between the Commonwealth of Independent States (CIS) countries of Russia, Ukraine, Belarus, and Kazakhstan. The Common Economic Space should have involved a supranational commission on tariffs and trade based in Kiev and initially headed by a representative of Kazakhstan; with no subordination to the governments of the four nations. However, Ukraine later decided not to participate pointing to the perceived incompatibility of

---

⁴ Ištók, R. (2010). *Geopolitika*. In: Ištók, R. et al. (2010). *Geopolitika, globalistika, medzinárodná politika: komentovaný výber textov*. 1st ed. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied, 2010. 359 p. ISBN 978-80-5550-164-2. See also Shlapentokh, D. (ed.) (2007). *Russia between East and West: scholarly debates on Eurasianism*. 1st ed. Leiden : Brill, 2007. 198 p. ISBN 978-90-04-15415-5. Laruelle, M. (2008). *Russian Eurasianism : an ideology of empire*. 1st ed. Washington : Woodrow Wilson Center Press ; Baltimore : Johns Hopkins University Press, c2008. 276p. ISBN 978-0-8018-9073-4.

⁵ СОДРУЖЕСТВО НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.e-cis.info/page.php?id=19397>>.

⁶ The Commonwealth of Independent States web pages: <<http://cis.minsk.by>>, <<http://www.e-cis.info>>.

⁷ *Georgia opts out of ex-Soviet military cooperation body*. Pravda.ru, 03.02.2006. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://english.pravda.ru/news/world/03-02-2006/75406-georgia-0/>>

⁸ *Georgia Finalizes Withdrawal From CIS*. Radio Free Europe Radio Liberty, 18.08.2009. Online text, retrieved on 27.05.2012: <http://www.rferl.org/content/Georgia_Finalizes-Withdrawal_From_CIS/1802284.html>

⁹ *Ukraine to analyze expediency of taking part in CIS projects*. UNIAN, 19.08.2008. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.unian.info/news/268085-ukraine-to-analyze-expediency-of-taking-part-in-cis-projects.html>>

¹⁰ AGREEMENT ON FOUNDATION OF EURASIAN ECONOMIC COMMUNITY. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.worldtradelaw.net/fta/agreements/eaecfta.pdf>>.

¹¹ Ibid.

¹² *Uzbekistan suspends Eurasec membership, Moscow unruffled*. RIA Novosti, 12.11.2008. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://en.rian.ru/world/20081112/118264022.html>>.

tis CES members with its membership in WTO and potentially in the EU.¹³ The three remaining countries went on to create a Customs Union of Belarus, Kazakhstan and Russia.

2.4 Customs Union of Belarus, Kazakhstan, and Russia

The core of integration projects in the area is considered to be the Customs Union of Belarus, Kazakhstan and Russia. It was created on 1 January 2010 and became effective with the common Customs Code that came into force in July 2010.¹⁴ On 1 January 2012 the single economic space of the three countries came to existence.¹⁵ The framework of the Customs Union serves also as the base of the Eurasian Union. The leaders of the three states signed an agreement on 18 December 2011 forming the Eurasian Economic Commission, a new supranational body to manage the integration of the three former Soviet countries.¹⁶

2.5 Others

Among other integration projects there are for example the *Union State*, an attempt to create a federation between Russia and Belarus, that has not been quite successful, the *Collective Security Treaty Organisation*, firstly formed within the framework of the CIS and later re-formed as an independent organization; or the *Shanghai Cooperation Organisation*, a mutual-security organisation formed in 2001.

3 Vladimir Putin's Eurasian Union Concept

As stated above, V. Putin outlined the concept of the Eurasian Union in his newspaper article published in *Izvestia*. He considers the project to be a "historical milestone" not only for the three countries of the Customs Union, but also for all states in the post-Soviet area. Similar to the European Union, the new project with more than 165 million people should enjoy the unified legislation and free movement of capital, services and labour force and later also agricultural subsidies, common visa and migration policies and no border controls on the inside borders of the countries, similar to the Schengen rules. "The road from the European coal and steel community to the fully fledged European Union took the Europeans 40 years. The formation of the Unified Economic Space and Customs Union is proceeding much more dynamically because it is learning from the experience of the EU and other regional organisations."

Putin sees the Eurasian Union as a higher level of integration. However, he does not want to rebuild the USSR. "It would be naive to try to restore or copy what was in the past. But time dictates that we should have closer integration based on values, politics and economics... Along with other key players and regional structures, such as the European Union, the United States, China and the Asia Pacific Economic Community, it should ensure stability of global development." Still, he wants to build even upon "the great inheritance from the Soviet Union. We inherited infrastructure, specialised production facilities, and a common linguistic, scientific and cultural space. It is in our joint interests to use this resource for our development."

In the future, Putin imagines an area of economic communities "from Lisbon to Vladivostok," of free markets and other forms of integration. "An economically sound and balanced

---

¹³ Yanukovych: Ukraine won't join Customs Union. KyivPost, 27.04.2010. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.kyivpost.com/news/nation/detail/65139/>>.

¹⁴ Customs Union of Russia, Belarus, Kazakhstan to become fully operational. RIA Novosti, 06.07.2010. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://en.rian.ru/world/20100706/159703796.html>>. Belarus joins Russia and Kazakhstan customs union. BBC News, 05.07.2010. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.bbc.co.uk/news/10507601>>.

¹⁵ Russia, Belarus, Kazakhstan are launching common economic space Jan. 1. RIA Novosti, 01.01.2012. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://en.rian.ru/russia/20120101/170583110.html>>.

¹⁶ Ibid.

partnership between the Eurasian Union and EU can change the geopolitical and geo-economic situation of the entire continent and have a positive impact globally.” He wants the Eurasian Union to become “one of the poles of the modern world” as well as “the link between Europe and the dynamic Asian-Pacific region.”¹⁷

4 Further development of the concept

According to Putin’s plan, the Eurasian Union should comprise not only the three countries of the current Customs Union, but also Kyrgyzstan, and Tajikistan.¹⁸ The first President of Kyrgyzstan A. Akayev supported the idea¹⁹ as well as did N. Nazarbayev of Kazakhstan.²⁰ Both Kyrgyzstan and Tajikistan considered the possibility of membership²¹ while several of the presidential candidates for Kyrgyzstan’s presidential election of 2011 endorsed the concept.²²

According to Russian political scientist Dmitry Orlov, the Eurasian Union could bring together “nations that are historically or culturally close to Russia” and “loyal to Russian interests”, such as Finland, Hungary, the Czech Republic, Mongolia, Vietnam and Bulgaria, together with two countries not in either Europe or Asia, Cuba and Venezuela.²³ According to the president of the Russian Parliament – the State Duma – Boris Grizlov, the final population of the Eurasian Union could reach up to 230 – 250 million people, which is nearly half of the size of the EU.²⁴

As stated above, Russia, Kazakhstan and Belarus also signed a treaty to establish the Eurasian Economic Commission. The inspiration from the European Commission is, of course, obvious. Moreover, the Commissioners should have the status of federal ministers in their respective countries. Vice-premiers of the three countries should lead the EEC as its Council. The seat of the Commission headquarters is in Moscow. Most of the costs of running the Commission will be financed by Russia while the general budget of the institution shall originate and also depend on the money coming from the Customs Union. According to the plan, 84 per cent of the lower staff should be Russian, 10 per cent Kazakhstani and 6 per cent Belarusian. The Commission will be eligible to make decisions not only regarding customs policies, but also macroeconomics, regulation of economic competition, energy policy, financial policy, government procurement and labour migration control.²⁵

---

¹⁷ Putin, V. (2011). *Новый интеграционный проект для Евразии — будущее, которое рождается сегодня*. Izvestia, 3.10.2011. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.izvestia.ru/news/502761#ixzz1w3P50XTr>>.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Akayev, A. (2011). *Евразийское единение - ответ на народные чаяния*. Izvestia, 7.10.2011. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.izvestia.ru/news/503258>>.

²⁰ Kilner, J. (2011). *Kazakhstan welcomes Putin's Eurasian Union concept*. The Telegraph, 06.10.2011. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/kazakhstan/8808500/Kazakhstan-welcomes-Putins-Eurasian-Union-concept.html>>.

²¹ *Putin calls for 'Eurasian Union' of ex-Soviet republics*. BBC News, 04.10.2011. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-15172519>>. *Russia sees union with Belarus and Kazakhstan by 2015*. BBC News, 18.11.2011. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-15790452>>.

²² Schwirtz, M. (2011). *Kyrgyzstan Votes for a President, Feeling the Pull of Russia*. The New York Times, 29.10.2011. Online text, retrieved on 27.05.2012: <http://www.nytimes.com/2011/10/30/world/asia/as-kyrgyzstan-votes-some-consider-a-turn-to-russia.html?_r=2&hp>

²³ *Moscow fleshes out 'Eurasian Union' plans*. EurActiv, 17.11.2011. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.euractiv.com/europes-east/moscow-fleshes-eurasian-union-plans-news-509042>>

²⁴ Syrov, A. (2011). *Евразийский союз объединит 250 миллионов человек*. Utrou.ru, 16.11.2011. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.utrou.ru/articles/2011/11/16/1011182.shtml>>

²⁵ Novikova, A. (2011). *Евразийские комиссары получают статус федеральных министров*. Izvestia, 17.11.2011. Online text, retrieved on 28.05.2012: <<http://www.izvestia.ru/news/507125>>.

According to plan, the Eurasian Union should be established and operational by 2015,²⁶ when negotiations about a single currency of the Eurasian Union should also begin.²⁷ D. Medvedev, however, considers it possible to finish the project even earlier,²⁸ a thing which is seen as very difficult by some professionals.²⁹

References

- [1] AGREEMENT ON FOUNDATION OF EURASIAN ECONOMIC COMMUNITY. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.worldtradelaw.net/fta/agreements/eaecfta.pdf>>.
- [2] Akayev, A. (2011). *Евразийское единение - ответ на народные чаяния*. Izvestia, 7.10.2011. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.izvestia.ru/news/503258>>.
- [3] *Belarus joins Russia and Kazakhstan customs union*. BBC News, 05.07.2010. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.bbc.co.uk/news/10507601>>.
- [4] *Customs Union of Russia, Belarus, Kazakhstan to become fully operational*. RIA Novosti, 06.07.2010. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://en.rian.ru/world/20100706/159703796.html>>.
- [5] *Georgia Finalizes Withdrawal From CIS*. Radio Free Europe Radio Liberty, 18.08.2009. Online text, retrieved on 27.05.2012: <http://www.rferl.org/content/Georgia_Finalizes_Withdrawal_From_CIS/1802284.html>.
- [6] *Georgia opts out of ex-Soviet military cooperation body*. Pravda.ru, 03.02.2006. Online text, retrieved on 27.05.2012: <http://english.pravda.ru/news/world/03-02-2006/75406-georgia-0/>
- [7] Kilner, J. (2011). *Kazakhstan welcomes Putin's Eurasian Union concept*. The Telegraph, 06.10.2011. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/kazakhstan/8808500/Kazakhstan-welcomes-Putins-Eurasian-Union-concept.html>>.
- [8] *Moscow fleshes out 'Eurasian Union' plans*. EurActiv, 17.11.2011. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.euractiv.com/europes-east/moscow-fleshes-eurasian-union-plans-news-509042>>.
- [9] Novikova, A. (2011). *Евразийские комиссары получают статус федеральных министров*. Izvestia, 17.11.2011. Online text, retrieved on 28.05.2012: <<http://www.izvestia.ru/news/507125>>.
- [10] *Putin calls for 'Eurasian Union' of ex-Soviet republics*. BBC News, 04.10.2011. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-15172519>>.
- [11] Putin, V. (2011). *Новый интеграционный проект для Евразии — будущее, которое рождается сегодня*. Izvestia, 3.10.2011. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.izvestia.ru/news/502761#ixzz1w3P50XTr>>.

---

²⁶ *Russia sees union with Belarus and Kazakhstan by 2015*. BBC News, 18.11.2012. Online text, retrieved on 28.05.2012: <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-15790452>>.

²⁷ Sidibe, P. (2011). *В Евразийском союзе появится единая валюта*. Izvestia, 18.11.2011. Online text, retrieved on 28.05.2012: <<http://www.izvestia.ru/news/507241>>.

²⁸ *Russia sees union with Belarus and Kazakhstan by 2015*. BBC News, 18.11.2012. Online text, retrieved on 28.05.2012: <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-15790452>>.

²⁹ Tavrovskij, Ju. (2011). *Создать Евразийский союз, да еще в ускоренном темпе, к 2015 году, будет не просто*. Izvestia, 1.11.2011. Online text, retrieved on 28.05.2012: <<http://www.izvestia.ru/news/505582>>.

- [12] *Russia, Belarus, Kazakhstan are launching common economic space Jan. 1.* RIA Novosti, 01.01.2012. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://en.rian.ru/russia/20120101/170583110.html>>.
- [13] *Russia sees union with Belarus and Kazakhstan by 2015.* BBC News, 18.11.2011. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-15790452>>.
- [14] Schwirtz, M. (2011). *Kyrgyzstan Votes for a President, Feeling the Pull of Russia.* The New York Times, 29.10.2011. Online text, retrieved on 27.05.2012: <http://www.nytimes.com/2011/10/30/world/asia/as-kyrgyzstan-votes-some-consider-a-turn-to-russia.html?_r=2&hp>.
- [15] Syrov, A. (2011). *Евразийский союз объединит 250 миллионов человек.* Utro.ru, 16.11.2011. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.utro.ru/articles/2011/11/16/1011182.shtml>>.
- [16] *Ukraine to analyze expediency of taking part in CIS projects.* UNIAN, 19.08.2008. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.unian.info/news/268085-ukraine-to-analyze-expediency-of-taking-part-in-cis-projects.html>>.
- [17] *Uzbekistan suspends Eurasec membership, Moscow unruffled.* RIA Novosti, 12.11.2008. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://en.rian.ru/world/20081112/118264022.html>>.
- [18] *Yanukovych: Ukraine won't join Customs Union.* KyivPost, 27.04.2010. Online text, retrieved on 27.05.2012: <<http://www.kyivpost.com/news/nation/detail/65139/>>.
- [19] Beisswenger, M. (2008). *Petr Nikolajevič Savickij (1895-1968) : bibliografija opublikovannyh rabot.* 1st ed. Praga : Nacional'naja biblioteka Češskoj respubliky, Slavjanskaja biblioteka, 2008. 111 p. ISBN 978-80-7050-543-4. Ištók, R. et al. (2010). *Geopolitika, globalistika, medzinárodná politika: komentovaný výber textov.* 1st ed. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied, 2010. 359 p. ISBN 978-80-5550-164-2.
- [20] Laruelle, M. (2008). *Russian Eurasianism : an ideology of empire.* 1st ed. Washington : Woodrow Wilson Center Press ; Baltimore : Johns Hopkins University Press, c2008. 276p. ISBN 978-0-8018-9073-4
- [21] Savickij, P. N. (1933). *Šestina světa: Rusko jako zeměpisný a historický celek.* 1st ed. Praha : Melantrich, 1933.
- [22] Shlapentokh, D. (ed.) (2007). *Russia between East and West: scholarly debates on Eurasianism.* 1st ed. Leiden : Brill, 2007. 198 p. ISBN 978-90-04-15415-5.
- [23] Commonwealth of Independent States web pages: <http://cis.minsk.by>
- [24] <http://www.e-cis.info>

Contact Address:

Jiří Kohoutek
 ARC-VŠPSV
 Ovčárecká 312
 280 02 Kolín
 Česká republika
kohoutek@vspsv.cz

ENVIRONMENTÁLNE PROBLÉMY V RÁMCI GLOBALIZÁCIE SVETOVEJ EKONOMIKY

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá environmentálnym problémom ako globálnym problém svetovej ekonomiky. Predmetom bude náčrt environmentálnych problémov a ich vplyv na svetovú ekonomiku. Pôjde o určenie previazanosti environmentálnej problematiky so svetovou ekonomikou v rámci globálnych problémov na pozadí prebiehajúcich globalizačných procesov vo svetovom hospodárstve. Riešenie otázok životného prostredia sa stalo celosvetovým problémom, pretože znečistenie životného prostredia nerešpektuje hranice medzi jednotlivými krajinami. Riešenie vzniknutej situácie predpokladá adekvátne reflektovať otázky životného prostredia v rámci rozvoja svetovej ekonomiky a zároveň rešpektovať aj environmentálnu problematiku. Nájsť vyváženú mieru medzi týmito dvoma charakteristikami je diskutovaným problémom na poli svetovej ekonomiky i politiky.

Kľúčové slová: svetová ekonomika, environmentálna politika, environmentálny problém, globálne problémy, znečisťovanie.

Abstract

Article deals with the environmental issue as a world economy global issue. The subject will be to sketch out the environmental issues and their impact on international economics system. We try to find out the link between the environmental issue and international economics system within the global issues on the background of ongoing globalization processes in world economy. The environmental issue solving has become a global issue because the environment pollution does not respect the borders among particular states. To solve this situation needs to reflect the environmental issues adequately in terms of international economics development as well as to respect the environmental policy. To find out the balanced between those two characteristics is a debating issue on the field of international economics and politics.

Key words: international economics, environmental policy, environmental issue, global issues, pollution.

Úvod

Príroda je neoddeliteľnou súčasťou celej ľudskej spoločnosti. Od začiatku vývoja ľudskej civilizácie s ňou človek žije v tesnom spätí a využíva jej bohatstvo a rozmanitosť. S rozvojom ľudskej činnosti sa životné prostredie neustále zhoršuje. Človek svojou činnosťou spôsobuje nezvratné zmeny prírody a jeho zásah presahuje rozmer lokálny a nadobúda rozmer globálny. Etapu spoločenského života charakterizujú narastajúce environmentálne problémy takmer vo všetkých štátoch sveta. Ich riešenie sa stalo celosvetovým problémom, pretože znečistenie životného

prostredia nerešpektuje hranice medzi jednotlivými krajinami. Riešenie vzniknutej situácie predpokladá adekvátne reflektovať otázky životného prostredia nielen do myslenia ľudí, ale aj do ekonomického a politického rozhodovania na všetkých úrovniach riadenia. V zahraničí v minulých rokoch venovali problematike životného prostredia a jeho prepojeniu s ekonomikou zvýšenú pozornosť. Túto skutočnosť je možné vnímať, aký význam pripisujú ekonomicky vyspelé štáty životnému prostrediu, na druhej strane aj ako varovný signál že ekonomický rast môže viesť k poškodzovaniu životného prostredia.

V príspevku budeme venovať pozornosť významu environmentálnych problémov svetovej ekonomiky s cieľom poukázať na to, že životné prostredie má dôležitý význam a vplyv na globalizujúcu sa svetovú ekonomiku. Snahou bude určiť do akej miery sa turbulentné procesy globalizácie svetovej ekonomiky premietajú do aktivizácie meniaceho sa stavu environmentalistiky v rámci prostredia svetového hospodárstva.

1 Svetová ekonomika - charakteristika

Svetová ekonomika sa formovala postupne v procese svojho vývoja ako jednotný ucelený ekonomický celok. Stále predstavuje a je procesom neustáleho vývoja. Vo všeobecnosti platí, že svetová ekonomika vždy vyjadrovala a aj vyjadruje pôsobenie, existenciu a vývoj medzinárodných ekonomických vzťahov. Poznáme mnoho definícií o svetovej ekonomike.

„Svetová ekonomika je vyjadrením medzinárodných ekonomických vzťahov konca 20. a začiatku 21. storočia, národných hospodárstiev sveta, ktoré majú v prevažnej miere trhový charakter založený na kapitálových vzťahoch, kde rozhodujúcou formou hospodárskej súťaže je nedokonalá konkurencia, ktorej hlavnou formou prejavu sa stali transnacionálne spoločnosti, proces medzinárodnej integrácie a proces globalizácie.“ (Kuzmišin, 2010, s. 13)

Svetová ekonomika je teda súhrnom národných ekonomík, ktorú sú súčasťou jednotlivých štátov. Ide teda o súhrn – celok, ktorý je zložený z jednotlivých častí, a teda o národného hospodárstva krajín. Národné hospodárstva daných štátov, ale aj samotné štáty sa od seba líšia. Medzi nositeľov medzinárodných ekonomických vzťahov zaraďujeme: štát, firmy jednotlivých krajín, firmy medzinárodného a nadnárodného charakteru, medzinárodné hospodárske a finančné organizácie, medzinárodné integračné zoskupenia.

Subjekty svetovej ekonomiky sú prvky, ktoré vstupujú do ekonomických vzťahov s hospodárskymi činiteľmi určitého národohospodárskeho či medzinárodného komplexu, pričom nie sú jeho bezprostredným členom, t. j. prevažná časť ich ekonomických činností sa odohráva v inom ekonomickom subsystéme. (Varadzin, 1997, s. 8)

2 Globalizácia svetovej ekonomiky

Termín globalizácia spájame s menom amerického ekonóma Theodora Levitta, ktorý tento pojem použil v roku 1985 pri popise vývoja svetovej ekonomiky. Globalizácia je úzko prepojená s internacionalizáciou, transnacionalizáciou a interdependenciou. V súčasnosti je globalizácia široko používaný problém, zaraďovaný k jednému z megatrendov v súvislosti s analýzou vývoja v našej prítomnosti. Globalizácia je súčasná transformačná etapa v dlhodobom vývojovom procese svetovej civilizácie. Dochádza tu k závislosti na vedecko – technickom rozvoji k dynamickému prekonávaniu lokálne viazaných a relatívne izolovaných ľudských ideí.

„Ekonomická a obchodná globalizácia je procesom, v priebehu ktorého národné ekonomiky a trhy postupne otvárajú konkurencii, kapitálu, technológii a informáciám.“ (Šíbl, 2000, s. 260)

Príčiny globalizácie podľa Kuzmišina :

1. „*Medzinárodný obchod* - ako celosvetové geografické rozšírenie a vznik svetovej siete finančného trhu, čo spôsobilo, že žiadny štát na svete nedokáže byť od týchto procesov nezávislý a izolovaný
2. *Pokrok v informačnej a komunikačnej technike a technológii* - spôsobil, že v súčasnosti je prakticky nemožné zredukovať, prípadne zmonopolizovať informácie na úrovni štátu.
3. *Rastúca moc medzinárodných koncernov* - preniká čoraz viac do väčšieho počtu teritórií, prakticky nezávisle od vôle toho – ktorého štátu
4. *Univerzálne princípy demokracie a nároky na ľudské práva*- ktoré sa presadzujú viac – menej prakticky na celom svete a spôsobujú, že globalizácia sa aj v tejto oblasti existencie ľudstva stala nezvratnou
5. *Vzory masovej kultúry a priemyslu kultúry* - sa stali prítlačivými prakticky na celom svete, pre absolútnu väčšinu „národných“ spoločnosti
6. *Rozvoj medzinárodnej politiky* - neštátnych organizácií a koncernov, ale i medzinárodných organizácií.
7. *Vo svete „bez hraníc“* - sa presadzuje tendencia k relatívne lacnejšej pracovnej sile a čoraz drahšiemu kapitálu, čo vytvára osobitný tlak na národné i nadštátne riešenia
8. *Otázky globálneho ekologického ohrozenia*- ktoré majú nadštátny a celosvetový charakter
9. *Transkultúrne a transnáboženské javy*- ktoré nemožno ohraničiť územím štátu.“ (Kuzmišin, 2010, s. 59)

Podľa Varadzina (1997) môžeme segmenty globalizácie charakterizovať ako proces globalizácie môžeme rozdeliť do niekoľkých segmentov. Tempá jej postupu sú rozdielne v jednotlivých segmentoch, súvisia so štandardizáciou a kompatibilitou ich obsahu, avšak trend postupu globalizácie je v každom z nich zreteľný. Ide o:

1. Globalizácia finančných tokov - štandardizácia a kompatibilita pokročila najviac vo finančníctve. Globalizácia vyvolala vlnu bankových fúzií či spájanie búrz. Proces vyvoláva tlak na zjednocovanie mien, medzi ktorými dominuje euro a americký dolár.
2. Globalizácia energetických tokov - energetika, a to tak trh energetických surovín a ich spracovanie, ako aj výroba elektrickej energie, bola už v minulosti ovládaná silnými spoločnosťami. V súvislosti s globalizáciou pozorujeme jednak vlnu fúzií, jednak rozšírenie konkurenčného priestoru s energetickými surovinami i energiou samotnou.
3. Globalizácia informačných tokov - významný pokrok v rozvoji informačných a komunikačných technológií, najmä prechod od analógových k digitálnym médiám, priniesol významné zvýšenie absorpcie objemu informácií.
4. Globalizácia tovarových trhov - v gescii Svetovej obchodnej organizácie dochádza k liberalizácii tovarových trhov, pričom je potrebné dbať aj na minimálne sociálne štandardy, ekologické pravidlá obchodu i politické súvislosti tohto procesu.
5. Globalizácia obchodu - sprievodným javom globalizácie obchodu je nákup tovaru pre obchod vo veľkom u výrobcov, ktorí vedú poskytnúť najvýhodnejšie podmienky, bez toho, aby bola akceptovaná územná príslušnosť k určitému štátu.
6. Globalizácia trhu práce - v tejto oblasti ide o zložité procesy migrácie pracovných síl, ktoré zahŕňujú okrem ekonomických pohnútok aj psychológiu problému, kultúrne a náboženské aspekty, štandardy ubytovania a vzdelávania, dostupnosť stravovacích návykov, prostredie pre komunikáciu s odlišnými národnostnými, náboženskými, kultúrnymi či sociálnymi štruktúrami a pod. (Varadzin, 1997, s. 70)

Dôsledky globalizácie charakterizujú pozitíva i negatíva. Medzi *prínosy globalizáciomôžeme zahrnúť napríklad* liberalizáciu obchodu prináša internacionalizáciu podnikania, rýchlejší rast svetového obchodu ako SE, ako dôsledok jeho liberalizácie, internacionalizácia podnikania sa spája s rastúcou konkurenciou v globálnom meradle. Od konkurencie schopnosti daného regiónu či danej krajiny sa odvíja rast životnej úrovne jednotlivých krajín. K *dôsledkom globalizácie patria javy ako:* globalizácia zapríčiňuje vznik sociálnych rozdielov a tým aj napätie medzi štátmi a regiónmi vo vnútri jednotlivých štátov, zvyšuje sa aj medzinárodný zločin, terorizmus, zvyšuje sa riziko zneužitia laserových, biologických a bakteriologických zbraní. Prerozdeľovanie moci medzi štátmi a transnacionálnymi korporáciami, ktoré vedú k zneužívaniu svojho ekonomického postavenia na trhu a zároveň k ovplyvňovaniu vlád jednotlivých štátov vo svoj prospech

3 Globálne environmentálne problémy

Problémy týkajúce sa životného prostredia sú dôležitou súčasťou nášho života a sú tiež neúprosnou daňou za komfort, ktorý si väčšina sveta dnes môže dovoliť. Tieto problémy sa dotýkajú všetkých zložiek životného prostredia, t.j. voda, ovzdušie, pôda a vyňatý nie je ani človek.

3.1 Klimatické zmeny a znečisťovanie ovzdušia

Ľudstvo v honbe za lepším spôsobom života spotrebúva stále viac energie, zaplňa atmosféru obrovským množstvom emisií a drancuje prírodné zdroje. Priemerná teplota povrchu Zeme stúpa už niekoľko rokov. Počas tohto obdobia boli do ovzdušia vypustené skleníkové plyny: CO₂, CH₄, SF₆, N₂O.

„Rast koncentrácie skleníkových plynov v atmosfére vyúsťuje do zvýšenia intenzity skleníkového efektu a vytvára hrozbu zmeny klímy. Ak sa nezabráni zvyšovaniu emisií, možno očakávať, že vyššie teploty mora budú viesť k častejším a intenzívnejším víchriciam. Teplota oceánu, ktorá sa pravdepodobne oteplením klímy zvýši, je jeden z najdôležitejších faktorov, ktorý vplýva na vznik tropických cyklónov. Očakáva sa, že bude dochádzať k strate pôdy a k jej ochudobňovaniu, k nadmernému vyčerpávaniu zásob podzemnej vody a k škodám spôsobeným kyslým dažďom.“ (Romančíková, 2004, s. 109) . Ide tu o narušovanie: ozónovej vrstvy, o zvyšovanie skleníkového efektu (možnosť zmeny klímy) o kyslé dažde.

Ozónová diera

Ozónovú vrstvu, ktorá bráni prenikaniu ultrafialového žiarenia na zemský povrch narúšajú freóny, ktoré sa používali do sprejov, chladničiek a pod. Sú to stabilné látky, ktoré sa vôbec nerozkladajú. Vo vyšších vrstvách atmosféry sa pod vplyvom voľných atómov kyslíka štiepia (uvoľňuje sa z nich chlór a fluór), ktoré reagujú s molekulami ozónu a rozkladajú ho. „Jeden atóm chlóru uvoľnený z CFC môže rozložiť až niekoľko tisíc molekúl ozónu. Freóny pretrvávajú v stratosfére veľmi dlho a aj keď ich výroba už bola väčšinou zastavená, budú pôsobiť na ozónovú vrstvu Zeme ešte celý rad rokov. Najbežnejší freón pretrváva v atmosfére len 1,5 roka ale ďalší veľmi bežný CCl₂F₂ až 130 rokov, CCl₃F 65 rokov a niektoré menej rozšírené, ako napríklad CClF₃ až 400 rokov.“ (Kvasničková, 2002, s. 20)

Koncentrácia ozónu sa znižuje v zimných mesiacoch na južnej pologuli v oblasti Antarktídy, na severnej pologuli nad Áziou a Tichým oceánom – o 3 až 6 %. Keď sa tento obsah ozónu zníži o 50 % hovoríme o ozónovej diere a väčšinou je to známe predovšetkým z južnej pologule z oblasti Antarktídy, Nového Zélandu a Austrálie, kde negatívne vplýva na život ľudí a prírodu. Veľký výkyv obsahu ozónu bol u nás v zime v roku 1992 a 1993, keď nad strednou Európou poklesla jeho koncentrácia na niekoľko dní v stratosfére o 30 – 40 %.

Skleníkové efekty

Výrub dažďových pralesov, využívanie fosílnych palív a ohrozovanie morského planktónu v dôsledku znečisťovania morí prispieva k zvyšovaniu koncentrácie oxidu uhličitého v ovzduší a tým aj k zvyšovaniu skleníkového efektu.

„Skleníkový efekt je asi v 50 % podmienený CO₂, podieľajú sa na ňom však aj ďalšie tzv. Skleníkové plyny, akými sú metán (CH₄ vznikajú rozkladom organických látok anaeróbnymi baktériami v ryžoviskách, tráviacej sústave prežúvavcov, na skládkach a unikajúci zo zemného plynu, podieľa sa na skleníkovom efekte asi 18 %), oxidy dusíka (asi 6 %), freóny (14 %) a niektoré ďalšie plyny. Predpokladá sa, že oteplenie biosféry o 1,5-4,5 °C môže mať za následok veľké klimatické zmeny: dôjde k aridizácii (vysušeniu) veľkých oblastí, môžu sa narušiť aj morské prúdy a extrémne výkyvy teplôt budú mať za následok prudké búrky a ďalšie katastrofy. Pri priemernom oteplení o 4 °C sa môžu topiť polárne ľadovce a dôjde k zvýšeniu hladiny oceánov. Ak by sa hladina oceánov zvýšila len o 1 mm, voda by zaplavila rozsiahle prímorské nížinné oblasti a niektoré krajiny by úplne zmizli.“ (Kvasničková, 2002, s.21)

Kyslý dážď

Kyslý dážď vzniká dôsledkom silného znečistenia ovzdušia. Nečistoty sa absorbujú vzdušnou vlhkosťou a prostredníctvom zrážok sa dostávajú späť na zem hoci dažďová voda nie je znečistená, ale je čiastočne kyslá. To znamená, že jej pH faktor má hodnotu nižšiu ako 7. Bežná dažďová voda má pH faktor 5,0 až 5,6 a je mierne kyslá, pretože vo vzduchu sa nachádza oxid uhličitý, ktorý sa absorbuje vzdušnou vlhkosťou. Za kyslý dážď môžeme považovať dažďovú vodu s pH faktorom od 2,0 do 5,0. Kyslé dažde sú spôsobujú tepelné elektrárne, metalurgie, doprava a chemický priemysel. Oxidy síry a dusíka (vypúšťajú tieto zdroje) sa zlučujú s vodnou parou a v dôsledku toho vzniká kyselina sírová a dusičná.

Kyslé dažde ohrozujú :

- *baktérie, červy, hmyz a iné živočíchy*- ktoré spracúvajú v zdravej pôde rastlinné zvyšky. Pôda sa takto obohacuje o látky, ktoré sú životne dôležité pre rastlinstvo. Ak je pôda kyslým dažďom prekyslená, živočíchy v nej nemôžu žiť. Potom tieto odumreté rastlinné zvyšky zostávajú ležať na zemi a nevytvárajú sa žiadne živiny pre živočíchy. Potravinový reťazec sa nakoniec pretrhne.
- *rastlinstvo, lesy* – veľmi citlivé sú najmä ihličnaté, pretože zdravé ihličnaté stromy strácajú svoje ihličie po 6 – 8 rokoch, choré už po 2 – 3 rokoch. Na poškodenom ihličnatom strome potom zostáva len najmladšie ihličie.
- *podzemné a povrchové vody* – zakyslená voda má zhubný vplyv na vodné rastliny, ale aj na vodné živočíchy. V týchto podmienkach potom postupne vymiera fytoplanktón. Znížením jeho množstva sa dostáva svetlo hlbšie do vody a preto je aj voda postihnutých jazier až neprirodzene priehľadná – čistá.

Napríklad len vo Švédsku zo 100 000 jazier je 20 000 mŕtvych – bez života. V Novom Škótsku oficiálne registrujú 9 kyslých riek, z ktorých nakoniec úplne vymizli kedysi bežne rozšírené lososy. V severozápadnej časti USA a Kanady je asi 8 % všetkých jazier dnes už kyslých. Najkyslejší dážď, ktorý spadol pri búrka v roku 1980 vo Wheelingu v USA mal pH 1,5 (desaťkrát kyslejší než ocot). (Jeníček, 2010)

Znečisťovanie ovzdušia

Zaťaženie ovzdušia stále vzrastá vinou priemyselných exhalátov, výfukových plynov, dymu z vykurovacích zariadení, stavebné práce, vietor a pod. Tekuté i pevné častice látok, plyny, ktoré

kontaminujú ovzdušie sa zrážkami a sedimentáciou vracajú späť na zem, kde menia vlastnosti vody a pôdy. Škodliviny v ovzduší – sú kvapalné častice, tuhé častice, plyny a pary. Tuhé častice sa označujú ako:

- a) *Dym* – jemné častice, ktoré vznikajú pri tavení kovov, zvaraní a pod. Alebo pri nedokonalom spaľovaní a obsahujú najmä uhlík
- b) *Popolček*- vznikajú pri spaľovaní palív
- c) *Aerosól* – jemná disperzia tuhých alebo kvapalných častíc rozptýlených v plyne
- d) *Prach* – častice, ktoré vznikajú pri drvení, mletí atď

Medzi zdroje a látky znečisťujúce ovzdušie podľa Kustrovej (2005) môžeme zaradiť spaľovacie procesy v energetike, výroba tepla a teplej vody, výroba elektrickej energie vrátane stabilných kúrenísk, výrobné procesy v priemysle – baníctvo, strojárstvo, chemický, ropný a petrochemický priemysel a pod., dopravu – všetky druhy, t. J. Pozemná, riečna, námorná, a vzdušná, poľnohospodárstvo a potravinárstvo – poľnohospodárska výroba a nadväzujúci priemysel, spaľovanie odpadov – mestských, poľnohospodárskych a iných a služby – čistiarne, práčovne, autoservisy a pod. (Kustrová, 2005, s.26)

Všetky známe druhy znečisťujúcich látok v ovzduší sú *plyny a anorganické látky, ktoré obsahujú*: deriváty oxidácie síry, deriváty oxidácie dusíka, oxid uhoľnatý a uhličitý, ostatné znečistenie, *plyny a organické látky, ktoré obsahujú*: uhľovodíky, aldehydy a ketóny, iné organické znečistenie a *aerosóly, ktoré obsahujú*: čiastočky tuhých látok, častice tekutých látok, druhotné splodiny. (Kustrová, 2005, s.26)

Znečistené ovzdušie ovplyvňuje život rastlín a živočíchov a tieto vplyvy sú pomerne dobré preskúmané v chove hospodárskych zvierat. Napr. V zaprášenom prostredí je nižšia úžitkovosť dobytky, dochádza tam k zaprášeniu pľúc, k poškodzovaniu žalúdka a čriev znečistenou potravou. Rastliny na ktorých sa usádzajú zlúčeniny arzénu veľmi často spôsobujú chudnutie zvierat a chronické ochorenia, úhyn včiel a narušenie laktácie dojníc. Z hospodárskych zvierat je na znečistené ovzdušie citlivý hovädzí dobytok a ovce a viac odolnejšie sú kone, ošípané a hydina.

Pod vplyvom SO₂ na listoch a ihličí žlté a hnedé škvrny, ktoré neskôr opadávajú, čím rastliny hynú a je znemožnená asimilácia. Citlivé sú ihličnany ale najmä znečistené ovzdušie spôsobuje rozsiahle škody v lesoch. Škody na výnosoch hospodárskych plodín a na rastlinách vznikajú aj zaprášením listov. Spôsobujú ho priemyselné podniky s veľkou prašnosťou a straty na poľnohospodárskej produkcii môžu dosiahnuť pri obilninách až 27 % a pri kukurici až 43 %. Znečistené ovzdušie pôsobí škodlivo aj na stavebné konštrukcie a materiály, ktoré predovšetkým zvyšujú rýchlosť korózie železných materiálov. Oxid siričitý poškodzuje aj plastické látky a kyslé dažde narúšajú stavby. (Jeníček, 2010)

3.2 Znečisťovanie vôd

Voda je nenahraditeľná zložka životného prostredia a je domovom rastlín a živočíchov, ktoré v nej nežijú vo vzájomnej závislosti a vytvárajú biologické systémy. V SR sa každoročne vypúšťa do tokov asi 1,3 miliardy m odpadových vôd so státisícami tón znečisťujúcich látok. Pri prepočte na tzv. Populačný ekvivalent sa toto zaťaženie našich riek rovná objemu odpadových vôd od 40 miliónov obyvateľov.

Aktuálnym typom znečistenia vôd je ropa a jej produkty pretože rozklad týchto substrátov prebieha totiž neobyčajne pomaly a časť z nich, ktorá sa vo vode rozpustí nemožno odstrániť vôbec. 1 liter benzínu môže znehodnotiť viac ako milión litrov vody a zároveň negatívne ovplyvňuje mäso rýb, znemožňuje kúpanie, devastujú sa pobrežné vody a rastlinstvo.

Najznámejšie havárie ropných tankerov :

- havária supertankeru Torrey Canyon v roku 1967 v prielive La Manche, pri ktorej sa vylialo na britské pobrežie 120 000 ton ropy
- stroskotanie lode Amoco Cadis pri pobreží Bretónska (vo Francúzsku) v roku 1977. Znečistila more a pobrežie 200 000 tonami ropy
- 1993 – niekoľko veľkých havárií ropných tankerov :pri Shetlandských ostrovoch stroskotal tanker s 85 000 tonami ropy neďaleko Malakského prielivu sa zrazil dánsky supertanker, ktorý viezol 2 mil. Barelov ropy s japonským tankerom (haváriu označili za najväčšiu ekologickú katastrofu od čias Černobyľa)

Veľmi rýchlo stúpa celosvetová spotreba sladkej vody používanej na zavlažovanie a v priemysle, zatiaľ čo v domácnostiach sa spotrebuje približne 6 %. Hoci v rozvojových krajinách spotreba vody na osobu rastie, nedostatok vhodnej pitnej vody v týchto oblastiach je stále základnou príčinou chorôb. Pričom v rozvojových krajinách je spotreba vody na optimálnej úrovni a skôr klesá zásluhou rôznych technických možností úspor a riešenia.

„Znečisťovanie vodných tokov vo svete rastie najmä v rozvojových krajinách, zatiaľ čo v rozvinutých krajinách sa skôr znižuje. Spôsobujú ho rôzne priemyselné aj komunálne odpadové vody, vplýva naň poľnohospodárstvo, doprava a pod. Stále však pretrváva značný obsah nežiaducich látok v podzemných vodách, stále chýbajú malé čistiarne odpadových vôd najmä v obciach a rozšírená je aj eutrofizácia vôd.“ (Kvasničková, 2002, s. 29)

3.3 Znečisťovanie pôdy

Pôda má dôležitý význam pre poľnohospodárstvo. Odhaduje sa, že na celej Zemi sú asi 2 – 4 miliardy ha obrábateľnej pôdy, z čoho sa obrába asi 1,5 miliardy ha. Skutočná rozloha obhospodarovateľnej pôdy sa stále znižuje v dôsledku dochádzania stratám vodnou a veternou eróziou, urbanizáciou, zasoľovaním. Rýchlejšie ako sa získava nová orná pôda sa šíria púšte. V dôsledku používania ťažkých mechanizmov pri obrábaní pôdy sa ničí štruktúra pôdy a tým sa zvyšuje možnosť vodnej i veternej erózie. Znečisťovanie pôdy spôsobujú najmä tieto látky:

- 1) Látky pochádzajúce z poľnohospodárstva - patria tu rezíduá rozličných chemických prípravkov, ktoré prenikajú do pôdy v dôsledku chemizácie poľnohospodárstva. Patria sem aj rozličné odpady organického charakteru .
- 2) Látky pochádzajúce z rôznej nepoľnohospodárskej činnosti – Ich zdrojom je hlavne priemysel, energetika a automobilizmus. Nečistoty z nepoľnohospodárskej činnosti pochádzajú najmä vo forme vzdušných emisií, niekedy sa dostávajú do pôdy aj pri závlahách znečistenou vodou.

Z hľadiska pôdných vlastností sú závažným znečisťovateľom pôdy pesticídy. Pesticídy sú výrobky chemického priemyslu, ktoré ničia živočíšnych škodcov (napr. Škodlivý a obťažujúci hmyz a vyššie živočíchy), niektoré škodlivé mikroorganizmy (napr. Vírusy, baktérie, plesne a iné huby) a buriny.

Používanie pesticídov je väčším nebezpečenstvom pre životné prostredie, než akékoľvek iné znečisťovanie pôdy, ovzdušia a vôd industriálnou civilizáciou. Vzhľadom na rozsah strát na poľnohospodárskej produkcii pôsobením škodcov, burinou a chorobami, nemožno v najbližšom čase rátať s vylúčením, alebo podstatným obmedzením pesticídov na ochranu poľnohospodárskej produkcie. Je potrebné použiť tzv. integrovanú ochranu rastlín, to znamená, že chemické prípravky sa budú nasadzovať na likvidáciu ohnísk jeho šírenia a len v najnevyhnutnejších prípadoch, a to v optimálnom čase (kedy je škodca najcitlivejší). Odhaduje sa, že ľudstvo v priebehu svojho vývoja, vyčerpalo asi také množstvo pôdy, aké dnes obhospodaruje.

3.4 Odpady

Problém s odpadmi začína skôr, ako pri naplnení našej odpadovej nádoby. Odpadom rozumieme všetky látky a predmety, ktoré nechceme alebo nemôžeme z ekonomických dôvodov využívať. Poznáme 2 druhy odpadov - *prírodný odpad v obehú látok*: rastliny – bylinožravce - mäsožravce - hmyz - mikroorganizmy je teoreticky dokonalý. Každý takýto prírodný odpad má svojho odberateľa a spotrebiteľa. Po druhé ide o *v dôsledku ľudskej činnosti vzniknutý odpad* - predstavuje výrazný problém lebo ľudia na rozdiel od prírody, vytvárajú také druhy odpadu, s ktorými si príroda sama nevie poradiť.

Tuhé odpady odstraňuje zo svojho bytu každý človek. Tuhými odpadmi ľudia zaplňali v krajine rôzne plochy či priehlbiny a tak vznikali skládky odpadov, ktoré nazývame „divoké“. Na mnohých miestach to ešte stále pretrváva, hoci sú zakázané aj pod hrozbou pokút. Tieto skládky sú potom zdrojom nebezpečných látok, ktoré sa pri daždi vyplavujú. Sú zdrojom infekcií, miestom kde sa zdržujú prenášače pôvodcov ochorení, narušajú krajinu a sú zdrojom nepríjemného zápachu. Množstvo týchto tuhých odpadov na celom svete rastie. Odhaduje sa, že na svete domácnosti vyprodukurujú vyše 700 miliónov tón odpadu za rok, na jednu osobu je to necelý 1 kg. V Slovenskej republike vzniká každoročne viac ako 1,8 mil. tón komunálneho odpadu.

„Mnohé z odpadov sú extrémne nebezpečné hlavne toxicitou, výbušnosťou, kancerogenitou, metagénnymi vlastnosťami, ale aj rádioaktivitou. Najzákladnejším úkonom zaobchádzania z nebezpečnými odpadmi je klasifikácia odpadov a detailný rozbor a inventarizácia zdrojov odpadov.“ (Kustrová, 2005, s. 40)

Zásady komplexného systému hospodárenia a manipulácie s nebezpečnými odpadmi:

- a) Minimalizácia tvorby nebezpečných odpadov vo výrobnú sféru úpravou technologických procesov, zamerať sa na tvorbu, tzv. konečných odpadov
- b) Obmedziť, nahradiť alebo vylúčiť výrobu produktov, výrobkov, ktoré sa môžu v ďalšej výrobe alebo po spotrebovaní stať zdrojom nebezpečných odpadov
- c) Dôsledne oddeľovať nebezpečné odpady od ostatných látok a produktov v okamžiku a mieste vzniku, vylúčiť vznik zmiešaných odpadov a nedefinovatelných zmesí odpadov
- d) Všetkými dostupnými prostrediami uplatňovať zneškodnenie a odstránenie nebezpečných odpadov hlavne: vrátením ich do výrobného procesu po predchádzajúcej chemickej, fyzikálnej a biologickej úprave, pri tepelnej úprave spaľovaním využívať teplo ako doplnkový zdroj energie

Záver

Ochrana a tvorba životného prostredia je v súčasnosti chápaná ako dôležitá podmienka existencie a ďalšieho rozvoja ľudskej spoločnosti. Tento problém prekročil rámec štátnych záujmov a stal sa celosvetovou záležitosťou. Riešenie ochrany ovzdušia, pôdy a vody je vecou každej krajiny. Závisí to od možnosti využívať technické zariadenia, ktoré šetria prírodné zdroje a obmedzujú znečisťovanie prostredia. Mnohé rozdiely súvisia s ekonomickými rozdielmi medzi priemyselne rozvinutými a rozvojovými štátmi.

Veľmi obtiažne je zastavenie zvyšovania koncentrácie CO₂ v ovzduší vzhľadom na to, že fosílné palivá sú najdôležitejším zdrojom energie súčasnej civilizácie. Riešenie otázok životného prostredia sa stalo celosvetovým problémom, pretože znečistenie životného prostredia nerešpektuje hranice medzi jednotlivými krajinami. Riešenie vzniknutej situácie predpokladá adekvátne reflektovať otázky životného prostredia v rámci rozvoja svetovej ekonomiky a zároveň rešpektovať aj environmentálnu problematiku. Najst' vyváženú mieru medzi týmito dvoma charakteristikami je diskutovaným problémom na poli svetovej ekonomiky i politiky.

Z hľadiska klasického ekonomického uvažovania neexistuje dôvod chrániť prírodu keď náklady na ochranu sú vyššie ako predpokladané zisky. Dôležitým momentom, ktorý môže zmeniť ekonomické úvahy sú preferencie a hodnoty spoločnosti. Ľudia zdravému životnému prostrediu priradujú stále väčšiu spoločenskú hodnotu. Deväť z desiatich opýtaných Európanov na jar roku 2005 v prieskume Eurobarometra je presvedčených o tom, že ochrana životného prostredia má byť pri rozhodovaní rovnako dôležitá ako ekonomika, a skoro dve tretiny Európanov by podľa prieskumu dalo prednosť ochrane životného prostredia pred zvyšovaním konkurencieschopnosti.

Našou úlohou je hľadať spôsoby ako sa zo vzniknutej situácie dostať. Určitú možnosť predstavuje zvyšovanie environmentálneho povedomia celej spoločnosti, hlavne vzdelávanie mladej generácie, ktorá poznaním ekonomických a environmentálnych nástrojov pozitívne ovplyvní chod priemyslu a tým zlepši kvalitu životného prostredia. Aby si ľudstvo zabezpečilo ďalšiu existenciu, musí poznať a rozumne využívať prírodu, inak nie je možné zabezpečiť základné podmienky života.

Zoznam použitej literatúry

- [1] CIHELKOVÁ E. a kol. 2009. *Světová ekonomika. Obecné trendy rozvoje*. 1. vyd. Praha : C.H.Beck, 2009. 273 s. Beckova edice ekonomie. ISBN 978-80-7400-155-0
- [2] CIPRA T. 2005. *Praktický průvodce finanční a pojistnou matematikou*. 2. vyd. Praha: Ekopress. 2005. 308 s. ISBN 80-8611-991-2
- [3] CISAŘ V. a kol.1987. *Člověk a životní prostředí*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství. 1987. 263 s. ISBN 14-191-87.
- [4] ČAMROVÁ L. 2007. *Ekonomie a životní prostředí – nepřátelé či spojenci*. Praha : Alfa Publishing. 2007. 400 s. ISBN 978-80-86851-69-3
- [5] DVOŘÁK A. a kol. 2007. *Kapitoly z ekonomie přírodných zdrojů a oceňování životního prostředí*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. 2007. 195 s. ISBN 978-80-245-1253-2
- [6] JENÍČEK, V., FOLTÝN J. 2010. *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech*. C. H. Beck, Praha 2010. 324 s. ISBN 978-80-7400-326-4
- [7] KUSTROVÁ M. a kol.2005. *Ekológia a životné prostredie*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl v Liptovskom Mikuláši. 2005. 74 s. ISBN 80-8040-251-5.
- [8] KUZMIŠIN P. a kol. 2010. *Svetová ekonomika*. Košice: Technická univerzita v Košiciach. 2010. 390 s. ISBN 978-80-553-0413-7.
- [9] KVASNIČKOVÁ D. a kol.2002. *Životné prostredie*. Bratislava : MEDIA TRADE spol. s. r. o. 2002. 160 s. ISBN 80-08-03341-X.
- [10] LIPKOVÁ Ľ. 2005. *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Sprint, Bratislava 2005. ISBN 80-88848-54-7
- [11] MAJERNÍK M. a kol. 2005. *Manažerstvo environmentálnych aspektov a rizík*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška. 2005. 348 s. ISBN 80-969148-4-7
- [12] PEARCE D., ATKINSON G., MOURATO S. 2006. *Cost-Benefit Analysis and the Environment*. Recent Development. OECD. 2006. ISBN 92-64-0104.1
- [13] ROMANČÍKOVÁ E.2004. *Finančno-ekonomické aspekty ochrany životného prostredia*. 2004. 270s. ISBN 80-967771-1-4.
- [14] ŠÍBL D. a kol.2000. *Svetová ekonomika*. Bratislava: Elita spol. s. r. o. 2000. 460 s. ISBN 80-88848-60-1.
- [15] TEREM, P., RÝSOVÁ, L. *Environmentálny problém a jeho globálna dimenzia*. In: Euro-Atlantic Quaterly. [citované 28. 04. 2012]. [dostupne online]: <<http://eaq.sk/clanok/2011-11-10-environmentalny-problem-jeho-globalna-dimenzia>>
- [16] TURNER K., PARCE D., BATEMAN I., 1994. *Environmental Economics: An Elementary introduction*. New York: Harvester Wheatsheaf

- [17] VARADZIN F.1997. *Teorie světové ekonomiky*: Technická univerzita Ostrava. 1997. 194 s. ISBN 80-7078-489-X.
- [18] *Ekoinovácie potrebujú verejné peniaze* [citované 28. 04. 2012]. [dostupne online]: <<http://www.euractiv.sk/zivotne-prostredie/analyza/ekoinovacie-potrebuju-verejne-peniaze>>
- [19] *Ekonomovia na čele zmeny*. [citované 28. 04. 2012]. [dostupne online]: <http://www.paradigma.sk/redakcny_system/clanok.php?id=121>
- [20] *Prevenca a náprava environmentálnych škôd*. [citované 19. 05. 2012]. [dostupne online]: <<http://www.enviroportal.sk/environmentalne.skody/index.php>>
- [21] *Rámcový dohovor OSN o zmene klímy* [citované 19. 05. 2012]. [dostupne online]: <<http://www.enviro.gov.sk/servlets/files/8744>>
- [22] *Systém obchodovania s emisiami* [citované 18. 05. 2012]. [dostupne online]: <http://www.europskaunia.sk/system_obchodovania_s_emisiami>

Kontaktná adresa:

Ing. Marcel Kordoš, PhD.
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne,
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov,
Študentská 2, Trenčín, 911 50
e-mail: marcel.kordos@tnuni.sk

Ing. Boris Janský
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne,
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov,
Študentská 2, Trenčín, 911 50
e-mail: boris.jansky@tnuni.sk

Mgr. Aisulu KOZHABAYEVA

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

OSOBITOSTI REALIZÁCIE JAZYKOVÝCH POLITÍK V ÁZIJSKÝCH KRAJINÝCH POSTSOVIETSKÉHO PRIESTORU (NA PRÍKLADE JAZYKOVEJ POLITIKY KAZACHSTANU)

Abstrakt

Po rozpade Sovietskeho zväzu mnohé postsovietske krajiny, vrátane krajín Strednej Ázie, s Jazyková politika nezávislých štátov smerovaná na rozšírenie spoločenských funkcií štátneho jazyka vyvolala značné zúženie oblasti používania ruského jazyka. Pomerne rýchla reštrukturalizácia jazykovej politiky v mnohých krajinách Strednej Ázie nesplnila očakávania vlád a mala negatívny vplyv. Niektorí vedci sú toho názoru, že jazyková politika v mnohých krajinách Strednej Ázie je príliš politizovaná.

V Kazachstane sa jazyková politika uskutočňuje etapovite. Osvojovanie si štátneho jazyka je otázkou národnej bezpečnosti. Taktiež je dôležitá otázka zachovania pozícií ruského jazyka pre udržanie sociálnej stability, mieru a harmóniu v spoločnosti. Avšak sú problémy, ktoré bránia uskutočneniu jazykovej politiky. Cieľom tohto príspevku je charakterizovať jazykovú situáciu a politiku krajín Strednej Ázie, ako aj analyzovať štátnu politiku Kazašskej republiky smerovanú na rozvoj jazykov v krajine a problémy vzniknuté pri jej realizácii.

Kľúčové slova: jazyková politika, Stredná Ázia, štatút ruského jazyka, štátny jazyk

Abstract

After the collapse of the Soviet Union, many post-Soviet countries, including countries of Central Asia began to actuate the regeneration processes of ethnic culture, statehood and state (national) language. Language Policy of Independent States, directed to expand the social functions of the state language caused significant narrowing of the use of Russian language. Relatively fast restructuring of language policy in many countries of Central Asia did not meet expectations of their governments and had a negative impact. In the opinion of some scientists, the language policy in many countries of Central Asia is too politicized.

In Kazakhstan, the language policy is carried out in stages. Knowing of state language is a matter of national security. Also important is the question of maintaining the positions of the Russian language to maintain social stability, peace and harmony in society. However, there are problems that prevent the realization of language policy. The aim of this paper is to describe the language situation and policy of the countries of Central Asia, as well as to analyze the state policy of the Republic of Kazakhstan directed to the development of languages in the country and problems encountered in its implementation.

Key words: Language policy, Central Asia, status of Russian language, state language

1 Úvod

Jazyk je demokratickým, nezávislým a objektívnym javom národnej kultúry každého národa. Je symbolom národa, výsledkom zložitého historického vývoja, podstata ktorého spočíva v jeho kultúrnej jedinečnosti. Ale zároveň môže patriť jazyk pre každého, kto ho chce využiť, t.j. je kozmopolitný, a môže spojiť ľudí ako aj ich rozdeliť.

Jazyková politika je štátnou politikou na rozvoj jazykov národov, žijúcich na území daného štátu. Jazyková politika sa uskutočňuje v jazykovom prostredí, t. j. v prostredí nositeľov toho alebo iného jazyka. Je smerovaná na zmenu jazykového správania nositeľov jazyka, t. j. jazyková politika sa uskutočňuje voči predstaviteľom jazykových skupín.

Jazyková politika je tvorená ako reakcia na tú alebo inú vzniknutú jazykovú situáciu alebo vzniknutý jazykový problém. Z tohto dôvodu jazykovú situáciu alebo problém možno nazvať zdrojom jazykovej politiky. Jazyková politika je súborom štátnych právnych predpisov určených pre rozvoj štátneho jazyka a etnických jazykov spoločnosti. K ním patria jazykové aspekty národnej politiky, problémy a otázky spojené s vývojom, normalizáciou a štandardizáciou jazykov.

Pomerne rozsiahly je taký pojem ako *etnický jazyk*, t.j. jazyk danej etnickej skupiny, *titulný jazyk*, menom ktorého pomenovaný daný štát, *menšinový jazyk* je jazykom národnostnej menšiny, jazykom málo početného národa, *majoritný (väčšinový)*- je jazykom národnej väčšiny (jazyk prevažnej väčšiny národa (etnika), *jazyk diaspóry* je jazykom časti etnika (národa, národnosti s bydliskom mimo krajiny jeho historického pôvodu alebo základného osídlenia).

2 Jazyková politika v Strednej Ázii

Keď sa pozrieme späť na históriu ázijských krajín postsovietskeho priestoru, je takmer identická pre všetkých: koloniálna politika Ruska a neskôr Sovietskeho zväzu. Na území Ruskej ríše, a neskôr v celom Sovietskom zväze bol vlastne ruský jazyk hlavným štátnym jazykom. Jazyková politika v Sovietskom zväze postupne viedla ku kultúrnej degradácii národných jazykov národnostných menšín krajín Strednej Ázie, prebiehala jazyková asimilácia a takých nositeľov jazyka začali nazývať „rusky hovoriacimi“.

Po rozpade Sovietskeho zväzu mnohé postsovietske krajiny, vrátane krajín Strednej Ázie, začali aktualizovať procesy regenerácie etnickej kultúry, štátnosti a národného jazyka. Jazyková politika nezávislých štátov smerovaná na rozšírenie spoločenských funkcií štátneho jazyka (jazyka titulného národa) vyvolala značné zúženie oblasti používania ruského jazyka. V dôsledku zavedenia jazyka titulného národa ako jediného štátneho jazyka, ruský jazyk bol vytlačený z oblasti politickej, vzdelávacej, kultúrnej a informačnej sféry, napriek skutočnosti, že naďalej zostáva prostriedkom medzinárodnej komunikácii národov Strednej Ázie.

Hlavný vplyv na jazykovú politiku krajín Strednej Ázie majú politický vývoj a ekonomické faktory. Napríklad, Uzbekistan väčšinu postsovietskeho obdobia sa Taškent snažil dištancovať od Ruska politicky i kultúrne, a začiatkom nového tisícročia krajina mal pevný prozápadný postoj. Počas tohto obdobia, synonymom pre jazykovú politiku Uzbekistanu bolo slovo „derusifikácia“¹. Obzvlášť významným krokom v tomto smere bolo zavedenie v roku

¹ V zákone Uzbekistanu "O štátnom jazyku", ktorý bol prijatý v roku 1989, uzbecký jazyk bol vyhlásený ako štátny jazyk, zatiaľ čo ruský bol definovaný ako jazyk medzi etnickej komunikácie. V novej verzii zákona z roku 1995 a v pozmeňovacom návrhu v roku 2004 sa o ruskom jazyku nič nehovorí, a v poslednej dobe ruský jazyk je len jeden z cudzích jazykov, ktorý sa učí v školách a na univerzitách republiky.

administráciou prezidenta Islama Karimova latinskej abecedy namiesto azbuky. Tieto zmeny boli základom pre rozhodnutie o posilnení národnej identity Uzbekov.

Celková úroveň vedy, kultúry a gramotnosti klesla. Teraz, mnohí detí, a to najmä v odľahlých miestach, nevedia čítať po uzbecky, ak je zápis vykonaný v azbuke, a dospelí a staršia generácia nemôže prečítať uzbecký text písaný v latinke. V školách s uzbeckým jazykom vzdelania deti už nerozumejú textom písaným v azbuke, a vzniká nebezpečenstvo straty kultúrneho dedičstva. Nejde tu ani o ruskú literatúru a o jej tradičnej úlohe sprievodcu do svetovej kultúry a vedy. Dôležité je, že celá uzbecká literatúra a všetky uzbecké vedecké diela od štyridsiatych rokov, boli písané v azbuke, nehovoriac o učebniciach a príručkách.

V 90. rokoch v neposlednom rade vzhľadom k politike „derusifikácie“ sa začal vážny odliv po rusky hovoriaceho obyvateľstva z Uzbekistanu. Počet etnických Rusov sa podľa odborníkov znížil od konca 80. rokov takmer trikrát: z 1 650 na viac ako pol milióna ľudí². Viac ako dvakrát poklesol počet škôl s ruským vyučovacím jazykom.

Ďalším dôležitým faktorom je geopolitika. Udalosti v Andžiane³ v máji 2005 viedli k prudkému geopolitickému zvratu voči Rusku. Pri zmene medzinárodného kurzu môže jazyková politika, ako sa zistilo, tiež prekonať zmeny. O tom svedčí „skutočnosť, že dnes v Uzbekistane ruský jazyk akoby začínal obnovovať svoje postavenie“⁴.

V Tadžikistane v roku 1989 zanedlho po prijatí Zákona o jazyku, bolo vydané špeciálne uznesenie Rady ministrov republiky Tadžikistan „O opatreniach na realizáciu zákona o jazyku“. V ňom boli určené opatrenia na roky 1990-1995 pre prechod na národný jazyk. V súlade s týmto plánom v priebehu prvých dvoch rokov v štátnych podnikoch, na ministerstvách boli vytvorené krátkodobé kurzy tadžického jazyka, pripravené učebné materiály, v nefilologických odboroch vysokých škôl boli vytvorené katedry tadžického jazyka. Predpokladalo sa, že k 1. januáru 1996 všetky štátne podniky, inštitúcie by mali pracovať v tadžickom jazyku. Stanovené termíny boli úplne nereálne. Ako ukazujú skúsenosti, pre likvidáciu následkov minulosti vo vzťahu k štátnemu jazyku, pre prechod celého systému moci na národný jazyk, je treba najmenej 10-15 rokov. V roku 1997 bolo prijaté uznesenie vlády o rozvoji štátneho jazyka a iných jazykov na území Tadžikistanu. Toto uznesenie sa skladalo z dvoch častí: prvá, veľmi podrobná, je venovaná štátnemu jazyku, druhá - ďalším jazykom (ruštine, uzbeckštine, kirgizštine, jagnobščine, pamirským jazykom).

V novom Zákone o štátnom jazyku Tadžickej republiky, schválenom prezidentom Emomali Rahmonom dňa 5. októbra 2009, ide len o štátny jazyk. Práve preto v ňom nie je konkrétna zmienka o stave ruského jazyka alebo nejakého iného jazyka, aj keď v prvej časti článku 4 zákona sa uvádza: „Všetky národy a národnosti žijúci na území Tadžickej republiky majú právo slobodne používať svoj materinský jazyk, s výnimkou prípadov podľa tohto zákona“⁵.

---

² Web portál medzinárodnej spravodajskej agentúry fergananews.com: *Ruskij jazyk uhodit. I uzbekskij ne ostaetsa...* [online]. Dostupne na internete: <<http://www.fergananews.com/article.php?id=5930>>

³ ozbrojený konflikt v Andžiane v máji r. 2005, po ktorom bol Uzbekistan obvinený zo strany USA a EÚ v potlačení povstania. V dôsledku toho krajina prudko zmenila zahraničnopolitický smer, zintenzívnili vzťahy s Čínou a Ruskom.

⁴ FIERMAN, W. 2008. Materiály z vystupenia v diskusnom klube: *Directions in Language Policy and Practice in Central Asia and South Caucasus*. [online]. Dostupne na internete: <<http://ia-centr.ru/publications/digest/335/>>

⁵ NOZIMOV, A. 2009. *Jazykovaja situacija v Tadžikistane: ocenka effektivnosti jazykovogo planirovanija*. In: Vestnik Piatigorskogo gosudarstvennogo lingvističeskogo universiteta, 2009. ISSN 2071-6001.

V Kirgizsku niekoľko rokov pred získaním nezávislosti, v podmienkach atmosféry perestrojky, miestne orgány na základe Zákona o štátnom jazyku Kirgizskej SSR v roku 1989 prideliť kirgizskému jazyku štatút štátneho jazyka.

Realizácia jazykovej politiky v Kirgizsku smerovaná na rozšírenie a rozvoj štátneho jazyka sa stala čeliť mnohým problémom, spojeným s jazykovými konfliktami⁶.

Úroveň záujmu o rozvoj jazyka teraz priamo závisí na politických osobnostiach, ktoré prichádzajú k moci v krajine, kde je veľmi nestabilná politická situácia. Vyhotovujú sa dekréty zamerané na rozvoj kirgizského jazyka, avšak protekcionistická jazyková politika len zostruje napätie v krajine, populácia ktorej tvorí 80 rôznych národností, používajúcich ruský jazyk ako jazyk medzietnickej komunikácie. V kontexte zvýšenej emigrácie po rusky hovoriacich v roku 2000 parlament prijal zákon o oficiálnom jazyku: od teraz, s výnimkou niektorých detailov štatút ruského jazyka (oficiálny jazyk) sa rovná štatútu kirgizského jazyka (štátny jazyk)⁷.

V Turkménsku bola dosť rýchlo uskutočnená reštrukturalizácia jazykovej politiky. K tomu prispel autoritatívny režim bývalého turkménskeho vodcu Saparmurata Nijazova, ktorý na konci decembra 1999 nariadil prechod na latinské písmo v priebehu niekoľkých dní. Denná tlač, publikovaná dňa 2. januára 2000 už bola vytlačená v latinke.

V súčasnosti nie je možné v Turkménsku získať vyššie vzdelanie v ruštine, a dokonca je zakázaná reklama ruských vzdelávacích služieb, ale vyskytujú sa reklamy s možnosťami štúdia v krajinách EÚ a USA. Zrušený je systém prípravy a preškolenia učiteľov ruštiny, počet ktorých sa znížil za posledných 15 rokov dvakrát, a v niektorých krajinách dokonca je úplne zastavené školenie špecialistov ruskej filológie⁸.

Avšak, politika turkménskeho prezidenta Gurbanguli Berdymuhamedov rozširovania hospodárskych kontaktov s vonkajším svetom, najmä s Ruskou federáciou prispela k posunu v jazykovej politike. Ruský jazyk začal byť zavádzaný opätovne do program vzdelávania škôl⁹.

3 Osobitosti realizácie jazykovej politiky v Kazachstane

Historický osud Kazachstanu, ktorý sa nachádza v samom srdci Eurázie, formoval ho ako mnohonárodný štát, kde žije viac ako 120 národov a národností. To je jedna z hlavných osobitostí, ktorú je potrebné brať do úvahy pri uskutočnení jazykovej politiky v republike, aby neboli porušené záujmy iných národností.

Efektívnosť a účinnosť jazykovej politiky závisí od regulácie jazykového správania sa subjektov a objektov v jazykovej politike. Subjektom jazykovej politiky je zvyčajne štát a ďalšie

⁶ Podľa vedcov existujú tri typy jazykových konfliktov, a mladé mnohonárodnostné štáty v postsovietskom priestore musia čeliť každému z nich. To sú takzvané etnicko-lingvistické konflikty, kedy do popredia vystupuje integrujúca funkcia národného jazyka. Iným druhom sú lingvisticko-pragmatické konflikty - sú spojené so snahou na odstránenie jazykových bariér pri dosahovaní rovnoprávnosti národnostných menšín v sociálno-politickej oblasti. Nakoniec, lingvisticko-politické konflikty vznikajú tam, kde určité strany a sociálne hnutia sa snažia používať jazyk ako nástroj politického boja. Príkladom týchto konfliktov je možné uviesť problémy realizácie jazykovej politiky, ktoré vznikli v Kirgizsku.

⁷ PORTNOVA, N. 2012. *Jazykovaja politika v Kyrgyzstane*. [online]. Dostupne na internete: <<http://www.ca-c.org/journal/rus-06-2002/11.portrimru.shtml>>

⁸ LOBANOVA, L. MOGILYOVA, I. 2008. *Status ruskogo jazyka na postsosvetnom prostranstve*. In: Vestnik MGIMO, 2008. [online]. Dostupne na internete: <http://www.vestnik.mgimo.ru/files/03/vestnik_03-08.pdf>

⁹ FIERMAN, W. 2008. *Materialy z vystupenia v diskusnom klube: Directions in Language Policy and Practice in Central Asia and South Caucasus*. [online]. Dostupne na internete: <<http://ia-centr.ru/publications/digest/335/>>

oficiálne štátne orgány. Ako objekt jazykovej politiky vystupujú nositelia jazyka, predstavitelia jazykových skupín.

Ako subjekty jazykovej politiky vystupujú prezident Kazašskej republiky, vláda Kazašskej republiky, oficiálne štátne orgány. Zároveň zložitost' uskutočnenia cieľavedomej a postupnej jazykovej politiky spočíva v potrebe charakterizácie objektov jazykovej politiky. Podľa nášho názoru je účelné delenie A.Nysanbaevej¹⁰ „nositeľov jazykovej politiky“ na niekoľko skupín: 1) občania Kazachstanu, ktorí sa narodili pred rokom 1995, 2) zostávajúca časť občanov Kazachstanu, ktorá sa narodila po roku 1995. Prvú skupinu tvoria nositelia jazykovej politiky, ktorá sa viedla v ZSSR. Túto jazykovú skupinu charakterizuje nepripravenosť prispôbiť sa novému jazykovému prostrediu, predstavitelia tejto skupiny vnímajú zmenu jazykového prostredia bolestivo a ťažko. Podľa T.Mamiraimova, post-imperiálny syndróm bol a v mnohom zostáva vážnou prekážkou plnohodnotnej legitimacy nového štátu Kazachstanu¹¹.

Druhá jazyková skupina je predstavená mladým dorastajúcim pokolením Kazašskej republiky, ktoré je pripravené prispôbiť sa novo vytvorenému jazykovému prostrediu, a zároveň sa zúčastňuje na tvorbe tohto jazykového prostredia.

Dňa 22. septembra 1989 v Zákone o jazykoch v Kazašskej SSR bol zavedený pojem „štátny jazyk“, a kazašskému jazyku bol udelený štatút štátneho jazyka, ruskému jazyku bol pridelený štatút „jazyka medzietnickej komunikácie“. Neskôr zmenami Ústavy Kazašskej republiky bolo stanovené, že „sa na rovnakej úrovni so štátnym jazykom používa ruský jazyk“.

Dňa 11. júla 1997 v Zákone „O jazykoch v Kazašskej republiky“ (v článku 4) štatút kazašského jazyka bol zakotvený ako štátny. V štátnom jazyku sa uskutočňuje riadenie štátnych a verejných orgánov a organizácií, administratíva, súdne konanie, činnosť zastupiteľských úradov republiky, uzatvárajú sa medzinárodné zmluvy, vykonáva sa úradná korešpondencia a komunikácia, rozvoj kultúry, vyučovanie v systéme stredného a vysokoškolského vzdelávania, činnosť médií atď. Štatút ruského jazyka je taktiež stanovený osobitne a zakotvený v právnych dokumentoch ako jazyk oficiálne používaný rovnako so štátnym jazykom.

Spolu so štátnym jazykom sa v štátnych organizáciách a miestnej samospráve používa ruský jazyk. To zaručuje zachovanie ruského jazyka v plnom rozsahu tých sociálnych funkcií, ktoré má doteraz. V perspektíve zostane ruský jazyk hlavným zdrojom informácií v rôznych oblastiach vedy a techniky a prostriedkom komunikácie s blízkym a ďalekým zahraničím. Záujmy ekonomického a technického vývoja krajiny určujú dopyt po znalostiach a vzdelaní získanom v ruštine. S cieľom riešiť politiku ďalšej integrácie s Ruskom a Bieloruskom, znalosť a rozvoj ruského jazyka v súčasnej dobe hrá významnú úlohu. 90 percent titulárneho národa ju vlastní, a je to jeho výhoda, pretože ruský jazyk je jedným z hlavných svetových jazykov.

Kazašskému jazyku je právne pridelený štátny štatút. V praxi však k dnešnému dňu ešte neobsadil plne svoje právoplatné miesto, t.j. teraz výhradne nedominuje kazašský jazyk ako štátny jazyk v multietnickom štáte.

Oficiálne štátne orgány v posledných rokoch rozpracovali Štátny program fungovania a rozvoja jazykov pre roky 2001-2010. V ňom prvoradé miesto zaujíma „rozširovanie a

---

¹⁰ NYSANBAYEVA, A. 2003. *Jazykovaja politika Kazachstana*. [online]. Dostupne na internete: <<http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1041890340>>

¹¹ MAMYRAIMOV, T. 2011. *Političeskije aspekty jazykovej politiky v Kazachstane*. [online]. Dostupne na internete: <<http://www.sarap.kz/rus/view.php?id=438>>

posilňovanie sociálnej a komunikačnej funkcie štátneho jazyka; a pritom zachovanie celkovo kultúrnej funkcie ruského jazyka a ďalší rozvoj jazykov etnických skupín¹².

V tomto smere rozvoj jazykovej politiky stanovuje niekoľko úloh. Patrí medzi ne „zabezpečenie fungovania štátneho jazyka ako jazyka verejnej správy; zlepšenie normatívno-právnického rámca; zabezpečenie fungovania štátneho jazyka ako hlavného jazyka administratívy vo všetkých štátnych orgánoch, organizáciách a miestnej samospráve s určením grafikonu pre prechod administratívy na štátny jazyk (so stanovením termínov a opatrení); s cieľom realizácie článkov 7 a 93 Ústavy Kazašskej republiky organizovanie v meradle republiky jednotného systému kurzov bezplatnej výučby štátneho jazyka pre občanov na náklady republikového a miestnych rozpočtov, organizácií a taktiež iných zdrojov financovania; zabezpečenie fungovania ruského jazyka ako jazyka oficiálne používaného v štátnych organizáciách a orgánoch miestnej samosprávy; vedecko-lingvistické zabezpečenie fungovania ruského jazyka; poskytnutie štátnej podpory na výučbu príslušníkov etnických komunit (diaspóry) materinského jazyka¹³.

Realizácia týchto programov umožnila významne rozšíriť znalosti kazašského jazyka medzi obyvateľmi republiky. V kazašskej spoločnosti sa už utvorilo pochopenie nutnosti rozvoja a osvojenia si štátneho jazyka. Objavili sa vo veľkom množstve kazašské školy, kazašské odbory na vysokých školách. Dopyt po kazašskom jazyku značne vzrástol. Ale zároveň pretrvávajú problémy. Sféra použitia kazašského jazyka sa rozšírila, ale nie o veľa. Kazašský jazyk sa doteraz nestal dominantným jazykom v sfére politiky, vo verejnej službe, hoci tieto ciele boli stanovené ešte v 90. rokoch. Kazaško-jazyčné informačné prostredie je výrazne menšie ako ruské.

Dňa 29. júna 2011 Výnosom prezidenta Kazašskej republiky bol schválený „Štátny program rozvoja a fungovania jazykov v Kazašskej republike na obdobie 2011-2020“. Program je určený na desať rokov realizácie, je založený na analýze vzniknutej jazykovej konštrukcie, berie do úvahy názory a odporúčania odbornej verejnosti, zaoberajúce sa problematikou jazykov. Pri vypracovaní Programu boli skúmané skúsenosti z právnej úpravy otázok týkajúcich sa implementácie štátnej jazykovej politiky viac ako 30 cudzích krajín. Tento dokument je normatívno-organizačným rámcom pre riešenie aktuálnych problémov v sfére fungovania a rozvoja jazykov a vytvorenia podmienok pre plne rozsiahle používanie štátneho jazyka vo všetkých sférach verejného života.

Ako podotkla hlava štátu Nazarbaev: „Musíme vynaložiť čo najväčšie úsilie pre ďalší rozvoj kazašského jazyka, ktorý je hlavným faktorom zjednotenia občanov Kazachstanu. Zároveň je nutné vytvoriť priaznivé podmienky, aby zástupcovia všetkých národností žijúcich v krajine mohli slobodne hovoriť, študovať v materinskom jazyku a rozvíjať ho“¹⁴.

V Doktríne národnej jednoty štátny jazyk je definovaný ako kľúčová priorita, hlavný faktor duchovnej a národnej jednoty. Jeho osvojenie sa má stať povinnosťou každého občana Kazachstanu, stimulom, ktorý určuje osobnú konkurencieschopnosť a aktívnu účasť vo verejnom živote.

¹² Štátny program Kazašskej republiky rozvoja a fungovania jazykov na roky 2001-2010. [online]. Dostupne na internete: < www.akorda.kz/files/programma-kwletwra-4.doc >

¹³ Tamtiež.

¹⁴ Ročné posolstvo prezidenta Kazašskej republiky Nazarbaeva N. dňa 27.01.2012 [online]. Dostupne na internete: <http://www.akorda.kz/ru/speeches/addresses_of_the_president_of_kazakhstan/poslanie_prezidenta_respubliki_kazakhstan_na_nazarbaev>

Všetky aspekty programu sú založené na prioritě rozvoja štátneho jazyka ako najdôležitejšieho faktora pri posilňovaní národnej jednoty a sú smerované na plné uspokojenie duchovných, kultúrnych a jazykových potrieb občanov. Všetky opatrenia programy sú zoradené v prísnom súlade s článkom 7 Ústavy a výnosom Ústavnej rady Kazašskej republiky z 23. februára 2007 № 3.

Program prebieha v štyroch smeroch:

1. Osvojenie si štátneho jazyka.
2. Popularizácia a rozšírenie sféry použitia štátneho jazyka.
3. Zvýšenie úrovne jazykovej kultúry občanov Kazachstanu.
4. Vytvorenie priaznivých podmienok pre rozvoj lingvistického kapitálu.

Jazyková politika v Kazachstane sa vykonáva etapovite. S prijatím v roku 1997 Zákona Kazašskej republiky „O jazykoch“ a schválením Štátneho programu pre fungovanie a rozvoj jazykov na obdobie rokov 1998-2000 začína sa formovanie právneho základu jazykovej konštrukcie v kľúčových oblastiach verejného života. Roky 1997 – 2000 boli prvou etapou.

Obdobie 2001-2010 bolo 2. etapou. V rámci realizácie Štátneho programu pre fungovanie a rozvoj jazykov na desaťročné obdobie, stratégia jazykovej konštrukcie sa určuje tromi smermi: rozšírenie a posilnenie sociálno-komunikačných funkcií štátneho jazyka, zachovanie spoločných kultúrnych funkcií ruského jazyka, rozvoj iných jazykov národov Kazachstanu.

Aj počas tohto obdobia z podnetu hlavy štátu bola začatá realizácia Národného kultúrneho projektu „Trojjednota jazykov“.

Výsledky realizácie Programu položili základ pre ďalší rozvoj jazykovej konštrukcie v Kazašskej republike¹⁵:

- výrazne je rozšírená infraštruktúra výučby štátneho jazyka: materských škôlok s kazašským vyučovacím jazykom - 1178 (nárast od roku 2001 o 876), škôl - 3821 (nárast od roku 2001 o 173), vytvorených je 101 stredísk výučby štátneho jazyka;
- aktívne je vykonávaný proces prekladu administratívnej agendy do štátneho jazyka (podiel dokumentov v kazašskom jazyku v štátnych orgánoch tvorí asi 67%);
- rozpracováva sa metodický rámec výučby štátneho jazyka (vydané sú viacúrovňové učebno-metodické komplexy, 10 druhov slovníkov s celkovým nákladom 720 tis. exemplárov, 8 odborových dvoj a trojjazyčných slovníkov s celkovým nákladom 260 tis. exemplárov);
- s cieľom zavedenia nových informačných technológií do procesu osvojovania si štátneho jazyka bol vytvorený a stále sa obnovuje internetový portál (viac ako 20 druhov služieb, aktívne užívateľské auditórium z 50 krajín sveta);
- posilňuje sa komunikatívna funkcia štátneho jazyka (v kontexte štátnych médií objem vysielania v kazašskom jazyku v elektronických médiách, a zároveň podiel štátneho jazyka v tlačných médiách je viac ako 50%);
- uskutočňuje sa systematická práca na rozvoji a posilňovaní kultúrnych väzieb s krajanmi žijúcimi v zahraničí;
- vytvorený je efektívny systém štátnej podpory pre jazyky etnických skupín žijúcich v Kazachstane (z 7516 škôl je 1524 s ruským, 58 uzbeckým, 14 ujugským, 2 s tadžickým vyučovacím jazykom, 2097 škôl je zmiešaných, z 2261 predškolských je 272 s ruským, 3

---

¹⁵ Štátny program Kazašskej republiky rozvoja a fungovania jazykov na roky 2011-2020. [online]. Dostupné na internete: <<http://www.kurchum.vko.gov.kz/ru/files/culture.doc>>

s ďalšími vyučovacími jazykmi; 808 materských škôlok s dvoma vyučovacími jazykmi; v 190 nedel'ných školách etnických a kultúrnych združení sa učia v 30-tich v materinskom jazyku etnických skupín; z 50 kazašských divadiel je 9 sú zmiešaných, 15 ruských, 1 kórejské, 1 nemecké, 1 uzbecké a 1 ujugurské).

Logika jazykovej konštrukcii je v nastavujúcich desiatich rokoch (2011-2020) podmienená prítomnosťou radu problematických aspektov.

Nerovnomerná úroveň poznania štátneho jazyka v spoločnosti. Tento problematický aspekt priamo súvisí s chýbaním jednotnej metodiky a štandardov pre výučbu štátneho jazyka, jednotných štandardov činnosti infraštruktúry vzdelávania, systému podporovania a monitorovania procesu osvojenia si štátneho jazyka, nízka úroveň pripravenosti učiteľov a špecialistov kazašského jazyka.

Nedostatočné zavedenie štátneho jazyka do sociálno-komunikatívneho priestoru krajiny. Problematické otázky v tomto smere sú spojené predovšetkým s expanziou sfér aktívneho použitia štátneho jazyka v oblasti medzinárodnej komunikácie, voľného času a zábav, a s jeho rozvojom ako jazyka zákona, vedy a nových technológií. Spolu s týmto problémom dôležitý je zoznam otázok zvýšenia prestíže jeho použitia, popularizácie štátneho jazyka ako rodinnej hodnoty, zároveň existencia radu negatívnych mýtov a stereotypov v jazykovej sfére.

Jazykový kapitál občanov Kazachstanu je ich obrovskou a neoceniteľnou výhodou, ktorá vytvára veľké príležitosti pre ľudí v období globálnej integrácie, a to je síce zachovanie ruského jazyka ako konkurenčnej výhody ľudí a osvojovania si a poznania medzinárodného anglického jazyka, ktorý je dnes dominantným jazykom na medzinárodnej scéne. V roku 2007 v Kazachstane bol prijatý na štátnej úrovni „kultúrny projekt “Trojjedinnosť jazykov“ - kazašského, ruského a anglického. A v Programe rozvoja a fungovania jazykov v Kazašskej republike na roky 2011-2020 je vo štvrtom smerovaní ukázané, že podiel dospelých, ktorí poznajú ruský jazyk ku roku 2020 dosiahne 90%; podiel etník navštevujúcich kurzy výučby materinského jazyka pri národnostno-kultúrnych združeníach dosiahne k roku 2014 - 60%, k roku 2017 - 80%, k roku 2020 - 90%); podiel populácie poznajúcej anglický jazyk dosiahne k roku 2014 - 10%, k roku 2017 - 15%, k roku 2020 - 20%); podiel populácie poznajúcej tri jazyky: štátneho, ruského a anglického) dosiahne k roku 2014 - 10%, k roku 2017 - 12%, k roku 2020 - 15%)¹⁶.

V štvrtom smerovaní Programu rozvoja a fungovania jazykov v Kazašskej republike na roky 2011-2020 je informácia o fungovaní ruského jazyka a o zachovaní jazykovej rôznorodosti v Kazachstane: „1. Fungovanie ruského jazyka v komunikatívno-jazykovom priestore.

Realizácia štvrtého smerovania predpokladá organizáciu systémovej práce pre zabezpečenie prítomnosti ruského jazyka v komunikatívno-jazykovom priestore Kazachstanu.

V rámci tohto smerovania pokračuje práca pre ďalšie učebno-metodické a intelektuálne zabezpečenie systému výučby ruského jazyka, ako aj odborné školenia učiteľov.

Informačná podpora fungovania ruského jazyka sa dosiahne prostredníctvom zabezpečenia používať ruský jazyk v informačnom poli Kazachstanu.

2. Zachovanie jazykovej rôznorodosti v Kazachstane.

V rámci tejto úlohy sa predpokladá v prvom rade vytvoriť podmienky pre výučbu materinského jazyka zástupcov etnických skupín žijúcich v Kazachstane. Preto sa plánuje poskytnúť učebno-metodickú pomoc pre nedel'né školy, ako aj prilákať skúsených učiteľov –

¹⁶ Štátny program Kazašskej republiky rozvoja a fungovania jazykov na roky 2011-2020. [online]. Dostupné na internete: <<http://www.kurchum.vko.gov.kz/ru/files/culture.doc>>

nositeľov jazyka, použiť medzinárodné skúsenosti a moderné technológie vo výučbe materinských jazykov.

Spolu s tým sa predpokladá zabezpečiť nevyhnutné podmienky pre zachovanie jazykov a vzájomného obohatenia kultúr etnických skupín. Medzi nevyhnutné opatrenia patrí organizovanie kultúrnych akcií so širokou informačnou podporou, zabezpečenie zachovania historického a súčasného písomného dedičstva etnických skupín.

Podpora tvorivej realizácie populácie sa plánuje vďaka ďalšej realizácii kultúrnych a umeleckých príležitostí etnických skupín.

3. Osvojenie si anglického jazyka a ďalších cudzích jazykov.

Jednou z kľúčových zložiek lexikálneho kapitálu občanov Kazachstanu je znalosť cudzích jazykov ako prostriedok obchodnej a medzinárodnej komunikácie.

V rámci tejto úlohy je stanovené zachovávanie širokého priestoru vzdelávacieho priestoru procesu výučby cudzích jazykov.

Rozšírenie medzinárodnej spolupráce s cieľom interakcie s cudzou jazykovou kultúrou predpokladá uskutočnenie kultúrnych podujatí v rámci medzivládnych dohôd: Dni kultúry cudzích krajín, výstavy, ukážky hraných a dokumentárnych filmov v pôvodnom jazyku.

Ukazovatele výsledkov¹⁷:

podiel etnických skupín, ktoré majú etnicko-kultúrne združenia a dostávajú metodickú pomoc výučby materinských jazykov dosiahne k roku 2014 - 20%, k roku 2017 - 60%, k roku 2020 - 100%);

Podiel štátnych centier pre štúdium jazykov, ktoré poskytujú služby pre štúdium angličtiny a iných jazykov z celkového počtu centier dosiahne k roku 2014 - 50%, k roku 2017 - 75%, k roku 2020 - 100%.

Multietnické prostredie Kazachstanu prispieva rozširovaniu a obohateniu jazykových a kultúrnych kontaktov. Medzi Kazachmi, rovnako ako aj medzi zástupcami iných etnických skupín je ťažké nájsť niekoho, kto by nehovoril po rusky. Ruský jazyk v Kazachstane naďalej udržiava silnú pozíciu, zostáva dominujúcim prostriedkom komunikácie, jazykom medzietnickej a medzinárodnej komunikácie. V Kazachstane, kde žije viac ako 120 národností, otázky zachovania pozícií ruského jazyka sú bezprostredne zavedené do celkového kontextu štátnej výstavby, udržania sociálnej stability, mieru a harmóniu v spoločnosti, ako aj realizácie cieľov prijatia Kazachstanu na medzinárodnú scénu ako rovnocenného partnera svetového spoločenstva. V Kazachstane je viac ako 70% z takmer 1700 tlačovín a viac ako 80% z 120 elektronických médií publikovaných v ruštine, knižný trh je zaplnený literatúrou v ruskom jazyku, sú dostupné niektoré ruské televízie a rozhlasové stanice, realizujú sa spoločné projekty ruských a kazašských tvorivých zväzov¹⁸.

Dnes jazykové znalosti nielen pomáhajú získať rôznorodé a komplexné informácie, používať internet, ale aj viesť obchodné kontakty, uzavrieť výhodné zmluvy, dôstojne reprezentovať Kazachstan na medzinárodnej scéne v akejkoľvek oblasti činnosti.

Podľa medzinárodných štandardov, jedným z kritérií rozvinutosti štátu je plné fungovanie štátneho jazyka krajiny. Kazašský jazyk má sa stať spoločným jazykom pre všetkých občanov Kazachstanu, materinským pre Kazachov a druhým materinským pre všetkých ostatných.

¹⁷ Štátny program Kazašskej republiky rozvoja a fungovania jazykov na roky 2011-2020. [online]. Dostupné na internete: <<http://www.kurchum.vko.gov.kz/ru/files/culture.doc>>

¹⁸ Tamtiež.

Osvojovanie si štátneho jazyka je otázkou národnej bezpečnosti, sociálnej stability a intelektuálnej rozvinutosti krajiny, ktorá má za úlohu zjednotiť občanov krajiny.

V porovnaní s ustanoveniami zákonov o jazykoch v mnohých krajinách SNŠ, Nemecka, Izraela, Číny, Indie a Pakistanu, je Zákon o jazyku v Kazachstane demokratickejší, v znení: „Tento zákon stanovuje právny základ fungovania jazykov v Kazašskej republike, povinnosti štátu na vytvorení podmienok pre ich osvojenie a rozvoj, poskytuje rovnako úctivý vzťah ku všetkým, bez výnimky, používaným jazykom v Kazašskej republike“¹⁹. Tento zákon získal vysoké hodnotenie zahraničných expertov a Organizácií pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE), ktorá schválila kazašskú teóriu a prax jednotnej štátnej a národnej jazykovej politiky.

Avšak aj dnes sú problémy, ktoré bránia uskutočneniu jazykovej politiky. Mamiraimov T. zdôrazňuje hlavnú z nich, s ktorou je ťažké nesúhlasiť: „Hlavnou prekážkou pre rast sociálno-politického postavenia kazašského jazyka je nízka úroveň jeho použitia v mocenskej elite. Zatiaľ, podľa všetkých programov jazykovej politiky - prvou sférou masového rozšírenia kazašského jazyka má byť práve štátna služba. V tomto pláne znenie o oficiálnom použití ruského jazyka v štátnych organizáciách a orgánoch miestnej samosprávy na rovnakej úrovni ako kazašský jazyk je prirodzeným „vankúšom“ slobodného použitia ruského jazyka pri svojej práci zo strany rusky hovoriacej kazašskej mocenskej elity. Tento problém je dnes jedným z hlavných politických faktorov, ktoré sprevádzajú jazykovú politiku v Kazachstane. Tak, pravdepodobne, sama vláda, skôr niektoré jej mocenské elitné zoskupenia, prispievajú k politizácii jazykovej otázky, umelo vytvárajúc politický boj okolo jazykovej politiky“.

Ako povedal Nazarbajev N.: „Budúcnosť Kazachstanu je v kazašskom jazyku“. Rozvoj štátnej a úlohy kazašského jazyka je podľa nášho názoru životnou nutnosťou pre Kazachstan, pre jeho ďalšiu budúcnosť ako samostatného štátu. Pre realizáciu tejto úlohy treba použiť delikátne, premyslené direktívne politické opatrenia, pretože je to jeden zo symbolov kazašského štátu - kazašský jazyk. A dobrovoľné metódy rozšírenia sféry kazašského jazyka podporujú medzinárodne uznávané ľudské práva na kultúrnu a jazykovú identitu. Zavedenie kazašského jazyka je potrebné vykonávať prostredníctvom opatrení technického a didaktického charakteru, ktoré predstavujú celý rad informačných, pedagogických, vedeckých nástrojov a metodiky, ktoré nebudú viesť k nárastu emigrantských nálad, a nebudú prispievať k odlivu obyvateľov z krajiny, čo môže mať za následok nárast nedostatku kvalifikovaných pracovníkov v rôznych odvetviach ekonomiky a priemyslu v Kazachstane.

4 Záver

Sme toho názoru, že hlavnou osobitosťou krajín post-sovietskeho priestoru je to, že vo všetkých týchto krajinách veľkým a cenným bohatstvom bola znalosť ruského jazyka, ktorý je dnes prednostným bohatstvom národov týchto krajín. V súčasnej dobe, podľa nášho názoru, jemnejšou a vyváženou jazykovou politikou Kazachstanu je možné zamerať sa na úspešný rozvoj a pokrok krajiny vo všetkých oblastiach: vedy, techniky a ekonomiky, ktorá prispieva mierovej spolupráci predstaviteľov viac ako 120 národov a národností za obdobie nezávislosti Kazachstanu.

Počas viac ako 20 rokov nezávislosti Kazachstanu všetky národnosti žijú v harmónii a mieri, a to vďaka správnej orientácii v jazykovej politike štátu. V republike sú vytvorené podmienky pre slobodný rozvoj jazykov všetkých etnických skupín, ktorí žijú na území

---

¹⁹ Zákon Kazašskej republiky zo dňa 11.07.1997 N 151-I "O jazykoch v Kazašskej republike". [online]. Dostupne na internete: < <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=00054&all=all>>

republiky. Veľkým prínosom pre stabilitu, mier a harmóniu v Kazachstane je Zhromaždenie národov Kazachstanu. Založenie Zhromaždenia v roku 1995 bolo neštandardným a inovačným riešením prezidenta Kazašskej republiky. Mnohí politici tejto doby kriticky oceňovali životaschopnosť tejto štruktúry, a niektorí - predpovedali jej krátky život. Ale čas je ukazovateľom pravdy. Zásadný význam učenia kazašského jazyka ako štátneho jazyka vie už prakticky celá populácia.

Dôležitou podmienkou pre demokratický, sekulárny, právny a sociálny štát je zabezpečiť národnú jednotu. Pokrok a demokratický rozvoj krajiny, jej ekonomický rast sú možné iba prostredníctvom konsolidácie a zachovania jednoty kazašskej spoločnosti. Pre riešenie tejto úlohy má Kazachstan ako nezávislý, zvrchovaný a uznaný v celom svete štát, má všetky potrebné ekonomické, sociálne a politické zdroje.

Zoznam použitej literatúry:

- [1] BEISENOVA, Ž. 2010. *Russkij jazyk v polietničeskoj srede Kazachstana*. In: Jazykovaja politika i socialno-pravovije aspekty adaptacii migrantov: problemy, realizacia, perspektivy. Materiály III. medzinárodnej vedecko-praktickej konferencii 7-8 júna 2010. Časť I. [online]. Dostupne na internete: <<http://old.duma72.ru/Files/izd/MIG-1.pdf>>
- [2] FIERMAN, W. 2008. *Materialy z vystupenia v diskusnom klube: Directions in Language Policy and Practice in Central Asia and South Caucasus*. [online]. Dostupne na internete: <<http://ia-centr.ru/publications/digest/335/>>
- [3] IBRAEVA, Ž. 2010. *Jazykovoke stroitel'stvo v sovremennom Kazachstane: vlast' i migracionnie processy*. In: Jazykovaja politika i socialno-pravovije aspekty adaptacii migrantov: problemy, realizacia, perspektivy. Materiály III. medzinárodnej vedecko-praktickej konferencii 7-8 júna 2010. Časť I. [online]. Dostupne na internete: <<http://old.duma72.ru/Files/izd/MIG-1.pdf>>
- [4] *Koncepcia rozšírenia sféry fungovania štátneho jazyka Kazašskej republiky, zvyšovanie jeho konkurencieschopnosti na roky 2007-2010*. [online]. Dostupne na internete: <<http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=04016&uro=11001>>
- [5] LOBANOVA, L. MOGILYOVA, I. 2008. *Status ruskogo jazyka na postsosvet'skom prostranstve*. In: Vestnik MGIMO, 2008. [online]. Dostupne na internete: <<http://www.vestnik.mgimo.ru/files/03/03-08.pdf>>
- [6] MAMYRAIMOV, T. 2011. *Političeskije aspekty jazykovoj politiki v Kazachstane*. [online]. Dostupne na internete: <http://www.sarap.kz/rus/view.php?id=438>
- [7] NYSANBAYEVA, A. 2003. *Jazykovaja politika Kazachstana*. [online]. Dostupne na internete: <<http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1041890340>>
- [8] NOZIMOV, A. 2009. *Jazykovaja situacija v Tadžikistane: ocenka effektivnosti jazykovogo planirovanija*. In: Vestnik Piatigorskogo gosudarstvennogo lingvističeskogo universiteta, 2009. ISSN 2071-6001.
- [9] PORTNOVA, N. 2012. *Jazykovaja politika v Kyrgyzstane*. [online]. Dostupne na internete: <<http://www.ca-c.org/journal/rus-06-2002/11.portrimru.shtml>>
- [10] *Ročné posolstvo prezidenta Kazašskej republiky Nazarbajeva N. dňa 27.01.2012*. [online]. Dostupne na internete: <http://www.akorda.kz/ru/speeches/addresses_of_the_president_of_kazakhstan/poslanie_prezidenta_respubliki_kazahstan_na_nazarbaev>

- [11] Štátny program Kazašskej republiky rozvoja a fungovania jazykov na roky 2001-2010. [online]. Dostupne na internete: < www.akorda.kz/files/programma-kwletwra-4.doc>
- [12] Štátny program Kazašskej republiky rozvoja a fungovania jazykov na roky 2011-2020. [online]. Dostupne na internete: <<http://www.kurchum.vko.gov.kz/ru/files/culture.doc>>
- [13] TELEBAJEV, G. 2010. *Jazykovaja situacia v Respublike Kazachstan*. In: Jazykovaja politika i socialno-pravovije aspekty adaptacii migrantov: problemy, realizacia, perspektivy. Materiály III. medzinárodnej vedecko-practickej konferencii 7-8 júna 2010. Časť I. [online]. Dostupne na internete: <<http://old.duma72.ru/Files/izd/MIG-1.pdf>>
- [14] VAHTIN, N. GOLOVKO, E. 2004. *Sociolingvistika i sociologija jazyka*. Moskva: Gumanitarnaja Akademija. 2004. ISBN 5-93762-044-5.
- [15] Web portál medzinárodnej spravodajskej agentúry fergananeews.com: Ruskij jazyk uhodit. I uzbekskij ne ostaetsa... [online]. Dostupne na internete: <<http://www.fergananeews.com/article.php?id=5930>>
- [16] Zákon Kazašskej republiky zo dňa 11.07.1997 N 151-I "O jazykoch v Kazašskej republike". [online]. Dostupne na internete: <<http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=00054&all=all>>

Kontaktná adresa:

Mgr. Aisulu Kozhabayeva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: aisulu.kozhabayeva@euba.sk

VÝZNAM PRIAMYCH ZAHRANIČNÝCH INVESTÍCIÍ V SR

Abstrakt

Priame zahraničné investície sa stali významným faktorom trvalo udržateľného sociálno-ekonomického rastu a rozvoja ekonomiky. Priame zahraničné investície v posledných dvoch desaťročiach výrazne prispeli k celkovému rozvoju hospodárstva. Slovensko, ako transformujúca sa krajina, sa postupne začalo etablovať na poli medzinárodného obchodu a svetového hospodárstva. Pri tomto procese transformácie ekonomiky bolo nevyhnutné získať nový kapitál, nové technológie. Keďže vnútorné zdroje krajiny boli značne vyčerpané, bola potrebná pomoc zo zahraničia formou stimulácie prílevu zahraničného kapitálu vo forme priamych zahraničných investícií. V príspevku sa venujeme analýze prílevu PZI v SR a ich dopadov na vývoj HDP a zamestnanosti.

Kľúčové slová: priame zahraničné investície, nezamestnanosť, HDP, ekonomický rast.

Abstract

Foreign direct investment has become an important factor sustainable socio-economic growth and economic development. Foreign direct investment in the last two decades have contributed significantly to the overall development of the economy. Slovakia, as the transforming country, began to establish itself in the field of international trade and the global economy. In the process of economic transformation was necessary to acquire new capital, new technologies. As the internal resources of the country were greatly exhausted, the need for foreign aid by stimulating the inflow of foreign capital in the form of foreign direct investment. The article presents the analysis of FDI in Slovakia and their impact on GDP development and employment.

Keywords: foreign direct investment, unemployment, GDP, economic growth.

ÚVOD

Podľa Medzinárodného menového fondu „Priame zahraničné investície odrážajú trvalý záujem rezidentského subjektu jednej krajiny (priamy investor) v rezidentskom subjekte inej krajiny (podnik s priamymi zahraničnými investíciami), zahŕňajú všetky transakcie uskutočňované medzi priamym investorom a podnikom s PZI. Pokrývajú počiatočné transakcie, ako aj všetky ďalšie transakcie medzi nimi.“

Šáková (2004, s. 18) považuje priame investície za prostriedok, ktorý má za úlohu získať dlhodobý vplyv na podnik v zahraničí. Investor má za cieľ získať rozhodujúci podiel hlasov na riadení podniku.

Podľa definície Konferencie OSN pre obchod a rozvoj sa PZI definujú ako investície, ktoré sú založené na dlhodobom vzťahu k podniku a odrážajú trvalý záujem a kontrolu

rezidentským subjektom jednej krajiny (zahraničný investor alebo materská spoločnosť) v podniku rezidenta inej krajiny (podnik s PZI, afilácia podniku alebo zahraničná afilácia).

1 Priame zahraničné investície v SR

Priame zahraničné investície, rovnako ako iné kapitálové pohyby, sú teda iba jednou z aktivít nadnárodných spoločností. Avšak ich význam spočíva v tom, že sú kľúčovým faktorom prehľbovania medzinárodnej ekonomickej závislosti jednotlivých ekonomík.

Zahraniční investori v rámci stimulácie zo strany Slovenskej republiky, môžu požiadať podľa zákona č.561/2007 Z. z.o tieto typy stimulačnej pomoci:

- dotácie na obstaranie dlhodobého hmotného majetku a dlhodobého nehmotného majetku,
- úľavy na dani z príjmu podľa osobitného predpisu,
- príspevok na novovytvorené pracovné miesta podľa osobitného predpisu,
- príspevok na vzdelávanie a rekvalifikáciu zamestnancov prijatých na novovytvorené pracovné miesta,
- prevod nehnuteľného majetku alebo zámena nehnuteľného majetku za cenu nižšiu, ako je všeobecná hodnota majetku, pričom sa nepoužijú ustanovenia osobitného predpisu.

Zahraničný investor si sám zvolí, o ktorý stimul má záujem a sám si ho vyberá. Od 1.1. 2002 do 31. 12. 2010 boli zahraničným investorom celkove poskytnuté úľavy a dotácie v celkovej hodnote presahujúce 1 178 790 000 EUR. Táto výška pomoci bola rozdelená celkovo medzi 108 projektov realizácie PZI. Za túto celkovú sumu poskytnutej štátnej pomoci sa investori zaviazali vytvoriť 40611 nových pracovných miest.

Tabuľka č. 1: Prílev PZI v rokoch 2000 – 2010 v SR

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	
Prílev PZI v mil. €	3304,8	2039,7	6160,6	2636,5	3244,8	
Rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Prílev PZI v mil. €	2500,5	4625,8	2935,1	3323,2	- 4,3	- 107,2

Zdroj: www.nbs.sk

Vysoké hodnoty v rokoch 2000,2002 a 2006 neboli len z dôvodu príchodu nových investícií, ale podľa metodiky NBS sa do celkovej sumy prílevu PZI v každom roku započítavajú aj príjmy z predaja štátneho majetku – privatizácie. Práve v týchto rokoch došlo k najväčším predajom štátneho majetku. Boli to:

- rok 2000: predaj Slovenských telekomunikácií za 1460,5 mil. EUR,
- rok 2002: predaj Slovenského plynárenského priemyslu za 4015,2 mil. EUR,
- rok 2006: predaj Slovenských elektrární za 1039 mil. EUR.

Ako popisuje tabuľka č.1, prílev priamych zahraničných investícií v SR nemal čisto rastúci charakter. Nárast prílevu možno sledovať v dvojročných intervaloch. V roku 2000 tvorili na príleve PZI prostriedky získané predajom časti balíka Slovenských telekomunikácií. Hodnota odpredaného balíka tvorila približne 44% z prílevu PZI. V nasledujúcom roku prílev poklesol o 38,28% a hlavnou oblasťou pre PZI sa stal sektor finančného sprostredkovania, pričom druhé miesto patrilo priemyselnej výrobe. Odpredaj Slovenského plynárenského podniku spôsobil nárast prílevu PZI o 202%, čiže prílev sa oproti roku 2001 takmer strojnásobil. V roku 2003 opäť sledujeme pokles prílevu PZI o 57,2%, ale v tomto roku sa podpísala zmluva s automobilkou PSA Peugeot Citroen, ktorá začala stavať svoj nový závod na výrobu automobilov v Trnave. Preto i v nasledujúcom roku môžeme

sledovať opätovný nárast prílevu PZI o 23%. V roku 2004 sa podpísala i zmluva s KIA MOTORS, ktorej prínosy v oblasti PZI môžeme sledovať od roku 2006, kedy sa napriek problémom pri výstavbe závodu podarilo túto investíciu zrealizovať. Pri výstavbe závodu nastali problémy hlavne v oblasti s vysporiadaním pozemkov určených pre výstavbu. V roku 2006 teda sledujeme nárast prílevu PZI oproti roku 2005 o 84,99%. Tento rok prišli na územie SR aj významní dodávatelia dielov a súčiastok pre automobilový priemysel. Výrazný prepád prílevu PZI sledujeme v krízových rokoch 2009 a 2010. V tomto období tabuľka 1 udáva zápornú hodnotu prílevu PZI, čo bolo spôsobené presunom v položke ostatný kapitál. Materské firmy z dôvodu prebiehajúcej krízy znižovali likviditu firiem na našom území, presunom k materským firmám investorov.

Z tabuľky 2 vyplýva, že najviac postihnutým sektorom z pohľadu prílevu PZI bol v roku 2009 sektor priemyselnej výroby. Jedine oblasť dodávok elektriny, plynu, vody a stavebníctvo nezaznamenali v krízovom roku pokles PZI. V nasledujúcom roku 2010 v prepade pokračoval sektor finančných a poisťovacích činností. Je to zrejmý dôsledok finančnej krízy a následných problémov na kapitálových trhoch.

Tabuľka č. 2: Prílev priamych zahraničných investícií do vybraných sektorov SR
v mil. Eur

	2006	2007	2008	2009	2010
Priemyselná výroba	1 615,2	112,4	379,5	-556,9	196,1
Dodávka elektriny, plynu, vody	934,3	147,9	65,3	486,4	74,6
Stavebníctvo	53,6	35,3	32,7	75,6	68,1
Obchod	391,5	402,1	321,7	-272,4	12,1
Finančné a poisťovacie činnosti	374,4	881,7	1 223,5	-260,2	-548,3

Zdroj: www.nbs.sk

Celkový objem PZI kumulatívne v SR od roku 2000 do roku 2010 uvádzame v tabuľke č. 2. Slovenská republika od roku 2000 zaznamenávala nárast hodnoty PZI v každom roku. Kritickými sa pre SR stali roky 2009 a 2010, kedy firmy z dôvodu krízy boli nútené na ochranu vlastných záujmov stiahnuť svoje prostriedky späť do materských firiem, čo poukázalo na riziká spojené so zahraničným kapitálom pre malú ekonomiku akou je Slovensko.

Tabuľka č. 3: Stav PZI v SR kumulatívne

Rok	Stav PZI v mil. EUR
2000	7 490,5
2001	9 219,3
2002	11 859,3
2003	17 238,9
2004	20 692,6
2005	25 086,7
2006	29 284,0
2007	32 411,7
2008	36 226,4
2009	36 222,1
2010	36 114,9

Zdroj: www.nbs.sk

Rozdiely v príleve PZI na Slovensko môžeme vidieť v tabuľke 4. Na základe porovnania vývoja prílevu PZI z regionálneho hľadiska, môžeme konštatovať vysokú diferenciáciu medzi západnou a východnou časťou SR. Väčšina PZI prúdi do Bratislavského, Trnavského, Nitrianskeho, Trenčianskeho kraja a Žilinského kraja, v ostatných častiach SR sa prílev PZI znižuje. Na základe tohto konštatovania je zrejмый trend vo vývoji ekonomiky SR, kde sa regionálne disparity dlhodobo prehľbujú. Výnimkou na východe krajiny je Košický kraj, ktorý v sledovaných rokoch 2009 a 2010 bol tretím v poradí vo výške PZI.

Tabuľka č. 4: Prílev priamych zahraničných investícií do krajov SR v mil. Eur

Kraj								
	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
2009	24 170,0	3 439,3	1 735,0	1 467,3	2 078,7	891,5	425,0	2 262,3
2010	-195,3	89,0	49,8	-93,6	5,9	1,4	24,9	10,6

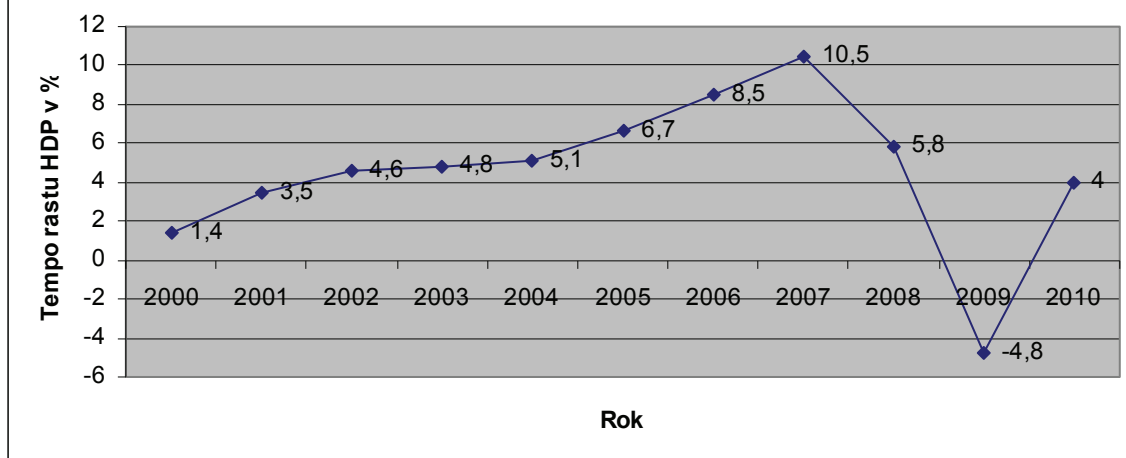
Zdroj: www.nbs.sk

V roku 2009 Bratislavský kraj v príleve PZI mal percentuálny podiel na celkových investíciách do krajiny 66,2%. Druhý najvyšší podiel z prílevu PZI mal Trnavský kraj z percentuálnym podielom 9,4%, čo predstavovalo viac ako šesť násobný rozdiel v porovnaní s bratislavským krajom. To znamená, že v roku 2009 tvorili PZI investované do týchto dvoch krajov 75% z celkového objemu PZI v SR.

V roku 2010 najvyšší prepád zaznamenal práve Bratislavský kraj, v ktorom prepád prílevu PZI bol 24 365 mil. Eur, pričom v tomto kraji môžeme sledovať záporné hodnoty v príleve PZI. Záporné hodnoty prílevu v roku 2010 sledujeme už len v Nitrianskom kraji. Všetky ostatné kraje zaznamenali výrazný prepád v príleve PZI, ale zostali v kladných hodnotách. No opätovne aj tu môžeme sledovať vysoké riziko ekonomiky založenej na zahraničnom kapitály, nakoľko žiaden z investorov nebude v prípade potreby chrániť svoju investíciu v zahraničí na úkor svojej domácej firmy.

2 Dopady PZI v SR na vybrané ukazovatele

Z pohľadu vývoja PZI investícií možno konštatovať, že ich prínos v oblasti ekonomického rastu ekonomiky je evidentný. Ekonomika SR si udržiavala stabilné tempo rastu v rokoch 2001-2004, v roku 2005 dosiahol rast ekonomiky SR 6,7 %, pričom ekonomika rástla zrýchleným tempom až do roku 2007, kedy dosiahla jeden z najvyšších rastov v EÚ na úrovni 10,5%. Prichádzajúca finančná a hospodárska kríza spomalila rast ekonomiky na úroveň 5,8%. V roku 2009 ekonomika Slovenska zaznamenala ekonomický pokles na úrovni -4,8%, ale v roku 2010 sa opätovne tempo rastu zvýšilo na úroveň 4%. Strach investorov z krízy ako i nepriaznivý vývoj agregátneho dopytu na trhu, spôsobil pokles ekonomiky ako i pokles ochoty investovať, ale i napriek tomu sa ekonomika v nasledujúcom roku dostala približne na úroveň konca roku 2009.

Graf č. 1: Tempo rastu HDP v SR v rokoch 2000 - 2010

Zdroj: ŠÚ SR

Najčastejším prínosom PZI sa považuje vytváranie nových pracovných miest pre obyvateľov, ktoré zabezpečia príjem a následne sa to prejaví vo zvýšenej kúpyschopnosti spotrebiteľov. Dôjde k rastu agregátneho dopytu, ktorý bude motivovať výrobcov hľadať nové riešenia na efektívne využívanie zdrojov a zvyšovanie produkcie. Vzťah medzi vývojom rastu zamestnanosti a prílevu PZI je uvedený v tauľke 5.

Tabuľka č. 5: Prílev PZI a rast zamestnanosti v rokoch 2000 - 2010

Rok	Prílev PZI v mil. EUR	Rast zam. v %
2000	3304,8	0,6
2001	2039,7	1
2002	6160,6	0,2
2003	2636,5	1,8
2004	3244,8	0,3
2005	2500,5	2,1
2006	4625,8	3,8
2007	2935,1	2,4
2008	3323,2	3,2
2009	-4,3	-2,8
2010	-107,2	-2,1

Zdroj: ŠÚ SR

I keď percentuálny rast zamestnanosti v sledovanom období až do roku 2009 bol pozitívny, nemôžeme konštatovať, že PZI priamo pomohli k zvýšeniu zamestnanosti v SR z krátkodobého hľadiska. Ani vysoké hodnoty v roku 2002 v nasledujúcich 3 rokoch neprinesli výrazný rast zamestnanosti. Až rok 2006 znamenal zvýšenie zamestnanosti o 3,8%. Z uvedeného môžeme konštatovať, že prejav vplyvu PZI na zamestnanosť je s oneskorením po 3 rokoch. Či by aj zvýšený príliv PZI v roku 2006 znamenal pozitívny trend v oblasti zamestnanosti v súčasnosti je nemožné povedať, nakoľko kríza spôsobila neistotu na finančných i kapitálových trhoch, oslabila kúpyschopnosť spotrebiteľov a následne prinútila firmy k úsporám, ktoré šetrili i v oblasti mzdových nákladov a preto prepúšťali zamestnancov.

Objem vytvorených nových pracovných miest prostredníctvom podpory štátu je zachytený v tabuľke 6.

Tabuľka č. 6: Regionálne rozloženie novovytvorených pracovných miest 2000-2010

Kraj	BB	BA	KE	NR	PO	TN	TT	ZA	spolu
Nové prac. miesta	3199	2787	7135	6440	539	8548	6867	5096	40611
Počet projektov	12	6	24	20	5	21	9	11	108

Zdroj: www.rokovania.sk

I napriek pozitívnemu vývoju zamestnanosti do začiatku finančnej a hospodárskej krízy, je potrebné poukázať aj na vývoj miery nezamestnanosti a miery zamestnanosti v ekonomike SR. Vývoj od roku 2000 do roku 2010 je v tabuľke 7. Z uvedenej tabuľky vyplýva, že i napriek poklesu nezamestnanosti z 18,6% v roku 2000 na 9,6% v roku 2008, nám miera zamestnanosti v ekonomike vzrástla zo 48,6% na 53,7%, čo je aj maximálna hodnota miery zamestnanosti v sledovanom období. Môžeme teda konštatovať, že i napriek poklesu nezamestnanosti o 9%, miera zamestnanosti vzrástla o 5%. I napriek znižovaniu nezamestnanosti, nám miera zamestnanosti rastie pomalšie, čo môže byť spôsobené legislatívnymi opatreniami v oblasti trhu práce na kategóriu nezamestnaných. No i napriek tomuto trendu, je potrebné si uvedomiť, že práve zahraniční investori a ich kapitál umožnil odolávať tlakom, ktoré kríza pre ekonomiku Slovenska znamenala. Miera nezamestnanosti sa v súčasnosti pohybuje okolo 14%, tak môžeme konštatovať, že nepriaznivý vývoj sa na teraz ustálil a nezaznamenávame nový nárast v nezamestnanosti a priaznivý trend v miere zamestnanosti zabezpečili práve PZI.

Tabuľka č. 7: Vývoj miery nezamestnanosti a miery zamestnanosti v SR v %

Ukazovateľ/rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Miera zamestnanosti	48,6	48,6	48,7	49,6	49,1	49,8	51,2	52,3	53,7	51,8	50,5
Miera nezamestnanosti	18,6	19,2	18,5	17,5	18,1	16,2	13,3	11,0	9,6	12,1	14,4

Zdroj: ŠU SR

Záver

Riešenie otázok prínosov a na druhej strane negatív PZI patrí medzi často diskutované okruhy, ktoré v spoločnosti vyvolávajú búrlivé diskusie. Na jednej strane máme zástancov, ktorí PZI považujú za nenahraditeľného nositeľa efektívnejších technológií, ktoré transformujúce ekonomiky nie sú schopné zabezpečiť. Na strane druhej sú odporcovia, ktorí zahraničné investície považujú za likvidátora domácich podnikateľských subjektov. Je ťažké rozhodnúť o tom, ktoré argumenty sú správne. Je pravdou, že práve podpora PZI v ekonomike pôsobí diskriminačne na domáce podniky, sťažuje im postavenie na trhu, no na druhej strane im dáva možnosť spolupodieľať sa na produkcii v subdodávateľských vzťahoch.

PZI v SR pomohli naštartovať ekonomiku, pomohli vytvoriť nové pracovné miesta, priniesli nové technológie, ale na druhej strane je potrebné si uvedomiť aj dôsledky krízy, ktoré poukázali na správanie samotných investorov, ktorí pri náznaku rizika znižovali výrobu, prepúšťali zamestnancov, aby sa im darilo zachrániť ich firmu v materskej krajine. Samotná produkcia bez potrebného výskumu v SR nebude môcť dlhodobo zabezpečiť trvalo udržateľný rast ekonomiky. A práve oblasť vývoja nových produktov, technológií zostáva v materskej firme v krajine investora a na Slovensku sa tieto nové technológie len využívajú.

Zoznam použitej literatúry

- [1] DUDÁŠ, T., 2006: Priame zahraničné investície vo svetovom hospodárstve. Bratislava, Ekonóm 2006. 160 s. ISBN 80-225-2139-6
- [2] LIPKOVÁ Ľ. a kol., 2006: *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. 1. vydanie. Bratislava: Sprint vfra, 2006. 414 s. ISBN 80-89085-55-5
- [3] ŠAKOVÁ B., 2004: *Transnacionálne korporácie vo svetovej ekonomike*. 1. vydanie. Bratislava: Ekonóm, 2004. 176 s. ISBN 80-225-1889-1
- [4] Zákon č. 561/2007 Z.z. o investičnej pomoci v znení neskorších predpisov
- [5] www.imf.org
- [6] www.nbs.sk
- [7] www.rokovania.sk
- [8] www.statistics.sk
- [9] www.sario.sk

Kontaktná adresa:

Ing. Karol Krajčo
Trenčianska Univerzita A. Dubčeka v Trenčíne
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Katedra ekonómie a ekonomiky
Študentská 1
911 50 Trenčín
karol.krajco@tnuni.sk

INOVAČNÁ POLITIKA V SÚVISLOSTI SO SÚČASNOU SITUÁCIOU V EURÓPSKOM AUTOMOBILOVOM PRIEMYSLE

Abstrakt

Článok sa zaoberá analýzou a prezentáciou efektívnosti pri realizácii inovačných prvkov v prostredí popredajných služieb automobilového priemyslu. Témou je vysvetlenie spôsobu, akým je treba riadiť a kontrolovať systém kvality, aby sa účinne optimalizovali procesy pri zavádzaní nových inováčných prvkov.

Kľúčové slová: prieskum spokojnosti zákazníkov, inovácie, procesy.

1 Úvod

Vo všeobecnosti je inovácia chápaná ako obnova a rozšírenie škály výrobkov, služieb, vytvorenie nových metód výroby, dodávok a distribúcie, zavedenie zmien riadenia, organizácie práce, pracovných podmienok a kvalifikácie pracovnej sily. Automobilové značky pôsobiace na Slovensku úspešne inovujú aj na základe implementácie systému manažérstva kvality do štandardizačných procesov svojich obchodno-predajných sietí. Každé predajno-servisné miesto musí spĺňať určité kritéria stanovené výrobcom, ale výrobca zároveň chápe, že vytvorenie nových inovačných programov sa bez spätnej väzby od zákazníka nezaobíde. Niektoré automobilové značky vykonávajú túto spätnú väzbu pomocou programu CSS – Customer survey satisfaction. Takáto analýza napomáha budúcemu vývoju obchodu v poskytovaní servisných služieb prostredníctvom obchodno-servisných miest.

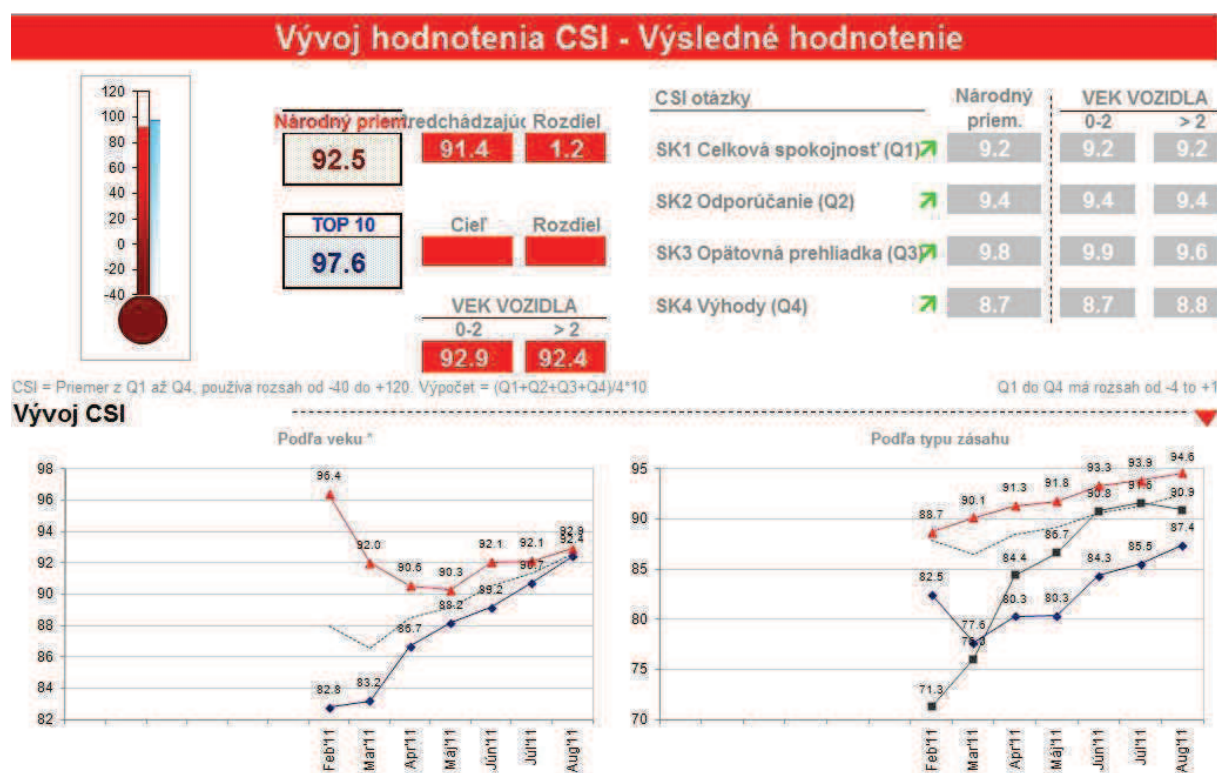
2 Materiál a metódy

Prostredníctvom programu CSS sa získavajú významné údaje pre vytvorenie nových inovačných programov. Dáta sa štatisticky spracovávajú a to umožňuje analyzovať údaje z rôznych uhlov pohľadu. Toto štatistické analyzovanie je možné len vďaka zavedeniu jednotného zoznamu povinných skúmaných premenných, realizovaných ukazovateľov a ich definícii a použitých štandardizovaných štatistických metód. Základné informácie zhromaždené počas tohto štatistického zisťovania sú reprezentované odpoveďami zákazníkov. Celkové výsledky sú prepočítavané na základe údajov z elektronického dotazníka. Štúdia sa vykonáva formou webovej aplikácii. Uskutočňuje sa prostredníctvom jednotlivých vln, ktoré sú na mesačnej báze, ale výsledky sa porovnávajú a sú uverejnené raz ročne. Zákazník obdrží dotazník s niekoľkými otázkami z rôznych odvetví. Existujú rozličné možné odpovede na každú otázku a odpovede majú vždy určitú hodnotu (indexáciu). S touto indexáciou a berúc do úvahy percento odpovedí pri každej otázke, sa zostavuje index otázky s hodnotou. Pre každú hlavnú oblasť služieb sa vypočíta samostatný ukazovateľ. Tento ukazovateľ príslušnej oblasti sa vypočíta formou aritmetického priemeru najvýznamnejších otázok v oblasti. Dôležité je aj nájsť najsilnejšiu alebo najslabšiu oblasť nielen podľa ich výsledkov, ale aj podľa ich príspevku (váhy) v celkovej spokojnosti. Tento špeciálny postup výpočtu umožňuje získať potrebné informácie na vytvorenie inovačných návrhov. Tieto návrhy sa stávajú základom pre tvorbu nových kreatívnych programov.

2.1 CSS = Customer Satisfaction Survey

Zber dát resppektíve získanie spätnej väzby od zákazníkov sa vo všeobecnosti vykonáva vždy pomocou nezávislej externej agentúry. Zákazník obdrží dotazník zameraný na päť rozhodujúcich oblastí : kvalita opravy, starostlivosť o zákazníka, čas a dohodnutie vybavenia, cena, všeobecné aspekty. Dotazník sa ďalej člení na rôzne sekcie ako dôvod návštevy servisu, odsúhlasenie termínu, príjem vozidla do servisu, vykonanie požadovaných opráv, vyzdvihnutie vozidla, všeobecný dojem a hodnotenie servisu. Výsledky CSS slúžia ako základ na podporu skvalitňovania procesov v poskytovaní servisných služieb a takisto majú zásluhu pri zavádzaní nových inovačných programov. Pri zavádzaní zmien do praxe sa potom ďalším vývojom sleduje efektívnosť týchto inovačných návrhov a na základe nových výsledkov z CSS alebo na základe potreby zistenia nových informácií od zákazníkov sa môže meniť a prispôbovať aj dotazník na zákazníka. K dosiahnutiu úspechu pri zavádzaní nových programov je veľa krát potrebné zmeniť aj štruktúru a vzťahy v predajno-servisnej sieti. Analyzovanie potrieb zákazníkov, transformovanie týchto zistení do nových štandardov pri certifikácii, je veľmi zložitý a zdĺhavý proces. V rámci distribučnej siete to znamená vytvorenie súboru inovačných požiadaviek, ktoré sa potom implementujú pri realizácii výstavby autosalónov, servisných miest, ale hlavne do interných procesov jednotlivého obchodného partnera tak, aby sa správne prezentovala zvolená stratégia. Iba ak sa participuje na stratégii každý obchodný partner je možné dosiahnuť úspech vo svojich stanovených cieľoch. Na grafe č.1 vidíme príklad pozitívneho vývojového trendu programu CSS pri porovnávaní jednotlivých vln hodnotenia. Tento výsledok teda potvrdzuje pozitívny trend a nárast v spokojnosti zákazníkov po zavedení nových inovačných prvkov [1].

Graf 1 CSS result - wave 08/2011

Na základe výsledkov z CCS programu začali niektoré značky poskytovať predĺženú záruku pri predaji nových motorových vozidiel. Táto predĺžená záruka poskytuje zákazníkom

okrem povinnej dvojročnej záruky uplatňovať si záruku na vozidle na ďalšie výrobcom stanovené roky. Táto služba je zákazníkovi poskytovaná bezplatne. Dôvodom pre zavedenie takéhoto produktu bolo úsilie udržať si lojálneho zákazníka pre servisné služby po skončení štátom garantovanej záruky a zároveň ponúknuť zákazníkovi pri kúpe nového vozidla niečo navyše, čo ešte konkurencia nemá. Jedinou podmienkou pre uplatnenie si predĺženej záruky je povinnosť zákazníka navštevovať iba autorizovaný servis. Z tohto dôvodu vyplýva koncentrácia na komunikáciu a tok informácií medzi oblasťou predaja a popredaja. Správne predat' tento produkt pri predaji nového vozidla je úlohou oddelenia predaja. Avšak naplniť očakávania zákazníkov, ktorí majú tento produkt, je úlohou popredajných, respektíve servisných služieb. Spolupráca medzi jednotlivými oddeleniami je vzhľadom na zvyšovanie poskytovanie kvality služieb zákazníkom prvoradá. Ide o rovnaké vozidlá, o rovnakých zákazníkov, preto ich netreba stratiť. Slogan "druhé auto predáva servis" je v tomto prípade veľmi vhodný. Získať nového zákazníka je omnoho náročnejšie a možno povedať aj drahšie ako si udržať lojálneho toho svojho. Preto všetok inovačný program sa zameriava na uspokojenie potrieb už získaného zákazníka. Predĺžená záruka je jedným z programov, ktoré vznikli po zavedení novej inovačnej stratégie v komunikácii na zákazníka. Ďalšie inovačné programy, ktoré boli implementované na základe programu CSS sú napríklad: vernostný program formou získania výhod vyplývajúcich z členstva v CLUBE danej značky, program príslušenstva, Club Service, service mobilita, program poistenia [2].

3 Záver

Záverom tiež možno konštatovať, že základom neustáleho zlepšovania procesov a systémov manažérstva sú kvalitne vykonané audity procesov. Na základe skúseností z auditov systémov manažérstva a z auditov procesov možno konštatovať podľa Jambora (2010), že „systém manažérstva kvality založený na procesnom riadení je výhodný iba vtedy ak je praktický, ekonomický, zdokumentovaný a neustále zlepšovaný“ [3, str. 7]. „Na mieste je teda aj všeobecné konštatovanie, že ak je systém manažérstva kvality praktický, ekonomický, zdokumentovaný a neustále zlepšovaný, potom prináša mnohé výhody servisným partnerom, ktorí ho správne pochopili a implementovali“ [4, str. 28].

Zoznam použitej literatúry:

- [1] Združenie automobilového priemyslu SR. Združenie automobilového priemyslu SR. [Online] [Dátum: 13.01.2012.] <http://www.zapsr.sk/>.
- [2] SEAT S.A. (2008). *Handbook Service Organization. Edition 03*, Barcelona, Španielsko: Handbook Service Organization, 2008. 1014 s. Ref.OSA248070
- [3] JAMBOR, J. (2010). Analysis of the results of audits of quality management system – sales service of cars. *Quality Innovation prosperity, TnUAD Trencin, Slovak Republic*, Vol. XIV, No. XIV/1-2-2010, pp 1-8, ISSN1335-1745
- [4] JAMBOR, J. (2009): Audit systému manažérstva kvality servisného a predajného miesta automobilov, in: *Proceedings of the 18th International Conference KVALITA-QUALITY'2009, 19.-20. May 2009, Ostrava: DTO CZ, s.r.o, ISBN 978-80-02-02153-7*. – pp. H24 – H28.

Kontaktná adresa:

Ing. Peter Kuba

Paneurópska vysoká škola, Fakulta ekonómie a podnikania, Katedra medzinárodného podnikania, Tematínska 10, 851 05 Bratislava

+421 248 247 815 | gsm: +421 904 701 384

E-mail : Peter.Kuba@seat.sk

PhDr. Lucia KUŽMOVÁ

FAKULTA APLIKOVANÝCH JAZYKOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

JAZYKOVÁ PRÍPRAVA NA SLOVENSKU A POŽIADAVKY PRACOVNÉHO TRHU V NEMECKU A RAKÚSKU

Abstrakt

Príspevok analyzuje jazykovú úroveň maturantov a niektoré trendy, ktoré vykazujú externé maturity z cudzích jazykov na Slovensku. V súčasnosti externé maturity umožňujú testovať úroveň dosiahnutých znalostí podľa Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky (SERR) v šiestich jazykoch v dvoch komunikačných úrovniach. V závere príspevku je porovnávaná jazyková úroveň absolventov stredných a vysokých škôl s požiadavkami na voľné pracovné miesta v Nemecku a v Rakúsku.

Kľúčové slová: jazykové vzdelávanie na Slovensku, Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky (SERR), komunikačná úroveň v cudzom jazyku, pracovný trh.

Abstract

The paper analyzes the language level of school leaving graduates and some trends that show external part of school leaving examination in foreign languages in Slovakia. At present an external part of leaving examination enables to test achieved knowledge according to the Common European Framework of Reference for Languages (CEFRL) in six languages at two communication levels. At the end of the paper, the language requirements for job vacancies in the labour market in Germany and Austria are compared to language level of secondary school and university graduates.

Key words: Language Education in Slovakia, Common European Framework of Reference for Languages (CEFRL), Communication Level in Foreign Language, Labour Market.

1 Úvod

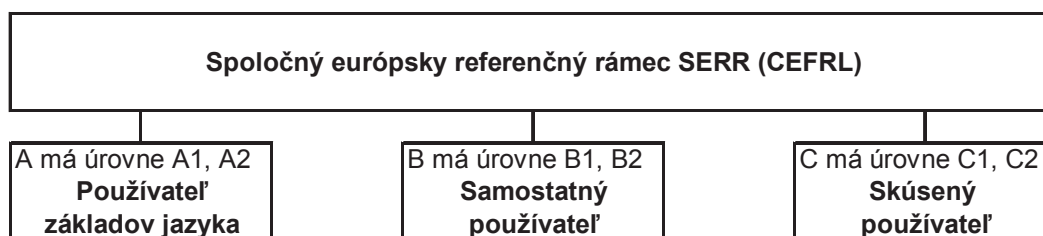
Členstvo Slovenska v EÚ si vyžaduje, aby slovenskí občania boli na život v EÚ jazykovo pripravení. Jazykové znalosti občanov Slovenska ovplyvňuje kultúrno-historický vývoj krajiny a globalizačné trendy vo svete. Ovládanie cudzích jazykov sa v ostatných rokoch na Slovensku stáva dôležitou súčasťou vzdelávania. Aktívne ovládanie cudzích jazykov priamo ovplyvňuje a podporuje jednak mobilitu v európskom vzdelávacom priestore, ako aj mobilitu na trhu práce. Štátny pedagogický ústav Ministerstva školstva SR vypracoval koncepciu vyučovania cudzích jazykov [4]. Koncepciu schválila vláda SR a následne bola implementovaná do vyučovacieho procesu základných a stredných škôl. Základným cieľom jazykovej stratégie je podporovať vznik mnohojazyčnej európskej spoločnosti, čo znamená, že by každý žiak s ukončeným stredoškolským vzdelaním na Slovensku mal dosiahnuť komunikačné kompetencie minimálne v dvoch cudzích jazykoch. V prvom cudzom jazyku úroveň B1 až B2 a v druhom cudzom jazyku úroveň A2 až B1.

Cieľom článku je analyzovať jazykovú úroveň maturantov a niektoré trendy, ktoré vykazujú externé maturity z cudzích jazykov na Slovensku. Ďalším cieľom je identifikovať oblasti, v ktorých sú voľné pracovné pozície na nemeckom a rakúskom pracovnom trhu a dať ich do súvislosti s predpokladanými jazykovými znalosťami slovenských absolventov stredných a vysokých škôl. Jazykové znalosti absolventov stredných škôl určujú výsledky externej časti maturity. Výsledky zverejňuje Štátny pedagogický ústav (ŠPÚ) a Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania (NÚCEM). V článku sú uvedené aj niektoré problémy, možné dôsledky a aspekty externých maturitných skúšok z cudzích jazykov.

2 Jazykové vzdelávanie na Slovensku

Spoločný európsky referenčný rámec (SERR) pre Slovensko vychádza zo Spoločného európskeho referenčného rámca jazykov Rady Európy (CEFRL RE). Pre cudzie jazyky je definovaných šesť kategórií, ktoré popisujú úroveň znalosti cudzieho jazyka. Kategórie A1, A2, B1, B2, C1, C2 určujú úroveň porozumenia v procese počúvania, úroveň čítania s porozumením, schopnosti konverzovať a tiež kvality písomného prejavu žiaka/študenta.

V gescii ŠPÚ bola vypracovaná dokumentácia [10] pre šesť cudzích jazykov externých maturít (úroveň A1, A2, B1, B2). Spolu so ŠPÚ¹ spolupracuje na úlohe aj NÚCEM², ktorý bol zriadený v roku 2008, ako súčasť zmien vo vzdelávacom systéme, ktoré zaviedol školský zákon na Slovensku [13].

Vo vedeckých kruhoch sa veľa diskutuje o dôležitosti jazykového vzdelávania na Slovensku. Učenie sa cudzieho jazyka má pozitívny vplyv na intelektuálny vývin dieťaťa, obohacuje jeho mentálny rozvoj a zvyšuje toleranciu a pochopenie pre iné kultúry. Ukazuje sa, že deti, ktoré sa učia cudzí jazyk v ranom veku, majú prirodzenú schopnosť imitovať výslovnosť a intonáciu, zároveň majú pružnejšie myslenie, neboja sa rozprávať a majú aj lepšie verbálne schopnosti [11].

2.1 Externé maturity na Slovensku

Z externých maturitných skúšok z jazykov v období rokov 2005 – 2011 sú vyvedené nasledujúce závery (k 30.5.2012 boli zverejnené výsledky externých maturít len do roku 2011):

- V školskom roku 2010/2011, rovnako ako v predchádzajúcich, dominoval AJ s počtom maturujúcich 41 410, na druhom mieste bol NJ s počtom maturujúcich 14 640, na treťom mieste RJ s počtom maturujúcich 1 579. Ostatné tri jazyky: FJ, ŠJ a TJ mali spolu 269 maturujúcich.

¹ <http://www.statpedu.sk/sk/>

² <http://www.nucem.sk/sk/>

- Od začiatku externých maturít dominuje AJ a od roku 2008 sa prejavuje aj tendencia znižovania sa počtu maturantov z iných jazykov v prospech AJ.
- Pokiaľ mali maturanti možnosť výberu úrovne B1 alebo B2, uprednostňovali ľahšiu úroveň B1 externej maturity. Táto situácia sa prejavila aj v školskom roku 2010/2011, keď si z AJ 92% vybralo ľahšiu úroveň B1 a 8% ťažšiu úroveň B2. Z NJ si vybralo ľahšiu úroveň B1 96% a ťažšiu úroveň B2 4%. Rovnaká situácia je aj v ostatných cudzích jazykoch.
- V školskom roku 2010/2011 mali maturanti všetkých typov SŠ povinnosť maturovať z jedného cudzieho jazyka na úrovni B1, alebo B2. Pre AJ, s celkovým počtom maturantov 41 410, to znamenalo, že úroveň B1 si zvolilo 38 142 stredoškolákov, z toho 12 303 gymnazistov a úroveň B2 si zvolilo 3 268 stredoškolákov, z toho 2 906 gymnazistov. Podmienky pre gymnazistov v školskom roku 2011/2012 boli zmenené tak, že si nemôžu voliť z úrovni B1 alebo B2, ale majú povinne predpísanú úroveň B2. Takáto zmena by v minulom roku znamenala, že z vyššej úrovne B2 by maturovalo 15 571 stredoškolákov (15 209 gymnazistov + 362 žiakov iných SŠ), čo je 4,76 krát viac ako maturovalo. Podobne to platí pre NJ, v ktorom spolu maturovalo 14 640 stredoškolákov. Ľahšiu úroveň B1 si zvolilo 14 110 stredoškolákov, z toho 2 037 gymnazistov. Ťažšiu úroveň B2 z NJ si zvolilo 530 stredoškolákov, z toho bolo 420 gymnazistov. Ak by gymnazisti museli maturovať z NJ s úrovňou B2, počet maturujúcich z NJ s touto úrovňou by bol 2 567 (2 457 gymnazistov + 110 žiakov iných SŠ) a nie 530 maturantov, čo je 4,83 krát viac. Preto je v školskom roku 2011/2012 možné napr. v AJ a NJ očakávať štyri- až päťkrát viac maturantov s úrovňou B2.
- Zrušenie úrovne B1 pre maturantov gymnázií, o ktorom sa nečakane rozhodlo v septembri 2011, pre školský rok 2011/2012³, bude mať negatívny dopad na úspešnosť externej maturity z cudzieho jazyka, pretože nie všetci gymnazisti boli na túto úroveň adekvátne pripravovaní (nedostatočný počet hodín a dĺžka učenia sa jazyka) [7].

2.2 Ďalšie formy jazykového vzdelávania na Slovensku

Jazyky sa stávajú pre občanov Slovenska dôležitým kvalifikačným predpokladom, lebo rozširujú vzdelávacie a pracovné možnosti. Slovensko je prepojené najmä s nemeckým a rakúskym hospodárskym a jazykovým priestorom. Na Slovensku pôsobí množstvo nemeckých a rakúskych firiem. Pracovníci ovládajúci nemecký jazyk nachádzajú vo firmách lepšie uplatnenie.

Učenie sa cudzích jazykov je celoživotný proces. Udržať si jazykové znalosti získané počas štúdia si vyžaduje používanie cudzieho jazyka. Pre zdokonaľovanie a vzdelávanie sa v cudzom jazyku pôsobí na Slovensku celá sieť rôznych jazykových škôl. Pre nemecký jazyk je to najmä Goethe Institut a Österreich Institut Bratislava. Napríklad Goethe Certifikát B1 sa uznáva na slovenských školách ako náhrada maturitnej skúšky z nemeckého jazyka a na niektorých vysokých školách ako náhrada prijímacej skúšky z cudzieho jazyka. Skúšky z nemeckého jazyka na všetkých jazykových úrovniach od A1 až po C2 sú v súlade so SERR⁴.

Rakúsky jazykový diplom z nemeckého jazyka (Das Österreichische Sprachdiplom

³ HN uverejnili článok (6.6. 2011) o zámere ministerstva školstva upraviť v školskom zákone maturitnú skúšku z cudzích jazykov od roku 2013 tak, aby sa na gymnáziách povinne maturovalo z cudzieho jazyka len na vyššej úrovni B2. Už v septembri 2011 bolo rozhodnuté, že gymnazisti maturujúci v školskom roku 2011/2012 budú maturovať z cudzieho jazyka na úrovni B2.

⁴ <http://www.goethe.de/ins/sk/bra/skindex.htm>

Deutsch, ÖSD) je Rakúskom uznaná skúška, ktorá sa vyznačuje prísnyimi kvalitatívnymi kritériami. Zodpovedá medzinárodným smerniciam (Rady Európy) a je dokladom o znalostiach nemeckého jazyka s medzinárodným významom⁵.

Ďalším typom skúšky je Nemecký jazykový diplom druhého stupňa NJD II. Skúška sa koná pod záštitou Ministerstva kultúry a školstva Spolkovej republiky Nemecko. Prebieha naraz vo všetkých krajinách na celom svete, v presne zadaných termínoch a rovnako sú aj skúšobné otázky vypracované centrálné. NJD II je doklad o znalostiach nemeckého jazyka a popri našej maturite postačuje na prijatie na štúdium na nemeckej vysokej škole, keďže slovenská maturita je uznaná ako ekvivalent nemeckej maturity (Abitur). Absolvent NJD II môže byť imatrikovaný na nemeckej vysokej škole bez ďalších skúšok. NJD II odpovedá SERR úrovni C1 – C2.

Niektoré jazykové školy umožňujú prípravu a realizujú všeobecnú štátnu jazykovú skúšku (ŠJS). ŠJS overuje, či má kandidát zodpovedajúce praktické a teoretické vedomosti jazyka, či má prehľad o hlavných javoch politického, hospodárskeho, spoločenského a kultúrneho života v danej jazykovej oblasti a či vie jazyk aktívne používať v ústnom i písomnom prejave. Požadovaný stupeň osvojenia nemeckého jazyka je v rozsahu určenom Vyhláškou MŠ SR [12].

Integrácia Slovenska do EÚ priniesla slovenským občanom okrem voľného pohybu tovaru, služieb a kapitálu aj voľný pohyb osôb a (po 7 ročnom prechodnom období, ktoré aplikovali Nemecko a Rakúsko) voľný prístup na všetky pracovné trhy členských krajín EÚ [6]. Pre bezproblémový pohyb občanov členských štátov EÚ vytvorila na internete návody a šablóny, ako si pripraviť životopis (Europass CV) alebo jazykový pas (Europass language passport), prípadne dodatky k vysvedčeniam a diplomom (Europass certificate supplement a Europass diploma supplement).

3 O zmenách a možných dôsledkoch vo vzdelávaní v cudzích jazykoch

Podľa Konceptie vyučovania cudzích jazykov v ZŠ a SŠ [4] by mal absolvent strednej školy (SŠ, SOŠ, alebo SOU) dosiahnuť komunikačné kompetencie minimálne v dvoch cudzích jazykoch s príslušnou komunikačnou úrovňou (B1/B2 v prvom cudzom jazyku a A2/B1 v druhom cudzom jazyku). Stratégie a koncepcie sledujú dlhodobé ciele, lebo ich implementácia do vzdelávacieho programu a zosúladenie podmienok (počet vyučujúcich, jazyková dotácia, učebnice) je náročný a pre niektoré školy často ťažko realizovateľný proces. Napriek skutočnosti, že nová koncepcia vo vyučovaní cudzích jazykov bola v praxi len krátko, v roku 2011 boli prijaté podstatné zmeny. Novelizáciou školského zákona [9] sa AJ zaviedol ako povinný prvý cudzí jazyk na všetkých školách na Slovensku.

Podľa pôvodného systému si žiaci ZŠ mohli zvoliť prvý cudzí jazyk zo 6 cudzích jazykov v treťom ročníku a druhý v šiestom ročníku ZŠ. Od školského roku 2011/2012 platí, že sa žiaci povinne učia AJ od tretieho ročníka a v šiestom ročníku si môžu zvoliť NJ, RJ, FJ, TJ alebo ŠJ. Prijaté zmeny by mohli mať negatívny dopad, najmä ak sa nezvýši hodinová dotácia pre druhý cudzí jazyk. Pri súčasnej hodinovej dotácii dosahujú absolventi SŠ v prvom cudzom jazyku predpokladanú úroveň B1 až B2, v druhom cudzom jazyku A2 až B1. Budú platiť súčasné pravidlá a aj v budúcnosti bude možná externá maturita len z jedného cudzieho jazyka [7]? Bude týmto jazykom angličtina?

V súčasnosti ostáva pre jazykové vzdelávanie otvorených veľa otázok. Bude veľmi dôležité, ako sa zmeny premietnu do praxe. Aké budú možnosti škôl a hodinové dotácie na druhý cudzí jazyk [14]. Zatiaľ sú externé maturity pripravené pre šesť cudzích jazykov – AJ, NJ, RJ, FJ, TJ a ŠJ a dve úrovne – B1 a B2.

⁵ <http://www.oesterreichinstitut.sk/>

Pri zmenenom programe vo vyučovaní cudzích jazykov bude možné aj v budúcnosti využiť odbornú pomoc a spoluprácu, ktorú nám ponúkajú Nemecko a Rakúsko? Bude ovplyvnená aj mobilita študentov a pracovnej sily? S akou úrovňou druhého cudzieho jazyka prídu absolventi SŠ na VŠ? Podľa teraz platných pravidiel dosahujú študenti v druhom cudzom jazyku úroveň A2, prípadne B1, čo by pre nemecký a rakúsky trh práce nemuselo byť postačujúce. Môže sa stať, že absolventi s dobrou odbornou kvalifikáciou dôsledkom neadekvátnej znalosti NJ budú nútení prijať v Rakúsku, prípadne v Nemecku horšie pracovné pozície, prípadne v konkurencii s uchádzačmi z iných krajín vôbec neuspeli. Novelizácia školského zákona nezohľadnila geografické a historické väzby medzi Rakúskom, Nemeckom a Slovenskom, ako aj špecifiká rakúskeho a nemeckého trhu práce.

Jazyková príprava je dlhodobý proces a môže byť negatívne ovplyvnená často sa meniacimi pravidlami. Negatívom pre občanov Slovenska je, že do jazykovej prípravy nie sú adekvátne zapojené verejnoprávna televízia a rozhlas, nehovoriac už o súkromných televíziách. Chýbajú v nich jazykové kurzy, vzdelávacie programy v cudzích jazykoch, rovnako aj správy s titulkami v cudzích jazykoch, krátke správy z EÚ okrem slovenčiny v rôznych jazykových mutáciách. Je potrebné si uvedomiť, že jazykové vzdelávanie mimo školského procesu si vyžaduje ďalšie finančné prostriedky, čo si nie všetci v súčasnosti môžu dovoliť, preto by sa mali hľadať možnosti, ako sa čo najlepšie a v prospech občanov Slovenska do jazykového vzdelávania a prípravy slovenských občanov na život v EÚ zapoja aj masovokomunikačné prostriedky.

Ak by absolventi stredných škôl získavali z externých maturitných skúšok certifikát, platný v medzinárodnom meradle, zlepšili by sa ich možnosti študovať a pracovať v zahraničí, bez následných administratívnych bariér s jazykovými certifikátmi. Získanie medzinárodného jazykového certifikátu je aj jedným z cieľov jazykovej stratégie, dúfajme, že pre Slovensko to nebude príliš vzdialená budúcnosť.

4 Voľné pracovné miesta na rakúskom a nemeckom trhu práce

Na základe medzinárodnej klasifikácie zamestnaní ISCO-08 [2] je možné popísať požiadavky pracovného trhu v Nemecku a Rakúsku a porovnať ich s jazykovou pripravenosťou slovenských maturantov, prípadne absolventov vysokých škôl. V číselníku ISCO-08 je uvedených 10 hlavných tried povolání, pričom ako vysokokvalifikované sa označujú povolania triedy 1-3, kvalifikované alebo stredne kvalifikované povolania triedy 4-8 a nízko kvalifikované alebo nekvalifikované povolania triedy 9 [5]. Podrobnejšie členenie povolání je v samotnom číselníku.

Najvyšší podiel pracovných ponúk v Rakúsku tvoria ponuky pre kvalifikovaných technických zamestnancov. Sú to technické pracovné pozície ako napríklad architekt (216), projektant (214), inžinierske pozície (215, 311) alebo pozície z IT oblasti (251, 252) so znalosťami nemeckého jazyka na úrovni B2 spojené so znalosťou jazyka anglického na úrovni A2/B1 a znalosťami odbornej terminológie z danej oblasti jazyka. Ide o pracovné pozície pre absolventov VŠ, ktoré sa venujú v jazykovej príprave aj odbornej terminológii cudzieho jazyka. Dá sa predpokladať, že väčšina študentov sa oboznámi so základnou odbornou terminológiou patriacou do študijného odboru počas vysokoškolského štúdia. V súčasnosti majú v Rakúsku a Nemecku najväčšiu šancu zamestnať sa ľudia z oblastí informačných technológií (251, 252, 351, 352), ale po 1.5. 2011 sú časté ponuky aj pre našich lekárov. Rakúsko, rovnako ako Nemecko, ponúka prácu lekárom, dokonca aj absolventom so znalosťou NJ na úrovni B2.

Ďalej sú ponúkané pracovné pozície z oblastí: cestovný ruch (512, 513), zdravotníctvo (321 – 325) a sociálna starostlivosť (531, 532), prípadne stavebníctvo (711 – 713). Pre profesie

triedy 5, rôzne služby (511 – 516, 521 – 524, 531,532), prípadne profesie triedy 7 v stavebníctve (711 – 713) sa vyžaduje znalosť nemeckého jazyka na úrovni B1, ktoré v niektorých prípadoch, napr. zdravotné sestry, prípadne sociálna starostlivosť, musia byť doplnené absolvovaním špeciálnej jazykovej prípravy s príslušnou odbornou terminológiou. Na rakúskom pracovnom trhu trvá aj po 1.5. 2011 záujem o slovenské opatrovatelky. Pre túto prácu sa požadujú komunikačné znalosti nemčiny minimálne na úrovni A2, optimálne na úrovni B1, doplnené absolvovaním špeciálnej jazykovej prípravy. Konkrétne nároky závisia od špecifických potrieb. Toto sú ponuky najmä pre absolventov SŠ. Ich všeobecné znalosti NJ, najmä ak ho mali ako prvý cudzí jazyk, podľa výsledkov externých maturít, odpovedajú požiadavkám pracovného trhu. V týchto prípadoch sa však môže vyskytnúť istý deficit odbornej terminológie najmä u absolventov, ktorí chcú pracovať v oblasti zdravotníctva a sociálnej starostlivosti. Často však túto špeciálnu jazykovú prípravu zabezpečuje agentúra v spolupráci s rakúskou stranou.

Osobitnou kategóriou sú cezhraniční pracovníci (pendlers / commuters), ktorí pracujú v Rakúsku, ale ďalej bývajú na Slovensku. Títo sú zamestnaní najmä v obchode, v službách a v oblasti sociálnej starostlivosti, najmä ako opatrovatelky, so znalosťami nemeckého jazyka na úrovni A2 až B1.

VS kvalifikovaní technickí zam. 214 - 216, 311 NJ úroveň B2	VS IT špecialisti 251, 252, 351, 352 NJ úroveň B2	VS zdravotníctvo 321 - 325, 221 - 226 NJ úroveň B2
SS cestovný ruch a služby 512 - 516 NJ úroveň A2 - B1	SS sociálna starostlivosť 531, 532 NJ úroveň A2 - B1	SS stavebníctvo 711 - 713 NJ úroveň A2 prípadne až B1
cezhraniční pracovníci obchod, služby a soc. starostl. NJ úroveň B1		

Ukazuje sa, že obavy Rakúska z príchodu pracovnej sily zo Slovenska, ktorá po 1.5. 2011 zaplaví ich pracovný trh, sa zatiaľ nenaplnili. Naopak, z rakúskej strany je v prevahe ponuka nad dopytom zo Slovenska.

Počas sezóny sa vyskytujú ponuky na sezónne práce v oblasti poľnohospodárstva triedy 6, prípadne ponuky pre nízko kvalifikovaných pracovníkov povolania triedy 9 alebo stredne a nízko kvalifikovaných pracovníkov v službách z triedy 5 alebo 9. Pre triedu 9 sú postačujúce jazykové požiadavky na úrovni A1. Existujú aj pracovné ponuky, ktoré sú vhodné pre ľudí, ktorí neovládajú NJ ani na minimálnej úrovni. Títo ľudia majú šancu zamestnať sa napríklad pri zbere a balení ovocia a zeleniny, prípadne ako pomocné pracovné sily na stavbách. Bez znalostí jazyka však nemôžu očakávať dobre platenú prácu. Ľudia bez znalostí jazyka väčšinou vykonávajú iba rôzne pomocné práce, ktoré nie sú dobre platené a často sú fyzicky veľmi náročné. V minulosti tieto práce vykonávali v Rakúsku nekvalifikovaní občania z Turecka a krajín bývalej Juhoslávie.

Aj v Nemecku tvoria najvyšší podiel pracovných ponúk ponuky pre kvalifikovaných technických zamestnancov, patria sem napr. inžinierske pozície (211 – 216) alebo pozície z IT oblasti (251, 252). Ponuky pre ľudí z oblasti informačných technológií tvoria viac ako polovicu pracovných ponúk. Pre túto kategóriu sú požadované jazykové znalosti – nemecký jazyk na úrovni B2 a znalosti angličtiny aspoň na úrovni B1 doplnené o odborné jazykové znalosti

z príslušnej vednej alebo technickej oblasti. Nasledujú oblasti cestovný ruch a služby (512, 513, 515, 516), zdravotníctvo (321 – 325) a sociálna starostlivosť (531, 532). Na nemeckom pracovnom trhu sú druhou najžiadanejšou skupinou kvalifikovaní robotníci a zamestnanci v službách. Ide o rôzne remeselnícke pozície murár (711 – 713), údržbár (723, 731 – 732, 741 – 742, 752, 754) a pozície ako sú napríklad barman, čašník, kuchár (512, 513). Pre profesie tried 5 a 7 sú požadované znalosti nemeckého jazyka na úrovni B1/A2, pri triede 5 je vítaná znalosť anglického jazyka aspoň na úrovni A2. Ponuky v triedach 5 a 7, sú vhodné pre našich maturantov a ich jazykové znalosti by v súčasnosti mali zodpovedať požadovaným jazykovým znalostiam.

Najviac ponúk, po 1.5. 2011, okrem IT špecialistov, je pre lekárov. Nemecko ponúka prácu našim lekárom⁶ [3]. V ponuke sú miesta pre lekárov absolventov, ako aj špecialistov, pozície v triede 2, od 221 až po 226. Lekári sú požadovaní na klinikách po celom Nemecku. Pre tieto pozície je potrebná znalosť NJ na úrovni B2.

VS pozície pre lekárov, zdravotníctvo 221 - 226, 321 - 325 NJ úroveň B2	VS inžinierske pozície 211 - 216 NJ úroveň B2	VS IT špecialisti 251, 252 NJ úroveň B2
SS cestovný ruch a služby 512 - 516 NJ úroveň A2 - B1	SS sociálna starostlivosť 531, 532 NJ úroveň A2 - B1	SS murári, robotníci, remeselníci 711 - 754 NJ úroveň A2 prípadne až B1
Nemecké štátne občianstvo NJ úroveň B1		

Na udelenie nemeckého štátneho občianstva sa vyžaduje napr. znalosť nemeckého jazyka na úrovni Goethe certifikát B1, čo odpovedá úrovni B1 SERR.

5 Záver

Informácie, ktoré sú prezentované v príspevku, dávajú do súvislosti výsledky externých maturít z nemeckého jazyka na Slovensku s jazykovými požiadavkami rakúskeho a nemeckého pracovného trhu. Požiadavky externej maturitnej skúšky, ktorá sa konala na Slovensku už osemkrát, sú v súlade s medzinárodnými požiadavkami (SERR), preto sú aj výsledky porovnateľné s požiadavkami krajín EÚ. Na základe výsledkov je možné konštatovať, že na Slovensku sa vytvorili podmienky, aby absolventi počas základného, stredoškolského až vysokoškolského štúdia získali jazykovú úroveň, ktorá zodpovedá požiadavkám pracovného trhu v Nemecku a Rakúsku. V budúcnosti by sa však tento stav mohol zmeniť zavedením povinnej angličtiny. Môže sa stať, že v budúcnosti, viaceré typy stredných škôl, v snahe zabezpečiť kontinuitu vo vyučovaní anglického jazyka zo základnej školy, budú ponúkať iba výučbu angličtiny, hoci špecifiká niektorých odborov, profesijná orientácia budúcich absolventov ako aj možnosti uplatnenia sa na pracovných trhoch v Nemecku a v susednom Rakúsku by si vyžadovali skôr znalosť nemeckého jazyka.

⁶ KLEKNER, R.: *Nemci lákajú inžinierov a lekárov. Chýba ich 150 tisíc.*

Zoznam použitej literatúry

- [1] BIFFL, G. et al. 2011. *Deckung des Arbeitskräftebedarfs durch Migration in Österreich*. [online]. [cit. 15. 05. 2012]. Dostupne na internete [online]: <www.emn.at>
- [2] INTERNATIONAL STANDARD CLASSIFICATION OF OCCUPATIONS – ISCO-08. [cit. 15. 05. 2012]. Dostupne na internete [online]: <<http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/docs/resol08.pdf>>
- [3] KLEKNER, R.: *Nemci lákajú inžinierov a lekárov. Chýba ich 150 tisíc*. [online]. [cit. 15.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://aktualne.atlas.sk/nemci-lakaju-inzinierov-a-lekarov-chyba-ich-150-tisic/zahranicie/europa/>>
- [4] KONCEPCIA VYUČOVANIA CUDZÍCH JAZYKOV V ZÁKLADNÝCH A STREDNÝCH ŠKOLÁCH. [online]. [cit. 15. 05. 2012]. Dostupne na internete [online]: <<http://www.ksutt.sk/oddelenia/ooc/kvcudzj.pdf>>
- [5] KRATZMANN, K. 2011. *Labour migration in Austria*. [cit. 01. 05. 2012]. Dostupné na internete [online]: <www.emn.at>
- [6] KUŽMOVÁ, L. 2011. *Slovenská bilaterálna diplomacia a pracovný trh v kontexte európskej integrácie*. In: Zborník z X. medzinárodnej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov. [CD-ROM]. FMV, EU Bratislava, 2011. 656 s. S. 325-335. ISBN 978-80-225-3271-6.
- [7] MATURITA 2012. [online]. [cit. 15. 05. 2012]. Dostupne na internete [online]: http://www.nucem.sk/documents//25/maturita_2012/zakladne_informacie/Zakladne_informacie_MS_2012_final.pdf
- [8] NÁRODNÝ PROGRAM VÝCHOVY A VZDELÁVANIA V SR (projekt MILÉNIUM). [online]. [cit. 15. 05. 2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.cpk.sk/web/dokumenty/npvv.pdf>>
- [9] NOVELA ŠKOLSKÉHO ZÁKONA. 2011. Zbierka zákonov č. 37/2011.
- [10] SPOLOČNÝ EURÓPSKY REFERENČNÝ RÁMEC PRE JAZYKY. 2006. ŠPÚ, Pluhová 8, Bratislava. ISBN 80-85756-93-5.
- [11] ŠTEFÁNIK, J. *Jeden človek, dva jazyky : Dvojjazyčnosť u detí – Predsudky a skutočnosti*. Academic Electronic Press, 2000, 146 s. ISBN 80-88880-41-6.
- [12] VYHLÁŠKA MŠ SR č. 321/2008 Z. z.
- [13] ZÁKON O VÝCHOVE A VZDELÁVANÍ (školský zákon) A O ZMENE A DOPLNENÍ NIEKTORÝCH ZÁKONOV. Zbierka zákonov č. 245/2008.
- [14] ZEMANÍKOVÁ, N. 2010. *Stanovisko SUNG k vládnemu návrhu zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní*. [online]. [cit. 15. 05. 2012]. Dostupne na internete [online]: http://www.sung.sk/fotky10204/Stanovisko_Ministerstvo.pdf

Kontaktná adresa:

PhDr. Lucia Kužmová,
Ekonomická univerzita v Bratislave,
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
lucia.kuzmova@euba.sk

NÁRAST MULTIPOLARITY V NOVEJ GLOBÁLNEJ EKONOMIKE

Abstrakt

Svet v roku 2025 bude pravdepodobne iný, ako ten súčasný. Posilní sa význam rozvíjajúcich ekonomík. Význam dnešných vyspelých ekonomík sa zníži, naďalej však zostanú ekonomicky najsilnejšou skupinou. Svet sa stane multipolárnym pravdepodobne so štyrmi hlavnými oblasťami – USA, eurozóna, Čína a India. Takýto svet by mohol lepšie absorbovať ekonomické šoky a byť odolnejší voči globálnym krízam. Rizikami tohto pozitívneho scenára sú súčasné svetové ekonomické nerovnováhy, dlhová kríza vo vyspelom svete a nezvládnutie prechodu z extenzívneho (lacná pracovná sila) na intenzívny (vlastné technológie) rast v rozvíjajúcich a nízko-príjmových krajinách.

The world in 2025 will be probably other than the current one. Importance of the developing economies will strengthen. Advanced countries will stay the most important economic group, but their importance will be significantly lower than at present. The world will be multipolar with probably four major areas – USA, eurozone, China and India. This world would better absorb economic shocks and would be more resilient to global crisis. The risks of this positive scenario are the current global economic imbalances, the debt crisis in developed world and not successful transition from extensive (low-cost workforce) to intensive (own technologies) growth in developing and low-income countries.

Kľúčové slova: multipolarita; rozvíjajúce krajiny; Čína; India; vyspelé krajiny

1 Úvod

Štruktúra globálnej ekonomiky v strednodobom horizonte bude pravdepodobne výrazne iná ako v súčasnosti. Napríklad podľa World Bank (2011) bude v roku 2025 predstavovať podiel dnešných rozvíjajúcich ekonomík (emerging markets) 45% celosvetovej hospodárskej produkcie, v porovnaní s 36% v roku 2011 a 30% v roku 2004. Podiel týchto krajín na medzinárodnom obchode a cezhraničných investíciách bude rovnaký, ako je podiel dnešných vyspelých krajín. A hlavnými zdrojmi globálneho rastu nebudú vyspelé krajiny, ale čoraz viac rozvíjajúce krajiny ako Čína alebo India, ktorých tempá rastu v najbližšej dekáde budú porovnateľné s tou predchádzajúcou.

Prebiehajúce zmeny nie sú z historického hľadiska žiaden nový fenomén. V rôznych historických fázach dominovali často rôzne, väčšinou nie veľké, skupiny krajín. Medzi rokmi 600 až 1600 to bola Čína, ktorá vytvárala štvrtinu celosvetovej produkcie a tretinu ekonomického rastu. Príchodom renesancie a neskoršími zámorskými objavmi nastal rast a neskoršia dominancia ekonomík v západnej Európe, najprv Talianska, Portugalska Španielska a Holandska, neskôr vplyvom priemyselnej revolúcie Veľkej Británie, Francúzska a Nemecka. Po prvej a najmä po druhej svetovej vojne vplyvom inovácií a domácej spotreby začali dominovať USA, neskôr čiastočne doplnené Nemeckom, Japonskom a bývalým Sovietskym zväzom.

V povojnovej ére bol globálny ekonomický poriadok založený na dohode USA s ich hlavnými partnermi, pričom ostatné krajiny zohrávali iba okrajovú úlohu. Osobitnou skupinou bol bývalý sovietsky blok s centrálnou plánovanými ekonomikami. USA prevzali zodpovednosť, a nielen ekonomickú, za celý systém, vydávali dominantnú rezervnú menu a americká spotreba fungovala ako hlavný zdroj globálneho ekonomického rastu. Systém prinášal USA benefity z vydávania rezervnej meny, umožňoval nezávislú makroekonomickú politiku a pružnosť v platobnej bilancii. Tento ekonomický poriadok do určitej miery pretrváva aj v súčasnosti, aj keď jeho erózia už je viditeľná.

Po finančnej kríze v rokoch 2008-09 sa javí, že svet sa začína definitívne transformovať. Vyspelé krajiny naďalej stagnujú, resp. rastú len veľmi pomaly. Niektoré krajiny eurozóny sú na pokraji bankrotu. Pomalý rast vyspelého sveta sa začal považovať za štandard. Naproti tomu väčšina rozvíjajúcich krajín sa s krízou rýchlo zotavila, resp. nebola krízou takmer vôbec poznačená a opäť zažíva mohutný ekonomický rast.

2 Skupina BRIC

Rozvíjajúce sa ekonomiky sú často reprezentované tzv. skupinou BRIC. Toto označenie sa používa pre skupinu štyroch najväčších rozvíjajúcich sa ekonomík – Brazíliu, Rusko, Indiu a Čínu. Krajiny BRIC sa od ostatných rozvíjajúcich krajín líšia najmä demografickým a ekonomickým potenciálom. V súčasnosti žije v týchto krajinách 2,8 mld. obyvateľov, ktorí tvoria 40% svetovej populácie, zaberajú viac ako štvrtinu zemskej súše a tvoria viac ako 25% svetového HDP. Podľa odhadov Goldman Sachs (2007) bude v roku 2025 Čína druhou, India štvrtou, Rusko šiestou a Brazília deviatou najväčšou ekonomikou sveta, resp. v roku 2050 Čína prvou, India treťou, Brazília štvrtou a Rusko šiestou najväčšou ekonomikou sveta.

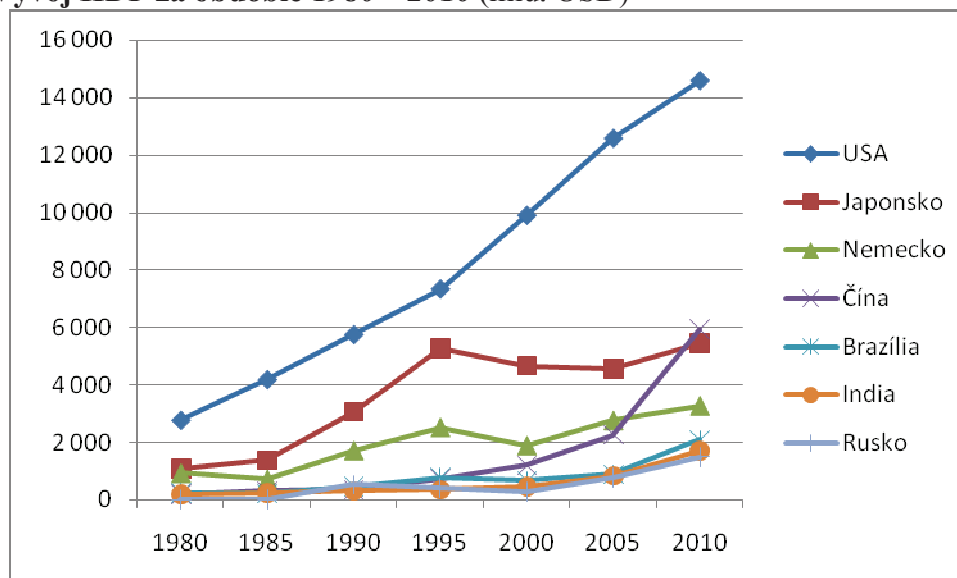
Očakávané zmeny v štruktúre svetovej ekonomiky nie sú limitované výlučne na krajiny BRIC. Podľa Goldman Sachs (2007) budú v roku 2050 medzi dvadsiatkou najväčších ekonomík sveta tiež krajiny ako Mexiko (5.), Indonézia (7.), Nigéria (11.), Turecko (14.), Vietnam (15.), Pakistan (17.), Filipíny (18.) a Irán (20.).

3 Rozdielny aktuálny vývoj vyspelých a rozvíjajúcich ekonomík

Za obdobie posledných 30 rokov (1980-2010) zaznamenali vysoký hospodársky rast všetky rozhodujúce súčasné, ako aj očakávané budúce ekonomiky. Najvýznamnejšie vyspelé krajiny (USA, Japonsko, Nemecko) rástli za toto obdobie priemerne o 5,2% ročne, krajiny BRIC o 8,2%. Za obdobie posledných 15 rokov (1995-2010) rástli tri najväčšie vyspelé ekonomiky priemerne už len o 2,9% ročne, zatiaľ čo priemerný rast krajín BRIC sa zvýšil až na 11,3% ročne. Pre objektivnosť je však potrebné zobrať do úvahy rozdielne východzie úrovne vyspelých a rozvíjajúcich krajín.

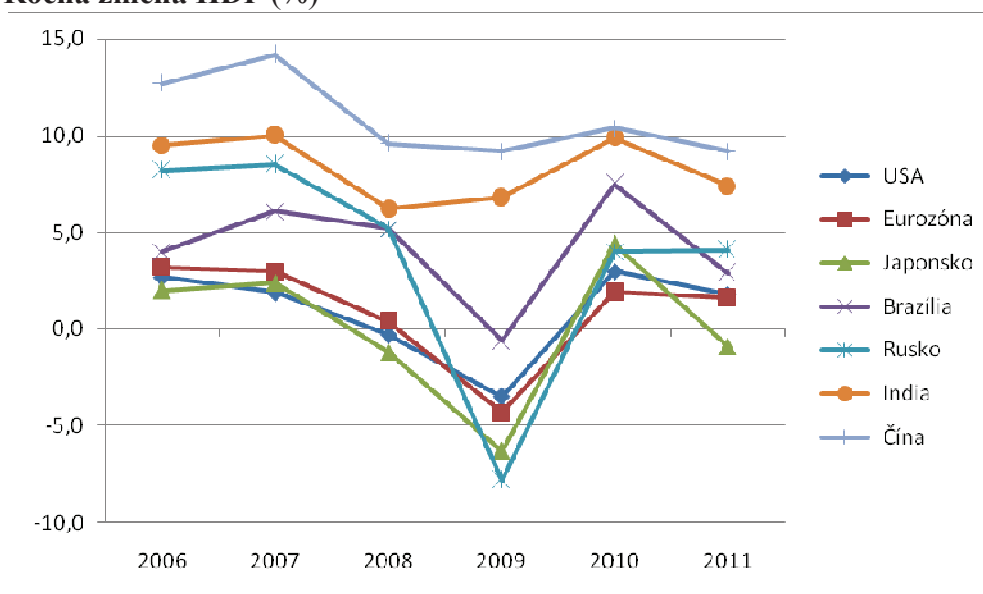
Rastové divergencie medzi vyspelými a rozvíjajúcimi krajinami potvrdzuje aj vývoj za posledných 5 rokov, najmä vplyv finančnej krízy 2008-09 na ekonomický rast/pokles jednotlivých krajín. Ako vidieť na grafe 2 v prípade Číny a Indie finančná kríza nemala prakticky dopad na rast ich ekonomík. Čína v roku 2009 prebehla Nemecko ako dovtedy najväčšieho svetového exportéra a v roku 2010 Japonsko a stala sa druhou najväčšou ekonomikou sveta. Na druhej strane vývoj v Rusku počas krízy bol obdobný, ako vo vyspelých krajinách. Negatívom robustného rastu rozvíjajúcich krajín je (s výnimkou Číny) pomerne vysoká miera inflácie, ktorá najmä v prípade Indie javí znaky ekonomického prehriatia (graf 3).

Graf 1 Vývoj HDP za obdobie 1980 – 2010 (mld. USD)

Zdroj: Autor, spracované na základe údajov World Bank - Indicators

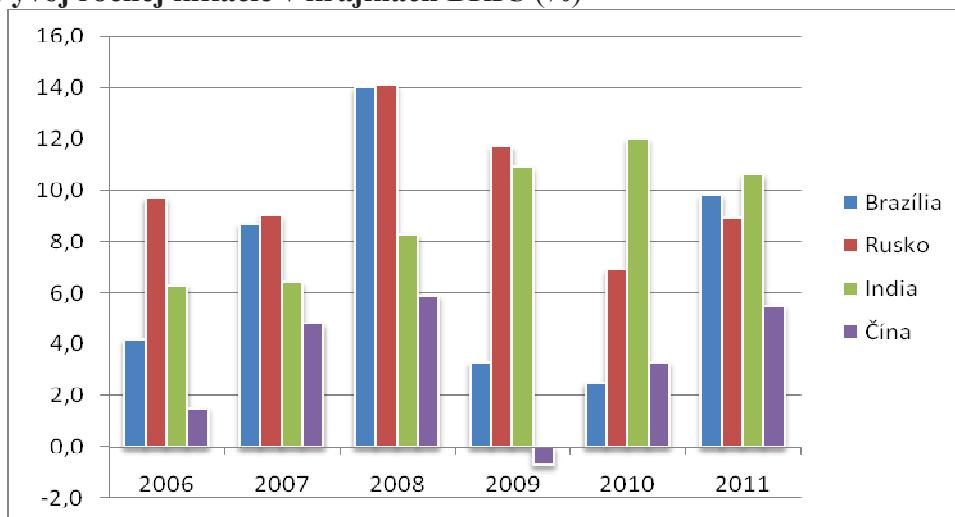
Graf 2 Ročná zmena HDP (%)

Zdroj: Autor, spracované na základe MMF (2012)

Graf 3 Vývoj ročnej inflácie v krajinách BRIC (%)

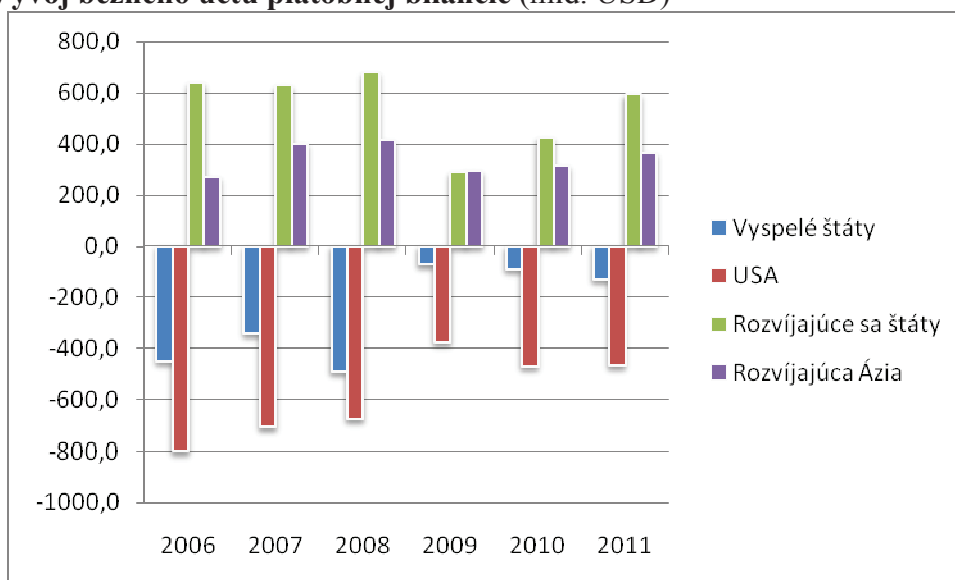

Zdroj: Autor, spracované na základe MMF (2012)

Vysoké rasty spolu s proexportne orientovanými ekonomikami väčšiny rozvíjajúcich krajín majú za výsledok rastúce prebytky na bežnom účte platobnej bilancie. Spolu s prebytkami na kapitálovom účte za poslednú dekádu mimoriadne vzrástli tiež devízové rezervy rozvíjajúcich krajín (grafy 4 a 5). Ku koncu roka 2011 boli vo výške 7,6 bilióna USD a tvorili viac ako 2/3 všetkých devízových rezerv.

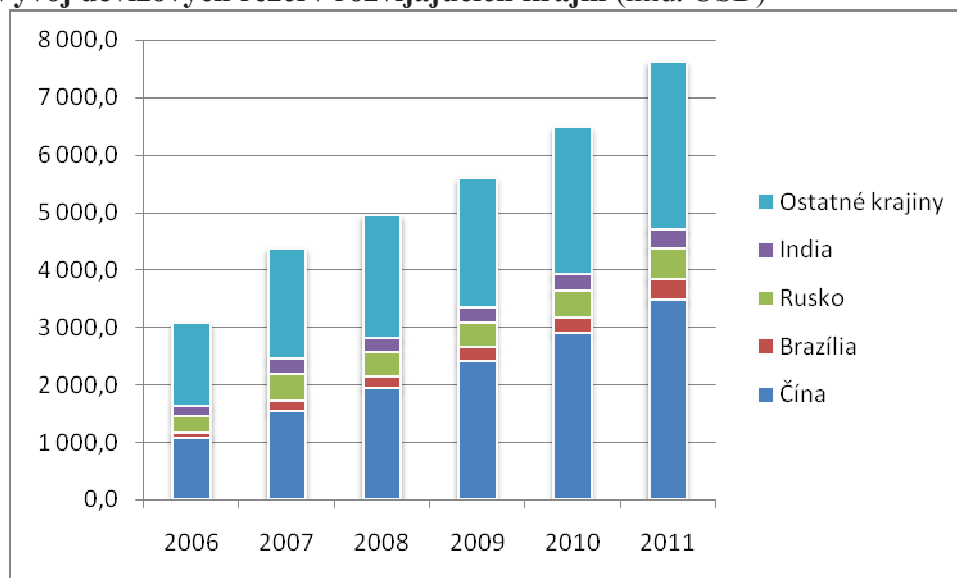
Prebytky na bežných účtoch rozvíjajúcich krajín sú vo veľkej miere kompenzované deficitmi na bežnom účte USA. USA ako krajina vydávajúca hlavnú rezervnú svetovú menu nie je priamo nútená tieto deficity pokrývať devízovými rezervami. Táto skutočnosť má za následok existenciu globálnych ekonomických nerovnováh. Tieto spolu s fiškálne napätými, v niektorých prípadoch neudržateľnými, verejnými financiami v mnohých vyspelých krajinách tvoria v súčasnosti hlavné riziká ďalšieho vývoja svetovej ekonomiky.

Graf 4 Vývoj bežného účtu platobnej bilancie (mld. USD)

Zdroj: Autor, spracované na základe IMF (2011)

Graf 5 Vývoj devízových rezerv rozvíjajúcich krajín (mld. USD)

Zdroj: Autor, spracované na základe IMF (2011)

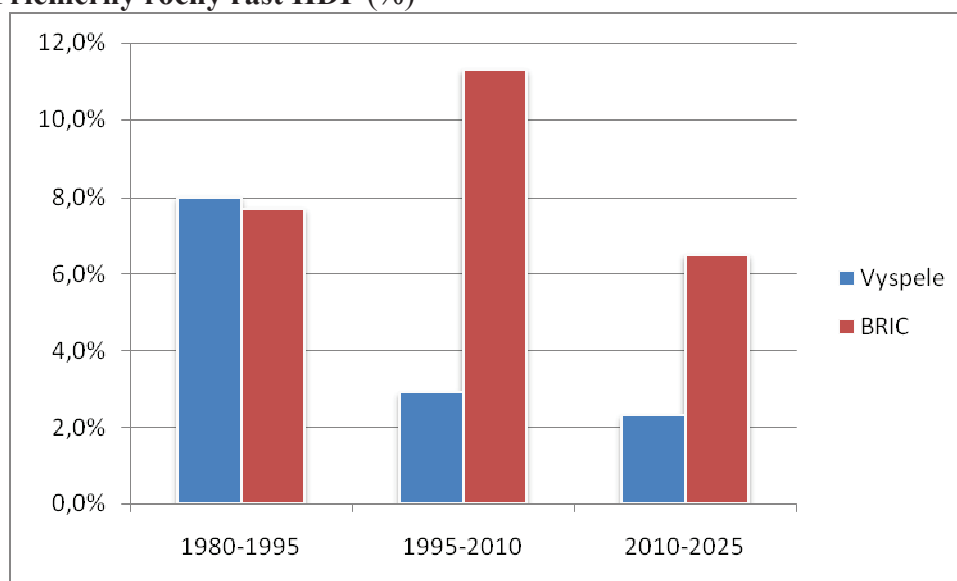
4 Stredno a dlhodobá perspektíva rozvíjajúcich krajín

Štúdia World Bank (2011) predpokladá do roku 2025 obdobný ekonomický vývoj ako Goldman Sachs (2007). Podľa tejto štúdie bude v období 2011-25 priemerný rast rozvíjajúcich krajín 4,7% ročne v porovnaní s očakávaným rastom vo vyspelých krajinách 2,3%. Tento vývoj bude mať adekvátny vplyv na globálnu spotrebu, investície a celosvetový obchod. Základný scenár predkladaný v predmetnej štúdii Svetovej banky je založený na týchto predpokladoch:

- súčasná stabilizačná a reštrukturalizačná politika vo vyspelých krajinách, najmä v eurozóne, bude úspešne implementovaná,
- po roku 2012 nebudú žiadne vonkajšie ekonomické šoky,
- najvýznamnejšie rozvíjajúce ekonomiky úspešne zvládnu prílev kapitálu a tým aj možnú infláciu,
- do roku 2025 budú všetky krajiny plne využívať svoj produkčný potenciál,
- po roku 2015 budú vyriešené súčasné vonkajšie nerovnováhy (bilancia na bežnom účte, okrem exportérov bude v intervale +3%).

V prípade naplnenia týchto predpokladov vzrastie podiel rozvíjajúcich krajín na celosvetovom HDP z hodnoty 36,2% v roku 2010 na 44,5% v roku 2025. Na tomto raste sa bude podieľať najmä Čína pri priemernom ročnom raste 7%, náraste podielu spotreby a poklese podielu investícií na HDP. Čína si udrží vysoký rast napriek zdvojnásobeniu podielu ekonomicky neaktívneho obyvateľstva (dependency ratio). Demografické zmeny budú hlavný faktor, ktorý ovplyvní nárast podielu spotreby na HDP. Krajina si udrží konkurenčnú výhodu ako výrobňa dielňa sveta a to pri raste produktivity práce. Obdobný priemerný ročný rast sa tiež očakáva od Indie. Indický rast bude tiež sprevádzaný rastom podielu spotreby a poklesom podielu investícií na HDP. Výhodou Indie je lepšia demografická situácia ako v Číne. Indický rast je však podmienený mobilizáciou domácich úspor a ich efektívnejším využitím na dlhodobo prospešné investície, najmä v oblasti infraštruktúry. Z krajín BRIC sa očakáva najnižší rast v Rusku. Napriek očakávanému rastu v produktivite práce a robustnému rastu celosvetového dopytu po energiách negatívom bude domáca politická situácia vrátane nedostatočnej vlády zákona a ochrany vlastníckych práv. V roku 2025 sa očakáva porovnateľné HDP na obyvateľa v Číne a Brazílii a to vo výške zhruba dvoch tretín ruského.

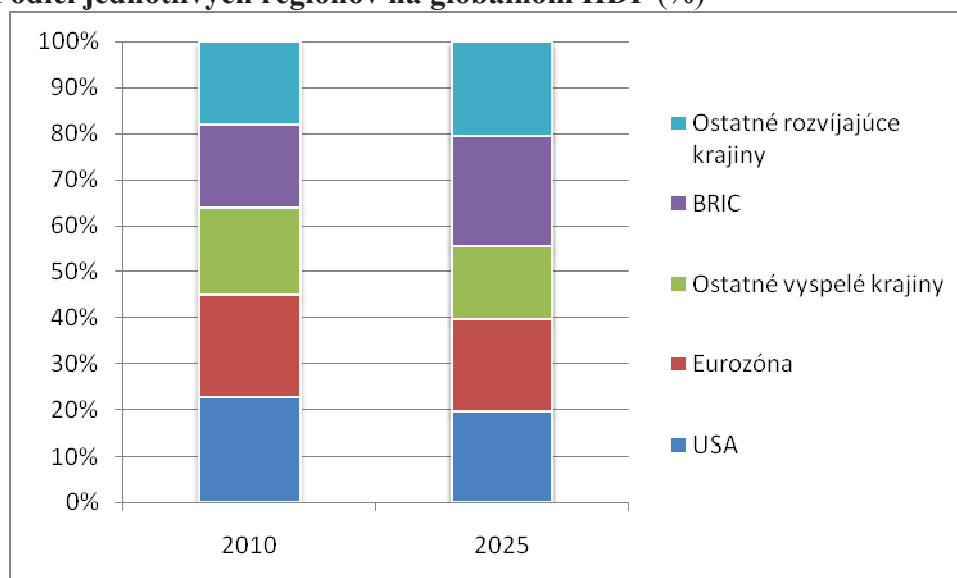
Graf 6 Priemerný ročný rast HDP (%)

Zdroj: Autor, spracované na základe World Bank - Indicators, World Bank (2011) a Goldman Sachs (2007)

Poznámky: Vyspelé krajiny - USA, Japonsko a Nemecko. Skupina BRIC za obdobie 1980-95 bez údajov za Rusko

Graf 7 Podiel jednotlivých regiónov na globálnom HDP (%)

Zdroj: Autor, spracované na základe World Bank (2011)

4.1 Spotreba, investície, bežný účet, globálne nerovnováhy a globálny obchod

Základný vývojový scenár predpokladá významný nárast podielu spotreby na HDP a to na úkor investícií až na úroveň porovnateľnú z USA. Napriek tomu, že dnes sa javí tento nárast najmä v štandardne nízko spotrebných východoázijských ekonomikách ako nepravdepodobný, očakávané demografické zmeny (starnutie obyvateľstva) situáciu zásadne menia. Nárast podielu spotreby bude súčasne znamenať pokles podielu investícií na HDP. Vznikajú obavy, že v niektorých krajinách (Rusko) môže byť tento pokles nižší, ako by bolo

optimálne pre stupeň ich rozvoja. Na druhej strane tento trend by mohol znamenať riešenie pre súčasné globálne ekonomické nerovnováhy. Dlhodobo rastúca spotrebná absorpčná kapacita bude mať pozitívny vplyv nielen na samotné rozvíjajúce ekonomiky, ale môže tiež pomôcť vyspelým krajinám (zlepšenie bežného účtu), ako aj nízkopříjmovým krajinám ako významný trh pre ich export.

Pokiaľ ide o vývoj bežného účtu, predpokladá sa postupný čiastočný pokles prebytkov u väčšiny veľkých rozvíjajúcich sa krajín, ako aj zníženie deficitu USA (tabuľka 1).

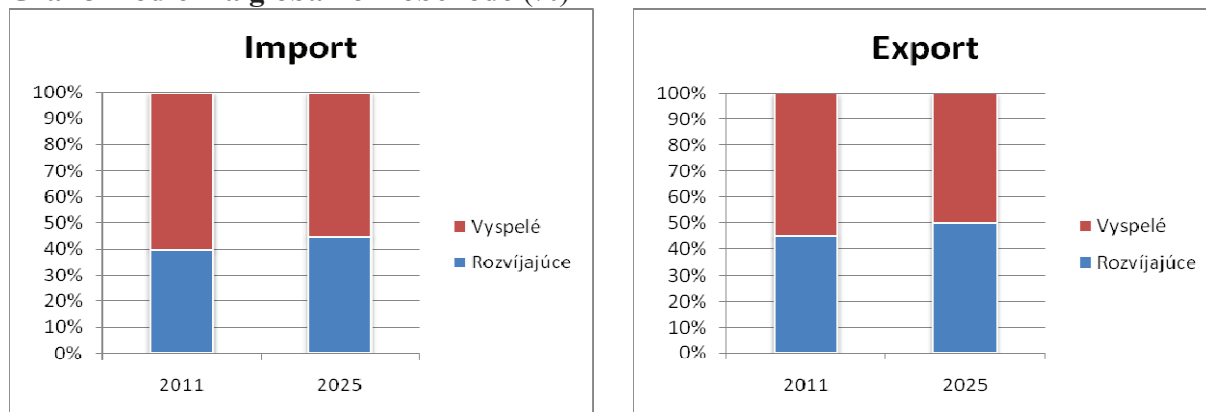
Tabuľka 1 Očakávaný vývoj bežných účtov platobnej bilancie (% z HDP)

	2004-08	2011-15	2025
USA	-4,5	-6,0	-3,0
Eurozóna	0,3	-0,1	0,2
Japonsko	3,9	2,9	3,0
Brazília	0,6	2,0	2,8
Rusko	8,5	4,9	4,0
India	-1,1	-1,1	-0,7
Čína	8,2	8,1	3,0

Zdroj: World Bank (2011)

Do roku 2025 sa očakáva rast podielu globálneho obchodu na svetovom HDP zo 49,9% na 53,6%. Vzrastie najmä podiel rozvíjajúcich sa krajín. Očakávaný podiel na exporte bude v roku 2025 rovnaký ako pri vyspelých krajinách (graf 8). Predpokladané zmeny na bežných účtoch budú súčasne znamenať zmeny v čistej medzinárodnej investičnej pozícii, výrazný nárast už dnes pozitívnej pozície rozvíjajúcich krajín a zvýšenie negatívnej pozície vyspelých ekonomík.

Graf 8 Podiel na globálnom obchode (%)

Zdroj: Autor, spracované na základe World Bank (2011)

Medzinárodný menový systém v roku 2025

Prebiehajúca transformácia globálnej ekonomiky bude pravdepodobne znamenať aj zmeny v medzinárodnom menovom systéme. V súčasnosti sa vo svete ako rezervné meny, resp. meny, v ktorých sa uskutočňujú medzinárodné finančné operácie, používajú najmä americký dolár a euro, v oveľa menšej miere japonský jen, britská libra a švajčiarsky frank. Z dlhodobého hľadiska veľkosť a dynamika čínskej ekonomiky a rýchla globalizácia jej podnikov a bánk vytvára priestor a tlak pre renminbi zohrávať oveľa dôležitejšiu medzinárodnú úlohu. Súčasný stav je pre Čínu nevýhodný. Na jednej strane má zďaleka najväčšie devízové rezervy na svete, na druhej strane je vystavená kurzovému riziku, pretože operácie jej vlády a podnikov so zvyškom sveta sú denominované v cudzích menách, najmä v americkom dolári. Obdobne to platí aj pre iné rozvíjajúce krajiny.

V roku 2025 sa za najpravdepodobnejší scenár považuje existencia troch celosvetových rezervných mien, americký dolár, euro a renminbi. Tento scenár je podporovaný tiež pravdepodobnosťou, že USA, eurozóna a Čína budú tvoriť tri hlavné centrá globálnej ekonomiky poskytujúce prostredníctvom obchodu, financií a technológii stimuly ostatným krajinám a tak budú vytvárať dopyt po ich menách.

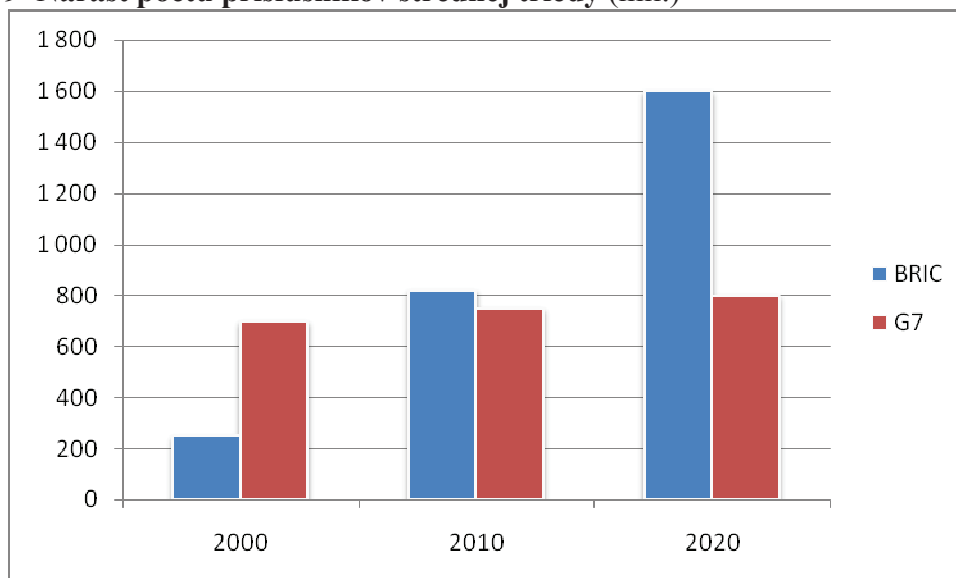
Za kľúčový faktor pre udržateľný dlhodobý rast sa všeobecne považuje technologický pokrok (Romer 1990, Solow 1956). Doterajší rast rozvíjajúcich ekonomík bol založený najmä na exporte tovarov a služieb, lacnej pracovnej sile a adaptáciách západných technológií. Nevyhnutnou podmienkou k prechodu rozvíjajúcich ekonomík medzi vyspelé je založiť ekonomický rast najmä na vlastných inováciách a technológiách. To vyžaduje investície do ľudského kapitálu, vytvorenie potrebného inštitucionálneho rámca a samozrejme aj priame investície do vedy a výskumu. Tento proces už v mnohých úspešných rozvíjajúcich krajinách začal. Čína a India od roku 2000 významne investujú do vedy a výskumu. Výdavky do tejto oblasti predstavujú 1,4% z HDP v Číne a 0,8% v Indii, čo je oveľa viac ako ktorékoľvek iné ekonomiky v ich príjmovej triede. Čína do roku 2020 plánuje tento podiel zvýšiť na 2,5%.

Druhou dôležitou podmienkou je založiť rast nielen na exporte, ale najmä na raste domácej spotreby. Rast domácej spotreby je spojený s rastom strednej triedy. Za obdobie 2000 až 2010 narástol v krajinách BRIC počet príslušníkov strednej triedy z 200 na 800 mil. a prekročil počet v krajinách G7. Do roku 2020 sa predpokladá nárast na 1,6 mld. (graf 9). Nárast strednej triedy má multiplikačný efekt na rast HDP. Odhaduje sa, že v prípade Číny ide o 8 až 15%. Nárast strednej triedy a tým aj spotreby má rastúci význam a to aj z dôvodu stagnácie vyspelých krajín a tým očakávaného poklesu exportu do týchto krajín.

S rastom spotreby je spojený pokles úspor a s tým pokles investícií. Pokles objemu investícií bude potrebné kompenzovať rastom produktivity a tá zas závisí na technologickom prograse. Úspešný prechod od exportne orientovaného rastu na rast založený na spotrebe je spojený tiež s rozvojom finančného trhu, úverov a služieb. Toto je špeciálne výzva pre Čínu, ktorá potrebuje rozvinúť finančný trh, najmä spotrebné úvery a úverový trh pre malé a stredné podniky (SME). Tu výrazne zaostáva za inými východoázijskými krajinami, resp. inými konkurentmi. Podľa World Bank (2011) podiel objemu spotrebných úverov na HDP je v Číne len 13% v porovnaní s 48% v Malajzii, resp. 70% v Kórey. Čína je tiež až na 65. mieste zo 183 hodnotených krajín v oblasti dostupnosti úverov pre SME – India je 32., Kórea 15., Mexiko 46.

Graf 9 Nárast počtu príslušníkov strednej triedy (mil.)

Zdroj: Goldman Sachs (2007)

Špeciálna výzva pre Čínu je očakávaný demografický vývoj. Rastúci podiel ekonomicky neaktívneho obyvateľstva bude vytvárať dodatočný tlak na rast produktivity práce. Ale tiež na vytvorenie adekvátnej sociálnej siete, čo je jeden z rozhodujúcich dôvodov veľmi vysokej miery čínskych úspor. Zlepšiť kvalitu ľudského kapitálu je zas výzva najmä pre Brazíliu a Indiu. Bude potrebné odstrániť súčasné vedomostné zaostávanie, umožniť prístup ku vzdelaniu pre všetkých a tým umožniť ďalší rozvoj ľudského kapitálu, stimulovať domáce technologické adaptácie, inovatívnu kapacitu a tvorbu poznatkov. Hlavnou výzvou pre Rusko je politická a inštitucionálna transformácia a založiť budúci rast nielen na raste globálneho dopytu po komoditách.

6 Záver

Svet v roku 2025 bude pravdepodobne iný, ako ten v súčasnosti. Takmer určite sa posilní a prehĺbi už dnes existujúca ekonomická multipolarita. Posilnia sa súčasné tri hlavné ekonomické oblasti (USA, eurozóna a Čína) a pribudne štvrtá, ktorou bude India. Čína prispeje k celosvetovému rastu takmer jednou tretinou, najviac zo všetkých krajín. Indický príspevok bude tiež vyšší ako u ktorejkoľvek vyspelej krajiny. To však neznamená, že dnešné vyspelé krajiny nebudú aj naďalej zohrávať najdôležitejšiu úlohu. Napriek pomalému rastu ich ekonomická výkonnosť v absolútnej hodnote bude stále veľmi významná. Svet však bude iný ako v súčasnosti. Väčšia a hlbšia ekonomická multipolarita by mohla znamenať svet, ktorý bude lepšie absorbovať ekonomické šoky a tak bude odolnejší voči globálnym krízam.

Tento v princípe veľmi pozitívny scenár má pochopiteľne riziká. Na jednej strane sú to súčasné globálne ekonomické nerovnováhy a nahromadené dlhy vo vyspelom svete. Na strane druhej riziko pasce stredného príjmu pre rozvíjajúce krajiny (zmena rastu založeného na lacnej pracovnej sile, na rast založený na technologickom prograse). Osobitnou skupinou sú súčasné nízko príjmové ekonomiky, ktorú tvorí najmä väčšina krajín subsaharskej Afriky. Pokiaľ ekonomiky s historicky nízkou úrovňou technológií nebudú schopné zvyšovať produktivitu prostredníctvom inštitucionálnych zmien a technologických inovácií, predpokladaná dvojrýchlostná globálna ekonomika sa môže rozdeliť na tri skupiny – pomaly rastúce vyspelé ekonomiky, rýchlo rastúce rozvíjajúce ekonomiky a stagnujúce nízko-príjmové ekonomiky. Rozhodujúcim faktorom pre pokles chudoby a znižovanie príjmovej nerovnosti bude veľkosť tretej skupiny.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ACEMOGLU, K. DARON, SIMON JOHNSON, JAMES A. ROBINSON. 2005. *Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Economic Growth*. Amsterdam: Philippe Aghion & Steven N. Durlauf: Handbook of Economic Growth, 2005, 385-472.
- [2] BLANCHARD, OLIVIER J.,FRANCESCO GIAVAZZI. 2006. *Rebalancing Growth in China: A Three-Handed Approach*. Peking: China and World Economy, 2006, 14 (4): 1–20.
- [3] COMIN, DIEGO A., 2010. *An Exploration of Technology Diffusion*. Pittsburg: American Economic Review, 2010, 100 (5): 2031–59.
- [4] GOLDMANN SACHS. 2007. *BRICS and Beyond*. New York: The Goldman Sachs Group, Inc., 2007. Dostupné na internete (online): <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/brics/brics-and-beyond-book-pdfs/brics-full-book.pdf>
- [5] LIN, JUSTIN YIFU. 2010. *New Structural Economics: A Framework for Rethinking Development*. Washington: Policy Research Working Paper 5197, World Bank, 2010.
- [6] MMF (Medzinárodný menový fond). 2012. *World Economic Outlook Update*. Washington: MMF, 24.1.2012. Dostupné na internete (online): <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/update/01/>
- [7] MMF. 2011. *World Economic Outlook*. Washington, DC: MMF, September 2011. Dostupné na internete (online): <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/02/>
- [8] O'NEILL, JIM, ANNA STUPNYTSKA. 2009. *The Long-Term Outlook for the BRICs and N-11 Post Crisis*. Londýn: Goldman Sachs, Global Economics Paper 192, 2009. Dostupné na internete (online): <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/brics/brics-reports-pdfs/long-term-outlook.pdf>
- [9] ROMER, PAUL M.. 1990. *Increasing Returns and Long-Run Growth*. Chicago: Journal of Political Economy, 1990, 94 (5): 1002-37.
- [10] SOLOW, ROBERT M. 1956. *A Contribution to the Theory of Economic Growth*. Oxford: Quartely Journal of Economics, 1956, 70 (1): 65-94.
- [11] WORLD BANK. 2011. *Global Development Horizons 2011 Multipolarity: The New Global Economy*, Washington: World Bank, 17.5.2011. Dostupné na internete (online): <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/0,,contentMDK:22910761~menuPK:538203~pagePK:64165401~piPK:64165026~theSitePK:476883~isCURL:Y,00.html>
- [12] WORLD BANK. 2012. *World Bank Indicators*. Washington, DC: World Bank, 2012. Dostupné na internete (online): <http://data.worldbank.org/indicator>

Kontaktná adresa:

juraj.lazovy@gmail.com

Ing. Milan LUKÁČ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ČESKÝ A SLOVENSKÝ AUTOMOBILOVÝ PRIEMYSEL

Abstrakt

Cieľom príspevku je analýza českého a slovenského automobilového priemyslu. Príspevok analyzuje vývoj automobilového priemyslu v Česku a na Slovensku ako aj jednotlivé subjekty realizujúce sa v danej sfére v regióne. Z ekonomického hľadiska prináša príspevok pohľad na výkonnosť daného odvetvia v rámci jednotlivých ekonomík. V analýze je venovaná taktiež pozornosť dodávateľskej štruktúre daného priemyslu, ktorá disponuje v jednotlivých ekonomikách významnou pozíciou.

Kľúčové slová: automobilový priemysel, dodávateľská a subdodávateľská štruktúra, priame zahraničné investície

Abstract

The goal of this article is to present an overview of Czech and Slovak automotive industry. The article analyses the automotive industry development in the region as well as the particular companies operating in the industry. From the economic point of view provides the article picture of the industry performance within the Czech and Slovak economy. The analysis pays also attention to the automotive supply structure of the industry which plays important role in the economies.

Key words: automotive industry, automotive supply chain, foreign direct investment

1 Český automobilový priemysel

Česká republika má dlhodobú tradíciu v produkcii automobilov, ktorá siaha až do 19. storočia.¹ Kvalifikovaná pracovná sila v priemysle spolu s tradíciou v strojárstve a blízkosťou k nemeckým hraniciam tvorili z Českej republiky lákadlo pre zahraničných investorov. Významným momentom v ekonomike Česka bola aj automobilka Škoda, ktorá mala dlhoročnú tradíciu ako v produkcii automobilov, tak aj v iných oblastiach strojárstva (lokomotívy, nákladné automobily, atď.). Výsledkom uvedených faktorov je skutočnosť, že od roku 1998 do roku 2010 získala Česká republika investície (vo forme PZI) do automobilového priemyslu v hodnote približne 70 mld. EUR.² V Českej republike pôsobia tri významné globálne spoločnosti produkujúce automobily – Škoda Auto, TPCA (Toyota-PSA joint venture) a Hyundai. V roku 1992 začal do českej Škody investovať nemecký Volkswagen, ktorá sa následne stala súčasťou VW Group. Jej pôsobnosť (centrála) je

---

¹ ACEA: *Czech Republic*. [cit. 2012-01-08]. Dostupné na internete: <http://www.acea.be/index.php/country_profiles/detail/czech_republic#text>

² Ernst & Young: *The Central and Eastern European Automotive Market*. [cit. 2012-09-01]. Dostupné na internete: <[http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/CEE_automarkets_2010/\\$FILE/CEE_automarkets_2010.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/CEE_automarkets_2010/$FILE/CEE_automarkets_2010.pdf)> s.28

v Mladej Boleslavi, pričom v závode vo Vrchlabí by mala od konca roka 2012 vyrábať koncernovú automatickú prevodovku DSG, ktorá sa používa v automobiloch značky Audi, Škoda, Seat a Volkswagen.³ TPCA, ktoré vstúpilo na trh ČR po vstupe do EÚ v roku 2004, vlastní produkčnú prevádzku v Kolíne blízko Prahy s produkčnou kapacitou 300 000 automobilov ročne.⁴ Kórejský producent automobilov Hyundai vybudoval produkčnú základňu s kapacitou 300 000 automobilov ročne v Nošovicích na severe krajiny, ktorého produkcia bola spustená v roku 2008 a v roku 2011 mal priamo zamestnávať 3500 osôb.⁵ Umiestnenie daného závodu bolo ovplyvnené blízkosťou k slovenskému produkčnému závodu KIA v Žiline. Primárnym záujmom Hyundaiu pri založení produkčnej kapacity v Nošovicích bola produkcia automobilov na európskom trhu pre uspokojovanie dopytu európskych zákazníkov.

Významnú pozíciu ČR v produkcii automobilov vyjadruje aj to, že v roku 2010 prekonala ČR prvý krát hranicu milión vyprodukovaných vozidiel, čo je znázornené aj na grafe č. 1.⁶ V roku 2010 tvorila súhrnná automobilová produkcia všetkých firiem v ČR 705,3 mld. Kč, čo znamenalo podiel 21,20 % na tržbách z priemyselnej činnosti za celú republiku.⁷

ČR disponuje kompletným dodávateľským a subdodávateľským reťazcom automobilového priemyslu, ktorý je naplno schopný zásobovať domácich producentov automobilov komponentmi. Podľa CzechInvestu viac ako polovica svetových automobilových dodávateľov a subdodávateľov operuje na českom trhu.⁸ K najvýznamnejším dodávateľom operujúcim na českom trhu, ktorí sa zároveň aj intenzívne venujú automobilovému výskumu a vývoju a snažia sa rozvíjať tieto aktivity tiež aj na českom trhu, patria nasledovní: Continental, Bosch, Honeywell, Siemens, Valeo, ZF Automotive, a ďalší.

Nasledujúci graf vyjadruje vývoj produkcie vozidiel v ČR, pričom zlomovými momentmi v produkcii automobilov bol rok 2005 v súvislosti so spustením produkcie TPCA a rok 2008, kedy spustil svoju produkciu závod HMMC (Hyundai Motor Manufacturing Czech). Rok 2010 je vyznačený červenou farbou, pretože práve v tom roku prekročila produkcia automobilov magickú hodnotu milión kusov. Medzi rokmi 2009 a 2010 sa zvýšila produkcia o 9,47 % a medzi rokmi 2010 a 2011 o 11,5 %.⁹

---

³ Škoda: *Vrchlabí bude vyrábět Převodovky DQ200*, [cit. 2012-09-01]. Dostupné na internete: <http://new.skoda-auto.com/cs/about/info/news/News/Pages/2011_55_Vrchlabi-vyroba-prevodovky-pro-VW.aspx>

⁴ Ernst & Young: *The Central and Eastern European Automotive Market*, [cit. 2012-10-01]. Dostupné na internete: <[http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/CEE_automarkets_2010/\\$FILE/CEE_automarkets_2010.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/CEE_automarkets_2010/$FILE/CEE_automarkets_2010.pdf)> s.28

⁵ ACEA: *Czech Republic*, [cit. 2012-01-08]. Dostupné na internete: <http://www.acea.be/index.php/country_profiles/detail/czech_republic#text>

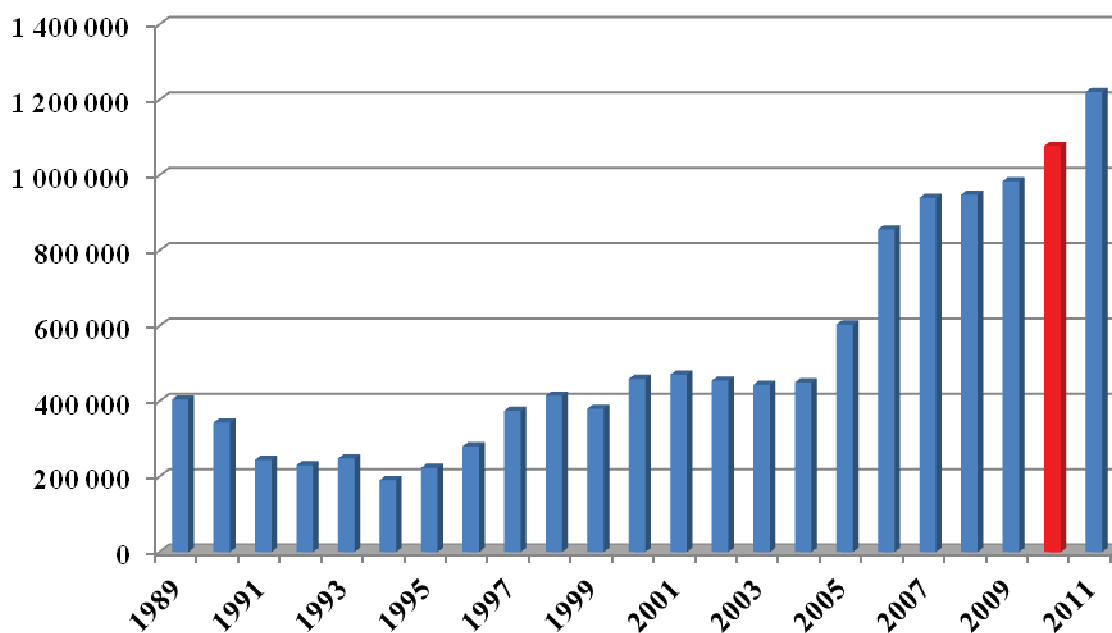
⁶ CZECHINVEST: *Automobilový průmysl*, [cit. 2012-08-01]. Dostupné na internete: <<http://www.czechinvest.org/automobilovy-prumysl>>

⁷ BusinessInfo: *Český automobilový průmysl se v roce 2010 opět rozjel na plné obrátky*, [cit. 2012-08-01]. Dostupné na internete: <<http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/oborove-statistiky/cesky-automobilovy-prumysl-plne-obratky/1000452/61195/>>

⁸ ACEA: *Czech Republic*, [cit. 2012-08-01]. Dostupné na internete: <http://www.acea.be/index.php/country_profiles/detail/czech_republic#text>

⁹ Sdružení automobilového průmyslu: *Automobilový průmysl v ČR*, [cit. 2012-08-01]. Dostupné na internete: <[314](http://www.autosap.cz/default2.asp?page={4A86501A-BBD5-4B8F-AE57-397BC8051C9A}></p></div><div data-bbox=)

Graf 1 Počet vyrobených motorových vozidiel Českej republiky 1989 - 2011

Prameň: Združenie automobilového priemyslu: *Automobilový priemysl v ČR*. [cit. 2012-08-01]. Dostupné na internete: <<http://www.autosap.cz/default2.asp?page={4A86501A-BBD5-4B8F-AE57-397BC8051C9A}>>

2 Slovenský automobilový priemysel

Automobilový priemysel disponuje v slovenskej ekonomike, ako aj v samotnom slovenskom priemysle významnou pozíciou. Dané odvetvie sa podieľa značnou mierou na tvorbe a vývoji základných makroekonomických ukazovateľov štátu, na čom má zásluhu vo veľkej miere aj rozsiahlosť jeho dodávateľského a subdodávateľského rámca v slovenskej ekonomike. Z uvedeného vyplýva taktiež značná závislosť odbytu iných priemyselných odvetví od automobilového priemyslu, ako napríklad elektrotechnického priemyslu, chemického priemyslu a naň nadviazaného gumárskeho, oceľarskeho a textilného priemyslu.

Slovensko má dlhé skúsenosti s produkciou automobilov, čo pramenilo z priemyselného zamerania na ťažké strojárstvo. Na Slovensku bola produkcia automobilov a strojárstva rozbehnutá už pred rokom 1989. Osobné automobily sa produkovali v rámci produkčného reťazca vtedy československej značky Škoda. Automobily produkovali aj spoločnosti BAZ (vyrábali v licencií automobily Škoda) a TAZ (ľahké úžitkové vozidlá), pričom produkcia dielcov bola v danom období tiež rozsiahla. Zo začiatku deväťdesiatych rokov bolo prostredie pre prílev investícií do oblasti problematické vzhľadom na politickú a ekonomickú nestabilitu, ktorá bola spojená s privatizáciou. Následne sa ale situácia zmenila a Slovensko začalo pre prítiahnutie zahraničných investorov používať všetky svoje komparatívne výhody. Slovensko disponuje v rámci atraktivity pre investorov vzdelanou a lacnou pracovnou silou, relatívne dobrou infraštruktúrou (napr. s cieľom aby sa rozhodla kórejská Kia pre produkciu automobilov v Žiline sa vláda snažila o čo najrýchlejšie dobudovanie diaľnice z Bratislavy do Žiliny), ekonomickou stabilitou, výhodnou geografickou polohou (prístup k Západoeurópskemu a aj k Východoeurópskemu trhu; blízkosť Bratislavy k Viedni), atď.. V záujme štátu je podporovať rozvoj investícií v oblasti automobilového priemyslu, čo sa odzrkadľuje v stanovovaní výhodných investičných podmienok pre zahraničných investorov (daňové prázdny, rýchle a aktívne rokovania, finančná podpora a iné podporné nástroje), ako aj vychádzaním v ústrety investorom v budovaní infraštruktúry. Zo strany štátu je záujem taktiež o rozvoj výskumných

a vývojových aktivít zahraničnými investormi v oblasti, aby sa v budúcnosti mohol montážny charakter produkcie transformovať na projekty R&D. Ekonomický rast spojený s rastom produkcie by mal za normálnych podmienok smerovať k rastu výdavkov na vedu a výskum, čo avšak v prípade Slovenska platí opačne. Hoci sa snažia mnohé univerzity technického zamerania (STU Bratislava, Žilinská univerzita, Technická univerzita v Košiciach) kooperovať s danými investormi v príprave odborníkov pre ich potreby, výdavky štátu na vedu a výskum sú žalostné. Tie radia Slovensko na posledné priečky v rámci výdavkov na R&D v EÚ. K ekonomickým pozitívam krajiny patria jednotná daň z pridanej hodnoty 20 %, ako aj adopcia Eura v roku 2009.¹⁰ Ako čiastočný problém v závodoch v Bratislave a Trnave sa začal vyskytovať nedostatok vyhovujúcej pracovnej sily, ako aj problém so zotrvaním zamestnancov na pracovnom mieste, kde sa tiež prejavuje intenzívnejší efekt odlevu kvalifikovanej pracovnej sily do zahraničia. V závode Kia v Žiline musela automobilka vynakladať značnú námahu na získanie požadovanej pracovnej sily, čo ústilo do nevyhnutnosti upravenia miezd nahor.

Slovenskému automobilovému priemyslu dominujú tri automobilky, a sice Volkswagen v Bratislave, Kia Motors v Žiline a Peugeot Citroën v Trnave. Volkswagen rozbehol ako prvý svoju produkciu na slovenskom trhu v roku 1991 prevzatím fabriky BAZ v Bratislave, čo bol vlastne prvý významný krok k rozvoju slovenského automobilového priemyslu a tiež aj k rozvoju slovenského hospodárstva. Vstupom Volkswagenu na Slovensko sa začal budovať dodávateľský reťazec v rámci automobilovej produkcie. Produkcia v bratislavskom závode je zameraná na výrobu vozidiel vyššej kategórie – VW Touareg, Audi Q7 a Porsche Cayenne¹¹. V súčasnosti ale smeruje trend produkcie v danom závode smerom k malým mestským vozidlám (VW Up!). Produkčná kapacita daného závodu je 400 000 automobilov za rok, pričom v roku 2010 sa vyprodukovalo 144 510 automobilov, z ktorých 99 % bolo určených na export.¹² V máji 2007 prekročil VW v bratislavskom závode od spustenia výroby medzník 2 000 000 automobilov.¹³ Bratislavský produkčný závod VW zamestnáva 7000 osôb. Okrem výrobného závodu v Bratislave disponuje Volkswagen na Slovensku aj výrobným závodom komponentov a dielcov v Martine a prípravou vozidiel VW pre ruský trh v Košiciach. Ďalšou zahraničnou spoločnosťou produkujúcou automobily na Slovensku je spoločnosť PSA Peugeot Citroën, ktorá sa etablovala na Slovensku v roku 2003 (v roku 2003 bola podpísaná investičná zmluva a produkcia začala v roku 2006). Jej produkcia je zameraná na výrobu automobilov Peugeot 207 a Citroën C3 Picasso, pričom jej výrobnomoontážny závod pri Trnave disponuje produkčnou kapacitou 300 000 automobilov za rok, v roku 2010 vyprodukoval 183 000 automobilov, z ktorých bolo na export určených 99 %.¹⁴ Počet zamestnancov závodu je 3000. V druhej vlne investícií do automobilového priemyslu prišla na Slovensko aj kórejská automobilka Kia, ktorá sa etablovala na Slovensku v roku 2004 a vybudovala svoj výrobný závod pri Žiline.¹⁵ Jej sesterská spoločnosť Hyundai prevádzkuje produkčný závod v neďalekých českých Nošovicích, pričom medzi danými závodmi dochádza k výmene vyprodukovaných dielov – Kia dodáva Hyundaiu do Nošovic motory a Hyundai dodáva Kii do Žiliny prevodovky. V rámci závodu v Žiline sú produkované

---

¹⁰ Prijatie jednotnej európskej meny Euro bolo hlavným dôvodom, čo motivovalo nemecký Volkswagen pre produkciu svojho nového modelu Up! práve na Slovensku

¹¹ Automobily Porsche Cayenne sa neprodukujú kompletne v Bratislave, finálna fáza produkcie prebieha v Nemecku.

¹² SARIO: *Automobilový priemysel*. [cit. 2012-17-01], Dostupné na internete: <http://www.sario.sk/userfiles/file/sario/pzi/sektorove/auto/automobilovy_priemysel.pdf> s. 3

¹³ SARIO: *Automobilový priemysel*. [cit. 2012-17-01], Dostupné na internete: <<http://www.euroekonom.sk/download2/ekonomika-sr/Sektorova-analyza-Automobilovy-priemysel.pdf>> s. 2

¹⁴ SARIO: *Automobilový priemysel*. [cit. 2012-17-01], Dostupné na internete: <http://www.sario.sk/userfiles/file/sario/pzi/sektorove/auto/automobilovy_priemysel.pdf> s. 3

¹⁵ Daný závod bol prvý výrobný závod automobilky KIA v Európe.

automobily Kia Sportage, Kia Ceed a Hyundai ix35. Daný závod má výrobnú kapacitu 300 000 automobilov ročne, v roku 2010 vyprodukoval 229 505 automobilov, z ktorých 98 % bolo určených na export.¹⁶ Závod zamestnáva taktiež 3000 zamestnancov.

S produkciou automobilov na Slovensku sa rozvinula aj široká sieť dodávateľov dielov a komponentov v škále Tier-1, Tier-2, Tier-3, ktorá významne dopomáha k vzrastu podielu automobilového priemyslu na celkovom priemysle.¹⁷ Tieto reťazce dodávajú výrobky nielen domácim producentom, ale ich aj exportujú a zásobujú nimi produkciu automobilov aj v zahraničí. Automobiloví dodávatelia zvyšovali svoje investície na Slovensku od roku 2002 až do roku 2008, pričom rok 2009 bol ovplyvnený dopadmi hospodárskej krízy. K dodávateľom dielcov a komponentov, ktorí rozvinuli svoje investície na Slovensku, patria renomované svetové firmy ako napr. Bosch, BASF, Delphi, Faurecia, GetragFord, Honeywell, Hella, Hanil E-Hwa, Magneti Marelli, ArvinMeritor, Pilkington, Valeo, ZF, Johnsons Control, Visteon, atď. Pri daných spoločnostiach je do určitej miery možné sledovať už aj rozvoj výskumno-vývojových aktivít. Ako bolo už spomenuté, do dodávateľských reťazcov komponentov a dielov sa zapája aj automobilka Kia, ktorá sesterskej automobilke Hyundai dodáva do Čiech motory.

Na uvedenej štruktúre zahraničných investorov v automobilovom priemysle na Slovensku je možné vidieť veľmi rozsiahlu výrobnú, dodávateľskú, logistickú a distribučnú sieť spoločností v automobilovom priemysle, ako aj tri rozdielne rady dodávateľov (Tier-1, Tier-2, Tier-3), ktoré sa vzájomne úspešne prelínajú. Medzi najvýznamnejších vývozcov na Slovensku patria uvedené tri etablované automobilky, pričom spolu s najvýznamnejšími dodávateľskými a subdodávateľskými spoločnosťami patria medzi Top 10 vývozcov na Slovensku, ktorých export tvorí 39,22 % z celkového slovenské vývozu.¹⁸ Produkcia automobilov je tiež vhodne kombinovaná, od automobilov vyššej triedy vyrábanej v závode Volkswagen, cez automobily strednej triedy až k automobilom najnižšej triedy. Orientácia Volkswagenu na produkciu malého mestského vozidla Up! je veľmi výhodná vzhľadom na cenovú dostupnosť daného vozidla, jeho kompaktnosť, ako aj rastúci trhový trend malých a úsporných vozidiel.

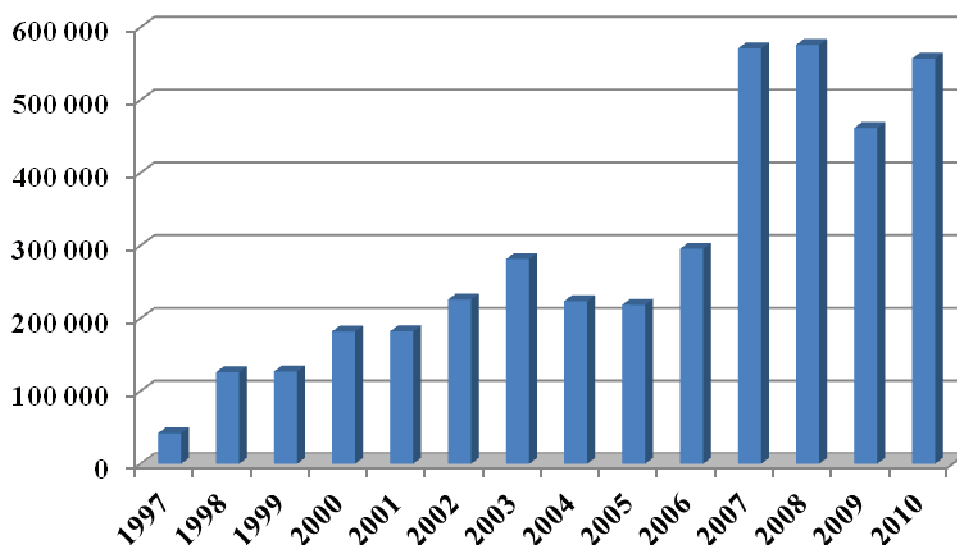
---

¹⁶ SARIO: *Automobilový priemysel*. [cit. 2012-17-01], Dostupné na internete: <http://www.sario.sk/userfiles/file/sario/pzi/sektorove/auto/automobilovy_priemysel.pdf> s. 3

¹⁷ Tier-1 sú systémoví dodávatelia s vlastnou etablovanou výrobou alebo montážou a JIT kapacitami (sedadlové systémy, prevodovky, interiérové systémy) + lokálne inžinierske a vývojové centrá (napr. Johnsons Control International). Dodávatelia radu Tier-2 disponujú vlastnou etablovanou lokálnou výrobou alebo montážou a JIT kapacitami (dodávatelia modulov alebo komponentov) alebo s vlastným etablovaným vývojom (napr. HBPO, Brose). Dodávatelia radu Tier-3 sú dodávatelia dielcov a komponentov, nespracovaného materiálu ako napr. kovové časti, plasty, hliníkové časti. Zdroj: SARIO: *Automobilový priemysel*. [cit. 2012-17-01], Dostupné na internete: <http://www.sario.sk/userfiles/file/sario/pzi/sektorove/auto/automobilovy_priemysel.pdf> s. 6

¹⁸ SARIO: *Automobilový priemysel*. [cit. 2012-17-01], Dostupné na internete: <http://www.sario.sk/userfiles/file/sario/pzi/sektorove/auto/automobilovy_priemysel.pdf> s. 2

Graf 2 Počet vyrobených motorových vozidiel v Slovenskej republike 1997 – 2010

Prameň: SARIO: *Automobilový priemysel*. [cit. 2012-17-01], Dostupné na internete: <http://www.sario.sk/userfiles/file/sario/pzi/sektorove/auto/automobilovy_priemysel.pdf>

3 Záver

Na základe uvedenej analýzy je zrejmé, že automobilový priemysel disponuje v slovenskej ako aj v poľskej ekonomike silnou pozíciou. Vo vysokej miere na zahraničných investíciách (PZI) vybudované odvetvie priemyslu sa podieľa významným spôsobom na tvorbe základných makroekonomických ukazovateľov štátu. Silné postavenie odvetvia je umocnené rozvinutou širokou dodávateľskou a subdodávateľskou štruktúrou pre produkujúce automobilky. Popri hlavných sociálno-ekonomických efektoch odvetvia na domácu ekonomiku môžeme pozorovať v danej oblasti aj určité neviditeľné efekty, ku ktorým patria napr. technologický transfer do domácich spoločností, ktorý sa odzrkadľuje v raste produktivity práce domácich spoločností. K pozitívnym efektom rozvoja odvetvia automobilového priemyslu v Česku a na Slovensku patrí orientácia sa zahraničných investorov už aj na výskumné a vývojové aktivity v ČR a SR. Tento efekt sa prejavuje aj v spolupráci zahraničných investorov s domácimi odbornými vzdelávacími inštitúciami, čo vplýva pozitívne na budovanie znalostnej ekonomiky. České a slovenské investičné prostredie sa pre zahraničné spoločnosti z oblasti automobilového priemyslu javí ako priaznivé na základe rozširovania výrobných kapacít mnohých etablovaných producentov v ČR a SR.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ACEA: *Czech Republic*. Dostupné na internete: <http://www.acea.be/index.php/country_profiles/detail/czech_republic#text>
- [2] BusinessInfo: *Český automobilový průmysl se v roce 2010 opět rozjel na plné obrátky*. Dostupné na internete: <<http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/oborove-statistiky/cesky-automobilovy-prumysl-plne-obratky/1000452/61195/>>
- [3] CZECHINVEST: *Automobilový průmysl*. Dostupné na internete: <<http://www.czechinvest.org/automobilovy-prumysl>>
- [4] Ernst & Young: *The Central and Eastern European Automotive Market*. Dostupné na internete: <[http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/CEE_automarkets_2010/\\$FILE/CEE_automarkets_2010.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/CEE_automarkets_2010/$FILE/CEE_automarkets_2010.pdf)>

- [5] Sdružení automobilového průmyslu: *Automobilový průmysl v ČR*. Dostupné na internete: <<http://www.autosap.cz/default2.asp?page={4A86501A-BBD5-4B8F-AE57-397BC8051C9A}>>
- [6] SARIO: *Automobilový priemysel*. Dostupné na internete: <http://www.sario.sk/userfiles/file/sario/pzi/sektorove/auto/automobilovy_priemysel.pdf>
- [7] Škoda: *Vrchlabí bude vyrábět Převodovky DQ200*. Dostupné na internete: <http://new.skoda-auto.com/cs/about/info/news/News/Pages/2011_55_Vrchlabi-vyroba-prevodovky-pro-VW.aspx>

LIBERALIZÁCIA TRHU ŽELEZNIČNEJ DOPRAVY V EÚ

Abstrakt

Cieľom článku je oboznámiť čitateľa s vývojom v oblasti prebiehajúcej liberalizácie trhu železničnej dopravy v Európskej únii. Už vyše 20 rokov vyvíja Európska komisia úsilie zamerané na otvorenie trhov tak nákladnej, ako aj osobnej železničnej dopravy jednotlivých členských štátov konkurencii. Otvorenie týchto trhov má za cieľ zvýšiť podiel železničnej dopravy na celkovej doprave tovarov a pasažierov v rámci EÚ. Snahy EK zamerané na zvýšenie atraktivity železničnej dopravy sa odzrkadľujú v troch železničných balíkoch opatrení pozostávajúcich zo smerníc a nariadených týkajúcich sa železničnej dopravy. Súbor opatrení boli vydané postupne v rokoch 2001, 2004 a 2007. Napriek snahám sa EK nedarí otočiť dlhodobý trend poklesu podielu tohto typu dopravy na celkovej doprave v rámci EÚ.

Kľúčové slová: dopravná politika EÚ, liberalizácia, železničná doprava

Abstract

The aim of this article is to present to the reader the development in the on-going liberalization of the rail transportation market of the EU. The European Commission has been undertaking efforts to open both the rail freight and passenger markets of the respective member states to competition for over 20 years. By opening these markets, the EC aims to increase the share of rail transportation on the total transportation of goods and passengers within the EU. The efforts of the EC aimed at increasing the attractiveness of the railway transportation led to the issuance of three railway packages consisting of directives and regulations regarding railway transportation. The three packages were issued in 2001, 2004 and 2007 respectively. Despite its efforts, the EC has not yet been successful in reversing the long-term trend of decreasing share of this transportation type on the total transportation within the EU.

Keywords: Transport policy of the EU, Single European Transport Area, White Paper 2011

1 Úvod

Tento článok je zameraný na prezentáciu úsilí Európskej komisie vyvíjaných smerom k liberalizácii trhov železničnej dopravy v rámci EÚ, ako aj na diskusiu vývoja podielu železničnej dopravy na celkovej doprave spoločenstva. Cieľom EÚ je zatriktívnenie a zvýšené využívanie železničnej dopravy, nakoľko je táto radená medzi dopravy šetrné k životnému prostrediu. Železnice umožňujú navyše realizovať úspory z rozsahu a v rámci EÚ tvoria alternatívu predovšetkým cestnej nákladnej a osobnej doprave.

V oblasti nákladnej dopravy vyvíjajú členské štáty EÚ snahu o presun nákladov z kamiónov na železnice respektíve o zvýšené využívanie takzvanej intermodálnej dopravy, t.j. dopravy prostredníctvom dvoch a viacerých foriem dopravy.

Tento článok pozostáva z troch častí, z ktorých prvá je zameraná na stručný náčrt vývoja železníc EÚ. V druhej časti prezentujeme takzvané železničné balíky, t.j. súhrny smerníc

a nariadení EÚ, ktoré majú za cieľ zvýšiť kvalitu a využívanie železničnej dopravy v rámci EÚ. Zaoberáme sa taktiež reálnou otvorenosťou jednotlivých trhov členských štátov prostredníctvom LIB indexu. Tretia časť sumarizuje vývoj podielu tak nákladnej, ako aj osobnej železničnej dopravy na celkovej doprave EÚ.

2 Historický vývoj

Z historického hľadiska zohráva železničná doprava v rámci Európy a jednotlivých členských štátov Európskej únie dôležitú úlohu. Ako motor industrializácie napomohol tento typ dopravy v 19. storočí rozmachu vnútrozemskej dopravy tak pasažierov, ako aj tovarov a komodít. Výstavbou hustej železničnej siete v jednotlivých krajinách Európy boli vytvorené ideálne podmienky pre zvýšenie hospodárskej aktivity a mobility osôb, čo sa odzrkadlilo na zvýšenom raste hospodárstiev jednotlivých krajín počas doby industrializácie Európy.

V priebehu druhej polovice 20. storočia však železničná doprava začala byť vytláčaná alternatívnymi formami dopravy, predovšetkým cestnou a v druhom rade aj leteckou dopravou. Jednotlivé štáty začali podporovať nové rastúce odvetvia investíciami do výstavby cestnej siete, diaľnic a letísk. Výhody leteckej dopravy spočívali v bezkonkurenčne najkratších dopravných časoch predovšetkým v oblasti osobnej dopravy na dlhé vzdialenosti. Široká dostupnosť osobných automobilov a nízke náklady na osobnú automobilovú dopravu viedli k rýchlemu rastu tohto typu dopravy.

V oblasti nákladnej dopravy umožnila rozsiahla cestná sieť dopravu medzi dvoma bodmi bez nutnosti vybudovania príľahlej železničnej infraštruktúry. Mladšie odvetvie cestnej dopravy zároveň nebolo oproti železničnej doprave dominované veľkými štátnymi hráčmi s monopolnými postaveniami na trhoch jednotlivých štátov. Rozsah pôsobnosti štátnych železničných spoločností siahala od dopravy osôb a nákladov až po správu železničnej infraštruktúry.

Začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia zaznamenala európska dopravná politika svoj značný progres smerom k liberalizácii trhov. V roku 1991 vydali Európske spoločenstvá smernicu zameranú na rozvoj železníc. Smernica vyžadovala vytvorenie nezávislých železničných podnikov spravovaných ako obchodné spoločnosti, oddelenie správy železničnej infraštruktúry od dopravných výkonov, finančné ozdravenie železničných spoločností a umožnenie prístupu medzinárodným zoskupeniam k železničným infraštruktúram členských štátov. [1] Bol tak položený základ pre konkurenčné prostredie v oblasti železničnej dopravy v rámci EÚ.

V roku 1992 vydala Európska komisia prvú bielu knihu zameranú na dopravu a dopravnú politiku. Ešte pred vytvorením spoločného trhu si tak EK stanovila za cieľ vytvoriť jednotný dopravný priestor plne rešpektujúci základné slobody EÚ. V roku 1996 vydala Európska komisia bielu knihu s názvom „Stratégia o revitalizácii železníc Spoločenstva“, v ktorej EK adresuje klesajúci trend využívania železničnej dopravy a odporúča vyvinúť aktivity smerované k zjednoteniu železničného trhu a podporu železničných spoločností pri transformácii na trhovo orientované spoločnosti. [2]

Biele knihy o doprave sumarizujúce vízie a iniciatívy EK v oblasti dopravy dodnes slúžia ako základné príručky. Aktuálnou bielou knihou o doprave je v poradí už tretia kniha, zameraná predovšetkým na dotvorenie jednotného európskeho dopravného priestoru pri súčasnom zohľadnení podpory foriem dopravy šetrnejších k životnému prostrediu.

Práve v nadväznosti na ekologickjšie formy dopravy sa začiatkom 21. storočia opäť vrátila tematika železničnej dopravy do popredia. Kým bola napr. cestná nákladná doprava plne liberalizovaná už v roku 1998, došlo k formálnej liberalizácii železničnej dopravy až v rokoch 2007 (nákladná doprava) a 2010 (medzinárodná osobná doprava). V nasledujúcich rokoch plánuje EK vyvinúť aktivity aj smerom k liberalizácii vnútroštátnej osobnej dopravy.

3 Železničné balíky opatrení

V nadväznosti na bielu knihu „Stratégia o revitalizácii železníc Spoločenstva“ a so zámerom liberalizovať železničný trh a zvýšiť jeho konkurencieschopnosť v oblasti dopravy vydala Európska komisia doposiaľ tri balíky opatrení pozostávajúce zo smerníc a nariadení.

Prvý balík železničných opatrení, prijatý v roku 2001, pozostáva z troch smerníc (2001/12/ES, 2001/13/ES, 2001/14/ES). Upravuje smernicu zameranú na rozvoj železníc s cieľom zefektívniť existujúcu legislatívu. Hlavnými bodmi balíka sú definícia transeurópskych železničných sietí a uplatnenie princípu nediskriminácie medzi vnútroštátnymi železničnými operátormi a železničnými operátormi z iných členských krajín EÚ. Pre poskytovateľov nákladnej dopravy stanovuje podmienky, ktoré musia byť splnené za cieľom získania licencie na prevádzkovanie nákladnej železničnej dopravy naprieč celou EÚ. Nediskriminácia sa primárne vzťahuje na pridelovanie sieťových kapacít a cenotvorbu zo strany prevádzkovateľa železničnej infraštruktúry voči železničným operátorom.

Druhý balík železničných opatrení, prijatý v roku 2004, pozostáva z troch smerníc (2004/49/ES, 2004/50/ES, 2004/51/ES) a jedného nariadenia (881/2004). Ma za cieľ vytvorenie jednotného Európskeho železničného priestoru, zvýšenie bezpečnosti v železničnej doprave (stanovuje procedúry na udeľovanie bezpečnostných certifikátov pre železničné spoločnosti), interoperabilitu, ako aj kompletné otvorenie trhu nákladnej železničnej dopravy do roku 2007. Zároveň bola nariadením 881/2004 vytvorená Európska železničná agentúra zameraná na harmonizáciu technických a bezpečnostných regulácií naprieč všetkými členskými štátmi EÚ.

Tretí a v súčasnosti posledný balík železničných opatrení, prijatý v roku 2007, pozostáva z dvoch smerníc (2007/58/ES, 2007/59/ES) a troch nariadení (1370/2007, 1371/2007, 1372/2007). Opatrenia sú zamerané na otvorenie trhu medzinárodnej osobnej železničnej dopravy do roku 2010, certifikáciu rušňovodičov, práva a povinnosti cestujúcich, ako aj pridelovanie kapacít železničnej infraštruktúry a vyberanie poplatkov za jej využívanie. V medzinárodnej osobnej doprave je zahrnutá aj vnútroštátna doprava pasažierov medzi stanicami, ktoré sa nachádzajú na medzinárodných trasách. Rušňovodiči, ktorí splnia stanovené požiadavky na vzdelanie, vek, fyzické a mentálne zdravie, obdržia európsky železničný vodičský preukaz. Táto certifikácia im umožní vykonávať služby v rámci celej EÚ.

Napriek vyššie prezentovaným opatreniam zameraným na vytvorenie právneho rámca pre poskytovanie železničnej dopravy naprieč celou EÚ sa otvorenosť trhov jednotlivých členských štátov medzi sebou výrazne líši. Spoločnosť IBM vydala v roku 2011 už v poradí štvrtý index liberalizácie železničných trhov členských štátov EÚ (LIB index, prvý LIB index bol vydaný v roku 2002), ktorého cieľom je ohodnotiť stav relatívneho otvorenia trhu železničnej dopravy EÚ, ako aj Nórska a Švajčiarska. [3]

LIB index sa skladá z dvoch komponentov, LEX indexu (20% váha), ktorý je zameraný na implementáciu smerníc do legislatív jednotlivých členských krajín EÚ, a ACCESS indexu (80% váha), ktorý je zameraný na praktické bariéry, ktoré zabraňujú prístupu na železničné trhy členských štátov (napr. administratívne prekážky, nedostupnosť informácií a pod.). Na základe dosiahnutého skóre od 100 do 1000 bodov sú krajiny klasifikované do kategórií oneskorené otvorenie trhu (6 členských štátov), otvorenie trhu v pláne (15 členských štátov, Nórsko a Švajčiarsko) a pokročilé otvorenie trhu (6 členských štátov). Pozitívne je, že sa trend medzi jednotlivými LIB index štúdiami zlepšuje a čoraz viac členských štátov sa presúva do vyššej dosiahnuteľnej kategórie.

Štúdia je ďalej zameraná na ohodnotenie intenzity konkurencie v jednotlivých skúmaných štátoch. Dynamika konkurencie je vyjadrená takzvaným COM indexom, ktorý sa počíta váženým priemerom modálneho rozdelenia železníc (20% váha), pomeru tretích poskytovateľov železničnej dopravy k dĺžke železničnej siete (20% váha) a trhového podielu tretích po-

skytovateľov železničnej dopravy (60%). Hodnota COM indexu je naprieč EÚ veľmi rozdielna. Na jednej strane dosahujú krajiny ako Veľká Británia, Holandsko, Dánsko, Estónsko, Nemecko, Švédsko a Rakúsko dosahujú relatívne vysokú intenzitu konkurencie. Na druhej strane sú krajiny ako Luxemburg, Írsko, Litva, Grécko a Fínsko, v ktorých sa doposiaľ nevyskytuje žiadna konkurencia.

4 Podiel železničnej dopravy na celkovej doprave EÚ

Snaha EK o zvýšenie konkurencieschopnosti železničnej dopravy sa napriek existujúcim opatreniam doposiaľ nedá empiricky na celoeurópskej úrovni podložiť. Nasledujúca tabuľka zobrazuje vývoj podielov typov dopravy na nákladnej doprave EÚ v % za obdobie 1995 až 2009.

Tabuľka 1 Podiely typov dopravy na nákladnej doprave EÚ v %

Rok / Typ dopravy	Cestná doprava	Železničná doprava	Vnútrozemské vodné cesty	Potrúbia	Námorná doprava	Letecká doprava
1995	42,1	12,6	4,0	3,8	37,5	0,1
2000	43,4	11,5	3,8	3,6	37,5	0,1
2005	45,5	10,5	3,5	3,4	37,0	0,1
2006	45,4	10,8	3,4	3,3	37,0	0,1
2007	45,9	10,9	3,5	3,1	36,7	0,1
2008	46,0	10,8	3,5	3,0	36,6	0,1
2009	46,6	10,0	3,3	3,3	36,8	0,1

Zdroj: Európska komisia [4]

Železničná nákladná doprava stratila v sledovanom období 2,6% podielu na celkovej nákladnej doprave a vnútrozemské vodné cesty, ako aj námorná doprava zhodne stratili 0,7% podielu. Jediným odvetvím, ktoré navýšilo svoj podiel na celkovej nákladnej doprave, bola cestná doprava, predovšetkým v období 1995 až 2005.

Aj v nadväznosti na tento nepriaznivý vývoj prezentovala EK v tretej bielej knihe o doprave z roku 2011 víziu jednotného dopravného priestoru EÚ, ktorý je podopieraný piatimi piliermi: multimodálnou dopravou, ekológiou, bezpečnosťou, harmonizáciou a financovaním. [5] Hneď prvé dva nosné piliere adresujú dominantnú pozíciu cestnej dopravy s cieľom presunúť aspoň časť z nej na železnice a vodné cesty. Je však otázne, do akej miery sa pri súčasnom vývoji dopravy podarí zrealizovať konkrétne vytýčené ciele bielej knihy, akými sú napr. redukcia emisií CO₂ z dopravy o 60% do roka 2050 pri súčasnom náraste mobility, podpory lodnej a železničnej dopravy.

Medzi faktory obmedzujúce využívanie nákladnej železničnej dopravy patria, mimo iné, zastaraný prístup k podnikaniu, nedostatok dynamiky, spoľahlivosti a flexibility, chýbajúce zameranie na zákazníka, miestami zastaraná infraštruktúra, či nedostatočné investície. [6]

Nasledujúca tabuľka zobrazuje podiely typov dopravy na osobnej doprave EÚ v % za obdobie 1995 až 2009.

Tabuľka 2 Podiely typov dopravy na osobnej doprave EÚ v %

Rok / Typ dopravy	Osobné automobily	Motoriky	Autobusy	Železničná doprava	Električky a metro	Letecká doprava	Námorná doprava
1995	73,1	2,3	9,4	6,6	1,3	6,5	0,8
2000	73,0	2,3	8,8	6,3	1,3	7,7	0,7
2005	73,0	2,4	8,3	6,0	1,3	8,4	0,6
2006	73,0	2,4	8,0	6,1	1,3	8,6	0,6
2007	72,8	2,3	8,1	6,1	1,3	8,8	0,6
2008	72,7	2,4	8,1	6,3	1,4	8,6	0,6
2009	73,5	2,4	7,8	6,2	1,4	8,0	0,6

Zdroj: Európska komisia [4]

V osobnej doprave si s podielom 83,7% na celkovej doprave dlhodobo udržuje cestná osobná doprava, pričom podiel dopravy prostredníctvom osobných automobilov a motoriek tvorí 75,9%. Podiel autobusovej dopravy, ktorá vykázala najväčší prepád podielu v sledovanom období, činil v roku 2009 7,8%.

Mierny prepád vo výške 0,4% zaznamenala aj železničná osobná doprava, ktorá má 6,2% na celkovej doprave. Za zmienku stojí aj fakt, že letecká doprava za uplynulých 15 rokov zvýšila svoj podiel na celkovej doprave o 1,5% a zaradila sa na druhé miesto hneď za osobnou motorizovanou dopravou.

Positívom je postupné spomaľovanie poklesu podielov železničnej dopravy, ktoré môže byť dôsledkom opatrení vyvíjaných na zvýšenie jej atraktivity. Zastávame názor, že železničná doprava má v časoch rastúcich cien energií priestor na navýšenie svojho podielu na celkovej doprave. Medzi hlavné predpoklady úspechu radíme dotvorenie jednotného harmonizovaného železničného priestoru, poskytovanie služieb reagujúcich na potreby zákazníka, ako aj zvýšené investície a podporu sektoru zo strany jednotlivých členských štátov.

5 Záver

Železničná doprava zohráva v rámci dopravnej politiky EÚ dôležitú úlohu. Snahy EK zvýšiť atraktivitu tejto formy dopravy boli premietnuté na jednej strane v bielych knihách o doprave, v ktorých je železničná doprava vyzdvihnutá ako forma dopravy šetrná k životnému prostrediu, vhodná pre multimodálnu dopravu. Na druhej strane boli v období 2001 až 2007 doposiaľ vydané tri balíčky opatrení (železničné balíčky) pozostávajúce zo smerníc a nariadení EÚ, ktoré vytvorili legislatívny rámec pre spoločný železničný priestor a viedli ku kompletnej liberalizácii nákladnej železničnej dopravy a medzinárodnej osobnej železničnej dopravy.

Napriek snahám EK a otvoreniu jednotlivých trhoch sa do dnešného dňa nepodarilo zvýšiť podiel železničnej dopravy na celkovej doprave naprieč celou EÚ, čo sa odzrkadľuje na klesajúcom podiele železničnej dopravy na celkovej doprave únie. Medzi faktory, kvôli ktorým zotráva trend klesajúceho podielu, možno radíť nedostatočnú flexibilitu železničnej dopravy, slabú orientáciu smerom k spotrebiteľom, nedostatočné investície do (miestami) zastaranej železničnej infraštruktúry, či chýbajúcu harmonizáciu medzi jednotlivými národnými systémami železničnej dopravy členských štátov.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Európske spoločenstvo: *Smernica rady z 29. júla 1991 o rozvoji železníc spoločenstva*. Luxemburg : Úradný vestník Európskych spoločenstiev. 1991.
- [2] Európska komisia: *White Paper – A strategy for revitalising the Community's railways*. Luxemburg : Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie . 1996.
- [3] IBM Corporation: *Liberalisierungsindex Bahn 2011*. 2011. Štúdia IBM Deutschland GmbH v spolupráci s Prof. Christianom Kirchnerom z Humboldt-Universität zu Berlin, prezentovaná v Bruseli 20. apríla 2011.
- [4] Európska komisia: *EU transport in figures 2011*. Luxemburg : Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, 2011. 132s. ISBN 978-92-79-19508-2
- [5] Európska komisia: *White Paper – Roadmap to a Single European Transport Area - Towards a competitive and resource efficient transport system*. [online]. 2011. 31s. [citované 2011-04-30]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0144:FIN:EN:PDF>>.
- [6] ISLAM, D.: *Lessons From Rail Freight Liberalization*. 12.11.2009. Prezentácia v rámci pracovného seminára na tému železničnej nákladnej dopravy na University of Westminster. [cit. 2012-05-10]. Dostupné na internete [online]: <http://www.greenlogistics.org/SiteResources/eb83bc45-eb70-4fa9-ad3d-9b5b4a426829_Islam-Rail%20freight%20transport%20liberaliation%20WMU.pdf>.

Kontaktná adresa:

Ján Matuška, Mag.
Bulharská 43
SK-821 04 Bratislava
+421-907-111696
jan@matuska.org

Ing. Laura MERIČKOVÁ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

POSTAVENIE MEDZINÁRODNÝCH ORGANIZÁCIÍ V SÚČASNEJ SVETOVEJ POLITIKE

Abstrakt

Cieľom príspevku je analýza vybraných dostupných vedeckých článkov a literatúry o problematike postavenia medzinárodných organizácií v súčasnej svetovej politike. Na základe dostupných informácií zhodnocuje problematiku a poukazuje na potrebu interdisciplinárneho prístupu v teórii medzinárodných vzťahov, ktorý by mal viac využívať poznatky zo sociológie pri výskume vplyvu a autonómie medzinárodných organizácií.

Kľúčové slová: medzinárodné organizácie, aktér, agent, vplyv

Abstract

The aim of the contribution is to analyze scientific articles and literature about the contemporary role of international organizations in the world politics. Based on this information, it draws conclusions that the theory of international relations should put a greater emphasize on interdisciplinary approach including sociology, to determine the influence of and level of autonomy of international organizations.

Keywords: international organizations, actor, agent, influence

1 Teoretické východiská

Chen Luzhi poznamenáva, že „ako sa systém štátov zväčšoval a politické interakcie medzi suverénnymi štátmi sa stali viac komplexnými, vytvorili sa medzinárodné organizácie ako štruktúrovaný rámec pre uskutočňovanie multilaterálnej diplomacie.“¹ Súčasný medzinárodný poriadok vychádza z usporiadania, ktoré bolo vytvorené počas dohody o Vestfálskom systéme. Touto udalosťou sa inštitucionalizovala diplomacia a štát sa uznal ako jediný aktér medzinárodných vzťahov. Vestfálskym mierom sa zároveň položili základy multilaterálnej diplomacie, ktoré boli neskôr rozvíjané prostredníctvom dvoch faktorov, vojen a vedecko-technického rozvoja. Medzinárodné medzivládne organizácie definuje Richard Cupitt, Rodney Whitlock a Lynn William Whilock ako organizácie, vytvorené na základe oficiálnej zmluvy tromi alebo viacerými vládami so stálym sekretariátom a sídlom. Založenie medzinárodnej organizácie znamená, že štáty sa vzdávajú časti svojej moci. „Všetky tieto inštitúcie stanovili práva a povinnosti členských štátov, a podľa toho členské štáty ochotne a vedome obmedzili svoju suverenitu vo vybraných oblastiach.“² Vzťah medzi štátom a MO sa uskutočňuje formou delegácie. Luzhi podotýka, že „žiadna multilaterálna inštitúcia a bez delegovania časti moci a authority suverénnych štátov nemôže fungovať alebo

---

¹ LUZHI, CH. „Multilateral Diplomacy in a Time of ‚Relative‘ Sovereignty.“ IN *Multilateral diplomacy*. 2005. s. 288

² LUZHI, CH. „Multilateral Diplomacy in a Time of ‚Relative‘ Sovereignty.“ IN *Multilateral diplomacy*. 2005. s. 287

existovať.³ Zároveň však dodáva, že „delegovať znamená poveriť osobu alebo inštitúciu vystupujúcu ako agent resp. reprezentant.“⁴ Toto tvrdenie sa prikláňa k teóriám, ktoré neuvažujú o medzinárodných organizáciách ako o aktéroch a ktoré dominovali predovšetkým pred pádom železnej opony. Tvrdenie ohľadom úlohy medzinárodných organizácií ako agenta sa budeme snažiť v časti analyzovať na základe dostupných znalostí z teórií medzinárodných vzťahov a odborných vedeckých článkov a priniesť pohľad neskorších teórií.

Hoci výrok o neexistencii vyššej autority, ktorá by prevyšovala autoritu štátu, je neodškriepiteľná, v posledných desaťročiach pozorujeme zmenu v úlohe resp. vplyvu medzinárodných organizácií vo svetovej politike. Alexander Thompson a Duncal Snidan dodávajú „že zatiaľ čo štáty zostávajú najdôležitejšími aktérmi, politickí vedci a akademici opisujú rastúci komplex siete verejných a súkromných subjektov, ktoré nahrádzajú vládne funkcie.“⁵ Thomson a Snidan poukazujú na to, že medzinárodné organizácie neboli pohonom zmien v medzinárodných vzťahoch, ale práve odpoveďou na prebiehajúce zmeny. Z toho vyplýva, že zmeny prebiehajú najprv v medzinárodnom prostredí a na ne následne reagujú medzinárodné organizácie, ktoré sa následne tiež menia. V súvislosti s týmito zmenami si kladieme otázku, či ostávajú agentom alebo sa z nich stávajú aktéri aj v súčasných medzinárodných vzťahoch? Teórie medzinárodných vzťahov majú rozdielne prístupy k postaveniu medzinárodných organizácií vo svetovej politike. Teórie ako realizmus a racionálny konštruktivizmus neprístupujú k MO ako k aktérom. Dôvodom je, že nerátajú s tým, že by si medzinárodné organizácie vytvárali svoj záujem.⁶

Vznikajú aj alternatívne pohľady: „teoretici poukazujú nato, že prostredníctvom tvorby špecifických kompetencií, organizácie môžu potenciálne transformovať svoju agendu a ciele.“⁷ „Barnett a Finnemore (1999) upriamujú pozornosť nielen na autonómiu medzinárodných organizácií (MO), ale aj na potenciál patologického správania, keď sa stanú byrokratizované.“⁸ Barnett a Finnemore spochybňujú úlohu agenta MO medzinárodných vzťahov a elaborujú pohľad, ktorý vníma MO ako aktérov. Za kľúčové pri určovaní úlohy MO v medzinárodných vzťahoch vidia ich **vnútornú štruktúru**, ktorá je v súčasných teóriách vynechávaná. „Vieme veľmi málo o internom fungovaní MO alebo ich vplyvoch na svet.“⁹ Základným problémom, ktorí akademici identifikujú sú otázky, ktoré s existenciou MO vznikajú, ale na ktoré existujúce teórie nedokážu odpovedať. Teórie objasňujú prečo a za akým účelom MO sú zakladané, nezaoberajú sa však otázkami ich správania po ich založení. Pripomeňme si základné existujúce teoretické prístupy, ktoré sa venujú problematike úlohy MO v medzinárodných vzťahoch: Pohľad stúpcov **realizmus a neorealizmu**, by sme mohli zhrnúť do záverov, že ak vznikajú medzinárodné organizácie, tak je to kvôli vlastnému záujmu štátov.¹⁰ Realizmus/neorealizmus považuje štáty za jediných aktérov v globálnej

³ LUZHI, CH. „Multilateral Diplomacy in a Time of ‚Relative‘ Sovereignty.“ IN *Multilateral diplomacy*. 2005. s. 288

⁴ LUZHI, CH. „Multilateral Diplomacy in a Time of ‚Relative‘ Sovereignty.“ IN *Multilateral diplomacy*. 2005. s. 288

⁵ THOMPSON, A. SNIDAL, D. „International organizations: institutions and order in world politics.“ In *Production of Legal Rules*. s. 313.

⁶ BARNETT, N. M. FINNEMORE, M. „The Politics, Power, and Pathologies of International Organizations.“ IN *International Organizations*. s. 708

⁷ SIMMONS, A. B. MARTIN, L. L. International Organizations and Institutions. IN *Handbook of International Relations*. s. 193

⁸ SIMMONS, A. B. MARTIN, L. L. International Organizations and Institutions. IN *Handbook of International Relations*. s. 193

⁹ BARNETT, N. M. FINNEMORE, M. „The Politics, Power, and Pathologies of International Organizations.“ IN *International Organizations*. s.726

¹⁰ MAIER-RIGAUD, R. *International Organizations as Corporate Actors: Agency and Emergence in Theories of International Relations*. 2008. s. 12. [cit. 23.05.2012]. Dostupné na http://www.coll.mpg.de/pdf_dat/2008_07online.pdf

politike. „Čo vzniká v neorealizme je štruktúra, nie samotný aktér.“¹¹ To znamená, že medzinárodná inštitúcia reflektuje pozície a moc tých, ktorí ju vytvorili, aby slúžila ich preferenciám. Z medzinárodných organizácií sa stávajú nástroje, ktorými sa štát snaží udržať alebo zvýšiť svoj vplyv v medzinárodných vzťahoch. Vylučujú akúkoľvek nezávislosť resp. autonómiu medzinárodných organizácií. Štáty zaujímajú relatívne výhody, a to je hlavná prekážka ich spolupráce. Za ďalší z teoretických prístupov možno vymedziť **racionálny inštitucionalizmus**, ktorý má spoločné predpoklady s teóriou realizmu resp. neorealizmu, napriek tomu prináša odlišný prístup k medzinárodným organizáciám. Rovnaké znaky sú napríklad chápanie medzinárodného systému ako anarchického, v ktorom štáty naďalej zostávajú jedinými aktérmi sústreďujúci sa na svoje vlastné potreby. Rozdiely možno však identifikovať predovšetkým v pohľade na *spoluprácu* medzi nimi. Dôležitým faktom je, že štátom „nezáleží na ich relatívnej pozícii a zapájajú sa do spolupráce, pokiaľ ich pareto optimum sa zlepšuje“.¹² Síce vychádzajú zo svojho záujmu, majú záujem o kooperáciu, práve preto, ak je pre nich výhodná. Dôsledkom je vznik medzinárodných inštitúcií vytvárajúce pravidlá spolupráce, ktoré ju majú uľahčovať. Štáty sú racionálni aktéri, ktorí sa snažia o maximalizáciu svojej užitočnosti a preto ich zaujímajú absolútne výhody a nie relatívne, ako to bolo v prípade teórie realizmu. Keohan a Koremos tvrdia, že vzhľadom k predpokladu, že štáty maximalizujú svoje absolútne zisky, racionálny inštitucionalizmus chápe zakladanie medzinárodných organizácií ako zámer s cieľom vyriešiť problémy medzinárodného kolektívneho správania.¹³ Účel medzinárodných organizácií je prekonávať informačné deficity, znižovať transakčné náklady resp. iné dôvody, čo podnecuje vzájomnú spoluprácu. Štáty spájajú spoločne želané ciele a „spoločné výnosy vznikajúce z medzinárodnej kolektívnej akcie pri špecifických dilemách je dostatočná motivácia pre vytvorenie medzinárodnej inštitúcie.“¹⁴ Racionálny inštitucionalizmus prináša okrem bezpečnostných problémov aj ekonomické, čo predstavuje ďalší zásadný rozdiel od predchádzajúcej teórie. Osvojuje si niektoré základy z mikroekonomie. Oba teoretické prístupy chápu medzinárodné organizácie pripúšťajú vznik medzinárodných inštitúcií, napriek tomu ich vidia ako nástroje štátov. I keď v rámci liberálnych pohľadov na racionálny inštitucionalizmus priniesol prvé úvahy o možnej autonómii medzinárodných organizácií, táto autonómia v konečnom dôsledku zostáva obmedzená. Prelomovým teoretickým prístupom sa stal **sociálny konštruktivizmus**, ktorý „otvoril ‚čiernu skrinku‘ záujmov a formovania záujmov.“¹⁵ a vysvetľuje možnosť vzniku autonómie medzinárodných organizácií. Wend poukazuje na skutočnosť, že hoci počiatočný zámer pre spoluprácu štátov mohol byť racionálny a egoistický; spoločné hodnoty a kultúra, ktoré sa

---

¹¹ MAIER-RIGAUD, R. *International Organizations as Corporate Actors: Agency and Emergence in Theories of International Relations*. 2008. s.12. [cit. 23.05.2012]. Dostupné na http://www.coll.mpg.de/pdf_dat/2008_07online.pdf

¹² MAIER-RIGAUD, R. *International Organizations as Corporate Actors: Agency and Emergence in Theories of International Relations*. 2008. s.16. [cit. 23.05.2012]. Dostupné na http://www.coll.mpg.de/pdf_dat/2008_07online.pdf

¹³ MAIER-RIGAUD, R. *International Organizations as Corporate Actors: Agency and Emergence in Theories of International Relations*. 2008. s.14. [cit. 23.05.2012]. Dostupné na http://www.coll.mpg.de/pdf_dat/2008_07online.pdf

¹⁴ MAIER-RIGAUD, R. *International Organizations as Corporate Actors: Agency and Emergence in Theories of International Relations*. 2008. s.14. [cit. 23.05.2012]. Dostupné na http://www.coll.mpg.de/pdf_dat/2008_07online.pdf

¹⁵ MAIER-RIGAUD, R. *International Organizations as Corporate Actors: Agency and Emergence in Theories of International Relations*. 2008. s.20. [cit. 23.05.2012]. Dostupné na http://www.coll.mpg.de/pdf_dat/2008_07online.pdf

vytvárajú v rámci medzinárodných inštitúcií, majú spätný vplyv na identitu a záujmy štátov.¹⁶ Medzinárodné organizácie tak menia svet, v ktorom boli vytvorené. „Štáty a medzinárodné organizácie sú súčasťou rovnakých sociálnych procesov, ktoré menia vplyv na svoje identity a vlastné vnímanie.“¹⁷ Spätná väzba, ktorou sa daná zmena uskutočňuje je spôsobená novými vedomosťami, ktoré sa vytvárajú cez byrokratický aparát. „To naznačuje, že medzinárodné organizácie nie sú iba agentmi štátov, ale sú aj mocnými vedúcimi, pretože vytvárajú medzinárodné normy, ktorú sú schopné zmeniť politiky štátov a štruktúry.“¹⁸ V sociálnom konštruktivizme nie je vzťah medzi štátom a MO jednosmerný, ako to bolo v predchádzajúcich teóriách a nie sú „ani nástrojmi štátu a ani obyčajnými funkčnými riešeniami pre kolektívne problémy správania.“¹⁹ Sú schopné nadobudnúť autonómiu.

Teoretické prístupy by sme tak mohli zhrnúť do dvoch základných kategórií: ekonomické a sociologické. Racionálny inštitucionalizmus nachádzajú svoj základ v ekonomických teóriách, zatiaľ čo sociálny konštruktivizmus prináša nový prvok – sociologický pohľad. Ekonomický vychádza z predpokladov „inštrumentálnej racionality a efektivity, a ten druhý je sociologický a zameriava sa otázky legitimity a moci.“²⁰ Ako bolo spomenuté, ekonomické teórie využívajú poznatky z mikroekonómie a snažia sa prostredníctvom efektivity prekonávať problémy v medzinárodných vzťahoch, ktoré prirovnávajú podmienkam nedokonalnej konkurencie ako je to v prípade trhov. Danému teoretickému prúdu sa ako prví začali venovať Ronald Coase a Oliver Williamson. Tieto teórie však odpovedajú *prečo* vznikajú MO, ďalším ich vývojom sa ale nezaoberajú. Končia teda s pri tomto vysvetlení. Dané poznatky nie sú vyčerpávajúce a aj z preto sa začala vytvárať druhá kategória teórií. Sociologický pohľad otvára MO a skúma ich zvnútra.

2 Empirické štúdie

Týmto by sme v ďalšej časti upriamili našu pozornosť na štúdiu Michaela N. Barnetta a Marthy Finnemore *The Politics, Power, and Pathologies of International Organizations*, ktorí sa obracajú na teóriu sociálneho konštruktivizmu pri vysvetľovaní úlohy ako autonómnych aktérov v medzinárodných vzťahoch. Prínos ich štúdie spočíva predovšetkým v objasnení, prečo v niektorých prípadoch sa medzinárodné organizácie stávajú disfunkčnými a neefektívnymi. Pre účely nášho príspevku však využijeme poznatky, ktoré vysvetľujú podľa Barnetta a Finnemore autonómnosť MO. Svoje závery podporujú štúdiami o fungovaní MO v praxi. „Áno, MO sú obmedzované štátmi, ale názor, že sú pasívnymi mechanizmami bez samostatnej nie sú potvrdené žiadnou empirickou štúdiou MO ktorú sme našli.“²¹ Odvolávajú sa najmä na štúdie o Európskej únii alebo Svetovej banky. Základné faktory, ktoré predurčujú úlohu MO ako aktérov sú byrokratický aparát

Byrokratický aparát

¹⁶ MAIER-RIGAUD, R. *International Organizations as Corporate Actors: Agency and Emergence in Theories of International Relations*. 2008. s.15. [cit. 23.05.2012]. Dostupné na http://www.coll.mpg.de/pdf_dat/2008_07online.pdf

¹⁷ MAIER-RIGAUD, R. *International Organizations as Corporate Actors: Agency and Emergence in Theories of International Relations*. 2008. s.16. [cit. 23.05.2012]. Dostupné na http://www.coll.mpg.de/pdf_dat/2008_07online.pdf

¹⁸ MAIER-RIGAUD, R. *International Organizations as Corporate Actors: Agency and Emergence in Theories of International Relations*. 2008. s.29. [cit. 23.05.2012]. Dostupné na http://www.coll.mpg.de/pdf_dat/2008_07online.pdf

¹⁹ MAIER-RIGAUD, R. *International Organizations as Corporate Actors: Agency and Emergence in Theories of International Relations*. 2008. s.29. [cit. 23.05.2012]. Dostupné na http://www.coll.mpg.de/pdf_dat/2008_07online.pdf

²⁰ BARTNETT, N. M. FINNEMORE, M. „The Politics, Power, and Pathologies of International Organizations.” IN *International Organizations*. s.702

²¹ BARTNETT, N. M. FINNEMORE, M. „The Politics, Power, and Pathologies of International Organizations.” IN *International Organizations*. s.705

Prvým výskumníkom, ktorý upriamil svoju pozornosť na byrokratický aparát MO bol William Niskanen, ktorý vyslovil teóriu, že aj byrokracie majú svoje záujmy, definované napríklad veľkosťou ich rozpočtu.²² Ďalším významným teoretikom zaoberajúcim sa problematikou byrokracie je Weber, ktorý tvrdí, že „byrokracie sú politické stvorenia, ktoré majú schopnosť byť autonómne od svojich tvorcov a môžu začať dominovať spoločnostiam, ktorým boli vytvorené, aby slúžili...“.²³ Čo podporuje predložené tvrdenia?

Po prvé, byrokracie predstavujú *autoritu založenú na racionálnosti a legitimitate*. „V porovnaní so skoršími formami autority, ktoré boli vkladané do vodcov, legitímne moderné autority sú vkladané do zákonností, procedúr a pravidiel, teda neosobné.“²⁴ Takéto autority sú modernou spoločnosťou akceptované, pretože ich pravidlá a kritéria sú vytvárané na základe racionálnych argumentov. Ak sú kritériá logické a nezaujaté, občania sú ochotní sa podriaďovať. Druhým argumentom pre autonómiu MO sú *informácie a expertíza*, ktorými byrokratický aparát disponuje. Ostatní aktéri k nim nemajú nevyhnutne automatický prístup resp. istý čas potrvá, kým sa rozšíria, a čo MO stavia do vedúcej pozície. Z tejto skutočnosti majú MO istý nadhľad a sú stavané do vplyvnej pozície. Teda z informácií a expertízy vyplýva moc, ktorá zabezpečuje nezávislosť MO od svojho tvorca. Dáva im možnosť tvarovať politiku.²⁵

Medzinárodné organizácie a ich byrokratický aparát nachádza konkrétny vplyv v nasledujúcich činnostiach. *Klasifikácia* alebo kategorizácia je vnímaná ako nástroj medzinárodných organizácií. Ako príklad Barnett a Finnemore uvádzajú Úrad vysokého komisára OSN pre utečencov, ktorý definuje štatút utečenca. „Legálne a operačné definície kategórie UNHCR významne ovplyvňujú rozhodnutia o tom, kto je utečenec a formuje rozhodnutia UNHCR pracovníkov v teréne – rozhodnutia, ktoré majú veľký dopad na životné okolnosti tisícky ľudí alebo príklad Svetovej banky, ktorá udeľuje pomoc tým, ktorí sú definovaní ako roľníci „peasants“ (a nie ako farmári „farmers“ alebo iné skupiny).²⁶ Za ďalší nástroj moci Barnett a Finnemore označujú *tvorbu významov*. MO majú svoj podiel na vytváraní význam slov. Ako príklad sa uvádzajú pojmy rozvoj alebo bezpečnosť. Diskusia o rozvoji určuje nielen, čo si pod daným termínom možno predstaviť, ale zároveň aj to, kto je mocným (tým kto pomáha) a tým, kto pomoc zase prijíma. Na to upozorňujú odborníci ako Arturo Escobar. Ďalej, pojem bezpečnosť po páde železnej opony nadobúda nový obsah. Už to nie sú iba vojenské hrozby, ktoré sa s ňou spájajú, ale aj ekonomické, enviromentálne či kultúrne otázky. Barnett a Finnemore poukazujú, že lídrom tejto diskusie sa stali práve MO. Na ďalšiu analýzu problematiky úlohy medzinárodných organizácií použijeme príklad inštitúcie EÚ, konkrétne Európsku komisiu a ďalej Radu EÚ.

Európska komisia

Hoci ide o orgán medzinárodnej organizácie, slúži ako dobrý príklad na diskusiu o vplyve v rámci medzinárodnej organizácie. Európska komisia predstavuje nadnárodný orgán, ktorý nezastupuje záujmy žiadneho z členských štátov EÚ, ale práve naopak má vyvažovať záujem za celé spoločenstvo ako celok. Európska komisia ako jediný orgán

²² BARTNETT, N. M. FINNEMORE, M. „The Politics, Power, and Pathologies of International Organizations.” IN *International Organizations*. s.706

²³ BARTNETT, N. M. FINNEMORE, M. „The Politics, Power, and Pathologies of International Organizations.” IN *International Organizations*. s.706

²⁴ BARTNETT, N. M. FINNEMORE, M. „The Politics, Power, and Pathologies of International Organizations.” IN *International Organizations*. s.706

²⁵ BARTNETT, N. M. FINNEMORE, M. „The Politics, Power, and Pathologies of International Organizations.” IN *International Organizations*. s.708

²⁶ BARTNETT, N. M. FINNEMORE, M. „The Politics, Power, and Pathologies of International Organizations.” IN *International Organizations*. s.713

právomocou predkladať návrhy Európskej legislatívy. Ako je táto výsada vnímaná na teoretickej úrovni?

Identifikujeme dva základné pohľady. Prvý je *medzivládny*, ktorý chápe EK ako agenta členských štátov síce disponujúci určitými právomocami, jeho vplyv je však značne obmedzený. V princípe, medzivládny pohľad vidí úlohu iniciátora legislatívy a zostavovania legislatívnych návrhov len ako dôvod na zníženie nákladov a zvýšenie efektivity. Môžeme konštatovať, že podľa Moravcsika je EK akousi poistkou pre členské štáty, pretože sa s jej existenciou sa vyhnú predkladaniu vzájomne si konkurujúcim návrhom od jednotlivých štátov a tiež je väčšia pravdepodobnosť, že sa vyhnú rozhodnutiam, ktoré by boli pre nich nevýhodné (ak by jeden z konkurenčných návrhov bol prijatý). EK disponuje expertízou a informáciami a preto je efektívnejšia. Dalším dôvodom pre zverenie konkrétnych právomocí je aj kredibilita – v zmysle, že je menej pravdepodobné, že Európska komisia sa dá ovplyvniť záujmovými skupinami a lobbingom. Ako bolo ale spomenuté, komisia zostáva agentom „...neurčuje smer, ktorým sa Európska únia pohybuje. Pomáha iba členským štátom sa zhodnúť na detailoch, o ktorých už rozhodli, že chcú tak či tak spraviť.“²⁷ Možeme uzavrieť, že daný prístup je v mnohom zhodný s ekonomickým prístupom, ktorý opisujú vo svojej štúdii aj Barnett a Finnemore.

Na druhej strane existujú teórie, ktoré tvrdia, že úloha Komisie ako agenta nie je viac relevantná. Európska komisia je podľa nich vedúcou inštitúciou v politike EÚ. Svoj argument nachádzajú v skutočnosti, že „komisia môže identifikovať problém, ktorý začal trápiť vlády a navrhnúť európske riešenie.“²⁸ Nemusí tak čakať na výzvu resp. podnet vlády, ale sama môže predložiť návrh riešenia, Navyše samotná možnosť tvoriť a formulovať text legislatívneho návrhu predstavuje nástroj v rukách Komisie.

Ďalej sila Komisia spočíva aj v tzv. nadnárodnej sieti subjektov. Môže ich použiť ako svojich spojencov pri presadzovaní navrhovaných riešení v záujme EÚ ako celku. Tieto záujmové skupiny tvoria tlak na vládu v prospech riešenia od Komisia a odovzdávania kompetencie smerom na supranacionálnu úroveň.²⁹ Išlo predovšetkým o liberalizáciu a tvorbu európskeho spoločného trhu.

Pripájame aj názor euroskeptikov a neofunkcionalistov, ktorí sa viac zhodujú s prístupmi, vnímajúce informácie ako nástroj vplyvu. Zatiaľ čo by sme mohli konštatovať, že prvý medzivládny prístup v expertíze a informáciách nevidel väčší význam ako neutralitu a vhodného arbitéra, tieto teórie naznačujú opak. „Pre štáty je náročné kontrolovať komisiu, čo robí, pretože disponuje väčším množstvom informácií, ako oni.“³⁰ Tento názor je však vyvažovaný skutočnosťou o existencii stoviek výborov predstavujúce podľa nich práve kontrolu zo strany členských štátov.

Ako druhú spomenieme Radu EÚ inštitúciu, ktorá spolu s Európskym parlamentom predstavuje legislatívny orgán EÚ. Oficiálne je sa Rada EÚ medzivládnu inštitúciou, v ktorej o predkladaných legislatívach rozhodujú ministri z rezortov členských štátov podľa konkrétnej otázky. V súčasnosti sa objavujú výskumy, ktoré spochybňujú čisto medzivládny charakter Rady, ide o nadnárodný (supranacionálny prístup). Z čoho prameňa dané argumenty? Radu EÚ tvoria nielen ministri, ktorí sa stretnú raz za určité obdobie, ale aj technické orgány, ktoré sú jej stálymi útvarmi. A práve v tomto poznatku nachádzajú stúpenci nadnárodného prístupu odôvodnenia:

²⁷ BACHE, I. – GEORGE, S. – BALMER, S. *Politics in the European Union*. 2011. s. 292

²⁸ BACHE, I. – GEORGE, S. – BALMER, S. *Politics in the European Union*. 2011. s. 293

²⁹ BACHE, I. – GEORGE, S. – BALMER, S. *Politics in the European Union*. 2011. s. 293

³⁰ BACHE, I. – GEORGE, S. – BALMER, S. *Politics in the European Union*. 2011. s. 292

„Obzvlášť zaujímavým zistením v tomto ohľade je, že iba veľmi málo otázok je v konečnom dôsledku rozhodnutých samotnými ministrami. Berúc do úvahy údaje z roku 2004, Hayes-Renshaw a Wallace (2006: 53) vypočítali, že 78 percent zo všetkých rozhodnutí Rady je na úrovni A: to znamená, že ministri opečiatkujú rozhodnutia z nižšej úrovne hierarchie Rady. (B – sú také, pri ktorých samotní ministri potrebujú dosiahnuť dohodu, ale problém môže byť spätne vrátený do prípravného orgánu na prerokovanie.“³¹

COREPER – výbor stálych veľvyslancov pri EÚ a ich zástupcov; a pomocné orgány sú týmito útvarmi. Podstata spochybnenia čisto medzivládneho charakteru spočíva v socializačnom procese, ktorý medzi stálymi reprezentantmi alebo úradníkmi v Bruseli nastáva. „Členovia výborov jedia, pijú a dýchajú problémy Európskej únie sedem dní v týždni. Podľa Lewisa (1998:487) táto stála interakcia medzi rovnakými jednotlivcami vytvára značnú legitimitu ‚sociálneho kapitálu,‘ znamenajúc že si jednotlivci medzi sebou vytvárajú dôveru, chápu a majú sympatiu pre vzájomné pohľady.“³² V prípade stálych reprezentantov ide o často krát rozdvojenú úlohu, nejde im už len o presadenie záujmov svojho vlastného štátu, ale snažia sa dosiahnuť aj dohodu na úrovni EÚ aj za cenu ústupkov. (Hyes-Renshaw et al 1989:136). Vysvetlenia, ktoré sa predkladajú možno rozdeliť opäť na základe teoretických prúdov, ktoré sme spomínali v prvej časti príspevku. Prvý je založený na racionálnosti a teórii hier. Môžeme teda konštatovať, že odôvodnenia nachádza v racionálnom konštruktivizme. Reprezentanti rátajú s opakovanými situáciami, preto volia spoluprácu a sú ochotní voliť ústupky resp. urgovať svoje vlády k nim. Druhý pohľad je sociálny konštruktivizmus. Nachádza objasnenie v socializačných procesoch a vo vytváraní solidarity. Lewis argumentuje, že stáli veľvyslanci sa v prvom rade snažia o konsenzus aj keď sa o otázkach môže voliť kvalifikovanou väčšinou väčšinou býva preferovaná až v druhom rade. Sú ochotní obetovať aj extra čas na rokovaníach, aby dosiahli zhodu. Snažia sa o nekonfliktnosť, medzi sebou ostávajú otvorení, voči externému prostrediu o prerokovaných otázkach zato diskretní a snažia sa o vzájomné ústupky, ktoré však nie sú podmienené konkrétnymi protihodnotami.³³ Významné zistenie preukázal aj výskum Beyers a Dierickx (1998:307-8) týkajúci sa pracovných skupín, ktoré sú taktiež významným byrokratickým aparátom podávajúcim odporúčania COREPERU. „členovia pracovných skupín čoskoro začali hodnotiť ostatných členov na základe úrovne expertízy, ktorú preukázali viac ako na základe ich národnosti.“³⁴

Nie všetky výskumy však potvrdzujú úlohu aktéra medzinárodných inštitúcií v medzinárodných vzťahoch. Štúdia Axela a Nathana Jensena *Independent Actor or Agent? An Empirical Analysis of the impact of US interests on IMF Conditions* poukázala na problematiku vplyvu USA na rozhodnutia v Medzinárodnom menovom fonde. Uznáva síce, že veľká moc sa koncentruje v byrokratickom aparáte, tvorcovia medzinárodných politik si zachovávajú svoj vplyv, ako je to v prípade MMF - USA ako najväčšieho akcionára. Na základe tvrdení, ktoré naznačovali hoci nepriame, ale dominantné postavenie USA sa rozhodol otestovať svoju hypotézu. Výskum podporil pozorovaniami, napríklad, že Pakistan získal úver s nižšími podmienkami po tom, čo sa pripojil k aliancii proti Afganistanu vedenej USA s alebo podľa Otlaya upozorňuje, že „bližší spojenci získavajú väčšie úvery.“³⁵ alebo výrok Swedberga: „Bolo dokonca uvedené, že žiaden generálny riaditeľ...nemôže urobiť

³¹ BACHE, I. – GEORGE, S. – BALMER, S. *Politics in the European Union*. 2011. s. 283

³² BACHE, I. – GEORGE, S. – BALMER, S. *Politics in the European Union*. 2011. s. 284

³³ BACHE, I. – GEORGE, S. – BALMER, S. *Politics in the European Union*. 2011. s. 285

³⁴ BACHE, I. – GEORGE, S. – BALMER, S. *Politics in the European Union*. 2011. s. 286

³⁵ DREHER, A. JENSEN, N. *Independent Actor or Agent? An Empirical Analysis of the impact of US interests on IMF Conditions*. s.1.[citované dňa 12.05.2012] Dostupné na <http://129.3.20.41/eps/if/papers/0310/0310004.pdf>

rozhodnutie bez vyzrozumienia USA.³⁶ Záver jeho štúdie potvrdzujú dominantný vplyv USA: „Napriek tomu, že domáce ekonomické podmienky sú dôležitým determinantom počtu podmienok MMF, ktorým krajina čelí, USA zostáva dominantným hráčom v pôsobení na politiku MMF.“³⁷ K danému tvrdeniu sa dospelo pomocou analýzy podmieňovania úverov pre prijímateľov. Empirické výsledky odhaľujú, že „štáty ktoré volia so Spojenými štátmi vo valnom zhromaždení OSN, systematicky získavajú menej podmienok na úvery z MMF.“³⁸

Daný príklad poukázal na pretrvávajúci vplyv štátu v konkrétnej medzinárodnej organizácii, čo potvrdzuje teórie založené na ekonomickom prístupe, pripúšťajúce istú autonómnosť MO, stále ich však vnímajúce ako nástroj štátov. Napriek tomu, prevažne od začiatku 90. rokov sa uskutočňujú štúdie, ktoré prinášajú argumenty za narastajúcu úlohu medzinárodných organizácií a inštitúcií v medzinárodných vzťahoch. Teoretici poukazujú na moc byrokratického aparátu, ktorý dokáže svojimi rozhodnutiami ovplyvňovať dianie vo svetovej politike. Tento vplyv pramení z akumulácie informácií a tvorby expertízy, ktorá ich posúva o krok vpred pred štátmi; z tvorby definícií či obsahov pojmov. Iné, napr. štúdie Európskej únie poukazujú na socializačné procesy, ktoré stierajú národné rozdiely v prospech vytvárania spoločného záujmu jednak na princípe socializácie ale aj expertízy. Ako Lewis upozorňuje, potrebné upriamovať pozornosť na „sociálnosť a normatívne prostredie, v ktorých záujmy sú definované a obraňované.“³⁹ Ako bolo v príspevku zmienené, medzinárodné prostredie je dynamické a podstupuje neustále zmeny. Prostredie z obdobia druhej svetovej vojny vďaka demokratizačným procesom, globalizácii a vedecko-technickému pokroku v období po skončení studenej vojny a v súčasnom 21. storočí mení charakter. Inštitúcie založené v povojnovom období, v ktorom dominoval štátny vplyv reagujú na tieto zmeny. Ekonomické teórie sú schopné vysvetliť počiatočný cieľ zakladania medzinárodných organizácií, nezaoberajú sa však ich ďalším vývojom, ktorý je ako empirické štúdie preukazujú, kľúčový v pri analýze vplyvu v medzinárodných vzťahoch. MO sa otvárajú aj neštátnym aktérom, na druhej strane prebieha konvergencia záujmov. Sociologický pohľad poukazuje na dôležitosť socializácie, noriem a kultúry a vnútorné procesy, ktoré v nich prebiehajú. Výskum v tejto oblasti je zatiaľ marginálny, ale poukazuje na potrebu interdisciplinárneho prístupu, ktorý by zahrňoval teórie sociológie, antropológie či iné pri určovaní postavenia MO vo svetovej politike.

---

³⁶ DREHER, A. JENSEN, N. *Independent Actor or Agent? An Empirical Analysis of the impact of US interests on IMF Conditions*. s.4. [citované dňa 12.05.2012] Dostupné na <http://129.3.20.41/eps/if/papers/0310/0310004.pdf>

³⁷ DREHER, A. JENSEN, N. *Independent Actor or Agent? An Empirical Analysis of the impact of US interests on IMF Conditions*. s. 22.[citované dňa 12.05.2012] Dostupné na <http://129.3.20.41/eps/if/papers/0310/0310004.pdf>

³⁸ DREHER, A. JENSEN, N. *Independent Actor or Agent? An Empirical Analysis of the impact of US interests on IMF Conditions*. s. 22.[citované dňa 12.05.2012] Dostupné na <http://129.3.20.41/eps/if/papers/0310/0310004.pdf>

³⁹ BACHE, I. – GEORGE, S. – BALMER, S. *Politics in the European Union*. 2011. s. 283

Zoznam použitej literatúry

- [1] BACHE, I. – GEORGE, S. – BALMER, S. 2011. *Politics in the European Union*. 3 vyd. Oxford: University Press, 2011. ISBN 0199544816
- [2] BARTNETT, N. M. FINNEMORE, M. 1999. „The Politics, Power, and Pathologies of [1] International Organizations.” IN *International Organizations*. 1999, roč. 53, č. 4, s. 699-732.
- [3] DREHER, A. JENSEN, N. *Independent Actor or Agent? An Empirical Analysis of the impact of US interests on IMF Conditions*. Dostupné na <http://129.3.20.41/eps/if/papers/0310/0310004.pdf>
- [4] MAIER-RIGAUD, R. 2008. *International Organizations as Corporate Actors: Agency and Emergence in Theories of International Relations*. 2008. Dostupné na http://www.coll.mpg.de/pdf_dat/2008_07online.pdf
- [5] SIMMONS, A. B. and MARTIN, L. L. 2001 „International Organisations and Institutions” IN Carlsnaes, W., Risse, T. Simmons, A. B. (eds.), *Handbook of International Relations*. 2001, London: SAGE, 2001, s.192-206.
- [6] SULLIVAN, E. 2005. „Multilateral Diplomacy in the Twenty-first Century.“ IN Muldoon jr. P. Fagot, J. Reitano, R. Sullivan, E. (eds) *Multilateral diplomacy*. Westview Press. 2005. ISBN 0-8133-4310-0

Kontaktná adresa:

Ing. Laura Meričková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1, Bratislava 852 35

E-mail: laura.merickova@euba.sk

Ing. Růžena MÍKOVÁ, LL.A.

EKONOMICKÁ FAKULTA
JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

IMPLEMENTACE EFEKTIVNÍHO SYSTÉMU ŘÍZENÍ ZÁSOB DO VÝROBNÍHO PODNIKU

Abstrakt

Změna řízení zásob vyžaduje vypracování vhodného systému plánování a řízení výroby, vypracování metodiky kontinuálního zlepšování a systém dalších opatření vedoucích k redukci nákladů zásob (a to jak rozpracované výroby a hotových výrobků, tak i vstupních surovin, materiálů a polotovarů). Samotné vnímání těchto faktů však nezajistí úspěch podniku, nestačí vědět, kde jsme a kam se chceme dostat, ale musíme vědět, jak se tam dostaneme.

Klíčová slova: řízení zásob, metodika kontinuálního zlepšování, redukce nákladů.

Abstract

Change in inventory management requires developing an appropriate system of planning and production management, development methodology, continuous improvement and the system further measures to reduce inventory costs (both WIP and finished goods and raw materials, materials and semi-finished products). The very perception of these facts, however, does not ensure the success of the company, not enough to know where we are and where we want to get, but we know how to get there.

Key words: inventory management, methodology of continuous improvement, cost reduction.

1 Úvod

Zásobování tvoří jednu z nejvýznamnějších podnikových aktivit. Zajišťuje nejen hmotné, ale i nehmotné výrobní činitele potřebné k činnosti samotného podniku. Pro podnik zásoby představují pozitivní i negativní význam. Pozitivní význam zásob lze spatřovat ve vyrovnávání lokálního, časového, kapacitního i sortimentního nesouladu mezi výrobou a spotřebou. Zároveň jsou zásoby schopny zajistit plynulost výrobního procesu a řešit neplánované výkyvy v odvolávkách. Negativní význam zásob spočívá ve skutečnosti, že zásoby vážou značné množství kapitálu, spotřebovávají práci a prostředky, přičemž s sebou nesou riziko znehodnocení, nepoužitelnosti a neprodejnosti.

2 Literární přehled

Zásoby se hromadí z mnoha různých důvodů. Každý chce mít zásobu pro případ neočekávané situace. Zásoby jsou často udržovány pro případ, že se ve výrobním plánu objeví náhlá změna. Může se zdát, že tyto zásoby mají za úkol chránit řízení výrobního procesu, ale ve skutečnosti slouží pouze ke skrytí problémů, které v procesu existují. V Japonsku jsou zásoby titulovány výrazem „pohřebiště firem.“ Jsou považovány za pravděpodobnou příčinu

špatného výkonu ve všech podnikatelských činnostech. Zásoby zmrazují kapitál, aniž by ho přeměňovaly na zisk. Zásoby zabírají místo a nesou s sebou náklady na údržbu – sklad, pojištění, daně, atd. Nadbytečné zásoby vedou ke ztrátám v důsledku zastarávání a následného snižování cen. Zásoby vedou k ne hospodárným činnostem a spotřebě energie. Předběžný nákup součástek a materiálu nemusí odpovídat skutečným objednávkám. Ale co je nejdůležitější, zásoby zakrývají hluboce zakořeněné problémy v systému. Umění výroby systémem tahu spočívá v udržování minimálního množství kusů připravených na odběr v každém procesu, tak, aby nikdy neodcházelo k nadprodukcí a byla odstraněna potřeba hromadit zásoby. Při zavádění systému tahu patří k nejobtížnějšímu prosadit změnu v uvažování lidí, kteří na zásoby spoléhají (volně přeloženo z anglického originálu Pull Production for the Shopfloor, 2002).

Dle Grose (1996) patří problematika volby správných rozhodnutí v oblasti zásob k nejriskantnějšímu oblastem logistiky. Stanovení potřebné úrovně zásob v množství a struktuře pro zásobování segmentů trhu a jejich alokace podle předpovědí prodeje, stejně tak jako volba optimální úrovně zásob surovin pro výrobu náleží ke kritickým článkům celé logistické strategie.

Rozeznání problémových zón je prioritním úkolem při určení možností, kde a jak zlepšit logistický výkon. Pokud se v některé oblasti podniku vyskytují opakovaně problémy v řízení zásob, je nutné se hlouběji zaměřit na tyto zásobovací procesy. Příznaky spojené se špatným řízením zásob spatřuje Lambert (2005) v těchto aspektech:

1. Rostoucí počet nevyřízených objednávek.
2. Rostoucí investice vázané v zásobách, přičemž počet nevyřízených objednávek se nemění (neklesá).
3. Vysoká fluktuace zákazníků.
4. Zvyšující se počet zrušených objednávek.

Lambert, Stock, Ellram (2000) rozčlenili zásoby podle jejich účelu na ty, které:

1. umožňují podniku dosáhnout úspor založených na rozsahu výroby, tedy úspor při nákupu velkého množství produktů (množstevní slevy, náklady na dopravu apod.),
2. vyrovnávají poptávku a nabídku, převážně v době sezónních výkyvů,
3. umožňují specializaci výroby, související s výrobou určitých výrobků (např. delší výrobní série),
4. poskytují ochranu před nepředvídatelnými výkyvy v poptávce a v době cyklu objednávky (např. v případě prudkého nárůstu cen, živelných pohrom, stávek aj.),
5. poskytují jakýsi tlumič, nárazník mezi kritickými spoji v rámci distribučního kanálu.

Podle stupně zpracování jsou dle Líbala, Kubátové (1994) zásoby rozděleny do tří skupin:

- výrobní zásoby (materiály a díly spotřebované nebo používané při výrobě, včetně náhradních dílů, nástrojů, obalů a obalových materiálů),
- zásoby rozpracované výroby (nazývané též nedokončenými výrobky),
- distribuční zásoby (hotové výrobky).

Sixta a Žižka (2009) k výše uvedenému rozdělení přidávají zásoby zboží, které představují „*produkty nakoupené za účelem jejich dalšího prodeje beze změny jejich podstaty*“.

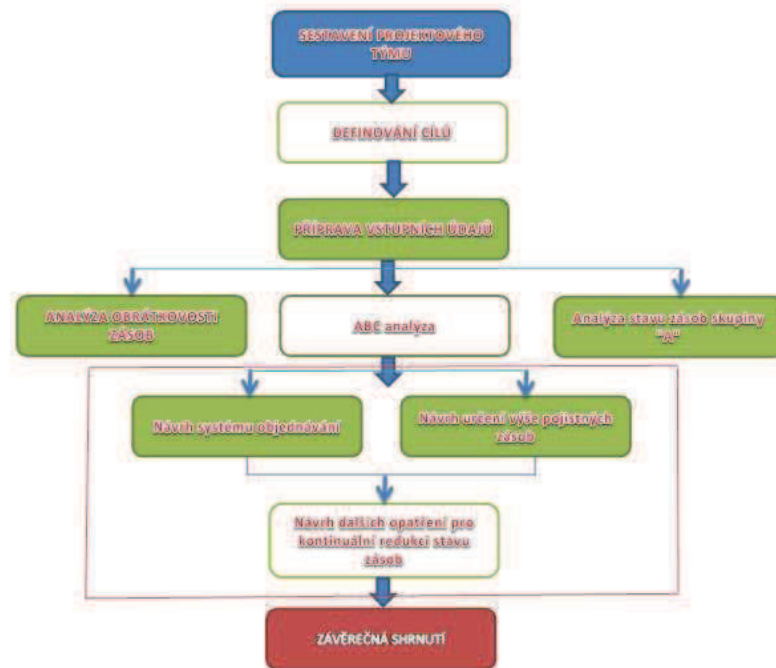
Dle Drahotského a Řezníčka (2003) je cílem řízení stavu zásob zvyšovat rentabilitu podniku, předvídat dopad podnikových strategií na stav zásoby a minimalizovat celkové náklady logistických činností při současném uspokojování požadavků na zákaznický servis. Rentabilita může být zvyšována buď snižováním nákladů, nebo zvýšením prodeje. Snižování nákladů spojených se zásobami je možné dosáhnout např. snížením počtu nevyřízených objednávek a urychlených dodávek, odstraněním mrtvých zásob, přesnějším prognózováním

poptávky, kvalitnějším plánováním zásob apod.

3 Metodika

Řízení zásob je v mnoha českých podnicích nesystematické, neefektivní, objednávání materiálových položek je pouze intuitivní, s čímž jsou spojeny i další problémy ve výrobě, které mohou vést k postupné ztrátě konkurenceschopnosti, případně k likvidaci podniku. Management si tento fakt uvědomuje často až v situaci, kdy náklady neúnosně stoupnou, a podnik se dostane do finanční krize. Na obrázku 1 je znázorněn postup při analýze stavu zásob a návrhu systému jejich řízení v podniku DURA Automotive k.s.

Obrázek 1 Jak postupovat při implementaci systému řízení zásob do podniku

4 Zavedení optimálního systému řízení zásob v DURA Automotive CZ

Sestavení projektového týmu

Projektový tým byl sestaven z pracovníků oddělení plánování výroby, řízení výroby, nákupu a logistiky. Proces výběru jednotlivých zaměstnanců vycházel z předpokladu zajistit vysokou efektivitu a úspěšnost celého projektu.

Definování cílů

Projektový tým si stanovil následující cíle:

1. Vypracovat metodiku plánování a řízení zásob
2. Snížit stav zásob minimálně o 30 % oproti sledovanému období leden – prosinec 2009.

Příprava vstupních údajů

Vstupní údaje tvoří:

- výpočet stavu zásob mezi jednotlivými měsíci
- aktuální výše zásob vyjádřená v množství
- aktuální výše stavu zásob vyjádřená v peněžních jednotkách
- průměrné výdaje, průměrné příjmy atd.

Vstupní údaje pro analýzu skladových položek:

- číslo a název položky,
- měrná jednotka množství (MJ),

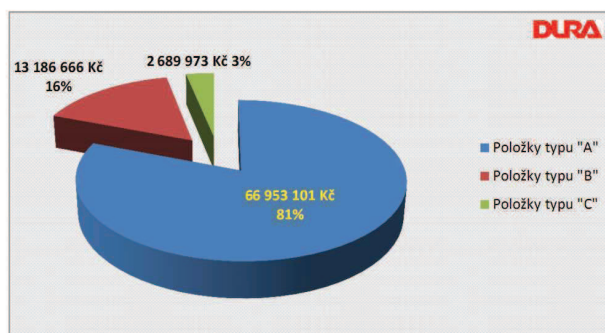
- jednotkové ceny materiálových položek
- příjmy a výdaje jednotlivých materiálových položek po měsících od 01-12/2009
- velikost výdeje (spotřeby, prodeje) v MJ za sledované období,
- průměrná zásoba v MJ během sledovaného období,
- průměrná nákladová cena v Kč/MJ,
- okamžitá zásoba v MJ na konci sledovaného období (zůstatek),
- délka období s údaji pro položku (označíme d) v kalendářních dnech; pro nové
- skladové položky, zavedené až po začátku sledovaného období, platí $d < D$,
- datum (stačí měsíc) posledního výdeje,
- velikost příjmu v MJ za sledované období.

Analýzy zásob, návrh systému objednávání a určování pojistných zásob, byly provedeny pro centrální sklad a navržená metodika řízení zásob byla aplikována v rámci celého podniku DURA Automotive k. s. Skladové položky byly rozloženy dle jednotlivých projektů a výrobků, které se z nich vyrábějí.

Provedená diferenciací skladových položek

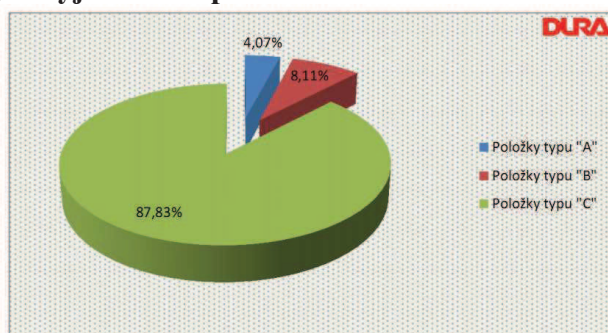
Položky byly podle principů ABC analýzy rozříděny do 3 kategorií, přičemž kritériem klasifikace byl podíl položek na celkovém obratu.

Graf 1 Rozdělení skladových položek do tří skupin: A, B, C dle podílu na obratu

Zdroj: vlastní zpracování

Graf 2 Skupiny A, B, C vyjádřené v podílu na celkovém množství

Zdroj: vlastní zpracování

Tabulka 1 Položky A, B, C v kontextu celkové hodnoty zásob v podniku

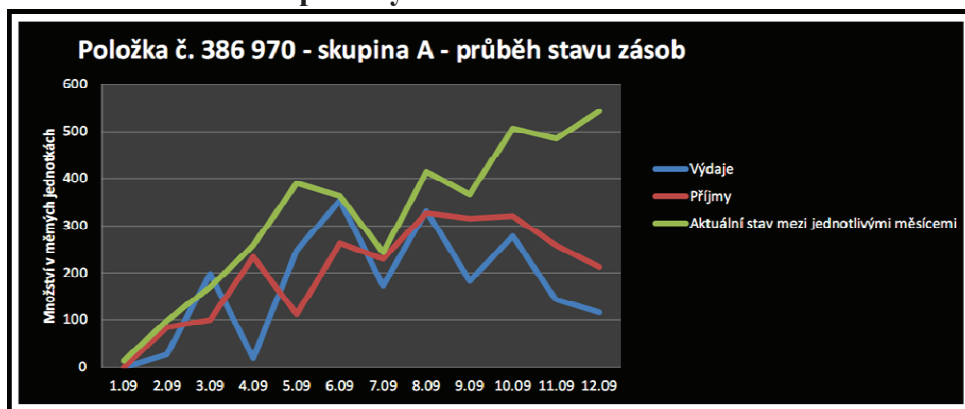
DURA	Počet položek	% z celku	Celková hodnota zásob	% z celku
Položky typu "A"	144	4,07%	66 953 101 Kč	80,83%
Položky typu "B"	287	8,11%	13 186 666 Kč	15,92%
Položky typu "C"	3110	87,83%	2 689 973 Kč	3,25%
Součet	3541	100,00%	82 829 740 Kč	100,00%

Zdroj: vlastní zpracování

Analýza položek typu A

Následujícím krokem byla provedena analýza položek "A". U každé materiálové položky byl sledován aktuální stav v každém měsíci před uskutečněním výdeje, průběžný stav, velikost příjmů a výdajů, periodicita příjmů a výdajů, výše pojistné zásoby, plán potřeby a skutečná potřeba daného materiálu. Nesystematickým sledováním výše jmenovaných veličin docházelo k nárůstu zásob. Ukažme si to na položce č. 386 970 (graf 3). Aktuální stav ke konci měsíce 12/09 činil 542.555 ks, přičemž požadované výdaje za poslední dva měsíce dosahovaly 257.243 ks, z čehož vyplývá, že firma mohla během posledních 2 měsíců ušetřit přibližně 285.312 ks, což je při ceně za položku 44 Kč, 12.553.728,- Kč.

Graf 3 Průběh stavu zásob u položky č. 386 970

Zdroj: vlastní zpracování

Analýza obrátkovosti zásob

Pro účely analýzy obrátkovosti zásob byla uvažována obrátka minimálně 8 až 10 krát za rok (*statisticky určeno na základě směrných hodnot platných pro automobilový průmysl*).

Na základě výsledků obrátkovosti byly jednotlivé materiálové položky rozděleny do několika skupin. Výsledek analýzy obrátkovosti ve firmě DURA Automotive CZ k. s. je znázorněn na grafech 4 a 5. Z analýzy obrátkovosti vyplývá, že největší pozornost v rámci optimalizace systému řízení zásob a jejich následné redukce je nutné věnovat položkám s obrátkou 5 až 8 a dále položkám s obrátkou 0 až 4, které společně představují téměř 72,5 miliónů Kč, což je 47% z celkového počtu zásob. Na tyto položky je nutné se zaměřit, neboť vážou příliš velké finanční prostředky a skladové plochy.

Graf 4 Procentní podíly jednotlivých kategorií obrátkovosti

Zdroj: vlastní výzkum

Graf 5 Finanční podíly jednotlivých kategorií obrátkovosti

Zdroj: vlastní výzkum

Pojistná zásoba

Ve sledované firmě byla pojistná zásoba dosud řešena intuitivně, většinou ji neurčovali sami logistickí pracovníci, kterých se dané projekty týkaly, nýbrž IT pracovníci, kteří pojistnou zásobu každé 3 měsíce přehodnocovali, přičemž docházelo k několika chybám:

Nebyla provedena ABC analýza, tudíž některé položky, které by po ABC analýze odpovídaly skupině položek "C", měly určenou pojistnou zásobu rovnou 0 měrných jednotek, což je nereálné. Naopak některé položky "A" měli pojistnou zásobu nepřiměřeně vysokou vzhledem k procentnímu podílu položky na celkové hodnotě zásob.

Vzhledem k absenci definování výše nákladů deficitu, nebylo možné určit, u kterých položek nemůže dojít k výběhu ze zásoby a u kterých položek se pojistnou zásobu držet nevyplatí. Vzhledem k uvedené skutečnosti bylo nutné navrhnout nový způsob určování výše pojistných zásob pro podmínky konkrétní firmy.

Jedna z možností, jak dosáhnout redukce zásob spočívá v implementaci tažného principu v řízení zásob. Tažný systém řízení zásob je charakteristický tím, že se při doplňování zásoby řídí skutečným stavem zásob a podle něj určuje, kdy a v jakém množství je třeba zásobu doplnit. Mezi tyto systémy patří i systémy se signalizující hladinou. V odborné terminologii se s nimi setkáváme pod označením *systémy s volnými termíny objednávání* ("Reorder Point Systems"). Systém objednávání je pro každou firmu individuální záležitostí. Jeho volba je závislá na typu výroby, dodavatelsko-odběratelských vztahů, úrovně plánování a přesnosti plánů i předpokládaného vývoje tržní situace.

Reorder Point Systems jsou založeny na průběžném sledování stavu zásob v skladě. V případě, že stav zásob klesne pod signální (určenou) hladinu, je vystavena objednávka, jejíž výše závisí opět na reálném stavu zásob a na určitém systému objednávání.

Tabulka 2 Reorder Point Systems

	Pevné objednávací množství "Q"	Proměnné objednávací množství "S"
Objednávání v pevných okamžicích "B"	Systém (B, Q)	Systém (B, S)
Objednávání v pevných okamžicích "s"	Systém (s, Q)	Systém (s, S)

U položek typu „A“ byl jako nejvhodnější vybrán systém [B, S]. Při tomto systému se neobjednává pevné množství Q, ale materiál doobjednáváme do cílové úrovně S. Cílovou úroveň S získáme následujícím způsobem:

$$S = B + Q$$

Přičemž B stanovíme jako: $B = (d \times t_L) + Z_{poj}$

d ..... průměrná spotřeba za jednotku času (např. 1 den)

t_L ..... dodací lhůta

Z_{poj} ... výše pojistné zásoby

U položek typu „C“ je optimální využít systém [s, S]. Princip fungování systému [s, S] spočívá v tom, že objednávka je vystavena pokaždé, kdy stav zásob poklesne pod signální hladinu. Poté se objedná množství dané rozdílem mezi maximální úrovní zásob S a skutečným stavem zásob. Postup stanovení pojistné zásoby je však stejný pro všechny objednávací systémy ze skupiny systémů s volnými termíny objednávání. Při určování výše pojistné zásoby byly zohledněny odchylky ve spotřebě jednotlivých položek a výše pojistné zásoby byla určena na základě požadavku dosažení reálného stupně pohotovosti dodávek 84 % (tj. 84 % z celkového počtu požadavků má být realizovaných přímo ze zásoby), přičemž dodací lhůta charakterizuje průběžnou dobou výroby výrobků, jejíž délka je 1 týden.

Při statistickém zpracování údajů byly zohledněny údaje o průběhu spotřeby a zásoby za poslední čtvrtletí. Interval nejistoty je u systémů s volnými objednávacími termíny rovný délce dodací lhůty, pojistná zásoba je určena následovně:

$$\sigma_C = \sqrt{R \cdot (\sigma_S^2) + S^2 (\sigma_R^2)}$$

R ..... průměrný cyklus doplňování zásob

σ_R ..... směrodatná odchylka cyklu doplňování zásob

S ..... průměrný denní prodej

σ_S ..... směrodatná odchylka denního prodeje

σ_C ..... výše pojistné zásoby stanovená s pravděpodobností jedné směrodatné odchylky

Tabulka 3 a 4 Historie prodeje u modulu 353 251 C za měsíc květen 2009

Historie prodeje u modulu 353 251C za měsíc květen 2009	
1.5.2009	330
4.5.2009	220
5.5.2009	330
6.5.2009	220
7.5.2009	550
8.5.2009	440
11.5.2009	330
12.5.2009	330
13.5.2009	550
14.5.2009	330
15.5.2009	220
18.5.2009	550
19.5.2009	440
20.5.2009	330
21.5.2009	440
22.5.2009	110
25.5.2009	330
26.5.2009	220
27.5.2009	550
28.5.2009	440
29.5.2009	330

Denní prodej	f	d	d ²	fd ²
110	1	-220	48400	48400
220	2	-110	12100	24200
330	3	0	0	0
440	4	110	12100	48400
550	5	220	48400	242000
S'=330	n=21		$\sum fd^2 = 363\ 000$	

Zdroj: vlastní výzkum

Z výše uvedených údajů zjistíme průměrný denní prodej a směrodatnou odchylku prodeje, a to za pomoci vzorce:

$$\sigma_S = \sqrt{\frac{\sum fd^2}{n-1}}$$

f ..... četnost výskytu

n ..... počet pozorování

d ..... odchylka od střední hodnoty

Po dosazení do vzorce získáme $\sigma_S = 134,72$.

Pro výpočet střední hodnoty a směrodatné odchylky použijeme analogicky údaje celkové doby doplňování zásob dle Tabulky 5 - Celková doba doplňování zásob ve dnech u modulu 353 251 C.

Tabulka 5 Celková doba doplňování zásob ve dnech u modulu 353 251 C

Celková doba doplňování zásob ve dnech	f	d	d ²	fd ²
3	1	-4	16	16
4	2	-3	9	18
5	3	-2	4	12
6	4	-1	1	4
7	5	0	0	0
8	4	1	1	4
9	3	2	4	12
10	2	3	9	18
12	1	5	25	25
R' = 7	n = 25		Σ fd ² = 109	

Zdroj: vlastní výzkum

Z těchto údajů získáme odchylku cyklu doplňování zásob:

$$\sigma_R = \sqrt{\frac{\sum fd^2}{n-1}}$$

Po dosazení do vzorce získáme $\sigma_R = 4,54$.

Pojistnou zásobu získáme z rovnice:

$$\sigma = \sqrt{R \cdot (\sigma_S^2) + S^2 (\sigma_R^2)}$$

Po dosazení do vzorce získáme pojistnou zásobu ve výši 1540 ks.

Při výpočtu pojistné zásoby musí poptávka podléhat normálnímu rozdělení četnosti vyjádřené Gaussovou křivkou. Jedna standardní odchylka poté udává odhad s přesností cca 68 %. Pojistná zásoba zaručuje, že při výkyvech ve výrobě dokážeme uspokojit požadavky zákazníků, což je především v automobilovém průmyslu jednou z hlavních priorit. Jakékoli selhání může způsobit nejen zastavení výrobní linky u zákazníka¹, ale i ztrátu důvěry a následné neobnovení ročního kontraktu dodávek.

Poptávka odlišná od průměrné poptávky se nevyjadřuje v absolutních hodnotách, ale pomocí směrodatné odchylky. Poptávka tedy bude větší než průměr o jedno sigma, dvě sigma nebo tři sigma:

¹ Zastavení výrobní linky u zákazníka vlivem nedodání potřebných výrobních dílů je samozřejmě tvrdě penalizováno.

V případě, že průměrná spotřeba činí 110 ks, $\sigma = 11,47$, pak poptávka větší o :

- 1 sigma $110 + 11 = 121$
- 2 sigma $110 + 2 \cdot 11 = 132$
- 3 sigma $110 + 3 \cdot 11 = 143$ apod.

Abychom zjistili, jaká je pravděpodobnost výskytu těchto hodnot, použijeme tzv. koeficient zajištěnosti „k“ – který vyjadřuje, jak daleko od průměru se hodnota nachází, zda ve vzdálenosti 1 sigma, 2 sigma či 3 sigma nebo někde mezi těmito hodnotami. Pravděpodobnost, že bude překročena určitá hodnota s jistou excentricitou „k“ je pro každé normální rozdělení totožná.

Pravděpodobnost výskytu větší hodnoty než průměr:

- plus 1σ (67), činí pro každé normální rozdělení četnosti 15,87%
- Plus 2σ (78) je omezena na 2,88%
- Plus 3σ (89) klesá na pouhých 0,13%.

Hodnotu koeficientu „k“ můžeme volit i v jiných hodnotách než 1,2,3.

5 Výsledky a diskuse

Kvalitním a optimálně nastaveným řízením zásob za použití metody ABC dosáhl podnik redukce zásob o 46 % (graf 6, graf 7). Cíl definovaný v Čl. 1.2. odst. 2 předchozí kapitoly si kladl za úkol snížit stav zásob minimálně o 30 % oproti sledovanému období leden – prosinec 2009. Hlavním přínosem efektivnějšího systému řízení zásob bylo nejen snížení zásob a nákladů na jejich udržování, ale zároveň i zvýšení úrovně zákaznických služeb a transparentnosti řízení.

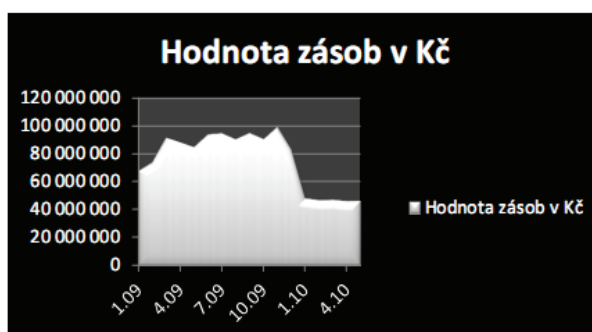
Jedním ze stěžejních úkolů při implementaci efektivního systému řízení zásob je určení materiálových položek, které jsou pro podnik klíčové, a to za účelem eliminace vlivu méně významných druhů zásob. Tabulka 1 názorně potvrzuje Paretovo pravidlo 80 : 20 (80 procent všech důsledků je vyvoláno dvaceti procenty všech možných příčin), neboť položky typu „A“ tvoří 80,83 % z celkové hodnoty zásob. Zbývajících 19,17 % připadá na položky typu „B“ a „C“. Pro dosažení optimální struktury a objemu zásob je důležité mít k dispozici aktuální, pravidelné a přehledné podklady s možností rychlého získání potřebného detailu.

Bowersox a Closs (1996) upozorňují na to, že „ABC klasifikace seskupuje produkty s podobnými charakteristikami pro usnadnění řízení zásob. Tento třídící proces připouští, že ne všechny produkty mají stejný stupeň důležitosti.“ Jako příklady třídících kritérií oba autoři uvádějí: „Prodej, podíl na zisku, cena skladování, intenzitu spotřeby a charakter položky.“ Z uvedeného pojetí tedy vyplývá možnost aplikovat ABC metodu na široké spektrum skladových položek a zásob a zároveň si zvolit optimální kritérium pro aplikaci ABC analýzy a přizpůsobit ji tak konkrétním podmínkám a záměrům jednotlivých podniků, které tuto metodu chtějí v budoucnu využít.

Ve sledovaném podniku DURA Automotive k.s. lze doporučit rozšíření metody ABC paralelním využitím analýzy XYZ umožňující přiřadit jednotlivých materiálovým položkám statistické váhy dle jejich spotřební struktury.

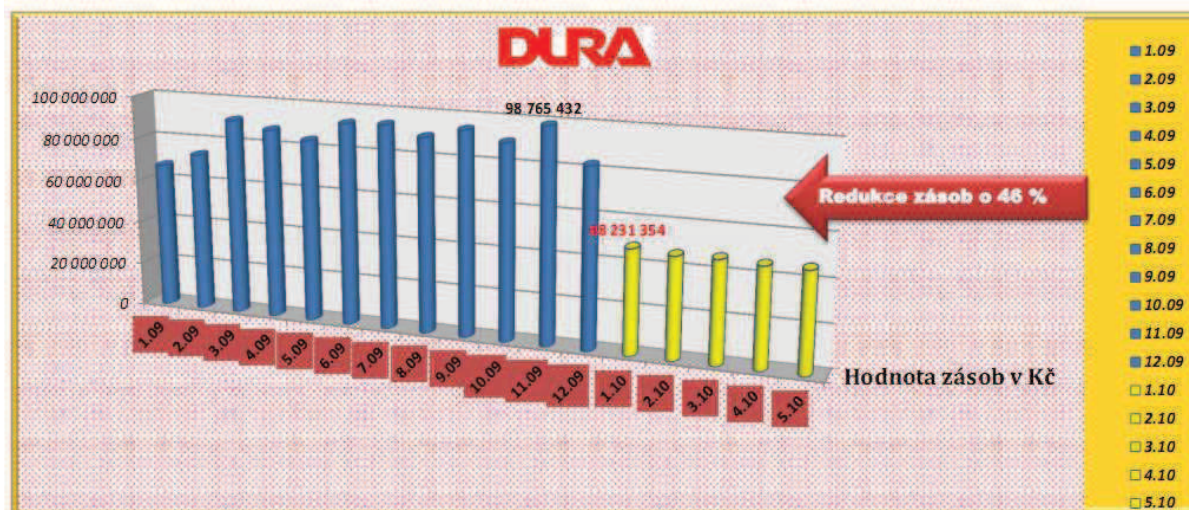
Tabulka 6 a graf 6 Hodnota stavu zásob v jednotlivých měsících

Měsíce	Hodnota zásob v Kč
1.09	67 325 473
2.09	73 506 288
3.09	91 022 354
4.09	87 747 350
5.09	84 240 350
6.09	93 283 541
7.09	94 086 556
8.09	89 761 765
9.09	94 324 520
10.09	89 982 131
11.09	98 765 432
12.09	82 829 740
1.10	48 231 354
2.10	46 761 198
3.10	47 128 734
4.10	46 126 732
5.10	46 254 879
Průměrná zásoba za rok 2009	87 239 625
Průměrná zásoba za 01-05 2010	46 900 579

Zdroj: vlastní zpracování

Graf 7 Výsledky stavu zásob v měsících 01-12/2009 – redukce zásob po zavedení ABC analýzy

Zdroj: vlastní zpracování

6 Závěr

V tržní ekonomice se výrobní podnik ocitá pod silným tlakem konkurence a úspěch patří těm, kteří dokážou pružně reagovat na požadavky trhu a vedle kvalitního marketingu spojit nízkou cenu výrobků s vysokou kvalitou, rychlou inovací a kompletním servisem zákazníkovi. To znamená nejen získat kupujícího, ale být schopen se přizpůsobit i jeho požadavkům, což úzce souvisí s prudkým nárůstem zásob. Je více než nutné, aby se výrobní podnik zabýval změnou systému jejich řízení. Zásoby představují velkou a nákladnou investici a jejich kvalitním a efektivním řízením může podnik dosáhnout zlepšení jak cash-flow, tak i návratnosti investic.

Návrh optimálního systému řízení zásob a jeho následné zavedení do podniku DURA odráží úsilí projektového týmu integrovat podnik do struktury moderních firem permanentně hledajících úzká místa. Tým pracovníků musí včas a pružně reagovat na kontinuální zlepšování systému řízení zásob ve spojitosti s moderní společností a jejími nastolenými pravidly. Týmový způsob práce musí být zaveden citlivě a transparentně, tak aby v praxi nedošlo k zničení a zkompromitování předností týmové spolupráce.

Navrhnout systém řízení zásob a dále mu nevěnovat pozornost v rámci procesů zlepšování, by znamenalo prudký pokles jeho efektivity a v konečném důsledku minimální efekt. Dosážené úspory zásob představují výraznou redukci stavu zásob, a s tím spojené zvýšení prosperity sledované firmy.

Použita literatura

- [1] DRAHOTSKÝ, I., ŘEZNIČEK, B. 2003. *Logistika – procesy a jejich řízení*. 1. vyd. Brno: CP Books, 2003. 334 s. ISBN 80-7226-521-0.
- [2] BOWERSOX, D. J., CLOSS, D. J. 1996. *Logistical Management: The Integrated Supply Chain Process*. 1st ed. New York: McGraw-Hill, 1996. 730 p. ISBN 0-07-006883-6.
- [3] GROS, I. 1996. *Logistika*. 1. vyd. Praha: Vydavatelství VŠCHT, 1996. 228 s. ISBN 80-7080-262-6.
- [4] LAMBERT, D. 2005. *Logistika*. 2. vyd. Brno: Vydavatelství CP Books, a.s., 2005. 589 s. ISBN 80-251-0504-0.
- [5] LAMBERT, D. M., STOCK, J. R., ELLRAM, L. M. 2000. *Logistika*. 1. vyd. Praha: Computer Press, 2000. 589 s. ISBN 80-7226-221-1.
- [6] LÍBAL, V., KUBÁTOVÁ, J. 1994. *ABC logistiky v podnikání*. 1. vyd. Praha: NADATUR, 1994. 279 s. ISBN 80-85884-11-9.
- [7] PRODUCTIVITY PRESS DEVELOPMENT TEAM. 2002. *Pull Production for the Shopfloor*. 1. vyd. New York: Productivity Press, 2002. 102 s. ISBN 978-1-56327-274-5.
- [8] SIXTA, J., ŽIŽKA, M. 2009. *Logistika – používané metody*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2009. 238 s. ISBN 978-80-251-2563-2.

Kontakt:

Ing. Růžena Míková, LL.A.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Fakulta ekonomická / katedra řízení

Studentská 13

370 05 České Budějovice

Česká republika

ruzena.mikova@oip.cz

VÝSLEDKY PRŮZKUMU Z DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ

Abstrakt

Korektní vztah mezi zákazníkem a dodavatelem s sebou přináší řadu významných výhod pro obě strany. Všechny úspěšné firmy by měly budovat silné vztahy se svými dodavateli a vědět, že je třeba stavět mosty mezi vlastní organizací a samotnými dodavateli. Postoj a pohled na vlastní dodavatele je přímo úměrný následnému obchodnímu úspěchu. Je důležité, aby podnik považoval dodavatele nejen za poskytovatele potřebných komodit, ale rovněž i jako rovnocenného obchodního partnera. Tento rozdíl v orientaci může mít zásadní vliv na způsob, jakým organizace komunikuje a spolupracuje se svými dodavateli. To následně ovlivňuje efektivitu a ziskovost.

Klíčová slova: zákazník, dodavatel, obchodní úspěch, rovnocenný, efektivita, ziskovost.

Abstract

A correct relationship between customer and supplier has many significant benefits to both parties. All successful companies should build strong relationships with their suppliers and know that they must build bridges between their own organizations and suppliers themselves. Attitude and look at your own contractor is directly proportional to the subsequent business success. It is important that the company considered the only supplier of commodities necessary for the provider but also as an equal trading partner. This difference in orientation may have a major impact on the way the organization communicates and collaborates with its suppliers. This in turn affects the efficiency and profitability.

Key words: customer, supplier, business success, equal, efficiency, profitability.

1 Úvod

V současné době je nutné, aby se stále více organizací ve svých strategiích uchylovalo k zakořenění rovnocenného vztahu mezi dodavatelem a odběratelem. Kvalita dodávek je odrazem kvality vzájemných vztahů mezi oběma subjekty.

Nenadál (2006) k tomu uvádí, že „pokud bychom chtěli shrnout roli organizací v dodavatelském řetězci, pak bychom mohli připomenout, že jejich role je alternací dodavatele i odběratele s tím, že je nutností se naučit tyto role zvládat bez emocí, podezřívání, snahy vyhledávat viníky a snahy přenášet ekonomické důsledky (náklady) výhradně na toho druhého. Za partnerství s dodavateli považujeme takový pracovní vztah mezi odběratelem a dodavatelem, který je budován na bázi vzájemné důvěry a přináší hodnotu oběma partnerům.“

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že významným činitelem v rámci podnikatelských aktivit je důvěra v externí dodavatele. Drahotský, Řezníček (2003) se shodují v tom, že „tradiční vztahy s externími dodavateli mívají často antagonistický charakter. Důvěru lze vybudovat pouze v případě, že mezi dodavatelem a zákazníkem (odběratelem) existuje skutečně

partnerský vztah. Partnerství je speciální obchodní vztah založený na vzájemné důvěře, který zúčastněným stranám přináší větší prospěch (konkurenční výhodu, vyšší výkonnost, stabilita/růst zisku), než by byly zúčastněné firmy schopny dosáhnout jednotlivě.“

2 Cíl a metodika

- Cíl výzkumu: analýza úrovně dodavatelsko-odběratelských vztahů v českých firmách
- Datum sběru: říjen 2011
- Počet respondentů: 112 firem s celkovým počtem 33.128 zaměstnanců (*82 podniků malého a středního podnikání, 30 velkých podniků s počtem zaměstnanců nad 250*)
- Metoda výzkumu: ze strany Katedry řízení EF JČU mi bylo umožněno, aby standardizované dotazníky, jež jsem sestavila s ohledem na širší použití mé disertační práce za účelem definování obecně platných závěrů, byly studenty magisterských oborů předloženy a prokonzultovány ve vybraných podnicích
- Cílová skupina: firmy malého a středního podnikání, velké podniky (kvótní zařazení do čtyř skupin dle hlavního zaměření + velké podniky v samostatné páté skupině bez ohledu na oblast podnikání)
- Zpracování dat: dotazníky byly podrobeny logické kontrole, data byla matematicko-statisticky zpracována v programu MS Excel, Statistica 10 a následně analyzována prostřednictvím názorných grafů a tabulek.

V období října 2011 byly ze strany studentů Katedry řízení Ekonomické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích osloveny malé, střední a velké firmy¹ za účelem provedení průzkumu, který se zaměřil kromě jiného na oblast dodavatelsko-odběratelských vztahů, na preferované ukazatele pro hodnocení dodavatelů a dále i na postoj českých podnikatelských subjektů k průběžnému hodnocení dodavatelských služeb. Na základě získaných výsledků je možné nejen stanovit úzká místa, nýbrž i určit potenciál pro zlepšování dodavatelsko-odběratelských vztahů.

Průzkumu se zúčastnilo 112 českých firem. Jak je patrné z grafu č. 1, nejvíce oslovených respondentů spadá do strojírenského průmyslu. Mezi zkoumané subjekty byly zařazeny např. Jihostroj, a.s., Robert Bosch, spol. s.r.o., ČZ, a.s. (divize Strakonice, divize Praha), BBH Tsuchiya s.r.o., Geomine a.s., A. Pöttinger, spol. s.r.o. (divize Vodňany), PTM, s.r.o., STROS – Sedlčanské strojírny, a. s., Dura Automotive Glass, s.r.o., Telčská strojírenská, a.s. a jiné.

Mezi zástupce elektrotechnických podniků patří ELCOM, a. s., TES s.r.o., EATON Elektrotechnika s.r.o., Würth Elektronik iBE CZ s.r.o., Schneider Electric, a.s., EGE, spol. s.r.o., FOXCONN CZ s.r.o., atx - technická kancelář pro komplexní automatizaci, s.r.o., aj.

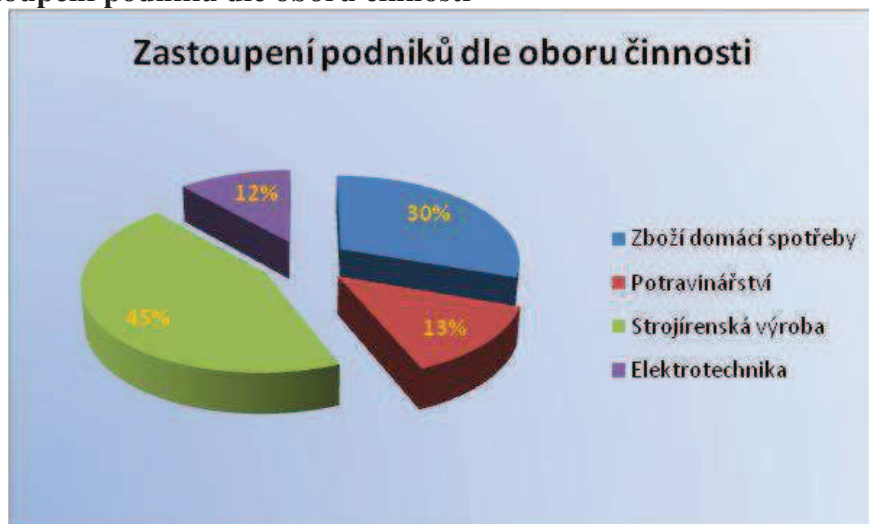
Z potravinářských firem se výzkumu zúčastnily FONTEA a.s., Pivovar Protivín, a.s., McDonald's System of the Czech Republic Inc. (divize České Budějovice), Vodňanská drůbež, a.s., Europasta SE, Fruko-Schulz s.r.o., MADETA a. s. a další.

Třicetiprocentní zastoupení tvoří výrobci zboží domácí spotřeby, za všechny jmenujme např. ČEZ, a. s. (Jihočeská elektrárna Temelín), E.ON Trend s.r.o., Duropack Bupak Obaly s.r.o., FEZKO THIERRY, a.s.

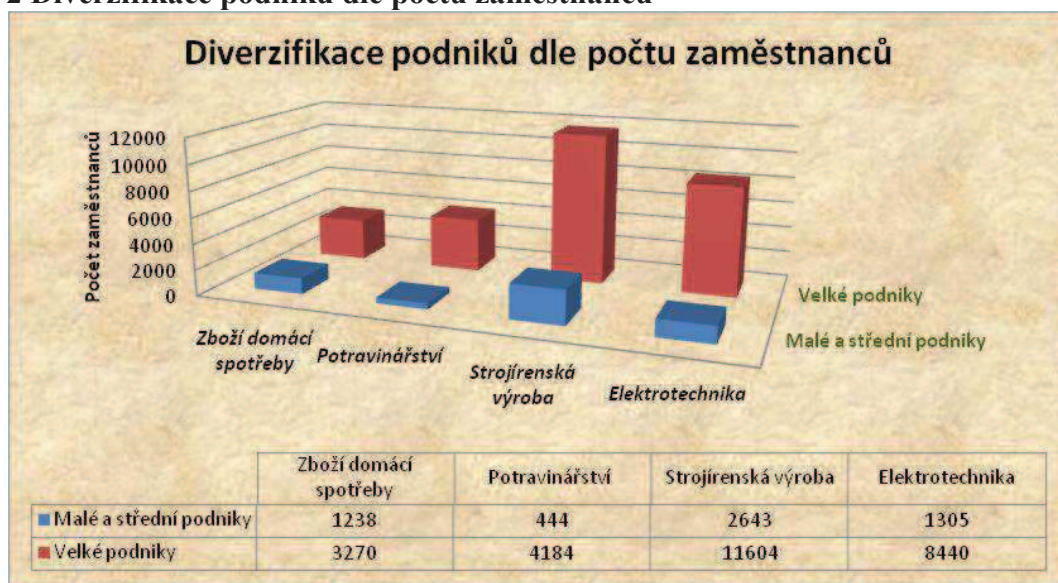
¹ osloveny byly pouze výrobní podniky (od 5 zaměstnanců výše)

Graf 1 Zastoupení podniků dle oboru činnosti

Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 2 Diverzifikace podniků dle počtu zaměstnanců

Zdroj: Vlastní zpracování

Průzkumu se zúčastnilo 112 firem s celkovým počtem 33.128 zaměstnanců (82 podniků malého a středního podnikání, 30 velkých podniků s počtem zaměstnanců nad 250).

Průzkum směřoval k potvrzení či zamítnutí níže stanovených hypotéz:

H 1. „Odběratelé preferují jakost dodávaného zboží nad cenou předmětného zboží.“

H 2. „Hodnocení dodavatelů vyvíjí větší tlak na kvalitu dodávek, vyšší disciplinovanost a flexibilitu dodavatelských služeb (samozřejmě za předpokladu zpětné vazby – tzn. seznámení posuzovaných dodavatelů s výsledky)“.

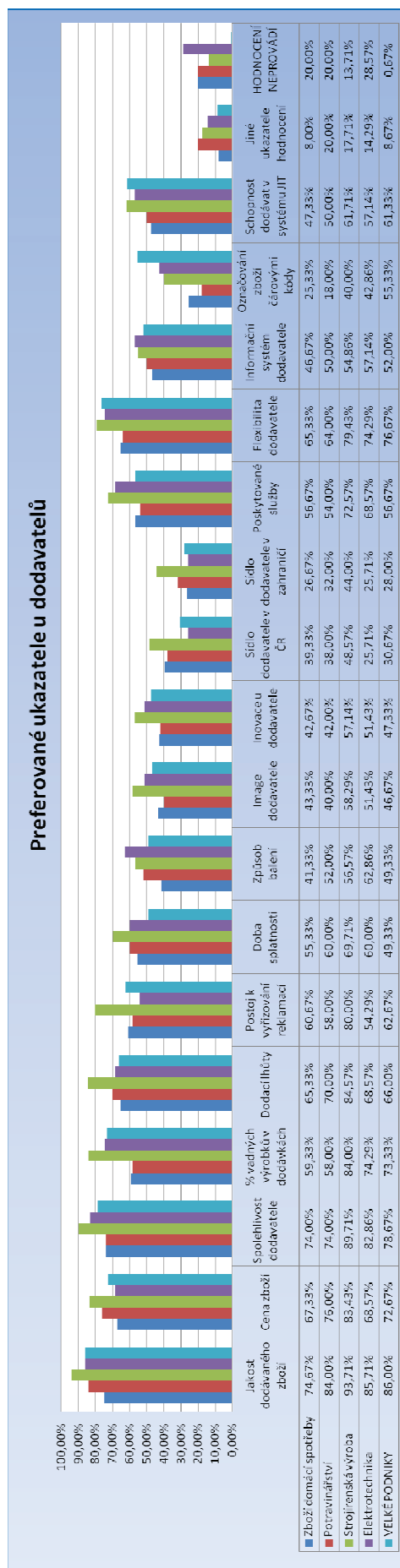
3 Výsledky a diskuse

Respondenti měli určit směrodatné ukazatele při výběru dodavatelů nebo při jejich pozdějším hodnocení (*dle stupnice: 5 ... nejdůležitější, 1 ... nejméně důležitý ukazatel*). Jak vyplývá z grafu č. 3, spatřují firmy nejvýznamnějším ukazatelem *Jakost dodávané zboží*. Druhou příčku – bez ohledu na odvětví výroby – obsadil ukazatel *Spolehlivost dodavatele*. Z výsledků průzkumu je patrné, že kvalita zboží a spolehlivost dodavatele jsou preferovány nad nízkou cenou dodávaných produktů. Významnější roli sehrála *Cena zboží* u potravinářských firem. Z grafu č. 3 dále vyplývá, že irelevantním ukazatelem je pro výrobní podniky sídlo dodavatele. Označování zboží čárovými kódy vyhledávají spíše podniky strojírenské, elektrotechnické a velké podniky.

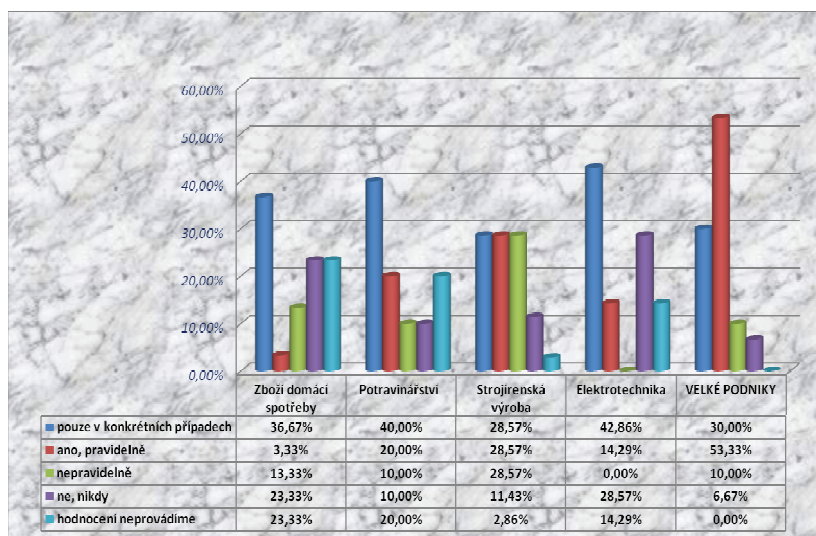
Na dotaz, zda jsou s výsledky hodnocení seznamování samotní dodavatelé, odpovědělo 23% respondentů zabývajících se produkcí výrobků domácí spotřeby, že o výsledcích nejsou dodavatelé informováni. Rovněž tak u potravinářských a elektrotechnických firem je zjevné, že s výsledky jsou dodavatelé informováni až v konkrétních případech. Oproti tomu velké podniky deklarovali, že 53 % z nich seznamují dodavatele s výsledky hodnocení pravidelně a pouze v 7 % nejsou dodavatelé s výsledky seznamováni vůbec (viz graf č. 4 – 10).

Graf 3 Preferované ukazatele u dodavatelů (souhrnný pohled)

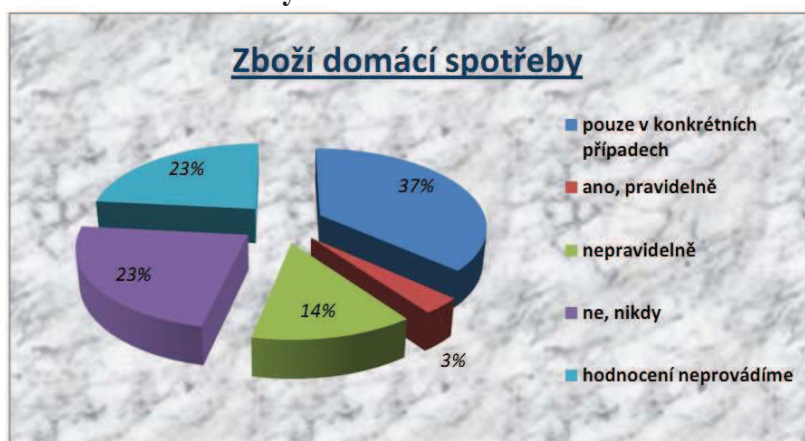

Graf 4 Informování dodavatelů o výsledném hodnocení

Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 5 Informování dodavatelů o výsledném hodnocení

Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 6 Informování dodavatelů o výsledném hodnocení

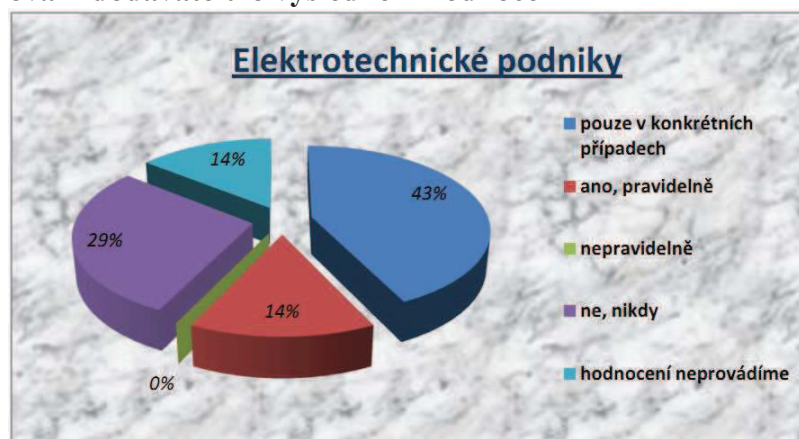
Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 7 Informování dodavatelů o výsledném hodnocení

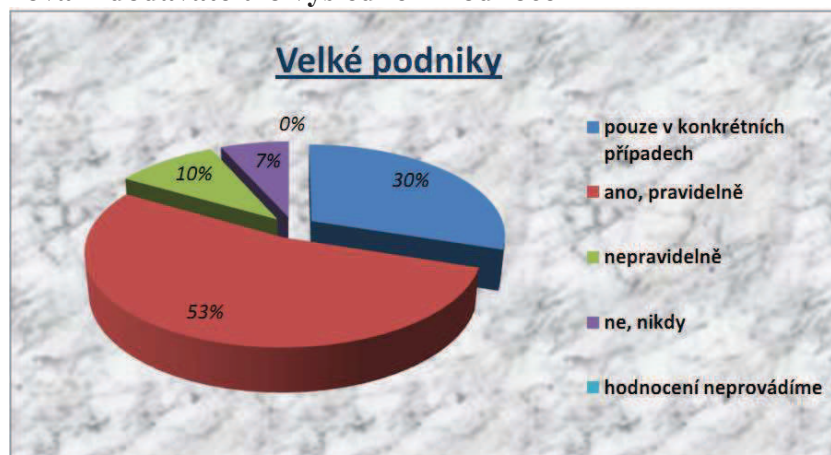
Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 8 Informování dodavatelů o výsledném hodnocení

Zdroj: Vlastní zpracování

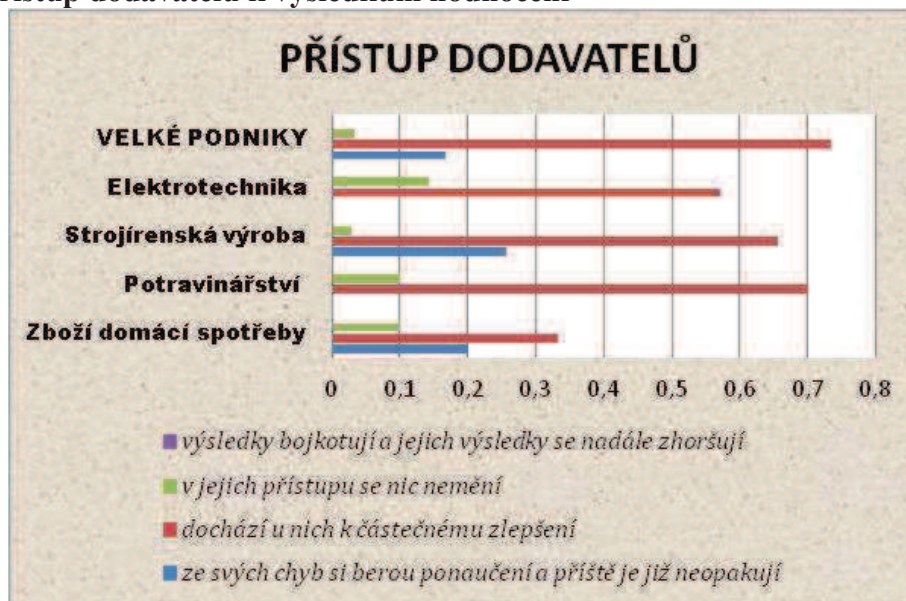
Graf 9 Informování dodavatelů o výsledném hodnocení

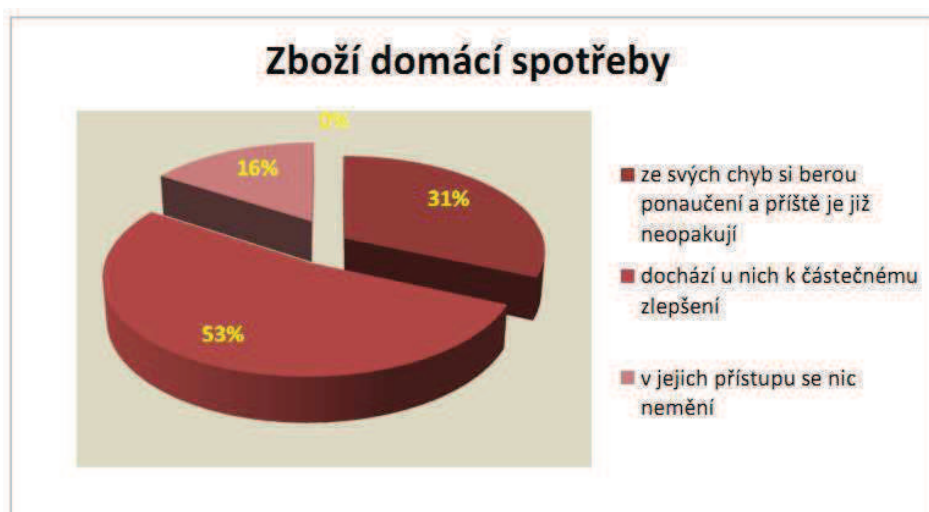
Zdroj: Vlastní zpracování

Respondentům byla rovněž položena otázka: *Jakým způsobem jednotliví dodavatelé přistupují k výsledkům hodnocení?* Získané výsledky napovídají, že u většiny dodavatelů dochází k částečnému zlepšení. Žádný z respondentů neavizoval, že by dodavatel výsledky bojkotoval a jeho přístup se nadále zhoršoval (graf č. 10 – 15).

Graf 10 Přístup dodavatelů k výsledkům hodnocení

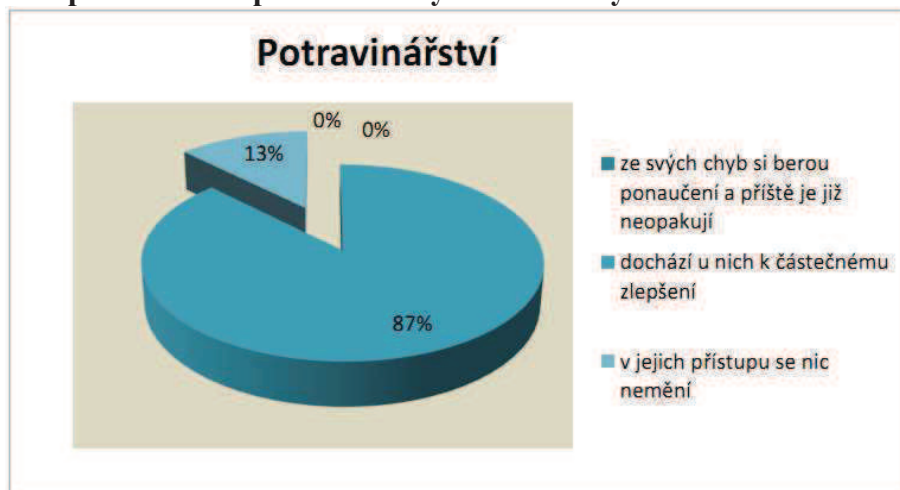

Graf 11 Přístup dodavatelů firem vyrábějících zboží domácí spotřeby k výsledkům hodnocení

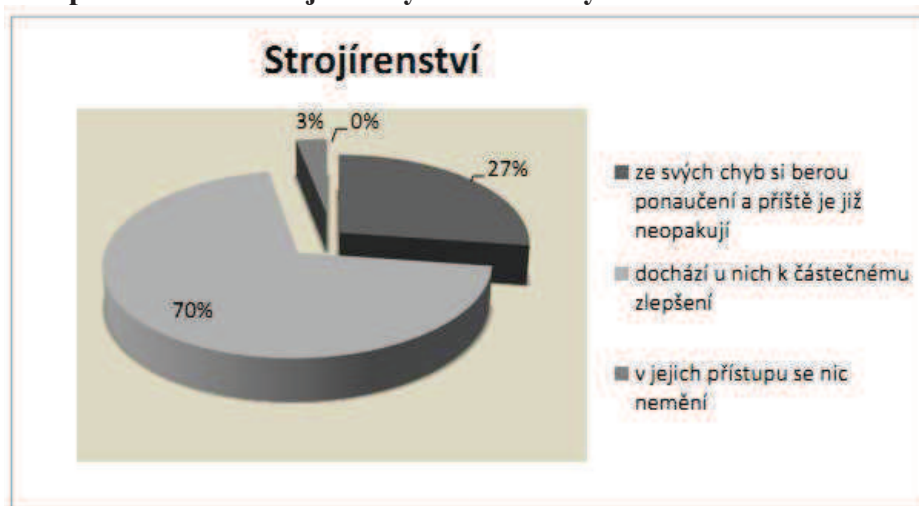

Graf 12 Přístup dodavatelů potravinářských firem k výsledkům hodnocení

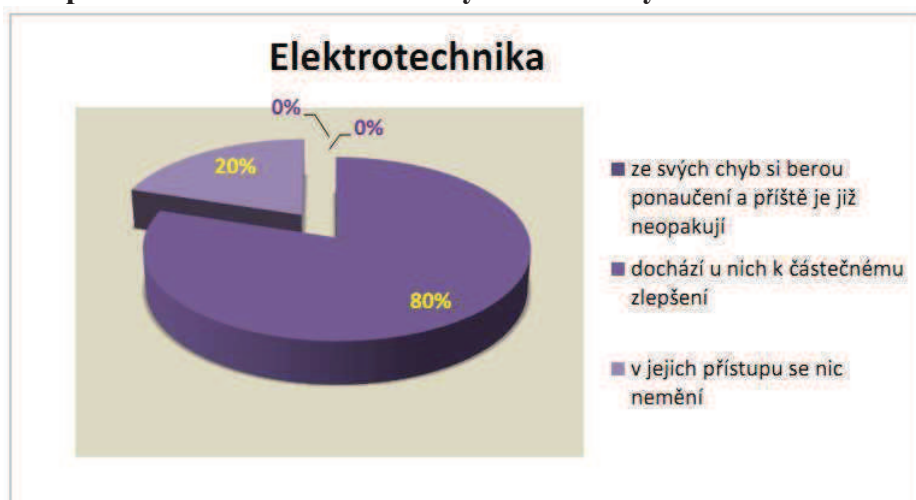
Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 13 Přístup dodavatelů strojírenských firem k výsledkům hodnocení

Zdroj: Vlastní zpracování

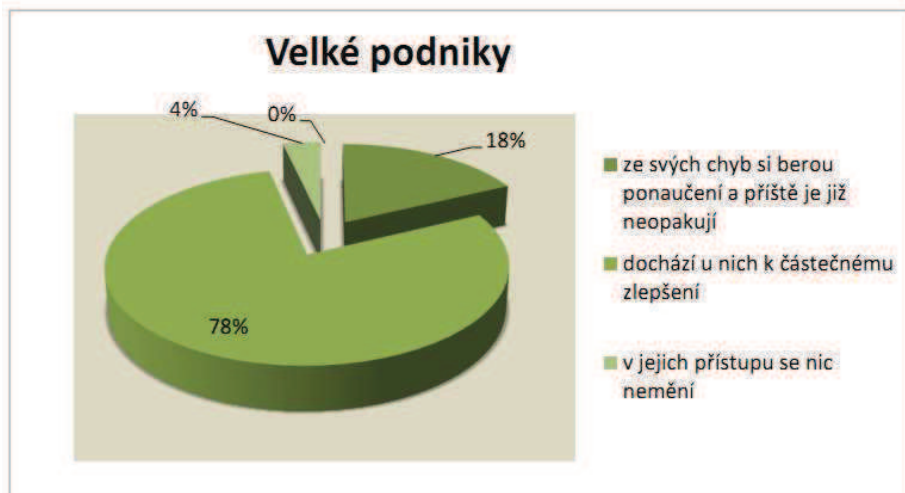
Graf 14 Přístup dodavatelů elektrotechnických firem k výsledkům hodnocení

Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 15 Přístup dodavatelů velkých firem k výsledkům hodnocení

Zdroj: Vlastní zpracování

Závěr

„Odběratelé preferují jakost dodávaného zboží nad cenou předmětného zboží.“

K ověření výše uvedené hypotézy jsem použila statistickou neparametrickou Crowellovu metodu. Oba znaky (jakost x cena) jsou kvalitativní povahy. Crowellova metoda bude tedy vhodná pro ověření hypotézy.

Tabulka 1 Koeficienty zkoumaných ukazatelů

HODNOCENÍ DODAVATELŮ	Získané koeficienty				
	Zboží domácí spotřeby	Potravinářství	Strojírenská výroba	Elektrotechnika	VELKÉ PODNIKY
Jakost dodávaného zboží	2,33	4,20	4,69	4,29	4,30
Cena zboží	2,10	3,80	4,17	3,43	3,63
Spolehlivost dodavatele	2,31	3,70	4,49	4,14	3,93
% vadných výrobků v dodávkách	1,85	2,90	4,20	3,71	3,67
Dodací lhůty	2,04	3,50	4,23	3,43	3,30
Postoj k vyřizování reklamací	1,90	2,90	4,00	2,71	3,13
Doba splatnosti	1,73	3,00	3,49	3,00	2,47
Způsob balení	1,29	2,60	2,83	3,14	2,47
Image dodavatele	1,35	2,00	2,91	2,57	2,33
Inovace u dodavatele	1,33	2,10	2,86	2,57	2,37
Sídlo dodavatele v ČR	1,23	1,90	2,43	1,29	1,53
Sídlo dodavatele v zahraničí	0,83	1,60	2,20	1,29	1,40
Poskytované služby	1,77	2,70	3,63	3,43	2,83
Flexibilita dodavatele	2,04	3,20	3,97	3,71	3,83
Informační systém dodavatele	1,46	2,50	2,74	2,86	2,60
Označování zboží čárovými kódy	0,79	0,90	2,00	2,14	2,77
Schopnost dodávat v systému JIT	1,48	2,50	3,09	2,86	3,07
Jiné ukazatele hodnocení	0,25	1,00	0,89	0,71	0,43
HODNOCENÍ NEPROVÁDÍ	0,63	1,00	0,69	1,43	0,03

Zdroj: Vlastní šetření

Stanovení dvou dílčích hypotéz (A, B):

- H_A : Jakost dodávané zboží je prioritní nad cenou zboží.
- H_B : Cena zboží je prioritní nad jeho jakostí.

Tabulka 2 Kontingenční tabulka – hypotéza č. 1

Kontingenční tabulka - hypotéza č. 1		ANO		NE	
Jakost dodávaného zboží	H _A	84,82%	H _A > H _B	15,18%	H _A < H _B
Cena zboží	H _B	73,60%	H _B < H _A	26,40%	H _B > H _A

Zdroj: Vlastní zpracování²

Prověřovaná hypotéza byla potvrzena. Odběratelé preferují jakost dodávaného zboží nad cenou předmětného zboží.

Je zřejmé, že podniky si uvědomují, že nekvalitní zboží nakoupené za nižší cenu s sebou nutně nemusí přinášet zisk, ale naopak ušetřené finanční náklady mohou „prodražit“ při vícenákladech spojených s reklamací a ztrátě dosud věrných zákazníků. Do budoucna lze předpokládat, že trend nákupu levných a nekvalitních výrobků bude dále na ústupu.

„Hodnocení dodavatelů vyvíjí větší tlak na kvalitu dodávek, vyšší disciplinovanost a flexibilitu dodavatelských služeb (samozřejmě za předpokladu zpětné vazby – tzn. seznámení posuzovaných dodavatelů s výsledky)“.

K ověření výše uvedené hypotézy jsem použila statistickou neparametrickou metodu chí-kvadrát charakterizující shodu empirických dat s teoretickým modelem součtem kvadrátů rozdílů. Oba zkoumané znaky jsou kvalitativní povahy. Chí-kvadrát test bude tedy vhodnou metodou pro ověření hypotézy.

Tabulka 3 Koeficienty zkoumaných ukazatelů

Jakým způsobem jednotliví dodavatelé přistupují k výsledkům hodnocení (pokud ho provádíte):	Získané koeficienty				
	Zboží domácí spotřeby	Patrná kvalita	Strojírenská výroba	Elektrotechnika	VELKÉ PODNIKY
ze svých chyb si berou ponaučení a příště je již neopakují	0,13	0,00	0,26	0,00	0,17
dochází u nich k částečnému zlepšení	0,21	0,70	0,66	0,57	0,73
v jejich přístupu se nic nemění	0,06	0,10	0,03	0,14	0,03
výsledky bojkotují a jejich výsledky se nadále zhoršují	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Zdroj: Vlastní šetření

Stanovení dílčích hypotéz:

H₀ : Hodnocení dodavatelů nevyvíjí větší tlak na kvalitu dodávek.

H_A : Hodnocení dodavatelů vyvíjí větší tlak na kvalitu dodávek.

❖ hladina významnosti: $\alpha = 0,05$

Použití vzorce:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^c \frac{(n_{ij} - \frac{n_i \cdot n_j}{n})^2}{\frac{n_i \cdot n_j}{n}}$$

kde:

n ... rozsah výběru

r ... řádky

c ... sloupce

n_{ij} ... počty případů, kdy se ve výběru vyskytuje dvojice i, j

$$\chi^2 = 4,354$$

$$[\alpha, (r - 1) \times (c - 1)] = 1,843$$

$$\chi^2 > \chi^2_{\{0,05; 1\}} \dots \text{hypotézu } H_0 \text{ nelze potvrdit, } H_A > H_0$$

² Zpracováno v programu Statistica 10

Tabulka 4 Kontingenční tabulka – hypotéza č. 2

Kontingenční tabulka - hypotéza č. 2		ANO		NE	
Hodnocení dodavatelů <u>nevyvíjí</u> větší tlak na kvalitu dodávek	H_0	23,62%	$H_0 < H_A$	76,38%	$H_0 > H_A$
Hodnocení dodavatelů <u>vyvíjí</u> větší tlak na kvalitu dodávek	H_A	76,43%	$H_A > H_0$	23,57%	$H_A > H_0$

Zdroj: Vlastní zpracování³

Prověřovaná hypotéza byla potvrzena. Hodnocení dodavatelů vyvíjí větší tlak na kvalitu dodávek, vyšší disciplinovanost a flexibilitu dodavatelských služeb.

Získaná data dokazují, že podniky si nejsou příliš vědomi významu hodnocení dodavatelů. Průběžné hodnocení dodavatelů vyvíjí větší tlak na kvalitu dodávek, vyšší disciplinovanost a flexibilitu dodavatelských služeb (samozřejmě za předpokladu zpětné vazby – tzn. seznámení posuzovaných dodavatelů s výsledky). Efekt se poté odrazí pozitivně v menším množství reklamací a tím i snížení počtu pracovníků na vstupní kontrole, úspore dopravních nákladů a celkových nákladů na kvalitu. Z důvodu zajištění garance stability dodávek je vhodné v organizaci provádět hodnocení dodavatelů průběžně.

Použita literatura

- [1] DRAHOTSKÝ, I., ŘEZNÍČEK, B. 2003. *Logistika – procesy a jejich řízení*. 1. vyd. Brno: CP Books, 2003. 334 s. ISBN 80-7226-521-0.
- [2] NENADÁL, J. 2006. *Management partnerství s dodavateli*. 1. vyd. Praha: Management Press, 2006. 324 s. ISBN 80-7261-152-6.

Kontakt:

Ing. Růžena Míková, LL.A.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Fakulta ekonomická / katedra řízení

Studentská 13, 370 05 České Budějovice

Česká republika

ruzena.mikova@oip.cz

³ Zpracováno v programu Statistica 10

PERSPEKTÍVA ZAČLENENIA BOSNY A HERCEGOVINY DO EURÓPSKEJ ÚNIE

Abstrakt

Počas ozbrojeného konfliktu v Bosne a Hercegovine členské štáty Európskeho spoločenstva, ako aj samotné Európske spoločenstvo, zaujali v riešení konfliktu a v etape po jeho skončení dôležitú úlohu. Európska únia predstavuje do dnešných dní v prípade Bosny a Hercegoviny jedného z významných finančných podporovateľov procesu zmierenia konštitutívnych národov, výstavby a demokratizácie štátu a jeho ďalšieho efektívneho fungovania s prointegračným cieľom. Vzhľadom na dlhšie obdobie nestability je perspektíva začlenenia do EÚ, aj napriek ponúkaným nástrojom k uskutočneniu reforiem, aktuálna až v dlhodobom horizonte.

Kľúčové slová: Bosna a Hercegovina, EÚ, SAP, SAA

Abstract

During the armed conflict in Bosnia and Herzegovina, member countries of the European Community and the EC itself have played important part in settlement of this dispute and after it was reached. Up to this day, the EU is one of the main financial supporters of BiH and its process of conciliation of constituent peoples, construction and democratization of the state and its further effective functioning with prointegration goals. Considering long period of instability of BiH, its perspective of integration within EU is seen in long term period, despite considerable current financial and administrative support from the EU.

Key words: Bosnia and Herzegovina, EU, SAP, SAA

1 Úvod do problematiky

Región západného Balkánu môžeme vymedziť na základe historického, geografického a politického významu. Táto oblasť sa dnes rozprestiera na území nástupníckych štátov Socialistickej federatívnej republiky Juhoslávie. Jej integrálnou súčasťou je Bosna a Hercegovina. [1] [2]

V rokoch 1992-1995 prebiehal v krajine ozbrojený konflikt, ktorý môžeme z hľadiska počtu obetí (250 tis.) klasifikovať ako vojnový. Konflikt nesie mnoho prívlastkov. Medzi odbornou, ako aj širokou verejnosťou býva označovaný ako etnický. Špecifickosť konfliktu spočíva aj vo vysokom počte zainteresovaných strán.

Súčasná Bosna a Hercegovina (BiH) vznikla ako nezávislý a suverénny štát 14.12. 1995 v Paríži, pri príležitosti podpísania mierovej zmluvy nesúcej názov Všeobecná rámcová dohoda o miery v Bosne a Hercegovine (General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina - GFAP), resp. Daytonská mierová dohoda, podľa miesta, kde sa uskutočnili mierové rokovania medzi strategickými stranami ozbrojeného konfliktu. Existencia dohody má pre BiH do súčasnosti kľúčový význam. Z právneho hľadiska je špecifická, pretože predstavuje mierovú dohodu, ktorá ukončila vojnový konflikt. Všetkých jej 11 príloh má ústavný charakter. Prílohy sa dotýkajú najcitlivejších oblastí mierového fungovania štátu: jeho

vojenských aspektov; regionálnej stabilizácie; hraníc medzi entitami; volieb; ústavy; ústavného súdu; centrálnej banky; arbitráže; ľudských práv; utečencov a vysídlených osôb; ochrany národných pamiatok; verejných korporácií; polície. Vzhľadom na fakt, že vojnový konflikt v BiH bol ukončený bez existencie víťaznej a porazených strán, kontrolu nad jednotlivými vyššie uvedenými oblasťami implementácie GFAP prebrali nasledujúci neštátni aktéri: NATO; OBSE; Úrad vysokého predstaviteľa pre BiH (OHR); Rada Európy; OSN; EBRD; ESLP; MMF; UNESCO. [3] Z vyššie uvedeného vyplýva, že mierová existencia štátu sa opiera o dva typy vzťahov - medzi štátom a jeho konštitutívnymi národmi a štátom a externými aktérmi.

Na základe teritoriálneho a etnického prístupu, je štát rozdelený na dve entity – Republiku srbskú (RS) a Federáciu Bosny a Hercegoviny (FBiH), a dištrikt Brčko s autonómnym štatútom správy. BiH tvoria tri konštitutívne národy – Bosniaci, bosnianski Srbi a bosnianski Chorváti. Bosniaci a bosnianski Chorváti obývajú entitu FBiH, zatiaľ čo bosnianski Srbi sú prevažne zastúpení v RS. Samotné fungovanie štátu je preto veľmi komplikované. Proces medzietnického zmierňovania bol započatý v roku 1995, ale ani v súčasnosti nemôžeme hovoriť, že sa vzájomné vzťahy podarilo definitívne zresetovať. Úrad vysokého predstaviteľa z tohto dôvodu predstavuje dôležitý spojovací bod medzi jednotlivými konštitutívnymi národmi. [3] Jeho právomoci boli roku 1997 rozšírené z dôvodu neochoty domácich politických elít hľadať spoločné východiská nevyhnutné pre efektívne napredovanie krajiny. Vysoký predstaviteľ zasiahol napr. v prípade odvolávania radikálnych politikov, ale aj v prípade prijatia spoločnej štátnej vlajky, štátneho znaku a spoločnej meny. V krajine do dnešných dní pôsobili sedem vysokých predstaviteľov, ktorí od roku 2002 do roku 2011 zároveň zastávali úrad aj ako špeciálni vyslanci EÚ. [4]

2 Vnútropolitický vývoj Bosny a Hercegoviny

Historický vývoj s ohľadom na cieľ začlenenia BiH do európskych štruktúr môžeme rozdeliť na nasledujúce obdobia.

Od roku 1995 do roku 2000 prebiehala v krajine postkonfliktná rekonštrukcia. Prioritný záujem medzinárodného spoločenstva a EÚ sa sústredil na obnovu infraštruktúry, domovov, nemocníc, škôl a pod. Druhá oblasť postkonfliktnej obnovy súvisela s etnickým zmiernením, ktorého dôležitou súčasťou bol návrat utečencov a vysídlených osôb do svojich pôvodných domovov. Prvá oblasť obnovy znamenala nevyhnutnú podmienku na ceste fyzického budovania štátu. Financovanie náročných projektov bolo pokryté zo zahraničných zdrojov. V období 1996-2002 EÚ a jej členské štáty poskytli BiH 3,1 mld. USD, čo sa priblížilo úrovni poskytnutej bilaterálnej pomoci. [5] Realizácia a evalvácia v tejto oblasti dopadla veľmi pozitívne. Do roku 2000 sa krajinu podarilo v mnohých aspektoch priviesť na predvojnovú úroveň. Problematická sa ukázala druhá oblasť, kde sa na jej úspešné naplnenie predpokladalo zapojenie občianskej spoločnosti a politickej sféry. V tejto súvislosti sa ukázala na jednej strane nepripravenosť politikov prevziať zodpovednosť za chod centrálnych inštitúcií, na druhej strane vzniknutá politická patová situácia vychádzala z politických preferencií voličov, ktorí sa vo veľkej miere volieb nezúčastnili, alebo sa rozhodovali na základe etnických preferencií. Impulzy na ekonomickú a politickú stabilizáciu krajiny pochádzali z veľkej miery od externých aktérov, čo viedlo k posilneniu právomocí HR a k ponechaniu jeho úradu. [6]

Domáca politická scéna počas druhého obdobia v rokoch 2000-2002 vykazovala odlišné smerovanie, pretože vo voľbách na centrálnej úrovni občania prejavili podporu občianskym politickým stranám. Tieto politické strany boli zároveň výrazne podporované HR, ako aj EÚ a jej členskými štátmi. EÚ si uvedomovala, že pre úspešné začlenenie sa do programu SAP sú nevyhnutné zmeny, ktoré prinášajú aj transformáciu politického spektra. [7]

Počas tretieho obdobia v rokoch 2002-2010 sa vnútropolitická situácia vyznačovalo návratom voličov k stranám na základe etnického princípu. Nový politický subjekt Aliancia za demokratickú zmenu si nezískal očakávanú podporu elektorátu. Dochádza k radikalizácii dovtedy umiernených politických strán, pre ktoré sa nacionalistická karta stáva možnosťou ako si zaistiť politickú podporu. [8] Situácia sa v krajine vyhrocuje v roku 2006 v súvislosti s neúspešným hlasovaním v Parlamentnom zhromaždení - Skupstine o zmene ústavy. Tieto okolnosti sa pre EÚ a Radu Európy stali jasným signálom, že napriek vysokej podpore proeurópskej myšlienky medzi obyvateľstvom, nie je domáca politická elita ochotná prebrať zodpovednosť za smerovanie krajiny do vlastných rúk. Zmena celoštátnej ústavy pritom na ceste do EÚ pre BiH predstavovala prvý dôležitý krok. Nevyhnutnosť ústavnej zmeny spočíva na základe rozhodnutia ESHP v jej diskriminačnom charaktere voči iným národnostiam. O mandát v dolnej snemovni Parlamentného zhromaždenia a o Úrad predsedníctva sa môžu uchádzať na základe GFAP - doplnku 4 len príslušníci konštitutívnych národov.[9]

Na stabilitu krajiny negatívne vplývalo vyhlásenie nezávislosti Kosova vo februári 2008. Pri neschopnosti centrálnej vlády prijať k tejto udalosti spoločné stanovisko sa ukázalo reálne separátne fungovanie dvoch entít. V tomto roku sa tiež konali parlamentné voľby na centrálnej úrovni. Od nich záviselo tempo uskutočňovania politických a ekonomických reforiem v krajine. Bohužiaľ, víťazné politické strany neboli schopné počas obdobia takmer 15 mesiacov vytvoriť vládu. Rokovania, ktoré medzi sebou viedli ukázali pretrvávajúcu absenciu konsenzuálnej politiky medzi jednotlivými politickými predstaviteľmi konštitutívnych národov. [6]

Súčasnú štvrté obdobia sa na vnútropolitickú scénu začalo v decembri roku 2011 kreovaním vlády. EÚ prijala správu s opatrným entuziazmom. Prvé zaváhania v zmysle vytrvania novovzniknutej vlády sa objavili v marci 2012. Po mesiacoch rokovaní politických strán nastal čas realizácie očakávaných reforiem. Prvé problémy novovzniknutej vlády sa objavili v súvislosti s hlasovaním za návrh štátneho rozpočtu v Snemovni ľudu Parlamentného zhromaždenia BiH. Odlišný postoj k zníženiu platov zamestnancov vo verejnej správe sa ukázal ako neprekonateľný pre ďalšie fungovanie koalície politických strán zloženej zo Sociálnych demokratov a Strany demokratickej akcie. [10] [11] [12]

3 Európska únia a Bosna a Hercegovina

Na začiatku 90. rokov sa v regióne západného Balkánu začalo ES angažovať formou oficiálnej rozvojovej pomoci. Počas vojnového konfliktu v BiH bola EÚ prítomná na mierových vyjednávaniach. Rok po vzniku súčasného štátu prejavila EÚ záujem o stabilizovanú a prosperujúcu BiH. Únia si bola vedomá náročnej politickej a ekonomickej situácie v regióne, preto predstavila súhrn požiadaviek v oblasti politickej a ekonomickej, ktoré boli nevyhnutné na ďalšie budovanie vzájomných vzťahov. Pokroky štátov EÚ uvádzala vo forme tzv. Správ o kondicionalite. [13]

V roku 2000 sa na samite v Portugalsku Rada EÚ vyjadrila o potenciálnom členstve krajín západného Balkánu veľmi pozitívne. Na samite v Záhrebe v tom istom roku predstavila Rada EÚ osobitý nástroj spolupráce s regiónom – SAP. SAP je založený na budovaní demokratických hodnôt, hodnôt právneho štátu, vzájomného zmierňovania a spolupráce krajín západného Balkánu. Z dôvodu rozsiahlosti vyššie uvedených oblastí, EÚ – Rada EÚ prostredníctvom EK v roku 2006 a 2008 navrhla SAP zefektívniť, napr. využívaním nových nástrojov - občianskej spoločnosti, akademickej sféry, think-tankov a pod. Z tohto vyplýva, že EÚ v regióne západného Balkánu využíva podľa P. Szalaia dve formy prístupov – regionálny a individuálny. Osobitý prístup ku každému štátu EÚ uplatňuje na základe odlišných stupňov integračného vývoja. [14] Podpísanie SAA v rámci SAP znamená pre krajiny pozitívny pokrok v zmysle naplňovania politických, ekonomických a legislatívnych reforiem. [13]

Od roku 2005 zverejňuje EÚ tzv. Správy o pokroku BiH. V tomto roku Rada EÚ začala rokovania o SAA. Po úspešnom schválení reformy v oblasti ministerstva vnútra a spravodajských služieb v roku 2008 podpísala EÚ s BiH Stabilizačnú a asociačnú dohodu a dohodu o finančnej pomoci EÚ tzv. Nástroj predvstupovej pomoci. [13]

Každoročne predkladá skupina expertov EÚ EK správu o pokroku BiH. Správy pozostávajú z niekoľkých monitorovaných oblastí. Za rok 2011 krajina podľa poslednej zverejnenej správy dosiahla obmedzený pokrok v politickej oblasti. Toto hodnotenie vychádza z neexistencie vlády na centrálnej úrovni, neprijatia ústavnej zmeny, ktorá by zabezpečila, že ústavný dokument BiH je v súlade s Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Prekážkou efektívneho politického spravovania v krajine ostáva problém komunikácie medzi centrálnym parlamentným zhromaždením a jednotlivými legislatívnymi orgánmi entít, ako aj medzi parlamentmi samotných entít. Exekutíva v štáte je na oboch úrovniach ovplyvňovaná prijímaním nekoordinovaných politických rozhodnutí. Limitovaný progres bol zaznamenaný v oblasti reformy verejnej správy, kde dynamickejšiemu vývoju bráni najmä politická podpora. Oblasť súdnictva čelí enormnému počtu nevyriešených súdnych prípadov, finančné zaťaženie v kombinácii s politickými prekážkami ovplyvňujú efektívnosť a nezávislosť súdov. Veľmi negatívne je v správe hodnotený pokrok v boji proti korupcii vo verejnom, ale aj súkromnom sektore. [15]

Dodržiavanie ľudských práv a práv príslušníkov národnostných menšín je po právnej stránke zaistené prijatými medzinárodnými dohovormi. Ich implementácia v podmienkach BiH je problematickejšia. Najspornejšia na dodržiavanie je oblasť ekonomických a sociálnych práv. V každodennom živote čelí diskriminácii najmä rómske etnikum. [15]

Pozitívny vývoj bol zaznamenaný v oblasti spolupráce so susednými štátmi. BiH aktívne participuje v rámci nasledujúcich regionálnych iniciatívach: Stredoeurópskej zóny voľného obchodu - CEFTA, Procesu spolupráce v juhovýchodnej Európe – SEECP, a Rady pre regionálnu spoluprácu - RCC. [15]

V ekonomickej oblasti správa konštatuje slabú ochotu štátu podstúpiť štrukturálne reformy a nízku kvalitu správy verejných financií. BiH na ceste k integrácii do EÚ za posledné monitorované obdobie vykázala veľmi malý progres smerom k transformácii národného hospodárstva na trhovú ekonomiku. Dôvodom takéhoto vývoja bola neschopnosť domácich politických elít dohodnúť sa na rozpočtovom pláne na obdobie rokov 2011 – 2013, čo viedlo k oneskorenému schváleniu štátneho rozpočtu. Súkromný sektor trpí aj naďalej slabou vymožiteľnosťou práva a byrokraciou. Nezamestnanosť zostáva na vysokej úrovni v dôsledku slabého sociálneho systému štátu a nízkej mobility pracovnej sily, ktorá súvisí s administratívnym členením BiH. [15]

Vo všeobecnosti správa konštatuje, že štát sa v legislatívnej oblasti a v oblasti ďalšieho smerovania nedokázal vo výraznej miere priblížiť európskym štandardom. Určitý pokrok bol zaznamenaný v oblasti duševného vlastníctva, štátnych dotácií, výskumu, kultúry, dopravy a vyššie uvedených oblastí. Na druhej strane, je nevyhnutné aby štát učinil ďalšie opatrenia v súvislosti s voľným pohybom tovarov, osôb, služieb, kapitálu, daňovou a colnou správou, oblasťou zamestnanosti a sociálnym systémom, verejným obstarávaním, vzdelávaním, poľnohospodárstvom, priemyslom, životným prostredím a pod. [15]

Záverom, môžeme sumarizovať výsledky týkajúce sa perspektívy začlenenia BiH do EÚ. Pre krajinu je príznačný nestály politický vývoj spôsobený viacerými faktormi. Aj napriek enormnej finančnej podpore zahraničia a špecifickému prístupu medzinárodného spoločenstva a EÚ, BiH preukazuje v kľúčových oblastiach fungovania štátu veľmi limitovaný pokrok. V súvislosti s aktuálnou ekonomickou situáciou v Únii je reálne predikovať začlenenie BiH do európskych štruktúr len v dlhodobom časovom horizonte.

Zoznam použitej literatúry

- [1] TODOROVA, M. 1997. *Imagining the Balkan*. Oxford: Oxford University Press, 1997. 257 s. ISBN. 0-19-508750-X.
- [2] HAS Geographical Research Institute. 2007. *South Eastern Europe in Maps*. Budapest : HAS Geographical Research Institute, 2007, 136 s. ISBN-10 963-9545-13-9.
- [3] *The General Framework Agreement For Peace In Bosnia And Herzegovina*, 1995 [cit. 20-05-2012]. Dostupné na internete [online]: <http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=380>
- [4] *Office of the High Representative*. [online] Dátum citovania [cit.26.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.ohr.int/ohr-info/hrs-dhrs/>>
- [5] OECD. 2003. *Geographical Distribution of Financial Flows to Aid Recipients*, OECD Publishing, 2003. 324 s. ISBN 9789264099746.
- [6] MOJŽITA, M. 2010. *Sarajevo, Čakanie na Lastovičky*. Bratislava : Kalligram, 2010, 263 s., ISBN 978-80-8101-339-3.
- [7] PEJANOVIĆ, Mirko. The Political Development of Bosnia and Herzegovina in the post-Dayton Period. In Szalai, P. 2008. *Kondicionalita Európskej únie v Bosne a Hercegovine* : diplomová práca. Sarajevo: Šahinpašić, 2007. 238 s. ISBN 978-9958-41-210-3.
- [8] *Bosnia's Alliance for (Smallish) Change* [online] International Crisis Group – Europe Report N°132, 2.8.2002 Dátum citovania [cit.26.5.2012] Dostupné na internete [online]: <<http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/bosnia-herzegovina/132-bosnias-alliance-for-smallish-change.aspx>>
- [9] *Case of Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* [online]. European Court of Human Rights - Judgement, 22.12.2009. Dátum citovania [cit.30.5.2012] Dostupné na internete [online]: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Bosnia%20%7C%20Herzegovina&sessionid=98306750&skin=hudoc-en>>
- [10] JUKIC, E. 2011. *Breakthrough on Bosnian Impasse* [online]. Balkan Insight, 28.12.2011. Dátum citovania [cit.26.5.2012] Dostupné na internete [online]: <<http://www.balkaninsight.com/en/article/end-of-political-stalemate-in-bosnia>>
- [11] JUKIC, E. 2012. *Bosnia's Bosniak Parties Feud Over Budget* [online]. Balkan Insight, 20.4.2012. Dátum citovania [cit.29.5.2012] Dostupné na internete [online]: <<http://www.balkaninsight.com/en/article/two-bosniak-coalition-parties-in-fight>>
- [12] JUKIC, E. 2012. *Bosnia: SDP-SDA Coalition Breaks Up* [online]. Balkan Insight, 31.5.2012. Dátum citovania [cit.31.5.2012] Dostupné na internete [online]: <<http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnia-s-bosniak-sdp-sda-coalition-brakes-up>>
- [13] *Bosna and Herzegovina – Relations with the EU* [online]. ec.europa.eu. Dátum citovania [cit. 28.5.2012] Dostupné na internete [online]: <http://ec.europa.eu/enlargement/potential-candidates/bosnia_and_herzegovina/relation/index_en.htm>
- [14] SZALAI, P. 2008. *Kondicionalita Európskej únie v Bosne a Hercegovine* : diplomová práca. Bratislava : UK, 2008. Dátum citovania [cit. 28.5.2012] Dostupné na internete [online]: <www.nadaciapontis.sk/tmp/asset_cache/link/.../DP_PavolSzalai.pdf>
- [15] *Bosnia and Herzegovina 2011 Progress Report and Conclusions. Enlargement Strategy And Main Challenges 2011-2012*. [online]., 12.10.2011. Dátum citovania [cit.29.5.2012] Dostupné na internete [online]: <http://ec.europa.eu/europeaid/infopoint/publications/enlargement/58f_en.htm>

Kontaktná adresa:

Ivana Odalošová

KMVaD FPVMV, UMB

Kuzmányho 1

974 11 Banská Bystrica

048/446 18 12, 0908 218 560

ivana.odalosova@umb.sk

ZAHRANIČNÉ VZŤAHY SOMÁLSKA

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá problematikou zahraničných vzťahov Somálska od vyhlásenia nezávislosti až do súčasnosti, ktorá je charakteristická úplným kolapsom somálskeho zlyhávajúceho štátu. Cieľom príspevku je identifikovať základné črty a determinanty vývoja somálskych zahraničných vzťahov v historickom kontexte a zároveň tak poskytnúť ich stručný prehľad.

Kľúčové slová: Somálsko, zahraničné vzťahy, zlyhanie štátu

Abstract

Paper deals with the issue of foreign relations of Somalia from the declaration of independence to the present day that is characteristic by a total collapse of the Somali failed state. The aim of this paper is to identify the fundamental features and determinants of the Somali foreign relations development in the historical context and thus at the same time to provide their brief overview.

Keywords: Somalia, foreign relations, state failure

1 Úvod

Somálsko nedisponuje funkčnou exekutívou už 20 rokov, pričom o stave úplného bezvládia možno hovoriť obzvlášť v období od pádu Barreho režimu v roku 1991 do vzniku prechodnej národnej vlády (z angl. „*Transitional National Government*“, ďalej len „*TNG*“) v roku 2000, ktorá vzišla z mierovej konferencie v Džibutsku a v období od vypršania jej mandátu v auguste 2003 do sformovania novej dočasnej vlády, tzv. prechodnej federálnej vlády (z angl. „*Transitional Federal Government*“, ďalej len „*TFG*“) v decembri 2004 ako výsledku mierových rokovaní v Keni pod záštitou Medzivládnej agentúry pre rozvoj (z angl. „*Intergovernmental Authority on Development*“, ďalej len „*IGAD*“)¹. Očakávania ohľadom zaistenia stability a bezpečnosti v krajine sa však nepodarilo naplniť ani TNG a rovnako z tohto pohľadu nie je zatiaľ úspešná ani do súčasnosti vládnuca TFG. V súvislosti so situáciou v Somálsku a jej dôsledkami sa preto často používajú pojmy ako zlyhanie, resp. rozpad štátu *par excellence*² alebo unikátny prípad zlyhania medzi zlyhávajúcimi štátmi³. Dané atribúty poukazujú na neschopnosť štátu jednak efektívne kontrolovať svoje územie,

---

¹ IGAD v tom čase pozostávala z Džibutsku, Eritrey, Etiópie, Kene, Somálska, Sudánu a Ugandy.

² Pozri napr.: Giorgetti, C. 2010. A Principled Approach to State Failure, s. 23. Koskenmäki, R. 2004. Legal Implications Resulting from State Failure in Light of the Case of Somalia. In *Nordic Journal of International Law*, 2004, roč. 73, č. 1, s. 1. Williams, P. D. 2009. *State Failure in Africa: Causes, Consequences and Responses* [online]. [cit. 05-06-2012]. s. 6. Dostupné na internete: <[³ Menkhaus, K. 2004. *Somalia: State Collapse and the Threat of Terrorism*, s. 17.](http://www.pdfhost.com/view/aHR0cDovL2VsbGlvdHQuZ3d1LmVkdS9hc3NldHMvZG9jcy9yZXNlYXJjaC93aWxsaWFtczA3LnBkZg==>.</p></div><div data-bbox=)

a jednak zabezpečiť určitú nevyhnutnú úroveň politických statkov. V prípade Somálska ide pritom o súčasné zlyhanie v oboch rovinách, a to v takej miere, že v podstate vytvára samostatnú kategóriu. Dokazuje to aj jeho umiestnenie v rebríčku Failed States Index, ktorý od roku 2008 stále vedie.⁴

Ako ovplyvňuje súčasná situácia v Somálsku jeho vzťahy s ostatnými štátmi a akými znakmi sa vyznačovali zahraničné vzťahy počas diktatúry Siada Barreho či v období prvej republiky? Cieľom predkladaného príspevku je odpovedať na dané otázky, a teda identifikovať základné črty vývoja zahraničných vzťahov Somálska v historickom kontexte a zároveň tak poskytnúť ich stručný prehľad.

2 Od nezávislosti k prevratu (1960-1969)

V období pred vznikom samostatného štátu dominoval vo vzťahoch územia Somálska voči okolitému svetu obchod, čo bolo dané jeho výhodnou geografickou polohou. Medzi 10. a 16. storočím sa rozvíjali obchodné vzťahy najmä s Peržanmi, arabským svetom, Čínou, Indiou a od 16. storočia čoraz intenzívnejšie s Portugalskom. Do oblasti Somálska zároveň migrovalo hlavne arabské obyvateľstvo z Jemenu a Ománu. Za míľnik v kontexte rozvoja obchodných stykov s európskymi veľmocami možno považovať otvorenie Suezského prieplavu v roku 1869, čím sa geostrategický význam Somálska značne zvýšil.⁵

Región Afrického rohu sa tak aj z tohto dôvodu stal od polovice 19. storočia objektom mocenských záujmov Veľkej Británie, Francúzska, Talianska a Etiópie, ktoré sa v ňom usilovali o získanie vplyvu a dominantného postavenia. Pokiaľ ide o územie osídlené somálskym obyvateľstvom, jeho jednotlivé časti sa dostali pod nadvládu uvedených štátov, čím došlo k jeho fragmentácii, a to nasledovne:

- Francúzsko od 60. rokov kontrolovalo územie dnešného Džibutska, vtedy nazývané Francúzsky Somaliland;
- Veľká Británie vytvorila protektorát na severe Somálska v 80. rokoch s názvom Britský Somaliland;
- Taliansko kúpilo oblasť južného Somálska od zanzibarského sultána koncom 80. rokov, ktorá sa potom nazývala Taliansky Somaliland;
- Etiópia ovládla územie na západe Somálska, nazývané Ogaden.

S rozdrobením a kolonizáciou Somálčanmi obývaného teritória súvisí aj ich kritika bývalých kolonizátorov, ktorým pripisujú primárnu zodpovednosť za marenie, resp. obmedzovanie národnoštátnych budovateľských ambícií. Somálsko síce napokon získalo nezávislosť v tzv. roku Afriky od Veľkej Británie a Talianska, čím z Britského a Talianskeho Somalilandu vzniklo štátne územie samostatnej republiky, ale išlo iba o časť teritória, na ktorom somálske obyvateľstvo žilo.⁶ V tomto kontexte teda možno súhlasiť s názorom Alexa Thomsona, ktorý poznamenáva, že dekolonizácia vyriešila problém rozdeleného somálskeho národa len čiastočne.⁷ Táto otázka sa preto negatívne prejavila aj v zahraničných vzťahoch Somálska s dotknutými susednými štátmi.

V etiópskom Ogadene, Francúzskom Somalilande a tiež v severnej Keni žiadalo somálske etnikum pripojenie príslušných oblastí k novovzniknutému štátu, čo v zmysle práva národov na sebaurčenie podporovala aj nová somálska vláda. Do popredia sa tak dostala

⁴ Foreign Policy. *The Failed States Index 2011* [online]. [cit. 05-06-2012]. Dostupné na internete: <http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/06/17/2011_failed_states_index_interactive_map_and_rankings>.

⁵ Akpınarlı, N. 2009. *The Fragility of the "Failed State" Paradigm*, s. 32-33.

⁶ Historickú rozdrobenosť somálskeho obyvateľstva na piatich územiach symbolizuje aj päťcípá biela hviezda na somálskej zástave.

⁷ Thomson, A. 2004. *An Introduction to African Politics*, s. 167.

myšlienka zjednoteného „veľkého Somálska“. Veľkosomálsky nacionalizmus sa však nestretol s pochopením susedných štátov a stal sa preto zdrojom antagonizmu v ich bilaterálnych vzťahoch so Somálskom, pričom nepochybne najproblematickejším bol vo vzťahu k Etiópiii. K ďalšej eskalácii napätia prispela vláda v Somálsku, keď začala zásobovať zbraňami povstalecké skupiny v sporných regiónoch. Kvôli sporu s Keňou napríklad prerušilo Somálsko diplomatické styky s Veľkou Britániou v roku 1963.

Na základe uvedeného považujeme koloniálne dedičstvo v podobe rozdelenie územia obývaného somálskym obyvateľstvom bezohľadným vytýčením hraníc za významný determinant úrovne zahraničných vzťahov Somálska nielen v sledovanom období, keďže neskôr podnietilo vznik somálskeho iredentizmu, ktorý vyvrcholil vojnou s Etiópiou.⁸ Územné nároky Somálska v duchu veľkosomálskeho nacionalizmu, opierajúce sa o etnické a kultúrne dôvody boli navyše v kontraste s neporušiteľnosťou „zdedených“ hraníc akceptovanou zo strany väčšiny kolonizovaných afrických štátov.⁹ Somálsko sa však k deklarácii Organizácie africkej jednoty z roku 1964 o uznávaní týchto koloniálnych hraníc nepripojilo. Tento krok teda možno chápať ako nesporný dôkaz jeho iredentistických zámerov a snáh, ktoré sa potvrdili v ďalšom historickom vývoji.

Somálsky iredentizmus sa ale nestal prekážkou v rozvíjaní bilaterálnych vzťahov s vtedajšími supervelmocami, ktoré v podmienkach Studenej vojny „súťažili“ o kontrolu nad strategicky atraktívnym regiónom. Napríklad západný blok ponúkol vojenský program v hodnote 10 mil. USD, na čo východný blok reagoval ponukou na úrovni 30 mil. USD alebo podobne zatiaľ čo ZSSR zásoboval a zabezpečoval výcvik somálskej armáde, Západ rovnako podporoval policajné zložky.¹⁰ Keďže Somálsko po dekolonizácii nemalo vybudovaný sektor priemyslu a neoplývalo ani bohatými ložiskami nerastných surovín, bolo odkázané na prilákanie zahraničného kapitálu, čomu daný konflikt významne napomáhal. Diverzifikácia donorov (ZSSR, USA, Čína, Taliansko a ďalšie, najmä západné štáty) zabezpečila, že znášali značnú časť nákladov spojených s rozvojom Somálska a jeho ekonomiky. Výsledkom zahraničnej pomoci bolo tiež vytvorenie štvrtej najväčšej armády v Afrike po Etiópiii, Nigériii a Ghane.¹¹

3 Barreho Somálsko (1969-1991)

Vojenský prevrat v roku 1969, ktorý bol definovaný ako marxistická revolúcia, znamenal koniec krátkeho obdobia demokratickej vlády so systémom viacerých politických strán, ktorý sa v dekolonizovaných afrických štátoch vyskytoval skôr len výnimočne. K moci sa dostal Siad Barre, ktorého takmer 22 rokov trvajúci režim mal spočiatku podobu vojenskej diktatúry a od roku 1979 prezidentskej autokracie. Barreho nástup viedol aj k zmenám v zahraničných vzťahoch Somálska.

Keďže Barre experimentoval s vlastnou verziou vedeckého socializmu a snažil sa z tradičného moslimského štátu vybudovať moderný socialistický, získal si podporu najmä Sovietskeho zväzu, ktorá sa spájala hlavne s obdobím vojenskej diktatúry a trvala do roku 1978. Na druhej strane daná vyhranená ideologická orientácia predurčila Somálsko k počiatočnej strate donorov zo Západu. Pôvodný počet externých patrónov sa teda výrazne zredukoval a približne v polovici režimu Siada Barreho došlo aj k ich zásadnej kvalitatívnej zmene, a síce k tzv. „obratu“ z Východu na Západ.

⁸ Konflikt sa prerušovane tiahol cez tri desaťročia a opakovane vypukol v rokoch 1960, 1964, 1973, 1977, 1983 a 1987.

⁹ Uppsala Universitaet. *Uppsala Conflict Data Program - Conflict Encyclopedia* [online]. [cit. 06-06-2012] Dostupné na internete: <<http://www.ucdp.uu.se/gpdata/gpcountry.php?id=141&value=#>>.

¹⁰ Thomson, A. 2004. *An Introduction to African Politics*, s. 167.

¹¹ *Ibid.*, s. 168.

V roku 1974 bolo prehlbovanie vzájomných vzťahov so Sovietskym zväzom potvrdené navyše i formálne, a to uzavretím Dohody o priateľstve a spolupráci. Somálsko sa tak stalo prvým štátom čiernej Afriky s takouto dohodou so ZSSR.¹² Išlo v podstate o obojstranne veľmi výhodný „bátrový obchod“. Somálsko sa mohlo spoliehať na štedré sovietske zdroje a ZSSR na umožnenie prístupu k strategickému prístavu Berbera a letiskám. Obdobne ako v iných afrických štátoch aj v Somálsku mala podpora sovietskeho patróna primárne podobu vojenskej pomoci, hoci ani ekonomická asistancia, napr. pri budovaní zavlažovacích systémov alebo v odvetví rybolovu, nebola zanedbateľná. Zároveň predstavovala jednu z najväčších finančných podpôr per capita, ktorá do 80. rokov činila až 50% HNP Somálska.¹³ Aj to dokazuje, aký význam ZSSR pripisoval svojmu vplyvu v regióne a najmä vytvoreniu protiváhy Selassieho režimu v Etiópii podporovanom zo strany USA.

Okrem ZSSR sa však Barre usiloval o posilňovanie bilaterálnych vzťahov aj s inými štátmi sledujúc získanie ďalších donorov pre svoj režim, a to bez ohľadu na ich ideológiu. S týmto cieľom sa Barreho Somálsko stalo ešte v tom istom roku, ako bola podpísaná spomínaná dohoda so sovietskym patrónom, prvým nearabským členom Ligy arabských štátov.¹⁴ Táto skutočnosť len potvrdila, že Somálsko má bližšie k arabskému svetu než k Afrike. Okrem toho spočiatku malo tendenciu podporovať hlavne arabské krajiny ako Líbya, Alžírsko a Irak, ktoré tvorili opozíciu politike USA na Blízkom východe. Somálsko profitovalo tiež z dobrých vzťahov so Severnou Kóreou a Čínou.

Uvedená stratégia zahraničnej politiky sa ukázala byť veľmi prezieravá obzvlášť v kontexte zastavenia podpory z Moskvy ako reakcie na Barreho inváziu do Etiópie v roku 1977. Útok Somálska na Etiópiu sa tak stal kritickým bodom somálsko-sovietskych vzťahov a vytvoril priestor pre nového patróna. ZSSR sa totiž po zvrhnutí Selassieho režimu v Etiópii Mengistuom, ktorý nebol viac prijateľným spojencom pre pôvodného patróna USA, rozhodol uprednostniť nového klienta s revolučnejším potenciálom pred Barreho Somálskom, do ktorého od roku 1969 masívne investoval. Príčinu však možno vidieť aj v tom, že Barre nielen odmietol výzvy Moskvy na upustenie od nacionalistických cieľov adresovaných obom stranám sporu ako aj návrh na vytvorenie socialistickej federácie, ale navyše reagoval jednostranným porušením ustanovení dohody z roku 1974 tým, že zamedzil prístup do prístavu v Berbere a zároveň vyhostil všetkých sovietskych poradcov.

Ako zdôrazňuje Thomson, za týmto Barreho krokom treba vidieť jeho zámer zmeniť patróna tak, aby bola zaistená externá podpora režimu, ktorá by súčasne nebola podmienená vzdaním sa iredentistickej idey veľkého Somálska. Barremu sa takmer podarilo využiť Studenú vojnu vo svoj prospech, keď ponúkol spojenectvo USA, ktoré prišli o Etiópiu a v Africkom rohu tak ostali bez strategického klienta, výmenou za vojenskú podporu. Keďže napokon prezident Carter nástojil na stiahnutí sa somálskych vojakov z Ogadenu ako súčasť dohody, Barreho taktika nebola úspešná.¹⁵ Bez kľúčových donorov, hoci so silnou podporou arabských štátov okrem Jemenu, somálske jednotky v Etiópii nedokázali čeliť etiópskej armáde podporovanej ZSSR a Kubou a Somálsko utrpelo porážku.

Zatiaľ čo sa teda územné nároky Somálska voči Francúzskemu Somalilandu postupne vytratili s vyhlásením suverenity Džibutska v roku 1977, v prípade Etiópie sa stali hlavnou príčinou medzištátneho vojnového konfliktu, najkrutejšieho od 2. svetovej vojny v Afrike¹⁶, tzv. vojny o Ogaden (1977-1978), a celkovo dlhodobým zdrojom napätia v somálsko-

¹² Phillip, C. E. 2005. Somalia - A very special case, s. 521. In *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 2005, roč. 9, s. 517-554.

¹³ Menkhaus, K. 2003. *Somalia: a situation analysis and trend assesment* [online]. s. 2. [cit. 07-06-2012]. Dostupné na internete: <<http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/3f7c235f4.pdf>>.

¹⁴ Somálsko tiež zastávalo protiizraelskú politiku.

¹⁵ Thomson, A. 2004. *An Introduction to African Politics*, s. 169-170.

¹⁶ Abdullahi, M.D. 1995. *Fiasco in Somalia: US-UN Intervention*, s. 4.

etiópskych vzťahoch. Oblasť Ogaden je prevažne tvorená púšťou, ale v roku 1972 tam boli objavené ložiská ropy a plynu. Somálsko navyše požadovalo i priľahlé územie, ktoré patrilo k dôležitým poľnohospodárskym oblastiam a malo aj strategický význam. Vzdaním sa sporného teritória by Etiópia prišla takmer o tretinu svojho štátneho územia.

Porážka v Ogadene a strata významných donorov znamenala hrozbu aj pre samotný Barreho režim, ktorý bol úplne závislý na patrimonializme, obzvlášť na jeho vojenskej zložke. Somálsko sa preto znova obrátilo na ZSSR a USA ako aj na ďalšie mocnosti ako napríklad Saudská Arábia, Irán, Egypt, Čína alebo Veľká Británia či Taliansko. Vojenská podpora však bola obnovená hlavne až v roku 1980, kedy sa patrónom Somálska stali napokon USA, a to s výhodami podobnými, ako mal predtým ZSSR. Thomson v tejto súvislosti uvádza, že k zmene ich postoja prispeli najmä tri skutočnosti, a to strata klienta v podobe Iránu, sovietska invázia do Afganistanu a v neposlednom rade aj Barreho vyhlásenia o vytvorení veľkého Somálska výlučne mierovou cestou.¹⁷ Okrem USA sa k významným donorom radilo aj Európske spoločenstvo, ktoré sa orientovalo na rozvojovú pomoc. Ekonomickú a vojenskú podporu získaval Barre ďalej od Talianska, Egypta, Saudskej Arábie a Líbye¹⁸. Túto podporu možno pokladať za kľúčovú osobitne počas občianskej vojny, ktorá sa v Somálsku rozpútala po neúspechu z Ogadenu. Pôžičky autokratickému režimu poskytli aj Medzinárodný menový fond a Svetová banka, a to aj napriek protestom somálskeho obyvateľstva v exile či deklarovanej podpore demokratických princípov týchto inštitúcií.¹⁹

Pokiaľ ide o vzťahy s Etiópiou v tomto období, Etiópia pod patronátom ZSSR významne podporovala opozíciu Barreho režimu, t.j. Somálske národné hnutie a Somálsky front spásy. Barreho obavy pred silou etiópskej armády postupne zlepšili vzťahy s Keňou a Džibutskom. Prejav ochoty somálskeho lídra začať s Mengistuom priame rokovania viedol až k podpísaniu mierovej dohody v roku 1988, ku ktorej ako mediátori prispeli Keňa aj Džibutsko. Napriek tomu, že vzájomný konflikt formálne ukončila, predmet sporu nevyriešila.²⁰ O dva roky síce Barre obvinil Mengistua z nedodržania dohody poskytnutím podpory Somálskemu národnému hnutiu, ale ako v tomto kontexte uvádza Metz, Etiópia bola príliš vyčerpaná vnútroštátnymi konfliktami než, aby toho bola schopná.²¹

S koncom bipolarity sa strategický význam Somálska znížil, čo Západu umožnilo podmieňovať zahraničnú pomoc určitými politickými požiadavkami, napr. v kontexte dodržiavania ľudských práv. V dôsledku genocídy klanu Isaaq v rokoch 1988-1990 ako odpovede na jeho povstanie proti Barreho režimu sa však patronát Západu v roku 1989 definitívne skončil. Práve vtedajšia vysoká závislosť Somálska na ekonomickej pomoci z krajín Arabského polostrova neskôr rezultovala v priklonení sa na stranu skupiny arabských štátov vedenej USA, ktorá odsudzovala irackú inváziu do Kuvajtu v roku 1990. Odmenou boli napríklad odpustenie dlhu zo strany Qataru alebo výhodný nákup ropy od Saudskej Arábie.²²

Bez rozsiahlej externej podpory zo strany hlavného patróna však stratila autokratická vláda kontrolu nad niektorými oblasťami štátneho územia, čo vyvrcholilo zvrhnutím Siada Barreho a následným úplným kolapsom štátu v roku 1991.

¹⁷ Thomson, A. 2004. *An Introduction to African Politics*, s. 170-171.

¹⁸ V rokoch 1981-1985 boli diplomatické styky s Líbyou prerušené kvôli Kaddáfího podpore Etiópie a opozičných hnutí v Somálsku.

¹⁹ Abdullahi, M. D. 1995. *Fiasco in Somalia: US-UN Intervention*, s. 4.

²⁰ Vyjadrovala súhlas oboch lídrov so stiahnutím vojsk z územia druhého štátu a zastavením podpory rebelských skupín usilujúcich sa o zvrhnutie režimu v druhom štáte.

²¹ Metz, H. Ch. (ed.). 1992. *Somalia: A Country Study* [online]. [cit. 08-06-2012]. Dostupné na internete: <<http://countrystudies.us/somalia/79.htm>>.

²² *Ibid.*

4 Somálsky kolaps (1991 -)

Podľa Daniela Thürera je jedným z typických znakov zlyhávajúcich štátov absencia orgánov schopných zaväzovať štát medzinárodným právom a zastupovať ho na medzinárodnej úrovni.²³ Inými slovami, štát teda nie je schopný interakcie s ostatnými štátmi ako plnohodnotný člen medzinárodného spoločenstva.²⁴

V danej situácii sa od roku 1991 na pozadí prebiehajúcej občianskej vojny sprevádzanej hladomorom ocitlo aj Somálsko. Jeho členské miesto vo Valnom zhromaždení OSN ostalo v období rokov 1992-2000 prázdne, čo sa v dejinách organizácie stalo z dôvodu neexistencie centrálnej vlády po prvý raz.²⁵ Okrem toho súčasne dochádza aj k postupnému rozpadu štátu. V roku 1991 totiž jednostranne vyhlásil samostatnosť Somaliland na severe krajiny a neskôr v roku 1998 bola vyhlásená autonómia Puntland, avšak v rámci Somálska, t.j. bez ambície oddeliť sa po vzore Somalilandu. Napriek tomu, že Somaliland nie je doteraz medzinárodne uznaný, nemení to nič na skutočnosti, že de facto existuje a spolu s autonómiou Puntland je relatívne fungujúcou časťou zlyhávajúceho Somálska.²⁶

Keďže intervencia medzinárodného spoločenstva a USA v občianskej vojne sa napokon skončila fiaskom, Somálsko bolo ponechané napospas totálnej anarchii až do vzniku TNG v roku 2000, ktorú o štyri roky nahradila súčasná TFG s mandátom do augusta 2012. Jej vláda bola prerušená len v roku 2006 krátkym obdobím vlády Únie islamských súdov. Štát teda naďalej nemá stálu centrálnu vládu a TFG nie je schopná vykonávať efektívnu kontrolu nad celým štátnym územím. Má preto iba obmedzený vplyv, čo je dané i chýbajúcou legitimitou u somálskeho obyvateľstva, hoci si získala podporu viacerých štátov. Navyše dôsledky, ktoré so sebou stav zlyhania a kolapsu Somálska prináša, ako napríklad pirátstvo, konflikt, utečenci a celková regionálna nestabilita, majú takisto potenciál pôsobiť na jeho zahraničné vzťahy.

Bez efektívnej vlády a aparátu na vykonávanie zahraničnej politiky je Somálsko od pádu Barreho režimu v podstatnej miere skôr objektom zahraničnej politiky iných štátov.²⁷ Somálska zahraničná politika sa v sledovanom období oficiálne zameriava na tri hlavné ciele, a síce na získanie medzinárodného uznania, medzinárodnej podpory pre národný zmier a ekonomickej asistencie.²⁸

Koskenmäki v súvislosti s problematikou diplomatického zastúpenia zlyhávajúceho, resp. rozpadnutého štátu upozorňuje, že samotný stav zlyhania alebo kolapsu automaticky neimplikuje ukončenie formálnych diplomatických stykov medzi štátmi. Stiahnutie diplomatickej misie je v tomto prípade iba pokračovaním diplomatických stykov na nižšej úrovni, pričom uvádza práve príklad Somálska a USA. Pokiaľ ide o zlyhávajúci štát s úplnou absenciou efektívnej vlády bez vyhliadok na zlepšenie, jeho diplomatické a konzulárne misie strácajú svoju reprezentatívnu funkciu. Diplomatické misie iných štátov v zlyhávajúcom štáte

²³ Thürer, D. 1999. The "Failed State" and International Law [online]. In *International Review of the Red Cross*. 1999, č. 836, s. 731 – 761 [cit. 07-06-2012]. Dostupné na internete: <<http://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jq6u.htm>>.

²⁴ Foreign Policy. 2011. *The Failed States Index 2009: FAQ&Methodology* [online]. [cit. 07-06-2012]. Dostupné na internete: <http://www.foreignpolicy.com/articles/2009/06/22/2009_failed_states_index_faq_methodology>.

²⁵ Koskenmäki, R. 2004. Legal Implications Resulting from State Failure in Light of the Case of Somalia. In *Nordic Journal of International Law*, 2004, roč. 73, č. 1, s. 13.

²⁶ Najbližšie k uznaniu Somalilandu má Juhoafrická republika, ktorá uznáva jeho pasy.

²⁷ Jane's Sentinel Country Risk Assessments. 2011. *Somalia – Country Report* [online]. [cit. 10-06-2012]. Dostupné na internete: <http://sentinel.janes.com/subscribe/sentinel/country_report_doc.jsp?Prod_Name=NAFRS&Sent_Country=Somalia>.

²⁸ Somali Ministry of Foreign Affairs and International Cooperation. *Foreign Relations* [online]. [cit. 10-06-2012]. Dostupné na internete: <<http://www.mfa.somaligov.net/Foreign%20Relations.html>>.

sú zvyčajne stiahnuté, pretože ich pôsobenie v podmienkach zlyhania štátu nie je efektívne a ani bezpečné.²⁹

Pokiaľ ide o súčasné vzťahy Somálska na multilaterálnej úrovni, TFG ako nástupca TNG bola uznaná za legitímneho reprezentanta Somálska a je podporovaná aj na pôde hlavných medzinárodných organizácií ako OSN³⁰, Africká únia a Liga arabských štátov, ale nemá nárok na čerpanie pomoci z medzinárodných finančných inštitúcií. Úlohu najvýznamnejšieho fóra pre regionálne diplomatické rokovanie plní v dnešnej dobe IGAD, ktorá sprostredkovala mierový proces v Keni.

Čo sa týka bilaterálnych vzťahov, v súčasnosti má TFG, ktorá je zároveň odkázaná na externú finančnú asistenciu, plnú podporu predovšetkým zo strany Etiópie, Kene, Džibutska, ale aj Talianska, Jemenu, Nórska a USA ako hlavného sponzora mierového procesu a zároveň finančného sponzora vlády.³¹ EÚ, ktorá je od roku 2008 najväčším donomom v oblasti rozvoja štátu³² a poskytuje tiež podporu dočasnému federálnemu parlamentu, podmieňuje napríklad spolu s niektorými inými donormi pomoc dosiahnutými výsledkami.³³ Od roku 2007 poskytuje Somálsku humanitárnu pomoc aj Čína, ktorá v danom roku získala povolenie na prieskum ropných ložísk a investuje tiež do odvetvia telekomunikácií.³⁴ V ďalšom texte sa zameriame bližšie na aktuálne vzťahy Somálska so štátmi Afrického rohu v užšom zmysle, t.j. s Džibutskom, Eritreou, Etiópiou a Keňou.

V prípade Džibutska spôsobil mierový proces z Arty v roku 2000, ktorým vznikla TNG, napätie vo vzťahoch so Somalilandom. Ten vnímal posilňovanie centrálnej moci v Somálsku ako ohrozenie vlastnej nezávislej existencie. Džibutská iniciatíva mala za následok aj napäté vzťahy s Etiópiou, ktorá ju vnímala ako pokus o obmedzenie jej vplyvu v regióne. Hraničné spory oboch spomenutých štátov s Eritreou sa stali faktorom, ktorý prispel k ich zmiereniu a spoločnej koordinácii počas somálskeho mierového procesu v kenskom Eldoret. Hoci počas vlády Únie islamských súdov vystupovalo Džibutsko ako spojenec, svoju podporu následne rýchlo presunulo v prospech TFG. Zohralo tiež významnú rolu pri mierovom procese v rokoch 2008-2009 medzi TFG a džibutskou frakciou Aliancie za znovuoslobodenie Somálska a naďalej podporuje mier v Somálsku.

Eritrea spolu s konzervatívnymi arabskými štátmi podporovala TNG a vládu Únie islamských súdov, ale jej súčasné vzťahy so Somálskom na čele s TFG sú na nízkej úrovni. Príčinou je eritrejská podpora povstaleckých hnutí bojujúcich proti TFG vrátane Al Shabab, za čo boli na Eritreu uvalené sankcie OSN. Schvaľovanie politiky TFG zo strany IGAD viedlo k tomu, že Eritrea z tejto regionálnej organizácie napokon v roku 2007 pre nezhody v danej otázke vystúpila.

Etiópia na rozdiel od Eritrey podporuje TFG a v minulosti vystupovala práve proti TNG a Únii islamských súdov. Somálsko-etiópske vzťahy sa obzvlášť skomplikovali vyslaním etiópskych jednotiek s cieľom vyhnúť islamistický režim v roku 2006, čo podporovali USA aj somálsky prezident, a následne faktickou okupáciou do roku 2009. V

²⁹ Koskenmäki, R. 2004. Legal Implications Resulting from State Failure in Light of the Case of Somalia. In *Nordic Journal of International Law*, 2004, č. 73, s. 8.

³⁰ OSN sa v Somálsku od neúspechu misie UNOSOM (1992-1995) neangažuje formou peacekeepingu, ale poskytuje hlavne humanitárnu pomoc a tiež vytvára právny rámec na podporu protipirátskych misií.

³¹ Jane's Sentinel Country Risk Assessments. 2011. *Somalia – Country Report* [online]. [cit. 10-06-2012]. Dostupné na internete: <http://sentinel.janes.com/subscribe/sentinel/country_report_doc.jsp?Prod_Name=NAFRS&Sent_Country=Somalia>.

³² European External Action Service. 2012. *The EU Fight Against Piracy in Horn of Africa* [online]. [cit. 10-06-2012]. Dostupné na internete: <http://eeas.europa.eu/agenda/2012/200212_factsheet_piracy.pdf>.

³³ Predmetom rokovaní EÚ s TFG je okrem iného aj boj proti somálskemu pirátstvu.

³⁴ Bilaterálne vzťahy s Čínou boli pomerne na dobrej úrovni po celé obdobie od roku 1960 do konca bipolárneho konfliktu a tento trend pokračuje dodnes. Somálsko napríklad patrilo v roku 1970 a 1971 k tým štátom, ktoré dali podnet na obnovenie členstva ČLR v OSN.

prípade Etiópie a arabských štátov bolo možné hovoriť o zástupnom konflikte v Somálsku, v ktorom štáty zálivu a Egypt podporujú arabizáciu, šírenie islamu a vznik silného centralizovaného Somálska (preto sú aj proti nezávislosti Somalilandu) ako protiváhy Etiópie, ktorej záujmy v Somálsku sa spájajú jednak s obavami z arabského vplyvu, a jednak s obavami ohľadom renesancie iredentistických nárokov na Ogaden práve v prípade vybudovania silného centralizovaného štátu. Navyše, neuzavretú otázku Ogadenu možno stále pokladať za potenciálnu príčinu sporov i v budúcnosti. Aj dnes totiž vedú niektoré rebelské skupiny v oblasti Ogaden ozbrojený boj proti etiópskej vláde, hoci s nižšou intenzitou. V súčasnosti sa však bilaterálne vzťahy Etiópie so Somálskom zlepšujú, a to aj napriek tomu, že podporuje secesionistický Somaliland³⁵.

Vzťahy s Keňou boli poznačené výraznou prítomnosťou somálskej populácie v severovýchodnej časti krajiny. Keňa navyše vníma zlyhávajúce Somálsko ako hrozbu pre vlastnú stabilitu. V tomto kontexte treba spomenúť najmä veľký počet somálskych utečencov a tiež útoky hnutia Al Shabab na územie Kene, ako pomstu za jej podporu voči TFG.³⁶ Keňa je aktívnym účastníkom somálskeho mierového procesu a v roku 2006 poskytla sídlo TFG a somálskemu parlamentu. Okrem toho v Nairobi sídlia mnohé zahraničné zastupiteľské úrady akreditované pre Mogadišo a tiež agentúry OSN a iné medzinárodné mimovládne organizácie pôsobiace v Somálsku.

5 Záver

Zahraničné vzťahy Somálska boli významne ovplyvnené viacerými faktormi, a to v závislosti od konkrétneho historického obdobia. V období od vyhlásenia nezávislosti do nástupu Barreho k moci možno za ich hlavný determinant považovať myšlienku veľkosomálskeho nacionalizmu rezultujúceho z dedičstva koloniálnych hraníc a snahu o získanie diverzifikovaných zdrojov externej podpory. Obdobie Barreho Somálska sa z tohto pohľadu vyznačuje narastajúcim somálskym iredentizmom obzvlášť voči Etiópii a existenčnou závislosťou jeho režimu na vzťahoch „patrón-klient“, avšak už s obmedzenými možnosťami diverzifikácie. V danom období dochádza zároveň ku konfrontácii týchto cieľov a zároveň determinantov zahraničných vzťahov, keďže pod pôvodným hlavným somálskym patrónom ZSSR by sa Barre musel zriecť idey veľkého Somálska. Výsledkom tejto situácie je napokon „obrat“ Somálska z Východu na Západ, k čomu prispeli podmienky bipolárneho konfliktu. Strata hlavného patróna v podobe USA koncom 90. rokov podnietila Barreho zvrhnutie a následný kolaps štátu. V ďalšom období sú teda zahraničné vzťahy charakterizované bezvládím a anarchiou a s tým súvisiacimi dôsledkami. Vytvorenie prechodných vlád TNG a neskôr TFG sa spája s rozdielnym vplyvom na bilaterálne vzťahy s jednotlivými krajinami. Pokiaľ však ide štáty Afrického rohu, možno povedať, že súčasná TFG disponuje podporou Džibutska, Etiópie a Kene, najmä s cieľom stabilizovať situáciu v regióne, ale vzájomné vzťahy s Eritreou ostávajú problematické.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ABDULLAHI, M.D. 1995. *Fiasco in Somalia: US-UN Intervention*. Africa Institute of South Africa, 1995, 47 s. ISBN 0798301252.
- [2] AKPINARLI, N. 2009. *The Fragility of the "Failed State" Paradigm*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2009, 269 s. ISBN 9789004178120.

³⁵ Vnútrozemská Etiópia tak získala prístup k prístavu v Berbere, ktorý bol dôležitým predmetom záujmu súperiacich veľmoci počas Studenej vojny.

³⁶ Podobne tomu bolo v prípade Ugandy, ktorá bola na čele misie AMISOM a ďalej ju podporuje.

- [3] FOREIGN POLICY. 2011. *The Failed States Index 2011* [online]. Dostupné na internete: <http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/06/17/2011_failed_states_index_interactive_map_and_rankings>.
- [4] FOREIGN POLICY. 2011. *The Failed States Index 2009: FAQ&Methodology* [online]. Dostupné na internete: <http://www.foreignpolicy.com/articles/2009/06/22/2009_failed_states_index_faq_methodology>.
- [5] GIORGETTI, C. 2010. *A Principled Approach to State Failure*. Martinus Nijhoff Publishers, 2010. 198 s. ISBN 9789004181281.
- [6] INSTITUTE FOR SECURITY STUDIES. 2005. *Somalia - Political History* [online]. Dostupné na internete: <<http://www.iss.co.za/AF/profiles/Somalia/Politics.html>>.
- [7] JANE'S SENTINEL COUNTRY RISK ASSESSMENTS. 2011. *Somalia – Country Report* [online]. Dostupné na internete: <http://sentinel.janes.com/subscribe/sentinel/country_report_doc.jsp?Prod_Name=NAFRS&Sent_Country=Somalia>.
- [8] KOSKENMÄKI, R. 2004. Legal Implications Resulting from State Failure in Light of the Case of Somalia. In *Nordic Journal of International Law*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2004. ISSN 0902-7351, roč. 73, č. 1, s. 1-36.
- [9] MENKHAUS, K. 2003. *Somalia: a situation analysis and trend assesment* [online]. Dostupné na internete: <<http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/3f7c235f4.pdf>>.
- [10] MENKHAUS, K. 2004. *Somalia: State Collapse and the Threat of Terrorism*. New York: Oxford University Press, 2004, 92 s. ISBN 0198516703.
- [11] METZ, H.Ch. (ed.). 1992. *Somalia: A Country Study* [online]. Washington: GPO for the Library of Congress, 1992. Dostupné na internete: <<http://countrystudies.us/somalia/>>.
- [12] PHILLIP, C. E. 2005. Somalia - A very special case. In *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 2005, roč. 9, s. 517-554.
- [13] SOMALI MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS AND INTERNATIONAL COOPERATION. *Foreign Relations* [online]. Dostupné na internete: <<http://www.mfa.somaligov.net/Foreign%20Relations.html>>.
- [14] SOMALIPRESS. 2009. *International Relations of Somalia* [online]. Dostupné na internete: <<http://www.somalipress.com/somalia-overview/international-relations-somalia-1040.html>>.
- [15] THOMSON, A. 2004. *An Introduction to African Politics*. 2. vydanie. New York: Routledge, 2004, 284 s. ISBN 0-415-28262-4.
- [16] THÜRER, D. 1999. The “Failed State“ and International Law [online]. In *International Review of the Red Cross*. 1999, č. 836, s. 731 – 761. Dostupné na internete: <<http://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jq6u.htm>>.
- [17] UPPSALA UNIVERSITÄT. *Uppsala Conflict Data Program - Conflict Encyclopedia* [online]. Dostupné na internete: <<http://www.ucdp.uu.se/gpdatabase/gpcountry.php?id=141&value=#>>.
- [18] WILLIAMS, P. D. 2009. *State Failure in Africa: Causes, Consequences and Responses* [online]. Dostupné na internete: <<http://www.pdfhost.com/view/aHR0cDovL2VsbGlvdHQuZ3d1LmVkdS9hc3NldHMvZG9jcy9yZXNIYXJjaC93aWxsaWFtczA3LnBkZg==>>>.

Kontaktná adresa:

Ing. Viliam Pajtinka
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 viliam.pajtinka@euba.sk

**PRAMENE EURÓPSKEHO SPRÁVNEHO PRÁVA
(s akcentom na Európsku úniu)**

Abstrakt

Príspevok v úvodnej časti predstavuje základný pojem európske správne právo a poskytuje stručný pohľad na jeho historický vývoj. Pozornosť venuje predovšetkým prameňom európskeho správneho práva, ktoré sú aktuálne uplatňované na území členských štátov Európskej únie. Zaoberá sa problematikou úijného práva, ktoré je považované za samostatný právny systém s ohľadom na jeho špecifické vlastnosti. Právo Európskej únie zároveň predstavuje zdroj prameňov európskeho správneho práva s najväčšou právnou silou.

Kľúčové slová: európske správne právo – Európska únia – primárne právo

Abstract

The contribution in the introductory part presents the basic concept of the European administrative law and provides a brief look at historical development. The attention is mainly paid to a sources of the European administrative law which are currently applied in the Members states of the European Union. It addresses the issue of Union law, which is considered to be a separate legal system with respect to its specific characteristics. EU law also constitutes a resource of sources of European administrative law with the greatest legal force.

Keywords: European Administrative Law – European Union – primary law

1 Úvod

V súčasnosti sa dá politický a s ním súvisiaci právny vývoj na európskom kontinente označiť za veľmi turbulentný. Krajiny zápasia s množstvom ekonomických problémov a snažia sa zabrániť neustále sa prehlbujúcej finančnej kríze, takže prevažná časť ich aktivity v oblasti legislatívy smeruje k prijímaniu ochranných opatrení. V súvislosti s problematikou eurovalu zažilo viacero štátov politické otrasy – aj na Slovensku v dôsledku spojenia hlasovania o schválení eurovalu s hlasovaním o vyslovení dôvery vláde vláda padla len po vyše roku vládnutia. Predčasné voľby, ktoré znamenali nástup novej garnitúry, do právnej praxe prinesú množstvo nových zákonov a noviel tých už existujúcich. S tým bude súvisieť aj zmena právnych predpisov v oblasti slovenského správneho práva. Veľmi podobný scenár, pokiaľ ide o meniacu sa právnú úpravu, je vo viacerých európskych štátoch. Z tohto dôvodu je pochopiteľne veľmi ťažké čo i len uvažovať o vytvorení jednotného európskeho správneho práva v zmysle rovnakých právnych predpisov, platiacich na území celej Európskej únie (EÚ). O Rade Európy v tomto zmysle hovoriť nemožno, nakoľko ňou vydávané dokumenty majú vo väčšine prípadov len odporúčací charakter.

Správne právo predstavuje z hľadiska svojich prameňov veľmi špecifickú oblasť aj v prípade, že zostaneme len na úrovni Slovenska. Právna úprava je veľmi roztrieštená, za pramene správneho práva môžeme označiť množstvo zákonov a podzákonných právnych

predpisov v celom spektre odlišných oblastí – osobitne je upravená oblasť dopravy, policajnej správy, súdnictva, školstva, zdravotníctva či kultúry a mnohé ďalšie. Na európskej úrovni je situácia veľmi podobná s tým rozdielom, že právna úprava má podstatne všeobecnejší charakter ako vnútroštátna. Pramene európskeho správneho práva môžeme rozdeliť na tri veľké skupiny, predovšetkým z hľadiska platformy, na ktorej vznikajú.

Naša pozornosť sa zameriava predovšetkým na pramene prijaté na pôde Európskej únie.

2 Pojem európske správne právo

Európske správne právo ako pojem úzko súvisí s pojmom správa. Správa v tomto zmysle nemôže zahŕňať akúkoľvek činnosť účelovo zameranú na dosiahnutie stanoveného cieľa, ale len takú, ktorá znamená v najvšeobecnejšom vyjadrení „*správu verejných záležitostí*“, teda správa verejná. Verejná správa zabezpečuje hlavne plnenie verejných úloh a verejných služieb *suigeneris*, zabezpečuje usporiadaný život v spoločenstve, chráni práva fyzických a právnických osôb a pôsobí na plnenie povinností, ktoré sú stanovené v tejto oblasti príslušným subjektom, zákonom. Je garantom usporiadaného stavu v štáte a pôsobí na odstránenie vzniknutých nedostatkov. Pre verejnú správu je tiež charakteristické, že je vykonávaná v inštitucionálnej podobe, vytvára organizačnú štruktúru, pričom tá, rovnako ako jej činnosť vychádza z platného práva.

Ak hovoríme o verejnej správe, je potrebné poukázať aj na rozdiel medzi subjektmi a vykonávateľmi verejnej správy. Každá organizovaná činnosť vyžaduje, aby bola priradená k nejakému subjektu, ktorý sa stane jej nositeľom a súčasne subjektom zodpovedným za jej výkon. Toto všeobecné organizačné pravidlo platí aj pre oblasť verejnej správy. Subjektmi verejnej správy v tomto zmysle sú štát a tie právnické a fyzické osoby, ktoré ustanovuje ústava alebo zákon. To znamená, že štát a ďalšie osoby vtedy, ak to ustanovuje ústava alebo zákon, sú subjektmi, ktorým právo určuje výkon verejnej správy. Štruktúra vykonávateľov je v podstate problémom vnútorného usporiadania toho-ktorého subjektu verejnej správy. Každý subjekt verejnej správy tak musí mať niekoho, kto v jeho mene, ako nositeľa verejnej správy, koná. Štát napríklad ako subjekt verejnej správy vykonáva miestnu štátnu správu aj prostredníctvom jednotlivých orgánov miestnej štátnej správy, ktoré konajú v jeho mene, sú teda vykonávateľmi miestnej štátnej správy.

Európske správne právo je spoločným správnym právom demokratických európskych štátov. Vzhľadom na to, že správne právo patrí medzi odbory, ktoré sa dlhodobo a úspešne vzpierajú metódam unifikácie, je hľadanie spoločného práva postavené na uznaní všeobecných princípov správneho práva vo verejnej správe väčšiny európskych štátov, na rešpekte k základným právam jednotlivcov a skupín osôb pri výkone verejnej správy a na schopnosti využiť pravidlá, uplatňované v rozvinutých správno-právnych systémoch, nevnímajúc hranice inštitucionálneho okruhu kde vznikli.

Spoločné európske správne právo je komplementárnym systémom pre správno-právnu spoločnosť, ktorá stelesňuje EÚ, ako aj pre spoločný právny (správno-právny) priestor, vytváraný prevažne zmluvnými inštrumentmi v rámci vzájomnej medzivládnej spolupráce v administratívnych záležitostiach.

2.1 Pramene európske správneho práva všeobecne

Právna teória sa na základe predpokladu konečnosti právneho poriadku usiluje pramene práva a pramene poznania práva diferencovať. V správnych predpisoch jednotlivých európskych krajín je dominujúcim prameňom písaný predpis. V európskom správnom práve je to inak. Popri písanom práve tu zaujímajú dominantnú pozíciu aj všeobecné právne zásady. Definícia, ktorá charakterizuje správne právo na základe jeho prameňov z komparatívneho hľadiska, hovorí, že ide o právo spravidla nekodifikované. Jeho pramene často vytvárajú tiež

subjekt, ktorého sa týka predmet právnej regulácie, obsahujúcej mnoho diskrečných prvkov nariadenia privilegia subjektov verejnej správy, majúcej povahu *judge-made*, čo zvyčajne znamená, že v pravidelných sporných prípadoch je toto právo možné odvodiť *a priori* z prameňov písaného práva, ale v zlomových prípadoch (v prípadoch signalizujúcich potrebu právnej zmeny) až *a posteriori*, t.j. po vynesení a odôvodnení rozsudku. Ide o právo podliehajúce vo svojom normatívnom základe mnohým a častým zmenám, ako vzhľadom na legislatívu, tak vďaka judikatúre.

a) **písané právo** – národné predpisy a európsky štandard

Kontrola dodržiavania záväzkov, ktoré vyplývajú pre členské štáty Rady Európy z Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, je nastaveným zrkadlom stavu vnútroštátnych predpisov a správnej praxe. Niektoré ustanovenia tejto zmluvy sa ukázali ako kritické pre stav správneho práva, najmä v štátoch s nerozvinutým systémom špecializovaného a koncentrovaného ústavného a správneho súdnictva.

b) **nepísané právo** – všeobecná prax a právne zásady

Všeobecná prax, osobitne prax dlhodobá a nepochybná, je zdrojom obyčaje ako klasickej formy nepísaného práva. V správnom práve je prinajmenšom v poslednom storočí funkcia obyčajového práva chápaná ako protiklad koncepcie pravidelnej, na predpisoch založenej správy. Táto tendencia je mimoriadne silná v kontinentálnom práve.

c) **sudcovské právo** – precedenčné princípy, *ius commune*

O kľúčovej úlohe štrasburského¹ a luxemburského² súdu vo vývoji európskeho správneho práva niet pochyb. Právni znalci sa prikláňajú k názoru, že najmenej tri štvrtiny štandardných poznatkov o európskom práve musia byť čerpané z rozhodnutých prípadov. V tých európskych štátoch, kde je dostatočne rozvinuté správne súdnictvo a kde je rovnako inštitucionalizovaná ústavná sťažnosť, je argumentácia európskych súdov preberaná a nechýba ani spätná väzba, keď európske súdy môžu rozhodovať s dobrou znalosťou právnych názorov obhajovaných poprednými vnútroštátnymi súdmi. Štrasburský a luxemburský súd tak zaujímajú pozíciu, ktorá je pre európske právo do značnej miery významom blízka londýnskym súdom v systéme *common law*.

2.2 Historický náhľad na vývoj európskeho správneho práva – právo na dobrú správu

Rozvoj spoločného správneho práva mal v minulom polstoročí hlavné ohnisko v úsilí o sformovanie správno-právneho štandardu Rady Európy. Vznik a existencia tohto štandardu je spojená s činnosťou kľúčových inštitúcií Rady Európy a s aktivitami pripojených konzultatívnych a koordinačných orgánov v jej inštitucionálnom systéme. Aktivity týchto orgánov – záväzné rozsudky, rovnako ako nezáväzné odporúčania – sú v súčasnej dobe neopomenuteľnými prameňmi poznania toho, aké správno-právne štandardy sú na fóre Rady Európy uznávané alebo odporúčané.

Fungujúci mechanizmus ochrany ľudských práv s možnosťou podania priamej sťažnosti na porušovanie verejných subjektívnych práv vládami a správnymi orgánmi štátov a iných korporácií na Európskom súde pre ľudské práva možno označiť za rozhodujúci moment vytvárania správno-právneho štandardu Rady Európy. Vydaných tiež bolo množstvo rezolúcií a odporúčaní orgánov Rady Európy, kde je správno-právny štandard vyjadrovaný odbornými slovami, aké sú typické pre pramene písaného práva. Tento štandard je v časti, ktorá má bezprostredný vzťah k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv

¹ Ako štrasburský súd je označovaný Európsky súd pre ľudské práva, fungujúci v rámci Rady Európy a plniaci funkciu „dozorca“ pri dodržiavaní práv a povinností obsiahnutých v Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

² Synonymum luxemburský súd je používané na označenie Súdneho dvora Európskej únie, ktorý ako jedna z hlavných európskych inštitúcií dohliada na dodržiavanie a jednotný výklad únijskeho práva.

a základných slobôd, vnímaný ako dôležitý prameň poznania práva aj v správnom práve niekdajších Európskych spoločenstiev a súčasnej Európskej únie. Podľa judikatúry Európskeho súdneho dvora je však nemysliteľné, aby tento štandard nevstupoval vo forme všeobecných princípov tiež do systému komunitárneho práva. Osoby v jurisdikcii členských štátov sa rovnako môžu dovoliavať ochrany svojich práv pri aplikácii komunitárneho práva, nie však priamo voči Únii, ale vo vzťahu k príslušnému členskému štátu.

Jedným zo základných práv, ktoré sú presadzované v súvislosti s výkonom verejnej správy je právo na dobrú správu a s ním súvisiace právo na spravodlivý proces. Právo na dobrú správu predstavuje také pravidlá správy, ktoré sú chránené prostredníctvom inštitútov práva Európskej únie, práva Rady Európy a tiež práva jednotlivých štátov.

Aby sme v súvislosti so správou v ktoromkoľvek štáte mohli použiť prívlastok „dobrá“, musí byť v súlade s princípmi právneho štátu a zároveň rešpektovať princíp ústavnosti, legality, legitimacy a odvetvové princípy správneho práva. Dobrá správa ako právny pojem je rozložená do množstva inštitútov, z ktorých niektoré sú obvyklými inštitútmi slovenského správneho práva, s ktorými pracuje správna, aj súdna prax. Ako hovorí R. Pomahač: *„Čo sa týka kontextu dobrej správy vo vzťahu k európskemu správnomu právu, dobrá správa v poňatí európskej ústavnej zmluvy zahŕňa právo byť vypočítaný skôr, než je prijaté správne opatrenie s nepriaznivými dôsledkami pre svojich adresátov, právo mať prístup k dokumentom vo vlastnej veci pri dodržaní oprávnených požiadaviek dôvernosti a profesného a obchodného tajomstva, či povinnosť orgánov odôvodniť rozhodnutia“*.³

Právo na dobrú správu pôsobí v priestore, ktorý je ohraničený priamym výkonom práva EÚ, európskou exekutívou a administratívou, ďalej nepriamym výkonom európskeho práva na ústrednej, regionálnej a miestnej úrovni a takisto administratívou členských štátov Únie. Determinovaný je tiež výkonom súdnej kontroly verejnej správy, a to na úrovni európskych súdov, aj na úrovni súdov členských štátov. Únia nedisponuje legislatívnou právomocou na úpravu spoločných základov alebo všeobecného právneho rámca správneho konania či iných exekutívnych a administratívnych procedúr, pokiaľ výkon tejto verejnoprávnej činnosti nie je zverený do výlučnej pôsobnosti orgánov EÚ. Tu treba vziať do úvahy najmä dôsledky rozdelenia zodpovednosti za výkon exekutívnych a administratívnych funkcií medzi Úniou a členské krajiny podľa princípu subsidiarity a proporcionality, nakoľko v duchu týchto princípov ponechávajú opatrenia orgánov EÚ čo najviac priestoru pre rozhodovanie orgánov členských štátov. Európska vláda má zároveň povinnosť zohľadniť finančné a administratívne zaťaženie, ktoré dopadá nielen na Úniu ako celok, ale tiež na jednotlivé vlády, miestne samosprávy, podnikateľské subjekty a občanov tak, aby bolo čo najmenšie a úmerné stanovenému cieľu.

3 Pramene európskeho správneho práva v rámci Európskej únie

Verejná správa bola vždy vnútornou záležitosťou členských štátov Európskej únie. Zároveň však tieto národné administratívy museli implementovať európske nariadenia a odporúčania takým spôsobom, aby občania EÚ mohli využívať práva, ktoré im prináležia v zmysle zakladajúcich zmlúv, bez ohľadu na to, z ktorej krajiny pochádzajú. Bolo preto v záujme Únie, aby bola zabezpečená porovnateľná kvalita a profesionalita národných administratív, rovnako ako aj riadiaca kapacita jej členských štátov. Európska legislatíva má veľký dopad na ekonomické a sociálne podmienky v členských štátoch, ako aj na ich konkurencieschopnosť. Keďže administratíva národných štátov je spolu so súdnym systémom garantom jej implementácie, záujem členských štátov o oblasť verejnej správy časom prirodzene narastal.

³Pozri Doc. JUDr. Richard Pomahač CSc.: Evropské veřejné právo.

Európska únia je zoskupením nielen politickým a hospodárskym, ale aj správnym a právnym. Aj keď EÚ v rámci budovania práva spoločného správneho priestoru vychádza obvykle z metód a foriem práva Únie, využíva v jednotlivých prípadoch aj možnosti kreovania spoločných správnych priestorov na základe správnych dohôd. Dochádza tak k využívaniu legislatívnych a správnych aktov, vychádzajúcich primárne z medzinárodných zmlúv a správnych dohôd s cudzím prvkom. Európske správne právo v zmysle práva administratívnej spolupráce a kooperácie nemusí byť automaticky spájané s EÚ a v tomto smere môže byť efektívnejšie a účinnejšie aplikovateľné jednotlivými vykonávateľmi verejnej správy.

EÚ je, ako už bolo spomenuté, aj zoskupením právnym i administratívnym. Je dôležité hovoriť nielen o výlučných právomociach a aktivitách EÚ, ale tiež o spoločných a kooperatívnych aktivitách orgánov verejnej správy, či jej priamych vykonávateľov na rôznych úrovniach, t.z. na úrovni celoštátnej, regionálnej, či miestnej.

3.1 Lisabonská zmluva

Lisabonská zmluva predstavuje doteraz poslednú zásadnejšiu revíziu primárneho práva. Pôvodne sa na jej mieste mala ocitnúť Zmluva o Ústave pre Európu ako dokument ústavného charakteru, nahrádzajúci všetky dovtedy prijaté novelizácie zakladajúcich zmlúv, ktorý by nielen uľahčil orientáciu odbornej verejnosti v pomerne neprehľadnej sústave prameňov európskeho práva, ale predovšetkým by umožnil určité priblíženie európskeho právneho systému aj občanom jednotlivých členských štátov. Keďže tento ambiciózný projekt sa nepodarilo naplniť, predstavitelia EÚ sa dohodli na kompromise, ktorý spočíval v prijatí ďalšej z radu reformných zmlúv, tentokrát pod názvom Zmluva o Európskej únii a Zmluva o fungovaní Európskej únie.⁴

Pôvodná myšlienka prijatia tejto zmluvy vznikla pri príležitosti osláv 50. výročia uzavretia Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva, keď európski lídri prisľúbili, že postavia EÚ „na obnovený spoločný základ pred voľbami do Európskeho parlamentu v roku 2009“. Ďalšie detaily boli potom prijaté pod vedením nemeckého predsedníctva na summite Únie v júni 2007. „Záverov predsedníctva z júna 2007 nám umožňujú predstaviť si základné obrysy budúcej podoby Únie. Bola opustená myšlienka jednotnej ústavnej zmluvy, cieľom medzivládnej konferencie bolo pripraviť tzv. reformnú zmluvu, ktorá novelizuje existujúce zakladajúce zmluvy, Zmluvu o Európskej únii a Zmluvu o Európskom spoločenstve.“⁵ Konečnú podobu nadobudol text budúcej Lisabonskej zmluvy na summite v októbri 2007 v Lisabone, podľa ktorého je aj pomenovaná. Všetky súčasti zmluvy sú navzájom rovnocenné.

Lisabonská zmluva sa pri bližšom pohľade vymyká z obvyklého rámca hospodárskych a politických medzinárodných zmlúv, obsahujúcich najmä opis práv, inštitúcií, štruktúr a vzájomných vzťahov. V jej texte totiž možno nájsť zakomponovaný aj axiologický rámec. Zmluva pojednáva o myšlienkach a hodnotách, zakotvuje základné idey a princípy európskej spoločnosti. Z tohto pohľadu jej nemožno uprieť určitý ústavnoprávny charakter.

Pokiaľ zmluva obsahuje spoločné ideály, princípy a hodnoty spoločnosti, ktoré jej členom umožňujú podieľať sa na správe vecí verejných, musí jej obsah zodpovedať spoločnej predstave tých, ktorí sú v jej pôsobnosti. Len tak bude napĺňať všeobecné očakávanie dokumentu dávajúceho politický a právny výraz rámcu a identite spoločnosti. Tým sa takisto posilní legitimita politickej moci a potvrdí jej viazanosť právom. Pri pohľade na systém právnych aktov únie, ktorý Lisabonská zmluva zavádza je však potrebné povedať, že najmä s ohľadom na jeho „prehľadnosť“ sa celkový konštitučný potenciál znižuje. Napriek tomu ide oproti dovtedy platnému primárnemu právu o krok vpred. Hľadanie politického konsenzu

⁴Tieto dve zmluvy pod súhrnným názvom „Lisabonská zmluva“ vstúpili do platnosti 1. decembra 2009.

⁵ZBÍRAL, R.: Institucionální rámec Evropské únie (právně-politologický pohled). Linde a.s.. Praha 2007, s. 213.

a obavy o osud zmluvy spôsobili pozmeňovanie zaužívaných právnych pojmov kontinentálnej Európy. Je chybou, ak pre uspokojenie občanov národných štátov, požadujúcich reštrikcie v distribúcii suverenity, nazývame zákon nariadením. Zrozumiteľný text zmluvy má pre identifikáciu občanov s politickou Európou zásadný význam. Pre splnenie úloh, ktoré vzišli z procesu sebareflexie Európskej únie, by práve táto zmluva mala byť charakterizovaná značným stupňom jednoznačnosti a prehľadnosti, čo sa však v prípade Lisabonskej zmluvy nepodarilo. Nepodarilo sa totiž vypracovať stručný a prehľadný zmluvný dokument a snaha o zachovanie „*standardnej formy*“, tzv. doplnkovej zmluvy celkový dojem len skomplikovala. Výsledná podoba sa vyznačuje nielen obmedzenou prehľadnosťou textu, ale aj líšiacimi sa formuláciami, čo môže viesť k problémom pri interpretácii nielen v legislatíve, ale aj v súdnej praxi.

Za veľký nedostatok možno tiež označiť skutočnosť, že základné určenie úloh národných parlamentov a základné princípy používania primeranosti a subsidiarity, ktoré majú vplyv nielen na zákonodarstvo Európskej únie, ale sú aj stredobodom pozornosti občana, sú nevhodne umiestnené do protokolov mimo vlastného textu zmluvy, čo opäť vytvára podmienky pre možnosť pripájania ďalších obdobných ustanovení (ich následnú relativizáciu) a vznik neprehľadného systému zmluvných dojednaní.

Napriek skutočnostiam, ktoré možno považovať za nie príliš prínosné pre ďalšie fungovanie Európskej únie by nebolo správne tvrdenie, že Lisabonská zmluva neprináša do jej života žiadne pozitíva. Vo vzťahu k vykrývaniu demokratického deficitu, a najmä vo vzťahu k ochrane základných práv a slobôd je potrebné vyzdvihnúť nové možnosti, ktoré sa občanovi Únie ponúkajú. Zmluva po prvýkrát umožňuje európskym občanom využiť právo iniciatívy. Podľa ustanovení o participatívnej demokracii môže milión občanov z významného počtu členských štátov iniciatívne vyzvať Komisiu, aby predložila vhodné návrhy vo veciach, o ktorých sa občania domnievajú, že na účely uplatňovania Lisabonskej zmluvy je potrebný akt Európskej únie. Vzhľadom na to, že zmluva sa odvoláva na Chartu základných práv Európskej únie ako na skutočný súbor práv, ktoré by mali všetci občania Únie využívať, nastal posun v politickej aj právnej rovine – Charta sa stala riadnym prameňom primárneho práva. Práva v nej uvedené musia dodržiavať tak inštitúcie EÚ, ako aj členské štáty, keď do vnútroštátneho práva implementujú právne predpisy Únie. Lisabonská zmluva vytvorila stabilnejší inštitucionálny systém, ktorý bude znamenať rýchlejšie a transparentnejšie prijímanie rozhodnutí s lepšou demokratickou kontrolou a s posilnením dodržiavania zásady, že rozhodnutia majú byť prijímané na zodpovedajúcej úrovni EÚ a občania vedia, čo môžu od orgánov, inštitúcií a agentúr Únie požadovať.

3.1.1 Charta základných práv Európskej únie

Pokiaľ ide o rozsah aplikácie Charty, môžeme hovoriť o tzv. povinných subjektoch, podriadených jej právnomu režimu. Patria sem predovšetkým orgány a inštitúcie Únie. Konkrétnejšiu množinu adresátov Charty však určuje Európsky súdny dvor svojou judikatúrou. V tomto zmysle možno za podriadené subjekty považovať všetky, ktorých existencia vyplýva zo zakladajúcich zmlúv a tie, ktoré vznikli na základe sekundárnej normatívnej činnosti. Aj pri aplikácii Charty sa uplatňuje zásada subsidiarity, limitujúca činnosť orgánov, inštitúcií a iných subjektov EÚ a zároveň poskytuje národným štátom priestor na suverénnu úpravu základných práv a slobôd. Členské štáty sú viazané právami garantovanými Chartou vtedy, ak vykonávajú právo Európskej únie. Členský štát pritom v tomto zmysle znamená nielen ústredné štátne orgány, ale aj regionálne miestne a samosprávne orgány, pokiaľ pri výkone verejnej správy aplikujú európske právo. Je potrebné zdôrazniť, že Charta v žiadnom prípade nerozširuje rozsah pôsobnosti práva EÚ nad rámec právomocí Únie, ani nezakladá žiadnu novú právomoc či úlohu.

Charta základných práv EÚ je niekedy zamieňaná s textom Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Hoci obsahovo sa tieto dva dokumenty príliš nelíšia, rozdiel je, okrem iného, v ich výklade. Kým Európsky dohovor určuje hranice interpretácie pre každé právo osobitne, Charta stanovuje všeobecné hranice interpretácie pre všetky práva. Čl. 52 ods. 1 Charty určuje podmienky obmedzenia výkonu práv a slobôd zaručených Chartou tak, že každé takéto obmedzenie musí byť ustanovené zákonom a musí rešpektovať podstatu týchto práv a slobôd. Pri dodržaní zásady proporcionality možno tieto práva a slobody obmedziť len vtedy, ak je to nevyhnutné a skutočne to zodpovedá cieľom všeobecného záujmu, ktoré sú uznané Úniou, alebo ak je to potrebné na ochranu práv a slobôd iných.

Text Charty ďalej obsahuje pravidlo, podľa ktorého sa žiadne jej ustanovenie nesmie vykladať tak, že obmedzuje alebo poškodzuje ľudské práva a základné slobody uznané v rámci príslušného rozsahu pôsobnosti právom Únie, medzinárodným právom a medzinárodnými zmluvami, ktorých zmluvnou stranou je Únia a všetky členské štáty, a najmä Európskym dohovorom, ako aj ústavami členských štátov. Osobitne vyzdvihuje úlohu Európskeho dohovoru, keďže cieľom prijatia Charty nebolo vytvoriť duálny systém ochrany základných ľudských práv a slobôd, ktorý by mohol mať neželaný reverzný dopad. Charta tak dotvára systém ochrany základných práv a slobôd na úrovni EÚ.

Zavádza pritom odlišnú právnu úpravu pre aplikačný režim práv a režim zásad. Tie ustanovenia Charty, ktoré obsahujú zásady, môžu byť vykonávané legislatívnymi a exekutívnymi aktmi prijatými inštitúciami, orgánmi, úradmi a agentúrami EÚ a aktmi členských štátov, ak tieto vykonávajú právo EÚ pri výkone svojich príslušných právomocí. Pred súdom sa ich možno dovolávať len na účely výkladu a preskúmania zákonnosti týchto aktov, čo však znižuje úroveň ich vymožiteľnosti. Aby boli prakticky uplatniteľné, vyžadujú bližšiu úpravu prostredníctvom aktov legislatívy⁶ v súčinnosti s európskou exekutívou a parlamentmi a vládami členských štátov. Určenie, či ide o zásadu alebo o právo je rozhodujúce z hľadiska vymáhateľnosti, preto kritika smeruje predovšetkým na zníženie právnej istoty spojenej s možnosťou účelovej interpretácie. Pre práva obsiahnuté v Charte platí, že nie každé právo možno automaticky považovať za subjektívne priamo aplikovateľné právo.

3.2 Všeobecné komunitárne právne zásady

Všeobecné právne princípy sú špecifické komunitárne právne normy, ktoré patria k nepísaným prameňom práva. Odzrkadľujú určité základné predstavy o práve a spravodlivosti, štrukturálne a organizačné princípy, ktoré sú podstatné pre komunitárne právne poriadky tvorené primárnym právom. Tvorba všeobecných právnych princípov sa uskutočňuje na základe porovnania národných právnych poriadkov, predovšetkým ústav členských štátov a sčasti na základe porovnania medzinárodných zmlúv, ktorých zmluvnou stranou sú členské štáty. Tieto princípy majú rovnakú právnu silu ako normy primárneho práva a sú preto záväzné tak pre inštitúcie Únie, ako aj pre členské štáty vždy v tom prípade, v ktorom aplikujú európske právo.

Všeobecné právne zásady sú charakteristické predovšetkým svojou všeobecnosťou a dôležitosťou. Všeobecnosť spočíva v ich abstraktnosti oproti konkrétnym právnym normám, v tom, že presahujú hranice jednotlivých právnych odvetví a predstavujú základ právneho systému a napokon v tom, že sú všeobecne uznávané. Dôležitosť znamená, že je im pripisovaný určitý význam v právnom poriadku, pričom nie každá právna zásada disponuje rovnakou dôležitosťou.

⁶Akty prijaté Európskym parlamentom v súčinnosti s Radou EÚ.

Tieto zásady plnia v komunitárnom právnom poriadku viaceré funkcie – predovšetkým revíziu a interpretačnú, slúžia však tiež na vyplňanie právnych medzier. Revízia funkcia umožňuje dosiahnuť zrušenie komunitárneho ustanovenia alebo predpisu, ktorý je v rozpore so všeobecnými komunitárnymi právnymi zásadami buď v konaní o prejudiciálnej otázke alebo v konaní o neplatnosti aktu. Súdny dvor však nemá právomoc uložiť inštitúcii EÚ, ktorá takýto akt prijala, povinnosť prijať potrebné opatrenia. Je preto na samotnej inštitúcii, aby konala bez zbytočného odkladu v súlade so zásadou dobrej správy. Interpretačná funkcia spočíva v možnosti Súdneho dvora EÚ vyhlásiť za neplatné⁷ ustanovenie komunitárneho práva, o ktorého výklad ho požiada orgán členského štátu v rámci prejudiciálneho konania, ak zistí, že toto ustanovenie odporuje všeobecným právnym zásadám. Platí tiež, že medzinárodné zmluvy, ktorými je Únia viazaná a sekundárne právne akty musia byť vykladané v súlade s týmito zásadami.

Pokiaľ vzniknutú situáciu neupravuje žiadna norma komunitárneho práva, Súdny dvor ju vyrieši tým, že odvodí novú normu od už existujúcich, ktoré sú v súlade s komunitárnymi právnymi zásadami. Funkciu vyplňania právnych medzier využíval najmä v prvých rokoch aplikácie zakladajúcich zmlúv.

Všeobecné právne zásady môžu byť výslovne uvedené napríklad v ústavných normách, alebo byť odvodené z výkladu konkrétnych právnych noriem (indukciou) či z právneho systému ako celku (dedukciou). V porovnaní s normou je právna zásada základom právnej normy a vysvetľuje dôvody jej existencie. Kým norma odpovedá na otázku *čo*, právna zásada odpovedá na otázku *prečo*.

Za všeobecné komunitárne právne zásady možno považovať súbor záruk, ktoré vychádzajú zo samotnej podstaty právneho spoločenstva vo forme zásad, ktorých dodržiavanie je jedným z charakteristických znakov právneho systému vytvoreného podľa modelu právneho štátu. Všeobecné zásady komunitárneho práva boli vytvorené judikatúrou Súdneho dvora, ktorý pri ich formulovaní vychádzal z povahy niekdajších Spoločenstiev, z vnútroštátnych právnych predpisov a niekedy aj z medzinárodného práva.

Súdny dvor Európskej únie pri stanovovaní všeobecných komunitárných právnych zásad vychádzal zo znenia, účelu a cieľov Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva (ZES) a ustanovení komunitárneho práva, ale aj z právnych poriadkov členských štátov a medzinárodných zmlúv, ktoré zaväzovali Spoločenstvo alebo členské štáty. Každá komunitárna právna zásada musí v sebe zahŕňať zistiteľný právne záväzný obsah a určitý stupeň prijateľnosti na základe zaužívanej morálky.

Súdny dvor sa vďaka odlišným úpravám členských štátov ocitá často pred problémom jednotnej definície všeobecných právnych zásad vyplývajúcich z právnych systémov jednotlivých členských štátov. Pri určovaní právnych zásad preto uplatňuje dva prístupy – selektívny a tvorivý. Súdny dvor teda nemusí uznať právnu zásadu zaužívanú v členských štátoch, pokiaľ nezodpovedá povahe komunitárneho právneho poriadku alebo cieľom Európskej únie. Neuznal tak napríklad zásady spravodlivosti alebo objektívnosti, pretože ide o veľmi abstraktné pojmy, ktorým chýba jednoznačné vymedzenie ich obsahu z pohľadu komunitárneho práva. Odmietol tiež zásadu nemennosti zloženia správneho orgánu počas správneho konania o uložení pokuty.

Všeobecné zásady komunitárneho práva sa delia na zásady odvodené z právnych systémov členských štátov (ochrana základných ľudských práv a slobôd⁸, rovnosť, zásada správnej administrácie, zásada proporcionality⁹, zásada neretroaktivity¹⁰ a ďalšie) a na zásady

⁷Súdny dvor nemá právomoc meniť rozporné ustanovenia sekundárneho práva, neplatnosť je preto jediným možným východiskom z tejto situácie.

⁸*InternationaleHandelsgesellschaft*, 11/70, Zb. 1970, s. 1125.

⁹*Boucherreau*, 30/77, Zb. 1977, s. 1999.

¹⁰*Racke*, 98/77, Zb. 1979, s. 69.

odvodené z povahy niekdajších spoločenstiev (dnes Európskej únie) a ich právneho poriadku (prednosť práva EÚ, priamy účinok, subsidiarita, niektoré zásady prevzaté z medzinárodného práva atď.).

Pokiaľ ide o záväznosť všeobecných právnych zásad, okrem inštitúcií EÚ a členských štátov za splnenia určitých podmienok zaväzujú tiež súkromné fyzické a právnické osoby. Fakt, že tieto zásady sú povinné dodržiavať všetky členské štáty znamená, že to platí nielen pre všetky orgány verejnej moci (štátne orgány, orgány územnej samosprávy, súdne orgány, prokuratúry), ale aj všetky ostatné subjekty bez ohľadu na ich právnu formu, ktoré na základe vnútroštátneho predpisu poskytujú verejné služby pod kontrolou štátu a za týmto účelom disponujú osobitnými právomocami v porovnaní s tými, ktoré vyplývajú z bežných noriem aplikovaných vo vzťahoch medzi subjektmi súkromného práva. Orgány konajúce v mene členského štátu teda nesmú aplikovať žiadne ustanovenie vnútroštátneho práva, ktoré by bolo v rozpore so všeobecnými zásadami. Ak hovoríme o pôsobnosti týchto zásad aj na vzťahy medzi fyzickými a právnickými osobami navzájom, Súdny dvor priznal napríklad zásade nediskriminácie na základe štátnej príslušnosti v niektorých oblastiach jej aplikácie horizontálny priamy účinok, čo znamená, že je aplikovateľná aj vo vzťahoch medzi subjektmi súkromného práva¹¹.

Judikatúra Súdneho dvora EÚ síce presne nedefinuje pravidlá aplikácie všeobecných zásad komunitárneho práva orgánmi členských štátov, celkovo sa však rozlišujú najmä tieto oblasti ich aplikácie: vnútroštátne implementačné ustanovenia (vnútroštátne ustanovenia/predpisy, do ktorých boli prebraté smernice EÚ alebo prijaté na vykonanie nariadení EÚ); ustanovenia, ktoré obmedzujú komunitárne práva a slobody a ktoré členské štáty prijali na základe výslovnej výnimky uvedenej v zakladajúcich zmluvách; ostatné ustanovenia patriace do pôsobnosti komunitárneho práva.

Kým ratifikáciou Lisabonskej zmluvy nenadobudla právnu záväznosť Charta základných práv EÚ, všeobecné právne zásady zároveň predstavovali (s výnimkou niektorých ustanovení zmlúv) jediný úplne akceptovaný zdroj základných ľudských práv a slobôd na únijnej úrovni. Predstavujú zároveň zdroj, pomocou ktorého dochádza k prieniku elementárnych predstáv o práve a spravodlivosti, ako aj ústavných tradícií členských štátov do práva EÚ a následne k ich spätnému pôsobeniu na národné právne poriadky. Možno ich preto považovať za kľúčový prvok v interakcii európskeho a vnútroštátneho práva členských štátov.

4 Záver

V príspevku sme predstavili tri základné pramene európskeho správneho práva, prijaté inštitúciami Európskej únie. Hoci jeho najpočetnejšie pramene sú prijaté na pôde Rady Európy, únijné pramene sa vyznačujú špecifickými vlastnosťami v dôsledku osobitného postavenia Únie ako nadnárodnej entity, nie medzinárodnej organizácie v klasickom chápaní a predovšetkým v dôsledku jedinečných vlastností európskeho práva, akými sú jeho bezprostredná uplatniteľnosť, priamy účinok či prednosť pred normami vnútroštátneho práva. Na rozdiel od noriem primárneho práva EÚ, ustanovenia obsiahnuté v dokumentoch Rady Európy majú v oblasti európskeho správneho práva len charakter odporúčaní a teda členské štáty nie sú povinné sa nimi striktne riadiť, čo má vplyv na následnú kontrolu a vymożiteľnosť ich plnenia.

---

¹¹Napr. v oblasti voľného pohybu pracovníkov, rovnosti odmeňovania alebo slobody podnikania.

Zoznam použitej literatúry

- [1] CARDONA, F. (SIGMA). *Integrating national administratives into the European administrative space*. [cit. 19.05.2012]. Dostupné na internete [online]: <www.oecd.org/dataoecd/27/16/42747690.pdf>. s. 3.
- [2] FRIDRICH, B. 2008. *Politický a právny status Charty základných práv Európskej únie v reflexii Lisabonskej zmluvy*. In: Európske správne právo – vedecký zborník príspevkov z projektu Jean Monnet. Bratislava : Právnická fakulta UK v Bratislave, 2008, s. 33 – 44. ISBN 978-80-7160-275-0.
- [3] MOKRÁ, L. 2008. *Aktuálne otázky zmeny právneho poriadku v EÚ v nadväznosti na Lisabonskú zmluvu*. In: Európske správne právo – vedecký zborník príspevkov z projektu Jean Monnet. Bratislava : Právnická fakulta UK v Bratislave, 2008, s. 103 – 114. ISBN 978-80-7160-275-0.
- [4] PEKÁR, B. 2010. *Európsky správny priestor v kontexte práva EÚ*. In: INTERPOLIS'10 – Zborník príspevkov zo VII. vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov s medzinárodnou účasťou v Banskej Bystrici 25. novembra 2010. Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2010, s. 115 – 124. ISBN 978-80-557-0154-7.
- [5] SIMAN, M. 2008. *Všeobecné právne zásady v komunitárnom správnom práve*. In: Európske správne právo – vedecký zborník príspevkov z projektu Jean Monnet. Bratislava : Právnická fakulta UK v Bratislave, 2008, s. 141 – 150. ISBN 978-80-7160-275-0.
- [6] SREBALOVÁ, M. 2008. *Základné princípy postupov správnych orgánov, vzťah európskeho správneho práva ku správne-mu konaniu*. In: Európske správne právo – vedecký zborník príspevkov z projektu Jean Monnet. Bratislava : Právnická fakulta UK v Bratislave, 2008, s. 151- 157. ISBN 978-80-7160-275-0.
- [7] ZBÍRAL, R. 2007. *Institucionální rámec Evropské únie (právne-politologický pohled)*. Praha : Linde a.s., 2007.

Kontaktná adresa:

PhDr. Bc. Barbara Pavlíková
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra manažmentu kultúry a turizmu
e-mail: barbarapavlikova@gmail.com

SÚČASNÝ STAV KANADSKEJ EKONOMIKY

Abstrakt

Kanadská ekonomika je v súčasnosti v kurze. Krajina javorov je prvou zo sedmičky najvyspelejších krajín sveta, ktorá rastie natoľko, že jej centrálna banka zvýšila úrokové sadzby. Navyiac robustné základy kanadskej ekonomiky a jej stabilný výhľad nedávno ocenili Rusi tým, že kanadský dolár zaradili medzi hlavné devízové rezervy. Kanadská ekonomika rastie, krajina má omnoho oproti USA alebo Veľkej Británii menšie zadĺženie a navyiac disponuje vysokými zásobami nerastných surovín. Donedávna prehliadaná krajina teraz ponúka príležitosti pre investorov i obchodníkov. Vďaka vysokej miere štátnej regulácie finančného sektora bola Kanada v podstate ušetrená vplyvu svetovej finančnej krízy. Silne však Kanada pocítila globálnu ekonomickú krízu. Kanada zažila ekonomický prepád od októbra 2008 do júla 2009. Od tej doby kanadská ekonomika opäť sľubne rastie.

Kľúčové slová: HDP, CAD (kanadský dolár), nízka zadĺženosť, menová stabilita, deficit verejných financií, bankový systém, daňový systém, prognózy vývoja, priemyselná výroba, poľnohospodárstvo, vývozný režim, dovozný režim, tovarová štruktúra

Abstract

The Canadian economy is currently doing quite well. The Country of the Maple Leaf is the first of the seven most developed countries in the world that grows so steadily, its central bank raised interest rates. In addition, a robust Canadian economic fundamentals and its stable outlook was recently praised even by the Russians, when they included the Canadian dollar among the main foreign exchange reserves. The Canadian economy is growing, comparing to the U.S. or the UK the country it has less debt and in addition has high mineral reserves. Until recently, the overlooked country now offers opportunities for investors and traders. The high degree of state regulation of the financial sector in Canada was essentially spared impact of the global financial crisis. Canada, however, strongly felt the global economic crisis. Canada experienced an economic decline from October 2008 to July 2009. Since then, the Canadian economy is growing again promisingly.

Keywords: GDP, CAD (Canadian Dollar), low indebtedness, monetary stability, deficit verejných financií, bank system, tax system, perspectives of development, industrial production, agriculture, export, import, commodity structure

1 Základné ekonomické informácie

1.1 Základná charakteristika hospodárstva Kanady

Kanada je siedmou najväčšou svetovou ekonomikou, ktorá disponuje obrovským nerastným bohatstvom (ropa, zemný plyn, zlato, urán, železná ruda), stabilným finančným systémom a kvalitným inovačne orientovaným podnikateľským prostredím, ktoré má však v porovnaní s európskymi štandardmi svoje určité špecifiká (systém ochrany a regulácie vnútorného trhu, verejné obstarávanie, prístup k zahraničným investorom z oblasti telekomunikácií, ťažby nerastných surovín, medzinárodnej prepravy). Bankový systém Kanady je podľa hodnotenia Svetového ekonomického fóra najzdravší na

svete, čoho dôkazom je skutočnosť, že žiadna kanadská banka počas krízy neskrachovala alebo bola nútená žiadať o pomoc. Z desiatich severoamerických najbezpečnejších bánk (z pohľadu silnej bilančnej situácie a kvality pravidiel pre finančné operácie) sa šesť bankových inštitúcií nachádza v Kanade. Dobrému medzinárodnému kreditu napomáha aj nízka zahraničná zadlženosť, menová stabilita a postupná konsolidácia verejných financií. Pozitívne je hodnotené aj federálne daňové zaťaženie právnických osôb, ktoré bolo v januári 2011 znížené na 16,5 % s ďalšou úpravou na 15 % od januára 2012, čím sa kombinované provinčné a federálne dane dostanú na úroveň 26 %, čo je o 13 percentuálnych bodov menej, ako v prípade sadzieb platných v USA. Celkový stav priamych zahraničných investícií v kanadskej ekonomike sa za ostatných 10 rokov zdvojnásobil a koncom roku 2010 dosiahol hodnotu 561,6 mld. CAD, čo v prepočte na jedného obyvateľa znamená 7. miesto na svete. Kanada investuje značné prostriedky aj do výskumu, vývoja inovácií - v roku 2010 bolo do tohto sektoru investovaných 29,2 mld. kanadských dolárov (CAD).

Kanadské hospodárstvo sa pomerne rýchlo dokázalo zotaviť z dôsledkov svetovej hospodárskej krízy a po prechodnom poklese v roku 2009 (-2,6 %) zaznamenalo v nasledujúcom období už pozitívny rast, ktorého základom boli opatrenia prijaté v rámci programu hospodárskeho rozvoja Kanady. Reálny HDP sa v roku 2010 zvýšil o 3,2 % (nominálny o 6,3 %), rozhodujúcim momentom bol rast domáceho dopytu (v priemere o 3 % každý štvrtrok). Rast na úrovni 17 % zaznamenali investície do strojov a zariadení. Ekonomiku držal aj silný kanadský dolár, ktorého priemerný výmenný kurz voči USD v roku 2010 bol 97,1 centov, čo je najvyššia hodnota od r. 1976. Pomerne vysoký domáci dopyt sa udržal aj v priebehu prvého polroka 2011, rovnako aj investície do strojov a zariadení, ktoré rástli 16 %-ným tempom. Výraznejší rast kanadskej ekonomiky obmedzoval iba slabší dopyt po kanadských výrobkoch, predovšetkým zo strany hlavného obchodného partnera USA. V priebehu 2. polroka 2011 možno pozorovať spomalenie dynamiky hospodárskeho rastu, očakávaná hodnota za rok 2011 sa pohybuje na úrovni 2,2 %. Pôvodné odhady rastu HDP za rok 2011 boli okolo 3 %, kanadská ekonomika však nemôže byť imúnna voči súčasnej väčšej krehkosti oživenia svetovej ekonomiky a rizikám, ktoré sa prejavujú v USA a v Európe.¹

Oživenie kanadskej ekonomiky so sebou prinieslo nové pracovné miesta, ktorých sa od júla 2009 do augusta 2011 vytvorilo 598 tisíc (447 tis. v súkromnom sektore a 152 tis. vo verejnom), čo prevýšilo počet zamestnancov, ktorí stratili prácu v dôsledku krízy. Väčšina nových pracovných miest (536 tis.) je na plný pracovný úväzok v priemyselných sektoroch s vyššími mzdami (530 tis.), čo má prirodzene svoj sekundárny efekt na kvalitu života zamestnancov.

Deficit verejných financií v rozpočtovom roku 2010/11, ktorý končil 31. marca 2011, dosiahol hodnotu 33,4 mld. CAD (2,1 % HDP) a v porovnaní s predchádzajúcim rokom zaznamenal pokles o 40 %. Približne polovicu deficitu (16,5 mld. CAD - pokles rozpočtových príjmov o 5,9 mld. CAD a rast výdavkov o 10,6 mld. CAD) pokryli opatrenia realizované v rámci programu hospodárskeho rozvoja Kanady.

Finančné prostriedky (16,5 mld. CAD) programu hospodárskeho rozvoja Kanady v rozpočtovom roku 2010/11 boli rozdelené na nasledujúce projekty:²

- znižovanie daňového zaťaženia obyvateľstva Kanady (3,2 mld. CAD)
- pomoc v nezamestnanosti (5,0 mld. CAD)
- budovanie infraštruktúry a podpora tvorby pracovných miest (5,1 mld. CAD)
- podpora rozvoja vedomostnej ekonomiky a vytvárania lepších pracovných príležitostí (1,4 mld. CAD)
- podpora rozvoja priemyslu a komunít (1,8 mld. CAD)

¹ www.mzv.sk/ottawa

² <http://actionplan.gc.ca/eng/index.asp>

Príjmy v rozpočtovom roku 2010/11 dosiahli 237,1 mld. CAD a v porovnaní s predchádzajúcim rokom boli vyššie o 8,5 % CAD, čo predstavuje 18,5 mld. CAD. Polovica z tejto sumy (9,5 mld. CAD) pochádzala z rastu príjmov zdaní fyzických osôb, zvyšok pokryla položka ostatných príjmov a lepší výber nepriamych daní, tzv. GST (Goods and Services Tax -daň za tovary a služby). Výdavky v rozpočtovom roku 2010/11 dosiahli 270,5 mld. CAD a oproti predchádzajúcemu roku boli nižšie o 1,4 %.

Federálny dlh (evidovaný ako rozdiel medzi celkovými aktívami a pasívami) k 31. 03.2011 dosiahol 550,3 mld. CAD, čo predstavuje 33,9 % HDP. Podľa údajov OECD federálny dlh v roku 2010 predstavoval 30,4 % HDP, čo znamená najnižšiu hodnotu v rámci skupiny G7, kde priemerná hodnota verejného dlhu v roku 2010 bola 71,4 % HDP. Výmenný kurz národnej meny CAD voči USD je pomerne stabilný a v takmer rovnakej parite (koncom októbra 2011 predstavoval 1,020 CAD/1 USD). Silný kanadský dolár však čiastočne spôsobuje problémy domácim firmám pri ich exportných aktivitách hlavne vo vzťahu k USA a európskym krajinám.

Miera nezamestnanosti zaznamenáva postupný pokles z 8,0 % na konci r. 2010 na 7,3 % v októbri 2011 (1,374 mil. osôb). Táto hodnota by sa mala udržať aj v nasledujúcom období r. 2012-2013. Zamestnanosť v októbri 2011 dosiahla 17,346 mil. osôb, čo v porovnaní s rovnakým obdobím predchádzajúceho roka znamenalo nárast o 1,4 %. Najvyššia zamestnanosť je v sektore služieb (13,3 mil. osôb), výrobe tovarov (37 mil.), obchode (2,7 mil.), zdravotnej starostlivosti asociálnom zabezpečení (2,0 mil.) a priemyselnej výrobe (1,7 mil. osôb). Priemerná týždenná mzda v auguste 2011 predstavovala 877,28 CAD a medziročne sa zvýšila o 1,9 %. Priemerná hodinová mzda dosahuje 22,53 CAD, týždenný fond pracovnej doby je 33 hodín. Rast produktivity práce v roku 2010 dosiahol 1,9 % po poklese o 0,3 % v predchádzajúcom roku.³

1.2 Prognóza vývoja kanadskej ekonomiky

Rast hospodárstva v roku 2012 by podľa očakávania kanadskej vlády mal dosiahnuť 2,1%, čo predstavuje posun smerom nadol v porovnaní s hodnotou 2,8 %, ktorá bola pôvodne základom pri koncipovaní štátneho rozpočtu na rok 2011/12. V ďalšom období by sa hospodársky rast mal mierne zrýchliť a pohybovať na úrovni 2,5 %. Miera nezamestnanosti by podľa vládnych odhadov mala v roku 2012 poklesnúť iba minimálne na 7,2 %. Vláda si kladie za cieľ postupnú konsolidáciu verejných financií a dosiahnutie vyrovnaného hospodárenia v strednodobom časovom horizonte do roku 2015. Deficit verejných financií v rozpočtovom roku 2011-2012 by mal dosiahnuť 31,0 mld. CAD a ďalej poklesnúť na 26,4 mld. CAD v r. 2012 - 2013 a 15,0 mld. CAD v r. 2013 - 2014. Rozpočtové príjmy v r. 2011-2012 by mali dosiahnuť 243,5 mld. CAD, výdavky 274,5 mld. CAD.

Centrálne banky Kanady vo svojej prognóze z októbra 2011 očakáva v roku 2011 rast HDP o 2,1 % s prechodným poklesom na 1,9 % v r. 2012 a obnovením rýchlejšieho rastu o 2,9 % v roku 2013. Očakáva sa, že domáci dopyt bude naďalej hnacou silou hospodárskeho rastu, hoci jeho dynamika bude nižšia v porovnaní s rokom 2010. Konečná spotreba domácností by mala rásť veľmi pomaly, investície v podnikateľskom sektore by mali byť výraznejšie v reakcii na stimulujúce podmienky na domacom finančnom trhu. Miera inflácie v r. 2012 - 2013 by mala byť pomerne stabilná (1 % - 2%).

Podľa OECD by sa dynamika rastu kanadskej ekonomiky v roku 2012 mala v porovnaní s očakávanou hodnotou za r. 2011 (2,2 %) mierne spomaliť a mala by dosiahnuť 1,9 % s opätovným zrýchlením na 2,5 % v r. 2013.⁴

³ <http://www.statcan.gc.ca/daily-quotidien/120608/dq120608a-eng.htm>

⁴ <http://www.oecd.org/country/>

1.3 Hlavné odvetvia hospodárstva Kanady

Priemysel: Hlavnými sektormi priemyselnej výroby sú automobilový, strojársky a letecký priemysel.

Automobilový priemysel: Kanada je integrovanou súčasťou severoamerického automobilového trhu s ročným predajom 20 mil. vozidiel a častí motorových vozidiel v hodnote prevyšujúcej 260 mld. USD. Podiel Kanady na tomto trhu dosahuje 17 % a inštalovaná kapacita predstavuje 2,5 mil. jednotiek ročne. Automobilový priemysel je najväčším sektorom priemyselnej výroby, pokrýva približne 12 % pridanej hodnoty v priemysle. V sektore pôsobí 1300 spoločností, ktoré zamestnávajú 109 000 osôb. Kapitálové investície do automobilového priemyslu koncom r. 2010 dosiahli hodnotu 3,5 mld. CAD. V Kanade sa vyrábajú osobné a nákladné vozidlá, ľahké nákladné vozidlá, ťahače, autobusy, školské autobusy, ale aj vojenské vozidlá. Severoamerický trh (najviac v Kanade) prejavuje čoraz väčší záujem o úsporné automobily (automobily s nižšou spotrebou benzínu či nafty a hybridy rôzneho druhu), čo môže byť veľkou príležitosťou aj pre kanadské automobilky. Prechod na takúto výrobu znamená implementáciu nových technológií, čo je spojené s novými pracovnými príležitosťami.

Letecký priemysel: Celosvetovo zaujíma 5. miesto, v roku 2009 generoval tržby vo výške 22,2 mld. CAD. Export predstavuje 80 % výroby, pričom 57 % výrobkov sa vyváža do USA. Investície do výskumu a vývoja sú na vysokej úrovni, v roku 2010 dosiahli 1,9 mld. CAD, čo predstavuje 78 % zo všetkých investícií do nevojenského sektoru. V leteckom priemysle pracuje 83 000 osôb. Silnú pozíciu má výroba malých plynových turbínových motorov (70 % svetovej produkcie) a výroba vizuálnych simulátorov. Kanada zabezpečuje 25 % trhovej potreby po civilných helikoptéroch.

Výroba strojov a zariadení: Tržby tohto sektoru v roku 2009 dosiahli 26,8 mld. CAD, jeho výhodou je vysoko kvalifikovaná pracovná sila, relatívne nízke výrobné náklady, vysoká podpora výskumu a vývoja, geografická blízkosť trhu USA.

Chemický priemysel je tretím najvýznamnejším exportérom v rámci priemyselných odvetví, zároveň je jedným z najsilnejších v celosvetovom meradle. Pôsobí tu 2900 firiem, ktoré zamestnávajú 70 000 osôb. V roku 2010 zaznamenal predaj základných chemikálií medziročný nárast o 14 %, prevádzkový zisk dosiahol 2,3 mld. CAD. Na výrobu organických chemikálií sa v súčasnosti využívajú progresívne biotechnológie. Zahraniční investori prinášajú do odvetvia stále nové zdroje, pričom najviac prostriedkov smeruje do petrochemického priemyslu. O sile kanadského chemického priemyslu hovorí aj fakt, že z desiatich najväčších svetových chemických spoločností má deväť svoje firmy v Ontariu.

Čisté technológie: Treba tu uviesť predovšetkým obnoviteľné zdroje energie. Integrácia s energetickou sieťou Severnej Ameriky zabezpečuje voľný prístup k najväčšiemu trhu na svete. Rýchlu návratnosť vložených investícií zaručuje systém daňových a výskumno-vývojových úverov, spoločne s federálnymi a provinčnými subvenciami do rozvoja obnoviteľných zdrojov energie. Program využívania obnoviteľných zdrojov energie ecoEnergy umožňuje využiť približne 1,48 mld. CAD na zvýšenie dodávok čistej energie do siete v Kanade s využitím zdrojov ako je veterná energia, biomasa, vodná, geotermálna, solárna energia.

Informačné a komunikačné technológie: Predstavujú dôležitú súčasť priemyselnej produkcie a zahŕňajú digitálne médiá, software a bezdrôtovú komunikáciu. V oblasti digitálnych médií v Kanade pôsobí v súčasnosti 3 000 spoločností, ktoré zamestnávajú 52 000 osôb. Ročná produkcia dosahuje 3,8 mld. CAD.

Oceliarsky priemysel patrí rovnako k významným odvetviam hospodárstva. Zo strategického hľadiska oceľ je hlavným spojovacím mostom medzi kanadskými priemyselnými odvetviami založenými na zdrojoch a radom výrobných aktivít s pridanou hodnotou výrobkov. Silný domáci oceliarsky priemysel je všeobecne uznávaný ako kľúčový hospodársky faktor a má pre Kanadu mimoriadny význam.⁵

⁵ <http://www.ic.gc.ca/eic/site/cis-sic.nsf/eng/home>

Poľnohospodárstvo: Politika kanadskej vlády vo vzťahu k domácim producentom niektorých poľnohospodárskych produktov je silno ochranárska. Zatiaľ čo v prípade mliečnych výrobkov, hydina a vajec zatiaľ nebadá zmeny, v prípade obchodu s obilninami dochádza postupne k zmenám. Na základe rozhodnutia kanadskej vlády sa splatnosťou od 1. augusta 2012 ruší monopolné postavenie farmárskej obchodnej organizácie CWB (Canadian Wheat Board) na predaj jačmeňa a pšenice, ktoré boli dopestované v regióne západnej Kanady (provincie Alberta, Britská Kolumbia, Manitoba a Saskatchewan). Nové opatrenie umožní, aby takmer 60 tisíc farmárov zo západnej Kanady mohlo predávať produkciu na voľnom trhu mimo doposiaľ povinnej spolupráce s CWB, ktorý bol založený ešte v roku 1935 a postupne sa vypracoval medzi najväčších svetových predajcom pšenice a jačmeňa. Kanada ročne exportuje 21 mil. ton týchto produktov v celkovej hodnote okolo 5 mld. CAD.

Kanadské pôdohospodárstvo sa opiera o vysoko produktívne farmy (až 95% tvoria rodinné farmy), ktoré zabezpečujú sebestačnosť v produkcii väčšiny segmentov potravinárskeho komplexu. Poľnohospodárstvo má významný podiel na kanadskom exporte. Celosvetovo je Kanada štvrtým najväčším exportérom poľnohospodárskych a potravinárskych komodít (po USA, EÚ a Brazílii). Kanada je jedným z najväčších svetových producentov a vývozcom obilia, kukurice, olejnatých semien, zeleniny, mäsa, mliekárenských produktov, produktov lesného hospodárstva, živých zvierat a rýb. Veľká časť kanadskej rastlinnej produkcie je geneticky modifikovaná, čo je v rozpore s podmienkami EÚ a bráni obchodu s týmito komoditami. V pôdohospodárstve pracuje len asi niečo cez 2 % práceschopného obyvateľstva (v štatistikách nie je zahrnutý väčší počet sezónnych robotníkov z Mexika) a jeho podiel na tvorbe HDP dosahuje 2 %.

Služby: Sektor služieb má v kanadskej ekonomike stabilne veľmi silné postavenie. V službách všetkého druhu sú zamestnané 3/4 pracovných síl a celý sektor sa podieľa na tvorbe kanadského HDP cca 70%. Podiel služieb na HDP neustále narastá vzhľadom na zblížovanie sa demografických zložiek a expanzie technických vedomostí. Všetky odvetvia služieb vykázali v posledných rokoch skôr silnejší, než priemerný rast. Najvýznamnejšie postavenie v sektore služieb má dlhodobý finančný a poisťovací sektor, maloobchod, veľkoobchod, štátna správa, zdravotníctvo, doprava a vzdelávanie.⁶

1.4 Umenie a kultúrny priemysel

V roku 2007 prispel kanadský kultúrny sektor k hrubému domácejmu produktu Kanady čiastkou takmer 46 mld dolárov tj. 3,8 % celkového HDP. Ekonomické dopady kultúry sú omnoho širšie. Kultúra prispela kanadskej ekonomike celkom 84.6 mld dolárov, čo predstavuje celkom 7,4 % celkového hrubého domáceho produktu Kanady. Kultúrny sektor v Kanade predstavuje 1 mil pracovných miest.⁷

1.5 Členstvo v medzinárodných organizáciách a účasť v integračných procesoch

Kanada je členom WTO, OECD, G7, G8, G20, NAFTA, APEC, OSN, MAAE, NATO, OBSE, Commonwealth, Organizácia amerických štátov (OAS), La Francophonie, Zanggerov výbor, Skupina jadrových dodávateľov (NSG), Austrálska skupina (AG), Kontrolný režim pre raketové technológie (MTCR), Wassenaarský dohovor (WA), Medzinárodný trestný tribunál (ICC), Arktická rada (Arctic Council), Interamerická rozvojová banka (IDB).

1.6 Daňový systém

Dane v Kanade sú rozdelené na federálne, provinčné a municipálne. Medzi federálne dane patrí daň z príjmov jednotlivcov a spoločností, daň za tovary a služby, spotrebné dane, poplatky z ropy a zemného plynu a daň z majetku. Medzi provinčné a teritoriálne dane patria dane z príjmu jednotlivcov a spoločností, maloobchodné dane, ťažobné dane, kapitálové dane a poplatky z prírodných zdrojov. Municipálne dane sú dane z nehnuteľností a dane z podnikania.

⁶ http://www.agr.gc.ca/index_e.php

⁷ <http://www.conferenceboard.ca/>

Dane z príjmu vyberá federálna vláda, 10 provincií aj 3 územia. Kanadskí občania sú povinní odvádzať daň zo všetkých, aj zahraničných príjmov. Ostatné osoby žijúce v Kanade odvádzajú daň len z príjmov pochádzajúcich z kanadských zdrojov. Priame dane, ktoré môžu vyberať aj federálna aj provinčné vlády, tvoria dane z príjmu právnických aj fyzických osôb, dane z kapitálu, maloobchodné dane a dane z vlastníctva. Nepriame dane môže vyberať len federálna vláda a tvoria ich clo za dovezený tovar a federálna daň z predaja tovaru a služieb. Základná sadzba dane z príjmu právnických osôb v Kanade je od 1. januára 2011 16,5% (postupne sa uplatňuje plánované znižovanie tejto sadzby: od 1.1.2008 z 21% až na 15% od 1.1.2012).⁸ V roku 2012 bude mať Kanada najnižšiu daň z príjmu pre právnické osoby v rámci krajín G7.

Fyzické osoby majú za svoj príjem odstupňovanú federálnu daňovú sadzbu. Podľa miesta pobytu platí fyzická osoba aj provinčnú alebo územnú daň z príjmu. Kombinácia obidvoch daní z príjmu, federálnej aj provinčnej sa pohybuje v rozmedzí maximálne 44 až 54%, v závislosti od provincie alebo územia bydliska.

Na väčšinu tovarov a služieb predávaných v Kanade uvaluje federálna vláda 5% federálnu daň (Goods and Services Tax - GST) porovnateľná s našou DPH a platí ju posledný spotrebiteľ. GST sa nevzťahuje na nespracované potraviny, lekárske služby, na predpísané lieky, lekárske prístroje, na väčšinu finančných a vzdelávacích služieb. Dani GST podliehajú všetky dovozy a je platená dovozcom v momente prekročenia tovaru cez kanadské hranice.

Daň na vybrané výrobky (obdoba spotrebnej dane) uplatňovaná federálnou vládou zahŕňa šperky, klimatizáciu do automobilov, hodinky, PHM, cigarety, tabak a alkoholické nápoje. Sadzba sa pohybuje v závislosti od tovaru. Ďalšou aplikovanou daňou je provinčná daň z maloobchodného predaja (Provincial Sales Tax- PST).

1.7 Bankový systém

Od roku 1935 je bankový systém Kanady pod dozorom federálneho Ministerstva financií⁹ prostredníctvom centrálnej banky Bank of Canada.¹⁰ Ďalšou vládou vlastnenou bankou je od roku 1944 Business Development Bank of Canada (BDC).¹¹

Všetky kanadské banky sa musia riadiť prísnu ohlasovacou povinnosťou stanovenou federálnou vládou. Bankové činnosti sú pod prísny dozor centrálnej banky. Okrem centrálnej banky so sídlom v Ottawe dominuje kanadskému bankovému sektoru 6 veľkých komerčných bánk (z celkovo 22 domácich bánk), ktoré majú 90% podiel na bankovom trhu a poskytujú všetky bankové a finančné služby na kanadskom trhu a niektoré z nich aj v zahraničí.

Vďaka veľmi dobrej kapitálovej základni a tradične konzervatívne prístupu kanadských bánk a finančných inštitúcií k pôžičkám zostali tieto aj napriek globálnej finančnej kríze naďalej stabilné a vo veľmi dobrom stave. Elektronické bankovníctvo a niektoré ochranné systémy sú tu všeobecne na nižšej úrovni než v EÚ/SR.

2 Investície, energetika, veda a výskum

2.1 Priame zahraničné investície

Zahraničné investície smerujúce do kanadskej ekonomiky upravuje zákon o investíciách Investment Canada Act¹²), ktorý je v kompetencii Federálneho ministerstva priemyslu - Industry Canada a federálnej agentúry na podporu investícií Investment Canada.

⁸ <http://www.cra-arc.gc.ca/tx/bsnss/tpcs/crprtns/rts-eng.html>

⁹ <http://www.fin.gc.ca/fin-eng.asp>

¹⁰ <http://www.bank-banque-canada.ca/>

¹¹ http://www.bdc.ca/en/Pages/home.aspx#.T93e_I6XC8

¹² <http://www.ic.gc.ca/eic/site/ica-lic.nsf/eng/home>

Prílev priamych zahraničných investícií do kanadskej ekonomiky za r. 2010 dosiahol 22,5 mld. CAD a v porovnaní s predchádzajúcim rokom sa zvýšil o 5,4 %. Táto hodnota je však iba jednou pätinou z rekordných 123,1 mld. CAD, ktoré boli zrealizované v roku 2007. Rast PZI bol ťahaný investíciami z USA, ktoré boli na prvom mieste a medziročne sa zvýšili o 52 %. Celkový prílev investícií z krajín EÚ dosiahol 1,32 mld. CAD a bol výsledkom prílevu PZI v hodnote 3,8 mld. CAD a odlevu 2,5 mld. CAD od investorov z Veľkej Británie.

V rozdelení podľa jednotlivých sektorov 44,9 % investícií smerovalo v roku 2010 do energetiky a ťažby kovov, 20 % do finančných a poisťovacích služieb, 12,7 % do maloobchodného predaja, 4,1 % do výroby strojov a prepravných zariadení, 3,0 % do drevospracujúceho priemyslu. Zvyšných 15,2 % investícií smerovalo do ostatných priemyselných odvetví.

Celkový stav priamych zahraničných investícií (PZI) v kanadskej ekonomike koncom roku 2010 dosiahol 561,6 mld. CAD a oproti predchádzajúcemu roku sa zvýšil o 2,6 %. Priemyselná výroba je hlavným sektorom kanadskej ekonomiky, do ktorého smeruje 35 % na celkových PZI. Ich podiel zaznamenáva mierne klesajúci trend od r. 2001, keď dosahovali 42,9 %. Na druhej strane dochádza k postupnému rastu investícií do ťažobného, ropného a plynárskeho priemyslu, ktoré sa zvýšili z 12,8 % v r. 2001 na 16,4 % v r. 2010. Investície do oblasti finančných a poisťovacích služieb predstavujú 15 % celkového objemu PZI.

Pozíciu hlavného zahraničného investora si udržuje USA s podielom 54,5 % na PZI. V roku 2010 došlo k nárastu investícií z USA o 5,1 % (306,1 mld. CAD), čo predstavuje prvú pozitívnu zmenu od roku 2004. Druhým najvýznamnejším zahraničným investorom v Kanade je Holandsko s podielom 9,2 % a tretím Veľká Británia so 7,5 %.

3 Zahranichný obchod Kanady

3.1 Dovočný a vývočný režim

Vývočný a dovočný režim v Kanade patrí do kompetencie Úradu pre kontrolu exportu a importu - The Export and Import Controls Bureau.¹³

Kanada patrí medzi krajiny s relatívne liberálnou obchodnou politikou. Vývočný aj dovočný režim sa riadi Zákonom o vývočných a dovočných povoleniach (Export and Import Permits Act). Stanovuje predovšetkým pravidlá udeľovania licencií na určité druhy výrobkov a teritória a taktiež určuje zákazy vývozu a dovozu určitých druhov tovarov. Súčasťou tejto právnej úpravy je aj Listina tovarov podliehajúcich licenčnému konaniu pri dovoze a Listina tovarov podliehajúcich licenčnému konaniu pri vývoze.

Dovočný režim

Všetci importéri tovarov musia byť registrovaní v Canada Revenue Agency z dôvodu pridelenia identifikačného business čísla (obsahujúci dovočný aj vývočný účet). Toto číslo musí byť vždy uvedené na príslušných colných dokumentoch.

Colný sadzovník v Kanade je zostavený tak, ako v SR, na základe harmonizovaného systému klasifikácie s členením položiek do desaťmiestneho kódu. Súčasnú colnú tarify platia od januára 1998. Kanadské colné sadzby sú všeobecne vyššie ako napr. colné sadzby USA alebo v EÚ a ich colná incidencia je na úrovni približne 9%. Vyššie colné sadzby sa vzťahujú predovšetkým na poľnohospodárske a potravinárske komodity. Suma vybraná z ciel za dovezené tovary predstavovala v roku 2006 1,5% celkového príjmu do štátnej pokladnice. Priemerná colná sadzba aplikovaná na tovary dovážané v režime doložky najvyšších výhod (DNV) v roku 2006 bola 6,5% (6,8% v r. 2002).

¹³ <http://www.international.gc.ca/controls-controles/index.aspx?view=d>

Clo môže uložiť len federálna vláda, provinčné vlády to majú ústavne zakázané. V súčasnosti sú v platnosti nasledujúce kategórie colných sadziieb (kanadská vláda si však vyhradzuje právo zrušiť výhody ktorejkoľvek prednostnej colnej sadzby na ktorýkoľvek alebo všetky tovary):

- Všeobecný colný sadzobník (General Taríf) pre krajiny, na ktoré sa nevzťahuje žiadna z nasledujúcich kategórií
- Doložka najvyšších výhod (Most Favoured Nation - MFN), pre všetkých členov WTO a krajiny, ktoré majú s Kanadou dvojstranné dohody
- Britský prednostný sadzobník (British Preferential Tariff-BPT) uplatňovaný voči všetkým členom Britského spoločenstva národov okrem Británie a Írska
- Všeobecný prednostný sadzobník (General Preferential Tariff-GPT), zahrňujúci viac ako 160 rozvojových krajín a vzťahuje sa na vybrané výrobky (do 1.5.2004 sa vzťahoval aj voči skupine krajín strednej a východnej Európy, vrátane Slovenska)
- Špeciálne bezcolné zaobchádzanie v rámci CARIBCAN pre karibských členov Britského Spoločenstva.

Za colné operácie je zodpovedná Canada Border Services Agency.¹⁴ Kanada pri dovoze tovarov z krajín WTO aplikuje doložku najvyšších výhod.

Vývozný režim

Vývozné clá Kanada neuplatňuje. Niektoré kategórie tovarov, technológií smerujúce z Kanady do určitých krajín vyžadujú, aby exportér vopred dostal federálne povolenie (licenciu) k exportu z Ministerstva zahraničného obchodu.¹⁵

a. Základná štatistika zahraničného obchodu Kanady

Zahraničný obchod Kanady s tovarmi dlhoročne vykazoval aktívne saldo, ktoré sa darilo držať na úrovni 50 mld. CAD až do r. 2009, keď v dôsledku negatívnych dopadov svetovej ekonomickej krízy a problémom v USA (hlavný obchodný partner) došlo k výraznému poklesu vývozu o 25 % (dovoz sa znížil o 15,7 %). V roku 2010 sa rast vývozu aj dovozu obnovil, pasívne saldo obchodnej bilancie však ostalo zachované.

Priaznivý rast vývozu aj dovozu pokračoval aj v priebehu roku 2011 (január -september), celková bilancia však ostala pasívna (-0,7 mld. CAD). Vývoz tovarov (štatistiky vykazované podľa colných deklarácií) v uvedenom období dosiahol hodnotu 329,4 mld.

b. Odhad ďalšieho vývoja:

Pri očakávanom zachovaní súčasnej dynamiky rastu dovozu aj vývozu na úrovni okolo 10 % by sa celkový obrat zahraničného obchodu Kanady na konci roku 2011 mal priblížiť hodnote 900 mld. CAD (vývoz na úrovni 440-450 mld. CAD, dovoz 450-460 mld. CAD, čo predstavuje prakticky návrat k výsledkom zaznamenaným v období pred nástupom krízy v roku 2009. Obchodná bilancia bude vyrovnaná, prípadne s minimálnym deficitom do 10 mld. CAD.

Vývoj zahraničného obchodu Kanady v roku 2012 by mal byť pokračovaním mierne rastových tendencií z roku 2011, ak vezmeme do úvahy aktuálnu vládnú prognózu vývoja ekonomiky z 8. novembra 2011, ktorá uvažuje s rastom HDP v rokoch 2011 - 2012 o 2,2 % a 2,1 %.

Podľa OECD (ekonomický výhľad z novembra 2011) by vývoz Kanady v rokoch 2011 -2013 mal rásť miernejším, ale postupne sa zvyšujúcim tempom (4,7 % - 5,0 % - 6,3 %). Podobnú situáciu očakáva OECD aj v prípade dovozu, ktorý by však po raste o 7,4 % v roku 2011 mal prechodne poklesnúť na 5,3 % v r. 2012 a znovu rásť v r. 2013 na úrovni 6,3 %.

¹⁴ <http://www.cbsa-asfc.gc.ca/>

¹⁵ http://www.international.gc.ca/controls-controles/about-a_propos/expor/guide.aspx?view=d

c. Tovarová štruktúra zahraničného obchodu Kanady

Vývoz:

Hlavnou tovarovou skupinou kanadského vývozu sú priemyselné tovary a materiály, ktoré sa na celkovom vývoze v r. 2010 podieľali 23,9 % pri medziročnom náraste o 21,8 %. Výrazným prínosom tu bol vysoký dopyt po vzácnych kovoch (zlato, striebro) na svetových trhoch. V poradí druhým najdôležitejším je vývoz energetických produktov, ktorých podiel na vývoze v r. 2010 predstavoval 22,4 % a oproti predchádzajúcemu roku sa zvýšil o 13,5 %, hlavne vďaka vyšším cenám ropy. Tretie miesto patrí strojom a zariadeniam, ktoré v r. 2010 pokryli 18,8 % vývozu, ich celkový objem však klesá už 3 roky po sebe, pričom jednou z hlavných príčin je nižší dopyt po lietadlách a iných prepravných zariadeniach.

Dovoz:

Hlavnou tovarovou skupinou kanadského dovozu sú stroje a zariadenia, ktoré v r. 2010 pokryli 27,5 % celkového dovozu pri miernom raste o 5,5 %. Dovoz ťahali ostatné komunikačné zariadenia, stroje, turbíny a motory pre nové projekty veterných elektrární.

d. Vývoj tovarovej štruktúry dovozu v r. 2011 (január - september):

Hlavnými položkami dovozu v štruktúre podľa HS2 boli motorové vozidlá (14,5 % celkového dovozu), jadrové reaktory, kotly (14,3 %), nerastné palivá (11,9 %), elektrické stroje a zariadenia (9,7 %), drahé kovy (3,9 %), plasty a výrobky z nich (3,3 %).

Odhad ďalšieho vývoja: V nasledujúcom období možno očakávať pokračovanie rastu dovozu nerastných palív, výrobkov zo železa alebo ocele, mechanických strojov a zariadení. Dovoz motorových vozidiel by mal tiež rásť, ale iba miernym tempom na úrovni niekoľkých percent, podobne ako dovoz elektrických strojov a zariadení.

e. Teritoriálna štruktúra zahraničného obchodu

Vývoz:

Podiel krajín OECD na celkovom vývoze Kanady dosahuje 89 %, EÚ sa v roku 2010 podieľala 8,6 % a 8,7 % za obdobie január-august 2011. Hlavným obchodným partnerom sú USA, kam smeruje 74 % celkového vývozu. Nasleduje Veľká Británia (4,1 % v r. 2010 a rovnaká hodnota za 1-8/2011), Čína (3,3% a 3,5%). Japonsko (2,3 % a 2,4 %) a Mexiko (1,2%).

Dovoz:

Krajiny OECD sa na celkovom dovoze v roku 2010 podieľali 73,4 % a 74,1 % za 1-9/2011. Podiel štátov Ázie predstavoval v uvedenom období 19,7 % a 19,3 %. EÚ 11,6 % a 11,8 %. Hlavnými dovoznými partnermi sú USA (49,2 % v r. 2010 a 49,7 % za 1-9/2011), Čína (10,8 % a 10,5 %), Mexiko (5,3 % a 5,5 %), Japonsko (3,3 % a 2,8 %) a Nemecko (2,7 % a 2,8 %).

f. Odhad ďalšieho vývoja

Kanada sa snaží odpútať od existenčnej závislosti k USA a svoju pozornosť zameriava na rýchlo sa rozvíjajúce trhy v Ázii (Čína, India) ale aj Latinskej Amerike (Brazília). Novú kvalitu obchodných vzťahov s európskymi krajinami by malo zabezpečiť komplexná obchodná dohoda s EÚ, kde sa však v súčasnosti exportne darí iba Nemecku, Veľkej Británii, Francúzsku a Taliansku. V novembri 2011 prejavila Kanada záujem zapojiť sa do rokovaní týkajúcich sa jej možnej spolupráce s TPP (Transpacifické partnerstvo).

Zoznam použitej literatúry

- [1] www.mzv.sk/ottawa
- [2] actionplan.gc.ca/eng/index.asp
- [3] www.statcan.gc.ca/daily-quotidien/120608/dq120608a-eng.htm
- [4] www.oecd.org/country/
- [5] www.ic.gc.ca/eic/site/cis-sic.nsf/eng/home
- [6] www.agr.gc.ca/index_e.php
- [7] www.conferenceboard.ca/
- [8] www.cbsa-asfc.gc.ca/
- [9] www.bank-banque-canada.ca/
- [10] www.international.gc.ca/controls-contrôles/index.aspx?view=d
- [11] www.fin.gc.ca/fin-eng.asp
- [12] www.bdc.ca/en/Pages/home.aspx#.T93e_I6XC8

ANALÝZY APLYKOVANÉ PRI OBCHODOVANÍ NA MEDZINÁRODNOM MENOVOM TRHU FOREX

Abstrakt

Nasledujúci príspevok sa venuje dvom základným druhom analýz aplikovaných pri obchodovaní na medzinárodnom menovom trhu FOREX. Jedná sa o technickú a fundamentálnu (základnú) analýzu. Pomocou technickej analýzy sa snaží využiť obchodník javy minulé na predpovedanie javov budúcich a na základe toho v správnej chvíli vstúpiť a vystúpiť z obchodu. Používa množstvo základných techník pre vstup a výstup z obchodu, ale tiež používa množstvo indikátorov (ukazovateľov) alebo oscilátorov. Pomocou fundamentálnej (základnej) analýzy na základe zverejňovaných makroekonomických ukazovateľov sa snaží zaujať obchodnú stratégiu na dlhodobejšie obdobie. Najlepšia je kombinácia oboch analýz. Taktiež som pre priblíženie problematiky predstrel aktuálne hypotézy a ich zodpovedanie. Pevne verím, že som v skrátenej forme príspevku predstrel v dostatočnej miere analýzy aplikované pri obchodovaní na medzinárodnom menovom trhu FOREX.

Kľúčové slová: FOREX – medzinárodný menový trh, BIS – Banka pre medzinárodné platby, ECB – Európska centrálna banka, MMF – Medzinárodný menový fond

Abstract

The following contribution deals with two basic types of analyses apply to trade on the international monetary market FOREX. This is a technical and fundamental (basic) analysis. Using technical analysis trader is trying to use past events to predict future events and, therefore, at the right time to enter and leave the store. It uses a number of basic techniques for input and output of business, but also uses a variety of indicators (indicators) or oscillators. Using the fundamental (basic) analysis based on published macroeconomic indicators are trying to adopt a business strategy for long-term period. The best is a combination of both analyzes. I also raised certain issues closer to the current hypotheses and questions. I believe that I have a short-form post addressed it sufficiently analyzes apply to trade on the international monetary market FOREX.

Keywords: FOREX - International Monetary Market, BIS - Bank for International Settlements, ECB - European Central Bank, IMF - International Monetary Fund

1 Úvod

Pri mojom dlhodobom výskume v oblasti obchodovania na medzinárodnom menovom trhu FOREX som aj pri reálnom obchodovaní používal, okrem iných používaných metód, aj analýzu trhu. Pre úspešného obchodníka sú nepostrádateľné a dôležité dva základné typy analýz a tými sú technická analýza a fundamentálna (základná) analýza. Ďalším typmi analýz, akými sú napríklad psychologická analýza alebo informačná analýza, sa v nasledujúcom texte venovať nebudem.

2 Technická analýza

Technická analýza je jedným z dvoch základných typov analýz. Jedná sa o druh analýzy, ktorá vychádza z minulého pohybu a tvorby cien. Používa sa pri nej veľké množstvo technických podkladov. Medzi najzákladnejšie patria úrovne supportu a rezistencie, pivot points, trendové kanály a čiary alebo indikátory (ukazovatele) alebo oscilátory. Medzi základné trendové indikátory môžeme zaradiť napríklad MA (moving average), MACD Histogram, Directional system, Accumulation/Distribution atď. Medzi základné oscilátory môžeme zaradiť: Stochastic, RSI, Momentum, Williams Percent Range, Rate of Change, Commodity Channel Index. Existujú tiež aj zmiešané, pre ktoré spomenieme napríklad New High – New Low Index, Commitments of Traders. Ako sme už predoslali nebudeme rozoberať jednotlivé vlastnosti resp. matematické vzorce týchto indikátorov a oscilátorov, ale budeme sa skôr venovať v ďalšom texte ich reálnemu využitiu. Taktiež sa budeme venovať reálnemu využitiu cenových formácií.

Technická analýza slúži k prognóze vývoja trhu v krátkodobom časovom horizonte a je vhodná na určenie bodu a času vstupu a výstupu z obchodu. Nesmieme však zabudnúť technickú analýzu prepojiť aj s fundamentálnou analýzou. Je to nesmierne potrebné pre úspešné obchodovanie na FOREX-e.

Technická analýza je najpreferovanejšou metódou analýzy väčšiny profesionálnych obchodníkov. Je to metóda analýzy, založená na pôsobení na trhu prostredníctvom štúdia grafov a rôznych technických indikátorov. Jednoducho povedané, je to štúdium vzťahu medzi časom a cenou.¹

Pri mojom výskume v oblasti obchodovania na medzinárodnom menovom trhu FOREX som si predkladal množstvo hypotéz. V jednej z nich som skúmal, ako vplyvajú cenové formácie na vývoj cien a aké je ich prepojenie s indikátormi a oscilátormi pre úspešné predpovedanie ďalšieho vývoja cien.

Testovanú hypotézu som analyzoval pre cenovú formáciu dvojitý vrchol za použitia MACD Histogramu. Pri formácii dvojitý vrchol resp. dvojité dno (čo je vlastne opačná formácia voči dvojitému vrcholu) sa nám vytvárajú divergencie rôzneho typu. Mnou testované historické dáta a overené reálne obchodovanie nám hovorí o divergenciách troch typov:

1. Najsilnejšia divergencia je vtedy, keď vo formácii dvojitý vrchol je druhý vrchol vyšší ako prvý t.j. dosiahne vyššiu cenovú úroveň, ale naproti tomu MACD Histogram dosiahne pri druhom vrchole nižších hodnôt, dáva nám veľmi silný signál k predaju. Pri opačnej formácii dvojité dno je situácia presne opačná, čiže nám dáva veľmi silný signál k nákupu.

---

¹ str. 36, NÉMETH, Jozef: Ako dosiahnuť finančnú nezávislosť úspešným obchodovaním na medzinárodnom menovom trhu Forex.

Graf 1 Príklad silnej divergencie

Zdroj: MIG Bank 2012

2. Ďalšou divergenciou je divergencia stredne silná. Nachádzame ju na grafoch vtedy, keď graf vytvorí dvojité vrcholy v približne rovnakej cenovej úrovni (veľmi malý rozdiel v cene) a MACD Histogram nám vytvára na úrovni druhého vrcholu nižšiu hodnotu. Táto divergencia je stredne silná a preto nám dáva aj stredne dobrý signál k nákupu resp. k predaju, podobne ako v predošlej divergencii.

Graf 2 Príklad stredne silnej divergencie

Zdroj: MIG Bank 2012

3. Tretím typom divergencie, je divergencia slabá, kedy nám cena vytvorí vyšší druhý vrchol, ale MACD Histogram na úrovni druhého vrcholu ceny vytvára maximálne rovnako vysokú hodnotu ako na úrovni prvého vrcholu. Hovoríme preto o najslabšom nákupnom resp. predajnom signáli.

Tieto spomenuté divergencie dávajú rôzne silný signál k nákupu resp. predaju. Obchodník ich vhodnou formou môže zakomponovať do svojich obchodných stratégií a úspešne ich využívať.

Testovanú hypotézu som ďalej analyzoval za použitia aj iných oscilátorov. Ako príklad uvádzam použitie Stochastického oscilátora. Táto obchodná stratégia je vhodná hlavne na netrendujúci trh resp. trh ktorý ide do strany. Najlepšie signály na kúpu alebo predaj nám dávajú divergencie medzi týmto indikátorom a cenovým grafom. Ak napríklad cena klesne k novému minimu, ale Stochastický oscilátor vytvorí vyššie dno ako pri predchádzajúcom pohybe zadávame obchodný príkaz. Rovnako to je aj pri opačnom stave, kedy cena vytvorí nové maximum, ale Stochastický oscilátor vytvorí nižší vrchol ako pri predchádzajúcom pohybe.

3 Fundamentálna analýza

Je spôsob ako sa dívať na trh prostredníctvom ekonomických, sociálnych a politických aspektov, ktoré ovplyvňujú ponuku a dopyt. Inými slovami hľadáme ekonomiku, ktorá si vedie dobre a zákonite tak a jej mena. Pretože čím lepšie si ekonomika príslušnej krajiny vedie, tým viac okolitých krajín verí jej mene.²

Fundamentálna analýza je proces sledovania a vyhľadávania ukazovateľov, faktorov či veličín, ktoré ovplyvňujú vývoj cien, ich následné vyhodnocovanie a predpovedanie budúceho vývoja na trhu. Pomocou fundamentálnej analýzy sa snažíme odhadnúť vývoj na trhu v strednodobom až dlhodobom horizonte. Oproti tomu technická analýza slúži k prognóze trhu skôr v krátkodobom horizonte. Pri investovaní v krátkodobom horizonte musíme sledovať aj fundamentálne faktory.

Makroekonomické ukazovatele indikujú vývoj hospodárskeho cyklu. Môžeme ich rozdeliť na tzv. „tvrdé ukazovatele“ a „mäkké ukazovatele“. Medzi najdôležitejšie tvrdé ukazovatele zaradíme:

- hrubý domáci produkt,
- maloobchodné tržby,
- vývoj nezamestnanosti,
- priemyselná výroba,
- priemyselné objednávky,
- údaje z trhu s bývaním,
- údaje z trhu z práce,
- úrokové sadzby,
- inflácia atď.

Medzi najdôležitejšie mäkké ukazovatele zaradíme napríklad:

- spotrebiteľskú dôveru,
- index nákupných manažérov,
- podnikateľská dôvera,
- ekonomická dôvera,
- maloobchodné tržby,
- všeobecné nálady v rámci jednotlivých tržných segmentov,
- dopyt po tovaroch dlhodobej spotreby;

---

² str. 34, TUREK, Ludvík – HARTMAN, Ondřej: Manuál forexového obchodníka.

- obchodná bilancia atď.

Graf 3 Ukážka vplyvu fundamentov na zmenu hodnoty menového páru USD/CHF.

Zdroj: MIG Bank 2012

Zdroje, ktoré nám poskytujú makroekonomické ukazovatele môžeme nájsť najjednoduchšie na internete napríklad www.fxstreet.com alebo www.forexfactory.com. Z týchto ekonomických kalendárov môžeme vyčítať hlavné údaje akými sú význam fundamentu tzn. silný, stredný alebo slabý, oficiálny čas zverejnenia, možnosti zverejňovania tzn. aký bol predchádzajúci výsledok, či už mesačný, kvartálny alebo ročný, ďalej očakávania trhu t.j. predpoveď trhu na zatiaľ nezverejnený aktuálny výsledok a skutočný výsledok, ktorý môže byť lepší alebo horší než očakávanie prípadne môže dopadnúť podľa očakávaní. Pri mojom výskume v oblasti obchodovania na medzinárodnom menovom trhu FOREX som si predkladal množstvo hypotéz. V jednej z nich som skúmal, ako ovplyvňujú ekonomické a neekonomické faktory obchodovanie na medzinárodnom menovom trhu FOREX.

Na vývoj cien na trhu forex vplyvajú faktory ekonomické – ako som ukázal v texte vyššie, ale aj faktory neekonomické. Medzi ne môžeme zaradiť aj politické fundamentálne faktory a na príklade si ukázať, akým spôsobom môžu vplyvať na vývoj ceny GBP.

Dňa 6. mája 2010 sa vo Veľkej Británii uskutočnili parlamentné voľby. Predvolebné prieskumy predpovedali veľmi tesné výsledky, čo by znamenalo problémy pri zostavovaní novej vlády. To zvyšovalo obavy investorov a obchodníkov, preto sa po otvorení volebných miestností začalo s výpredajom britskej libry a jej kurz voči americkému doláru klesal počas celého dňa. Najhoršie obavy sa naplnili a priebežné i konečné výsledky potvrdili veľmi tesné víťazstvo Konzervatívnej strany, ktorá získala 306 kresiel v parlamente. Tento výsledok však neumožnil zostavenie väčšinovej vlády jednej strany ako to bolo praxou vo Veľkej Británii od skončenia Druhej svetovej vojny. Averzia k riziku na trhu pretrvávala, čo bol hlavný dôvod výrazného oslabenia kurzu na začiatku dňa. Následné odrazenie sa od dna bolo spôsobené vyhláseniami predsedu konzervatívcom Davida Camerona o snahe o vytvorenie koalície vlády s Liberálne demokratickou stranou, ktorá získala 57 parlamentných kresiel.

Na tomto príklade vidieť, že okrem ekonomických fundamentálnych faktorov ovplyvňujú obchodovanie na burze aj politické faktory. Väčšina politických udalostí síce

nemá na hodnotu meny priamy vplyv, no ich nepredvídateľnosť v spojení so všeobecnou averziou k riziku, ktorá v období krízy na trhoch prevláda, spôsobujú výraznú volatilitu. Okrem už spomínaných volieb a volebných výsledkov, sú medzi ďalšie politické faktory zaradované:

- skúška nukleárných zbraní;
- rokovanie Bezpečnostnej Rady OSN o uvalení sankcií;
- vojenská ofenzíva i jej zvažovanie;
- teroristický útok a pod.³

Graf 4 Ukážka intervencie Japonskej centrálnej banky (Bank of Japan) na zmenu hodnoty menového páru USD/JPY.

Zdroj: MIG Bank 2012

Ako ďalšiu hypotézu so skúmal, ako ovplyvňuje zverejňovanie dôležitých makroekonomických výsledkov spôsob a stratégiu obchodovania.

Pri testovaní hypotézy som dospel k názoru, že obchodník môže využívať zverejnenie dôležitých dát veľmi výhodne pri svojom obchodovaní. Pri mojom vedeckom výskume sa mi najlepšie osvedčila metóda čakajúcich príkazov. Po zverejnení dôležitých hospodárskych výsledkov sa môžu stať tri základné veci:

1. Trh sa pohne po vyhlásení naším smerom a vyplní sa čakajúci pokyn. Tento môžeme ďalej vylepšovať pracovaním a pridávaním pozícií a podobne
2. Trh výraznejšie nezareaguje na vyhlásenie dôležitých dát a naše čakajúce pokyny sa nezrealizujú.
3. Trh sa pohne opačným smerom ako sme predpokladali a v tomto prípade máme nastavené tiež čakajúce príkazy. Závisí len od sily pohybu trhu či tieto čakajúce príkazy v prvom aj treťom prípade budú vyplnené. Stáva sa však, že pri vyhlasovaní napríklad úrokových mier v USA sa konkrétne menový pár EUR/USD rozkmitá a cena sa pohybuje v cenovom rozpätí 50-200 pips v období až 2 hodiny. Po tomto krátkom hektickom období cena pokračuje v zmysle trendu.

³ http://is.muni.cz/th/137622/esf_b/bakalarka_final.pdf

Pri použití čakajúcich pokynov musíme však vhodne odhadnúť vzdialenosť od aktuálnej ceny. Totižto nie je zriedkavým javom, že cena sa pohne výrazným spôsobom do jednej strany, otvorí čakajúci príkaz a hneď následne s oveľa väčšou razanciou začne ísť opačným smerom a pokračuje v tomto opačnom smere. Vtedy je dôležité, aby si obchodník vhodne nastavil uzavretie otvorenej pozície pomocou stop-loss, ktorá sa otvorila falošným pohybom ceny a vybral si zisky na ďalších otvorených pozíciách, ktoré má otvorené v správnom smere. Je to vskutku celá alchymia ohľadne uzatvorenia obchodov otvorených pomocou čakajúcich príkazov a následne prikupovania ďalších pozícií v správnom smere.

Téma analýz aplikovaných pri obchodovaní na medzinárodnom menovom trhu FOREX je značne rozsiahlou témou a aj na príklade zodpovedania hypotéz som zdokumentoval, že sa jedná o značne rozsiahlu tému, ktorú každý obchodník – trader musí zahrnúť do svojho repertoára obchodníckych zručností. Je len samozrejmosťou, že predmetný článok nerieši kompletne celú problematiku analýz aplikovaných pri obchodovaní na medzinárodnom menovom trhu FOREX, ale snaží sa len o krátky exkurz do tejto oblasti. Na podrobné opísanie danej problematiky by mi nestačilo pravdepodobne ani niekoľko sto strán textu.

Zoznam použitej literatúry

- [1] NÉMETH, Jozef: Ako dosiahnuť finančnú nezávislosť úspešným obchodovaním na medzinárodnom menovom trhu Forex.
- [2] TUREK, Ludvík – HARTMAN, Ondřej: Manuál forexového obchodníka.
- [3] http://is.muni.cz/th/137622/esf_b/bakalarka_final.pdf

Kontaktná adresa:

JUDr., Ing. Jozef Portašík
Lúčna 14
013 13 Rajecké Teplice
E-mail: naum@post.sk
Tel: 0904 384 500

NÁSTUP NOVÝCH PRÍSTUPOV K SKÚMANIU BEZPEČNOSTI V SLOVENSKEJ A ČESKEJ REPUBLIKE

Abstrakt

Skúmanie bezpečnosti slovenskými a českými autormi je ešte stále v štádiu počiatočného rastu, čo dokazuje najmä nárast počtu a šírka zamerania nových metód, ktorými sa autori aj v našom regióne začínajú v kontexte skúmania bezpečnosti zaoberať. Aplikácie nových myšlienok na jednotlivé bezpečnostné javy a prepájanie pomocou nástrojov iných vedných disciplín robí vedu o bezpečnosti bohatšou. Príkladom obohatenia výskumných možností je aj primárny zber a triedenie dát napr. spôsobom navrhovaným dramaturgickou metódou.

Kľúčové slová: bezpečnosť, kvalitatívne metódy skúmania, dramaturgická metóda

Abstract

Security studies conducted by Slovak and Czech authors are still in the phase of initial growth, as evidenced by the increase of number and extent of new methods, that authors of our region have started to examine in the context of security studies. Due to the application of new ideas on particular security threats and networking through the tools of other disciplines, the security studies are richer. As the example of such enrichment might be seen primary data collection and data selection, for example by the means proposed by dramaturgical method.

1 Vývoj v skúmaní bezpečnosti

Rozvoj problematiky bezpečnosti a predovšetkým jej osamostatnenie v podobe osobitnej formy skúmania je možné vnímať v rôznych časových líniiach. Najväčším míľnikom je z tohto pohľadu bezpochyby začiatok obdobia po II. svetovej vojne – spojený s rozdelením sveta na dva bloky. Napriek tomu, že bezpečnostná problematika bola predmetom debát už po skončení I. svetovej vojny, až v období bipolarity je možné povedať, že sa skúmanie bezpečnosti vydeľuje z teoreticko-empirickej roviny politických vied, medzinárodných vzťahov, medzinárodného práva, histórie vojenskej vedy ako samostatná oblasť. (Lasicová, 2010) Od tohto okamihu veda o bezpečnosti prechádza rôznymi štádiami a v centre jej pozornosti sa striedajú jednotlivé aspekty dominujúce v bezpečnostnom prostredí. V období začiatku studenej vojny je prevažujúcou vojenská/strategická bezpečnosť, v 80. rokoch 20. storočia sa začína formovať nový pohľad, tzv. multidimenzionálnej bezpečnostnej problematiky, presadzovaný najmä na pracoviskách COPRI (Kodanský inštitút pre výskum mieru) a Brookings Institute. Kodanská škola a jej sektorové chápanie bezpečnosti priniesli so sebou spolu s novými teóriami medzinárodných vzťahov nový pojmový aparát a rovnako aj nové ciele výskumu. Práve vďaka rozvoju, ktorý do skúmania bezpečnosti priniesla Kodanská škola, bol vyvrátený názor dávajúci bezpečnosť len do pozície parciálnej časti vojenských

vied či medzinárodných vzťahov. Sektorové vnímanie¹ postavilo bezpečnosť do pozície, keď je nevyhnutné ju analyzovať v kontexte spoločenských situácií. Aj z tohto dôvodu vykazuje ako veda - rovnako ako iné spoločenské vedy – veľkú mieru interdisciplinarít.

Rozsah možností skúmania vedou o bezpečnosti neustále rastie (predmetom skúmania môže byť planéta Zem, štát, individuum, skupina, ochrana obyvateľstva, či rôzne prírodné aspekty). Ako konštatujú J. Lasicová a J. Ušiak, problém bezpečnostnej vedy netkvie v ťažkosti pri stanovení jej predmetu, nakoľko bezpečnostná veda vychádza z názorovej pluralít; práve naopak za problém považujú skôr stanovenie limít, kde začína a končí bezpečnostná úroveň a kde sa jedná o prienik s inou vednou disciplínou. (Lasicová – Ušiak, 2009) Vzhľadom na charakter predmetov a vzťahov, ktoré sú bezpečnostnou vedou analyzované, je táto relatívna absencia hraníc, resp. ich problémové stanovenie a vnímanie pre konkrétnu vednú disciplínu v konečnom dôsledku prínosom. Umožňuje to totiž jej neobmedzený rozvoj, ktorý je možné ilustrovať už aj na samotnom náraste metód skúmaní jednotlivých čiastkových bezpečnostných problémov a to v oboch kategóriách – v kvalitatívnych ako aj kvantitatívnych metódach. Kvalitatívne metódy, ktoré sa sústreďujú predovšetkým na kauzálnu stránku skúmaných javov a opis jednotlivých situácií a aktérov, so zameraním najmä na príčiny a dôsledky, sú s bezpečnostnou vedou spájané prakticky od jej udomácnenia aj v podmienkach Slovenskej a Českej republiky. Rozvoj kvantitatívnej analýzy, ktorá je založená predovšetkým na matematike a štatistike, v oblasti bezpečnosti je v našom regióne možné výraznejšie vnímať len v nedávnej minulosti. Obe však prinášajú stále nové a nové pohľady, ktoré len potvrdzujú tézu o probléme stanovenia limít.

2 Dramaturgická metóda

Matematicky založené metódy dokážu popísať niektoré aspekty spojené s bezpečnosťou – napr. s terorizmom², avšak ich využitie ešte nie je komplexné a preto sú skôr používané prevažne len na doplnenie iných metód v podobe výpočtov parciálnych pravdepodobností, uvádzania štatistík, či tvorbe grafov a modelov. S rozvojom matematiky v rámci spoločenských vied a rozvojom informačných technológií je však možné predpokladať ich značný nárast. Príkladom kvalitatívnej metódy, ktorá posúva hranice v možnostiach skúmania bezpečnosti je dramaturgická metóda, ktorú na Slovensku prezentoval český autor P. Krčál v rámci zborníka príspevkov z medzinárodnej konferencie Bezpečnostné fórum 2012, ktorá sa konala vo februári tohto roku na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov v Banskej Bystrici. Jedná sa o koncept, ktorý je v našom regióne doposiaľ nevyužívaný. Autor príspevku vychádza pri približovaní tejto metódy z teórie E. Goffmana a jej konkrétnu možnosť aplikácie v rámci skúmania bezpečnosti preukázal na príklade neonacistickej demonštrácie v Plzni z apríla 2010.

Dramaturgická analýza umožňuje podľa P. Krčála nazerať na jednotlivé verejné udalosti ako na divadelné predstavenia. Nástroje tejto metódy potom následne umožnia vymedziť dva priestorové regióny - javisko a zákulisie; delenie udalostí na hlavné a vedľajšie ako aj aktérov na prizeraúcich sa a účinkujúcich. Javisko, inak označované aj ako predný región predstavuje miesto, kde sa odohráva „predstavenie“ – akt, ktorým chcú účinkujúci podať správu prizeraúcim sa (v prípade opisovanej demonštrácie samotní neonacisti ním posúvali svoje posolstvo – vyslovenie podpory neonacismom vo výkone trestu). Zadný región, ako je označované zákulisie predstavuje priestor prípravy realizácie výkonu jednotlivých aktérov. Často býva správanie jednotlivých aktérov v tomto regióne diametrálne odlišné od samotného správania „na javisku“, kde musia dodržiavať spôsoby správania stanovené ich

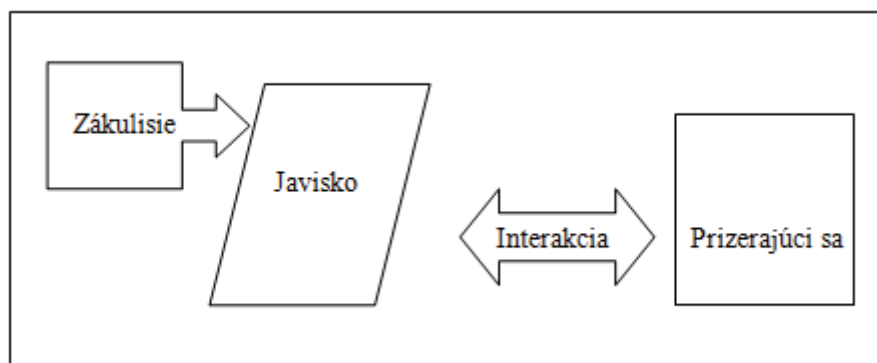
¹ Bezpečnosť bola rozoberaná aj z pohľadu nevojenských rizík – konkrétne cez 5 hlavných sektorov – vojenský, politický, ekonomický, environmentálny a sociálny.

² Príkladom môže byť výpočet pravdepodobnosti útoku na cieľ.

rolami. Tieto dva regióny sú v ideálnom prípade oddelené od seba nejakou optickou prekážkou, aby neboli viditeľné prechody jednotlivých aktérov z roly do roly. Touto metódou je ďalej možné skúmať typy aktérov – či ide o sólistov, či tímy; scenáre akými sa majú aktéri riadiť ako aj spôsoby interakcie medzi účinkujúcimi a prizerajúcimi sa. V dramaturgickej metóde je zároveň veľmi dôležité sledovanie rolí jednotlivých aktérov a aj ich správania – či je správanie v rovnováhe s rolou, ktorú majú hrať a či svojím správaním nenarúšajú celkovú snahu ostatných aktérov a ako si toto správanie vyložia tí, čo ho sledujú – prizerajúci sa. (Krčál, 2012)

P. Krčál vidí okrem náročnosti tejto metódy na čas a zložitosti, ktorú predstavuje samotný systematický prístup k skúmaniu touto metódou, riziká pre jej všeobecnejšie použitie hlavne v jej podstate – je založená na ľudskom zmyslovom vnímaní, ktoré je limitované a nedokonalé. Napriek tomuto riziku je možné túto metódu (participatívneho charakteru) zaradiť medzi vhodné nástroje uskutočňovania primárneho výskumu (skúmanie pozorovaním), ktorý pri analýze bezpečnosti nie je častým javom.

Táto metóda však nemusí predstavovať výlučne primárny výskum. Vďaka svojim unikátnym nástrojom a metodike ju vnímame ako vhodnú metódu analýzy a opisu aj takých situácií, ktorých sa priamo nezúčastňujeme, resp. takých ktoré sa odohrali v minulosti. Na základe dramaturgickej metódy je totiž možné popísať napr. aj akýkoľvek teroristický útok, či iný čin. Ukážeme si to na príklade vymyslenej udalosti – teroristický útok vo forme skupinového samovražedného útoku.

Zákulisie v prípade skupinového samovražedného útoku predstavuje každé miesto, v ktorom došlo ku príprave, výškoleniu, koordinácii či inej aktivite bytostne sa týkajúcej plánovaného útoku. V zákulisí dochádza aj k definovaniu cieľa a myšlienky, ktorú aktéri budú svojim činom posúvať prizerajúcim sa. Rovnako v zákulisí dochádza aj k vymedzeniu rolí jednotlivých aktérov ako aj detailov ich „nástupu“ a priebehu akcie.

Javiskom označujeme priestranstvo, na ktorom dôjde k uskutočneniu útokov a je aktérmi volené vždy veľmi dôsledne – má totiž dôležitú úlohu pri transfere myšlienky smerom k divákovi. Skúmanie výberu miesta nám teda môže prezradiť užitočné informácie o pozadí danej skupiny. Pri analýze je ale nevyhnutné sledovať a študovať aj aktérov – z pohľadu jednotlivca a skupiny, či dochádza k úplnému dodržaniu dohodnutej stratégie, či vzniklo nejaké „hluché miesto“, ktoré by naznačilo, že nejaký aktér svoju úlohu z akéhokoľvek dôvodu nesplnil³.

V rámci analýzy uskutočňovanej dramaturgickou metódou sa však núka ešte viacero ďalších črt, na ktoré by bolo vhodné upriamiť pozornosť – napr. na interakciu medzi javiskom a prizerajúcimi sa, spôsobom ako dochádza k prezentácii myšlienok, ako sú jednotlivé akty verejnosťou vnímané, či existujú v spoločnosti protichodné názory a aké dôsledky z toho vyplynuli, atď. Takýto všeobecný „vzorec“, ktorý bol predstretý na príklade teroristického útoku je ale možné aplikovať po menšej obmene na veľké množstvo problémov, ktorými sa

³ Táto informácia je dôležitá hlavne z hľadiska možného budúceho útoku.

veda o bezpečnosti zaoberá. Dramaturgická metóda prináša, ako každá nová metóda, či už kvantitatívna alebo kvalitatívna, iný uhol pohľadu na predmet skúmania vedy o bezpečnosti a tým ponúka nové riešenia a posúva danú vedu „ďalej“.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BOHÁČIKOVÁ, M. – ODALOŠOVÁ, I. 2012. *Bezpečnostný rozmer krízy Európskej únie*. In *Bezpečnostné fórum 2012. Zborník príspevkov z V. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica : FPVaMV UMB, 2012. s. 164 – 171. ISBN 978-80-557-0331-2.
- [2] HOSCHEKOVÁ, D. 2011. *Bezpečnostné komplexy – bezpečnosť na európskom kontinente*. Banská Bystrica : FPVaMV UMB v Banskej Bystrici, 2011. 124 s. ISBN 978-80-557-0318-3.
- [3] KAZANSKÝ, R. 2010. *Multitrack diplomacy ako systémový nástroj transformácie konfliktov*. In *Zvládání extrémních situací : 3. ročník mezinárodní konference*. Praha : CASRI, 2010. s. 11. ISBN 978-80-254-8493-7.
- [4] KAZANSKÝ, R., KUCHARČÍK, R., ADAŠKOVÁ, D. 2012. *Vybrané metody riešenia konfliktov*. In *Vikoristannja pedagogičnich tehnologij u pratkciji roboti súčasnoj školy : materialy mižnarodnoj naukovo-praktičnoi internet-konferencii*. Kyjev : Ministerstvo osviti i nauki, molodi ta sportu Ukrajiny, 2012. s. 179-186. ISBN 966-8122-62-4.
- [5] KOVAŘÍK, P, SCHWARZ, R. 2012. *Matematický aparát řešení teroristických hrozeb*. In *Bezpečnostné fórum 2012, Zborník príspevkov z V. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica : FPVaMV UMB v Banskej Bystrici, 2012, s. 89-94. ISBN 978-80-557-0331-2.
- [6] KRČÁL, P. 2012. *Možnosti využiti dramaturgické analýzy jakožto metodologického nástroje k výzkumu bezpečnosti*. In *Bezpečnostné fórum 2012, Zborník príspevkov z V. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica : FPVaMV UMB v Banskej Bystrici, 2012, s. 71-80. ISBN 978-80-557-0331-2.
- [7] LASICOVÁ, J. 2010. *Prolegomena k vede o bezpečnosti*. In *Bezpečnostné fórum 2010, Zborník príspevkov z III. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica : FPVaMV UMB v Banskej Bystrici, 2010, s. 6-13. ISBN 978-80-8083-980-2.
- [8] LASICOVÁ, J., UŠIAK, J. 2009. *Metodologické aspekty budovania vedy o bezpečnosti*. In *Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí, 3. časť - zborník zo 14. vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Žilina: Žilinská Univerzita ŽU - EDIS, 2009, ISBN 978-80-554-0014-3.

Kontaktná adresa:

Mgr. Michal Raškovský

Katedra bezpečnostných štúdií

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela

Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica

e-mail: michal.raskovsky@umb.sk

Ing. Peter RUSIŇÁK

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

KVALITA ALEBO KVANTITA V PRÍPADE MALÝCH ŠTÁTOV?

Abstrakt

Hlavným cieľom autora je v rámci predkladaného príspevku upozorniť na spôsoby, akými sa malé štáty v podmienkach svetovej politiky a ekonomiky etablojú v chápaní teoretikov a politických elít na domácej a zahraničnej politickej scéne. Autor taktiež poukazuje na významné postavenie fenoménu malého štátu a jeho sociálno-ekonomických a bezpečnostných aspektov fungovania v prostredí Európskej únie operujúcej pod Lisabonskou zmluvou. Vyzdvihuje Teóriu veľkosti štátu v EÚ Baldura Thorhallssona ako základný rámec pre výskum malých štátov v prostredí EÚ v súčasnosti.

Kľúčové slová: Európska únia, malý štát, veľkosť, kvantita, zraniteľnosť, kompetencie

Abstract

Within the framework of the presented article, the main goal of the author is to point on means how small states suite themselves in theoretical understanding and political elites' view on domestic and foreign stage. The author also takes into consideration the significant role of the small state phenomenon along its socio-economic and security aspects within the European Union run under the Lisbon Treaty. He highlights Baldur Thorhallsson's small states theoretical approach as the cornerstone for basic research framework of small states in the current EU.

Key words: The European Union, small state, size, quantity, vulnerability, competencies

S obnoveným záujmom výskumníkov a akademikov o malé štáty po roku 1990 a s rozvojom európskej integrácie vstupujú do popredia koncepcie aplikujúce všeobecné poznatky o malých štátoch do praxe. Teória veľkosti štátu v EÚ Baldura Thorhallssona ponúka premostenie medzi teoretickými definíciami malého štátu a veľkosťou štátu ovplyvňujúcou jeho správanie v integračnom zoskupení, akým je Európska únia. Vychádza z klasického nazerania na problematiku malých štátov v podobe 4 tradičných premenných s cieľom definície veľkosti štátu – počet obyvateľov, rozloha krajiny, HDP a kapacita armády (objem finančných prostriedkov vynaložených na obranu).¹ Klasická teoretická optika sa pohybuje okolo týchto premenných a je často spájaná práve s počtom obyvateľov ako určujúcim kritériom malého či väčšieho štátu. Thorhallssonova teória zdôrazňuje, že iné premenné by mali vstúpiť do pozornosti výskumníkov s cieľom získať jasnejší obraz o tom,

---

¹ Už vo svojom diele *Small States in the European Union : A Theoretical Approach* z roku 2002 Thorhallsson uvádza, že uvedené premenné môžu vysvetliť podporu malého štátu voľného obchodu, neutrality alebo ochoty vstupovať do vojenských aliancií. Môžu taktiež objasniť jeho správanie vo vojenskej organizácii, akou je NATO. Nepostačujú však na objasnenie správania malého štátu v prostredí Európskej únie. Chýba im výpovedná hodnota v rozlíšení správania veľkého a malého štátu.

ako koncept „veľkosti“ ovplyvňuje správanie štátu a jeho vplyv v integračnom celku. „Teoretická koncepcia limitovaná na tieto 4 premenné s cieľom určiť veľkosť štátu, jeho silu a schopnosť zasiahnuť, by nás neprivedla ďaleko. Nová Európa stojí v prvom rade na hospodárskej spolupráci v kombinácii s pokročilou politickou spoluprácou medzi jej členmi. Medzinárodný systém sa od čias studenej vojny zmenil a ekonomická prosperita postavená na politickej spolupráci je hnacou silou európskych integračných procesov.“² Je založená na konceptuálnom vymedzení 6 kategórií so zreteľom na koncept „veľkosti“ postavený na teoretických prístupoch, avšak s pridaním širšieho spektra konkrétnych merateľných výstupov s cieľom jasnejšieho vysvetlenia ako veľkosť štátu môže ovplyvniť štátne kroky, správanie a implementované politiky.³ Ide o tieto kategórie:

- fixná veľkosť (počet obyvateľov a rozloha a štátu);
- veľkosť suverenity (či je štát schopný vykonávať efektívnu suverenitu na svojom území, jeho schopnosť udržať minimálnu štruktúru štátu a jeho prítomnosť na medzinárodnej úrovni);
- politická veľkosť (obrná a administratívne spôsobilosti a stupeň domácej kohézie kombinovaný s mierou, do akej je štát schopný zachovať svoju jednotnú prezentáciu voči externým partnerom);
- ekonomická veľkosť (HDP, veľkosť trhu a úroveň rozvoja);
- vnímaná veľkosť (ako domáci a zahraniční aktéri vnímajú štát);
- preferenčná veľkosť (ambície a prioritizácia vládnucich elít a ich myšlienky o medzinárodnom systéme).⁴

Teória veľkosti štátu je postavená na základoch dvoch fundamentálnych otázok. Po prvé, ktoré znaky určujú veľkosť štátu z domáceho a medzinárodného pohľadu? Po druhé, ako koncept veľkosti štátu ovplyvňuje jeho správanie na domácej politickej scéne a v medzinárodnom systéme, osobitne v interných inštitúciách EÚ, sektorálnych politikách, rôznych procesoch rozhodovania, medzivládnych konferenciách a v Únii celkovo?

Ako je spomenuté, koncepcia berie do úvahy 6 rôznych kategórií veľkosti spolu s domácim a medzinárodným aspektom malosti, resp. veľkosti štátu v každej z nich. V tomto kontexte majú osobitný význam štátne interné (domáce zdroje, koncepcie domácej politiky a schopnosť tlmočiť domáce kroky vlastnému obyvateľstvu) a externé (veľkosť štátu v medzinárodnom kontexte a schopnosť vysvetľovať kroky v zahraničnej politike medzinárodnému spoločenstvu) kapacity. Pre jasnejšie vysvetlenie teórie si autor pomáha už spomínanými akčnými kompetenciami a zraniteľnosťou. Akčné kompetencie kombinujú vnútorné a vonkajšie schopnosti štátu reagovať na prebiehajúce javy a formulovať a implementovať politiky na domácej politickej scéne a uplatňovať svoj vplyv na rôznych úrovniach v medzinárodnom kontexte. Na druhej strane zraniteľnosť označuje slabosť, až podmanenie, štátu v širšom kontexte podľa veličín v 6 kategóriách.

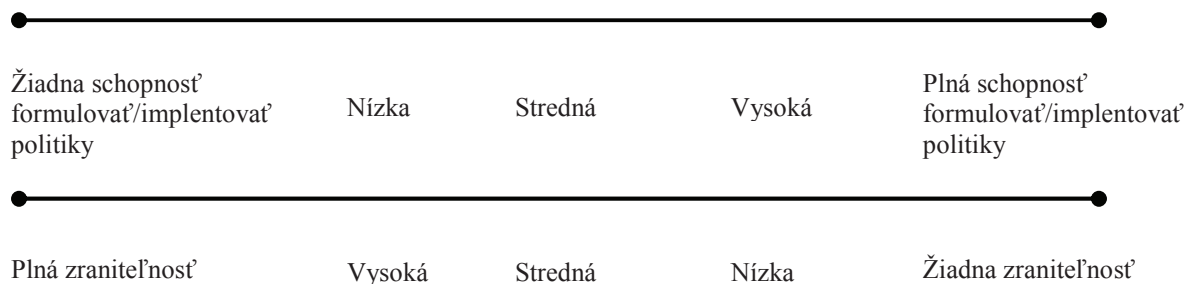
² Thorhallsson, B. *The Size of States in the European Union : Theoretical and Conceptual Perspectives*. 2006. s. 13

³ Osobitnú pozornosť pri hodnotení uvedených 6 kategórií si vyžadujú taktiež tzv. „akčné kompetencie“ a „zraniteľnosť“ štátov, tak interne ako aj externe, ktoré nemalou mierou prispievajú v každej z kategórií k definovaniu veľkosti štátu a určeniu jeho správania v EÚ

⁴ Thorhallsson, B. *The Size of States in the European Union : Theoretical and Conceptual Perspectives*. 2006. s. 8

Schéma 1 Náčrt škály akčných kompetencií a zraniteľnosti: Vnútorne znaky

Akčné kompetencie

Prameň: Thorhallsson, B. *The Size of States in the European Union : Theoretical and Conceptual Perspectives*. 2006. s. 15

Schéma 2 Náčrt škály akčných kompetencií a zraniteľnosti: Vonkajšie znaky

Akčné kompetencie

Zraniteľnosť

Prameň: Thorhallsson, B. *The Size of States in the European Union : Theoretical and Conceptual Perspectives*. 2006. s. 16

Schéma 1 označuje ako môže byť interpretovaná domáca akčná kompetencia a domáca zraniteľnosť. Filtruje a zjednodušuje domácu schopnosť formulovať a implementovať nezávislú politiku v širšom kontexte odzrkadľujúc každú zo 6 kategórií veľkosti. Obsahuje spektrum možností od plnej schopnosti formulovať a implementovať politiku až po žiadnu schopnosť. Domácu zraniteľnosť možno označiť za zrkadlový obraz akčnej kompetencie na domácej scéne.

Schéma 2 ukazuje, ako sú vonkajšie znaky určované podľa medzinárodnej akčnej kompetencie a zraniteľnosti. Schopnosť ovplyvniť vonkajšie prostredie v širšom kontexte môžeme umiestniť na škálu vonkajších akčných kompetencií s rozptylom plnej schopnosti až po žiadnu schopnosť. Alegoricky, len v zrkadlovom obraze, postupujeme v prípade externej zraniteľnosti, t.j. miery do akej je malý štát ovplyvňovaný a zraniteľný v konkrétnej zo 6 kategórií externým prostredím. Po zadefinovaní ďalších koncepčných východísk môžeme našu pozornosť vrátiť späť na začiatok k 6 kategóriám určujúcim výskumný rámec.

Fixná veľkosť - ako prvá je charakterizovaná fixná veľkosť, t.j. počet obyvateľov a rozloha krajiny. Ide teda o relatívne stabilné premenné, ktoré sú v určitom časovom bode nemenné. Veľkosť populácie je stabilnou veličinou, i keď história pozná príklady masívneho odlivu alebo prílevu obyvateľstva. V rámci Teórie veľkosti štátu v EÚ je význam počtu obyvateľov v tom, že má priamy vplyv na úroveň ľudského kapitálu a indikuje hospodársky a obranný potenciál krajiny. Rozloha štátu je zase úzko spájaná s geografickými možnosťami a objemom prírodných zdrojov, ktoré má štát k dispozícii. Počet obyvateľov a rozloha štátu

taktiež určujú náklady štátu na výkon svojich povinností voči občanom a implementáciu domácich politických rozhodnutí.

Veľkosť suverenity – druhá kategória určujúca výskumný rámec je veľkosť suverenity. V tomto prípade treba brať do úvahy 3 otázky:

- a) či je štát schopný vykonávať efektívnu suverenity na svojom území a či je jeho suverenity spochybňovaná inými aktérmi;
- b) či je štát schopný udržať minimálnu štruktúru štátu a či má minimálnu štruktúru na vykonávanie domácej politiky;
- c) a či je štát schopný zabezpečiť minimálnu prítomnosť na medzinárodnej scéne.

Politická veľkosť – takzvaná politická veľkosť štátu obsahuje taktiež 3 konkretizované znaky:

- a) vojenské spôsobilosti, ktoré sú spojené s objemom finančných prostriedkov vynaložených na obranu a úrovňou používaných technológií v armáde. Tieto dve podkategórie určujú schopnosť štátu efektívne vykonávať vlastnú obranu a manévrovací potenciál zahraničnej expanzie v prípade vojnového konfliktu;
- b) veľkosť štátnej administratívy (byrokratický aparát) – ide o počet osôb, ktorými štát disponuje pre efektívny výkon domácej politiky na svojom území, avšak v tejto kategórii treba počítať aj s veľkosťou diplomatického zboru, resp. počtom obyvateľov vykonávajúcich zahraničnú službu a obhajujúcich záujmy štátu v zahraničí;
- c) stupeň domácej kohézie kombinovaný s mierou, do akej je štát schopný zachovať svoju jednotnú prezentáciu voči externým partnerom (v tomto prípade ďalším členským krajinám EÚ). Táto charakteristika je aktuálna v prípade Grécka, ktoré v období finančnej krízy stráca dôveryhodnosť u svojich partnerov na európskej úrovni z dôvodu neschopnosti stabilizovať vnútropolitickú a sociálnu situáciu a klesajúcej dôvery v schopnosť Grécka splácať pôžičky na mazanie dlhov. Tento „nejednotný obraz“ krajiny spôsobuje, že grécka vyjednávacía pozícia v inštitúciách EÚ je oslabená a jeho šance na úspech pri rokovaní sa znižujú.

Ekonomická veľkosť – štvrtá kategória obsahuje nasledujúce 3 konkrétne charakteristiky:

- a) HDP krajiny sa v literatúre o malých štátoch zjavuje takmer od začiatku ekonomického nahliadania na malý štát ako taký, avšak z nášho pohľadu má vyššiu výpovednú hodnotu HDP per capita. Môže totiž dôjsť k situácii, keď krajiny s relatívne vysokým počtom obyvateľov vykazujú nízke HDP per capita, čo môže mať za následok, že zahraničné politické a ekonomické elity začnú daný štát označovať za malý, resp. slabý v danej oblasti;
- b) autori publikácií o ekonomickom rozvoji malých štátov⁵ často označujú za dôležitú veľkosť trhu, avšak nikdy nezačínajú svoje analýzy pri ekonomickej veľkosti. Napriek vysokému stupňu globalizácie nemožno podľa nášho názoru hovoriť o globálnom trhu pre väčšinu malých štátov, keďže ich obmedzené kapacity im jednoducho nedovoľujú byť prítomnými na všetkých trhoch sveta. Veľkosť domáceho trhu štátu však má svoje implikácie na stupeň otvorenosti ekonomiky, štruktúru výroby, obchodno-tovarovú štruktúru, teritoriálnu štruktúru obchodu, obchodno-platobnú bilanciu a má schopnosť ovplyvniť prílev priamych zahraničných investícií alebo zahraničnej pomoci;
- c) stupeň/úspešnosť rozvoja – charakteristika úzko spojená s dobrým vládnutím, úspešnými hospodárskymi politikami a schopnosťou prispôbiť sa globalizovanej ekonomike. Thorhallsson demonštruje príklad ázijských a afrických ekonomík, ktoré pred 35-40 rokmi boli na rovnakom stupni ekonomického rozvoja, avšak neúspešné

⁵ Griffiths, R. *Size, Structure and European Integration – A Comparative Study*. 2004. Katzenstein, P. J. *Small States in World Markets: Industrial Policy in Europe*. 2006

hospodárske politiky a zlé vládnutie priviedli africké hospodárstva do stavu, keď o nich nemožno hovoriť ako o nezávislých entitách, pretože prežívajú iba vďaka zahraničnej pomoci. Na druhej strane viaceré ázijské ekonomiky zaznamenali rapidný rast v tomto období a prešli minimálne jednou vlnou industrializácie. Krátkodobý hospodársky úspech alebo neúspech má priamy vplyv na správanie malých štátov v Európskej únii, napriek celkovej prosperite v 20. storočí. Thorhallsson ponúka zaujímavý príklad parafrázujúc Magnússona, ktorý tvrdí, že do roku 2004 bolo z 20 žiadostí o začiatok rokovaní o prístupovom procese do ES/EÚ jedenástimi krajinami 18 žiadostí podaných jeden, resp. viac rokov po priemernom hospodárskom raste menšom ako mali krajiny Spoločenstva/Únie.⁶ Svoju analýzu končí vyhlásením, že štáty, ktoré nezaznamenali podobný rozdiel v hospodárskom raste, necítia potrebu integrácie a stavajú sa mimo integračné celky. Jedinou výnimkou v tomto kontexte ostáva Švajčiarsko.

Vnímaná veľkosť – pohľad domácich a medzinárodných aktérov na veľkosť štátu (najmä jeho porovnanie s inými štátmi) má osobitný význam pri určovaní jeho vnútorných a vonkajších akčných kapacít. Politická ochota nevnímať svoj štát ako malý a podporovať také kroky, ktoré ho privedú smerom k väčším štátom, má svoje opodstatnenie pri vnímaní domácich aktérov ohľadom veľkosti štátu a jeho spôsobilostí. Piata kategória určujúca výskumný rámec obsahuje 6 významných znakov ovplyvňujúcich veľkosť štátu a jeho správanie na medzinárodnej scéne:

- a) pohľad domácich politických elít na veľkosť štátu a jeho vnútorné a vonkajšie kapacity;
- b) pohľad obyvateľov štátu – voličov politických elít;
- c) pohľad ďalších domácich aktérov ako záujmové skupiny alebo korporálni aktéri
- d) pohľad zahraničných politických elít na veľkosť štátu a jeho vnútorné a vonkajšie kapacity;
- e) pohľad medzinárodných organizácií;
- f) pohľad ďalších zahraničných aktérov ako cudzie záujmové skupiny, mimovládne organizácie alebo private spoločnosti.

Preferenčná veľkosť – vo všeobecnosti je možné konštatovať, že projekt Európskej únie je projektom ekonomických a politických elít a jeho rozširovanie, resp. prehlbovanie býva zriedka kedy predstreté elektorátu v jednotlivých krajinách na posúdenie alebo odobrenie.⁷ Elitársky charakter Únie a celkového systému medzinárodných vzťahov umožňuje skúmať medzinárodné akčné kapacity jednotlivých štátov vo vzťahu k veľkosti štátu, ako aj ambície a priority domácich politických elít a ich vnímanie (myšlienky) medzinárodného systému. Šiesta kategória určujúca výskumný rámec teda obsahuje ambície, priority a myšlienky o medzinárodnom systéme domácich politických elít ovplyvňujúcich veľkosť štátu a jeho rozhodnutia (aktivity) na medzinárodnej scéne.

Teória veľkosti štátu v EÚ Baldura Thorhallssona predstavuje prvú ucelenú teoretickú koncepciu nahliadania na problematiku správania a konania malých štátov v určitom prostredí. Jej prínos spočíva v tom, že napriek osobitnému významu tradičných premenných pri analýze správania štátu v medzinárodnom prostredí prináša do analýzy 6 agregovaných premenných, ktoré stoja pri parciálnom výskume na jeho začiatku. Počiatočný bod v podobe teórie pri určovaní medzinárodno-politickej a ekonomickej aktivity štátu spočíva v možnej

⁶ Viac o ekonomickej integrácii malých štátov pozri Magnússon, G. *Small States and European Economic Integration: A Comparative Study with Special Reference to Iceland*. 2004.

⁷ Existujú však výnimky potvrdzujúce pravidlo, kedy napr. Francúzsko a Holandsko odmietli Zmluvu o Ústave pre EÚ vo svojich národných referendách.

kategorizácii všetkých štátnych aktérov MV a možnosti priradiť jednotlivé čiastkové výsledku výskumu bez toho, aby sme museli poznať celkový výsledok. Teória zdôrazňuje, že pokiaľ máme záujem o vysvetlenie správania štátov v komplikovanom prostredí rozhodovacích procesov v inštitúciách EÚ, je potrebné brať do úvahy tak objektívne (kvantitatívne merateľné), ako aj „vnímané“ aspekty.

Zoznam použitej literatúry

- [1] DRULÁK, P. 2003. *Teorie mezinárodních vztahů*. 1. vyd. Praha : Portál, s.r.o., 2003. 220 s. ISBN 80-7178-725-6.
- [2] GRIFFITHS, R. 2004. *Size, Structure and European Integration – A Comparative Study*: výskumná štúdia. Reykjavík : Centre for Small State Studies, 2004, 74 s.
- [3] KEOHANE, R. 2006. *Lilliputians' Dilemmas : Small States in International Politics*. In Ingebritsen, C. et al. *Small States in International Relations*. Reykjavík : University of Iceland Press, 2006. ISBN 0-295-98524-0, s. 55-76.
- [4] KNUDSEN, O. 1996. *Analysing Small-State Security : the Role of External Factors*. In Bauwens, W. et al. *Small States and the Security Challenge in the New Europe*. Londýn: Brassey's, 1996. ISBN 978-18-57531-53-4, s. 3-20.
- [5] MAGNÚSSON, G. 2004. *Small States and European Economic Integration: A Comparative Study with Special Reference to Iceland*: výskumná štúdia. Reykjavík : Centre for Small State Studies, 2004, 35 s.
- [6] MOURITZEN, H. - WIVEL A. 2005. Constellation theory. In *The Geopolitics of Euro-Atlantic Integration*. Oxon : Routledges. 2005. ISBN 0-415-28280-2, s. 15-42.
- [7] ŠKVRNDA, F. 2012. Identita malého štátu na začiatku 21. storočia. In *Medzinárodné vzťahy 2011 - zborník príspevkov zo 12. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava : Ekonóm, 2012. ISBN 978-80-225-3357-7, s. 1110-1117
- [8] THORHALLSSON, B. 2002. Small States in the European Union : A Theoretical Approach. In Beltrán, L. et al. *European Peripheries in Interaction: The Nordic Countries and the Iberian Peninsula*. Madrid : Universidad de Alcalá, 2002. ISBN 978-84-81385-04-5, s. 51-69.
- [9] THORHALLSSON, B. 2006. The Size of States in the European Union: Theoretical and Conceptual Perspectives. In *European Integration*. ISSN 0703-6337, 2006, vol. 28, no. 1, č. 7-31.

Kontaktná adresa

Ing. Peter Rusiňák

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1, Bratislava 852 35

Tel.: 00421/ 2 6729 5466

E-mail: peter.rusinak.fmv@euba.sk

ARABSKÁ JAR A MIGRÁCIA: LÍBYA

Abstrakt

Líbyjské povstania mali na rozdiel od iných povstaní arabskej jari zjavný a výrazný vplyv na pohyb migrantov. V Líbyi sa prvotné povstanie zmenilo na dlho trvajúci a krvavý konflikt v ktorom proti sebe stáli vládne a opozičné sily. V porovnaní s povstaniami v ostatných arabských štátoch, jedine v Líbyi a Sýrii¹ sa povstania zmenili na občianske vojny. Významnou črtou Líbye v oblasti migrácie bolo predkrízové vysoké percento populácie tvorené pracovnými migrantmi². Práve tieto špecifiká – druh a rozsah konfliktu a prítomnosť „mobilného“ obyvateľstva, vysvetľujú bezprecedentné toky migrantov z Líbye a zároveň robia z Líbye špecifický prípad, ktorý je potrebné bližšie skúmať. Tento príspevok sa preto zaoberá vývojom migrácie a prístupom Líbye k migrácii pred povstaniami, ktoré potom determinovali priebeh a rozsah migračných tokov. Zameriava sa na špecifiká Líbye ako cieľovej a tranzitnej krajiny migrácie.

Kľúčové slová: Líbya, arabská jar, migrácia

Abstract

Upeavals in Libya have much greater impact on migration flows than upheavals in other countries that were part of the Arab Spring. In Libya upheavals changed into the full fledged and bloody conflict between governmental and opposition forces. Only in Libya and Syria upheavals in fact culminated into the civil wars. Important feature of Libya in migration field was the pre-crisis high percentage of population composed of work migrants. These specifics – nature and scope of the conflict and presence of „mobile“ population, explain unprecedented migration flows from Libya. They also make Libya specific case of migration that should be scrutinized. This article is aimed at examining development of migration and approach of Libya towards this phenomenon, which determined the process and scope of migration flows after the eruption of conflict. It is aimed at specific features of Libya as transition and immigration country.

Key words: Libya, Arab Spring, migration

1 Úvod

V severnej Afrike existovali 4 hlavné migračné systémy: 1) migrácia pracovnej sily z krajín Maghrebu do Európy, ktorá sa postupne mení na migráciu za účelom spájania rodín 2) migrácia do štátov zálivu (smerujúca predovšetkým z Egypta), ktorej najsilnejšia vlna boja po ropnom šoku v roku 1973, kedy štáty zálivu začali investovať do ropnej infraštruktúry 3)

---

¹ Sýria je ďalšou krajinou, kde nastal podobný vývoj povstaní a preto skúsenosti z Líbye v oblasti migrácie môžu byť do istej miery využiteľné pre v súčasnosti prebiehajúci konflikt v Sýrii.

² KOSER, K. 2012. Migration, Displacement and the Arab Spring: Lessons to Learn. [online] Brookings institution [cit. 18.5.2012] Dostupné na: < <http://www.brookings.edu/research/opinions/2012/03/22-arab-spring-migration-koser> >

vnútroregionálna migrácia smerujúca primárne z Egyptu do Líbye a 4) migrácia zo Subsaharskej Afriky do severnej Afriky³. Migráciu v regióne okrem samotných systémov výraznejšie ovplyvnili udalosti v 90tych rokoch dvadsiateho storočia, najmä vojna v Zálive, embargo na Líbyu, občianska vojna v Alžírsku a zavedenie víz do južnej Európy. Práve povstania v Líbyi, ktoré boli súčasťou arabskej jari a viedli k zvrhnutiu dovtedajšieho režimu, spôsobili bezprecedentný tok migrantov z Líbye do okolitých krajín, ktoré boli porovnateľné so situáciou vo vojne v Zálive na začiatku 90tych rokov a ktoré nezodpovedali dovtedajším migračným systémom. Pri pohľade na vývoj migrácie v spojení s Líbyou je zrejmé, že príčinou týchto zvýšených tokov nebol len samotný fakt, že Líbyjské povstania prerástli do občianskej vojny. Rovnako podstatným faktorom bol aj dostatok migrantov, ktorí do Líbye v predkonfliktnom období prúdili ako do cieľovej krajiny, v ktorej hľadali prácu, útočisko alebo ju využívali ako tranzitnú krajinu primárne do južných štátov EÚ (Taliansko a Malta). Špecifická, ktoré determinovali toky migrantov po vypuknutí krízy z Líbye robia jedinečný prípad, ktorý si zasluhuje pozornosť vedeckej obce, aj vzhľadom na v súčasnosti prebiehajúci a eskalujúci konflikt v Sýrii, v ktorom sa dajú nájsť podobné črty ako v prípade Líbye.

2 Líbya, migračná politika a migračné toky

Líbya bola dlhodobo krajinou významne prepojenou s migračnými tokmi v Afrike. Migračná politika Líbye potom smerovala základnými dvoma smermi: 1) celoafrické politiky a 2) kooperácia s EÚ. Už od 50tych rokov dvadsiateho storočia do Líbye smerovala migrácia zo susediacich krajín: oblasti Sahelu⁴ z Tuniska a Egyptu. Migranti prichádzali za pracovnými miestami vytvorenými v stavebnom a ropnom priemysle a boli pozitívne prijímaní, vzhľadom na chýbajúcu pracovnú silu v Líbyi. Následkom vojen v oblasti Sahelu v 80tych a 90tych rokoch do Líbye emigrovali najmä nigérijskí Tuaregovia a Tubuovia⁵, v 90tych rokoch vplyvom embarga a sankcií OSN na zbrane a leteckú dopravu⁶ a súčasne vnímaným nedostatkom podpory zo strany arabských krajín⁷ začala éra tzv. politiky otvorených dverí Líbye, kedy Líbya podporovala prílev nízko - kvalifikovanej pracovnej sily najmä zo Subsaharskej Afriky a postupne nadviazala diplomatické styky so všetkými okolitými africkými krajinami. Zároveň prebiehala aj privatizácia líbyjskej ekonomiky. Líbya sa tak až do začiatku 21. storočia stala cieľov krajinou pre legálnych aj nelegálnych migrantov

³ BONFIGLIO, A. 2011. North Africa in Transition: Mobility, Forced Migration and Humanitarian Crises. Workshop report. Oxford: Oxford Department of International Development, university of Oxford, OX1 3TB, 6 máj 2011, s. 2.

⁴ Sahel je pás stepí a saván iahnuci sa naprieč africkým kontinentom. Zasahuje krajiny Mauritániu, Sanegal, Mali, Burkinu Faso, Nigériu, Čad, Sudán a Etiópiu.

⁵ Etnikum žijúce v okolí hraníc Nigeru, Líbye a Čadu.

⁶ Embargo bolo uvalené v roku 1992 po tom, čo bola Líbya identifikovaná ako vinník zostrelenia amerického lietadla nad Škótskym mestom Lockerbie, ktoré sa uskutočnilo v decembri 1988 a pri ktorom zahynulo 270 pasažierov. Embargo bolo pozastavené v roku 1999, kedy Líbya vydala dvoch podozrivých z daného činu škótskemu súdu. Celkové odstránenie embarga nastalo až po tom, čo Líbya odškodnila rodiny obetí – v roku 2003. JOFFÉ, G. – PAOLETTI, E. 2010. Libya's Foreign Policy: Driverd and Objectives. Washington DC: The German MARshall Fund of the United States, Mediterranean Paper Series, October 2010, s. 8.; SECURITY COUNCIL, 2003. *Security Council Lifts Santions Imposed on Libya after Terrorist Bombings of Pan AM 103, UTA 772*. [online]. UN Security Council Press Release SC/7868. [cit. 2.5.2012]. Dostupné online: <<http://www.un.org/News/Press/docs/2003/sc7868.doc.htm>> Sankčný mechanizmus voči Líbyi uplatňovala aj EÚ a USA. USA uvalili prvé embargo na dovoz Líbyjskej ropy už v 1982 po zhoršení vzájomných vzťahov a tieto sankcie sa rozšírili o import a export, komerčné zmluvy a turizmus v roku 1986 po bombovom útoku na diskotéku v Berlíne.

⁷ SHEEAN, O. (ed.), 2012. Migrants Caught in Crisis: The IOM Experience in Lybia. Geneva: IOM, 2012, s.10.

z okolitých afrických krajín. Do Líbye prúdili migranti zo Subsaharskej Afriky ale aj z Egypta⁸ a Tuniska.

Líbya však nevedla presné štatistiky o týchto migrantoch. Migranti neboli registrovaní po príchode do krajiny ani pri odchode z krajiny navyše administratívne v Líbyi neexistovalo jednotné označovanie skupín migrantov. Preto dochádza pri štatistickom vykazovaní často k zámene usadených migrantov a tranzitných migrantov.

Vzhľadom na chybné alebo nedostatočné vykazovanie počtu migrantov v Líbyi, sa ich celkový počet dá len odhadovať. Podľa údajov UNDESA (United Nations Department of Economic and Social Affairs) tvorili migranti v roku 2010 približne 10,4% populácie Líbye. Z celkového počtu migrantov (682 482 osôb) bolo 35,5% (242 281 osôb) žien a 64,5% mužov (440 201). Od 90tych rokov sa celkový počet migrantov v krajine zvyšoval, avšak v pomere k domácej populácii ostával na úrovni približne 10,5%. Zmeny v podiely žien a mužov na celkovom počte migrantov zachytené neboli.⁹

Tabuľka 1 Migranti v Líbyi v rokoch 1990, 2000 a 2010

	1990	2000	2010
Celková populácia Líbye (v tisícoch)	4365	5346	6546
Odhadovaný počet migrantov v krajine (% obyvateľstva)	457482 (10,5)	558770 (10,5)	682482 (10,4)
Počet migrantov ženského pohlavia (% z celkovej migrácie)	162406 (35,5)	198363 (35,5)	242281 (35,5)
Počet migrantov mužského pohlavia	295076	360407	440201

Zdroj: UNDESA¹⁰

Podiel migrantov 10,5% (rok 2009) na celkovej populácii Líbye odhadla aj organizácia Human Rights Watch¹¹.

Líbya v priebehu 90tych rokov podpísala viaceré zmluvy s africkými krajinami¹², ktoré mali umožniť cirkuláciu migrantov a bola aj iniciátorom a zakladateľom Komunity Sahelsko-Saharských štátov (CENSAD), ktorá má za cieľ okrem iného realizáciu voľného pohybu osôb tovaru služieb a kapitálu, slobodu rezidencie, práce, vlastníctva a ekonomickej aktivity v členských štátoch Komunity¹³. Tieto kroky Líbye, umožňujúce voľný pohyb osôb v širšom africkom regióne tzv. „Africký projekt“¹⁴ sa dajú vysvetliť embargom uvaleným na Líbyu západným svetom. Aktivity spojené s Africkým projektom boli hlavnou zahranično-politickou agendou Líbye od konca deväťdesiatych rokov. Osoby s africkým pasom tak mohli bez víz na 3 mesiace prekročiť Líbyjské hranice a jednoduchšie im boli udeľované pracovné povolenia a povolenia k rezidencii ako iným zahraničným osobám¹⁵. Avšak práve embargo, vedúce k postupnému zhoršeniu ekonomickej situácie Líbye a zníženiu životnej úrovne jej

⁸ V roku 1990 podpísala Líbya a Egypt Dohodu o štyroch slobodách, ktorá umožňovala bezvízový styk občanov týchto krajín.

⁹ UNDESA, 2011. Trends in International Migrant Stock: Migrants by Age and Sex. [online]. United Nations database [cit. 2.3.2012]. Dostupné na: <<http://esa.un.org/MigAge/p2k0data.asp>>.

¹⁰ Ibid.

¹¹ HRW. 2009. Pushed Back, Pushed Around. New York: HRW, 2009, s. 25.

¹² V roku 1990 integračnú chartu so Sudánom, v 1994 s Čadom zmluvu o rezidencii, tranzite a obchodnú dohodu

¹³ CEN-SAD. About CEN-SAD [online]. [cit. 2.5.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.uneca.org/cen-sad/aboutcen-sad.htm#objectives>>.

¹⁴ Kadáfí od roku 1999 presadzoval vytvorenie tzv. Spojených štátov afrických s jednotnou menou armádou a silnou vládou.

¹⁵ PAOLETTI, E. 2011. Migration and foreign policy: the case of Libya. In *The Journal of North African Studies*. Vol. 16, No. 2, June 2011, s. 221.

obyvateľov, spôsobilo nevôľu obyvateľov Líbye k Africkému projektu, čo sa prejavilo v roku 2000 útokom na Subsaharských migrantov v mestách Tripolis a Zawiya pri ktorých zahynulo 130 migrantov.¹⁶ Po týchto útokoch Líbya zaviedla represívne opatrenia voči cudzincom, ale aj voči vlastným občanom. Na druhú stranu práve dobré vzťahy s africkými krajinami viedli k zníženiu dopadov embarga na Líbyu, keď v roku 1997 viaceré africké krajiny ignorovali embargo uvalené OSN na leteckú dopravu do Líbye, čím znemožnili plné účinky tohto sankčného mechanizmu¹⁷.

3 Spolupráca s EÚ v oblasti migrácie

Postupne sa Líbya z krajiny, ktorá bola cieľom migrácie stala, vplyvom zhoršujúcich sa podmienok imigrantov v krajine a zmenou migračných ciest¹⁸, tranzitnou krajinou. Tranzitní migranti smerovali do EÚ (najmä na Maltu a do Talianska) a Líbya tento fakt využila na začiatok rokovaní o odstránení embarga z roku 1992. Reštrikčné migračné opatrenia a regulácie spolu s nútenými repatriáciami nelegálnych migrantov tak neslúžili len na ukludnenie domáceho obyvateľstva a prispôbenie toku pracovnej migrácie potrebám líbyjského pracovného trhu ale aj ako zahranično - politický nástroj¹⁹ na zvýhodnenie pozícií Líbye voči EÚ. Len od roku 2003 do roku 2005 sa odhaduje, že bolo vyhostených 1 450 000 nelegálnych migrantov²⁰. Rovnako Líbya začala v otázkach migrácie intenzívnejšie kooperovať na multilaterálnej ale aj bilaterálnej úrovni s krajinami severnej Afriky a EÚ. Od roku 2001 bolo hlavnou multilaterálnou platformou pre rokovania v otázkach migrácie Fórum pre dialóg v západnom Stredomorí alebo tzv. „5+5“ dialóg²¹. Prvým výsledkom viacnásobných rokovaní bola Tuniská deklarácia²² z roku 2002²³, v ktorej sa krajiny zaviazali efektívnejšie kooperovať²⁴ v otázkach migrácie a ktorá definovala aj práva a povinnosti migrantov²⁵. Líbya sa bola ochotná zaviazat' k participácii na programe nelegálnej migrácie

¹⁶ BRADELOUP, S. – PLIEZ, O. 2011. The Libyan Migration Corridor. EU-US Immigration System 2011/03, Robert Schuman Centre for Advanced Studies. San Domenico di Fiesole: European University Institute, 2011, s. 8-9.

¹⁷ JOFFÉ, G. – PAOLETTI, E. 2010. Libya's Foreign Policy: Driver and Objectives. Washington DC: The German Marshall Fund of the United States, Mediterranean Paper Series, October 2010, s. 33.

¹⁸ Migračné trasy sa zmenili vplyvom sprísnenia migračných kontrol na juhu Španielska v Maroku a Tunisku. BARTOLOMEO, A. – JAULIN, T. – PERRIN, D. 2011. *CARIM – Migration Profile Libya*. Florence: CARIM, June, 2011, s. 2.

¹⁹ Migrácia a migračné politiky Líbye sa dajú spájať so zahranično - politickým smerovaním a cieľmi Líbye. Viac o tejto tematike pozri: PAOLETTI, E. 2011. Migration and foreign policy: the case of Libya. In *The Journal of North African Studies*. Vol. 16, No. 2, June 2011, s. 215 – 231.

²⁰ HAAS, H. 2006. Trans-Saharan Migration to North Africa and the EU: Historical Roots and Current Trends.[online]Migration Policy Institute.[cit. 22.3.2012]. Dostupné na:<
<http://www.migrationinformation.org/feature/display.cfm?id=484>>.

²¹ Týmito krajinami je 5 štátov EÚ (Francúzsko, Taliansko, Malta, Portugalsko, Španielsko) a 5 štátov severnej Afriky (Alžírsko, Líbya, Mauritánia, Maroko a Tunisko).

²² REGIONAL MINISTERIAL CONFERENCE OF THE 5+5 DIALOGUE ON MIGRATION IN THE WESTERN MEDITERRANEAN. 2002. *5+5 Dialogue Ministerial Conference on Migration in the Western Mediterranean :Tunis Declaration*. Tunis, 16 – 17 október, 2002.

²³ Rámcovým dokumentom pre Tuniskú deklaráciu bol dokument „Program regionálnej kooperácie v otázkach práva, boji proti pašovaniu drog, organizovanému zločinu a terorizmu a o kooperácii vedúcej k sociálnej integrácii migrantov, migrácie a pohybu ľudí“. Tento dokument bol prijatý na konferencii Euro-Stredomorského partnerstva vo Valencii, konaného v dňoch 22-23. 4. 2002.

²⁴ Kooperácia mala byť založená na posilnení inštitucionálneho rámca, ktorý by umožnil výmenu informácií a skúseností medzi jednotlivými úrovňami inštitúcií v krajinách západného Stredomorja, rovnako ako na koordinovanej stratégii založenej na analýze migračných tokov. Mali byť posilnené hraničné kontroly a monitorovacie mechanizmy na zabránenie nelegálnej migrácie, pašovania ľudí a na potlačenie terorizmu.

²⁵ Právo na základné ľudské práva a slobody migrantov, rešpektovanie ich kultúrnej diverzity, povolenie reunifikácie rodín, zlepšenie prístupu legálnych migrantov na pracovný trh, zabezpečenie rovnakého zaobchádzania a príležitostí migrantov v prijímajúcich krajinách, a podobne.

kvôli prisľúbenému zrušeniu embarga EÚ na dovoz zbraní do Líbye, ktoré sa podarilo dohodnúť Talianskemu predsedníctvu EÚ v októbri 2004. Impulzom však boli aj silnejšie tlaky na riešenie migrácie zvnútra krajiny.²⁶ V roku 2007 tak Líbya obnovila vízovú povinnosť pre arabov a Afričanov a v rámci sprísnenia migračnej politiky prijala zákon č. 98 „O normách a pravidlách organizácie práce a rezidencie nenárodných pracovných síl“, podľa ktorého migranti, ktorí nevedeli predložiť pracovnú zmluvu mohli byť z krajiny deportovaní. Taliansko, okrem toho, že dosiahlo zrušenie embarga uvaleného na Líbyu, sa stalo aj hlavným bilaterálnym partnerom pri riešení otázok migrácie. V roku 2008 podpísali tieto dve krajiny zmluvu o priateľstve v ktorej sa Líbya zaviazala zvýšiť snahu v boji proti nelegálnej migrácii výmenou za 5 miliárd eur, ktoré poskytlo Taliansko na podporu tejto snahy²⁷. V tomto dokumente bola zahrnutá aj dohoda o readmisii, ktorú Líbya s EÚ ako celkom odmietla podpísať. V roku 2008 začali aj bilaterálne rokovania Líbye a EÚ o rámcovej zmluve o migrácii. Tieto v roku 2010 vyústili do Agendy migračnej kooperácie²⁸ (Migration Cooperation Agenda), ktorej hlavnou náplňou boli bezpečnostné opatrenia v oblasti migrácie. Primárne sa zameriavala na manažment hraníc, mobility, pašovanie ľudí a dialóg o utečencoch a ich medzinárodnej ochrane. Ešte v januári 2011, iba mesiac pred vypuknutím povstania v Líbyi, Európsky parlament vydal odporúčania o novej rámcovej zmluve medzi EÚ a Líbyou, v ktorej vyzdvihol významnú a strategickú pozíciu Líbye.²⁹ Po útoku Francúzska, Veľkej Británie a Spojených štátov amerických na Líbyu, Líbya vypovedala podpísané zmluvy o kooperácii s EÚ týkajúce sa migrácie. Keďže Líbya bola najväčším partnerom EÚ v otázkach nelegálnej migrácie, vyvolal pád Kadáfího režimu obavy o ďalšom vývoji vzájomnej spolupráce medzi EÚ a Líbyou v tejto oblasti. Na rozdiel od Tuniska a Egypta, ktoré aj po značnom príleve migrantov z Líbye ponechali svoje hranice otvorené, EÚ zvýšila ochranu a hraničné kontroly po prvom príchode väčšieho množstva migrantov.

4 Arabská jar a migrácia z Líbye

Arabská jar a konflikt v Líbyi, krajine, ktorá bola jednak tranzitnou krajinou pre migrantov smerujúcich do Európy ako aj cieľovou krajinou ekonomickej a vynútenej migrácie, mali za následok problémy s klasifikáciou³⁰ alebo preklasifikovanie kategórií jednotlivých migrantov a prevrátenie, poprípade vytvorenie nových migračných tokov. Migranti, pre ktorých bola Líbya cieľovou krajinou ekonomickej migrácie sa nútene vracali do krajín svojho pôvodu čím sa zmenil ich štatút na vynútených migrantov, alebo sa stávali nelegálnymi migrantmi smerujúcimi do tretích krajín. Rovnako vzhľadom na vznikajúcu humanitárnu krízu z Líbye začali prúdiť toky Líbyjčanov smerom do Tuniska a v menšej miere aj do EÚ.³¹

Klasifikácia migrantov v Líbyi za režimu Kadáfího, ako už bolo spomínané, bola cielene ovplyvňovaná tak, aby ju režim mohol využívať vzhľadom na svoje politické

²⁶ BRADELOUP, S. – PLIEZ, O. 2011. The Libyan Migration Corridor. EU-US Immigration System 2011/03, Robert Schuman Centre for Advanced Studies. San Domenico di Fiesole: European University Institute, 2011, s. 8-10.

²⁷ Táto suma bola prezentovaná ako kompenzácia Talianska pre Líbyu za zneužívanie Líbye počas koloniálnej nadvlády v rokoch 1911 – 1943.

²⁸ Tento dokument obsahoval úpravu správy hraníc, opatrení proti pašovaniu ľudí, mobilít a dialógu o medzinárodnej ochrane utečencov.

²⁹ ARAUJO, S. G. 2011. Libya and EU migration policy. Norwegian Peacebuilding centre, NOREF Article, March, 2011.

³⁰ Klasifikácia migranta je determinujúca pre priznanie stupňa ochrany, preto nejasnosť v klasifikácii môže priniesť viaceré problémy jednak pre migrantov ako aj pre prijímajúcu krajinu.

³¹ BONFIGLIO, A. 2011. North Africa in Transition: Mobility, Forced Migration and Humanitarian Crises. Workshop report. Oxford: Oxford Department of International Development, university of Oxford, OX1 3TB, 6 máj 2011, s. 2.

a ekonomické ciele - napríklad na zlepšenie vyjednávacjej pozície s EÚ. Líbya napriek tlaku z EÚ neratifikovala Ženevský dohovor o právnom postavení utečencov z roku 1951³² ani Doplňujúci protokol z roku 1967 a koncept azylanta nemá vôbec zakotvený vo svojom právnom systéme³³. Migranti tak často spadali do kategórie dobrovoľných migrantov, napriek tomu, že podľa tohto Dohovoru by mali spadať pod azylantov – napríklad Palestínčania a Saharwiovia – a tým sa im nedostávalo ochrany, na ktorú by ako azylanti mali nárok. Po vypuknutí arabskej jari tak viacerí migranti napríklad Palestínčania, mali problém opustiť Líbyu pretože tretie krajiny neuznávali ich cestovné dokumenty. Na druhú stranu však treba podotknúť, že Líbya do istej miery uznávala štatút azylantov³⁴ a od roku 1991 povolila prítomnosť a činnosť UNHCR v krajine a podpísala aj Konvenciu o problémoch utečencov v Afrike prijatú Organizáciou africkéj jednoty v roku 1969.

Líbya neposkytovala ani pracovné víza, aj keď v praxi sa migranti zapájali do pracovného trhu krajiny. Dochádzalo tak k nesprávnemu označovaniu pracovných migrantov a migrantov spadajúcich pod kategóriu azylantov za nelegálnych migrantov. Štatisticky tak Líbya vykazoval vyššie počty nelegálnych migrantov, ktorí boli potenciálnymi migrantmi smerom do EÚ. Samotným migrantom sa kvôli tejto politike Líbye nedostávali práva, ktoré by im boli priznané, ak by mali status legálnych migrantov.³⁵ Dokonca po zmene politik, hrozilo práve pracovným migrantom, bez pracovného víza vyhodenie z krajiny³⁶.

Prvou krajinou do ktorej začali po vypuknutí konfliktu v Líbyi prúdiť migranti³⁷ bol Egypt. Až 81%³⁸ ľudí, ktorí v období 22. - 25. februára prekročili hranice Líbye a Egypta boli Egyptčania a do januára 2012 IOM zaznamenalo 263 554 osôb, ktoré prekročili hranice Líbye a Egypta, z ktorých 173 873 (65,97%) bolo Egyptčanov³⁹. Na základe výskumu IOM, vypracovaného na 1200 respondentoch (egyptskí migranti z Líbye do Egypta) až 93,7% z nich posielalo svojim rodinám remitencie a až 77,8% uviedlo, že sú jedinými zárobkovo činnými osobami v ich rodine. Navyše až 75% z respondentov uviedlo, že plánujú zostať v Egypte⁴⁰. Najväčším príjemcom migrantov z Líbye sa stalo Tunisko, najmä vzhľadom na geografickú blízkosť hlavných miest Líbye s Tuniskou hranicou. Do januára 2012 hranicu prekročilo 345 489 migrantov z čoho 137 000 bolo Tunisčanov⁴¹. Zvýšené toky migrantov prúdili aj do Alžírsku, Bangladéšu a krajín Subsaharskej Afriky. Do Subsaharskej Afriky sa do konca januára 2012 z Líbye vrátilo približne 212 000 migrantov, z čoho najviac do Nigérie (96 231) a Čadu (84 283)⁴².

Spoločným znakom pre všetkých migrantov z Líbye po vypuknutí povstania arabskej jari bolo prvotné zloženie migrantov primárne z mužov pochádzajúcich z krajín, do ktorých migrovali. Títo migranti boli vo veku medzi 20 až 40 rokov. Kvôli povstaniam prichádzali o prácu v Líbyi, čo bolo hlavným dôvodom ich návratu do krajín pôvodu. So stupňujúcimi sa

³² Ibid, s. 3.

³³ MALMSTRÖM, C. 2010. Tillbaka från Libyen. [online]. [cit. 5.4.2012]. Dostupné na: <<http://ceciliamalmstrom.wordpress.com/2010/10/06/tillbaka-fran-libyen/>>

³⁴ Štatút bol priznávaný na základe politických preferencií Líbye.

³⁵ BONFIGLIO, A. 2011. North Africa in Transition: Mobility, Forced Migration and Humanitarian Crises. Workshop report. Oxford: Oxford Department of International Development, university of Oxford, OX1 3TB, 6 máj 2011, s. 3.

³⁶ Pozri vyššie.

³⁷ Uvedené údaje o počte migrantov do jednotlivých krajín predstavujú oficiálne zachytené toky. Predpokladá sa, že počet migrantov bol niekoľkonásobne vyšší ako sa udáva v oficiálnych štatistikách, alebo ako bolo oficiálne možné zachytiť.

³⁸ SHEEAN, O. (ed.), 2012. Migrants Caught in Crisis: The IOM Experience in Libya. Geneva: IOM, 2012, s.12.

³⁹ Ibid, s.12.

⁴⁰ SANZ, R. 2011. Socio – economic Profile of Egyptian Migrants Returning from Libya Due to the Crisis: Sample Analysis. Geneva: IOM, august 2011, s 15.

⁴¹ SHEEAN, O. (ed.), 2012. Migrants Caught in Crisis: The IOM Experience in Libya. Geneva: IOM, 2012, s.12.

⁴² IOM. 2012. IOM Daily Statistical Report. Geneva: IOM, 31. január 2012.

nepokojmi sa zloženie migrantov menilo. Dochádzalo k migrácii do tretích krajín – hlavne smerom do Tuniska, vzhľadom na spomínanú geografickú blízkosť. Medzi migrantmi sa objavovalo stále viac zdravotne a emočne ovplyvnených ľudí, migrovali celé rodiny alebo mladiství a migrovať začali aj samotní obyvatelia Líbye. Migranti z Líbye smerujúci do EÚ (zachytení štatistikami v Taliansku a na Malte) tvorili približne 3,9% celkovej migrácie z Líbye spôsobenej povstaniami. Väčšinu tejto migrácie tvorili obyvatelia Subsaharskej Afriky a medzi migrantmi sa nenachádzali skoro žiadni Líbyjčania. Na Lampedusu však následkom povstania v Líbyi smerovali aj Tunisania priamo z Tuniska. Od februára do augusta 2011 tento na tento taliansky ostrov prišlo 26 354 Tunisianov⁴³.

Z tohto trendu vychádzali dva základné tlaky spôsobené migráciou. V prvom rade migrácia mužov, ktorí v Líbyi prišli o prácu vyvolal tlak na ekonomiky krajín ich pôvodu. Zvyšovala sa už aj tak vysoká miera nezamestnanosti napríklad v prípade Egypta a Tuniska, ktorých migranti tvorili najväčšiu časť celkovej migrácie v Líbyi. V septembri 2011 bola v Tunisku oficiálna miera nezamestnanosti na úrovni 18,57 %, čo tvorilo približne 700 000 ľudí z 10,5 miliónovej populácie Tuniska. Prílev približne 97 000 Tunisianov tvoril významné percento tejto nezamestnanosti⁴⁴. V Egypte bola oficiálna miera nezamestnanosti v roku 2010 na úrovni 9,7% a v štvrtom kvartáli roku 2011 už bola na úrovni 12,4%⁴⁵. Okrem toho tlak na ekonomiku krajín spôsobil aj prepad remitencií⁴⁶. Egyptskí migranti v Líbyi (ich počet pred povstaniami sa odhaduje na 1,2 – 1,5 milióna) posielali do Egypta 33 miliónov USD ročne⁴⁷. A ako už bolo spomínané až 93,7% egyptských migrantov, ktorí sa vrátili z Líbye posielali svojim rodinám remitencie. Prvé odhady ukazujú pokles celkových remitencií plynúcich do Egypta o 5,2%⁴⁸.

Migrácia, ktorá bola následkom eskalujúceho konfliktu potom priniesla nutnosť prispôbenia organizácií a orgánov spravujúcich migráciu v prijímajúcich krajinách tak, aby migranti boli dostatočne podporovaní a chránení. V prípade migrantov z tretích krajín napr. IOM zabezpečoval presun týchto migrantov do krajín ich pôvodu. Migrácia z Líbye však znamená problémy aj pre samotnú Líbyu. Odlev pracovnej sily, či už kvalifikovanej alebo nekvalifikovanej bude znamenať výpadok na pracovnom trhu Líbye pričom podľa oficiálnych⁴⁹ údajov tvorili pracovní migranti až 7,8% populácie Líbye pred začiatkom povstania⁵⁰.

---

⁴³ SHEEAN, O. (ed.), 2012. *Migrants Caught in Crisis: The IOM Experience in Lybia*. Geneva: IOM, 2012, s.15.

⁴⁴ Ibid, s. 17.

⁴⁵ EGYPT INDEPENDENT. 2012. Egypt's unemployment rate rises to 12,4%. [online] Egypt independent online. [cit. 24.4.2012]. Dostupné na: < <http://www.egyptindependent.com/news/egypts-unemployment-rate-rises-124> > Zvýšenie nezamestnanosti sa nedá pripísať vyslovene len tokmi migrantov z Líbye. Väčšina zvýšenia bola tvorená dopadmi povstania v Egypte na začiatku roku 2011 najmä znížením prílevu turistov do krajiny a z toho vyplývajúce zníženie zamestnanosti v tomto sektore. V roku 2011 sa sektor turizmu prepadol o 40%. SANZ, R. 2011. *Socio – economic Profile of Egyptian Migrants Returning from Libya Due to the Crisis: Sample Analysis*. Geneva: IOM, august 2011, s.7.

⁴⁶ Celkovo z Líbye za rok 2010 plynula približne 1 miliarda USD v podobe remitencií. SHEEAN, O. (ed.), 2012. *Migrants Caught in Crisis: The IOM Experience in Lybia*. Geneva: IOM, 2012, s. 26.

⁴⁷ SANZ, R. 2011. *Socio – economic Profile of Egyptian Migrants Returning from Libya Due to the Crisis: Sample Analysis*. Geneva: IOM, august 2011, s. 9.

⁴⁸ ALABASS, B. A. 2011. Egyptian's remittances dip due to Libya conflict. [online]. Ahramonline [cit. 2.5.2012]. Dostupné na < <http://english.ahram.org.eg/~NewsContent/3/12/18640/Business/Economy/Egyptians-remittances-dip-due-to-Lybia-conflict.aspx> >

⁴⁹ Oficiálne v Líbyi bolo 600 000 legálnych migrantov, odhadovaný počet bol až 2,5 milióna migrantov žijúcich v Líbyi pred povstaniami. BARTOLOMEO, A. – JAULIN, T. – PERRIN, D. 2011. *CARIM – Migration Profile Libya*. Florence: CARIM, June, 2011, s. 2.

⁵⁰ BARTOLOMEO, A. – JAULIN, T. – PERRIN, D. 2011. *CARIM – Migration Profile Libya*. Florence: CARIM, June, 2011, s. 2.

5 Záver

Arabská jar, ktorej súčasťou bolo aj líbyjské povstanie, ktorého následkom bola najväčšia vlna migrácie v modernej histórii bolo a stále je špecifickým prípadom migračných tokov. Vo februári 2011 vypukli prvé povstania proti Kadáfioho režimu. V septembri 2011 už krajinu ovládala Prechodná národná rada (proti – Kadáfiovské sily). Medzi februárom a septembrom 2011 Líbyu opustilo približne 706 000⁵¹ migrantov. Líbya, ako dlhodobý prijímateľ a neskôr tranzitná krajina migrácie sa zmenila na krajinu, z ktorej migranti smerovali späť do krajín svojho pôvodu alebo do tretích krajín. Prvotným momentom bola strata pracovných pozícií migrantov, z čoho vyplynul prvotný tok pracovných migrantov – mužov späť do krajín ich pôvodu a neskorší stupňujúci sa konflikt spôsobil, že migrovať začali aj iné skupiny obyvateľstva a aj Líbyjčania. Problém v takomto prípade, keď prijímateľ migrácie sa mení na vysielateľa migrantov, je pozícia nelegálnych migrantov, ktorých v Líbyi, vzhľadom na zámerne nedostatočnú klasifikáciu migrantov, bol vysoký počet (podľa odhadov niekoľkonásobne vyšší ako počet oficiálnych migrantov). Rovnako problematické je aj prijímanie týchto „vracajúcich sa“ migrantov, najmä ak ich domáca krajina nie je dostatočne schopná chrániť záujmy svojich občanov a asistovať im v pri presune do domácej krajiny⁵². Migranti, ktorí sa vracajú do svojich domácich krajín nenadobúdajú podľa Dohovoru o právach utečencov z roku 1951 status utečenca, čím strácajú ochranu, ktorú tento Dohovor zaručuje. Vzniká aj problém s migrantmi z tretích krajín. Títo sa na územie susediacej krajiny dostávajú buď legálne, a ich zámerom je ďalej pokračovať do krajiny pôvodu. V tomto prípade sa jedná o migrantov, ktorý vzhľadom na geografickú blízkosť krajiny prekročili hranice práve s touto krajinou. Alebo dochádza k nelegálnej imigrácii, v prípade, že občania tretej krajiny nemajú povolenie na vstup na územie tretej krajiny, poprípade ich doklady nie sú uznané. Takýto typ migrácie má potom negatívne dopady krajiny, do ktorých sa migranti vracajú (zvyšujúca sa nezamestnanosť, ktorá zabraňuje plnej integrácii prichádzajúcich migrantov a prepád remitencií) a aj na krajinu, z ktorej odchádzajú. Najmä ak v danej krajine, ako to bolo aj v prípade Líbye tvoria významné percento celkovej pracovnej sily poprípade, ak tvorili významnú časť zamestnanosti v istých sektoroch ekonomiky (v prípade Líbye to boli sektory výstavby, produkcie ropy a poľnohospodárstva). Prípád Líbye ukázal, že medzinárodné spoločenstvo nie je dostatočne fyzicky a práve pripravené na veľké presuny migrujúceho obyvateľstva. Fyzicky pri zabezpečovaní presunu migrantov do miest ich pôvodu, pri pomoci ľudí, ktorí by chceli migrovať ale prebiehajúci konflikt im to nedovoľuje, ale aj pri samotnom integrovaní migrantov, ktorí sa vrátili späť do krajín pôvodu. Právna úprava je nedostatočná v zmysle, že migranti, ktorí sa vracajú do krajín pôvodu, nemajú nárok na štatút utečenca, napriek tomu, že podmienky, ktoré ich prinútili migrovať, by im tento štatút mali zaručovať. Potvrdilo sa, že migrácia nie je len problémom ekonomickým ale aj politickým, čo sa v plnej miere prejavilo v prístupe krajín EÚ, ktoré z obavy pred prílevom veľkého počtu migrantov radšej sprísnilo bezpečnostné opatrenia na hraniciach. V rámci vzťahov Líbye a EÚ pred vypuknutím povstania, bola migrácia jednou z hlavných otázok a stabilný Kadáfioho režim do veľkej miery dokázal zaručiť kontrolované

---

⁵¹ NAIK, A. 2012. Returnees from Libya: The Bittersweet experience of coming home Policy Brief. Geneva: IOM, Policy in Brief, May 2012, s. 1. Počas bojov v Líbyi bol tok migrantov závislý aj od toho, ktorá strana ovládala pohraničné oblasti. Na začiatku marca, keď pro-Kadáfiovské vojská ovládli pohraničné oblasti bol tok migrantov z krajiny spomalený. Zaevidovaným príkladom je zabránenie 30 000 pracovných migrantov prekročiť hranice s Tuniskom. Letecký útok Veľkej Británie, Francúzska a USA znamenal opätovné zvýšenie toku migrantov. MENAS ASSOCIATES. 2011. Menas Borders: 'Libya and the problem of conflicting scripts' [online] Menas Associates 2010 [cit. 24.5.2012]. Dostupné na: <<http://www.menasborders.com/documents/MB%20-%20Frontex-may.pdf>>

⁵² V týchto prípadoch môžu migrantom pomáhať rôzne organizácie (ILO, IOM, UNHCR, a iné), z ktorých najvyvinutejší aparát na pomoc migrantom má IOM.

toky migrantov do EÚ. Pád režimu preto vyvolal veľa otáznikov o budúcom vzťahu Líbye a EÚ ako aj o nutnosti zmeny prístupu EÚ k riešeniu tohto fenoménu.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ALABASS, B. A. 2011. Egyptian's remittances dip due to Libya conflict. [online]. Ahramonline [cit. 2.5.2012]. Dostupné na <
<http://english.ahram.org.eg/~NewsContent/3/12/18640/Business/Economy/Egyptians-remittances-dip-due-to-Libya-conflict-.aspx>>
- [2] ARAUJO, S. G. 2011. Libya and EU migration policy. Norwegian Peacebuilding centre, NOREF Article, March, 2011.
- [3] BARTOLOMEO, A. – JAULIN, T. – PERRIN, D. 2011. *CARIM – Migration Profile Libya*. Florence: CARIM, June, 2011.
- [4] BONFIGLIO, A. 2011. North Africa in Transition: Mobility, Forced Migration and Humanitarian Crises. Workshop report. Oxford: Oxford Department of International Development, university of Oxford, OX1 3TB, 6. máj 2011.
- [5] BRADELOUP, S. – PLIEZ, O. 2011. The Libyan Migration Corridor. EU-US Immigration System 2011/03, Robert Schuman Centre for Advanced Studies. San Domenico di Fiesole: European University Institute, 2011.
- [6] CEN-SAD. About CEN-SAD [online]. [cit. 2.5.2012]. Dostupné na internete: <
<http://www.uneca.org/cen-sad/aboutcensad.htm#objectives>>.
- [7] EGYPT INDEPENDENT. 2012. Egypt's unemployment rate rises to 12,4%. [online] Egypt independent online. [cit. 24.4.2012]. Dostupné na: <
<http://www.egyptindependent.com/news/egypts-unemployment-rate-rises-124> >
- [8] HAAS, H. 2006. Trans-Saharan Migration to North Africa and the EU: Historical Roots and Current Trends. [online] Migration Policy Institute. [cit. 22.3.2012]. Dostupné na: <
<http://www.migrationinformation.org/feature/display.cfm?id=484>>.
- [9] HRW. 2009. Pushed Back, Pushed Around. New York: HRW, 2009, s. 25. ISBN: 1-5642-537-7
- [10] IOM. 2012. IOM Daily Statistical Report. Geneva: IOM, 31. január 2012.
- [11] JOFFÉ, G. – PAOLETTI, E. 2010. Libya's Foreign Policy: Drivers and Objectives. Washington DC: The German Marshall Fund of the United States, Mediterranean Paper Series, October 2010.
- [12] KOSER, K. 2012. Migration, Displacement and the Arab Spring: Lessons to Learn. [online] Brookings institution [cit. 18.5.2012] Dostupné na: <
<http://www.brookings.edu/research/opinions/2012/03/22-arab-spring-migration-koser>>
- [13] MALMSTRÖM, C. 2010. Tillbaka från Libyen. [online]. [cit. 5.4.2012]. Dostupné na: <
<http://ceciliamalmstrom.wordpress.com/2010/10/06/tillbaka-fran-libyen/>>
- [14] MENAS ASSOCIATES. 2011. Menas Borders: 'Libya and the problem of conflicting scripts' [online] Menas Associates 2010 [cit. 24.5.2012]. Dostupné na: <
<http://www.menasborders.com/documents/MB%20-%20Frontex-may.pdf> >
- [15] NAIK, A. 2012. Returnees from Libya: The Bittersweet experience of coming home Policy Brief. Geneva: IOM, Policy in Brief, May 2012.
- [16] PAOLETTI, E. 2011. Migration and foreign policy: the case of Libya. In *The Journal of North African Studies*. Vol. 16, No. 2, June 2011, s. 215 – 231.
- [17] REGIONAL MINISTERIAL CONFERENCE OF THE 5+5 DIALOGUE ON MIGRATION IN THE WESTERN MEDITERRANEAN. 2002. *5+5 Dialogue Ministerial Conference on Migration in the Western Mediterranean :Tunis Declaration*. Tunis, 16 – 17 október, 2002.

- [18] SANZ, R. 2011. Socio – economic Profile of Egyptian Migrants Returning from Libya Due to the Crisis: Sample Analysis. Geneva: IOM, august 2011.
- [19] SECURITY COUNCIL, 2003. *Security Council Lifts Sanctions Imposed on Libya after Terrorist Bombings of Pan AM 103, UTA 772*. [online]. UN Security Council Press Release SC/7868. [cit. 2.5.2012]. Dostupné online: <<http://www.un.org/News/Press/docs/2003/sc7868.doc.htm>>
- [20] SHEEAN, O. (ed.), 2012. Migrants Caught in Crisis: The IOM Experience in Lybia. Geneva: IOM, 2012, s.10.
- [21] UNDESA, 2011. Trends in International Migrant Stock: Migrants by Age and Sex. [online]. United Nations database [cit. 2.3.2012]. Dostupné na: <<http://esa.un.org/MigAge/p2k0data.asp>>.

Kontakt:

Email: monika.satkova@euba.sk

GLOBAL IMBALANCES AND THE ASPECTS OF FOREIGN CURRENCY EXCHANGE

Abstrakt

Napätie a zraniteľnosť pretrvávajú ako výsledok rozširujúcej sa *globálnej nerovnováhy* a zostávajú potenciálnym zdrojom nestability pre medzinárodný ekonomický systém, ktorý by mal ukončiť súčasnú krízu. Hlavným cieľom je analyzovať narastajúce nerovnováhy v zahraničných platbách medzi svetovými ekonomikami a ďalej ohodnotiť dôsledky vrátane aspektov devízových kurzov vyspelými krajinami a niektorými významnými rozvíjajúcimi sa ekonomikami. Tento príspevok poukazuje na to, že čínske obrovské devízové rezervy a podhodnotenie čínskeho renminbi sú problémom, ktorý spôsobuje globálnu ekonomickú nerovnováhu. Okrem toho by žiadne množstvo znehodnoteného dolára nepomohlo pri riešení globálnej nerovnováhy dôvodu štrukturálneho faktora za trvalo vysokého amerického deficitu bežného účtu. To je dôležité na začatie zamerania sa na vhodné *kombinácie politik* pred medzinárodnými nerovnovahami, ktoré môžu spôsobiť veľké bolestivé dopady na úpravu domácich výdavkov a zamestnanosti.

Kľúčové slová: Globálne nerovnováhy, Menové kurzy, Zahraničné rezervy, Nevyrovnane menové kurzy

Abstract

The persistence of global imbalances remains a potential source of instability for the international economic system, which ought to be tackled in order to exit from the current crisis in a better position. The main aim is to analyze the growing imbalances in external payments among the world economies and further assess the implication including aspects of foreign currency exchange on advance economies and some important emerging economies. This straightforward contribution reveals that China's huge foreign exchange reserves and low-valued Renminbi are villains causing the global economic imbalance. Additionally, no amount of dollar depreciation could fully help in addressing the global imbalance because of the structural factor behind the persistently high U.S. current account deficit. It is important to begin focusing on good mix policies before international imbalances cause a great painful adjustment of domestic spending and employment.

Key words: Global imbalances, foreign currency exchange, International Reserve, Currency Mismatches

JEL Classification: F2, F32, F33, F41

1 Úvod

Ak sa niekto cíti zle a má silnú chrípku, lekár musí správne diagnostikovať chorobu a predpísať správne lieky. Avšak pacient s touto chorobou sa nie stále uzdraví. Už niekoľko rokov sa svetové ekonomiky stretávajú s touto chorobou vyvolávajúcou 'Globálne nerovnováhy', odborníci to komentujú tak, že táto nerovnováha vyústila do globálnej finančnej krízy, z ktorej sa svet ešte úplne nespamätal.

Koncept globálnej ekonomickej nerovnováhy bol navrhnutý prvý krát Medzinárodným menovým fondom vydávaný vo World Economic Outlook v Septembri 2002. MMF definoval ekonomickú nerovnováhu ako prebytok bežného účtu Japonska, EÚ a rozvíjajúcich sa trhov, a taktiež deficit v iných krajinách, najmä v Spojených štátoch. Táto nerovnováha vo všetkých hlavných obchodných oblastiach tvorila počas 90-tych rokov stále rast, ťahaný pohybom v bežných obchodných účtoch¹.

Čo spôsobila globálna ekonomická nerovnováha? Rôzni ekonómovia majú rôzne stanoviská. Niektorí tvrdia, že čínske obrovské devízové rezervy a podhodnotená čínska mena renminbi (RMB) sú problémy, ktoré spôsobujú globálnu ekonomickú nerovnováhu. V priebehu rokov bola Čínska ľudová republika pod tlakom, najmä Spojených Štátov, aby prehodnocoval yuan² čo by mohlo obmedziť akumuláciu ich devízových rezerv.

USA tvrdila, že najmä Nemecko a Čína neurobili dosť preto, aby sa vyrovnal svetový obchod. Nemecko reagovalo odkazom na spomalenie pozitívneho príspevku svojho čistého vývozu tak, aby ukázalo svetu, že Nemecko má snahu pomáhať v procese globálneho vyváženia. Čína vysvetlila dôvody pre riadenie svojho nominálneho menového kurzu napriek volaniu po väčšej flexibilitate.

V súčasnosti stupňovanie obchodného tlaku proti Číne, napriek sile americkej ekonomiky a nízkej nezamestnanosti, je najaktuálnejší dôkazom vzťahu medzi menami a obchodnými politikami. S hlbokými obavami nad globalizáciou už prevláda zlyhanie z rokovani z Doha, ako udržať tempo liberalizácie obchodu po celom svete. Avšak pokračujúce zlyhanie pri riešení menovej nevyrovnanosti by mohlo mať zničujúci dopad na globálny obchodný systém.

Podľa rozsahu súčasnej literatúry, tento príspevok analyzuje stav narastajúcej nerovnováhy skôr z mnohostranného pohľadu ako keby sa mala zamerať na situáciu v Spojených štátoch. Táto zmena v zameraní vytvára množstvo nových analytických poznatkov, vrátane významu skúmania vplyvu fluktuácie menových kurzov na svetové investičné spoločnosti, vymedzenie dopytu na rotáciu z krajín s deficitom do krajiny s prebytkom spôsobené štrukturálnymi prekážkami v kontinentálnej Európe a východnej Ázii a taktiež dopad vonkajšej nerovnováhy medzi hlavnými krajinami s deficitom a prebytkom pre zvyšok sveta.

2 Rozširujúce sa globálne nerovnováhy

Vonkajšie nerovnováhy medzi hlavnými priemyselnými krajinami sa rozširovali stále počas 90-tych rokov. Prebytok bežného účtu v rámci krajiny a regiónov, vrátane Japonska, Európskej únie, a taktiež (na konci 90-tych rokov) rozvíjajúce sa krajiny vo východnej Ázii, sa vyrovnávali s deficitmi inde, obzvlášť v USA. Najviac, v USA a Japonsku, pomer platobnej bilancie bežného účtu pri obchodných tokoch, ktorý sa môže stať najlepším nástrojom pre meranie úrovne globálnej nerovnováhy, zvýši sa na úroveň takmer nikdy nevidených v

---

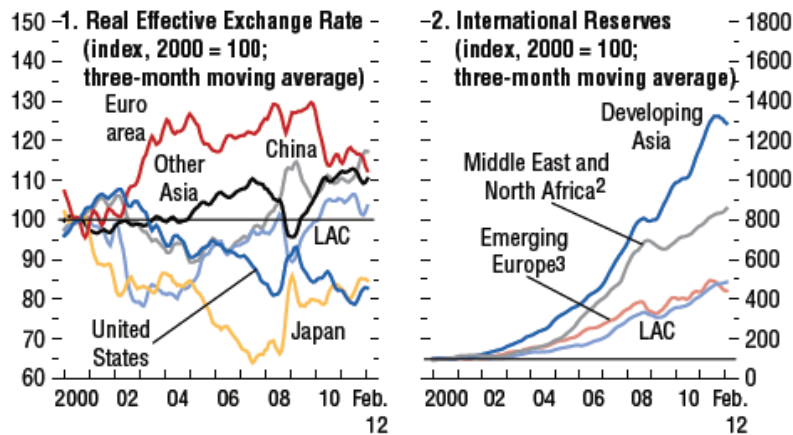
¹ World Economic Outlook.2002. *Trade and Finance*. Washington, D.C: International Monetary Fund, 2002. 250 p[cit. 01.05.2012]. Available on internet[online]:

<http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.cfm?sk=16047.0> ISBN 978-1-58906-179-8

² čo je dosť zvláštne, lebo menný pomer ak jedno rastie a druhé sa nemení je de facto devalvácia dolára, resp. ak sa pohnú proporcionálne, tak sa nič nestalo,

priemyselných krajinách v povojnovom období. Výsledkom toho, Japonsko exportuje ½ percenta svetovej úspory³ a Spojené štáty americké absorbujú 6 percent.

Obrázok 1 Reálny efektívny výmenný kurz (*REER*) a medzinárodné rezervy

Zdroj: WEO, 2012

Predovšetkým, ako dôsledok nového bežného účtu stále prebieha nová metodológia pre ohodnotenie mnohostrannej konzistencie reálneho efektívneho výmenného kurzu (*REER*). V septembri 2011, hlavná zmena medzi hlavnými menami bola od 6 až do 7 percent⁴ v REER amerického dolára a čínskeho yuanu (viď obr. 1) a v obrovskej revízii smerom nadol na strednodobé prognózy pre prebytok bežného účtu Číny.

V poslednej dobe väčšina ostatných mien devalvovala s výnimkou amerického dolára, yenu a jüanu ocenených v reálnych podmienkach. Hlavne rozvíjajúce sa trhové ekonomiky s výnimkou Číny pokračujú v akumulovaní od 1000 až do 1300 využívané pomocou indexu, ktorý sa počíta priemerom za 3 mesiace do medzinárodných rezervných fondov. Nepredpokladá sa už ďalšie obrovské rozšírenie globálnych nerovnováh. Posledná úprava na strednodobom pláne bežného účtu odráža najmä nízky prebytok v Číne.

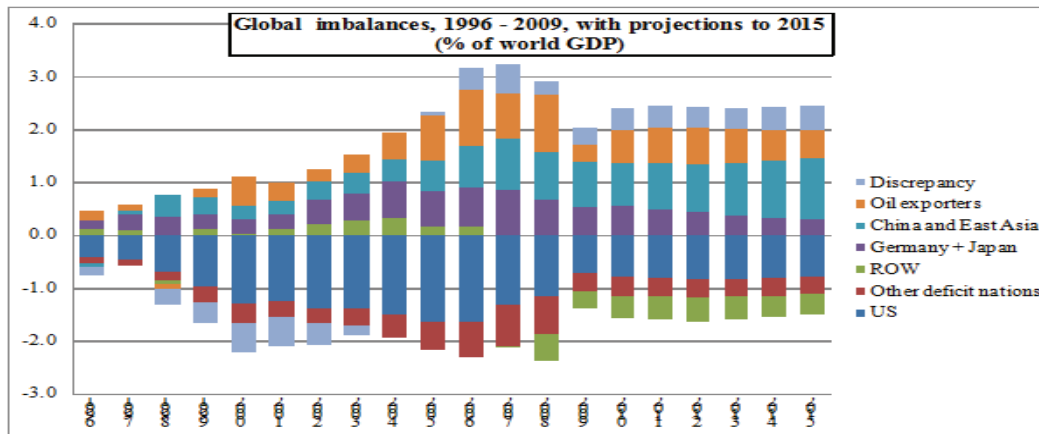
Podľa uvedeného obrázku č. 2 môžeme vidieť dôsledky. Globálne nerovnováhy bežných účtov boli jednou z hlavných starostí politikov ešte pred tým, ako globálna finančná kríza v roku 2008 preorientovala ich pozornosť na oveľa naliehavejšie problémy. Pamätajme si, že deficit bežného účtu znamená, že krajina mŕňa viac, ako vyprodukuje. Rovnako ako pri jednotlivcoch, keď krajina presahuje výdavkami svoje príjmy, musí si buď požičať zo zahraničia alebo predať cudzincom niečo, čo vlastní. Deficit bežného účtu zodpovedá prebytku kapitálového účtu. V zásade na tom nie je nič zlé. Tak ako pôžičky môžu pomôcť rodine udržať spotrebu v čase volatilných príjmov, pohyby na bežnom účte môžu pomôcť krajine udržať úroveň investícií v čase volatilných úspor. Ale opäť pri použití analógie rodiny, ak sa pôžičky stanú veľkými a endemickými, vytvára to problém.

³ SATō, K.1999. In An East Gate book :The Transformation of the Japanese Economy. New York: M.E.Sharpe ,Inc. 1999.[cit. 01.05.2012]. Available on internet[online]: http://books.google.sk/books?id=iGx4mtyscP0C&pg=PA358&lpg=PA358&dq=Japan+is+exporting+0.5+percent+of+world+saving&source=bl&ots=C8qPiPQTRF&sig=LUVL5v8ODCBkiXouTtejPprRdrc&hl=en&sa=X&ei=zlCmT6_xH4mVOsyXmJ8D&redir_esc=y#v=onepage&q=Japan%20is%20exporting%200.5%20percent%20of%20world%20saving&f=false ISBN 1-56324-775-5

** f = with projections to 2015

⁴ World Economic Outlook.2011. *Growth Resuming, Dangers Remain*. Washington, D.C: International Monetary Fund, 2011. 250 p[cit. 01.05.2012]. Available on internet[online]: www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/pdf/text.pdf ISBN 978-1-61635-246-2

Obrázok 2 Globálne nerovnováhy bežných účtov, stav počas obdobia 1996-2015 (ako percento svetového HDP)

Zdroj: MMF, *World Economic Outlook* 2011, Author's adjusted data : <http://dx.doi.org/10.1787/888932540410>

Inými slovami, hore uvedené čísla možno bude ťažko čítať, tak pre istotu ako autor chcem zdôrazniť že v roku 2007 bol vrchol globálnych prebytkov. Zaujímavou vecou na tejto tabuľke je, že ponúka pohľad na rad potenciálnych ekonomických hrozieb. Najmenej jeden sa týka podstatného amerického deficitu, ktorý má pár svojich opozičných strán ako sú krajiny s prebytkom tzv. Čína a krajiny vyvážajúce ropu a menej z Nemecka a Japonska. Pred krízou sa niektorí varovali, že problémy môže dôjsť, keď sa niektorá časť tohto vzťahu pokazí, čo vedie k náhlemu zastaveniu pri recyklácii dolárových prebytkov späť do Ameriky. Táto hrozba sa trocha skutočne znížila v dôsledku krízy. Americký obchodný deficit sa značne zmenšil v recesii a jeho dlh je stále financovaný domácimi zdrojmi. Najmä nerovnováha je stále hrozbou vo svete, a môže sa vrátiť do široko poňatého rastu. Vzhľadom k slabému americkému rastu, veľkým čínskym prebytkom je možný presun konštantného napätia do vyústenia obchodnej vojny.

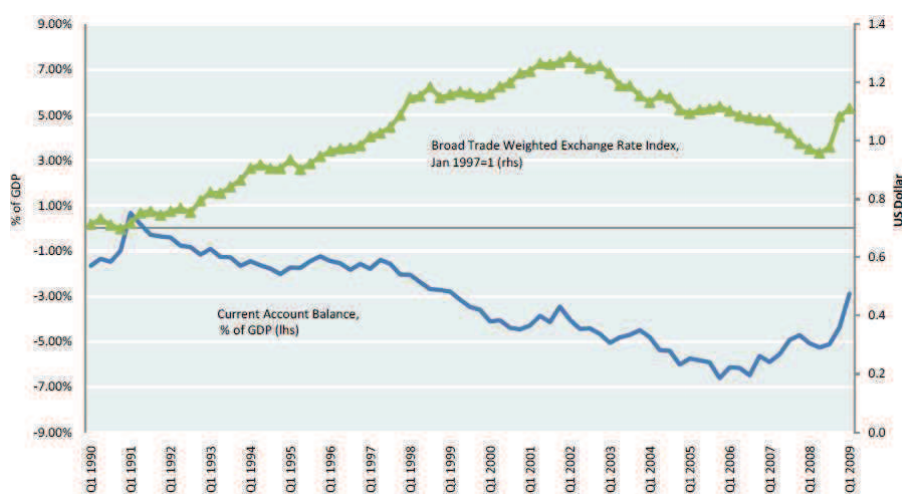
Ak sa pozrieme na uvedený graf nerovnováhy, obrázok č. 3, prečo sa ľudia obávajú rastu obrovských barov? Je to preto, že súčet prebytkov a deficitov vzrástol na viac ako 6% celosvetového HDP pred finančnou krízou. Nerovnováha bežného účtu zostane naďalej značná. Čínsky obchodný prebytok sa rozširuje v poslednej dobe za efektívny výmenný kurz v zásade stabilný⁵. Krajiny vyvážajúce ropu znovu vytvárajú zvýšenie v ich vonkajších prebytkoch na zadnej strane vysokou cenou ropy. Je to užitočné, ak premýšľame o čistom vývoze a čistých úsporách zvlášť. Krajiny s deficitom potrebujú kombináciu vyšších čistých vývozov a vyšších čistých úspor, zatiaľ čo krajiny s prebytkom potrebujú pravý opak. Krajiny s deficitom musia prestať byť závislé na svojom dlhu a krajiny s prebytkom musia odstaviť od svojej závislosti na vývoze. Trvalé prebytky bežného účtu znamenajú, že v ekonomike s nízkymi príjmami, rastúce vonkajšie prebytky často zhoršujú čínskej obchodné vzťahy so svojimi hlavnými obchodnými partnermi, a preto hrozí jej udržateľnosti rastu. Veľký zásah do devízových trhov vedie k masívnej likvidite na trhu, ktorá sa pridá k inflačnému tlaku.

⁵ OECD.2011. In *Economic Outlook* No. 90.Paris: OECD Publishing. 2011, no.1 [cit. 02-05-2012]. Available on internet[online]: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/fulltext/1211041e.pdf?expires=1336335582&id=id&accname=oid020161&checksum=ECF8C9E764F2115DF05F59EC381A4B2A>

3 Jedna z príčin globálnej nerovnováhy : vychýlenia menového kurzu

Dopad súčasnej svetovej finančnej krízy sa pri diskusii na tému ‚Globálne nerovnováhy‘ odvíjal v mnohom neočakávaným spôsobom. Pred krízou väčšina argumentovala, že cezhraničné nerovnováhy bežného účtu boli neutržateľné a budú odstránené prostredníctvom poklesu dopytu po amerických aktívach, implikujúci výraznú devalváciu amerického dolára a rast úrokových sadziieb v USA. Z druhého pohľadu kríza priniesla apreciáciu amerického dolára a rekordne vysoké ceny amerických štátnych dlhopisov. Bude zotavenie z krízy schopné viesť k starému usporiadaniu? Nová globálna rovnováha bude upravená množstvom skutočného a finančného vplyvu, ktorý sa obráti na prípadné výmeny rolí, ktoré môžu hrať v tomto svete s nerovnováhou, ako je uvedené nižšie. Svetová ekonomika ukazovala veľké nerovnováhy počas posledných desiatich rokov, ako USA financovala upevnenie deficitu bežného účtu pôžičkami v zahraničí (obr. 3).

Obrázok 3 Bežný účet platobnej bilancie USA a Reálny výmenný kurz, obdobie 1990-2009

Zdroj : BEA, 2009

Obrázok 3 demonštruje bežný účet platobnej bilancie USA ako percento HDP v porovnaní so skutočným (cena je upravená) širokým obchodom váženým indexom výmenného kurzu v rokoch 1990 až 2008⁶. Široký obchod vážený indexom výmenného kurzu je vážený priemer devízovej hodnoty amerického dolára voči menám v širokej skupine hlavných obchodných partnerov USA. Zvýšenie odráža apreciáciu amerického dolára. Bežný účet platobnej bilancie a údaje o HDP sú prezentované štvrťročne a široký výmenný obchod vážený indexom výmenného kurzu bol prezentovaný v priemere za každý štvrťrok na základe mesačných údajov. Údaje o bežnom účte USA a HDP boli čerpané z Rady guvernérov Federálneho rezervného systému a údaje o širokom obchode vážené kurzom, ktorý pochádzajúca z Výboru ekonomickej analýzy (BEA).

Vraciame sa k významu pojmu devízové kurzy, ktoré sú dôležitými kanálmi pre distribuovanie finančných prostriedkov na rôzne investičné príležitosti. Výmenné kurzy uľahčujú tok peňazí na trhu. Odvtedy ako sú finančné trhy prepojené, efektívnosť sa zvyšuje poskytovaním výmeny a prispieva k expanzii globálnych kapitálových tokov. V tom ohľade

⁶ Bureau of Economic Analysis (BEA).2009. Section 4 - Foreign Transactions . Washington, DC : Bureau of Economic Analysis.,2009.[cit.02-05-2012]. Available on internet[online].: <http://www.bea.gov/national/nipaweb/SelectTable.asp>

sú výmenné kurzy súčasťou medzinárodného finančného systému, ktoré pomáhajú financovať globálne nerovnováhy.

Je to naozaj dôležité, aby sme pripomenuli jednu dôležitú účinnosť - posilnenie funkcie výmeny. Je to preto, že výmenné kurzy sú vysoko prehľadné formy, ktoré prepájajú finančné aktíva predávajúcich a kupujúcich. V mimoburzovom trhu musí predávajúci hľadať kupujúceho. Predávajúci nebude presne vedieť, za akú cenu sa s aktívami obchoduje. Predávajúci tiež nemá predstavu o hĺbke alebo likvidite daného trhu. Výmenné kurzy spájajú predávajúcu a kupujúcu stranu na jednom mieste, aby sa maximalizovala možnosť predajcu nájsť kupujúceho. Ceny sú dostupné a rozsah medzi ponukou a predajom môže byť v niektorých prípadoch tiež vidieť. Stručne povedané, výmeny uľahčujú obchodu vyrovnanie ponuky a dopytu prostredníctvom jeho transparentnosti.

V cudzej mene sa časť devízových rezerv (IRs) uskutoční v "rezervných menách", väčšinou v amerických dolároch (dve tretiny z celkového počtu), ale aj v eurách (25%), britských librách a japonskom jene. „**Zvláštne práva čerpania – SDRs**“ sú medzinárodné rezervné aktíva vytvorené Medzinárodným menovým fondom (IMF), aby si členské štáty mohli pridať do svojich devízových rezerv (aktíva držal v inej mene, než je domáci) a zlatých rezerv na použitie pre platby, ktoré vyžadujú cudzie meny. SDR hodnota tvorí v súčasnosti kôš 4 mien: euro, japonský jen, libra šterlingov a americký dolár.

Tabuľka 1 Top 15 krajín z hľadiska devízových rezerv

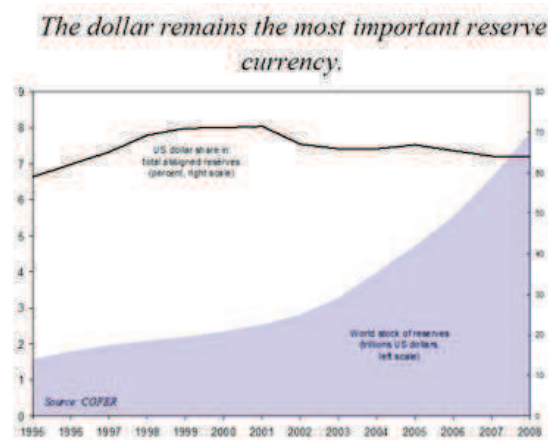
	Top 15 countries in terms of International reserves	Million of \$ US
1	China	\$ 2,344,287
2	Japan	\$ 1,069,346
3	Russia	\$ 439,850
4	Taiwan	\$ 347,190
5	India	\$ 283,720
6	South Korea	\$ 273,868
7	Hong Kong	\$ 255,860
8	Brazil	\$ 240,484
9	Singapore	\$ 187,809
10	Germany	\$ 178,717
11	France	\$ 159,760
12	Switzerland	\$ 155,201
13	Algeria	\$ 149,041
14	Italy	\$ 142,105
15	Thailand	\$ 138,469
16	United States	\$ 130,296

Zdroje : IMF a Svetová banka, 2011

Tabuľka 1 poukazuje na najvyššie postavených 15 krajín z hľadiska medzinárodných rezerv. Najväčšie devízové rezervy (IRs) (1.miesto) vlastní Čína, 2 344 287 USD, čo sa zdá bez prekvapenia pre ostatných. Naopak Spojené štáty poklesli na 16.miesto, ktoré predstavuje devízové rezervy IRs vo výške 130 296 USD. Kedysi sme verili, že rezervy boli primerané,

ak mohli pokryť približne trojmesačné importy krajiny alebo celý zahraničný dlh splatný v nadchádzajúcom roku. Avšak, spomínané opatrenie sa stalo menej relevantným ako v krajinách - napr. Brazília, Rusko, a hlavne Čína – naakumulovali, ktoré ďaleko presahujú tieto úrovne. Veľmi vysoké rezervy, majúce upokojujúci efekt počas nedávnej finančnej krízy, môžu mať negatívne dopady pre držiteľov rezerv a pre globálny menový systém (tabuľka 1). Po prvé, veľkým investovaním do devízových rezerv krajina investuje menej do svojej ekonomiky - pravdepodobne menej výdavkov na vzdelanie, zdravotnú starostlivosť a infraštruktúru - čo by mohlo inak ponúknuť cestu k dlhodobějšíemu rastu. Po ďalšie, s väčšinou rezerv držanou v amerických dolároch (viď obr. 4), bol silnejší americký dolár podporovaný napriek vysokým deficitom bežného účtu v USA, čo prispievalo ku globálnym ekonomickým nerovnováham.

Obrázok 4 Americký dolár ostáva najdôležitejšou rezervnou menou, v rokoch 1995-2008

Zdroj : COFER, 2009

Takže v tomto dôležitom momente v medzinárodných financiách rozlišujeme medzi dvomi významami pojmu "globálne nerovnováhy". Po prvé, obrovské nerovnováhy v úsporách medzi krajinami, ktoré sa odrážajú vo vysokých obchodných deficitoch USA a vysokých obchodných prebytkoch Číny, Japonska, Nemecka, krajín vyvážajúcich ropu a celou radou menších krajín. Po druhé je to ďalšia masívna nerovnováha v oblasti finančného sprostredkovania pre obrovský prebytok bežného účtu Číny s USA. Namiesto obyčajného odlevu privátneho kapitálu na financovanie čínskeho prebytku bežného účtu, Čínska centrálna banka akumuluje veľké množstvo devíz – z ktorých niektoré sú investované do amerických štátnych dlhopisov.

Podľa dvoch druhov globálnych nerovnováh, nerovnováhy úspor a investícií medzi jednotlivými krajinami sú naraz najvýznamnejšie aj najneovládateľnejšie v krátkodobom horizonte. A ich vyvažovanie (rebalancing) spoločným znižovaním nadmerných úspor vo veľkých veriteľských krajinách a zároveň zvyšovaním čistých úspor v Spojených štátoch, bez toho aby bolo zasiahnutý výmenný kurz, je určite možné v dlhodobom horizonte⁷(McKinnon 2007a). Avšak, globálnemu vyvažovaniu sklonov k čistým úsporám by najlepšie mala predchádzať stabilizácia meny.

Základným podtextom makroekonomických analýz MMF počas rokov bolo, že menový kurz je najlepším nástrojom na stabilizáciu, a ak základné štrukturálne faktory, ktoré spôsobujú

⁷ McKinnon, R. 2007. U.S. Current Account Deficits and the Dollar Standard's Sustainability: A Monetary Approach. CESifo Forum 4/2007, 12-23.

deficit bežného účtu sú určené, tak sa nástroj menový kurz stáva nielen neúčinným, ale môžu sa takto ukázať aj náklady v podobe vysokej dovezenej inflácie.

Podľa stanoviska Pattanaikom z Cato Journal⁸, predpokladala, že žiadne znehodnotenie dolára by nemohlo pomôcť pri riešení globálnej nerovnováhy, kvôli štrukturálnemu faktoru stojaciemu za trvalo vysokým deficitom bežného účtu USA, rastúcim fiškálnym deficitom a pridruženou investičnou medzerou úspor. Tvrdenie, že znehodnotenie dolára a deficit bežného účtu spolu nesúvisia, je podložené tým, že aj napriek výraznému znehodnoteniu dolára (v nominálnom aj reálnom vyjadrení), a to nie celkom správne pretože deficit bežného účtu stále narastá. Spojené štáty už zažili skutočné znehodnotenie dolára o 15 percent⁹, ale od roku 2002 sa ich deficit bežného účtu zvyšuje každým rokom ako percento HDP. A preto, priebeh vývoja menového kurzu hlavných mien vstupujúcich do problematiky globálnych nerovnováh voči americkému doláru od roku 2002 do súčasnosti (v roku 2002 dosiahla úroveň kurzu dolára svojho dlhodobého vrcholu, preto je tento rok braný ako rok základná), ktorý je charakteristický takmer kontinuálne znehodnotenie menového kurzu amerického dolára vo vzťahu k hlavným menám zasahujúcim do problematiky globálnych nerovnováh.

4 Globálne nerovnováhy z pohľadu amerického dolára

Globálny obchod s tovarom Spojených štátov a deficit bežného účtu vzrástol na 857 mld. USD v roku 2006. Táto suma predstavovala na 6,5% amerického HDP, dvojnásobok v porovnaní s rekordom v polovici 80. rokov. Deficity rástli priemerne o 100 mld. USD za posledné štyri roky. V roku 2010, Deficit obchodu USA v tovaroch a službách dosiahol výšku 500 mld. USD¹⁰.

Tieto globálne nerovnováhy sú neudržateľné pre medzinárodné finančné ako aj americké domáce politické dôvody. Z medzinárodného pohľadu teraz Spojené štáty americké musia prilákať okolo 8 mld. US dolárov kapitálu zo zvyšku sveta každý pracovný deň na to, by mohli financovať deficit bežného účtu a odlev zahraničných investícií. Aj mierny pokles tohto prílevu, sám umožní prerušenie transakcií alebo výpredaj z 14 tril. USD pohľadávok voči Spojeným štátom v držbe po celom svete, by mohol vyvolať prudký pokles dolára. Hlavne za súčasných okolností takmer plnej zamestnanosti a plného využitia kapacít v Spojených štátoch, by to mohlo zase prudko zvýšiť americkú infláciu a úrokové sadzby, mať závažný vplyv na vlastný kapitál a na realitný trh a potenciálne vyvolať recesiu¹¹.

Americký dolár poklesol obchodom váženým priemerom asi o 25 percent¹² zo svojho vrcholu na začiatku roka 2002. Pokles k dnešnému dňu bol postupný a usporiadaný. Existuje značné riziko, že k optimálnemu menovému prispôsobeniu nedôjde riadnym spôsobom. Napríklad, pokles dolára by sa mohlo prudko zrýchliť, najmä ak existujú neočakávané šoky ako padanie USA do recesie a/alebo sa ich finančné podmienky prudko zhoršia a/alebo sa výrazne prekročí úroveň novej rovnováhy.

To by zase mohlo viesť k obmedzovaniu americkej menovej politiky a k posilneniu vyhliadok na predĺženie stagflácie, možno namiesto toho vynútením využívať fiškálnu

⁸ Sitikantha Pattanaik Cato Journal, Vol. 27, No. 3 (Fall 2007). Cato Institute.

⁹ Goldberg, L., and Dillion, E. W. (2007) "Why a Dollar Depreciation May Not Close the U.S. Trade Deficit." Federal Reserve Bank of New York *Current Issues in Economics and Finance* 13 (5): 8–15. Available on internet[online].: http://www.newyorkfed.org/research/current_issues/ci13-5/ci13-5.html

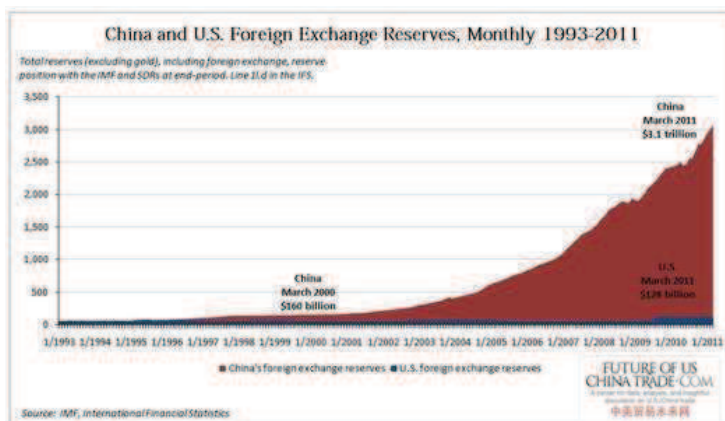
¹⁰ Historická tabuľka vývoja exportu, importu a bilancie obchodu USA (1960-2010) je na stránke: <http://www.census.gov/foreign-trade/statistics/historical/gands.pdf>

¹¹ C. Fred Bergsten, 2007. Currency Misalignments and the US Economy. Washington, DC : Peter G. Peterson Institute for International Economics, 2007. [cit.04-05-2012]. Available on internet[online].: <http://www.iie.com/publications/testimony/testimony.cfm?ResearchID=735>

¹² Federal Reserve Bank of St. Louis. 2012. In International Economic Trends Exchange Rates, 2012 (Seasonally Adjusted Annual Rate). St. Louis: Bank of St. Louis ,2012. [cit.04-05-2012]. Available on internet[online].: <http://research.stlouisfed.org/publications/alet/page11.pdf>

politiku so všetkými jej neistotami na podporu obnovy. Zreteľná politika cielená na to, ako predísť alebo čeliť tomuto nebezpečenstvu voľného pádu a tvrdého pristátia, bude koordinovaná zásahmi G-7 a hlavných ázijských krajín s prebytkami bežného účtu. Globálne nerovnováhy pravdepodobne predstavujú v súčasnosti jedinú najväčšiu hrozbu pre pokračujúci rast a stabilitu americkej a svetovej ekonomiky.

Obrázok 5 Devízové rezervy USA a Číny, mesačne v rokoch 1993-2011

Zdroj: IMF, International Financial Statistics

Podľa obrázku 5, celkové devízové rezervy Číny narastli takmer na 3.2 bilióna USD v apríli 2011, čo je nárast o 5 percent od marca podľa údajov z čínskeho štatistického úradu. Odhaduje sa, že až dve tretiny týchto devízových rezerv (podľa Financial Times je Čína najväčším majiteľom devízových rezerv na svete s veľkým náskokom) je v dolárových aktívach.¹³

Okrem toho, kritika čínskeho fixného kurzu (voči doláru) postráda nejakú podstatnú pointu. Ak jedna krajina dosahuje lepšie výsledky ako ostatné hľadiska silného rastu produktivity ako Čína, malo by sa to odraziť **bud'** v pružných mzdách (rast v tomto prípade) v tejto krajine **alebo** v zhodnotení menového kurzu, ale nie je nevyhnutné **v oboch**.

5 Záver

Je nevyhnutné, aby sa pozornosť začala sústrediť na tieto reformy pred rozšírením globálnej nerovnováhy, čo môže spôsobiť úpravy s väčším dopadom na domáce výdavky a zamestnanosť. Reforma k zníženiu globálneho nerovnováhy sa musí zaoberať minimálne dvomi veľkými problémami: prvá je dolár ako medzinárodná rezervná mena a druhá je kombinovanie plávajúcich alebo flexibilných výmenných kurzov a voľného pohybu kapitálu. Predovšetkým, USA má veľmi veľký deficit bežného účtu (vďaka hodnote dolára narástol na 2/3 celkových devízových rezerv), čo sa ukázalo ako katastrofa a je vysvetlením súčasnej finančnej krízy. Americký dolár zostane ako svetová rezervná mena na niekoľko rokov a to napriek stratégii čínskeho uniku z pasce dolára a v neposlednom rade preto, že súčasné alternatívne meny - euro, jen a zlato zostávajú neatraktívne. Americká vláda vie o tom a obráti svoj záujem na rozširujúce **zvláštne práva čerpania** (SDRs) aby zvýšila kúpnu silu v rozvíjajúcich sa krajinách a pomohla nájsť americkému exportu cestu z recesie (Wade, 2002)¹⁴.

¹³ China won't reveal the composition of its foreign reserve holdings.

¹⁴ Wade R. On Soros: are Special Drawing Rights the dues ex machine of the world economy? Challenge 2002;45(5):112-24.

Krajiny menových kurzov boli vedené k opačnému smeru ,z ktorého potrebujú znížiť globálne nerovnováhy : krajiny s deficitom majú často skúsenosť zhodnotenia reálneho menového kurzu a krajiny s prebytkom majú opačnú skúsenosť so znehodnotením reálneho menového kurzu alebo žiadnou zmenou.

Menový kurz môže byť ako poľahčujúci faktor nerovnováhy. V ázijských krajinách sa financie stále viac pohybujú cez bankové kanály. Posilnenie kapitálových trhov je teda spoločným cieľom. Menový kurz tu môže hrať kľúčovú hru. Poskytnutie celého radu možností financovania pre podnikateľov je kľúčovým prvkom v mobilizácii z regiónu bohatým na úspory, aby financoval regionálne investície.

Zvýšenie transparentnosti by mohlo byť ďalším príspevkom na burze. Investori predpokladajú nízku úroveň prehľadnosti, pretože boli informovaní, že majú odstúpiť od investovania do rozvíjajúcich sa ázijských ekonomík podmienene. Menové kurzy by mohli byť medzinárodne prepojené. Takéto prepojenie by vytvorilo ďalšiu efektívnosť ako v rámci regiónu, tak i mimo regionálne väzby výmenných kurzov. Efektívna úloha menového kurzu je dôležitým stavebným kameňom pre túto infraštruktúru a poskytla by istotu prostredníctvom svojich vyrovnaných obchodov.

V dôsledku toho, reálny efektívny menový kurz je najspoľahlivejším opatrením na odhadnutie vplyvu domácich nákladov na obchodné toky a nerovnováhy. Aj keď musíme vziať do úvahy neistotu o aktuálnosti dát, Čína nepochybne zažila významnú reálnu apreciáciu v poslednom období. Veľký obchod a deficit bežného účtu USA nemôžu neobmedzene pokračovať.

Americký dolár bude klesať v súkromných sektoroch a vlády musia neochotne prijať riziko zvýšenia množstva dolárov vo svojich portfóliách, najmä v kontexte, v ktorom si uvedomujú, že dolár musí padať, aby znížil obchodnú nerovnováhu.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Bureau of Economic Analysis (BEA).2009. Section 4 - Foreign Transactions . Washington, DC : Bureau of Economic Analysis.,2009.[cit.02-05-2012]. Dostupné na internete [online].: <http://www.bea.gov/national/nipaweb/SelectTable.asp>
- [2] C. Fred Bergsten,2007. Currency Misalignments and the US Economy. Washington, DC : Peter G. Peterson Institute for International Economics,2007.[cit.04-05-2012]. Dostupné na internete [online].: <http://www.iie.com/publications/testimony/testimony.cfm?ResearchID=735>
- [3] COFER.2009. *The dollar remains the most important reserve currency*. Washington, DC : Statistics Department International Monetary Fund,2009.[cit.03-05-2012]. Dostupné na internete [online].: <http://elibrary-data.imf.org/QueryBuilder.aspx?s=321&key=1445284&f=1&ts=1&ys=2002&ye=2011&ms=1&me=12&ds=1&de=31&did=323&id=204>
- [4] Federal Reserve Bank of St. Louis.2012. In International Economic Trends Exchange Rates, 2012 (Seasonally Adjusted Annual Rate). St. Louis: Bank of St. Louis ,2012.[cit.04-05-2012]. Dostupné na internete [online].: <http://research.stlouisfed.org/publications/aiet/page11.pdf>
- [5] Goldberg, L., and Dillion, E. W. (2007) “Why a Dollar Depreciation May Not Close the U.S. Trade Deficit.” Federal Reserve Bank of New York *Current Issues in Economics and Finance* 13 (5): 8–15. Dostupné na internete [online].: http://www.newyorkfed.org/research/current_issues/ci13-5/ci13-5.html
- [6] IMF.2011. IN *UNITED STATES SUSTAINABILITY REPORT*. Washington, D.C: International Monetary Fund, 2011. vol. 1, no. 1 [cit. 01.05.2012]. Dostupné na internete [online]: www.imf.org/external/np/country/2011/mapus.pdf

- [7] LIPKOVÁ, Ľ. a kol. *Medzinárodné hospodárske vzťahy*, Bratislava: Sprint dva, 2011. 436 s. ISBN: 978-80-89393-37-4
- [8] McKinnon, R. 2007. U.S. Current Account Deficits and the Dollar Standard's Sustainability: A Monetary Approach. CESifo Forum 4/2007, 12-23.
- [9] OECD.2011. In Economic Outlook No. 90.Paris: OECD Publishing. 2011, no.1 [cit. 02-05-2012]. Dostupné na internete [online]: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/fulltext/1211041e.pdf?expires=1336335582&id=id&accname=oid020161&checksum=ECF8C9E764F2115DF05F59EC381A4B2A>
- [10] OECD.2011.In OECD Economic Outlook,Paris: OECD Publishing. 2011, no.1 [cit. 2011-01-12]. Dostupné na internete [online]:http://intranet.oit.org.pe/WDMS/bib/virtual/colecc_oig/pub_ocde/oecd_economic_outlook%5Bmay-2011%5D%5D.pdf
- [11] SATō, K.1999. In An East Gate book :The Transformation of the Japanese Economy. New York: M.E.Sharpe ,Inc. 1999.[cit. 01.05.2012]. Dostupné na internete [online]: http://books.google.sk/books?id=iGx4mtyscP0C&pg=PA358&lpg=PA358&dq=Japan+is+exporting+0.5+percent+of+world+saving&source=bl&ots=C8qPiPQTRF&sig=LUVL5v8ODCBkiXouTjejPprRdrc&hl=en&sa=X&ei=zlCmT6_xH4mVOsyXmJ8D&redir_esc=y#v=onepage&q=Japan%20is%20exporting%200.5%20percent%20of%20world%20saving&f=false ISBN 1-56324-775-5
- [12] SHIXUE, J. 2011. Right Diagnosis is needed for global economic imbalance. Beijing : English Service China Internet Information Center,2011. [cit. 10.05.2012].Dostupné na internete [online]: http://www.china.org.cn/opinion/node_7075399.htm
- [13] Sipko, J.2000. *Medzinárodný platobný styk*. Bratislava:Elita, 2000. 382 s. ISBN: 80-8044-072-7
- [14] Wade R. On Soros: are Special Drawing Rights the dues ex machine of the world economy? Challenge 2002;45(5):112-24.
- [15] World Economic Outlook.2002. *Trade and Finance. Washington, D.C:* International Monetary Fund, 2002. 250 p[cit. 01.05.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.cfm?sk=16047.0> ISBN 978-1-58906-179-8
- [16] World Economic Outlook.2011. *Growth Resuming, Dangers Remain. Washington, D.C:* International Monetary Fund, 2011. 250 p[cit. 01.05.2012]. Dostupné na internete [online]: www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/pdf/text.pdf ISBN 978-1-61635-246-2

Kontaktná adresa:

Ing. Chalotorn Sinproh

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov EU v Bratislave

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5

Tel.: 02 - 6729 5475

E-mail: chalotron.sinproh@euba.sk

Ing. Marek STRAKA

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

VYUŽITIE INTERNETU VO VEDECKEJ PRÁCI

Abstrakt

Príspevok informuje o rozšírených možnostiach využitia internetového média pri tvorbe vedeckej práce. Práca poukazuje na jednotlivé formy tohto média vo vzťahu k širokým možnostiam používania a upresňuje ich jednotlivé výhody a nevýhody. Čitateľ sa tu oboznámi s rôznymi vedeckými fórami, prezentáciou článkov v internetových knižniciach ich spájaním a zhromažďovaním, ale aj s problémovými oblasťami, ktoré toto médium poskytuje ako problém s overením obsahu, plagiátorstvo alebo zámerné neuvádzanie zdrojov.

Kľúčové slová: Internetové médiá, vedecké fóra, plagiátorstvo

Abstract

This submission informs about extended possibilities of internet media usage in adoption of a scientific article. This issue points out single forms of this media in relation of wide range of optional usage and specify single advantages and disadvantages. Reader is informed about different scientific forum, presentation of articles at internet libraries and their connection and gathering. He is apprised of problem issues, which this medium offers. Problems of proving originality, plagiarism or intentional failure to indicate the sources.

Úvod

Prvé internetové médiá vznikli len pred necelým desaťročím a o špecifickom využití týchto médií sa v USA začalo hovoriť len pred niekoľkými rokmi. Na Slovensku doteraz diskusia na túto tému nebola otvorená žiadnou vedeckou prácou, dokonca ani článkom v novinách.

Ešte pred piatimi-desiatimi rokmi by bolo prakticky nemožné dostať sa k podrobnému záznamu celej vedeckej konferencie, ktorá sa konala na opačnom konci sveta. K získaniu tak obrovského množstva informácií z jedného miesta sa dalo jedine zo záznamov, ktoré boli k dispozícii na tom ktorom oddelení ministerstva alebo niekde v archívoch alebo knižnici. Odstránenie technickej bariéry však prináša výhody, ale aj riziká pri využívaní internetu. Otázkou tiež ostáva ako efektívne spracovať a vybrať také množstvo a kvalitu informácií, aké predstavuje internetová knižnica.

Internet je globálne médium a je využívaný v čoraz väčšej miere nielen pri hľadaní informácií ale aj pri využívaní a tvorbe vedeckých prác. Predstavuje jednu obrovskú a dá sa povedať, že takmer nekonečnú knižnicu poznatkov a vedomostí.

V oblasti využitia vo väčšine prípadov nemožno dávať presné návody, nemožno predkladať kvantitatívne analýzy a jednoznačné závery. V tejto práci chcem naznačiť východiská - špecifiká internetu vo využití vedeckej práce, ktoré sa v súčasnosti objavujú ako potenciálne výhody alebo problémy internetových médií, prípadne už výhodami alebo problémami sú, no zatiaľ tak ešte nie sú vnímané.

Prezentácia článkov

Vedci prezentujú plody svojej práce vo forme článkov, ktoré sa objavujú v rôznych vedeckých časopisoch. V minulosti boli tieto časopisy jediné miesto, kde bolo možné články nájsť a prečítať. S nástupom internetu došlo k revolúcií aj v prezentovaní takýchto článkov. Vznikli špecializované vedecké servery, na ktorých sa články objavujú takmer okamžite po napísaní. Zaujímavosťou tak nemusí byť čakať na publikáciu najnovších poznatkov svojich kolegov v časopisoch, ale majú ich k dispozícii takmer okamžite. Významne sa skrátila doba medzi dokončením a publikovaním článku, nie je potrebné zhaňovať časopis kvôli pár zaujímavým stránkam. Taktiež archivácia článkov je lacnejšia a bezpečnejšia. Internet tak výrazne zvýšil efektivitu vedeckej práce a šetrenia času.

Význam vedeckých článkov sa časom neznižuje, práve naopak. Na kvalitné články nadväzujú ďalšie a ďalšie články, ktoré rozvíjajú danú problematiku. Pre čitateľa je dôležité, aby mal prístup k článkom ostatných vedcov, čo najjednoduchšie.¹ Keďže články svoju informačnú hodnotu časom nestrácajú, mnohé staršie vedecké časopisy sú prevádzané do digitálnej podoby, aby bolo možné články v nich publikované umiestniť na internet a uľahčiť tak vyhľadávanie a prístup k týmto článkom.

Pred samotným bádaním je nutné zhromaždiť všetky poznatky o danom probléme, ktoré sú k dispozícii. Z minulosti poznáme veľa prípadov, keď sa na nejakú prácu zabudlo alebo sa do povedomia ani nedostala. Vďaka internetu dochádza ku znovu objavovaniu už objaveného z dôvodu prehliadnutia práce iných v oveľa nižšej miere. V množstve vedeckých článkov, ktoré publikuje stále väčší počet ľudí však hľadanie relevantných článkov nie je jednoduché. Jedným z možných spôsobov ako vyhľadať články zaoberajúce sa požadovanou problematikou je prehľadávať články, ktoré sú uvedené v zozname bibliografických referencií článku, ktorý o príslušnej problematike pojednáva.

Vedecké fóra (kaviarne)

Vedecké fóra sú modifikáciou podujatí vedcov. Na Slovensku týchto fór nie je príliš veľa. Väčšinou tieto fóra majú veľké zastúpenie v západných štátoch. Sú určené predovšetkým vedcom, pričom sú vítaní aj ostatní zúčastnení a poslucháči. Vedecká problematika je približovaná formou prezentácie a neformálnej diskusie, počas ktorej sa návštevníci môžu pýtať, vyjadrovať svoje názory, skúsenosti a postrehy. Vedecké fóra tak umožňujú vzájomný kontakt a spätnú väzbu medzi vedcami, urýchľujú presun informácií a umožňujú poznanie aj poslucháčom z nevedeckých kruhov.

Veľký rozsah

V tradičných médiách sú hranice jasné. Knihy majú k dispozícii presný počet strán presne stanovených rozmerov, televízia i rozhlas môžu denne zaplniť maximálne 24 hodín vysielania. Problém, aký priestor poskytnúť tej-ktorej informácii, sa v klasických médiách rieši vždy v kontexte ostatných správ - ak sa totiž priestor jednej udalosti pridá, inej sa musí ubrať. Hoci by bolo možné napríklad v televízii rozšíriť čas vysielania spravodajstva na úkor iných relácií a zmestiť tak do správ viac informácií, bol by to stále kompromis na úkor inej zložky programu.²

Na internete žiadne podobné obmedzenie neexistuje. Obsah všetkých internetových médií je uložený na tzv. webových serveroch. Ich kapacita nie je neobmedzená, dá sa však kedykoľvek bez problémov zvyšovať a cena za pridávanie ďalšieho priestoru je v porovnaní s

¹ HOW MUCH INFORMATION? <<http://www.sims.berkeley.edu/how-much-info/>>

² New Media Brings a New Set of Problems. April 29, 1998. [www: <http://poynter.org/research/nm/nm_mann98.htm>](http://poynter.org/research/nm/nm_mann98.htm).

ostatnými nákladmi na prevádzku média prakticky nulová. Z praktického hľadiska teda môžeme priestor, ktorý majú k dispozícii internetové médiá, považovať za neobmedzený. Výhoda neobmedzeného priestoru pre informácie sa však môže uplatniť „hlbšie“ v médiu. Ak sa totiž čitateľ internetového média už zaujíma o konkrétnu udalosť, internet mu môže ponúknuť množstvo ďalších doplňujúcich informácií - podrobné štatistiky, hĺbkovú analýzu problému (napríklad agentúrny fičér, ktorý sa do novin nezместil), kompletný text oficiálneho vyhlásenia či tlačovej správy, ale napríklad aj väčšie množstvo zaujímavých fotografií zachytávajúcich istú udalosť.

Výraznou výhodou internetových médií vyplývajúcou z neobmedzeného priestoru na komunikáciu je tiež priame prepojenie k archívu. Pri každej správe totiž môže byť pripojený priamy odkaz na všetky staršie správy o tej istej téme - ak sa čitateľ o tému zaujíma hlbšie, môže zo starších textov získať napríklad predstavu o postupnom vývoji udalosti. Tým sa čiastočne dá riešiť problém tradičných médií, ktoré musia niektoré informácie pri vyvíjajúcej sa správe opakovať, čím sa však odrádza čitateľ, ktorý predchádzajúce informácie zachytil. Pri využívaní výhody doplňujúcich informácií je treba mať neustále na pamäti, či budú recipienti skutočne schopní veľké množstvo informácií aj prijať.

Spájanie a zhromažďovanie informácií

Jednou najväčšou výhodou využitia internetu pri vedeckej práci, je trend spájania všetkých predchádzajúcich typov médií a preberanie foriem z tlače, rozhlasu i televízie. Umožňuje im to ich „dokonale digitálna“ podstata. Je ich možné vytvárať, spracovávať aj prenášať s použitím tých istých technických prostriedkov - na tom istom počítači a cez tú istú sieť, hoci s použitím rozličných počítačových programov.³

Aké možnosti však dáva internet vo vedeckej práci? V prvom rade pri správnej organizácii práce možno využiť množstvo nazbieraných informácií, ktoré doteraz slúžili len ako materiál, podklad k práci. Ak robí autor zvukový záznam zo zaujímavej diskusie, ktorú potom spracuje do textového materiálu. Internet ako taký, umožní autorovi rýchlo sa zorientovať v aktuálnych udalostiach a zároveň si bude môcť prezrieť len tie najzaujímavejšie informácie bez povinnosti niekam ísť a tráviť čas hľadaním.

Pri tvorbe vedeckej práce treba neustále myslieť na možné súvislosti najrôznejších elementov - hľadajú sa slová, ktoré sa budú hodiť, audio a video, ktoré sa bude hodiť k slovám, dáta, ktoré sa budú dať použiť v interaktívnych aplikáciách a tak ďalej.

Hypertext

Princíp hypertextu je kľúčovým princípom tvorby internetového obsahu a je zároveň prvkom, ktorý pravdepodobne najjasnejšie odlišuje internetové médiá od médií tradičných a dáva im do rúk predtým netušené možnosti. Hypertext totiž umožňuje vytvárať text, ktorý nie je obmedzený linearitou, t. j. nemusí byť nutne prijímaný v presne stanovenom poradí a rovnako tak nemusí byť prijatý celý.⁴

Na vysvetlenie princípu hypertextu možno použiť veľmi dobrú analógiu z vedeckej oblasti - sú ňou poznámky pod čiarou. Pri každej poznámke pod čiarou stojí čitateľ textu pred voľbou - buď bude ďalej lineárne pokračovať v čítaní textu a poznámku si prečíta neskôr, alebo si prečíta najskôr poznámku a od nej sa vráti späť k textu - alebo sa rozhodne poznámku pod čiarou úplne ignorovať. Čítanie textu s poznámkami pod čiarou je preto oveľa náročnejšie, než čítanie obyčajného textu - čitateľ sa musí nielen zamýšľať nad zmyslom výpovede, ale zároveň sa neustále rozhodovať, ako ďalej v čítaní pokračovať, vráť sa k predchádzajúcim myšlienkam, atď. Na druhej strane však poznámky pod čiarou umožňujú

³ DUBE, Jonathan: Writing news online - tip sheet index. Posted November 20, 2000

⁴ <<http://www.poynter.org/dj/112000.htm>>

rozvinúť vedľajšie prúdy myšlienok, ktoré by priamo v texte rušili vnímanie celku a sťažovali jeho pochopenie.

Na rozdiel od poznámok pod čiarou však hypertext neodkazuje len na vedľajšie texty, ktoré napísal autor textu hlavného, ale priamo na ľubovoľné miesto v ktoromkoľvek dokumente na internete. Je to teda niečo podobné, ako keby čitateľ vedeckého textu nenašiel v poznámke pod čiarou názov knihy, odkiaľ informácia pochádza, ale celý text tejto knihy. V takomto prípade teda čitateľ po kliknutí na hypertextový odkaz (zväčša) opúšťa pôvodný dokument a dostáva sa na dokument úplne iný.

Hypertextový odkaz nie je vložený ako bod (číslo poznámky pod čiarou), ale môže ním byť písmeno, slovo, celá veta či odsek ale aj obrázok (napr. po kliknutí na fotografiu prezidenta sa môže zobrazíť jeho životopis alebo osobná webová stránka). Text, za ktorým sa skrýva hypertextový odkaz, je na webe typicky podčiarknutý a zobrazený modrou farbou (po kliknutí sa zmení na fialovú) - ide však len o zaužívanú konvenciu, ktorá sa často nedodržiava.

Hypertext má vo vedeckej práci aj ďalšie využitie. Veľkou službou čitateľovi je napríklad odkazovanie na staršie práce týkajúce sa aktuálnej témy. Rovnako tak je možné odkazovať na archívne materiály z iných zdrojov, texty či výroky podporujúce tvrdenia v práci či naopak názory iných strán.

Citačné databázy

Spätné prechádzanie citovaných dokumentov je často používaný spôsob vyhľadávania článkov zaoberajúcich sa konkrétnou problematikou. Citačné databázy sú nástroj, ktorý umožňuje efektívne vykonávať takéto hľadanie prostredníctvom internetu. Tieto databázy zvyčajne neobsahujú samotné články, obsahujú však informácie o článkoch, na základe ktorých autor môže posúdiť, či je daný článok relevantný. Články je možné vyhľadávať podľa rozličných kritérií, minimálne podľa názvu diela, autora či roku vydania. Pre účely digitalizácie časopisov sa ukazuje ako užitočné vyhľadávanie článku podľa stránok časopisu, na ktorých bol daný článok publikovaný. Ku každému článku je možné zistiť články, na ktoré sa odkazuje, ako aj články, ktoré naň odkazujú. Ku článkom je zvyčajne spísaný abstrakt, ktorý slúži na rozhodnutie, či je vhodné daný článok bližšie preštudovať. Ak je článok zverejnený na internete, databázy uchovávajú aj odkaz na plný text článku.

Úplná závislosť

Zaarchivované naveky - až kým sa niečo nepokazí. Internet je viac ako ktorékoľvek iné médium závislé na technických prostriedkoch, pomocou ktorých vytvára, prenáša svoj komunikát.⁵ Najrozličnejšie technické prostriedky sú už dnes potrebné vo všetkých médiách, najmä v elektronických. Internetové médium nielenže komunikačnú sieť potrebuje - ono je samo jej súčasťou. Keďže však internet nikto neriadi, nikto zároveň nedokáže - na rozdiel od dátových sietí, ktoré využívajú elektronické médiá - garantovať jeho funkčnosť v danom momente a na danom mieste. Spojenie internetových médií tiež zabezpečujú profesionálne firmy, ide však len o spojenie z centra do najbližšieho bodu internetovej siete - tam zodpovednosť prenášateľa končí a dostupnosť média v určitom inom bode internetu už nemôže výrazne ovplyvniť. Zároveň je v prípade internetových médií veľmi jednoduché prísť o všetky dáta, všetky prejavy, všetky archívy i podkladové materiály, ak zlyhá technika či ľudia, ktorí ju obsluhujú. Zväčša totiž neexistujú nijaké iné, nedigitálne nosiče týchto informácií ako audio- či videokazety alebo rukopisy v papierovej podobe.

---

⁵ DRGONEC, Ján - VYSKOČ, Jozef: ...a nepožiadáš počítač blížneho svojho. Bratislava : Archa, 1997, s. 138

Overovanie informácií

Vo vedeckej práci je potreba podávať seriózne, overené a vyvážené („objektívne“) informácie, nemajú podľahnúť špekuláciám. Pri využívaní internetu na vedeckú prácu treba klásť dôraz na to, že informáciám na internete nemožno dôverovať – nachádza sa tu množstvo propagandy, dezinformácií, neoverených poloprávd.⁶

Plagiátorstvo

Plagiátorstvo a „inšpirovanie sa“ cudzími materiálmi nebolo ešte nikdy predtým také jednoduché: na internete sú každému k dispozícii tisícky informačných zdrojov. Pri čerpaní „inšpirácie“ či námetov možno na internete bez výnimky manipulovať so zdrojmi - autor nesmie pod vlastným menom uverejniť žiadne cudzie dielo, časti iných textov publikuje len s odvolaním sa na zdroj.⁷

Hypertextové odkazy na neexistujúce cudzie stránky

Ďalším problémom, o ktorom je nutné sa zmieniť, je odkazovanie (hypertextové odkazy) na cudzie stránky, ktoré nemusia spĺňať kritéria morálnosti a etiky. V internetových médiách - najmä menej kvalitných mutáciách papierových médií - hypertextové odkazy často chýbajú, nie však preto, že by chceli autori chrániť čitateľov pred „nebezpečným“ obsahom, ale preto, že sa jednoducho internetovému vydaniu nevenuje žiadna pozornosť a oproti papierovej verzii sa nijako nemení, ani pridávaním hyperlinkov. Ako by sme však o nich informovali, keď ide o akademickú prácu:

Spomeniem 3 možnosti, ktoré sa mi zdajú najčastejšie používané:

1. Nepublikovať názov internetovej stránky, ale len jej popis. Keďže na internete existuje obrovské množstvo webových stránok, čitateľ v takomto prípade nemá žiadnu šancu kontroverznú stránku nájsť. Takéto niečo sa však považuje, veľmi často za neodpustiteľné. Vysvetliť si to totiž môžeme iba dvoma spôsobmi - buď je autor natoľko neznalý problematiky, že nechápe, že čitateľ stránku bez presnej adresy sám nemôže nájsť (čo je u nás stále častý prípad), alebo sám rozhodne, že si danú stránku surfista nesmie pozrieť. Takúto nedôvera internetu sa znáša dosť ťažko. Tento spôsob sa však bez výnimky uplatňuje pri informovaní o stránkach, ktoré hrubo jednoznačne porušujú zákony či spoločenské tabu.
2. Publikovať názov stránky, ale neuverejniť presnú adresu Výrazne alibistické riešenie - médium síce neuverejní adresu, ale je uzročené s tým, že veľká väčšina čitateľov sa na stránku bez problémov dostane. Vo väčšine takýchto prípadov totiž stačí pred názov servera pridať „www.“ a zaň „.com“ a adresa je na svete. Takisto sa dá takáto stránka nájsť v ľubovoľnom vyhľadávači. Na druhej strane v prípade, ak je internetová adresa stránky zložitá a nejde o mimoriadne populárnu stránku, môže takýto spôsob publikovania zabrániť čitateľom v návšteve stránky rovnako efektívne, ako keby nebol publikovaný ani názov webu.
3. Publikovať presnú adresu stránky, ale nevytvoriť hypertextový odkaz Užívateľ sa môže dostať na spomínanú stránku, ak chce, nestačí mu však len kliknúť na odkaz, ale musí internetovú adresu (URL) odpísať do okna svojho internetového prehliadača. To efektívne odradí veľkú časť pohodlných užívateľov. Tento spôsob je vhodné použiť vtedy, ak nechce médium čitateľovi úplne odobrať možnosť, aby si sám urobil úsudok o inkriminovanej webovej stránke, na druhej strane by však boli autori radi, aby si stránku prezrelo čo najmenej ľudí.

⁶ <<http://australianit.news.com.au/common/storyPage/0,3811,1815739^442,00.html>>

⁷ http://milky_way.20six.fr/milky_way/art/1372809

Záver

Internet sa behom niekoľko rokov rozšíril po celom svete, jeho možnosti stále rastú, množstvo informácií na ňom obsiahnutých sa veľmi rýchlo zväčšuje a zvyšuje sa tiež počet ľudí pracujúcich s týmto moderným komunikačným prostriedkom. Internet má ako informačný zdroj obrovský význam, pretože sa jedná o prostredie, kde sa informácie publikujú a šíria bez akýchkoľvek bariér, nie sú obmedzované publikačnými pravidlami tak, ako je tomu u tlačенých kníh a časopisov. Dnes si môže pozrieť ktokoľvek, akúkoľvek informáciu. Jeho asi najväčší význam je v absolútnom odbúraní časovej bariéry, ktorá sa stala veľmi významnou a podstatnou. Nie je potrebné sa spoliehať na otváracie hodiny knižníc, študovní, ale stačí si takmer kedykoľvek vložiť do vyhľadávača správnu stránku, či hľadaný výraz a k informácii sa dostaneme takmer okamžite. Rovnako je na tom aj komunikácia s odbornou verejnosťou, či už cez fóra alebo určené diskusné kluby, ktoré sú k dispozícii kedykoľvek, resp. na priamy kontakt je možné mať internetové stretnutie, zanechaná otázka tak bude zodpovedaná prostredníctvom e-mailu. Z vlastného pohľadu si myslím, že pri tvorbe vedeckej práce, či akejkol'vek inej činnosti zhromažďovania informácií má internet viac prínosov a kladov ako tých záporných stránok.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ARANT, David - ANDERSON, Janna Quitney. 2000: Online Media Ethics: A Survey of U.S. Daily Newspaper Editors. Updated June 11 2000 ISBN 0230230466
- [2] BELLA, Tomáš. 2000: Dobré rady, ako cestovať s internetom. Slovakia Bratislava, 2000. 222 s. ISBN 80-88716-86-1
- [3] COWPERWAIT, John - FLYNN, SIMON 2000: The Internet from A to Z. Cambridge : Icon Books 2000. 480s. ISBN 1840463554
- [4] < <http://www.britannica.com> >
- [5] < http://www.nua.ie/surveys/how_many_online/ >
- [6] < <http://www.sims.berkeley.edu/how-much-info> >
- [7] < <http://www.freedomforum.org/news/2000/03/> >
- [8] < http://poynter.org/dj/Projects/newmedethics/me_weanm.htm >.
- [9] < <http://www.elon.edu/andersj/onlinesurvey.html> >

Kontaktná adresa:

Ing. Marek Straka
J. Smreka 12
Bratislava 841 07

Mgr. Ján STRELINGER

FAKULTA APLIKOVANÝCH JAZYKOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

GLOBALIZAČNÉ TRENDY A INTERKULTÚRNA KOMUNIKÁCIA

Abstrakt

V mojom príspevku som chcel poukázať na dôležitosť interkultúrnej komunikácie v čase, kedy hovoríme o globalizácii, globalizačných trendoch, štátoch Európskej Únie, kde sa kladie stále väčší a väčší dôraz na kvalitu spolupráce medzi jednotlivými štátmi hlavne vo sférach medzinárodného podnikania, obchodu, vedy a diplomacie a s tým súvisiacu dôležitú otázku a to unifikovať komunikáciu vymedzením najdôležitejších jazykov- lingua franca.

Kľúčové slová: komunikácia, kultúra, jazyk, interkultúrny, rozdiely, národ

Abstract

In my work I wanted to focus on the importance of intercultural communication in the times of the influence of globalization and globalization trends and EU, when there's stronger and stronger emphasis on the quality of cooperation between particular countries mainly in the sphere of business, enterprise and diplomacy and the importance of using the most important languages – lingua franca.

Key words: communication, culture, language, intercultural, differences, nation

1 Vymedzenie pojmu interkultúrna komunikácia

Interkultúrna komunikácia vznikla ako vedná disciplína v súvislosti s otázkami a problémami, ktoré nastoľovala imigrácia v krajinách Severnej Ameriky. USA a Kanada sa začali otázkou formovania multikultúrnej spoločnosti intenzívnejšie zaoberať už v 60-tych rokoch 20.storočia. Vývoj na americkom kontinente predznamenal vývoj v Európe, ktorá začala obdobné problémy riešiť o niekoľko desiatok rokov neskôr, keď sa hlavne členské krajiny EU stali vo väčšej miere cieľovými krajinami svetovej migrácie. Pojem interkultúrnej komunikácie (*intercultural communication*) predstavil odbornej verejnosti po prvýkrát americký antropológ Edward T.Hall v roku 1959 v diele *The Silent Language* (Jaklová, 2007). Na svojom začiatku čerpala interkultúrna komunikácia ako odbor hlavne zo sociológie, psychológie a pedagogiky, avšak i dnes sa vydeľuje ako multidisciplinárna. V Európe sa začala presadzovať až v 80-tych rokoch 20.storočia približne v troch hlavných smerovaniach: problematika migrácie a multikulturality vôbec, problematika interkultúrnej pedagogiky a napokon ako aplikácia v ekonomickej sfére v podobe interkultúrneho managementu, interkultúrneho marketingu, personalistiky či reklamy.

Definovať pojem interkultúrna komunikácia nie je jednoduché, vo všeobecnosti ho možno vymedziť ako „odbor, ktorý sa zaoberá súvislosťami medzi jazykom a kultúrou, spôsobmi verbálneho správania sa príslušníkov rôznych kultúr a teda i spôsobmi vnímania chápania sveta u rôznych etnických skupín“ (Jaklová, 2007). V nadväznosti na to možno vymedziť interkultúrny management a marketing ako odbor, ktorý sa usiluje o to isté, ale v špecifických podmienkach manažerskej a marketingovej praxe. V súčasnosti ide o veľmi aktuálnu

bádateľskú oblasť, pretože jednou z najdiskutovanejších tém súčasnosti je trend globalizácie, zasahujúci spoločenskú realitu na mnohých úrovniach. Z pohľadu kultúry možno povedať, že globalizačný trend je proces vytvárania jednej globálnej kultúry. Tento prístup ako prvý definoval Ted Levitt, ktorý vo svojom článku „Globalizácia trhov“ hovorí o tom, že „technológie, rast modernizácie a rast bohatstva bude viesť k celosvetovej konvergencii potrieb a požiadaviek spotrebiteľov, čo umožní svetovým firmám vytvárať univerzálne marketingové programy, a to povedie k hojnosti a bohatstvu“ (Levitt, 1983)

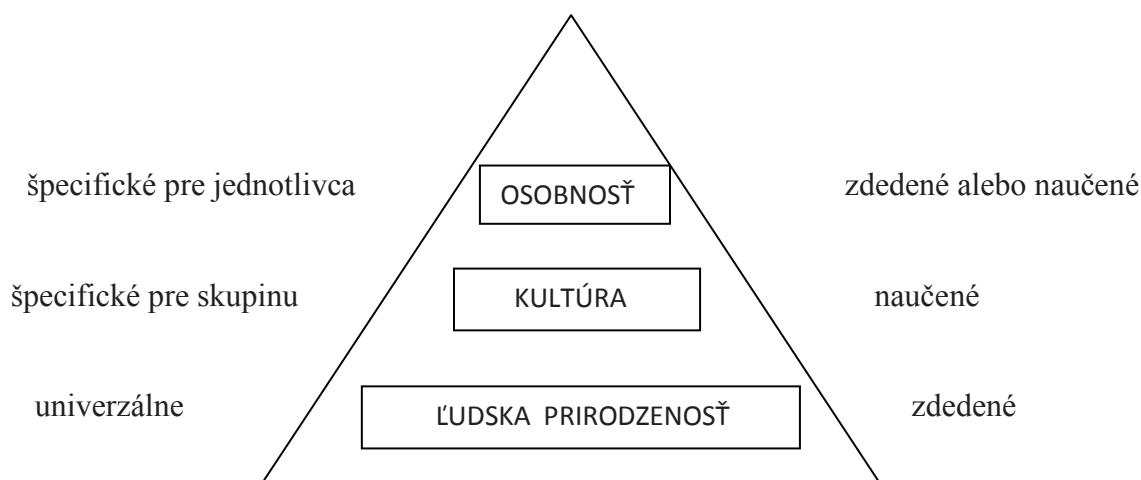
Už niekoľko desaťročí dochádza k prenikaniu organizácií na zahraničné trhy, či už ako priamy dôsledok rastu alebo v dôsledku formulovania cieľov a stratégií. Organizácie tak prekračujú hranice krajín, v ktorých vznikli, rozvíjajú intenzívnejšie spoluprácu s organizáciami cudzích krajín a teda aj kultúr, ich pracovníci sa zúčastňujú na vzájomných stretnutiach. Prenikanie na cudzie trhy tiež so sebou prináša zakladanie pobočiek v krajinách, ktoré predstavujú tieto nové trhy a to sa nezaobíde bez interkultúrnej komunikácie a spolupráce. Táto spolupráca môže nadobúdať rozmanité podoby. Jednak sa osoby z materskej organizácie pri samotnom zakladaní pobočky na území iného štátu nezaobídu bez kontaktovania sa s miestnymi úradmi a organizáciami, ďalej prichádza ku kontaktom nových zamestnancov pochádzajúcich z miestnej krajiny s pracovníkmi materskej spoločnosti, ktorí pobočku zakladali a následne po jej zabehnutí sa vrátia do materskej krajiny, alebo tu zostávajú dlhodobo. Na ďalšej úrovni dochádza ku komunikácii medzi pobočkou a materskou organizáciou, pričom sa trvalo každá nachádza síce v inom kultúrnom prostredí, ale spája ich obchodný záujem a stratégia a nezriedka tiež jednotný firemný etos. Keď teda organizácia pôsobí takto v mnohých štátoch, či dokonca na mnohých kontinentoch, môžeme hovoriť o multikultúrnych organizáciách, v ktorých nutne dochádza k interkultúrnej spolupráci.

2 Vymedzenie pojmu kultúra

Trend globalizácie sa v realite stretáva so spoločenskými fenoménmi, ktoré môžeme nazvať kultúrno-tradičné. Pojem kultúra má dnes množstvo definícií a používa sa často v rozmanitých kontextoch. V súvislosti s interkultúrnou komunikáciou si môžeme pojem kultúra vymedziť ako systém hodnôt, noriem a vzorov, ktoré sú istému spoločenstvu ľudí spoločné. Kultúra tvorí akýsi spoločný rámec, ktorý na jednej strane umožňuje vzájomnú interakciu medzi jednotlivcami a skupinami v danom spoločenstve, na druhej strane je ňou spätne tiež tvorený. Kultúra je tiež systémom osvojených znalostí a vedomostí, pomocou ktorých jedinec interpretuje svet okolo seba a následne generuje svoje sociálne správanie, teda sa chová tak, ako to robia, ako tomu rozumejú a ako to akceptujú iní ľudia v tom ktorom sociálnom prostredí (Nový a Schroll-Machl, 2005). Pre kultúru je charakteristické, že je založená na používaní symbolov, ktorým je priradený určitý význam. Nie je vrodená, ale každý sa s ňou stretáva v priebehu socializácie a ona vplýva na osobnosť jedinca, pričom zároveň jedinec ako súčasť spoločnosti ovplyvňuje kultúru. Z toho tiež vyplýva, že kultúra nie je statická, ale naopak vyvíja sa v čase v závislosti na podmienkach. Často tiež adaptácia na zmenené podmienky, respektíve konkrétny spôsob, akým sa kultúra vyrovnáva so zmenenými podmienkami, je pre každú kultúru špecifický.

V literatúre (Nový a Schroll-Machl, 2005) sa môžeme stretnúť so známou definíciou holandského psychológa Hofstedeho, ktorý kultúru nazýva kolektívnym naprogramovaním (*collective programming of the mind*). Základnou jeho myšlienkou je, že „každá osoba v sebe nesie prvky myslenia, cítenia a možného správania sa, ktoré sa naučila v priebehu života.“

Obrázok 1 Tri úrovne ľudského duševna

Zdroj: Zdražilová, 2004

Rovnako ako sú naprogramované počítače, sú tieto prvky myslenia, cítenia a konania nazývané duševnými programmi – software mysle“ (Hofstede, 1991). Obdobné chápanie nájdeme u nemeckého profesora A.Thomasa, ktorý kultúru definuje ako „orientačný systém“. Ten sa utvára pomocou symbolov a je typický pre určitú skupinu ľudí, v rámci ktorej sa traduje v čase. Orientačný zmysel ovplyvňuje vnímanie, myslenie, cítenie a konanie všetkých členov spoločnosti (Nový a Schroll-Machl,2005). Tento orientačný zmysel, pokiaľ si jeho nositeľ dobre rozvinul sociálne kompetencie, umožňuje svojmu nositeľovi prostredníctvom symbolov a znakov za optimálnych podmienok bezkonfliktnú a jednoznačnú komunikáciu s príslušníkmi rovnakej kultúry.

Každý človek môže byť členom rôznych skupín a tak môže byť nositeľom rôznych kultúrnych orientačných systémov, ktoré môžu byť často veľmi odlišné a v rôznych situáciách sa môžu prejavovať rôzne. Najväčšou možnou skupinou na úrovni jedného štátu je kultúra národná. Hlavnými prvkami tejto kultúry sú čas, priestor, jazyk, neverbálna komunikácia, náboženstvo a spoločenské vrstvenie. Národná kultúra stelesňuje niečo ako kolektívne vedomie obyvateľov, tradované hodnoty, normy, pravidlá správania (zvyk, zákon, obyčaj), eticko-morálne systémy a z toho odvodené obrazy sveta a človeka. (Nový a Schroll-Machl, 2005). Vedľa príslušnosti k národu a národnej kultúre, existuje každý človek v rámci iných skupín, ktoré majú svoju vlastnú kultúru a jedinca ovplyvňujú. Tieto skupiny môžu existovať v rámci národného celku, alebo môžu byť rozložené naprieč národmi. Kultúry vzťahujúce sa k iným skupinám, než k národným, nazývame subkultúrami. Existuje ich nesmierne množstvo, predsa však môžeme vydeliť niekoľko základných, ktoré majú zvláštny význam v procese interkultúrnej komunikácie. Sú to subkultúry utvárané na základe príslušnosti k istému etniku, náboženstvu, jazyku, genderu, generácii, sociálnej triede a podniku. Z hľadiska ekonomickej praxe je obzvlášť dôležitou oblasť podnikovej kultúry, nazývanej tiež organizačnou, pre ktorú je charakteristické, že ju možno do určitej miery riadiť, na rozdiel od kultúry národnej (Hofstede, 2008).

3 Metódy definovania kultúrnych rozdielov

Poznanie kultúrnych odlišností na úrovni národných kultúr sa ukazuje byť dôležitým pre ekonomickú prax, či už na úrovni managmentu či marketingu. Preto sa veľká pozornosť

odborníkov sústreďuje na vedecky čo najpresnejšie definovanie kultúrnych rozdielov, ktoré by dostatočným spôsobom kultúrnu rozmanitosť krajín bolo schopné vyjadriť. Tiež z tohto dôvodu boli koncom minulého storočia rozvinuté moderné metódy, ktoré umožnili analyzovať a popísať väčšinu národných kultúr na svete. V súčasnosti sú citované a často používané výsledky práce Geerta Hofstedeho (1991,2001) a Fonsa Trompenearsa (2001). Výsledky ich rozsiahleho výskumu boli využité najmä v oblasti intrekultúrneho managementu a komunikácie. Geert Hofstede vo svojom výskume v rokoch 1967-1973 analyzoval dotazníky získané u zamestnancov firmy IBM v 72 krajinách sveta a predstavovali mu tak vzorku 53 národných kultúr. Aby vystihol rozdiely medzi rôznymi národnými kultúrami, uviedol štyri (neskôr pridal piatu) skutočnosti ovplyvňujúce správanie ľudí každej kultúry, pričom ich sformuloval v podobe dvoch pólov. Rozhodujúca bola miera inklinácie k jednému z pólov, to vymedzilo charakteristiku danej kultúry. Tieto základné skutočnosti nazval kultúrnymi dimenziami, resp. kultúrnymi orientáciami. Definícia kultúrnej dimenzie podľa Hofstedeho (1991): „Dimenzia je takým prejavom kultúry, ktorý môže byť meraný vo vzťahu k iným kultúram.“ Kultúrne dimenzie zasahujú správanie človeka každej spoločnosti a možno ich zhrnúť do týchto základných skupín:

1. v oblasti vzťahu k autoritám – dimenzia: vysoký odstup od moci – nízky odstup od moci
2. v oblasti koncepcie vlastného ja – dimenzia: individualizmus – kolektivismus
  - dimenzia: maskulinnosť – femininnosť (t.j. mužské hodnoty vs. ženské hodnoty)
3. v oblasti spôsobov riešenia konfliktov a vyjadrenia pocitov vôbec - dimenzia : vysoké vyhýbanie sa neistote – nízke vyhýbanie sa neistote
  - dimenzia: dlhodobá orientácia – krátkodobá orientácia

Fons Trompenears vymedzuje 7 dimenzií: univerzalizmus vs. partikularizmus, individualizmus vs. kolektivismus, neutrálnosť vs. zaujatosť, špecifikovaný vs. rozptýlený, skutočné vs. zdanlivé, sekvenčný vs. súčasný, vnútorná vs. vonkajšia kontrola. Vymedzenie uvedených dimenzií poskytuje podklad pre relevantné porovnanie jednotlivých kultúr.

Z uvedených výskumov bolo možné vyšpecifikovať isté črty jednotlivých kultúr. Zároveň sa v čiastkových výskumoch jednotlivých vedných disciplín objasňujú niektoré črty interkultúrnej komunikácie v súvislosti s konkrétnymi problémami, či konkrétnym praktickým zameraním. V ekonomickej praxi, hlavne v oblasti medzinárodného obchodu, medzinárodného podnikania a managementu je v súčasnej dobe zvýšený záujem o poznanie komunikačného správania príslušníkov jednotlivých národných kultúr. Skúmajú a popisujú sa preto kultúrne špecifiká komunikácie, ktoré často uvádzajú i podrobnosti komunikačného správania ľudí. Ľudia, ktorí vstupujú do interkultúrnej komunikácie sa stretávajú s dvoma vrstvami tejto komunikácie. jedna je spojená so samotným jazykom, prostredníctvom ktorého sa komunikuje a druhá je spojená s konvenciami a rituálmi, ktoré sprevádzajú sociálny styk (Prucha, 2009) Preto je potrebné uvedomenie si tejto skutočnosti a budovanie adekvátneho poznania na oboch rovinách. Rovnako je dôležité uvedomenie si istých komunikačných bariér, ktoré v istých kultúrach reálne existujú a sú prekážkami v komunikácii.

Popri všetkých vyššie uvedených javoch, ktoré sprevádzajú a spoluurčujú interkultúrnu komunikáciu, zostáva základným komunikačným kanálom jazyk, v ktorom sa komunikácia uskutočňuje. Vo sfére obchodu, vedy, diplomacie sa vždy v histórii pociťoval trend unifikovať komunikáciu vymedzením istého jazyka, či jazykov, ktoré boli v tej ktorej oblasti preferované. Súčasný globalizačný trend túto skutočnosť tiež naplno preukázal. Jazyky, ktoré získali mimoriadne postavenie v interkultúrnej komunikácii sa označujú termínom *lingua franca*. Doslovný preklad tohto termínu – franský jazyk – odkazuje do histórie Franskej ríše, ktorá sa v 8. storočí rozkladala v celej západnej Európe so silným expanzným vplyvom do Európy strednej. V súčasnosti je nepochybne jazykom, ktorý môžeme označiť ako *lingua*

franca angličtina. Popri nej sa v tejto pozícii tiež uvádzajú francúzština, nemčina, ruština, či španielčina. Žiaden z týchto jazykov však nedosahuje rozmeru rozšírenia ako angličtina, ktorá sa používa na všetkých obývaných kontinentoch zeme. Ide asi o 1,5 miliardy ľudí, pre ktorých je angličtina buď jazykom materským alebo druhým oficiálnym jazykom krajiny. Ak však berieme do úvahy funkčnú rozšírenosť angličtiny, potom sa tento počet mnohonásobne zvýši, pretože pokryje sféru medzinárodného obchodu a podnikania, sféru medzinárodného práva a diplomacie, sféru vedy a výskumu, sféru vzdelávania, sféru techniky, informačných a komunikačných technológií, sféru turistiky a športu a napokon i sféru masovej kultúry. (Prucha, 2009)

Zoznam použitej literatúry:

- [1] HOFSTEDE,G.: Geert Hofstede Cultural Dimensions [online]. Geert Hofstede – Itim.[citované 2010-01-15]. Dostupné z internetu: http://www.geert-hofstede.com/hofstede_dimensions.php
- [2] JAKLOVÁ,A.: K základním pojmom interkulturní komunikace [online]. České Budějovice: Filozofická fakulta Jihočeské univerzity 2007. Dostupné z internetu: http://www.fhs.cuni.cz/kos/kestazeni/texty/k_zakladnim_pojmum_interkulturni_komunikace.doc
- [3] LEVITT,T.: Globalization of Markets. Harward Business Review. 1983.ISSN 0017-8012
- [4] NOVÝ,I., SCHROLL-MACHL,S. A KOL.: Interkulturní komunikace v řízení a podnikání. 3.vydání. Praha: Management Press 2003. ISBN 80-7261-089-9. 184 s.
- [5] NOVÝ,I., SCHROLL-MACHL,S. A KOL.: Spolupráce přes hranice kultur. 1.vydání. Praha: Management Press 2005. ISBN 80-7261-121-6. 313 s.
- [6] PRUCHA,J.: Interkulturní komunikace, Praha: Grada Publishing a.s. 2009. ISBN 978-80-247-3069-1. 200 s.
- [7] TROMPENAAR, F.: The cultural Factor in International Business [online]. Trompenaars Hampden-Turner 2001. Dostupné z internetu: <http://www.thtconsulting.com>
- [8] ZADRAŽILOVÁ,D.: Mezinárodní management. 1.vydání. Praha: Oeconomica: 2004. ISBN 80-245-0683-1. 182 s.
- [9] BORSUKOVÁ,H.: Sociokultúrny kontext v cudzojazyčnej edukácii euromanažérov, Acta oeconomica et informatica 1,Nitra, Slovaca Universitas Agriculturae Nitriae, 2005

REFORMA SVETOVÉHO FINANČNÉHO SYSTÉMU, REGULÁCIA BÁNK – BASEL III

Abstrakt

Súčasná situácia vo svetovej ekonomike ukázala, že dôsledky finančnej krízy, ktorá prerástla do globálnej hospodárskej krízy sú skutočne vážne. Nerovnováhy v medzinárodnom finančnom systéme značne ovplyvňujú aj fungovanie medzinárodných finančných inštitúcií. Regulátori a politici celého sveta hľadajú spôsoby pre lepšiu a účinnejšiu reguláciu finančných inštitúcií a bánk. Lepšie riadenie rizík a prehĺbenie hospodárskej spolupráce je nevyhnutné. V príspevku je spomenutý inštitucionálny rámec a história medzinárodného finančného systému. Reforma svetového finančného systému prechádzala a aj pokračuje niekoľkými fázami v podobe rokovaní najvýznamnejších mocností sveta – skupiny G20. V novembri 2010 boli lídrami skupiny G20 odsúhlasené prísnejšie pravidlá regulácie bánk pod názvom Basel III. Ide o výraznejšiu reguláciu bankového sektora s cieľom minimalizovať a absorbovať prípadné nerovnováhy vo svetovom finančnom systéme. Dôležité bude skúmať dopady prijatia opatrení Basel III.

Kľúčové slová: Basel III, G20, kríza, medzinárodný finančný systém, reforma, regulácia

Abstract

The present situation in the world economy showed that the effects of the financial crisis which has grown into a global economic crisis are really serious. Imbalances in the international financial system significantly affect the functioning of international financial institutions. Regulators and politicians around the world are looking for ways to better and more efficient regulation of financial institutions and banks. Better risk management and enhancing of the economic cooperation is essential. The institutional framework and history of the international financial system is mentioned in the paper. The global financial system reform was carried out and continues in several phases, namely in the form of negotiations of the most important leaders – the G20. In November 2010, the G20 leaders approved stricter rules for bank regulation known as Basel III. It is a stronger regulation of the banking sector aimed at minimizing and absorption of any imbalances in the global financial system. It will be crucial to examine the impacts of the measures of Basel III adoption.

1 História medzinárodného menového systému a podstata vzniku medzinárodných finančných centier

Vývoj medzinárodného menového systému je veľmi dôležitý pre pochopenie vzniku a fungovania medzinárodných finančných centier. Podstata vzniku medzinárodných finančných centier je práve v zabezpečení hlavných funkcií medzinárodného menového systému. Základnou funkciou medzinárodného menového systému je stabilita, ktorú môžeme chápať ako životnosť medzinárodného menového systému, ale aj ako stabilitu menových vzťahov, čiže kurzov v systéme. Ďalšou funkciou je likvidita.

Medzinárodnou likviditou rozumieme „adekvátnosť“ (primeranosť) platobných prostriedkov určených na vyrovnanie splatných pohľadávok a záväzkov medzi jednotlivými krajinami v určitom regionálnom zoskupení alebo v celosvetovom rozsahu¹.

Funkcia symetrie znamená že využívanie výhod ale aj znášanie nevýhod je pre všetkých účastníkov rovnaká. Práva a povinnosti pre jednotlivé krajiny sú rovnaké, a teda všetci účastníci znášajú aj prípadné riziká.

1.1 Vývoj medzinárodného menového systému

Na začiatku sa menová spolupráca krajín zameriavala viac na udržanie vnútorných peňažných sústav. Medzinárodné peňažné vzťahy sa rozvinuli neskôr. Medzinárodný menový systém má mnoho definícií, ale vo všeobecnosti ide o súbor pravidiel, zvyklostí, nástrojov a organizácií, ktoré určujú medzinárodné platobné vzťahy. Mincové zmluvy, ktoré určovali obsah drahého kovu v minciach vznikali spočiatku medzi mestami, neskôr aj medzi štátmi už v 13. a 14. storočí.

Pre vývoj súčasného medzinárodného menového systému mal však najväčší význam bimetalizmus a obdobie zlatého monometalizmu. V tejto súvislosti možno hovoriť o tzv. štádiách vývoja medzinárodného menového systému²:

- Bimetalizmus (pred rokom 1875) išlo o štandard, keď sa mince vyrábali z dvoch drahých kovov – zlata a striebra. Tento menový systém spočíval v tom, že zlato aj striebro sa používali ako medzinárodné platobné prostriedky a devízové kurzy mien sa určovali na základe ich zlatého a strieborného obsahu.
- Klasický zlatý štandard (1875 - 1914), tiež nazývaný štandard zlatej mince. Po období bimetalizmu nasledovalo obdobie monometalizmu, samozrejme nie vo všetkých krajinách naraz, ale chronologicky. Najväčší význam mal zlatý monometalizmus v podobe štandardu zlatej mince, zlatého zliatku a zlatej devízy. Štandard zlatej mince trval až do prvej svetovej vojny, teda takmer štyridsať rokov. S obdobím štandardu zlatej mince sa spája stabilita cenovej hladiny. Tento štandard bol založený na obehu plnohodnotných mincí, voľnej výmene bankoviek za zlato a pružnom prispôbovaní vnútornej cenovej hladiny zmenám vo vývoji zlata. Fungoval automaticky, na základe disciplíny a dodržiavania pravidiel, preto má zástancov aj dnes.
- Štandard zlatého zliatku a štandard zlatej devízy (1915 - 1944) fungovali v mezivojnovom období. Išlo o zúžené formy zlatého štandardu. V tomto období bolo charakteristické, že v peňažnom obehu boli už len neplnohodnotné mince a papierové peniaze. V Štandarde zlatej devízy už neexistovalo razenie zlatých mincí, ani sa nevymieňala národná mena za zlato. Národná mena však bola vymeniteľná za menu konvertibilnú za zlato a následne mohla byť konvertovaná v príslušnej parite za zlato. Platobné bilancie sa vyrovnávali zlatom aj devízami.
- Brettonwoodsky menový systém (1945 - 1972) V roku 1944 pod Keynesovým vedením sa stretli krajiny v Bretton Woods, v štáte New Hampshire, a vypracovali dohodu, ktorá viedla k vytvoreniu významných ekonomických inštitúcií, ktoré sú významné aj dnes. Národy sa prvý raz dohodli na systéme regulovania medzinárodných finančných transakcií. Aby Brettonwoodsky systém nahradil zlatý štandard, zaviedol pre každú menu paritu, vyjadrenú tak v USD, ako aj v zlate. Meny boli definované v zlate aj v dolároch a menový kurz mien sa v mnohom určoval rovnakým spôsobom ako za zlatého štandardu. Menové kurzy boli fixné, ale

¹ JANKOVSKÁ, A. - KOTLEBOVÁ, J. - ŠTURC, B.: Medzinárodné financie. Bratislava: IURA Edition, 2003, s. 458

² KOTLEBOVÁ, J. - CHOVANCOVÁ, B.: Medzinárodné finančné centrá, zmeny v globálnej finančnej architektúre. Bratislava: IURA Edition, 2010, s. 13

prispôsobiteľné. Schopnosť upraviť menový kurz pri vzniku podstatnej nerovnováhy bola hlavným rozdielom oproti zlatému štandardu³.

Brettonwoodska dohoda viedla k položeniu základov dvoch významných inštitúcií: Medzinárodného menového fondu a Medzinárodnej banky pre obnovu a rozvoj. Členské krajiny vyjadrovali hodnotu svojich mien v zlate alebo v amerických dolároch podľa hodnoty zlata, t.j. 35 USD za 1 trójsku uncu, resp. 0,888671 g zlata za 1 USD. Išlo o voľnú vymeniteľnosť národných mien za USD podľa pevnej parity, pričom USD bol vymeniteľný za zlato. Krajiny mali udržiavať parity svojich mien v hraniciach a rozpätí $\pm 1\%$. Kurzy boli určené pevne a meniť sa mohli len v prípade nerovnováhy platobných bilancií, a to len po konzultáciách a súhlase Medzinárodného menového fondu. Išlo o štandard zlatej devízy.

Režim flexibilných devízových kurzov (od roku 1973) Z dôvodu problémov s rastom deficitu platobnej bilancie USA vznikol veľký kapitálový odlev dolárov na jeho financovanie, a tým sa zvýšil dopyt investorov po dolári. Vysoké požiadavky na konverziu dolárov držaných v zahraničí za zlato ohrozili schopnosť USA splniť tieto požiadavky. MMF z dôvodov potreby záchrany medzinárodnej likvidity vytvoril v roku 1969 nové rezervné aktívum – SDR⁴ (special drawing rights) – osobitné práva čerpania.

USD niekoľkokrát devalvoval a v januári 1976 členovia MMF prijali nové zásady medzinárodného menového systému pod názvom Kingstonská (tiež Jamajská) menová dohoda. Upustilo sa od použitia zlata ako rezervného aktíva a MMF vrátil svojim členom zásoby zlata. Časť zlata bola predaná za trhovú cenu. Zlato bolo umiestnené v trustovom fonde na pomoc chudobným štátom. Členské štáty prijali pružné devízové kurzy, pričom stabilitu mali udržiavať centrálné banky prostredníctvom intervencií na devízových trhoch.

1.2 Význam medzinárodných finančných centier a kľúčové medzinárodné finančné inštitúcie

Základnými úlohami medzinárodných finančných centier je spájanie a fúzie rôznych foriem kapitálu v rámci svetového finančného kapitálu. Na globálnom trhu medzinárodné finančné centrá lákajú a riadia menovú likviditu rozvojových krajín, vytvárajú vhodné miesta na expanziu transnacionálnych bánk a korporácií s cieľom maximalizácie zisku. Sú únikovým priestorom pre kapitál tak rozvojových, ako aj rozvinutých krajín a vytvárajú priestor pre medzinárodné menové špekulácie.

Význam medzinárodných finančných centier teda spočíva najmä v tom, že: uľahčujú prísun zahraničných investícií, vytvárajú nové pracovné príležitosti, prispievajú k stabilite domácej meny, vytvárajú podmienky na ekonomický rast, a tým aj na rast dopytu po vývoze, prispievajú k zvyšovaniu životnej úrovne obyvateľstva, v rámci globálneho trhu kvalitou peňažného obehu podporujú medzinárodný menový systém. Aj napriek globálnej finančnej kríze si Londýn a New York aj naďalej udržiavajú svoju pozíciu vrcholných medzinárodných finančných centier.⁵

³ SAMUELSON, PAUL A. - NORDHAUS, WILLIAM D. *Ekonomia*. Bratislava: ELITA, 2000. s 746

⁴ SDR – hodnota tejto meny bola určená na základe menového koša pozostávajúceho zo 16 mien krajín, ktorých podiel na svetovom exporte prevyšoval 1%. Percentuálne zastúpenie krajiny v koši sa približne rovnalo jej podielu na svetovom exporte. V roku 1981 koš tvorilo už len 5 mien (USD, DEM, JPY, GBP, FRF), K 1. 1. 1999 už len štyri meny (USD, EUR, JPY, GBP).

⁵ KOTLEBOVÁ, J. - CHOVANCOVÁ, B.: *Medzinárodné finančné centrá, zmeny v globálnej finančnej architektúre*. Bratislava: IURA Edition, 2010, s. 45, 49

Po druhej svetovej vojne bolo nevyhnutné vytvoriť podmienky pre oživenie vojnou rozvrátených ekonomík. Preto bolo veľmi dôležité vytvoriť inštitúcie, ktoré by mali za úlohu odstraňovať rozdiely medzi jednotlivými krajinami, znižovať chudobu, a tiež stabilizovať medzinárodné menové vzťahy. V júli 1944 sa v Bretton Woods konala menová konferencia, ktorá mala zabezpečiť nový menový poriadok.

Konferencia v Bretton Woods vyústila do záverečného odsúhlasenia niekoľkých uznesení. Delegáti schválili dva dokumenty, ktoré vošli do dejín: stanovky MMF⁶ a stanovky Medzinárodnej banky pre obnovu a rozvoj (IBRD)⁷. Zriadená bola aj Medzinárodná obchodná organizácia (ITO, predchodca GATT), ktorej úlohou bolo obnoviť voľný obchod presadzovaním zníženia cla a odbúraním rozličných ochranných opatrení.

V súčasnosti MMF združuje 187 členov. Hlavnými cieľmi MMF je: podporovať medzinárodnú menovú spoluprácu a uľahčovať vyrovnaný rast medzinárodného obchodu, podporovať stabilitu výmenných kurzov. Dohliadať na dodržiavanie devízových dohôd medzi členmi a predchádzať konkurenčnému znehodnoteniu meny, napomáhať vytváraniu mnohostranného platobného systému medzi členmi a odstraňovať devízové obmedzenia, ktoré bránia rozvoju svetového obchodu, dočasne poskytovať členským krajinám s primeranými zárukami všeobecné zdroje MMF s cieľom korigovať nerovnováhu ich platobnej bilancie⁸.

Z dôvodu častých finančných kríz MMF rozšíril hlavne dohľad a regulačné funkcie, a to na regionálnej, ale aj globálnej úrovni. Poskytuje konzultácie v oblasti vývoja medzinárodného menového systému a pravidelne monitoruje hospodársky vývoj členských štátov. MMF riadi systém SDR, poskytuje úvery vo forme pravidelných, koncesívnych a zvláštnych facilití.

Slovensko sa stalo samostatným členom MMF 1. januára 1993. Súčasná členská kvóta je vo výške 427,5 mil. SDR, z čoho vyplýva počet pridelených hlasov 5014, čo je 0,20 % z celkového počtu hlasov⁹.

Hlavným cieľom skupiny Svetovej banky je zabezpečiť finančnú a technickú pomoc rozvíjajúcim sa krajinám, znížiť chudobu a zlepšiť životný štandard a kvalitu života na celom svete. Skupinu Svetovej banky zastrešuje päť inštitúcií: Medzinárodná banka pre obnovu a rozvoj (IBRD), Medzinárodné združenie pre rozvoj (IDA), Medzinárodná finančná korporácia (IFC), Mnohostranná záručná investičná agentúra (MIGA), Medzinárodné centrum na riešenie sporov súvisiacich s investíciami (ICSID).

Na členstvo v IBRD potrebuje krajina členstvo v MMF. Členstvo v IDA, IFC, MIGA a ICSID je podmienené členstvom v IBRD. Medzinárodná banka pre obnovu a rozvoj (IBRD) má v súčasnosti 188 členov¹⁰.

Hlavnou úlohou IBRD nie je maximalizovať zisk, ale znížiť chudobu, podporovať ekonomický rozvoj poskytovaním úverov, záruk, ale aj konzultačných a poradenských služieb. Táto inštitúcia pôvodne vznikla na poskytovanie pôžičiek na obnovu a rekonštrukciu vojnou zničených krajín. Medzinárodné združenie pre rozvoj IDA je samostatná inštitúcia oddelená od IBRD. Združenie IDA podporuje vzdelávanie, zdravotnú starostlivosť, životné prostredie a reformy najchudobnejších štátov. Medzinárodná finančná korporácia IFC podporuje súkromný sektor a konkurencieschopnosť trhov v rozvojových krajinách. Snaží sa bojovať proti chudobe, prinášať pracovné príležitosti, a tým zvyšovať životnú úroveň

⁶ MMF – Medzinárodný menový fond, IMF – International Monetary Fund

⁷ LENAIN, Patrick. Medzinárodný menový fond. [preklad: Mária Institorisová]. Bratislava : Elita, 1995. s. 16

⁸ <http://www.nbs.sk/sk/o-narodnej-banke/medzinarodne-vztahy/mmf>, (aktualizované január 2012)

⁹ <http://www.imf.org/external/np/fin/tad/exfin2.aspx?memberKey1=862&date1key=2012-05-23>,
Slovak republic: Financial position in the Fund as of April 30, 2012

¹⁰ <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/0,,contentMDK:22427666~menuPK:8336899~pagePK:51123644~piPK:329829~theSitePK:29708,00.html>, 23. 5. 2012

obyvateľstva. Agentúra MIGA sa špecializuje na nízko príjmové krajiny hlavne v Afrike. Poskytuje poistenia a záruky za účelom rozvoja infraštruktúry a budovania zahraničných vzťahov nízko príjmových krajín. Medzinárodné centrum na riešenie sporov súvisiacich s investíciami ICSID vedie zmierovacie konania v investičných sporoch, organizuje výskum a poradenskú činnosť, konferencie a arbitráže v oblasti investícií.

Pre krajiny európskej únie je veľmi dôležitá skupina Európskej investičnej banky, ktorú tvorí Európska investičná banka (EIB) a Európsky investičný fond (EIF). EIB financuje investície do infraštruktúry, poskytuje strednodobé a dlhodobé úvery na kapitálovo náročné investičné projekty hlavne v krajinách Európskej únie (EÚ). EIF podporuje malé a stredné podniky, poskytuje záruky a poradenské služby, pričom sa špecializuje na rizikový kapitál a inovácie malých a stredných podnikov v krajinách EÚ. Medzi významné regionálne rozvojové banky môžeme zahrnúť Európsku banku pre obnovu a rozvoj (EBRD). Cieľovou oblasťou pomoci prostredníctvom tejto inštitúcie sú regióny strednej a východnej Európy.

EBRD zabezpečuje financovanie projektov pre banky, priemyselné odvetvia, nové ale aj existujúce spoločnosti. Poskytuje úvery a záruky, líziny zariadení a obchodné financovanie. Obvykle financuje do výšky 35 % celkových investičných nákladov. EBRD spravuje tiež šesť jadrových fondov. Najväčší z nich je Fond pre transformáciu zničeného reaktora do ekologicky bezpečného stavu v Černobyle.¹¹

Z pohľadu regulácie bankového sektora je veľmi významná Banka pre medzinárodné zúčtovanie (BIS), ktorá je najstaršou svetovou medzinárodnou finančnou inštitúciou¹² so sídlom vo švajčiarskom Bazileji. Pôvodnou úlohou BIS bolo pôsobiť vo vzťahu k nemeckým reparáciám podľa Youngovho plánu prijatého na konferencii v Haagu v roku 1930. Súčasnými klientmi BIS sú centrálné banky a medzinárodné organizácie. V súčasnosti je hlavným poslaním BIS slúžiť ako banka pre centrálné banky a posilňovať medzinárodnú menovú a finančnú spoluprácu. BIS pôsobí prostredníctvom piatich výborov. Najvýznamnejší z nich z pohľadu bankového dohľadu a regulácie je Bazilejský výbor pre bankový dohľad (Basel Committee on Banking Supervision – BCBS). Zameriava sa na prijatie štandardov na posilnenie stability medzinárodného bankovníctva. BCBS je známy aj vďaka prijatiu medzinárodných štandardov likvidity a kapitálovej primeranosti pod názvom Basel III, ktorý mal predchodcov Basel I a Basel II.

Členovia BCBS pochádzajú z Argentíny, Austrálie, Belgicka, Brazílie, Kanady, Číny, Francúzska, Nemecka, Hongkongu, Indie, Indonézie, Talianska, Japonska, Kórei, Luxemburska, Mexika, Holandska, Ruska, Saudskej Arábie, Singapuru, Južnej Afriky, Španielska, Švédska, Švajčiarska, Turecka, Veľkej Británie, a Spojených štátov amerických. Súčasný predseda výboru je Stefan Ingves, guvernér švédskej Riksbank (centrálne banky Švédska).¹³

2 Reforma svetového finančného systému

Ako sa ukázalo, reforma svetového finančného systému ako reakcia na nedávnu finančnú a neskôr globálnu hospodársku krízu bola nevyhnutná. Významnú úlohu pri posilnení svetového finančného systému, a tiež v boji proti kríze zohrávajú spomínané medzinárodné finančné inštitúcie, a tiež skupina G20. Význam skupiny G20 rastie, a preto spomenieme podstatu a činnosť tejto skupiny.

¹¹ <http://www.ebrd.com/pages/about/what.shtml>, 23. 5. 2012

¹² BIS (Bank for International Settlements), svoju činnosť začala 17. mája 1930

¹³ <http://www.bis.org/bcbs/about.htm>, 24. 5. 2012

2.1 Skupina G20 jej globálne pôsobenie

Skupina G20 je medzinárodné fórum, ktoré bolo vytvorené na zasadnutí ministrov financií G7 (Francúzsko, Nemecko, Taliansko, Veľká Británia, Kanada, Japonsko a USA) v roku 1999 ako dôsledok ázijskej finančnej krízy z roku 1997. Hlavným cieľom bolo spojiť rozvinuté a rozvíjajúce sa ekonomiky a stabilizovať globálny finančný trh. Skupina G20 združuje politických predstaviteľov a finančných odborníkov 19 štátov¹⁴ a Európskej únie. Predstavuje okolo 90 % HDP sveta a 80 % svetového obchodu.

Hlavným programom rokovaní skupiny G20 sú hospodárske a finančné otázky, ako je reforma: medzinárodných finančných inštitúcií, finančného dohľadu a regulácie, a tiež medzinárodného menového systému, ako aj spolupráce makroekonomickej politiky prostredníctvom rámca pre silný udržateľný a vyvážený rast a jeho vzájomný proces hodnotenia, finančného začlenenia a volatility cien komodít. K dnešnému dňu bolo šesť summitov lídrov skupiny G20: vo Washingtone, Londýne, Pittsburghu, Toronte, Soule a Cannes. Siedmy summit skupiny G20 sa bude konať v Mexiku (Los Cabos) 18. – 19. júna 2012¹⁵.

Washingtonský summit, ktorý sa konal 15. novembra 2008, bol prvým stretnutím skupiny G20, ktoré bolo zamerané na reformu globálneho finančného systému. Tento summit sa uskutočnil v pomerne krátkej dobe od vypuknutia krízy, preto ešte nebolo možné stanoviť definitívne riešenia. Pozornosť sa sústredila na podporné mechanizmy Svetovej banky a Medzinárodného menového fondu, a tiež na stimuly v rámci Európskej únie.

Ďalším stretnutím skupiny G20 bol Londýnsky summit 2. apríla 2009, ktorého cieľom bolo tiež nájsť riešenia na skončenie hospodárskej krízy a ďalšieho prehĺbovania globálnej recesie. Londýnsky summit priniesol už konkrétne reformy finančného sektora, pripájam konkrétne výsledky rokovania:

Skupina G20 podporí globálnu ekonomiku ďalším zhruba biliónom dolárov: o 500 miliárd dolárov sa zvýši kapitál MMF, 250 miliárd dolárov je určených na rozšírenie programu SDR v rámci MMF, 250 miliárd dolárov je vyčlenených na podporu obchodu. Ďalších 100 miliárd poskytnú krajiny G20 najchudobnejším krajinám. Bude vytvorený nový Výbor pre finančnú stabilitu (Financial Stability Board – FSB), ktorý bude pracovať s MMF. Skupina G20 prijme spoločný postup v boji proti takzvaným daňovým rajom. Hedgeové fondy budú podliehať prísnejšej regulácii, a to taktiež platí o ratingových agentúrach, ktoré hodnotia úverové riziká. Krajiny G20 budú spoločne postupovať pri vyčistení bánk od tzv. toxických aktív. Odmeny a rôzne bonusy pre bankárov budú podliehať prísnejším kontrolám¹⁶.

V poradí tretí summit skupiny G20 sa konal v dňoch 24. a 25. Septembra 2009 v Pittsburghu. Na pittsburghskom summite sa riešili otázky zachovania stimulov ekonomického rastu, boja proti protekcionizmu vo svetovom obchode, prerozdelenia kvót v MMF v prospech rozvojových krajín, zvýšenia hlasovacích práv rozvojových krajín vo Svetovej banke, tiež bola vyjadrená vôľa prispieť viac ako 500 mld. USD do fondu MMF. Boli tiež riešené konkrétne otázky v oblasti regulácie bankového sektora:

Od roku 2011 by sa mali finančné aktíva ohodnocovať jednotne, vo všetkých krajinách G20 sa začne uplatňovať systém Bazilej II (Basel II), ktorý zaručí, že riziká a kapitálové štandardy sa budú vypočítavať rovnakým spôsobom na oboch stranách Atlantiku. Medzi odborníkmi sa však hovorí už aj o systéme Bazilej III, keďže najmä zo strany USA postupne

¹⁴Argentína, Austrália, Brazília, Kanada, Čína, Francúzsko, Nemecko, India, Indonézia, Taliansko, Japonsko, Mexiko, Kórejská republika, Rusko, Saudská Arábia, Južná Afrika, Turecko, Veľká Británia, Spojené štáty americké

¹⁵ <http://www.g20.org/index.php/en/faqs>, 25. 5. 2012

¹⁶ <http://ekonomika.sme.sk/c/4377253/kroky-ktore-podla-lidrov-sveta-zmenia-svetovu-ekonomiku.html>, 2. 4. 2009

začína narastať kritika týkajúca sa vykazovania finančných derivátov medzi aktívami bánk. Zvýšenie kapitálovej požiadavky na banky, aby boli finančné inštitúcie lepšie pripravené na krytie prípadných strát v čase ekonomického poklesu, je jedným zo základných predpokladov ozdravenia bankového sektora¹⁷.

Na Summite v Toronte (Kanada), ktorý sa konal v dňoch 26. – 27. júna 2010 sa riešilo znižovanie rozpočtových deficitov tak, aby neohrozili hospodárske oživenie. Nemecká kancelárka Angela Merkelová a americký prezident Barack Obama znižovanie rozpočtových deficitov uvítali, aj keď s obavami, že príliš rýchle úsporné opatrenia by mohli ekonomiku poškodiť. Doladenie finančného dohľadu nad bankami a trhmi malo byť predmetom ďalšieho summitu skupiny G20 v novembri 2010 v juhokórejskom Soule.

Piaty summit skupiny G20, ktorý sa konal 11. – 12. novembra 2010 v Soule bol pozitívne hodnotený v oblasti regulačných opatrení finančného sektora. Bol prijatý regulačný rámec opatrení finančného a bankového sektora Basel III. Nový súbor pravidiel pre bankové rezervy Basel III umožní kvalitatívne zlepšenie, ako aj výrazné zvýšenie bankového kapitálu. Môžeme povedať, že summit v Soule odobril odporúčania ministrov financií a guvernérov krajín G20 zo stretnutia v Gyeongju (22. – 23. 10. 2010). Vytvorila sa globálna sieť finančnej bezpečnosti, ktorá predstavuje mnohostranné úvery pre ekonomiky, ktoré budú mať problém s likviditou. Veľmi dôležité bolo aj prijatie reformy MMF, vďaka ktorej sa posilnilo postavenie rozvojových ekonomík vo fonde:

Prerozdelenie 6 % členských kvót rozvojovým krajinám, ako aj hlasovacích práv v rade MMF umožní získať od roku 2013 plné hlasovacie práva pre Brazíliu a Indiu. Hlasovací blok BRIC sa tak celkovo zvýši na 14,18 % na úkor európskych členov (strata 2 z 9 miest vo výkonnej rade fondu). Samotná Čína posilní svoje postavenie v MMF zo súčasných 3,65 % na 6,19 %. Po US a JP sa tak stane tretím najsilnejším štátom v MMF¹⁸.

Zatiaľ posledný summit skupiny G20 sa uskutočnil vo francúzskom meste Cannes 3. - 4. 11. 2011. Diskutovaná bola aktuálna situácia v eurozóne, tiež snaha o stabilizovanie dlhovej krízy a obnovenie dôvery v európsku menovú úniu (EMÚ). Riešená bola reforma medzinárodného menového systému. Podľa výsledkov summitu kôš mien SDR zostáva v súlade s existujúcimi kritériami a prehodnocovať sa bude pravdepodobne až v roku 2015. Makroekonomické nerovnováhy by sa mali stabilizovať prostredníctvom ekonomík s veľkými prebytkami. Riešené boli aj zdroje MMF a posilnenie regulácie finančného sektora.

Najdôležitejšími výsledkami summitu v oblasti regulácie finančného sektora bolo to, že deriváty by mali mať do konca roku 2012 centrálny clearing a tiež to, že Rada pre finančnú stabilitu (FSB) vytvorila zoznam 29 systémovo dôležitých finančných inštitúcií (skr. SIFI), ktoré budú podliehať sprísnenému dohľadu a prísnejším požiadavkám na kapitálovú primeranosť (od r. 2016). Na zozname sa ocitlo 17 európskych, 4 ázijské a 8 amerických bánk¹⁹.

2.2 Regulačné opatrenia Basel III a možné dopady prijatia nových pravidiel

Nové regulačné opatrenia pod názvom Basel III reagujú na nedávnu krízu finančného sektora a ich hlavným cieľom je znížiť pravdepodobnosť ďalších kríz, posilniť odolnosť a spoľahlivosť bankového sektora v záujme klientov, a tiež dosiahnuť dlhodobý udržateľný ekonomický rast. Ak by sme sa vrátili do minulosti, môžeme konštatovať, že regulačné

¹⁷[http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_4030714B75819F34C1257667005363E2_SK/\\$File/Ho dnotenie_vysledkov_pittsburskeho_samitu_G20.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_4030714B75819F34C1257667005363E2_SK/$File/Ho dnotenie_vysledkov_pittsburskeho_samitu_G20.pdf), 14. 10. 2009

¹⁸[http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_F079F2CF0AFF5634C125795A003D1088_SK/\\$File/In formacia%20k%20v%C3%BDsledkom%20samitu%20G20%20v%20Soule.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_F079F2CF0AFF5634C125795A003D1088_SK/$File/In formacia%20k%20v%C3%BDsledkom%20samitu%20G20%20v%20Soule.pdf), 30. 11. 2010

¹⁹[http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_C142E8EA2D7B6D3DC125795A003D0F40_SK/\\$File/G20%20Cannes.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_C142E8EA2D7B6D3DC125795A003D0F40_SK/$File/G20%20Cannes.pdf), 16. 11. 2011

pravidlá pod názvom Basel I priniesli do bánk dopady skôr v oblasti vykazovania. Nová úprava Basel I upozornila, že existujú aj iné riziká ako úverové a pozdvihla riadenie trhových rizík. Regulácia Basel II podporila v bankách sofistikované postupy kvantifikácie rizika a pomocou troch pilierov sprísnila minimálne kapitálové požiadavky, proces dohľadu ako aj trhovou disciplínu. Pri výpočte kapitálovej primeranosti bolo zohľadnené kreditné ako aj operačné riziko. Basel III zvyrazňuje disciplínu riadenia kapitálu a mal by viesť k väčšej previazanosti riadiacich činností, a tým aj k lepšej internej spolupráci vnútri bánk aj bankových skupín.

Stručne povedané Basel III znamená, že banky budú musieť posilniť kapitálové rezervy nielen z hľadiska kvantity, ale aj kvality. Regulácia počíta aj so zavedením nových ukazovateľov pákového pomeru, likvidity a čistého stabilného financovania. Basel III preto sprísňuje reguláciu Basel II nielen v oblasti bankového kapitálu a povinností spojených s likviditou, ale dotýka sa aj interných opatrení a procesov, ktoré bude pri prípravách potrebné zaviesť podľa definovaného časového rámca²⁰.

Medzi hlavné opatrenia regulácie Basel III môžeme zahrnúť požiadavky na vyššiu kvalitu kapitálu s dôrazom na vlastný kapitál, ktorý je schopný absorbovať riziko a zavedenie kapitálových vankúšov (capital buffers), čo znamená vytváranie kapitálových rezerv v „dobrých“ časoch, ktoré môžu byť použité v nepriaznivom období. Súčasná kapitálová primeranosť bánk vo výške 8 %²¹ bude v priebehu rokov postupne zvyšovaná až na 10,5 % v roku 2019. Z tejto požiadavky bude 2,5 % kapitálových zdrojov tvoriť konzervačný kapitálový vankúš pre účely kapitálovej rezervy nad rámec rizík. Tento vankúš však môže byť navýšený ešte o ďalších 0 – 2,5 % vo forme proticyklického vankúša, ktorý sa bude vytvárať v „lepších“ časoch na časy „horšie“ tak, že bude reagovať na ekonomický cyklus. To môže dávať maximálnu požiadavku na kapitál vo výške 13 %.

V oblasti riadenia likvidity bánk sa zavádzajú dva nové ukazovatele. Je to ukazovateľ krytia likviditou: LCR (Liquidity Coverage Ratio) pre krátkodobú likviditu. LCR požaduje, aby objem vysoko likvidných aktív prevyšoval odhadovaný čistý odliv peňažnej hotovosti v priebehu 30 dní. LCR sa bude sledovať od roku 2011, ale zavedenie sa predpokladá až od roku 2015. Druhá požiadavka likvidity v dlhodobom horizonte (1 rok) je v podobe ukazovateľa čistého stabilného financovania NSFR (Net Stable Funding Ratio). Ide o pomer medzi použiteľnými stabilnými zdrojmi a požadovanými stabilnými zdrojmi. Po monitorovacom období od roku 2012 bude zavedený od roku 2018. Diskutuje sa o tom, že ukazovateľ likvidity NSFR môže byť problémom pre banky, ktoré sú väčšinou financované depozitmi bez termínovanej splatnosti (napr. bežnými účtami), a ktoré vydávajú dlhopisy s kratšou dobou splatnosti. Potreba držania likvidných aktív môže viesť k obmedzovaniu úverovania, a tiež k zníženiu zisku kvôli nižšiemu výnosu likvidných aktív k čomu prispeje aj potreba drahších dlhodobých termínovaných vkladov, aby bol dodržaný ukazovateľ NSFR.

Obmedzenie pákového pomeru (leverage ratio), má slúžiť k zastaveniu nadmerného rastu bilancie a podsúvahových transakcií, a to nezávisle od rizikovosti. Pákový pomer sa zavádza ako alternatíva kapitálovej primeranosti, ktorá zabraňuje veľkému nárastu bilancie a podsúvahy. Bude sa požadovať, aby pomer medzi Tier 1 kapitálom²² a celkovou expozíciou súvahových a podsúvahových aktív bol aspoň 3 %. Tento pomer má byť sledovaný od roku 2011, môžu však ešte nastať úpravy. Konečná platnosť sa očakáva od roku 2018.

²⁰ KINCL, J. – DICKSON, A.: Jak se banky připravují na Basel III. Bankovníctví: měsíčník. Praha: Economia, 2011, ročník 18, č. 12, s. 16

²¹ Kapitálová primeranosť: pomer vlastných zdrojov k rizikovo váženým aktívam nesmie klesnúť pod hranicu 8 %

²² Tier 1 kapitál (going-concern capital), môže byť spotrebovaný stratami z rizík pri zachovaní činnosti banky. Skladá sa z Common Equity Tier 1 a Additional Tier 1

Väčší dôraz bude kladený aj na lepšie pokrytie úverových rizík protistrany a trhových rizík. Pri krytí úverových rizík protistrany ide o zvýšenie kapitálových požiadaviek v oblasti obchodov s cennými papiermi, repo operácií a derivátových obchodov, ktoré nie sú centrálné vysporiadané. Zvýšená by mala byť aj kapitálová požiadavka z trhových rizík obchodného portfólia bánk. Dôležitým opatrením bude tiež prísnejšia regulácia v oblasti zverejňovania informácií o podnikaní a riadení banky.

V súčasnosti banky monitorujú vývoj, a tiež robia analýzy dopadov prijatia Basel III. To im umožní naplánovať a zvládnuť zmeny v oblasti riadenia kapitálu, znižovania nákladov, úpravy cien až po opatrenia riadenia kapitálu zamerané na reštrukturalizáciu súvahy tak, aby sa zvýšila kvalita kapitálu a znížili sa dodatočné kapitálové potreby. Banky budú musieť tiež prehodnotiť obchodnú stratégiu a do budúcnosti vytvoriť také modely a produkty, ktoré budú po stránke likvidity a kapitálu efektívne. Podstatný dopad očakávajú banky v oblasti komerčných úverov, kde sa bude objem úverov nanovo prehodnocovať s ohľadom na likviditu, vyváženosť a financovanie úverových aktivít. Ovplyvnené budú aj medzibankové úvery. Prísnejšie kapitálové požiadavky môžu viesť k tlaku na náklady veriteľov a tým pádom aj klientov, ktorí využívajú podnikateľské úvery. Dopady na úvery z dôvodu zvýšených nákladov na financovanie by však nemali byť v dôsledku vyšších kapitálových požiadaviek veľké. V konečnom dôsledku zvýšené kapitálové náklady budú niest určite aj klienti.

3 Záver

Na Slovensku sú banky dobre kapitalizované. Napomohol tomu ich konzervatívny obchodný model a dostatočná ziskovosť bez veľkého tlaku na hľadanie výnosnejších, a teda aj rizikovejších aktivít. Významná bola tiež účinná regulácia a prístup Národnej banky Slovenska. Navyšovanie kapitálu logicky povedie ku zníženiu ziskovosti. Ziskovosť slovenského bankového sektora je však aj napriek prekonávaniu finančnej krízy vysoká. Vzhľadom ku konzervatívnemu prístupu manažmentu slovenských bánk je východisková pozícia na vstrebávanie regulačných opatrení veľmi dobrá. Podstatný však bude aj dopad novej regulácie na materské banky v zahraničí, ktorý môže sekundárne ovplyvniť aj bankový sektor na Slovensku ako dôsledok skupinového riadenia kapitálu, likvidity a rizík.

Bazilejský výbor pre bankový dohľad (BCBS) v spolupráci s Európskou bankovou autoritou (EBA) vydali nové pravidlá pre všeobecné princípy riadenia likvidity, rizík, pre oblasti stresového testovania ale aj oblasť odmeňovania. Nové princípy odmeňovania sa už premietli do európskej legislatívy s platnosťou od 1. januára 2011.

Z dôvodov možného šírenia dlhovej krízy v Európskej únii prišla EBA (European banking authority) s požiadavkou, aby komerčné banky dodržiavali hodnotu ukazovateľa Common Equity Tier1 (CET1) vo výške minimálne 9 % k rizikovo váženým aktívam s účinnosťou od 1. 7. 2012. Aj keď je možné hodnotu tohto ukazovateľa dosiahnuť vhodnou štruktúrou rizikových aktív, regulátori požadujú dodržiavanie CET1 prostredníctvom vlastných zdrojov bánk.

Zoznam použitej literatúry

- [1] JANKOVSKÁ, A. - KOTLEBOVÁ, J. - ŠTURC, B.: Medzinárodné financie. Bratislava: IURA Edition, 2003, s. 458. ISBN 80-89047-56-4
- [2] KOTLEBOVÁ, J. - CHOVANCOVÁ, B.: Medzinárodné finančné centrá, zmeny v globálnej finančnej architektúre. Bratislava: IURA Edition, 2010, s. 13, 45, 49. ISBN 978-80-8078-299-3
- [3] SAMUELSON, PAUL A. - NORDHAUS, WILLIAM D. Ekonomia. Bratislava: ELITA, 2000. s. 746, ISBN 80-8044-059-X
- [4] LENAIN, Patrick. Medzinárodný menový fond. [preklad: Mária Institorisová].

- Bratislava: Elita, 1995. s. 16. ISBN 80-85323-74-5
- [5] <http://www.nbs.sk/sk/o-narodnej-banke/medzinarodne-vztahy/mmf>
(aktualizované január 2012)
- [6] <http://www.imf.org/external/np/fin/tad/exfin2.aspx?memberKey1=862&date1key=2012-05-23>, Slovak Republic: Financial position in the Fund as of April 30, 2012
- [7] <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/0,,contentMDK:22427666~menuPK:8336899~pagePK:51123644~piPK:329829~theSitePK:29708,00.html>, 23.05.2012
- [8] <http://www.ebrd.com/pages/about/what.shtml>, 23. 5. 2012
- [9] <http://www.bis.org/bcbs/about.htm>, 24. 5. 2012
- [10] <http://www.g20.org/index.php/en/faqs>, 25. 5. 2012
- [11] <http://ekonomika.sme.sk/c/4377253/kroky-ktore-podla-lidrov-sveta-zmenia-svetovu-ekonomiku.html>, 2. 4. 2009
- [12] [http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_4030714B75819F34C1257667005363E2_SK/\\$File/Hodnotenie_vysledkov_pittsburskeho_samitu_G20.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_4030714B75819F34C1257667005363E2_SK/$File/Hodnotenie_vysledkov_pittsburskeho_samitu_G20.pdf), 14. 10. 2009
- [13] [http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_F079F2CF0AFF5634C125795A003D1088_SK/\\$File/Informacia%20k%20v%C3%BDsledkom%20samitu%20G20%20v%20Soule.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_F079F2CF0AFF5634C125795A003D1088_SK/$File/Informacia%20k%20v%C3%BDsledkom%20samitu%20G20%20v%20Soule.pdf), 30. 11. 2010
- [14] [http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_C142E8EA2D7B6D3DC125795A003D0F40_SK/\\$File/G20%20Cannes.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_C142E8EA2D7B6D3DC125795A003D0F40_SK/$File/G20%20Cannes.pdf), 16. 11.2011
- [15] KINCL, J. – DICKSON, A.: Jak se banky připravují na Basel III. Bankovníctví: měsíčník. Praha: Economia, 2011, ročník 18, č. 12, s. 16, ISSN 1212-4273

Kontaktná adresa:

Ing. Angelika Stupková
Paneurópska vysoká škola, Fakulta ekonómie a podnikania
Tematínska 10, 851 05 Bratislava 5
Email: a.stupkova@gmail.com

Mgr. Svetluša SUROVÁ, PhD.

FILOZOFICKÁ FAKULTA – KATEDRA POLITOLÓGIE
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

NÁRODNÉ MENŠINY A PRÁVO NA SAMOSPRÁVU – PRÍPAD SRBSKA

Abstrakt

Predmetom tohto článku je analýza práva na samosprávu pre národné menšiny v Srbsku. V prvej časti sa autorka zamerala na teoretické východiská konceptu práva na samosprávu pre národné menšiny ako i na konceptualizáciu používaných termínov. Druhá časť pojednáva o práve na samosprávu pre národné menšiny v Srbsku. Na príklade národných rád národných menšín, ktoré predstavujú inštitút kultúrnej autonómie menšín sa autorka snaží kriticky zhodnotiť o aký typ samosprávy ide, ako sú členovia týchto samosprávnych rád volení a či sa a ako zodpovedajú svojim voličom.

Kľúčové slová: národné / národnostné menšiny, právo na samosprávu – kultúrna autonómia, právo na sebaurčenie, externé právo na sebaurčenie, interné právo na sebaurčenie, národné rady národných menšín.

Abstract

This article is analysing self-government right of national minorities in Serbia. First section provides basic teoretical background of the consept of self-government of minorities and conceptualisation of used terms. Second part deals with right of self- governemnt of national minorities in Serbia. Author of this work is analysing institute of cultural autonomy – national counsils of national minorities in Serbia and trying to evaluate what kind of type of self-government is introduced in Serbia, how are the members of council elected and if the representatives are and to whom accountble.

1 Namiesto úvodu

V súčasnosti sa mnohé národné menšiny v multinárodných štátoch dožadujú určitej formy samosprávy resp. politickej autonómie alebo teritoriálnej jurisdikcie za účelom slobodného a plnohodnotného rozvoja vlastnej kultúry a svojich záujmov. Niekedy sa požiadavky národných menšín môžu týkať i oddelenia od existujúceho štátu a vytvorenia svojho vlastného nezávislého štátu. Medzinárodno-právne dokumenty, týkajúce sa ochrany práv národných menšín podporujú účasť príslušníkov menšín na záležitostiach, súvisiacich s ochranou a podporou ich vlastnej identity. Jedným z možných prostriedkov na dosiahnutie efektívnej participácie národných menšín vo verejnej sfére a v oblastiach, ktoré majú dôležitý význam pre zachovanie a podporu ich etnickej, kultúrnej, jazykovej alebo náboženskej identity je i určitá forma samosprávy. Ide o taký druh samosprávy pre národné menšiny, ktorá by mala byť uskutočnená v rámci vnútorného inštitucionálno-právneho rámca danej krajiny so zreteľom na špecifické historické a územné okolnosti štátu a národných menšín.

Vytvorenie adekvátnej „lokálnej alebo autonómnej správy“^{ci} pre národné menšiny by nemalo podľa medzinárodnoprávných dokumentov obsahovať možnosť vytvorenia samostatného, nezávislého štátu zo strany národných menšín. Je potrebné zdôrazniť, že všetky medzinárodnoprávne dokumenty upravujúce oblasť menšinových práv veľmi explicitne podporujú suverenitu, teritoriálnu integritu a politickú nezávislosť existujúcich štátov. Napriek tomu, vývoj v oblasti národných menšín v posledných rokoch prináša isté novum. Svedčí o tom aj nedávne jednostranné vyhlásenie nezávislosti Autonómnej oblasti Kosova a Metóchie kosovskými Albáncami od Republiky Srbska, keď si národná menšina uplatnila právo na sebaurčenie. Mnohé štáty, na území ktorých žije značný počet menšín majú obavy, aj kvôli tomuto precedensu v medzinárodnom práve, aby sa ich menšiny nevydali na cestu iredentizmu alebo secesie. V minulosti, najmä v období studenej vojny sa na menšinové práva pozeralo ako na destabilizačný prvok.

V súčasnosti prevláda názor, že sú menšinové práva dôležité pre stabilitu a bezpečnosť v rámci štátu ako i pre medzinárodný mier. Podľa konceptu menšinových práv sa existencia menšín nepovažuje za ohrozenie politického poriadku. Základnou premisou tejto koncepcie je, že menšiny, ktoré sú uznané a podporované štátom majú menší predpoklad spochybňovať autoritu alebo ohrozovať teritoriálnu integritu. Zástancovia menšinových práv podporujú nielen vládnu toleranciu ale i pozitívnu vládnu akciu za účelom promócie a zachovania odlišnosti v spoločnosti. Okrem toho, nová liberálna teória menšinových presadzuje myšlienku doplnenia tradičných ľudských práv o osobitné menšinové práva. Podľa W. Kymlicku (1996 : 6), ktorý načrtol základný liberálny koncept menšinových práv, by mali v multikultúrnych štátoch existovať univerzálne práva patriace všetkým jednotlivcom bez ohľadu na príslušnosť k nejakej skupine ako i určité skupinovo - diferencujúce práva resp. určité „špeciálne postavenie“ pre menšiny. K osobitným právam, ktoré by si mohli nárokovať národné menšiny podľa W. Kymlicku (1996 : 26 – 33) patrí i právo na samosprávu.ⁱⁱ

2 Právo na samosprávu a národné menšiny : teoretické východiská a konceptualizácia termínov

Právo na samosprávu pre národné menšiny je historicky veľmi úzko späté s právom na sebaurčenie. Právo na sebaurčenie je vo všeobecnosti chápané ako právo na samostatný štát. Podľa medzinárodnoprávných dokumentov majú všetci „ľudia / ľud / národy právo na sebaurčenie“ (angl. „self-determination of peoples“)ⁱⁱⁱ. Definícia anglického termínu „people“, ktorý možno preložiť do slovenčiny ako ľudia, ľud alebo národ absentuje v týchto dokumentoch. Vo všeobecnosti sa princíp sebaurčenia aplikuje „len na zámorské kolónie, a nie na interné národné menšiny“ (Kymlicka, 1996 : 27) dokonca i vtedy, keď národné menšiny boli subjektom kolonizácie a dobývania ako i kolónie. Mnohé národné menšiny sa pritom považujú za „ľud / ľudí alebo národy“ a kvôli tomu si nárokujú právo na sebaurčenie.

Právo na sebaurčenie sa pritom nevyskytuje v rámci menšinových práv garantovaných medzinárodnoprávnymi dokumentmi. Hlavným dôvodom je odlišenie medzi právom na sebaurčenie a menšinovými právami v medzinárodnom práve a praxi. Právo na sebaurčenie sa považuje za kolektívne právo patriace ľudu / ľuďom alebo národom, kým sa menšinové práva chápu ako individuálne práva osôb patriacim k menšinám (Jackson – Preece, 2005 : 178). Je potrebné pritom zdôrazniť, že sa menšinové práva môžu vykonávať buď individuálne alebo spolu s ostatnými príslušníkmi menšinovej spoločnosti / komunity. Niektorí odborníci v takejto formulácii vidia určitý rozmer kolektívnych práv, ale všetky medzinárodnoprávne dokumenty explicitne zaraďujú práva príslušníkov národných menšín do oblasti ľudských práv a považujú

ich za individuálne práva. Podľa Jennifer Jackson Preeceovej (2005 : 178) spočíva dôležitosť rozlíšenia medzi „kolektívnym“ právom na sebaurčenie pre ľud / ľudí alebo národ a individuálnym právom pre príslušníkov menšinových skupín v prvom rade v skutočnosti, aby sa nepoužilo právo na sebaurčenie na podporu menšinových nárokov na politickú nezávislosť ako i na ohrozenie štátnej suverenity a teritoriálnej integrity súčasných štátov.

Okrem rozlíšenia medzi ľudom / národom a národnými menšinami sa tiež v medzinárodnom práve a praxi robí odlišenie medzi národnými menšinami a domorodým obyvateľstvom. Na tieto skupiny ľudí sa vzťahujú osobitné ustanovenia, keďže sa národné menšiny a domorodé obyvateľstvo považujú za „špeciálne prípady v rámci širšej kategórie etnických menšín“ (Jennifer Jackson Preece, 2005 : 179). Na druhej strane boli aj národné menšiny ako i domorodé obyvateľstvo začlenené do súčasných štátov rovnakým spôsobom objavovaním, dobývaním, kolonizáciou alebo výmennou územia medzi suverénmi. Kvôli tomuto faktu, niektorí vedci presadzujú názory, že by národné menšiny a domorodé obyvateľstvo mali mať možnosť „určovať a kontrolovať interné vládne štruktúry relevantné pre ich okolnosti“ a uznávajú pre tieto menšinové skupiny právo na sebaurčenie, chápané ako právo na internú samosprávu a nie secesiu. (Jennifer Jackson Preece : 2005 : 179)

2.1 Externé a interné právo na sebaurčenie

Externé alebo plné právo na sebaurčenie vo všeobecnosti znamená právo rozhodovať o politickom postavení ľudí / ľudu alebo národov (angl. „people“) a ich mieste v medzinárodnom spoločenstve voči ostatným štátom, pričom toto právo zahŕňa i právo na oddelenie sa od existujúceho štátu, ktorého daná skupina je súčasťou a vytvorenie nového nezávislého štátu. Pod interným právom na sebaurčenie sa chápe participatívna demokracia čiže právo rozhodovať o forme vlády a identite vládncích prostredníctvom celej populácie štátu a právo tejto populácie štátu participovať v rozhodovacích procesoch na štátnej úrovni. Taktiež môže interné právo na sebaurčenie znamenať i právo uplatňovať si kultúrnu, jazykovú, náboženskú alebo (teritoriálnu) politickú autonómiu v rámci hraníc daného štátu.^{iv} Interné právo na sebaurčenie sa tiež v odbornej literatúre označuje ako interné právo na samosprávu. Niektorí vedci sa domnievajú, že rozlíšenie medzi externým právom na sebaurčenie a interným právom na samosprávu umožní zachovanie základného princípu – teritoriálnej integrity medzinárodného poriadku nastoleného po roku 1945. Aj napriek tomu sa predstavitelia mnohých multinárodných štátov obávajú, že národné menšiny využijú právo na samosprávu na secesiu.

2.2 Právo na samosprávu v liberálnej teórii menšinových práv

Politológovia, presadzujúci liberálnu teóriu menšinových práv považujú právo na samosprávu za jeden druh skupinovo- špecifických práv, ktoré si môžu nárokovať národné menšiny. Podľa zástancov tohto konceptu je možné, dokonca legitímne a nevyhnutné aby sa univerzálne ľudské práva doplnili o skupinovo – diferencujúce práva čiže špeciálne postavenie pre národné menšiny a etnické skupiny.^v Základným princípom liberálnej demokracie je pritom rovnosť a sloboda individuálnych občanov. Právom sa potom vynára otázka, či je možné aby boli v rámci liberálnej demokracie poskytnuté členom určitých skupín dodatočné a osobitné práva, ktoré ostatní občania nemajú. Jedná sa o práva na samosprávu, reprezentáciu, jazykové práva atď. Vo vedeckých kruhoch sa uvedené práva označujú ako kolektívne práva. Pričom sa mnohí liberáli domnievajú, že sú tieto práva vo svojej podstate v konflikte s individuálnymi právami a samým tým nezlučiteľné so základnými princípmi liberálnej demokracie. Autor liberálneho konceptu menšinových práv W. Kymlicka hovorí, že tieto názory predstavujú zlé chápanie skupinovo – odlišných práv etnických a národnostných skupín.^{vi} Označovanie týchto práv

termínom „kolektívnych práv“ je podľa W Kymlicku (1995 : 46) „veľmi mylné“. Termín „kolektívne práva“ je podľa tohto autora príliš široký a nie je vhodný na označenie skupinovo-diferencujúcich práv. Termín kolektívnych práv predpokladá nepravdivú dichotómiu s individuálnymi právami a zlyháva pri odlíšení medzi internou reštrikciou a externou protekciou (Kymlicka, 1995 : 45). Niektoré skupinovo – diferencujúce práva a medzi nimi i právo na samosprávu môžu byť užívané jednotlivcami alebo i kolektívom. Podľa liberálnej teórie menšinových práv však vôbec nie je podstatné či sa jedná o individuálne alebo kolektívne práva alebo je podstatné prečo by menšinové skupiny mali mať osobitné, dodatočné práva, ktoré ostatní členovia nemajú. Liberálny koncept menšinových práv ako i skupinovo –diferencujúce práva pre národné menšiny a etnické skupiny sú založené na komplexnej teórii spravodlivosti v multikultúrnych štátoch, ktorá pripúšťa koexistenciu univerzálnych ľudských práv s dodatočnými menšinovými právami a na myšlienke spravodlivosti medzi odlišnými skupinami, ktorá hovorí, že je spravodlivé aby boli uznané odlišné práva členom odlišných skupín.

2.3 Hlavný argument pre právo na samosprávu pre národné menšiny

Nároky na samosprávu zo strany príslušníkov národných menšín majú typicky formu „devolúcie politickej moci na politickú jednotku podstatne kontrolovanú členmi národnej menšiny a podstatne korešpondujú s ich historickou vlasťou alebo teritóriom“ (Kymlicka, 1996 : 30). Právo na samosprávu sa považuje za niečo prirodzené a podstatné pre národné menšiny ako i domorodé obyvateľstvo v súčasných multinárodných štátoch, ktoré časovo predchádza ich inkorporácii do súčasného štátu a ktoré neustále pretrváva. Znamená to, že právo na samosprávu nepredstavuje len nejaké dočasné opatrenie alebo nápravu za určitú formu útlaku nad menšinami, ale niečo čo menšiny vždy mali a majú.

Jeden z hlavných argumentov na podporu práva na samosprávu pre národné menšiny ako určitého špecifického skupinovo – diferencujúceho práva používa W. Kymlicka argument historických dohôd. Podľa tohto autora je veľmi dôležité pri skúmaní menšinových práv a ich zdôvodňovaní brať do úvahy spôsob, akým bola národná menšina (alebo iná menšinová skupina) inkorporovaná do súčasného štátu.^{vii} Ak prišlo k inkorporácii menšín dobrovoľným federalizmom, tak určité skupinovo – diferencujúce práva môžu byť uznané v zmysle týchto historických dohôd. I keď tieto historické dohody v súčasnosti nemajú legálnu platnosť, mali by mať podľa liberálnej teórie menšinových práv aspoň morálny vplyv. To znamená, že skupinovo – diferencujúce práva čiže osobitné práva pre národné menšiny akým je i právo na samosprávu sú výsledkom určitých dávnych historických dohôd medzi inkorporovaným a väčšinovým obyvateľstvom. Rozvíjajúc historický argument do extrému tvrdí W. Kymlicka (1996 : 117), že ak boli menšiny nedobrovoľne inkorporované do väčšie súčasného štátu, tak majú dokonca národné menšiny právo na sebaurčenie.

2.4 Právo na sebaurčenia a samosprávu – sporné otázky

Právo na sebaurčenie ako i právo na samosprávu predstavujú veľmi kontroverzné otázky v súvislosti s menšinovými právami. V prvom rade samotné rozlíšenie medzi externým plným právom na sebaurčenie a interným právom na sebaurčenie resp. právom na samosprávu je veľmi diskutabilné. Podľa názorov niektorých expertov, externé právo na sebaurčenie bolo inštrumentom na dekolonizáciu a v súčasnosti má len malú aplikovateľnosť v rámci existujúceho medzinárodného práva. Podľa tradičného chápania má nárok na sebaurčenie len malá skupina ľudí. Kvôli tomu sa experti zhodli, že by sa mohli aj iné skupiny ľudí, okrem domorodého obyvateľstva napríklad i národné menšiny, dožadovať určitých práv pod hlavičkou interného práva na sebaurčenie. Inými slovami, že by si mohli nárokovať právo na samosprávu.

Zástancovia tohto prístupu argumentujú, že by takýmto krokom mohli mnohé zraniteľné skupiny vykonávať určitú formu práva na sebaurčenie, než je v súčasnosti možné podľa platného medzinárodného práva. Kritici tomuto prístupu zasa vyčítajú, že presadzuje chápanie odlišných kategórií ľudí : ľudí patriacich do prvej triedy, ktorí majú plné právo na sebaurčenie a ľudí, patriacich do druhej triedy, ktorí majú len limitované právo na interné sebaurčenie, pričom medzinárodné dokumenty uznávajú právo na sebaurčenie všetkým ľuďom.^{viii}

V otázke rozlíšenia medzi externým právom na sebaurčenie a interným právom na samosprávu sa v odborných kruhoch ešte stále nedospelo k jednotnému názoru. Jediné v čom panuje konsenzus je, že takého odlišenie môže byť užitočné pri implementovaní práv. Taktiež sa zdôrazňuje dôležitosť rozlišovania medzi osobitnými kategóriami akými sú ľudia / ľud (angl. „people“), národ (angl. „nations“), domorodé obyvateľstvo a menšiny, keďže príslušnosť k určitej skupine zahŕňa odlišné práva. Rozlíšenie medzi odlišnými skupinami ľudí sa javí ako problematické v praxi. Žiadna z týchto kategórií sa nemusí navzájom vylučovať a niektoré skupiny ľudí môžu byť zaradené do viacerých kategórií súčasne, kým iné menšinové skupiny možno len veľmi ťažko priradiť k niektorej konkrétnej skupine. Napríklad Americkí Indiáni sa niekedy označujú ako národné menšiny (Kymlicka, 1996 : 11), kým inde sa uvádzajú ako domorodé obyvateľstvo. Iný problematický prípad je adekvátne zaradenie menšiny buď do kategórie národnej menšiny alebo etnickej skupiny. Na základe tohto rozlíšenia, mnohé štáty uznávajú väčší rozsah práv pre národné menšiny ako pre etnické skupiny. V súvislosti s rozlíšením národnej menšiny a etnickej skupiny sa uvádza ako najzložitejší prípad Afrických – Američanov, ktorých nemožno jednoznačne zaradiť k národným menšinám alebo k etnickej skupine. Taktiež niektorí predstavitelia štátov akými sú Spojené štáty americké (ďalej skratka USA), štáty Južnej Ameriky, Austrália a Nový Zéland (Kymlicka, 1996 : 21) sústavne argumentujú, že sú imigrantské krajiny a preto nemajú národné menšiny ale len etnické skupiny, na ktoré sa nevzťahujú medzinárodnoprávne ustanovenia ohľadne ochrany práv národných menšín. Tento príklad ilustruje ako jednotlivé štáty môžu ovplyvniť rozsah a obsah práv menšinových skupín žijúcich na ich území, jednoduchým zaradením týchto menšín do konkrétnej menšinovej kategórie na ktorú sa viaže len určitý druh práv. To znamená, že hlavný argument expertov o dôležitosti rozlišovania odlišných kategórií ľudí / menšín, ktoré majú nárok na odlišné práva pre implementáciu práva na sebaurčenie alebo práva na samosprávu sa javí v praxi ako problematické a komplikované.

Nielen štáty môžu rozhodovať a uznávať menšiny a ich práva na svojom území, ale niekedy sa i samotné menšiny môžu priradiť do určitej kategórie a nárokovať si určité práva. Ako príklad možno uviesť Kosovských Albáncov v Republike Srbsko. V rámci srbského štátu mali Kosovskí Albánci uznané postavenie národnej menšiny. Oni samotní sa za národnú menšinu nepovažujú ale považujú sa za súčasť väčšieho Albánskeho národa a ľudu. Na základe toho, že sa zaradili do kategórie ľudu / ľudí a národov si uplatnili právo na sebaurčenie a jednostranne vyhlásili nezávislosť Kosova, ktoré pod názvom Autonómna oblasť Kosovo a Metóchia tvorí neoddeliteľnú súčasť srbského štátu. Ak sú Kosovskí Albánci národnou menšinou, tak potom podľa medzinárodného práva nemajú nárok na externé plné právo na sebaurčenie a vytvorenie nezávislého štátu. Podľa medzinárodného práva si môžu Kosovskí Albánci uplatniť nárok na internú samosprávu, ktorú podľa srbského ústavnoprávneho rámca aj reálne majú. Kosovskí Albánci si pritom svoje právo na nezávislý štát uplatnili ako ľud / Albánsky národ, keďže podľa medzinárodného práva majú všetci ľudia / všetky národy právo na sebaurčenie. Lenže Albánsky národ si už dávno predtým uplatnil svoje právo na sebaurčenie a vytvoril si svoj vlastný Albánsky štát. Môže existovať viacero Albánskych národov? Koľkokrát si môže ten istý národ uplatniť právo na sebaurčenie a na nezávislý štát v medzinárodnom práve? Prípad Kosova predstavuje

kontroverzný precedens v medzinárodnom práve a v medzinárodných vzťahov a svedčí skôr o sile mocností a jednotlivých štátov ako o sile medzinárodných ustanovení.

V samotnom medzinárodnom práve a praxi nie je jednoznačne stanovené, na základe akých kritérií možno menšiny zaradiť do konkrétnych kategórií ľudí, národov, národných menšín alebo domorodých obyvateľov. Absencia jednoznačných kritérií ako i jasných definícií používaných termínov komplikuje implementáciu menšinových práv v praxi. Niekedy o uznaní jednotlivých menšín a ich práv rozhodujú štáty, inokedy menšiny s pomocou medzinárodného spoločenstva. Možno konštatovať, že sa v medzinárodnom práve v súvislosti s menšinovými právami skôr rieši otázka nositeľov práv ako i obsah a rozsah práv. V politickej vede sa vedci skôr snažia nájsť argumenty, či a prečo by menšiny mali mať určité osobitné práva a ako tieto práva môžu koexistovať so základnými princípmi liberálnej demokracie.

2.5 Národná menšina – konceptualizácia termínu

Ako bolo už spomínané, výskum menšinových práv komplikuje konceptuálna nejasnosť používaných termínov v medzinárodnoprávných a vnútroštátnych dokumentoch ako i vo vedeckých kruhoch. Pre termín národná / národnostná menšina neexistuje všeobecne akceptovateľná definícia. Vo vedeckých štúdiách zameraných na menšinovú problematiku sa môžeme stretnúť s rôznymi označeniami pre menšiny. Buď sa v odbornej literatúre používajú rovnaké termíny s rôznym významom alebo sa používajú rôzne, odlišné termíny, ktoré sa vyťahujú na tie isté fenomény. Najčastejšie sa používajú termíny menšina, národnostná alebo národná menšina (angl. „national minority“, nem. „nationale Minderheit“), etnická menšina (angl. „ethnic minority“), etnická komunita (angl. „ethnic community“), etnická skupina (angl. „ethnic group“), komunálna skupina (angl. „communal group“), menšinová skupina (angl. „minority group“) atď. Na účely tohto článku sa autorka rozhodla používať termín národná menšina a definíciu, ktorá je obsiahnutá v srbskom právnom poriadku a nie národnostná menšina ako ju pozná slovenský právny poriadok. Národná menšina je srbskými zákonmi zadefinovaná ako „každá skupina občanov... ktorá je na základe svojej početnosti dostatočne reprezentatívna i keď predstavuje menšinu na teritóriu... a ktorá patrí k niektorej zo skupín obyvateľstva, ktoré majú dlhotrvajúci a pevný vzťah s jej teritóriom a ktoré majú špecifické znaky ako sú jazyk, kultúra, národná alebo etnická príslušnosť, pôvod alebo vierovyznanie, na základe ktorých sa líšia od väčšiny obyvateľstva a ktoré sa vyznačujú odhodlanosťou, aby spoločne zachovávali svoju spoločnú identitu, vrátane kultúry, tradície, jazyka alebo náboženstva“ (Surová, 2007 : 28).

3 Model ochrany práv národných menšín v Srbsku (2000 – 2006)

Po politických zmenách z roku 2000 a po páde S. Miloševčevho režimu sa bývalá Federálna republika Juhoslávia (ďalej len skratka FRJ) vydala na cestu od autoritárskeho režimu k demokratickému. Jednou z hlavných priorít novej demokratickej vlády bolo i vyriešenie otázky postavenia národných menšín v krajine. Na medzinárodnej úrovni pristúpila FRJ k niektorým medzinárodným organizáciám alebo začala obnovovať svoje členstvo v nich (napríklad v Rade Európy a Organizácii spojených národov). So susednými štátmi začali prebiehať bilaterálne rokovania ohľadne úpravy postavenia národných menšín na daných územiach. Na vnútroštátnej úrovni sa začal budovať ústavnoprávny rámec, ktorý mal zabezpečiť príslušníkom národných menšín zachovanie a rozvoj ich identity. V období 2000 – 2006 bolo schválených viacero zákonov na ochranu práv národných menšín, s rôznou právnou silou, rozdielnou terminológiou a odlišným obsahom jednotlivých práv pre príslušníkov národných menšín. Vo všeobecnosti však možno konštatovať, že ústavnoprávny štandard ochrany národných menšín budovaný v krajine

od roku 2000 až po rok 2006 odrážal najvyššie európske štandardy v oblasti menšinových práv. Zaviedla sa definícia termínu národná menšina, všetky ostatné používané termíny sa zrovnoprávnili s týmto termínom, ustanovili sa individuálne a kolektívne práva pre príslušníkov národnostných menšín ako i právo na samosprávu. Práve v oblasti zachovania kultúrnej osobitosti čiže udelením práva na samosprávu pre národné menšiny išiel vybudovaný ústavnoprávny model nad rámec európskeho štandardu menšinových práv.

Kým vytvorený ústavný normatívny rámec predstavoval dobré riešenie problematiky postavenia národných menšín v krajine, jeho realizácia v praxi sa javila ako problematická. Aplikácia normatívnych ustanovení bola v praktickej rovine sťažená viacerými faktormi: v prvom rade nesúlalom medzi predpismi na jednotlivých úrovniach zákonodarstva - federálnej, republikovej a oblastnej; ďalší problém sa týkal nejasného určenia obsahu a rozsahu právomocí orgánov štátnej moci na všetkých úrovniach v súvislosti s menšinovou agendou; ako i neadekvátnym a neefektívnym mechanizmom ochrany zaručených práv. To znamená, že v oblasti menšinových práv je ústavnoprávna ochrana práv nevyhnutná ale nepostačujúca. Dôležitá je aj realizácia zaručených práv v praxi. Za účelom odstránenia prekážok realizácie zaručených práv v praktickej rovine musia byť ustanovenia jednotlivých právnych noriem explicitné a jednoznačne formulované, právne normy musia byť zosúladené a musí existovať efektívny mechanizmus ochrany týchto práv.

3.1 Model ochrany práv národných menšín v súčasnosti a právo na samosprávu

Po zániku štátneho spoločenstva Srbska a Čiernej Hory v roku 2006 získalo Srbsko samostatnosť a nezávislosť. V súčasnosti je postavenie a ochrana práv národných menšín v Srbsku regulovaná Ústavou Republiky Srbsko (2006) a Zákonom o ochrane práv a slobôd národných menšín (2002) ako i ostatnými zákonmi a predpismi. Na medzinárodnej úrovni Srbsko pristúpilo a ratifikovalo Rámcový dohovor na ochranu národných menšín Rady Európy (2002) a Európsku chartu regionálnych alebo menšinových jazykov (2006).

Pri uznávaní menšinových práv v Srbsku sa vychádza z dôležitosti týchto práv pre ochranu ľudskej dôstojnosti, realizácie plnej slobody a rovnosti každého jednotlivca v spravodlivej, otvorenej, demokratickej spoločnosti, založenej na vláde práva.^{ix} Pre príslušníkov národných menšín sa pritom zaručujú, okrem garantovaných práv ústavou pre všetkých občanov i dodatočné práva, individuálne alebo kolektívne.^x To znamená, že je W. Kymlickov (1996) liberálny koncept menšinových práv s požiadavkou aby boli univerzálne ľudské práva patriace všetkým jednotlivcom rozšírené o dodatočné, menšinové práva pre menšinové skupiny aplikovaný v Srbsku v praxi. Individuálne práva si uplatňujú príslušníci národných menšín jednotlivo, kým prostredníctvom kolektívnych práv môžu príslušníci národných menšín priamo alebo nepriamo participovať na rozhodovaní alebo môžu sami, v súlade so zákonom, rozhodovať o otázkach, ktoré súvisia s ich kultúrou, vzdelaním, informovaním a úradným používaním jazyka a písma.^{xi} Inými slovami je pre národné menšiny v Srbsku sú garantované okrem individuálnych i kolektívne práva ako i právo na samosprávu.

3.2 Právo na samosprávu – kultúrna autonómia

Národné menšiny majú v Srbsku právo na samosprávu v oblastiach vzdelávania, informovania, kultúry a úradného používania jazyka a písma. Tento typ samosprávy sa označuje aj ako kultúrna autonómia. Na realizáciu kultúrnej autonómii príslušníci národných menšín si môžu zvoliť svoje samosprávy – národné rady.^{xii} Prostredníctvom národných rád môžu národné menšiny participovať v rozhodovacích procesoch alebo dokonca i rozhodovať o otázkach z oblasti vzdelávania, informovania, kultúry a úradného používania jazyka a písma. Taktiež môžu

tieto orgány samosprávy zakladať inštitúcie, spoločnosti a iné organizácie v rámci uvedených oblastí. Z celkového počtu 37 národných menšín v Srbsku si do konca 2011 roku zvolilo až 20 národných menšín svoje národné rady.^{xiii}

Na príklade zavedeného inštitútu národných rád národných menšín v Srbsku sa pozrieme na niektoré dôležité otázky : za prvé, o aký typ samosprávy sa jedná a aké sú kompetencie tohto samosprávneho orgánu; za druhé, ako sú tieto orgány volené a či sa a ak áno, tak ako sa členovia tohto orgánu a komu zodpovedajú. Podstatou práva na samosprávu pre národné menšiny, je že príslušníci národných menšín rozhodujú sami autonómne o dôležitých otázkach, týkajúcich sa zachovania ich vlastnej identity. I keď národné rady rozhodujú samostatne vo viacerých oblastiach, tieto rozhodnutia nie sú vždy automaticky vykonateľné. V mnohých prípadoch slúžia rozhodnutia národných rád ako návrhy, iniciatívy, stanoviská, opatrenia, názory, predchádzajúci súhlas pre republikové alebo oblastné orgány. To znamená, že sú národné rady konštituované skôr ako poradné a partnerské orgány štátnej moci. Aj napriek tomu, že podľa zákona môžu byť udelené „samostatné“ právomoci národným radám v oblasti kultúry, vzdelávania a informovania, vo väčšine prípadov sa národné rady spoluzúčastňujú na rozhodovacích procesoch ako čo sami rozhodujú. Samostatne rozhodujú tieto orgány v otázkach všeobecných kompetencií, akými sú schvaľovanie štatútu národných rád, finančného plánu, nakladanie s vlastným majetkom, rozhodovanie o názve, symboloch a pečati národnej rady atď.^{xiv} Okrem toho môžu národné rady samostatne alebo s inými republikovými, oblastnými alebo jednotkami lokálnej samosprávy zakladať inštitúcie z oblasti vzdelávania, kultúry a informovania. Pokiaľ ide o konkrétne otázky z týchto oblastí, týkajúce sa napríklad participácie v riadení týchto inštitúcií, vzdelávacích programov a plánov, učebníc a vyučujúcich pomôcok atď., fungujú národné rady skôr ako konzultačný orgán, ktorý vyjadruje svoje názory, stanoviská a dáva odporúčania štátnym orgánom. V oblasti kultúry, informovania a úradného používania jazyka a písma majú národné rady „väčšie kompetencie“. Národné rady môžu určovať, ktoré sú inštitúcie a manifestácie dôležité pre ochranu národnej identity, taktiež určujú stratégiu rozvoja kultúry národných menšín, určujú hlavné kritériá pre voľby zodpovedného redaktora programov v jazyku národných menšín v inštitúcií verejného servisu, prijímajú stratégiu rozvoja informovania v jazyku národnej menšiny, určujú tradičné názvy jednotiek lokálnej samosprávy a ostatných geografických názvov v jazyku národnej menšiny a taktiež môžu rozhodovať o iných otázkach z oblasti úradného používania jazyka a písma, ak majú tieto kompetencie stanovené zákonom alebo aktmi autonómnej oblasti alebo jednotkami lokálnej samosprávy.^{xv} I keď vo väčšine prípadov národné rady len predkladajú návrhy alebo stanoviská v oblastiach informovania, vzdelávania, kultúry a úradného používania jazyka a písma národných menšín, v prípade schvaľovania zákonov musia byť národné rady konzultované, v opačnom prípade sú zákony protizákonné resp. nulité.^{xvi} V súvislosti s týmto ustanovením sa vynára otázka, čo keď sú odporúčania a stanoviská národných rád protichodné s návrhmi zákonov? Môže byť taký zákon schválený, aj v prípade, že ho národné rady neodporúčajú alebo majú k nemu výhrady, pokiaľ je splnená podmienka, že národné rady boli konzultované a mali možnosť vyjadriť svoj názor?

Typ samosprávy resp. model kultúrnej autonómie uplatňovaný v Srbsku pre národné menšiny sa veľmi líši v porovnaní so špeciálnymi právami, ktoré majú napríklad menšinové skupiny v USA. V prvom rade majú Indiánske kmene, Portorikovia, domorodí Hawajčania, Eskimovia z Aljašky a iné menšinové skupiny uznaný špeciálny politický štatút. Taktiež majú tieto skupiny osobitné jazykové práva a práva na územie. Pokiaľ ide o právo na samosprávu v USA, tak toto právo obmedzuje autoritu federálnej vlády nad národnými menšinami (Kymlicka, 1996 : 142). To znamená, že napríklad Portorikánci alebo rezidenti Indiánskych

rezervácií môžu byť vyňatí z určitých oblastí federálnej legislatívy, ktorá je aplikovateľná v ostatných častiach USA. Rovnaký princíp platí v prípade Kanady a Quebecčanov a kanadských Indiánov. Model samosprávy pre menšinové skupiny uplatňovaný v USA a Kanade sa javí ako plná, podstatná autonómia, keďže menšinové skupiny nielenže môžu sami rozhodovať o otázkach patriacich pod ich správu ale sú dokonca v týchto oblastiach vyňaté spod jurisdikcie federálnej moci štátu.

V prípade kultúrnej autonómie pre národné menšiny v Srbsku nemožno potom hovoriť ako o plnej, podstatnej samospráve. Národné rady národných menšín možno označiť za konzultačné a partnerské orgány štátnej moci, ktoré sa môžu spolupodieľať buď symbolicky alebo aj reálne na rozhodovacích procesoch týkajúcich sa oblastí dôležitých pre zachovanie ich identity. Aj napriek tomu, možno hodnotiť vytvorenie inštitútu národných rád národných menšín za pozitívne. Aspoň sa ustanovili základy, na ktorých možno v budúcnosti rozšíriť kompetencie týchto orgánov ako i otázky, o ktorých môžu naozaj samostatne, autonómne rozhodovať. Nie menej je podstatné, že orgány štátnej moci musia konzultovať schvaľovanie zákonov ako i rôznych aktov z oblasti vzdelávania, informovania, kultúry a úradného používania jazyka a písma s národnými radami, hoci nemusia ich návrhy a odporúčania akceptovať.

Zákon ustanovuje národné rady národných menšín v Srbsku ako dôležitého partnera pre všetky úrovne štátnej moci a ako poradný orgán. Akú funkciu plní tento inštitút voči členom národných menšín, ktorých reprezentuje? Zodpovedá sa vlastným členom menšiny, a ak áno tak? Tieto otázky súvisia s procesom volieb predstaviteľov do národných rád národných menšín.

3.3 Národné rady národných menšín a proces volieb

V období 2002 až 2009 bol spôsob volieb členov národných rád národných menšín regulovaný Zákonom o ochrane práv a slobôd národných menšín (2002) a osobitným predpisom, ktorý bližšie určoval proces volieb.^{xvii} Zákonom bolo stanovené, že národné rady majú byť volené prostredníctvom zhromaždenia voliteľov – elektorov. Voliteľmi mohli byť vtedajší federálni a republikoví poslanci, ako i poslanci oblastných parlamentov, ktorí boli do svojich funkcií zvolení práve na základe príslušnosti k národnej menšine, alebo ktorí sa deklarujú ako príslušníci národnej menšiny a hovoria menšinovým jazykom. Okrem toho, sa mohli stať voliteľmi i poslanci miestnej samosprávy, na území ktorej sa používal v úradnom styku menšinový jazyk. Taktiež i každý občan, ktorý sa deklaruje ako príslušník národnej menšiny sa mohol stať voliteľom, ak ho navrhlo sto príslušníkov národnej menšiny (s všeobecným volebným právom) alebo ak ho navrhla nejaká menšinová organizácia alebo združenie.

V súvislosti s týmto modelom nepriamych volieb do národných rád sa vynára viacero sporných otázok. Za prvé, ide o otázku demokratickosti a za druhé, o otázku legitimacy volieb voliteľov. Je demokratické, aby tí príslušníci národných menšín, ktorí boli už zvolení do republikového a oblastného parlamentu, ako i poslanci miestnej samosprávy, boli zvýhodnení pred ostatnými členmi svojej menšiny? Prečo a na základe čoho je možné odôvodniť takého privilegovanie jedných pred druhými? Ako môže niekoho oprávňovať a privilegovať jedna verejná funkcia na výkon inej? Ak by sme aj pripustili, že príslušníci národných menšín, ktorí zastávajú určité verejné funkcie majú nejaké cenné skúsenosti s politikou, ktoré by možno boli prospešné pre volenie členov do národných rád, predsa je absolútne neprípustné aby boli privilegovaní v hociktorom smere pri zostavovaní zhromaždenia voliteľov. Okrem nedemokratického spôsobu zostavovania zhromaždenia voliteľov ešte väčšie nebezpečenstvo predstavuje možnosť, že by títo volitelia, ktorí vykonávajú nejakú verejnú funkciu, začali prenášať do národných rád politické ciele svojich politických strán, ak sú členmi nejakých. Tým by sa inštitút národných rád „spolitizoval“ a umožnil by politickým stranám, aby si

prostredníctvom svojich voliteľov zvolili do rád svojich ľudí. Nie je potrebné privilegovať politické strany národných menšín alebo príslušníkov národných menšín, ktorí už zastávajú nejaké verejné funkcie pri zostavovaní zhromaždenia elektorov. Politické strany národných menšín sú už v politickom systéme Srbska zvýhodnené tým, že je zavedený nulový cenzus pre tieto strany vo voľbách na všetkých úrovniach štátnej moci. Národné rady majú reprezentovať národné menšiny ako kolektivity a konať v ich prospech, a nie riešiť dennodennú agendu na základe politických línií. V činnosti národných rád, ktoré slúžia na realizáciu kultúrnej autonómie menšín, by mala byť stranícko-politická príslušnosť voliteľov ako i členov irelevantná. Členovia národných rád by sa mali pri rozhodovaní riadiť tým, čo je pre menšinu vhodné, prospešné a nevyhnutné.

Druhá otázka sa týka legitímnosti voliteľov. Ktorý voliteľ má väčšiu legitimitu, ten ktorý potreboval získať podporu členov svojej menšiny alebo nejakej organizácie alebo ten, ktorý sa stal voliteľom preto, lebo zastáva nejakú verejnú funkciu. Ak by v druhom prípade, voliteľom bol členom politickej strany národnej menšiny, možno ešte argumentovať, že i on má nejakú podporu členov svojej menšiny. Lenže, čo ak voliteľ, napríklad príslušník slovenskej menšiny, kandidoval na kandidátke nejakej politickej strany, ktorá nie je slovenskou politickou stranou? Má takýto voliteľ vôbec nejakú legitimitu stať sa voliteľom do národných rád? Novým zákonom o národných radoch z roku 2009 sa zaviedla možnosť priamych volieb členov národných rád.^{xviii} Tým sa urobil krok dopredu, keďže národné rady národných menšín majú reprezentovať národné menšiny ako kolektivity a taktiež majú byť nástrojom pre realizáciu kultúrnej autonómie pre všetkých príslušníkov menšín.

V súvislosti s volebným procesom je veľmi úzko spätá i otázka zodpovednosti volebných členov voliteľom resp. voličom. Zodpovedajú sa členovia národných rád národných menšín členom svojej komunity? A ako? Keďže bol inštitút národných rád len nedávno zavedený do praxe ako i spôsob priamej voľby členov týchto rád, a ustanovené národné rady fungujú veľmi krátke obdobie tieto otázky je potrebné v budúcnosti preskúmať.

4 Záver

Možno konštatovať, že sú v Srbsku ustanovené niektoré prvky multikulturalizmu, ktoré navrhuje liberálna teória menšinových práv. Národným menšinám sú garantované, okrem univerzálnych ľudských práv i osobitné, špeciálne práva. Medzi dôležité špeciálne menšinové právo patrí i právo na samosprávu resp. kultúrnu autonómiu, ktoré si môžu národné menšiny v Srbsku realizovať prostredníctvom inštitútu národných rád národných menšín. Tento inštitút nepredstavuje plnú, podstatnú samosprávu pre národné menšiny ale skôr má funkciu konzultačného a partnerského orgánu pre orgány štátnej moci. Bez ohľadu na to, zavedenie tohto inštitútu hodnotím pozitívne. V budúcnosti možno rozšíriť kompetencie národným radám národných menšín a umožniť im i reálny výkon samosprávy v otázkach, ktoré patria do oblasti vzdelávania, informovania, kultúry a úradného používania jazyka a písma. Pokiaľ ide o volebný proces do národných rád, je potrebné čím skôr odstrániť demokratický a legitímny deficit týkajúci sa zhromaždenia elektorov a viacej sa sústrediť na priame voľby. Taktiež je potrebné preskúmať otázku zodpovednosti členov národných rád národných menšín voči svojim voličom.

Zoznam použitých zdrojov:

- [1] JACKSON-PREECE, Jennifer. 1998. *National minorities and the European nation-state System*. New York : Oxford University Press, 1998.
- [2] JACKSON-PREECE, Jennifer. *Minority Rights. Between Diversity and Community*. Cambridge- Malden : Polity Press, 2005.
- [3] KYMLICKA, Will. 1996. *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*. New York : Oxford University Press, 1996.
- [4] KYMLICKA, Will. 2007. *Multicultural Odysseys. Navigating the New Interantional Politics of Diversity*. Oxford : Oxford University Press, 2007.
- [5] SUROVÁ, Svetluša. 2007. *Model ústavnoprávnej ochrany práv národných menšín v Srbsku (po roku 2000)*. Bratislava : Diplomová práca, 2007.
- [6] SUROVÁ, Svetluša. 2008. *Politická participácia slovenskej národnej menšiny v Srbsku (po roku 2000)*. Banská Bystrica : dizertačná práca, 2008.
- [7] Ústava RS, Úradný vestník RS, č. 37/2006.
- [8] Zákon o ochrane práv a slobôd národných menšín, Úradný vestník ZRJ, č.11/2002.
- [9] Zákon o národných radách národných menšín, Úradný vestník RS, č. 72/2009 [online]. [cit. 27-05-2012]. Dostupné na internete :
- [10] <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/propisi/download/zakon_o_zas_titi_sloboda_i_prava_nacionalnih_manjina.pdf>

Poznámky

ⁱ Dokument z Kodaňského stretnutia Konferencie o ľudskej dimenzii Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe v Časti IV, článok 35, odsek druhý obsahuje odporúčanie pre vytvorenie "...adekvátnej lokálnej alebo autonómnej správy, ktorá by korešpondovala so špecifickými historickými alebo teritoriálnymi okolnosťami..." etnických, kultúrnych, jazykových a náboženských menšín.

ⁱⁱ W. Kymlicka rozlišuje tri základné formy skupinovo – diferencujúcich práv pre národnostné menšiny a etnické skupiny : práva na samosprávu; polyetnické práva a právo na reprezentáciu. (Kymlicka, 1996)

ⁱⁱⁱ Princíp sebaurčenia je obsiahnutý v Charte Organizácie spojených národov, článok 1, odsek druhý ako i v ostatných medzinárodnoprávných dokumentoch : Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach OSN (1966), Medzinárodnom pakte o ekonomických, sociálnych a kultúrnych právach OSN (1976) a regionálnych dokumentoch : Helsinskom záverečnom akte KBSE (1975), Parížskej charte OBSE (1990) atď.

^{iv} Správa z Medzinárodnej konferencie expertov, ktorá bola uskutočnená v Barcelone 21 – 27 Novembra v roku 1998

^v Medzi osobitné skupinovo – diferencujúce práva, ktoré si môžu nárokovať národné menšiny a etnické skupiny patria : právo na samosprávu, právo na reprezentáciu a polyetnické práva.

^{vii} Kultúrna diverzita môže vzniknúť dvomi spôsobmi : buď inkorporáciou predtým samosprávnych, teritoriálne koncentrovaných kultúr do väčšieho štátu alebo individuálnou a rodinou imigráciou. Inkorporované kultúry nazýva W. Kymlicka „národnostnými menšinami“, ktoré si chcú zachovať svoje odlišné spoločnosti vedľa majoritnej kultúry. Taktiež národnostné menšiny si robia nároky na rozličné formy autonómie alebo samosprávy za účelom zachovania svojej odlišnosti. Imigrantov označuje tento autor „etnickými skupinami“. (Kymlicka, 1996)

^{viii} Správa z Medzinárodnej konferencie expertov, ktorá bola uskutočnená v Barcelone 21 – 27 Novembra v roku 1998

^{ix} Ústava RS, Úradný vestník RS, č. 37/2006, článok 19

^x Ústava RS, Úradný vestník RS, č. 37/2006, článok 75, odsek prvý

^{xi} Ústava RS, Úradný vestník RS, č. 37/2006, článok 75, odsek druhý

^{xii} Podľa Zákona o ochrane práv a slobôd národných menšín, Úradný vestník ZRJ, č.11/2002 predstavovali národnostné rady národnostných menšín orgány kolektívneho zastupovania národnostných menšín. Platnosť tohto zákona schváleného ešte v rámci Federálnej republiky Juhoslávie v roku 2002 je v súčasnosti otázna. Taktiež

---

i inštitút kolektívnych práv je diskutabilný, keďže nová srbská ústava z roku 2006 priznáva národnostných menším individuálne alebo kolektívne práva, a nie oba práva naraz. (Surová, 2007 : 77 - 78)

^{xiii} Nasledovné národné menšiny si zvolili svoje národné rady : albánska, Aškali, bulharská, Bunjevci, Vlachovia, grécka, egyptská, maďarská, nemecká, rómska, rumunská, rusínska, slovenská, slovinská, ukrajinská, chorvátska, česká, makedónska a židovská.

^{xiv} Zákon o národných radách národných menšín, Úradný vestník RS, č. 72/2009, čl. 10

^{xv} Zákon o národných radách národných menšín, Úradný vestník RS, č. 72/2009, čl. 18, 20, 21, 22

^{xvi} Zákon o národných radách národných menšín, Úradný vestník RS, č. 72/2009, čl. 23

^{xvii} Predpis o spôsobe práce zhromaždení voliteľov pri voľbách do rád národných menšín, Úradný vestník FRJ, č. 41/2002

^{xviii} Zákon o národných radách národných menšín, Úradný vestník RS, č. 72/2009, čl. 29, odsek prvý

ZÁMERNÁ ČINNOSŤ PROSTREDIA V PREVÁDZKE KÚPEĽOV A REKREAČNÉHO CENTRA BÜK

Abstrakt

Zámerná činnosť prostredia v kúpeľoch a oddychovom centre Buk si vo svojej rozvojovej stratégii vytýčil cieľ, v ktorom pri službách obyvateľstva počas rozvoja uplatňuje svoje názory. To jednoznačne ukazuje, že v bezhraničnej Európe sú schopní vytrvať na dlhší čas v službách zdravotnej turistike a dosiahnuť úspechy len tí, ktorí pre narastajúce množstvo klientov dávajú dôraz v prvom rade na kvalitu a popri nej zodpovedajú nárokom životného prostredia. Prirodzene okrem tohto treba prihliadať na dlhodobú činnosť, a v oblasti hospodárstva je nutné zabezpečiť značný výsledok úspornosti, zvlášť v kúpeľových službách mať na zreteli vhodnú hospodárnosť vody a energie. Dôležitým prvkom je tiež hodnota postredia, zvyšovanie rozvoja inštitúcie v službách kúpeľov, zabezpečenia tvárnosti, zosúladenia formy a funkcie. V prevádzkovaní kúpeľov a oddychového centra Bük je treba pri rozvoji a formovaní klásť najväčší dôraz na:

- ochrana vody
  - úsporné vodné hospodárenie zvlášť klásť pozornosť na ochranu termálnu, minerálnu vodu
- hospodárnosť energie
  - využívanie nízkej energie
- zaobchádzanie s odpadom
  - estetický vývoj s faktorom na tvárnosť
  - humánny zdroj sily a formovanie názoru hostí na prostredie

Cieľovo vytvorené prostredie v prevádzkovaní, skúsenosť v praxi, kladnými výsledkami, získaním stálych návštevníkov, dosiahnutím a zabezpečením, extra profilu, a v neposlednom rade uplatňovaním zamestnanosti v používaní faktora zdravej živatascapnosti sa tohto roku oslavujúce 50. ročné kúpele a oddychové centra Bük zaradil do trhovej služby.

Kľúčové slová: činnosť, turistika, energetika, geotermia, lečivá voda

1 Dejiny

Dejiny kúpeľov Bük môžeme rozdeliť na dve veľké obdobia. Prvé od roku 1961 do roku 1963 do obdobia privatizácie štátneho majetku. Na toto obdobie bolo charakteristické štátne financovanie v rozvoji kúpeľov. Nové obdobie v rozvoji kúpeľov otvoril nový režim. Privatizovanie, keď noví majitelia – župná a miestna samospráva – v roku 1963 založili akciovú spoločnosť a svoje majetky zobrali do trhovej sféry a začali úspešne prevádzkovať.

1.1. Zrod kúpeľov

V začiatkoch dvadsiatych rokov a od roku 1950 – intenzívne a podľa plánu pokračovali výskumy, hľadanie uhľovodíka v Bükü a v obci Bő. Na jeseň roku 1957 z hĺbky 1282 m našli veľké množstvo vhodnej liečivej, minerálnej vody.

Obrázok 1 V roku 1957 vytryskol gejzír do výšky 70 m.

Archívna fotka: prameň BGYZRT

Jedinečný vplyv, účinky 58 °C stupňovej a skoro 15.000 mg/l - magnezium draselnej termálnej liečivej vody mali možnosť skúsiť, mali z nej pôžitok z blízka i z ďaleha prichádzajúci návštevníci. (kúpanie v jarku).

Obrázok 2 Kúpanie v jarku v roku 1961

Archívna fotka: prameň BGYZRT

Sčasti prikrýty prvý bazén o objeme 500 m³ vody a k nemu obsluhujúce budvy boli oficiálne odovzdané do užívania v auguste roku 1962 a do dnešných čias pokračuje história úspechu kúpeľov Bük.

V roku 1963 mohol začať výskum, ktorého výsledkom bolo, že ministerstvo zdravotníctva príkazom č.728/1965 kvalifikuje vodu za liečivú.

Rozširovaním krytých budov, smer priebehu rozširovania, priaznivé skúsenosti v liečení prispeli k tomu, že roku 1973 kúpele mohli dostať hodnoverný názov liečebné kúpele, tento názov značne zmenil pôsobenie kúpeľov.

Vlastne v roku 1976 sa založil samostatný podnik Liečebné kúpele Bük, ministerským príkazom č. 116/GYF/1979 dostáva kvalifikáciu Významné štátne liečebné kúpele - začína sa plánovanie, štylizovaná predstava realizácie kúpeľov a jej 67,5 ha plochy.

Začiatkom roku 1990 ako zúpado-zadunajské medzinárodné kúpele v histórii otvára novú epochu, zmena zriadenia, keď noví majitelia založili 1. januára roku 1993 spoločnosť Liečebnú kúpele sro.

1.2 Základ, nové smery rozvoja

Podnik privatizáciou, bývalým štátnym vlastníctvom sa zakladal na zdravotníctve, oddychovej funkcii. Vo funkcii liečebných kúpeľov prišlo k trhline, k zmene zainteresovanosti.

Zmenené okolnosti vo funkcii dali základ premeny novému hospodárskemu združeniu, vypracovaniu rozvojovej stratégie. Bolo potrebné začať s rozborom situácie, počas ktorého už aj nasledujúce možnosti rozvoja bolo potrebné pripraviť, zabezpečiť stálu stabilitu, trvácnosť nepretržitej činnosti so zámerom na prostredie.

Na dosiahnutie vytýčených cieľov spoločnosť rozvíja, modernizuje svoju činnosť v troch smeroch:

- zvyšovanie návštevnosti, rozvoj tvárnosti
- sústava inštitúcie, rozšírenie materiálnych prostriedkov, rozvoj,

a kompletná hodnota zdravej zdravotnej turistiky, zvyšovanie kúpeľovej integrácie, zrýchlené opatrenia.¹

Základným cieľom pre spoločnosť je prirodzene, hlavný smer k strategickému prvku, rozvoju hodnoty prostredia, zosilnenie trhovej pozície, spetrenie dopytu, zvyšovanie, zveľadovanie produktov, výrobkov podľa vplyvu nasledovných možností:

- rozvoj kvality
- úspornosť
- innovácia
- formovanie názoru

Kúpele v rokoch 2000- 2003 vykoonali rozvoj za 2,5 miliárd Ft-ov z plánu Szécsényiho, zo súbehu EU NYDROP v rokoch 2008-2011 ako Vyzdvihnutý projekt v hodnote 2.5 Miliárd Ft-ov využili možnosti investovať pre zabezpečenie dosiahnutie vytýčených cieľov.

2 Možnosti činnosti vedomého prostredia, významné plochy akcie

V Liečebných kúpeľoch a oddychovom centre Bük sú najautentické možnosti vplyvu prostredia, najcitlivejšie plochy akcie tak ako aj v prípade iných kúpeľových službách sú nasledovné:

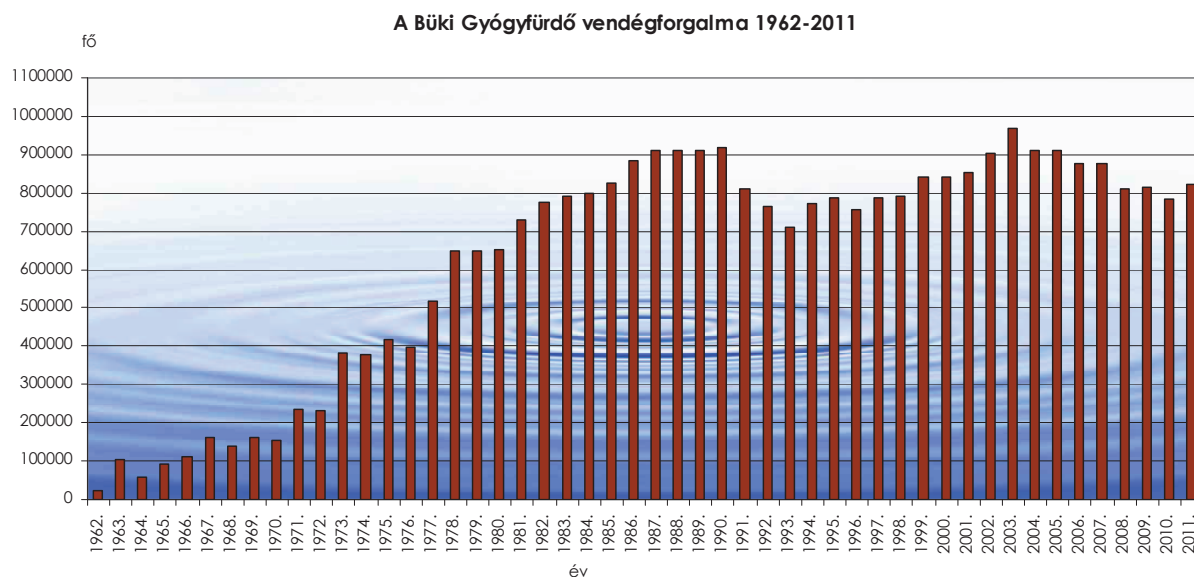
- ochrana vody, hospodárenie s vodou
- hospodárenie s energiou, zvlášť so zreteľom na využitie plynu
- vizuálne zveľadovanie prostredia / funkcia, forma/
- obsluha odpadu
- vytvorenie humánneho názoru, formovanie.

Samozrejme počas prevádzky služieb kúpeľov nemožno nemať na zreteli fakt, že miera zabudovania, daná skutočnosť, že používanie týchto sa koncentruje, niekedy hektický obrad hostí a vplyv prostredia, záťaž hostí sú najviac počatné základné prvky. Pre kúpele Buk sú najdôležitejšie nasledovné ukazovatele:

---

¹ Dr.Németh István.: *Úloha Kúpeľov Buk a rozšírenie regionálneho zdravotného turizmu. In. Balneológia- záležitosť kúpeľov – cestovný ruch kúpeľov*, Budapest. 2001.1-2č.str.40-58.

Obrázok 3 Obrat hostí v liečebných kúpeľoch Bük

Zdroj: vlastná práca

- Výmer pozemku v kúpeľných zariadeniach 18,8 ha
- Základná plocha kúpeľných zariadení 18.663 m²
- Zastavaná plocha 9,94 percent
- Počet bazénov 32
- Vodná plocha v rozmere 5222 m²
- Kapacita kúpeľov v zimnom období 3.883 osôb za deň
- Kapacita kúpeľov v letnom období 10.790 osôb za deň

2.1 Vodné hospodárstvo, ochrana vody.

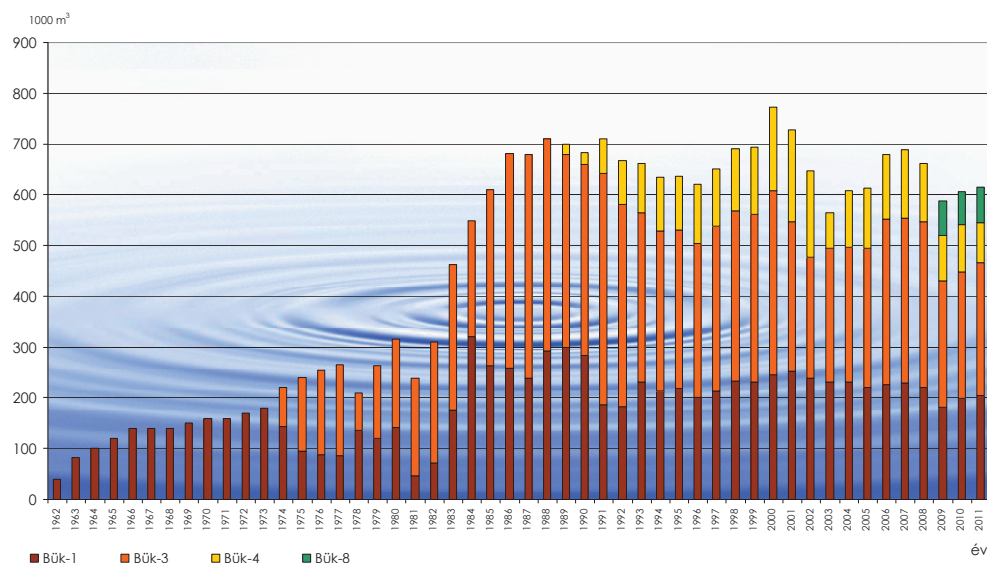
Základným rysom kúpeľníctva je vodné hospodárstvo. Efektívne využívanie cenných vodných zdrojov, ochrana kvality služieb, ako aj životné hodnoty udržiavania sú jedným zo základných pilierov.

Nedávny vývoj v oblasti racionálneho využívania vody s vysokou prioritou výrobu bola jedna z možností pre samotný rozvoj vodných zdrojov, ďalšia je zber rôznych typov vôd, využitie skladovania, vytvorenie nasledujúcej kapacity :

- selektívny rozvoj vodných zdrojov
  - 4 ks tepelných / termálnych / studní
  - 2 ks studní s pitnou vodou
- kapacita uskladnenia
  - 1000 m³ vody / v 7 kazetových bazénoch /
  - 3x 100 m³ vody v kanáloch / v suteréne /

Obrázok 4 Spotreba vody v liečebných kúpeľoch Bük

A BÜKI GYÓGYFÜRDŐ HÉVÍZFELHASZNÁLÁSA 1962-2011

Zdroj: vlastná konštrukcia

Účinné opatrenia, výsledok, zvýšenie prevádzkovej bezpečnosti sa stali významnými úsporami energie znížili dopad na životné prostredie vyplývajúce z eliminality.²

2.2 Energetický manažment so zvláštnym zreteľom na využitie plynovej energie

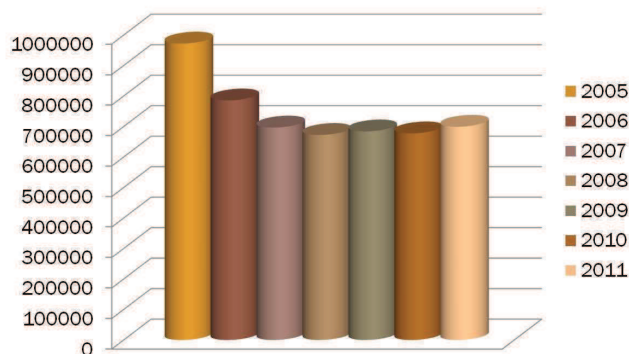
Najvýznamnejším zdrojom znečistenia ovzdušia v kúpeľových službách je prevádzka plynových horákov.

V posledných rokoch intenzívne využitie tepelnej energie v liečebno-welnessovom centre je tepelný zdroj znázornený aj na obrázku-veľmi priaznivé prevádzkové trendy sa objavili, a to napriek skutočnosti, že kryté štruktúry, budovy sa zdvojnásobili, výrazne vzrástol dopyt na využívanie vysokej teploty kúpeľa.

Účinnosť bola najviac meraná v týchto oblastiach :

- úspory nákladov v spotrebe energie
- zníženie znečisťovacích látok – emissia
- zníženie prevádzkových nákladov

Obrázok 4 Použitie plynu v liečebných kúpeľoch Buk.

Prameň: vlastná konštrukcia

² PUP Vilmos: 45 rokov v Rozvoji liečebného kúpeľa Buk In: Balneológia – záležitosť liečebných kúpeľov – liečebný cestovný ruch Budapest, 2008. XXVII. 1-2č. str. č. 113-121

2.3 Požiadavka na jednotku funkcie a formy.

Nie vždy dostane dostatočnú pozornosť vizuálne znečistenie ako sú environmentálne analýzy, hoci sú v kúpeľových službách dôležitým prvkom.

Je dôležité, aby zodpovedalo vnútorné vybavenie, požiadavky na komfort pre duševné liečenie.

Také prvky, konštrukcie budú zabudované, ktoré odolajú agresívnym účinkom termálnych vôd, tieto prvky sa nesmú odrážať nedbalosťou na vzhľade. K zabezpečeniu týchto prvkov je potrebné, aby architektonické riešenia poskytli:

- harmonickú jednotu budov, bazénov
- ľahké, elegantné architektonické riešenie
- architektonické prvky dizajnu, širokú škálu farieb
- dialóg medzi vonkajším a vnútorným svetom
- súhra prírodného a umelého svetla na vodných plochách

Použitie materiálov v stavebníctve musia spĺňať nasledovné požiadavky:

- Špeciálne efekty musia byť odolné:
  - vode, pare, vlhkosti
  - odolné voči agresívnym koróziám
  - zaisťovať vysoké hygienické požiadavky
  - odolné voči nebezpečenstvu pošmyknutia
  - zvyrazujú v kúpeľových službách a zdravotných strediskách spolupatričnosť v duchu „genius loci“,
  - nech pomáhajú pravde „medicus curat, natura sanat“,

2.4 Ošetrovanie odpadu

Rozhodnutie s nakladaním odpadu je jedna z najviditeľnejších hygienických oblastí. Pre hosťa je veľmi dôležitý faktor vytvorenia prvého dojmu čistoty. Preto sa venuje osobitná pozornosť - konverzia pocitu a poriadku. V oblasti kúpeľových služieb platia nasledovné aspekty:

- podľa pôvodu funkcie:
  - nebezpečný odpad typu domácnosti (121.240 kg/rok)
  - nebezpečný odpad (110 kg /rok)
- metódy zberu, riešenia:
  - selektívna separácia (PET fľaše)
  - dizajn, dostatočný počet zberných nádob
  - dosiahnuť zníženie objemu
- Eliminácia
  - povolený odvoz na zberné miesto
  - likvidácia so zabezpečením profesionálnej spoločnosti

Činnosť tejto spoločnosti bude brať do úvahy požiadavky právnych predpisov, tieto bude priebežne uplatňovať. Hlavným cieľom je dosiahnuť environmentálne zodpovedné podnikateľské zvyklosti a vytvoriť podmienky, ktoré umožňujú presné ovládanie a negatívne zlepšenie.

2.5 Povedomie životného prostredia, formovanie, tavrovanie

Fyzické zlepšenie životného prostredia, ekologicky šetrné technológie nestoja za nič, bez dosiahnutia vysokého servisu, ktorý zabezpečí fyzické úsilie účinne vykonávať prácu. Rovnako ako všetky ostatné, hlavným cieľom úsilia nemôže byť iné ako:

- **ciel':** zachovanie ekologickej hodnoty kúpeľov
  - hostia
  - pracovníci
- **nástroje**
  - predpisy
  - ilustrácie, ist' príkladom
  - školenie, vzdelávanie

Servis zodpovedného správania- predovšetkým povedomie o životnom prostredí, definovanie štandardov pre kúpeľné a Wellness centrum editované a umiestnené do „domovýporiadok,,

A aj obsahuje „ **Etický kódex**„.

Tieto predpisy definujú hodnoty, pre ktoré je strategická služba na základe ekologických aktivít a pokyny na vykonávacie akcie, služba, ktorá je súčasťou sľubu, že sa bude správať tak, ako svetlé očakávania, bude formulovať dôvody, keď právne predpisy neposkytujú jednoznačné rozlíšenie.³

Použitá literatúra:

- [1] AQUAPROFIT RT. – HORWATH Consulting Kft.: A Büki Gyógyfürdő fejlesztési Koncepciója Bp.: 2005
- [2] DR.ÁKOSHEGYI György – DR. NÉMETH István: Fürdők Kézikönyve Bp.: 2007
- [3] ÉPÍTÉSZ Évkönyv: Bp.: 2003 – 2004 Magyar Építész Kamara
- [4] HÁZÉPÍTÉS Magazin: Fürdőbővítés Bükfürdőn. In: Funkció és forma találkozása Bp.: 2003. VII.évf.18-21.old.
- [5] DR. NÉMETH István: A Büki Gyógyfürdő 30 éve. In: Balneológia – Gyógyfürdőügy – Gyógyidegenforgalom XV. Bp.: 1994., 127 – 131.old
- [6] DR.NÉMETH István: A Büki Gyógyfürdő korszerű fejlesztésének lehetőségei. In: A víz és a vízi környezetvédelem a Kárpát – medencében. Bp.: MHT Kiadvány, 1996. II.kötet 730 – 744.old
- [7] DR.NÉMETH István: A 35 éves Büki Gyógyfürdő múltja, jelene és jövője. In: Vasi Szemle. Szombathely.: 1997. LI.2.sz. 141 – 151 old.
- [8] DR.NÉMETH István: A Büki Gyógyfürdő idegenforgalmi vonzerejének helyzete, fejlesztésének lehetőségei. In: Balneológia – Gyógyfürdőügy – Gyógyidegenforgalom. Bp.: 1999.XX.3 – 4.sz. 49 – 64.old.
- [9] DR.NÉMETH István: A Büki Gyógyfürdő szerepe a régió egészségturizmusának fejlesztésében. In: Balneológia – Gyógyfürdőügy – Gyógyidegenforgalom. Bp.: 2001. XXII.1 – 2.sz. 40 – 58.old.
- [10] DR.NÉMETH István: A Büki Gyógyfürdő fejlesztése, vonzerejének növelése. In: Magyar Építőipar. Bp.: 2002. 9 – 10.sz. 246 – 252.old.
- [11] DR.NÉMETH István – PUP Vilmos – SZANYI Krisztián – WELLNER Ervin: A 45 éves Büki Gyógyfürdő képekben. Bük.: 2007.
- [12] DR.NÉMETH István: Egészségturisztikai szolgáltatások és a minőségbiztosítás. In: Balneológia – Gyógyfürdőügy – Gyógyidegenforgalom. Bp.: 2010. XIX. 1.sz. 108 – 114.old.
- [13] PUP Vilmos: Vízazdalkodás, energiagazdalkodás és Környezetvédelem a Büki Gyógyfürdőben. In: MHT. XXIV. Országos Vándorgyűlés Pécs. Bp.: 2006. MHT kiadvány 663 – 670.old.
- [14] PUP Vilmos: A Büki Gyógyfürdő fejlődésének 45 éve. In: Balneológia – Gyógyfürdőügy – Gyógyidegenforgalom. Bp.: 2008. XXVII. 1 – 2.sz. 113 – 121.old.

³ SZABÓ Erika: *Etika a fürdőszolgáltatásban – különös tekintettel a marketingetikára.* In: *Kézirat.* Sopron.: 2012. NYME-KTK Doktori Iskola)

- [15] SÁRI I. : Bizsergés félárbcra eresztve. Bükfürdő, a fedett fürdő bővítése. In: Alaprajz. Bp.: 2003. 10.évf.4.szám. 28 – 31.old.
- [16] SZABÓ Erika: Etika a fürdőszolgáltatásban – különös tekintettel a marketingetikára. In: Kézirat. Sopron.: 2012. NYME-KTK Doktori Iskola

---

CHARAKTERISTIKA ČÍNSKÝCH PRIAMÝCH INVESTÍCIÍ V ZAHRANIČÍ

Abstrakt

Cieľom predkladaného článku je identifikácia a vysvetlenie názorových diskrepancií vo vnímaní čínskych priamych investícií v zahraničí ako formy rozvojovej pomoci. V prvej časti sa preto venujeme samotnej charakteristike čínskych priamych investícií v zahraničí z historického a inštitucionálneho aspektu, na ktoré je naviazaná typológia čínskej rozvojovej pomoci, ktorá je odlišne vnímaná v západnom a v čínskom ponímaní. Zaoberáme sa analýzou vývoja týchto investícií, z ktorej je evidentný ich nárast v poslednej dekáde, teda po vstupe Číny do WTO. Na základe typologizácie rozvojovej pomoci podľa vnímania čínskej vlády poukazujeme na názorové diskrepancie v rovine Čína – Západ. Dospievame k názoru, že Čína je neopodstatnene kritizovaná za začleňovanie exportných úverov, resp. hospodárskej spolupráce ako takej do kategórie oficiálnej rozvojovej pomoci.

Kľúčové slová: PIZ, rozvojová pomoc, kompletne projekty

Abstract

The aim of this paper is identification and clarification of the opinion discrepancies about the Chinese outward direct investments as a form of official development aid. In the first part of the paper we focus on the characteristics of Chinese outward direct investments from historical and institutional aspect. We analyze the development of these investments and the recent increase in the volume of these investments after China's entry into the WTO. On the basis of the categorization of Chinese development aid by the government we point out the different perception of ODI as a form of development aid between China and the West. We come to a conclusion, that the criticism of the Chinese government for including export credits or economic cooperation to ODA is frivolous.

Key words: ODI, official development aid, complete projects

Úvod

Čínske investície v zahraničí nadobudli v poslednej dekáde výrazne rastúcu tendenciu čo vyvolalo pochybnosti v politických, mediálnych a vedeckých kruhoch o ich etickej a morálnej čistote. Hlavným predmetom kritiky sa stali investície smerujúce do nedemokratických krajín, v ktorých si Čína podľa kritikov, hľadá strategických partnerov na upevnenie svojej pozície a na zabezpečenie nerastného bohatstva pre svoj ekonomický rast. V predkladanom článku analyzujeme vývoj čínskeho investovania v zahraničí v hodnotovom meradle, ako aj kroky, ktoré viedli čínsku vládu siahnuť po investičných možnostiach za hranice svojho štátu. Následne sa venujeme inštitucionálnemu pozadiu týchto investícií, ktorým demonštrujeme ich špecifickosť. V poslednej časti komparujeme vnímanie čínskej rozvojovej pomoci zo západného a z čínskeho aspektu. Na základe Bielej knihy vydanéj

čínskou vládou analyzujeme jednotlivé formy čínskej rozvojovej pomoci ako aj typov jej financovania.

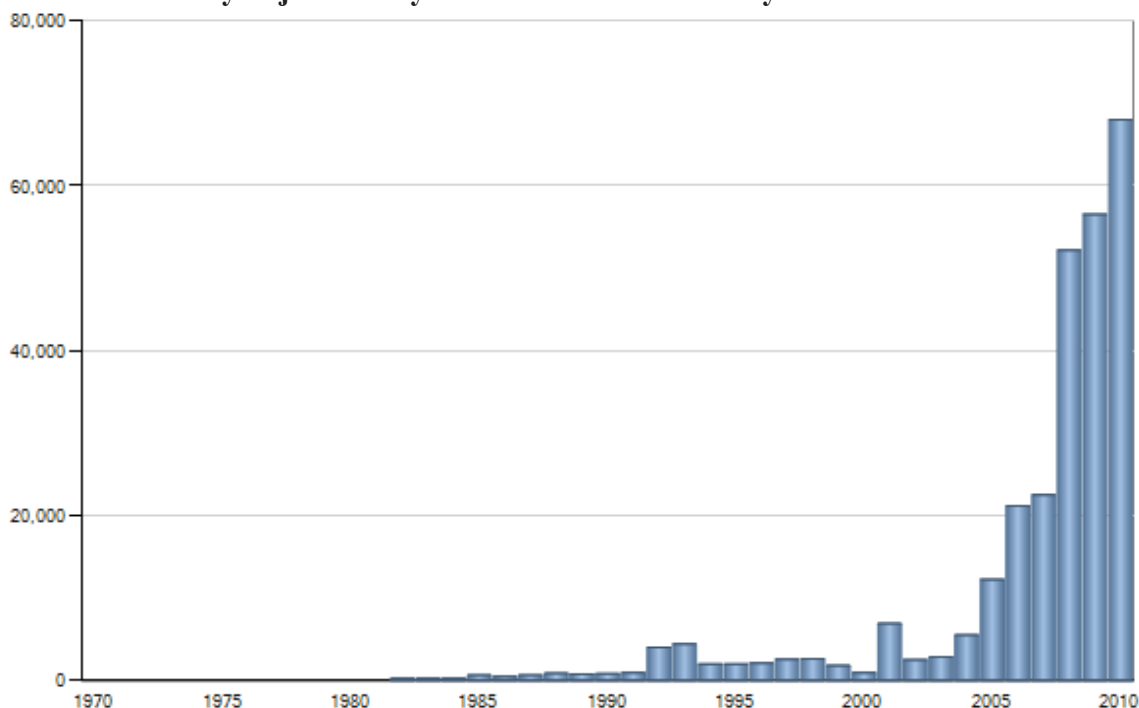
1 Vývoj čínskych priamych investícií v zahraničí

Hoci súčasná ekonomická recesia postihla všetky ekonomiky sveta, s devízovými rezervami vo výške 3,18 bilióna USD¹, s prebytkom štátneho rozpočtu a bežného účtu platobnej bilancie sa Čína nachádza v omnoho priaznivejšej pozícii než USA. Okrem toho, Čína vlastní takmer štvrtinu z celkového množstva amerických vládnych dlhopisov v cudzom vlastníctve, čo je viac ako ktorákoľvek iná krajina. Práve vďaka týmto obrovským rezervám a mimoriadne dynamickému vývoju ekonomiky má Čína výhodnejšie postavenie v súťaži o vplyv nad africkým kontinentom.

Investície pochádzajúce z rozvojových štátov podľa údajov UNCTAD predstavovali v roku 2010 327,56 miliárd USD, teda 24,8 % z celosvetových investícií.² Po Hongkongu sa spomedzi rozvojových krajín stala Čína druhým najväčším investorom vo svete. V roku 2010 investovala vo svete 69 miliárd USD, t.j. 5,139 % celosvetových investícií, čo radí pevninskú časť ČĽR na 5. priečku v globálnom meradle. Je to historicky najvyšší nárast, čo ilustrujú aj grafy 1 a 2, na základe ktorých je zrejmé, že v porovnaní s rokom 2007 sa čínske investície viac než zdvojnásobili a v porovnaní s rokom 2005 sú dnes viac než štvornásobne vyššie.

Čínsky záujem o investovanie v zahraničí bol prebudený začiatkom 80-tych rokov. V období od roku 1982 až do roku 1991 predstavoval ročný tok čínskych investícií do zahraničia menej ako miliardu dolárov. Od roku 1992 do roku 2004 narástol ich objem na priemernú ročnú úroveň 3 miliardy USD. Zlom nastal v roku 2005, keď sa čínske investície vyšplhali na úroveň viac ako 12 miliárd dolárov.³

Graf 1 Ročný objem čínskych PIZ 1970-2010 v bežných cenách v mil. USD

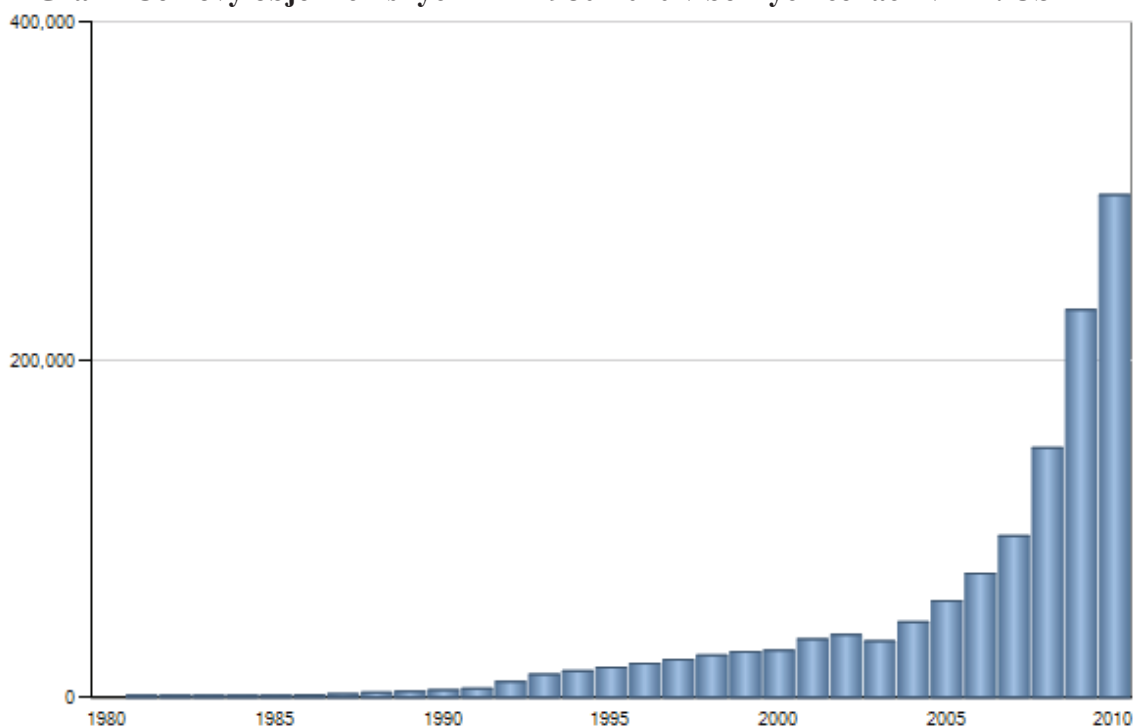
Zdroj: UNCTAD, *Handbook of statistics 2011*.

¹ Podľa údajov Národnej banky ČĽR za december 2011: 中国人民银行. 2011. 黄金和外汇储备报表. [online]. [cit. 16.3.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.pbc.gov.cn/publish/diaochatongjisi/3766/index.html>>

² Zdroj: UNCTAD Statistics. [online databáza.] [cit. 25.10.2010]. Dostupné na internete: <unctadstat.unctad.org>

³ Zdroj: UNCTAD: Major FDI Indicators, WIR 2009.

Graf 2 Celkový objem čínskych PIZ 1980-2010 v bežných cenách v mil. USD

Zdroj: UNCTAD, *Handbook of statistics 2011*.

Vývoj čínskych PIZ sa na základe objemu je teda možné rozdeliť na 3 etapy:

1, **1979 – 1991: Dengova Politika otvorených dverí** bola iniciovaná v roku 1978, keď Deng Xiaoping povolil zahraničným firmám investovať v Číne v špeciálnych ekonomických zónach v provinciách Guangdong a Fujian na juhovýchode krajiny. Rovnako povolil opačný tok investícií, ale výlučne len štátnych podnikov a pod prísnu vládnou kontrolou. Všetky investičné projekty podliehali prevereniu a schváleniu Štátnou radou. Prvou čínskou investíciou v zahraničí bolo *joint venture* vytvorené s japonskou firmou v Tokiu. Vláda podporovala PIZ ako prostriedok zapojenia sa krajiny do svetového hospodárstva a medzinárodnej deľby práce. Celkový počet takýchto firiem bol však vzhľadom na negatívne poňatie kapitalistického sveta Komunistickou stranou Číny veľmi obmedzený, keďže idea povolenia PIZ bola pre stranu experimentom. Investovať mohli len štátne spoločnosti s importnými a exportnými licenciami a štátne firmy technologického zamerania. Počet čínskych investičných projektov a ich objem začal rásť, až keď vtedajšie Ministerstvo zahraničného hospodárstva a obchodu vydalo v roku 1985 nariadenie, podľa ktorého sa akákoľvek firma, ktorá má dostatočné množstvo finančných prostriedkov, určitú technologickú úroveň a zahraničného obchodného partnera, mohla uchádzať o založenie *joint ventures* v zahraničí. Všetky investície však podliehali prísnej štátnej kontrole kvôli neskúsenosti čínskych firiem v zahraničí a z hrozby straty štátnej moci nad ich riadením na diaľku. Investície v zahraničí umožnili vláde posilňovanie diplomatických vzťahov s ostatnými rozvojovými krajinami. Čínske firmy získali prístup k zahraničným technológiám, odbytovým trhom pre svoje výrobky a diverzifikovali riziko svojho podnikania.

2, **Obdobie od 1992 do 2001** sa vyznačovalo expanziou PIZ v priemere približne v hodnote 3 miliárd USD ročne (Graf 1). Hlavnou destináciou čínskych špekulatívnych investícií sa stal realitný trh v Hongkongu. Špekulatívne investície a finančná kríza v Ázii spomalili tento proces a vláda zmenila postoj k PIZ. Namiesto podpory nastalo obdobie prísnejšieho schvaľovania a kontroly investičných projektov, ktoré mohli byť už len výrobné.

Na druhej strane vláda zaviedla odpúšťanie platenia exportných daní, poskytovanie asistenčných služieb a finančnej pomoci projektom, ktoré boli orientované na podporu čínskeho exportu nerastných surovín, strojov a produktov ľahkého priemyslu. V roku 2001 bol prijatý 10. päťročný plán, ktorý mal v sebe zakotvenú „going global“ stratégiu a Čína sa stala členom Svetovej obchodnej organizácie.

3, **Od roku 2001 po súčasnosť** čínske PIZ (priame investície v zahraničí) vzrástli do takej miery, že Čína sa stala druhým najväčším investorom rozvojového sveta a v roku 2010 sa 9 čínskych spoločností nachádzalo v rebríčku 100 najväčších nefinančných TNK pochádzajúcich z rozvojových a tranzitívnych krajín podľa zahraničných aktív.⁴ Päťročné plány naďalej obsahujú cieľ podporiť PIZ. Od roku 2003 majú aj súkromné firmy povolené viac investovať v zahraničí s cieľom zvýšiť konkurencieschopnosť krajiny. Dovtedy bol ich počet minimálny. Kvôli zvýšenej konkurencii na domácom trhu po vstupe Číny do WTO sa zvýšila aj motivácia čínskych firiem hľadať si nové trhy za hranicami svojej krajiny. Uvoľnili sa kritériá pre uchádzačov o PIZ, zjednodušil sa schvaľovací proces a zmiernila sa štátna kontrola týchto projektov. Postupne sa črtá vyššia úloha obchodných záujmov a ústup politických záujmov pri týchto investíciách.

Za posledné tri dekády čínska vláda postupne zliberalizovala svoj postoj k investovaniu v zahraničí a prešla od politických záujmov k ekonomickým. Proces schvaľovania PIZ sa značne zjednodušil. Motívom PIZ už nie je výlučne prístup k nerastnému bohatstvu, ale stal sa ním aj prístup k novým trhom, technológiám a značkám.

Do polovice 90-tych rokov boli všetky čínske spoločnosti v zahraničí zakladané formou *joint ventures*, čo je všeobecný trend aj podľa jednotlivých teórií. Postupne ich začali nahrádzať *joint ventures* s čínskym väčšinovým vlastníctvom a pobočky domácich štátnych firiem v úplnom vlastníctve čínskych investorov. Tým, že čínski manažéri postupne získali skúsenosti na zahraničných trhoch, získali si aj dôveru vlády, ktorá ich projekty schvaľovala v stále väčšom množstve. Investičné fondy sa stali prístupnejšie firmám vďaka „going global“ stratégii vlády, ktorá zabezpečuje lacné pôžičky na nákup pozemkov, budov, strojov a zariadení pre tieto firmy. Tie tak nemusia šetriť na nákladoch prostredníctvom *joint ventures*. Najčastejšie investujú do automobilového priemyslu a výroby auto dielov, potravinárskeho priemyslu, výroby elektrotechniky a ťažobného priemyslu.

2 Inštitucionálne zabezpečenie čínskych priamych investícií v zahraničí

V porovnaní s inými krajinami, Čína do veľkej miery reguluje svoje PIZ. Do roku 2002 boli v podstate firmy odrádzané od investovania v zahraničí a investovalo sa len v súlade s vládou stratégiou. Až štvrtá generácia vedenia Komunistickej strany Číny začala podnecovať PIZ. V súčasnosti politický a administratívny rámec zahraničného investovania zabezpečuje niekoľko inštitúcií. Hlavnými aktérmi sú: Štátna rada (vláda), Štátny úrad pre zahraničnú výmenu (*State Administration for Foreign Exchange - SAFE*), Ministerstvo obchodu (MOFCOM), Centrálna banka ČĽR, Národná rozvojová a reformná komisia a Úrad pre dohľad a riadenie štátneho majetku (*State Asset Supervision and Administration Commission - SASAC*).

---

⁴ CITIC Group, China Ocean Shipping Company, China National Petroleum Corporation, Sinochem Group, China National Offshore Oil Corp., Lenovo Group, China Railway Construction Corporation Ltd., ZTE Corp., China Minmetals Corp.

Zdroj: UNCTAD: World Investment Report 2011. Annex Table 30. [online.] New York: UNCTAD, 2011. [cit. 25.1.2012]. Dostupné na internete:

<http://www.unctad.org/Sections/dite_dir/docs/WIR11_web%20tab%2030.pdf>

Štátna rada podáva návrhy zákonov a nariadení, koordinuje národný hospodársky rast, dohliada na implementáciu nariadení a zákonov v súlade so strategickými cieľmi krajiny. Podpisuje bilaterálne dohody, udržiava obchodné a diplomatické vzťahy. Je hlavným orgánom v Číne, ktorý rozhoduje o ekonomických otázkach a liberalizačných opatreniach na základe odporúčaní zo strany Ministerstva pre obchod a Štátneho úradu pre zahraničnú výmenu.

SAFE podáva správy o platobnej bilancii krajiny Štátnej rade a Medzinárodnému menovému fondu, dáva odporúčania o devízovej politike Centrálnej banke ČĽR, monitoruje stav zahraničných devíz na kapitálovom účte platobnej bilancie a spravuje devízové rezervy štátu. Tým, že je zodpovedný za spravovanie a monitorovanie devíz, je nutné, aby každá čínska firma podala žiadosť o umožnenie a registráciu investovania v zahraničí. Štatistické údaje, ktoré SAFE vypracováva, sú používané v databázach UNCTAD-u.

Úlohou Ministerstva obchodu v kontexte čínskych investícií v zahraničí je navrhovanie a implementácia nariadení o nefinančných investičných projektoch v zahraničí, reprezentácia Číny na pôde Svetovej obchodnej organizácie, ako aj bilaterálnych a multilaterálnych rokovaniach, zabezpečenie legislatívneho rámca v krajine v súlade s medzinárodnými dohodami, zabezpečenie úverov a koordinácia rozvojovej pomoci Číny. Jeho rola je teda kľúčová pri rozhodovaní o smerovaní čínskych PIZ.

Čínska centrálna banka – Ľudová banka Číny zodpovedá za finančnú politiku a rokovania s medzinárodnými finančnými organizáciami, ako skupina Svetovej banky či Medzinárodný menový fond. Taktiež spravuje devízové rezervy krajiny, ktoré sa využívajú pri medzinárodných investičných projektoch, a zároveň pomáhajú znižovať hladinu inflácie.

Národná rozvojová a reformná komisia je hlavným vládny orgánom, ktorý dáva návrhy a plány o hospodárskom raste a rozvoji krajiny. Vytvára strategické plány o alokácii čínskych investícií v zahraničí a dáva vláde súhlas k vykonaniu veľkých investičných projektov. Jej vyjadrenie pri veľkých investičných projektoch je nutné z dôvodu udržania vyrovanej platobnej bilancie, ktorej stav monitoruje. Spolu s Ministerstvom obchodu vypracováva databázu krajín, v ktorých čínska vláda dotuje investičné projekty.

SASAC reprezentuje čínsku vládu v nefinančných štátnych podnikoch, ktorých je buď jediným vlastníkom alebo majoritným vlastníkom. Má založené úrady v Afrike. Jej úlohou je teda zabezpečenie konkurencieschopnosti štátnych podnikov. Splňanie tejto úlohy je diskutabilné, keďže ich vrcholový manažment je volený Komunistickou stranou Číny. Všetky investície čínskych štátnych podnikov v zahraničí podliehajú schváleniu SASAC-om. Medzi najväčšie štátne podniky patria napr. *China National Petroleum Corporation (CNPC)*, *Sinochem Corporation*, *China National Offshore Oil Corporation (CNOOC)*, *China Minmetals Corp.* a iné.⁵

Čínska Exim banka má taktiež dôležitú rolu pri angažovaní sa Číny v zahraničí. Poskytuje zvýhodnené pôžičky zahraničným vládam a podporuje čínske firmy k investíciám v Afrike prostredníctvom exportných úverov, pôžičiek na zahraničné projekty a medzinárodnej zábezpeky.

Každý investičný projekt teda musí byť registrovaný a schválený niekoľkými inštitúciami. Pokiaľ má firma záujem investovať v zahraničí, je nutné podať žiadosť o registráciu na SAFE a potom sa obrátiť na Ministerstvo obchodu alebo Národnú rozvojovú a reformnú komisiu na schválenie investičného zámeru. Kompetencie jednotlivých inštitúcií sa postupom času menili a doteraz menia. Kým spočiatku bol nutný ich súhlas na uskutočnenie investície mimo Číny, neskôr (okrem schvaľovania) sa stali aj podpornými inštitúciami pre tieto investície. Množstvo byrokracie však stále odrádza menšie štátne a

---

⁵ UNCTAD: World Investment Report 2010. Annex Table 26. [online.] New York: UNCTAD, 2010. [cit.25.10.2010.] Dostupné na internete: <<http://www.unctad.org/templates/Download.asp?docid=13715&lang=1&intlItemID=2443>>

súkromné firmy, ktoré nemajú vybudované kontakty vo vláde, na ministerstve alebo v Národnej rozvojovej a reformnej komisii.

Vláda zasahuje do PIZ v niekoľkých oblastiach. Poskytuje lacné pôžičky firmám, ktoré chcú investovať v zahraničí. Na základe správ, ktoré vydáva SAFE a Ministerstvo obchodu, vydáva rozhodnutia o podpore budúcich PIZ. Zverejňuje zoznam preferovaných sektorov a štátov, kde poskytuje zjednodušený prístup k pôžičkám a daňové úľavy.

Od roku 2000 funguje Fórum pre sino-africkú spoluprácu (FOCAC), na pôde ktorého sa konzultujú postoje čínskej vlády a jednotlivých afrických vlád. Stretnutia sa konajú každé 3 roky, striedavo v Pekingu a v Afrike. V rámci tohto fóra bolo podpísaných niekoľko zmlúv o hospodárskej spolupráci. Aj tieto zmluvy sú medzi inými smerodajné pri výbere preferenčných štátov a sektorov pre čínske investície.

3 Čínske priame investície v zahraničí ako forma rozvojovej pomoci

Čínske vnímanie poskytovania rozvojovej pomoci je širšie než znie všeobecná definícia oficiálnej rozvojovej pomoci: „(1) toky oficiálneho financovania (2) vykonávané s hlavným cieľom podpory hospodárskeho rozvoja a blahobytu rozvojových krajín, (3) pričom majú preferenčný charakter, s grantovým prvkom vo výške minimálne 25 % (vypočítaným s použitím diskontnej sadzby rovnej 10 %)“⁶. To znamená, že na to, aby sa úvery kvalifikovali do kategórie ODA, ich úroková sadzba a tolerančné obdobie musia byť celkovo aspoň o 25 % výhodnejšie v porovnaní s úverom bez tolerančného obdobia a s fixným úrokom 10 %. Pokiaľ nie je splnená podmienka 2 a 3, táto pomoc spadá do kategórie iné oficiálne toky OOF (*Other Official Flows*). Čína podľa niektorých autorov⁷ totiž okrem nej zahŕňa do kategórie ODA aj hospodársku spoluprácu. Tá má formu investičných kontraktov (financovaných z čínskeho alebo z externého zdroja napr. MMF, SB), exportných úverov (pre čínske firmy investujúce v rozvojových krajinách za účelom podpory exportu z týchto krajín), pričom do ODA sa zahŕňa len odpúšťanie dlhov, poskytovanie grantov, či zvýhodnených úverov s grantovou zložkou minimálne 25 %. Teda mali by sa kategorizovať do OOF. Oficiálne dokumenty čínskej Exim banky, však nepotvrdzujú tvrdenie, že by ČĽR vnímala investičné projekty, resp. exportné úvery ako ODA. Čínska Exim banka zastrešuje aj exportné úvery ako aj zvýhodnené úvery čínskej vlády, avšak uvádza ich v odlišných kategóriách.⁸ Zvýhodnené úvery sú ďalej uvádzané aj v Bielej knihe o čínskej rozvojovej pomoci, exportné úvery však nie.⁹ Okrem toho, existuje aj odlišná štatistická databáza, ktorú vedie čínsky Národný štatistický úrad pre ODA a pre hospodársku spoluprácu.

Čínska politika poskytovania rozvojovej pomoci je prezentovaná ako finančná podpora tých štátov, kde ľudia žijú z menej ako 2 dolárov na deň, samozrejme v rámci finančných možností Číny. Poskytovanie zvýhodnených úverov zviazaných s investičnými projektmi podmienených tým, že minimálne 50 % zdrojov musí pochádzať z Číny, je často kritizovanou formou čínskej rozvojovej pomoci. Dôvodom je to, že táto pomoc nie je altruistická. Čínska vláda však takto obhajuje finančnú podporu v zahraničí pred obyvateľmi chudobných čínskych regiónov. Okrem toho sleduje dlhodobé zabezpečenie primárnych

⁶ OECD. 2003. Official Development Assistance (ODA). In Glossary of Statistical Terms. [online]. 28.8.2003. [cit. 20.6.2011]. Dostupné na internete: <<http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=6043>>

⁷ Napr. Berthélemy, J.-C. 2009. *Impact of China's engagement on the sectoral allocation of resources and aid effectiveness in Africa*. [online]. [Cit. 25.3.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.uneca.org/aec2009/papers/AEC2009BackgroundPaper.pdf>>

⁸ China Exim Bank. 2011. *2010 Annual Report*. [online]. [Cit. 25.3.2012]. Dostupné na internete: <<http://english.eximbank.gov.cn/annual/2010/2010nb23-34.pdf>>

⁹ Zhōnghuá rénmin gònghéguó guówùyuán xīnwén bàngōngshì: Zhōngguó de duìwài yuánzhù. (中华人民共和国国务院新闻办公室: 中国的对外援助.) [online]. Apríl, 2011. [cit. 20.6.2011]. Dostupné na internete: <http://www.gov.cn/gzdt/2011-04/21/content_1849712.htm>

komodít pre rozvoj vlastného hospodárstva. Vzhľadom na rastúcu tendenciu cien týchto komodít si zvolila cestu obojstranne výhodného hedgovania, ktorým si nielen naplní svoj cieľ, ale i zabezpečí rozvojovým ekonomikám bohatým na nerastné suroviny stabilný zdroj exportných príjmov. Čínska rozvojová pomoc v Afrike, preto takmer vždy prichádza v balíkoch. Investičné projekty viazané na poskytovanie úverov zabezpečujú nielen udržanie zamestnanosti v Číne, ale i vytváranie globálne konkurencieschopných čínskych firiem.

Čínska vláda eviduje poskytovanie rozvojovej pomoci v nasledovných podobách: kompletne projekty, tovary a služby, technická spolupráca, spolupráca v rozvoji ľudských zdrojov, lekárske tímy v zahraničí, mimoriadna humanitárna pomoc, dobrovoľnícke programy a odpustenie dlhov¹⁰.

Kompletné projekty, financované grantmi, alebo bezúročnými pôžičkami, zahŕňajú celý proces vykonania projektu pre zahraničného objednávateľa, počnúc prieskumom, cez plánovanie, výstavbu, poskytnutie zariadení, materiálov, technického, manažérskeho a pracovného personálu potrebného na prevedenie projektu. Čína odovzdáva objednávateľovi kompletne zhotovený a zavŕšený projekt. Častým príkladom sú stavebné projekty v oblasti výstavby infraštruktúry, elektrární, bytov, administratívnych budov, priemyselných komplexov, závodov, atď.

Tovarmi a službami, ktorých poskytovanie čínska vláda považuje za rozvojovú pomoc, sú napríklad materiály, stroje, vozidlá, potraviny, lieky.

V oblasti **technickej spolupráce** Čína posielala odborníkov predovšetkým na poskytnutie konzultácií, technickej podpory, tréningov vo všetkých sektoroch ekonomiky, a to v procese plánovania, kontroly, manažovania, organizovania, či výroby.

Spolupráca v rozvoji ľudských zdrojov zahŕňa najmä výskumné programy a školenia lokálnych pracovníkov v rozvojových krajinách alebo ich zabezpečenie v Číne. Ročne približne 10 000 ľudí z rozvojových krajín participuje na rozvoji technickej, manažérskej, diplomatickej, poľnohospodárskej, medickej, či environmentálnej odbornosti¹¹.

Čína posielala do rozvojových krajín svoje **lekárske tímy** za účelom poskytovania zdravotnej starostlivosti. Väčšina týchto projektov je sprevádzaná i poskytovaním tovarov a služieb, resp. liekov a medicckých zariadení a poskytnutím školení pre miestnych lekárov a zdravotných pracovníkov.

Mimoriadnu humanitárnu pomoc poskytuje v núdzových prípadoch, ktoré sa vyskytli v dôsledku prírodných katastrof, hladomoru alebo konfliktu. V týchto prípadoch sa posielala materiálna, finančná a personálna pomoc do postihnutých miest. K takejto forme pomoci zaraďuje čínska vláda pomoc pri boji proti šíreniu cholery v Guiney Bissau, po zemetrasení na Madagaskare, či asistenciu pri potravinovej kríze v Burundi, Lesothe, Zimbabwe, či v Mozambiku¹².

Najbežnejšie **dobrovoľnícke programy** vykonávajú Číňania v zdravotníctve, vzdelaní a v oblasti sociálnej práce, kde učia miestnych obyvateľov čínsky jazyk, metódam tradičnej čínskej medicíny, poľnohospodárskym postupom, počítačovým znalostiam a podobne.

Finančné zdroje čínskej rozvojovej pomoci majú pôvod v štátnom rozpočte (granty, bezúročné pôžičky) a v Exim banke ČĽR (zvýhodnené úvery). Ministerstvo obchodu a príslušné oddelenia Štátnej rady podávajú návrhy na nové investičné možnosti, na ktoré následne Ministerstvo financií, po schválení Štátnou radou a parlamentom, vyčlení financie zo štátneho rozpočtu.

Granty sa používajú najmä na budovanie nemocníc, vzdelávacích inštitúcií, projektov na zabezpečenie pitnej vody, sociálnych bytov a pod. Namiesto poskytnutia hotovosti, čínska

---

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

vláda preferuje platby v naturáliách, čo zabezpečí to, že financie zostanú v Číne. Podporujú sa takto projekty technickej spolupráce, spolupráce v rozvoji ľudských zdrojov, vysielanie lekárskejších pracovníkov, vojakov a mimoriadna humanitárna pomoc. To vysvetľuje, prečo Čína poskytuje spolu s rozvojovou pomocou aj svojich pracovníkov. Jedným z príkladov poskytnutia grantu je technická pomoc formou školení poľnohospodárov ako pestovať ryžu a postavenie Poľnohospodárskeho technologického centra v roku 2005 Libérii.

Bezúročné pôžičky poskytuje čínska vláda na obdobie 20 rokov, pričom príjemcovia ich začnú splácať až po 10 rokoch. Tie sa poskytujú na kompletne projekty. Jedným z mnohých príkladov je rekonštrukcia TAZARA a poskytnutie nových vagónov a rekonštrukcie starých pre Tanzániu a Zambiu schválená v roku 2010¹³.

Odpúšťanie dlhov slúži rovnako ako poskytovanie finančnej pomoci na utužovanie priateľských vzťahov čínskej vlády s vládami afrických štátov. Keďže sú to bezúročné pôžičky a úvery so zvýhodneným úrokom, pre ktoré sa odpúšťa istina (a úrok), odpúšťanie dlhov má rovnaký účinok ako poskytnutie grantu.

Zvýhodnené úvery sú poskytované na rozvojové projekty s úrokom 2-3% nad LIBOR (*London Interbank Offered Rate*) so splátkovou lehotou zvyčajne 15-20 rokov, pričom prvých 5-7 rokov je tolerančné obdobie, kedy sa spláca len úrok. Rozvojovým štátom, ktoré majú problémy so splácaním dlhov, sa poskytujú tieto úvery so zárukou v ich nerastnom bohatstve. Rozdiel v úroku dotuje čínska vláda. Väčšina týchto úverov je poskytovaná na infraštruktúrne (energetické, dopravné a telekomunikačné projekty), sociálne (zdravotníctvo, bývanie) a priemyselné projekty (ťažba, manufaktúra). Za rozvojovú pomoc sa v týchto úveroch dá považovať jedine dotácia úrokového rozdielu, ale aj to len v prípade, že grantová zložka je viac než 25%. Ďalšou významnou črtou týchto úverov je skutočnosť, že vlády prijímateľských štátov nemajú prístup k týmto úverom. Exim banka ich vypláca priamo firme, ktorá vyhrala tender, avšak splácajú ich dané vlády, ktoré takýto úver dostali. Vo väčšine prípadov je s poskytnutím takéhoto úveru spojená aj výhra tendra čínskou spoločnosťou. Práve táto črta zvýhodnených úverov je kritizovaná zo strany USA a EÚ.

Ostatné úvery na komerčnej báze poskytuje Čínska rozvojová banka, ňou vytvorený Čínsko-africký rozvojový fond (CADF) a komerčné banky v Číne (Čínska stavebná banka, Priemyselná a obchodná banka Číny – ICBC, ...). Podnetom pre vytvorenie CADF v roku 2006 po samite FOCAC bolo zabezpečenie efektívneho poskytovania komerčných úverov. Čína si zvolila svoju cestu, ktorou sa snaží o poskytovanie úverov s vysokou finančnou návratnosťou a zároveň s vyššou efektívnosťou, než v spolupráci už existujúcou medzinárodnou finančnou architektúrou (Svetová banka, Medzinárodný menový fond). CADF poskytujú úvery pre čínske spoločnosti angažované v rozvojových, investičných, či obchodných činnostiach v Afrike. Na jednej strane teda podporuje rozvojové projekty v Afrike, na druhej strane podporuje obchodné a investičné činnosti čínskych firiem. CADF poskytla v roku 2010 úver vo výške 217 miliónov USD Jidong Development Group na kúpu 51 % podielu cementárne v JAR, China Jinchuan Group vo výške 277 miliónov USD na kúpu 45 % podielu Wesizwe v JAR, 67 miliónov USD pre Xinxiang Kuroda Mingliang Leather Co. na postavenie závodu na spracovanie kože v Etiópii, 572 miliónov USD na výstavbu fakultnej nemocnice, závodu na výrobu palmového oleja a zlata v Ghane¹⁴.

Názorové diskrepancie medzi západným a čínskym vnímaním rozvojovej pomoci pramenia predovšetkým v nejasnom používaní termínu oficiálnej rozvojovej pomoci a zamieňaní hospodárskej spolupráce s ňou. Ako je zrejmé z nášho výkladu, z oficiálnych vládných dokumentov ČĽR je evidentné, že Čína nevníma hospodársku spoluprácu ako ODA.

¹³ China Injects 39 m into TAZARA Operations. In Lusaka Times. [online]. 12.1.2010. [Cit. 25.2.2011]. Dostupné na internete: < <http://www.lusakatimes.com/2010/01/12/china-injects-39m-into-tazara-operations/>>

¹⁴ Údaje uvedené na základe týždenných brífingov Centre for Chinese Studies Univerzity Stellenbosh.

Pod čínsku Exim banku síce patria oba typy zahraničnej podpory, neznamená to však identickosť týchto pojmov v čínskom ponímaní.

Záver

V predkladanom článku sme sa venovali charakteristike čínskych priamych investícií v zahraničí. Identifikovali sme pôvod názorových diskrepancií vo vnímaní PIZ ako ODA a objasnili sme neopodstatnenosť kritiky ČĽR v tomto aspekte. Jediným sporným bodom zostávajú projekty financované zo zvýhodnených úverov, na ktoré je naviazaná platba v exporte nerastných surovín, prípadne podmienka preferencie čínskej strany pre časť tendrov. Objasnili sme aj dôvody týchto podmienok kladených čínskou vládou na poskytované úvery: čínska vláda takto obhajaie finančnú podporu zahraničných ekonomík pred obyvateľmi chudobných čínskych regiónov a zároveň zabezpečuje cenovú stabilitu inputov pre svoju výrobu ako aj pre svojich dodávateľov nerastných surovín. Vzhľadom na skutočnosť, že Čína je stále rozvojovou krajinou, podporuje sa tak rozvoj jednej z rozvojových ekonomík. Napriek hospodárskemu rozmachu pobrežných oblastí krajiny, keď sa pozrieme do vnútrozemia, resp. západných regiónov Číny je evidentná opodstatnenosť jej kategorizácie medzi rozvojové krajiny.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Berthélemy, J.-C. 2009. *Impact of China's engagement on the sectoral allocation of resources and aid effectiveness in Africa*. Konferencia African Economic Conference 2009: Fostering Development in an Era of Financial and Economic Crises, United Nations Economic Commission for Africa (UNECA), 11–13 November 2009, Addis Ababa, Ethiopia, [Cit. 25.3.2012], Dostupné na internete: <<http://www.uneca.org/aec2009/papers/AEC2009BackgroundPaper.pdf>>
- [2] China Exim Bank. 2011. *2010 Annual Report*. [online]. [Cit. 25.3.2012]. Dostupné na internete: <<http://english.eximbank.gov.cn/annual/2010/2010nb23-34.pdf>>
- [3] China Injects 39 m into TAZARA Operations. In *Lusaka Times*. [online]. 12.1.2010. [Cit. 25.2.2011]. Dostupné na internete: <<http://www.lusakatimes.com/2010/01/12/china-injects-39m-into-tazara-operations/>>
- [4] UNCTAD. 2011. *Handbook of Statistics 2010*. [online]. New York: UNCTAD, 2011. [cit. 9.9.2011]. Dostupné na internete: <<http://stats.unctad.org/Handbook/ReportFolders/reportFolders.aspx>>
- [5] UNCTAD. 2006. *World Investment Report 2006. FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development*. Geneva: UNCTAD, 16.10.2006. 372 s. ISBN 9211127034.
- [6] UNCTAD. 2010. *World Investment Report 2010. Investing in a Low Carbon Economy*. Geneva: UNCTAD, 22.7.2010. 220 s. ISBN 978-92-1-112806-2.
- [7] UNCTAD. 2011. *World Investment Report 2011. Non-Equity Modes of International Production and Development*. Geneva: UNCTAD, 26.7.2011. 226 s. ISBN 978-92-1-112828-4.

- [8] Zhōnghuá rénmín gònghéguó guówùyuàn xīnwén bàngōngshì: Zhōngguó de duìwài yuánzhù. (中华人民共和国国务院新闻办公室：中国的对外援助。) [online]. Apríl, 2011. [cit. 20.6.2011]. Dostupné na internete: <http://www.gov.cn/gzdt/2011-04/21/content_1849712.htm>
- [9] Zhōngguó rénmíng yínháng. (中国人民银行). 2011. Huángjīn hé wàihuì chúbèi bàobiǎo. (黄金和外汇储备报表). [online]. [cit. 16.3.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.pbc.gov.cn/publish/diaochatongjisi/3766/index.html>>

Kontaktná adresa:

Ing. Nóra Szikorova
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
e-mail: nora.szikorova@euba.sk

PREDIKCE VÝVOJE CENY DIAMANTŮ

Abstrakt

Cena diamantů je rozhodující informací pro každého investora. V krátkodobém výhledu bude cena diamantů na úrovni dnešní doby. Nelze tedy očekávat podstatný nárůst vývoje ceny diamantů. Pro potencionálního investora to však znamená komparativní výhodu. Diamant tak představuje bezpečný způsob jak uchovat hodnotu.

Klíčová slova: diamant, trh, cena, investování, drahé kovy, poptávka, nabídka, těžba, vývoj, komodity, obchodování, historie.

Abstract

The price of diamonds is crucial information for each investor. In the short term, the price of diamonds at the level of our time. Cannot be expected to a substantial increase in the development of prices of diamonds. For the potential investor but this implies a comparative advantage. Diamond is a safe way to how to keep the value.

Key words: Diamond, market, investment, precious metals, demand, supply, price, mining, development, commodities, trade, history.

1 Úvod

Investice volných finančních prostředků do diamantů představuje kromě jiných způsobů možnost bezpečně investovat volné finanční prostředky. P. Synek v této souvislosti poznamenává, že investice do diamantů nejsou vhodné pro spekulace.¹ K tomu však tvrdíme, že toto je výhoda diamantů, neboť to znamená bezpečnost vložené investice.

V české literatuře není zkoumané problematice věnována dostatečná pozornost. Studium literárních zdrojů činíme poznatek, že autoři daný způsob investování označí spíše okrajově jako jeden z možných způsobů investice. Pozornost autorů je pak věnována především pro šperkařské účely hodnocení kvality diamantů.

Prognózuje, že investice do diamantů představuje velkou možnost a příležitost bezpečné a likvidní investici. P. Krejsa uvádí, že každý investor se snaží rozložit své investice do co nejširšího portfolia a jako vhodný způsob doposud méně využívaný označuje právě investice do diamantů.²

V období problému růstu ekonomik je nutno řešit problém jakým nejvhodnějším způsobem deponovat úspory, aby byly chráněny před vyskytujícími se riziky např. vysokou inflací, krachu bank. Investoři zvažují investice, které by vedly k zachování hodnoty svých

---

¹ Synek, P. 2010. *Diamant není vhodný pro spekulativní investice*. [online]. Praha : iDnes. 2010. [cit. 2010.09.11]. Dostupné na internetu: <http://www.sfinance.cz/zpravy/finance/80883-synek-diamant-neni-vhodny-pro-spekulativni-investice/>

² Krejsa, P. 2010. *Investice do diamantů se vyplatí*. [online]. Praha : Investiční web. 2009. [cit. 2009.08.21]. Dostupné na internetu: <http://www.investicniweb.cz/alternativy/diamanty-a-zlato/2010/9/17/clanky/investice-do-diamantu-se-vyplati/?strana=2>

úspor bez ohledu na výši inflace, výkyvy měnových kurzů, propady akciových trhů a mnoha dalších rizikových faktorů. Pokud klesají akciové kurzy, rostou kurzy drahých kovů.

2 Cena investičních diamantů

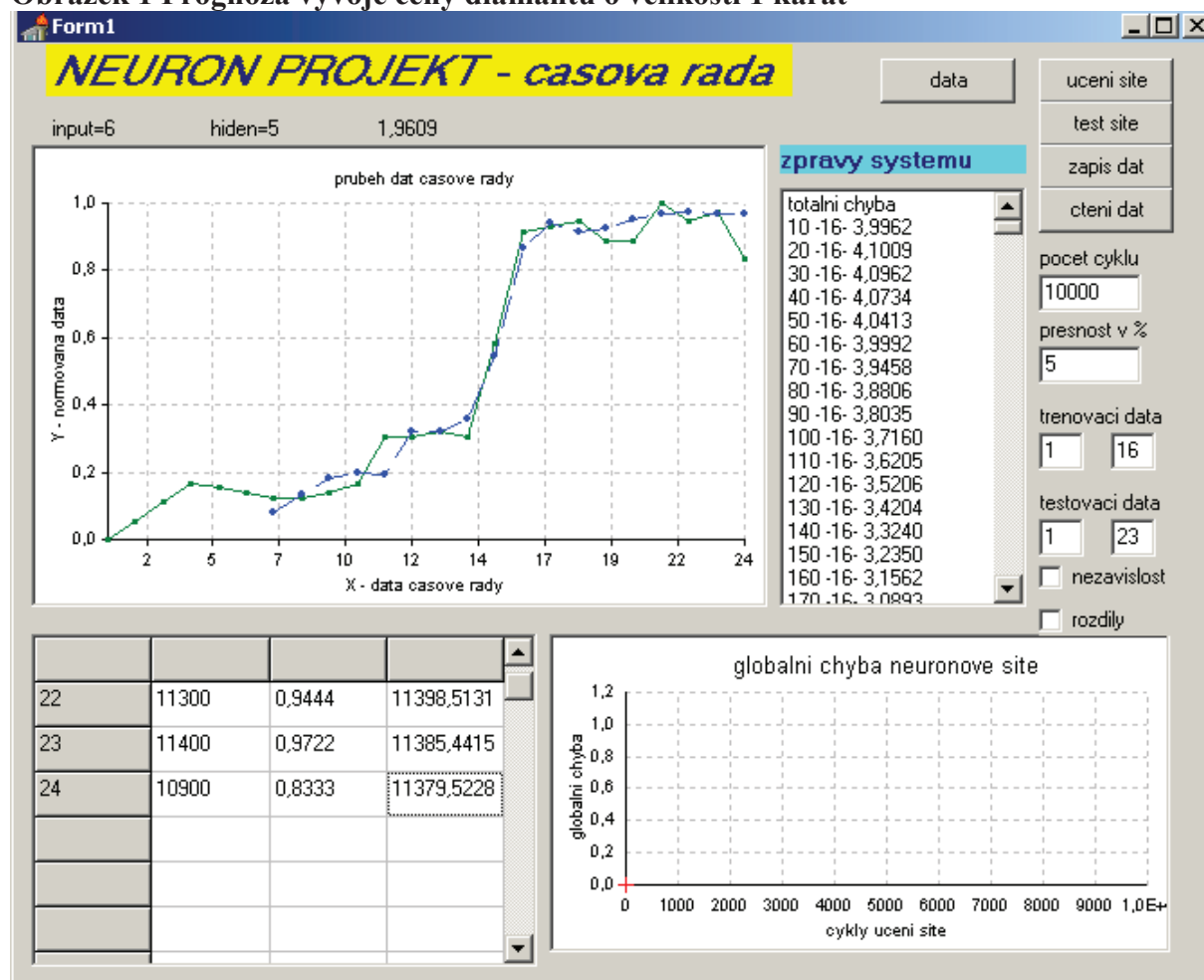
Z pohledu investora je jedním z klíčových ukazatelů vývoj ceny diamantů. Údaj o ceně je pro investora tedy rozhodující. Za účelem investování je nezbytné pořídit diamant o hmotnosti nejméně jednoho karátu. A Dále platí zásada, že čím větší hmotnost diamant má, tím dochází k většímu zhodnocení dané investice. Dále by se měl investor při nákupu diamantu řídit zásadou 5C, tedy váhou, brusem, certifikátem, barvou a čistotou.

Tyto skutečnosti jsme se rozhodli ověřit z pohledu prognózování. Vzali jsme v úvahu diamanty o velikosti jednom, dvou a tří karátů a použili metody predikce pomocí neuronových sítí.

2.1 Predikce ceny diamantů

Nejprve popíšeme predikci ohledně vývoje ceny jedno karátového diamantu. Predikce vývoje ceny jedno karátového diamantu zachycuje následující graf a přehled.

Obrázek 1 Prognóza vývoje ceny diamantu o velikosti 1 karát

Zdroj: vlastní

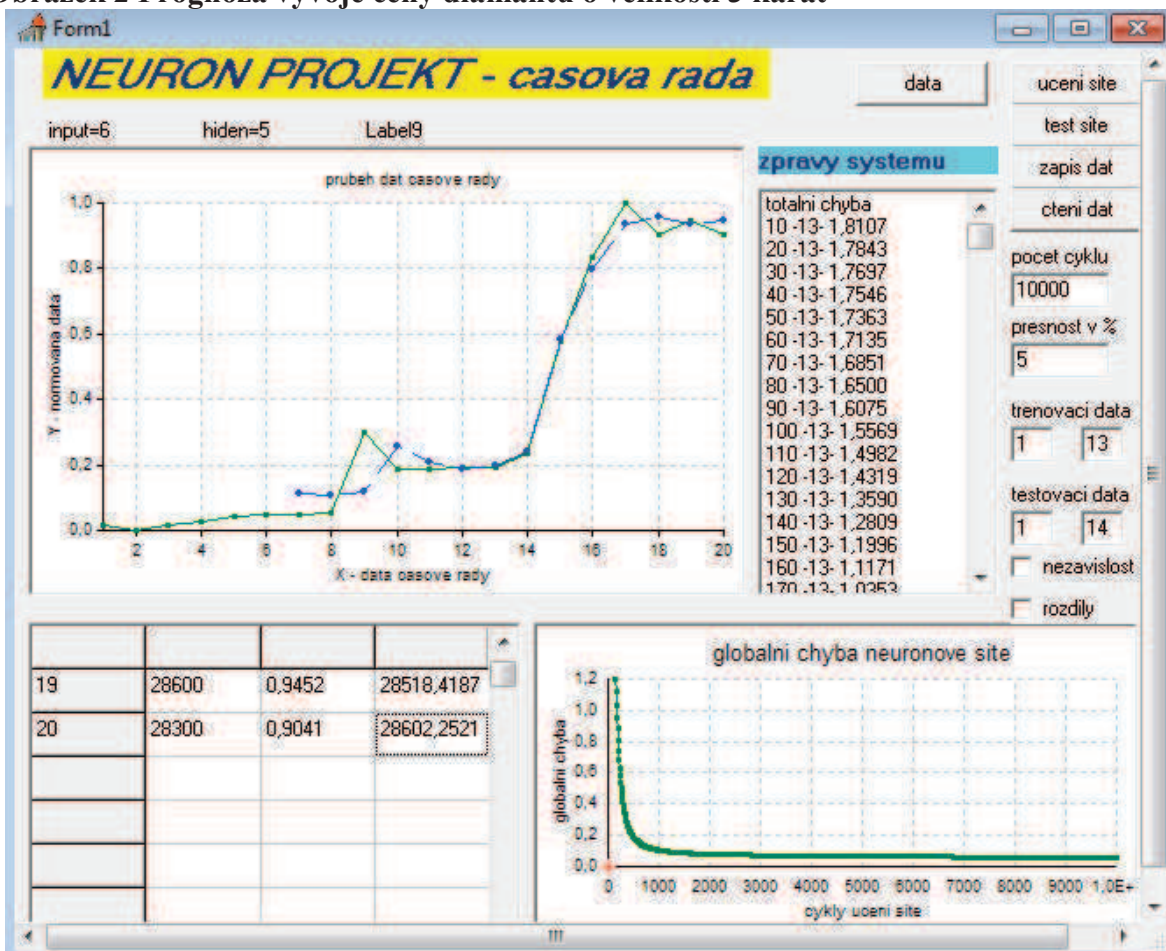
Rok – predikce ceny
 2012 – 11 365
 2013 – 11 421
 2014 – 10 970
 2015 - 11379

Z naší práce tedy vyplývá, že jednorázový diamant si zachová svoji hodnotu v období do roku 2015. Z toho vyplývá, že investice do takového diamantu se vyplácí spíše z pohledu nalézt vhodné aktivum k uchování hodnoty.

Vzhledem k tomu, že dosavadní poznatky naznačují rozdílnost investice při různé hodnotě diamantů, tak jsme zaměřili svoji pozornost rovněž na hodnotnější diamanty.

Výsledky naší práce jsou pak zachyceny v následujícím grafu a následujícím přehledu.

Obrázek 2 Prognóza vývoje ceny diamantu o velikosti 3 karát

Zdroj: vlastní

Rok - prognóza
 2012 - 28370
 2013 - 28674
 2014 - 28337
 2015 - 28602

Pokud jde o tříkarátový diamant, tak z vývoje ceny do roku 2015 vyplývá, že cena takových diamantů zůstává v časové ose neměnná. Z toho se podává že rovněž tato investice

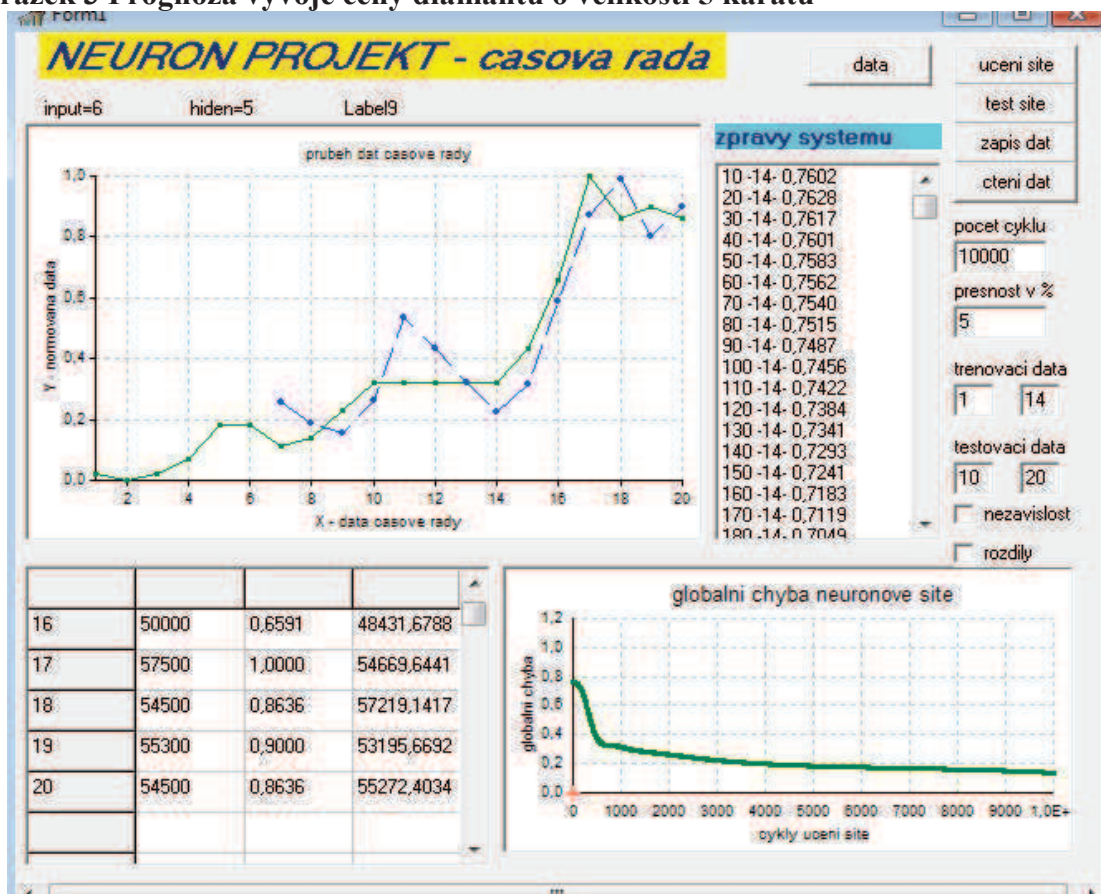

nebude znamenat v námi časově zpracovaném výhledu zvýšení samotné ceny diamantu. I tato investice v době celkové ekonomické nestability znamená uchování hodnoty při investování volných finančních prostředků.

Dále jsme ještě pro úplnost zjišťovali predikci cen ohledně vysoce hodnotného diamantu a to o homotnosti 5 karátů.

Tento diamant má povahu spíše exkluzivní. Zabývali jsme se tedy tím, zda tokováto investice může přinést výrazné zhodnocení volných finančních prostředků při nákupu diamantů. Výsledky naší práce pak zachycuje připojený graf a přehled.

Obrázek 3 Prognóza vývoje ceny diamantu o velikosti 5 karátů

Zdroj: vlastní

2012 - 54492

2013 – 55366

2014 – 54531

2015 - 55279

Z pohledu výsledků však zjištjeme, že investice do diamantů i v tomto případě znamená možnost uložit volní finanační prostředky do aktiva, které představuje určitou jistotu jako uchovatel hodnoty. To tedy znamená, že i v tomto případě nelze očekávat v krátkodobém výhledu růst ceny takového diamantu.

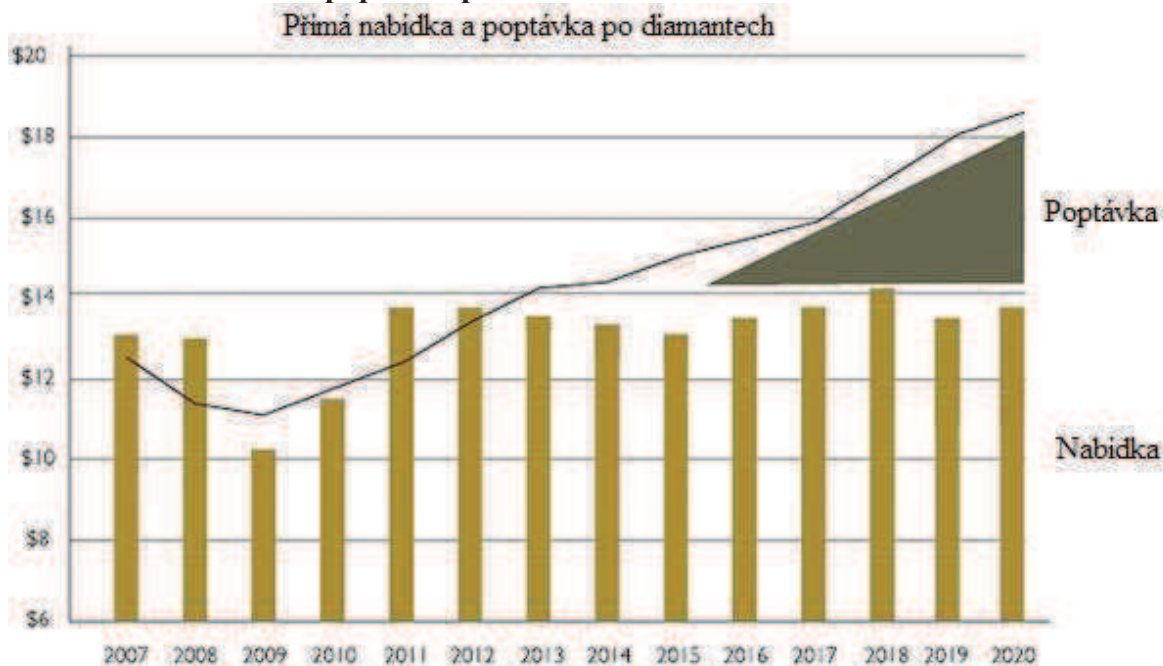
2.2 Vyhodnocení predikce

Pokud jde o vývoj ceny diamantů v krátkodobém hledisku, diamanty si uchovají v podstatě svou současnou úroveň. To znamená, že mezi komparativní výhody investice do

diamantů z výhledem do roku 2015 náleží především kvalita diamantů jako uchovatele hodnoty. V tomto pohledu pak nelze očekávat zásadní růst ceny diamantů.

Dále jsme se zabývali rovněž vývojem ceny ze střednědobého i dlouhodobého hlediska, zde jsme využili rovněž materiálů, které poskytuje společnost De Bers. Z těchto materiálů vyplynulo, že naše krátkodobá predikce je v naprosté shodě s predikcí této obchodní firmy.

Graf 1 Přímá nabídka a poptávka po diamantech

Zdroj: Kol. autorů. 2011. *Přímá nabídka a poptávka po diamantech*. [online]. Lond : Offshore investment. 2011. [cit. 2011.10.09]. Dostupné na internetu: <http://www.offshoreinvestment.com/ftv/ftvdiamonds2181.html> /

Společnost De Beers se svou obchodní politikou snaží o postupný růst ceny surových diamantů.³ Je pravděpodobné, že ceny kvalitních diamantů v příštích letech neustále pozvolna porostou.

Hodnota každé komodity se vztahuje k momentálně uznávané světové měně, kterou je americký dolar. Pokud dojde k poklesu dolaru, tak tím současně klesá i hodnota diamantu.

Cenu diamantů také ovlivňuje stoupající poptávka. Zájem o diamanty celosvětově neustále roste, zejména díky zvyšujícímu se zájmu o diamantové klenoty v Číně nebo Indii. Podle společnosti Diamond Forecast zdvojnásobila⁴ Čína od roku 2001 nákup diamantů.

Rok 2009 byl velmi těžký pro diamantový průmysl, který trpěl globální krizí. Těžařské společnosti snížily objem dodávek a tím i cen. Globální ekonomika potažmo diamantový průmysl se však v posledním období částečně zotavil.

Toto se projevilo také na činnosti společnosti De Beers, která v roce 2009 snížila jak těžbu, tak prodej diamantů.

Ze střednědobého hlediska již očekáváme pozvolný nárůst ceny diamantů, to tedy znamená, že ze střednědobého hlediska to je do roku 2020 se již vyplatí investice do diamantů na podkladě samotného nárůstu cen diamantů. Z tohoto střednědobého hlediska se bude

³ Kol. autorů. 2008. *Investice do diamantů: zaručený zisk*. [online]. Praha : Aktuálně.cz. 2008. [cit. 2010.01.14]. Dostupné na internetu: <http://www.aktualne.centrum.cz/finanace/investovani-v-praxi/clanek.phtml?id=326201>

⁴ Kol. autorů. 2009. *Investice: Cena diamantů rychle poroste*. [online]. Praha : Ihned. 2009. [cit. 2011.01.23]. Dostupné na internetu: <http://www.hn.ihned.cz/c1-19047210-investice-cena-diamantu-rychle-poroste>

zvyšovat světová poptávka, což povede k postupnému zvyšování ceny a tudíž hodnoty diamantů.

3 Závěr

Cena diamantů je rozhodující informací pro investora s volnými finančními prostředky. Z výsledku práce vyplývá, že v krátkodobém hledisku následujících dalších tří let bude cena diamantů na úrovni dnešní doby. Proto nelze v krátkodobém pohledu očekávat podstatný nárůst vývoje ceny diamantů. Pro potencionálního investora to však znamená komparativní výhodu diamantů jakožto stabilního uchovatele hodnoty. Lze tedy uzavřít, že diamant představuje bezpečný způsob jak uchovat hodnotu a to z krátkodobého hlediska.

Pokud jde o střednědobé hledisko, pak z výsledků práce vyplývá vědecký poznatek, že cena diamantů na světových trzích bude pozvolna růst. To tedy znamená, že současný investor může očekávat do roku 2020 zhodnocení investovaných volných finančních prostředků.

Tyto závěry pak platí pro všechny typy diamantů od velikosti jednoho karátu.

Použitá literatura:

- [1] Kol. autorů. 2008. *Investice do diamantů: zaručený zisk*. [online]. Praha : Aktuálně.cz. 2008. [cit. 2010.01.14]. Dostupné na internetu: <http://www.aktualne.centrum.cz/finanace/investovani-v-praxi/clanek.phtml?id=326201>
- [2] Kol. autorů. 2009. *Investice: Cena diamantů rychle poroste*. [online]. Praha : Ihned. 2009. [cit. 2011.01.23]. Dostupné na internetu: <http://www.hn.ihned.cz/c1-19047210-investice-cena-diamantu-rychle-poroste>
- [3] Kol. autorů. 2011. *Přímá nabídka a poptávka po diamantechl.* [online]. Lodon : Offshore investment. 2011. [cit. 2011.10.09]. Dostupné na internetu: <http://www.offshoreinvestment.com/ftv/ftvdiamonds2181.html/>
- [4] Synek, P. 2010. *Diamant není vhodný pro spekulativní investice*. [online]. Praha : iDnes. 2010. [cit. 2010.09.11]. Dostupné na internetu: <http://www.sfinance.cz/zpravy/finance/80883-synek-diamant-neni-vhodny-pro-spekulativni-investice/>
- [5] Krejsa, P. 2010. *Investice do diamantů se vyplatí*. [online]. Praha : Investiční web. 2009. [cit. 2009.08.21]. Dostupné na internetu: <http://www.investicniweb.cz/alternativy/diamanty-a-zlato/2010/9/17/clanky/investice-do-diamantu-se-vyplati/?strana=2>
- [6] HLAČINA, T. – ŠABATA, O. 2011. *Oceňování nástrojů trhu cenných papírů*. Kunovice : EPI, s.r.o. 2011. 126 s. ISBN: 978-80-7314-246-9.
- [7] HLADÍK, R. *Trhy cenných papírů*. Ústí nad Labem : RENECO, 2003. 274 s. ISBN 80-86563-06-5.
- [8] HOCHLEITNER, R. *Drahokamy a šperkové kameny*. 1. vyd. Bratislava : Slovart, 158 s. ISBN 80-7209-411-4.

Kontaktné údaje:

Ing. Ondřej Šabata Ing.
Evropský polytechnický institut, s.r.o.
Osvobození 699
686 04 Kunovice
Email: sabatao@edukomplex.cz

Vladimíra Hlaváčková
Evropský polytechnický institut, s.r.o.
Osvobození 699
686 04 Kunovice
Email: hlavackova@edukomplex.cz

Ing. Marián ŠABO

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

SOCIO-EKONOMICKÉ SÚVISLOSTI INTEGRÁCIE V LATINSKEJ AMERIKE

Abstrakt

V deväťdesiatych rokoch 20. storočia sa začal v regióne Latinskej Ameriky rozvíjať „nový regionalizmus“, ktorý so sebou priniesol rozšírenie oblastí integrácie z prevažne čisto ekonomických aj na politické, bezpečnostné, sociálne, kultúrne a iné. Ovplynul tak existujúce ako aj novovznikajúce integračné zoskupenia. Na druhej strane, na začiatku 21. storočia vyznievajú procesy integrácie v tomto regióne veľmi protirečivo. V Latinskej Amerike existuje veľké množstvo integračných zoskupení, ktorých ciele sa do značnej miery prekrývajú, pričom väčšina z nich sa nachádza v kríze. Zároveň sa predkladajú návrhy nových projektov, ktoré sa snažia integráciu ešte viac prehĺbiť. Ich úspech je otáznym vzhľadom na to, že sa nedarí vyriešiť existujúce problémy a že ide o veľmi heterogénne krajiny.

Kľúčové slová: integrácia, Latinská Amerika, multilateralizmus, nový regionalizmus

Abstract

In the last decade of the 20th century "new regionalism" in Latin America brought about the extension of areas of integration from mostly purely economic to political, security, social, cultural and others. This affected both existing and emerging integration groupings. On the other hand, in the early 21st century processes of integration in this region are very contradictory. In Latin America there are many integration organizations, whose objectives are largely overlapping, and most of them are in crisis. In addition, more suggestions for new projects that seek to further deepen the integration are put forward. Their success is questionable given that existing groupings are unable to solve prevailing problems and Latin American countries are very heterogeneous.

Keywords: integration, Latin America, multilateralism, new regionalism

1 Úvod

V deväťdesiatych rokoch 20. storočia nadobudli integračné procesy v regióne Latinskej Ameriky kvalitatívne nový rozmer, ktorý so sebou priniesol rozšírenie oblastí integrácie z prevažne čisto ekonomických aj na politické, bezpečnostné, sociálne, kultúrne a iné. Ovplynul tak existujúce ako aj novovznikajúce integračné zoskupenia.

V Latinskej Amerike nie je integrácia vnímaná iba ako prostriedok prehlbovania hospodárskej spolupráce, ale aj ako možnosť dosiahnutia kultúrnej a sociálnej integrácie. Prakticky všetky latinsko-americké krajiny sa zhodujú na tom, že regionálna integrácia je nutná vzhľadom na výzvy globalizácie. Majú však rozdielny pohľad na to, ako by mali tieto integračné procesy prebiehať. Aktívny prístup zastáva predovšetkým Brazília, zatiaľ čo menšie štáty sú zväčša pasívnymi aktérmi integračných procesov.

2 Integračné procesy v Latinskej Amerike

Môže sa zdať, že na rozdiel od Európy, kde integračné snahy prekonal dlhý vývoj, je snaha o spoluprácu v Latinskej Amerike témou posledných desaťročí. Avšak nie je tomu celkom tak, keďže v Latinskej Amerike nie je myšlienka zjednotenia ničím novým, možno sa s ňou stretnúť už počas bojov o oslobodenie spod španielskej koloniálnej nadvlády v podobe tzv. „bolívarského sna“ o jednotnej Južnej Amerike. Simon Bolívar navrhol na konferencii štyroch veľkých štátov v roku 1826 vytvorenie únie latinskoamerických štátov, ako jednotného zoskupenia národa na kontinente, ktorého hlavnou funkciou by bolo zachovanie mieru a rozvíjanie spolupráce. Bolívarova koncepcia sa však nestretla s úspechom a dohodnuté zmluvy neboli nikdy ratifikované. Napriek tomu je tzv. „bolívarsky sen“ stále prítomný v mnohých dnešných integračných procesoch v Latinskej Amerike (najvýraznejšie tak tomu je v prípade Bolívarskej aliancie – ALBA).

Od Bolívarovho pokusu o vytvorenie celokontinentálnej únie k ďalším integračným krokom uplynulo veľa času. Prvým významným novodobým krokom k vytvoreniu fóra, na ktorom by krajiny Latinskej Ameriky mohli rozvíjať spoločnú agendu bolo založenie Hospodárskej komisie pre Latinskú Ameriku v rámci systému OSN (CEPAL) v roku 1948, ktorej cieľom bolo podporovať regionálnu spoluprácu. Významný vplyv v regióne mali už tradične USA a v rovnakom období docielili vznik Organizácie amerických štátov, avšak s tým rozdielom, že v tomto prípade snaha o integráciu nevychádzala od samotných latinskoamerických štátov, ako skôr z popudu USA v rámci jeho „politiky zdržiavania komunizmu“, a preto niesla pre latinskoamerické štáty určité prvky kolonializmu, ktorý sa potvrdil v ďalších rokoch, kedy USA intervenovali v niekoľkých latinskoamerických štátoch bez súhlasu a vedomia organizácie.

Okrem hemisférickej Organizácie amerických štátov sa v nasledujúcich desaťročiach začali objavovať prvé regionálne organizácie. Prvé pokusy o regionálnu integráciu v Latinskej Amerike môžeme datovať do šesťdesiatych rokov 20. storočia, kedy sa vytvára Latinskoamerické spoločenstvo voľného obchodu (ALALC), Spoločný trh Strednej Ameriky (MCCA) a Andský pakt.

Latinskoamerické spoločenstvo voľného obchodu bolo založené v roku 1960 a jeho cieľom bolo vytvorenie zóny voľného obchodu do roku 1973 prostredníctvom postupného znižovania ciel medzi členskými krajinami, harmonizácie a koordinácie hospodárskych politík a dohody o komplementarite v niektorých priemyselných sektoroch. Väčšina členských krajín však vyrábala porovnateľné produkty, preto bola úroveň komplementarity medzi nimi nízka. Navyše naplneniu cieľov LAFTA chýbala dostatočná politická vôľa.

Spoločný trh Strednej Ameriky bol tiež založený v roku 1960 krajinami Strednej Ameriky s výnimkou Panamy. Jeho ciele boli ešte ambicióznejšie a usiloval sa aj o užšiu hospodársku integráciu, harmonizáciu hospodárskych politík, zavedenie spoločného colného sadzovníka a koordináciu regionálnych priemyselných politík.

V polovici sedemdesiatych rokov 20. storočia sa však tieto zoskupenia dostali do krízy a väčšina z nich sa stala prakticky nefunkčná. Navyše v mnohých latinskoamerických štátoch prevládali vojenské a polovojenské politické režimy a politická situácia bola v mnohých z nich pomerne neprehľadná a nestabilná. V dôsledku oboch týchto faktorov došlo k obrovskej ekonomickej kríze v Latinskej Amerike. Jedinou významnejšou zmenou v integračných procesoch, ktorá sa v období sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 20. storočia udiala, bola transformácie ALALC na Latinskoamerické integračné spoločenstvo (ALADI) v roku 1980. Bola potrebná nová, kvalitatívne iná forma regionalizmu¹.

¹ BELOV, D. 2006. Integration in Latin America. In *International Affairs*, č. 3, roč. 52. USA, 2006. s. 60-68.

2.1 Nový regionalizmus v Latinskej Amerike

Po skončení studenej vojny dochádza v otázke integrácie v regióne Latinskej Ameriky ku kvalitatívnej zmene. Hlavné ciele integrácie sa začínajú postupne rozširovať a zahŕňajú aj iné oblasti okrem ekonomickej, ktorá je však naďalej kľúčová. Bolo tomu tak z dôvodu zmeny v medzinárodných vzťahoch po rozpade bipolárneho sveta, ktorá sa prejavila v narastajúcej dominancii triády ekonomickej moci a predovšetkým pod vplyvom urýchlenia procesov globalizácie presadzovanej zo strany USA. Zároveň dochádza k prehľbovaniu integrácie tak v Európe, v podobe vytvorenia Európskej únie, ako aj v Severnej Amerike, kde došlo k vytvoreniu Severoamerickej dohody o voľnom obchode. Postupne sa začal vytvárať medzinárodný systém, v ktorom boli dôležité silné regióny.

Krajiny Latinskej Ameriky si začali byť vedomé hrozby marginalizácie v novom usporiadaní sveta, keďže stratili strategický význam, ktorý mali počas studenej vojny. Ak si chceli zlepšiť svoju pozíciu a medzinárodné postavenie vo svete a zvýšiť vplyv v medzinárodných organizáciách, bolo nevyhnutné, aby doterajšie integračné procesy prehĺbili a rozšírili. Hovoríme teda o kvalitatívne inej forme integrácie, ktorá sa zvykne označovať ako tzv. nový regionalizmus².

Prehľbovanie integračných procesov v Latinskej Amerike má, najmä v rozvojových oblastiach, členským krajinám pomôcť k uľahčeniu prístupu na partnerské trhy a k lepšiemu využitiu komparatívnych výhod, posilneniu politickej súdržnosti predovšetkým vo vzťahu k tretím krajinám a k napĺňaniu cieľov hospodárskej a obchodnej politiky. Dlhodobým cieľom je prostredníctvom regionálnej integrácie dosiahnuť trvalo udržateľný rozvoja a odstrániť pretrvávajúce ekonomicke problémy, v globálnom kontexte sa prejavuje aj ich snaha posilniť svoju negociačnú pozíciu. V Latinskej Amerike sa objavujú prvé dva stupne regionálnej ekonomickej integrácie, a to zóna voľného obchodu a colná únia. Niektoré zoskupenia sú však vo svojich cieľoch ešte ambicióznejšie a snažia sa dosiahnuť ešte vyššie formy integrácie, konkrétne spoločný trh³.

V Južnej Amerike sa integrácia doteraz najviac rozvíjala v rámci Andského spoločenstva národov a Mercosuru. Okrem toho sa členské štáty dohodli na spojení týchto dvoch organizácií, čím vzniklo najväčšie hospodárske zoskupenie UNASUR – Únia juhoamerických štátov. Alternatívu predstavuje Bolívarska Aliancia (ALBA) a najnovším príkladom integračných snáh v regióne celej Latinskej Ameriky je Spoločenstvo štátov Latinskej Ameriky a Karibiku (CELAC).

2.2 Andské spoločenstvo národov (CAN)

Pomalá integrácia v rámci LAFTA viedla k vzniku Andského spoločenstva národov (Comunidad Andina de Naciones - CAN), ktoré bolo založené v roku 1969 Zmluvou z Cartageny, pôvodne ako tzv. Andský pakt. Tento dal latinskoamerickej integrácii úplne nový rozmer, keďže sa na rozdiel od ostatných organizácií nespoliehal len na medzivládne konferencie, ale inšpiroval sa úspechom Európskych spoločenstiev a vytvoril sústavu nadnárodných orgánov s vlastnými právomocami. Tiež rozsah spolupráce bol oveľa širší. Cieľom nebola len ekonomická spolupráca ako taká, založená na preferenčnom režime, ale aj spolupráca sociálna a podpora menej rozvinutých členských krajín a ich regiónov.

Východiskové podmienky Andského paktu pre integráciu neboli ľahké a stanovené integračné ciele boli príliš ambiciózne. Spočiatku však medzi jeho členskými krajinami existovala silná politická vôľa k hlbšej integrácii, vďaka ktorej tento integračný projekt vznikol. Ako však malo dôjsť k napĺňaniu stanovených integračných cieľov, členské krajiny

² GRATIUS, S. – SANAHUJA, J.A. 2010. Europa y América Latina: entre el olvido y la renovación. In *Política Exterior*, No 135, 2010. Madrid, 2010. ISSN: 0213-6856.

³ BELOV, D. 2006. Integration in Latin America. In *International Affairs*, č. 3, roč. 52. USA, 2006. s. 60-68.

odmietli ustúpiť zo svojich národných záujmov, čo malo za následok veľmi slabý pokrok pri dosahovaní integračných cieľov.

Na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov 20. storočia sa podarilo liberalizovať vzájomný obchod a vytvoriť zónu voľného obchodu a zaviesť spoločné clá voči tretím krajinám, no ani toto zoskupenie nebolo zatiaľ úspešné vo vybudovaní spoločného trhu.

Andský pakt bol postupne transformovaný do novo vzniknutého Andského spoločenstva národov a boli stanovené ďalšie kroky smerom k hlbšej hospodárskej a politickej integrácii. V deväťdesiatych rokoch však toto integračné zoskupenie čelilo mnohým vnútorným problémom, okrem iného došlo k dočasnému vystúpeniu Peru v roku 1992 a jeho postupnej reintegrácii od roku 1995. Najväčšia kríza Andského spoločenstva, ktorá trvá dodnes, nastala v roku 2006, kedy z Andského spoločenstva vystúpila Venezuela. Členskými krajinami v súčasnosti sú Kolumbia, Peru, Bolívia a Ekvádor.

2.3 Mercosur

Spoločný trh Juhu – Mercosur – bol vyvrcholením niekoľkoročných snáh a dohôd o integrácii najmä medzi Argentínou a Brazíliou. Pôvodne to bol skôr politický projekt, ktorý mal tieto dve krajiny zbližiť prostredníctvom ekonomickej integrácie. Kooperácia medzi oboma krajinami sa zintenzívnila v roku 1986 prijatím Programu pre integráciu a hospodársku spoluprácu a v roku 1988 bola podpísaná Zmluva o integrácii, kooperácii a rozvoji. V roku 1990 bola medzi krajinami podpísaná dohoda, na základe ktorej mal byť medzi oboma krajinami do roku 1994 vytvorený Spoločný trh.

Úspech bilaterálnej obchodnej spolupráce prilákal aj ďalšie krajiny, predovšetkým Uruguaj, ktorý vyvážala značnú časť svojej produkcie práve do Argentíny. Rokovaní o vytvorení integračného zoskupenia sa zúčastnili aj Čile a Paraguaj. Čile sa však nakoniec rozhodlo na projekte neparticipovať. Dňa 26. marca 1991 tak Argentína, Brazília, Uruguaj a Paraguaj podpísali Zmluvu z Asunción, ktorá ustanovila hlavné princípy budovania spoločného trhu. V tejto zmluve bolo zakotvené, že najneskôr do konca roku 1994 štáty vypracujú dodatočný protokol. Tým bol Protokol z Ouro Preto, podpísaný prezidentmi štyroch členských krajín 17. decembra 1994, na základe ktorého získal Mercosur medzinárodnoprávnu subjektivitu a došlo aj k inštitucionalizácii jeho organizačnej štruktúry.

Mercosur v súčasnosti funguje ako neúplná zóna voľného obchodu a nedokonalá colná únia, keďže aj napriek dosiahnutému pokroku je množstvo problémov nedoriešených. Členské štáty naďalej používajú netarifné prekážky obchodu, neexistuje spoločná vonkajšia obchodná politika, pretrvávajú problémy s voľným pohybom dovážaného tovaru a nedarí sa implementovať legislatívu ohľadom voľného pohybu služieb a výrobných faktorov. V súčasnosti Mercosur pracuje na dokončení colnej únie a vytvorení spoločného trhu, v ktorom by sa voľne pohyboval nielen tovar, ale aj služby, ekonomicky aktívne obyvateľstvo a kapitál.

Aj napriek spomenutým nedostatkom je Mercosur považovaný za najúspešnejšie integračné zoskupenie v Latinskej Amerike, ktorému sa okrem ekonomických úspechov darí aj nadväzovať politický dialóg nielen medzi členskými štátmi, ale aj s pridruženými krajinami a posilňovať spoluprácu medzi týmito krajinami v mnohých oblastiach. Za dobu svojej existencie dosiahol Mercosur radu politických úspechov. Podarilo sa mu zbližiť dvoch tradičných rivalov - Argentínu a Brazíliu, ale aj podporiť demokratické režimy v jeho členských štátoch, a to najmä v Paraguaji, kde jeho intervencia pomohla zabrániť hroziacim prevratom v druhej polovici deväťdesiatych rokov 20. storočia. V neposlednom rade môžeme tiež zdôrazniť, že sa na svetovej politickej scéne objavil nový významný aktér, ktorý má potenciál prispieť k zjednoteniu celej Latinskej Ameriky.

2.4 Bolívarska aliancia (ALBA)

Bolívarska aliancia sa usiluje o nový model integrácie prostredníctvom mechanizmov, ktoré podporujú ekonomický a sociálny rozvoj, bojujú s chudobou a sociálnym vylúčením a zvyšujú životné štandardy v Latinskej Amerike⁴. Presadzovaná je najmä Venezuelou a predstavuje protipól Zóny voľného obchodu Amerík, ktorú presadzovali USA. Členskými krajinami sú okrem Venezuely: Kuba, Bolívia, Ekvádor, Nikaragua, Svätý Vincent a Grenadíny, Dominica a Antigua a Barbuda.

Pôvodný názov bol „Bolívarska alternatíva“, v čom sa odrážala skutočnosť, že má ísť o alternatívu, ktorá je založená na spolupráci a solidarite, naproti voľnému obchodu založenému na neoliberalnej doktríne, pričom každá krajina si zachováva svoju vlastnú suverenitu a je schopná rozvíjať sa podľa svojich vlastných potrieb. Na rozdiel od návrhu na zónu voľného obchodu kladie ALBA dôraz na preferenčné zaobchádzanie s najchudobnejšími krajinami vytvorením Fondu štrukturálnej konvergencie. V januári 2008 navyše vznikla Banka ALBA s cieľom poskytnúť alternatívu k Medzinárodnému menovému fondu a Svetovej banke. Jej cieľom je podporiť hospodársku a sociálnu integráciu odstraňovaním nerovnosti a podporou rovnomernejšej distribúcie investícií, pričom nabáda latinskoamerické krajiny, aby neboli závislé od americkej ekonomiky.

ALBA je teda zameraná viac politicky než obchodne. Odráža aj veľký spor medzi Venezuelou a USA a vytvára situáciu, v ktorej sa krajiny regiónu prikláňajú na jednu alebo druhú stranu. Navyše je ALBA nie celkom komplementárna k iným integračným iniciatívam regiónu. Najmä v súvislosti s Úniou juhoamerických štátov, ktorú presadzuje Brazília, možno badať, že ide o vyjadrenie zápasu o vedúce postavenie v regióne.

2.5 Únia juhoamerických národov (UNASUR)

Jedným z najmladších a najambicióznejších integračných zoskupení v Latinskej Amerike je Únia juhoamerických národov (UNASUR), vytvorená v roku 2008 na podporu regionálnej integrácie v otázkach demokracie, vzdelávania, energetiky, životného prostredia, infraštruktúry a bezpečnosti a so zámerom odstrániť sociálnu nerovnosť a vylúčenie. Je medzinárodnou organizáciou, ktorá integruje dve existujúce zoskupenia: Mercosur a Andské spoločenstvo národov. Vytvorená je podľa vzoru Európskej únie a rovnako ako EÚ má UNASUR ambiciózne ciele. Cieľom UNASUR-u je politická, ekonomická, sociálna a kultúrna integrácia kontinentu⁵.

Pre vytvorenie Únie juhoamerických národov boli rozhodujúce summity prezidentov juhoamerických štátov, ktoré sa začali konať na návrh Brazílie v roku 2000. Historicky prvý summit juhoamerických prezidentov sa uskutočnil na prelome augusta a septembra 2000 v brazílskom hlavnom meste Brasílii. Brazília navyše na tomto summite predstavila projekt vytvorenia infraštruktúry, ktorá by spájali štáty Južnej Ameriky.

Po nástupe nového brazílskeho prezidenta, Lulu, v roku 2003, ktorý považoval Južnú Ameriku ako jednu z najvyšších priorít, sa rokovania urýchlili a tretí summit juhoamerických prezidentov štátov Mercosuru a Andského spoločenstva národov, ktorý sa konal v decembri 2004 v peruánskom Cuzcu, znamenal skutočný prelom v rokovaní o juhoamerickej integrácii. Na základe Deklarácie z Cuzca boli do projektu juhoamerickej integrácie zaradené aj Guyana a Surinam, hoci sa inak tieto dva štáty zvyčajne k Južnej Amerike nezaraďujú. Avšak vďaka integrácii týchto dvoch štátov má toto integračné zoskupenie skutočne zahŕňať

⁴ SERBIN, A. 2007. Entre UNASUR y ALBA: ¿otra integración (ciudadana) es posible?. In *Paz y conflictos en el siglo XXI: tendencias globales*. Madrid : CEIPAZ – Fundación Cultura de Paz, 2007. s. 183-207. ISBN 978-84-7426-924-6.

⁵ *Objetivos de la UNASUR*. [online] UNASUR, 2010. [cit. 2010.06.06.] Dostupné na internete: <<http://www.comunidadandina.org/unasur/temas.htm>>

všetky štáty, ktoré sa na území Južnej Ameriky nachádzajú. Zmluva zakladajúca UNASUR bola podpísaná v máji 2008. Členmi UNASUR sú tak všetky štáty Južnej Ameriky.

Medzi najväčších podporovateľov UNASUR-u patrí Brazília, ktorá je niekedy kritizovaná za to, že toto integračné zoskupenie sa stáva nástrojom na dosahovanie jej cieľov a väčšieho vplyvu v Južnej Amerike. Hoci žiadna z inštitúcií UNASUR-u nesídlí v Brazílii, nemožno pochybovať o tom, že Brazília má značný vplyv na vývoj a dianie organizácie⁶.

2.6 Spoločenstvo štátov Latinskej Ameriky a Karibiku (CELAC)

Mexiko bolo v posledných desaťročiach do značnej miery mimo rámca integračných procesov prebiehajúcich v Latinskej Amerike, keďže sa zameriavalo viac na spoluprácu s USA v rámci NAFTA. V roku 2010 sa však postavilo za novú iniciatívu, vďaka ktorej sa opäť hlbšie integruje do latinskoamerickej komunity po dlhšej fáze „severoamerikanizácie“. Na summite v mexickom Cancúne sa štáty Južnej Ameriky a Karibiku dohodli na vytvorení nového integračného zoskupenia, ktoré má nahradiť súčasnú Organizáciu amerických štátov. Na stretnutí v rámci Skupiny Rio⁷ dokázal mexický prezident Felipe Calderón získať podporu najvyšších predstaviteľov 33 krajín a dohodli sa, že súčasťou spoločenstva majú byť aj všetky existujúce regionálne organizácie. V záverečnej deklarácii sa konštatuje, že táto organizácia bude politickou a ekonomickou a v plnom rozsahu nahradí Skupinu Rio. Summit sa konal v čase, keď si viaceré krajiny regiónu pripomínajú dvojsté výročie nezávislosti od Španielska a tým aj symbolicky pokračujú v sne Simóna Bolívara o jednotnej Latinskej Amerike.

Hlavným znakom Spoločenstva štátov Latinskej Ameriky a Karibiku (CELAC) je, že spája všetky krajiny Latinskej Ameriky a Karibiku, ale bez účasti USA a Kanady. Takto sa má nová organizácia stať protiváhou Organizácie amerických štátov (OEA). Nie je prekvapením, že otázka vzťahu k OEA sa stala jednou z kľúčových na stretnutí v Cancúne. V poslednej dobe v OEA silneli rozpory medzi USA a inými krajinami amerického kontinentu najmä ohľadom hospodárskej politiky a obchodu. Južné štáty tiež obviňovali organizáciu, že slúži záujmom USA. Lídri krajín ako Venezuela a Kuba vyzvali ostatné štáty, aby vystúpili z OEA hneď po vytvorení novej organizácie. Iní predstavitelia, vrátane mexického prezidenta Calderóna, sa zatiaľ zasadzujú za spoluprácu oboch nadnárodných organizácií.

3 Problematické aspekty integrácie v Latinskej Amerike

Za hlavný problematický aspekt integrácie v Latinskej Amerike na začiatku 21. storočia môžeme označiť dominantne medzivládny prístup k integrácii. Jednotlivé štáty si veľmi prísne ochraňujú svoju suverenitu, a preto sa pri prijímaní dôležitých rozhodnutí vyžaduje konsenzus. Nadnárodné orgány jednotlivých integračných zoskupení nedisponujú dostatočnými kompetenciami a v praxi tak často dochádza k tomu, že hoci existujú platné dohody uzatvorené v rámci konkrétneho zoskupenia, niektorý z členských štátov uzavrie inú dohodu, ktorá je s tou nadnárodnou v rozpore. Spravidla sa jedná o bilaterálne dohody uzatvárané s USA a v niektorých prípadoch aj s EÚ, ktoré daným štátom poskytujú preferenčné zaobchádzanie. Je to podmienené tým, že niektoré latinskoamerické štáty udržujú nadštandardné vzťahy s USA a pripisujú im väčšiu dôležitosť ako procesom integrácie. Výsledkom je, že mnohé existujúce zoskupenia sa nachádzajú v kríze, ako je tomu napr. v prípade Andského spoločenstva národov, kde Peru a Kolumbia uzatvorili dohody o voľnom obchode s USA, čo vyvolalo nevôľu zo strany Ekvádoru a Bolívie.

⁶ SAILOR, A. 2010. *A New Global Player*. [online]. South African Institute of International Affairs, 2010. [cit. 2011.03.15.] Dostupné na internete: <<http://www.generalatlantic.com/en/news/article/45ed16fg>>

⁷ Skupina Rio, založená v roku 1986 v brazílskom Rio de Janeiro, je medzinárodná organizácia a politické zoskupenie združujúce 23 krajín regiónu Latinskej Ameriky. Do určitej miery predstavovala alternatívu Organizácie amerických štátov počas studenej vojny, keď tej dominovali USA. Skupina Rio každoročne organizuje summity najvyšších predstaviteľov členských štátov.

V prípade Mercosuru tiež dochádza k zhoršovaniu stavu colnej únie v dôsledku prijímania jednostranných opatrení, ktoré uprednostňujú národné záujmy pred spoločnými, najmä v dôsledku finančnej krízy. Zároveň sa objavujú pochybnosti o tom, do akej miery má Brazília snahu o rozvoj tohto zoskupenia, vzhľadom na to, že v posledných rokoch sa veľmi intenzívne zasadzuje za rozvoj nového integračného zoskupenia – UNASUR.

Brazília si v súčasnosti posilňuje svoje medzinárodné postavenie tak na regionálnej, ako aj na svetovej úrovni. Je to dané najmä jej veľkosťou a ekonomickou a politickou silou (Brazília je najväčšia krajina Latinskej Ameriky s rozlohou presahujúcou 8,5 mil. km² a populáciou o veľkosti približne 190 mil. obyvateľov). V dôsledku svetovej finančnej krízy sa jej ekonomika v roku 2009 výrazne spomalila a rast HDP bol prakticky nulový. Toto spomalenie však bolo do značnej miery spôsobené externými a nie internými faktormi. Krajina sa s dopadmi svetovej krízy rýchlo vysporiadala a v roku 2010 zaznamenala rast HDP na úrovni 7,5%⁸. Ešte za prezidenta Cardosa sa Brazília snažila o posilnenie regionálnej spolupráce, v roku 2000 sa v Brasílii konal prvý summit štátov Južnej Ameriky a Brazília sa silno zasadzovala za prehĺbenie spolupráce v rámci zoskupenia Mercosur. Za prezidenta Lulu sa postavenie Brazílie ešte viac posilňovalo a krajina sa v rámci Latinskej Ameriky stala významným podporovateľom regionálnej integrácie. Brazília sa zároveň snaží posilňovať si svoje postavenie v regióne a oslabovať vplyv USA, ale aj iných regionálnych aktérov, ako napr. Mexika. Súčasné vzťahy s USA sú charakteristické mierovou a priateľskou koexistenciou, pričom každá krajina sa angažuje najmä vo svojom regióne po líniu sever-juh. Ešte v roku 2005 sa prezidenti Bush a Lula zaviazali zintenzívniť vzájomnú spoluprácu na regionálnej aj globálnej úrovni a v roku 2010 krajiny podpísali dohodu o spolupráci vo vojenskej oblasti. No aj napriek tomu sa obe krajiny od seba postupne vzdávajú, čo sa zintenzívnilo po zlyhaní iniciatívy vytvorenia Zóny voľného obchodu Amerík, ktorú Brazília nepodporila.

Vzťahy Brazílie s Mexikom sú špecifické, keďže oba štáty patria k najvýznamnejším aktérom v regióne Latinskej Ameriky a zároveň sú to tradiční rivali, ktorí reprezentujú rozdielne modely vystupovania na medzinárodnej scéne. Mexiko sa už od začlenenia do NAFTA snažilo upevniť svoje špeciálne partnerstvo s USA a presadzovalo tým klasickú líniu sever-juh. Mexiko tak do značnej miery vystupuje v tieni USA, zatiaľ čo Brazília sa iniciatívne usiluje o aktívnejší multilateralizmus. Naproti tomu Mexiko sa uberá opačnou cestou. Z ekonomického hľadiska bolo negatívne poznačené svetovou finančnou krízou, pod čo sa podpísala prílišná previazanosť na ekonomiku USA. Krajina sa taktiež musí vysporiadať s dôsledkami neúspešnej vojny proti drogovým kartelom, ktorá vedie k dramatickej eskalácii násilností. Pokles významu Mexika kontrastuje s obdobím pred jeho vstupom do NAFTA, kedy bolo lídrom regiónu, tak ako teraz Brazília, a jedným z najvýznamnejších reprezentantov „tretieho sveta“ a odporcov severoamerického imperializmu. V súčasnosti je jeho zahraničná politika veľmi nevýrazná, Mexiko je veľmi silno identifikované s regiónom Severnej Ameriky a od vstupu do NAFTA sa dramaticky zvýšila jeho ekonomická a demografická interdependencia s USA a Kanadou⁹.

Ďalší vývoj v regióne Latinskej Ameriky je do značnej miery podmienený práve vývojom vzájomných vzťahov medzi Brazíliou a Mexikom. Jedine obojstranná spolupráca dokáže zabezpečiť úspech Spoločenstva štátov Latinskej Ameriky a Karibiku, ktoré naplno integruje do latinskoamerického regiónu aj Mexiko (na rozdiel od UNASUR). V súčasnosti to však skôr vyzerá tak, že medzi oboma aktérmi bude prevládať súperenie vo svojich tradičných sférach vplyvu, t.j. Mexika v Strednej Amerike a Brazílie v Južnej Amerike.

⁸ SAILOR, A. 2010. *A New Global Player*. [online]. South African Institute of International Affairs, 2010. [cit. 2011.03.15.] Dostupné na internete: <<http://www.generalatlantic.com/en/news/article/45ed16fg>>

⁹ GUARDIOLA-RIVERA, O. 2010. *What if Latin America Ruled the World?: How the South Will Take the North Through the 21st Century*. London : Bloomsbury Publishing PLC, 2010. 480 s. ISBN 9781408805992.

V oblasti spolupráce, ako sme uviedli, sa u latinskoamerických štátov stále vo veľkej miere prejavuje snaha zachovať si podiel na rozhodovaní o všetkých veciach, ktoré by jednotlivé štáty mohli akýmkoľvek spôsobom ovplyvniť. Málokto z štátov je ochotný preniesť časť svojich právomocí na nejakú nadnárodnú organizáciu. Táto neochota vychádza okrem iného z nestabilnej vnútropolitckej situácie mnohých štátov a obavy, aby sa nepremietla aj do fungovania tejto nadnárodnej organizácie.

Neúspech latinskoamerickej integrácie je umocnený aj nemožnosťou dosahovať stanovené ciele. To však nie je tým, že by štáty neboli schopné ciele dosiahnuť, ale skôr neschopnosťou odhadnúť svoje skutočné možnosti v danej oblasti. Reálne teda dochádza k tomu, že hoci sú niektoré zoskupenia v hlbokej kríze, lídri najvýznamnejších krajín prichádzajú s návrhmi vytvorenia nových zoskupení, ktoré idú v otázke integrácie ešte ďalej, ako tie doterajšie. Jednými z príkladov sú práve UNASUR a CELAC.

Regionálna integrácia je zvyčajne vnímaná ako prostriedok, z ktorého môžu krajiny profitovať, avšak súčasný stav integrácie v Latinskej Amerike nás vedie k iným záverom. Nové návrhy sú predkladané so zámerom zlepšiť svoju silu a vplyv tak na regionálnej, ako aj na globálnej scéne. Zároveň sú zanedbávané existujúce zoskupenia, ktoré vo väčšine prípadov čelia vážnym problémom¹⁰.

3.1 Vplyv integrácie na bezpečnostnú situáciu v Latinskej Amerike

V bezpečnostnej oblasti je Latinská Amerika charakteristická tým, že do obrany dlhodobo alokuje najmenšie finančné prostriedky zo všetkých regiónov sveta. Jednou z hlavných príčin tejto skutočnosti je fakt, že kontinent ako taký je charakteristický najnižšou tendenciou k vojnovým konfliktom a riziko ozbrojeného stretu je tu menšie v porovnaní s transatlantickým či ázijským priestorom. V posledných rokoch bol zaznamenaný nárast v objeme investícií do obrany a bezpečnosti pričom najaktívnejšími hráčmi, okrem lídra Brazílie, boli Venezuela a Chile¹¹. Aktuálny trend odzrkadľujúci sa vo zvýšenom množstve nákupov vojenskej techniky však vyvoláva otázky, či sme svedkami prezbujovania a modernizácie ozbrojených síl, alebo začiatku militarizácie regiónu a eventuálnych pretekov v zbrojení.

Problematiku bezpečnosti je potrebné vnímať v širšom kontexte, a teda do nej zahrnúť aj čiastkové problémy, ako napr. pašovanie drog, migrácia, terorizmus a iné. Popri tradičných bezpečnostných hrozbách, ktoré v regióne dlhodobo predstavujú polovojenské ľudové milície či drogové gangy sa v poslednej dobe krajiny latinskoamerického regiónu začínajú pripravovať aj na nové dimenzie prípadného ozbrojeného konfliktu. V scenároch eventuálnych konfliktov sa zvykne zdôrazňovať existencia dôležitých prírodných zdrojov a nerastného bohatstva na kontinente, ktorý má obrovské zásoby ropy a pitnej vody. Špecifickou hrozbou v regióne je separatizmus a regionálna nestabilita. Región Latinskej Ameriky je aj napriek rozvinutému stupňu ekonomickej integrácie len na začiatku snáh o prehĺbenie kooperácie vo vojenskej oblasti.

Integračné zoskupenie, ktoré v otázke bezpečnosti a obrany dosiahlo najväčší pokrok je Únia juhoamerických národov – UNASUR. Východiskom je už jeho samotná zakladajúca zmluva, na základe ktorej bola zriadená Bezpečnostná rada Južnej Ameriky v rámci UNASUR. Jej cieľom je slúžiť ako fórum na konzultácie a koordináciu existujúcich úsilí v oblasti bezpečnosti. Medzi čiastkovými cieľmi sa uvádza podporovanie vzájomnej dôvery, zvyšovanie kapacít na aktívnu participáciu v operáciách zameraných na riešenie regionálnych konfliktov a pomoc v prípade prírodných katastrof, ako aj spolupráca pri rozvíjaní

¹⁰ LEGLER, T. 2010. Gobernanza regional: El vínculo multilateral. In *Foreign Affairs Latinoamérica*, No 3, 2010. Mexico, 2010. ISSN: 0015-7120.

¹¹ SAILOR, A. 2010. *A New Global Player*. [online]. South African Institute of International Affairs, 2010. [cit. 2011.03.15.] Dostupné na internete: <<http://www.generalatlantic.com/en/news/article/45ed16fg>>

regionálneho vojenského priemyslu. Ide teda o snahu vytvoriť inštitucionálny rámec pre spoluprácu, ktorá by prispela k udržaniu mieru a regionálnej stability prostredníctvom vzájomného dialógu, dosahovania konsenzu a mierového riešenia sporov. V neposlednom rade sa takýmto spôsobom jednotlivé členské štáty snažia aj upevniť si svoje postavenie na medzinárodnej scéne.

V otázke kolektívnej bezpečnosti je aktívna aj ALBA, ktorá v roku 2011 v Bolívii otvorila Akadémiu obrany a bezpečnosti ALBA. Jej cieľom je posilniť integračné procesy zúčastnených krajín prostredníctvom formovania vojenského aj civilného personálu a rozvinutia spoločnej obrannej doktríny, ktorá bude garantovať zvrchovanosť a dôstojnosť národov podporovaním mieru a spolupráce.

V podobnom duchu sa nieslo aj otvorenie Centra strategických a bezpečnostných štúdií v rámci UNASUR, tiež v roku 2011. Ide o inštitúciu, ktorá si kladie za cieľ byť prostriedkom na výmenu informácií a dosahovanie spoločných pozícií v otázkach bezpečnosti a stratégie za účelom zvyšovania dôvery medzi jednotlivým štátmi UNASUR.

Potreba spolupráce v rámci integračných procesov je vnímaná ako nevyhnutná aj z toho dôvodu, že v regióne stále pretrvávajú niektoré pohraničné konflikty ako dedičstvo koloniálnej minulosti, ktoré boli v minulosti využívané externými mocnosťami na udržanie a prehĺbenie rozdielov medzi jednotlivými krajinami Latinskej Ameriky. V súčasnosti tak integráciu posilňuje všeobecné presvedčenie, inšpirované úspechom Európskej únie v tejto oblasti, že prehĺbovanie spolupráce je jediným prostriedkom, ktorý dokáže vyriešiť tradičné problémy ako napr. prístup Bolívie k moru, bezproblémová plavba po rieke San Juan medzi Nikaraguou a Kostarikou ako aj zabránenie opakovaniu konfliktu medzi Hondurasom a Salvádorom (známy ako futbalová vojna) a pohraničnému napätiu medzi Kolumbiou a Venezuelou, Chile a Argentínou a Guatemalou a Belize. Vďaka tomu by bolo možné, aby ozbrojené sily latinskoamerických štátov takmer prestali zohľadňovať možnosť ozbrojeného konfliktu s iným latinskoamerickým štátom, a mohli by sa tak zamerať na spoločnú obranu externých hraníc, čo by vytvorilo podmienky na to, aby ozbrojené sily USA opustili tento región, keďže prítomnosť cudzích vojenských základní v Latinskej Amerike by bola zbytočná¹².

4 Záver

V deväťdesiatych rokoch 20. storočia sa začal v regióne Latinskej Ameriky rozvíjať „nový regionalizmus“, ktorý so sebou priniesol rozšírenie oblastí integrácie z prevažne čisto ekonomických aj na politické, bezpečnostné, sociálne, kultúrne a iné. Ovplyvnil tak existujúce ako aj novovznikajúce integračné zoskupenia. Na druhej strane musíme konštatovať, že hoci jeho ciele sú ambiciózne, na začiatku 21. storočia vyznievajú procesy integrácie v tomto regióne veľmi protirečivo. V Latinskej Amerike existuje veľké množstvo integračných zoskupení, ktorých ciele sa do značnej miery prekrývajú, pričom väčšina z nich sa nachádza v kríze. Zároveň sa predkladajú návrhy nových projektov, ktoré sa snažia integráciu ešte viac prehĺbiť. Ich úspech je otázny vzhľadom na to, že sa nedarí vyriešiť existujúce problémy a že ide o veľmi heterogénne krajiny.

V súčasnosti čelí Latinská Amerika mnohým výzvam, ako napríklad dopadom globalizácie na rozvoj tohto regiónu vrátane dopadov globálnej finančnej a hospodárskej krízy. Pokiaľ sa nezmenia sociálno-ekonomické podmienky, tak len ťažko dôjde k zlepšeniu vývoja. Ďalšou dôležitou témou je otázka politickej a ekonomickej integrácie. Ak k nej dôjde, tak bude rozhodujúce či bude viac inklinovať k USA, EÚ, alebo či sa vydá vlastnou cestou.

---

¹² CASTAÑEDA, J. 2008. Morning in Latin America. In *Foreign Affairs*, September-October 2008. USA, 2008. ISSN: 0015-7120.

Medzi dôležité otázky, s ktorými sa bude musieť Latinská Amerika vysporiadať, patrí aj to, ktoré štáty (alebo skupiny štátov) získajú v regióne väčší vplyv, kto bude motorom integrácie.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BELOV, D. 2006. Integration in Latin America. In *International Affairs*, č. 3, roč. 52. USA, 2006. s. 60-68.
- [2] CASTAÑEDA, J. 2008. Morning in Latin America. In *Foreign Affairs*, September-October 2008. USA, 2008. ISSN: 0015-7120.
- [3] DEL ARENAL, C. – SANAHUJA, J. 2010. *América Latina y los Bicentenarios*. España : Editores Siglo XXI, 2010. 640 s. ISBN 978-84-323-1460-5.
- [4] GRATIUS, S. – SANAHUJA, J.A. 2010. Europa y América Latina: entre el olvido y la renovación. In *Política Exterior*, No 135, 2010. Madrid, 2010. ISSN: 0213-6856.
- [5] GUARDIOLA-RIVERA, O. 2010. *What if Latin America Ruled the World?: How the South Will Take the North Through the 21st Century*. London : Bloomsbury Publishing PLC, 2010. 480 s. ISBN 9781408805992.
- [6] LEGLER, T. 2010. Gobernanza regional: El vínculo multilateral. In *Foreign Affairs Latinoamérica*, No 3, 2010. Mexico, 2010. ISSN: 0015-7120.
- [7] Objetivos de la UNASUR. [online] UNASUR, 2010. [cit. 2010.06.06.] Dostupné na internete: <<http://www.comunidadandina.org/unasur/temas.htm>>
- [8] ROSALES, O. 2010. *La República Popular de China y América Latina y el Caribe: hacia una relación estratégica*. [online]. Comisión Económica para América Latina y el Caribe, 2010. [cit. 2011.08.29.] Dostupné na internete: <http://www.eclac.org/publicaciones/xml/2/39082/RP_China_America_Latina_el_Caribe_una_relacion_estrategica_906.pdf>
- [9] SAILOR, A. 2010. *A New Global Player*. [online]. South African Institute of International Affairs, 2010. [cit. 2011.03.15.] Dostupné na internete: <<http://www.generalatlantic.com/en/news/article/45ed16fg>>
- [10] SERBIN, A. 2007. Entre UNASUR y ALBA: ¿otra integración (ciudadana) es posible?. In *Paz y conflictos en el siglo XXI: tendencias globales*. Madrid : CEIPAZ – Fundación Cultura de Paz, 2007. s. 183-207. ISBN 978-84-7426-924-6.

Kontaktné údaje:

Ing. Marián Šabo

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5

E-mail: marian.sabo@euba.sk

GLOBALNÝ HODNOTOVÝ REŤAZEC A NEMAJETKOVÉ METÓDY MEDZINÁRODNEJ PRODUKCIE

Abstrakt

V príspevku sa zaoberáme najnovšími trendami ekonomickej globalizácie. Prejavujú sa nielen v prehľbovaní globalizácie podľa tradičných ukazovateľov ako medzinárodný obchod a priame zahraničné investície. Dochádza ku kvalitatívnym zmenám v organizácii výroby prostredníctvom globalizácie hodnotových reťazcov a výskytom nemajetkových metód organizácie medzinárodnej výroby. Nové nemajetkové metódy porovnávame s priamymi zahraničnými investíciami. Venujeme sa ich prínosom a rizikám pre transnacionálne korporácie, dodávateľov v globálnych hodnotových reťazcoch a hostiteľské krajiny. Záverom uvádzame niekoľko výziev pre hostiteľské krajiny, ktoré sú spojené s aktuálnymi trendami globalizácie.

Kľúčové slová: globalizácia, globálny hodnotový reťazec, nemajetkové metódy organizácie medzinárodnej výroby, priame zahraničné investície

Abstract

The latest globalization trends are covered in the paper. They manifest themselves not only in the increase of the globalization according to the traditional indicators such as international trade and foreign direct investments. Qualitative changes occur in the organization of the production in the global value chains and the appearance of non-equity methods of international production. The new non-equity methods are compared with foreign direct investments. Benefits and risks they represent for transnational corporations, partners in the global value chains and the host countries are described. We list several challenges for the host countries represented by the current globalization trends.

Key words: globalization, global value chain, non-equity methods of international production, foreign direct investments

Úvod

Globalizácia a medzinárodná deľba práce sa neustále prehľbujú. Jedným z dôvodov mimoriadne rýchleho rozšírenia poslednej finančnej a hospodárskej krízy bolo aj intenzívne medzinárodné prepojenie výrobných procesov. Pokles dopytu v jednej krajine sa domino efektom odrazil v poklese dopytu po medziproduktov vyrábaných v iných krajinách.

V prvej časti príspevku mapujeme nové trendy globalizácie, vrátane objavujúceho sa nového geografického usporiadania, globalizácie hodnotových reťazcov a nových, nemajetkových metód medzinárodnej produkcie. V druhej časti bližšie popisujeme spôsob globalizácie hodnotového reťazca. Nemajetkové metódy medzinárodnej produkcie, ich porovnanie s priamymi zahraničnými investíciami (PZI) a ich vplyv na subjekty v nich zapojené sú predmetom tretej časti príspevku. Pozrieme sa aj na výzvy, ktoré tieto nové trendy globalizácie predstavujú pre hostiteľské krajiny.

Nové trendy globalizácie

Globalizácia neustále naberá na objeme a obrátkach. Rastie svetový obchod, vývoz a dovoz, rastie objem PZI. Globalizácia sa však vyvíja aj kvalitatívne. Predovšetkým v priebehu posledného desaťročia sa objavujú nové formy medzinárodnej organizácie produkcie, intenzívnejšie sa zapája čoraz viac krajín, väčší vplyv získavajú štátom vlastnené transnacionálne korporácie (TNK). Najdôležitejšie zmeny a trendy dnešnej globalizácie by sa dali zhrnúť do nasledovných päť bodov:

- Geograficky sa globalizácia netýka už len predovšetkým štátov tzv. Triády (USA, Európa a Japonsko). Čoraz významnejšími obchodnými partnermi sa stávajú krajiny BRIC (Brazília, Rusko, India a Čína). Z týchto „nových“ krajín je to predovšetkým Čína, so svojim obrovským trhom a bezprecedentným ekonomickým rastom, ktorá sa čoraz intenzívnejšie zapája do medzinárodnej deľby práce.
- Medzinárodná deľba práce je charakterizovaná globalizáciou tradičného hodnotového reťazca. V typickom hodnotovom reťazci firma realizuje množstvo na seba nadväzujúcich a podporných aktivít. Súčasná úroveň technologického pokroku umožňuje rozdeliť výrobný proces, a jeho časti, ktoré sa kedysi realizovali na jednom mieste, presúvať na ktorékoľvek miesto na svete, kde sa dajú uskutočniť najefektívnejšie.
- S globalizáciou hodnotových reťazcov úzko súvisí ďalšia kvalitatívna zmena a to spôsob, akým firmy, predovšetkým TNK, internacionalizujú svoju produkciu. Popri tradičných spôsoboch, ktoré predstavujú zahraničný obchod a PZI, sa čoraz častejšie stretávame s nemajetkovými metódami medzinárodnej produkcie. Tieto metódy predstavujú najrôznejšie formy zmluvných odberateľsko-dodávateľských vzťahov, pričom najčastejšou formou je outsourcing.
- Medzi TNK sa stále významnejšími hráčmi stávajú štátom vlastnené TNK¹. UNCTAD odhaduje², že v súčasnosti existuje minimálne 650 TNK vlastnených štátom a v súlade s prvým bodom viac ako polovica ich pochádza z rozvojových a tranzitívnych ekonomík. Tieto TNK pôsobia jednak v primárnom sektore, hojne sú však zastúpené aj v sektore služieb.
- Obchod so službami a PZI v sektore služieb neustále rastú, napriek tomu, že priemysel má stále na medzinárodnom obchode najväčší podiel. V dôsledku finančnej a hospodárskej krízy podiel PZI v oblasti služieb však v roku 2010 klesal. Pokles nastal predovšetkým v oblasti služieb finančných, menšou mierou ale vo všetkých hlavných odvetviach služieb. Vo všeobecnosti je rast obchodu a PZI v oblasti služieb spôsobený vedecko-technickým pokrokom, vďaka ktorému sa stáva obchodovateľnými čoraz viac služieb a nové obchodovateľné služby ďalej vznikajú.

V roku 2010 spolu so zlepšovaním makroekonomických ukazovateľov rástli aj ukazovatele internacionalizácie produkcie. Stúpali zahraničný predaj, zamestnanosť aj aktíva TNK, zatiaľ však nedosiahli svoje predkrízové hodnoty. Hodnota jedného ukazovateľa stúpa nepretržite. Je ním počet zamestnancov v zahraničných pobočkách TNK. Kríza popri svojich negatívnych dopadoch pôsobila na internacionalizáciu firemných aktivít aj stimulačne. Je to predovšetkým zvýšenie efektívnosti, čo sa v časoch krízy firmy expanziou do zahraničia

---

¹ UNCTAD štátom vlastnené TNK definuje ako „podniky pozostávajúce z materských firiem a ich zahraničných filiálok, v ktorých má vláda kontrolný záujem (úplne vlastnené, majoritný podiel alebo významný minoritný podiel), či sú alebo nie sú listované na burze“ (UNCTAD, 2010 str. 28).

² World investment report 2011 (UNCTAD, 2011).

snažia dosiahnuť presunom svojich aktivít často do nákladovo priaznivejších lokalít. Povzbudivo na orientáciu na zahraničné aktivity pôsobil aj fakt, že rýchlo rastúce rozvojové ekonomiky sa z otrasov krízy dokázali spamätať rýchlejšie ako ekonomiky priemyselne vyspelých krajín. Toto ozdravenie pritiahlo zahraničné firmy, ktoré sa snažili aj počas krízy ochrániť svoje zisky a dosiahnuť rast. Na druhej strane sa na raste internacionalizácie produkcie podieľa rastúci počet a aktivita TNK práve z rozvíjajúcich sa ekonomík, vrátane TNK štátnych.

Tabuľka č.1: Vybrané ukazovatele internacionalizácie produkcie

	Hodnota v bežných cenách v mld USD			
	1990	2008	2009	2010
Prílev PZI	207	1 744	1 185	1 244
Príjem z prílevu PZI	75	1 066	945	1 137
Cezhraničné fúzie a akvizície	99	707	250	339
Tržby zahraničných pobočiek	5 105	33 300	30 213	32 960
Pridaná hodnota zahraničných pobočiek	1 019	6 216	6 129	6 636
Celkové aktíva zahraničných pobočiek	4 602	64 423	53 601	56 998
Export zahraničných pobočiek	1 498	6 599	5 262	6 239
Zamestnanosť v zahraničných pobočkách (v tisícoch)	21 470	64 484	66 688	68 218
HDP	22 206	61 147	57 920	62 909
Platby za royalties a licencie	29	191	187	191
Export tovarov a nefaktorových služieb	4 382	19 794	15 783	18 713

Zdroj: World investment report 2011, UNCTAD.

Globálny hodnotový reťazec

V klasickom hodnotovom reťazci firma vykonáva množstvo na seba nadväzujúcich a podporných aktivít. Patria medzi ne obstarávanie zdrojov, výrobné operácie, distribúcia a predaj, popredajná starostlivosť, výskum a vývoj, IT. Plne integrovaná firma si všetky tieto aktivity vykonáva sama. Dnes, vďaka technologickému pokroku predovšetkým v oblasti informačných a komunikačných technológií, je možné hodnotový reťazec a samotný výrobný proces rozdeliť na časti. Jednotlivé aktivity, ktoré boli kedysi realizované na jednom mieste, možno v jednej budove, môžu byť presunuté do akejkoľvek lokality, ktorú firma považuje za najvýhodnejšiu. Hodnotový reťazec sa takto stáva globálnym.

Hlavnou motiváciou globalizácie hodnotových reťazcov je zvyšovanie efektivity. Jedným zo spôsobov zvyšovania efektivity je nákup zdrojov od efektívnejších producentov, či na domácom alebo zahraničnom trhu, v rámci firmy alebo od externých dodávateľov. V prípade, že sa firma rozhodne presunúť niektorú zo svojich aktivít do zahraničia, a nechce stratiť kontrolu nad medzinárodnými tokmi tovarov, služieb, či informácií, spraví tak prostredníctvom PZI.

Hlavnú úlohu v rámci globálnych hodnotových reťazcov zohrávajú TNK. Vďaka svojmu globálnemu rozsahu dokážu koordinovať výrobu a distribúciu naraz v mnohých krajinách a presúvať aktivity medzi jednotlivými krajinami v súlade s meniacim sa dopytom a nákladovými podmienkami. Hlavnou úlohou TNK je úloha koordinátora globálneho hodnotového reťazca a táto ich schopnosť sa stala jednou z kľúčových kompetencií, ktorými

TNK disponujú. Medzinárodný obchod medzi materskými firmami a filiálkami, tzv. vnútropodnikový obchod, predstavuje veľký podiel na medzinárodnom obchode s tovarom. Globalizácia hodnotového reťazca sa prejavuje aj v raste obchodu s medziproduktami. Domáca produkcia sa čoraz viac spolieha na vstupy zo zahraničia. V roku 2003 54% svetového výrobného dovozu bolo kvalifikovaného ako medziprodukty (suroviny, súčiastky a komponenty a polotovary)³.

Charakteristickým znakom súčasnej formy globalizácie je jej geografické rozširovanie sa a zvyšovanie zapojenia nových centier ekonomického rastu. Tento trend je zrejмый aj pri globalizácii hodnotového reťazca. Napriek dominancii krajín OECD, výroba v niektorých rozvojových krajinách prudko rastie a rast sa v nich očakáva aj do budúcnosti. Je to už spomenutá Čína, ktorá sa stala významným obchodným partnerom väčšiny krajín OECD a aj jej podiel na importe do týchto krajín sa zvyšuje. Integrácia nových hráčov do globálnej ekonomiky predstavuje výzvu pre existujúce komparatívne výhody a konkurencieschopnosť krajín. Musia hľadať nové aktivity, v ktorých dokážu vyniknúť a postaviť sa konkurencii. Hlavnou motiváciou pre krajiny je posúvať sa čoraz vyššie po hodnotovom reťazci, viac sa špecializovať na aktivity s vysokou pridanou hodnotou, náročné na znalosti. Investície do znalostí sú dôležité pre dosiahnutie udržateľného ekonomického rastu, tvorbu pracovných príležitostí a zvyšovanie životnej úrovne. Posun po hodnotovom reťazci vyžaduje neustále zmeny, inovácie a rast produktivity.

Rozvoj globálnych hodnotových reťazcov predstavuje nové príležitosti aj pre malé a stredné podniky. Každá z aktivít globálneho hodnotového reťazca totiž môže byť presunutá na inú firmu. Pri externalizácii sa dajú aktivity hodnotového reťazca priamo kúpiť (obchod), vtedy však firma takmer úplne stráca kontrolu nad dodávateľom. V záujme ľahšej koordinácie činností v rámci globálneho hodnotového reťazca, v snahe udržať si určitý stupeň kontroly nad dodávateľom, bez potreby majetkového vstupu sa rozvíjajú nemajetkové metódy medzinárodnej produkcie.

Nemajetkové metódy internacionalizácie produkcie

Popri tradičnej forme investovania TNK, ktorú predstavujú priame zahraničné investície, sa v poslednom období zvyšuje objem, význam a množstvo foriem nemajetkových prienikov na zahraničné trhy. Vo všeobecnosti ide o zmluvné vzťahy, prostredníctvom ktorých TNK dokážu koordinovať činnosť vo firmách v hostiteľskej krajine bez toho, aby v nich získali vlastnícky podiel. Tieto metódy sa objavujú a rozvíjajú s rastom výroby vo forme globálneho hodnotového reťazca a patria medzi ne predovšetkým:

- zmluvná výroba,
- outsourcing služieb,
- zmluvné farmárstvo,
- franchising,
- licencovanie,
- manažérske zmluvy.

---

³ OECD, 2007.

Tabuľka č.2: Typy nemajetkových metód medzinárodnej produkcie

Definícia niektorých typov nemajetkových metód medzinárodnej produkcie	
Typ	Definícia
Zmluvná výroba Outsourcing služieb	Zmluvný vzťah, v rámci ktorého medzinárodná firma kontrahuje na firmu v hostiteľskej krajine produkciu, službu alebo určitý proces zo svojho globálneho hodnotového reťazca (vrátane vývoja produktu). Všeobecne ide o outsourcing. Outsourcing služieb obvykle zahŕňa externalizáciu podporných funkcií ako IT, obchodné a znalostné funkcie.
Zmluvné farmárstvo	Zmluvný vzťah medzi medzinárodným nákupcom a farmármi hostiteľskej krajiny (ich asociáciou, vrátane sprostredkovateľov), ktorý stanovuje podmienky pre pestovanie a marketing poľnohospodárskych produktov.
Licencovanie	Zmluvný vzťah, v ktorom medzinárodná firma (licensor) zaručuje firme v hostiteľskej krajine (licensee) právo používať intelektuálne vlastníctvo (ako copyrights, trade marks, patenty, práva priemyselného dizajnu, obchodné tajomstvá) výmenou za platbu (napr. vo forme royalty). Môže sa vyskytnúť v rôznych formách ako licencovanie značky, produktu alebo procesu.
Franchising	Zmluvný vzťah, v ktorom medzinárodná firma (franchisor) povolí firme v hostiteľskej krajine (franchisee) prevádzkovať biznis vybudovaný na systémoch vyvinutých franchisorom výmenou za prirážku na tovaroch a službách poskytovaných franchisorom. Existuje vo forme všeobecného franchisingu, s jediným majiteľom všetkých prevádzok na danom trhu a individuálnych franchisingom, s viacerými majiteľmi jednej alebo viacerých prevádzok.
Manažérske zmluvy	Zmluvný vzťah, na základe ktorého je operatívnu kontrolou nad aktívom v hostiteľskej krajine poverená medzinárodná firma, ktorá riadi aktívum za odplatu.
Koncesie	Zmluvný vzťah, na základe ktorého je operatívnu kontrolou nad aktívom v hostiteľskej krajine poverená medzinárodná firma. Táto aktívum riadi za odplatu, ktorú predstavuje nárok na (časť) výstupu vyprodukovaného týmto aktívom. Koncesie sú obvykle komplexné zmluvy (ako vybuduj-vlastni-transferuj), ktoré môžu načas obsahovať aj investíciu alebo vlastníctvo TNK. Právne môžu mať rôzne formy, napríklad aj verejno-súkromného partnerstva (PPP).
Strategické aliancie Zmluvné joint ventures	Zmluvný vzťah medzi dvoma alebo viacerými firmami o sledovaní spoločného obchodného cieľa. Partneri môžu aliancii poskytnúť produkty, distribučné kanály, výrobné kapacity, kapitál, znalosti alebo intelektuálne vlastníctvo. Strategické aliancie zahŕňajú transfer intelektuálneho vlastníctva, špecializáciu, zdieľanie nákladov a rizík. Zmluva stanovuje podmienky, povinnosti a zodpovednosť strán, ale nevytvára novú firmu.

Zdroj: World investment report 2011, UNCTAD.

Rozhodnutie medzi PZI a nemajetkovou metódou organizácie činnosti (NM) je v podstate rozhodnutie medzi internalizáciou a externalizáciou. V klasickej OLI⁴ modeli je rozhodnutie o internalizácii rozhodnutím medzi PZI a obchodom. V skutočnosti sa TNK rozhodujú nielen do ktorej lokality umiestnia svoju činnosť, ale aj o spôsobe, akým budú kontrolovať a koordinovať svoje medzinárodné aktivity. Nemajetkové metódy prispievajú k rozšíreniu OLI teórie o ďalšiu alternatívu. Rozhodnutie medzi PZI a NM je strategické rozhodnutie firmy, založené na relatívnych nákladoch a prínosoch, rizikách a realizovateľnosti každej z alternatív.

Nemajetkové metódy nie sú špecifické pre niektoré konkrétne časti hodnotového reťazca, TNK môžu externalizovať ktorúkoľvek činnosť, ktorá nie je nevyhnutná pre udržanie ich konkurenčnej výhody a môže byť lacnejšie alebo efektívnejšie realizovaná treťou stranou. Z hľadiska motivácie investície, faktory ovplyvňujúce rozhodnutie medzi PZI a NM sú porovnateľné. Pri oboch metódach organizácie medzinárodnej činnosti firmy ide o jeden z nasledujúcich motívov:

- hľadanie trhu: prístup na regionálny alebo globálny trh, o investícii rozhoduje predovšetkým veľkosť a rast trhu, kúpyschopnosť. NM zodpovedajúce tejto motivácii sú predovšetkým licencovanie značky a franchising.

⁴ Eklektická teória PZI J. Dunninga. Firma sa pre zahraničnú investíciu rozhoduje na základe výhod vlastníctva (Ownership), lokality (Location) a internalizácie (Internalization).

- hľadanie zdrojov: prístup k prírodným zdrojom, NM reprezentuje zmluvné farmárstvo.
- zvyšovanie efektivity: efektívnejšie využívanie globálnych zdrojov, využívanie komparatívnych výhod hostiteľských krajín. NM motivované rastom efektivity sú najmä zmluvná výroba a outsourcing.

Aj faktory, ktoré robia krajinu atraktívnu pre NM sú porovnateľné s faktormi, ktoré sú atraktívne pre PZI. Vybrané faktory lokality a ich relevantnosť pre PZI a NM sú podrobnejšie uvedené v tabuľke č.3.

Objem nemajetkových metód je náročné kvantifikovať. Hranice medzi NM a obchodom či PZI nie sú vždy celkom zreteľné, relevantné štatistiky zatiaľ nie sú k dispozícii. Analýzu sťažuje aj skutočnosť, že sa môžu vyskytovať vo všetkých odvetviach a všetkých etapách hodnotového reťazca. Podľa odhadov UNCTAD rastú nemajetkové metódy rýchlejšie ako PZI. V roku 2010 vygenerovali NM viac ako 2 trilióny USD tržieb a zamestnávajú 18-20 miliónov pracovníkov⁵. Väčšina z tržieb a zamestnanosť sú pritom generované v rozvojových krajinách. Nemajetkové metódy sa presadzujú predovšetkým v odvetviach hračkárskeho priemyslu, športového tovaru, elektronickom a automobilovom priemysle a ich najčastejšie sa vyskytujúcou formou je zmluvná výroba a outsourcing. Ako poskytovatelia týchto služieb v odvetviach náročnejších na znalosti dominujú TNK z priemyselne vyspelých krajín. V odvetviach náročnejších na pracovnú silu dominujú TNK z rozvíjajúcich sa ekonomík, predovšetkým z Číny.

Tabuľka č.3: **Faktory lokality a ich rozhodujúci vplyv pre PZI a NM medzinárodnej produkcie**

Relevantné pre PZI aj NM	Relevantnejšie pre PZI	Relevantnejšie pre NM
Politický rámec		
<ul style="list-style-type: none"> - Ekonomická, sociálna a politická stabilita - Politika obchodnej súťaže - Obchodná politika - Daňová politika 	<ul style="list-style-type: none"> - Pravidlá týkajúce sa vstupu a fungovania - Štandardy chovania sa k zahraničným pobočkám - Medzinárodné investičné zmluvy - Privatizačná politika 	<ul style="list-style-type: none"> - Stabilita obchodného a zmluvného práva - Špecifické zákony spravujúce zmluvný rámec nemajetkových metód (licencovanie, franchising) - Ochrana intelektuálneho vlastníctva
Podmienky podnikania		
<ul style="list-style-type: none"> - Nízke náklady podnikania 	<ul style="list-style-type: none"> - Propagácia investovania - Výhody pre investorov - Poinvestičná starostlivosť - Sociálne výhody (napr. kvalita života) 	<ul style="list-style-type: none"> - Zvyšovanie technologických, kvalitatívnych a produkčných štandardov domácich firiem - Rast miestneho podnikateľského ducha, podpora podnikavosti a podnikania - Podpora vzniku nových firiem - Poskytovanie informácií, zvyšovanie povedomia o existencii nemajetkových foriem - Podpora štandardných pracovných podmienok a korporátnej sociálnej zodpovednosti u miestnych firiem
Ekonomické determinanty		
<ul style="list-style-type: none"> - Prístup na regionálne a globálne trhy - Infraštruktúra - Veľkosť trhu a príjem p.c. - Rast trhu - Prístup k surovinám - Špecifické spotrebiteľské preferencie - Dostupnosť lacnej pracovnej sily - Prístup ku kvalifikovanej pracovnej sile - Relatívne náklady a produktivita zdrojov/aktív - Ceny ďalších vstupov (doprava, komunikácie, energie) 	<ul style="list-style-type: none"> - Prístup ku strategickým aktívam: <ul style="list-style-type: none"> - vytvoreným (technológie, intelektuálne vlastníctvo) - strategická infraštruktúra 	<ul style="list-style-type: none"> - Prítomnosť dôveryhodných miestnych podnikateľov a obchodných partnerov - Prístup k miestnemu kapitálu

Zdroj: World investment report 2011, UNCTAD.

⁵ World investment report 2011, UNCTAD.

Nemajetkové metódy medzinárodnej produkcie z pohľadu TNK, dodávateľov a hostiteľskej krajiny

NM a externalizácia aktivít hodnotového reťazca so sebou prinášajú výhody, aj riziká a hrozby pre všetky zúčastnené strany.

Z pohľadu TNK medzi výhody takejto formy organizovania podnikania patria:

- nízke náklady na štartovací kapitál, nižšie náklady na prevádzkovanie komplexných operácií v mnohých prevádzkach a krajinách,
- rýchly prístup k aktívam a zdrojom, ktoré partner môže mať k dispozícii, vrátane znalostí pomerov a vzťahov, ktoré má vybudované v hostiteľskej krajine,
- presun niektorých nákladov a rizík na obchodných partnerov,
- flexibilita, schopnosť rýchlo reagovať na zmeny v dopyte či nákladoch,
- zameranie sa na hlavné kompetencie firmy, TNK sa po externalizácii časti svojich aktivít môžu venovať len svojej základnej činnosti a zaviesť efektívnejšiu vnútornú deľbu práce.

Za výhodu pre efektivitu TNK sa v konečnom dôsledku dá považovať aj simulácia konkurenčného prostredia vo vnútri firmy. Vlastné organizačné jednotky a zahraničné pobočky môžu o zákazku súperiť medzi sebou navzájom aj s externými dodávateľmi. Externalizácia je jednoduchšia, ak znalosti a zručnosti, potrebné k výkonu daných operácií sú transferovateľné a do určitej miery štandardizované.

Nevýhody oproti internalizácii činnosti predstavujú predovšetkým nasledovné skutočnosti:

- firme zostane menej z vytvorenej pridanej hodnoty a zisku, o ktoré sa delí s dodávateľom,
- vznik transakčných nákladov a nákladov spojených s hľadaním vhodného dodávateľa a so zabezpečením právneho rámca obchodného vzťahu, ktorý je tým komplexnejší, čím menej kontroly si firma ponecháva nad svojimi aktívami (napr. hodnotným intelektuálnym vlastníctvom),
- vzdanie sa kontroly nad externalizovanými aktivitami a s tým súvisiace riziko nižšej kvality produktu alebo služby, resp. potreba udržiavania vzťahu s dodávateľom, aby sa požadovaná kvalita dodržala. Tento vzťah zahŕňa toky znalostí, tovarov, služieb, informácií, komunikáciu a monitorovanie dodržiavania zmluvných podmienok.
- riziko straty kontroly nad technológiami, znalosťami, zručnosťami a intelektuálnym vlastníctvom presunutým na obchodného partnera.

Výhodou pre obchodných partnerov, dodávateľov zapojených do globálneho hodnotového reťazca potom môže byť ochota TNK investovať do partnerstva aj prostredníctvom poskytnutia znalostí, technológií a zručností. Dodávateľ sa tiež môže špecializovať a prostredníctvom partnerstva s TNK získať prístup na globálne trhy. Nezriedka sa z firiem, ktoré začínali ako dodávatelia v globálnom hodnotovom reťazci stanú taktiež úspešné TNK⁶.

Dodávateľom z dôvodu, že TNK sa prostredníctvom NM nad nimi snaží udržať určitú kontrolu, vznikajú aj dodatočné náklady. Aby dokázali splniť zmluvné podmienky týkajúce sa dizajnu, kvality dodávaného produktu, služby, alebo zavedenia dohodnutého biznis modelu musia často meniť zabehnuté procesy, zlepšovať pracovné podmienky, či spolupracovať s konkrétnymi subdodávateľmi. TNK sa bežne snažia prostredníctvom vnútorných smerníc pre partnerov ovplyvniť dodržiavanie medzinárodných štandardov pracovných podmienok a

⁶ Niekoľko príkladov sa dá nájsť v elektronickom priemysle, v ktorom je dnes outsourcovaná viac ako polovica výrobných nákladov, za všetky spomeňme firmu Foxconn.

dobrych manažerských praktík s cieľom ochrany svojej značky a dobrého mena. Silným negatívom je vysoká flexibilita NM, keď pod vplyvom sezónnosti alebo zmien v dopyte môžu TNK veľmi jednoducho produkciu zastaviť alebo presunúť na iné miesto.

Z pohľadu hostiteľskej krajiny patria medzi výhody jednoznačne rast zamestnanosti a hrubého domáceho produktu. Rast vývozu, ktorý je obvykle so zapojením dodávateľov do globálnych hodnotových reťazcov spojený sa tiež dá považovať sa výhodou. Možný prienik technológií musia domáce firmy dokázať využiť na to, aby sa v rámci hodnotového reťazca posúvali k inovatívnejším činnostiam a diverzifikovali z odvetví tradičných do odvetví technologicky náročnejších.

V opačnom prípade krajina môže zostať v zajatí aktivít s nízkou pridanou hodnotou a závislá od TNK. Veľkým rizikom je už vyššie spomenutá flexibilita, zamestnanosť v podnikoch zapojených do globálnych výrobných reťazcov môže byť vysoko cyklická. Dôležitým aspektom politiky štátu, ako sa vyrovať s touto flexibilitou je nájsť správnu rovnováhu medzi diverzifikáciou a špecializáciou. Existujú aj podozrenia, že TNK sa prostredníctvom organizovania výroby v nemajetkových metódach ľahšie darí obchádzať štandardy v oblastiach životného prostredia a pracovných podmienok.

Nové metódy organizovania medzinárodnej produkcie a globalizácia hodnotových reťazcov predstavuje pre hostiteľské krajiny aj nové výzvy v oblasti hospodárskej politiky a podnikateľského prostredia. Aby krajiny dokázali získať z aktivít TNK čo najviac a zároveň minimalizovať negatívne vplyvy, je potrebné aby ich politiky tiež odrážali najnovšie trendy. Výzvy existujú predovšetkým v nasledujúcich oblastiach:

- národné rozvojové programy by sa popri opatreniach zameraných na obchod, investície a licencie mali zameriavať aj na nemajetkové metódy medzinárodnej produkcie,
- budovanie a podpora domácich výrobných kapacít tak, aby sa dokázali stať atraktívnymi obchodnými partnermi a účastníkmi globálnych výrobných reťazcov,
- existencia silného právneho a inštitucionálneho rámca, upravujúceho aj zmluvné vzťahy, podľa ktorých sa riadia nemajetkové metódy produkcie, zapojenie investičných agend do pritiažnutia TNK.

Ďalšie opatrenia sú mimoriadne dôležité, ak krajiny majú využiť možné výhody z otvorenosti svojich ekonomík a zapojenia sa do globálnych výrobných reťazcov, bez ohľadu na to, či prostredníctvom PZI alebo NM. Výrobné faktory (vrátane pracovnej sily) sa musia presunúť z ekonomických aktivít, v ktorých sú relatívne menej efektívne smerom k aktivitám v ktorých má ekonomika komparatívnu výhodu. Podpora znalostnej ekonomiky, výskumu a vývoja, inovácií je dôležitá, ak sa krajina chce posúvať po globálnom hodnotovom reťazci smerom k činnostiam s vyššou pridanou hodnotou. Pre jednotlivcov však môže byť presun medzi prácami, sektormi, regiónmi náročný a môžu za globalizáciu zaplatiť vysokú cenu. Globalizácia môže predstavovať riziko zaostávania pre celé regióny. Na minimalizáciu týchto rizík je potrebné zaviesť doplňujúce štrukturálne opatrenia, kompenzujúce krátkodobu znevýhodnených. Medzi ďalšie riziká, ktoré je potrebné z pohľadu hostiteľskej krajiny minimalizovať, patrí ochrana domácich výrobcov v zmysle posilnenia ich vyjednávacej sily zoči voči TNK, zabezpečenie konkurenčného prostredia, ochrana pracovnej sily a životného prostredia.

Záver

Globalizácia neustále napreduje, nielen čo sa týka objemu, rýchlosti, ale aj geografického rozloženia a nových, globálnych foriem medzinárodnej produkcie. Výrobný proces a ďalšie aktivity hodnotového reťazca vďaka pokroku v informačných

a komunikačných technológiách môžu byť uskutočňované kdekoľvek na svete, kde to je pre firmu najvýhodnejšie. V stupňujúcej sa globálnej konkurencii musia krajiny prehodnotiť svoje komparatívne výhody a posúvať sa po globálnom hodnotovom reťazci smerom k aktivitám s vyššou pridanou hodnotou. Aby dokázali využiť výhody z otvorenosti svojich ekonomík, je potrebné vytvoriť podnikateľské prostredie atraktívne pre TNK a ich investície alebo nemajetkové metódy medzinárodnej produkcie. Zároveň musia prijímať opatrenia, ktorými minimalizujú dopad štrukturálnych zmien spojených s týmito kvalitatívnymi zmenami globalizácie na tých, ktorí sú nimi krátkodobo znevýhodnení.

Zoznam použitej literatúry

- [1] UNCTAD. 2011. *World investment report 2011: Non-equity modes of international production and development*. 1. vydanie. Geneva: United nations, 2011. 250 strán. ISBN 978-92-1-112828-4.
- [2] UNCTAD. 2010. *World investment report 2010: Investing in a low-carbon economy*. 1. vydanie. Geneva: United nations, 2010. 220 strán. ISBN 978-92-1-112806-2.
- [3] OECD. 2007. *Staying competitive in the global economy: Moving up the value chain*. 1. vydanie. Paris: OECD Publications, 2007. 125 strán. ISBN 978-92-64-03365-8.
- [4] OECD. 2008. *Staying competitive in the global economy: Compendium of studies on global value chains*. 1. vydanie. Paris: OECD Publications, 2008. 250 strán. ISBN 978-92-64-04630-8.
- [5] GABRIELOVÁ, H. 2008. *Konkurencieschopnosť a globálny hodnotový reťazec* [online]. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 2008. [cit. 02.04.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.ekonom.sav.sk/?lng=sk&charset=&doc=journal&pub=113>>

Kontaktná adresa:

Ing. Mária Turčanová
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava

UZNANIE A VÝKON CUDZÍCH ROZHODCOVSKÝCH ROZHODNUTÍ V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Abstrakt

Uznanie a výkon cudzieho rozhodcovského rozhodnutia je elementárnym predpokladom efektívneho uplatňovania medzinárodného rozhodcovského konania v praxi. V zásade možno uviesť, že uznanie a výkon takého rozhodcovského rozhodnutia sa uskutočňuje prostredníctvom vnútroštátnych právnych predpisov a nástrojov ako Newyorský dohovor z roky 1958, ktorý predstavuje základnú medzinárodnú kodifikáciu práve v tejto oblasti. Zároveň v zmysle slovenského právneho poriadku má tento dohovor prednosť pre ustanoveniami slovenského zákona o rozhodcovskom konaní. V rámci uznania a výkonu akýchkoľvek rozhodnutí nemožno opomenúť inštitút medzinárodného práva, ktorým je výhrada verejného poriadku, ktorá predstavuje osobitnú možnosť štátu odmietnuť uznať alebo vykonať akékoľvek rozhodnutie. Pravidlá uplatnenia výhrady verejného poriadku sú pomerne prísne avšak neustále sa rozširujú. Súčasnosť ukazuje, že odmietnutie uznať a vykonať rozhodcovské rozhodnutie je možné aj v nových oblastiach, ako je ochrana ľudských práv a pri ochrane životného prostredia.

1 Uznanie a výkon cudzích rozhodcovských rozhodnutí v Slovenskej republike

Rozhodnutia vydané justičnými orgánmi jedného štátu majú v zásade v zmysle princípu teritoriality obmedzenú svoju pôsobnosť na krajinu ich vydania. Uvedené pravidlo je platné najmä v prípadoch s cudzím (medzinárodným) prvkom. V zásade by sa vzhľadom na odlišný charakter rozhodcovského konania princíp teritoriality u rozhodcovských rozhodnutí nemusel uplatňovať. Odlišný charakter medzinárodnej obchodnej arbitráže spočíva v tom, že strany si dobrovoľne zvolili tento inštitút, aby riešil ich vzájomné spory. Napriek tomu sa zjavne pod vplyvom jurisdikčnej teórie aj v medzinárodnej spolupráci (Newyorský dohovor¹ (ďalej aj „NYD“) a jeho predchodcovia) vyvinula doktrína nevyhnutnosti „uznania“ rozhodcovského rozhodnutia vydaného na území iného štátu na účely jeho možnosti výkonu v inom štáte. Táto sa uplatňuje aj v slovenskom právnom poriadku. Vo všeobecnosti však možno konštatovať, že vzhľadom na to, že rozhodcovské rozhodnutia nie sú vydávané orgánmi iného štátu, ale rozhodcami (rozhodcovskými súdmi) nezávislými od cudzích štátnych orgánov, uznávanie a výkon (exekúcia) cudzích rozhodcovských rozhodnutí je jednoduchšie ako uznávanie a výkon cudzích súdnych rozhodnutí².

V tomto smere je potrebné rozlišovať uznanie rozhodnutí vydaných justičnými orgánmi (najmä súdmi) od uznania rozhodnutí vydaných rozhodcovskými súdmi v cudzom štáte. V oboch prípadoch dochádza k zásahu do suverenity štátu priznaním extrateritoriálnych účinkov cudziemu rozhodnutiu, avšak uznanie a výkon cudzieho rozhodcovského rozhodnutia

---

¹ Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 74/1959 Zb.

² ŠTEFANKOVÁ, N. – LYSINA, P. a kol. 2011. *Medzinárodné právo súkromné*. 1. Vydanie. Praha : C.H. Beck, 2011. 599 s. ISBN 978-80-400-351-6.

je rozdielny od úpravy, režimu a podmienok uznania a výkonu cudzích rozhodnutí vydaných justičnými orgánmi.

Základom vnútroštátnej právnej úpravy uznania a výkonu rozhodcovských rozhodnutí je zákon č. 244/2002 Z.z o rozhodcovskom konaní (ďalej ako „ZRK“). Uznanie a výkon rozhodcovského rozsudku sú upravené v ôsmej časti ZRK a z dôvodu zjednotenej právnej úpravy sa pôsobnosť ZRK rozšírila aj na tuzemské (domáce) a aj na cudzie (zahraničné) rozhodcovské rozhodnutia.³ Rozhodcovské rozhodnutie, ktoré bolo vydané na území SR alebo miesto rozhodcovského konania bolo dohodou účastníkov určené v SR, bez ohľadu na povahu rozhodcovského súdu alebo tribunálu, sa považuje v zmysle ustanovenia § 44 ods. 1 ZRK za „tuzemský rozhodcovský rozsudok“. Tuzemský rozhodcovský rozsudok je priamo vykonateľný na území SR bez potreby splnenia akýchkoľvek ďalších podmienok.

V prípade cudzieho rozhodcovského rozhodnutia je situácia odlišná. Z predchádzajúcich vyjadrení, ako aj z pojmu „cudzí rozhodnutie“ je *a contrario* zrejmé, že sa má na mysli rozhodcovské rozhodnutie vydané mimo územia SR. Pokiaľ však má mať cudzie rozhodcovské rozhodnutie účinky na našom území, je potrebné vykonať určité predpísané kroky. V prvom rade je potrebné takéto rozhodnutie uznať, čím sa mu priznajú rovnaké účinky ako tuzemskému rozhodcovskému rozhodnutiu (a rozhodnutie získa vykonateľnosť). Až následne je možné takéto rozhodcovské rozhodnutie vykonať v zmysle našich právnych predpisov. Len vykonateľné rozhodcovské rozhodnutie sa môže stať exekučným titulom.

Uznanie a výkon cudzieho rozhodcovského rozsudku sa podľa ustanovenia § 49 ZRK nevyslovuje osobitným rozhodnutím. Cudzí rozhodcovské rozhodnutie sa uzná tým, že súd, ktorý je príslušný na výkon rozhodnutia (exekúciu)⁴, naň prihliadne, ako keby išlo o tuzemský rozhodcovský rozsudok. Uvedená úprava je v porovnaní s ustanovením § 67 ods. 3 zákona č. 93/1967 Zb. o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom v znení neskorších predpisov (ďalej len „ZMPS“) zjednodušená a rýchlejšia, a uznanie prebieha automaticky, bez potreby či možnosti osobitného konania, ako v prípadoch uznávania niektorých rozhodnutí vydaných justičnými orgánmi iného štátu.⁵

ZRK tak predstavuje jediný vnútroštátny procesnoprávny predpis v rámci uznania a výkonu cudzích rozhodcovských rozhodnutí. Vo svojom ustanovení § 50 ods. 1 ZRK upravuje materiálne podmienky, za ktorých môže súd odoprieť na návrh účastníka konania, proti ktorému cudzí rozhodcovský rozsudok smeruje, uznať alebo vykonať cudzí rozhodcovský rozsudok, ak tento účastník súdu preukáže, že:

- ako zmluvná strana rozhodcovskej zmluvy nemohol uplatňovať svoje práva alebo že rozhodcovská zmluva nebola uzavretá v súlade s právnym poriadkom, podľa ktorého sa na základe dohody zmluvných strán mala rozhodcovská zmluva uzavrieť, alebo ak takáto dohoda nebola uzavretá podľa právneho poriadku štátu, kde bol rozhodcovský rozsudok vydaný,
- nebol riadne upovedomený o ustanovení rozhodcu alebo o rozhodcovskom konaní alebo z iných závažných dôvodov, ktoré výslovne uvedie, nemohol sa zúčastniť na rozhodcovskom konaní,

³ V minulosti existovala duálna úprava v ČSSR - zákon č. 98/1963 Zb. o rozhodcovskom konaní v medzinárodnom obchodnom styku a o výkone rozhodcovských rozhodnutí a zákon č. 121/1962 Zb. o hospodárskej arbitráži.

⁴ V súlade s ustanovením § 49 ZRK a § 45 ods. 1 a 2 EP je príslušným súdom pre rozhodovanie o uznaní a výkone cudzieho rozhodcovského rozhodnutia okresný súd podľa bydliska povinného.

⁵ Z dôvodu automatického uznania cudzieho rozhodcovského rozhodnutia sa neumožňuje účastníkovi podať samostatný návrh na uznanie/neuznanie takého cudzieho rozhodnutia ako sa vyžaduje v prípade konania podľa príslušných ustanovení ZMPS. Prípadné námietky proti uznaniu a výkonu sa riešia až v rámci samotného výkonu rozhodnutia v exekučnom konaní. Z uvedeného dôvodu nemožno následne na cudzie rozhodcovské rozhodnutie uplatniť § 44 ods. 5 EP.

- rozhodcovským rozsudkom sa rozhodol spor, ktorý rozhodcovská zmluva nepredvídala alebo nespĺňa dohodnuté podmienky na predloženie sporu na rozhodcovské konanie, alebo sa ním rozhodlo o veci, ktorá je podľa právneho poriadku, ktorým sa podľa dohody strán mala rozhodcovská zmluva uzavrieť, alebo ak takáto dohoda nebola uzavretá podľa právneho poriadku štátu, kde bol rozhodcovský rozsudok vydaný, vylúčená z rozhodcovského konania,
- rozhodcovský súd nebol ustanovený alebo rozhodcovské konanie neprebiehala spôsobom dohodnutým účastníkmi rozhodcovského konania; ak sa táto dohoda neuzavrela a ak ustanovenie rozhodcovského súdu alebo priebeh rozhodcovského konania bol v rozpore s právnym poriadkom štátu, kde sa rozhodcovské konanie konalo, alebo
- rozhodcovský rozsudok sa nestal právoplatným a záväzným pre účastníkov rozhodcovského konania alebo jeho výkon odložil súd štátu, v ktorom alebo podľa ktorého právneho poriadku bol rozhodcovský rozsudok vydaný alebo týmto súdom zrušený.

Z citovaného ustanovenia § 50 ods. 1 ZRK vyplýva, že súd môže odoprieť (fakultatívna povaha) uznanie a výkon cudzieho rozhodcovského rozsudku, len ak sú kumulatívne splnené nasledovné podmienky:

- účastník konania, proti ktorému sa cudzí rozhodcovský rozsudok uplatňuje, podal návrh (V tomto smere máme za to, že výraz „návrh“ nemožno vnímať v zmysle podania osobitného návrhu na neuznanie, ale len ako zdôraznenie, že súd nebude dôvody neuznania skúmať ex offio. V súvislosti s § 49 ods. 1 ZRK je tiež otázne, či „návrh na neuznanie“ možno vôbec podať, keď uznanie/neuznanie cudzieho rozhodcovského rozhodnutia sa nevyslovuje osobitným rozhodnutím), a
- účastník konania preukáže súdu príslušnému na výkon rozhodnutia alebo exekúciu existenciu niektorého z taxatívne vymedzených dôvodov, uvedených vyššie, v ustanovení § 50 ods. 1 písm. a) až e).

Okrem fakultatívnych dôvodov obsahuje § 50 ods. 2 ZRK aj obligatórne dôvody odmietnutia uznania a výkonu cudzieho rozhodnutia: *„Súd príslušný na výkon rozhodnutia alebo na exekúciu odoprie uznanie a výkon cudzieho rozhodcovského rozsudku aj bez návrhu účastníka konania, proti ktorému sa cudzí rozhodcovský rozsudok uplatňuje, ak zistí, že*

- *podľa právneho poriadku Slovenskej republiky nemožno predmet sporu riešiť v rozhodcovskom konaní alebo*
- *jeho uznanie a výkon by boli v rozpore s verejným poriadkom.“*

Osobitná právna úprava v prípade verejného poriadku predpokladá dôležitosť tohto inštitútu. Z citovaných ustanovení § 50 ods. 1 a 2 ZRK je zjavný kvalitatívny ako aj jazykový rozdiel v znení týchto odsekov, ktorý môže narušiť jednotnú interpretáciu. Ustanovenie § 50 ods. 1 ZRK vo vzťahu k právomoci súdu odmietnuť/neodmietnuť uznať alebo vykonať rozhodcovské rozhodnutie používa modálne slovesa „môže“, avšak v kontexte odseku 2 uvádza výlučne sloveso v imperatívnom tvare „odoprie“, čím v zmysle logického, ako aj jazykového výkladu naznačuje svoj úmysel rozlíšiť dôvody pre odmietnutie uznania alebo výkonu rozhodcovského rozhodnutia.⁶ Logicky prísnejšia úprava je uvádzaná v prípade výhrady verejného poriadku, pri ktorej znenie zákona ukladá súdu pri aplikácii predmetného ustanovenia obligatórnu povinnosť odmietnuť uznať alebo vykonať rozhodcovské rozhodnutie. V rámci skúmania materiálnych podmienok nemožno opomenúť ďalší rozdiel

⁶ZRK sa vo veľkej miere inšpiruje ustanoveniami Vzorového zákona UNCITRAL, ktorý preberá ustanovenia NYD, vrátane rozdelenia dôvodov odmietnutia uznania a výkonu cudzieho rozhodcovského rozhodnutia medzi fakultatívne a obligatórne a vrátane aspektu dôkazného bremena.

v porovnaní odsekov 1 a 2 § 50 ZRK. Tento rozdiel spočíva v tom, že podmienky podľa ods. 1 skúma exekučný súd iba na návrh, pričom účastník konania tieto dôvody musí aj preukázať. V úprave odseku 2 súd skúma existenciu citovaných dôvodov bez návrhu, čiže zo svojej úradnej povinnosti (*ex officio*).

Pre správne uplatnenie vyššie uvedených ochranných dôvodov pre odmietnutie uznania a výkonu rozhodnutia, treba preskúmať povahu medzinárodných nástrojov, ktorých príslušné ustanovenia § 50 ZRK preberá. V zmysle bodu 51 Výkladových pravidiel Vzorového zákona UNCITRAL⁷ je zrejmé, že dôvody odmietnutia uznania alebo výkonu rozhodcovského rozhodnutia sú totožné s dôvodmi uvedenými v článku V NYD. Z tohto dôvodu sa analýza obmedzí na ustanovenie článku V NYD. Pri výklade ustanovení článku V NYD spôsobuje v praxi problém interpretácia rozsahu diskrečných oprávnení súdu vyjadrená dikciou „*Uznanie a výkon rozhodnutia sa môžu odoprieť...*“, resp. „*...môžu byť odopreté...*“⁸, ktorá je uvedená v odseku 1 a odseku 2 tohto článku NYD. Modálne sloveso „môcť“ sa interpretuje tak, že súd má možnosť nariadiť výkon aj keď zistí splnenie niektorej z prekážok uvedených v článku V NYD. Tu si však treba uvedomiť konštrukciu NYD, ktorý vo svojom článku III vyjadruje záväzok zmluvných štátov v zásade uznať a vykonať všetky rozhodcovské rozhodnutia vydané v súlade s článkom I a článkom II NYD. Podmienky odmietnutia uznania a výkonu potom NYD uvádza v ustanoveniach článku V, ktoré napriek vyššie deklarovanému záväzku štátu „umožňujú“ jeho orgánom brániť všeobecnému postupu v prípadoch znamenajúcich porušenie princípu legality. Preto výraz „môže“ treba interpretovať ako udelenie výlučného oprávnenia štátu výkonu rozhodnutia odmietnuť uznanie a výkon bez toho, aby tento postup bol považovaný za porušenie záväzku prevzatého NYD. Na základe uvedeného možno urobiť jednoznačný záver, že vzhľadom na zásadný ochranný charakter oboch podmienok uvedených v článku V ods. 2 NYD, nie je žiaduce, aby slovenský súd, ak zistí ich existenciu, uznal cudzie rozhodcovské rozhodnutie a výkon nariadil (udelil poverenie exekútorovi).⁹

V súvislosti s uvedenou interpretáciou sa žiada poznamenať, že ustanovenie § 50 ZRK len čiastočne prebralo koncepciu NYD, čo však nehodnotíme kriticky. V dôvodovej správe k § 50 ods. 2 ZRK sa však zmätočne uvádza, že súd len „môže“ odoprieť uznanie a výkon cudzieho rozhodcovského rozsudku (stanovuje tak fakultatívnu povahu rozhodnutia súdu o uznaní/neuznaní cudzieho rozhodcovského rozhodnutia) z dvoch vyššie uvedených dôvodov, ktoré musí v zmysle ustanovenia § 50 ods. 2 ZRK skúmať *ex officio*. V tomto prípade súd nielen môže, ale musí v týchto prípadoch uznanie a výkon rozhodnutia odmietnuť.

Podľa nášho názoru v záujme predchádzania interpretačným problémom a rozdielnej aplikačnej praxe súdov by sa mal text § 50 ods. 1 a 2 zjednotiť a v oboch prípadoch by mal znieť: „*Uznanie a výkon cudzieho rozhodcovského rozsudku súd odoprie na návrh účastníka konania...*“ (pre odsek 1), resp. „*Súd príslušný na výkon rozhodnutia alebo na exekúciu odoprie uznanie a výkon cudzieho rozhodcovského rozsudku aj bez návrhu účastníka*

⁷Publikácia Európskej komisie pre medzinárodné obchodné právo: Vzorový zákon UNCITRAL o medzinárodnej obchodnej arbitráži 1985 v znení zmien a doplnení z roku 2006, Sekretariát OSN, Viedeň 2008, s. 36.

⁸Pozri a porovnaj anglický originál: „*...Recognition or enforcement of the award may be refused...*“, resp. „*...may also be...*“. Preklad slova „may“ je smieť, môcť, ktoré v zmysle elektronického lexikónu slovenského jazyka predstavujú synonymné výrazy a vyjadrujú: „*dovolenie uskutočniť dej, uskutočniteľnosť deja a to s významom schopnosti (niečo urobiť) ale aj možnosti voľného konania...*“. Zvlášť posledné vyjadrenie v slovenskom jazyku potvrdzuje správnosť prekladu v článku V NYD je správny (s otázkou zmeny textu NYD pri preklade sa nebudeme zaoberať). Anglický jazyk v právnych predpisoch často používa výraz „*shall be*“ na vyjadrenie „povinnosti“ podrobiť sa alebo vykonať niečo. V tomto smere sa musí brať v úvahu, že ide o medzinárodný dohovor a jeho tvorcovia nemajú záujem používať imperatívne výrazové prostriedky.

⁹BÁŇAS P. 2002. Uznanie a výkon cudzích rozhodcovských rozhodnutí v Slovenskej republike. In SEP - Časopis o slovenskom a európskom práve. 2002, roč. 3, č. 5-6, s. 3-8.

konania“ (súčasnú znenie odseku 2). V nadväznosti na predchádzajúcu analýzu NYD a ZRK možno dospieť k záveru, že slovenský zákonodarca mohol ustanovenie o „možnosti“ odmietnutia uznania a výkonu cudzieho rozhodcovského rozhodnutia pri fakultatívnych dôvodoch implementovať aj formou „povinnosti“ odmietnutia, pretože by nekonal v rozpore so zmyslom NYD a napomohol by správnej interpretácii zo strany súdov.

Pokiaľ zákonodarca úmyselne, v prípadoch výhrady verejného poriadku alebo rozporu s arbitrabilitou, chcel imperatívnym výrazom „odoprie“ zdôrazniť obligatórnu povinnosť súdu, aby rozhodol (bez možnosti výberu) o neuznaní, nemal sa zmätočne vyjadrovať v dôvodovej správe k dotknutým ustanoveniam, tak ako žiaľ urobil. Svoj zamýšľaný cieľ mohol práve zvýrazniť tým, že by rozlíšil dôvody, ktoré skúma súd na návrh účastníka, od dôvodov, ktoré preskúmava súd zo svojej úradnej povinnosti, ako je to napr. upravené v § 64 ZMPS, podľa ktorého súd „musí“ odmietnuť uznať rozhodnutie, ak je daný niektorý z dôvodov, ktoré ale všetky nemusí skúmať *ex offio*.

V zmysle § 53 ZRK sa ustanovenia slovenského právneho predpisu uplatnia, „...ak medzinárodná zmluva, ktorou je Slovenská republika viazaná a ktorá je súčasťou jej právneho poriadku, neustanovuje inak.“ ZRK sa priamo v citovanom ustanovení odvoláva príkladom na medzinárodný mnohostranný dohovor - NYD. Z uvedeného vyplýva, že súd pred aplikáciou slovenskej právnej úpravy uznania a výkonu cudzieho rozhodcovského rozhodnutia v zmysle ZRK, je povinný skúmať existenciu medzinárodnej zmluvy (či už bilaterálnej alebo mnohostrannej), ktorou je SR a krajina, z ktorej rozhodnutie pochádza, viazaná, a ktorá má odlišnú úpravu uznania a výkonu rozhodcovských rozhodnutí.

Vzhľadom na vyššie uvedené treba brať do úvahy tú skutočnosť, že v súčasnosti je zmluvnou stranou NYD 147 štátov¹⁰, čo prakticky vylučuje uplatnenie ustanovení slovenského ZRK práve z dôvodu prednosti Newyorského dohovoru. Navyše všetky štáty, s ktorými má SR uzatvorenú osobitnú bilaterálnu medzinárodnú zmluvu týkajúcu sa aj vzájomného uznávania rozhodcovských rozhodnutí, s výnimkou Jemenskej republiky, sú zároveň zmluvnými štátmi NYD. Ako už bolo uvedené, príslušný slovenský súd musí pri aplikovaní právnych predpisov v otázke odmietnutia uznania alebo výkonu rozhodcovského rozhodnutia najskôr skúmať, či medzi SR a štátom, z ktorého pochádza rozhodcovské rozhodnutie, je uzatvorená aj platná bilaterálna zmluva (v tejto súvislosti ide o 12 možných štátov), pretože majú prednosť pred NYD v zmysle jeho článku VII. Ak SR nemá so štátom, z ktorého pochádza rozhodcovské rozhodnutie, uzatvorenú bilaterálnu zmluvu, bude príslušný súd zisťovať, či tento štát nie je členským štátom mnohostranného medzinárodného dohovoru – NYD; ak áno, potom príslušný súd prednostne uplatní NYD. Až pri neexistencii

¹⁰Zmluvnými štátmi citovaného NYD sú:

Afganistan, Albánsko, Alžírsko, Antigua a Barbuda, Argentína, Arménsko, Austrália, Azerbajdžan, Bahamy, Bahrajn, Bangladéš, Barbados, Belgicko, Bielorusko, Benin, Bolívia, Bosna a Hercegovina, Botswana, Brazília, Brunej, Bulharsko, Burkina Faso, Cyprus, Česká republika, Čierna Hora, Čína, Dánsko, Džibutsko, Dominika, Dominikánska republika, Egypt, Ekvádor, Estónsko, Fidži, Filipíny, Fínsko, Francúzsko, Gabon, Ghana, Grécko, Gruzínsko, Guatemala, Guinea, Haiti, Holandsko, Honduras, Chile, Chorvátsko, India, Indonézia, Irán, Írsko, Island, Izrael, Jamajka, Japonsko, Jordánsko, Južná Afrika, Južná Kórea, Kambodža, Kamerun, Kanada, Katar, Kazachstan, Keňa, Kirgizsko, Kolumbia, Kostarika, Kuba, Kuvajt, Laos, Lesotho, Libanon, Libéria, Litva, Lichtenštajnsko, Lotyšsko, Luxembursko, Macedónsko (FYROM), Madagaskar, Maďarsko, Malajzia, Mali, Malta, Maroko, Marshallove ostrovy, Maurétánia, Maurícius, Mexiko, Moldavsko, Monako, Mongolsko, Mozambik, Nemecko, Nepál, Nikaragua, Nový Zéland, Niger, Nigéria, Nórsko, Omán, Pakistan, Panama, Paragvaj, Peru, Pobrežie slonoviny, Poľsko, Portugalsko, Rakúsko, Rumunsko, Ruská federácia, Rwanda, Salvádor, San Maríno, Saudská Arábia, Senegal, Singapur, Slovenská republika, Slovinsko, Spojené arabské emiráty, Spojené štáty americké, Srbsko, Srí Lanka, Stredoafriická republika, Svätá stolica, Sv. Vincent a Grenadiny, Sýrska arabská republika, Španielsko, Švajčiarsko, Švédsko, Taliansko, Tanzánia, Thajsko, Trinidad a Tobago, Tunisko, Turecko, Uganda, Ukrajina, Uruguaj, Uzbecká republika, Veľká Británia, Venezuela, Vietnam, Zambia, Zimbabwe. Stav je k marcu 2012.

medzinárodnej zmluvnej úpravy, súd (v prípade uznania a výkonu cudzieho rozhodcovského rozhodnutia z iného štátu) uplatňuje ustanovenia § 50 ZRK. Príslušný súd, v rámci svojej rozhodovacej právomoci, bude otázku uplatnenia/neuplatnenia výhrady verejného poriadku posudzovať samostatne. Ak dospeje k záveru, že výhrada sa môže uplatniť, musí rozhodnúť o odmietnutí uznať a vykonať takéto rozhodnutie.

Súčasťou tejto dizertačnej práce je spracovanie zoznamu medzinárodných zmlúv spolu so znením jednotlivých ustanovení upravujúcich oblasť uznávania a výkonu rozhodcovských rozhodnutí, v ktorých je SR zmluvnou stranou. Predmetný zoznam je uvedený v prílohe A dizertačnej práce.

Harmonizáciu s NYD priniesol aktuálny zákon ZRK, ktorý zrušil predchádzajúci zákon č. 218/1996 Z.z. o rozhodcovskom konaní v znení zákona č. 448/2001 Z. z. (ďalej „*predchádzajúci zákon o rozhodcovskom konaní*“), a ktorý obsahoval odlišnú úpravu predovšetkým podmienok, resp. prekážok výkonu rozhodcovských rozhodnutí (zákon oddelil uznanie od výkonu rozhodnutia aj v rámci osobitných paragrafov). Za zaujímavé možno považovať najmä ustanovenie § 31 ods. 1 písm. b) predchádzajúceho zákona o rozhodcovskom konaní, ktoré uvádzalo, že súd na návrh účastníka exekučné konanie zastaví (obligatórne), ak rozhodcovské rozhodnutie „...*zaväzuje účastníka na plnenie, ktoré je objektívne nemožné, právom nedovolené alebo odporuje dobrým mravom.*“ Na druhej strane však predchádzajúci zákon o rozhodcovskom konaní neobsahoval žiadnu zmienku o výhrade verejného poriadku. Prvky, pre ktoré predchádzajúci zákon o rozhodcovskom konaní umožňoval dokonca zastavenie exekučného konania v zmysle ustanovenia § 31 ods. 1 písm. b) by sa v súčasnosti museli riešiť prostredníctvom výhrady verejného poriadku. Je však otázne, či výhradu verejného poriadku možno uplatniť na všetky uvedené prvky v rámci rozporu s dobrými mravmi.

V prípadoch rozhodovania sporov vyplývajúcich z medzinárodných investícií sa medzi sporovými stranami, ktorých štáty sú zmluvnými štátmi Washingtonského dohovoru¹¹ bude uznanie a výkon spravovať v súlade s článkom 53 až 55. Rozhodcovský nález je konečný a nemôže byť predmetom akéhokoľvek odvolania, s výnimkou inštitútu zrušenia alebo preskúmania nálezu podľa Washingtonského dohovoru. Podľa článku 54 Washingtonského dohovoru každý zmluvný štát uzná vydaný rozhodcovský nález ako záväzný a bude na svojom území vymáhať plnenie peňažných záväzkov uložených v rozhodcovskom náleze, akoby to bolo konečné rozhodnutie súdu v tomto štáte. V prípade samotného výkonu (exekúcie) rozhodcovského nálezu sa bude v zmysle článku 54 ods. 3 Washingtonského dohovoru postupovať v súlade s právnymi predpismi, týkajúcimi sa výkonu súdnych rozhodnutí platných v štáte, na ktorého území sa takýto výkon žiada.

Washingtonský dohovor, v porovnaní s NYD, neupravuje osobitne možnosti odmietnutia uznania, resp. vykonania rozhodcovského nálezu. Túto právomoc poskytuje výlučne príslušným súdom štátu, v ktorom sa výkon rozhodnutia realizuje. V zmysle jednotlivých národných právnych poriadkov by sa uplatnil napokon aj tak NYD, z dôvodu ústavného princípu prednosti medzinárodných zmlúv. Právny vzťah NYD a rozhodcovských rozhodnutí v rámci zahraničných investícií však je zložitejší. V súlade s článkom I ods. 3 je pôsobnosť NYD obmedzená vyhláseniami zmluvných štátov ako aj limitáciou na obchodné spory. V tomto smere niektoré štáty, ako napr. USA, Kanada, Vietnam a iné, prijali k NYD prehlásenie, že Newyorský dohovor budú uplatňovať na „obchodné spory“ len ak ich v zmysle právneho poriadku možno za „obchodné“ označiť. Viaceré štáty, najmä však tie, ktoré prijali rozhodcovské Pravidlá UNCITRAL interpretujú tento pojem v súlade týmto

---

¹¹ Dohovor o riešení sporov z investícií medzi štátmi a občanmi druhých štátov, tzv. Washingtonský dohovor (oznámenie Federálneho ministra zahraničných vecí č. 420/1992 Zb.

pravidlami pomerne široko¹², a tak uplatnenie NYD zostáva vo vzťahu k výkonu cudzieho rozhodcovského rozhodnutia vyplývajúceho z ochrany investícií primárnym právnym nástrojom.

2 Výhrada verejného poriadku v rámci medzinárodnej obchodnej arbitráže

Výhrada verejného poriadku má svoje korene v medzinárodnom práve verejnom a je vyjadrením suverenity každého štátu na svojom území. Vyjadruje záujem suveréna na ochrane základných princípov svojho právneho poriadku proti možným „vonkajším“ účinkom, či už prostredníctvom uplatnenia cudzieho právneho poriadku jeho orgánmi (na základe kolíznych noriem) alebo na základe priznania účinkov cudzieho rozhodnutia.

Výhrada verejného poriadku je v teórii najlepšie rozpracovaná v oblasti medzinárodného práva súkromného, v ktorom nachádza svoje najširšie uplatnenie. Medzinárodné právo súkromné vzniklo ako potreba reagovať na problémy právnych vzťahov s cudzím (medzinárodným) prvkom, v ktorých – vzhľadom na ich charakter – môžu mať viaceré štáty legitímny záujem, aby sa určitý právny vzťah spravoval ich právnym poriadkom. Túto kolíziu právnych záujmov a z nej vyplývajúcu kolíziu právnych noriem riešia tzv. kolízne normy. Kolízne normy majú špecifický charakter, a to z dôvodu, že z ich znenia nemusí byť vždy zrejmé, ustanovenia ktorého právneho poriadku sa musia aplikovať. Možno ich charakterizovať ako právne normy s rôznym meniacim sa obsahom v závislosti od konkrétneho právneho vzťahu. Kolízna norma samotná neustanovuje pravidlá správania sa účastníkov súkromnoprávných vzťahov s cudzím prvkom, t. j. neurčuje im konkrétne práva a povinnosti v tomto vzťahu (tak ako to robí norma hmotnoprávna), len ustanovuje, ktorý z kolidujúcich právnych poriadkov sa má na riešenie tohto vzťahu použiť.¹³ Rôznorodosť právnych poriadkov predstavuje náročnú úlohu pre zákonodarcov, ktorí nedokážu v rámci legislatívnej činnosti v oblasti tvorby kolíznych noriem právnych predpisov medzinárodného práva súkromného, z ich obsahu plne predvídať predpisy ktorého štátu, resp. predpisy s akým obsahom budú následne justičné orgány aplikovať pri riešení konkrétnych právnych pomerov s cudzím prvkom v budúcnosti.

Nemožno však opomenúť skutočnosť, že práve obsahové rozdiely jednotlivých právnych poriadkov boli predpokladom vzniku medzinárodného práva súkromného, a preto by nemali byť pre svoj účel dôvodom pre svojvoľné odmietnutie účinkov cudzieho práva, na ktoré odkazujú.

Z historického kontextu a odlišností základov právnych poriadkov krajín kontinentálneho práva a krajín *common law* systému, sa v teórii úpravy inštitútu výhrady verejného poriadku kreovali dve doktríny.

Anglo-americká doktrína

V anglickom právnom poriadku sa uplatňovanie výhrady verejného poriadku aplikuje v užšom rozsahu. Táto skutočnosť je spôsobená tým, že anglický právny poriadok, na rozdiel od kontinentálneho práva, poníma široko okruh procesných otázok. Za procesné vzťahy považuje aj také vzťahy, ktoré kontinentálne právo považuje za hmotnoprávne vzťahy (napr. premlčanie). Vzhľadom na všeobecne uznávanú zásadu, že procesné vzťahy sa riadia právom súdu (*lex fori*), otvárajú sa tak anglickým súdom možnosti rozšíriť pôsobnosť anglického práva. Navyše, v konečných dôsledkoch ten istý cieľ, ktorý dosahujú súdy kontinentálnych

¹² Termín „obchodný“ by mal byť interpretovaný v čo najširšej miere tak, že sa týka záležitostí obchodnej povahy, bez ohľadu, či ide o zmluvné alebo mimozmluvné záväzky. Takéto transakcie môžu byť najmä dodanie tovaru alebo služby, distribúcia, obchodné zastúpenie, poistenie, preprava... a ďalšie činnosti.

¹³KUČERA, Z. 2004. *Mezinárodní právo soukromné*. 6. Opravené a doplnené vydanie. Brno: Doplněk, 2004. 457 s. ISBN: 80-7239-167-4.

štátov prostredníctvom výhrady verejného poriadku, dosahujú anglické súdy prostredníctvom iných inštitútov medzinárodného práva súkromného, najmä kvalifikáciou.¹⁴

Kontinentálna doktrína

Kontinentálna doktrína bola postavená na základných právnych predpisoch, ako je francúzsky občiansky zákonník (tzv. Napoleónov kódex) a nemecký občiansky zákonník z roku 1896, ktoré vo svojich ustanoveniach vylučujú, aby súkromnoprávne vzťahy rušili pôsobnosť zákonov, na ktorých má záujem verejný poriadok, alebo ich použitie by sa priečilo dobrým mravom (*ordre publicet les bonnes moeurs*). Táto koncepcia našla uplatnenie aj v slovenskej hmotnoprávnej úprave, v článku 3 ods. 1 ObčZ: „*Výkon práv a povinností vyplývajúcich z občianskoprávných vzťahov nesmie bez právneho dôvodu zasahovať do práv a oprávnených záujmov iných a nesmie byť v rozpore s dobrými mravmi.*“ Citovaná doktrína poníma *ordre public* ako súhrn niektorých vnútroštátnych predpisov, ktoré vylučujú následkom svojich osobitných vlastností pôsobnosť cudzieho práva. V zmysle tejto koncepcie sa teda skúmajú vlastnosti vlastných právnych noriem, najmä z hľadiska „*či vôbec a keď, tak pokiaľ*“ pripúšťajú aplikáciu cudzieho práva.¹⁵

V súvislosti výhradou verejného poriadku, ZMPS v ustanovení článku 36 stručne konštatuje, že: „*Právny predpis cudzieho štátu nemožno použiť, pokiaľ by sa účinky tohto použitia priečili takým zásadám spoločenského a štátneho zriadenia Slovenskej republiky a jej právneho poriadku, na ktorých je potrebné bez výhrady trvať.*“

Právny poriadok SR neobsahuje žiadne ustanovenie, ktoré by bližšie špecifikovalo, ktoré zásady, právne, či morálne pravidlá, ktoré pramenia zo samotnej podstaty štátneho zriadenia a právneho poriadku, majú taký závažný význam, že môžu znamenať odmietnutie uplatnenia cudzieho práva. Prof. Š. Luby rozumie normou verejného poriadku takú normu, ktorá vyjadruje princíp práva „*natol'ko základný, že domáci právny poriadok bezpodmienečne trvá na jeho uplatňovaní a nedovoľuje jeho zatlačenie cudzím právnym poriadkom, ktorý má ustanovenia jemu sa priečiace.*“¹⁶ Z dôvodovej správy k ZMPS vyplýva, že nie je možné vypočítať, ktoré sú to zásady, ale z ich povahy musí vyplývať, že majú absolútny kogentný ráz. Pri vymedzovaní obsahu verejného poriadku sa v medzinárodnom práve súkromnom jednotlivých štátov najčastejšie hovorí o základných zásadách, na ktorých sa právny poriadok buduje, duchu právneho poriadku, základných zásadách mravnosti atď.¹⁷ Kučera a Tichý uvádzajú, že: „*zásadami právneho poriadku rozumieme buď obsah takých právnych noriem, ktoré sledujú napĺňanie zvlášť závažnej spoločenskej potreby a môžu mať často formu ústavného zákona, aby tak boli základným rámcom pre tvorbu ďalších ustanovení právneho poriadku, ktoré majú tieto právne predpisy dopĺňať a vykonávať ho (napr. rovnosť muža a ženy, ochrana manželstva, rodiny, monogamické manželstvo); alebo určité pravidlá, ktoré je možné vykladať zo súboru právnych noriem, ktoré by platili, i keby neboli legislatívne vyjadrené, lebo pokiaľ z určitej normy nevyplýva odlišné postavenie cudzinca, neexistuje právny podklad pre odlišné zaobchádzanie.*“¹⁸ V zmysle dôvodovej správy k pôvodnému ZMPS (zákon č. 97/1963 Zb.) § 36, je možné verejný poriadok považovať za „*...obranný prostriedok proti aplikácii takých ustanovení cudzieho práva, ktoré sú v rozpore s takými zásadami nášho spoločenského a štátneho zriadenia, na ktorých je nutné bez výhrad trvať.*“¹⁹

¹⁴KUČERA, Z. 2004. *Medzinárodné právo súkromné*. 6. Opravené a doplnené vydanie. Brno: Doplněk, 2004. 457 s. ISBN: 80-7239-167-4.

¹⁵Tamže.

¹⁶LUBY, Š. 1949. Československé medzinárodné a medzioblastné a cudzie súkromné právo. In *Juridica Slovaca*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1949. 119 s.

¹⁷TOMKO, J. - VALENTOVIČ, Z. 1978. *Medzinárodné právo súkromné (všeobecná časť)*. 3. nezmenené vydanie Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1978. 116 s.

¹⁸KUČERA, Z. TICHÝ, L. *Zákon o medzinárodním práve súkromnom a procesním, Komentář*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1989. 225 s. ISBN 80-7038-020-9.

¹⁹Tamže.

Obdobným spôsobom sa výhrada verejného poriadku uplatňuje v oblasti uznávania a výkonu cudzích rozhodcovských rozhodnutí s tým, že v tejto oblasti sa rozširuje o dimenziu procesnoprávnu, ktorá v oblasti uplatňovania cudzieho práva podľa kolíznych noriem nemá relevanciu, keďže pri uplatnení cudzieho práva podľa kolíznej normy ide vždy len o hmotnoprávne normy cudzieho štátu, pričom pre konanie platí vždy princíp *lex fori*.

Z predložených úvah je zrejme približovanie vnútroštátneho alebo medzinárodného rozhodcovského konania ku klasickému súdnemu konaniu, a to najmä z dôvodov konečnosti rozhodnutí vydaných v týchto konaniach ako aj potreby zdôraznenia základných hodnôt, ktorých nedodržanie môže mať za následok neskoršie odmietnutie vykonateľnosti cudzieho rozhodnutia. Nie je možné spochybňovať slobodu voľby, výberu medzi súdnym a rozhodcovským konaním a spravodlivé očakávať, že práve voľba rozhodcovského konania nespôsobuje obchádzanie alebo popretie klasických hodnôt sporového konania. Výhrada verejného poriadku slúži práve na to, aby tieto hodnoty boli zachovávané bez ohľadu na zvolený spôsob rozhodovania o vzájomnom spore.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BAŇAS P. 2002. Uznanie a výkon cudzích rozhodcovských rozhodnutí v Slovenskej republike. In SEP - Časopis o slovenskom a európskom práve. 2002, roč. 3, č. 5-6, s. 3-8.
- [2] KUČERA, Z. TICHÝ, L. *Zákon o mezinárodním právu soukromném a procesním, Komentář*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1989. 225 s. ISBN 80-7038-020-9.
- [3] LUBY, Š. 1949. Československé mezinárodné a medzioblastné a cudzie súkromné právo. In *Juridica Slovaca*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1949. 119 s.
- [4] TOMKO, J. - VALENTOVIČ, Z. 1978. *Medzinárodné právo súkromné (všeobecná časť)*. 3. nezmenené vydanie Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1978. 116 s
- [5] ŠTEFANKOVÁ, N. – LYSINA, P. a kol. 2011. *Medzinárodné právo súkromné*. 1. Vydanie. Praha : C.H. Beck, 2011. 599 s. ISBN 978-80-400-351-6.
- [6] Občiansky zákonník
- [7] Zákon č. 97/1967 Zb. o medzinárodnom právne súkromnom alebo procesnom v znení neskorších predpisom
- [8] Zákon č. 244/2002 Z.z o rozhodcovskom konaní v znení neskorších predpisov
- [9] Newyorský dohovor z roku 1958
- [10] Washingtonský dohovor z roku 1991

Ing. Diana VASILENKOVÁ

FAKULTA PODNIKOVÉHO MANAŽMENTU
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ROLA MALÝCH ŠTÁTOV V EURÓPSKEJ ÚNII. ANALÝZA POZÍCIE RAKÚSKA.

Abstrakt

Cieľom príspevku je analýza postavenia a rola malého štátu, Rakúska a jeho správania v EU. Nie je dôležité určiť, či je Rakúsko klasickým malým štátom EU, ale potvrdiť, či vyvrátiť presvedčenie, že vo svojom správaní členskej krajiny EU vykazuje charakteristické rysy malého štátu. Dôvody výberu Rakúska sú zrejmé. Je to štát, ktorý sa nachádza v regióne strednej Európy. Členom Európskej únie je už od roku 1995, čo je dostatočne dlhá doba pre zhodnotenie jeho roly v Únii, uskutočňuje relatívne aktívnu zahraničnú politiku a súčasne má status neutrálneho štátu, ktorý je v jeho chápaní veľmi pragmatický.

KLúčové slová: zahraničná a bezpečnostná politika, Rakúsko, spolupráca, EÚ

Abstract

The view of article is to analyze the status and role of a small country, Austria, and his behavior in the EU. It is important to determine whether Austria is a classic small EU states, but to confirm or refute the belief that their behavior in the EU member country has the characteristics of a small state. Reasons are obvious. It is a state located in Central Europe. Members of the European Union since 1995, which is sufficient time to evaluate its role in the Union, made a relatively active foreign policy as well as a status-neutral state, which is in its understanding of the very pragmatic.

Úvod

Hoci suverénne malé štáty na európskom kontinente existujú už od začiatku dvadsiateho storočia, nikdy však nedisponovali takým významom a vlastnou nezávislosťou tak, ako v súčasnej dobe. Dôvodom je vývoj a značná premena medzinárodného prostredia, ktorá umožnila malým štátom získať suverenitu a vplyv na medzinárodne dianie. Behom Studenej vojny bola všetka pozornosť venovaná veľmociam, ktoré boli stále hlavnými hýbateľmi medzinárodných vzťahov, malým štátom patrila iba marginálna rola. Ukončením studenej vojny a rozpadom Sovietskeho zväzu vzniklo v euroázijskom priestore mnoho malých a menších štátov, ich existencia znovu ovplyvnila medzinárodný poriadok v Európe a časti Ázie. Pozornosť tak bola prenesená práve na tieto malé štáty a na ich vzrastajúcu silu v medzinárodnom prostredí. V článku sa zameriam na fenomén malého štátu, Rakúska.

Zahraničná a bezpečnostná politika Rakúska

Zahraničná politika Rakúska je determinovaná neutralitou a jeho členstvom v medzinárodných organizáciách ako je EU, OBSE, Rada Európy, OSN a účasťou na programe NATO Partnerstvo pre mier.

Najvýznamnejšou zmenou rakúskej bezpečnostnej politiky bolo vypracovanie novej bezpečnostnej doktríny, ktorá výrazne formulovala odklon od striktnej neutrality švajčiarskeho typu. Pôvodné obranné doktríny pochádzali ešte z dôb studenej vojny¹ a nemôžu teda plniť požiadavky súčasnosti (Hančilová 2002: 136). Súčasná doktrína je postavená na troch základných princípoch. Prvým je princíp všetko obsahujúcej bezpečnosti, ktorá zahŕňa ako vojenské, tak nevojenské aspekty bezpečnosti. Druhou súčasťou je účasť na medzinárodných akciách v oblasti prevencie konfliktov a krízového manažmentu. Posledným princípom je koncept autonómnej bezpečnostnej politiky, ktorý ukladá povinnosť Rakúsku byť schopné prevziať spolu s ostatnými európskymi štátmi zodpovednosť za bezpečnosť a neobmedzovať sa iba na humanitárne a mierové akcie. Bezpečnosť Rakúska a Európskej únie sú neoddeliteľne prepojené. Novým bezpečnostno-politickým výzvam a rizikám nie je možné čeliť oddelene, len pomocou medzinárodnej solidárnej spolupráce.

Medzi priority zahraničnej politiky Rakúska patrí všeobecne rozvoj a upevnenie vzťahov s ostatnými štátmi sveta. Dôraz je kladený na nasledujúce oblasti: Regionálne partnerstvá so susedmi strednej a východnej Európy (Poľsko, Slovensko, Slovinsko, Česko a Maďarsko), rozvoj transatlantických vzťahov s USA na základe spoločných hodnôt, spolupráca na rozvoji strategického partnerstva EU- Rusko, podpora iniciatív pre vytvorenie mieru, stability a blahobytu v stredomorskom regióne a oblasti Stredného východu. Ďalej sa zahraničná politika zameriava na rešpektovanie medzinárodného práva, zvlášť dodržiavania ľudských práv a práv menších, nešírenia zbraní hromadného ničenia, obmedzenie malých a ľahkých zbraní, boj proti medzinárodnému terorizmu a dialóg civilizácií.

Cieľom Rakúska je tiež posilniť svoju participáciu na mierových misiách NATO, EU a OSN, tiež zvýšiť schopnosti rýchlej reakcie pre potreby a podporu medzinárodného krízového manažmentu a humanitárnych misií (Hauser 2006: 239).

Rakúsko v súlade s predpokladmi o správaní malých štátov venuje v svojej zahraničnej politike zvýšenú pozornosť niekoľkým oblastiam. Medzi priority zahraničnej politiky patrí stredná Európa, jeho domáca oblasť v rámci susedskej politiky, Západný Balkán a Stredný východ.

Rakúska spolupráca v Európe a na Strednom východe

Zjednotená stredná Európa je historickým konceptom, ktorý má pôvod v Habsburskej monarchii - jednota všetkých národov strednej Európy pod nadvládou Rakúska. V medzičase svetových vojen neexistovali snahy tento koncept obnoviť. V období druhej rakúskej republiky sa rysovali určité tendencie k obnove tejto vízie. Rakúska neutralita a postavenie medzi západom a východom umožňovali však iba obmedzené aktivity so štátmi strednej Európy. V rámci uvoľnenia politického prostredia boli možnosti stredoeurópskej spolupráce diskutované od druhej polovice osemdesiatych rokov, oblasť úvah avšak mohli opustiť až po páde komunistických režimov. Po roku 1989 neexistovala v Rakúsku snaha pomôcť týmto krajinám, naopak zahraničná politika sa zameriavala na vyčlenenie sa z priestoru strednej Európy (Hloušek, Sychra: 2004 17-20). Defenzívny prístup k stredoeurópskemu regiónu bol spôsobený novými bezpečnostnými výzvami, ktoré so sebou koniec studenej vojny a rozpad ZSSR priniesol. Prioritne sa Rakúsko snažilo stať sa čo najrýchlejšie členom ES/EU. Široká verejnosť začala bývalé komunistické krajiny vnímať prevažne ako ekonomickú hrozbu než možnosť obohatenia sa. Skôr než medzištátne projekty bola rozvíjaná regionálna spolupráca v oblasti tranzitu, ekológie a kultúrnych projektov. K posilneniu spolupráce v regióne strednej Európy mala slúžiť iniciatíva ministerky zahraničných vecí Ferrero-Waldnerové. Kooperácia

---

¹ Pôvodná obranná doktrína bola schválená v roku 1975. Obranný plán, ktorý z tejto doktríny vychádzal bol prijatý v roku 1983 (Hančilová 2002: 136).

sa týkala ČR, Slovenska, Poľska, Maďarska a Slovinska a jej cieľom bolo zisťovanie možností ďalšej spolupráce v rámci EU, hoci tieto štáty boli už súčasťou projektu rozširovania (Hloušek, Sychra: 2004 17-21). Regionálne partnerstvo vzniklo v júni 2001 na stretnutí ministrov zahraničia susedských štátov vo Viedni. Neformálne pracovné fórum pre regionálnu spoluprácu malo v úmysle vytvoriť pridanú hodnotu regiónu. Regionálna spolupráca mala prispieť k ďalšiemu rozvoju a upevneniu vzťahov medzi členskými štátmi. Od vstupu krajín do EU je primárnym cieľom spolupráce definovanie spoločných záujmov vo vnútorných záležitostiach EU a SZBP (Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika). Priestor získavajú partnerstvá predovšetkým pri prezentácii niektorých spoločných záujmov v Rade EU.

Hoci bolo možné predpovedať tejto spolupráci úspešnú budúcnosť, opak bol pravdou. Medzi štátmi sa objavilo niekoľko konfliktných oblastí, ktoré zabránili plne harmonickému spolupráci (Hloušek, Sychra: 2004 17-21). Spory vyvolávali predovšetkým otázky týkajúce sa jadrových elektrární (Dukovany, Temelín) a Benešových dekrétov (Central Europe).

Rakúska politika smerom k východnej Európe je v súlade so zámermi Európskej únie a zameriava sa na posilnenie stability v regióne, podporu ekonomického rozvoja a demokratizáciu, posilnenie občianskej spoločnosti a dodržiavanie ľudských práv. Technická a humanitárna pomoc je poskytovaná v rámci multilaterálnych či bilaterálnych programov (Eastern Europe). Boj proti chudobe v rozvojových krajinách, zaistenie mieru a bezpečnosti rovnako ako uchovanie životného prostredia a ochrana prírodných zdrojov sú hlavnými cieľmi Rakúskej rozvojovej spolupráce a spolupráce s východnou Európou.

Dlhodobým záujmom rakúskej zahraničnej politiky je Stredný Východ. V súčasnej dobe je Rakúsko jedným z najdôležitejších prispievateľov mierového procesu vďaka jeho aktívnej participácii na konzultáciách a rozhodovaním procese v rámci SZBP a rovnako vďaka jeho prednej pozícii v regióne. Rakúsko udržiava intenzívny rozvoj programu spolupráce s Palestíncami na poli výstavby bývania, poľnohospodárstva, zdravotných služieb a životného prostredia (The Middle East Peace Process).

Rakúsko v zahranično-bezpečnostnej oblasti EU

Podľa rakúskeho vládneho programu je EU považovaná za najúspešnejší mierový projekt v histórii európskeho kontinentu. Vláda sa ďalej priznáva k aktívnej roli v rámci Únie v súvislosti s ďalším rozvojom integračného procesu a k presadzovaniu zjednotenej a silnej Európy. Ďalej je proklamovaná aktívna účasť na všetkých politických aktivitách Únie. Účasť na bezpečnostných štruktúrach EU je viac menej akceptovaná z dôvodu, že tie „nie sú proti nikomu namierené“, Rakúšania tieto štruktúry chápu ako súčasť európskej integrácie (Hančilová 2002: 135).

V rámci zahraničnej politiky kladie Rakúsko dôraz na efektívnu multilaterálnu spoluprácu na pôde OSN. Tá je považovaná za najlepší spôsob ako čeliť súčasným hrozbám ako je chudoba, zmena klímy, hospodárske a ekonomické rozdiely, migrácia a pod. Nástroje k zvládnutiu globálnych problémov sú podporované i na úrovni EU, kde sa Rakúsko snaží podporovať trvalý rozvoj pomocou zlepšenia spolupráce s ďalšími členskými štátmi predovšetkým v oblasti obchodu, životnej úrovne a životného prostredia. Rakúsko chce na úrovni EU presadzovať väčšiu pozornosť ľudským právam. Vládny program ďalej zmieňuje tradičné princípy a hodnoty rakúskej zahraničnej politiky, medzi ktoré patrí ochrana ľudských práv, vývoj a aplikácie medzinárodného práva, mierové riešenia sporov, prevencie konfliktov, kontrola zbrojenia a odzbrojenia. Rakúsko sa aktívne hlási k ďalšiemu rozvoju Európskej

bezpečnostnej a obrannej politike, s čím súvisí naplnenie Headlinegoals 2010² s ohľadom na zabezpečenie schopnosti rýchlej reakcie EU. Zvláštna pozornosť je venovaná svetovej kontrole malých a ľahkých zbraní. Prioritou zahranično-rakúskej politiky zostáva posilnenie zmlúv týkajúcich sa šírenia jadrových zbraní a zmluvy o všeobecnom zákaze jadrových skúšok, posilnenie zastúpenia Rakúska v medzinárodných organizáciách a na konferenciách o bezpečnosti. Rakúsko realizuje svoju bezpečnostnú a obrannú politiku hlavne v rámci Európskej únie. Existencia stability a mieru v Európe je pripisovaná spolupráci európskych štátov, ich udržanie môže byť podľa rakúskej bezpečnostnej doktríny najlepšie dosiahnutá vzájomne sa dopĺňujúcou spoluprácou v rámci medzinárodných inštitúcií. Do nich sa započítava OSN a v oblasti európskej a transatlantickej predovšetkým EU a NATO. Rakúsko sa prikláňa k pevným a dôverným väzbám medzi týmito organizáciami. V rámci Aliancie je vyzdvihnuté Partnerstvo pre mier a Euroatlantická rada partnerstva. Ďalej je spomínaná OBSE a Rada Európy. Aktívna účasť v týchto organizáciách je dôležitou súčasťou bezpečnostnej politiky Rakúska. Rakúsko podporuje ďalší rozvoj ako SZBP tak EBOP (Európska bezpečnostná a obranná politika) za účelom realizácie bezpečnostno-politických záujmov Únie.

Aby boli dosiahnuté ciele Únie, ktoré sú formulované spoločnou zahraničnou, bezpečnostnou a obrannou politikou, je cieľom Rakúska posilniť spoluprácu síl EU pre medzinárodne mierové operácie a zvýšiť spoluprácu v rámci SZBP. Bezpečnostná politika Rakúska je v súčasnej dobe postavená na pragmatickej neutralite s účasťou v EU, na Petersbergských úlohách³ a úlohách vychádzajúcich z programu NATO Partnerstvo pre mier (Hauser 2006: 241).

Predsedníctvo Rakúska v Rade EU

Prvého predsedníctva v Rade EU sa Rakúsko chopilo v druhej polovici roku 1998 ako prvý z novo prijatých členov. Väčšina priorít predsedníctva bola prevzatá z predchádzajúcich predsedníctiev. Dôraz bol kladený na rozšírenie EU o krajiny strednej a východnej Európy (Luther 1999: 1-2). Behom predsedníctva došlo k novej iniciatíve v oblasti bezpečnostnej politiky na zasadnutí Európskej rady v Pörtschachu, ktoré pokračovalo stretnutím ministrov obrany vo Viedni. Výsledkom bola deklarácia zo St. Malo, v ktorej Francúzsko a Veľká Británia vyzývajú k vytvoreniu spoločnej európskej obrany. Negatívnym rysom predsedníctva bola prílišná snaha o konsenzus, vďaka ktorej boli niektoré rozhodnutia (napr. financovanie Agendy 2000) prenechaná na ďalšie predsedníctva (Hloušek, Sychra 2002: 28).

Rakúsko po druhýkrát predsedalo Rade EU v prvej polovici roku 2006. Operačný program, ktorý bol vyhotovený spoločne s Fínskom obsahoval štyri ciele predsedníctva. V oblasti zahraničnej a bezpečnostnej politiky išlo o pokračovanie v budovaní Európy ako silného a spoľahlivého partnera (The Austrian EU Presidency 2006: 2). Boli stanovené všeobecné ciele týkajúce sa zefektívnenia únijských aktivít a rozhodovacieho procesu, posilnenie spolupráce s tretími krajinami a medzinárodnými organizáciami (Operational Programme of the Council 2006: 46).

Prioritou rakúskeho predsedníctva a tiež jeho zahraničnej politiky boli a stále sú krajiny západného Balkánu. Dôraz na túto oblasť bol daný preto, že pre niektoré krajiny tohto

---

² Nový hlavný cieľ 2010 (Headline Goal 2010) je pokračovaním programu EU Helsinky Headline Goal, ktorý identifikoval nedostatky vo výzbroji európskych armád pre boj so súčasnými hrozbami. Nový hlavný cieľ 2010 pridal „bojové skupiny“ (Battle group), ktoré zahŕňajú 1500 vojakov.

³ Petersbergske úlohy patrili k operatívnym funkciám, ktoré boli na základe Amsterdamskej zmluvy predané z kompetencií ZEU na EU. Tie stanovili, že členské štáty dajú EU k dispozícii vojenské oddiely pre ich plnenie. Petersbergske úlohy zahŕňajú humanitárne a záchranné akcie, akcie k udržaniu mieru a akcie bojových jednotiek v krízových situáciách, vrátane presadzovania mieru.

regiónu mal byť rok 2006 a predovšetkým jeho prvá polovica veľmi dôležitá. V Čiernej Hore sa malo uskutočniť referendum o nezávislosti. Preto prípadný rozpad srbsko-čiernohorskej únie musel byť sledovaný EU. Behom rakúskeho predsedníctva sa začalo jednať o budúcom statuse Kosova. S Albánskom, ktoré od roku 2003 vyjednávalo s EU o uzavretí Dohody o stabilizácii a pridružení, mali byť jednaná uzavreté a napokon Dohoda podpísaná. S Bosnou a Hercegovinou boli jednaná zahájené koncom roku 2005 a rakúskym cieľom bolo dospieť v týchto jednaniach čo najďalej, keďže sa tieto aktivity tešili rakúskej podpore. Program predsedníctva zdôrazňoval pokračovanie v úsilí EU riešiť krízu na Strednom východe (The Austrian EU Presidency 2006: 25-29).

Behom predsedníctva sa podarilo podpísať dohodu s Albánskom, dohoda s Bosnou a Hercegovinou bola podpísaná až v roku 2008 (Council Conclusions).

Neutralita

Veľkým špecifikom Rakúska je jeho neutralita a premenlivý vzťah k nej. Ukončením studenej vojny a vstupom do EU bola neutralita definitívne obmedzená iba na vojenskú sféru. V súčasnej dobe je spochybňované i toto chápanie. Zmeny v rakúskej neutralite sú pozvoľné. Za míľniky zmien môžeme označiť vstup Rakúska do OSN v decembri 1955, povolenie preletov lietadiel pre operácie OSN nad rakúskym územím vo vojne v Perzskom zálive, vstup do EU vrátane ratifikácie Maastrichtskej zmluvy v roku 1995, účasť na programe Partnerstva pre mier, ratifikácia Amsterdamskej zmluvy, ktorá konkretizuje SZBP a prijatie novej bezpečnostnej a obrannej doktríny v decembri 2001 (Hančilová 2002: 139). Rakúsko sa od roku 1994 aktívne zúčastňuje programu NATO Partnerstvo pre mier. Súčasťou členstva v EU bolo zaujatie pozície k Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politike. V súvislosti s rozsahom vtedajšej spolupráce nešlo o výrazný spor medzi trvalou neutralitou a aktivitami EU. Vzhľadom k prudkému rozvoju aktivít EU v oblasti obrany, zahraničnej a bezpečnostnej politiky sa v Rakúsku rozvíjala debata týkajúca sa zachovania neutrality alebo zmeny jej rozsahu (Hloušek, Sychra 2004: 14-15). Rakúsko sa ocitlo v nepohodlnej situácii, na jednej strane sa jeho susedia stávali členmi NATO a na druhej strane prebiehal prudký rozvoj bezpečnostnej politiky v EU. Pre Rakúsko je charakteristické rozdelenie názorov na neutralitu. Domáce prostredie, predovšetkým voliči a určitá časť politického spektra, nedovoľujú zrušenie formálnej neutrality. Pre rakúske obyvateľstvo je neutralita opatrená určitou emocionálnou hodnotou (Hančilová 2002: 140). Na druhej strane bezpečnostní experti a vojaci by uvítali odchod od neutrality a vstup do NATO. Podľa mienky niektorých expertov klesol po ratifikácii Amsterdamskej zmluvy bezpečnostno-politický obsah neutrality na nulu, čím stratila svoje opodstatnenie a prestala prakticky existovať. Formálne však stále zostáva súčasťou ústavného zákona a je nepravdepodobné, že by sa jej Rakúsko chcelo vzdať (Hančilová 2002: 140-141).

Rakúski vojaci sa od roku 1960 zúčastnili približne šesťdesiat mierových misií OSN. V roku 2004 bolo okolo 1200 vojakov aktívnych v dvadsiatich mierových operáciách, prevažne v juhovýchodnej Európe a v Golanských výšinách. Tieto skutočnosti poukazujú na to, že hoci Rakúsko stále udržuje neutralitu, nejedná sa o striktnú neutralitu (Hauser 2006: 241). Sami Rakúšania dnes neutralitu opisujú termínmi ako je zostatková neutralita (Restneutralität) alebo „zdanlivá neutralita“ (ausgehöhlte Neutralität). Táto neutralita Rakúska hrá rolu v situáciách, kedy sa OSN či EU nezhodne na mandáte akcie, príkladom bolo Kosovo, kedy Rakúsko využilo neutralitu ale zároveň sa vyjadrilo, že zásah je nutný a oprávnený (Hančilová 2002: 140).

Záver

Hoci sa Rakúsko pevne drží svojej neutrality, aktívne participuje na aktivitách Európskej únie v jej bezpečnostnej dimenzii. Politické strany do istej miery obhajujú neutralistický koncept zahraničnej politiky, v spätnej väzbe na svojich voličov, hoci pre Rakúšanov je neutralita dôležitou súčasťou ich identity. Situácia v Rakúsku môže byť jednoducho pomenovaná podľa nemenovanej rakúskej tlače: „Rakúšania nech robia čokoľvek, budú to nazývať neutralitou“.

V bezpečnostno-zahraničnej politike Rakúsko využíva celé spektrum variácií svojho správania, tak ako mu ho priestor Európskej únie ponúka. V prípade, že jeho zahraničné smerovanie je v súlade s politikou únie, aktívne sa zapája o rolu mierotvorcu, ktorá sa prejavuje predovšetkým pri otázkach konfliktu na Strednom východe a v oblasti západného Balkánu. V prípade, nesúhlasu s úniijnou politikou, môže využiť svoj neutrálny status, hoci tej v súčasnej dobe chýba určitý význam, ktorým disponovala po konci druhej svetovej vojny. Domnievam sa, že Rakúsko je príkladom tzv. šikovného „smart“ štátu. Obratná diplomacia zahraničnej politiky využíva medzinárodné organizácie pre svoje zviditeľňovanie a zvýšenie svojho vplyvu, v prípade, že vývoj nie je priaznivý, do úvahy pripadá návrat k neutralite, ktorá ani v súčasnej dobe nie je celkom zabudnutá.

Zoznam použitej literatúry

- [1] HANČILOVÁ, B. 2002. *Rakousko a jeho vzťah k SZBP/EBOP*, in: Khol, R. : Evropská bezpečnostní a obranná politika. Národní perspektivy. Praha : Ústav mezinárodních vztahů.
- [2] HAUSER, G. 2006. *ESDP and Austria: Security Policy between Engagement and Neutrality*, in: Bischof, G. – Pelinka, A. – Gehler, M. : Austrian Foreign Policy in Historical Kontext. London : Transaction Publisher. pp. 207-245.
- [3] HLOUŠEK, V., SYCHRA, Z. 2004. *Rakousko v Evropě a střední Evropě*, in Hloušek, V. – Sychar, Z. *Rakousko v Evropské a Středoevropské politice*. Brno : Mezinárodní politologický ústav, pp. 9-31.
- [4] LUTHER, K. R. 1999. *Small and New, but Nonetheless Competent: Austria and the EU Presidency*, *Journal of Common Market Studies*. 2005. [cit. 23.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/fulltext/119063438/PDFSTART>>.
- [5] Council Conclusions. [cit. 24.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://www.eu2006.gv.at/en/News/Council_Conclusions/index.html>.
- [6] Operational Programme of the Council. 2006. [cit. 24.5.2012]. Dostupné na internete [online]:<http://www.eu2006.at/includes/Download_Dokumente/Agendas/0512draft_operationalprogrammeEN.pdf>.
- [7] The Austrian EU Presidency. 2006. [cit. 21.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://eu2006.bmbwk.gv.at/en/downloads/weissbuch_bmaa_engl.pdf>.

Kontaktná adresa:

Ing. Diana Vasilenková
Dunajská 60
81108 Bratislava
e-mail: diana.vasilenkova@hotmail.sk

Mgr. Andrej VAŠČÍK

FAKULTA POLITICKÝCH VIED A MEDZIÁRODNÝCH VZŤAHOV
UNIVERZITA MATEJ BELA – BANSKÁ BYSTRICA

SÚČASNÉ IRÁNSKO – IZRAELSKÉ VZŤAHY Z POHĽADU SOCIÁLNEHO KONŠTRUKTIVIZMU

Abstrakt

Príspevok skúma vhodnosť aplikácie vybraného konštruktivistického modelu na objasnenie izraelsko – iránskych vzťahov. Prvá časť obsahuje kritiku racionalistických teoretických prístupov ako realizmus či neorealizmus pri vysvetlení týchto vzťahov. Druhá časť je opisom konštruktivistického modelu M. M. Shafaeeho, ktorý vysvetľuje vzťahy Iránu so zahraničím. Predposledná časť hodnotí, do akej miery tento model aplikovateľný v praxi. Tento model bol použitý v kontexte vojny v Libanone v roku 2006. Záver hodnotí vývoj vzťahov oboch štátov v budúcnosti vychádzajúc zo spomenutého modelu.

Kľúčové slová: Irán, Izrael, Libanon, konštruktivizmus, Shafae

Abstract

There's an analysis of chosen constructivist model which tries to explain relationship between Iran and Israel. The chosen constructivist is applied within the context of the War in Lebanon in 2006. On the basis of the analysis the evaluates how the relationship will develop.

Key words: Iran, Israel, Lebanon, constructivism, Shafae

1 Kritika tradičných racionalistických prístupov

Súčasný vzťah medzi Izraelom a Iránom sú do značnej miery antagonistické. Izraelsko – iránske vzťahy sú jednou z aktuálnych otázok medzinárodných bezpečnostných vzťahov. Medzi analytikmi neustále prebieha diskusia o vývoji súčasnej situácie na Blízkom východe, či bude viesť aj k priamemu vojnovému stretu Iránu s Izraelom. Domnievame sa, že pre pochopenie súčasných izraelsko – iránskych vzťahov je nutné nájsť vhodný teoretický model. Práve vďaka vhodne vybranému teoretickému modelu budeme schopní lepšie pochopiť a predikovať vývoj súčasného napätia medzi Iránom a Izraelom. Prístupov na tvorbu modelu existuje samozrejme niekoľko. V tejto práci sme sa rozhodli skúmať, či je vhodné aplikovať model sociálneho konštruktivizmu na vzťahy Iránu a Izraela. Vychádzame totiž z kritiky tradičných materialistických a racionalistických prístupov, napríklad realizmus či neorealizmus. Podľa týchto racionalistických teórií zahraničná politika štátu je ovplyvnená štruktúrou medzinárodného systému a distribúciou moci na medzinárodnej úrovni. Správanie štátov je apriori dané, štáty sa správajú ako racionálni aktéri s cieľom dosiahnuť buď čo najväčšiu moc [1] alebo bezpečnosť a prežitie v medzinárodnom systéme [2]. Domáce štruktúry nie sú považované za významné faktory určujúce zahraničnú politiku štátu. Tieto prístupy sú nedostatočné na objasnenie fungovania zahraničnej politiky Iránu. Po iránskej islamskej revolúcii v roku 1979 došlo k dvom významným zmenám medzinárodného systému: pád bipolarity na začiatku 90. rokov 20. storočia a útoky 11. septembra 2001, kedy došlo k posilneniu snáh USA o hegemoniu. Napriek tomu nedošlo k zásadnej zmene cieľov iránskej zahraničnej politiky [3]. V konečnom dôsledku môžeme poukázať aj na izraelsko – iránske

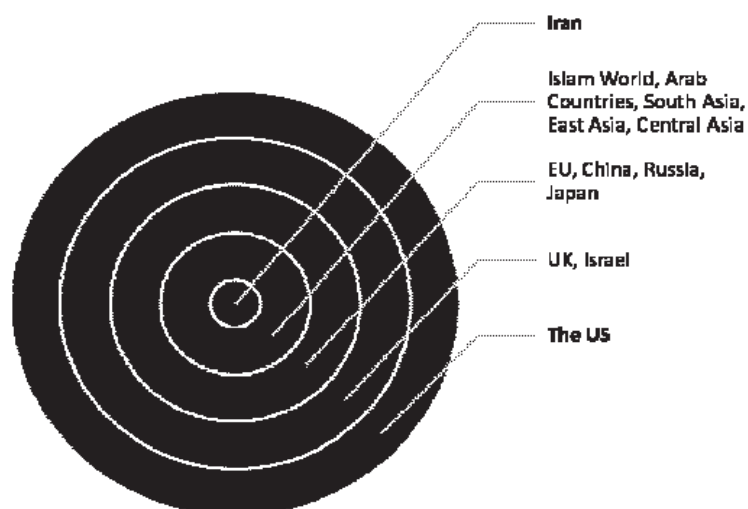
vzťahy. Podstatná bola vnútorná zmena iránskeho režimu v roku 1979, kedy došlo k zvrhnutiu prozápadnej monarchie a jej nahradeniu islamskou republikou. Pomerne dobré vzťahy s Izraelom ako hospodárska či vojenská spolupráca pred rokom 1979 boli náhle ukončené a od roku 1979 do súčasnosti pokračoval Irán neustále v tvrdej protiizraelskej zahraničnej politike, najmä podpora protiizraelských teroristických islamistických organizácií. Napriek tomu, že sa menilo usporiadanie medzinárodného systému, tieto vzťahy sa od roku 1979 fakticky nezmenili. K podobným záverom dochádza aj blízkyvýchodný analytik pracujúci pre organizáciu International Crisis Group N. Thrall vo svojej štúdiu, kde kritizuje tradičné realistické a neorealisticke teórie. N. Thrall poukazuje na skutočnosť, že tieto tradičné prístupy ignorujú vnútornú dynamiku štátov, napr. ideológia, systém vlády, triedna štruktúra či náboženstvo. Pritom podľa N. Thralla práve vnútorná zmena režimu v roku 1979 viedla k protiizraelskej politike bez ohľadu na štruktúru medzinárodného systému. Na praktických príkladoch poukazuje na nemennosť izraelsko – iránskych vzťahov po roku 1979 [4]. Uznávaný profesor medzinárodných vzťahov R. Hinnebusch tvrdí, že politické režimy na Blízkom východe často čelia väčším hrozbám na vnútornej ako zahraničnej úrovni, preto sú nútené prijímať agresívnejší prístup alebo konfliktnú rétoriku vo vzťahu so zahraničím s cieľom získať podporu domácej verejnej mienky. V týchto prípadoch je obetovaný racionálny aspekt zahraničnej politiky [5]. Realizácia iránskej zahraničnej politiky v mnohých prípadoch potvrdzuje Hinnebuschovu tézu. Vysokí iránski politickí predstavitelia pokračujú v protiizraelskej rétorike či podporujú protiizraelské teroristické hnutia ako Hamas alebo Hizballáh [6]. Táto politika je do značnej miery v rozpore s tradičnými racionalistickými prístupmi, podľa ktorých štáty ako racionálni aktéri apriori sledujú vlastné záujmy: moc či bezpečnosť v medzinárodnom systéme. Uvedená situácia vedie k zvýšeniu podozrenia zo strany Izraela voči Iránu. To má zánásledok upevňovanie spojenectva Izraela a USA, nárast americkej vojenskej podpory pre Izrael či ďalšie sankcie medzinárodného spoločenstva voči Iránu. Zároveň sa zvyšuje riziko vojenského stretu [7]. Tieto faktory ťažko zvyšujú moc či bezpečnosť Iránu.

Z vyššie uvedených tvrdení je zrejmé, že tradičné racionalistické prístupy nedostatočne objasňujú zahraničnú politiku Iránu, keďže kladú malý dôraz na vplyv vnútorných faktorov, ako napríklad islamská revolúcia v roku 1979 a jej následný dopad na zahraničnú politiku Iránu. Rozhodli sme sa preto uprednostniť model konštruktivismu pred tradičnými racionalistickými teóriami ako realizmus či neorealizmus. Práve konštruktivistický prístup poskytuje vhodnejší teoretický základ na objasnenie vplyvu vnútorných štruktúr na zahraničnú politiku Iránskej islamskej republiky. Ako tvrdia viacerí konštruktivisti, záujem štátu nie je apriori daný štruktúrou medzinárodného systému, ktorý vykazuje prvky anarchie. Záujmy štátu sú definované tvorbou identity na vnútornej úrovni. Identita je spôsob, ako sa ľudia vnímajú a charakterizujú vo vzťahu k okolitému materiálnemu svetu, a teda i národy. Táto identita spočíva na historických, kultúrnych, politických i sociálnych aspektoch. Ako dôsledok zmeny vnútorných podmienok dochádza k formovaniu novej identity. Následne štáty s novou identitou vstupujú do vzťahov s ostatnými aktérmi na medzinárodnej úrovni. V súlade so svojou novonadobudnutou identitou štáty následne modifikujú svoje záujmy a logicky aj zahraničnú politiku [8]. Je zrejmé, že tento model je lepšie aplikovateľný na zahraničnú politiku Iránu. Tým, že konštruktivistický model kladie dôraz aj na vnútorné štruktúry, môžeme sa zaoberať otázkou, akým spôsobom nová revolučná identita Iránu po roku 1979 ovplyvňuje súčasné vzťahy s Izraelom.

2 Konštruktivistický model M. M. Shafaeeho

V tejto časti práce by sme chceli poskytnúť popis jedného z modelov vychádzajúcich zo sociálneho konštruktivismu, ktorý používa profesor medzinárodných vzťahov na

univerzite v Teheráne M. M. Shafae pri objasnení zahraničnej politiky Iránu. M. M. Shafae vo svojej analýze poukazuje na skutočnosť, že vnútorná kolektívna identita iránskeho národa bola v posledných storočiach založená na vzťahoch s imperiálnymi mocnosťami, vrátane Západu, ktorá sa prejavovala v dvoch formách: závislosti (napríklad dosadenie prozápadného šaha M. R. Pahlavího v 50. rokoch 20. storočia, čím sa Irán dostal pod americký vplyv) a nepriateľských stretov s mocnosťami [9]. Jazykom ďalšieho konštruktivistu M. Barnetta [10] by sme mohli konštatovať, že boj proti vplyvu imperiálnych, vrátane západných, mocností sa stal akousi historickou naratívou, príbehom, ktorý definoval spoločnú pamäť iránskeho národa. Keďže sloboda a nezávislosť od vplyvu týchto mocností boli hlavnými požiadavkami iránskeho národa posledné dve storočia, stali sa aj hlavnými ideami revolúcie v roku 1979. Tieto idey boli následne podľa M. M. Shafae reinterpretované cez významový systém islamskej revolúcie, t.j. tieto idey dostali nový význam cez náboženské kategórie. Nedôvera obyvateľstva voči západným mocnostiam bola posilnená najmä za vlády posledného iránskeho šaha M. R. Pahlavího, ktorý bol podporovaný neislamským Západom. V jeho rukách bola koncentrovaná obrovská moc a bohatstvo, kým na druhej strane obyvateľstvo žilo v zlých sociálnych a ekonomických podmienkach. Obyvateľstvo preto začalo do značnej miery pripisovať vinu za svoju situáciu aj závislosti na západných mocnostiach. Je preto vcelku logické, že historická naratíva boja iránskeho národa proti mocnostiam bola významným aspektom pri určovaní novej kolektívnej identity po zvrhnutí šaha v roku 1979. Základom novej islamskej revolučnej identity Iránu sa tak stala reinterpretovaná idea nezávislosti cez náboženské termíny, že príčinou zaostalosti nielen Iránu, ale aj moslimských štátov, je ideová a materiálna dominancia západných mocností. Záujmom Iránu sa tak stal boj za slobodu a nezávislosť, čo islamská revolúcia reinterpretovala ako vyslobodenie sa spod vplyvu Západu a obnovenie islamských ideálov. Podľa M. M. Shafae tieto idey dali nový význam materiálnemu svetu. Svet je rozdelený na D'ar Al – Islam, t.j. svet obývaný moslimami, a D'ar Al – Koufr, svet obývaný nemoslimami. Kľúčovými aktérmi v medzinárodnom systéme teda nie sú štáty, ako tvrdia realisti či neorealisti, ale základným delením je viera a náboženstvo. Podľa M. M. Shafaeho islamská revolučná identita Iránu dala nový význam materiálnym štruktúram sveta, ktorý je rozdelený do koncentrických kruhov. V centre sa nachádza Irán ako moslimský štát, ktorý sa oslobodil spod vplyvu Západu po islamskej revolúcii v roku 1979. V jeho blízkom okolí sa nachádzajú ostatné moslimské štáty. Ďalej od stredu sa nachádzajú štáty D'ar Al – Koufr, čiže nemoslimské štáty. Úplne na okraji sa nachádzajú štáty Estekbar – e Jahani, ďalej len Estekbar [11].

Zdroj: Shafae, 2010.

Ako upozorňujú ďalší analytici rovnako vychádzajúci z tohto modelu, Estekbar môžu byť jednotlivci i štáty, ktorí sú vplyvnými aktérmi v D'ar Al – Koufr. Ide o aktérov, ktorí sa snažia o získanie hegemonie v medzinárodnom systéme a tým aj o kontrolu nad D'ar Al – Islam. Na vonkajšom okraji sa nachádzajú USA ako vedúci predstaviteľ D'ar Al – Koufr, t.j. patrí aj medzi Estekbar. Práve boj proti Estekbar, t.j. proti vedúcim nemuslimským štátom nachádzajúcich na opačnom póle kružnice má byť hlavným cieľom moslimov. Hneď vedľa USA sa nachádza Štát Izrael [12]. Na vysvetlenie pozície Izraela v Shafaeeho kružnici použijeme opäť termíny M. Barnetta. V ponímaní M. Barnetta táto novonadobudnutá identita poskytuje nové rámce, t.j. vysvetlenie javov a udalostí, čím dochádza k preformulovaniu záujmov a zahraničnej politiky [13]. Keďže v ponímaní mnohých moslimov Izrael okupuje ich územia a ide o významného spojenca USA, islamská revolučná identita Iránu po roku 1979 poskytla nový rámec pre vysvetlenie vzniku Štátu Izrael. Izrael sa stal štátom, prostredníctvom ktorého sa USA snažia kontrolovať D'ar Al – Islam. Záujmom Iránu sa tak stala podpora protiizraelských teroristických hnutí ako Hamas a Hizballáh. Pritom nejde o boj proti Izraelu samotnému. Ako už bolo spomenuté, nová identita Iránu presahuje štátne hranice, podpora protiizraelských hnutí je súčasťou globálneho boja islamského sveta na čele s Iránom za oslobodenie sa spod vplyvu Estekbar. Podporou hnutí bojujúcich proti Izraelu ako spojenca USA a okupujúceho časti moslimského sveta si tak Irán upevňuje svoju transnacionálnu islamskú revolučnú identitu. Podľa tohto modelu by tak podpora protiizraelských hnutí nemala byť prioritne bojom proti Izraelu, ale súčasťou globálneho boja proti Estekbar. Podľa tohto modelu by mali byť vzťahy Iránu s okolitým nemuslimským svetom D'ar Al – Koufr inherentne konfliktné, vrátane vzťahov s Izraelom, ktoré zdieľajú protichodné hodnoty [14]. To znamená, že mierová koexistencia by podľa tohto modelu nemala byť možná.

3 Aplikácia modelu M. M. Shafaeeho

V tejto časti by sme sa chceli zaoberať otázkou, do akej miery je možné aplikovať vyššie spomenutý model M. M. Shafaeeho s cieľom objasniť vzťahy Izraela a Iránu. Aplikovateľnosť tohto modelu by sme chceli zhodnotiť na príklade vojny v Libanone v roku 2006. Hoci Irán sa samozrejme v tejto vojne priamo vojensky neangažoval, svojou určitou podporou pre libanonské protiizraelské hnutie Hizballáh bol aktérom, ktorý do istej miery určoval dynamiku celého konfliktu. Z tohto hľadiska je dôležité skúmať aj úlohu Iránu v danej vojne. Skúsime preto aplikovať model M. M. Shafaeeho na tento spomenutý konflikt a to najmä v súvislosti s iránsko – izraelskými vzťahmi.

Najprv by sme stručne opísali vývoj celého konfliktu. Konflikt začal v júli 2006 po tom, čo členovia hnutia Hizballáh odstreľovali z južného Libanonu izraelské pohraničné mestá. Útok si vyžiadal životy troch izraelských vojakov, pričom došlo k únosu ďalších dvoch príslušníkov Izraelských ozbrojených síl [15]. Izrael odpovedal leteckými útokmi, vzdušnou i námornou blokádou, a pozemnou inváziou do južného Libanonu. Následne hnutie Hizballáh pokračovalo v ďalšom odstreľovaní izraelských miest [16]. Konflikt medzi Izraelom a Hizballáhom pokračoval, až kým 11. augusta 2006 bola na pôde BR OSN jednohlasne schválená Rezolúcia 1701, ktorá apelovala na odzbrojenie hnutia Hizballáh, stiahnutie sa Izraela z Libanonu, rozmiestnenie libanonských vojsk a jednotiek medzinárodnej misie UNIFIL na juhu štátu s cieľom dohliadať nad ukončením konfliktu [17]. Konflikt bol však formálne ukončený až 8. septembra 2006 po tom, čo sa Izrael rozhodol zrušiť námornú blokádu Libanonu. Na niektorých územiach Libanonu ako farmy Sheeba si však izraelská armáda zachovala vojenskú prítomnosť [18].

Pokiaľ ide o samotnú aplikáciu tohto modelu M. M. Shafaeeho, teoreticky sa mala invázia Izraela do Libanonu prejavovať tým, že iránska spoločnosť by mala odsúdiť izraelskú

ofenzívu. Následne by revolučná identita Iránu mala poskytnúť rámec pre túto udalosť. Boj Hizballáhu proti Izraelu by sa mal tak stať v ponímaní iránskej komunity bojom D'ar Al – Islam proti Estekbar, t.j. USA a Západu, ktoré sú na čele D'ar Al – Koufr.

Pokiaľ ide o postoje súčasných náboženských i politických predstaviteľov, môžeme najprv poukázať na rétoriku. Veľký ajatolláh Nuri – Hamedani, ktorý je členom Rady expertov dohliadajúcich nad činnosťou iránskeho najvyššieho lídra A. Chameneiho, vyhlásil, že hnutie Hizballáh je angažované v boji za utláčaný ľud Libanonu a Palestíny proti „arogantným mocnostiam“. Je zrejmé, že tým myslel západné mocnosti podporujúce Izrael. Ajatolláh E. Amíni vyhlásil, že v tejto vojne sa USA a európske štáty spojili, aby zničili islam. Iránsky prezident M. Ahmadinežád vyzval v súvislosti s konfliktom moslimské štáty, aby „izolovali Spojené štáty a Veľkú Britániu a obvinil ich z podpory izraelskej vojenskej ofenzívy“ [19].

Je ale zaujímavé pozrieť sa na vyhlásenia predstaviteľov opozičných politikov, tzv. „reformistov“, ktorí podporujú istú zmenu súčasného iránskeho politického režimu. E. Koulahi, ktorá patrila medzi reformistických členov iránskeho parlamentu, vyhlásila, že v Libanone západné štáty „pod zámienkou boja proti terorizmu porušujú ľudské práva“. Hovorca opozičného hnutia Freedom Movement I. Yazdi vyhlásil, aby bola vláda Izraela vyšetovaná za svoje vojnové zločiny [20]. Bývalý iránsky prezident M. Chatámí, ktorý je všeobecne považovaný na Západe za reformistu, vyhlásil, že „zločiny Izraela v Palestíne a Libanone sú znakom násilnej podstaty“ [21]. Okrem predstaviteľov reformistických politikov je zaujímavé pozorovať aj vyhlásenia iránskych reformistických médií. Reformistické noviny Etemad Melli vo svojom editoriáli zverejnili text, že Západ doplatí na nechotu reagovať na situáciu v Libanone, pričom najhoršie dôsledky sa prejavia humanitárnou krízou a nestabilitou regiónu [22].

Ako môžeme vidieť, model M. M. Shafaeeho popisuje hodnoverne realitu len do obmedzenej miery. V prípade reformistov i vládnych konzervatívcov môžeme konštatovať, že v oboch prípadoch bola ostro odsúdená izraelská ofenzíva. V prípade vládnych konzervatívcov môžeme badať jasné útoky proti Západu, najmä USA, ktoré prostredníctvom Izraela chcú bojovať proti D'ar Al – Islam. V prípade reformistov môžeme konštatovať na základe analýzy ich rétoriky, že nevnímajú daný konflikt prioritne v kontexte boja D'ar Al – Islam s Estekbar, ktoré sú na čele D'ar Al – Koufr. Izrael je skôr v tomto prípade kritizovaný všeobecne za vojenskú inváziu a Západ na čele s USA za neschopnosť dostatočne odsúdiť zásah Izraela. V tom čase sa americký prezident G. W. Bush jednostranne postavil na stranu Izraela, keď vyhlásil, že Izrael v Libanone bojuje na jednom z frontov vojny proti terorizmu [23].

V prípade postoja iránskeho obyvateľstva voči vzťahom k Izraelu a protiizraelským hnutiam si môžeme všimnúť určité výsledky prieskumov výskumných inštitúcií a mimovládnych organizácií, ktoré tiež len čiastočne potvrdzujú tézy M. M. Shafaeeho. Chceli by sme poukázať na prieskum, ktorý uskutočnila americká univerzita Maryland v rámci medzinárodného internetového projektu WorldPublicOpinion.org v decembri 2006. To znamená, že prieskum bol uskutočnený len pár mesiacov po vojne Izraela a Hizballáhu. Preto nám poskytuje relatívne hodnoverné informácie, ako vnímalo iránske obyvateľstvo vtedajšiu situáciu. Až 75 percent účastníkov prieskumu vnímalo protiizraelské hnutie Hizballáh veľmi pozitívne. Avšak na druhej strane väčšina respondentov zastávala názor, že západná i islamská civilizácia môžu vzájomne koexistovať v mierovom stave. Až 58 percent respondentov bolo názoru, že je možné nájsť spoločné riešenie pre vzájomné spolunažívanie oboch kultúr [24]. Tieto číselné údaje poukazujú na skutočnosť, že neexistuje jednotná kolektívna identita na národnej úrovni, pokiaľ ide o vzťahy s Izraelom. Na jednej strane si môžeme všimnúť, že značná časť obyvateľstva sympatizovala s protiizraelským hnutím Hizballáh. Neskoršie prieskumy uskutočnené po vojne v Libanone potvrdzujú relatívne pozitívne vnímanie hnutia

Hizballáh zo strany iránskej verejnosti vo všeobecnosti, nielen počas vojny v roku 2006 [25]. Keďže si však značná časť Iráncov vie predstaviť spolunažívanie islamskej i západnej kultúry, zistenie prieskumu vyvracia tézu M. M. Shafaeeho, že iránska spoločnosť vníma konflikt Izraela a Hizballáhu prioritne ako súčasť globálneho boja medzi D'ar Al – Islam a Estekbar. Hoci značná časť iránskeho obyvateľstva sympatizuje s hnutím Hizballáh, čo potvrdzujú aj neskoršie prieskumy, náboženský fanatizmus sa protiví značnej časti iránskeho obyvateľstva. Podľa prieskumu americkej mimovládnej organizácie Terror Free Tomorrow z júna 2007 55 percent respondentov bolo za uznanie židovského štátu Izrael v prípade, že by to viedlo k normalizácii vzťahov s USA [26]. Neskorší prieskum americkej mimovládnej organizácie Charney Research z roku 2010 potvrdil tieto údaje. Väčšina účastníkov prieskumu, t.j. 68 percent, podporovalo hnutie Hizballáh. Na druhej strane až 58 – percentná väčšina bola za uznanie židovského štátu Izrael, pokiaľ dospeje spolu s Palestínčami k dohode o vzniku dvoch štátov [27].

Všeobecne môžeme preto skonštatovať nasledujúce. Prieskumy iránskej verejnej mienky poukazujú na fakt, že v čase vojny Izraela proti Hizballáhu ako aj dlhšiu dobu po nej sa prístup obyvateľstva voči hnutiu Hizballáh príliš nemenil. Môžeme preto skonštatovať vo všeobecnosti, že značná časť obyvateľstva sympatizuje s hnutím. Na druhej strane je z prieskumov zrejmé, že väčšina obyvateľstva nezdiala islamskú revolučnú identitu vedúcich politických a náboženských elít. Podpora iránskeho obyvateľstva voči Hizballáhu sa dá vysvetliť skôr z iného ako náboženského aspektu. Ako už bolo vyššie spomenuté, boj za nezávislosť spod vplyvu imperiálnych mocností, vrátane USA, sa stal historickou naratívou iránskeho národa, ktorá definovala jeho kolektívnu identitu. Je preto zrejmé v dôsledku spomenutých historických skúseností, že táto pomerne vysoká podpora Hizballáhu môže byť dôsledkom istej sympatie Iráncov voči národom, ktorých suverenita a nezávislosť je obmedzená. V ponímaní Iráncov Izrael podporovaný veľmocou USA vtrhol v roku 2006 na územie Libanonu. Dodnes izraelská armáda kontroluje niektoré libanonské územia v dôsledku vojny v roku 2006, ide najmä farmy v oblasti Sheeba v Libanone [28]. Je preto logické aj vzhľadom na historické skúsenosti iránskeho národa bojujúceho proti cudziemu vplyvu, že sa iránska verejnosť postavila na stranu Hizballáhu bojujúceho za oslobodenie svojich území spod vplyvu cudzieho štátu navyše podporovaného mocnosťou.

Z tohto hľadiska je vcelku logické správanie sa iránskeho režimu počas vojny v Libanone v roku 2006. Na jednej strane sa postavil miestny režim na stranu Hizballáhu, avšak jeho pomoc bola obmedzená na humanitárne akcie. Podľa predstaviteľov hnutia Hizballáh Irán v rokoch 2006 – 2010 poskytol na humanitárnu pomoc a rekonštrukciu približne 1 miliardu amerických dolárov [29]. Vzhľadom na fakt, že Iránci, ako už bolo spomenuté, do istej miery sympatizujú v ich ponímaní s utláčanými národmi, istú prestíž môže získať miestny režim aj medzi vlastným obyvateľstvom v dôsledku aktivít spojených so zahraničnou humanitárnou pomocou. Keďže sa však mnohým Iráncom protiví náboženský fanatizmus, miestny režim si nemôže dovoliť otvorenú konfrontáciu s Izraelom a USA. Preto na jednej strane iránsky režim na jednej strane toleruje existenciu náboženských organizácií na svojom území, ktoré najímajú dobrovoľníkov na konflikty v regióne ako v prípade vojny v Libanone v roku 2006, aby bojovali proti izraelskej armáde. Ide napríklad o Študentské hnutie pre spravodlivosť. Avšak vysokí vojenský a politickí predstavitelia iránskeho režimu oficiálne popierajú akékoľvek priame väzby vlády na tieto inštitúcie. Generál M. Hejazi, veliteľ vplyvnej iránskej paramilitárnej organizácie Basij síce uznal existenciu týchto organizácií, avšak poprel, žeby iránska vláda udržiavala oficiálne kontakty s dobrovoľníkmi [30].

Môžeme konštatovať, že aplikácia modelu M. M. Shafaeeho nepostačuje na objasnenie izraelsko – iránskych vzťahov. Boj Hizballáhu proti Izraelu sa nestal v ponímaní iránskej komunity bojom D'ar Al – Islam proti Estekbar, t.j. USA, ktoré sú na čele D'ar Al – Koufr. Táto revolučná islamská identita totiž prevláda len u úzkej skupiny vedúcich

predstaviteľov iránskeho režimu. Z tohto hľadiska si iránska vláda nemohla dovoliť žiadny priamy vojenský stret s Izraelom.

4 Ďalší vývoj vzťahov

Po tom, čo bola schválená rezolúcia BR OSN 1701, bol o pár týždňov v septembri 2006 ukončený konflikt. Napriek schváleniu rezolúcie BR OSN došlo k viacerým prípadom pašovania iránskych zbraní pre hnutie Hizballáh. Napríklad, v máji 2007 členovia kurdskej teroristickej organizácie PKK vykoľajili iránsky nákladný vlak v juhovýchodnom Turecku pôvodne smerujúci do Sýrie. Prepravoval nosiče rakiet, bomby a ľahké zbrane. Je pritom známe, že práve cez územie Sýrie sú pašované zbrane pre hnutie Hizballáh v Libanone. V januári 2009 cyperské úrady zajali loď smerujúcu do Libanonu prepravujúcu protitankové zbrane, materiály na výrobu rakiet a diel. Táto cyperská loď bola prenajatá iránskou firmou. V novembri 2009 príslušníci izraelských ozbrojených síl skonfiškovali náklad 500 ton rakiet typu Kaľuša prepravovaných na nemeckej lodi, ktoré mali byť dodané Sýrii a následne Hizballáhu. Takýchto prípadov, keď boli skonfiškované zbrane pravdepodobne pašované pre hnutie Hizballáh, existuje viac [31]. Ide o porušenie vyššie spomenutej rezolúcie BR OSN, podľa ktorej sa na území Libanonu nesmú nachádzať „žiadne zbrane bez súhlasu libanonskej vlády“ [32]. Samozrejme, je otázne, do akej miery dochádza k tomuto pašovaniu so súhlasom iránskej vlády. Množstvo týchto prípadov však nasvedčuje, že iránska vláda minimálne v tichosti toleruje poskytovanie zbraní pre protiizraelské hnutia ako Hizballáh. Táto podpora sa dá vysvetliť v kontexte modelu M. M. Shafaeeho. Keďže je boj s Izraelom nezmieriteľný ako súčasť globálneho boja proti USA, ktoré sú na čele D'ar Al – Koufr, dá sa predpokladať, že pokiaľ sa nezmení iránsky režim, Irán bude naďalej v tichosti do obmedzenej miery podporovať pašovanie zbraní pre protiizraelské hnutia ako Hizballáh. Na druhej strane na základe vyššie uvedených prieskumov je zrejmé, že iránske obyvateľstvo nezdieľa islamskú revolučnú identitu vládných elít. Náboženský fanatizmus sa väčšine obyvateľstva protiví. Z tohto hľadiska si vládný režim nemôže dovoliť priamu vojenskú konfrontáciu s Izraelom. V Iráne sú iné témy, ktorými môže vládný režim mobilizovať obyvateľstvo a získať si podporu. Ide najmä o nukleárny program. Stačí len v konečnom dôsledku porovnať čísla. V júli 2006 sa uskutočnili v Teheráne demonštrácie proti izraelskej invázii v Libanone v počte približne 2000 osôb [33]. Vo februári 2010 mal prezident M. Ahmadinedžád v Teheráne prejav, počas ktorého obhajoval právo Iránu pokračovať v obohacovaní uránu. V tom čase na podporu prezidenta M. Ahmadinedžáda demonštrovalo desaťtisíce Iráncov. Hoci nevyklúčujeme priamu vojenskú konfrontáciu Iránu s Izraelom, vojenská invázia Izraela v regióne ako napríklad v roku 2006 nebude tým hlavným dôvodom. Je pravdepodobnejšie, že Irán sa rozhodne pre vojenskú konfrontáciu v súvislosti s jeho jadrovým programom. Jadrový program je totiž jeden z mála aspektov, ktorými môže iránsky režim získať podporu obyvateľstva. Práve preto o túto nechce prísť. Jednotlivé dôvody v tomto príspevku uvádzať nechceme, keďže téma sa netýka prioritne jadrového programu. Touto problematikou sme sa zaoberali v predchádzajúcich prácach, ktoré si čitateľ môže preštudovať [34].

Na základe vyššie spomenutých prieskumov je badateľné, že väčšina obyvateľstva ako aj mnohí reformistickí politici nevnímali inváziu Izraela v roku 2006 v kontexte boja D'ar Al-Islam a D'ar Al-Kufr. Iránske obyvateľstvo i reformistickí politici sa jednoducho postavili na stranu Hizballáhu z dôvodov, že vzhľadom na svoju kolektívnu identitu vnímajú negatívne akýkoľvek zásah cudzích mocností. Tým, že sa USA postavili jednostranne v prospech Izraela, táto podpora iránskej komunity sa zvýšila v prospech Hizballáhu. V tomto kontexte bude ale zaujímavé do budúcnosti pozorovať vnútornú situáciu v Iráne. V posledných iránskych parlamentných voľbách v roku 2012 získali dominantné postavenie konzervatívne kruhy, ktoré majú odlišnú identitu ako väčšina obyvateľstva, ako sme mohli vidieť v tejto

práci [35]. Z tohto hľadiska bude zaujímavé sledovať budúci vývoj vzťahov s Izraelom.

Na záver by sme mohli skonštatovať, že konštruktivistický model, ktorý využíva vo svojej práci profesor M. M. Shafae popisuje realitu len do určitej miery. Nedostatočne zachytáva celkovú vnútornú dynamiku v rámci iránskeho politického systému. Preto sa domnievame, že samotné konštruktivistické modely sú na pochopenie zahraničnej politiky štátu nedostatočné. Je nutné tieto teórie skombinovať s inými prístupmi.

Zoznam použitej literatúry

- [1] MORGENTHAU, H. 1956. *Politics Among Nations*. New York : Alfred A. Knopf, 1956. 752 p. ISBN-10: 007289539X.
- [2] WALTZ, K. 1979. *Theory of International Politics*. New York : McGraw-Hill, 1979. 250 p. ISBN-10: 0075548526
- [3] NIA, M. M. 2011. A Holistic Constructivist Approach to Iran's Foreign Policy. In *International Journal of Business and Social Science*. New York : Centre for Promoting Ideas. Vol. 2, No. 4, ISSN 2219-1933. p. 279 – 294.
- [4] N. THRALL, 2008. *Treacherous Alliance by Trita Parsi*. [online] Commentary Magazine [29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.commentarymagazine.com/article/treacherous-alliance-by-trita-parsi/>>
- [5] HINNEBUSCH, R. 2003. *The International Politics of the Middle East*. Manchester : Manchester University Press, 2003. 262 p. ISBN 0 7190 5345 5.
- [6] TENTEILBAUM, J. 2008. *WHAT IRANIAN LEADERS REALLY SAY ABOUT DOING AWAY WITH ISRAEL*. Jerusalem : Jerusalem Center for Public Affairs, 2008. 24 p. ISBN 978-965-218-065-0.
- [7] VAŠČÍK, A. 2010. Komentár: „Čas beží“ - Euro - Atlantic Quarterly. [online] Project ARES [29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://www.projectares.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=1309&Itemid=420/>
- [8] Odk. 3.
- [9] SHAFAE, M. M. S. 2010. A Constructivist View into the Enmity between Iran and the West: Manifestation of the Islamic Revolution Identity in Iranian Foreign Policy Behavior. In *Geopolitics Quarterly*. Tehran : Iranian Association of Geopolitics. Vol. 6, No. 4, ISSN 1735-4331. p. 199 – 216.
- [10] TELHAMI S., BARNETT, M. 2002. *Identity and Foreign Policy in the Middle East*. London : Cornell University Press, 2002. 207 p. ISBN 978-0-8014-3940-7.
- [11] Odk. 9.
- [12] CASTELLS, M. 2004. 2nd Edition. *The Power of Identity, The Information Age: Economy, Society and Culture*. Oxford : Blackwell. 584 p. ISBN 978-1-4051-0713-6.
- [13] Odk. 10.
- [14] Odk. 9.
- [15] MYRE, G, ERLANGER, S. 2006. *Clashes spread to Lebanon as Hezbollah raids Israel*. [online] New York Times [29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://www.nytimes.com/2006/07/13/world/africa/13iht-web.0713mideast.2188501.html?_r=1>
- [16] *Israeli warplanes hit Beirut suburb*. 2006 [online] CNN [29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://edition.cnn.com/2006/WORLD/meast/07/13/mideast/index.html>>
- [17] *Resolution 1701*. 2006 [online] UN Resolutions [29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/465/03/PDF/N0646503.pdf?OpenElement>>

- [18] PANNELL, I. 2006. *Lebanon breathes after the blockade*. [online] BBC [29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/5330766.stm>
- [19] YOONG. 2006. *Ahmadinejad: Destroy Israel, End Crisis*. [online] Washington Post [29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/08/03/AR2006080300629.html>>
- [20] *Iran's reformists redirect their anger toward US and Israel*. 2006 [online] Boston Globe [29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://www.boston.com/news/world/mi...ts_redirect_their_anger_toward_us_and_israel/>
- [21] SCIOLINO, E. 2006. *Iran backs Hezbollah in Lebanon*. [online] New York Times [29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.nytimes.com/2006/07/18/world/africa/18iht-iran.2232363.html>>
- [22] SLACKMAN, M. 2006. *Mideast Conflict a Setback for Iran Reform Movement*. [online] New York Times [29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.nytimes.com/2006/08/01/world/middleeast/01iran.html?pagewanted=all>>
- [23] *Bush calls Lebanon a front in terror war*. 2006 [online] CNN. [29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://articles.cnn.com/2006-08-14/politics/transcript.bush_1_hezbollah-lebanese-civilians-syria?_s=PM:POLITICS>
- [24] KULL, 2007. *Public Opinion in Iran and America on Key International Issues*. [online] World Public Opinion [29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://www.worldpublicopinion.org/pipa/pdf/jan07/Iran_Jan07_rpt.pdf>
- [25] *Iran – National Survey*. 2010 [online] Charney Research [29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://mahdijafari.com/documents/wordpress/2010IranPoll/2010IranPoll-3.pdf>>
- [26] *Polling Iranian Public Opinion: An Unprecedented Nationwide Survey of Iran*. 2007 [online] Terror Free Tomorrow. [29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.terrorfreetomorrow.org/upimagestft/TFT%20Iran%20Survey%20Report.pdf>>
- [27] Odk. 25.
- [28] ELASSALI, A. *The Forgotten Shebaa Farms*. [online] Foreign Policy Blogs [29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://foreignpolicyblogs.com/2010/10/31/the-forgotten-shebaa-farms-2/>>
- [29] *Ahmadinejad pledges Lebanon support*. [online] Al Jazeera [29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2010/10/2010101313181037446.html>>
- [30] SAMII, B. 2006. *Middle East: Iranians 'Volunteer' To Help Hizballah*. [online] Radio Free Europe [29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.rferl.org/content/article/1070228.html>>
- [31] EMERSON, S., HIMELFARB, J. 2009. *Would Iran Provide A Nuclear Weapon to Terrorists?* [online] Jewish Policy Center [29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.jewishpolicycenter.org/1532/iran-nuclear-weapon-to-terrorists>>
- [32] Odk. 17.
- [33] Odk. 21.
- [34] VAŠČÍK, A. 2012. *IRÁN – ROZVOJ JADROVÉHO PROGRAMU A POSTOJ MEDZINÁRODNÉHO SPOLOČENSTVA* [online] Project ARES [29.5.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://www.nytimes.com/2010/02/12/world/middleeast/12iran.html?_r=1>
- [35] YA'AR, CH. 2012. *Ahmadinejad's Legislative Support Fades Away*. [online] Israel

National News [29.5.2012]. Dostupné na internete [online]:
<<http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/155487#.T6z2RGHShqU>>

Ing. Miriama VAŠKOVÁ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

TRENDY V TOKOCH EXTERNÝCH ZDROJOV KAPITÁLU V NAJMENEJ ROZVINUTÝCH KRAJINÁCH SVETA

Abstrakt

Cieľom príspevku je analýza tokov externých zdrojov kapitálu v najmenej rozvinutých krajinách sveta. Autorka v prvej časti analyzuje význam externých kapitálových zdrojov pre danú skupinu krajín. Druhá časť je venovaná stručnej charakteristike možných výhod a potencionálnych rizík vybraných foriem externých zdrojov kapitálu. V tretej časti autorka hodnotí trendy v tokoch externých kapitálových zdrojov, dopad svetovej finančnej a hospodárskej krízy na externé kapitálové toky a trendy v ich geografickej a sektorovej skladbe.

Kľúčové slová: externé zdroje kapitálu, priame zahraničné investície, remitencie, oficiálna rozvojová pomoc, najmenej rozvinuté krajiny sveta

Abstract

The aim of the present article is to analyze the flows of external sources of finance in least developed countries. In the first part of the article the author analyzes the importance of external sources of finance for least developed countries. The second part of the article brings a brief characteristics of the potential benefits as well as potential risks of the selected external forms of capital. In the third part of the paper the author analyzes the trends in the flows of external financial resources, the impact of the the global financial and economic crisis on the external financial flows and trends in their geographical and sectoral distribution as well.

Keywords: external sources of finance, foreign direct investments, remittances, official development assistance, least developed countries

1 Význam externých zdrojov financovania pre najmenej rozvinuté krajiny sveta

Skupinu najmenej rozvinutých krajín sveta (ďalej LDC krajiny), najchudobnejší a najslabší článok medzinárodného spoločenstva, tvorí v súčasnosti 48 krajín.¹ V 33 afrických krajinách, 14 ázijských krajinách a v 1 krajine regiónu Latinskej Ameriky a Karibiku žije 851 miliónov obyvateľov, čo predstavuje 12 % svetovej populácie. Priemerný HDP p. c. sa pohybuje okolo úrovne 1086 USD. LDC krajiny sú extrémne zraniteľné krajiny. Extrémna chudoba, štrukturálne nedostatky ekonomík, nedostatok produkčných kapacít potrebných pre zabezpečenie

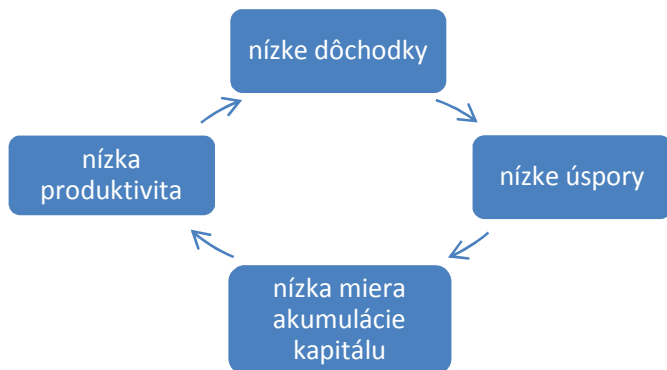
---

¹ Afganistan, Angola, Bangladéš, Benin, Burkina Faso, Burundi, Bután, Čad, Demokratická republika Kongo, Džibutsko, Eritrea, Etiópia, Gambia, Guinea, Guinea-Bissau, Haiti, Jemen, Kambodža, Kiribati, Komory, KĽDR, Lesotho, Libéria, Madagaskar, Malawi, Mali, Mauritánia, Mozambik, Mjanmarsko, Nepál, Niger, Rovníková Guinea, Rwanda, Samoa, Senegal, Sierra Leone, Somálsko, Stredoafrická republika, Sudán, Svätý Tomáš, Šalamúnové ostrovy, Tanzánia, Togo, Tuvalu, Uganda, Vanatu, Východný Timor, Zambia

ekonomického rastu a vysoká citlivosť na vonkajšie hospodárske šoky sťažujú možnosti týchto krajín zlepšiť kvalitu života svojich obyvateľov.² Je to však v prvom rade chronický nedostatok vlastných zdrojov financovania, tak verejných ako aj súkromných, ktorý bráni ich výraznejšiemu ekonomickému rozvoju. Ak hovoríme o verejných zdrojoch, nízka úroveň štátnych príjmov je determinovaná v prvom rade existenciou neformálnej ekonomiky a nedostatočne fungujúcim daňovým systémom. Nedostatočné štátne príjmy potom obmedzujú rozsah vládnych výdavkov, ktoré v rokoch 2000-2003 predstavovali len 26 USD p. c., kým v ostatných rozvojových krajinách to bolo až 186 USD p. c. (UNCTAD, 2006). Vládne výdavky pritom predstavujú nevyhnutný základ pre rozvoj infraštruktúry, tvorbu podnikateľských príležitostí, rozvoj vedy a výskumu a tvorbu produkčných kapacít, potrebných pre dosiahnutie trvalo udržateľného ekonomického rastu, ktorý by prispel k redukcii chudoby.

Okrem vládnych výdavkov dosahujú nízku úroveň aj domáce úspory (13,6 % HDP v roku 2003). Úspory pritom predstavujú kľúčovú makroekonomickú veličinu, ktorá ovplyvňuje rozsah investícií a dlhodobý ekonomický rast (Lisý, 2005). Dôvodom nízkych úspor domácností sú nízke dôchodky, keďže príjem 75 % populácie LDC krajín je menej ako 2 USD na deň, čo stačí len na pokrytie základných životných potrieb. Ak aj domácnosti niečo ušetria často nemajú prístup k formálnemu bankovému systému (UN Millennium Project, 2005). Nízke úspory však vedú k nízkemu tempu akumulácie kapitálu, nedostatok kapitálu zase bráni zavádzaniu strojov a rýchlemu rastu produktivity, ktorá je príčinou nízkych dôchodkov (Baláž, 2005). Vytvára sa tak začarovaný kruh nízkych dôchodkov, nízkych úspor, nízkej miery akumulácie kapitálu a nízkej produktivity označovaný ako začarovaný kruh chudoby, ktorý je charakteristický pre všetky LDC krajiny.

Obrázok 1 Začarovaný kruh chudoby

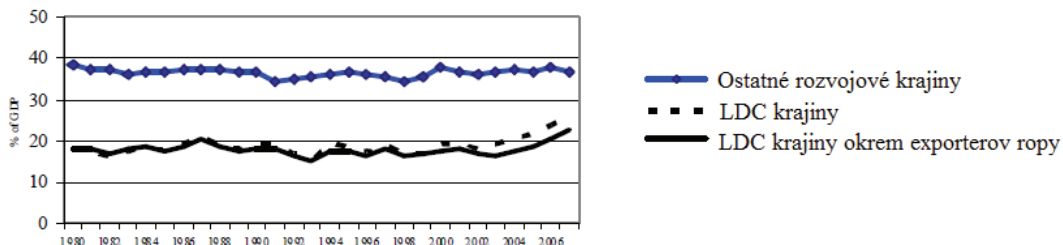

To, že LDC krajiny nemajú dostatok vlastných zdrojov potrebných pre vytváranie produkčných kapacít s cieľom podpory ekonomického rastu a vymanenia sa z pasce chudoby, potvrdzuje aj ukazovateľ DRAF (domestic resources available for finance). Ide o ukazovateľ, ktorý vyjadruje, aká časť HDP (v %) sa nespotrebuje a tým pádom sa môže využiť na investície a výdavky verejného sektora. Ako ukazuje graf č. 1 od 80-tych rokov sa daný ukazovateľ v prípade LDC krajín priemerne pohybuje okolo 18 % HDP, čo je o polovicu menej ako v prípade ostatných rozvojových krajín (36,4 %) (UN-OHRLLS, 2010). Nízka úroveň ukazovateľa DRAF v LDC krajinách pritom nie je dôsledkom vysokej úrovne spotreby, keďže tá

² V roku 2005 53,4 % celkovej populácie LDC krajín žilo z menej ako 1 USD na deň. 32 % populácie bolo podvyživených. 121 z 1000 detí v LDC krajinách vo veku do 5 rokov zomrie. Údaje o materinskej úmrtnosti hovoria, že viac ako polovica z 1000 pôrodov v LDC krajinách končí smrťou matky.

v prerátaní na jedného obyvateľa v roku 2006 bola len 76 USD centov na deň (UNCTAD, 2008). Je to dôsledok extrémne nízkej úrovne produktivity a nedostatku produkčných kapacít. Treba však uviesť, že v období pred finančnou a hospodárskou krízou sa tento ukazovateľ zlepšil, keď vzrástol zo 17 % v roku 2002 na viac ako 25 % v roku 2007 (UN-OHRLLS, 2010).

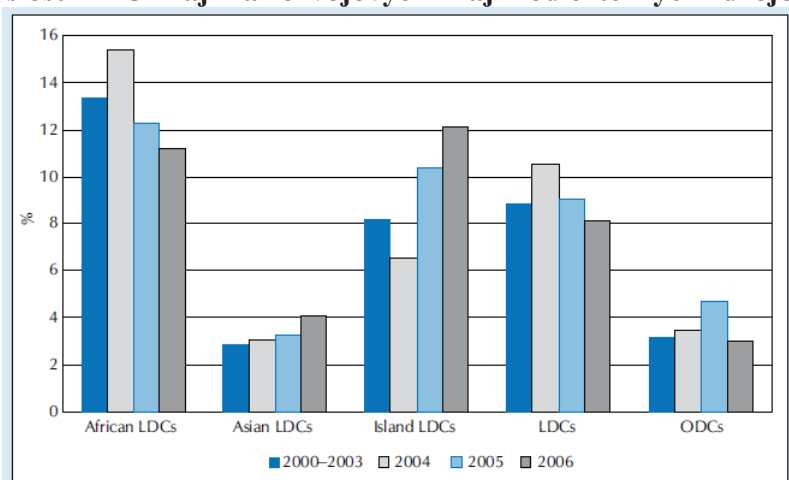
Graf 1 Úroveň indikátora DRAF v LDC krajinách a ostatných rozvojových krajinách (v % HDP) v rokoch 1980 – 2007

Zdroj: <http://www.unescap.org/LDCCU/Meetings/BPOA-Jan2010/OHRLLS-Impact%20of%20financial%20crisis.pdf>

Keďže ako vidíme LDC krajiny nemajú dostatok interných finančných zdrojov potrebných pre uskutočňovanie investícií, je pochopiteľné, že sa snažia prilákať čo najviac externých zdrojov financovania za účelom podpory ich ekonomického rastu a rozvoju. Externé zdroje financovania zahŕňajú priame zahraničné investície, portfóliové investície, oficiálnu rozvojovú pomoc, remitencie a poskytnuté úvery. LDC krajiny sú spomedzi všetkých skupín krajín najviac závislé na externých finančných zdrojoch (graf č. 2). Danú závislosť vyjadruje ukazovateľ, ktorý meria podiel celkových čistých externých kapitálových tokov na HDP. Napriek tomu, že sa daný ukazovateľ v rokoch 2004 – 2006 znížil z 11 % na 8 % HDP, toto číslo ostáva stále takmer 3 krát vyššie ako v prípade ostatných rozvojových krajín. Ak skúmame hodnotu daného ukazovateľa pre jednotlivé regióny, zistíme, že africké a ostrovné LDC krajiny sú obzvlášť závislé na externých zdrojoch financovania. V prípade afrických krajín, daný ukazovateľ nadobúda hodnotu 11 % HDP, avšak má klesajúcu tendenciu. V prípade ostrovných krajín daný ukazovateľ je 12 % HDP, má však rastúcu tendenciu, rovnako ako v prípade ázijských krajín, kde však nadobúda hodnotu len 4 % HDP (2006).

Graf 2 Závislosť LDC krajín a rozvojových krajín od externých zdrojov financovania

Zdroj: LDC Report 2008

2 Výhody a potenciálne riziká externých kapitálových zdrojov pre LDC krajiny

2.1 Priame zahraničné investície

Priama zahraničná investícia (ďalej PZI) predstavuje kategóriu medzinárodných investícií, ktorá vyjadruje zámer subjektu, ktorý je rezidentom jednej ekonomiky (priamy investor), získať trvalý podiel v podniku so sídlom v inej ekonomike (podnik priamej investície). Trvalý podiel vyjadruje existenciu dlhodobého vzťahu medzi priamym investorom a podnikom priamej investície a významný stupeň vplyvu na riadenie. Základným kritériom pre stanovenie takéhoto vplyvu je vlastníctvo minimálne 10% hlasovacích práv v podniku, do ktorého je investované (NBS, 2008). PZI sú v porovnaní s oficiálnou rozvojovou pomocou (ďalej ODA) náchylnejšie na fluktuácie. Investori sa totiž pri rozhodovaní o umiestnení svojej investície riadia v prvom rade ziskom a rizikom. Keďže investície v LDC krajinách patria medzi najrizikovejšie, nie je prekvapením, že do LDC krajín v súčasnosti smeruje len zlomok (2,12 %) z celkového objemu PZI. Primárnym cieľom PZI nie je podporiť ekonomický rast a rozvoj krajín, v ktorých sú alokované, ale vygenerovať čo najvyšší zisk. PZI preto smerujú do najviac ziskových sektorov ekonomiky. V prípade LDC krajín ide predovšetkým o odvetvia ťažby a spracovania nerastných surovín. Ostatné sektory ostávajú mimo záujmu investorov čím sa posilňuje existencia tzv. duálnej ekonomiky. Mimo záujmu investorov v LDC krajinách je napríklad poľnohospodárstvo, ktoré má pre LDC krajiny strategický význam.

2.2 Oficiálna rozvojová pomoc

Primárnym cieľom ODA na rozdiel od PZI je poskytnúť chudobným krajinám zdroje za zvýhodnených podmienok s cieľom podporiť ich hospodársky rozvoj a blahobyť (Development Assistance Committee OECD). Zahŕňa tak bilaterálnu ako aj multilaterálnu oficiálnu rozvojovú pomoc. ODA sa v porovnaní s PZI javí ako adresnejšia, keďže dané prostriedky môžu byť využité v súlade s hospodárskou politikou prijímateľskej krajiny na rozvoj produkčných kapacít či na podporu rozvoja difencovanejšej štruktúry ekonomiky. Na druhej strane zlyhanie rozvinutých krajín v oblasti ODA vedú k skepticizmu ohľadne jej efektívnosti a adresnosti smerom k naplneniu potrieb prijímateľských krajín. Kritika je nasmerovaná na neplnenie záväzkov rozvinutých krajín ohľadne výšky poskytovanej ODA, na viazanosť pomoci, keď poskytovatelia rozvojovej pomoci podmieňujú jej poskytnutie využitím na vlastné tovary a služby, na neefektívne využívanie prostriedkov a ich plytvanie, na určenie rozvojovej pomoci, či na koncentráciu ODA vo vybraných krajinách, predovšetkým v krajinách postihnutých vojenským konfliktom.

2.3 Remitencie

Remitencie sú financie plynúce zo zahraničia rodinám migranta v krajine jeho pôvodu, resp. sú to akokoľvek v cudzine zarobené peniaze využité v materskej krajine. V porovnaní s PZI a ODA, remitencie pôsobia skôr na mikro úrovni, keďže zvyšujú disponibilný príjem domácností, čo má pozitívny efekt na redukciu chudoby. Zároveň zvýšený disponibilný príjem domácností vedie k rastu ich spotreby, čím sa zvyšuje domáci dopyt po statkoch a službách. To môže v konečnom dôsledku podporiť aj rozvoj samotných produkčných kapacít v domácej ekonomike. Remitencie tak majú potenciál pôsobiť aj na makro úrovni. Druhou možnosťou je, že sa časť disponibilného príjmu usporí a následne investuje, napr. formou založenia podniku. Efekt remitencií na tvorbu investícií však v prípade LDC krajín vidíme ako značne obmedzený vzhľadom na nízku úroveň príjmov a vysoký podiel výdavkov na základné životné potreby. Zvýšený príjem tak zvyšuje skôr spotrebu, kým úroveň úspor sa zvyšuje len minimálne. Môžeme

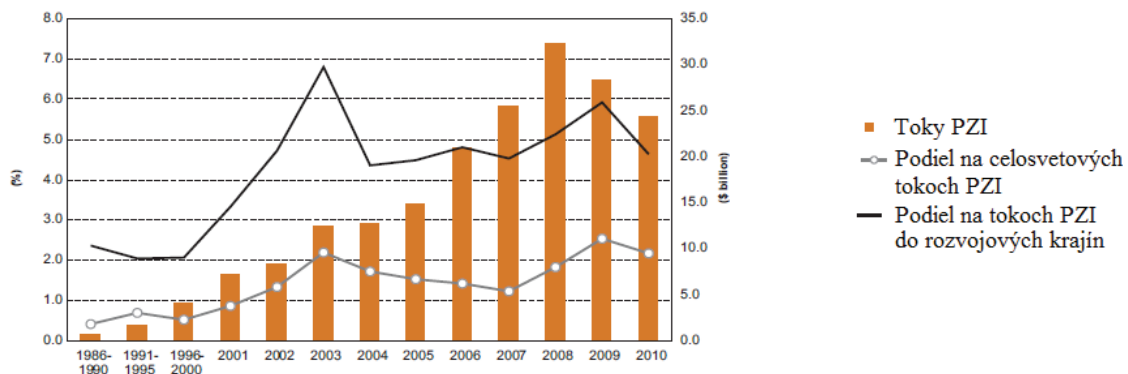
preto konštatovať, že vplyv remitencií na rozvoj produkčných možností je v porovnaní s PZI menší. Remitencie sú náchylné na fluktuácie a to z dôvodu ich závislosti na ekonomickom vývoji krajín, kde emigranti pracujú. Ako však ukázala svetová finančná a hospodárska kríza, ich volatilita je menšia ako v prípade PZI.

3 Trendy v tokoch externých zdrojov financovania v LDC krajinách sveta

3.1 Trendy v tokoch PZI

LDC krajiny sa nachádzajú na okraji záujmu zahraničných investorov. Dôvodov je viacero ako napríklad politická nestabilita, bezpečnosť, nízka kvalita života, vysoká inflácia, nestále meny, nedostatočná úroveň infraštruktúry, nevhodná hospodárska politika, či slabá úroveň služieb. Krajiny sa však snažia prilákať PZI vo väčšom objeme a preto sa v poslednom období zamerali najmä na zlepšenie podnikateľského prostredia, znížili dane, vytvorili investičné agentúry, odstránili reštrikcie v tokoch PZI, zjednodušili registráciu podnikania, zaviedli rovnocenné zaobchádzanie s investormi, uzatvorili bilaterálne investičné dohody, dohody o zamedzení dvojitého zdanenia, poskytli fiškálne stimuly a ďalšie benefity strategickým zahraničným investorom (napr. pôda zadarmo v Jemene, ak investícia presiahne 10 mil. USD). Výsledkom aj týchto zmien bolo zvýšenie podielu tokov PZI smerujúcich do LDC krajín (graf č. 3). Kým v roku 2001 smerovali do LDC krajín PZI o objeme len 7,1 mld. USD (0,9 % celosvetových tokov PZI, resp. 3,72 % PZI do rozvojových krajín), v roku 2010 to bolo už 26 mld. USD (2,12 % z celosvetového objemu PZI, resp. 4,6 % z objemu PZI do rozvojových krajín). Treba však pripomenúť, že k nárastu tokov PZI do LDC krajín prispel vo veľkej miere zvýšený dopyt po nerastných surovinách.

Graf č. 3 Prílev PZI do LDC krajín (v mld. USD) a ich podiel na celosvetových tokoch a tokoch do rozvojových krajín (v %) v rokoch 1986 – 2010

Zdroj: http://archive.unctad.org/en/docs/diaeia2011d1part1_en.pdf³

Svetová finančná a hospodárska kríza sa prejavili na objeme PZI smerujúcich do LDC krajín. V roku 2008 prijali LDC krajiny PZI o objeme 33,03 mld. USD. Kým v roku 2009 ich objem klesol o takmer 20 % na úroveň 26,54 mld. USD, v roku 2010 zaznamenali už len 0,56 % - ný pokles na úroveň 26,39 mld. USD. Každopádne bolo to prvý krát od roku 1970 čo klesol objem PZI dva roky po sebe. Pokles PZI ako dôsledok svetovej finančnej a hospodárskej krízy bol najvýraznejší v ázijských krajinách, kde PZI klesli takmer o polovicu (z úrovne 4,9 mld.

³ Poznámka autorky: daná grafická analýza pre rok 2010 počítala s objemom PZI v LDC krajinách na úrovni 24 mld. USD. Skutočný objem PZI predstavoval 26,4 mld. USD. V prepočte k celosvetovým tokom PZI, do LDC krajín smerovalo v danom roku 2,12 % celkového objemu PZI.

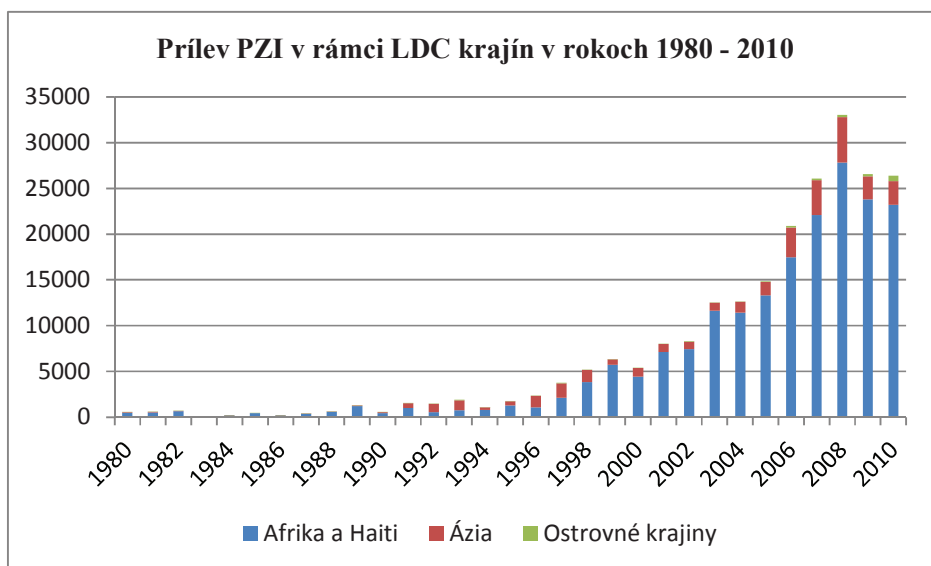
v roku 2008 na 2,5 mld. v roku 2009). Mierny pokles PZI v roku 2010 môžeme pripísať rastúcim svetovým cenám komodít a zvýšenej participácii investorov z rozvojových krajín. Pre porovnanie v roku 2009 klesol objem PZI v rozvinutých krajinách o 38 % a v rozvojových krajinách o 32 %. V roku 2010 objem PZI v rozvinutých krajinách ostal na úrovni z roku 2009. Rozvojové krajiny však dokázali prijať objem PZI medziročne vyšší o 12 %.

3.2 Geografická štruktúra PZI

Toky PZI v LDC krajinách sú koncentrované v rámci štátov s nerastným bohatstvom, pričom ostatné štáty prijímajú len zlomok PZI. Podľa dostupných údajov UNCTAD v posledných rokoch viac ako 80 % PZI v rámci LDC krajín smerovalo do krajín s nerastným bohatstvom. V poslednom období sa táto koncentrácia ešte viac zvýraznila, keď 4 krajiny (Angola, Rovníková Guinea, Sudán a Zambia), ktoré vyvážajú najviac nerastných surovín prijali takmer polovicu celkového objemu PZI smerujúcich do celej skupiny LDC krajín. Najväčším príjmom PZI je Angola, ktorá v roku 2010 prijala až 37,7 % celkového objemu PZI smerujúcich do LDC krajín. Nasledovala Demokratická republika Kongo, do ktorej smerovalo 11,14 % všetkých PZI tokov do LDC krajín. Väčšine LDC krajín tak nie je umožnené využívať možné benefity plynúce z prílevu PZI do ekonomiky. V súvislosti s rastúcim dopytom po surovinách v rokoch 2000 – 2009, geografická koncentrácia PZI v LDC krajinách dokonca vzrástla, čo prispelo k rastúcej ekonomickej divergencii LDC krajín a marginalizácii niektorých ekonomík (UNCTAD, 2011).

Koncentrácia PZI v krajinách s nerastným bohatstvom sa premieta aj do rozdelenia PZI medzi jednotlivými regionálnymi skupinami LDC krajín. Ako ukazuje graf č. 4, v sledovanom období najväčší podiel PZI smeroval do LDC krajín z Afriky a do Haiti (85 - 90 %), nasledovali ázijské krajiny (9 - 15 %) a ostrovné krajiny prijali len zlomok PZI (0,5 - 2 %).

Graf 4 Prílev PZI v rámci LDC krajín v mil. USD v rokoch 1980 – 2010

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov UNCTAD

Ak skúmame pôvod PZI, najväčší objem t. j. 20 – 30 % z celkového objemu PZI smerujúcich do LDC krajín pochádza z krajín EÚ. V poslednom období sme však svedkami výrazných zmien v trendoch PZI. Čoraz viac investícií smeruje do LDC z rozvojových krajín,

ktoré sa stávajú významnými hráčmi v oblasti medzinárodných investícií a exportu. Ide v prvom rade o investície pochádzajúce z Číny, Indie, Malajzie a Juhoafrickej republiky, ktoré vzrástli tak v absolútnom ako aj relatívnom vyjadrení. Najvýraznejšie vzrástli čínske investície. Od roku 2003, kedy boli na úrovni 45 mil. USD, vzrástli do roku 2008 na úroveň 981 mil. USD, čo predstavovalo 3 % z celkového objemu PZI smerujúcich do LDC krajín. V portfóliu čínskych a indických investorov síce dominujú odvetvia spojené s ťažbou a spracovaním nerastných surovín, investori však nie sú exkluzívne prítomní len v týchto odvetviach. Rastie objem investícií v odvetví telekomunikácií, finančných služieb, potravinárstva, dopravnej infraštruktúry, cestovného ruchu vďaka čomu sa PZI smerujúce do LDC krajín začínajú diverzifikovať. Ako ukázala svetová finančná kríza výhodou PZI z rozvojových krajín je, že sú menej volatilitné ako PZI z rozvinutých krajín, keďže sú menej závislé na dlhovom financovaní. Navyše ako uvádza Broadman čínske a indické TNK investujúce v afrických krajinách, z ktorých väčšina patrí do skupiny LDC krajín, začali hrať dôležitú úlohu pri vytváraní vzájomných väzieb medzi obchodom a PZI, čoho výsledkom je rastúci objem afrického exportu. Keďže fundamentálne rozdiely v zdrojoch, pracovnej sile a kapitálovom vybavení robia z Afriky a Ázie komplementárnych obchodných partnerov, očakávame v najbližšom období posilnenie súčasného trendu – rastu PZI pochádzajúcich z rozvojových krajín.

3.3 Sektorová štruktúra PZI

Čo sa týka sektorového rozdelenia PZI, takmer polovica tokov PZI smeruje do sektora nerastných surovín a najviac v zmysle prílivu PZI per capita (Shafaeddin, 2010). Dôvodom sú vysoké ceny ropy, zemného plynu a ďalších nerastných surovín, čo zvyšuje ziskovosť týchto investícií a PZI sa riadia v prvom rade ziskom. Napriek tomu, že v poslednom období mierne vzrástli PZI v priemysle, ich objem stále ostáva nízky. Z geografického hľadiska sa PZI v priemysle sústreďujú skôr v ázijských krajinách. Ako uvádza správa UNCTAD 2009, domáce podnikateľské prostredie v afrických krajinách nie je pripravené pre veľké investície v priemysle a to z dôvodu nedostatku kvalifikovanej pracovnej sily a politickej nestability. Na druhej strane, negatívne na rast PZI do priemyslu pôsobí postupujúca liberalizácia obchodu, ktorá narúša preferenčný prístup na trhy LDC krajín.

V súvislosti so svetovou finančnou a hospodárskou krízou došlo k poklesu PZI tak v primárnom sektore, ako aj v priemysle a v službách. Napríklad krajiny exportujúce nerastné suroviny zaznamenali v súvislosti so svetovou finančnou a hospodárskou krízou a následne s poklesom svetových cien komodít výrazný pokles PZI, čo poukazuje na ich výraznú volatilitu. V roku 2009 medziročne poklesli toky PZI najviac v Mauritánii (pokles o 111 %), v Jemene (pokles o viac ako 90 %), v Stredoafrickej republike, Demokratickej republike Kongo, Guinei (pokles o viac ako 60 %), v Mali (pokles o 40 %), v Sierra Leone a v Angole (pokles o 30 %). Porovnaním hodnôt z predkrízového obdobia (2005-2007) za všetky sektory, môžeme konštatovať, že došlo k ozdraveniu PZI smerujúcich práve do primárneho sektora, čo môžeme zdôvodniť rastúcim dopytom po nerastných surovinách aj v súvislosti s rastúcimi nárokmi Číny. Priemysel vykazuje v súčasnosti PZI nižšie o 10 %. Sektor služieb sa ozdravuje najpomalšie, keď objem PZI smerujúcich do tohto sektora je v súčasnosti nižší o polovicu.

3.4 Trendy v tokoch ODA

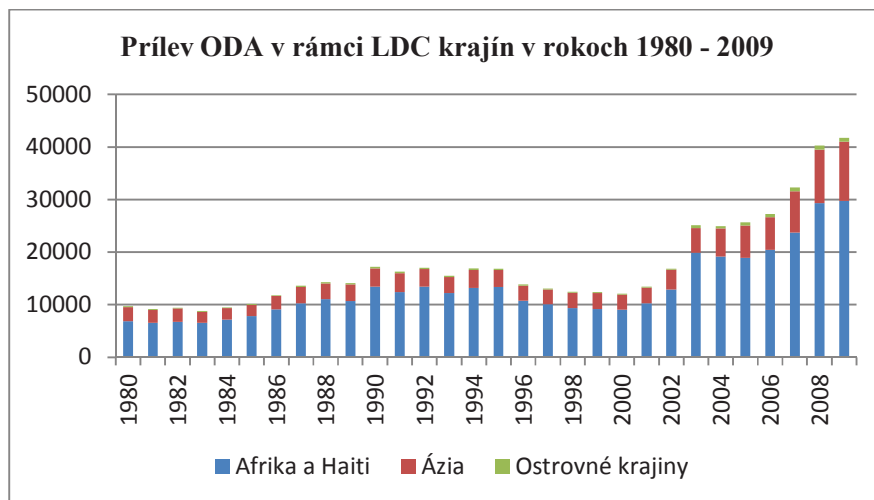
Rozvinuté krajiny a medzinárodné organizácie poskytujú rozvojovým krajinám finančnú pomoc vo forme bilaterálnej alebo multilaterálnej oficiálnej rozvojovej pomoci. Objem tejto pomoci v prípade LDC krajín začal výraznejšie rásť od roku 2000, čo môžeme pripísať jednak prijatiu Miléniovej deklarácie, v ktorej sa rozvinuté krajiny zaviazali poskytnúť rozvojovým krajinám ODA vo výške 0,7 % ich HND a jednak bruselskému akčnému programu pomoci pre

LDC krajiny. Od roku 2000 tak objem ODA smerujúci do LDC krajín rástol a to z úrovne 12 mld. USD na takmer 42 mld. USD v roku 2009, teda viac ako 3 násobne. Najväčší nárast v objeme ODA bol zaznamenaný v roku 2003, kedy medziročne vzrástol objem ODA o takmer 50 %. Objem ODA smerujúci do LDC krajín rástol aj v čase svetovej finančnej a hospodárskej krízy. V roku 2009 zaznamenala ODA medziročný nárast o 3,9 %. Môžeme povedať, že v čase svetovej finančnej, hospodárskej a potravinovej krízy, ktorej boli LDC obzvlášť vystavené, tak ODA plnila čiastočne proticyklickú úlohu. Avšak ak sa pozrieme na objem ODA smerujúci do rozvojových krajín ako celok zistíme, že v roku 2009 objem ODA v týchto krajinách na rozdiel od LDC krajín vzrástol až o 15,6 %. Vidíme tu teda značnú disproporciu medzi potrebou daných zdrojov a ich skutočnými tokmi. V súvislosti so zhoršujúcou sa fiškálnou pozíciou tradičných donorov – EÚ, USA neočakávame v najbližšom období výraznejší nárast tokov ODA do LDC krajín ako v priebehu rokov 2001-2008. Zároveň je veľmi nepravdepodobné, že by rozvinuté krajiny splnili svoj záväzok poskytnúť rozvojovým krajinám ODA vo výške 0,7 % ich HDN. V roku 2006 totiž tieto krajiny poskytli LDC krajinám ODA len vo výške 0,09 % ich kombinovaného HND.

3.5 Geografická štruktúra ODA

Čo sa týka geografickej štruktúry ODA (graf č. 5), africké krajiny a Haiti sú najväčšími príjemcami ODA – 71 %. Nasledujú ázijské krajiny, na ktoré pripadá 27 % objemu ODA a ostrovné krajiny, do ktorých smerovali len 2 % celkového objemu ODA (2009).

Graf 5 Prílev ODA v rámci LDC krajín v mil. USD v rokoch 1980 - 2009

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov UNCTAD

V prepočte objemu ODA na HDP dostávame odlišné čísla. Najviac závislé na ODA sú ostrovné krajiny, kde ODA predstavuje až 16,1 % HDP. V prípade afrických krajín je to 10,5 % HDP a v prípade ázijských krajín je to 5,9 % ich HDP (2009). Tu však veľká časť ODA smeruje do Afganistanu, čo ovplyvňuje celkové údaje. Ak by sme údaje pre Afganistan nebrali do úvahy, ODA by v ázijských krajinách predstavovala len 2,5 % HDP. V prepočte na jedného obyvateľa najväčší objem ODA prijali ostrovné krajiny – 229 USD, nasledovali africké krajiny 60,9 USD a ázijské krajiny 33,1 USD (2009).

Podobne ako v prípade PZI, aj v prípade ODA sa stretávame s vysokou koncentráciou v úzkej skupine krajín. 6 najväčší príjemcovia (Afganistan, Etiópia, Tanzánia, Sudán,

Demokratická republika Kongo, Mozambik) prijali takmer polovicu celkového objemu ODA smerujúceho do LDC krajín (2009). Najväčší objem ODA (6,2 mld. USD) bol poskytnutý Afganistanu, ktorý prijal takmer 15 % celkového objemu ODA pre LDC krajiny. V prepočte na HDP, boli najväčší príjemcovia ODA aj na nej najviac závislí. Podiel ODA na HDP bol v prípade týchto krajín 14 % HDP, kým v ostatných krajinách bol daný podiel o viac ako o polovicu nižší, len 5,9 % HDP. Podobné rozdiely vidíme aj v prípade prepočtu objemu ODA na jedného obyvateľa. V prípade krajín, ktoré sú jej najväčšími príjemcami, pripadá na jedného obyvateľa 68,7 USD. V ostatných krajinách na jedného obyvateľa pripadá len 37,3 USD (2009).

Ďalšou charakteristikou tokov ODA v rámci skupiny LDC krajín je, že výrazne narástol objem ODA v krajinách postihnutých vojnovým konfliktom či prírodnou katastrofou. Počas obdobia 2000-2006 objem ODA v krajinách ako Afganistan, Burundi, Demokratická republika Kongo, Etiópia, Haiti, Libéria, Maldivy, Somálsko a Sudán rástol v priemere ročne o 10 % a viac. Týchto 9 krajín, ktoré v roku 2000 prijalo len 13,6 % celkového objemu ODA, v roku 2006 prijalo už 38,1 % celkového objemu ODA.

V poslednom období je trendom v tokoch ODA aj nepriamy vzťah medzi objemom ODA a exportnou výkonnosťou krajín. Čím lepšia exportná výkonnosť, tým nižší objem ODA krajina získa. V prípade krajín exportujúcich ropu a krajín exportujúcich priemyselné výrobky, objem ODA v období rokov 2000-2006 klesal. Naopak objem ODA rástol v krajinách špecializujúcich sa na export poľnohospodárskych produktov a to tak v absolútnom vyjadrení ako aj v prepočte na jedného obyvateľa. Rast tokov ODA do tejto skupiny krajín sa prejavil aj na ich rastúcej závislosti od tejto formy kapitálu. V roku 2000 predstavovala ODA v týchto krajinách 13,5 % HDP. V roku 2006 to bolo už 21,4 % HDP. Daný nárast ODA pomohol tejto skupine krajín udržať ekonomický rast aj napriek slabým výsledkom v zahraničnom obchode. Na druhej strane fakt, že je objem ODA smerujúci do LDC krajín viazaný od výsledkov ich zahraničného obchodu, narúša väzbu rozvojová pomoc – obchod, ktorá by inak mala napomôcť zabezpečiť ekonomický rast a rozvoj týchto krajín.

3.6 Sektorová štruktúra ODA

Podľa údajov OECD/DAC bilaterálna ako aj multilaterálna rozvojová pomoc je v prvom rade koncentrovaná na podporu rozvoja sociálnej infraštruktúry a služieb. V poslednom období rastie podiel ODA pre daný sektor. Kým v 90. rokoch to bolo 31 %, v rokoch 2000-2004 už 34 % a v roku 2006 dokonca 42 %. Prijatie Miléniovej deklarácie v roku 2000 čiastočne ovplyvnilo sektorovú štruktúru, keď vzrástol objem ODA určený na projekty v oblasti vzdelávania, zdravia, dostupnosti vody a sanitácie, občianskej spoločnosti a na populačné programy. Na druhej strane však nárast ODA na sociálnu infraštruktúru a služby a na projekty súvisiace s rozvojovými cieľmi milénia znížil podiel ODA určený na rozvoj ekonomickej infraštruktúry a tvorbu nových produkčných kapacít. V roku 2006 bol daný podiel len 25 %, kým v rokoch 1995-1999 to bolo 38 % a v rokoch 1992-1994 až 48 % celkového objemu ODA.

3.7 Trendy v tokoch remitencií

Podľa údajov Svetovej banky, takmer 22 mil. ľudí t.j. 2,9 % celkovej populácie emigrovalo v roku 2005 z LDC krajín. Väčšina emigrovala do ostatných LDC krajín alebo rozvojových krajín. Iba 13,2 % emigrantov odišlo do krajín OECD. Každopádne títo migranti posielajú zo zahraničia do svojej krajiny každoročne peňažné prostriedky – remitencie, ktoré sú dôležitým externým kapitálovým zdrojom pre LDC krajiny. Treba však uviesť, že dostupné údaje o objeme remitencií smerujúcich do LDC krajín sú neúplné, keďže sa predpokladá, že migranti posielajú časť peňazí aj mimo oficiálne bankové kanály a to z dôvodu vysokých nákladov či nevýhodných výmenných kurzov. Vo svojej analýze budeme vychádzať z údajov

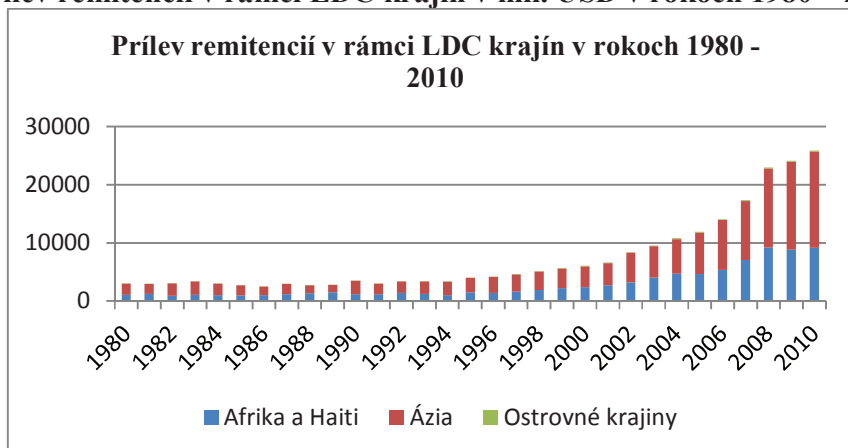
UNCTAD, ktoré sú tak prevdepodobne nižšie ako skutočné hodnoty. Podľa dostupných údajov môžeme skonštatovať, že remitencie do LDC krajín začali výraznejšie rásť od roku 1994, od kedy zaznamenávali každoročne prírastky. V rokoch 2000 – 2008 rástli remitencie ročne v priemere o 17,1 %, predovšetkým vďaka nárastu počtu migrantov. Pre porovnanie remitencie rástli rýchlejšim tempom ako PZI, ktoré v rovnakom období rástli ročne v priemere o 15 %. V súvislosti so svetovou finančnou a hospodárskou krízou objem remitencií síce poklesol, ale stále si zachoval pozitívny trend. V roku 2009 sa dynamika rastu objemu remitencií spomalila na 5,7 % pri celkovom objeme remitencií 24,14 mld. USD. V roku 2010 sa mierna zvýšila na 6,8%, keď LCD krajiny prijali remitencie o objeme 25,9 mld. USD (UNCTAD, 2011). Pre porovnanie rozvojové krajiny ako celok zaznamenali v roku 2009 ročný pokles remitencií o 2,6 %. V roku 2010 bol zaznamenaný 5,8 % nárast tokov remitencií, čo bolo menej ako v prípade LDC krajín. Avšak ak sa pozrieme na úroveň jednotlivých krajín zistíme, že v roku 2009 len 8 krajín vrátane dvoch najväčších príjemcov (Bangladéš a Nepál) zaznamenalo medziročný nárast objemu remitencií. V ostatných krajinách objem remitencií poklesol. Dokonca ak by sme vylúčili údaje pre Bangladéš a Nepál, remitencie by v LDC krajinách v roku 2009 medziročne poklesli o 2 %. Ak zoberieme do úvahy podiel remitencií na HDP a medziročnú zmenu v objeme remitencií zistíme, že v súvislosti so svetovou finančnou a hospodárskou krízou boli pokiaľ ide o remitencie najviac zasiahnuté dve krajiny - Haiti a Samoa (UNCTAD, 2011).

Dôležitými hosťiteľskými krajinami migrantov z LDC krajín sú krajiny produkujúce ropu – západná Ázia a Severná Afrika. Politická nestabilita v týchto krajinách zmiernila výhľad pre výraznejší rast remitencií v roku 2011. V najbližšom období sa neočakáva, že by remitencie mohli rásť v priemere o 10 % a viac ročne a to z dôvodu imigračných reštrikcií, neobnovovania pracovných povolení, rastúcej nezamestnanosti, či z dôvodu klesajúceho dopytu po práci migrantov v hosťiteľských krajinách.

3.8 Geografická štruktúra remitencií

Na rozdiel od tokov PZI a ODA, ktoré z veľkej časti smerujú do afrických krajín, v prípade remitencií sú to ázijské krajiny, ktoré sú ich najväčšími príjemcami. Ako ukazuje graf č. 6 do afrických krajín smerovalo od roku 1990 30-40 % celkového objemu remitencií, do ázijských krajín to bolo 56-64 % a do ostrovných krajín len 0,7-2,3 % celkového objemu remitencií.

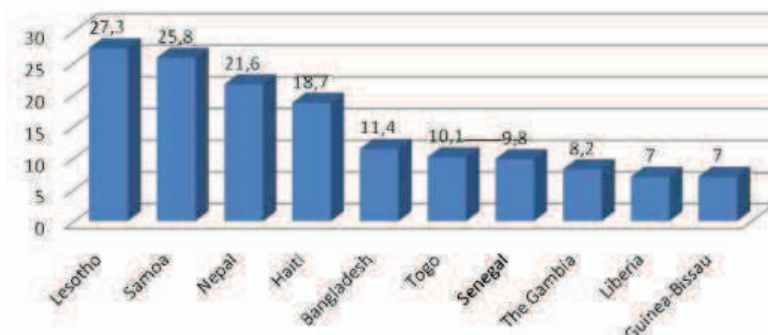
Graf 6 Prílev remitencií v rámci LDC krajín v mil. USD v rokoch 1980 – 2010

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov UNCTAD

V prepočte na HDP sú najviac závislé na remitenciách Lesotho, Samoa a Nepál (graf č. 7). V týchto krajinách remitencie predstavujú viac ako jednu pätinu ich celkového HDP. Výrazné zmeny v tokoch remitencií resp. ich výrazný pokles tak pre tieto krajiny predstavuje potenciálne riziko zníženia spotreby, čo má v konečnom dôsledku vplyv aj na úroveň chudoby a podvýživy v daných krajinách.

Graf 7 Podiel remitencií na HDP [v %] v roku 2008, Top 10 LDC krajín

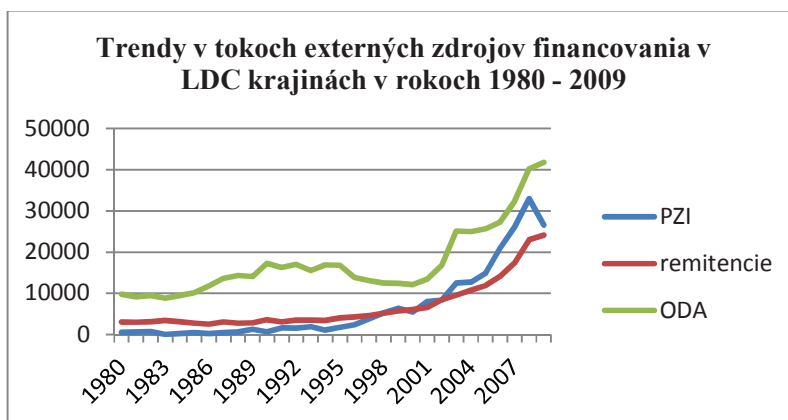
Zdroj: <http://www.unitar.org/ny/sites/unitar.org.ny/files/plugin-Background%20paper%20LDC-IV%20preconference.pdf>

Podobne ako v prípade PZI a ODA, aj pre toky remitencií platí, že sú koncentrované v úzkej skupine krajín. 5 najväčších príjemcov remitencií v roku 2009 (Bangladéš, Haiti, Nepál, Sudán a Jemen) sa na celkovom objeme remitencií do LDC krajín podieľalo až 79,4 %. Bangladéš pritom v roku 2011 patril medzi Top 10 príjemcov remitencií na svete.

4 Záver

Externé kapitálové zdroje predstavujú pre LDC krajiny významný zdroj kapitálu, ktorý vyplňa medzeru v nedostatočných príjmoch a výdavkoch štátov a medzeru v nedostatočných úsporách domácností. Priame zahraničné investície, oficiálna rozvojová pomoc a remitencie začali dynamicky rásť v priebehu obdobia 2000 – 2008. Kým priame zahraničné investície orientujúce sa na zisk zaznamenali v súvislosti so svetovou finančnou a hospodárskou krízou pokles, oficiálna rozvojová pomoc a remitencie zaznamenali nárast aj keď sa dynamika ich rastu v porovnaní s predchádzajúcim obdobím spomalila.

Graf 8 Trendy v tokoch externých zdrojov financovania v LDC krajinách v rokoch 1980 - 2009

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov UNCTAD

Jedným z trendov, ktorý sme identifikovali a ktorý je spoločný pre všetky nami skúmané externé formy kapitálu, je ich vysoká geografická koncentrácia. Kým PZI a ODA smerujú predovšetkým do afrických krajín, najväčšími príjemcami remitencií sú ázijské krajiny. Navyše sú dané toky sústredené len v úzkej skupine krajín. Pre PZI a ODA je tiež charakteristická úzka sektorová štruktúra, ktorá neprispieva k tvorbe dynamickej štruktúry ekonomiky. PZI sa sústreďujú v sektore ťažby a spracovania nerastných surovín a ODA je nasmerovaná na rozvoj sociálnej infraštruktúry a služieb. Bude preto zaujímavé sledovať, či v najbližšom období dôjde k posilneniu doterajších trendov v tokoch externých kapitálových zdrojov alebo dôjde k ich kvalitatívnym zmenám.

Použitá literatúra:

- [1] International Organization for Migration: Mainstreaming Migration, Development and Remittances in the LDC Post-Brussels Plan of Action. [online]. Apríl 2010 [citované 20-05-2012]. Dostupné na: <http://www.unitar.org/ny/sites/unitar.org.ny/files/plugin-Background%20paper%20LDC-IV%20preconference.pdf>
- [2] Národná banka Slovenska. Priame zahraničné investície. 2008. [online] [citované 12-03-2012]. Dostupné na: http://www.nbs.sk/_img/Documents/STATIST/SPB/PZI/PZI_2008.pdf
- [3] Shafaeddin: The Impact of the Global Economic Crisis on Industrialization of Least Developed Countries. [online]. [citované 08-03-2012]. Dostupné na: http://mpr.a.uni-muenchen.de/18788/1/Mehdis_draftPDF.pdf
- [4] UN Millennium Project: Investing in Development: A Practical Plan to Achieve the Millennium Development Goals. Overview. New York, 2005.
- [5] UNCTAD: The Least Developed Countries Report 2006: Developing Productive Capacities. New York a Ženeva: United Nations, 2006.
- [6] UNCTAD: The Least Developed Countries Report 2008: Growth, Poverty and the Terms of Development Partnership. New York a Ženeva: United Nations, 2008.
- [7] UNCTAD: The Least Developed Countries Report 2010: Towards a New International Development Architecture for LDCs. New York a Ženeva: United Nations, 2010.
- [8] UNCTAD: Foreign Direct Investment in LDCs: Lessons Learned from the Decade 2001-2010 and the Way Forward. United Nations : New York and Geneva, 2011
- [9] UNIDO and UN-OHRLLS: Impact of the Global Economic Crisis on LDC's Productive Capacities and Trade Prospects: Threats and Opportunities. [online]. Máj 2010 [citované 08-04-2012]. Dostupné na: http://www.unido.org/fileadmin/user_media/Services/LDC_SSC/FinCristoLDCindusDevfinal.pdf
- [10] United Nations Association/USA: Global Agenda – Issues before the 60th General Assembly of the United Nations. New York: United Nations Association of the US of America, 2005.
- [11] UN-OHRLLS: The Impact of the Global Financial and Economic Crisis on LDC Economies. [online]. Január 2010 [citované 20-02-2012]. Dostupné na: <http://www.unescap.org/LDCCU/Meetings/BPOA-Jan2010/OHRLLS-Impact%20of%20financial%20crisis.pdf>

Ing. Miriama Vašková

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
mimka178@hotmail.com

Mgr. Marek VRBINČÍK

FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED
UNIVERZITA SV. CYRILA A METODA, TRNAVA

VÝZNAM SLOVENSKEJ REPUBLIKY PO PREDČASNÝCH VOĽBÁCH 2012 V POLITIKE KRAJÍN V 4

Abstrakt

Nie náhodou sa dokázal región strednej Európy po páde socialistického bloku na sklonku 80-tých rokov minulého storočia stať úspešným vzorom politickej a hospodárskej transformácie. Práve zlomové a dramatické udalosti boli v histórii tohto regiónu tým impulzom, ktorý naštartoval dotknuté krajiny k vytvoreniu kooperačného zoskupenia. Je na mieste ale podotknúť, že neraz boli štáty strednej Európy nástrojom zahraničnej politiky iných mocností, napríklad ako v prípade medzivojnového paktu Malá dohoda, ktorá sa stala ako tzv. *cordon sanitaire* súčasťou francúzskeho spojeneckého systému proti expanzívnym snahám Nemecka i Sovietskeho zväzu. Predkladaný príspevok má ambíciu v kontexte komplikovanosti vzťahov krajín stredoeurópskeho regiónu priblížiť postavenie a význam SR na ostatnom summite hláv štátov zoskupených v rámci regionálnej spolupráce nazývanej Vyšehradská štvorka, ktorý sa uskutočnil 5. a 6. mája vo Vysokých Tatrách na Slovensku.

Kľúčové slová: Vyšehradská skupina, regionálna spolupráca, stredoeurópsky región, parlamentné voľby.

Abstract

It was no accident that the region of Central Europe has become the example of successful political and economic transformation. The crucial and dramatic events beginning in 1980s were the main impulse for engaging in closer regional cooperation. On the other hand, Central European countries many times served only as the instrument of foreign policy of powerful states. Such was the case of interwar pact Little Entente (Malá dohoda) that became „cordon sanitaire“ of the French alliance system against expansive claims of Germany and Soviet union. Presented article aims to approach the role and importance of Slovakia during the last meeting of presidents of Visegrad 4 that took place in High Tatras in Slovakia on 5th and 6th May.

Key words: Visegrad group, regional cooperation, Central European region, parliamentary election.

1 Úvod

Vyšehradská štvorka ako prototyp regionálnej spolupráce v postkomunistickom priestore dokázala úspešne zvládnuť nielen transformáciu svojich politík, ale po necelých 15 rokoch

samostatnosti sa všetky členské krajiny stali plnohodnotnými členmi EÚ a NATO.¹ Samozrejme, nie je možné sa na Vyšehradskú skupinu pozerat' cez prizmu všemohúcnosti a glorifikovať jej bezbrehé úspechy, ale s istotou môžeme konštatovať, že bola minimálne vhodnou východiskovou platformou zahraničnej politiky a diplomacie. Počas svojej existencie jej úspešnosť narážala, a ešte aj naráža, na mnohé susedské spory, ktoré sa vynárajú na povrch s istou periodicitou a s ohľadom na konfiguráciu politických elít tej či onej krajiny.

Primárnym cieľom príspevku je, v rámci ponúknutého priestoru, analyzovať postavenie a význam Slovenskej republiky po predčasných voľbách 2012 v politike krajín V 4. Na regionálnu spoluprácu obdobného typu sa nedá nazerať izolovane, a preto sme sa v úvodnej časti práce venovali historickým súvislostiam počiatku vyšehradskej spolupráce a jej najvýznamnejším míľnikom. V samotnom závere sme načrtli isté výzvy a odporúčania krajinám Vyšehradskej skupiny, ktorých implementácia by pomohla zaručiť intenzívnu spoluprácu aj v ďalších rokoch pôsobenia.

2 História vyšehradskej spolupráce

V geopolitickom priestore Európy sa len máloktorý región môže popýšiť toľkými integračnými pokusmi ako práve stredná Európa. Aj keď je pravdou, že už len samotné definovanie tohto pojmu naráža hneď v úvode na niekoľko úskalí, pre potreby nášho príspevku sme ho vymedzili hranicami štátov Česko, Poľsko, Maďarsko a Slovensko.

Práve tieto štyri, resp. v samom úvode len tri krajiny², boli po prvýkrát konfrontované s nástrahami medzinárodnej politiky ako samostatné štátne subjekty. Dnes už pre mnohých súčasníkov ťažko predstavitel'ná situácia, no v danej chvíli sa tieto štáty, a spoločne s nimi aj ich občania, ocitli v úplne novej pozícii. Je síce pravdou, že stredoeurópske krajiny nestáli na jednej štartovacej línii, ale reálna hrozba obnovenia Sovietskeho zväzu resp. jeho nárokovanie na udržanie si vplyvu v tomto regióne, viedlo dotknuté štáty k stanoveniu si nasledovných spoločných priorít:

- *stiahnutie sovietskych vojsk z územia všetkých troch štátov;*
- *rozpustenie Varšavskej zmluvy (1. júl 1991);*
- *snaha o vytvorenie nových, úplne rovnoprávných vzťahov so Sovietskym zväzom;*
- *rozpustenie RVHP, ktorá bola založená na princípe centrálne plánovanej ekonomiky a v dôsledku toho boli všetky členské štáty hospodársky orientované na ZSSR;*
- *znižovanie nadmiernej ekonomickej závislosti na Sovietskom zväze.*³

Napriek mnohým trecím plochám, ktoré pramenili najmä z presvedčenia o existencii mnohých historických krívd, preukázali tieto krajiny odhodlanie a životaschopnosť, ktorá sa osvedčila najmä pri redefinovaní vzťahov so Sovietskym zväzom. Prvé, nie príliš formálne stretnutie najvyšších predstaviteľov, sa uskutočnilo 9. apríla 1990 v Bratislave. Najväčším

---

¹ Česká, Poľská a Maďarská republika sa stali členmi NATO už v roku 1999, kým Slovenská republika až v 29. marca 2004 a všetky krajiny V 4 boli spoločne súčasťou najväčšieho rozšírenia EÚ vo svojej histórii dňa 1. mája 2004.

² Pri zrode Varšavskej skupiny vystupovala ČSFR ako jeden štátny celok, ktorý sa k 1.1. 1993 rozdelil na samostatnú Českú republiku a Slovenskú republiku.

³ LUKÁŠEK, 2010. *Visegradská skupina a její vývoj v letech 1991 – 2004*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2010. 168 s. ISBN 978-80-246-1859

prínosom tohto stretnutia bolo prejavenie záujmu o bližšiu a efektívnu spoluprácu v stredoeurópskom priestore. Za týmto cieľom sa uskutočnila 15. februára 1991 ďalšia a o to dôležitejšia schôdzka prezidentov V. Havla (ČSFR), L. Walesu (Poľsko) a premiéra J. Antalla (Maďarsko) na Vyšehrade v Maďarsku, kde bola prijatá rovnomenná deklarácia ako zakladajúci dokument Vyšehradskej skupiny. Práve výber miesta podpisu deklarácie symbolizoval „odvekosť“ spolupráce štátov regiónu strednej Európy, ktorá sa preukázateľne datuje až do roku 1335, kedy sa na Vyšehrade zaviazal český, poľský a uhorský kráľ kooperovať v politickej i hospodárskej oblasti.

Pri zrode Vyšehradskej trojky (od roku 1993 štvorky) sa zhodli zakladajúce krajiny na týchto strategických cieľoch:

- „v plnom zmysle obnovenie štátnej suverenity, demokracie a slobody;
- likvidácia všetkých existujúcich spoločenských, ekonomických a duchovných pozostatkov totalitného systému;
- vybudovanie parlamentnej demokracie, moderného právneho štátu, dodržovanie ľudských práv a základných slobôd;
- vytvorenie moderného tržného hospodárstva;
- úplné zapojenie do európskeho politického, hospodárskeho, bezpečnostného a právneho systému.“⁴

Jednoznačným prienikom záujmov štátov vyšehradskej skupiny bola čo najrýchlejšia integrácia do euroatlantických štruktúr. Práve prítomnosť v exkluzívnom klube NATO a ES (neskôr EÚ) sa mala stať zárukou bezpečnosti, stability a napredovania stredoeurópskeho regiónu. K dosiahnutiu hlavného cieľa viedla neľahká cesta, ktorá bola zavŕšená 1. mája 2004 vstupom všetkých krajín Vyšehradskej skupiny do EÚ. Stalo sa tak napriek nemalým problémom vyšehradskej spolupráce, ktorá dostala najväčšie trhliny v období medzinárodnej izolácie Slovenskej republiky v rokoch 1993 – 1998. Nielen odklon od prozápadne orientovanej diplomacie naštrbil regionálnu úroveň vzťahov, ale aj eskalácia konfliktu s Maďarskou republikou ohľadom hydroelektrárne Gabčíkovo – Nagymaros. Napriek uvedeným destabilizačným prvkom sa po voľbách 1998 stala Slovenská republika hnacím motorom vyšehradskej spolupráce a úspešne nabrala proeurópsky smer. Potrebu revitalizácie Vyšehradskej štvorky v plnej miere vnímal aj štátny tajomník MZV SR a hlavný vyjednávač SR s EÚ Ján Figel', ktorý význam tejto regionálnej spolupráce vyjadril nasledujúcimi slovami: „*Pokiaľ by Slovensko nesmerovalo k V 4, nesmerovalo by ani k stoličke v EÚ či NATO. Slovenská cesta do európskych a transatlantických štruktúr vedie skrz vyšehradskú spoluprácu. To nie je sentiment, ani nadbiehanie záujmom susedom. To je potreba jasnej orientácie Slovenska a orientácie jeho susedov tak, aby svojimi vzťahmi vytvárali kohézne spoločenstvo štátov a národov, ktoré má nielen príbuznú históriu, ale v kladnom slova zmysle môže a chce mať spoločnú i budúcnosť*“.⁵ Najmä s odstupom času môžeme toto vyjadrenie vnímať ako príliš optimistické, keďže práve negociačný proces s EÚ naplno preukázal latentný individualizmus v politikách krajín V 4. Výsledkom takéhoto prístupu bol inkohorentný postup jednotlivých štátov v kľúčových

⁴ Bližšie pozri: *Deklarácia o spolupráci Českej a Slovenskej Federatívnej republiky, Poľskej republiky a Maďarskej republiky na ceste k európskej integrácii*. [29.05.2012] Dostupné na internete [online]: <<http://www.visegradgroup.eu/historia-v4-110412>>

⁵ FIGEL', 1999: *Vyšehrad je nielen symbol, ale vážna výzva*. Denník SME, 18.2.1999 in VYKUOKAL a kol., 2003. *Visegrád: možnosti a meze stredoevropské spolupráce*. Praha: Dokořán, 2003. 405 s. ISBN 80-86569-34-9

integračných otázkach. V konečnom dôsledku môžeme vyšehradskú spoluprácu v predvstupovom období hodnotiť ako dôležitý nástroj získavania informácií a rád, z čoho ťažila najmä zaostávajúca Slovenská republika, no zároveň je potrebné dodať, že bola s blížiacim sa dátumom vstupu vnímaná len ako doplnková platforma vlastnej diplomatickej stratégie.

Mohlo by sa zdať, že po naplnení prvotných politických cieľov sa ocitla Vyšehradská skupina v programovom a ideovom vákuu. Nie je tomu tak, o čo sa pričínila aj jediná inštitúcia Vyšehradskej skupiny **Medzinárodný vyšehradský fond** (MVF). Práve úspešné ukončenie negociačného procesu umožnilo výraznejšie rozšíriť záber regionálnej spolupráce na rôzne oblasti života spoločnosti. Vďaka podpore MVF, ktorý bol založený 9. júna 2000 so sídlom v Bratislave, boli realizované mnohé kultúrne, vedecké a vzdelávacie projekty. Súčasťou tejto podpory sú aj grantové výzvy a študentské štipendiá. Na zabezpečení finančného krytia pôsobnosti MVF sa podieľajú všetky členské krajiny rovným dielom.⁶

Pre lepšiu ilustráciu nových výziev či ideí Vyšehradskej skupiny nám môže poslúžiť deklarácia prijatá k 20. výročiu založenia V 4, ktorá bola prijatá na stretnutí predsedov vlád členských štátov v Bratislave. Okrem iného je jasne viditeľná snaha zintenzívniť a prehĺbovať vzájomnú spoluprácu, ale i podporovať rozšírenie demokratických princípov vládnutia do krajín v susedstve EÚ a taktiež „*aktívne prispievať k napĺňaniu európskych a euroatlantických ambícií krajín Východného partnerstva a pokračovať v podpore krajín západného Balkánu v ich integrácii do EÚ a NATO.*“⁷ Avšak, aby Vyšehradská skupina naďalej predstavovala zmysluplnú podobu regionálnej spolupráce, musí byť tento všeobecný rámec zámerov pretavený do konkrétnych krokov prijatých na nasledujúcich stretnutiach predstaviteľov krajín V 4.

3 Význam SR po predčasných voľbách 2012 v politike krajín V4

3.1 Parlamentné voľby 2012

V práve prebiehajúcim roku sme boli svedkami ďalších predčasných parlamentných volieb v histórii samostatnej Slovenskej republiky. Rozhodnutím predsedu NR SR bolo ich konanie stanovené na 10. marca 2012. Príčina podstatného skrátenia volebného obdobia nie je o nič menej prozaickejšia ako zlyhanie koalíčných strán pri hlasovaní o podpore systému tzv. trvalého Eurovalu, ktoré bolo bývalou premiérkou Ivetou Radičovou spojené s hlasovaním o dôvere vláde. Nie je našim cieľom ani záujmom hľadať a analyzovať príčiny rozpadu krehkej koalície, ale skôr prehľadne zosumarizovať výsledky parlamentných volieb, ktoré predchádzali ostatnému summitu hláv štátov Vyšehradskej skupiny.

Predčasné parlamentné voľby v roku 2012 sa do histórie slovenského parlamentarizmu zapíšu nielen svojimi výsledkami, ale aj jednou z najagresívnejších predvolebných kampaní. Celkovo sa dá predvolebná kampaň hodnotiť len ako negativistický odkaz politických strán k občanom, ktoré malo len pramálo spoločné s programovým poslanstvom. Z politického a politologického hľadiska však boli dôležité, do značnej miery prekvapujúce, dosiahnuté výsledky samotných politických strán.

---

⁶ Zdroj: *Visegrad Fund*. [29.05. 2012] Dostupné na internete [online]: <<http://visegradfund.org/>>

⁷ Bližšie pozri: *Bratislavská deklarácia predsedov vlád Českej republiky, Maďarskej republiky, Poľskej republiky a Slovenskej republiky pri príležitosti 20. výročia vzniku Vyšehradskej skupiny (15. február 2011, Bratislava)* [29.05. 2012] Dostupné na internete [online]: <<http://www.visegradgroup.eu/2011/the-bratislava>>

Tabuľka 1 Počet a podiel platných hlasov odovzdaných pre politické strany, ktoré prekročili požadované kvórum pre vstup do NR SR.

Politická strana	Počet platných hlasov	Platné hlasy v %
SMER - sociálna demokracia	1 134 280	44,41
Kresťanskodemokratické hnutie	225 361	8,82
OBYČAJNÍ ĽUDIA a nezávislé osobnosti	218 537	8,55
MOST - HÍD	176 088	6,89
Slovenská demokratická a kresťanská únia - Demokratická strana	155 744	6,09
Sloboda a Solidarita	150 266	5,88

Zdroj: Štatistický úrad SR. [29.05. 2012] Dostupné na internete [online]: <http://app.statistics.sk/nrsr2012/sr/tab3.jsp?lang=sk>

Z uvedenej tabuľky nám vyplýva najpodstatnejšia skutočnosť, že po prvý krát od roku 1989 sa vládna moc sústredila do rúk jednej politickej strany, ktorou je po zisku 1 134 280 platných hlasov (44,41 %) a 83 mandátov v zastupiteľskom zbore SMER – SD.

3.2 Summit prezidentov krajín V 4 v roku 2012⁸

Každoročné stretnutie prezidentov krajín V 4 bolo v roku 2012 naplánované na 5. a 6. mája. Hostiteľskou krajinou sa po štyroch rokoch opäť stala Slovenská republika a za miesto konania boli zvolené Vysoké Tatry. Tento summit sa vo svojej podstate líšil od väčšiny predchádzajúcich, keďže na ňom absentoval čerstvo zvolený prezident Maďarskej republiky János Áder. Zastupoval ho maďarský veľvyslanec na Slovensku Csaba Balogh. Ostatné krajiny boli zastúpené ich aktuálnymi hlavami štátu. V systéme rotujúceho predsedníctva reprezentoval predsedajúcu krajinu Václav Klaus (Česká republika), hostiteľskú krajinu Ivan Gašparovič a pozvanie prijal aj poľský prezident Bronislaw Komorowski.

Zúčastnení predstavitelia mali na programe prerokovať niekoľko samostatných tém, v ktorých prezentovali postoj svojho štátu a prípadne sa usilovali nájsť prienik vlastných záujmov pre spoločný postup v danej otázke. Čo sa týka smerovania a ďalšej spolupráce zoskupenia nepriniesol summit prezidentov „V 3“ žiadny zásadný zlom a vo väčšine prípadov len kopíroval a reprodukoval návrhy prijaté či už v Bratislavskej deklarácii (15. február 2011) alebo v programovom dokumente českého predsedníctva pod názvom *Inovatívny Vyšehrad*. Hovorilo sa najmä o posilnení identity vyšehradského priestoru, ako aj o spoločnom postupe v otázke zintenzívnenia propagácie cestovného ruchu v krajinách V 4. Vo vzťahu k tretím krajinám chce zoskupenie naďalej rozširovať aktivity vo Východnom partnerstve a podporovať obojstranne prospešné projekty. V oblasti bezpečnostnej politiky sa rozhovory orientovali najmä na summit NATO v Chicagu, ktorý bol hlavnou rokovacou témou. V rámci diskusie sa otvorení nevyhol ani zjavne problematický bod programu, ktorý sa dotýkal účasti na pripravovanej konferencii hláv štátov strednej a východnej Európy v ukrajinskej Jalte. Po jednotlivých vyhláseniach bolo zrejmé, že vrchní predstavitelia zúčastnených krajín nezaujmu k stretnutiu spoločné stanovisko. Svoje rozhodnutie nezúčastniť sa spomínaného summitu odôvodnil český prezident Václav Klaus slovami: „Česká republika nie je susedom Ukrajiny, preto má trochu iný pohľad, iný záujem, ja

⁸ Zdroj: Informácie o summite získané z webovej stránky prezidenta SR. [29.05. 2012] Dostupné na internete [online]: http://www.prezident.sk/?spravy-tlacoveho-oddelenia&news_id=15124

som jasne vyjadril svoj nesúhlas s praktikami, že sú politici zatváraní do väzenia z čisto politických rozhodnutí, to je pre mňa absolútne neprekročiteľná vec a nemienim sa s tým zmieriť. Ja tým však nijako nehodnotím rozhodnutia kolegov prezidentov ísť na Ukrajinu, plne to rešpektujem.“ Vo svojom postoji nezostal Václav Klaus osamotený a stotožnilo sa s ním viacero hláv štátov Európy. Spoločným menovateľom takéhoto rozhodnutia bol nesúhlas s väznením bývalej premiérky Ukrajiny Júlie Tymošenkovej. S opačným názorom vystúpili na stretnutí v Tatrách prezidenti Slovenska a Poľska, ktorí proklamovali svoj záujem zúčastniť sa konferencie v Jalte. „Susedské vzťahy s Ukrajinou musíme bezprostredne rozvíjať z pozície prospechu oboch. Ukrajina a Rusko sú pre Európu zaujímavé krajiny zo všetkých hľadísk. Taktiež EÚ je zaujímavá pre dobré vzťahy a spolupráce vo všetkých oblastiach pre Rusko aj pre Ukrajinu,“ komentoval svoje rozhodnutie Ivan Gašparovič. V podobnom duchu sa niesli aj slová poľského prezidenta Bronislawa Komorowskeho, ktorý taktiež vidí budúcnosť vzťahov s Ukrajinou vo forme dialógu a nie izolácie. V konečnom dôsledku sa napätie okolo konferencie v Jalte ukázalo ako zbytočné, keďže bola ukrajinská strana prinútená ho v pôvodnej podobe zrušiť. Stalo sa tak v záujme zamedzenia medzinárodnej blamáže, ktorá po bojkote zo strany viacerých hláv štátov Európy hrozila.

Ako už bolo naznačené, uskutočnený summit prezidentov vo Vysokých Tatrách nevybočil z hodnotového a programového rámca predošlých stretnutí. Pre úplnosť informácie treba dodať, že v období po predčasných parlamentných voľbách na Slovensku sa uskutočnili aj iné mítingy na rôznych úrovniach multilaterálnych vzťahov. Potvrďuje to predpoklad, že regionálna spolupráca Vyšehradskej skupiny je stále živá a dynamická. Nasvedčujú tomu aj časté medzirezortné stretnutia. Okrem iných sa uskutočnila schôdzka ministrov zdravotníctva (13.4. 2012, Praha) či ministrov dopravy (22.3. 2012, Praha).⁹

Slovenská republika sa v tomto období opäť prezentovala ako hnacia sila vyšehradskej spolupráce, ktorá môže byť tým správnym miestom pre získanie podpory vlastných partikulárnych záujmov. Aktívna politika slovenskej diplomacie prispeje k zviditeľneniu nielen samotnej Slovenskej republiky, ale aj celej V 4 ako pozitívneho príkladu regionálnej spolupráce. Z uvedených dôvodov by sme odporúčali stabilizovať pozíciu SR v politike Vyšehradskej skupiny ako mediátora a iniciátora reálneho presadzovania deklarovaných rozhodnutí. Práve v priestore stredoeurópskeho subregiónu vidíme prirodzené a adekvátne pole pôsobenia zahraničnej politiky SR, ktorá sa tu javí, v kontraste s celosvetovou bezvýznamnosťou, ako rozhodujúci faktor v otázke napredovania a opodstatnenosti V 4.

4 Záver

Už viackrát sme poznamenali, že Vyšehradsčú skupinu považujeme za vhodnú formu regionálneho spojenectva, ktoré však stroskotáva na formálnosti deklarovaných cieľov. Z tohto dôvodu by sme sa v závere príspevku snažili navrhnúť niekoľko odporúčaní ako ďalej vo vyšehradskej spolupráci. Pre lepšiu ilustráciu problému sme dané výzvy rozdelili podľa smerovania buď do vnútra V 4 alebo vo vzťahu k tretím krajinám.

1. V rámci fungovania Vyšehradskej skupiny je asi najväčším problémom nejasnosť postupov, ktoré by mali viesť k implementácii prijatých rozhodnutí. Slabá inštitucionalizácia spojenectva, zabezpečovaná len prostredníctvom MVF, umožňuje resp. napomáha k strate ideí a vízií, ktoré často krát končia len na papieri. V tejto súvislosti by sme navrhli etablovať inštitút splnomocnenca či veľvyslanca Vyšehradskej skupiny, ktorý by spoločne so svojim úradom

⁹ Zdroj: Program stretnutí. [29.05. 2012] Dostupné na internete [online]: <<http://www.visegradgroup.eu/calendar>>

zabezpečoval neustály dohľad nad plnením prijatých plánov a stratégií, ktoré sú v súčasnosti vhodne zadefinované v programovom dokumente českého predsedníctva. Inovatívny Vyšehrad, ako sa tento dokument nazýva, má ambíciu naštartovať krajiny V 4 na cestu *rešpektovaného a konkurencieschopného* spojenectva.¹⁰ Stanovené priority mohli byť dosiahnuté len za predpokladu naplnenia parciálnych sektorových cieľov, k čomu však v plnej miere nedošlo. Stalo sa tak aj vďaka laxnému prístupu jednotlivých krajín, čomu by mohol v budúcnosti zabrániť práve úrad splnomocnenca.

2. V prípade vzťahu zoskupenia V 4 a tretích krajín je na mieste už niekoľkokrát pertraktovaná otázka rozšírenia skupiny o ďalších členov. Nikdy však k danému kroku nedošlo a to aj zásluhou „veta“ aspoň jednej členskej krajiny. K okolnostiam jednotlivých negatívnych postojov sa venovať nebudeme, ale v súčasnosti pokladáme otázku rozšírenia skupiny o jednu či viac krajín za irelevantnú. Vychádzame z predpokladu, že na hlbšiu kooperáciu štátov stredoeurópskeho priestoru postačuje platforma Vyšehrad plus¹¹ a ďalšie regionálne zoskupenia, ktorých členmi sú aj krajiny V 4. V súčasnosti nevidíme dôvody (do budúca to však nevylučujeme) pre formálne rozšírenie Vyšehradskej skupiny. Zároveň však, ako najväčšiu výzvu spojenectva, vnímame konzistentnú politiku krajín V 4 v rámci pôsobenia v štruktúrach EÚ a to nielen v otázke prijatia nových členov.

V predchádzajúcom texte sme Vyšehradskú skupinu vykreslili ako významnú, no v dnešnom globalizovanom svete nie za jedinou možnú platformu zahraničnopolitickej orientácie Slovenskej republiky. Napriek tomu, keďže je Slovensko prirodzenou súčasťou stredoeurópskeho subregiónu, musí si uvedomiť dôležitosť intenzívnej spolupráce susedných krajín ako základného predpokladu dobrých vzájomných vzťahov.

Zoznam použitej literatúry:

- [1] LUKÁŠEK, 2010. *Visegradská skupina a její vývoj v letech 1991 – 2004*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2010. 168 s. ISBN 978-80-246-1859
- [2] *Deklarácia o spolupráci Českej a Slovenskej Federatívnej republiky, Poľskej republiky a Maďarskej republiky na ceste k európskej integrácii*. Dostupné na internete [online]: <<http://www.visegradgroup.eu/historia-v4-110412>>
- [3] FIGEL, 1999: *Vyšehrad je nielen symbol, ale vážna výzva*. Denník SME, 18.2.1999 in VYKUOKAL a kol., 2003. *Visegrád: možnosti a meze stredoevropské spolupráce*. Praha: Dokořán, 2003. 405 s. ISBN 80-86569-34-9
- [4] *Bratislavská deklarácia predsedov vlád Českej republiky, Maďarskej republiky, Poľskej republiky a Slovenskej republiky pri príležitosti 20. výročia vzniku Vyšehradskej skupiny (15. február 2011, Bratislava)*. Dostupné na internete [online]: <<http://www.visegradgroup.eu/2011/the-bratislava>>
- [5] *Inovativní Visegrád. Program českého předsednictví Visegrádské skupiny 2011 – 2012*. Dostupné na internete [online]: <<http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs>>
- [6] VYKUOKAL a kol., 2003. *Visegrád: možnosti a meze stredoevropské spolupráce*. Praha: Dokořán, 2003. 405 s. ISBN 80-86569-34-9

¹⁰ Bližšie pozri: *Inovativní Visegrád. Program českého předsednictví Visegrádské skupiny 2011 – 2012*. [29.05. 2012] Dostupné na internete [online]: <<http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs>>

¹¹ Vyšehrad plus je rozšírená forma spolupráce krajín V 4 a ďalších susedných štátov.

Kontaktná adresa:

Mgr. Marek Vrbinčík

Katedra verejnej správy

Fakulta sociálnych vied, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Námestie J. Herdu 2

917 01 Trnava

Slovenská republika

marek.vrbincik@gmail.com

Zborník príspevkov z 11. medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov

Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2012

Conference proceedings from the 11th International Scientific Conference of Doctoral Students and Young Scholars

Economic, Political and Legal Issues of International Relations 2012

Vydané na CD

©

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b
852 35 Bratislava

Zostavovatelia zborníka: Ing. Ján Bocora, Ing. Viliam Pajtinka, Ing. Marián Šabo

Technická spolupráca: Ing. Matej Buzinkai, Ing. Petra Gabrielová, Ing. Milan Lukáč,
Ing. Mgr. Monika Satková, Ing. Silvia Draková, Ing. Michal Polgár, Ing. Laura Meričková

Počet strán: 552

Náklad: 75 ks

ISBN 978-80-225-3271-6

**Za obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.
Authors are responsible for the content of their papers.**